ملفوظاتِ شريف

امام العارفين حضرت پير سائين سيد محمد راشد روضي ڌڻي قدس الله سره

جلد پهريون

سڪندريه پبلي ڪيشنز

جامعه راشديه درگاه شريف حضرت پير سائين پاگاره
پير جو گوٺ شريف، ڪنگري، ضلع خيرپور ميرس سنڌ

شجره طيبه

سلسلہ نسب شريف

حضرت پير سائين سيد شاه مردان شاه ثاني المعروف ڇٽ ڌڻي (ستون پاڳارو) دامت برڪاتهم العاليہ

- حضرت سيد شاهہ مردان شاهہ (ثاني) لقب ڇٽ ڌڻي دامت برڪاته العاليه

فرزند

- حضرت سيد صبغت الله شاه (ثاني) لقب پڳ ڌڻي سورهيہ بادشاهہ

فرزند

- حضرت سيد شاهہ مردان شاهہ (اول) لقب ڪوٽ ڌڻي

فرزند

- حضرت سيد حزب الله شاهہ (اول) لقب تخت ڌڻي

فرزند

- حضرت سيد علي گوهر شاهہ (اول) لقب بنگلي ڌڻي

فرزند

- حضرت سيد صبغت الله شاهہ (اول) لقب تجر ڌڻي

فرزند

- امام العارفين مجدد العصر حضرت پيرسائين سيد محمد راشد روضي ڌڻي

فرزند

- شمس العارفين پيرسائين سيد محمد بقاشاهہ شهيد لقب پٽ ڌڻي

فرزند

- حضرت پير سائين سيد محمد امام شاهہ

فرزند

- حضرت پير سائين سيد فتح محمد شاهہ

فرزند

- حضرت پير سائين سيد شڪرالله شاهہ

فرزند

- حضرت پير سائين سيد محمد عثمان شاهہ

فرزند

- حضرت پير سائين سيد ڪنڙ شاهہ

فرزند

- حضرت پير سائين سيد سنجر شاهہ

فرزند

- حضرت پير سائين سيد بولڻ شاهہ

فرزند

- حضرت پير سائين سيد حسين شاهہ

فرزند

- حضرت پير سائين سيد ميرعلي شاهہ

فرزند

- حضرت پير سائين سيد ناصرالدين شاهہ

فرزند

- حضرت پير سائين سيد عباس
شاهه ؒ
فرزند
- حضرت پير سائين سيد فضل الله
شاهه ؒ
فرزند
- حضرت پير سائين سيد شهاب الدين
شاهه ؒ
فرزند
- حضرت پير سائين سيد بهاءُ الدين
شاهه ؒ
فرزند
- حضرت پير سائين سيد محمود
شاهه ؒ
فرزند
- حضرت پير سائين سيد محمد
شاهه ؒ
فرزند
- حضرت پير سائين سيد حسين
شاهه ؒ
فرزند
- حضرت پير سائين سيد چڪن
شاهه ؒ
فرزند
- حضرت پير سائين سيد علي شاهه
مڪي 'لڪياري' ؒ
(هيءُ بزرگ مڪي شريف کان سنڌ ۾ آيو)
فرزند
- حضرت پير سائين سيد عباس
شاهه ؒ
فرزند
- حضرت پير سائين سيد زيد
شاهه ؒ

فرزند
- حضرت پير سائين سيد اسدالله
شاهه ؒ
فرزند
- حضرت پير سائين سيد عمر
شاهه ؒ
فرزند
- حضرت پير سائين سيد حمزه
شاهه ؒ
فرزند
- حضرت پير سائين سيد هارون
شاهه ؒ
فرزند
- حضرت پير سائين سيد عبدالله
شاهه ؒ
فرزند
- حضرت پير سائين سيد حسين
شاهه ؒ
فرزند
- حضرت امام علي رضا ؓ
فرزند
- حضرت امام موسىٰ ڪاظم ؓ
فرزند
- حضرت امام جعفرصادق ؓ
فرزند
- حضرت امام محمد باقر ؓ
فرزند
- حضرت امام زين العابدين ؓ
فرزند
- سيد الشهداءِ حضرت امام حسين ؓ
فرزند
- اميرالمؤمنين باب مدينة العلم سيدنا
حضرت علي ڪرم الله وجهه

بتعاون

جناب ڊاڪٽر عبدالڪريم مهر صاحب

جناب خليفو فقير عبدالباسط هنگورو صاحب

أُولٰئِكَ هُمُ الرّٰشِدُوْنَ فَضْلًا مِّنَ اللّٰهِ وَ نِعْمَةً ط

مجمع الفيوضات

يعني

ملفوظاتِ شريف

جلد پهريون

امام العارفين حضرت پير سائين

سيد محمد راشد روضي ڌڻي قدس الله سره

سهيڙيندڙ

عارف بالله الودود، حضرت خليفه فقير محمود نظاماڻي رحمة الله عليه

سنڌيڪار

حضرت علامه مفتي محمد قاسم مشوري رحمة الله عليه

سڪندريه پبلي ڪيشنز

جامعه راشديه درگاه شريف حضرت پير سائين پاڳاره

پير جو ڳوٺ شريف، ڪنگري، ضلع خيرپور ميرس

ڪتاب جو نالو:	مجمع الفيوضات (يعني ملفوظات شريف حضرت پير سائين روضي ڌڻي)
سهيڙيندڙ:	حضرت خليفو محمود فقير نظاماڻي
سنڌيڪار:	حضرت علامہ مفتي محمد قاسم مشوري
ڇپرو ۽ تعداد:	اٺون ۽ هڪ هزار 1000
سال طباعت:	جمادي الثاني 1432ھ 2011 ع
هديو:	400 رپيا

ملڻ جا هنڌ

- سڪندريہ پبليڪيشنز جامعہ راشديہ درگاہ شريف حضرت پير سائين پاڳاره
- مدرسہ صبغة الاسلام سانگهڙ
- مدرسہ صبغة الهدیٰ شاهپورچاڪر
- مدرسہ سڪندريہ قادريہ نوشهروفيروز
- مدرسہ صبغة الفيض سومر فقيرهنگورو
- مدرسہ صبغة القرآن شاهہ مردان شاهہ سنجهورو
- مدرسہ صبغة الاسلام سونڊن، ننگرپارڪر
- اداره علوم اسلامي، شانتي نگر، ڪراچي
- پروفيسر عطاءُ الله سڪندري، حيدرآباد
- مولانا عبدالله سڪندري، ڳوٺ سليمان ڀهوڙ بدين
- مولانا محمد آدم سڪندري، پنوعاقل
- مدرسہ صبغة القرآن سڪندريہ، الهڏنو سانڊ چوڪ، نزد ٽنڊوڄام
- فقير الله ورايو سڪندري، شهدادپور
- مولانا اميد علي سڪندري، مدرسہ صبغة النور، کپرو
- فقير مولابخش مهر سڪندري
- فقير محمد يونس مهر سڪندري، ڏهرڪي
- مدرسہ فاروقيہ انوار مصطفیٰ، سڪرنڊ
- حافظ محمد يوسف سڪندري، روضي ڌڻي رهبر جامع مسجد قاسم آباد
- ۽ جامعہ راشديہ جون برانچون

فصلن جي ترتيب !

بسم الله الرحمٰن الرحيم

نحمده ونصلي ونسلم عليٰ حبيبه الڪريم وعليٰ آله واصحابه اجمعين

حمد بيحد رب قدوس احد صمد جا جنهن انسان کي مظهر اسم اعظم جو بڻائي، تاج خلافت سندس سر تي رکايو ۽ **" ولقد ڪرمنا"** جي عزت ۽ **" نفخت فيه من روحي"** جي راز سان ڪيس ممتاز فرمايو. درود نامحدود، انهيءَ نور پاڪ، صاحب لولاڪ، باعث ايجاد ارض و افلاڪ تي پهچن، جنهن کي الله سبحانه وتعاليٰ **" من يطع الرسول فقد اطاع الله "** جي فرمودي موجب پنهنجي مخلوقات سان پنهنجي اتصال بي ڪيفيت لاءِ واسطو ڪري هلايو، هزارين هزار رحمتون سندس آل اهلبيت سڳورن ۽ اصحابن ڪرامن ۽ پڻ اوليائن اخيارن مت مرحومه جي پيشوائن رهبرن تي وسن، جن ڪمال اتباع نبوي سان " يحببكم الله" جي منزل تي، مشرف ٿي فيوضات رباني جي روشن سج مان نور سان پرپور ٿي، لعل بي بها بڻجي پيا ۽ پارس جي پيوستگي سان ناقصائي جي عيب کان نجات حاصل ڪري " تخلقوا باخلاق الله تعاليٰ" جي ڪماليت واري سون سان مبدل ٿيا.

امابعد: جڏهن ته ڪتاب الله تعاليٰ ۽ احاديث مقدسه کان پوءِ ڪوبه ڪلام اوليائن سڳورن ۽ مشائخن طريقت جي ڪلام مبارڪ کان برتر ۽ بهتر ڪونه آهي. سندن گفتگو علم لدني ۽ عالم اعيان مان هوندو آهي، نه علم ڪسبي ۽ زبانيءَ مان، سندن زبان سڳوري کان ظاهر ٿيندڙ نڪتا اسرار الاهي ۽ الهام جو ثمره هوندو آهي، نه ڪتابن جي تڪرار تعليم ۽ نه ظاهري الهام تفهيم جو نتيجو، تنهن ڪري هر ڪنهن مؤمن تي لازم فرمايل آهي ته اهل دل اوليائن سڳورن سان، جي در حقيقت رباني علماءِ ورثة الانبياءَ آهن صحبت ڪن ۽ سندن ڪلام پاڪ واري مرهم سان پنهنجي ڦٽيل دل جي دوا ڪرائي شفاياب ٿين ته جيئن قلب عليل " في قلوبهم مرض" واري بيماري کان صحت حاصل ڪري قلب سليم سان مبدل ٿئي ڇاڪاڻ ته ابدي زندگي جي نجات جو دارو مدار ئي انهيءَ قلب سليم تي رکيل آهي، قال الله تبارڪ وتعاليٰ:

يوم لا ينفع مال ولا بنون الا من اتي الله بقلب سليم

يعني هن فاني حياتي گذرڻ بعد جا جلد ختم ٿيڻ واري آهي. نڪو مال ملڪيت ڪم ايندا نه اسباب زمينون باغ بنگلا وغيره نه پٽ اولاد اقارب گهر ٻار، جن لاءِ ماڻهو حرص ۾ پنجي هن جهان جي محبت ۾ گرفتار ٿي رهي ٿو. پر جن کي

قلب سليم جي دولت حاصل هوندي، اهي ئي ڪامياب رهندا ۽ ابدي نعمتن سان مالا مال ڪيا ويندا. جيئن انساني جسم ۾ هڏي کي گوشت ۽ رڳن مان غذا ۽ قوت پهچڻ لاءِ قدرت جي طرفان " غضروف" يعني نرم هڏي جي وساطت مقرر فرمايل آهي تيئن الله سبحانه وتعاليٰ جي درگاهه تقدس پائگاهه کان فيض ملڻ لاءِ انبياءِ ڪرامن ۽ انهن کانپوءِ سندن اوليائن سڳورن جي صحبت جو وسيلو وٺڻ ۽ سندن فرمودن موجب هلڻ، جنهن کي مجاهدو سڏجي ٿو ضروري آهي. قال الله تعاليٰ:.

ياايهاالذين آمنواتقوالله وابتغوا اليه الوسيله وجاهدوا في سبيله لعلكم تفلحون (6-10)

اي ايمان وارؤ ! الله پاڪ کان ڊڄو ۽ جهليل ڪمن کان بچو ۽ الله سائين عز اسمہ ڏانهن وسيلو طلب ڪيو ۽ سندس واٽ ۾ مجاهدو يعني نفس، ابليس ۽ ڪفارن سان خوب مقابلو ڪيو تہ من اوهان ڇوٽڪارو لهو. مرشد ڪامل جي صحبت نصيب ٿيڻ ۽ اعتقاد ۽ ادب سان سندن اتباع ميسر ٿيڻ فضل ۽ رضاءِ الاهي ۽ سعادت ۽ هدايت ۽ نجات حاصل ٿيڻ جو نشان آهي ۽ اوليائن ڪاملن جي صحبت نصيب نہ ٿيڻ ۽ جي نصيب ٿئي تہ اعتقاد ۽ ادب وارو اتباع ميسر نہ ٿيڻ، الله سبحانه تعاليٰ جي نا رضامندي ۽ شقاوت ۽ مردوديت ۽ نجات اخروي کان محروميت جي علامت آهي. قال الله تعاليٰ.

من يهد الله فهو المهتد و من يضلل فلن تجدله وليا مرشدا.

جنهن کي الله سبحانه وتعاليٰ هدايت فرمائي ٿو سو سڌي رستي وارو آهي ۽ جنهن کي گمراهہ فرمائي ٿو تہ ان جو ڪوبہ مرشد رهبر ڪونہ لهندين.

وقال عليه الصلواة والسلام: اولئک لايشقيٰ جليسهم.

اهي (ذڪر ڪندڙ ماڻهو) اهڙا پيارا آهن جو انهن سان گڏ ويهندڙ ۽ صحبت ڪندڙ نڀاڳا نہ ٿيندا. قال العارف رومي قدس سره:.

پير ره کبريت احمر آمده ست سينه او بحر اخضر آمده ست.

مرشد ڪامل اڪسير ناياب جي مثل آهي ۽ سندن سينو فيض جو درياءَ لهرون هڻندڙ آهي.

صحبت ايشان خاک را اکسير کرد　　　لطف شان برهر دلي تاثير کرد

سندن صحبت مٽي سون بڻائي ڇڏي ٿي ۽ سندن مهرباني ۽ توجہ هر ڪنهن دل تي اثر وهاري ٿو.

گرترا پير ے چنين آيد پديد　　　قفل دردت راکليد آيد پديد

جيڪڏهن توکي اهڙو ڪامل مرشد لڀي تہ گويا تنهن جي اندر جي ڏکن واري

كلف لاءِ كنجي هٿ اچي وئي.

يک زمانہ صحبت با اولياء بهتر از صد سال طاعت بي ريا

هڪ گهڙي اوليائن سڳورن سان صحبت ڪرڻ، سون ورهن جي خالص عبادت کان بہ زور ڀلي آهي.

گرتوسنگ صخره و مرمر شوي چون بصاحبدل رسي گوهر شوي

جي تون پٿر سخت يا سنگ مرمر ڪٿي هوندين پر جڏهن ڪنهن ولي سڳوري وٽ پهچندين تہ گوهر بي بها بڻجي پوندين.

پر جيڪڏهن قسمت جي ڪوتاهي پاران ڪامل مرشد جي صحبت حاصل نہ ٿئي، يا حاصل ٿيڻ کان جدائي پيل هجي تہ پوءِ لازم آهي تہ قرآن شريف ۽ احاديث مقدسہ جي تلاوت سان گڏ پنهنجي مرشد ڪامل يا ٻين اوليائن ڪاملن جي ملفوظات مان ڪم از ڪم اڍائي ايمن جو قدر پڙهندو رهي ڇو تہ سندن فرمايل ڪلام سڳوري ۾ خاص تاثير ۽ فيض رڪايل ۽ " سورالمؤمن شفاءٌ" جي فرمودي موجب قلب مريض لاءِ خاص شفا سمايل آهي.

چونکہ گل رفت و گلستان شد خراب بوئے گل از کہ جوئيم؟ از گلاب.

جڏهن بهار جي مند ختم ٿيڻ بعد گل اڪري وڃن ۽ باغ ويران پيو هجي، تہ پوءِ گلن جي خوشبوءِ ڪاٿي ڳولجي؟ گلاب واري پاڻي (عرق) مان .

انهيءَ ڪري هن عاجز، حال زار، اميدوار عفو ۽ فضل پروردگار (عزا سمه) ڪي گهڻي عرصي کان ارادو هو تہ ملفوظات شريف اوليائن جي مهندار، فيض جي سمونڊ بي ڪنار، اسرارن الاهي جي بحرزخار، جناب قطب الاقطاب حضرت پيرسائين روضي ڌڻي قدس الله تعاليٰ سره العزيز جي، جا عارف بالله الودود خليفہ محمود عليہ رحمة الله المعبود ساڪن ديه ڪڙيہ ۽ پڻ واصل باالله خليفہ محمد حسين عليه الرحمة رب المشرقين والمغربين، فارسيءَ ٻوليءَ ۾ گڏ ڪئي آهي. سا سنڌي سهنجي ٻوليءَ ۾ ترجمہ ڪري شايع ڪرايان. هن ڪري تہ هن عاجز کي انهيءَ نسخہ متبرڪ جي مطالعہ بعد طريقہ عاليہ قادريہ ۽ نقشبنديه جي حاصل ڪرڻ جو شوق پيدا ٿيو. ۽ اهل دل جي محبت ۽ ساڻن حسن عقيدت حاصل ٿي.

احب الصالحين ولست منهم لعل الله يرزقني صلاحا

دل گهريو تہ انهيءَ لذت ۽ تحريري صحبت جي فضيلت ۾ ٻين سيني ڀائرن مسلمانن کي عموما ۽ منتسبين درگاهہ معلي پائگاهہ راشديہ کي، جي لکن جي تعداد ۾ اترسنڌ، پنجاب، ٿر، جيسلمير، بلوچستان وغيره دور دراز ملڪن ۾ پکڙيل آهن، خصوصا ڀائيوار ڪريان تہ انهيءَ نسخہ ڪريمہ جي پڙهڻ سان من رب

ڪريم عزاسمہ پنهنجي ڪنهن ٻانهي ڪي پنهنجي طلب ۽ قلب جي ڪشايش عطا فرمائي ۽ انهي ڪشايش جي وقتن ۾ هن ضعيف ڪي خير جي دعا سان ڪٿي ياد ڪري تہ ان جي برڪت سان الله سبحانه وتعاليٰ دارين ۾ ڪشايش ۽ محبت جي جذبات مان ڪو جذبو عطا فرمائيم.

۽ ٻيو تہ هن عمل خير سان اها بہ آس اٿم تہ حضرت غوث زمان قطب دوران مرشد مڪمل پير سائين روضي ڌڻي قدس سره جي طريقہ مبارڪ جي خدمت سان الله سبحانه وتعاليٰ جي رضا ۽ حضرت پيرسائين قدس سره جي خوشنودي حاصل ٿيندس. جنهن سان پنهنجي شڪستہ دل جي دوا ۽ مجروح قلب جي شفا حاصل ٿيندي. آمين.

قطب الاقطاب فيضماب حضرت پير سائين روضي ڌڻي قدس سره جي حيات طيبہ تي اجمالي نظر.

پاڻ حضرت خواجہ پيرسائين سيد محمد بقا شاھ شهيد قدس سره جا فرزند ارجمند آهن. حضرت پيرسائين شهيد قدس سره باڪمال اوليائن ۾ مقتدا ۽ پيشوا، قادري ۽ نقشبندي طريقہ جا مجمع البحرين هئا. قادري طريقہ حضرت ڪامل مڪمل پير سائين سيد عبدالقادر حسيني جيلاني قدس سره رهندڙ ديہ سوڍاٽي ڪان حاصل فرمايائون ۽ اها ديہ جهنگ سيال ضلع ۾ آهي، هاڻي چناه شريف جي درگاھ سڏجي ٿي، ۽ نقشبندي طريقو حضرت مخدوم محي السنة امام الامة مخدوم محمد اسماعيل قدس سره، پريان لوءِ شريف وارن ڪان حاصل ڪيائون.

پاڻ اصل وبنل شهر رسول پور عرف ننڍي سائيدي جا هئا. اتان وري لڏي اچي ڳوٺ رحيمڏنہ ڪلهوڙي، واقع ديہ فريد آباد ۾ رهيا. سندن ولادت 1135هہ ۾ ٿي ۽ سن 1198هہ ۾ ڪن رهزنن وات ڦربندڙن هٿان 63 ورهن جي ڄمار ۾ شهادت جي خلعت پاتائون! سندن مزار مقدس مقام شيخ طيب ۾ آهي. پير سائين پاڪ شهيد قدس سره ڪي 4 فرزند هئا تي پنهنجي خانداني حرم محترم مان هئا. جن جا اسم گرامي هي آهن.

1- قدوة العارفين خازن اسرار رباني محبوب سبحاني مجدد دين يزداني حضرت پيرسائين روضي ڌڻي قدس الله تعاليٰ سره الاقدس.

2- قدوة اهل صفا مقتداءِ عارفان خدا عزاسمہ حضرت سيد عبدالرسول شاھ قدس سره.

3- پيشواءِ اهل تسليم حضرت پيرسائين سيد محمد سليم شاھ قدس سره

4- چوٿون فرزند مبارڪ تاج الاصفيا، زين الاوليا، ميان سيد علي مرتضيٰ شاھ

قدس سره، هڪ نو مسلم حرم محترم مان تولد ٿيو.
حضرت پير، مرشد مڪمل روضي ڌڻي قدس سره الاقدس جي ولادت پهرين تاريخ شعبان يا رمضان، عليٰ اختلاف الاقوال 1171هه ۾ ٿي. پاڻ سيني پائرن ۾ ننڍا مگر سيني کان بخت بلند ارجمند مقتداءِ جهان، علوشان ۾ اعليٰ ۽ جان جهان ۽ صاحب سلسلہ طيبہ راشديہ جا ٿيا. ولادت جو هنڌ رحيمڏنہ ڪلهوڙي جو ڳوٺ آهي.روضي ڌڻي لقب (1) هن ڪري ملين جو محبوب السالڪين يعسوب العارفين حضت پير سائين سيد علي گوهر شاهہ عرف بنگلي ڌڻي تخلص "اصغر" قدس سره جي سجادگي وقت 1250 هه ۾ درياءَ جي پائيندڙ جو خطرو ٿيو جنهن ڪري سيئي روضہ شريف پاڻ منتقل ڪرائي نئين درگاهہ ۾ رکايائون ۽ اتي نئون ڳوٺ ٻڌو ويو. جنهن کي هاڻي پيرجوڳوٺ يا نئين درگاهہ سڏجي ٿو. ۽ پيرسائين جن جي اولاد مان ڪجهہ اتي رهجي پيا جنهن ڪري ان کي پراڻي درگاهہ سڏجي ٿو. نقل ڪن ٿا تہ جڏهن حضرت ميان صاحب پيرسائين سيد محمد بقا شاهہ شهيد قدس سره کي چارئي فرزند سڳورا تولد ٿيا، تڏهن هيڪر پاڻ حضرت مقتداءِ اهل تفضيل، مقبول بارگاهہ جليل، مخدوم محمد اسماعيل قدس سره کي، جي سندن نقشبندي مشرب جا پير طريقت هئا. پنهنجي ڳوٺ وٺي آيا ۽ اتي ٽيئي نينگر دعا طلبي لاءِ سندن خدمت ۾ آندا ويا، پاڻ انهن کي ڏسي نالو پڇيائون، ۽ ائين پئي فرمايائون تہ "چڱو ٿيندو" جڏهن حضرت پيرسائين روضي ڌڻي قدس سره کي جو ان وقت ٻڌڻ ۾ هئا ڪٺي آيا تڏهن حضرت مخدوم صاحب قدس سره کين ڏسي ڏاڍا خوش ٿيا ۽ جهولي ۾ جهلي فرمايائون تہ "هي اهو يار آهي جنهن کان دنيا جو گهڻو حصو فيضياب ٿيندو" ائين فرمائيندي کين باربار دعا پي ڪيائون.
چوندا آهن تہ "سلو انگورين پلو" حضرت پيرسائين قبلہ عالميان قدوه عارفان قدس سره جو ننڍ پڻ نهايت پاڪيزه گذريو، ٻاراڻي بيفائده لهو لعب ۽ راند روند کان سندن طبع مقدس بلڪل بيزار ۽ متنفر رهندي هئي. ڪڏهن بہ ٻين ٻارن وانگر ڪيڏڻ ۾ وقت نہ وڃايائون. جڏهن تعليم وٺڻ جهڙا ٿيا تہ والد سڳوري جي امر موجب نهايت خوشي ۽ ڪشاده ذهني سان تعليم ۾ لڳي ويا.
ملفوظات شريف ۾ آهي تہ پاڻ فرمائيندا هئا تہ ننڍي هوندي اسان کي دل ۾ خيال ايندو هو تہ جيڪر آئون عارف ڪامل مڪمل صاحب ارشاد ۽ تلقين جو ٿيان، جو منهنجي توجهہ سان ماڻهو دنيا و ما فيها کي وساري مجذوب ٿيجي وجد تواجد ڪن ۽ زمين تي ليٽڙن. درحقيقت هي سندن خيال، الهام الاهي هو، جنهن جو ان وقت سندن قلب مبارڪ واري آئينہ مصفاتي عڪس پوندو هو ۽

(1) ۽ پڻ چون ٿا تہ پاڻ رمضان شريف ۾ ڏينهن جو ٿڃ نہ پيئندا هئا ان ڪري روزي ڌڻي لقب سا ن مشهور آهن.

اڳتي هلي اهو الهام موبمو ميدان ظهور ۾ پڌرو ۽ نروار ٿي پيو.
سندن ابتدائي تعليم ميان محمد اڪرم گهمرو (1) ۽ هڪ حافظ صاحب نالي زين الدين رحمة الله تعاليٰ عليہ وٽ ٿي، جو حضرت ميان صاحب قدس سره جي خاص مريدن مان ڪامل شخص هو. ان ڪانپوءِ طلب علم لاءِ ڪين سفر ڪرڻو پيو. پهريان حضرت ميان صاحب قدس سره جي ڪين مخدوم طيب (2) بقا پور واري وٽ ۽ پوءِ مولانا حاجي فقير الله صاحب نقشبندي قدس سره (متوفي 1195هه) وٽ شڪارپور ۾ وهاريائون. اتي ڪجهہ وقت تعليم حاصل ڪيائون، ليڪن حضرت پيرسائين پاڪ شهيد قدس سره جڏهن پي پيري اتي آيا ڏنائون تہ ڪين مڪلف طعام ماني پوڙ، تعظيم تڪريم سان پي مليو، پاڻ فرمايائون تہ بابا! جنهن مدرسہ ۾ ماني پوڙ ۽ طعام عام جام آهي، اتي علم حاصل ڪرڻ محال آهي. (چو تہ نفس پرور سير شڪم طالب علم غافل ۽ ڪاهل ٿي پوندا آهن) اتان وري شهر ڪوٽڙي ڪبير ۾ مخدوم ميان يارمحمد عليہ الرحمة وٽ طلب علم لاءِ ويهاريائون. جو هڪ اهل دل عالم فاضل ۽ ڪامل عالم سڳورو هو. اتي سندن طبع مقدس مختلف مدرسن ۾ سفر ڪرڻ پاران مشقت ۽ گراني ڪري پريشان ۽ مڪدر ٿي پئي، پوءِ اتي هڪ رات هڪ پير مبارڪ تي بيهي 5 هزار درود شريف پڙهي حضور سرور ڪائنات صلي الله عليہ وسلم کان استمداد ۽ استغاثه ڪيائون. جنهن سان ڪين اهڙي تہ قلب جي صفائي ۽ سهنجائي حاصل ٿي پئي جو بمصداق علم الانسان مالم يعلم، اڻ پڙهيل علم بہ پڙهيل ٿي پين.

پاڻ اخير ۾ مولانا مخدوم محمد صاحب آريجوي عليہ الرحمة وٽ ڪتاب پورا فرمايائون، هن مدرسہ عاليہ ۾ سيد عاقل شاهہ رحمة الله تعاليٰ عليہ بہ ساڻن همدرس هوندو هو. مگر حضرت پيرسائين قدس سره جن اڳ ۾ علم جي مقرر نصاب جي تڪميل بعد، فيض ۽ فضيلت جي دستار حاصل ڪري رخصت ياب ٿي درگاهہ مقدس تي آيا ۽ جناب شاهہ صاحب جن هڪ سال پوءِ دستار بندي ڪئي.

طريقت ۾ قدم !

پاڻ فرمايو اٿن تہ جڏهن آئون ۽ برادرم ميان علي مرتضيٰ شاهہ قدس سره ڪوٽڙي ڪبير ۾ مخدوم ميان يارمحمد عليہ الرحمة وٽ ظاهري علم جي درس و تدريس ۾ مشغول هئاسون. تڏهن هڪڙي ڏينهن حضرت والد بزرگوار اتي تشريف فرما ٿيا. اسين سندن قدمبوسي ڪري خدمت ۾ ويناسون، تڏهن پاڻ فرمايائون تہ اي برخورداران! توهان کي معلوم آهي تہ اڄ اسانجي اچڻ جو ڪهڙو سبب

(1) ملفوظات ج 4 ص 93 (2) ملفوظات ج 6 ص 92.

آهي؟ عرض ڪيوسون ته اسان کي معلوم نه آهي. پاڻ جواب ۾ فرمايائون ته آئون مخدوم عبدالرحمان قدس سره سان، جو حضرت مخدوم صاحب پريالوءِ شريف وارن قدس سره جو خاص مريد ۽ صحبتي آهي، ملاقات ڪرڻ ويو هوس. اتي ڳالهه ٻولهه هلندي مونکان مخدوم عبدالرحمان صاحب پڇيو ته اوهان کي طريقت مبارڪ جي تلقين ڪرڻ ۽ هدايت ڪرڻ جي اجازت مليل آهي يا نه؟ مون چيو ته هائو مليل آهي. پوءِ پنهنجن اهلين جي مريد ڪرڻ جي مونکان اجازت ورتائين ۽ پڇيائين ته اوهان پنهنجن پٽن کي طريقه مبارڪ ۾ داخل ڪيو آهي يا نه؟ ورندي ڏنم ته انهن کي اجا اهڙو خيال به ڪونهي. پوءِ چيائين ته جيڪڏهن انهن کي خيال ڪونه آهي ته به اوهان خواه مخواه به انهن کي داخل ڪري ڇڏيو. اج انهيءَ صلاح موجب اسانجو اچڻ ٿيو آهي. پوءِ پاڻ اسان ٻنهي ڀائرن کي پهريان نقشبندي طريقه ۾ داخل فرمايائون ۽ اتان اسان کان موڪلائي ڪنهن طرف روانا ٿيا. اسان تعليم تدريس سان گڏ ذڪر جي شغل سان به مشغول رهنداهئاسون، برادرم ميان علي مرتضيٰ شاهه قدس سره کي انهيءَ طريقه نقشبنديه جي مشغولي اثر ڪري وئي، پرمون کي ڪا ڪيفيت محسوس ڪانه ٿي، ٻي ڀيري حضرت مربي پيرسائين جن اسان وٽ آيا ۽ مون کان انهيءَ مشغولي جي ڪيفيت پڇيائون، عرض ڪيم ته مون کي ڪا خبر يا ڪيفيت معلوم نه ٿي آهي. انهيءَ تي پاڻ مونکي طريقه قادريه ۾ داخل فرمائي ذڪر جهر سان مشغول فرمايائون. پوءِ وڏي آواز ذڪر ڪرڻ سان ذڪر سڄي وجود کي وٺي ويو جو مٿي کان وٺي پيرن تائين واروار مان ذڪر جاري ٿي پيو.

هي به بيان ٿيل آهي ته حضرت ميان صاحب پير سائين شهيد قدس سره جڏهن جناب قدسي خطاب حضرت سيد عبدالقادر شاهه چناهه وارن جي خدمت ۾ فيض حاصل ڪري رهياهئا. تڏهن پير سائين چناه وارن قدس سره هڪڙي ڏينهن خاص مهرباني ۽ شفقت مبذول فرمائيندي کين ارشاد فرمايائون ته بابا! اسان جي جد امجد غوث الثقلين محبوب سبحاني سيدنا حضرت عبدالقادر جيلاني رضي الله تعاليٰ عنه جي قول مبارڪ موجب ته "قدمي هذه عليٰ رقبة کل ولي الله تعاليٰ" مطابق اسانجي خاندان ۾ هي روش آهي، جو پنهنجي ڪنهن خاص منظور نظر مريد تي مخصوص توجه ۽ شفقت فرمائيندا آهن ته انهيءَ جدي سنت موجب سندس ڪلهن تي قدم رکنداآهن. اهو قدم مبارڪ پشت به پشت اسان تي به آيل آهي ۽ اها سنت ۽ متابعت اسان اڄ ڏينهن تائين ادا ڪانه ڪئي آهي. يعني ڪنهن به مريد تي قدم مبارڪ ڪونه رکيو اٿئون. اڄ دل گهري ٿي ته اهو عمل ادا ڪندي اوهان جي گردن تي قدم رکان. پوءِ حضرت ميان

صاحب جن قدس سره سندن آڏو گردن نمائي ڏني ۽ حضرت پير سائين قدس سره مٿن قدم مبارڪ رکي پنهنجي خانداني سنت سان سرفراز ۽ مشرف فرمايو.

پوءِ جڏهن ڪوٽڙي ڪبير ۾ هئي صاحبزاده علم جي طلب ۾ مشغول هئا ۽ طريقه عاليه ۾ ڪين داخل فرمايو ويو هو. تڏهن هڪ ڀيري حضرت ميان صاحب قدس سره جن جناب پير سائين روضي وارن قدس سره کي خلوت ۾ ويهاري اها مٿين حقيقت ٻڌائي فرمايائون ته بابا! سيني پٽن کان وڌيڪ منهنجي دل جو لاڙو توسان آهي. مان پنهنجي مرشد سڳوري جي پيروي ۽ متابعت موجب پنهنجو قدم تنهن جي گردن مٿان رکان ٿو، پوءِ قدم مبارڪ رکي اها سنت ادا ڪيائون.

مولانا سيد عاقل شاهه عليه الرحمة کان جو آريجن ۾ سندن هم درس هو منقول آهي ته جڏهن آئون علم کان فارغ التحصيل ٿيس، تڏهن هيڪر حضرت پيرسائين قدس سره جي ملاقات لاءِ سندن خدمت ۾ آيس ۽ ساڻن صحبت ڪندي ڏٺم ته ذکر شريف اسم ذات جي مشغولي سندن قلب ۾ ايڏي ته حرارت پيدا ڪئي هئي جو نزديڪ ويهڻ سان سندن وجود مبارڪ طرفان مونکي حرارت ۾ گرمي محسوس پئي ٿي.

ملفوظات شريف ۾ وٽان منقول آهي ته هڪ سيد سڳورو مجذوب لڪياري خاندان جو ابتدائي زمانه ۾ اسان وٽ تڪيل هو ۽ آئون سندس خدمت دل و جان سان ڪندو هوس. هيڪر انهيءَ مجذوب صاحب اڳيان مون الله سبحانه وتعالىٰ جي محبت ۽ شوق ۽ طلب جي جذبه ڪري ويٺي رنم. تڏهن انهيءَ مجذوب سڳوري کي ڏاڍو رحم پئجي ويو ۽ شفقت سان فرمايائين ته " ٻي ٻي درياءَ ٿي" ان هوندي به مون روئڻ کان بس ڪانه ڪئي، تڏهن ڪمال شفقت ۽ بي حد رحم جي جذبه سان فرمايائون ته " ٻيءَ ٻي سمونڊ ٿي، اجي بڪٺي کي پيارج"

دنيا ڏٺو ته انهي ڪامل مجذوب جو فرمودو لفظ بلفظ سچو نڪتو ۽ اتان فيض جو اهڙو سمونڊ جاري ٿيو جو لکين ماڻهن جي تشنگي کي سيراب ڪري درگاهون بڻايائين ۽ انهن درگاهن مان وري پيون درگاهون ٿيون جنهن جي سلسله فيض رساني جي حد لهڻ مشڪل آهي سچ آهي ته.

سيد پير سمونڊ هي اونت نه ڇاٽي ڪو !
ماٽڪ ماٽي سو ! ڦر ڦر سيوا جو ڪري

وڌيڪ احوال اوهان ملفوظات شريف جي صفحن سڳورن مان ملاحظه ڪري

سگهندا. هي هدايت ۽ فيض الاهي جو سج مسند ارشاد ۽ تلقين جي آسمان تي نوراني ڪرڻ سان چمڪندي، جهان کي روشن ۽ منور فرمائيندي عين متابعت حبيب ڪريم صلي الله عليہ وسلم جي مطابق پوري 63 ورهن عمر شريف پهچڻ بعد پهرين تاريخ شعبان 1234هه ۾ غيب جي پرده ۾ محجوب ۽ محبوب حقيقي عزاسمه جي وصال سان مشرف ٿيا. (انا لله وانا اليه راجعون.)

جان جسم مصطفيٰ بود آن امام   زان سبب يک قول فعل آمد تمام

عاجز آثم (مرحوم مولانا) فقير محمد قاسم عفي عنہ

مدرسہ قاسم العلوم ڳوٺ صاحب خان مشوري.

(مشوري شريف ضلع لاڙڪاڻو).

ديباچہ از جامع
ملفوظات مجمع الفيوضات رحمة الله عليہ
بسم الله الرحمٰن الرحيم

هزارين هزار حمد انهيءَ احد فرد کي، جنهن پنهنجي احديت جي نهانخاني مان، احديت جي الف جو تاج عالم امر جي سر تي جهلايو، ۽ پنهنجي ذات قدسي صفات کان سندس مبدءَ مقرر فرمائي عالم بطون جي رنگا رنگ صحيفہ جي صفحہ تي کيس چلڪايو. سوين سوين ثنائون انهيءَ واحد صمد کي جنهن احديت جي سمنڊ بي ڪنار مان مظهريت جي موج اثاري وجود مسعود محمدي صلي الله عليہ وآله وسلم کي ملڪ ۽ ملڪوت جو مجمع البحرين بڻايو ۽ سندن وجود مسعود جي نور سان عدم جي اونداهہ کي ڪون و مڪان جي صحن تان تڙائي، نور جي ظهور سان چمڪايو. در شهوار درود نا محدود وجود مسعود محمود حضرت نبي ڪريم، صاحب خلق عظيم، امي عربي صلي لله عليہ وسلم تي نثار هجن، جهن محبوب مربي جي نبوت کي پروردگار عزاسمه سيني انبيائن ڪرامن مٿان محيط فرمايو ۽ انهيءَ رهبر منور جي بدايت نبوت کي سڀ کان سابق بڻايو ۽ پڻ خاتميت جي رتبي کي رسايو، جيئن فرمايو ويو تہ " ڪنت نبيا و آدم بين الماءَ والطين " وقال الله تعاليٰ : **وما ارسلناک الارحمة للعالمين** " (ايضا)
ولکن رسول الله وخاتم النبيين (صلي لله تعاليٰ عليہ وآله واصحابه اجمعين)
اما بعد ڪمترين ٻهاريدار، درگاهہ عرش اشتباهہ، جهان وارن جي ڪعبہ، ارشاد وٺندڙن جي قبلہ، اسرار الهيٰ جي خازن، رازن نامتنا هي جي مخزن دامنگيرن جي پشت پناهہ، ضعيفن جي ماوا ملجاءِ، حضرت مرشد معظم مڪرم قدس سره جي جو، اميدوار رحمت رب ودود جو فقير محمود (رحمه الله الولي الودود) چوي ٿو تہ طالبن راهہ الهي ۽ سالڪن رستي نامتناهي جي ضمير منير تي مخفي نہ آهي تہ هر ڪنهن جاندار کي عموما ۽ افراد بشري، جنهن لاءِ ارشاد الاهي **وماخلقت الجن الانس الا ليعبدون.**

وارد ٿيل آهي کي خصوصا، ساري جهان جي مالڪ، پنهنجي حقيقي محبوب مطلوب جي يادگيري بنا بلڪل ڪانہ سرندي آهي. تنهن ڪري سچن طالبن ۽ پڪي عقيدي وارن ارادتمندن جي استفادي لاءِ ڪي گفتا، جي موتي مهراڻ ڪاشف اسرار غيبي ۽ ظاهر فرمائيندڙ مخفي رازن لاريبي، مرشد مڪرم رضي الله تعاليٰ عنہ جا هئا. جن کي پاڻ طالبن جي حال موافق، قال يا حال سان پيدا ٿيندڙن سوالن جي جواب ۾ مريدن جي دامن ۾ اڇلايو اٿن، يا وعظ ۽ نصيحت طرح آيات مقدسہ ۽ احاديث ڪريمہ ۽ مشائخين ڪرام ۽

بزرگان دين رحمهم الله تعاليٰ عليهم جي احوالن ۽ مقولن مان بيان فرمايو اٿن ۽ شريعت، طريقت ۽ معرفت ۽ حقيقت جا باريڪ نڪتا، جي سفر يا حضر ۾ پنهنجي زبان گوهر فشان مان ارشاد ڪيا اٿن ۽ هن فقير يا ٻين مريدن محفل خلد مثل جي حاضر ٿيندڙن ڪي ٻڌڻ ۾ آيا آهن، انهيءَ ڪلام فيض نظام کي پنهنجي سمجهه قاصرآهر، جمع ڪري ۽ ان سان گڏ بعض احوال ۽ واردات جي هن فقير يا ٻين فقرائن تي وارد ٿيا ۽ گذريا آهن سي به قلم جي قيد ۾ آڻي صحبت فيض موهبت جي شائقن اڳيان پيش ڪجن ٿا. توڙيڪ سندن سمورا اقوال مبارڪ ۽ هلت چلت جا احوال ڪتابت ۽ بيان جي حصر ۾ اچڻ محال آهي.

كما قال عزمن قائل قل لو كان البحر مداد الكلمات

ربي لنفدالبحر قبل ان تنفد كلمات ربي.

يعني اي نبي ڪريم !(صلي الله عليہ وسلم) فرماءِ تون تہ جيڪڏهن سمنڊ سڄو مس ٿئي الله پاڪ جا ڪلمات طيبات لکيا وڃن تہ سمنڊ کٽي ويندو پر منهنجي پالڻهار جا ڪلمات طيبات پورا نہ ٿيندا.

۽ پڻ هن ظاهري زبان ضعيف کي ڇا مجال آهي جو سندن ملفوظات مبارڪ ۾ ڪو بيان هلائي سگهي، ڇو تہ سندن ڪلام مبارڪ مان هرهڪ حرف مان سوسو معنائون غيبي ۽ هڪ هڪ ڪلمہ طيبہ مان هزار هزار باريڪ نڪتا لاريبي، هر ڪنهن عبارت مان فيض عام ۽ ذوق تام ۽ سڀ ڪنهن معنيٰ مان مفهومات بي شمار ۽ هر ڪنهن لطيفہ مان ادرا ڪات جا درياءَ نا پيد ڪنار پيدا ٿين ٿا ۽ هرهڪ ادراڪ مان اهڙا مقامات بي حساب ۽ بي حد ۽ هر ڪنهن مقام ۽ حالت مان اهڙا ذوق شوق اڻ ڳڻيا اڻ ميا حاصل ٿين ٿا، جو انهن کي تاراجي بيان جي توري نہ سگهندي ۽ هن جهان جي تنگ ميدان ۾ سندن فوج ظفر موج ماپي نہ سگهندي، پر انهيءَ نعمت عظميٰ ۽ دولت بي بها کان بالڪل تعطيل ڪرڻ ۽ حصو نہ وٺڻ بہ وڏي بدنصيبي ۽ محرومي جو سبب هو تنهن ڪري لاچار" مالا يدرڪ کله لم يترڪ کله" جي حڪم موجب، پنهنجي حال ۽ طاقت آهر، جيتري قدر سندن ڪلام فيض نظام، پاڻ کي ياد هو يا ٻين معتبر راوين کان ذخيرو حاصل ڪري سگهيم تنهن کي غنيمت سمجهي پنهنجي عبارت نامربوط ۾ ڪڙي ٻڌي ورقن ڪاغذن ۾ مضبوط ڪري ورتم تہ سيني جهان وارن کي ڪجهہ حصو ۽ ڀاڱو مرشد ڪريم جي اوقات طيبہ ۽ فيوضات ربانيہ مان حاصل ٿي سگهي ۽ مون عاجز دعا طلب ويچاري لاءِ ثابت قدمي ۽ گناهن جي بخشش ۽ ٻنهي جهانن جي مقصود حاصل ٿيڻ جو باعث بڻجي.

معلوم هجي تہ ڪن نقلن ۾ راوين جي اختلاف ڪري جيڪو تفاوت ڏيکارجي، سو ٻڌندڙن جي استعداد ۽ سمجهہ جو تفاوت سمجهڻ گهرجي ۽ ٻيو تہ پاڻ حديث شريف جي حڪم موجب تہ **تكلموالناس علي قدر عقولهم** (يعني ماڻهن سان سندن عقل جي قدر آهر گفتگو هلايو) ماڻهن جي پروڙ ۽ عقل آهر ڪلام فرمايو اٿن. اهو

تفاوت اهڙو آهي جهڙو حضور پر نور صلي الله عليہ وسلم جي حديثن شريفن ۾ اصحابن ڪرامن رضي الله تعاليٰ عنهم جي لفظن سڳورن ۾ ڪمي بيشيءَ سان وارد ٿيل آهي جنهن جو حال احاديث مقدسہ جي پڙهندڙن کي چڱيءَ طرح روشن آهي.

۽ ٻيو تہ جيڪو نقل جن لفظن سان معتبر راوين کان ٻڌو ويو سو انهن ساڳين لفظن سان هتي لکيو ويو. ڇو تہ حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وسلم بہ اصحابن ڪرامن کي ائين حڪم فرمايو هو تہ سندن حديث شريف کي ساڳين الفاظن مبارڪن سان بيان ڪن ڇو تہ پوئين امت ان کي چڱيءَ طرح سمجهندي.

هي بہ ڄاڻڻ گهرجي تہ هن ملفوظات شريف مان جيڪو بہ طالب جنهن بہ مقصد ۽ مطلب جو ارادو ۽ طلب ڪري مطالعہ ڪندو اهو سندس مقصد انشاءَ الله تعاليٰ سندس استعداد موجب الله سبحانه وتعاليٰ پورو فرمائيندو ڇو تہ جيئن : **لارطب ولا يابس الافي ڪتاب مبين**" موجب سڀ ڪنهن آلي خواه سڪي شيءِ جو ذڪر قرآن شريف ۾ موجود آهي. تيئن (بلاتشبيهہ) هن ڪتاب مقدس ۾ بہ اوهان سڀئي مقصد موجود ڏسندا. اوهان يقين سان ڄاڻو تہ جيڪو بہ لفظ ۽ سخن ڪاملن جي زبان مبارڪ مان ظاهر ٿيندو آهي اهو پنهنجي هوا ۽ خواهش سان نہ فرمايل هوندو آهي بلڪ الهام ۽ القاءَ رباني سان سندن دل ۾ وارد ۽ زبان مبارڪ تي جاري ٿيندو آهي. جيئن حضرت حبيب ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم وحي الاهي سان مخصوص آهن. ڪما قال عزمن قائل: وما ينطق عن الهويٰ ان هو الا وحي يوحيٰ" تيئن اولياءَ ڪرام بہ الهام ۽ القاءِ الهي سان مشرف ٿيل آهن. (فرق اهو آهي تہ انبياءِ ڪرام جي القاءِ الهي کي " وحي" سڏيو وڃي ٿو جو محفوظ ۽ يقيني امر آهي ۽ اولياءِ ڪرام جي القاءِ کي الهام ٿو چئجي ۽ ان لاءِ " وحي" سان موافق هجڻ شرط آهي.)

ڄاڻڻ گهرجي تہ هن نسخہ مبارڪ ۾ جاتي لفظ " پاڻ فرمايائون" يا " مرشد معظم" جو اچي تہ اتي مراد حضرت مرشد معظم پيرسائين روضي ڌڻي رضي الله تعاليٰ عنہ سمجهڻ گهرجي ۽ جتي لفظ " صاحبزاده والاتبار" يا " مسند نشين" جو اچي اتي مراد سندن صاحبزاده وڏا مسند نشين اول آهن ۽ جتي " حضرت ميان صاحب قدس سره" لکيل هجي اتي مراد ذات مبارڪ حضرت شيخ المشائخين پير سائين سيد محمد بقا شاهہ پاڪ شهيد قدس سره جن ورتل آهن جي والد معظم، مرشد مربي پير سائين روضي ڌڻي رضي الله تعاليٰ عنہ جا آهن. جن ڪان حضرت پير سائين روضي وارن رضي الله تعاليٰ عنہ طريقہ

عاليہ قادريہ ۽ نقشبنديہ جي نسبت ۽ مشغولي حاصل فرمايائون. ۽ حضرت ميان صاحب قدس سره قادري طريقہ جي نسبت جناب مستطاب حضرت پير دستگير واقف اسرار الاهي، مدقق حقائق نامتناهي، غيبي رازن جي ڄاڻندڙ، معرفت لاريبي جي نڪتن سڃاڻيندڙ حضرت پير شيخ عبدالقادر قدس الله تعاليٰ سره الاقدس کان حاصل فرمايائون، جي سڳورا حضرت غوث الثقلين پير دستگير رضي الله تعاليٰ عنہ جي اولاد مان آهن. ۽ سندن رهڻ جو هنڌ سوڍاڻي" ۾ آهي جو اهو شهر جهنگ سيال جي ديهن مان هڪ ديهہ ۾ واقع آهي. (عام طرح چناه وارا بزرگ سڏباآهن) ۽ اتي ئي سندن مزار شريف زيارتگاهہ خاص و عام آهي ۽ جاتي لفظ "حضرت مخدوم صاحب قدس سره" جو ذڪر ٿئي اتي مراد حضرت ڪامل مڪمل فيض رسان شيخ المشائخ مخدوم محمد اسماعيل قدس سره رهندڙ پريالوءِ شريف سمجهڻ گهرجي. جن ڪان حضرت ميان صاحب قدس سره نسبت طريقہ عاليہ نقشبنديہ جي سند ورتائون ۽ سندن صحبت مبارڪ ۾ رهي الله سبحانہ وتعاليٰ جي طلب فرمايائون ۽ هن ڪتاب مستطاب جو نالو مبارڪ " مجمع الفيوضات" رکيو ويو ۽ هن متبرڪ نسخہ ۾ هڪ مقدمو ۽ سورهن باب ۽ خاتمہ ڪتاب ۽ هرهڪ باب ۾ وري ڪيترا فصل ڏنل آهن جن جو تفصيل هن طرح آهي.

مقدمو

جنهن ۾ ڪتاب جي ناهڻ جو سبب ۽ مرشدن ڪريمن جي طريقہ عاليہ قادريہ ۽ نقشبنديہ جو شجره ڏنل آهي.

باب پهريون

ذڪر لااله الا الله جي ڀلائي، عملن جي نيت، طلب علم، شريعت، نماز ۽ دعائن ۽ روزن بابت نقلن ۾ آهي هن ۾ ڇهہ فصل آهن.

فصل پهريون: لااله الا الله جي ذڪر بابت ، **فصل ٻيون:** عملن جي نيت بابت . **فصل ٽيون:** طلب علم بابت . **فصل چوٿون:** شريعت بابت. **فصل پنجون:** نماز ۽ دعائن بابت. **فصل ڇهون:** روزن بابت.

باب ٻيون

متابعت، عزيمت، وعظ ۽ نصيحت، سچائي جي ڀلائي، رياءُ جي عبادت ۽ رياءَ جي سخاوت، جي مذمت بابت نقلن ۾ آهي. هن ۾ پنج فصل آهن.

فصل پهريون: متابعت بابت. **فصل ٻيون:** عزيمت ۽ رخصت بابت . **فصل**

ٽيون: وعظ ۽ نصيحت بابت . **فصل چوٿون:** سچ جي پلائي ۽ ڪوڙ جي مذمت ۾. **فصل پنجون:** رياءِ جي عبادت ۽ سخاوت جي مذمت ۾.

باب ٽيون

صفت جلال جمال، اهل ملامت جي ذڪر، بزرگن تي اعتراض ڪرڻ ۽ سندن شڪايت ڪرڻ جي جهل بابت، بي ادبن جي تنبيهہ، نالائقن جي صحبت کان بچڻ ۽ خوف ۽ اميد بابت نقلن ۾ آهي. هن ۾ ڇهہ فصل آهن.

فصل پهريون: صفت جلال ۽ جمال بابت . **فصل ٻيون:** ملامت وارن جي بيان ۾. **فصل ٽيون:** اعتراض ڪرڻ بابت . **فصل چوٿون:** بي ادبيءَ جي تنبيهہ بابت . **فصل پنجون:** نالائقن جي صحبت کان بچڻ بابت . **فصل ڇهون:** خوف ۽ اميد بابت.

باب چوٿون

توبہ ۽ استغفار، مرشدن جي صحبت ۽ الله سائين عزاسمہ جي طالبن جي ادب ڪرڻ، ذڪر ۽ شغل، قبض ۽ بسط، خوابن ۽ واقعات، الله سائين جل شانہ جي طلب جي رغبت ڏيارڻ غفلت کان تنبيهہ، نفس جي مخالفت ڪرڻ ۽ موافقت نہ ڪرڻ بابت نقلن ۾ آهي. هن ۾ نو فصل آهن.

فصل پهريون: توبہ ۽ استغفار جي بيان ۾. **فصل ٻيون:** مرشد جي صحبت ۽ الله جل شانہ جي طالبن بابت **فصل ٽيون:** ادب جي بيان بابت . **فصل چوٿون:** ذڪر ۽ شغل بابت . **فصل پنجون:** قبض ۽ بسط بابت . **فصل ڇهون:** خوابن ۽ واقعات جي نقلن ۾ . **فصل ستون:** الله سائين جلشانہ جي طلب جي رغبت ڏيارڻ بابت . **فصل اٺون:** غفلت کان تنبيهہ ڪرڻ بابت . **فصل نائون:** نفس جي مخالفت ڪرڻ بابت .

باب پنجون

وبساهہ جي سچائي، اوليائن جي سڃاڻڻ، مرشد سان مريد جي اتحاد ۽ رابطي، مرشد جي مريد سان دوستي، مريد کان امتحان وٺڻ" بابت نقلن ۾ آهي. هن ۾ پنج فصل آهن.

فصل پهريون: وبساهہ جي سچائي جي بيان ۾ . **فصل ٻيون:** اوليائن جي سڃاڻڻ بابت . **فصل ٽيون:** مرشد سان مريد جي اتحاد ۽ رابطي بابت . **فصل چوٿون:** مرشد جي مريد سان دوستي بابت . **فصل پنجون:** مرشد جو مريد کان امتحان وٺڻ بابت .

باب ڇهون

دنيا ۽ دنيا جي طالبن جي مذمت، دنيا جي ترڪ ڪرڻ، الله تعاليٰ جلشانه تي توڪل ڪرڻ، تدبير جي ترڪ ڪرڻ، الله تعاليٰ جلشانه کانسواءِ غير کان آزاد ٿيڻ بابت نقلن ۾ آهي. هن ۾ پنج فصل آهن.

فصل پهريون: دنيا ۽ دنيا جي طالبن جي مذمت بابت . **فصل ٻيون:** دنيا جي ترڪ ڪرڻ بابت . **فصل ٽيون:** الله تعاليٰ جلشانه تي توڪل ڪرڻ بابت . **فصل چوٿون:** تدبير جي ترڪ ڪرڻ بابت . **فصل پنجون:** ماسوي الله تعاليٰ کان تجريد ۽ آزادگي بابت .

باب ستون

طالبن جي بلند همت هجڻ، سچي طالب جي ڪشش، مرشد جي مريد تي شفقت، الله تعاليٰ جلشانه جو پنهنجي ٻانهن تي شفقت جي نظر ڪرڻ بابت نقلن ۾ آهي. هن ۾ چار فصل آهن.

فصل پهريون: طالبن جي بلند همتيءَ بابت . **فصل ٻيون:** سچي طالب جي ڪشش بابت . **فصل ٽيون:** مرشد جو مريد تي شفقت بابت. **فصل چوٿون:** ٻانهي تي الله سبحانه وتعاليٰ جي شفقت بابت .

باب اٺون

جذب ۽ عشق الاهي، محبت ۽ بي قراري، سڪر ۽ بي خودي ۽ استغراق، توحيد ۽ ڪفر حقيقي، فنا ۽ بقا، دوام آگاهي بابت نقلن ۾ آهي. هن ۾ ڇهه فصل آهن.

فصل پهريون: جذب ۽ عشق بابت. **فصل ٻيون:** محبت ۽ بيقراري بابت . **فصل ٽيون:** سڪر ۽ بيوخودي ۽ استغراق بابت . **فصل چوٿون:** توحيد ۽ ڪفر حقيقي بابت . فصل پنجون: فنا ۽ بقا بابت . **فصل ڇهون:** دوام آگاهي بابت .

باب نائون

حقيقت محمدي صلي الله عليہ وآله وسلم، ڪعبة الله شريف جي پلاٽي، عروج ۽ نزول، اسلام حقيقي بابت نقلن ۾ آهي، هن ۾ چار فصل آهن.

فصل پهريون: حقيقت محمدي صلي الله عليہ وآله وسلم بابت . **فصل ٻيون:** ڪعبة الله شريف زادها الله تعاليٰ شرفا وتعظيما جي پلاٽي بابت . **فصل ٽيون:** عروج ۽ نزول بابت . **فصل چوٿون:** اسلام حقيقي بابت .

باب ڏهون

معجزن، تصرف، ڪرامت ۽ صحيح مڪاشفه بابت نقلن ۾ آهي. هن ۾ چار فصل آهن. **فصل پهريون:** معجزن بابت. **فصل ٻيون:** تصرف بابت . **فصل ٽيون:** ڪرامت بابت . **فصل چوٿون:** صحيح مڪاشفه بابت .

باب يارهون

الله سبحانه وتعاليٰ جي لقاءَ، نفس جي سڃاڻڻ مان الله پاڪ عزاسمه جي معرفت حاصل ڪرڻ، علم لدني ۽ اسرارن بابت نقلن ۾ آهي. هن ۾ چار فصل آهن.
فصل پهريون: الله سبحانه وتعاليٰ جي لقاءَ بابت . **فصل ٻيون:** نفس جي سڃاڻ مان مالڪ سائين عــزاسمه جي سڃاڻ بابت . **فصل ٽيون:** علم لدني بابت . **فصل چوٿون:** اسرارن بابت .

باب ٻارهون

فقر ۽ قناعت، ۽ فتوحات جي رد ڪرڻ کان منع، قضا الاهي تي راضي رهڻ بابت نقلن ۾ آهي. هن ۾ ٽي فصل آهن.
فصل پهريون: فقر ۽ قناعت بابت. **فصل ٻيون:** فتوحات جي رد ڪرڻ کان منع بابت . **فصل ٽيون:** قضاءِ الاهي تي راضي رهڻ بابت.

باب تيرهون

الله سبحانه وتعاليٰ جي مخلوق جي خدمت ڪرڻ ۽ مسڪينن تي رحم ڪرڻ، دوائن، سخاوت مروت، سهڻن اخلاقن، ڪسر نفسي ۽ وردن وظيفن بابت نقلن ۾ آهي. هن ۾ ست فصل آهن.
فصل پهريون: الله تعاليٰ جي مخلوق جي خدمت بابت . **فصل ٻيون:** مسڪينن تي رحم ڪرڻ بابت . **فصل ٽيون:** دوائن بابت . **فصل چوٿون:** سخاوت ۽ مروت بابت . **فصل پنجون:** سهڻن اخلاقن بابت . **فصل ڇهون:** ڪسر نفسي بابت . **فصل ستون:** وردن وظيفن بابت .

باب چوڏهون

علماءِ الدنيا ۽ علماءِ الآخرة جي فرق، ڪامل ۽ ناقص جي فرق، عقل انساني ۽

عقل حيواني جي فرق ۽ سعادت ازلي بابت نقل ۾ . هن ۾ چار فصل آهن.
فصل پهريون: علماء الدنيا ، ۽ علماء الاخرة جي فرق بابت. **فصل ٻيون:** ڪامل ۽ ناقص جي فرق بابت. **فصل ٽيون:** عقل انساني ۽ عقل حيواني جي فرق بابت . **فصل چوٿون:** سعادت ازلي ۽ شقاوت ازلي بابت.

باب پندرهون

متفرق نقلن، مجنونن، انبياء ڪرام صلوات الله تعاليٰ عليهم جي پلائي ۽ اصحابن سڳورن رضي الله تعاليٰ عنهم جي پلائي بابت نقلن ۾. هن ۾ چار فصل آهن.
فصل پهريون: متفرق نقلن ۾. **فصل ٻيون:** مجنونن جي نقلن ۾. **فصل ٽيون:** نبين سڳورن صلوات الله تعاليٰ عليهم جي پلائي بابت. **فصل چوٿون:** اصحابن سڳورن جي پلائي بابت.

باب سورهون

شفاعت، قصورن جي معافي، خوشطبعي ۽ مرشد ڪريم رضي الله تعاليٰ عنه جي وصيتن ۽ اوليائن ڪرامن جي مناقبن بابت نقلن ۾. هن ۾ پنج فصل آهن.
فصل پهريون: شفاعت بابت. **فصل ٻيون:** قصورن جي معافي ڏيڻ بابت.
فصل ٽيون : خوشطبعي بابت. **فصل چوٿون:** مرشد ڪريم رضي الله تعاليٰ عنه جي وصيتن بابت. **فصل پنجون:** اوليائن ڪرامن جي مناقبن بابت.

خاتمہ ڪتاب !

مرشدن ڪريمن رضي الله تعاليٰ عنه جي مناقبن ۽ وصال جي تاريخ بابت نقلن ۾ آهي. هن ۾ ٻه فصل آهن.
فصل پهريون: مرشدن ڪريمن رضي الله تعاليٰ عنه جي مناقبن بابت.
فصل ٻيون: مرشد ڪريم رضي الله تعاليٰ عنه جي وصال جي تاريخ بابت.

مقدمو

هن ۾ ڪتاب ٺاهڻ جي سبب، ۽ مرشدن ڪريمن جي، طريقہ قادريہ ۽ نقشبنديہ جي شجره طيبہ جو تفصيل آهي .

ڪتاب ٺاهڻ جو سبب

بسم الله الرحمٰن الرحيم

جنهن وقت هي فقير حضرت مرشد مربي رضي الله تعاليٰ عنہ جن جي زمان فيض نشان ۾ سندن حضور پر نور منجهہ حقيقت ۽ معرفت جي شراب جي نشي ۾ سرشار ۽ سندن ميخانہ جي محبت واري مئي سان (جنهن عام خاص ماڻهن جي دلين وارو شيشو ٽپتارڪري ڇڏيو هو) سرگردان ۽ پرخمار هو، جنهن ڪري پنهنجي جان ۽ جملہ جهان جي سڌ سماچار کان لاچار ۽ بي خبر، محبوب جي ديدار پر انوار ۾ محو ۽ متحير، حجابن جي اوڍرن کان آزاد ۽ محبت جي استغفراق ۾ مستغفرق ۽ دلشاد هوس، ان وقت توڙيڪ سندن حضور فيض گنجور ۾، نڪتا عجيب عجيب ۽ حقائق دقيق ۽ غريب غريب ٻڌڻ ۾ ايندا هئا، پر دل جي جوش خروش ۽ عشق جي شور ۾ مدهوش هجڻ ڪري انهن جي گڏ ڪرڻ جو وار جيترو بہ خيال ڪونہ پيدا ٿيو. بلڪ گهڻو ڪري سڪر ۽ بيخودي، استغراق ۽ محويت سببان اهي اسرار ۽ گفتار فيض آثار جا اکر، دل جي ڦرهيءَ تان محو ٿي ويا ، وري جڏهن انهيءَ حقيقي آفتاب عالمتاب " ڪل شيءِ يرجع اليٰ اصله" جي قانون ۽ سنت نبوي عليٰ صاحبها الصلوات والتسليمات جي بجا آوري موجب **" الا ان اوليـاء الله لايموتون بل ينتقلون من دار الي دار"** جي ڪڪرن ۾ پردو فرمائي، " او ادنيٰ " جي بحر بي ڪنار ۾ ٽبي هٽي، هن جهان جي روشنائي کي فراق جي ظلمات سان مبدل فرمايو، تڏهن جماعت طالبن جي شيرازه جو مجموعو ورق ورق ۽ عاشقن جي جمعيت وارو گلدستو پن پن ٿي اڏامي ويو:

از فلک برخواست آه و، از ملک فرياد خواست
کز جهان روپوش گشتہ آن شفيع پاک ذات

يعني مرشدن ڪريمن بي ڪسن جي پرجهلن ضعيفن يتيمن جي ياورن جي جدائي

۾ آسمان کان آه زاري ۽ ملائڪن کان فرياد بيقراري پيدا ٿي وئي ڇوته :

ويو سڄ وٺي تان راسيون ڏيئي رڳ

جنهن سان منهنجو سڱ سو ڪوهيارو ڪيچ ويو.

توڙيڪ هن وڇوڙي جي واءُ سڄي ملڪ کي نهوڙي وڌوهو، پر خاص طرح هن فقير دل گير جي دل، محبت منزل، جا محبوب جي ڳڻن ڳنڍل، ۽ حاضري جي دائمي فرحت تي هربل، ۽ سدائين نظاري محبوب پياري جي مناڻ جي چاشنيءَ سان لذت پربل هئي. ۽ جدائي جي زهر جي ڪوڙاڻ کان نا آشنا، ۽ فراق جي شهباز کان بي پرواه گذاربوهئائين، تنهن کي جڏهن اوچتو **" جدائي"** جي طوفان اجاڙي ۽ قلب جي قمري کي درد الم جي باز پڇاڙي وڌو، تڏهن حيران سرگردان چشم گريان با حال زار ۽ دل پريشان پڪارڻ لڳس ته:

ڪجاشد سرو يارب ڪه دربستان نمي بينم

شدم مشتاق چون بلبل گل وريحان نمي بينم

(او منهنجا رب! سروڪاڏي ويو جو باغ ۾ نٿو ڏسان، بلبل وانگر بي حال ٿيو آهيان، جو گل گلزار نه ٿو ڏسان)

خاص ڪري هن وقت جو ٻاره سو انيتاليهون سن آهي، جنهن ۾ عدل جي عيوض ظلم ۽ علم بدران جهل، ادب جي بجاءِ بي ادبي، ۽ سچ بدران ڪوڙ ۽ رحم بدران ڪاوڙ جو دور هلي رهيو آهي ۽ سهڻن اخلاقن ۽ چڱي چلت جو زمانو بد اخلاقن ۽ ڪڌن ڪمن جي اوقات سان مٽجي رهيو آهي. جيئن حضرت خواجه حافظ قدس سره فرمايو آهي.

اين چه شور ست ڪه در دور قمر مي بينم	**همه آفاق پر از فتنه و شررمي بينم**
ابلهان راهمه شربت زگلاب ست عسل	**قوت داناهمه از خون جگرمي بينم**
دختران راهمه جنگ ست جدل بامادر	**پسران راهمه بد خواه پدرمي بينم**

يعني هي ڪهڙو شور ۽ لڙ،چنڊ جي دور ۾ ٿو ڏسان جو سڄو ملڪ فتنن ۽ شرارتن سان ڀرجي ويو آهي. نالائق جاهلن بيوقوفن کي ماکي ۽ گلاب جا شربت پيا ملن ۽ دانائن ديندارن کي جگر جو رت وجي قوت رهيو آهي. ڌيئرن کي مائرن سان جهيڙا لڳا پياآهن ته پٽ وري پنهنجي پيئرن جا بدخواه بڻجي وياآهن.

اهڙي فتنن ۽ ڏکن ۽ اندوهن جي زمانه ۾ مرشد مهندار، اکين ٺار، قلب جي قرار، جي مٺي صحبت ۽ وصال جي لذت ۽ فرحت جا ڏينهن ياد پون ٿا ته اندر ۾ چاڪ ۽ چير، جگر ۾ جهير ۽ جهيرن ۾ لوڻ ٻرڪجي وجي ٿو. تنهن

ڪري پنهنجي دل ڦٽيل جي تسڪين ۽ ٻين سچن طالبن جي ترغيب ۽ غافلن جي تنبيہ جي خاطر ۽ پڻ سندن عاشقن جي جمعيت وارن درختن، جي سرسبزيءَ، جي انهيءَ باغبان باغ الاهي ۽ شيرازه ٻڌندڙ مجموعي طالبن نامتناهي جي فراق ۽ جدائي جي جهولي ۾ سچي تازگي جي پڻ ڪان پالها ٿي وياآهن. ڪي مقولا مبارڪ جي حضور پر نور جا فرمايل گلاب جي خوشبوء وانگر فيض جي عرق ۾ واسيل آهن، سي ڪتاب جي شيشي ۾ گڏ ڪري اشتهار جي دڪان تي رکيم تہ سيڪو خاص عام، جو بي ارادتي جي زڪام ڪان پالهو هجي سو هن گلاب ناياب جي دل آويز خوشبوء سان پنهنجي مغز کي معطر معنبر ڪري هن فقير حقير کي خيرجي دعا سان ياد پيو ڪري.

ان ڪانسواءِ هن عمل صالح مان اهو بہ مقصد اٿم تہ مرشدن ڪريمن جي يقين جوڳي ۽ سعادت واري فرمان جي اطاعت ۽ تابعداري بہ نصيب ٿئيم جنهن کي خليفي محمد حسين قدس سره پنهنجي "صحبت نامہ" ۾ (جنهن جو نسخہ ناياب بہ آخر ڪتاب ۾ ڏنو ويو آهي) نقل ڪيو آهي ! پاڻ فرمايائون تہ سڀ ڪنهن مريد کي کپي تہ جيڪو بہ نڪتو ۽ گفتو پنهنجي مرشد جي زبان وحي ترجمان مان ٻڌي تہ ان کي "وحي الهي" سمجهي ڪاغذ تي قلمبند ۽ سيني جي صندوق ۾ محفوظ ڪري ڇڏي! اميد آهي تہ انهن الفاظن متبرڪن جي طفيل نعمت بي بها ۽ درجہ اعليٰ حاصل ٿي پوندس. چو تہ سياڻن جو قول آهي تہ "العلم صيد والكتابة قيد" يعني علم وحشي جانور وانگر ڀڄي وڃڻ واري شيءِ آهي ۽ ان کي لکڻ ڪيس پنجري ۾ ڦاسائي ڇڏڻ جي مثال آهي ۽ حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن بہ ارشاد فرمايو آهي تہ "قيد واالعلم بالكتابة" (رواه الطبراني وغيره) يعني علم کي لکڻ سان قيد ڪري ڇڏيو ۽ پڻ ڪتابن لکيو آهي تہ "ماكتبت قر وما حفظت فر" يعني جيڪي علم لکيئہ سو سوگهو ٿيو ۽ ياد جي آسري تي ڇڏي ڏنئہ تہ وسري ويندو:

ڪل علم ليس في القرطاس ضاع
وڪل سر جاوز الاثنين شاع

يعني جيڪو علم ڪاغذن ۾ سوگهو نہ ٿيو تہ ضايع ٿي ويندو ۽ جو ڳجهو راز ٻن ڄڻن کان ٻاهر هليو تہ ملڪ ۾ پکڙجي ويندو.

مرشدن ڪرين جي طريقہ قادري ۽ نقشبندي جو شجره طيبہ .

جنهن جي برڪت سان محبوب حقيقي جو وصال ، صاحب حال طالبن کي نصيب ٿئي ٿو ۽ پنهي جهانن جي بهبودي جا مقصود بہ ان جي طفيل حاصل ڪري سگهجن ٿا.

اي عزيز! جنهن بہ طالب کي مشڪلات جي عقدن حل ڪرڻ جي تمنا هجي تہ ان کي کپي تہ بہ رڪعتون نفل الله سبحانه وتعاليٰ واسطي ادا ڪري پوءِ هنن اسمن شريفن ۽ انهن مشائخن سڳورن جي ارواح طيبہ کي وسيلو وٺي دعا گهري تہ انشاء الله تعاليٰ جلد پنهنجي مقصد جو موتي اجابت جي مهراڻ مان اميد جي دامن ۾ موجود ڏسندو، والله تعاليٰ عليٰ ڪل شيءِ قدير وبالاجابة جدير.

مرشدن سڳورن طريقہ سنيہ قادريہ قدس الله تعاليٰ اسرار هم جو شجره طيبہ.

جنهن ۾ جناب اطهر حضور انور حضرت سرور ڪائنات مفخر موجودات ختم المرسلين سيد الاولين والآخرين صلي الله عليہ وآله وسلم افضل الصلوات والتسليمات کان وٺي مرشد مربي پير سائين حضرت روضي ڌڻي رضي الله تعاليٰ عنہ تائين سلسلہ شريفہ ڏنل آهي.

بسم الله الرحمٰن الرحيم

الحمدلله رب العالمين والصلوات والسلام علي رسوله وعليٰ آله واصحابه اجمعين. اما بعد فهذه سلسلة مشائخ الطريقة القادريہ رضوان الله تعاليٰ عليهم اجمعين.

الاهي بحرمة حضرت سيد الڪونين رسول الثقلين محبوب رب العالمين خاتم النبيين حضرت سيدنا محمد ن المصطفيٰ صلي الله عليہ وسلم تسليما

• الاهي بحرمة يعسوب الموحدين شمس المشارق والمغارب اميرالمؤمنين سيدنا علي بن ابي طالب رضي الله تعاليٰ عنہ.

• الا هي بحرمت شيخ المحققين قدوة العلماء الربانيين حضرت خواجہ **حسن** بصري رضي الله تعاليٰ عنہ.

• الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ **حبيب** عجمي قدس الله تعاليٰ سره.

• الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ داؤد طائي قدس الله تعاليٰ سره.

- الاهي بحرمت شيخ المشائخ سيد الطائفہ حضرت خواجہ **معروف كرخي** قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ سري سقطي قدس الله تعاليٰ سره
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ سيد الطائفہ حضرت خواجہ **جنيد** بغدادي قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ ابوبكر شبلي قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ ابي الفضل عبدالواحد بن عبدالعزيز تميمي قدس الله تعاليٰ سره،
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ ابو **الفرح** طرطو سي قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ ابي الحسن **علي** بن محمد يوسف القرشي قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ ابي سعيد المبارك المخزومي قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ محبوب حقاني قطب صمداني حضرت خواجہ شيخ محي الدين پير دستگير سيد **عبدالقادر** الجيلاني رضي الله سبحانه وتعاليٰ عنہ.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ سيد **عبدالوهاب** قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ سيد **صوفي** قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ **احمد** قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ سيد **مسعود** قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ سيد **علي** قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ سيد **شاهہ مير** قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ **شمس الدين محمد** قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ **محمد غوث** قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ سيد **عبدالقادر** قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ **عبدالرزاق** قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ سيد **حامد شاهہ** قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ سيد **عبدالقادر** قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ **شمس الدين** محمد قدس الله تعاليٰ سره
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ سيد **عبدالقادر قدس الله تعالي** سره
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ سيد **شمس الدين محمد** قدس سره
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ حامد شاهہ گنج بخش قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ سيد **شمس الدين محمد** قدس الله تعاليٰ سره
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت سيد خواجہ **صالح شاهہ** قدس الله تعاليٰ سره
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ فردالحقيقت حضرت خواجہ سيد **عبدالقادر**

حسيني قدس الله تعاليٰ سره.

• الاهي بحرمت شيخ المشائخ سراج الواصلين فخرالعاشقين محب النبي عليہ افضل الصلوات والتسليمات حضرت خواجہ سيد **محمد بقا** شهيد حسيني قدس الله تعاليٰ سره الاقدس.

• الاهي بحرمت شيخ المشائخ شمع الاولياء محي السنة النبويہ ماحي آثار البدعة بدرقہ السالكين موصل الطالبين اليٰ مطالبهم حضرت شيخ السيد **محمد راشد** روضي ڌڻي رضي الله سبحانه وتعاليٰ عنہ.

(اسماءِ شريفہ پير ان طريقہ عاليہ نقشبنديہ)

• الاهي بحرمت سيد الكونين ورسول الثقلين محبوب رب العالمين حضور آقا سيدنا **محمدن** المصطفيٰ صلي الله عليہ وآله وسلم.

• الاهي بحرمت اميرالمؤمنين وامام الاصدقين سيدنا حضرت **ابوبكرن** الصديق رضي الله تعاليٰ عنہ

• الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت **سلمان** الفارسي رضي الله تعاليٰ عنہ.

• الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت **قاسم بن محمد بن** ابوبكر الصديق رضي الله تعاليٰ عنهم.

• الاهي بحرمت امام المؤمنين شيخ المشائخ حضرت امام **جعفر صادق** رضي الله تعاليٰ عنہ.

• الاهي بحرمت سلطان العارفين شيخ المشائخ حضرت خواجہ شيخ بايزيد بسطامي قدس الله تعاليٰ سره.

• الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ **ابوالحسن** خرقاني قدس الله تعاليٰ سره.

• الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ **ابو علي** فارمدي قدس الله تعاليٰ سره.

• الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ **ابو يوسف** همداني قدس الله تعاليٰ سره.

• الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ **عبدالخالق** عجدواني قدس الله تعاليٰ سره.

• الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ **عارف** ريوكري قدس الله تعاليٰ سره.

• الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ **محمود** الخير فغنوي قدس الله تعاليٰ سره.

• الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ **علي** راميتني قدس الله تعاليٰ سره.

• الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ **محمد بابا سماسي** قدس الله تعاليٰ سره.

• الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ سيد **امير كلال** قدس الله تعاليٰ سره.

• الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ **بهاء الحق والدين** المشتهر بالنقشبند قدس الله تعاليٰ سره.

- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ **يعقوب** چرخي قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ **عبيدالله** احرار قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ مخدوم **محمد زاهد** قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ درويش **محمد** قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ خواجگي **امكنگي** قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ **محمد باقي** باالله قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ شيخ احمد فاروقي سرهندي الملقب بمجدد الف ثاني قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ سيد **آدم** بنوري قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ شيخ **سعدي** لاهوري قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ حاجي **ايوب** قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ حضرت خواجہ مخدوم **جمال الله** قدس الله تعاليٰ سره.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ زبدة الواصلين ختم العاشقين حضرت مخدوم **محمد اسماعيل** پريان لوئي قدس الله تعاليٰ سره الاقدس.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ سيد السادات سراج الواصلين فخرالعاشقين محب النبي عليہ افضل الصلوات والتسليمات حضرت خواجہ سيد **محمد بقا شهيد** حسيني قدس الله تعاليٰ سره الاقدس.
- الاهي بحرمت شيخ المشائخ شمع الاولياءَ محي السنة النبويه ماحي آثار البدعة بدرقہ السالكين موصل الطالبين الي مطالبهم حضرت الشيخ السيد **محمد راشد** روضي ڌڻي رضي الله سبحانه وتعاليٰ عنه.

(و صلي الله تعاليٰ خير خلقه محمد وآله
واصحابه و اولياءَ امته اجمعين وبارک وسلم)

بسم الله الرحمٰن الرحيم
نحمده ونصلي ونسلم عليٰ حبيبه الكريم وعليٰ آله واصحابه اجمعين.

باب پهريون
هن باب ۾ ڇهه فصل آهن
فصل پهريون ذکر لااله الا الله جي پلاٽي بابت .

1- نقل: هيڪر پاڻ حديث شريف کان نقل فرمايائون ته جيڪو شخص هڪ دفعو ڪلمو طيب يعني لا اله الا الله محمد رسول الله صلي الله عليه وآله وسلم سچي دل سان پڙهندو ته ان کي الله تبارڪ وتعاليٰ بنا حساب جي بهشت ۾ داخل فرمائيندو.

2- نقل:. هيڪر پاڻ حديث کان بيان فرمايائون ته لااله الا الله جو ذکر شريف گناهن کي اهڙي طرح ڳاري ٿو ڇڏي جيئن سج برف کي.

3- نقل:.هيڪر پاڻ بيان فرمايائون ته ڪنهن وقت ام المؤمنين بي بي عائشه رضي الله تعاليٰ عنها حضرت نبي ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم جي خدمت مبارڪ ۾ عرض گذاريو ته يارسول الله صلي الله عليه وآله وسلم اسانجا پيٽ اتي ڳوهڻ کان وٺي ماني پچائڻ تائين به آرام نٿا ڪري سگهن پوءِ جنهن وقت دجال لعين پيدا ٿيندو ۽ ان کانسواءِ بي هنڌ طعام ملڻ مشڪل ٿي پوندو ته ان وقت مؤمنن جو حال بک کان ڪهڙو نه ڏکيو ٿيندو! پاڻ ڪريمن صلي الله عليه وسلم فرمايو ته ان وقت مؤمنن لاءِ الله تعاليٰ جل شانه جو ذکر کاڌي بدران طعام وانگر قوت هوندو.

4- نقل:.هيڪر پاڻ حديث شريف کان نقل فرمايائون ته جنهن شخص هڪڙو ڀيرو لفظ لااله الاالله جو دل جي يقين سان پڙهيو ته اهو شخص بهشت ۾ داخل ڪيو ويندو. پوءِ اصحابن سڳورن رضي الله تعاليٰ عنهم خدمت اقدس ۾ عرض ڪيو ته يا حضرتا توڙي اهو شخص چوري ڪري ته به بهشت ۾ ويندو؟ پاڻ فرمايائون ته توڙي چوري ڪري، وري پڇيائون ته توڙي زنا ڪري؟ پاڻ فرمايائون توڙي زنا ڪري.

5- نقل:.هيڪر پاڻ حديث شريف کان نقل ڪري بيان فرمايائون ته جڏهن ڪي ذکر ڪندڙ شخص هڪ هنڌ گڏجي ذکر ۾ مشغول ٿين ٿا تڏهن الله تبارڪ وتعاليٰ ملائڪن کي زمين تي موڪلي ٿو ۽ ڪين فرمائي ٿو ته وڃي منهنجن ٻانهن

ذڪر ڪندڙن کي ڏسو ۽ سندن احوال کان واقف ٿيو! پوءِ جڏهن اهي ملائڪ سڳورا انهن ذڪر ڪندڙن کي ذوق شوق سان ذڪر ڪندو اچي ڏسن ٿا، تڏهن سندن حلقي کي چوڌاري وڪوڙي ويهي وڃن ٿا ۽ شيطانن جي لشڪرن کان جي دلين ۾ وسوسو وجهندا آهن سندن حفاظت ڪن ٿا پوءِ جڏهن ذڪر کان واندا ٿين ٿا تڏهن الله تبارڪ وتعاليٰ جي درگاهه ۾ اچي سندن ذڪر جي شغل ۽ ذوق شوق جو احوال عرض رکن ٿا. الله تعاليٰ جل شانه فرمائي ٿو ته انهن ٻانهن جن اهڙي ذوق شوق سان ذڪر پئي ڪيو تن مون کي ڏٺو به آهي يا بنا ديدار حاصل ٿيڻ جي اهڙو شوق ۽ لذت اٿن ملائڪ عرض ڪن ٿا ته يا رب العالمين ! انهن ٻانهن تنهنجي ذات پاڪ کي ڪونه ڏٺو آهي پر جي ڪين ديدار نصيب ٿي وڃي ته هوند عجب ذوق شوق سان تنهن جي ذات پاڪ ۾ محو ٿي وڃن تڏهن الله سبحانه وتعاليٰ ڪمال رحم ڪرم سان فرمائي ٿو ته اي ملائڪو! اوهان جي شاهدي سان مون انهن سيني ٻانهن کي جيڪي ذڪر جي حلقي ۾ داخل هئا بخشي ڇڏيو! ملائڪ عرض ڪن ٿا ته يا رب العالمين انهن مان هڪ شخص ذڪر ۾ شامل ڪونه هو، بلڪ ڪنهن ڪم ڪار سان هڪڙي ذڪر ڪندڙ شخص وٽ اچي حلقي ۾ ويٺو هو. تڏهن حڪم ٿئي ٿو ته انهيءَ نه ذڪر ڪندڙ کي به ذڪر ڪندڙن جي طفيلي بخشي ڇڏيم.

اي عزيز انهيءَ ڪري ٻي هنڌ سردار دوجهان صلي الله علي وآله وسلم کان وارد ٿيل آهي ته! هم الجلساء لايشقيٰ جليسهم" يعني ته انهن الله پاڪ جي ٻانهن سان گڏ وهندڙن کي ٻي نصيب نه ڇڏيو ويندو.

6- نقل: هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون ته سمنڊ جي هڪڙي ٻيٽ ۾ هڪ وڻ آهي جنهن جي پنن تي لفظ لااله الاالله لکيل آهي، الله تعاليٰ عزاسمه ملائڪن کي ان وڻ جي چوڌاري مقرر فرمائي ڇڏيو آهي ته جيڪو به پن انهيءَ وڻ مان ڇڻي ته ان کي زمين تي ڪرڻ نه ڏين بلڪ مٿان هوا تان ئي وٺي نيئي بهشت ۾ داخل ڪن، پوءِ پاڻ فرمايائون ته جڏهن وڻ جي پن کي به الله تبارڪ وتعاليٰ جنهن تي لفظ مبارڪ لااله الاالله لکيل آهي ته زمين تي اچلائڻ نٿو سهي، تڏهن جنهن ماڻهو جي دل تي لفظ سڳورو لا اله الاالله لکيل هوندو تنهن کي دوزخ جي باهه ۾ ڪيئن وجهرائيندو؟

7- نقل: احمد فقير صغير ناهيو نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ حديث شريف کان نقل فرمايائون ته سڀ ذڪرن کان زور ڀلو ذڪر لااله الاالله آهي ۽ سيني دعائن کان زور ڀلي دعا فاتحه يعني الحمد شريف آهي.

8- نقل: طيب فقير راهو ڪرڙو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ جمعي نماز ڪانپوءِ ڪرسيءَ تي ويهي وعظ فرمايائون جنهن ۾ ذڪر لااله الا الله جي پلاٽي ۽ صلوات شريف جي فضيلت بابت بيان هو، پوءِ جڏهن پاڻ وعظ کان فارغ ٿي ڪرسيءَ کان لٿا تڏهن فرمايائون تہ اي يارو! ٻڌو تہ الله تبارڪ وتعاليٰ اسان سان وعدو ڪيو آهي ۽ اسين اوهان سان وعدو ڪريون ٿا تہ جيڪو شخص هميشہ ذڪر جي تلاوت ڪندو رهندو تہ سڪرات مهل توڙي قبرقيامت ۾ ان جي ايمان ۽ بخشش جا ضامن اسين آهيون، اتي حاجي فقير نالي هڪڙي پوڙهي شخص ڪي دل ۾ وهم آيو تہ سائين جن جا مريد تہ لکين آهن پوءِ هرهڪ کي ويجهي يا پري پهچڻ سندن ڪيئن ٿي سگهندو؟ سندس واهمي اچڻ شرط فرمايائون تہ اي ادا پوڙها! جو پت سان تيڪ ڏيون وينو•آهين تون مري ڏس تہ آءُ توکي پهچان ٿو يا نہ؟

اي عزيز هي ظاهري سج جڏهن تاڪ منجهند جو سرجي مثال ايندو آهي تڏهن ڏسندو آهين تہ ڪيئن نہ سندس شعاع کان زمين جون چارئي ڪندون روشن ٿي وينديون آهن پوءِ پير ڪامل بہ حقيقت جو سج ڪري سمجهہ جنهن جي نور سان جهان جا سمورا ذرڙا روشن ٿي وجن ٿا، پوءِ انهيءَ سج جي نظر فيض اثر کان ڪي بہ ذرڙا ڪٿي ڳجها رهي سگهندا؟

9- نقل: غلام محمد فقير نظاماڻي رهندڙ ٽنڊي سومري نظاماڻي جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ لاڙ جو سفر ڪندي اسان جي ديهہ ۾ نزول رحمت شمول فرمايائون ۽ عرض گذارڻ تي مون عاجز جي گهر زيارت ڪرائڻ لاءِ تشريف فرمائيا اتي مون خدمت شريف ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! ولي محمد نظاماڻي هميشہ ذڪر ڪندو رهي ٿو ولي محمد بہ اتي حاضر هو، پاڻ ڏانهس نظر فيض اثر سان نهاري فرمايائون تہ ذڪر ڪندڙن جو منهن پري کان پڌرو آهي، جيتري قدر ڪو شخص ذڪر ڪري ٿو اوتروئي الله سبحانه وتعاليٰ سندس منهن کي حياتيءَ ۾ توڙي مماتيءَ کان پوءِ روشن فرمائي ٿو ۽ سندس قبر کي ڪشادو ڪري ٿو.

مڪتوب: يعني سندن خط مبارڪ جو پاڻ مخدوم غلام محمد ڏانهن ذڪر جي ترغيب لاءِ لکيو اٿن، جيتوڻيڪ سندن هي خط شريف مڪتوبات ۾ اڳتي لکيل آهي پر جڏهن تہ پاڻ اهو خط ذڪر جي پلاٽي بابت لکيو اٿن تنهن ڪري هن باب ۾ سندس نقل مناسب سمجهيو ويو، اهو خط مبارڪ هي آهي:

مخدوم غلام محمد رهندڙ لڪري واقع پرڳڻي پٽن جي ڏانهن ذڪر جي تحريص بابت لکيو ويو:

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لوليه، والصلواة والسلام عليٰ نبيہ سيدنا محمد وآله وصحبه وسلم، اما بعد فيقول الفقير المحتاج الي الغني الكريم السلام مني اليٰ اولاد الاكابر والفضلاء اعني غلام محمد ماهو المراد اغتنموا عرصتہ العمر، واطلبوا فردوس الله اي رياض الجنة التي هي حلق الذكر لان الوقت سيف قاطع:

گفت بہ طبيب حال درد نهان — گفتا بجزياد دوست بند دهان

گفتم غذا گفت همين خون جگر — گفتم زپرهيز گفت ازهردوجهان

زياده والسلام لاخوانكم واولادكم ولجميع جماعتہ الحاضرين تحف اسلم متحف باد.

ترجمہ: يعني تہ حمد صلوات کان پوءِ هي فقير رب غني ڪريم جو محتاج محبي غلام محمد کي جو ڀلارن ۽ بزرگن جي اولاد آهي سلامن کان پوءِ چوي ٿو تہ حياتيءَ جي مدت کي غنيمت ڪري سمجهو ۽ خدا تعاليٰ جي فردوس (بهشت) جي طلب ۾ رهو. جي حديث شريف جي حڪم موجب ذڪر جا حلقا آهن، ڇو تہ وقت ترار ڪپيندڙ آهي. طبيب يعني مرشد کي پنهنجي اندر جي درد جو احوال نيئي ٻڌايم. پوءِ مون کي علاج ڏسيائين تہ دوست جي يادگيري ۽ ذڪرکانسواءِ وات بند رک. وري کاڌي بابت پڇيم چيائين تہ جيري جو رت يعني محبوب جي سڪ جو درد ۽ غم کائيندو رهہ. ڪريءَ بابت فرمايائين تہ ٻنهي جهانن کان رڪ ڪر تہ پوءِ سيني ڏکن کان آزاد ٿي پوندين. زياده اوهان جي ڀائرن ۽ اولاد ۽ جملہ جماعت حاضرين کي سلام پهچن.

10- نقل: خليفہ محمود جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر پاڻ هن فقير جي دعوت تي ديهہ ڪڙيي ۾ تشريف فرما ٿياهئا پوءِ زيارت ڪرائڻ لاءِ اندر اسان جي گهر قدم رنج فرمايائون، اتي شهر ۽ آس پاس جون زالون مريدياڻيون گهڻيون اچي گڏ ٿيون هيون تڏهن مون انهيءَ مجلس ۾ عورتن کي چيو تہ حضرت پيرسائين جن فرمائين ٿا تہ جيڪو منهنجي مريدن مان ڏسيل ذڪر هميشہ ڪندو رهندو تہ ان جي ايمان جو ذمو قيامت جي ڏينهن اسان تي آهي، پوءِ پاڻ پنهنجي زبان مبارڪ سان ٻي ڀيرا موٽائي فرمايائون تہ جيڪو ڏسيل ذڪر هميشہ ڪندو رهندو تہ قيامت جي ڏينهن سندس ايمان جو ذمو اسان تي آهي ۽ جيڪو ذڪر نہ ڪندو تہ اهو اسان جو مريد نہ آهي.

11-نقل: هيڪر ڪڇ جي سفر ۾ هڪڙا ٻہ شخص ٻيءَ پٽ قوم جا ڏکڻ حضور ۾ حاضر ٿي تلقين اچي ورتائون پاڻ ٻنهي ڄڻن کي چار هزار ذڪر معلوم جا ارشاد فرمايائون ۽ فقيرن کي حڪم ڏنائون تہ انهن کي ذڪر جون تسبيحون

سيڪارن ۾ هر هر چورائين، فقيرن ۾نهي چٽن ڪي ذڪر پٽي چورايو پر انهن ۾نهي مان هڪڙي شخص ڏاڍي جوش ۾ محبت سان ذڪر جي تلاوت ۾ ڪئي باقي ٻي شخص هورڀان هورڀان پٽي پڙهيو. جڏهن ذڪر ڪان فارغ ٿيا، تڏهن فقيرن مان هڪڙي شخص ٻي فقير کي آهستگي سان چيو تہ انهن ۾نهي چٽن مان هڪڙو شخص ذڪر واهہ جو ڪندو، باقي ٻيو شخص ذڪر شل ڪري ! پاڻ سندس چوڻ ٻڌي ورتائون ۽ فرمايائون تہ هينئر جو چار تسبيون ذڪر جون ڪيائين تنهن جا شاهد اسين بہ آهيون.

12- نقل: هيڪر پاڻ بيان فرمايائون تہ کهياري جي فقيرن مان هڪڙو شخص اسان وٽ آيو هو پوءِ جڏهن اسان ڪان موڪلائي ڳوٺ ٿي ويو تڏهن واٽ تي ڪٿهين سانجهيءَ جي نماز ادا ڪري ذڪر مقرر جي تلاوت هڪ مقام مان لنگهندي ڪيائين اجا بہ تي وڪون مقام ڪان اڳيرو وڌيو تہ پويان سڏ ٿيس تہ اي ذڪر پڙهندڙ مومن ! پوئيرو اچجانءِ اهڙي طرح ٽي سڏ ٿيس هي پوئتي وجي ڏسي تہ هڪ شخص قبر ڪان ارهہ تائين ٻاهر نڪري آيو آهي ۽ ڪيس سڏ ڪيون پيو ٿو چوي تہ ادا مونکي ذڪر جي تلقين ڪيون وڃ، چو تہ جيڪو بہ توهان جي پير جي مريدن مان ذڪر ڪندڙ شخص هت مقام ۾ آيو آهي اهو هن هنڌ ڏاڍو خوش ۽ فرحت ۾ آهي، ان فقير ڪيس ورندي ڏني تہ مونکي ذڪر سيڪارڻ جي اجازت ڪانہ مليل آهي، پاڻ فرمايائون تہ جڏهن اهو فقير اسان وٽ آيو تڏهن مقام وارو سمورو احوال اچي ٻڌايائين اسان ڪيس چيو تہ ان کي ذڪر سيڪارڻ کپندو هو ۽ پوءِ ان کي چيوسون تہ تو پٽي ڏني، اسان ان کي ذڪر لااله الاالله جو ڏسي قبر ڏي موڪل ڏني هئي.

13- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر مون سندن خدمت مبارڪ ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! جناب پير سيد عبدالقادر قدس سره الاقدس سرهاڻ وارو جنهن ڪان حضرت ميان صاحب جن قدس الله تعاليٰ سره الاقدس طريقہ عاليہ قادريہ ۾ مشغول هئا تن جي روش ڪهڙي هوندي هئي؟ پاڻ فرمايائون تہ سير گهڻو ڪندا هئا، ذکڻ جي طرف پنجاب ڪان سيوهڻ تائين ۽ اتر ڏي ڪشمير تائين سندن گهمڻ جو دنگ هو پوءِ فرمايائون تہ سندن مريد جيڪي پنجاب ڪان سيوهڻ جي دنگ تائين هوندا هئا سي سيئي ذڪر شريف ڏاڍيان ڪندا هئا جيئن اسان جي فقيرن جي جماعت ۾ ٿيندو آهي هي بہ فرمايائون تہ مريد جو لفظ ڳالهائڻ غلط آهي، بلڪ مريد جي بدران "يار" جو لفظ چئجي تہ بهتر آهي جيئن حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وسلم جي

وقت ٻه سندس پوءِ لڳن لاءِ اصحابي جو لفظ چئبو هو جنهن جي معنيٰ آهي " يار" ۽ " ساٿي" .

14- نقل: پاڻ فرمائيندا هئا ته طالب کي پهريان پهريان لساني ذڪر ۾ ذوق پيدا ٿيندو آهي. پوءِ قلبي ذڪر سان پوءِ فڪر سان پوءِ قرآن مجيد جي تلاوت سان، پوءِ صلوات شريف سان پوءِ تهليل سان، اهڙي طرح سندس ذوق درجي بدرجي زيادتي ڪندو رهي ٿو. تانجو سندس شغلن ۾ پوبون پويون شغل تهليل آهي، يعني لااله الاالله چوڻ.

15- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو ته هيڪر پاڻ لقمان ٽالپر جي ديهہ ۾ تشريف فرمائي هئائون اتي مون موڪل لاءِ خدمت شريف ۾ عرض گذاريو. جڏهن ته ان وقت لاڙ ملڪ ۾ وباجو ڏاڍو زور شور هو تنهن لاءِ ٻه دعا جو عرض ڪيم. پاڻ فرمايائون ته مڙني يارن يعني مريدن سان گڏجي ذڪر جي وجي ڪوشش ڪيو ته سڀني تڪليفن کان امن ۾ رهندؤ.

16- نقل: خليفو ميان لقمان رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون ته نقشبندي بزرگن قدس الله تعاليٰ اسرارهم خفي ذڪر کي جهري ذڪر کان وڌيڪ چڱو سمجهيو آهي پر اسان جهري يعني وڏي آواز ذڪر کي وڌيڪ سمجهون ٿا ڇو ته آهستگي واري ذڪر سان رڳو قلب کي راحت پهچي ٿي ۽ جهري ذڪر سان قلب ڪانسواءِ ٻين عضون کي ٻه ذوق شوق جو حصو پهچي ٿو ڪنهن شاعر چيو آهي:

ذڪر کن ذڪر تاترا جان ست پاکي دل زذڪر رحمان است

يعني جيستائين جسي ۾ ساهہ اٿئي تيستائين ذڪر ئي ذڪر پيو ڪر، ڇو ته دل جي صفائي رڳو ڏٽي تعاليٰ جي ذڪر سان ئي ٿيٽي آهي.

17- نقل: هيڪر سندن درگاهہ مبارڪ تي فقيرن هن ڳالهہ تي پاڻ ۾ اچي بحث ڪيو ته تهجد جي نفلن ڪانپوءِ ذڪر جي تلاوت افضل آهي يا فڪر سان مشغول ٿيڻ، ڪي چون پيا ته ان وقت ذڪر جي تلاوت زياده چڱي آهي ۽ پيا پيا چون ته نہ انهيءَ مهل فڪر ۾ مشغول ٿيڻ زور پلو آهي نيٺ انهيءَ ڳالهہ جو فيصلو حضور مبارڪ ۾ پيش ٿيو. پاڻ فرمايائون ته مقصد اعليٰ ۽ مطلب اصلي ذڪر توڙي فڪر مان هي آهي ته روحاني ذوق حاصل ڪجي. پوءِ جنهن کي ذڪر سان ذوق وڌيڪ حاصل ٿئي ٿو ته ذڪر ڪرڻ ڪپيس ۽ جيڪڏهن ڪنهن کي فڪر ۾ آراه ۽ ذوق وڌيڪ اچي ٿو ته ان کي فڪر جي مشغولي بهتر آهي.

18- نقل: مير بڍي ٽالپر جي پاڻتي نقل ڪري ٿي ته حضرت پيرسائين جن

قدس سره جڏهن لاڙ جي سفر تي نڪرندا هئاتڏهن هن عاجزه کي به زيارت کان مشرف فرمائيندا هئا پوءِ جيڪي سندن پرپٺ کي به وهم اڳ دل ۾ ايندا هيم تن سڀني جا جواب اشارن سان نقلن جي واٽ سان ڏيڻ فرمائيندا هئا هڪڙي ڏينهن عورتن جي عام دستور موجب گهڻا گهڻا لباس وغيره پائي پاڻ کي سينگاري آئيني ۾ پاڻ ڏنم ۽ ڏسڻ وقت دل ۾ هي خيال اچي ويو ته هي ظاهري صورت هن سونهن ۽ سينگار هوندي به نيٺ هڪڙي ڏينهن مٽيءَ جي خوراڪ بڻجي ويندي. پوءِ جڏهن ڇهن مهينن ڪانپوءِ پاڻ لاڙ جي سفر تي چڙهيا تڏهن زيارت ڪرائڻ مهل پاڻ هڪ نقل بيان فرمايائون ته هڪڙو شخص طالب خدا جو هو سو جيئن اڳين طالبن جو دستور هو ته هيڪلا سفر تي نڪرندا هئا ۽ سڀ ڪنهن شهر ۾ طالب مولا جي صحبت جا ڳولائو ٿيندا هئا، تيئن هي به سفر ۾ نڪتو. اتي پاڻ فرمايائون ته اسان جو دستور وري ان جي برخلاف آهي جو جماعت سميت سفر ڪندا آهيون، پوءِ اهو طالب سفر ڪندي اچي هڪڙي شهر ۾ پهتو اِتي اهل دل جي ڳولا ڪيائين پر ڪيس اهڙو ماڻهو ڪونه ملي سگهيو جنهن سان ويهي صحبت ڪري تنهن ڪري، اتان نڪري هڪڙي ٻيلي ۾ وڃي پهتو، جڏهن ٻيلي کي ويجهو ويو تڏهن لااله الاالله جي ذڪر جو آواز ڪن تي پيس هي اندر ٻيلي ۾ گهڙي ويو ته وري ذڪر جو آواز ٻاهران ٻڌائين، ٻاهر اچي ڏسي ته هڪ پراڻي ڳريل سسي پيئي آهي ۽ انهيءَ مان ئي ذُڪر لااله الاالله جي تنوار پيئي اچي، تڏهن ويجهو سسيءَ کان ان عجيب احوال بابت پڇا ڪيائين، تڏهن سسيءَ ورندي ڏنس ته منهن جو ٻيو سمورو جسم ڳري مٽي ٿي ويو، باقي زبان دنيا جي حياتي ۾ گهڻو ذڪر ڪندي هئي تنهنجي برڪت ڪري ڳرڻ کان بچيل ۽ محفوظ ٿيل آهي، جنهن سان اجا تائين ذڪر جي مشغولي هلندي اچي، پوءِ پاڻ فرمايائون ته جن ماڻهن جو سمورو جسم ذڪر سان مشغول آهي ته انهن جو سمورو ئي بت مٽيءَ ۾ بلڪل نه ڳرڻو آهي.

19- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله تعاليٰ عليه لکي ٿو ته هڪڙي ڏينهن خدمت ۾ عرض گذاريم ته حضرتا! ٻيا مشائخ سڀ ڳورا پنهنجي مريدن کي لطيفن جون جدا جدا جايون تلقين فرمائن ٿا ۽ سندن رنگ اڇو، سائو، ڪارو، بيان ڪن ٿا ۽ سائين جن به مريدن کي تلقين فرمائن ته بهتر، پاڻ جواب ۾ ڪجهه نه فرمايائون، جنهن ڪري البت دل تي بار ٿي پيو، ٻن ڏينهن ڪانپوءِ هن عاجز کي ياڪر پائي خوش ٿي فرمايائون ته ادا ! اسان وٽ الله سبحانه وتعاليٰ جي واٽ رڳي هڪڙي وک آهي.

۽ انهن پين مشائخن واريون به سيئي واٽون اسان وٽ آهن پر اسانجي مرضي آهي ته انهيءَ هڪ وڪ واري واٽ سان ماڻهو حقيقي مقصود کي پهچن.

20- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ته حضرت بي بي خاتون جنت رضي الله تعاليٰ عنها حضور صلي الله عليه وآله وسلم جي خدمت اقدس ۾ بي بي عائشة رضي الله عنها جي وساطت سان عرض گذاريو ته ڪم ڪار جي زيادتي وجود مبارڪ تي ٿڪ ۽ سستي ڪري ٿي، ان لاءِ غنيمت ۾ آيل ٻانهين مان ڪا ٻانهي عطا ڪئي وڃي پاڻ ان وقت فارغ نه هئا، فراغت بعد حضرت خيرالنساءِ رضي الله تعاليٰ عنها جي حاويلي مبارڪ ۾ تشريف فرما ٿيا.

حضرت بي بي صاحبه ۽ جناب مرتضيٰ علي شاهه رضي الله تعاليٰ عنه هڪ ڪٽ تي وينا هئا ارادو ڪيائون ته اٿون، پاڻ اٿڻ کان منع فرمايائون ۽ ساڻن گڏ اچي وينا ۽ بي بي صاحبه کي فرمايائون ته اي بابا! هي وظيفو سمهڻ جي وقت هميشه مقرر پڙهندا رهو ته نه ٿڪ ٿيندو نه عبادت ۾ سستي ٿيندي ۽ رزق به ڪشادگي سان الله سبحانه وتعاليٰ طرفان ملندو رهندو. اهو وظيفو هي آهي.

33 ڀيرا سبحان الله 33 ڀيرا الحمدلله 34 ڀيرا الله اڪبر ۽ هڪ ڀيرو ڪلمو تمجيد جو يعني لااله الاالله وحده لاشريڪ له له الملڪ وله الحمد يحيي ويميت وهو عليٰ ڪل شيءٍ قدير.

21- نقل: دلاور فقير قوم چچو نقل ڪري ٿو ته پاڻ اسانجي ڳوٺ ابراهيم فقير جي دعوت تي تشريف فرما ٿياهئا پهريائين گهڙي ڪن مسجد شريف ۾ ويناپوءِ دعوت واري جاءِ تي آيا، اتي منو فقير وينل ڳوٺ ذڪريه مهيسر جو آيو ۽ هٿ ادب جا ٻڌي عرض ڪيائين ته حضرتا! آئون ڳوٺ ٻٺي کان اوهان جي پوبان روانو ٿيس ته واٽ تي هڪ مقام هو، جنهن کان به تي وکون ڪنيم ته اندران مقام مان سڏ ٿيو ته اي خليفا منا! مون آواز تي نهاري ڏٺو ته هڪ شخص اره تائين قبر مان ٻاهر نڪتو بيٺو هو، چيو مانس ته مونکي چو ٿو سڏين؟ چيائين ته مون کي ذڪر ڏنيون وڃ، مون جواب ڏنومانس ته تون جيئرو آهين ۽ اهڙي مرتبي هوندي ذڪر کي ڇا ڪندين؟ چيائين ته توهان جي مرشد جي ذڪر ڪندڙ جماعت مان جيڪو هٿ اچي ٿو تنهنجو مرتبو ايڏو وڏو آهي جو مالڪ سائين عزاسمه ڪانسواءِ ان کي ڪوبه نٿو معلوم ڪري سگهي تنهن ڪري مونکي ذڪرجي تلقين ڪندو وڃ.

مون چيو ته مون کي تلقين ڪرڻ جي اجازت ڪانه آهي، تڏهن چيائين ته پلا سندن حضور اقدس ۾ عرض گذارج ته مونکي ڪنهن به طرح پنهنجن مريدن ۾ داخل فرمائن. سو حضرتا! نياپو ڏيڻ منهنجو وس آهي اڳتي سائين جن جو اختيار. پاڻ

فرمايائون ته اي طالبو، جڏهن اسانجي قسمت انهي رستي سان ٿئي ته اسانکي ان جو اطلاع ڪجو ته انهي قبر واري کي ذڪر ڏينداسون پوءِ جڏهن پاڻ خراسان جي سفر کان موٽيا تڏهن مون سند خدمت ۾ انهي مقام وٽ اها ڳالهہ ياد ڏياري، پاڻ انهي قبر تي ويهي ذڪر ڏنائون.

22- نقل: خليفو صاحبڏنو قوم پانيڻ کان منقول آهي ته آئون ٿر ملڪ ۾ مينهون چاريندو هوس، هيڪر ٻه مينهون وڃاڻ تي ڪونہ آيون انهن جي ڳولا لاءِ رات جو نڪتس، ڳوليندي جبل ڪوهماڙ کان اچي لنگهيس، اتي هڪ طرف کان ذڪر شريف جو آواز ٻڌم دل ۾ چيم ته ڪو پير سائين قدس سره جي مريدن مان ذڪر ڪري ٿو جيڪر وڃي ان سان صحبت ڪيان، جڏهن اتي پهتس ڏٺم ته هڪ مقبرو آهي جنهن مان ذڪر شريف الله الله، الله جو آواز پيو اچي خيال ڪيم ته هي قبر جبل ۾ ڪوٽيل آهي جنهن جي ڪڏ ٿورڙي هوندي اها ڪوٺي ذڪر واري ميت سان ملاقات ڪيان، جڏهن قبر کوٽيم ته ذڪر کان چپ ٿي ويٺي.
ڏٺم ته ميت جا هڏا پياآهن، مان لڄي ٿي وري قبر ناهڻ لاءِ تيار ٿيس ته اينتري ۾ ميت جي مٿي مان آواز الله، الله جو بلند ٿيو، چنانچه ڏٺم ته سندس مٿو اوهين ئي جيئرو هو ۽ اکيون پٽيون ڏسي پيو ۽ سندس ڏاڙهي ۽ مٿي جا وار پاڻي سان آلا هئا، چيو مانس ته تون ڪنهن جو مريد آهين؟ چيائين ته مان لائق مريديءَ جو نہ آهيان پر حضرت پيرسائين قدس سره جن جو سگدرآهيان پوءِ پڇيومانس ته تنهنجا سمورا عضوا ڳري وياآهن باقي تنهنجو مٿو جيئرو آهي ان جو سبب ڪهڙو آهي؟
چيائين ته بي ادبي جي پاران، چو ته اسان کي مرشد ڪريم فرمايو هو ته زبان سان لااله الا الله چوندا ڪيو ۽ دل ۾ ان جي معنيٰ ائين سمجهندا ڪيو ته
" سائين عزاسمہ ڪانسواءِ ڪاشيءِ ڪانہ آهي" پر مان زبان سان ذڪر ڪندو هوس ۽ دل سان اها معنيٰ حاضر نہ رکندو هوس، انهيءَ ڪري مٿو منهنجو جيئرو آهي ۽ بت ڳري ويو باقي هڏا وڃي بچياآهن.

فصل ٻيون
عملن جي نيتن بابت

1- نقل : هيڪر پاڻ فرمايائون ته اڳين طالبن ۾ اهڙو اخلاص ۽ نيت جي سچائي ۽ ويساهه هوندو هو جو ائين مان به الله تعاليٰ جلشانه جي معرفت حاصل ڪري وٺندا هئا (جيئن اڳتي ان بابت بيان ۽ تفصيل اچڻو آهي) ۽ هن زماني جا ماڻهو ويساهه نه هجڻ ۽ اوليائن سڳورن ۽ ڪامل مرشدن جي بي ادبي ۽ حقن بجا نه آڻڻ پاران فيض وارا نٿا ٿين، بلڪ محروم ۽ بي نصيب رهجي ٿا وڃن، اهڙن بي ادب ماڻهن جي حق ۾ قرآن شريف ۾ فرمايل آهي ته: ينظرون اليڪ وهم لا يبصرون.
يعني ته اي پيغمبر ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم اهي بي ادب ماڻهو ظاهر ڪري ته تو ڏانهن نهارين پيا پر حقيقت ۾ هو توکي بلڪل ڪونه ٿا ڏسن ڇو ته سندن اندر واري اک ۽ بصيرت گم ٿيل آهي. اهڙن ماڻهن جي بي نصيبي جو هي سبب آهي ته سندن دليون ۽ نيتون صاف نه هونديون آهن، حالانڪ الله تبارڪ وتعاليٰ جي نظر ٻانهن جي دلين ۽ نيتن تي آهي، نه ظاهري عملن جي مٿان، جيئن ته ان تي هي حديث شريف به شاهد آهي جو فرمايو ويو آهي ته:

ان الله لاينظر الیٰ صورکم ولا الیٰ اعمالم ولکن ينظر الیٰ قلوبکم ونياتکم

يعني ته الله پاڪ جل وعليٰ شانه توهانجين صورتن ۽ اوهان جي عملن ڏانهن ڪونه ٿو نهاري بلڪ سندس نظر اوهان جي دلين ۽ نيتن جي مٿان آهي ٻي هنڌ پاڻ ڪريم فرمايو آهي ته: نية المؤمن خيرمن عمله يعني ته مؤمن جي نيت سندس عمل کان زياده موچاري آهي.

2- نقل : هيڪر پاڻ مسجد شريف ۾ ڪبڙ جي وڻ هيٺان قرآن شريف جي تلاوت ۾ مشغول هئا ان ڏينهن ڪين عمدو لباس پهريل هو، سٺي قسم جي ڪيمخواب جو ڪوٽ ۽ مٿي مبارڪ تي پٽ جي لنگي سونا ڪاري ڇٽن سان ٻڌل هئي ۽ اڳين رات ساري جماعت سميت فاقي ۾ گذري هئي ۽ الجوع طعام الله واري طعام سان جماعت کي سربلندي بخشي ويئي هئي، اتفاقا هڪڙو پناڻ مسافر شخص به ان رات مسجد شريف ۾ ٽڪيل هو ويچاري کي ساري رات لنگهڻ ۾ گذري، درگاهه شريف جي ڪورين جي گهران ٿورو ماني ٽڪر مليو هوس پر ان مان ته سندس ڍؤ ڪونه ٿيو هو پوءِ جڏهن صبح جو حضرت پيرسائين جن (قدس سره) کي اهڙي سٺي پوشاڪ پهريل ڏٺائين تڏهن وٺي دانهون ڪيائين

تہ حضرت پير صاحب ! اهڙو قيمتي لباس ڏٺيو ويٺا آهيو ۽ هي مسافر ساري رات توهان جي درگاهہ تي بک مئو آهي، تڏهن سندس جواب ۾ ارشاد فرمايائون تہ ادا هي پوشاڪ جيڪي ڏسين ٿو سا اسان کي الله تبارڪ وتعاليٰ بنا سعي ۽ ڪوشش جي عطا فرمائي آهي، پنهنجي سڌ سان خريد ڪري ڪونہ وٺي آيا آهيون، باقي هن پوشاڪ جي پهرڻ ۾ اسانجا بہ مقصد آهن، هڪ تہ پنهنجي مالڪ سائين جل جلالہ جي نعمتن جو اظهار ڪيون ٿا جو خاص پنهنجي پلائي سان اسان کي هي نعمتون عطا فرمايون اٿس ۽ ٻيو تہ ماڻهن کي خدا تعاليٰ جي طلب ۾ رغبت ٿا ڏياريون جو پهريان ساڳو اسان کي ڏٺو هئائون تہ مينهون چاريندا هئاسون پوءِ نعمتون ڏسي سندن دل ۾ خدا تعاليٰ جي طلب جي سڪ پيدا ٿيندي جو چوندا تہ ڏسو پير صاحب بہ پنهنجي رب کي سڃاتو آهي تہ ڪيتريون نہ ڏٺي تعاليٰ جون نعمتون ۽ عطائون ڪيس حاصل ٿيون آهن، ڇو نہ اسين بہ طلب ڪريون تہ انهن نعمتن جا حقدار ٿي پئون.

3- نقل : هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ هڪ صاحب ڪماليت جو بزرگ موريز ڏانهن هليو ۽ هڪ مريد بہ سندس پوئتان ڪونرو ڪنيو ٿي ويو، پوءِ جڏهن بزرگ موريز ۾ داخل ٿيو تڏهن اتي هڪ مانيءَ جو پورو يعني ٽڪر پيل ڏٺائين، سو ڪڻي ٻاهر آيو ۽ مريد جي هٿ ۾ ڏئي ڪيس هدايت ڪيائين تہ هي ٽڪر جهل تہ آءٌ موريز مان ٿي موٽان، جڏهن بزرگ ويو تڏهن انهيءَ مريد اهو مانيءَ جو ٽڪر ڪائي ڇڏيو ان بزرگ ضروري حاجت کان فارغ ٿي وضو ڪري ان مريد کان مانيءَ جو ٽڪر گهريو، مريد عرض ڪيو تہ يا حضرت ! اهو مانيءَ جو ٽڪر هن مسڪين هن خيال سان ڪائي ڇڏيو تہ موريز مان آندل ٽڪر سائين جن جي ڪائڻ لائق نہ آهي، تنهن ڪري آءٌ ڪائي ڇڏيان، بزرگ فرمايو تہ جيتوڻيڪ بنا حڪم جي ڪائڻ ڪري بي ادبي ڪئي اٿئي پر نيت جي سچائي ڪري تنهنجي پٺ مان بہ قطب پيدا ٿيندا.

اي عزيز! انهيءَ مريد وبچاري اهو مانيءَ جو ٽڪر جو سندس مرشد غلاظت جي جاءِ تان آڻي سندس هٿ ۾ ڏنو سو هن رڳو هي خيال ڪري ڪائي ڇڏيو تہ منهنجو مرشد اهڙو سادو ٽڪر جو گندگيءَ جي جاءِ مان آيل آهي سو نہ ڪائي، بلڪ آءٌ ڪاوان پوءِ اهو سندس ڪم توڙي ڪڻي ظاهر ۾ بي ادبي ۽ مرشد جي نافرماني هئي، پر حقيقت ۾ سندس نيڪ نيتي پاران عين ادب ۽ پوري فرمانبرداري هئي جيئن تہ حديث شريف ۾ بہ وارد ٿيل آهي تہ " ان الله لا ينظر الیٰ صورکم ولا الیٰ اعمالکم ولاکن ينظر الیٰ قلوبکم ونياتکم " يعني الله تبارڪ وتعاليٰ

اوھانجن صورتن ۽ ڪمن کي ڪونہ ٿو ڏسي بلڪ اوھان جي دلين ۽ نيتن کي جاچي ٿو، پوءِ جڏھن اھو مريد نيت جي سچائيءَ سان پنھنجي پير کان اڳ ماني جو ٽڪر کائي ويو تڏھن رحمت الاھي جو درياہ جوش ۾ آيو ۽ کيس ٻن قطبن جي پيدا ٿيڻ جي خوشخبري سان سربلندي عطا ڪئي ويئي.

4- نقل : ھيڪر پاڻ فرمايائون تہ ھن کان اڳ بزرگن سڳورن ۾ سفر ڪرڻ جو دستور ھوندو ھو پوءِ جنھن شھر ۾ ويندا ھئا تہ اتي ڪنھن ڪامل شخص جي جاچ ڪري ان سان صحبت ڪندا ھئا ۽ انھيءَ کان فيض جي زيادتي جو فائدو پرائيندا ھئا، ۽ جيڪڏھن ڪو طالب پاڻ کان ھيٺ ھٺ ايندو ھون تہ ان کي پنھنجي صحبت سان پنھنجي وس آھر فائدو پھچائيندا ھئا. مطلب تہ سندن سفر خالص الله تعاليٰ واسطي ھوندو ھو يعني فائدو ڏيڻ يا وٺڻ ٻيو ڪوبہ نفساني مطلب سندن دل ۾ نہ ھوندو ھو.

5- نقل : ھيڪر نقل بيان فرمايائون تہ ھڪڙا ٻہ ڀائر ھئا جي ٻئي دنيا ۾ آسودا ۽ خوشحال ھوندا ھئا پوءِ انھن مان ھڪڙي شخص پنھنجو مال ملڪيت ترڪ ڪري پنھنجي ماڙيءَ تي ويھي ھڪ ھنڌ خدا تعاليٰ جي عبادت ۽ رياضت ۾ مشغول ٿيو، ٻيو سندس ڀاءُ دنيا جي ڏنڌن ۽ بد ڪمن ۾ گذاريندو ھو، انھيءَ حال ڪي ٻارنھن ورہ اچي گذريا، ھڪڙي ڏينھن انھيءَ عابد جي ڀاءُ کي اچي دل ۾ خيال پيو تہ منھنجو ڀاءُ، ٻارنھن ورہ ٿي ويا اٿس جو عبادت ۽ زھد ۽ رياضت ۾ مشغول آھي، مگر حيف صد حيف جو مون اھا ساري عمر بد ڪمن ۽ گناھن ۾ گذاري وجائي ڇڏي، انھيءَ خيال اچڻ شرط ھو دل ۾ ڏاڍو پشيمان ٿيو ۽ توبہ تائب ٿي انھيءَ ماڙيءَ ڏي ڀاءُ کي ملڻ جي ارادي سان اٿي ھليو، ۽ دل ۾ پڪ ڪري ھليو تہ باقي حياتي پنھنجي ڀاءُ سان گڏجي ويھي الله تعاليٰ جل شانہ جي يادگيري ۾ گذاريندس، خدا جي قدرت پاڻس عابد جي دل ۾ وري اھڙو خيال باطل اچي ويٺو تہ منھنجو ڀاءُ ڪھڙي نہ عيش عشرت ۾ پيو گزاري ۽ مون ھيتري مدت تائين بکن ۽ تڪليفن ۽ زھد رياضت ۾ پنھنجي جان ڳاري ڦٽي ڪئي آھي، تنھن ڪري ھينئر ماڙيءَ تان لھي ٻئي ڏينھن وجي ڀاءُ وٽ عيش عشرت ۽ سک سان گذاريان، اھا نيت ڪري ماڙيءَ تان ھيٺ لھڻ لڳو اجا ٻہ ٽي ڏاڪا ھيٺ لٿو تہ اوچتو پير ترڪي ويس ۽ مٿان ٿي ڪريو، اتفاق سان ڀاڻس بہ انھيءَ وقت ٻي چڙھيو ۽ عابد اچي مٿان پيس جنھن ڪري ھن کي بہ ڌڪو آيو ۽ ٻئي اچي ھيٺ ڪريا ۽ ڪرندي ئي مري ويا مگر عابد نيت بد ڪري گھنگار ٿي مئو ۽ دوزخ جي حوالي ڪيو ويو ۽ گنھگار پنھنجي چڱي ارادي ڪري نيڪ بخت ٿي مئو ۽ بھشت حاصل ڪيائين ۽ عذاب کان ڇوٽڪارو مليس. ابيات:

چون خيال نيک دروي شد پديد در زمان فسق او شدناپديد
چون خيال بداورا دردل گذشت بندگي ده سال او نابود گشت

يعني جڏهن انهيءَ گنهگار جي دل ۾ چڱو ارادو اچي پيو ته هنجي ساري عمر جا گناهه هڪ گهڙي ۾ معاف ٿي ويا ۽ انهيءَ عابد جي دل ۾ وري بد ارادو آيو ته ڏهن ورهن جي عبادت سندس چٽ ٿي وئي، تڏهن ته حديث شريف ۾ وارد ٿيل آهي ته " انما الاعمال بالنيات" يعني سڀ ڪم نيتن تي ٻڌل آهن، جهڙي نيت تهڙي مراد.

6- نقل :خليفو غازي خان نقل ڪري ٿو ته هيڪر، پاڻ نقل فرمايائون ته ڪو بادشاهه هو، سو پنهنجو ملڪ گهمندي هڪ ڪمند جي پوک وٽان اچي لنگهيو، ۽ ڪڙمي کي چيائين ته مون کي ڏاڍي اڃ لڳي آهي تنهن ڪري ٿڌو پاڻي آڻي ڏيم ته پيان، ڪڙمي ويچارو بادشاهه جي خوشامند لاءِ ڪمند جي ڇڙي وڍي ۽ ان مان رس ڪڍي هڪ وٽو شربت جو ڀري آڻي بادشاهه کي ڏنائين، بادشاهه اهو سمورو معاملو ويٺي ڏٺو پوءِ اهو شربت پيتائين، تڏهن دل ۾ خيال آيس ته هڪڙي ڪمند جي ڇڙي ۾ هيترو سارو رس آهي جو وٽو ڀرجي ويو، انهيءَ حساب تي هن ماڻهن جي مٿان ڍل تمام ٿوري رکيل آهي تنهن ڪري مٿن ڍل وڌائڻ کپي، ان ڪانپوءِ وري پيهر به بادشاهه کي پاڻي جي طلب ٿي ۽ ڪڙميءَ کي شربت لاءِ حڪم ڏنائين، ڪڙمي ويو ۽ ٽي چار ڇڙيون وڍي اڳينءَ ريت هن مان رس ڪڍيائين تڏهن به اهو وٽو موچارو سوچارو ڀريو، جو آڻي بادشاهه وٽ حاضر ڪيائين بادشاهه اهو حال ڏسي حيران ٿي ويو ۽ ڪڙمي کان پڇيائين ته ڪهڙو سبب آهي جو اڳئين ڀيري رڳو هڪ ڇڙي سان وٽو ڀرجي ويو ۽ هينئر ٽي چار ڇڙيون نپوڙيئي ته به وٽو نه ڀريو آهي؟ ڪڙمي جواب ڏنو ته اهو هن سبب ڪري جو سمجهان ٿو ته شايد بادشاهه جي نيت ۾ خلل پيو آهي.

7- نقل : خليفه ميان بخشعلي ٽالپر عليه الرحمة (جو سندن خاص مريدن مان هو) وقتين وقتين غيب جون ڳالهيون ڪندو هو ۽ جيڪي چوندو هو سو اڪثر اوهين ٿي پوندو هو، هڪ ڀيري مينهن جي موسم ۾ خليفه صاحب جا معتقد ماڻهو وٽس گڏ ٿي آيا ۽ پڇيائونس ته هيل مينهن پوندو يا نه؟ خليفه صاحب جواب ڏنو ته وسندو، پوءِ جڏهن درگاهه مبارڪ تي حضرت پيرسائين جن رضي الله تعالىٰ عنه جي خدمت فيض موهبت ۾ حاضرٿيو ته تڏهن ساڻن مٿين ڳالهه بيان ڪيائين ته حضرتا! مون کان ماڻهن پڇيو هو ته هيل مينهن وسندو يا نه؟ مون ڪين چيو ته وسندو پر منهنجي دل ۾ فڪر اچي پيو ته الائي وسي الائي نه، پاڻ فرمايائون ته

جي تنهن جي دل ۾ اهو ڪٽڪو نہ پوي ها تہ مينهن وسي پوي ها، هينئر جو تنهن جي دل ۾ تردد پئجي ويو تنهن جي ڳالهہ جي برخلاف هيل مينهن ڪونہ وسندو.

8- نقل : محراب سنجراڻي خليفہ ميان لقمان عليه الرحمة کان نقل ڪيو تہ هڪ وقت جناب خليفہ ميان الهرڪيہ عليه الرحمة سفر ۾ هو ۽ خليفہ لقمان رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ مون کي انهيءَ ڏيهہ وٽان اچي لنگهڻ جو اتفاق پيو جنهن ۾ خليفہ صاحب جن لٿل هئا ۽ تڏهن سندن صحبت جو ارادو ڪري لڙي وڃي سندن خدمت ۾ حاضر ٿياسون، ملاقات ڪانپوءِ خليفہ صاحب فرمايو تہ اي ميان لقمان اسين تي چٽا اوهان کان اڳ لٿل آهيون ۽ بہ چٽا اوهين بہ ٿيؤ. اسين پنجئي هن صاحب دعوت تي ڳرا ٿياسون، جو متان ويچارو بار نہ کڻي سگهي ۽ حضرت پيرسائين جن رضي الله تعالىٰ عنہ بہ جو دعوتن تي وڏي جماعت وٺي اسرندا آهن سا ڳالهہ هن فقير جي طبيعت تي ڳوري لڳندي آهي، مگر ان يار کي اسين ڇڏي نہ سگهندا آهيون، خليفہ لقمان عليه الرحمة چيو تہ اسين رڳو صحبت جي خيال سان لڙي وياهئاسون، اها ڳالهہ البت دل کي ڳوري لڳي ۽ ان وقت موڪلائي درگاهہ تي روانا ٿياسون، جڏهن سائين جن رضي الله تعالىٰ عنہ جي قدمبوسيءَ کان مشرف ٿياسون تڏهن مٿيون سمورو احوال سندن خدمت ۾ عرض رکيو سون، پاڻ مرڪي فرمايائون تہ خليفہ صاحب خلق تي شفقت ڪرڻ پاران ايئين ٿو چوي، اسين بہ خدا جي خلق جا خير خواهہ آهيون ۽ ڇئون ٿا تہ جيڪي ڪو طالب ڪنهن جي دسترخواني تان گرهہ کڻي تہ سندس حق ۾ پلائي جو سبب بڻجي، نڪي وري بنا دعوت جي ڪنهن مانٺو وٽ ويندا آهيون، جي بنا سڏ ڪنهن وٽ وڃون تہ پوءِ البت اسان ڏانهن حرف آهي.

فصل ٽيون
طلب علم بابت

1- نقل : پاڻ سڳورن رضي الله تعاليٰ عنہ فرمايو تہ حضرت ميان صاحب جن قدس الله تعاليٰ سره الاقدس اسان کي ۽ اسانجن ڀين ڀائرن کي گهڻو ڪري دلداريءَ طرح فرمائيندا هئا تہ اسين جو اوهان کي ظاهري علم جي پاڙهڻ ۾ ڪوشش ٿا ڪريون سا هن لاءِ نٿا ڪيون تہ ڪو انهيءَ ڪري توهان جي خلق ۾ عزت ۽ آبرو وڌي، نہ ڪو وري هن لاءِ تہ اوهين قاضي يا عالم بڻجو، بلڪ اسان جي ڪوشش رڳو هن مطلب لاءِ آهي تہ سنت نبوي عليه الصلواة والسلام کان واقف ٿيو ۽ انهيءَ تي عمل ڪرڻ جي استقامت ٿيو. ڇو تہ ٻنهي جهانن جي مقصدن کي پهچڻ جو اهوئي رستو آهي ۽ بس.

2- نقل : جناب صاحبزادا ميان محمد شاهہ ۽ ميان محمد ياسين شاهہ جن (قدس الله تعاليٰ اسرار هما) ڏهاڙي حضرت پيرسائين جن رضي الله تعاليٰ عنہ کان ڪتاب جو سبق پڙهندا هئا ۽ پڙهڻ کان پوءِ ڪتاب اتي جو اتي ويڙهي ڪٽي رکندا هئا، نڪو پيرو ڏيندا هئا نڪو پڪو ڪندا هئا، هڪڙي ڏينهن پاڻ قرآن شريف جو دؤر ۽ دلائل سڳوري جي تلاوت پٽي فرمايائون ۽ صاحبزاده بہ سبق لاءِ ڪتاب ڪٽي اچي خدمت شريف ۾ حاضر ٿيا، جڏهن پاڻ قرآن شريف ۽ دلائل شريف جي دور کان واندا ٿيا تڏهن صاحبزادن کي حڪم فرمايائون تہ پنهنجي سبق جو هنڌ کوليو تہ اڳتي سبق پڙهون صاحبزادن تہ اصلي هڪ پيرو بہ ڪونہ ڏنو هو، جنهن ڪري سبق لهڻ لاءِ پنا پٽي اٿلايائون پر هٿ نہ آين، نيٺ صاحبزاده ميان محمد شاهہ رحمة الله عليہ پنهنجو سبق ڳولي وٺو، باقي ميان محمد ياسين شاهہ قدس الله سره العزيز کي هٿ ڪونہ آيو، ان وقت پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ هڪڙي ٻروچ جو پٽ ڪنهن ملا وٽ پڙهندو هو پر انهيءَ ڇوڪري جو دستور هو تہ جڏهن بہ سبق وٺڻ ايندو هو تڏهن پنهنجي استاد کي چوندو هو تہ " ملا سبق منهنجو ڪاٿي آهي" پوءِ پاڻ گلاب جي گل وانگر مرڪي صاحبزادن کي فرمايائون تہ توهان بہ انهيءَ ٻروچ جي پٽ وارو ڪم ڪريو ٿا.

3 نقل : خليفو ميان لقمان عليه الرحمة نقل ڪري ٿو تہ هڪڙي پيري لاڙ جي سفر تي پاڻ هن عاجز جي دعوت تي تشريف آندائون تہ اينتري ۾ ساداتن ۽ عالمن جي جماعت، جي سيد پور جي ڳوٺ جا هئا، گڏجي حضور جن جي خدمت اقدس ۾ اچي حاضر ٿيا، پاڻ ان وقت پنهنجي صاحبزادي ميان صبغت الله شاهہ گادي ڌڻي رحمة الله عليہ کي مثنوي شريف جو سبق ٿي ڏنائون ۽ نهايت دل وٽندڙ آواز سان مثنوي شريف پٽي پڙهيائون ۽ عجيب

عجيب سندس نڪتا ۽ معنائون پنهنجي زبان در افشان سان ظاهر پي فرمايائون، تہ انهيءَ وچ ۾ سيد محمد صديق سيد پوري خدمت سڳوريءَ ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! الله تعاليٰ شال خليفي لقمان کي وڏي حياتي ڏي ۽ سلامت رکيس جو سندس طفيلئون سائين جن جي زيارت شريف ۽ صحبت لطيف حاصل ٿئي ٿي ۽ هي بہ ڏاڍو چڱو ڪم ڪيو اٿو جو صاحبزادي کي ننڍي عمر هوندي پاڻ سان گڏ آندو اٿو، چو تہ انهيءَ ڪري علم حاصل ڪرڻ ڪانسواءِ مريدن جي جاڻ پڇاڻ بہ ڪين ٿيندي رهندي، پاڻ انهيءَ نامعقول گفتي ٻڌڻ شرط جواب ڏنائون تہ اسان صاحبزادي کي مريدن جي جاڻ پڇاڻ لاءِ ساڻ ڪونہ ڪنيو آهي، بلڪ رڳو علم پڙهائڻ جي واسطي ساڻ رکيو اٿئون ۽ جيڪا اسان مسافري ۽ ڪيڏانهن اچ وڃ ڪندا آهيون سا بہ هن مطلب لاءِ نہ هوندي آهي تہ ڪو مريدن جي تابعداري ڏسي خوش ٿيون، بلڪ خاص الله تبارڪ وتعاليٰ جي حڪم موجب سندس رضامندي لاءِ ۽ حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن جي خوشنودي لاءِ سفر ڪندا آهيون چو تہ اسين سندس امت جا خدمتگار آهيون " مولانا جلال الدين رومي قدس سره ڪهڙو نہ چڱو چيو آهي:

هر ڪسي از ظن خود شد يارمن ‏ ‏ ‏ ‏ ازدرون من نجست اسرار من

يعني سڀ ڪو شخص رڳو ظاهري اٽڪل ۽ پنهنجي گمان سان مون سان ساٿي ٿيو، باقي منهنجي اندر جي اسرارن جي ڪنهن بہ ڳولا ڪانہ ڪئي.

4- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون پئي تہ اسان ظاهري علم جي حاصل ڪرڻ لاءِ سفر جي تڪليف پاڻ تي سهي ڪوٽڙي واري مدرسي ۾ مخدوم ميان يارمحمد عليہ الرحمة وٽ طلب علم لاءِ وياسون، پر پوءِ مسافري جي تڪليف طبيعت تي ڏاڍي سخت لڳي، پوءِ هڪڙي رات هڪ پير تي بيهي پنج هزار درود شريف پڙهي حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن جي روح مبارڪ کي نذرانو پيش ڪيو سون ۽ نهايت عاجزيءَ سان حضور صلي الله عليہ وآله وسلم جن کان مدد گهري سون تہ يا رسول الله عليڪ الصلوات والسلام سفر جي تڪليف جي ملولائي اسان تان دفع ٿئي ۽ علمن مان بہ بهرهياب ٿيون صلوات شريف جي پڙهڻ جي برڪت ڪري اهڙي صفائي حاصل ٿي وئي جو اڻ پڙهيل بہ پڙهيل جهڙو ٿي پيوسون.

5- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ اوائل ۾ اسانکي حضرت ميان صاحب جن قدس الله تعاليٰ سره الاقدس ظاهري علمن جي فائدي پرائڻ لاءِ شڪارپور جي شهر ۾ حاجي فقير الله عليہ الرحمة جي مدرسي ۾ ويهاريو هئائون، اتي اسان کي بہ وقتي ماني ٻوڙ سان وڏي تعظيم تڪريم سان ملندي هئي پوءِ جڏهن حضرت ميان صاحب جن قدس سره الاقدس اتي آيا ۽ انهيءَ حال جي سڌ پين، تڏهن فرمايائون تہ اي بابا! جنهن مدرسي ۾ ماني ٻوڙ سان ملندي اتي علم جو حاصل ڪرڻ مشڪل آهي تنهن ڪري هي مدرسو ڇڏي ڪنهن ٻي هنڌ علم جي طلب ڪرڻ کپي، پوءِ پاڻ اسان کي اتان وٺي ٻي هنڌ آڻي وهاريائون.

فصل چوٿون
شريعت جي اهميت متعلق

1- نقل: خليفو محمود رحمة الله عليه نقل ڪري ٿو تہ هڪ ڏينهن ٻي پهري مهل درگاهہ مبارڪ تي حضرت پيرسائين جن رضي الله تعاليٰ عنه جي حضور فيض گنجور ۾ ويٺو هوس تہ اينتري ۾ هڪ ماڻهو مير سهراب خان جو موڪليل ٻين ٻن شخصن سميت خدمت شريف ۾ اچي حاضر ٿيو ۽ عرض ڪيائين تہ حضرتا هنن ٻن شخصن جو پاڻ ۾ ڪنهن معاملي تي تنازع ۽ تڪرار آهي، سائين جن مهرباني فرمائي ذرين جون ڳالهيون ٻڌي شريعت موجب سندن فيصلو قطع ڪري ڇڏيندا. تڏهن پاڻ انهن مان هڪڙي کي پهريان فرمايائون تہ معاملي جي حقيقت ٻڌاءِ تہ ڪهڙي ربت آهي، هن سموري ڳالهہ ڪري ٻڌائي، تڏهن وري ٻئي کان پڇيائون ان بہ معاملي جو سمورو احوال عرض رکيو، پاڻ ٻنهي شخصن جي تقرير ٻڌڻ کان پوءِ گهڙي ماٺ فرمائي پوئين شخص کان وري ٻيهر سندس احوال پڇيائون هن وري بہ ساڳو احوال عرض رکيو پاڻ ٽي دفعا ڪنائس پڇيائون، پر هن ٽئي ڀيرا ساڳو مضمون ۽ مطلب ٻڌايو، پاڻ گهڙي ڪن رکي پوءِ فرمايائون تہ هينئر اوهين ٻئي ڇٽا وڃو ۽ ستن اٺن ڏينهن کانپوءِ وري موٽي اچجو تہ توهان جو مقدمو فيصل ڪنداسون، هو هليا ويا، پوءِ پاڻ جماعت ڏي منهن مبارڪ ڪري فرمايائون تہ حق اصل ۾ پوئين شخص جو آهي جو رڳو ڳالهہ ڪرڻ ۾ پنهنجو حق وڃائي رهيو آهي، پهرين شخص جو جيتوڻيڪ حق ڪونہ آهي پر تقرير سٺي ۽ مناسب جي آذار تي زور سان پوئين شخص کان حق ڪنيو ٿو وڃي، تنهن ڪري اسان ٽي ڀيرا موٽائي پڇيوسونس تہ من ڳالهہ سمجهي پنهنجو حق وٺي وڃي، پر هن نہ سمجهيو، لاچار انهيءَ سبب ڪري ڪين ستن اٺن ڏينهن جي مهلت ڏني سون تہ انهي وچ ۾ حق جو مالڪ من پاڻ سمجهي پنهنجو حق حاصل ڪري يا وري ڪنهن پڙهيل عالم کان مسئلو پڇي، صحيح پوري تقرير ڪري پنهنجو حق وٺي وڃي.

2- نقل: هيڪر پاڻ جيسلمير جي سفر تان موٽندي ٿر ملڪ ۾ آيا ۽ واٽ تي نماز ٻيپهري جي ادا فرمايائون ان وقت سندن خدمت جو عهدو فقير قادر ڏني جي حوالي هو، پوءِ جڏهن پاڻ نماز لاءِ اٿيا تڏهن فقير قادر ڏني، هڪ اچي چادر نماز ادا ڪرڻ لاءِ سائين جن کي وڇائي ڏني جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو تہ انهن وقتن ۾ هن فقير کي ڪفر حقيقيءَ جي حالت هئي، رڳو هڪ ننڍڙو بوڇڻ ڪلهن تي ۽ ڪانچ هيٺ هوندي هئي انهن ڪانسواءِ ٻيو ڪو بہ ڪپڙو ڪونہ هوندو

هو ۽ منهنجو دستور هو ته اهو بوڇڻ ڪلهن وارو سائين جن جي نماز پڙهڻ مهل سندن مصلي تي وڇائيندو هوس، ان ڏينهن به انهيءَ ارادي سان ته پنهنجو بوڇڻ وجي سندن مصلي تي وڇايان آيس ته ڏٺم ته سائين جن لاءِ مون کان اڳ هڪ اڇي چادر وڇائي ڇڏي اٿن پوءِ مـاٺ ڪري ويهي رهيس پاڻ سڳورا رضي الله تعاليٰ عنه جڏهن نماز کان فارغ ٿيا تڏهن هٿ جي اشاري سان قادر ڏني فقير کي فرمايائون ته هي چادر ڪٿي فقير ني (يعني خليفي محمود رحمة الله عليه) کي ڏي، هن چادر ڪٿي آڻي مونکي ڏني پر مون نه ورتي، ته وري ٻيهر ڪيس چادر ڏيڻ جو اشارو فرمايائون تڏهن به مون وٺڻ کان انڪار ڪيو ۽ دل ۾ فڪر ڪيم ته آءُ ڪو ڪپڙا ڍڪڻ ته ڪونه آيو اهيان بلڪ مولىٰ ڪريم جل جلاله وعم نواله جي طلب لاءِ آيو آهيان انهيءَ حالت ۾ مونتي روح اڇي غلبو ڪيو، تڏهن پاڻ پنهنجي زبان مبارڪ سان مون عاجز کي چادر وٺڻ جو حڪم فرمايائون اتي مون کي دل ۾ الهام نازل ٿيو ته هي چادر پرهيز گاري جو لباس آهي جنهن جو نالو آهي اسلام حقيقي جيئن الله تبارڪ وتعاليٰ فرمايو آهي ته ولباس التقوىٰ ذالڪ خير ۽ اها اها منزل آهي جا ڪفر حقيقي کان پوءِ سالڪ کي انهيءَ سان سرفرازي عطا ڪئي وڃي ٿي، پوءِ انهيءَ خيال ايندي اها چادر ورتم ۽ ڍڪيم.

3- نقل: هيڪر حديث شريف کان بيان فرمايائون ته هڪ ڏينهن پاڻ ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم جن زنا جي حد بابت مسئلو بيان ٿي فرمايو ته شريعت موجب زانيءَ تي زنا جي حد تڏهن بيهندي جڏهن چار شاهد معتبر قرآن شريف جو قسم ڪٽي شاهدي ڏين ته اسان ڪين اگهاڙو سرائي سر ميداني ۾ ڏٺي سون. تنهن تي حضرت سعد رضي الله تعاليٰ عنه اصحابي سڳوري عرض ڪيو ته يا حضرت ! جيڪڏهن ڪو ماڻهو اهڙو بڇڙو حال پنهنجي اکين سان ڏسندو ته اهو ٻين شاهدن کي وري اتي ڪيئن سڏڻ ويندو تڏهن پاڻ فرمايائون ته: السعد غيور واناغيور من السعد والله اغير مني يعني سعد غيرت وارو آهي. ۽ اسانکي سعد کان وڌيڪ غيرت آهي پر الله تعاليٰ جل شانه کي اسان کان به وڌيڪ غيرت آهي.

4- نقل: هڪ دفعي پاڻ مسافري ڪندي لاني جي ڳوٺ ۾ نزول فرمايائون اهو ڳوٺ جيسلمير کان ايرندي طرف تي ٿيه ڪوهه پري آهي فقير ويچارا گهٽي مسافري ۽ ڏکهي پنڌ ڪري ٿڪجي پائمال ٿي پياهئا ۽ انهن وقتن ۾ به ٽي ڏينهن گذريا هئا جو سندن حضور ۾ ڪو راڳيندڙ ڪافين وغيره چوڻ لاءِ موجود نه هو تڏهن اتي پاڻ دعوت واري کي فرمايائون ته جيڪر هت ڪو راڳ چوندڙ شخص هجي ته اسين هوند ان کان ڪجهه ٻڌون ماڻهن ڳالهه ڪئي ته سائين هتي هڪ لنگهو آهي جو ڏاڍو دل وٺندڙ راڳ ڪندو آهي ۽ سرود جي فن ۾ ڪماليت اٿس

پاڻ يڪدم ڪيس گهرايائون، لنگهو حاضر ٿيو پاڻ سان سارنگي به ڪنيو آيو، پاڻ فرمايائون ته راڳ ٻڌنداسون پر ساز سان نه، سارنگي رک ۽ ائين بنا ساز جي ڪجهه چئو لنگهي عرض ڪيو ته يا حضرت ! ساز ڪانسواءِ مون ڪان راڳ نه هلندو تڏهن حاضرين مجلس جي به عرض ڪيو ته سائين ان ۾ فڪر نه آهي، ڪيس موڪل ملي ته پلي ساز سان راڳ ڪري پاڻ گهڙي ڪن فڪر ڪري پوءِ فرمايائون ته ساز ٻڌڻ غير شرعي ڪم آهي تنهن ڪري نه ٻڌنداسون، ڪجهه زبان سان چوندو ته ٻڌنداسون نه ته بس، تڏهن ان لنگهي هينيان به بيت هڪ هندي ۽ ٻيو سنڌي بنا ساز جي حضور مبارڪ ۾ چيا، بيت هندي:

ڪاڳ ڪليجا پون ڏرون، لي ڪانگا اڏ جائو
جس نگري مين ساجن بسي او ديکهي تم کهائو

يعني اي ڪانءُ مان پنهنجو هيانءُ ڪڍي زمين تي رکان، تون اهو ڪٽي جنهن ڳوٺ ۾ منهنجو محبوب رهي ٿو اڏري وڃ، پوءِ اتي ويهي تون ڪاءُ ته محبوب توکي ڏسي، بيت سنڌي.

ڪڍي ڪانگا تو ڏيان هينئڙو منجهه هٿن
وڃي ڪاءُ ولايت ۾ اڳيان عجيبن
توڪان مان پڇن ته هي قرباني ڪير ٿيو

5- نقل: خليفو ميان لقمان عليه الرحمة والغفران نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون ته جنهن شخص ڪي شرعي ڪمن ۾ نقصان آهي يعني ان تي پورو عمل نه آهيس ته ان جي توحيد جي ڪماليت ۾ به نقصان هوندو.

6- نقل: محمد خان نظاماڻي نقل ڪري ٿو ته هڪ پيري پاڻ ننڍي بهادر خان نظاماڻي جي ڪان سوار ٿيا حيدرآباد جي قلعي ڏانهن پي اسريا، واٽ تي جون جي پوڪ آئي جماعت فقيرن جي انهيءَ پوڪ مان هلڻ لڳي، پاڻ حضرت پيرسائين جن رضي الله تعالىٰ عنه پنهنجي گهوڙي جي واڳ مضبوط جهليو پوڪ جي ٻاهران وٽ سان ٿي لنگهيا ۽ جماعت ڪي به حڪم فرمايائون ته پوڪ ۾ ڪوبه پير نه وجهي بلڪ سڀ ٻاهران اچو، شريعت جي ادب ڪان پاڻ جماعت سميت پوڪ ڪان پاسو ڪري لنگهيا.

7- نقل: گل فقير مونگيو وينل ڊوري هنگوري جي آس پاس جو نقل ڪري ٿو ته، پاڻ حديث شريف ڪان بيان فرمايائون ته حضرت نبي ڪريم صلي الله تعالىٰ عليه وآله وسلم فرمايو آهي ته جيڪو شخص يتيمن جو مال بنا حق جي ڪائيندو ته ان شخص ڪي ملائڪ قبرمنجهه پٿر دوزخ جي ٻاهه مان تپائي واٽ ۾

وجهندس، جي وات کان هيٺ لٿا سندس مقعد کان نڪتا ويندا ۽ ڪيس چوندا ته هي پاهڻ به ڪاءُ جيئن دنيا ۾ يتيمن جو مال کائيندو هئين.

8- نقل: هيڪر پاڻ وعظ ۾ فرمايائون ته جنهن شخص وٽ ٻانهو هجي ته ان کي لازم آهي ته پنهنجي ٻانهي کي خوراڪ ۽ پوشاڪ پنهنجي اولاد جهڙي ڏيندو رهي ۽ ڪم ڪار سندس پڄندي آهر ڏسيس، زياده تڪليف ۾ نه وجهيس ۽ پوءِ هيٺن به فرمايائون ته زال جو مثال شيشي وانگر آهي پوءِ پنهنجي زال تي سختي رکڻ ڄڻ چؤ ته شيشي کي پٿر تي هڻڻ آهي، تنهن ڪري ساڻس گهٽي سختي نه رکجي ۽ ديني ڪمن جي سيکارڻ ۾ ساڻس تمام گهٽي ڪوشش ڪجي پوءِ جيڪڏهن فرمانبرداري ڪري ته نهايت چڱو ۽ جي دين جي ڪمن ۾ سستي ڪري ته ساڻس سمهڻ سهڙڻ بند رکجي پوءِ جي ان مان سڪي وئي ته چڱو ۽ جي نه سڪي ته پوءِ ڪاڏو خوراڪ وغيره خرچ پکو تنگي سان ڏجيس، ۽ جي ان مان به نه سمجهي ته پوءِ طلاق ڏئي ڇڏجيس.

9- نقل: جامع ملفوظات لکي ٿو ته پاڻ درگاهه شريف جي عامي ماڻهن ڪورين وغيره لاءِ جي نماز تي اچڻ ۾ سستي ڪندا هئا تن لاءِ ماڻهو مقرر ڪري ڇڏيا هئائون ته جيڪو شخص سنت جماعت سان گڏجي نماز نه پڙهي ته ان کي پنجن لڪڙن هڻڻ جي سزا ڏني وڃي، مقرر ماڻهو حڪم موجب سستي ڪندڙن کي پوري طرح سزا ڏيندا هئا، ته به وقت تي نماز لاءِ حاضر ٿيڻ مان گهڻن کان قصور پيو ٿيندو هو. پوءِ پاڻ نماز تي حاضر نه ٿيڻ واري لاءِ پنج پيسا ڏنڊ مقرر فرمايائون، جو حاضر نه ٿيندڙ کان وٺي پٽي ڇڏيائون پر ان سان به ماڻهو نه سڪيا ۽ پيسا به ڪوڙ گڏ ٿي ويا. جيئن ته هڪ هڪ ماڻهو جا ست ست اٺ اٺ روپيه جمع ٿي ويا پوءِ پاڻ فرمايائون ته سڀ ڪنهن ماڻهو جا پيسا کيس موٽائي ڏيو ۽ پاڻ ان بابت حضرت صاحبزادي وڏي يعني جناب صاحبزاده صبغت الله شاهه مسند نشين رحمة الله عليه کان صلاح پڇيائون ته بابا هينئر ڇا ڪرڻ گهرجي؟ حضرت صاحبزادي رحمة الله عليه فرمايو ته سائين جيڪو شخص اڳتي نماز لاءِ وقت تي حاضر نه ٿئي ته ان کي وٺي کوٺيءَ ۾ سارو ڏينهن ڍڪي ڇڏجي ته نفساني ڪمن ڪان جن لاءِ نماز تي حاضر نٿو ٿئي جهليل رهي، تنهن ڪري اهڙي سزا کيس مناسب ٿيندي، پوءِ پاڻ اهو حڪم جاري فرمايائون.

10- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون پئي ته شريعت وڏي دولت ۽ خدا جي وڏين نعمتن مان هڪ نعمت آهي جنهن جي تعريف زبان سان بيان نه ٿي ڪري سگهجي، پر هن زماني جي انڌن صوفين جو عجب ۽ حيرت آهي جو چوندا آهن ته " شريعت سنڌو ۽ فرق آهي مثلا جيڪڏهن ڪو ننڊو بي سمجهه ٻار ڪنهن وات

سان پيو وجي ۽ ان رستي ۾ آڏو کوهہ هجي ۽ پيو شخص ان ٻار کي هٿ کان وٺي کوهہ کان پاسي ڦيرائي واٽ سان ڪري ڇڏي ان کي سنڌو ڪيئن سڏبو، بلڪ سنڌو تڏهن ٿيندو جڏهن اهڙي ٻار کي ڇڏي ڏجي تہ ڀل وڃي کوهہ ۾ ڪري، سو شريعت بہ گمراهن کي واٽ لائيندڙ آهي سا وري سنڌو ڪيئن ٿيندي.

11- نقل: ناقل حافظ اسماعيل هوت رهندڙ ديهہ نظاماڻي فقيرن جي جو، تہ هڪڙي ڏينهن پاڻ ڪنهن دعوت تي ديهہ ملن جي ۾ جاراڻي پور ڪان ايرندي ۾ آهي تشريف فرمايائون پوءِ واٽ سان هڪ هنڌان چٽن جي پوک وٽان اچي لنگهيا تڏهن جماعت مان هڪڙي فقير ڪنان پڇيو تہ خضرتا! مالڪ جي موڪل ڪانسواءِ ٻنيءَ مان پلي پٽي ڪائڻ درست آهي يا نہ؟

پاڻ فرمايائون تہ جيستائين منجهس ڊور ڊگا عام جام بنا روڪ جي ڪائن پيا ۽ مٿس ڪارائو مقرر نہ ٿيو هجي تيستائين اتان پلي پٽڻ درست آهي پر جڏهن سندس حفاظت ڪئي وئي ۽ نگهبان مقرر ٿيو تہ پوءِ اتان پلي پٽي پنهنجي ڪم آڻڻ درست نہ ٿيندي، مگر موڪل سان.

12- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ هڪڙي ڏينهن درگاهہ مبارڪ تي مسجد شريف ۾ سندن حضور مبارڪ ۾ حاضر هئاسون تہ پاڻ پيئڻ لاءِ پاڻي گهريائون، تڏهن هڪڙي فقير مسجد جي دريءَ مان منهنجو ڪونرو ڪڻي اچي حاضر ڪيو، پاڻ پڇيائونس تہ هي ڪونرو توهان جو آهي؟ فقير مٿين عرض ڪيو تہ نہ سائين، پاڻ ان تي جوش ۾ اچي ويا ۽ فرمايائونس تہ پرائو ڪونرو بنا موڪلائڻ جي اسان ڪي ڪڻي ٿو ڏئين؟ تڏهن خليفو ٿو چوي تہ مون عرض ڪيو تہ قبلا، اهو ڪونرو منهنجو آهي سائين جن پاڻي پيئن، پوءِ پاڻ ان مان پاڻي پيتائون ۽ مان ان کي تبرڪ طور پاڻ وٽ رکي ڇڏيو.

13- نقل: ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ پاڻ سڳورن رضي الله تعالیٰ عنه ڳالهہ ٻڌي ڪئي تہ هڪڙي ڏينهن اسين جهل جي ديهہ ۾ (جاڳندا واهہ جي ديهن مان هڪ ديهہ آهي) هڪ هنڌ لٿل هئاسون تہ اتي هڪ صوفي فقير آيو ۽ اسان ڪان اچي پڇيائين تہ سائين حضرت رسول ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن ڪافرن کي ڪهندا هئا ڇا؟ اسان کيس جواب ڏنو تہ هائو پاڻ ڪافرن کي ڪهندا هئا تڏهن وري پيهر چوڻ لڳو تہ سائين پڪ ڪافرن کي ڪهندا هئا؟ تڏهن اسان سمجهيو تہ صوفيءَ کي انهيءَ ڳالهہ ۾ شڪ آهي، اتفاق سان جعفر خان مگسي اتان جو حاڪم بہ روبرو موجود ويٺو هو، اسان صوفيءَ کي چيو تہ جعفر خان ڪان پڇ تہ توهين جو هرڻن ڦاڙهن ۽ ٻين جهنگلي جانورن جوشڪار ڪرڻ لاءِ جهنگن ۽ ٻرن ۾ وڃي تڪليفون وٺندا آهيو ۽ سختيون ڏسندا آهيو پر

انهن کان ردن جو شڪار جو ڏاڍو سهنجڙو ۽ ويجهڙو ڳوٺ ۾ موجود آهي پوءِ انهن کي ڇو نہ آسانيءَ سان شڪار ڪندا آهيو ۽ هرڻ وغيره جو شڪار جو ڏاڍو ڏکيو آهي، تنهن لاءِ ڇو وڃي ڪشالا ڪڍندا آهيو؟ هو غريب تہ خوف کان ڪانئس نہ پڇي سگهيو، نيٺ اسان جعفرخان کان پڇيو تہ اي جعفر خان توهان هرڻ ڦاڙهن جهنگلين جي شڪار لاءِ هيڏيون سختيون ۽ تڪليفون ڇو وٺندا آهيو؟ ان کان ڇو نہ گهيٽن ۽ ٻڪرين جو شڪار ڪريو جو تمام سهنجڙو ۽ بنا تڪليف جي آهي! جعفرخان چيو تہ سائين گهڻا، ردون پرائي ملڪيت آهن پوءِ سندن مالڪ اسان کي ڪٿي ڇڏيندا تہ انهن جو شڪار ڪريون باقي جهنگلي حيوان ڪنهنجي بہ ملڪيت ۾ ڪونہ آهن تنهن ڪري انهن جي شڪار کان ڪوبہ ڪونہ جهليندو تڏهن سندن شڪار ڪندا آهيون.

پوءِ اسان انهيءَ صوفيءَ کي چيو تہ الله تعالىٰ جل شانه وعم نواله قرآن مجيد ۾ فرمايو آهي تہ:

ان الڪافرين لا مولىٰ لهم: يعني تحقيق ڪافرن جو ڪو مالڪ ڪونہ آهي پوءِ جڏهن هو بي ڌڻڪا ٿيا آهن تڏهن ساڻن جنگ بہ درست آهي، اتي صوفيءَ کي يقين آيو ۽ شڪ ويس هليو.

چونڪ لشڪر يقين مي آيد فوج شڪ راشڪست مي آيد

يعني جڏهن يقين ڪٽڪ ڪاهي ٿو اچي لهي، تڏهن شڪ جي لشڪر کي يڪدم شڪست ٿي اچي وڃي.

14- نقل: هڪڙي شخص ملن جي قوم مان سندن خدمت بابرڪت ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! مهري دار دستار جو مهرو مٿي جي کهڙي پاسي کان رکجي، پاڻ ڪيس جواب ۾ فرمايائون تہ پهريان ! مهري دار دستار جي ٻڌڻ بابت ڪو قرآن شريف يا حديث شريف مان نص ظاهر ڪري ڏيکاريو تہ پوءِ توهان کي جواب ڏيون.

اي عزيز ! هي بيوقوف نادان اهل ظاهر جا اهل دل ۽ معنىٰ وارن سان ناحق مقابلو ڪندا ۽ مهاڏو اٽڪائيندا آهن، انهن جو مثال انهيءَ بگهڙ وانگر آهي جنهن شينهن آڏو شڪار پٽي ورهايو ۽ نيٺ ان جي جزا بہ لوڙيائين.

15- نقل: الهداد فقير نظاماڻي نقل ڪري ٿو تہ هڪ پيري چنتي فراش سندن حضور فيض گنجور ۾ عرض گذاريو تہ حضرتا، ماٺهو مماتي وارن جو جنازو قبر ۾ اما ت ڪري رکندا آهن ۽ ڪيترن ڏينهن کان پوءِ جنازو اتان ڪڍندا آهن ۽ گهڻو ڪهي ان جي جاءِ تي رکندا آهن، اهو گهڻو ڪهي قبر ۾ وجهڻ درست آهي يا نہ؟ پاڻ فرمايائون تہ اول امانت رکڻ جو ثبوت حديث شريف مان اسان کي ڏيکارين تہ

پوءِ گهٽي جو جواب ڏيندا سون.

16- نقل: هڪڙي ڏينهن پاڻ سڳورن رضي الله تعاليٰ عنه فرمايو پئي تہ پهرياڻ جي ڳچيءَ جو چاڪ ٽن قسمن تي آهي، عرب جا ماڻهو سيني ڪان ڪندا آهن ۽ بعض هندستان جا ماڻهو ٻنهي ڪلهن ڪان چاڪ رکندا آهن ۽ سنڌ جا ماڻهو گهڻو ڪري سڄي پاسي ڪان ڳچيءَ جو وڍ ڪندا آهن ۽ ڪي ماڻهو سامهون سيني ڪان بہ ڪندا آهن، شيخ عبدالحق دهلوي قدس سره العزيز سڄي پاسي کي ترجيح ڏني ۽ زور ونرايو آهي، پوءِ پاڻ بہ انهيءَ تي فتويٰ ڏنائون تہ پهرياڻ جي ڳچي جو چير سڄي پاسي ڪان هجڻ کپي ۽ فرمايائون تہ سنڌ جي عورتن جي برخلاف جو اهي چاڪ ڪلهن يا سيني ڪان ڪنديون آهن، سڄي پاسي تي چاڪ رکڻ لازم آهي.

17- نقل: حاجي احمد ٽالپر نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ ٺٽي نگر جي سفر تي اسريا. آءٌ سندن خدمت شريف ۾ رڪيب سان گڏ هوس، پوءِ جڏهن اتان موٽيا تڏهن واٽ تان هڪ واهہ تان اچي لنگهيا جنهن ۾ پاڻي ٻي وهيو، آءٌ ۽ ٻيا ڪي فقير سندن گهوڙي جي اڳيان ڊوڙندا پئي آياسون، انهيءَ واهہ مان لنگهڻ وقت سندن گهوڙي جي هلڻ ڪري پاڻيءَ جا ڇنڊا اسان جي ڪپڙن تي پئجي ويا، پوءِ جڏهن واهہ مان نڪتاسون تڏهن پاڻ پنهنجي زبان مبارڪ سان فقيرن کي فرمايائون تہ اي يارو ! اسان کي معاف ڪجو جو اسان جي گهوڙي جي هلڻ ڪري اوهان تي پاڻيءَ جا ڇنڊا پيا آهن. وري ٻيهر بہ پاڻ اهي ئي لفظ فرمايائون، تڏهن ٻين سيني فقيرن جواب ۾ عرض ڪيو تہ قبلا اسان معاف ڪيو، پر هي ٻانهو ماٺ ۾ هو، تڏهن پاڻ فرمايائون تہ ميان احمد تون ماٺ ڪيون ٿو اچين، معلوم ٿو ٿئي تہ تون اسان کي ڪونہ معاف ڪيو آهي، تنهن ڪري جيترا ڇنڊا توتي پيا هجن اوترا اسان کي هڻي ڇڏ.

اي عزيز الله تعاليٰ جل شانه سندن وجود مبارڪ ۾ عجب نوڙت ۽ ڪمال عاجزي رکائي هئي، جو رڳو پاڻيءَ جا ڇنڊا گهوڙي هلندي مريدن جي مٿان پئجي ويا تہ ان لاءِ بہ پاڻ معافي پئي گهريائون.

18- نقل: هيڪر پاڻ مير جام ٽالپر جي دعوت تي سندس ٽنڊي ۾ تشريف فرماٿيا. ٽالپر مٿين جي ماڻهن شهر جي ماڻهن ڪان ٽڏا وٺي آڻي فقيرن لاءِ اتي وڇاياهئا، پوءِ جڏهن نماز جو وقت ٿيو تڏهن فقيرن پاڻ ۾ اچي گفتگو ڇيڙيو ڪي چوڻ لڳا تہ هي ٽڏا پليت آهن انهن تي نماز پڙهڻ درست نہ آهي ۽ ٻيا پيا چون تہ نہ هي ٽڏا پاڪ آهن اها ڳالهہ سندن ڪن مبارڪ تي پهتي پاڻ فرمايائون تہ جيستائين هن ٽڏن تي ظاهر ظهور پليتي لڳل نظر نہ اچي يا مالڪ ٽڏن جا اچي

نہ چون تہ تذا پليت آهن تيستائين منٿن نماز پڙهڻ درست آهي.

19 نقل: هڪ معتبر واري ڪان نقل ٿيل آهي تہ ڪنهن شخص حضرت صاحبزاده مسند نشين رحمة الله تعاليٰ عليہ جي خدمت ۾ عرض ڪيو تہ سائين زڪوات حقدار ماڻهن کي ڏيڻ چڱي يا نيڪ بخت ماڻهن کي، پاڻ فرمايائون تہ جنهن کي وٽئي تنهن کي ڏي ۽ لياقت نہ پڇ تہ الله تعاليٰ جل شانہ توکي اهي نعمتون عطا فرمائيندو جن جو تون لائق نہ هوندين.

20- نقل: خليفي ميان لقمان عليہ الرحمة ڪان نقل ٿيل آهي تہ هيڪر پاڻ جڪيجي جي ديهہ ۾ ڪن فقيرن جي دعوت تي تشريف فرمائيا، اتي دعوت ڪندڙ شخص موريز جي جاءِ هڪ دوست جي پوک واريءَ ٻنيءَ ۾ جاپرسان هٿي تيار ڪرائي هئي، جڏهن ڪين اها سڌ پهتي تڏهن موريز اتان پٽرائي ٻي هنڌ جاءِ ٺهرايائون ۽ فرمايائون تہ ٿن جاين تي قضا حاجت ڪرڻ منع آهي هڪ پوک واري ٻنيءَ ۾، ٻيو عام لنگهہ ۽ رستي تي، ٽيون پاڻي وهندڙ جي پڪ سان.

-21 نقل: خميسي فقير ميمڻ وينل ڪور واهہ واقع ديهہ ڪالهي جي ڪان نقل ٿيل آهي تہ پاڻ هيڪر ڳوٺ هالن جي ڪان اچي لنگهيا اتان ڪنهن سائل خيرات لاءِ ڪين سوال ڪيو، پاڻ فرمايائونس تہ ٿوري دير ڪر تہ توکي خيرات ڏيون ٿا، ان شخص عرض ڪيو تہ حضرتا مان موالي آهيان (يعني بدعتي) مونکي جلد ڏياربو. اها ڳالهہ ٻڌنديئي ڪيس خيرات ڏيڻ ڪان جواب ڏنائون پوءِ ٻئي پيرا انهيءَ سائل سوال ڪيو پر ڪجهہ نہ ڏيارپائونس ۽ اڳتي لانگهائو ٿي ويا.

22- نقل: رمضان فقير سهتو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ ٽنڊي محمد خان ٽالپر جي ۾ تشريف فرما ٿيا هٿا هڪڙي سادات جنهن جو گهر الهندي پاسي ڪان هو پير سائين جن کي پنهنجي گهر زيارت ڪرائڻ لاءِ عرض ڪيو، پاڻ سندس عرض قبول ڪري ساڻس گڏجي ان جي گهر ڏانهن اسريا، جڏهن گهر جي دروازي وٽ پهتا تڏهن سيد چيو تہ حضرتا! مان هنڙي ترسان ٿو سائين جن اندر هلي زيارت ڪرائين پاڻ جواب ۾ فرمايائون تہ جيڪڏهن توهين بہ اسان سان گڏجي هلندؤ تہ اسين اندر ويندا سون نہ تہ اسان اندر بہ ڪونہ ويندا سون چو تہ شريعت شريف جو حڪم اهڙي طرح آهي، ڪنهن بزرگ ڪهڙو نہ سهڻو فرمايو آهي.

ڪسي ڪودر شريعت راسخ آيد — طريقت راه خود بروي ڪشايد
شر عت رامقدم دار آڪنون — طريقت از شريعت نيست بيرون

يعني جيڪو شخص شريعت ۾ پورو ٿو رهي تہ فقيريءَ جو رستو پاڻهين منٿس کلي پوي ٿو تنهن ڪري شريعت کي اڳ ۾ محڪم رکڻ کپي چو تہ فقيري شريعت ڪان ٻاهر نہ آهي.

23- نقل: هيڪر پاڻ ديه سالار واقع هالن ۾ نظاماڻي فقيرن جي دعوت تي تشريف فرما ٿياهئا نظاماڻي فقيرن ڪين عرض گذاريو تہ سندن عزيزن جي مقبرن تي دعا مغفرت فرمائن، پاڻ سندن عرض قبول فرمائي مقام ڏانهن جو شهيدن جو مقام ڪري سڌبو هو دعا فرمائڻ لاءِ اسريا ۽ پهريائين شهيدن جي مقبرن ڏانهن هلڻ لڳا، فقيرن عرض ڪيو تہ حضرتا! اسانجي عزيزن جا مقبرا هن طرف آهن. پاڻ فرمايائون تہ پهريان مقام جي صاحب جي زيارت ڪرڻ گهرجي، پوءِ پاڻ شهيد سڳوري جي مقبره ڏانهن متوجہ ٿي ويٺا ۽ ڪجهہ تلاوت فرمائي هٿ مبارڪ کڻي ختمو ڏنائون پوءِ وري ٿوري دير ڪري ٻيهر هٿ مبارڪ کڻي دعا گهريائون جڏهن مقام مان ٻاهر آيا، تڏهن فقيرن عرض ڪيو تہ حضرتا! ٻن ڀيرن دعا گهرڻ جو ڪهڙو سبب هو؟ پاڻ فرمايائون تہ هڪ ڀيرو ختمو ڏيڻ لاءِ هٿ کنياسون ۽ ٻيو ڀيرو مقبره وارن جي برڪتن طفيل دعا گهرڻ لاءِ هٿ کنياسون، جامع ملفوظات رحمة الله تعاليٰ عليہ لکي ٿو تہ مون کي اهل مقبره کان دعا گهرڻ جو اعتقاد نہ هوندو هو سندن هن ڪلام مبارڪ ٻڌڻ کانپوءِ سندن توجہ سان حق معلوم ٿي ويو ۽ پاڻ فرمايائون تہ اولياءِ ڪرام جا روحاني درجات جيئن سندن حياتي مبارڪ ۾ آهن تيئن سندن رحلت کانپوءِ بہ بدستور قائم آهن ۽ انهن کان استمداد ڪرڻ گهرجي.

24- نقل: هڪڙي ڏينهن سندن حضور ۾ ڪنهن سائل اچي خيرات لاءِ سوال ڪيو، پاڻ ڪيس ٻہ پئسا ڏنائون ان سائل عرض ڪيو تہ يا حضرت آءٌ آفيمي آهيان هڪ ٽڪي مان مون لاءِ چا ٿيندو پاڻ انهيءَ تي ڪاوڙيا ۽ انهيءَ ٽڪي جي ڏيڻ کان بہ بلڪل منع فرمائي ڇڏيائون.

25- نقل: عبدالله فقير ويٺل ڪور واهہ جو نقل ڪري ٿو تہ احمد خان پٽ جلال خان نظاماڻي ۽ منهنجي پاڻ ۾ سنگت هوندي هئي احمد خان سائين جن جي خاص مريدن مان هو ۽ ڪيس فقيراڻن بيتن ٻڌڻ جو ڏاڍو شوق هوندو هو ۽ آءٌ سنڌي بيتن ڳائڻ ۾ ڏاڍو هوشيار هوس، پوءِ هڪڙي ڀيري پاڻ ۾ ويهي صلاح ڪئي سون تہ هڪڙو تنبورو ٺهرائي ان سان راڳ ڪنداسون اها ڳالهہ پاڻ ۾ پختي ارادي سان پڪي ڪئي سون پوءِ هڪڙي ڏينهن سائين جن جي حضور پر نور ۾ ويٺاهئاسون تہ هڪڙي فقير فتح محمد شاعر جي طرفان سائين جن کي سلام ڏنائين ۽ عرض ڪيائين تہ حضرتا! فتح محمد عرض ڪيو آهي تہ آءٌ درگاهہ جو مريد آهيان هن ٻانهي کي پنهنجي توجہ مبارڪ کان بهره ياب فرمائيندا. فتح محمد مٿيون شاعر بہ هو ۽ هڪ تنبورو بہ ساڻ هوندو هوس جنهن سان راڳ ڪندو هو پوءِ پير سائين جن ان فقير کي جواب فرمايو تہ فتح محمد اسان جو

مريد نہ آهي بلڪ تنبوري جو مريد آهي اسان سان سندس ڪو لاڳاپو ڪونهي انهيءَ ڪلام فيض انجام ٻڌڻ شرط اسانجي دل مان تنبوري ٺهرائڻ جو خيال بلڪل نڪري ويو.

26- نقل: هڪ ڏينهن سندن خدمت مبارڪ ۾ ٻني ماڻهو آيا ۽ اچي دانهن ڏنائون تہ سائين جن جا فلاڻا مريد جي اسان سان گڏ ويٺل آهن سي اسان سان شادين ۾ دهل وڄائڻ تي جهيڙو ٿا ڪن تنهن ڪري سائين جن ڪين حڪم فرمائن تہ اسان سان جهيڙو نہ ڪن، پاڻ فرمايائون تہ اوهان سان جهيڙو نہ ڪندا. تڏهن انهن وري عرض ڪيو تہ سائين انهن کي هي بہ سمجهايو تہ اسان کي دهلن وڄائڻ کان جهلن بہ نہ، پاڻ فرمايائون تہ اسين اوهان سان گناهہ ۾ ڀائيوار ڪونہ ٿينداسون باقي هيترو سمجهائينداسون تہ توهان سان جهيڙو نہ ڪندا.

27- نقل: هڪڙي ڏينهن هن عاجز (يعني خليفو محمود رحمة الله عليہ) سندن خدمت مبارڪ ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! ٽڙ سان ماني کائڻ درست آهي يا نہ؟ پاڻ جواب فرمايائون تہ ٽڙ سان طعام کائڻ چڱو نہ آهي پر جڏهن تہ ڪافرن جي رسم آهي تہ ٽڙ سان اصل ماني نہ کائيندا آهن تنهن ڪري جيڪڏهن سندن مخالفت ڪري ٽڙ سان ڪو شخص ڪاڌو کائيندو تہ ان ۾ ڀؤ ڪونهي. (يعني وضو ڪرڻ بعد)

28- نقل: خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو تہ هڪ ڀيري پاڻ وعظ ۾ پٽي فرمايائون تہ اولاد جي بد عادتن ۽ نالائقين جو سبب هي آهي تہ صحبت ڪرڻ مهل عورت پنهنجو خيال مڙس ڪانسواءِ ٻـي طرف ڊوڙائيندي آهي تنهن ڪري اولاد بد اخلاق پيدا ٿئي ٿي تڏهن مڙس کي گهرجي تہ پنهنجي زال کي سمجهائي ڇڏي تہ صحبت ڪرڻ ويل پنهنجو خيال ٻي طرف بلڪل نہ ڪري ۽ مڙس پنهنجي زال کي چمي ڏئي تہ ڇپن تي ڏيڻ ڪپيس ۽ زال مڙس کي چمي ڏئي تہ ارهہ تي ڏئي.

-29 نقل: نورمحمد فقير نقل ڪري ٿو تہ جنهن وقت مونکي حالات کان مجذوبي جي جذب ڀاران (يعني مستي) جي حالت هوندي هئي تڏهن پاڻ مونکي نماز جي ادا ڪرڻ لاءِ ڪوشش فرمائيندا هئا ۽ آءٌ انڪار ڪندو هوس انهيءَ وقت پاڻ فرمائيندا هئا تہ " اي يار" ائين ڪرڻ ڪپي جو سپ بہ مري ۽ ليهو بہ نہ ڀڄي" پوءِ پڇيم تہ حضرتا ! نانگ ڪهڙو ليهو ڪهڙو؟ جواب ۾ فرمايائون تہ سپ مان مراد آهي نفس ۽ ليهي مان مطلب آهي تہ شريعت.

30- نقل: حافظ زين الدين، جيڪو حضرت ميان صاحب جن رحمة الله عليہ جي ڪاملن مريدن مان هو تنهن حضرت ميان صاحب جن قدس الله سره کان نقل ڪيو تہ پاڻ فرمايائون تہ ماڻهن کي ڪپي تہ ٽڪ ڪنهن بہ پاسي ڏانهن نہ اچلائن

بلڪ پنهنجي پيرن جي اڳيان اچلائڻ گهرجي، خليفو محمود رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ اها ڳالهہ مون حضرت مرشد مربي پير سائين جن قدس سره سان ڪئي پاڻ فرمايائون تہ شرعي مسئلو بہ اهڙي طرح آهي.

31- نقل: خليفو ميان لقمان عليه الرحمة نقل ڪري ٿو تہ هڪڙي ڏينهن پير سائين جن رضي الله تعاليٰ عنہ حديث شريف ڪان نقل پئي فرمايائون تہ ڪنهن وقت حضرت رسول ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن ڪان هڪڙي اصحابي سڳوري جي گهر واري مسئلو پڇو تہ حضرتا! زالن کي بہ ننڊ ۾ تڙ پوي ٿو يا نہ؟ پاڻ ڪريمن صلي الله عليہ وسلم جن فرمايو تہ زالن ۾ مڙسن ہنهي کي ننڊ ۾ تڙ پوندو آهي، ۽ وهنجڻ کپي، اتي حضرت بي بي ام سلمہ رضي الله تعاليٰ عنها جا حضرت ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن جو حرم محترم هئي سا بہ حاضر هئي اها ڳالهہ ہڌي لڄ ڪان پنهنجو منهن مبارڪ رئي سان ڪٽي ڍڪيائين پاڻ ڪريمن صلي الله عليہ وآله وسلم ڪيس فرمايائون تہ ڇا لاءِ منهن ڍڪيئي؟ عرض ڪيائين تہ يا حضرت! هن عورت ڪهڙو نہ اگهاڙو سوال پڇو آهي تنهن ڪان لڄ آيم، پاڻ فرمايائون تہ شهوت جهڙي طرح مڙسن کي آهي اهڙي طرح زالن کي بہ آهي، انهيءَ سبب ڪري جيڪڏهن شهوت جو غلبو، " اٺ ۾ گهٽو هوندو تہ ٻچو بہ اٺ جهڙو ڄمندو ۽ جي شهوت جو غلبو ڏاچي ۾ آهي تہ ڏاچي جهڙو پيدا ٿيندو مطلب تہ شهوت ہنهي طرفن ۾ آهي پوءِ جي مرد جي مني جو غلبو ٿيو تہ ٻار مڙس جي طرف خلقت ۾ ڇڪبو ۽ جيڪڏهن عورت جي منيءَ جو غلبو ٿيو تہ ٻار جي خلقت ۽ شڪل ماءُ سان مشابهت رکندي.

32- نقل: هڪ لوهر شخص سائين جن جي مريدن مان بيمار ٿيو سندس گهر پيرسائين جن جي گهوڙن پڌڻ واري ڪڙهہ جي پرسان هوندوهو. ڪين جڏهن اها خبر پهتي تڏهن ان ڪان پڇڻ اسر يا جڏهن ڪيس پڇي موٽيا تڏهن واٽ تي هڪ پاڻيءَ جي ڪسيءَ وٽان اچي لنگهيا جنهن جي پاڻيءَ جو رنگ ظاهري ڪري مٽيل ۽ مٽان سائو پي ڏيکاريو پاڻ پڪ تي ويهي پاڻيءَ ڪي چوري ڏٺائون تہ هيٺان پاڻي اچو نڪتو، پوءِ اتان وضو سارياڻون ۽ فقيرن ڪي بہ فرماياڻون تہ هي پاڻي پاڪ ڪندڙ آهي جنهن ڪي وضو ڪرڻو هجي تہ ان ڪي موڪل آهي.

33- نقل: هڪ پيري فقيرن حاويلي مبارڪ جي ليپي ڏيڻ لاءِ گارو تيار ڪيو هئائون انهيءَ گاري ۾ شهر جا ڪتا اچي ويهنداهئا، پوءِ گاري ڏيڻ مهل انهيءَ گاري ڪي ڪوڏارين سان گڏيندا ڪٽندا پئي ويا، جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ آءُ بہ فقيرن سان گڏ گاري ڪٽڻ جي ڪم ۾ مشغول هوس جنهن ڪري منهن جا لٽا گاري سان پرجي پيا، پوءِ جڏهن ڪم ڪان واندا ٿياسون تڏهن سندن خدمت شريف ۾ موڪل لاءِ عرض ڪيم تہ ڪپڙا جي پليد ٿي پياآهن سي ڌوئي اچان. پاڻ فرماياڻون تہ هي مٽي پاڪ آهي، تڏهن مون عرض ڪيو تہ حضرتا! هن گاري ۾ ڪتا اچي وهندا، ۽ پاڻي پيئندا هئا تڏهن بہ پليت نہ آهي؟ فرماياڻون تہ جڏهن پاڻي ۽ مٽي پاڻ ۾ گڏجي رڳي مٽي وڃي رهي تڏهن پليتي نڪري وئي.

34- نقل: سيد موليڏنو شاهہ رهندڙ ٽنڊي مير باگي ٽالپر جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ ڪهڙن جي ڳوٺ ۾ قاضي محمد عاقل جي مسجد منجهہ لهڻ فرمايوهئائون جڏهن اڳين جي نماز پڙهي فارغ ٿيا، تڏهن ڳالهين ڪندي قاضي مٿئين بانگ چوڻ جي پلائي ۾ گفتگو ڪيو ۽ تمام ترجيح ۽ مبالغي سان سندس فضيلت بيان ڪيائين پاڻ فرماياڻونس تہ اي قاضي ! اهو اجر ۽ پلائي انهيءَ شخص لاءِ آهي جو خاص الله تبارڪ وتعالیٰ جي لاءِ بانگ ڏيندو رهي، باقي جيڪو مانيءَ جي مزوري تي بانگون ڏيندو اهو انهن پلاين ڪان محروم آهي بلڪ اجا بہ پاڻ عذاب جو حقدار ٿيندو.

35- نقل: هيڪر پاڻ ڪڇ جي سفر ۾ ڳوٺ پڃ جي ۾ تشريف رکي هئائون ۽ اتي داؤد فقير جي دائري ۾ اچي لٿا هئا، اها جاءِ شهر جي اپرندي طرف ڪان قبرستان سان لاڳيتي هئي، پاڻ فقيرن ڪي حڪم فرماياڻون تہ ڪجهہ پڙهو تہ هن مقام وارن ڪي ختمو بخشون فقيرن عرض ڪيو تہ حضرتا! هن مقام ۾ تہ خواجن جون قبرون بہ آهن جنهن ڪي سنڌيءَ ۾ ٽندو ڪري چونداآهن پاڻ فرماياڻون تہ اسان جو ختمو خاص مسلمانن لاءِ آهي نہ ٻين لاءِ، پوءِ پاڻ ختمو ڏنائون.

36- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر آءُ درگاهہ مبارڪ تي سندن خدمت بابرڪت ۾ حاضر هوس، پاڻ ان وقت ديهہ احمد پور ڏانهن تشريف فرما ٿيا ۽ هي عاجز بہ سندن امر موجب خدمت اقدس ۾ شامل رڪيب هو، سندن سواري ان وقت صاحبزاده والاتبار ميان محمد حسن شاهہ رحمة الله عليہ جي گهوڙيءَ تي هئي جا نهايت تکي ۽ سهنجي هئي، پوءِ جڏهن اتي آيا تڏهن ٽيپهري جو وقت هو جماعت بہ اهڙي ڪانہ هئي پاڻ نماز جي امامت لاءِ هن عاجز کي امر فرمايائون تڏهن مون عرض ڪيو تہ حضرتا! سائين جن جي وجود مسعود هوندي هن نابود جي امامت جو ڪهڙو سود ؟

تڏهن پاڻ فرمايائون تہ ڦرڙي جي عذر ڪري اسين امامت نہ ڪرائيندا سون، انهيءَ ويل مون کي ڳاڙهي رنگ جو چغو ڳچيءَ ۾ پيل هو تنهن لاءِ عرض ڪيم تہ ان سان نماز درست ٿيندي يا نہ؟ پاڻ فرمايائون تہ ڳاڙهي پوشاڪ سان نماز پڙهڻ جائز نہ آهي باقي جيڪڏهن ڪو پٽ جو ڪپڙو جنهن جو رنگ صفا ڳاڙهو نہ هجي، سو وڇائي نماز پڙهجي تہ درست آهي، مگر ڳاڙهي رنگ واري ڪپڙي جي مٿان پوءِ توڙي هو مصلو هجي نماز درست نہ ٿيندي.

37- نقل: مير فقير ناهيي کان منقول آهي تہ هيڪر پاڻ لاڙ وارن فقيرن جي دعوت تي اسان جي طرف تشريف فرماٿيا هئا، مون بہ استقبال ۽ زيارت لاءِ سندن آڏو ويو هوس، پاڻ مٺي وساڻ جي ديهہ ۾ لٿل هئا ۽ وضو سارڻ لاءِ ٻاهر ويٺا هئا، مان گهٽي سڪ پاران دانهن ڪري پنهنجو منهن وجي سندن پيرن مبارڪن تي رکيم، تڏهن پاڻ جوش ۾ اچي فرمايائون تہ اي يارو! اسين ڪيترو اوهان کي پيرن تي مٿي رکڻ کان جهليون ٿا تہ بہ اوهين نہ ٿا مڙو، پوءِ مون کي ڪلهن کان وٺي مٿي ڪري ياڪر پاتائون ۽ فرمايائون تہ ادا هيڪر هڪڙي اٺ حضرت سرور ڪائنات پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي پيرن مبارڪن تي سر رکي اچي سجدو ڪيو تڏهن پاڻ ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم اٺ کي نڪ کان وٺي ڪعبي شريف جي طرف سجدو ڪرايائون، توهان تہ انسان ۽ سمجهہ ۽ هوش وارا ماڻهو آهيو، پوءِ جهليل ڪم کان ڇو نہ ٿا پاسو ڪيو.

38- نقل: ساڳو مير فقير ناهيو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر روزن جي مهيني ۾ پاڻ لاڙ ڏانهن تشريف فرماٿيا هئا، مون کي دل ۾ خيال هو تہ علماءِ تازي ڏنڊڻ ڏيڻ کان منع ڪندا آهن، تنهن ڪري ان جي تحقيق لاءِ تازو ڏنڊڻ سندن خدمت مبارڪ ۾ نذرانو رکندس پوءِ جيڪڏهن پاڻ استعمال فرمايائون تہ مريدن لاءِ اها وڏي سند ٿي پوندي ۽ وڏيڪ ڪنهن عالم سان قيل مقال ڪرڻ جي ضرورت نہ رهندي، اهو خيال ڪري هڪڙا بہ ڏنڊڻ ڪبڙ جاناهي سندن خدمت مبارڪ ۾ اچي

رکيم ، پاڻ اتان هڪڙو ڏنڊڻ ڪٽي سندس ڪل ڪي ڏندن سان لاهي ڇڏيائون ۽ ڏنڊڻ جي ڪاٺي ڇباڙي ڏنڊڻ ڏنائون، انهيءَ صورت جي ڏسڻ سان دل ڪي تسلي حاصل ٿي ويئي ته روزي سان رڳو ڪل ڇباڙڻ جي منع آهي باقي تازي ڏنڊڻ ڏيڻ جي ڪا جهل نه آهي.

39- نقل: ميڏنو فقير پليجو ويٺل نصرپور جي طرف جو نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ هڪ نقل بيان فرمايائون ته ڪو لوهر هو تنهنجي جي پاڙي ۾ هڪ عورت نهايت خوبصورت هئي ۽ هي مٿس عاشق هو ۽ گهڻو ئي ان ڪي وس ۾ آڻڻ لاءِ حيلا بهانا ڪندو هو مگر اها نيڪ بخت عورت ڪيس نه ليکيندي هئي اتفاقا انهي عورت ڪي زماني جي ڦيري سان سختي ۽ ويل پئجي وئي، سندس ٻار ٻچا بک مرڻ لڳا ۽ انهيءَ لوهر ڪي روز بروز ترقي ٿيندي پئي وئي يعني شاهوڪار ٿيندو پي ويو نيٺ جڏهن سندس ٻارن جو بک ۾ تمام هيٺو حال ٿي پيو تڏهن ان عورت جي مڙس ڪيس چيو ته انهي لوهر وٽ وڃ ۽ اڌاري طرح ڪجهه وٺي اچ ته ٻار ٻچا توڙي پاڻ پنهنجو بچاءُ ڪيون، تڏهن هو لوهر وٽ هلي وئي ۽ پيٽ قوت لاءِ سوال ڪيائينس، لوهر جواب ڏنس ته جي اسان جي دل جو خيال پورو ڪرين ته پوءِ جيڪي گهر جئي سو ڏيانءِ نه ته تنهنجي مرضي ويچاري عورت اهو نامناسب جواب ٻڌي پنهنجو ڪم الله تعالىٰ جل شانه تي رکي پنهنجي گهر موٽي وئي، پر بک ڪٽي ويهڻ ڏي، لاچار ٻي ڏينهن ٻه وري اچي لوهر ڪي ايلاز ڪيائين ۽ ساڳيو جواب ٻڌي نااميد ٿي موٽي آئي، ٽئين ڏينهن ٻه سندس مڙس ڪيس لوهر ڏي وڃڻ لاءِ چيو ته من ڪجهه ڪاڏو ڏيئي ته ٻار بچي پون ! پوءِ تڏهن عورت لوهر جي سموري ڳالهه ڪري ٻڌايس ۽ چيائينس ته اسانجي سچائي ڪان اڳ ئي سندس دل ۾ فاسد خيال ويٺل هئا. هينئر جيڪڏهن ان جي بڇڙي مطلب جي پورائي ڪنديس ته پوءِ البت ڪجهه ڏيندو نه ته جواب ٿو ڏئي، مڙس بي همت پنهنجي هٿان پورائي نه ڏسي ان اشراف زال ڪي موڪلي ڏنائين ته وڃي سندس مطلب پورو ڪر ۽ بکين ٻارن لاءِ ڪجهه وٺي آءُ. ويچاري غريب عورت ان لوهر وٽ آئي ۽ ڪيس پنهنجي ارادي پوري ڪرڻ جي موڪل ڏنائين، لوهر جڏهن سندس ويجهو آيو تڏهن اها عورت ساري جنبش ۾ اچي وئي ۽ بيد جي ٽاري وانگر ڏڪڻ لڳي لوهر پڇيس ته ڇوٿي ڏڪين، آخر مان ٻه تنهنجي مڙس جهڙو مرد ماڻهو آهيان عورت جواب ڏنو ته اي لوهر! هن وقت اهڙي بي پردگي ۽ بي حيائي ڪان سخت لڄ ۽ شرم ٿو اچيم، تنهن ڪري لڱن ڪي سيءُ وٺيو ٿو وڃي، لوهر اها ڳالهه ٻڌنديئي بيهوش ٿي زمين تي ڪري پيو ۽ گهڻي وقت ڪان پوءِ جڏهن هوش ۾ آيو تڏهن ان زال ڪي چيائين ته اي نيڪ بخت عورت! شاباس هجي تنهنجي

سچائي ۽ پاڪدامني ڪي، آءُ تنهنجي تقويٰ ۽ پرهيز گاري سبب الله تبارڪ وتعاليٰ سان واصل ٿي ويس، هيئنر تون منهنجي ماءُ آهين ۽ هي سڀ ملڪيت منهنجي تنهنجي ملڪ آهي جيڪي توکي گهرجي سو ڪٺي وڃ، عورت پنهنجي ضرورت آهر لوهر کان ڪاڏو وغيره وٺي هٿ ڪيو، پڇاڙي ۾ لوهر چيس ته اي امان! منهنجي حق ۾ ڏٺي ڪارڻ دعا گهر!

تڏهن ان خدا رسيده عورت ڪيس دعا ڪئي ته يا رب جل وعلاشانه جيئن هن لوهر تنهنجي خوف کان ڏڇي مٺائي کان منهن موڙيو آهي شهوت جي باهه کي وسايو اٿس تهڙي طرح تون به مٿس ٻنهي جهانن ۾ باهه جي تڪائي معاف ڪري ڇڏ. الله تعاليٰ جي قدرت سان ان مائي جي دعا قبول پئي ۽ لوهر تي اهڙي مهرباني۽ آساني ٿي پئي، جو باهه ۾ هٿ وجهندو هو ته نه سڙندو هوس، لوه کي تپائي هٿن سان باهه مان ڪڍي اوزار جوڙيندو هو ته به ان کي ذري جيترو به ايذاءُ ڪونه ٿيندو هو.

اي عزيزا هي مڙئي پرهيزگاري ۽ الله تبارڪ وتعاليٰ جي خوف جون ڦلايون آهن، جهڙي طرح الله تبارڪ وتعاليٰ قرآن شريف ۾ فرمائي ٿو:

ان تتقوالله يجعل لکم فرقانا ويکفر عنکم سيئاتکم

يعني جيڪڏهن الله تبارڪ وتعاليٰ جو ڊپ رکندؤ ته الله تعاليٰ اوهان لاءِ (حق باطل جي تميز لاءِ) سنڌو ۽ دليل پيدا ڪندو ۽ اوهان جا گناهه ميٽيندو.

۽ ٻي هنڌ آهي ته : **ولمن خاف مقام ربه جنتان**، يعني الله تبارڪ وتعاليٰ کان ڊڄندڙ شخص لاءِ بهشت ۾ ٻه عمدا باغ تيار ٿيل آهن جي ڪيس قيامت ڏينهن ملندا، ۽ فرمايل آهي ته : **ان اکرمکم عندالله اتقاکم**، يعني الله سائين جل شانه وٽ وڏي عزت وارو اهو شخص آهي جو زور پرهيزگارآهي، شيخ سعدي رحمة الله عليه سچ فرمايو آهي ته:

زتقويٰ چراغ عمل برفروز ڪه چون نيڪبختان شوي نيڪ روز

يعني پرهيزگاري سان عملن جو ڏيو ٻاري هل ته نيڪبختن جهڙو نصيب وارو ٿي پوندين.

40- نقل: خليفو اميد علي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون ته اهل ظاهر جا شريعت، طريقت، حقيقت ۽ معرفت جو مثال هن طرح ڏينداآهن ته شريعت سٿڻ جي مثال آهي ۽ طريقت پيراهڻ جي مثال ۽ حقيقت چادر جهڙي ۽ معرفت دستار جي طرح سمجهڻ گهرجي ۽ پوءِ پاڻ فرمايائون ته اسان جو مذهب ۽ طريقو هي آهي جو شريعت جنهن کي اهل ظاهر جا سٿڻ ٿا سمجهڻ اها اسان لاءِ دستار ۽ مٿي جو ڇٽ آهي:

شريعت رامقدم داراکنون طريقت ازشريعت نيست بيرون
کسي کو درشريعت راسخ آيد حقيقت روئي بروي خود کشايد

يعني هينئر شريعت جو لحاظ اول رکڻ کپي ڇو ته فقيري به شريعت کان ٻاهر ڪانہ آهي جيڪو شخص شريعت تي پورو ايندو ته حقيقت پاڻهئي مٿس کلي پوندي.

41- نقل: خليفو اميد علي نقل ڪري ٿو ته هيڪر برهان فقير جي مريدن مان هڪڙو شخص سنڌ ن خدمت مبارڪ ۾ حاضر ٿيوءِ عرض ڪيائين ته حضرتا! هن جهان جا سمورا اجزاء سائين جن جي حڪم هيٺ فرمانبردار آهن، پوءِ ڇونہ ٿا ماڻهن کي حڪم فرمايو ته ڪلمو شريف لااله الاالله احمد محمد رسول الله صلي الله عليہ وآله وسلم ڪري پڙهن، پاڻ جواب ۾ فرمايائونس ته اهي ٻئي اسم اسانجي اکين جو تارا آهن ۽ ٻنهي جي وچ ۾ ڪوبہ سنڌو نہ آهي نہ وري سندن هڪ هجڻ ۾ ڪو شڪ شبهو آهي، جيڪڏهن توهان کي شڪ آهي ته پاڻ ڄاڻو.

42- نقل: يعقوب فقير ڏيتو نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون ته ٻہ ڪَم آهن جي حقيقت ۾ مسلمانن جي خاص عادتن مان آهن، مگر هينئر مسلمانن انهن کي ڇڏي ڏنو آهي ۽ هن وقت جي ڪافرن جو ان تي عمل آهي، هڪ ته ننڍي ڄمار ۾ نياڻين کي اٿارڻ ۽ ٻيو گوڏ سان وهنجڻ، مسلمانن کي کپي ته انهن ٻنهي ڪمن تي محڪم ٿين.

43- نقل: خليفو لقمان رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ ۽ حضرت شاه صاحب عليه الرحمة (يعني حضرت پيرسائين رضي الله تعاليٰ عنه جن جو ننديو ڀاءُ) فقيرن جي جماعت سميت موٽو هندو جي اسلام جي معاملي لاءِ حيدرآباد ۾ تشريف فرماٿياهئا، مير فتح علي جو ان وقت سنڌ جو حاڪم هو موٽو هندو جي موٽائڻ ۾ عذر معذور ڪري ننائڻ لڳو ته اسان جا ڪي حساب ۽ ليکو چوکو ساڻس آهي تنهن ڪري بازو موٽائي نہ ڏينداسون انهي ڪري شاه صاحب عليہ الرحمة ۽ فقيرن جي جماعت ۾ ڏاڍو جوش پئجي ويو، بلڪ ڪن ارادو ڪيو ته ڪرامت ڏيکاري وجي، پاڻ فرمايائون ته اي يارو! اسان جو مطلب سيني ڪمن مان دين جو حاصل ڪرڻ آهي ۽ هن اسلامي معاملي ۾ اسان جي مٿان حق رڳو حق ٻڌائڻ ۽ پهچائڻ آهي سو اسان ادا ڪري ڇڪاآهيون وما علي الرسول الاالبلاغ، باقي هن کان وڌيڪ قيل مقال ۽ ڇڪ تاڻ ڪنداسون، سا نفسانيت ٿي پوندي ۽ اهڙي نفسانيت ۾ اوهان سان شامل نہ ٿينداسون تنهن کانسواءِ هڪ گمان گاڏوين هندو جي اسلام لاءِ ته الائي مسلمان ٿئي الائي نہ ٿئي، جيڪي پيڙهين کان وني ڪري اسلام ۾ رهندا آيا آهن. (يعني مير) تنکي پٽڻ ۽ بد دعا ڪرڻ سان اسلام جي زيادتي نہ ٿيندي بلڪ نقصان ٿيندو پوءِ

نفسانيت ۽ دين جي نقصان ۾ اسان جو اوهان سان اتفاق ڪونهي، اها ڳالهہ ٻڌي حضرت شاهہ صاحب جن رنج دل ٿي پوئتي موٽي آيا.

44- نقل: الهداد فقير نظاماڻي نقل ڪري ٿو تہ پاڻ جيڪڏهن ڪنهن شخص کي نماز پڙهندي وار پٽڪي يا ٽوپي ۾ بند ٿيل ڏسندا هئا تہ پنهنجي هٿ مبارڪ سان ٽوپي مان سندس وار ڪڍي ڇڏيندا هئا.

45- نقل: صاحبزادو ميان محمد شاهہ رحمة الله تعاليٰ عليہ جو سائين جن جو فرزند هو، نقل ڪري ٿو تہ پاڻ فرمايائون تہ هيڪر حضرت امام حسن رضي الله تعاليٰ عنہ نماز پي پڙهي ۽ سندس وار مبارڪ مٿي ٽيل يعني ٽوپيءَ ۾ پيل هئا، هڪڙي اصحابي سڳوري ڪين ڏٺو تہ وار مبارڪ مٿي ڪيون ٿا نماز پڙهن، تنهن ڪري ان اصحابي سڳوري امام صاحب رضي الله تعاليٰ عنہ جي ٽوپي مبارڪ کي مٿيرو ڪري سندن وار چوڙي ڇڏيا جڏهن امام صاحب جن نماز کان واندا ٿيا، تڏهن اصحابي سڳوري کان پڇيائون تہ ائين چو ڪيئي؟ ان جواب ڏنو تہ حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وسلم جي متابعت لاءِ.

46- نقل: خليفو محمود عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ منهنجي چاچي مرحوم حاجي مراد وفات ڪئي ۽ پوئتان ننڍڙا ٻار ۽ پنهنجي گهر واري ڇڏي ويو. ڪيس ملڪيت گهڻي هئي، مگر اسان جي چاچي ملڪيت کي ورهائي جدا نہ ڪرايو ۽ صغيرن جو مال سندس حصي سان گڏيل هو، اسان چوندا هئاسونس تہ جواب ڏيندي هئي تہ منهنجو حصو گهڻو آهي، ٻارن کي مان پاڻهي ڏينديس، هيڪر عرس جي خيرات ڪيائين ۽ مون کي ٻڻ دعوت ڏنائين پر مون چوائي موڪليس تہ ٻارن جو حصو جدا ڪري، پنهنجي حصي مان خيرات عرس شريف جي ڪر تہ پوءِ تنهنجي دعوت ونان، مگر هوءَ اسان جو چوڻ نہ ڪندي هئي، نيٺ هيڪر حضرت پيرسائين جن رضي الله تعاليٰ عنہ منهنجي دعوت تي تشريف فرمائيا هئا، پوءِ زيارت ڪرائڻ لاءِ اندر حاويلي ڏانهن اسريا، تہ اتي اسان جي چاچي بہ موجود هئي، تڏهن مون سندن خدمت ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! منهنجو چاچو حاجي مراد وصال ڪري ويو آهي ۽ پوئتان ٻار ننڍڙا ڇڏيا اٿس ۽ ملڪيت بہ گهڻي ڇڏي ويو آهي، اسان جي چاچي مال جي تقسيم ڪرڻ کانسواءِ عرس جي خيرات ڪري ٿي، پوءِ اسين سندس دعوت نٿا وٺون تہ اسان تي رنج ٿي ٿئي، تڏهن پاڻ منهنجي چاچيءَ کي فرمايائون تہ خليفو چڱو ٿو چوي، ٻارن جو حصو جدا ڪرڻ گهرجي، بلڪ ائين ڪيو جو جيڪڏهن سندن ڪاڏي پيتي مان ڪجهہ بچي پوي تہ سندن اوبر پاڻ کائي ڇڏيو ۽ اوترو ان سندن حصي ۾ داخل ڪري ڇڏيو. اها ڳالهہ

چاچيءَ کي نہ وڻي ۽ عرض ڪيائين تہ حضرتا! ڇا سائين جن جا مريد پاڇڙ وارن ڏينهن ۾ ماڻهن جا ان ڇانور ۽ ڪمند ۽ مڻايون کونہ ڪٽي اچي کائيندا آهن؟ پاڻ بہ ان ئي جوش ۾ آيا ۽ فرمايائون تہ هو الله تبارڪ وتعاليٰ جو ذڪر ڪندا آهن، جنهن ڪري سندن گناهہ الله تبارڪ وتعاليٰ ميٽي ڇڏيندو. اسين توکي شريعت جي حق ڪري ٿا چئون جيڪڏهن قبول نہ ٿي ڪرين تہ پاڻ ڄاڻ. پاڻ هٿ مبارڪ بہ جوش کان ڇنڊيائون ۽ اهي لفظ بہ فرمايائون.

47- نقل: خليفو محمود رحمة الله تعاليٰ عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آءٌ پنهنجي ڳوٺ ديهہ ڪڙئي ۾ رهيل هوس تہ خبر پهتي تہ پاڻ لاڙ جي سفر جي ارادي سان درگاهہ مبارڪ کان هن طرف روانا ٿيا آهن. تڏهن سندن استقبال ۽ قدمبوسي لاءِ آءٌ ڳوٺان سنبري نڪتس ۽ واٽ تي نماز سفري يعني ٻہ رڪعتي فرض، ٻہ رڪعتون پڙهندو ويس، تان تہ شهدادپور جي پرڳڻي ۾ آءٌ سند ن زيارت کان اچي مشرف ٿيس ۽ نماز سفر جي مسئلہ بابت ڪنان پڇا ڪيم؟ پاڻ فرمايائون تہ توتي سفر کونہ آهي، ڇو تہ تنهنجو سفر جو ارادو ڪو مقرر پنڌ لاءِ کونہ هو بلڪ رڳو اسان جي ملاقات لاءِ نڪتو آهين. پوءِ ويجهي پنڌ ۾ ٿئي توڙي پري پنڌ تي، تنهنڪري جيڪا واٽ تي نماز پڙهي هجيئي سا موٽائي قضا ڪر.

48- نقل: خليفو اميد علي نقل ڪري ٿو تہ فقير خالقڏني وساڻ ڪٽڪ جي پوک ڪئي هئي تنهن مان ڪجهہ چوري چيي ان ڪٽي استعمال ۾ آندائين پوءِ جڏهن درگاهہ مبارڪ تي آيو، تڏهن خليفي محمد ناهيي حضور پاڪ ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! خالقڏنو فقير ڪٽڪ پوکيندو آهي،پر اتان چوري بہ ڪندو آهي. پاڻ فرمايائون تہ انهيءَ پوک جي چوري کان ڪنهن بادشاهہ جي گهر کي ڪاٽ هڻين ها تہ اهو چڱو هو، ڇو تہ بادشاهہ جو ڊپ تہ دل ۾ ٿئيس ها.

اي عزيز! اهي لفظ رڳو انهي فقير جي تنبيهہ ۽ جهٽڪ لاءِ فرمايااٿن ڇو تہ هن انهيءَ گناهہ کي گناهہ کونہ ٿي سمجهيو ۽ پوئتي ڪيائين، حالانڪ جيڪو شخص صغيري گناهہ کي گناهہ نٿو ڪري سمجهي تہ اهو شخص ڪبيري گناهہ جي عذاب ۾ گرفتار ٿيندو ۽ جيڪو ڪبيرو گناهہ ڪبيرو نٿو ڪري سمجهي تہ اهو ڪافر ٿي پوي ٿو، نعوذ باالله تعاليٰ عنها.

49- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة ناقل آهي تہ سندن دستور هو تہ جيڪڏهن لب مبارڪ (ٿڪ) اڇلائڻ واري ٿانو ۾ اڇلائيندا هئا تہ ان ٿانو کي لوڏي ٿڪ مبارڪ مٽيءَ سان پوري ڇڏيندا هئا ۽ وري اها ٿوڪي جي مٽي دفن ڪئي وبندي هئي پاڻ فرما ئيندا هئا تہ جيڪا بہ شيءِ ماڻهو جي بت کان جدا ٿئي جيئن تہ وار يا ننهن جو ذرو يا سنگهہ يا ٿڪ سڀ ميت جي حڪم منجهہ

آهن انهن کي پوري ڇڏڻ کپي.

50- نقل: ناقل خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة والغفران تہ هيڪر پاڻ لاڙ جو سفر ڪندي نظاماڻين فقيرن جي دعوتن تي ٽنڊي بهادر خان نظاماڻي جي ۾ نزول فيض شمول فرمايائون سومهياڻي جي نماز پڙهڻ ڪانپوءِ خليفہ سلطان فقير نظاماڻي اندر پنهنجي حاويلي ۾ زيارت ڪرائڻ لاءِ عرض ڪيو، پاڻ جوش ۾ اچي فرمايائون تہ نہ هلنداسون، فقير حيرت ۾ پئجي ويو تہ الائي ڇو رنجش ٿي آهي پوءِ پاڻ فرمايائونس اوهان تابوت ٺاهيندا آهيو، فقير عرض ڪيو تہ حضرتا! اهو ڪم اسانجي ابن ڏاڏن مان بہ ڪنهن ڪونہ ڪيو آهي، خصوصا اسان تہ سائين جن جا مريد آهيون سو تابوت وري ڪيئن ٺاهينداسون؟ پاڻ فرمايائون تہ اسان اڄ دهلڙين جو آواز ٻڌو هو. تڏهن خدا بخش فقير نظاماڻي عرض ڪيو تہ حضرتا هت تابوت ڪوبہ ڪونہ ٺاهيندو آهي پر ٻارن ننڍڙيون دهلڙيون ٺهرايون آهن اهي وڃايون هوندائون ۽ قسم ڪٺي چيائين تہ اهي آءُ هينئر ئي سان وجي ٿو ڀڃان، پوءِ پاڻ خليفي مٿين سان گڏجي فقيرن جي حاويلين ۾ زيارت ڪرايائون ۽ فرمايائون تہ شابس هجيو، شرعي جهليل ڪم جي ويجهو اصل نہ وڃڻ کپي.

51- نقل: ناقل خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة والغفران تہ هڪڙي ڏينهن پاڻ فرمايائون پئي تہ فقہ ۾ مسئلو آهي تہ جيڪڏهن جمعي يا عيد نماز ۾ امام کي سهو پئجي وڃي تہ ڪيس سجدو سهو جو نہ ڏيڻ گهرجي متان جماعت ۾ خلل پئجي وڃي، پوءِ پاڻ فرمايائون تہ انهيءَ مسئلي موجب اسان کي بہ هوند سهو نہ ڏيڻ گهرجي ڇو تہ سيني وقتن تي اسان وٽ ٻين جي جمعي کان وڌيڪ خلق موجود هوندي آهي، پر جيڪڏهن سهو نہ ڏينداسون تہ ويچارا ملان خرابي ۾ پوندا ۽ چوندا تہ پير سهو اصلي ڪدي ڦٽي ڪئي آهي.

52- نقل: درياخان فقير ٽالپر نقل ڪري ٿو تہ منهنجون نياڻيون اچي قابل ٿيون هيون تنهن لاءِ مائٽن مٿن بہ البت ڇڪيو پي مون دل ۾ ارادو ڪيو تہ سڱا بندي جو ڏيڻ وٺڻ سڀ حضرت مرشد ڪريم رضي الله تعاليٰ عنہ جي فرمودي موجب ڪندس ۽ پنهنجي مرضي موجب ڪونہ ڪندس، پوءِ هڪڙي ڏينهن اها پنهنجي دل جي ڳالهہ سندن حضور مبارڪ ۾ ظاهر ڪيم، پاڻ جواب ۾ فرمايائون تہ ادا! اسين ماڻهن کي ايمان ڏيڻ آيا آهيون باقي ايمان کسڻ ڪونہ آيا آهيون. اسين جيڪڏهن اوهان کي هڪڙي هنڌ چئون ۽ اوهان جي مرضي ٻي هنڌ هجي، پر جي اوهان جي مرضي بہ اتي هجي تہ وري اوهانجي اهلين جي مرضي نہ هجي تہ پوءِ دل جي گراني اوهان جي حق ۾ چڱي ڪانہ ٿيندي تنهن ڪري سڱا بندي جا ڪم پنهنجي مرضي تي ڪري ڇڏيو.

53- نقل: بدل هندو درگاهہ مبارڪ جي ديہ جو رهندڙ ڳالهہ ڪري ٿو تہ آءُ سائين جن جو مودي هوس، هيڪر سندن خدمت ۾ ڪٿان ساڍي ٽي سو رپيہ نذراني جا آيا، پوءِ مون کي گهرائي اهي پيسا ڪنڌي بابت حوالي ڪيائون ۽ فرمايائون تہ انهن پئسن مان ڏهين پتي جي پنجٽيہ رپيہ ٿيندا سي جدا ڪري اسان جي امانت رکي ڇڏ تڏهن بدل ٿو چوي تہ مون اهي پيسا ڪٽي پنجٽيهہ رپيہ جدا ڪيم ۽ هن نيت سان اهي پيسا بہ جيڪر ڪنڌي ۾ مون کي ڪٽي ڏين. سندن خدمت ۾ عرض ڪيم تہ سائين اهي پيسا ڪنهن کي ڏيان؟ پاڻ جواب ۾ فرمايائون تہ اهي پئسا الله تعاليٰ جي واٽ ۾ خيرات ڏيندا سون، ڇو تہ ماڻهو ويچارا جڏهن پنيون آباد ٿا ڪن ۽ ڏاڍيون محنتون ۽ ڪشالا ٿا ڪڍن تڏهن ڪين رزق ملي ٿو، پر اسان کي الله تبارڪ وتعاليٰ بنا ڪسب ۽ تڪليف جي گذران لاءِ ڪشادو رزق پهچائي ٿو ڏئي، تنهن ڪري اسين بہ ڏهون حصو الله تبارڪ وتعاليٰ جي نالي تي خيرات ڪري ڏيندا آهيون، پر ڇٽي پنجن رپين تان عشر ڪونہ ڪڍندا آهيون.

54- نقل: جيئرو فقير نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آئون سفر ۾ ساڻن هم رڪاب هوس، اتي ٻي پهري جو وقت ٿيو، هڪڙي فقير بانگ ڏني، پر آهستي ڏنائين، پاڻ وري اتي بيهي بلند آواز سان بانگ ڏنائون، هن ٻانهي عرض ڪيو تہ حضرتا! ٻي فقير بانگ ڏني هئي. پاڻ فرمايائون تہ هن هوريان بانگ ڏني ۽ اسان ڏاڍيان بانگ ڏني سون، هن ڪري تہ جتي بہ آواز بانگ جو پهچي تہ اتان شيطان ڀڄي وڃي، هي بہ فرمايائون تہ جيڪا بہ شيءِ بانگ جو آواز ٻڌندي تہ اها قيامت ڏينهن شاهدي ڏيندي تہ هي بانگو نماز لاءِ سڏيندڙ هو.

55- نقل: هيڪر پاڻ حديث شريف ڪان بيان فرمايائون تہ هڪڙي ڏينهن سرور دو جهان صلي الله عليہ وآلہ وسلم جن فرمايو تہ بيت المقدس جي هڪ نماز ٻين مسجدن شريفن جي ستن سون نمازن کان افضل آهي. ٻي ڏينهن هڪ اصحابي سڳورو جو ان مجلس ۾ حاضر هو سفر جي اجازت طلب ڪئي، پاڻ فرمايائونس تہ ڪاڏي تيار ٿيو آهين؟ عرض ڪيائين تہ سائين جن ڪالهہ بيت المقدس ۾ نماز جي پلاتي بيان فرمائي هئي سو اوڏانهن نماز پڙهڻ وڃانٿو پاڻ فرمايائون بيت المقدس جي ستن سون نمازن کان، هڪ نماز ڪعبة الله شريف جي زور ڀلي آهي. ڇو تہ ڪعبة الله شريف منهنجو قبلو ۽ مون کي ان جي طرف سجدي جو امر فرمايل آهي.

56- نقل: صالح فقير ابڙو نقل ڪري ٿو تہ هڪڙي ڪوري شخص ڪنان مسئلو پڇيو تہ حضرتا! جيڪڏهن ڪو شخص ڪورڪي تڙي لاءِ سوال ڪري تہ ان کي ڏيڻ درست آهي يا نہ؟ پاڻ فرمايائون تہ تاني جي مالڪ موڪل ڏيئي ڇڏي

هجي ته هيترا ڪ هيترا ٽڙا پلي ڪم آڻ ته پوءِ اوتري قدر ڏيڻ جائز آهي. وڌيڪ ڏيڻ درست نه ٿيندو. انهيءَ تي مثال طرح نقل فرمايائون ته هڪڙي بزرگ شخص ڪنهن شهر ۾ جاءِ مسواڙ تي ورتي ۽ ان ۾ ٽڪندو هو. هڪ ڏينهن ڪنهن شخص جي سوال پوري ڪرڻ لاءِ سندس خط پڻ لکيائين. ته ڪاغذ تي قلم مان مس ڪري پئي، تڏهن اهو بزرگ اٿيو ته جيڪر انهيءَ داغ تي مٽي ذرو ڪٿي ٻرڪيان، پر اٿنديئي خيال آيس ته آءٌ جاءِ جي مالڪ کان جاءِ ٽڪڻ لاءِ ورتي آهي باقي مٽي جي ڪم آڻڻ بابت ڪنائس موڪل نه ڪانه ورتي اٿم. انهي خيال ڪري مٽي ڪڻڻ جي ويجهو به نه ويو. مطلب ته پرائو حق ائين ڪري سمجهجي جيئن بزرگ سمجهو. جڏهن پاڻ مثال پورو ڪري چڪا تڏهن ڪوري عرض ڪيو ته حضرتا پوءِ اهو سائل پلي خالي موٽي وجي؟ پاڻ فرمايائونس ته اي بزرگ جيڪڏهن اهڙو سخي آهين ته پنهنجي ملڪ مان ٻٽي ٽڙاپاڻ وٽ رکي ڇڏيندو ڪر پوءِ جيڪو توکان اچي سوال ڪري تنهن کي ڏيندو وڃ.

57- نقل: ناقل خليفو لقمان عليہ الرحمة والغفران، ته هڪڙي ڏينهن سندن پني مبارڪ تي فقير تيل جي مالش پئي ڪئي، اتفاقا انهي فقير جي هٿان سندن گوڏي مبارڪ جو حصو ظاهر ٿي پيو، پاڻ يڪدم پنهنجن هٿن مبارڪن سان ڍڪيائون ۽ ٻئي پيرا استغفرالله استغفرالله به پئي چيائون ۽ گوڏي مبارڪ کي به هٿ سان پئي مهٽيائون.

58- نقل: ناقل خليفو لقمان عليہ الرحمة والغفران، ته هيڪر پاڻ فقيرن جي دعوتن وڃڻ لاءِ داد پوٽي ملڪ ڏانهن اسريا، هي غلام به سندن پيرن چمڻ لاءِ پنهنجي ڳوٺان داد پوٽي وڃڻ جو خيال ڪيو، ميان خدا بخش نظاماڻي هڪ گهوڙي چڙهيءَ لاءِ مون کي ڏني، جنهن تي سوار ٿي ڏاڍي تڪليف ۽ هلاڪت ڪري دادپوٽي ۾ وڃي سندن خدمت مبارڪ ۾ مشرف ٿيس، پاڻ منهن جي اچڻ سان ڏاڍا خوش ۽ راضي ٿيا انهيءَ سفر ۾ هڪڙي ڏينهن ميان قابل شاهہ عليہ الرحمة، مٿين گهوڙي گهري ورتي ۽ مٿس سوار ٿيو، پوءِ جڏهن سواري جي وقت سندن نظر مٿس پئي تڏهن ڏسنديئي ميان قابل شاهہ کي فرمايائون ته واهہ واهہ بزرگ! شريعت جي دعويٰ جون ڳالهيون ته گهٽيون ڪنداآهيو ۽ پرائي گهوڙي تي مالڪ جي موڪل کانسواءِ سوار ٿياآهيو. ميان قابل شاهہ عرض ڪيو ته حضرتا! مون خليفي لقمان کان موڪل ورتي آهي. پاڻ فرمايائونس ته مالڪ لقمان ته نه آهي جو سندس موڪل درست ٿئي، ڪيس رڳو سوار ٿيڻ درست آهي جو مالڪ کان موڪل اٿس، باقي اوهان کي مٿس سوار ٿيڻ بلڪل جائز نه ٿيندو.

59- نقل: هيڪر مون سندن خدمت بابرڪت ۾ عرض گذاريو ته حقيقت

محمدي صلي الله عليہ وآله وسلم ۽ حقيقت ڪعبہ مقدس مان ڪهڙي برترآهي؟
پاڻ جواب ۾ ٿي ڏينهن توقف فرمائي چوٿين ڏينهن فرمايائون تہ حقيقت محمدي صلي الله عليہ وسلم سيني حقيقتن لاءِ ام الحقائق يعني اصل آهي ڪعبت الله شريف جي حقيقت جو اصل بہ حقيقت محمدي صلي الله عليہ وسلم آهي تنهن ڪري اصالت پاران حقيقت محمدي ڪعبة الله شريف کان زياده افضل ۽ برتر آهي صفت ۽ مسجوديت جي اعتبارسان ڪعبتالله شريف جي حقيقت برتر آهي ڇو تہ حضور صلي الله عليہ وسلم جو مسجود آهي ۽ بيت المقدس کان ڪعبہ مقدس افضل آهي ڇو تہ هو مسجود بين انبيائن سڀني جو آهي ۽ هي مسجود سرور ڪائنات صلي الله عليہ وآله وسلم جو آهي جو افضل الانبياءِ والمرسلين آهن.

60- نقل: هيڪر پاڻ حضرت دائود عليٰ نبينا و عليه الصلوات والسلام جو قصو بيان ڪري ٻڌايائون تہ اوريا نالي هڪڙي شخص ڪنهن سنگ ڇڪايو هو. ڳالهيون پڪ ڪري نڪاح لاءِ تيار ٿيا تہ اوچتي پاڻ ۾ سندن تڪرار ٿي پيو ۽ نڪاح رندجي پيو ۽ اوريا ڪي سنگ ڏيڻ کان انڪار ڪيائون، تڏهن حضرت دائود عليہ السلام اهو سنگ ڇڪايو ۽ شادي ڪري ڇڏيائين، ڪتاب زاد مسير جي لکت موجب انهي ئي سبب ڪري الله تعاليٰ جي طرفان ڪيس عتاب ٿيو ۽ انهيءَ الله تبارڪ وتعاليٰ جي طعنيٰ ۽ ڏورا پي جو تفصيل قرآن شريف ۾ هن طرح ذڪر ڪيل آهي تہ حضرت دائود عليہ السلام پنهنجن ڪمن ڪارن لاءِ ڏينهن مقرر ڪري ڇڏيا هئا. هڪڙي ڏينهن عبادت ڪندو هو ۽ هڪڙي ڏينهن ماڻهن کي وعظ ڪندو هو ۽ هڪ ڏينهن فيصلا نبيريندو هو ۽ هڪڙو ڏينهن پنهنجي خاص ڪمن ۽ گهر جي حاجتن ۾ پورو ڪندو هو، پوءِ جنهن ڏينهن عبادت ڪرڻ جو وارو هوندو هو انهي ڏينهن پنهنجي بالاخاني تي در بند ڪري وجي عبادت ڪندو هو ۽ دروازي تي چوڪيدار ويهاري ڇڏيندو هو جي ڪنهن بہ شخص کي اندر اچڻ نہ ڇڏيندا هئا، پوءِ انهيءَ شادي ڪرڻ بعد هڪڙي ڏينهن پنهنجي دستور موجب انهيءَ بالاخاني ۾ دڙبند ڪيو ويٺي عبادت ڪيائين تہ اوچتي حضرت جبرئيل عليہ السلام ۽ حضرت ميڪائيل عليہ السلام مدعي۽ مدعا عليہ بڻجي حضرت دائود عليہ السلام جي گهر ۾ لنگهي آيا ۽ هرهڪ سان ملائڪن سڀني جي جماعت شامل هئي ۽ الله تعاليٰ انهن جو قصو هن طرح بيان ٿو فرمائي تہ "اذتسورو المحراب" ياد ڪر (اي پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وسلم) جنهن وقت ملائڪ حضر دائود عليہ السلام جي بالا خاني تي چڙهي ويا "واذ دخلوا عليٰ داؤد" ۽ ياد ڪر جنهن وقت حضرت دائود عليہ السلام وٽ آيا ۽ حضرت دائود عليہ السلام ڪين ڏنو" فزع منهم" پوءِ ڊنو انهن کان تہ ڇو بنا موڪل جي مٿي چڙهي آيا آهن،

قالوا لاتخف" تڏهن ملائڪن ڪيس چيو ته اي دائود! ڊڄ نه "خصمان بغيٰ بعضنا عليٰ بعض" اسين ٻه تڪراري آهيون جو اسان مان هڪڙي ٻي تي ظلم ڪيو آهي، سو فيصلو ڪٿي آيا آهيون "فاحكم بيننا بالحق ولا تشطط" پوءِ اسانجي وچ ۾ حقي فيصلو ڪر ۽ الله تعاليٰ جي حڪم جي برخلاف ظلم نه ڪجانءِ. "واهدنا اليٰ سواء الصراط" ۽ اسان کي انصاف ۽ حق وارو رستو سمجهاءِ تڏهن حضرت دائود عليه السلام کين احوال ٻڌائڻ لاءِ چيو جنهن تي انهن مان هڪ ٻي کي اشارو ڪيو ته احوال ڏي، تنهن تي هو چوڻ لڳو: "ان هذا اخي له تسع وتسعون نعجة" هي منهنجو ديني ڀاءُ آهي ۽ ڪيس نوانوي يعني هڪ گهٽ سؤ رڍون آهن، "ولي نعجة واحدة" ۽ مون کي ڪل ئي هڪڙي رڍ آهي، "فقال اكفلنيها وعزني في الخطاب" پوءِ هن مون کي چيو ته اها هڪڙي رڍ به مون کي ملڪ ڪري ڏي، ۽ ان ۾ اهڙو زور ڀريو اٿس جو منهنجي ڪابه ڳالهه نٿو ٻڌي ۽ نڪو سبب ۽ عذر معذور قبول ڪري ٿو. "قال لقد ظلمك بسوال، نعجتك اليٰ نعاجه" حضرت دائود عليه السلام جواب ڏنو ته جيڪڏهن اها صورت حال آهي ته پوءِ انهي شخص وڏو ظلم ڪيو جنهن تنهنجي هڪڙي رڍ پنهنجي رڍن ۾ ملائڻ لاءِ توکان سوال ڪيو آهي "وان كثيرا من الخلطاء ليبغي بعضهم عليٰ بعض" ۽ بيشڪ گهڻا ڀائيوار آهن جيڪي پراوا مال پيا پنهنجن سان گڏين ۽ هڪ ٻئي تي ظلم ٿا ڪن ۽ پنهنجي حق ڪان وڌيڪ انهن ڪان طلب ڪن ٿا، "الاالذين آمنوا وعملوالصالحات" باقي ايمان وارا ماڻهو جي چڱا ۽ موچارا ڪم ڪندا آهن سي ظلم نه ڪندا آهن، "وقليل ماهم" ۽ اهڙا چڱا ماڻهو تمام ٿورڙا ٿا لڀن. جڏهن حضرت دائود عليه السلام اها تقرير ڪري چڪو، تڏهن هو اٿي کڙا ٿيا ۽ سندس نظر کان غائب ٿي ويا، حضرت دائود عليه السلام سندن ويچار ۾ پئجي ويو، "وظن دائود انما فتناه" اتي حضرت دائود عليه السلام خيال ڪيو ته اسان سندس امتحان ورتو ۽ انهيءَ فيصلي سان ڪيس تنبيهه ڪئي سون ۽ ڳالهه سمجهي ويو. "فاستغفرالله ربه" پوءِ الله تبارڪ وتعاليٰ کان مهر پنيائين، "وخر راكعا واناب" ۽ منهن ڀرسجدي ۾ ڪري پيو ۽ انهي سجدي ۾ الله تبارڪ وتعاليٰ جل شانه ڏانهن رجوع ڪيائين ۽ ايترو ته روح راڙو ڪيائين جو سندس هنجهن جي پاڻي سان زمين تي گاهه اڀري سائو ٿي پيو.

رحمتش راتشنه ديدم برگناه   آب ديده خويش راكردم پناه
قطره چند از گنه گر شد پديد   درچنان دريا كجا آيد پديد

يعني الله تعاليٰ جي رحمت کي گناهن لاءِ اڃايل ڏٺم تڏهن پنهنجن ڳوڙهن کي پاڻ لاءِ پناهه ڪيم ۽ جي منهنجي گناهن جا ٻه ٽي قطرا ظاهر ٿي پيا ته ڇاٿي پيو

چو تہ اهي ٿورڙا قطرا رحمت واري ڪشادي درياءَ ۾ ڪٿي ظاهر ٿي سگهندا؟

61- نقل: خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر سندن حضور پرنور ۾ حاضر هوس تہ هڪڙا ٻہ فقير آيا جن مان هڪڙو تنهنجي مير باگي جو وينل هو ۽ ٻيو ميرمحمد خان جي ٽنڊي جو، تن مان هڪڙي ڳالهہ ڪئي تہ هڪڙي زال کي ويم ٿيو ۽ نور جمي پيس ٻئي احوال ڪيو تہ اسان جي طرف هڪ عورت کي پيٽ مان پکي جهڙو ٻار پيدا ٿيو آهي ۽ سيد مٺي چيو تہ هڪڙيءَ رڍ کي ماڻهو جهڙو ٻچو ٿيو آهي. تڏهن پاڻ فرمايائون تہ مڙسن کي کپي تہ پنهنجن زالن کي سمجهائي ڇڏن تہ صحبت جي وقت پنهنجي دل ۾ الله تبارڪ وتعاليٰ جو خيال دل ۾ رکنديون ڪن يا حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وسلم جو يا صورت مرشد جي حاضر ڪنديون ڪن يا مڙس جي صورت جي طرف خيال ڪن ۽ مڙس کي کپي تہ صحبت کان اڳ ۾ هي دعا پڙهي " اللهم جنبنا عن الشيطان وجنب الشيطان عما رزقتناه" يعني اي خدا وند تعاليٰ جل شانہ اسانکي شيطان کان پاسي ڪر ۽ جيڪي اسانکي نصيب ڪيو اٿي تنهن ۾ شيطان کي شريڪ ٿيڻ کان پري ڪر. پوءِ جڏهن واندو ٿئي تڏهن هي دعا پڙهي اللهم لاتجعل فيما رزقتنا للشيطان نصيبا يعني ياالله جل جلاله جيڪي اسان کي نعمت ڏني اٿئي تنهن ۾ شيطان جو حصو نہ ڪج.

فصل پنجون
نماز سڳوري ۽ دعائن گهرڻ جي بيان ۾

1- نقل: حضرت مرشد كريم رضي الله تعاليٰ عنه هيكر فرمايو ته حضرت ابابكر صديق رضي الله تعاليٰ عنه تهجد نماز ۾ قرات هوربان كنداهئا، باقي ڏاڍيان پڙهڻ به درست آهي، مگر پاڻ فرماياڻون ته اسانكي هوربان قرات كرڻ وڌيك پسند آهي، ڇو ته ڏاڍيان پڙهڻ ۾ رياءَ جو خوف آهي.

2- نقل: هيكر پاڻ نقل فرماياڻون ته هكڙي رات اميرالمؤمنين حضرت عمر رضي الله تعاليٰ عنه تهجد نماز ۾ قرآن شريف ڏاڍيان قرات سان پئي پڙهيو، ته اوچتي كنهن شخص جي كنگهكار جو آواز سندن كن تي پهتو جنهن آواز جي ٻڌنديئي قرآن شريف ترتيل يعني مخرج سان ٺاهي پڙهڻ شروع كياڻون، پڙهڻ كانپوءِ مٿن ننڊ جو غلبو ٿيو، خواب ۾ ڏٺائون ته جيتري قدر تهجد نماز ۾ قرآن شريف تلاوت كيوهئائون تنهن ۾ هك هك لفظ هيٺان ڏهه ڏهه چڱايون لكيل رهيون، باقي جيكو حرف كنگهكار ٻڌڻ كري ٺاهي پڙهيو هئائون انهي هيٺان كابه چڱائي لكيل كانه هئي.

3- نقل: هيكر پاڻ نقل بيان فرماياڻون ته كنهن وقت حضرت خواجه حبيب عجمي قدس الله سره الاقدس امامت كرائي نماز پئي پڙهائي ۽ شيخ حسن بصري رضي الله تعاليٰ عنه به سندن پوئتان اچي نماز ادا كئي جڏهن نماز كان واندا ٿيا تڏهن شيخ حسن بصري رضي الله تعاليٰ عنه نماز موٽائي پڙهڻ لڳو، ڇو ته خواجه صاحب جي زبان عجمي هئي، تنهن كري مخرج سان لفظ ادا ٿي نه سگهنداهين، تڏهن مٿان هاتفي، آواز آيس ته " شيخ حسن ! ساري حياتيءَ ۾ اها هك ٿي نماز ته قبول ائٿي، اها ڇو ٿو موٽائي پڙهين؟

4- نقل: هيكر سندن حضور مبارك ۾ نماز جو ذكر هليو، جنهن تي پاڻ فرماياڻون ته نمازي جنهن وقت قيام ٿو كري تهن وقت سندس صورت الف جي مثال آهي، ۽ جڏهن ركوع ٿو كري تڏهن ح جي شكل ٿو ٺيكاري ۽ جڏهن سجدي ۾ ٿو پهچي تڏهن سندس صورت ميم جهڙي آهي ۽ جڏهن قعدو ٿو كري تڏهن دال وانگر ٿو ٺيكارجي، پوءِ اهي لفظ گڏ كبا ته احمد ٿيندو (صلي الله عليه وآله وسلم) اها آهي صورت نماز جي سندس حقيقت سان.

5- نقل: خليفو محمود رحمة الله عليه چوي ٿو ته هيكر مون سندن خدمت مبارك ۾

سوال ڪيو ته حضرتا! رڪوع ۽ سجدن ۾ گهٽا پيرا تسبيح پڙهڻ گهرجي؟ پاڻ فرمايائون ته اسان پنهنجي زبان ڪي ٽي پيرا تسبيح پڙهڻ سيکاري ڇڏي آهي جو پاڻهئي پڙهندي آهي، سندن انهي فرمودي مان معلوم ٿيو ته سندن دل مبارڪ هميشه وحدت جي لهرين ۾ مستغرق هوندي هئي، باقي جيڪا تسبيح چوندا هئا سو رڳو سندن زبان مبارڪ چوندي هئي.

6- نقل: هيڪر پاڻ قدسي حديث شريف کان بيان پي فرمايائون ته الله تعاليٰ جل شانه فرمائي ٿو ته جيڪڏهن ڪنهن شخص تازو وضو ڪيو ۽ ٻه رڪعتون نماز تحية الوضو ادا نه ڪيائين ته ان شخص ڄڻ مون تي ظلم ڪيو (يعني مون کي رنج ڪيائين) پر جيڪڏهن ٻه رڪعتون نفل پڙهيائين ۽ پوءِ وري مون کان دعا نه گهريائين ته ان شخص پاڻ تي ظلم ڪيو ۽ جيڪڏهن وضو ڪري نفل به پڙهيائين ۽ دعا به گهريائين پوءِ مون سندس دعا قبول نه ڪئي ته پوءِ ڄڻ مون ساڻس ظلم ڪيو، حالانڪ الله تعاليٰ ظلم کان پاڪ آهي، مطلب ته سندس دعا انشاء الله تعاليٰ ضرور قبول پوندي.

7- نقل: خليفو غازي خان ٽالپر نقل ڪري ٿو ته پاڻ هڪڙي مسافريءَ ۾ ڪنهن هنڌ لٿل هئا، جڏهن وچينءَ جو وقت ٿيو تڏهن پاڻ وضو سارايائون ۽ سيني فقيرن به وضو ساري اچي صفون درست ڪرڻ لڳا پاڻ مون کان پڇيائون ته نماز مسجد ۾ هلي پڙهون يا هت؟ مون عرض ڪيو ته حضرتا! اسين مسافرآهيون نماز اتي ادا ڪرڻ ڪپي، تڏهن پاڻ اسان جي مرضي جي برخلاف مسجد شريف ۾ نماز پڙهڻ لاءِ تشريف فرمائيا، ڇو ته مسجد شريف منجهه نماز ادا ڪرڻ وڏي فضيلت آهي.

8- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ته حضرت نبي ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم مڪي شريف جي فتح واري ڏينهن بي بي ام هاني رضي الله تعاليٰ عنها جي گهر ۾ فتح مڪه کان پوءِ ٻه رڪعتون نفل ادا فرمايو هئائون، تنهن ۾ شارحن اختلاف ڪيو آهي. ڪي چون ٿا ته ضحيٰ نماز پڙهيائون ۽ ڪي چون ٿا ته اشراق جي نفلن جو وقت هو، تنهن ڪري پاڻ اهو اشراق جو نفل ادا فرمايوهئائون ۽ ڪن جو خيال آهي ته مڪي شريف جي فتح جي خوشي ۾ شڪراني جو نفل پڙهيو هئائون.

9- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ته دستار شملي دار يعني ترِي واريءَ سان سنت موجب ٻڌل هجي تنهن سان هڪڙي نماز پڙهڻ، ٽوپيءَ سان پڙهيلن ستر نمازن کان به فضيلت ۾ وڌيڪ آهي.

10- نقل: حضرت مرشد ڪريم رضي الله تعاليٰ عنه جي روش هوندي هئي ته تهجد جي نفلن ادا ڪرڻ کانپوءِ ڪنهن سان به ڪونه ڳالهائيندا هئا، بلڪ مقرر ٿيل وظيفن ۾ مشغول رهندا هئا، تان ته اشراق جا نفل پڙهي فارغ ٿيندا هئا، پوءِ سڀ ڪنهن سان ڪلام فرمائيندا هئا.

11- نقل: هڪڙي ڏينهن پاڻ فرمايائون پي تہ نماز اهل دل ڪامل جي پوئتان ادا ڪرڻ افضل آهي، باقي جن شخصن جي دل پريشان، زماني جي خيالات ۾ گرفتار ۽ محبت ۽ نسبت جي سلسلي سان ڳنڍيل نہ آهي تن جي امامت ڪا شيءِ ڪانہ آهي. انهي تي هي آيت شريف تلاوت ڪيائون.

ولاتطع من اغفلنا قلبه عن ذكرنا واتبع هواه وكان امره فرطا.

يعني انهي شخص جي فرمانبرداري نہ ڪر جنهن جي دل کي پنهنجي ذڪر ڪان غافل ڪري ڇڏيو اٿئون ۽ هو پنهنجي نفساني سڌن جي پيروي ۾ پيل آهي ۽ ڪم انهيءَ جو خراب آهي. انهيءَ آيت موجب اهل دل ڪانسواءِ ٻين پريشان دل ماڻهن جي امامت جو عدم جوازٿو نڪري، چو تہ امامت ۾ بہ تہ نيت فرمانبرداري ڪرڻي پوي ٿي. جڏهن سندن مٿيون فرمودو مشهور ٿيو تڏهن اهل ظاهر کي گمان پيدا ٿيو تہ پاڻ شايد ملن جي پوئتان نماز پڙهڻ ڪان روڪين ٿا. تنهن تي اچي شور ۽ غوغاءَ ۾ پيا، پاڻ فرمايائون تہ نماز جي امامت لاءِ حديث شريف. صلوا خلف كل بروفاجر. آيل آهي، جنهن جي معنيٰ آهي تہ چڱي توڙي مٺي جي پوئتان نماز پڙهو، پر افضل مفهوم ۽ مطلب آيت شريف وارو آهي جيڪو لکيو ويو.

-12 نقل: پاڻ فرمايائون تہ حديث شريف لا صلواة الا بحضور القلب صحيح ۽ سند جي قوي ۽ متواترآهي ۽ اها پڪ آهي تہ دل جي حضور ڪانسواءِ نماز اصل درست نہ ٿيندي، پر اڳين عالمن سڳورن جو اهڙي نماز جي جواز جي فتويٰ ڏني اٿن، سو رڳو هن ڪري تہ جيڪڏهن بغير حضور قلب جي ادا ڪيل نماز کي صفا ناجائز ٻڌايو ويندو تہ (جڏهن تہ اها دولت عظميٰ عام طرح سڀ ڪنهن ماڻهو کي ميسر نہ ٿي ٿي سگهي، تنهن ڪري) ماڻهو نماز ڇڏي ڏيندا ۽ نماز جي ڇڏڻ ڪري اسلام جي رسم گم ٿي ويندي تنهن ڪري رڳو اسلام جي رسم قائم رکڻ لاءِ جواز جي فتويٰ ڏني اٿن.

13 - **نقل:** هڪڙي ڏينهن الياس فقير ذات جو وساڻ ڳوٺ ڄارڪي ۾ نماز پڙهي رهيو هو ۽ سجدي جي وقت ٺونيون رانن تي رکي سجدو پي ڏنائين، تہ اوچتو حضرت مرشد ڪريم رضي الله تعاليٰ عنہ جي نظر مبارڪ مٿس پئجي وئي، فرمايائون تہ هي ماڻهو وضو بہ سارن، نماز بہ پڙهن ۽ نماز لاءِ هيتري ساري تڪليف بہ وٺن، پر نماز بہ سندن ڪانہ ٿئي، چو تہ نماز جا رڪن بجاءِ ڪونہ ٿا آڻن نہ پاڻ کي خبر پوين، نہ ٻي ڪنهن ڪان پڇن.

14- نقل: هيڪر پاڻ، مريد فقير وينل ديهہ بودلي جي دعوت تي جماعت سميت اسريا هئا، جو ڳوٺ درگاهہ مبارڪ کان ڪوهہ ڪن پنڌ ڏکڻ جي طرف آهي، جڏهن تہ درگاهہ مبارڪ تان دير سان چڙهيا هئا تنهن ڪري سانجهي نماز کي تمام دير ٿي وئي، غبار بہ ان ڏينهن گهڻو هو تنهن ڪري سمجهڻ ۾ ائين پيو اچي تہ گويا نماز جو وقت گذري ويو آهي پاڻ جماعت کي فرمايائون تہ نيت نماز جي هن ريت ڪيو تہ " هن وقت جي نماز ادا ٿا ڪيون" پوءِ اهڙي طرح چوڻ سان جيڪڏهن وقت موجود هوندو تہ وقتي ٿي ويندي ۽

جيڪڏهن وقت نہ هوندو تہ قضا جي لاءِ بہ اها نيت ڪافي آهي.

15- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ لکي ٿو تہ سندن هميشہ عادت مبارڪ هوندي هئي تہ سواري هلندي جيڪڏهن نماز جو وقت ايندو هو تہ پاڻ گهوڙي تان هيٺ لهي مصلي تي قبلي ڪي سامهون ٿي وهندا هئا ۽ بانگي کي حڪم ڪندا هئا تہ بانگ ڏئي، پوءِ خاص نماز لاءِ مصلي تان اٿي نماز ۾ مشغول ٿيندا هئا ۽ ائين ڪڏهن بہ ڪونہ ڪندا هئا جو گهوڙي تان لهي يڪدم نماز ڪٽي شروع ڪن ۽ ائين ڪرڻ سندن خاص بانگ ٻڌڻ ۽ ادا ۽ نماز جي ادب لاءِ هوندو هو ۽ سندن انهي روش ۾ ڪڏهن بہ فرق ڪونہ ٿيو.

16- نقل: خليفو اميد علي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ فرمايائون تہ هن کان اڳ اسان جي روش هي هوندي هئي جو وتر تهجد جي نفلن سان گڏي پڙهندا هئاسون پر هينئر ڇاڪاڻ سون تہ پنهنجي بي بقا حياتي تي ايترو ڀروسو ڪرڻ نہ کپي، تنهن ڪري هاڻي سنت ادا ڪرڻ ڪانپوءِ وتر بہ ادا ڪري ڇڏيندا آهيون.

دعائن گهرڻ بابت نقلن ۾

17- نقل: سيد حسن شاهہ وينل پرڳڻي ڪڏهري جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ لاڙ جو سفر ڪندي گهن ديهہ، درياءَ ناري جي آس پاس ۾ لٿل هئا، مون سندن خدمت ۾ موڪل لاءِ عرض ڪيو ۽ هي بہ گذارش ڪيم تہ حضرتا! هي ضعيف ٻانهو جڏهن سائين جن کان موڪلائي ويندو آهي تڏهن پنهنجي طرف جا ماڻهو بيمار سيمار وغيره حاجتمند جا ڏهن تا ڏهن، مون وٽ دعا لاءِ ايندا آهن ۽ چوندا آهن تہ حسن شاهہ، حضرت مرشد ڪريمن ڏانهن آيو آهي تنهن ڪري ان کان دعا گهرايون ۽ هن عاجز کي وري ايندو ڪجهہ بہ ڪونہ آهي، جيئن سائين جن ارشاد فرمائن تہ انهي طرح عمل ڪجي، پاڻ جواب ڏنائون تہ تون هن طرح دعا گهرندو ڪر تہ يا الله جل جلاله هن شخص جو مطلب سندس نيت موجب کيس عطا ڪر تہ انشاءَ الله تعالىٰ سيڪو مطلب وارو پنهنجي مقصد کي پهچي ويندو، ميان حسن شاهہ ٿو چوي تہ انهي وقت کان وٺي منهنجي اها دعا ڌڻي تعالىٰ جي درگاهہ ۾ مستجاب آهي.

18- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ حضرت اميرالمؤمنين امير عثمان رضي الله تعالىٰ عنہ جن جو هميشہ قاعدو هوندو هو تہ سڀ کنهن دعا گهرڻ مهل قبر جي آساني جي مناجات ڌڻي تعالىٰ جي درگاهہ ۾ ضرور ڪندا هئا، هڪڙي اصحابي سڳوري ڪائنس پڇيو تہ انهيءَ دعا جي گهڻي گهرڻ جو سبب ڪهڙو آهي؟ پاڻ فرمايائون تہ اها قيامت جي منزلن مان پهرين منزل آهي، پوءِ جي اها منزل آسانيءَ سان لنگهي وجبي تہ ٻيون منزلون بہ سڀ آسان ٿي پونديون ۽ جيڪڏهن اتي تڪليف پيش آئي تہ ٻيون منزلون بہ سخت نظر اينديون.

19- نقل: خليفو محمود رحمة الله عليہ لکي ٿو تہ هيڪر حضرت مرشد ڪريم رضي الله تعاليٰ عنہ جي درگاهہ عرش اشتباهہ تي زيارت لاءِ حاضر ٿيس، انهي ڏينهن ۾ لاڙ منجهہ وبا جي ڪري اوچتي موت جو بلڪل زور هو، تنهن ڪري خدمت مبارڪ ۾ دعا گهرڻ واسطي عرض ڪيم تہ الله تعاليٰ انهيءَ موت کان سندن خادمن کي محفوظ رکي. پاڻ جواب ۾ فرمايائون تہ اي خليفا: موت کان امن ملڻ لاءِ ڪهڙي دعا ٿو گهرائين! ائين دعا ڪرڻ کپي تہ جيڪو هن فاني دنيا مان لڏي سوشل ايمان سلامتي سان وڃي.

20- نقل: ساڳو خليفوصاحب جامع ملفوظات رحمت الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر سندن حضور مبارڪ ۾ درگاهہ عالي جاه تي حاضر هوس، مون سان گڏ هڪڙو مجذوب شخص مولي نالي هندو سونارن جي قوم مان هيو، جو الله تعاليٰ جل شانہ کيس پنهنجي جذب محبت سان ڪاملن منجهان ڪيوهيو، پوءِ پاڻ انهيءَ مجذوب کي ياڪر پائي ڪنائنس دعا طلب ٿيا، پر هو مجذوب منهن ڦيرايو ٻي پاسي پيو ڪري، جي سائين جن سڄي پاسي کان منهن ٻي ڪيو تہ هن کٻي طرف ٻي ڏنو ۽ جيڪڏهن پاڻ کٻي پاسي کان ٿي ڪيائون تہ هن سڄي پاسي ٿي نهاريائين، پوءِ مان ان مجذوب کي ڪنڌ کان وٺي چيومانس تہ اي احمق، حضرت پير سائين جن (رضي الله تعاليٰ عنه) پاڻ توکان دعا ٿا گهرن، تون وري ٻي طرف ٿو نهارين؟ تڏهن ان مجذوب چيو تہ " ڀلا موچارو هوندين"

21- نقل: پاڻ هيڪر خواجہ سيد آدم بنوري قدس الله تعاليٰ سره الاقدس جو نقل ٿي فرمايائون، جو نقشبندي طريقي جو وڏو بزرگ ۽ انهي طريقي ۾ سندن مقتدا ٿي گذريو آهي تہ هيڪر دعا گهرڻ لاءِ الله تبارڪ وتعاليٰ جي درگاهہ مبارڪ ۾ هٿ کنياسون، پر هٿ کڻڻ شرط زبان تي خشوع ۽ خضوع کان اهڙو ماٺ ۽ چپ جو اثر پئجي ويو، جو ڪوبہ سوال زبان تي نہ پيو اچي سگهي، ڪيتري مدت انهي حال ۾ ماٺ ڪيو ويٺا هئاسون، تان تہ نيٺ الله تعاليٰ جل شانہ اهڙيون معنائون غيب مان عطا فرمايون جو نہ ڪنين ٻڌيون نہ اکين ڏٺيون نہ ڪڏهن فڪر ۽ وهم ۽ دل جي خيال کي سندن بوءِ پهتي هئي ۽ حديث قدسي ۾ وارد ٿيل آهي تہ من شغله ذڪري، عن مسئلتي اعطيته افضل مااعطيٰ السائلين يعني الله تبارڪ وتعاليٰ ٿو فرمائي تہ جنهن ٻانهي کي منهنجي ذڪر سوال ڪرڻ جي واندڪائي نہ ڏني تہ جيڪي سائلن کي ڏيان ٿو انهيءَ کان وڌيڪ کيس عطا ڪري ڇڏيندس.

22- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة والغفران نقل ڪري ٿو تہ جن ڏينهن ۾ حضرت پيرسائين مسند نشين قدس الله سره ۽ ٻين صاحبزادن کي پناٺن جي هٿان زخم پهتا هئا تڏهن پاڻ مسجد شريف ۾ کبڙ هيٺان ويٺا هئا ۽ بيان ٿي فرمايائون تہ هن کان اڳ اسين الله تعاليٰ جي درگاهہ مان اولاد جي هدايت لاءِ دعا گهرندا هئاسون، هينئر جو ڏٺو سون تہ هن معاملي ۾ جيتوڻيڪ صاحبزادن کي قوت ۽ طاقت

جا اسباب جيئن تہ قيمتي هٿيار ۽ ماڻهن جو هيترو سارو لشڪر، گهوڙا وغيره بہ موجود هئا ۽ پاڻ نسب جي شرافت ۾ يڪتا هجڻ کان علاوه مقابلو بہ هڪڙن نادان نالائقن دشمڻ سان هو پر تہ بہ پاڻ زخمي ٿيا ۽ هن کي ڪوبہ ايذاءُ نہ پهچايائون، بلڪ مقابلي کان منهن موڙي صبر ۾ رهيا تڏهن اسان کي يقين ٿي ويو تہ الله تعاليٰ جل شانه اسانجي دعا قبول فرمائي آهي.

23- نقل: بدو فقير نظاماڻي رهندڙ ٽنڊي بهادر خان نظاماڻي جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر ۾ بهادر خان جي ٽنڊي منجهہ تشريف فرماٿيا، پوءِ مان حضرت پيرسائين جن رضي الله تعاليٰ عنه کي گهر زيارت ڪرائڻ لاءِ وٺيوٿي ويس، ان وقت سائين جن جي خدمت ۾ مان ڪمترين ڪانسواءِ ٻيو ڪوبہ فقير ڪونہ هو، واٽ تي سندن خدمت شريف ۾ عرض گذاريم تہ حضرتا! منهنجي حق ۾ دعا فرمايو تہ مون کي الله تعاليٰ حاصل ٿئي، الله تعاليٰ ڪانسواءِ ٻيو آءُ ڪجهہ بہ نٿو گهران، پاڻ اتي جو اتي جتيءِ مان پير مبارڪ ڪڍي مٿس رکيائون ۽ ٻيهي دعا گهريائون پوءِ منهنجي پٺي تي مهرباني جا هٿ گهمائي فرمايائون تہ مرشد کان اهائي دعا گهرڻ کپي.

24- نقل: هيڪر پاڻ سڳورن رضي الله تعاليٰ عنہ نقل بيان فرمايو تہ هڪڙو چور ڪنهن شخص جو گهوڙو چورايون ڪاهيون پئي ويو، پنڌ ڪندي هڪڙي هنڌ صبح ٿي ويس، تڏهن اتي گهوڙو ٻڌي نماز صبح جي ادا ڪيائين ۽ پنهنجي هميشہ جي عادت موجب نماز ادا ڪري اشراق جي نفلن لاءِ اتي ئي ويهي رهيو، اجا هن اشراق جا نفل شروع ڪيا هئا تہ ايتري ۾ گهوڙي جا مالڪ بہ اتي اچي سهڙيا، گهوڙو ڏٺائون تہ ٻڌو بيٺو آهي، سڃاتائون، پر حيرت ۾ پئجي ويا جو گهوڙي جو رنگ اصلي مٽجي ٻيو ٿي ويو هو، جڏهن چور نماز کان واندو ٿيو تڏهن ڪنانس گهوڙي جو رنگ مٽجي وڃڻ بابت پڇا ڪيائون چور جواب ڏنو تہ منهنجي هميشہ عادت آهي تہ جتي صبح جي نماز پڙهندو آهيان، اتي اشراق جا بہ نفل پڙهي پوءِ اٿندو آهيان، تنهن ڪري نماز اشراق جي برڪت ڪري توهان جي گهوڙي جو رنگ مٽجي ويو آهي اهو ٻڌي گهوڙي جا مالڪ پنهنجو گهوڙو ڪاهيون ماڻ ڪيون هلياويا ۽ چوري جي ڏوهہ بابت ان کي ڪابہ تڪليف ۽ چڪتاڻ ڪانہ ڪيائون.

25- نقل: هيڪر پاڻ بيان ٿي فرمايائون تہ هڪڙا اٺ جڻا (شخص) زيارت حرمين شريفين جي لاءِ قافلي سان گڏ ٿي ويا، پوءِ واٽ تي اتفاقا قافلي کان جدا ٿي واٽ وڃائي ويٺا، ٽي ڏينهن ۽ ٽي راتيون برابر پنڌ ڪندي سج ۾ گذرين جنهن ۾ نہ ڪجهہ کاڌائون نہ ڪي پيتائون، اتي اڃ ۽ بک بہ ڏاڍو هلاڪ ڪين، ٽئين ڏينهن پنڌ ڪندي هڪڙي جبل جي وٽ سان اچي لانگهائو ٿيا، تہ اتي جبل جي دامن هيٺان هڪڙو بزرگ شخص نظر آين، جو تازو وضو ڪيون ويٺو هو، ۽ پاڻي جا ٽيپا اجاتائين سندس ڏاڙهي مبارڪ مان پيا ٽميا ۽ هٿ پير بہ آلاهيس، اها حالت ڏسي سندس خدمت ۾ عرض ڪيائون تہ حضرتا! اسين

مسافر تن ڏهاڙن کان بکيا، اجيا هن بر ۾ يلجي رلي مٺا آهيون، توهان تازو وضو ساريو ويٺا آهيو، خدا واسطي اسان کي بہ پاڻي جو ڏس ڏيو ۽ طعام بابت بہ ٻڌايو تہ اوهان کي هت بر ۾ ڪٿان ملندو آهي؟ ان بزرگ جواب ڏنو تہ اسانکي ماني توڙي پاڻي ٻئي الله تعاليٰ وٽان ملنداآهن، هٿن چيو تہ تو وٽ هيئنر تہ پاڻي يا کاڌو ڪجهہ بہ ڪونہ ٿا ڏسون، هيئنر تنهنجي ڳالهہ تي پت نٿا ڪريون تہ ايمان جو خير ڪونہ ٿيندو، پر پهريان اسان کي اڄ کان ڇڏاءِ پوءِ ٻيون ڳالهيون؟ تڏهن ان بزرگ هٿ کڻي دعا گهري، اجا دعا مس پوري ٿي تہ هڪڙو ننڍڙو ڪڪر آسمان مان پيدا ٿيو ۽ اتي اهڙو مينهن وسايائين جو پاڻي کوڙ ٿي ويو، سيني ماڻهن پي ڍؤ ڪيو، پوءِ ان بزرگ چيئن تہ ميان ! هي ڪڪر بہ توهان لاءِ آيو آهي، نہ تہ اسان کي الله تعاليٰ بنا ڪڪر جي پاڻي ۽ بنا سبب جي ماني پهچائيندو آهي، اي عزيز ! ڏس تہ جيڪو پاڻ کي فنا ٿو ڪري ڇڏي تہ اهو جيڪي بہ وٽيس ٿو سو ڪري سگهي ٿو. هڪڙي بزرگ چيو آهي تہ:

آسمان وزمين طفيل تواند	تو اميري وجمله خيل تواند
تو هماني ڪہ گربگويم باز	عالمت سجده آور بہ نياز

يعني هي آسمان ۽ زمين سڀ تنهنجي طفيل ۾ آهن، تون سردار جي مثل آهين ۽ هي مڙوئي تنهنجو لشڪر آهي، تون اهو آهين جو تنهنجي حقيقت بيان ڪجي تہ سمورو جهان هوند توکي نياز جو سجدو اچي ڪري.

19- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ قرآن شريف جي ختم واري دعا ٻڌڻ واري کي بہ اهڙوئي ثواب حاصل ٿيندو جهڙو پڙهندڙ قرآن شريف جي کي، پوءِ ان تي حديث شريف مان مثال بيان فرمايائون تہ غازي في سبيل الله جنگ ڪري غنيت جو مال آڻيندا آهن تہ پوءِ ان جي ورهائڻ مهل جيڪڏهن ڪو ٻيو شخص بہ اچي حاضر ٿيندو تہ ان کي بہ ان مال مان حصو ملندو آهي.

فصل ڇھون

ماہ رمضان شريف ۽ روزن بابت

1- نقل: حضرت مرشد ڪريم رضي الله تعاليٰ عنہ جي روش مبارڪ هوندي هئي تہ جڏهن رجب مهينو گذرڻ تي ايندو هو تڏهن پاڻ جماعت ساڻ ماہ شعبان جي چنڊ ڏسڻ جي ڪوشش فرمائيندا هئا، ڇو تہ اهو مهينو رمضان شريف جي باغ پربهار ۽ چمن مشڪبار جي ڪلڻ لاءِ ڄڻ تہ دروازو يا مقدمو آهي، پوءِ جڏهن شعبان المعظم اچي پڇاڙي ڪندو هو تڏهن پاڻ صبا جي هير وانگر نهايت شوق سان هلال رمضان شريف جي مڪڙي ٽڙڻ لاءِ انتظار ڪندا هئا ۽ سندس ڏسڻ لاءِ ڪوشش ڪندا هئا. جڏهن مهوشن جي ابروي خمدار مثال رمضان شريف جو هلال آسمان جي چهري تي چمڪڻ لڳندو هو تڏهن پاڻ بہ چوڏهين جي چنڊ وانگر خوشيءَ مان ڪلنڊڙ ۽ گل گلاب وانگر شگفتہ روءِ ۽ فرحتناڪ ٿيندا هئا ۽ مسجد شريف جي ڇت ڪي قنديلن، فانوسن ۽ بتين جي روشنائي سان منور ۽ مزين ڪري آســمـان ڪي ريس ڏياري ڇڏيندا هئـا، ۽ طالبن جي دلين وارن ڏيئن ڪي فيوضات رباني واري سج مان نور عليٰ نور فرمائيندا هئا ۽ سندن دل جي عقدن ۽ مشڪلن واري مڪڙي ڪي توجهات باطني جي هنياءَ ٺاريندڙ هير گهلائڻ سان گل گلاب جي مثال شاداب ۽ شگفتہ ڪري ڇڏيندا هئا ۽ رات ڏينهن سالڪن جي ذڪرن ۽ فڪرن وارن گلن مان گلدستن ٺاهڻ سان آسمان جي باغ ڪي بہ باوجود نازبوين تقديس تحميد جي سندس خوشبوءِ دل ڪسيندڙ ڪان شوق ۽ ريس جو ڪندو دل ۾ ڇپائي ڇڏيندا هئا، انهيءَ روح پرور ۽ روح جي مغز ڪي معنبر ۽ معطر ڪندڙ زماني ۾ جيڪي طالبن مشتاقن جي سينن واري باغ مان ذوق شوق جون مڪڙيون ٽڙنديون هيون، تن سان جهان جي ميدان ۾ ڄڻ هڪ تازو ۽ نئون بهارستان ڪلي ويندو هو ۽ سڪايلن جون اکيون رمضان المبارڪ جي سڀ ڪنهن رات ڪي ليلة القدر سمجهي نرگس وانگر سڄي رات ٽڙيل ۽ بيدار رهنديون هيون.

2- نقل: هيڪر حضرت مرشد ڪريم رضي الله تعاليٰ عنہ فرمايو تہ جيڪي ماڻهو پورهيت ڪم ڪار وارا آهن تن ڪي کپي تہ جيڪي يارهن مهينن ۾ ڪم ڪار ۽ پورهيو ڪن سو ماہ رمضان مبارڪ ۾ فرحت سان وبهي کائن ۽ ڏنڌي جو حرص نہ ڪن، ڇو تہ جيڪو شخص رمضان شريف فرحت ۽ آرام سان گذاريندو تہ ان تي بيا يارهن مهينا بہ آرام ۽ جمعيت سان گذرندا.

3- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة والغفران نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ

رمضان شريف جي مهيني ۾ سفر منجهہ هئا ۽ ڪين توڙي سندن سموري جماعت ڪي روزو هو. پوءِ ڪنهن شخص سوال ڪيو تہ حضرتا! الله تبارڪ وتعاليٰ رمضان شريف جا روزا سفر ۾ معاف فرماياآهن، پوءِ اوهان پاڻ تي ۽ پنهنجي جماعت تي هيتري تڪليف ڇوٿا پسند ڪيو؟ پاڻ جواب ۾ فرمايائون تہ بيشڪ الله تعاليٰ جل شانه سفر ۾ ادا ڪرڻ کان مهلت ڏني آهي يعني قضا ڪرڻ سان بہ ادا ٿي وڃن ٿا، پر ماه رمضان شريف جو شرف ۽ پلاٽي روزي سان آهي، متان ٻي ڀيري رمضان شريف نصيب نہ ٿي سگهي، تنهن ڪري روزو نہ ٿا ڇڏيون ۽ ٻيو تہ الله تعاليٰ جل شانه قرآن شريف ۾ فرمايو آهي تہ:

وان تصوموا خيرلكم

يعني سفر ۾ مهلت هوندي جيڪڏهن روزو رکندؤ تہ توهان لاءِ بهتر آهي، ۽ اسان کي الله تعاليٰ سفر ۾ روزي رکڻ جي توفيق عطا فرمائي آهي.

4- نقل: ناقل فيروز فقير نظاماڻي، تہ حضرت مرشد ڪريم رضي الله تعاليٰ عنہ فرمايو تہ حضرت غوث الثقلين ڪريم الطرفين حضرت پير دستگير رضي الله تعاليٰ عنہ شب قدر رات مقررائي بابت فرمايو آهي تہ جيڪڏهن رمضان شريف جو چنڊ جمعہ رات ڏيکارجي تہ پوءِ شب قدر اٺتيهين تاريخ جمعہ رات هوندي ۽ جيڪڏهن ڇنڇر رات چنڊ ٻيهي تہ پوءِ ايڪوهين تاريخ جمعہ جي رات شب قدر ٿيندي ۽ جيڪڏهن آچر رات چنڊ ڏيڪارجي تہ ستاويهين تاريخ جمع رات شب قدر آهي ۽ جيڪڏهن سومر رات چنڊ ڏيڪارجي تہ اڻويهين تاريخ جمعہ رات شب قدر حاصل ٿيندي ۽ جيڪڏهن اگاري جي رات چنڊ ڏٺو تہ پنجويهين تاريخ جمعہ رات شب قدر ڳولجي ۽ جيڪڏهن اربع رات چنڊ ڏيڪارجي تہ سترهين تاريخ جمع رات شب قدر هٿيڪي هوندي ۽ جيڪڏهن خميس رات چنڊ ٻيٺو تہ پوءِ ٽيويهين تاريخ جمعہ رات شب قدر حاصل ٿي سگهندي، انشاءَ الله تعاليٰ.

5- نقل: سندن عادت مبارڪ هوندي هئي تہ جيڪي فقير ڏهاڪي ۾ ويهندا هئا ۽ پوءِ جڏهن عيد جو چنڊ ڏيڪاربو هو تڏهن ڏهاڪي مان نڪري رات وري ڏهاڪي واري جاءِ ۾ وڃي رهنداهئا، پوءِ پاڻ انهن فقيرن مان هرهڪ کان سندن جاءِ تي وڃي دعا طلب ڪندا هئا، بلڪ ڪن فقيرن کي پيرن تي هٿ رکي دعا گهرائيندا هئا ۽ حديث شريف کان نقل فرمائيندا هئا تہ حضرت سرور ڪائنات نبي ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن حضرت بلال رضي الله تعاليٰ عنہ کان ۽ هڪ پوڙهي عورت کان بہ دعا طلب فرمائي اٿن. حالانڪ الله تعاليٰ سندن شان ۾ فرمائي ٿو تہ: **لولاڪ لما خلقت الافلاڪ"** يعني حبيب ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم توکي نہ خلقيان ها تہ هوند هي آسمان بہ ڪونہ پيدا ڪيان ها. سچ

آهي (مصطفيٰ جويد زمسڪينان دعا).

6- نقل: هڪ ڀيري مهيني رمضان شريف ۾ درگاهہ عرش اشتباهہ واري مسجد مقدس ۾ فقير ڍاڪي ۾ ويٺل هئا، ۽ اتي هڪ بي ڏي پاڻ ۾ ايندا ويندا هئا، پاڻ اڳين نماز ادا ڪرڻ مهل ڪين فرمايائون اي يارو !ڍاڪو هن لاءِ هوندو آهي تہ دل جي جمعيت ۽ خلوت حاصل ٿئي، پوءِ جيڪڏهن هتي هيڪلائي ۾ بہ جمعيت ۽ دل جو آرام حاصل نہ ٿيو تہ پوءِ مرڻ کان بعد قبر ۾ ڪيئن جمعيت حاصل ٿيندي.

7- نقل: ناقل خليفو محمود رحمة الله عليہ تہ هيڪر رمضان شريف جي مهيني ۾ درگاهہ مبارڪ تي سندن خدمت ۾ حاضر هوس. پاڻ خير سان اعتڪاف ۾ ويٺا هئا. پوءِ جڏهن اوڻٽيهين تاريخ ٿي تڏهن سج لهڻ کان اڳيرو فقيرن کي حڪم فرمايائون تہ اڄ عيد جي چنڊ بيهندو اٿي جاچاڪيوس فقيرن حڪم موجب تمام گهڻو ڳوليائون ۽ ڏسڻ جو ڪوشش ڪيائون پر چنڊ نظرڪونہ آيو، پاڻ تہ بہ وري فرمايائون تہ اڄ چنڊ رات آهي پر اوهان کي ڏسڻ ۾ نہ ٿواچي سانجهي جي نماز ادا ڪرڻ کانپوءِ هڪڙو فقير مسجد شريف کان ٻاهر بي وبو تہ اوچتو سندس نظر چنڊ تي پئجي وئي جو تمام سنهڙو ۽ لهڻ کي ويجهو هو، ڊوڙندو اچي سائين جن کي خبر ڪيائين، پوءِ پاڻ جماعت سميت مسجد شريف مان نڪري اچي چنڊ ڏٺائون.

8- نقل: جامع ، ملفوظات شريف رحمة الله تعاليٰ عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ رمضان مبارڪ مهيني ۾ ٽيپهري وقت ڍاڪي واري جاءِ جي دروازي کان ٻاهر ويناهئا ۽ هي عاجز بہ سندن حضور پرنور ۾ حاضر ويٺل هو ۽ پنهنجي طلب جي قصور کان ويٺي رنم ۽ ڳوڙها ڳاڙيم، پاڻ تہ دلين جي رازن جا واقف هئا منهنجي دل جو خطرو سهي ڪري فرمايائون تہ جهڙي طرح اسان تي پانيو، ائين نہ ٿيو، مون عرض ڪيو تہ حضرتا! اوهين تہ ڪريم آهيو پر هي مڙئي منهنجي بي نصيبي آهي، پاڻ فرمايائون تہ اي خليفا! دعا ڪر تہ اسان جي پٽن مان بہ ڪو اوهان جهڙو ٿئي.

9- نقل: هيڪر پاڻ درگاهہ جي مسجد شريف ۾ رمضان مبارڪ مهيني منجهہ اعتڪاف ۾ ويٺل هئا، پاڻ موليڏني فقير کي دروازي تي وهاري ڇڏيو هئائون پوءِ جيڪوبہ شخص آيو پي سو منٿئين فقير کان موڪلائي پوءِ حضور شريف ۾ حاضر پئي ٿيو، هڪڙي ڏينهن بہ تي ماڻهو درگاهہ مبارڪ جي آس پاس جا ويٺل زيارت واسطي آيا ۽ فقير موليڏني کان موڪلائي حضور ۾ مشرف ٿيا، پوءِ پاڻ موليڏني فقير کي فرمايائون تہ اسان توکي موڪل ڏيڻ لاءِ ڪونہ وهاريو

آهي، بلڪ ماڻهن جي اچڻ کان حفاظت ڪرڻ لاءِ وهاربو اٿئون. پوءِ انهيءَ ڏينهن خليفو محمود رحمة الله عليہ لکي ٿو تہ آءٌ بہ سندن خدمت بابرڪت ۾ حاضر ٿيڻ لاءِ وڃي موليڏني فقير کي اجازت واسطي چيم. هن فقير مٿين ڳالهہ ٻڌائي مون کي موٽائي ڇڏيو ۽ چيائين تہ سندن حڪم آهي تہ ڪنهن کي بہ موڪل نہ ڏج. مان موٽي اچي پنهنجي جاءِ تي ويٺس، پوءِ ٽيپهري مهل اعتڪاف واري جاءِ جي پاسي کان وڃي منتظر ٿي بيٺس. تڏهن پاڻ منهنجي خبر لهي زبان مبارڪ سان فرمايائون تہ خليفا ڏهاڙي ٽي چار ڀيرا اسان وٽ ايندو آهين، اڄ ڇو مقرر عادت ۾ هيتري دير ڪئي اٿئي، مون موليڏني فقير واري ڳالهہ سندن خدمت ۾ عرض گذاري، تڏهن پاڻ موليڏني کي چيائون تہ اسان توکي خيال پرستن جي جهلڻ لاءِ وهاربو آهي، نہ طالبن جي جهلڻ لاءِ.

10- نقل: هيڪر پاڻ ماه رمضان ۾ ڏهاڪي منجهہ ويٺل هئا ۽ خليفو محمود رحمة الله عليہ لکي ٿو تہ آءٌ بہ ڏهاڪي ۾ ويٺل هوس ۽ سندن حڪم موجب وقت بوقت سندن خدمت شريف ۾ پيو ايندو ويندو هوس، پوءِ هڪڙي وقت سانجهي نماز کانپوءِ سندن خدمت اقدس ۾ حاضر هوس تہ اينتري ۾ سندن طعام آندائون مان اٿي هلڻ لڳس تہ پاڻ فرمايائون تہ: ويهہ ۽ اسان سان گڏجي ويهي ماني کاءُ مون عرض ڪيو تہ حضرتا! انهيءَ ڳالهہ ڪري اعتڪاف ۾ ٻيهر اچڻ کان تڪليف لڳندي تڏهن پاڻ مرڪي فرمايائون تہ اچڻ ۾ ڪوبہ قصور ۽ بهانو نہ ڪرڻ کپي، ٻئي ڀيري اوهان کي طعام کائڻ جي تڪليف نہ ڏينداسون هينئر ويهي کاءُ، پوءِ سندن فرمودي موجب ويهي کاڌم، سندن آيل طعام جوئر جا ڪوهر ۽ بہ مانيون سنهيون جوئر جون ۽ دال جو ٻوڙ، ٿوري لسي بہ هئي، پاڻ ٻهريان ڪجهہ ڪوهر کاڌائون ۽ پوءِ ٻي طعام مان بہ ٿورو کاڌائون.

11- نقل: ناقل خليفو ميان لقمان علہ الرحمة تہ هڪڙو فقير حضرت مرشد ڪريمن جي مريدن مان کهڙن جي ڳوٺ کان اچي لنگهيو، جنهن ۾ قاضي محمد عاقل رهندوهو. قاضي صاحب کي تن ڏينهن ۾ حضرت پير سائين جن رضي الله تعاليٰ عنہ ۽ سندن فقيرن جي جماعت جي طرفان ڪجهہ دل ۾ بغض ۽ ڪدورت هوندي هئي، اتفاقا ان فقير کي قاضي صاحب جا ڪي شاگرد مليا ۽ پڇيائونس تہ ڪلمو ڪنهن تي پڙهندو آهين؟ فقير چيو تہ پنهنجي پير تي پڙهندو آهيان. طالب علمن چيس تہ ڪلمو پڙهہ، فقير جيئن ڪلمو شريف آهي تيئن پڙهي ويو، خطابين اها ڳالهہ وڃي مخدوم جي ڪنين وڌي، تنهن تي مخدوم، فقير کي پاڻ وٽ گهرائي چيائينس تہ ڪلمو ڪيئن ٿو پڙهين؟ فقير جواب ڏنو تہ لااله الاالله

محمد رسول الله صلي الله عليہ وسلم. مخدوم پوري طرح ۽ صحيح ڪلمو شريف پڙهيل ٻڌو تہ بہ پنهنجي اندر جي بغض ڪان ان فقير ڪي تعزيز ڏيارياٸين ۽ گڏهہ تي چاڙهي شهر ۾ ڦيراياٸين، حالانڪ رمضان شريف جو مهينو هو ۽ ان فقير ڪي روزو بہ هو، پوءِ جڏهن فقير ڪي ڇڏياٸون تڏهن درگاهہ مبارڪ تي اچي حاضر ٿيو ۽ سموري ڳالهہ اچي خدمت اقدس ۾ عرض رکياٸين، حضرت صاحبزادي مسند نشين رضي الله تعاليٰ عنہ ڪي ان ڳالهہ جي ٻڌڻ سان ڏاڍي ڪاوڙ آٸي ۽ فقير ڪان پڇياٸين تہ تون ڪلمو ڪيئن پڙهيو هو فقير عرض ڪيو تہ ساٸين جيئن ڪلمو شريف آهي تيئن پڙهيو هو. رڳو اندر جي ڪاراٸي ڪان ناحق مونکي تعزيز ڏنو اٿن. انهيءَ ڪري ڪين انهيءَ معاملي بابت بدلي وٺڻ جو محڪم خيال تي ويٺو ۽ فرماياٸون تہ حضرت مرشد ڪريم جن تہ رضا ۽ تسليم جا صاحب آهن مگر اسين ملن ڪي فقيرن جو بدلو هرگز ڪونہ ڇڏيندا سون، اهو ٻڌي پاڻ فرماياٸون تہ اي بابا! هينئر رمضان شريف جو مهينو آهي، فقير خدا جا طالب گهٽن هنڌن ڪان اچي گڏ ٿيا آهن، جيڪڏهن هتان درگاهہ ڪان ٻاهر هلنداسون تہ طالبن جو ذوق قبض سان متجي ويندو، تنهن ڪري هن وقت انهيءَ ڳالهہ ڪي اتي موقوف ۽ بند رکڻ گهرجي، باقي رمضان شريف گذرڻ ڪانپوءِ ڪين انهيءَ بابت پوري طرح سزا ڏني ويندي، هن وقت رمضان شريف جو ذوق اسان ڪان ضايع نہ ڪرايو. پوءِ جڏهن رمضان شريف گذري رهيو تڏهن پاڻ وري ان بابت ڪابہ يادگيري ڪانہ فرماياٸون بلڪ سندن مطلب ان وقت رڳو ڳالهہ جو ٽاري ڇڏڻ ۽ جهيڙي ۽ شدت جو وڃاٸڻ هو ۽ بس.

باب ٻيون
هن باب ۾ پنج فصل آهن
فصل پهريون
حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي متابعت بابت

1 - نقل: هڪڙي وقت پاڻ فرمايائون تہ الله تعاليٰ جل شانہ پنهنجي فضل سان اسانکي توفيق ڏني آهي، جو جيڪر سموري جماعت کي ٻوڙ پلاءَ کري عمدي ماني پيا کارايون پر انهيءَ کري الله تعاليٰ عزاسمه جي سچن طالبن ۽ پيٽ پالڻ وارن ماڻهن جو فرق ظاهر نہ ٿي سگهندو. تنهن ڪري فقرفاقن تي قناعت ڪئي وئي ڇو تہ حديث شريف ۾ وارد ٿيل تہ الجوع طعام الله يعني بک الله تعاليٰ جو طعام آهي، ۽ ٻيو تہ فاقن ڪڍڻ ۾ حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي متابعت بہ آهي تنهن ڪري بک کي بهتر ڄاتو ويو.

اي عزيز! هيءَ حديث بہ ان تي شاهد آهي تہ الفقر فخري والفقر مني يعني فقيري منهنجو فخر آهي ۽ فقيري مون کان آهي، يعني منهنجي متابعت آهي

2- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون پئي تہ هڪڙو بزرگ نقشبنديہ بزرگن قدس الله اسرارهم مان هو(جنهن جو نالو پاڻ ورتو هئائون مگر جامع ڪتاب کي ياد نہ رهيو آهي) جنهن جي عادت مبارڪ هوندي هئي تہ سمهڻ وقت سنت جي متابعت لاءِ هميشہ ڪعبت الله شريف ڏي منهن ڪري سمهندو هو. تنهن کي هڪ رات سمهڻ ۾ ڪعبت الله شريف ڏي منهن ڪري سمهڻ وسري ويو. پر جڏهن ياد آيس تڏهن يڪدم اٿي ويٺو ۽ مسنون طريقي سان وري ڪعبت الله شريف ڏي منهن ڪري سمهي پيو، انهي حالت ۾ کيس الله تعاليٰ جل شانہ جي طرفان الهام ٿيو تہ سنت جي بجا آوريءَ ڪري توکي ۽ تنهنجن مريدن کي ۽ تنهنجي مريدن جي مريدن کي بہ قيامت جي ڏينهن تائين بخشي ڇڏيم.

3- نقل: سيد مرتضيٰ شاهہ رهندڙ ڪچ ديهہ پاندهہ جو، جو اها بندر لکپت جي ديهن مان هڪ ديهہ آهي نقل ڪري ٿو تہ، هيڪر پاڻ فقيرن جي جماعت سميت مسجد شريف جي پٿرن لاءِ ڪانا وڍڻ درياءَ جي ڪپ تي هليا، آءُ بہ سندن خدمت شريف ۾ حاضر هوس، وات تي پاڻ منهنجو هٿ پنهنجي هٿ ۾ جهلي فرمايائون حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن اصحابن سڳورن سان هٿ هٿ ۾ ڏئي پنڌ ڪرڻ فرمائيندا هئا، اڄ اسين بہ سندن متابعت ڪيون ٿا، ائين فرمائي منهنجي هٿ ۾ هٿ ڏئي اڌ ڪوهہ کن پنڌ ڪندا هليا.

4- نقل: ناقل خليفو لقمان رحمة الله عليہ تہ : خليفو غازي خان وينل ڳوٺ ٽري پرڳڻي روپاهہ جو ڳالهہ پيو ڪري تہ هيڪر سفر ۾ آءُ ۽ حاجي جعفر هڪ

ٻئي جي ڪنڌ ۾ هٿ وجهيو سندن سواري جي گهوڙي اڳيان تڪا تڪا پئي وياسون، واٽ تي پاڻ گهوڙو تڪو ڪري اچي پهتا ۽ فرمايائون ته اهڙي طرح ٻڃيءَ ۾ ٻانهون وجهي هلڻ به حضرت ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي سنت جي متابعت آهي. اسان ڪي پڻ اوهان متابعت جي ريس ڏياري ڇڏي، پوءِ غازي خان ٿو چوي ته مون کي فرمايائون ته اي غازي خان ! تون اچي اسان جي گهوڙي تي چڙهه ته اسين ۽ حاجي جعفر هڪ ٻئي جي ڪنڌ ۾ ٻانهون وجهي پيادا هلنداسون ۽ سنت نبوي عليٰ صاحبهاالصلوات والسلام جي متابعت ڪنداسون. پر آءُ ادب ڪري نه ٻيٺس تڏهن فرمايائون ته اتي ٻيهه نه ته جهڙي سزا جو لائق آهين انهيءَ سان ٻيهاريو ويندين ۽ پوءِ پاڻ گهوڙي تان لهي پيا ۽ مون کي فرمايائون ته گهوڙي تي چڙهه، آءُ سندن حڪم موجب گهوڙي تي چڙهيس. پاڻ حاجي جعفر خان سان گڏ هڪ ٻئي جي ڪنڌ ۽ ڪلهن تي ٻانهون رکي تڪا تڪا روانا ٿي ويا.

5- نقل: خليفو محمود رحمة الله عليہ لکي ٿو ته هيڪر مون سندن خدمت ۾ عرض ڪيو ته حضرتا! مان ڪنهن ڪتاب ۾ ڏٺو آهي ته حضرت غوث الثقلين رضي الله تعاليٰ عنہ جي طعام تيارڪرڻ لاءِ رڳو سٺ ڏڪن تي پنجيتاليهه رپيہ خرچ اچي ويندا هئا، اهڙو لطيف طعام استعمال فرمائيندا هئا، ۽ سندن فرمودو هو ته طعام لطيف جي کائڻ سان تمام لطيف ۽ باريڪ ڳالهيون ۽ اسرار اسان تي ظاهر ٿا ٿين، جيڪڏهن سائين جن به لطيف ۽ عمدو کاڌو تيار ڪرائن ته ڏاڍو چڱو، پاڻ جواب ۾ فرمايائون ته سندن فرمودو سچ ۽ برحق آهي، پر متابعت سنت جي سادي خوراڪ ۾ آهي جا سڀني ڳالهين کان وڌيڪ لطيف ۽ اعليٰ آهي، تنهن ڪري اسان کي سادگي تمام دل پسند آهي.

6- نقل: ناقل خليفو اميد علي ته هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر ۾ رستي سان پيا آيا، اڳ ۾ سندن سواريءَ جو گهوڙو هو ۽ سندن ڪڍ خان محمد فقير ٽالپر جو گهوڙو، تنهن ڪانپوءِ منهنجو، اتفاقا واٽ تي هڪڙو وڻ سامهون آيو، پاڻ ان وڻ جو اولهندو پاسو ورتائون ۽ فقير خان محمد اڀرندي طرف کان آيو ۽ مان سندن پوئتان پيو آيس، ته پاڻ تڪڙو گهوڙو ڪاهي فقير خان محمد کي ويجها ٿي فرمايائون اسلام عليڪم تڏهن منهنجي دل ۾ خيال آيو ته جيڪر آئون به وڻ جي هن پاسي کان اچان ها ته هوند مون کي به اسلام عليڪم چون ها. منهنجي انهيءَ واهمي اچڻ شرط فرمايائون ته خليفا توتي به السلام عليڪم آهي ۽ هي رڳو حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم ۽ اصحابن سڳورن جي متابعت لاءِ ڪيوسون جو جيڪڏهن واٽ هلندي ڪنهن وڻ يا ٻي شيءِ جي اوٽ

ٿيندي هئي تہ اوٽ لهڻ شرط هڪ ٻئي کي سلام ڏيندا هئا، انهيءَ سنت جي بجا آوري لاءِ ميان خان محمد کي السلام عليڪم چيو سون.

7- نقل: ناقل سيد مرتضيٰ شاهہ رهندڙ ديهہ پانڊهہ جو تہ هيڪر پاڻ اسانجي ڳوٺ تشريف فرمائيا، پوءِ منهنجي چاچي ميان عبدالجليل شاهہ جو لواري وارن بزرگن يعني مخدوم محمد زمان قدس الله سره الاقدس جو مريد هو، خدمت سڳوريءَ ۾ عرض گذاريائين تہ حضرتا، سائين جن جي جماعت جا ماڻهو مٿيجاوار ڪونہ ٿا ڪوڙائين تنهنجو ڇا سبب آهي؟ پاڻ فرمايائون تہ هڪڙو مسخرو شخص فرعون وٽ رهندو هو سو پاڻ کي حضرت موسيٰ عليٰ نبينا وعليہ السلام جهڙو شباهت ۾ ڪري مٿن ٺوڪون ڪندو هو، جيئن حضرت موسيٰ عليٰ نبيناوعليہ السلام جن لٺ هٿ مبارڪ ۾ ڪندا هئا، يا لباس پهريندا هئا، يا ويهندا هلندا هئا يا ڳالهائيندا هئا، هوبہ اهڙي طرح لٺ هٿ ۾ ڪري لباس پهري ويهندو، هلندو، ڳالهائيندو ۽ مٿن ٺٺوليون ڪندو هو پوءِ جڏهن فرعون غضب الاهي ۾ گرفتارٿيو ۽ پنهنجن تابعن سميت نيل درياءَ ۾ غرق ڪيو ويو تڏهن ڏٺائون تہ مسخرو بڏڻ کان بچي ويو آهي ۽ صحيح سلامت ڪناري تي موجود ويٺو هو، تڏهن حضرت موسيٰ عليٰ نبينا وعليہ السلام الله تعاليٰ جي درگاهہ ۾ عرض ڪيو تہ يا الاهي، جيڪي ايذاءَ ۽ تڪليف مون کي هن مسخري کان پهتي آهي ايتري فرعون کان بہ ڪانہ پهتي اٿم، تڏهن بہ هي بڏڻ کان سلامت بچيل آهي تنهن جو ڇا سبب؟ مٿان امر ٿيو تہ اي موسيٰ هي شخص توڙي مسخرو ۽ خراب شخص آهي، پر تو سان مشابهت ڪندو هو ۽ تون اسان جو دوست آهين پوءِ ان کي آءُ ڪيئن ٻوڙيان جو منهنجي دوست جي شڪل جهڙي شڪل ڪندو هو. اهو نقل ڪري پاڻ شاهہ صاحب کي فرمايائون تہ جڏهن اهڙو موذي مسخرو بہ رڳو حضرت موسيٰ عليہ السلام جي ظاهري متابعت ڪري ٻڏڻ کان ڇٽي ويو تڏهن حضرت سيد المرسلين محبوب رب العالمين محمد مصطفيٰ صلي الله عليہ وآله وسلم جي متابعت ڪندڙن کي ڪهڙو نہ ذوق شوق سان انعام اڪرام عطا فرمايو ويندو.!

8- نقل: خليفو محمود رحمت الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آءُ درگاهہ مبارڪ تي حاضر ٿيڻ لاءِ ڳوٺان روانو ٿيس ۽ مون سان عنايت فقير ذات جو اديجو ويٺل ڳوٺ علي پور ڪناري گوني واهہ جو بہ رفيق هو، سندس مٿي تي مهري داردستار جيئن عام جاهلن ماڻهن جي رسم هوندي آهي ٻڌل هئي، مون وات تي گهٽ ئي ڪيس سمجهايو تہ اهڙي طرح دستار ٻڌڻ اسان جي مرشد معظم جو طريقو نہ آهي، دستار سنت طريقي سان ٺاهي ٻڌ. پر مون کي جواب ڏنائين

تہ مان ضعيف انهيءَ دستار جي لائق نہ آهيان، پوءِ جڏهن سائين جن جي حضور انور ۾ اچي حاضر ٿياسون تڏهن آءُ تہ وجي قدمبوسي کان مشرف ٿيس باقي عنايت فقير روبرو ڪونہ آيو، اهو فقير هو بہ سندن خاص مريدن مان مگر سندس عادت هوندي هئي تہ پري کان بيهي زيارت فيض بشارت ڪندو هو، باقي روبرو حضرت پيرسائين جن جي هٿ ۾ هٿ ڪونہ ڏيندو هو، هڪڙي وقت مسجد شريف ۾ اچي عنايت فقير جي پر ۾ بيٺا جو سندن اچڻ جي ڪنهن کي بہ خبر ڪانہ پئي، پاڻ اتي بيٺي فرمايائونس تہ عنايت فقير جاهلن وانگر چودستار ٻڌي اٿئي؟ شايد اسان جي لباس کان توکي لڄ ٿي اچي يا عيب ٿو سمجهين؟ هن فقير تمام نياز ۽ عاجزيءَ سان عرض ڪيو تہ حضرتا آءُ ان جي لائق نہ آهيان پاڻ فرمايائونس تہ نہ توکي عار ٿو ٿئي، هن ويچاري عرض ڪيو تہ سائين مان لائق نہ آهيان، پوءِ جڏهن ٽئين ڀيري بہ پاڻ ساڳيو لفظ فرمايائونس تڏهن انهيءَ وقت پٽڪو مٿي تان لاهي سنت موجب دستار ٺاهي ٻڌائين.

9- **نقل:** هيڪر پاڻ فرمايائون تہ اهل ظاهر جا عالم چوندا آهن تہ تسبيح سڄي هٿ ۾ ڪرڻ ڪپي ۽ لٺ کٻي هٿ ۾! هي عجب جهڙي ڳالهہ آهي تہ تسبيح جا بدعت آهي تنهن لاءِ سڄي هٿ ۾ ڪرڻ پيا ٻڌائين ۽ لٺ کڻڻ جا سنت آهي تنهن لاءِ وري کٻو هٿ ٿا مقرر ڪن، پر اسين ٿا چئون تہ ان جي ابتڙ هلڻ لازم آهي. جيئن تہ لٺ سڄي هٿ ۾ ڪرڻ کپي ۽ تسبيح کٻي ۾.

10- نقل: هيڪر سندن درگاهہ مبارڪ تي رهندڙن مان هڪ ڪوري شخص نماز تي دير ڪري آيو جو نماز تي جماعت سان نہ پهتو هو، تنهن تي پاڻ ڏاڍا مٿس ڪاوڙيا، ۽ رنجش سان ٿي پيرا ڪيس فرمايائون تہ اسين تنهنجو گهر وجي ٿا ساڙيون نہ تہ توبہ ڪر،تہ وري نماز جماعت سان گڏجي پڙهڻ ۾ قصور نہ ڪندين. خليفو محمود رحمة الله عليہ ٿو چوي تہ مان سندن ڪاوڙ مان عبرت پذير ٿيس تہ ڪيترو نہ جلال سندن ذات مبارڪ تي اچي ويو آهي جو ڪوريءَ کي فرمائين ٿا تہ وجي ٿا تنهن جو گهر ساڙيون. پوءِ ڪيتري وقت کان بعد هڪڙي حديث شريف ۾ ڏٺم تہ هيڪر حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآلہ وسلم بہ اهڙي طرح هڪڙي اصحاب سڳوري کي اهيئي لفظ فرماياهئا تہ وجي ٿا تنهنجو گهر ساڙيون. جو انهيءَ اصحاب سڳوري بہ نماز تي اچڻ ۾ دير ڪئي هئي:

جان جسم مصطفيٰ بود آن امام	زان سبب يک قول فعل آمد تمام
هرکہ خواهد سير تش را آگهي	گوشمائل رابخوان در صبح شام

يعني حضرت مرشد معظم پيشوائي هدايت جو جسم توڙي جان ساڳو حضور صلي الله

عليہ وآله وسلم جو جان ۽ جسم مبارڪ هو. انهيءَ ڪري سندن قول ۽ فعل حضور صلي الله عليہ وآله وسلم جن جي قول، فعل سان هڪ هو، جيڪو سندن هلت چلت کان واقف ٿيڻ گهري ته ان کي شمائل نبوي سانجهي صبح مطالع ڪرڻ کپي. ڇو ته ساڳائي سندن اخلاق هتا جي شمائل ۾ حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جا اخلاق چاٽايل آهن.

11- نقل: پاڻ فرمائيندا هئا ته حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي روش مبارڪ هوندي هئي ته جيڪڏهن ڪو شخص ڪنان ڪنهن به ڳالهہ بابت سوال پڇندو هو ته گهڙي ڪن فڪر ۽ ويچار فرمائي پوءِ سندس سوال جو جواب ڏيندا هئا ۽ جواب ڏيڻ ۾ تڪڙ هرگزنہ فرمائيندا هئا ۽ پيرسائين رضي الله تعاليٰ عنه فرمايو ته ماڻهو کي ڪنهن به ڪم ۾ تڪڙ هرگز نہ ڪرڻ کپي ۽ ڪنهن به پڇا ۾ تڪڙو جواب نہ ڏجي ڇو ته تڪڙ شيطان جو ڪم آهي جيئن ته حديث شريف ۾ وارد ٿيل آهي ته:

اتاءني من الرحمٰن والتعجيل من الشيطان

يعني آهستگي الله تعاليٰ جي طرفان آهي ۽ تڪڙ شيطان جي طرفان.

12-نقل: خليفو اميد علي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ مسجد شريف مان ٻاهر نڪتا ٿي، پوءِ پهريان دروازي ڪان سڄو پير ٻاهر ڪڍي وري اندر ڪٽي رکيائون، ان ڪان بعد پهريان کٻو پير دروازي ڪان ٻاهر رکيائون پوءِ سڄو پير ڪڍيائون، ڇو ته متابعت سنت حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن جي انهيءَ ۾ آهي ته داخل ٿيڻ مهل اول سڄو پير اندر رکجي ۽ نڪرڻ ويل اڳ ۾ کٻو پير ٻاهر ڪڍجي پوءِ سڄو.

13- نقل: هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر ۾ تلهار ڪان سوار ٿيا ڪنهن ٻي فقير جي دعوت تي ٻي اسريا. سواري ويل مڪئي جوئر جا ڦلا جماعت واسطي خريد ڪرايا هئائون ۽ ميان غازي خان ٽالپر کي ورهائي ڏيڻ لاءِ ڏنائون جنهن سموري جماعت ۾ تقسيم ڪيا. پاڻ به پنهنجو حصو پاند ۾ وني سواري ۾ ئي ڪائيندا آيا ۽ زبان وحي ترجمان سان بيان فرمايائون ته هي به متابعت آهي.

هيڪرپاڻ ملاموٽيل ڍڪڻ کي فرمايائون ته حديث شريف ۾ ڏٺو ويو ته هڪ پيبري حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن ڪجي جي پيالي ۾ قارورو (يعني پيشاب) فرمايو اٿن، هينئر اوهين هڪ ڪجيءَ جو پيالو اسان کي ٺاهي ڏيو ته انهيءَ سنت جي به متابعت بجا آندي وڃي.

15- نقل: خليفو محمود رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو ته هيڪر آءُ ميان سلطان فقير نظاماڻي گڏجي درگاهہ مبارڪ تي سندن خدمت اقدس ۾ حاضر

ٿيا سون، تن وقتن ۾ سندن حضور مبارڪ ۾ ٻاهرين مسافرن فقيرن مان ڪو هڪ ٻه حاضرڪونه هو. پوءِ پاڻ فرمايائون ته هن ڪان اڳ اسان جي دل ۾ خيال آيو ته فقيرن جي اچڻ ۽ حاضر ٿيڻ ۾ الائي ڇو دير ٿي آهي. پر پوءِ حديث شريف ۾ نظر آيو ته هڪ ڀيري حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وسلم جي حضور ۾ هڪ ٻه اصحابي سڳورو حاضر نه هو. پوءِ دل کي اطمينان ۽ تسلي حاصل ٿي ته هي ٻه متابعت هئي.

16-نقل: هيڪر پاڻ سڳورن رضي الله تعالىٰ عنہ وعظ ۾ پئي فرمايائون ته دستار جيڪڏهن مسجد ۾ ٻڌجي ته وبهي ٻڌجي ۽ جيڪڏهن مسجد شريف کان ٻاهر ٻڌجي ته اٿي بيهي قبلي ڪي سامهون ٿي ٻڌڻ کپي ۽ جي هرو ڀرو ويهي ٻڌٽي هجيس ته به ٿي وڪڙ ضرور اٿي بيهي ورائي ڇو ته سنت جي تابعداري انهيءَ ۾ آهي.

17- نقل: هيڪر قاضي محمد جو کهڙن واري قاضي محمد عاقل جو ياءُ هو سندن حضور ۾ آيو سندس مٿي تي مهره دار دستار ٻڌل هئي پوءِ جڏهن موڪلائي ويو تڏهن پاڻ فرمايائون ته عجب آهي ته هي بزرگ جيتوڻيڪ ظاهري علم ۽ متابعت سنت جي ڪان واقف آهن تنهن هوندي به مسنون ڪم جي ويجها نٿا وڃن ۽ رسمن جي تابعداري ڪين سنت نبوي علىٰ صاحبهاالصلواة والسلام جي اتباع ڪان محروم ۽ مايوس پئي رکي حالانڪ هي به پڪ آهي ته ٻنهي جهانن ۾ ڪاميابي ۽ بهبودي حاصل ٿيڻ متابعت ڪانسواءِ محال آهي.

18- نقل: ناقل خليفو اميد علي ته هيڪر پاڻ حديث شريف ڪان بيان ٻڌي فرمايائون ته جيڪڏهن ڪو شخص حضرت سرور ڪائنات صلي الله عليہ وآله وسلم جن جي حضور پرنور ۾ ڪو ڪپڙو نذراني طور پيش ڪندو هو ته پوءِ جيڪڏهن اهو ڪپڙو سستو هوندو هو ته پاڻ استعمال فرمائيندا هئا ۽ جيڪڏهن اتو هوندو هوته ان ڪي هرگز پنهنجي جسم مبارڪ تي نه پهريندا هئا بلڪ ٻين ڪي عطا ڪري ڇڏيندا هئا.

اي عزيز! جڏهن ته حضرت سرور عالم پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن جي نبوت ختم النبوت آهي ۽ سندن دين جي ڪوٽ سيني انبيائن ڪرامن عليهم السلام جي دعوت دين ڪان اعلىٰ ۽ اڪمل آهي تنهن ڪري سندن حضور پر نور ۾ ور وڪڙيا ابتائي وغيره کي ڪوبہ دخل نه هو. تان ته ڪپڙي جي ابتائي جو تمام ٿورڙي ڳالهہ آهي سابہ سندن درگاهہ مان مطرود ۽ خارج ٿيل هئي. اهوئي سبب آهي جو ٻين نبين سڳورن جو معراج دنيا جي جهتن ۽ پاسن (جيئن نه مڇيءَ جو پيٽ يا وڻ وغيره) ۾، واقع ٿيو ۽ سندن ذات بابرڪات جو معراج

عرش ڪرسيءَ کان مٿي ڪمال الڪمال، الطف، جهتن ، پاسن ۽ وروڪڙن کان پاڪ هو ۽ انهيءَ ئي پاران سندن دين متين به ورن وڪڙن کان صاف ۽ ظاهر باطن ۾ سنئون سڌو آهي. جيئن ته الله تعاليٰ جل شانه فرمائي ٿو انڪ لتهدي الي صراط مستقيم، يعني اي پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم تون سڌي ۽ سڌي رستي ڏانهن ماڻهن کي هدايت ڪرين ٿو.

نہ بشر خوانمت اي دوست نہ حورونہ پري
اين همه برتو حجاب ست تو چيزي دگري

يعني اي دوست توکي نہ ماڻهو چئي سگهان ٿو نہ حور ۽ نہ پري، هي مڙوئي توتي پردو آهي حقيقت ۾ تون شيءِ ٻي آهين.

19- نقل: هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر منجهہ حيدرآباد ۾ سيد مقبول شاهہ واري مسجد ۾ تشريف فرماٿيا هئا. جڏهن ڪين اصل کان وٺي ڪري توڪل ۽ ترڪ مرغوب ۽ مطلوب طبيعت هونداهئا! تنهن ڪري جيڪي بہ گفتگو هلندي اسرارن الهيٰ جي موتين سان ٻڌندڙن جي قلبي ڪنن واربن سپن کي زينت بخش پئي ڪيائون تنهن ۾ سندن گوهر افشاني توڪل ۽ ترڪ بابت ئي پئي هلي، تنهن تي سيد مقبول شاهہ خواجہ عبيدالله احرار قدس الله تعاليٰ سره ۽ حضرت سليمان عليہ السلام جو گفتگو وچ ۾ آندو. تڏهن پاڻ فرمايائون تہ برابر اهڙا بہ نبي سڳورا ۽ اولياءَ ڪرام آهن جن کي ظاهري اسباب موجود هئا، پر اسان کي حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم کانسواءِ ٻي ڪنهن جي بہ قول فعل ڏي نهارڻو نہ آهي. ڇو تہ جڏهن اسانکي سندن قرب ۽ محبت زياده مطلوب آهي تڏهن سندن ئي پيروي کي وٺڻو اٿون. ٻين سان اسانجو ڪهڙو واسطو؟

20- نقل: جڏهن پاڻ پوئين ٻي خوشائي ۾ زياده مريض ٿيا هئا، تڏهن خميس جي ڏينهن منجهند جي وقت هڪڙي فقير هٿن مبارڪن جي آڱرين جا ننهن ٻي ورتا پاڻ انهيءَ ڏينهن گذرڻ بعد جمعہ رات وصال فرمايو هئائون ۽ انهيءَ وقت بہ مٿن اهڙو استغراق ۽ ڪمال علالت هئي جو ظاهري ڪري هن دنيا جي ڪنهن بہ ڪم ڪار جي سڌ ڪانہ هين بلڪ اکيون مبارڪ پوريون آرام منجهہ سمهيل هئا، پوءِ جڏهن اهو فقير پهريان ڇيچ کان نهن وٺڻ لڳو، حالانڪ مسنون ترتيب موجب اشهد آڱر کان شروع ڪرڻ کپي تڏهن پاڻ يڪدم ڇيچ ڪناس ڇڏائي اشهد آڱر کيس اڳتي ڪري ڏنائون ۽ پوءِ بہ اهڙي طرح سيئي آڱريون مبارڪ مسنون طريقي سان کيس ڏيندا پي ويا، حالانڪ سندن اکيون مبارڪ انهيءَ ئي ريت پوريل ۽ پاڻ استغراق جي ٿب ۾ هئا.

اي عزيز ! سندن استقامت ۽ سنت نبوي علي صاحبها الصلوات والسلام تي

هوشياري ايتري قدر هئي جنهن جي حد هي عقل ناقص پروڙي نہ سگهندو.

21- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن جي روش مبارڪ هوندي هئي تہ ڪهڙو بہ ڪٿي عمدو طعام يا ڪاڌي پيتي جي ڪا سٺي شيءِ ميسرٿيندي هئي تہ پاڻ الله تعاليٰ جي درگاهہ ۾ انهيءَ ڪان افضل ۽ اعليٰ واسطي سوال ڪنداهئا، پر جيڪڏهن کير موجود ٿيندو هو تہ پاڻ ان ۾ برڪت ۽ زيادتي بابت دعا گهرندا ۽ باقي کير کان وڌيڪ سٺي شيءِ نہ طلبيندا هئا.

22- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ ڏاڙهي جي ڊگهي ڇڏڻ جي حد مسنون هڪ مٺ جو قدر آهي ۽ پاڻ بہ هڪ مٺ کان زياده محاسن مبارڪ قصر ڪرائينداهئا، ۽ هڪڙي ڏينهن ڪنهن فقير جي ڏاڙهي مان هڪ مٺ کان زياده حصو پنهنجن هٿن مبارڪن سان ئي ڪتري ڇڏيوهئائون ۽ مٿي جي وارن بابت فرمائينداهئا تہ رکائڻ ۽ ڪوڙائڻ ٻئي سنت آهن ، ليڪن پاڻ ڪريمن صلي الله عليہ وآله وسلم جن حج جي موقعي ڪانسواءِ ڪڏ هن بہ مٿو مبارڪ نہ سنواريو اٿن.

23- نقل: هيڪر پاڻ حديث شريف کان نقل ٻي فرمايائون تہ حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن جي روش مبارڪ هئي تہ ڏهاڙي صبح جو حرم محترم ۾ تشريف فرمائينداهئا ۽ پڇندا هئا تہ ڪاڌي لاءِ ڪجهہ موجود آهي؟ پوءِ جيڪڏهن موجود هوندو هو تہ ڪائينداهئا ۽ جيڪڏهن موجود نہ هوندو هو تہ فرمائيندا هئا انا صائم، يعني آءُ روزائت آهيان مطلب تہ عدم موجودگي مهل پاڻ روزي جي نيت ڪٿي ڪندا هئا.

24- نقل: هيڪر پاڻ ريگستان يعني ٿر ملڪ جي سفر ۾ ڪنهن فقير جي دعوت تي تشريف فرماٿيا پوءِ انهي فقير ماني کائڻ مهل ٻاجهري جو ٻت جنهن ۾ گهہ گهٽو پيل هو ۽ ٻوڙ ۽ ڏونرو بہ اڳي حاضر ڪيائين پاڻ ٻاجهري جي ڏاري ۾ ڏونرو ۽ ٻوڙ بہ ڪٿي گڏ ڀائون ۽ ملائي پوءِ فرمايائون تہ هن طعام کي عرب ۾ ثريد يعني ڪتي سڏينداآهن ۽ پوءِ حديث شريف مان بيان آندائون تہ حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآلہ وسلم جن فرمايو تہ ام المؤمنين بي بي عائشہ رضي الله تعاليٰ عنها (جا سندن حرم محترم هئي) جي ڀلائي ساري جهان جي زالن تي اهڙي آهي جهڙي ثريد کي سيني طعامن تي.

25- نقل: صاحبزادي والا تبار ميان هدايت الله شاهہ (قدس سره الاقدس) کان منقول آهي تہ هيڪر پاڻ مير رستم خان پٽ مير سهراب خان ٽالپر وٽ خيرپور ۾ تشريف فرماٿياهئا، اتفاقا قاضي محمد عاقل کهڙن وارو بہ انهيءَ مجلس ۾ حاضر هو، مير رستم خان قاضي کان پڇيو تہ مخدوم صاحب، حضرت

نبي ڪريم صلي الله عليہ وآلہ وسلم جي دستار مبارڪ جي بندش ڪھڙي شڪل تي ھئي؟ قاضي جواب ڏنو تہ قبي جي طرح، مير رستم حضرت پير سائين جن جي دستار شريف ڏي نگاھ ڪري قاضيءَ کي چيائين تہ ھن وانگر؟ قاضيءَ جواب ڏنو تہ اھڙي طرح نہ ھئي بلڪ قبي وانگر ھئي، تڏھن پاڻ قاضيءَ ڏانھن نظر ڪري فرمايائونس تہ اي بزرگ حضرت نبي ڪري صلي الله عليہ وآلہ وسلم جن بہ نماز ادا فرمائيندا ھئا تون بہ نماز پڙھين ٿو، پوءِ تنھنجي نماز حضرت سرور ڪائنات صلي الله عليہ وآلہ وسلم جي نماز جھڙي آھي يا نہ؟ اتي قاضي لڄي ٿيو ۽ چيائين تہ حضرتا! نہ.

26- نقل: ھيڪر پاڻ فرمايائون تہ حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآلہ وسلم جن جڏھن مينھن وسندو ھو تڏھن جنھن ھنڌ ھونداھئا اتان نڪري جسم مبارڪ کي کولي اچي ٻاھر ٻيھنداھئا پوءِ جڏھن مينھن جا قطرا سندن جسم مبارڪ تي پونداھئا تڏھن پاڻ پنھنجي زبان مبارڪ سان ھي لفظ فرمائينداھئا **ھذا قريب من عھد ربي** يعني ھي مينھن منھنجي پروردگار جي زماني کان ويجھڙو ٿو اچي. خليفو محمود رحمۃ الله عليہ ٿو لکي تہ حضرت پير سائين رضي الله تعاليٰ عنہ جن بہ متابعت موجب مينھن جي وسڻ مھل اھڙي ريت ڪنداھئا ۽ شوق ۽ محبت جي غلبي کان حديث شريف وارا مٿيان لفظ ھر ھر زبان مبارڪ سان فرمائينداھئا، جن جي ٻڌڻ سان حاضر مجلس ماڻھن کي اھڙو تہ ذوق شوق پيدا ٿيندو ھو جو چوڻ لکڻ کان ٻاھر آھي.

27- نقل: ناقل فيروز فقير نظاماڻي تہ ھيڪر پاڻ فرمايائون پئي تہ ظاھري عالمن کي حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآلہ وسلم جي متابعت جي سڪ اصل ڪانہ آھي جو جيڪي متابعتي ۽ مسنون ڪم آھن تن جي بالڪل پرواھ نہ ڪنداآھن ۽ اتباع سنت جھڙي دولت کان محروم رھجي ويندا آھن، جيئن تہ حضرت نبي ڪريم صلي لله عليہ وآلہ وسلم جن نماز جي قرات ۾ جيڪا سورت شروع فرمائينداھئا تہ اھا سموري پوري ڪنداھئا ۽ ائين ڪڏھن ڪونہ ڪنداھئا جو ڪنھن سورت جو منڍ يا وچ يا پڇاڙي پڙھي ڪٽي بس ڪن ھڪڙي وقت فجر جي نماز ۾ پاڻ ڪريمن صلي الله عليہ وآلہ وسلم جن بقر سورت شروع فرمائي ھئائون تہ ھڪڙي ئي رڪعت ۾ پوري ڪئي ھئائون ۽ ڪڏھن بہ آيتن جي پڙھڻ تي اڪتفا نہ فرمائي اٿن. ۽ ظاھري عالم رڳو نماز جي جائز ٿي وڃڻ جي ڪري، جو فقھي مسئلو آھي متابعت جي سعادت کان محروم پيا رھن.

28- نقل: ناقل يعقوب فقير ڏيتو تہ ھيڪر پاڻ درگاھ مبارڪ واري مسجد شريف ۾ سانجھي نماز لاءِ بانگ اچڻ کانپوءِ فرمايائون تہ اي يارو! اڄ حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآلہ وسلم جي

متابعت ادا ڪنداسون ايئن فرمائي فرض نماز ادا ڪرڻ کان اڳ ٻن رڪعتن نفل نماز لاءِ نيت ڪيائون، شهر وارن جماعتن مان جيڪو پيو اچي سو پڇي تہ فرض پڙهجي ويو ڇا؟ پوءِ جڏهن پاڻ نفل پڙهي فارغ ٿيا تڏهن جماعت سان گڏجي فرض ادا فرمايائون پڙهڻ کان بعد فرمايائون تہ اها بہ حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي سنت آهي جو بانگ ڪان پوءِ نفل ادا فرمايو هئائون پوءِ جيڪو بہ اصحاب سڳورو پيو اچي سو پڇي پيو تہ نماز فرض ادا ٿي ويو آهي ڇا؟ الحمد لله جو اها متابعت بہ پوري ٿي.

29- **نقل:** هيڪر پاڻ فرمايائون تہ حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن رڪوع ۾ تسبيح کان پوءِ بعض وقتن ۾ ڪن ماڻهن لاءِ خير جي دعا گهري اٿن ۽ ڪن ماڻهن جي حق ۾ بددعا بہ گهري اٿن. اسين بہ اڄ رڪوع ۾ متابعت جي پوري ڪرڻ لاءِ فلاڻن ماڻهن جي حق ۾ خير جي دعا گهرنداسون پوءِ پاڻ اهي لفظ بہ ٻڌايائون جي حديث شريف ۾ دعا لاءِ آيل آهن پر ناقل ٿو چوي تہ مون کان وسري ويا آهن. انهن لفظن سان پاڻ رڪوع ۾ دعا گهريائون ۽ انهيءَ بابت حديث شريف مان نقل بيان فرمايائون تہ جن شخصن جي حق ۾ پاڻ ڪريمن صلي الله عليہ وآله وسلم جن نماز ۾ رڪوع کان بعد دعا گهري هئائون تن جو قصو هن ريت آهي تہ هڪ شخص ڪوهستان (1) يعني جبل جو رهاڪو شڪل جو سهڻو ۽ ڳالهائڻ جو چالاڪ خوش زبان هو، سندن حضور مبارڪ ۾ آيو. پاڻ ڪيس اسلام جي دعوت ۽ تبليغ ڪيائون. ان شخص عرض ڪيو تہ اسين پاڻ ۾ وڏو قبيلو ۽ مائٽ مٽ گهڻا آهيون. جيڪڏهن بہ ٿي اصحاب سڳورا هن غلام سان گڏجي هلن ۽ ڪين تبليغ ڪن ۽ حضور جن جو پيغام پهچائن تہ اهي بہ سائين جن جي برڪت سان مسلمان ٿي پوندا ۽ هي غلام بہ ساڻن گڏجي اسلام آڻيندو ۽ جي هنن‍ڙي بنا اطلاع جي مسلمان ٿيندس تہ مائٽن جي عتاب هيٺ ايندس. پوءِ پاڻ ڪريمن صلي الله عليہ وآله وسلم جن سندس عرض موجب ست ڄڻا اصحاب سڳورا جي تمام عالم فاضل ۽ حافظ هئا، سي ان سان ساڻ ڪري موڪليائون. هن نالائق چاڪيوجو اصحابن سڳورن کي ڏوڪو ڏئي وٺي وڃي پنهنجي ديہ ۾ ڳوٺ جي پرسان شهيد ڪرايائين. (انا لله وانا اليہ راجعون) باقي جن لاءِ خير جي دعا نماز ۾ گهري اٿن تن جو قصو بہ حضرت پيرسائين جن ٻڌايو هو مگر ناقل کي وسري ويو. (2)

---

(1) شايد هي واقعو بير معونہ وارو آهي جنهن ۾ چاليهہ اصحاب سڳورا ۽ ڪن روايتن ۾ ستر شهيد ٿيا هئا. ۽ انهي شخص جو نالو ابو براءُ بن مالڪ آهي. سندس ڳوٺ نجد جي علائقي ۾ هو (والله اعلم بحقيقة الحال. مترجم عفي عنہ).

(2) بخاري شريف ۾ آهي تہ پاڻ ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم رڪوع کان سنين ٽيڻ يعني قومي ۾ وليد ۽ سلمہ بن هشام ۽ عياش بن ابي ربيعہ رضي الله تعاليٰ عنهم ۽ ٻين مستضعفين يعني انهن ماڻهن لاءِ جي مڪي شريف ۾ ڪافرن جي ظلم ۾ گرفتار هئا ۽ هجرت نہ ڪري پئي سگهيا، تن لاءِ دعا گهري اٿن (والله اعلم، مترجم عفي عنہ)

30- نقل: ناقل بچل فقير منگريو ته هيڪر مينهن فقير جو سائين جن جو مريد هو پنج ڪن ٻڪرين جا حضور مبارڪ ۾ نذراني طور آندا. پاڻ فرمايائون ته هنن ٻڪرين کي ڪتب نه آڻجو ڇو ته ٻيون به ڪجهه ٻڪريون گڏ ڪري ڏنارپ جي متابعت ۽ سنت جي بجا آوري ڪنداسون.

31- نقل: ناقل خليفو سيد غلام حسين ته پاڻ فرمايائون ته جيڪڏهن ڪنهن شخص کي نئين ڪپڙي پائڻ يا ٻئي سبب ڪري مبارڪ ملي ته جواب ۾ آمين يا سلامت چوڻ کپي.

32-نقل: ناقل خليفو سيد غلام حسين ته هيڪر ڪنهن سفر ۾ سندن حضور پرنور ۾ حاضر هوس. پوءِ جڏهن طعام آندائون تڏهن مان پنهنجا هٿ آڱرين جي سنڌي تائين ڌوتا. پاڻ منهنجا هٿ پنهنجن هٿن مبارڪن ۾ وٺي ٻئي هٿ ڪارائين تائين ڌواريائون فرمايائون ته ايتري قدر هٿ ڌوئڻ سنت حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي آهي. پوءِ وري فرمايائون ته جيڪو شخص ٿورڙا هٿ ڌوئيندو ته سندس طعام ۾ برڪت ڪانه پوندي ۽ ان ڪانسواءِ هٿ ۽ عجب جي علامت آهي ۽ جيڪو شخص سمورا هٿ ڌوئيندو ته ان جي طعام ۾ برڪت پوڻ ڪان علاوه تڪبر ڪان به خالي رهندو.

33- نقل: خليفو محمود رحمة الله عليہ لکي ٿو ته مونکي حضرت مرشد ڪريم رضي الله تعاليٰ عنہ جي متابعت ڪري هميشہ عادت هوندي هئي ته هميشہ وضوءِ سان رهندو هوس ۽ سمهڻ مهل به وضو ڪري پوءِ سمهندو هوس پوءِ اٽڪل پنجويهن سالن گذرڻ ڪان بعد انهيءَ عادت ۾ ڪجهہ سستي واقع ٿي وئي جيئن ته بعضي وقتن ۾ بي وضو سمهڻ جو اتفاق پئجي ويو ٿي. انهي ڪري دل ۾ دپ پيدا ٿي پيو ته اهڙي مخالفت جي عادت ڇاجي ڪري پيدا ٿئي پئي آهي؟ نيٺ جڏهن لاڙ جي سفر ۾ ننڍي مير ڄام ٽالپر جي ۾ تشريف فرما ٿيا تڏهن آءُ به سندن خدمت فيض موهبت ۾ وڃي حاضر ٿيس جڏهن سومهياٽي ڪانپوءِ سائين جن جي سمهڻ جو وقت ٿيو تڏهن پاڻ پيشاب جي خيال سان اٿيا ۽ وٽ ساري بنا وضوءِ ڪرڻ جي آرام فرمايائون. تڏهن مون خدمت شريف ۾ عرض ڪيو ته حضرتا! سائين جن جي عادت مبارڪ ته بنا وضوءَ جي سمهڻ جي ڪانه آهي هينئر اهڙي طرح روش ڏٺم ان جو ڇا وجه آهي؟ پاڻ فرمايائون ته حديث شريف ۾ نظرآيو اٿئون ته حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن بعض وقتن ۾ بنا وضوءَ جي آرام فرمايو اٿن. تنهن ڪري متابعت لاءِ انهيءَ روايت تي عمل ڪيو ويو. اتي منهنجي پريشان به لهي وئي ۽ تسلي حاصل ٿي.

34-نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ته سنت نبوي علي صاحبها الصلوات والسلام جي متابعت جي پلاين جي ڪا حد حساب ڪونه آهي بلڪ شمار کان زياده آهن جيئن ته باطني فائدو اهو حاصل ٿيندو جو محبوب حقيقي جي وصال واري نعمت بي مثال کان مشرف ٿيندو ۽ جڏهن ته طلب جو خلاصو به منجهس اچي وڃي ٿو تنهن ڪري سنت تي استقامت رکندڙ ظاهري مرضن کان به امن ۽ حفظ ۾ رهندو جنهن مان صاف معلوم ٿو ٿئي ته سنت جي متابعت سان ظاهري باطني سڀني مرضن ۽ تڪليفن کان محفوظ رهي سگهجي ٿو.

35- نقل: خليفو ميان لقمان عليه الرحمة نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر ۾ ڪاريان ڳوٺ ۾ اچي لٿاهئا ۽ طهارت ڪرڻ لاءِ جهنگ ڏانهن اسريا جو اتان ست پنڌ تي هو ۽ آءُ به سندن ڪڏ ڪونرو ڪٽي ويس، مينهن جي مند هئي، جهنگ ۾ وياسون ته اچي مينهن شروع ٿيو، مون پنهنجي چادر ڪڍي پسڻ کان بچاءَ لاءِ ڏني سا وڙهيائون ۽ ڪمال مهربانيءَ سان مونکي به پاڻ سان گڏ چادر ۾ ڍڪي فرمايائون ته مينهن ڏاڍو وسڻ لڳو آهي جلد پوئتي موٽڻ کپي، پوءِ جڏهن اوطاق تي آياسون ته اتي به مينهن کان محافظت جو پورو بندوبست نه هو چت ٽمي رهي هئي، پاڻ سڀني فقيرن کان ڪپڙا وٺي پنهنجي آڏو رکيائون جو باقي رڳو هيٺيون ڪپڙو سندن جان تي هو پيا سڀ لاهي ڏنائون، پاڻ هڪڙو ولائتي باراني ڪوٽ پنهنجي مٿان وجهي ڪپڙا به سڀ ان ۾ محفوظ ڪيائون ۽ مينهن جي وسڻ تائين ڪٿ تي اهو باراني ڪوٽ وجهيو ويٺا هئا جڏهن مينهن بيٺو تڏهن مون خدمت اقدس ۾ عرض ڪيو ته حضرتا! مينهن جي ڪري سموري زمين گپ لڳي پئي آهي نماز جي ادا ڪرڻ لاءِ ڪهڙي صورت ٿيندي؟ جواب ۾ فرمايائون ته حديث شريف ۾ آهي ته هيڪر حضرت نبي ڪريم عليه الصلوات والسلام جي وقت ۾ مينهن وٺو، جنهن ڪري زمين گپ ٿي پئي، حضرت ابوبڪر صديق رضي الله تعاليٰ عنه ارادو ڪيو ته ڪٿان مٽي ڪڍي سجدي جي جاءِ تي رکان ته گپ کان بچاءُ ٿئي. حضرت نبي ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم جن فرمايو ته ” اڄ پنهنجي پروردگار ڪي گپ ۾ سجدو ڪنداسون“ اها حديث بيان ڪري پاڻ فرمايائون ته اسين به اڄ متابعت لاءِ پنهنجي رب ڪي گپ ۾ سجدو ڪنداسون، پوءِ ٻاهر نڪري گپ ۾ جماعت سميت نماز ادا فرمايائون جو سجدي ڏيڻ مهل سندن منهن مبارڪ وا تءِ سونهاري مبارڪ سڀ گپ سان پرجي پيا.

36- نقل: خليفو محمد ملوڪ خليفي سلطان فقير کان نقل ڪري ٿو ته هيڪر آءُ درگاهه مبارڪ تان موڪلائي ڳوٺ پئي آيس، پاڻ موڪل ڏئي فرمايائون

تہ خليفي (يعني جامع ملفوظات رحمة الله تعاليٰ عليہ) کي اسان جا دعا سلام ڏج ۽ چئجوس تہ اسان جي حق ۾ خير جي دعا گهري، خليفي سلطان چيو تہ مون خدمت ۾ عرض گذاريو تہ حضرتا! هي جهان سمورو سائين جن جي ذات بابرکت کان دعا طلب آهي اوهان خليفي توڙي اسان سڀني دامن وٺندڙن مريدن سان دعا جو توجہ مبارک شامل فرمائيندا. جامع ملفوظات رحمة الله تعاليٰ عليہ لکي ٿو تہ اي عزيزا ٻانهي کي کهڙي طاقت جو حضرت اقدس لاءِ دعا ڪرڻ جو دم هڻي سگهي، پر هي رڳو سندن سهڻي روش هوندي هئي جو سنت جي متابعت لاءِ انهن فقيرن جي جماعت کان گهڻي عاجزي سان دعا طلبي فرمائيندا هئا جي صفہ وارن اصحابن سڳورن وانگر پنهنجي زال عيال ٻچا ٻار ڇڏيا ڪيون ۽ دنيا جا سڀ تعلقات ڇنيون پنهنجي موليٰ سائين عزاسمه جي طلب ۾ مسجد شريف جي ڪنڊ منجهہ ويهي بک ڏک ۾ بہ پنهنجي محبوب حقيقي لاءِ رات ڏينهن ذکر فکر ۽ طلب ۾ مشغول رهندا هئا، مولانا رومي قدس الله سره الاقدس فرمايو آهي تہ " مصطفيٰ جو يد زمسکينان دعا" يعني فقيرن مسڪينن کان حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم بہ دعا طلب فرمائن ٿا.

37- نقل: خليفو اميد علي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر خليفي ميان لقمان عليه الرحمة توکل جي باب ۾ سندن خدمت سڳوري ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! وات ڇورڻ بہ تہ ڪائيندڙ جي اختيار ۾ آهي پوءِ ڪيئن ڪجي؟ پاڻ سندس گوڏي تي هٿ مبارڪ هڻي فرمايائون تہ اي بزرگ! مقصود پنهنجو امام جي متابعت آهي ۽ توکل بہ اها آهي جا امام يعني حضرت سرور ڪائنات امام الموجودات صلي الله عليہ وآله وسلم جي متابعت جي موافق هجي، جيئن تہ شيخ سعدي رحمة الله عليہ فرمايو آهي تہ:

بزهدو ورع ڪوش صدق وصفا　　　　وليڪن ميفزاي بر مصطفيٰ

يعني زهد، رياضت، پرهيزگاري ۽ صفائي ۾ بلاشڪ ڪوشش ڪر پر حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم کان وڌائي زيادتي نہ ڪج.

38- نقل: خليفي ميان لقمان رحمة الله عليہ کان منقول آهي تہ اوائلي وقتن ۾ حضرت مرشد ڪريم رضي الله تعاليٰ عنہ جي روش مبارڪ هوندي هئي تہ جيڪو شخص نئون مريد ٿيڻ سندن حضور ۾ ايندو هو تہ، ان کان هنن ٽن شرطن تي بيعت وٺندا هئا.

1- تہ تلقين وٺڻ شرط دنيا جو ترڪ ڪندو، جو جيڪي صبح جو اڇيس سو ٻي صبح تائين نہ رکندو ۽ جيڪي سانجهيءَ جو اڇيس سو صبح تائين نہ بچائيندو بلڪ خيرات ڏيئي ڇڏيندو. ڇو تہ حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم

جي وقت ۾ صفي وارن اصحابن سڳورن جو اهو دستور هوندو هو.
2- تہ دستار ننڍي ٻڌندو جهڙي طرح مسنون طريقو آهي اهو شرط هن لاءِ ورتو پي ويو جو سندن وقت ۾ عام ماڻهن ۾ تمام وڏي پٽڪي ٻڌڻ جو دستورهو.
3- تہ جيڪي سندن مٿ مائٽ هن طريقي سان مشغول ۽ سلسلي ۾ شامل ٿيل نہ هجن تن سان مٽي نہ ڪندو بلڪ سڳن جو ڏيڻ وٺڻ پنهنجن همر مرشد عزيزن ۾ ڪندو ڇو تہ اهو خالص دين محمدي آهي (صلي الله عليہ وآله وسلم) پوءِ جيڪو شخص اهي ٽئي شرط قبول ڪندو هو ان کي طريقہ عاليہ ۾ داخل فرمائيندا هئا، ڪيترائي ماڻهو اهڙي طرح سلسلي ۾ قدس ۾ بيعت پذير ٿي اچي داخل ٿيا. نيٺ هڪڙي ڏينهن حضرت محقق مدقق قبلہ گاهہ سيد ميان عبدالرسول شاهہ قدس الله تعاليٰ سره الاقدس جو حضرت پيرسائين رضي الله تعاليٰ عنہ جو وڏو ياءُ هو سندن خدمت بابرڪت ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا جيڪا پهرين ٻن شرطن بابت اهين بيعت وٺو ٿا سا نهايت چڱي آهي. باقي جيڪا غير طريقي وارن ماڻهن سان ڏيڻ وٺڻ جي جهل بابت بيعت وٺو ٿا سو شرط ڪڍي ڇڏيو. ڇو تہ هن وقت تہ سيڪو ماڻهو جوش جي پاران جيڪو اچي ٿو سوانهيءَ شرط تي بيعت قبولڻ ڪري ٿو وجي ۾ اڳتي هلي انهيءَ شرط تي ڪار بند رهڻ مشڪل ٿي پوي ٿو. ڇو تہ ساداتن کي امتين سان گڏجڻ يا ٻروچن کي سنڌين سان مٽي ڪرڻ بالڪل سخت لڳندي. پاڻ اها ڳالهہ ٻڌي صلاح پسند فرمايائون ۽ اهو شرط موقوف ڪري ڇڏيائون باقي پهريان ٻہ شرط قائم رکيائون جي اڄ ڏينهن تائين قائم هليا اچن ٿا.

39- نقل: الهداد فقير نظاماڻي نقلُ ڪري ٿو تہ هيڪر درگاهہ شريف تي حاضر هوس ۽ حضرت پيرسائين جن رضي الله تعاليٰ عنہ مسنون طريقي موجب سانجهيءَ نماز جي فرض ادا ڪرڻ کان بعد سنت جي نفل ادا فرمائي پوءِ وري مسجد شريف ۾ تشريف آڻيندا هئا، ان ڏينهن ٻہ اندران ٿي وري موٽي مسجد شريف ۾ آيا. ۽ خليفي ميان حسن شاهہ عليہ الرحمة کي فرمايائون تہ حسن شاهہ! تون ملان ٿيو آهين ڇا؟ جو توحيد جو ڪلمو جيڪو فرض کانپوءِ ڏهہ ڀيرا پڙهڻ متابعت آهي. سو تون سنت کان پوءِ ٿو پڙهين؟ شايد قابل شاهہ جي چوڻ تي لڳو آهين؟ ميان قابل شاهہ سندن اهو فرمودو ٻڌي ورتو ۽ ڏاڍيان چوڻ لڳو تہ حضرتا! مان ڪيس ڪونہ چيو آهي، بلڪ آءٌ تہ پاڻ بہ فرض کانپوءِ پڙهندو آهيان تڏهن خليفي ميان حسن شاهہ عرض ڪيو تہ حضرتا! مون بہ فرض کانپوءِ پڙهيو هو. پاڻ فرمايائونس تہ ڪوڙ نہ ڳالهاءِ اسان توکي ڏٺوسون جو دعا گهرڻ شرط

اٿي سنت پڙهڻ مشغول ٿي ويو هئين، الهداد فقير ٿو چوي ته انهيءَ ڏينهن سندن اهو تاڪيد ڪلمن پڙهڻ بابت ٻڌي وري ڪڏهن به انهن جو ترڪ ڪونه ڪيو ويو آهي، پاڻ انهي تي هڪ نقل به متابعت جي فضيلت ۾ بيان فرمايوهئائون پر هن بندي کي ياد نه رهيو آهي.

40- نقل: هيڪر پاڻ سياري جي موسم ۾ ڪنهن ڏيهه ۾ لٿل هئا، موليڏني فقير سائين جن جي وضو سارڻ جي جاءِ باهه جي پرسان ٺاهي ڇڏي، پرجاءِ اهڙي هئي جو قبلي ڏي سامهون ٿي ويهي وضو ساري نه پيو سگهجي حالانڪ سندن عادت مبارڪ هوندي هئي جو سنت جي متابعت موجب هميشه قبلي کي سامهون ٿي وضو ساريندا هئا، وضو ڪرڻ مهل موليڏني فقير انهيءَ ڳالهه بابت ڪين عرض گذاريو پاڻ فرمايائون ته سنت جو ترڪ نه ڪنداسون پوءِ باهر نڪري ٿڌ ۾ وضو سارياءون.

41- نقل: حاجي فقير نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ صبح جي نماز تي ڪجهه دير فرمائي آيا، پر اجا سج اڀرڻ ۾ قدري دير هئي پاڻ وقت ۾ نماز پڙهي فارغ ٿيا ان ڪانپوءِ مراقبي ۾ ويٺا، اتي خان فقير لوهر کي جوحضرت پيرسائين جن جي مريدن مان هو، تنهن کي مراقبي منجهه ئي دل ۾ نماز جي دير ٿيڻ بابت تردد ۽ ويچار اچي پيو. سندس دل ۾ خيال ايندئي پاڻ منهن مبارڪ تان ڪپڙو لاهي فرمايائون ته هيڪر حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم جن صبح جي نماز ۾ ايتري قدر دير فرمائي هئائون جو اجا ڪبي پاسي ڏي سلام ورائي، فارغ ٿيا هئا ته سج ڪني ڪڍي، پوءِ پاڻ فرمايائون ته اسان کي به انهيءَ وقت جي انتظار ۾ ساري عمر گذري وئي پر اج تائين حاصل نه ٿي سگهيو آهي.

42- نقل: هيڪر پاڻ درياءَ جي هن طرف آباد جي شهر ۾ تشريف فرماٿياهئا، تن ڏينهن ۾ هندن وٽ مشهور ڪيو هو ته ڪو اڻ هئيو واقعو ٿيڻو آهي پوءِ جڏهن پاڻ اتي آيا تڏهن تمام گهڻا ماڻهو طريقي مبارڪ ۾ داخل ٿي ذڪر سان مشغول ٿيا، وري اتان جتوئن فقيرن جي ڳوٺ ۾ آيا ته اتي به بالڪل گهڻا ماڻهو طريقه عاليه ۾ داخل ٿيا. وري اتان خليفي صابر جي دعوت تي خالد جي ڏيهه ۾ آيا اتي ته ايترا ماڻهو ذڪر جي تلقين وٺڻ ۽ دست بيعت ٿيڻ لاءِ اچڻ لڳا جو پنجن وقتن نماز ڪانسواءِ ٻين نفلن وغيره جي فرصت ڪين ڪانه پئي ملي سگهي، جڏهن اڌ رات جي وقت پاڻ مريدن جي تلقين ڪان واندا ٿيا تڏهن خليفي صابر خدمت ۾ عرض ڪيو ته حضرتا! فقيرن جي سموري جماعت ماني کاڌي آهي سائين جن لاءِ به طعام ٿانون ۾ ڪڍي رکيو اٿئون ۽ حاويليءَ جا ماڻهو به زيارت لاءِ منتظرويٺا آهن. پوءِ پاڻ اندر اسريا ۽ طعام کائڻ ۽ زيارت

ڪرائڻ ڪانپوءِ موٽي اچي مقرر ذڪر جي تلاوت ۽ نماز ادا ڪرڻ ۾ مشغول ٿيا پوءِ جڏهن نماز کان فارغ ٿيا تڏهن آرام ڪرڻ لاءِ بستري مبارڪ تي اچي سمهيا ۽ خليفي محمد عابد رهندڙ صوبي ديري جي ڪين زور ڀي ڏنا. ۽ عرض ڪيائين ته حضرتا! هيئنر جو ماڻهن هندن کان انهنئي واقعي پوڻ جي ڳالهه ٻڌي آهي تنهن جي ڊپ کان مريد ٿيڻ تي زور رکيو اٿن. پاڻ جواب ۾ فرمايائونس ته اي بزرگ! ايئن ناهي بلڪ هي مڙيوئي متابعت ۽ سنت جي بجا آوري جو قُل ۽ نتيجو آهي. جو اسين پهريان سنت نماز به فرض سان گڏ مسجد شريف ۾ ادا ڪنداهئاسون. پوءِ حديث شريف ۾ نظرآيو ته حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم جي روش مبارڪ هوندي هئي ته سنت گهر ۾ ئي پڙهنداهئا، انهيءَ ڪانپوءِ متابعت جي لاءِ اسان به سنت گهر ۾ پڙهڻ شروع ڪئي، هي نتيجو انهيءَ متابعت جو آهي جو سنت تي استقامت ڪري الله تعاليٰ اسان کي هتي ئي فائدو پهچايو آهي جيئن ته قرآن مجيد ۾ الله تبارڪ وتعاليٰ فرمايو آهي .

ونهي النفس عن الهوىٰ فان الجنة هي الماوي.

يعني جنهن شخص پنهنجي نفس کي نفساني خيالات کان روڪي رکيو ته (دنيا توڙي آخرت ۾) ان لاءِ بهشت جاءِ ٽڪڻ جي آهي. يعني دنيا ۾ ئي سندس فائدو ڏسندو پوءِ جيئن آخرت ۾ جيڪو شخص پوک پوکيندو ته حديث شريف جي ارشاد موجب انهي ئي ڏينهن ۾ سندس ڦر حاصل ڪندو تهڙي طرح اسان کي به متابعت ۽ استقامت جي پوک مان دنيا ۾ ئي بهره وري حاصل ٿي آهي. يعني خلق الله جو ذڪر سان مشغول ٿيڻ ۽ سلسلي عاليه ۾ سندن داخل ٿيڻ.

43-نقل: خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ ناڙي جي سفر تان پوئتي موٽياهئا ۽ آئون به واٽ تي اچي قدمبوسي کان مشرف ٿيس، جڏهن درگاهه مبارڪ جي ويجهائي ۾ آيا تڏهن رات ٿي وئي هئي، پاڻ هڪ موچي شخص جي دعوت تي درياءَ کان پار ترسي پيا ۽ فرمايائون ته حديث شريف ۾ حڪم آيل آهي ته جيڪڏهن سفر ۾ ڪجهه ڏينهن لڳي وڃن ته پنهنجي وطن ۽ گهر ۾ صبح جي وقت اچڻ کپي، پوءِ پاڻ صبح جي وقت درگاهه مبارڪ ۾ تشريف فرمائيا.

44- نقل: عبدالله فقير ابڙي رهندڙ ديهه جکيجي واقع پرڳڻي ڏڪ کان منقول آهي ته هيڪر پاڻ روزن جي مهيني ۾ ٽر وارن فقيرن جي دعوتن تي تشريف فرمائياهئا. آءُ ۽ فقير آئل ۽ ٻيا به پنج فقير انهيءَ سفر ۾ اٿڻ ويهڻ کائڻ پيئڻ منجهه پاڻ ۾ گڏ هئاسون، پوءِ هڪڙي ڏينهن مون کي ۽ آئل فقير کي گهرائي فرمايائون ته اصحابن سڳورن جي روش هوندي هئي ته اٿڻ ويهڻ کائڻ پيئڻ ۾

ڏهہ ڏهہ ڇٽا گڏجي رهنداهئا، توهان پاڻ پڻ ست ڇٽا آهيو ۽ اسين ۽ موليڏنو فقير ۽ محبت فقير ٽالپر اوهان سان گڏجي ڏهہ ڇٽا ٿا ٿيون ۽ ڪائڻ پيئڻ رهڻ پڻ گڏ هونداسون، ٻي بہ سموري جماعت کي حڪم فرمايائون تہ ڏهن ڏهن ڇٽن جون ٽوليون ٺاهي ڇڏين چوتہ اصحابن سڳورن جي اهائي روش هئي.

45-نقل: خليفي ميان غازي خان کان منقول آهي تہ هيڪر پاڻ درياءَ جي پار باگڙجي جي آس پاس تشريف فرماٿياهئا، اتي هڪ شخص هڪڙو گدرو نذراني طور حضور ۾ پيش ڪيو، پاڻ حاجي اوباهيي کي فرمايائون تہ پيسا موجودهجن تہ وجي ڪجهہ ڪارڪون وٺي آءُ تہ فقيرن کي گڏي ورهائي ڏيون ۽ سنت ادا ڪيون ڇو تہ حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآلہ وسلم جن کان اهڙي طرح روايت آيل آهي.

46- نقل: خليفي ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪيو ۽ خليفي ميان محمود عليہ الرحمة کي بہ سندس بيان ڪرڻ ڪانپوءِ يادگيري آئي تہ هيڪر رمضان شريف جي مهيني ۾ فاقي جو تمام زورهو، جو اڪثر ڏينهن ۾ طعام ڪونہ ملندو هو ۽ ٻہ ٽي ڏينهن ٻڪ ۾ گذري ويندا هئا، جيئن تہ عيد جو ڏينهن بہ فاقيءَ ۾ ئي گذريو، حضرت پيرسائين جن جو وجود مبارڪ بہ لاغرٿي پيو، جڏهن عيد نماز ادا ڪري آياسون ۽ پاڻ مسجد شريف ۾ ڪبڙ جي هيٺان اچي ويٺا تڏهن خليفو لقمان عليہ الرحمة چوي ٿو تہ مون سندن خدمت ۾ عرض گذاريو تہ حضرتا! مون ڪنهن ڪتاب ۾ ڏٺو آهي تہ خواجہ محمد معصوم قدس سره جي وقتي ڪاڏي ٽي چاليهہ رپيہ خرچ ٿيندا هئا ۽ طعام کائڻ ڪانپوءِ خواجہ صاحب جن فرمائيندا هئا، تہ هن لطيف طعام جي کائڻ ڪري ڏاڍي ترقي حاصل ٿئي ٿي پاڻ جواب فرمايائون تہ توهين طعام لطيف ڇاکي چونداآهيو؟ اسان چپ ٿي وياسون، پاڻ فرمايائون تہ جي طعام لطيف ٻوڙ پلاءُ ۽ حلوو ڇئجي تہ پوءِ سهراب ٽالپر کي ڏاڍي ترقي حاصل ٿئي ها پر اهو طعام لطيف نہ آهي، بلڪ طعام لطيف ڇئبوآهي، ٻڪ کي، جنهن کي " طعام العاشقين" سڏيو ويو آهي ۽ آهي بہ مسنون ! پوءِ فرمايائون تہ اقتدا ڪرڻ سان جماعتي جي نماز امام جي پويان درست ٿيندي، پر جي امام جي اقتدا ۽ پيروي کان منهن موڙيندو تہ نماز درست ڪانہ ٿيندس. اسان کي بہ بهرحال پنهنجي امام يعني حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآلہ وسلم جي متابعت ڪرڻ پسند پيل آهي.

47- نقل: خليفي ميان لقمان عليہ الرحمة کان نقل ٿيل آهي تہ ڪنهن شخص تاج ٽوپي بابت جو عام طرح عامي ماڻهن ۾ سندس رواج هو پڇا ڪئي تہ درست آهي يا نہ؟ پاڻ فرمايائون تہ جيڪي ماڻهو انهيءَ ٽوپي کي قادري ٽوپي سڏيندا آهن تن جي ڳالهہ غلط

آهي. انهيءَ ٽوپي جو اصل هن ريت آهي ته فرعون کي مٽي ۾ سنگ جهڙي هڪ شئي پيدا ٿيل هئي، انهيءَ عيب جي لڪائڻ لاءِ اها ٽوپي ٺهرائي مٿي ۾ پاتي هئائين ته سنگ نه ظاهر ٿئي. ماڻهن کي کپي ته فرعوني لباس نه ڪن بلڪ مسنون پوشاڪ پهرن، پاڻ ڪريمن صلي الله عليه وآله وسلم جن دستار مبارڪ گنبذدار يعني گول قبي جهڙي ٻڌي اٿن ۽ ٽوپي ڏٻي ۽ ڪڏهن ايڏي وڏي ٽوپي به پاتي اٿن جو سنتري لاءِ به آڏو رکي اٿن ۽ مولهاٺو به ٻڌو اٿن ۽ قادري ٽوپي اڻ جي ٿوهي وانگر ٿيندي آهي.

48- نقل: خليفي ميان لقمان رحمة الله عليه کان نقل ٿيل آهي ته هيڪر پاڻ پار سفر تي هليا ۽ هي عاجز به سندن رڪاب فيض انتساب ۾ شامل هو ۽ پاڻ انهيءَ سفر ۾ سنت جي متابعت لاءِ به ڪجاوا حرمن سڳورن جا به ساڻ رکيا هئائون هڪڙي ڏينهن واٽ تي سج لٿو، پاڻ هڪڙي واهه جي پرتي نماز سانجهيءَ جي ادا فرمايائون ۽ اينري ۾ ڪجاوا جي پوئتي هئاسي به آيا. پاڻ فقيرن کي فرمايائون ته توهين واهه لنگهي اڳتي هلو ته اسين ڪجاوا لنگهايون، حڪم موجب جماعت اڳتي رواني ٿي پاڻ سومهياڻي جي وقت منزل تي اچي پهتا. ٻي ڏهاڙي واٽ هلندي صاحبزادي سڳوري ميان مهدي شاهه کي اهڙي اچ لڳي جو قريب المرگ ٿي پيا، پاڻي بلڪل ڪونه هو جنهن ڪري سندن قلب مبارڪ تي گراني ٿي پئي، فيروز فقير نظاماڻي کي فرمايائون ته اي فيروز! گهوڙو ڊوڙائي ڪاٿئون پاڻي آڻ؟ فقير گهوڙو ڊوڙائي پري پنڌ کان پاڻي آڻي صاحبزادي کي پياربو. تڏهن ڪين جمعيت ٿي، پاڻ فرمايائون ته هي تڪليف ۽ اڄ جي سختي رڳو هنڪري پهتي جو سانجهي نماز ادا ڪندي تڪڙ ڪري هڪ مسنون نفل وسري ويو هوسون، هيءَ انهيءَ جي جزاءِ آهي.

49- نقل: خليفي ميان لقمان عليه الرحمة کان نقل ٿيل آهي ته هيڪر مون سندن حضور پر نور ۾ عرض ڪيو ته حضرتا! حضرت نبي ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم جن ڪڏهن سٿڻ به ڪئي آهي يا نه؟ پاڻ فرمايائون ته هيڪر پاڻ بازار مان سٿڻ مبارڪ ٺهرائڻ لاءِ ڪپڙو خريد ڪيو هئائون. هڪڙي اصحابي عرض ڪيو ته حضرتا! ڪپڙو مونکي ڏيو ته کنيو هلان، پاڻ ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم جن ڪيس ڪپڙو نه ڏنو ۽ پاڻ کڻي آيا، باقي هن ڳالهه جي چٽائي نه ٿيل آهي ته پاڻ سٿڻ پاتي اٿن يا نه؟ ڪي چون ٿا ته پاتي ڪانه اٿن مگر پسند فرمائي اٿن.

فصل ٻيون
عزيمت يعني شرعي احڪامن ۾ احتياط پاران
رخصت ڪي ڇڏڻ ۽ پرهيزگاري بابت

1- نقل: هيڪر پاڻ نقل فرمايائون تہ حضرت حاتم اصم قدس سره جي نياڻي پنهنجي گهر اڳيان ڏيو ٻاري ان جي روشنائيءَ ۾ سٽ وٽڻي ڪتيو تہ اتفاقا اتان شهر جو حاڪم اچي لنگهيو ونس هڪ بتي تمام گهڻي روشن هئي جنهن جي روشنائيءَ تي بي بي صاحبہ بہ چار تندون تڪڙ ۾ ڪتي ورتيون، ٻن ٽن ڏينهن ڪانپوءِ سندس دل ۾ اچي خيال ۽ تردد پيدا ٿيو، اتان جي عالمن پرهيزگارن ڪان سوال پڇائي موڪليائين تہ ٻہ چار تندون حاڪم شهر جي بتيءَ جي روشنائيءَ ۾ ڪتيون اٿم ۽ اهي تندون ٻئي سٽ سان گڏجي ويون آهن هينئر انهيءَ سٽ بابت ڇا حڪم آهي؟ عالم سڳوري موڪليل ماڻهو ڪان پڇيو تہ هي مسئلہ ڪنهن پڇايو آهي؟ ان چيو تہ حاتم اصم جي نياڻي، عالم چيو تہ ائين ڪيس اهو سٽ استعمال ڪرڻ درست نہ آهي.

2- نقل: هيڪر پاڻ حاجي ايوب قدس سره (جو چوٿين واسطي سان حضرت پيرسائين جن جي نقشبندي سلسلہ جي مرشدن مان آهي) جو نقل ٿي فرمايائون تہ ڪنائس سندن وڏي پٽ سوال پڇيو تہ اهل ظاهر جا فقہ جي ڪتابن ۾ لکن ٿا تہ ٽن ڏينهن جي فاقي ڪان پوءِ حرام کائڻ درست ٿي پوي ٿو سا ڳالهہ پوري آهي يا نہ؟ پاڻ جواب ڏنائون تہ درست نہ آهي. تڏهن نينگر وري پڇيو تہ علماءَ ظاهري متواتر يعني سڀئي اتفاق سان فتويٰ ڏين ٿا تہ درست آهي، پاڻ وري بہ جواب ۾ فرمايائون تہ درست نہ آهي. ٽي ڀيرا سوال جواب ٿيو چوٿين ڀيري ڪاوڙ سان فرمايائون تہ اي پٽ! معلوم ٿو ٿئي تہ تنهنجي حرام سان ڏاڍي دل آهي تنهن ڪري خدا تعاليٰ مون ڪي تنهنجي گهران شل پاڻي بہ نہ پياريندو. پاڻ انهيءَ پنهنجي واعدي تي اهڙا محڪم رهيا جو وري پنهنجي حياتيءَ ۾ ڪڏهن بہ سندس گهر مان هڪ پاڻيءَ جو ڍڪ بہ نہ پيتائون.

3- نقل: هيڪر پاڻ نقل فرمايائون پئي تہ هڪڙو شخص امام اعظم رضي الله تعاليٰ عنہ جي خدمت ۾ آيو ۽ مسجد شريف جي ٺاهڻ لاءِ ڪجهہ خرچ جو سوال ڪيائين. پاڻ گهڙي ڪن سندس سوال ڪان اداس ۽ غمگين ٿي ويا. ٿوري دير ڪان پوءِ سوال جي اجابت لاءِ لاچار هڪڙو دينار ڪيس آڻي ڏنائون. ڪجهہ مدت گذرڻ بعد اهو شخص موٽي امام صاحب جي خدمت ۾ آيو ۽ اهو دينار جنسي موٽائي

آٽي امام صاحب جي اڳيان رکيائين ۽ عرض ڪيائين تہ حضرتا! اوهان جي دعا جي برڪت سان مسجد شريف جي تعمير لاءِ ٻـي هنڌان گهڻو خرچ حاصل ٿي ويو ۽ سائين جن جو ڏنل دينار بچي پيـو سـو موٽائي آندو اٿم. امـام صـاحب وري خوشيءَ سان اهو دينار ان شخص کان وٺي کڻي رکيائون، ان شخص جي وڃڻ کانپوءِ حاضر ماڻهن امام صاحب جي خدمت ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! دينار ڏيڻ مهل اوهان جي طبيعت تي گراني پئي ڏٺي سون ۽ هينئر موٽي ملڻ تي اوهان جي طبع مبارڪ تي فرحت ۽ خوشي جو اثر پيو ظاهر ٿئي تنهنجو ڪهڙو سبب؟ امام صاحب جواب ۾ فرمايو تہ منهنجو دينار حلال وجه مان حاصل ٿيل هو ان کي پاڻيءَ ۽ مٽي يعني اڏاوت جي ڪم ۾ خرچ ڪرڻ اسان کي سخت پئي لڳو. جڏهن موٽي آيو تڏهن شڪرانو ڪيوسون تہ الله تعاليٰ اسان جي حلال وجه جي دينار کي پاڻيءَ ۽ مٽيءَ ۾ خرچ نہ ڪرايو (حديث شريف ۾ آيل آهي تہ اذالم يبارك العبد في ماله جعله في الماء والطين) يعني جنهن ٻانهي جي مال ۾ الله تعاليٰ برڪت نہ وجهندو آهي تہ ان جو مـال پاڻي مـٽيءَ ۾ خرچ ڪرائيندو آهي (رواه البيهقي).

4- **نقل:** پاڻ فرمايائون تہ حضرت امام اعظم رضي الله تعاليٰ عنه جي روش هوندي هئي تہ جيڪڏهن ڪنهن شخص جي ذمي سندن ڪجهہ قرض هوندو هو تہ سندس گهر جي پٽ يا سندس وڻ جي ڇانوَ ۾ نہ آرام وٺنداهئا، نہ وهندا ۽ نہ ترسندا هئا.

5- نقل: سندن روش مبارڪ هوندي هئي تہ حيدرآبادي حاڪمن جي دعوت تي تشريف فرمائيندا هئا تہ سندن تيارڪيل طعام ڪونہ کائيندا هئا بلڪ ٻيو ڪو فقير طعام تيارڪري آڻي ڏيندو هو تہ اتان کائيندا هئا ۽ ڪن ٻين شاهوڪارن ماڻهن جي جاءِ تي بہ اهڙي روش سان هلندا هئا.

6- **نقل:** شادي فقير موچي وٺنل درگاهہ مبارڪ جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر سلطان شجاع الملڪ سنڌ ملڪ تي ڪاه ڪري آيو هو. سنڌ جي حاڪمن حضرت مرشد ڪريم رضي الله تعاليٰ عنه کي ايلاز منٿون ڪري ميڙ طرح سلطان ڏي موڪليو هو تہ جيئن سنڌ تي چڙهائي کان باز اچي ۽ لشڪر موٽائي وڃي. پاڻ جڏهن سلطان جي لشڪر ۾ تشريف فرمائيا تڏهن سيني فقيرن کي حڪم فرمائي ڇڏيائون تہ ڪوبہ لشڪر جي بازار مان ڪابہ شيءِ خريد ڪانہ ڪري ۽ پاڻ جيترا بہ ڏينهن نـي ترسـيل هـئـا تيـتـر اتان ان يا ٻي ڪا ڪاڏي پيـتي جي شيءِ ڪانہ استعمال فرمايائون بلڪ جيڪي ڪجهہ درگاهہ مبارڪ تان پاڻ سان آندو هئائون انهيءَ تي ڪفايت ڪري وقت گذاريائون.

7- نقل: محمد صلاح نقل ڪري ٿو تہ جڏهن پاڻ ٽالپرن جي طرفان سلطان شجاع الملڪ ڏي ميڙ طرح تشريف فرمائياهئا تڏهن مون کي سندن مڏيءَ جو هڪ اٺ خدمت لاءِ حوالي ٿيل هو. سندس گاهہ لاءِ ولي محمد لغاري جو هڪ سنڌ جو وڏو صوبو آهي تنهن جي ٻيليءَ سان ٻاهر نڪري وڃي گاهہ ڪري ايندو هوس هيڪر ٻئي ڇٽا گاهہ لاءِ وياسون واٽ تي ولي محمد جي ٻيليءَ پاڻ سان پلاءَ جو هڪ ٿانءُ آندو هو سو ڪڍي کائڻ ويٺو ۽ مونکي صلاح ڪيائين تہ اچي کاءُ جڏهن تہ اسان کي حضرت پير سائين جن کان جهل ٿيل هئي تنهن ڪري سندس کاڌي کي ويجهو بہ نہ ويس. هن طعام ويٺي کاڌو تہ ايتري ۾ هڪڙو پٺاڻ گهوڙي سوار اتان اچي لنگهيو ۽ ولي محمد جي ٻيليءَ کي چيائين تہ تون طعام ويٺو کائين ۽ هن شخص کي ڇونہ ٿو کارائين؟ ان چيو تہ مان صلاحيو مانس پر پاڻ نٿوکائي. تڏهن انهيءَ پٺاڻ مون کي چيو تہ فقير اٿي وڃي کاءُ. مون چيو هرگز نہ کائيندس. تنهن تي ڇهبڪ ڪڍي چيائين تہ اشرافت سان کائين ٿو تہ واهہ نہ تہ ڇهبڪ سان سڌو ڪندو سانءُ مون گهٽو ئي گسايو پر هو اصلي ڇهبڪ هڻڻ لاءِ تيار ٿي بيٺو. پوءِ لاچار ٿي کاڌم ۽ هو پٺاڻ جيستائين کائي بس ڪيم تيستائين منهنجي مٿان بيٺو هو. جڏهن موٽي آياسون تڏهن سموري حقيقت سندن حضور مبارڪ ۾ عرض رکيم. پاڻ مرڪي فرمايائون تہ جڏهن الله جل شانه کارائيندو آهي تہ ائين کارائيندو آهي.

8- نقل: هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ هڪڙو شخص حضرت سلطان العارفين بايزيد بسطامي قدس سره السامي جي وقت ۾ هوندو هو جنهن جي ساري رات بيقراري ۽ روڄ ۽ زاري بي اختياري ۾ گذرندي هئي ۽ سمجهندو هو تہ آءُ خدا تعالىٰ جي وڏن طالبن ڪاملن منجهان آهيان هيڪر حضرت شيخ بايزيد بسطامي قدس سره سندس تعريف ٻريو احوال ٻڌي منزلون ڪري پنڌ هٽي ان جي ملاقات ۽ صحبت لاءِ وٽس آيو. ڏٺائين تہ ساري رات بي قراري ۽ دانهن ۾ ٿي گذريس. پر طعام جي کائڻ ۾ احتياط ۽ پرهيز کانہ هيس. جاٽون پيو هٿ لڳيس تاٽون وٺيو کايو ٿي ويو ۽ حلال حرام جي ڪابہ پڇا کانہ پي ڪيائين هڪڙي ڏينهن شيخ صاحب رحمة الله عليہ کيس دعوت ڪري پاڻ وٽ وٺي آيو ۽ رات جو کيس طعام پاڻ وٽ کارايائين هو شخص پنهنجي عادت موجب رات جا پهريان پهر پريشاني ۽ بي قراري ۾ گذاريائين. پر رات جي پوئين پهر ۾ ننڊ وٺي ويس، ٻي رات بہ طعام کائي اڌ رات تائين دانهون ڪيائين پوءِ ننڊ اچي ويس. ٽين رات جو طعام کائي سمهيو تہ ساري رات ننڊ ۾ گذري ويس. فجر جو

حضرت شيخ بايزيد قدس سره وٽ دانهون ڪندو آيو تہ تو منهنجو حال ڦري ورتو آهي. حضرت شيخ قدس سره جواب ڏنس تہ تو وٽ حال هو ڪٿي جو تو کان ڦري وٺس؟ ڳالهہ هي آهي تہ توکي ڪاڏي پيتي ۾ پرهيز ڪانہ هئي جنهن ڪري شيطان تو ۾ حلول ڪري پي ويو ۽ دانهون پٽي ڪرايائين. هينئر جو هي ٿي راتيون سانده اسان توکي حلال وجه جو طعام ڪارايو آهي، تنهنجي تاثير کان شيطان تنهنجي بت مان نڪري ويو ۽ وري داخل ٿيڻ جي طاقت نہ ٿي ٿئيس، اهوئي سبب آهي جو تنهنجون شيطاني دانهون هينئر چپ ۾ اچي ويون آهن پيو مون توکان ڪجهہ بہ نہ ڦريو آهي.

اي عزيز سندن انهيءَ فرمودي مبارڪ مان معلوم ٿو ٿئي تہ طالب کي حلال طعام جي حاصل ڪرڻ ۾ تمام گهڻي ڪوشش ۽ وڏو خيال وٺڻ گهرجي ۽ حرام مشتبهات کان پرهيز ۽ پاسو ڪرڻ ضروري سمجهڻ کپي ۽ عزيمت کان رخصت ڏي نہ اچڻ گهرجي. نہ تہ ماڻهو انهيءَ شخص وانگر شيطان جي حلول سان هلاڪ ٿي ويندو.

9- نقل: محراب فقير سنجراڻي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر حضرت پيرسائين جن رضي الله تعاليٰ عنہ ميان صاحب قدس سره الاقدس جن کان بيان ٿي فرمايائون تہ جڏهن پاڻ انہ جي سفر کان حضرت مرشد مڪمل جي خدمت کان رخصت ياب ٿي هن طرف وارد ٿيا. تڏهن کين پيشاب ۾ گرميءَ جو اثر ٿي پيو. پوءِ هڪڙو شخص جو سندن خاص معتقدن ۽ مخلصن مان هو تنهن کين صلاح ڏني تہ جيڪڏهن شرعي حيلي سان ڪنهن عورت سان صحبت مجامعت فرمايو تہ جيڪر هي درد يڪدم دفع ٿي وڃي. پاڻ ان مهل انهيءَ ڳالهہ تي ڪجهہ ديرائي ڏيڪارئون. جنهن تي هو شخص وڃي هڪڙي عورت سان سائين جن جي طرفان شرعي حيلو ناهي ان عورت کي خدمت ۾ موڪلي ڏنائين. پاڻ گهڙي کن ماٺ ڪري خيال ۾ پئجي ويا ۽ پوءِ ان عورت کي فرمايائون تہ اي امان! اٿ ۽ پنهنجي گهر هلي وڃ. پوءِ فرمايائون تہ جيڪڏهن هينئر پنهنجي بت جي چڱيائي لاءِ هي ڪم ڪيون ها پوءِ توڙي ڪٿي مباح آهي تہ بہ عام ماڻهن جي طعني ۽ انگشت نمائي جو سبب بڻجي ها. جو هن ڪم کي بجڙو ڪم سمجهي اسانجي مرشد ڪريمن ڏي گهٽتائي ۽ نقص جي نسبت ڪن ها ۽ پنهنجاڻي جهان چٽ ڪري وجهن ها، تنهن ڪري پنهنجي بت جي صحت لاءِ جو هڪ فاني شيءِ آهي. اهڙو ڪم ڪرڻ تمام نہ ٺهندڙ ۽ نامناسب آهي. جنهن شخص کين اها صلاح ڏني هئي تنهن کان دوستي ۽ اخلاص جو رستو بلڪل ڇني ڇڏيائون ۽ وري ڪڏهن بہ ان ڏي التفات نہ ڪيائون ۽ فرمايائون تہ اهڙي سنگتيءَ کان چڱائي اصل ڪانہ پهچندي.

فصل ٽيون
وعظ ۽ نصيحت بابت

1- نقل: حافظ فقير ذات جو گنگرو نقل ڪري ٿو ته هيڪر آئون درگاهه مبارڪ تي حاضر هوس. هڪڙي ڏينهن پاڻ اڳين نماز جماعت سميت ادا ڪري فارغ ٿي ويٺا هئا ته ايتري ۾ حضرت صاحبزاده وڏا مسند نشين اول قدس سره جو ان وقت سندن صاحبزادگي جو زمانو هو نماز لاءِ مسجد شريف ۾ آيا ۽ هيڪل نماز ادا فرمايائون. پاڻ ڪين هيڪلو نماز پڙهندو ڏسي ڏاڍو جوش ۾ آيا ۽ فرمايائونس ته توهين سمجهو ٿا ته اسين پيرجا پٽ آهيون ۽ انهيءَ فخر تي گهوڙن تي چڙهياامير وانگر سٺا لباس پهريو شهر ۾ پيا ٿا ڦرو. اسان جي مرضي ۽ خواهش هئي ته الله تعاليٰ ڏي منهن ڪيو، پر توهان خلق سان مشغول ٿي ويؤ. تنهن ڪري اسين اوهان کان راضي ڪونه آهيون. ۽ ٻيو ته خليفن کي جو تلقين جو اجازو ڏنو هو سون سو هن لاءِ ته خلق کي الله تعاليٰ ڏي ڪوٺ ڪن ۽ سڌن پر هوبہ ماڻهن کي پاڻ لاءِ حصا بخرا (ڀاڱا) ڪري ويهي رهياآهن. انهن کان بہ راضي نہ آهيون ۽ ٻيا وري فقيرآهن جي پاڻ کي تارڪ الدنيا ٿا سڏائين حالانڪ ترڪ کان اڳ سندن حال هي هو جو ڪاٺين جي ڀري ڪري وڪڻي انهيءَ مان ڪا پائي چوٿائي ڪن ان جي حاصل ڪري گذران ڪنداهئا ۽ ويلي تي دال بہ هزارن حيلن سان هٿ ايندي هين. هاڻي اهي ساڳا تارڪ ڪتولن تي ٿا سمهن ۽ ٿڌن پاڻين جا گهڙا ڀريون ڪتولن هيٺان ٿا رکن ۽ جي هڪ ويلو ماني نہ ٿي ملين ته دل ۾ ٿا چون ته جيڪر سيئي وقتن تي طعام پيو ملي ته هوند چڱي طرح ڪايون پيون ڊؤ ڪيون ويٺا هجون، انهن ماڻهن کان بہ اسين راضي ڪونہ آهيون. ڇو ته هو نفس جي مخالفت ڪانہ ٿا ڪن. ۽ ٻيو هڪ ٽولو آهي جو ڇڙا ڇڙمل آهن ۽ دنيا وي اسباب وٽن ٿورو آهي. تنهن ڪري جلد اسان وٽ حاضر ٿين ٿا ۽ ٻيا مريد جيڪي دنياوي اسباب ۾ مقيد آهن تن کي چون ٿا ته اي دوستو اچو ته گڏجي حضرت مرشد ڪريم جي زيارت لاءِ درگاهه مبارڪ تي هلون. پوءِ اتي اهل اسباب وٽ خوب طرح مانيون ٻوڙ کائي اسان وٽ ايندا پوءِ جڏهن دنياوي ماڻهو پنجن ڇهن ڏينهن کانپوءِ موڪلائيندا ته هو فقير انهن کي وعظ ڪندا ۽ چوندا آهن ته جلدي نہ موڪلايو ٻئي ڏينهن ترسو، پر هنن ويچارن کي دنياوي مشغوليون ڪٿي ڇڏينديون نيٺ موڪلائي ويندا اهي مجرد ڇڙا ڇڙ مل فقير بہ ٽي ڏينهن هتي ٽڪي وري انهن وٽ ايندا ۽ مٿن ملامت جو مينهن وسائيندا ته

توهان ترسيوئي ڪين يڪدم وئي پوئتي ڊوڙ پاتو ۽ پاڻ کي ٻہ ٽي ڏينهن وڏيڪ ٽڪڻ ڪري فخر وارو پيا پائيندا. انهن ماڻهن کان بہ اسين راضي ڪونہ آهيون: پوءِ سموري جماعت، حاضر ماڻهن کي خطاب ڪري فرمايائون تہ " توهان سيني الله تعاليٰ ڏي منهن نہ ڪيو" ائين فرمائي جوش کان حاويلي مبارڪ ڏي اسريا ۽ ٽيپهري نماز تي بہ جوش ۽ رنجش جي سببان مسجد شريف ۾ تشريف فرمانہ ٿيا. جماعت ۾ ڏاڍو روچ دانهون ۽ جوش خروش اچي پيو. پوءِ سانجهي نماز تي رحم فرمائي تشريف فرمايائون.

2- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر لاڙ جي سفر ۾ حضرت پير سائين جن رضي الله تعاليٰ عنہ مون فقير جي دعوت تي تشريف فرماٿياهئا، ۽ مهرباني فرمائي زيارت ڪرائڻ لاءِ اندر جاءِ تي آيا. مون ڪجھ طعام تيار ڪرايو هو سو خدمت ۾ پيش ڪيم پاڻ صاحبزادن سڳورن سميت ان مان کاڌائون. کاڌي کائڻ کانپو اتان خواہ آس پاس جون عورتون جي زيارت لاءِ اچي حاضر ٿيون هيون تن دعا لاءِ خدمت عاليہ ۾ استدعاڪئي. پاڻ سيني جي حق ۾ دعا گهريائون . ۽ اٿيا تہ انهيءَ وچ ۾ منهنجي پڦي خدمت شريف ۾ عرض ڪيو تہ " حضرتا! توهان جي دامن ورتي اٿسي" حضرت مرشد مڪرم جن کي جوش اچي ويو جو مون سندن منهن مبارڪ ڏي ڏٺو تہ ڳاڙهي ورن پيو ڏيکارجي ۽ پگهر مبارڪ جا قطرا ظاهر ٿيل هئا. فرمايائونس تہ اي امان! دامن وٺڻ ٻري آهي. پڦي وري خدمت ۾ هي مصرعو عرض گذاريو تہ " اگلاٽي اوڏ تہ ٻڻ لاکي جام جا" پاڻ جواب ۾ فرمايائون تہ " اوڏ سيئي اوڏ جي لاکي جي لوڏ" پوءِ مثال بيان فرمايائون تہ سراين جي قوم جي ميان جا مريد هونداهئا سي پنهنجي نفس جي خواهش تي ڪم ڪري پوءِ چوندا هئا تہ " گهت ميان تي گهت ميان تي" انهيءَ غفلت ۽ ناداني‌ءَ جو اهو نتيجو نڪتو جونہ رڳو سندن حڪومت برباد ٿي وئي. بلڪ پاڙئي صفا پٽجي وين. اي امان! جڏهن ماڻهو مري ٿو ۽ انهيءَ کي قبر ۾ آٿي ٿا رکن ۽ ملائڪ جواب سوال جي پڇا لاءِ وٽس اچن ٿا، تڏهن اهو مثل ويچارو وئي ٿو دانهون ۽ فريادون ڪري ۽ جن ماڻهن سان دنيا ۾ دوستي هوندي هيس تنکي سڏ ٿو ڪري ۽ مدد ۽ واهر لاءِ واڪا ٿو مچائي! پر دنيا وارن مان ڪوبہ سندس احوال کان واقف ڪونہ ٿو ٿئي ۽ نڪي سندس سڏ ٻڌي ٿو نہ واهر لاءِ وجي ٿو سگهي. مگر انهيءَ وقت جيڪا الله ڪارڻ پنهنجي مرشد سان دوستي رکي هونداٿين سا ڪم ايندس ۽ مرشد مڪمل ملائڪن جي هٿان کيس ڇڏائي آزاد ڪري ٿو ڇڏي، نہ تہ ٻيو ڪوبہ انهيءَ اوکي مهل ۾ سندس مدد ڪونہ ٿو ڪري.

3- نقل: سندن روش مبارڪ هوندي هئي تہ نماز جمعي جي ادا ڪرڻ ڪانپوءِ ممبر تي ويهي وعظ فرمائيندا هئا. الله جي مخلوق جاڏهون تاڏهون تمام گهڻي تعداد ۾ جمعي جي نماز ادا ڪرڻ ۽ وعظ ٻڌڻ اچي گڏ ٿيندي هئي ۽ پاڻ وعظ ۾ قرآن، حديث ۽ شريعت طريقت جا نڪتا ۽ حقيقت معرفت جا اسرار، اڳين مشائخن جا قول ۽ پوين بزرگن جا گفتا، هر قسم ۽ هر زبان جا بيت نهايت عمدگيءَ سان ٻڌندڙن جي حال موجب بيان فرمائيندا هئا ۽ سندن وعظ ڪري ساري جماعت عام ۽ خاص ماڻهن تي اهڙو اثر پوندو هو جو ساري جماعت ۾ روڄ ۽ درد ۽ وجد جي حالت پيدا ٿي ويندي هئي ۽ روئندي روئندي ماڻهو بي هوش ٿي ويندا هئا پاڻ بہ وعظ ۾ گريو فرمائيندا هئا ۽ وعظ ۾ فرمائيندا هئا تہ متان سڀاڻي قيامت جي ڏينهن حساب جي مهل ڪوئي حجت آڻي تہ اسان کي ڪنهن ڪو نہ ٻڌايو، تنهن ڪري پنهنجي خدا سان هجو. اسان جو هي قول توهان جي حجت کي سڀاڻي باطل ڪندو. جيئن تہ ڪنهن بزرگ فرمايو آهي تہ:

تدبير خود امروز کن اي خواجہ ڪ فردا

هر چند ڪ فرياد ڪني سود ندارد

يعني اي سردار پنهنجي ڳڻ ڪا اڄ ئي اٿي ڪر. جو تہ سڀاڻي گهڻيون ئي دانهون ڪندين پر فائدو ڪونہ ٿيندءِ.

4- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ هن زماني ۾ اسان فقير اهڙا آهيون جو ڪو دنيا دار ماڻهو اسان کي هڪ پيسو ڏيئي ۽ چوي تہ مون کي بہ نفل بخش تہ جهٽ بہ نفل نماز جا هڪ پيسي تي ڪيس ڏئي ڇڏيون. پر جي ڪو پيسو اسان کان گهري تہ اصلي ڪين ڏيونس.

5- نقل: غلام فقير اهڙو نقل ڪري ٿو تہ هڪڙي رات سندن خدمت مبارڪ ۾ درگاهہ مبارڪ واري مسجد ۾ حاضر هوس. پاڻ فرمايائون تہ هن کان اڳ اسان اوهان کي چيو هو تہ هڪٻئي سان صحبت ۽ سنگت ڪندا ڪيو پر هينئر اوهان کي چئون ٿا تہ هيڪلو ويهي پنهنجي رب کي ياد ڪندا ڪيو. جو تہ هينئر اهڙو وقت آيو آهي جو بہ جٽا گڏجي ٿا ويهن تہ گويا ڪ بہ شيطان گڏ اچي ٿا ٿين. يعني خدا تعاليٰ جي يادگيري ڪانہ ٿا ڪن. بلڪ بيهودا، ۽ اجايا گفتا ڪٿي ٿا ڇيڙن.

6- نقل: ناقل حافظ محمود ٽيپو ويٺل ڊاسوڙيءَ جو، جو اها نصرپور جي طرف هڪ ديهہ آهي تہ هيڪر درگاهہ ثريا جاهہ تي مسجد شريف منجهہ سندن خدمت ۾ حاضر هوس. صاحبزادي والاتبار ميان محمد ياسين شاهہ وٽانئن سبق پي پڙهيو تہ مير سهراب جو نوڪر جو انهيءَ ڏينهن خدمت شريف ۾ آيو هو، موڪلائڻ لاءِ لنگهي آيو ۽ جڏهن موڪلائي مسجد جي دروازي کان ٻاهر نڪتو تہ

وري مسجد ۾ اندر اچي اشاري سان صاحبزادي صاحب کان موڪل گهريائين. صاحبزادي صاحب ڪيس اشاري سان فرمايو ته گهڙي ڪن ترس، سبق کان وانداڻيون ته پوءِ ملاقي ٿي موڪلائجانءِ. حضرت پيرسائين جن اهو حال ڏسي ورتو ۽ فرمايائون ته جيڪو دولتمند ماڻهن جي دوستي ۾ محبت ٿو رکي ان کي سندن دوستيءَ مان هرگز چڱائي حاصل ڪانه ٿيندي. بلڪ ضرور نقصان پهچندس. پر جي اوهان پائيندا ته اسانجو والد فقير آهي ته به خدا تعاليٰ جي دوستي ڪانسواءِ اوهان کي ڪوبه نه پڇندو. هڪڙو ريسڪائي فقير حاضر هو تنهن عرض ڪيو ته حضرتا! تنهن جي دامن ورتي اٿسي تون اسان لاءِ محڪم ٽيڪ آهين. انهيءَ تي پاڻ جوش ۾ آيا، ۽ ان فقير کي فرمايائون ته تون اهڙيون حجتون تڏهن ٿو ڪرين جو خبرڪانه اٿئي. پوءِ مثال بيان فرمايائون ته هيڪر گدڙن گڏجي پاڻ ۾ صلاح ڪئي ته اچو ته گڏجي هلي شهر جي ڪتن کي شهر مان لوڏي، ڳوٺ پنهنجي تصرف ۾ قبضي ۾ آڻيون. اها صلاح پڪي ڪري، سيئي گڏجي اٿي شهر ڏي هليا، جڏهن هڪڙي ڳوٺ وٽان ويجها آيا، ته اتي جي ڪتن کي جو خبر پئي، سي ڪين ڏسڻ شرط اچي ڪڍ پيا، سڀ گدڙ جهنگ ۾ ڀڄي ڪي ڪاڏي ويا، ڪي ڪاڏي، مگر انهن مان هڪڙو گدڙ ڀڄي نه سگهيو، لاچار هڪڙي واڻئي جي هٽ ۾ لڪو. جڏهن رات ٿي تڏهن اتان واڻئي جي ليڪي جي بندي ڪٽي گدڙن کي اچي مليو ۽ ڊاڙون هڻڻ لڳو ته زورا ور توهان تڪڙ ڪري ڀڄي ويؤ. نه ته مان ڏس هي سند بادشاهه کان لکرائي وٺي آيو آهيان، اچو ته هينئر موٽي هلون، گدڙن کي سندس چوڻ تي قوت ٿي ۽ انهيءَ سند تي تڪيو ڪري دلير ٿي شهر ڏي موٽيا، جڏهن شهرجي ويجهو آيا ته اڳئين وانگر وري به ڪتا اچي مٿن ڪڙڪيا ۽ ويچارن جهنگ ۾ ڀڄي ڀڄي مس جند ڇڏائي. واٽ تي ڀڄندي هڪڙي گدڙ چيو ته ڀيلي جيڪو بادشاهه کان سند لکرائي آيوهو، اهو ڪاڏي ويو انهي کي سڏ ڪيو ته اها سند ڪتن کي ڏيکاري ته اسانجو پيڇو ڇڏن. ايتري ۾ ڏسن ته اهو گدڙ ڀڄندو سهڪندو ٿو اچي، پڇيائونس ته سند ڪاڏي ڪيئه؟ جواب ڏنائين ته اجا بادشاهه گردي جو وقت آهي. يعني امن امان ڪونه ٿيوآهي پوءِ سند وري ڪيئن ڏيکاريون؟

7- نقل: خليفو غازي خان نقل ڪري ٿو ته حضرت مرشد معظم رضي الله تعاليٰ عنه فرمايو ته ڪنهن مريد پنهنجي پير کان رخصت طلب ڪئي، ته جهان جي سير ڪرڻ جي اجازت ملي ته وڃي دنيا ۾ گهمان ڦيران. پير پڇيس ته ڇالاءِ ٿو سير ڪرين؟ مريد عرض ڪيو ته خلق الله کي وعظ نصيحت ڪرڻ لاءِ، ته حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي امت بدڪمن کان گوشو ڪري ۽ شرعي

حڪمن تي استقامت وٺي ۽ انهيءَ پاران مون کي بہ درجو حاصل ٿيندو. پير ڪيس چيو تہ جيڪڏهن انهيءَ نيت سان وڃين ٿو تہ بلاشڪ جنهن طرف مرضي پوئي اوڏانهن توکي اجازت آهي. اهو مريد رخصت ياب ٿي، هڪڙي ڳوٺ ۾ وڃي تڪيو ۽ اتي وعظ شروع ڪيائين. ڪجھ مدت ڪانپوءِ اهو پير پنهنجي مريد جي احوال جي جاچ ۽ سندس وعظ جي فائدي ڏسڻ لاءِ انهيءَ ڳوٺ ۾ آيو. ڪيس ڏٺائين تہ ممبر تي ويٺو وعظ ڪري. هي بہ ڳجهي طرح وڃي مسجد جي ڪنڊ ۾ ويٺو. وعظ هلندي هڪڙي سائل اچي سوال ڪيو. انهيءَ مريد کي جيترو ٿي سگهيو، خيرات ڏنائين گهڙي کن ڪانپوءِ وري ٻيو سائل آيو، ان کي بہ پنهنجي هڙان خيرات ڏنائين، جڏهن پير سندس اها روش ڏٺي اٿي وڃي ممبر تان ڪيس هيٺ لاٿائين ۽ چپاٽ هڻي چيائينس تہ تون اسان ڪان حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي امت جي ثواب لاءِ موڪل وٺي آيو هوئين يا پنهنجي نفس جي ثواب لاءِ؟ هي تو رخصت جي برخلاف عمل ڪيو آهي. جيئن تہ سائل جو سوال مجمل هو جو سمورن جماعتين ۽ حاضر ماڻهن کي شامل هو نہ خاص تولاءِ. پوءِ تو چونہ خيرات ڏيڻ ۾ دير ڪئي تہ من جماعت مان ڪو ٻيو سائل کي ڪجهہ ڏئي سندس حق واجب ادا ڪري، ۽ ثواب حاصل ڪري ها. هينئر تو سندس حق ادائيءَ ۾ تڪڙ ڪري ٻين کي ثواب ڪان محروم ڪري وڌو، جنهن مان معلوم ٿو ٿئي تہ تون پنهنجي ثواب لاءِ هت آيو آهين، نہ امت حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي ثواب لاءِ، تنهن ڪري تون انهيءَ ڪم جو لائق نہ آهين.

8- نقل: ٻيو فقير نظاماڻي نقل ڪري ٿو تہ حضرت پيرسائين جن رضي الله تعاليٰ عنہ صاحبزادي والاتبار ميان هدايت الله شاهہ جي شادي لاءِ پنهنجي نندي ياءُ سيد ميان مرتضيٰ علي شاهہ قدس سره الاقدس وٽ تشريف فرماٿيا هئا. سومهياڻيءَ جي وقت کٽ تي ويٺا هئا ۽ اتي هي نقل بيان فرمايائون تہ، هڪڙو سوداگر هو تنهن پنهنجي دوڪان جي حفاظت لاءِ هڪڙو پولڙو ڏاريو هو. پوءِ جڏهن اهو سوداگر ڪنهن ڪم ڪار تي ويندو هو تہ انهيءَ پولي کي دوڪان تي ويهاري ويندو هو، هڪڙي ڏينهن ڪو چور دڪان تي اچي پولڙي جي پرسان ويٺو ۽ ان سان مڪر فريب ڪري چوريءَ جو ارادو ڪيائين، پوءِ ڇا ڪيائين جو پولي اڳيان ٻانهون ٻڌائين، تہ انهيءَ پولي بہ ٻانهون ٻڌيون ۽ ڪڏهن سلام پٺي ڪيائين تہ هن بہ سلام پي ڪيو، ڪڏهن ڪلي پٺي ڏيڪاريائينس، تہ هو بہ ڪلڻ پي لڳو. مطلب تہ جيئن انهيءَ چور پٺي ڪيو تيئن پولي بہ پٺي ڪيو، نيٺ پڇاڙيءَ ۾ انهيءَ شخص اکين تي هٿ رکيا، تہ انهيءَ پولي بہ اکين تي هٿ رکيا. جڏهن پولي اکين تي هٿ رکيا، تڏهن اهو چور دڪان تان کي شيون چورائي ڪنيون هليو ويو،

پوءِ جڏهن دوڪان جو مالڪ آيو، تڏهن اچي ڏٺائين ته ڪي شيون چورائجي ويون آهن. تنهن تي پولي کي ڏاڍي مار ڪڍيائين ۽ وري ٻئي ڏينهن انهيءَ پولي کي اڳئين دستور موجب دڪان تي وهاري ڪنهن ڪم ڪار سان ٻاهر نڪري ويو. ته اينري ۾ اهو چور به وجهه وٺي موٽي آيو. ۽ اڳئين طرح فريب ۽ دغا شروع ڪيائين، پولو به سندس تابعداريءَ ۾ ائين ڪرڻ لڳو جيئن چور پئي ڪيو، پر جڏهن چور اکين تي هٿ رکيا، تڏهن پولي جو مار کاڌي هئي تنهن جي پو ڪان اکين تي هٿ نه رکيائين، بلڪ ٻنهي هٿن سان اکيون پٽي ڏسڻ لڳو ته ڪجهه ڪنيو ته نه ٿو وڃي، چور اهو حال ڏسي نااميد تي موٽي ويو.

اي عزيز! انهي نقل جو مطلب هي آهي ته پولي جهڙو ڪم عقل حيوان به رڳو هڪ ڀيري مار جهلڻ ڪري پنهنجي ڪم تي بلڪل هوشيار، خبردار ۽ محڪم ٿي ويو. پر عجب حال اسان غافلن نادانن جو آهي، جو جيتوڻيڪ هيترا وعظ ۽ نصيحتون نبين ولين ۽ مرشدن سڳورن جون پيا ٻڌون ته به اندر جي چور يعني نفس پليت جي چوري ۽ شرارت کان خبردار ٿي نٿا سگهون. بلڪ سندس مراد تي ڪم ڪري ان جي نڳيءَ ۾ ڦاٿا وڃون ٿا. حالانڪ اسان کي صاف طرح ٻڌايل آهي ته اعدیٰ عدوڪ الذي بين جنبيڪ يعني تنهنجي دشمن مان وڏو دشمن تنهنجو نفس آهي جو ٻنهي پاسن جي وچ ۾ ويٺو اٿئي.

9- نقل: عبدالله فقير رهندڙ ڪور واهه جي طرف جو نقل ڪري ٿو ته هڪڙي رات درگاهه معليٰ پائگاهه تي پاڻ جماعت سميت ذڪر جي مشغولي ۾ هئا ۽ آئون سندن پرسان ويٺي ذڪر ڪيو. سانوڻ ۽ گرميءَ جا ڏينهن هئا تنهن ڪري ڪن فقيرن جي روش هوندي هئي ته پاڻي جا ڪونرا ڀري آڻي جماعت ۾ رکنداهئا پوءِ جنهن کي اڃ لڳندي هئي سو انان پاڻي پي وٺندو هو، انهيءَ رات مون به ذڪر جي وچ ۾ پاڻي اٿي وڃي پيتو جو سندن نظر مبارڪ کان منهنجو اٿڻ گذريو. پوءِ ٻي ڏينهن جو اندر حاويلي مبارڪ ۾ گاري ڪٽڻ جي ڪم ۾ مشغول هئا سون مون غلام کي فرمايائون ته اي ڇوڪرا رات ذڪر ۾ پاڻي تواٽي پيتوهو؟ مون عرض ڪيو ته هائوسائين، پاڻ فرمايائون ته ٻيهر متان پيتو اٿئي چو ته ذڪر ۾ پاڻي پيئڻ قلب کي ڪارو ڪري ڇڏيندو آهي.

10- نقل: پاڻ فرمايائون ته جڏهن اصحاب سڳورا ڪافرن سان ملاقي ٿيندا هئا ته انهن جي بتن کي گاريون ڏيندا هئا تنهنجي جواب ۾ ڪافر وري مؤمنن جي خدا (جل جلاله) کي گاريون ڏيندا هئا، تڏهن الله تعاليٰ جل شانه هي آيت سڳوري موڪلي: ولا تسبوا الذين يدعون من دون الله فليسبوالله عدوا بغير علم" يعني جن کي ڪافرالله تعاليٰ جل شانه ڪانسواءِ پوڄيندا آهن (بت) تن کي

گاربون نہ ڏيو (چوڻ انهيءَ ڪري) پوءِ اهي گاربون ٿا ڏين الله تعاليٰ جل شانه کي بنا چاڻ جي دشمنيءَ ڪري.

11- نقل: خليفو ميان لقمان رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ ڏهاڪي ۾ ويٺل هئا. هڪڙي ڏينهن وچين نماز ادا ڪرڻ کانپوءِ دعا گهري مصلي مبارڪ تي ويهي فرمايائون تہ اي دوستو! جيڪڏهن همت اٿو تہ پنهنجي رب ڏي پڄو چو تہ الله تبارڪ وتعاليٰ قرآن ڪريم ۾ حڪم فرمائي ٿو تہ ففروالي الله، يعني پوءِ پڄو پنهنجي رب ڏي. حضرت رسول ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي متابعت کان مٿو اصل نہ موڙيو چو تہ الله تعاليٰ جل شانه ڏي انهيءَ وات کانسواءِ ٻي ڪا وات ڪانہ آهي.اهو ڪلام فرمائي پاڻ وري اعتڪاف واري جاءِ ۾ اسريا پوءِ سانجهي نماز کانپوءِ آءُ مسجد جي اڱڻ ۾ ويٺو هوس، تہ ايتري ۾ پاڻ اعتڪاف واري جاءِ کان نڪري مسجد شريف ۾ آيا. منهنجي نظر جڏهن مٿن پيئي تڏهن بي اختيار ڪمال خوشي ۽ فرحت کان پنهنجو هٿ ڊگهاڙي چيم تہ اجهو مرشد منهنجو آيو آهي. هٿ ڊگهارڻ کانپوءِ ڏاڍو پشيمان ٿيس تہ ائين چوڪيم. پاڻ اچي مصلي تي ويٺا. مون خدمت مباڪ ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! مرشد ڏي هٿ ڊيگهاڙڻ درست آهي يا نہ؟ پاڻ فرمايائون تہ اهو مسئلو ڪنهن ڪتاب ۾ ڪونہ ڏٺو اٿسين. پوءِ فرمايائون تہ اوري آءُ. جڏهن ويجهو ويس تڏهن مون کي ياڪر پائي فرمايائون تہ ڪوڪرن جي ڳوٺ ويو هئين؟ عرض ڪيم تہ، هائو سائين فرمايائون تہ اتي ماڻهو ڪيئن آهن؟ عرض ڪيم تہ چڱي طرح ذڪر ۾ مشغول آهن. پاڻ ڏاڍا خوش ٿيا. ايتري ۾ جماعت منجهہ سيني کي سندن تشريف آوريءَ جي خبر پئجي وئي ۽ سيئي اچي گڏ ٿيا. خليفو سلطان فقير جو وحدت ۾ استغراق هوس تنهن عرض ڪيو تہ حضرتا! توهان امر فرمايوآهي تہ، حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي متابعت ڪيو، سو جيڪڏهن پوري متابعت يعني حقيقي متابعت حاصل ٿيندي تہ واه ڀلائي نہ تہ ظاهري متابعت اسان کان بہ ڪانہ ٿيندي. پاڻ انهيءَ ڳالهہ تي ڪجهہ شڪر رنجي ڏيکاريائون ۽ فرمايائون تہ اسانکي ظاهري متابعت حاصل ٿي پوي تہ بہ غنيمت آهي. پوءِ آية شريف تلاوت فرمايائون.

قل ان كنتم تحبون الله فاتبعوني يحببكم الله
ويغفرلكم ذنوبكم والله غفور الرحيم.

يعني اي پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم ماڻهن کي چؤ تہ جيڪڏهن الله تبارڪ وتعاليٰ کي دوست ٿا رکو تہ پوءِ منهنجي متابعت ڪيو تہ الله تعاليٰ اوهان کي دوست رکي ۽ توهان جا گناه بخشي ۽ الله تعاليٰ بخشيندڙ ۽ رحم ڪندڙ آهي.

12- نقل: هيڪر ڪمال فقير ٽالپر ۽ ڪرم فقير ٽالپر پاڻ ۾ ويٺي ڳالهيون ڪيائون ته ٻين فقيرن جي جماعت ڪي جذب ۽ حالت ٿئي ٿي. اسين لااله الاالله جو ذڪر به رات ڏينهن پيا ڪيون ته به ڪڏهن نه وجد منهن ڏنو نڪي حال ئي حاصل ٿيو. سندن اها ڳالهه پاڻ ٻڌي ورتائون. فرمايائون ته اجا رات آهي جڏهن ڏينهن ڏنو ٿيندو تڏهن پاڻهي سڀ ڪنهن کي خبر پوندي ته ڪيترو سرمايو ۽ موڙي گڏ ڪري آيو آهيان. وري انهن کان پڇيائون ته توهان کي سڪندر بادشاهه جي غار واري احوال جي ڪاخبر آهي ته ڪيئن هو؟ عرض ڪيائون ته حضرتا! اسان کي ڪاخبرنه آهي. پاڻ فرمايائون ته جڏهن سڪندر ظلمات واري غار مان موٽيو هو تڏهن اوندهه ۾ گهوڙن جي پيرن هيٺان پٿريون پي لڳن. سڪندر پنهنجي لشڪر کي حڪم ڪيو ته سڀ ڪو ماڻهو اتان اهي پٿريون گڏ ڪري کنيون هلي. بادشاهه جي انهيءَ حڪم ڪري سڀ ڪنهن اتان پٿريون کنيون، پوءِ ڪن خرزينون ۽ توبرا ڀري پنهنجي گهوڙن تي وڌا. ڪن رڳيون خرزينون ڀريون. ڪن توبرن تي قناعت ڪئي. ڪي گهٽ ڪي وڌ، پنهنجي خيال موجب پٿريون ڪڻي آيا. پر ڪن بدنصيبن ڪجهه به ڪونه کنيو. خالي هٿين نڪري آيا. جڏهن غار جي اوندهه مان نڪري ٻاهر ٿيا تڏهن ڪڻي ڏسن ته اهي پٿريون سڀ هيرن جا ٽڪر چمڪي رهيا هئا، پوءِ جن شخصن گهٽا کنيا هئا تن کي به ارمان ٿيو ته جيڪر اهڙي خبر هجي ها ته هوند پلون ۾ به ڀريون ٻڌي اچون ها ۽ جن ٿورڙا کنيا تن کي اهو افسوس ٿيو ته جيڪر ٻين جيترو ڪڻي اچون ها ته به ڏاڍو چڱو ٿئي ها. پر جن بد بختن اصل ڪجهه ڪونه آندو ۽ شقاوت ازلي جي پاران اهڙي مفت جي نعمت کان محروم رهجي ويا. تنکي ٻه درد پيدا ٿي پيا. هڪ ته بادشاهه جي حڪم جي بي فرماني جو ڏک، ۽ ٻيو ته اهڙي بي نظيرمفت جي دولت کان بي نصيبيءَ جو سور، مطلب ته سيڪو شخص پنهنجي قدر آهر افسوس ۽ ارمان ۾ پئجي ويو. اهڙي طرح هي دنيا به اونداهي غار جي مثال آهي، پوءِ جيڪو هتي جيتري قدر صالح عمل ڪندو تيتري قدر آخرت ۾ ان جو عوض ملندو. ۽ جيڪو ڪجهه ڪونه ڪندو تنهن کي ڪو فائدو ۽ اجر ڦڙ ڪونه پوندو. پر ارمان ۽ افسوس سڀني کي قدر آهر ٿيڻو آهي.

13- نقل: خليفو ميان لقمان رحمة الله عليه نقل ڪري ٿو ته هيڪر موٽيل فقير ڊڪڻ حاويلي مبارڪ جي تياريءَ لاءِ مسجد شريف جي ڀوڀان ڪاٽيون ويٺي ناهيون، پاڻ به وٽس هڪ کاٽيءَ تي اچي ويٺا ٻيا فقير به حاضر ٿيا،ته ايتري ۾ هوت فقير رهندڙ درگاهه مبارڪ جو، جو اکين کان معذور هو سو اتي آيو ۽ ٿهڪ ڏيئي ڪلي چيائين ته اي ملا موٽيل ويٺو آهين؟ موٽيل فقير ته ادب کان ڪجهه نه

ڪڇيو جنهن مان هوت فقير کي معلوم ٿي ويو تہ سائين جن وينل آهن. تڏهن يڪدم گوڏا پيچي ماٺ ڪري ويهي رهيو. پاڻ فرمايائونس تہ اي حافظ الله تعالىٰ ياد اٿئي؟ چيائين تہ هائو سائين، فرمايائون تہ ائين نہ چوڻ گهرجي، توکي الله تعالىٰ ياد هجي تہ هوند ٿهڪ ڏيئي کونہ کلين ها. ڇو تہ الله تعالىٰ جل شانه قرآن مجيد ۾ فرمايو آهي تہ فليضحڪوا قليلا واليبڪوا ڪثيرا. يعني (اي پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم فرمائين تہ) ٿورو کلو ۽ گهڻو روئو ۽ پيو تہ ٿهڪ ڏيئي کلڻ سان دل مري ويندي آهي. سندن انهيءَ فرمودي مبارڪ ٻڌڻ سان حاضر ماڻهن ۾ روڄ پئجي ويو.

گريہ وزاري عجب سرمايہ است تابشهر دل قوي ترپايہ است

يعني روڄ ۽ زاري نيزاري عجب سامان آهي. ۽ دل واري شهر لاءِ وڏو سهارو ۽ محڪم مرتبو آهي.

14- نقل: هيڪر پاڻ خليفن جي حق ۾ مثال بيان فرمايائون تہ هڪڙو ٻلو ننڍڙين ميين جي تسبيح ٺاهي پنهنجيءَ ڳچيءَ ۾ وجهي ڪوئن کي دعوت ڪيائين تہ مون هينئر پنهنجن گناهن کان توبہ ڪئي آهي ۽ گناهن جي بخشيش لاءِ حج وڃڻ لاءِ تيار آهيان. توهان بہ جيڪر هلو تہ گڏجي حرمين شريفين جي زيارت کان مشرف ٿي اچون. ڪوئن ميي جي تسبيح سندس ڳچيءَ ۾ ڏسي پڪ سمجهيائون تہ ٻلي پنهنجي گناهن کان سچيءَ دل سان توبہ ڪئي آهي ۽ حج جو پڪو ارادو اٿس. تنهن ڪري هڪڙي جماعت ڪوئن جي ساڻس رفيق ٿي حج لاءِ اٿي هلي! پوءِ جڏهن ٻلي کي واٽ تي ٻک لڳندي هئي تڏهن ڪوئن کي چوندو هو تہ اي رفيقو اچو تہ ٿوري وقت تائين راڳ ڪيون ۽ نچون ٽپون تہ واٽ جو ٿڪ ۽ مسافريءَ جي ماندگائي هلڪي ٿئي ۽ تازا توانا ٿي وري اڳتي پنڌ پئون. پوءِ جاٽي وڏي ڊوڙ ۽ غبار ڏسندو هو اتي وجي ڪوئن سميت نچڻ ٽپڻ ۽ خوشيون ڪرڻ لڳندو هو. جنهن ڪري وني اهڙي دز ۽ غبار اٿندو هو جو هڪ ٻئي کي ڏسي ڪونہ سگهنداهئا، اهڙو وجهہ وٺي ٻلو هڪ بہ ڪوئو جهلي پيٽ ۾ لنگهائي ڇڏيندو هو. ائين ڪندي بہ ٽي ڏينهن گذري وين. ڪوئن جو ڏنو تہ اسين روز بروز وجون گهٽبا. سو پاڻ ۾ هڪڙي ڏينهن ويچار ڪرڻ لڳا تہ اسين پهريان جڏهن آياسون، تڏهن ڪوڙ ڇٽا هئاسين هينئر وجي ٿورڙا بچاآهيون، تنهن جو سبب ڇا آهي؟ هڪڙي ڪوئي چيو تہ جيڪي خلل اٿو سو انهيءَ راڳ نچڻ ٽپڻ واري مجلس ۾. تنهن ڪري ان جي جاچا وٺڻ ڪپي. نيٺ هڪڙي ڪوئي کي انهيءَ مجلس مهل پاسي ڪري وهاريائون تہ حال معلوم ڪري ۽ رفيقن کي ٻڌائي. جڏهن رئي ۽ دز اٿي تڏهن انهيءَ ڪوئي ڏٺو تہ ٻلو هڪڙو ڪوئو واٽ ۾

جهليو ڪايو ٿو وڃي، تڏهن ڊوڙي اچي ٻلي ڪان پڇيائين ته حج تي ڪهڙي واٽ هلبي ٻلي ٻئي ڪلها مٿي ڪري ڪوئي کي ڳيت ڏيئي جواب ڏنائين ته " جدي ڪان".

15- نقل: خليفو ميان لقمان رحمة الله عليه نقل ڪري ٿو ته هيڪر درگاهه مبارڪ تي حاضر هئاسون، ته رات برات جو موقعو آيو. مون سان جيڪي فقير ساڻ هئا تن حضرت مرشد معظم رضي الله تعالىٰ عنه کي دعوت ڪئي ۽ چانور چاڙهيائون. اتفاق سان چانورن ۾ لوڻ زياده پئجي ويو. پاڻ پنهنجن صاحبزادن ۽ قاضي عبدالرحمان ۽ قاضي ميڏني سميت دعوت تي تشريف فرمائيا. فقيرن طعام آڻي حاضر ڪيو. پاڻ جيتري قدر ڪين وٺيو اوترو طعام کاڌائون ۽ لوڻ بابت ڪوبه حرف زبان مبارڪ مان ڪونه ڪڍيائون ۽ ٻين به ادب ڪري ڪونه ڪڇيو باقي عارف ڪامل ميان قابل شاهه جو سائين جن جي عزيزن مان هو تنهن فرمايو ته لوڻ حد کان وڌيڪ آهي انهيءَ ڪانپوءِ ٻين به البت ان بابت گفتگو ڪيائون ۽ کائڻ کان هٿ ڪڍيائون. مگر پاڻ مرڪيا به پي ۽ طعام به پي کاڌائون. جڏهن فارغ ٿيا تڏهن هٿ مبارڪ ڌوئي اٿان اٿيا ته ايتري ۾ حاجي آدم بروهي عرض ڪيو ته فقير جي دعوت آهي منهنجي گهر مهرباني فرمائي تشريف فرمائيو. پاڻ صاحبزادن ۽ قاضي سميت سندس گهر آيا . جڏهن طعام آيو تڏهن پاڻ پڇيائون ته ڪهڙو طعام آهي. فقير چيو ته گوشت ۽ ماني، پاڻ فرمايائون ته اي خليفا برات رات ۾ گوشت کائڻ درست نه آهي. قاضي ميڏني چيو ته سائين اها راويت ضعيف آهي. پاڻ فرمايائون ته ضعيف حديثن ۾ به جن ڳالهين جي جهل هجي تنکي ڇڏي ڏجي. ۽ جن لاءِ عمل جو حڪم هجي ان تي عمل ڪرڻ کپي. سيئي حاضر مجلس ماڻهن گوشت مان هٿ ڪڍي ڪڍيا ۽ رکي ماني کائڻ وينا. پوءِ فرمايائون ته ماڻهن کي سڃاڻ ڪانهي. الله تعالىٰ فرمائي ٿو ته ويطعمون الطعام علىٰ حبه مسڪينا ويتيما واسيرا. يعني (نيڪو ڪار مؤمن) الله تعالىٰ جي محبت ۾ مسڪينن ڇورڙن ٻارن ۽ قيدين بندين کي طعام کارائن ٿا" ۽ ماڻهو وري چون ٿا ته " ملان ۽ ڊنگ ۽ خير" يعني خير رکو ملن ۽ ڊنگن ۽ يعني مشهور ماڻهن کي ڏجي باقي مسڪين ويچارا ڇتا. خليفي حاجي آدم کي حال پئجي ويو ۽ ڏاڍو عجز ۽ زاري ڪيائين. پاڻ فرمايائونس ته اي ادا مسجد شريف ۾ ڪوڙ مسڪين بکيا ويٺا آهن. انهن کي نٿو کارائين باقي جيڪي اڳي کائي آيا آهن تن کي پيو کارائين. اوهان سمجهوٿا ته پير کي کارايون ته خوش ٿيندو. پر اسين پنهنجي کائڻ ۾ خوش ڪونه آهيون. بلڪ مسڪينن جي کارائڻ ۾ خوش ٿينداسون. پوءِ سيئي کائڻ کان بس ڪئي ۽ خليفي آدم اهي مانيون جي بچيون انهن سان ٻيون مانيون به پچرائي شامل ڪري مسجد شريف ۾ آڻي فقيرن کي ورهائي ڏنائين.

16- نقل: پنهون فقير ماڇي ويٺل مانباڻ واقع ديهه چاچڪن جي پرڳڻي جو نقل ڪري ٿو ته حضرت پيرسائين رضي الله تعاليٰ عنه فرمايو ته جيڪڏهن حياتيءَ مان رڳو هڪ ڏينهن باقي بچيل هجي ته انهيءَ ۾ به ڪو وڻ پوکڻ کپي. جو ته ان ۾ تمام وڏو اجر آهي. اي عزيز! وڻ پوکڻ مان سندن مراد، صالح عمل ڪرڻ آهي. جيئن ته قرآن مجيد ۾ ڪشجرة طيبة سان انهيءَ ڏي اشارو آيل آهي.

17- نقل: خليفو محمود رحمة الله عليه لکي ٿو ته هيڪر پاڻ مون کي ڳالهه ٻڌايائون ته ڪنهن وقت بودلو واه ورتيون پي آياسون ته واٽ تي جهنگل ۾ واهه جي پڪ سان هڪ زال ۽ ڏاڙهي مرد کي ڏٺو سون ته پاڻ ۾ گڏيا ويٺاهئا، هينئر جڏهن به انهن کي ڏسنداآهيون ته حياءَ کان منهن ڪٽي هيٺ ڪنداآهيون. پوءِ پاڻ فرمايائون ته مومن جي عيب کي ڏسجي ته ڍڪي ڇڏجي ۽ سندس پرده دري نه ڪرڻ گهرجي ڪنهن دانا چيو آهي ته :

بهوش گربخطائي رسي وطعنه مزن

ڪه هيچ نفس بشرخالي از خطانبود

يعني ڪنهن شخص جي ڪا خطا ڏسين ته ان جو سترڪر ۽ طعنو نه هڻينس، جوته ڪوبه ماڻهو خطا کان خالي نٿو ٿي سگهي.

18- نقل: خليفو محمود رحمة الله عليه لکي ٿو ته حضرت مرشد معظم رضي الله تعاليٰ عنه هيڪر لاڙ جي سفر ۾ بهادر فقير نظاماڻي جي دعوت تي تشريف فرمائياهئا. غلام علي پٽ بهادر نظاماڻيءَ جو زيارت ڪرائڻ لاءِ ڪين پنهنجي حاويليءَ ڏي وٺي پي هليو ۽ آءُ به سندن خدمت بابرڪت ۾ ساڻ هوس ۽ مونکي هڪڙو ڪتاب ديوان ميرنالي ٺاهيل سيد جان شاهه عنايتي، جو روهڙيءَ جو ويٺل هو، سو ڪڇ ۾ هوم. اهو ڪتاب انهيءَ ڏينهن غلام علي فقير نظاماڻي کان مطالع لاءِ گهري ورتو هو. پاڻ جڏهن حاويلي مان ٻاهر نڪتا، تڏهن پاڻ فرمايائون ته هي ڪهڙو ڪتاب آهي؟ عرض ڪيم ته حضرتا "ديوان مير" جو نسخو آهي، مطالعي لاءِ غلام عليءَ کان ورتو اٿم. پاڻ فرمايائون ته انهيءَ نسخي جو مطالعو ڪرڻ درست نه آهي، جو ته ڪافر روح جو ٺهيل آهي. اي عزيز اهو سندن فرمودو هن لاءِ هو ته انهن عنايتين فقيرن جي طريقي ۾ مسلمانن ۽ ڪافرن جو ڪو سنڌو ڪونه آهي ۽ کائڻ پيئڻ ۽ ٻين ڪمن ڪارن ۾ ساڻن ڪجهه فرق نه ڪنداآهن. حالانڪ متقدمين خواه متاخرن مشائخن مان ڪنهن جوبه اهڙو طريقو ڪونه آهي جنهن ۾ ڪافرن کي فقيرن سان نسبت ٿي سگهي ۽ قرآن مجيد ۾ به ارشاد ٿيل آهي: لاتتخذواعدوي وعدو کم اولياءَ" يعني اي مؤمنو منهنجن ۽ پنهنجن دشمنن يعني ڪافرن کي دوست ڪري نه وٺو. جڏهن ته انهن عنايتين جي

انهيءَ حڪم جي برخلاف ڪافرن سان دوستي آهي تنهن ڪري سندن ڪفر قرآن شريف جي نص سان ثابت ٿي رهي ٿو.

19- نقل: هيڪر پاڻ شهدادپور جي پرڳڻي ديهه جلوحي ۾ تشريف فرما ٿيا، اتان جون زالون سيئي سنيون پوشاڪون پهري ڳهه ڳهٽا پاٽي هار سينگار ڪري زيارت لاءِ آيون هيون پاڻ انهن کي ڏسي ڪين فرمايائون ته اي عورتو! انهيءَ سينگار کان جيڪڏهن خدا تعاليٰ جي واٽ ۾ پنهنجو منهن ڪارو ڪري اچو ها ته ڏاڍو چڱو هو.

اي عزيز! سندن قول مبارڪ اڳين بزرگن جي مقولي موافق آهي جو فرمايو اٿن ته ظاهري سينگار سان اندر جي خرابي ٿيندي آهي ۽ نفس جي مطلبن پوري ڪرڻ سان روح جي خرابي ٿيندي آهي. نفس جي خرابي مان روح جي آبادي حاصل ٿيندي آهي. ڪنهن بزرگ فرمايو آهي ته:

گرڪني يڪ آرزوئي خود تمام   ازتوصد ابليس زايد والسلام.

يعني جيڪڏهن پنهنجي نفس جي رڳي هڪڙي سڌ پوري ڪندين ته تو مان سو ابليس پيدا ٿي پوندا.

20- نقل: پاڻ فرمايائون ته هيڪر سياري جي موسم ۾ چلهه تي باهه پاريو وبناهشاسون ته ايتري ۾ حضرت ميان صاحب جن قدس الله تعاليٰ سره الاقدس اتي تشريف فرمائيا. ۽ فرمايائون ته چلهه جي مٿان شيطان ويٺل آهي. اي عزيز! سندن فرمودي مان معلوم ٿو ٿئي ته جڏهن ته باهه تي وهندڙن ماڻهن کان گهڻو ڪري الله تعاليٰ جي ذڪر کان غفلت ٿي وڃي ٿي ۽ پاڻ ۾ ويهي بي فائدين ڳالهين ۾ مشغول ٿين ٿا، تنهن ڪري گوياڪ شيطان باهه تي ويٺوآهي، جو ماڻهن کي وڏي نقصان ۾ وجهي ٿو.

21- نقل: هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون ته هڪڙي چڙيمار شخص، ڪبوترن جي ڦاسائڻ لاءِ وجي ڊبي وڏي جڏهن ڳچ ڪبوتر اتي اچي ڦاٿا تڏهن ڊوڙندو آيو ۽ هڪ هڪ ڪبوتر ڊبيءَ مان ڪڍندو سندس چنگهون ۽ کنب پڇندو اڇلائيندو پيو وجي، اتفاق سان ان وقت سردي ڏاڍي هئي، ۽ اتر جي تڏي واءُ زور سان پي گهلي، جنهن ڪري سندس اکين مان ڳوڙها ڳڙڳڙ ڪيو پي اڙها، هڪڙو ڪبوتر سندس منهن ڏي ڏسي چوڻ لڳو ته هن چڙيمار جو عجب انصاف آهي جو اسان قيا ين لاءِ ويچارو اهڙو ته رحم دل ۽ غمگين آهي جو اکين مان پاڻي جهل ئي نٿو ڏئي، تڏهن ان ڪبوتر کي هڪڙي ٻئي ڪبوتر چيو ته اڙي ڳهيلا! هن جي اکين ڏي نه ڏس. بلڪ هٿن ڏي ڏسينس ته ڪهڙي ڪم ۾ لڳل آهن.

اي عزيز! انهيءَ ماريءَ جي حال وانگر نفس جي تابعن جو رحم ۽ قياس به

سمجهڻ کپي جو پنهنجي نفس جي خواهش پوري ڪرڻ لاءِ ظلم ڪي رحم جي صورت ۾ پيا ظاهر ڪندا آهن.

22- نقل: هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون ته هڪ شخص پنهنجو ڪو ڏڱو پنهنجي گهر جي در وٽ ٻڌي بيهاريو هو. سياري جي موسم هئي ٿڌي واءُ ڏاڍي پئي لڳي، اتفاقا انهيءَ رات ڪو شينهن ٻاهران آيو جنهن سندس ڏڱو ماري کائي ڇڏيو ۽ پاڻ انهيءَ جي جاءِ تي بيهي رهيو، اسرجو ڏاندن جو مالڪ اکيون مهٽيندو ننڊ جي نشي ۾ اتان اچي لنگهيو، ۽ شينهن کي پنهنجو ڏڱو سمجهي پٺيءَ تي هٿ ڦيرائي چوڻ لڳس ته ڏاند پيارا! توکي ته رات ڏاڍو سيءُ ٿيو هوندو؟ شينهن زبان حال سان چيس ته هينئر اجا رات جي اونداهي آهي ۽ تنهنجون اکيون ننڊ جي نشي ۾ پريل آهن، تڏهن تو اهي ڳالهيون ڪرين، پر جي ڏينهن ڏٺو هجي ها ته منهنجي ڏسڻ سان هيانءُ ڦاٽي پوئي ها".

اي عزيزا دنيا جو مثال رات وانگر سمجهه، ننڊ آيل اکيون غافلن ماڻهن جي دل واريون اکيون آهن، جي حرص هوا سان پريون پيون آهن ۽ شينهن جي مثال خدا تعاليٰ جل شانه جا اولياءَ سڳورا آهن ۽ ڏڱي جهڙا آهن عامي ماڻهو جن لاءِ ارشاد ٿيل آهي ته اولائڪ ڪالانعام يعني اهي بي سمجهه ماڻهو ڏڳن ڍورن جهڙا آهن. پوءِ غفلت وارا ماڻهو اولياءَ سڳورن کي عامين ماڻهو وانگر چاچو، مامون، ڀيءُ، پٽ ڪري سمجهندا آهن ۽ سندن درجي ۽ قرب جي حقيقت کي پنهنجي حرص ۽ هوا جي نشي پاران نه ڏسي سگهندا آهن جيئن ڪافر حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم جي حق ۾ چوندا هئا ته "مالهذا الرسول يا ڪل الطعام ويمشي في الاسواق" يعني هن رسول کي ڇاٿيو آهي جو طعام کائي ٿو ۽ گهٽين ۾ گهمي ٿو"

اشقيارا ديده بينانه بود نيک بددر چشم شان يکسان نمود

يعني بدبختن کي ڏسڻ واريون اکيون ڪونه هيون تنهن ڪري چڱو ٻچڙو سندن نظر ۾ هڪ جهڙو ڏيکارجڻ لڳو.

جمله عالم زين سبب گمراه شد کم کسي زابدال حق آگاه شد

سارو جهان انهيءَ بي خبريءَ ڪري گمراهه ٿي ويو، ڪي ٿورا ماڻهو الله سائين جل شانه جي ولين کان واقف ٿي سگهيا.

همسري باانبيا برداشتند اولياء را همچو خود پندا شتند

انهيءَ بي خبريءَ ڪري نبين سان برابري ڪرڻ لڳا ۽ ولين سڳورن کي به پاڻ جهڙو ڪري سمجهيائون.

گفت اينک مابشر ايشان بشر ماو ايشان بستئه خوابيم خور

چوڻ لڳا تہ اجھو اهي نبي ۽ وليءَ سڳورا بہ ماڻهو آهن اسين بہ ماڻهو آهيون ۽ کائڻ ۽ پيئڻ سمهڻ وغيره ۾ هڪ جهڙا مقيد آهيون.

اين ندستندا يشان از عميٰ هست فرقي درميان بي انتهيٰ

پر پهنجي دل جي انڌائي ڪانهي نہ سمجهي سگهيا تہ ڪو انهيءَ خدا وند تعاليٰ جي خاص ٻانهن جي وچ ۾ تمام وڏو فرق آهي.

هردوگون آهوگياه خوردند آب زين يکي سر گين شدز آن مشک ناب

ڏسو تہ ٻن قسمن جا هرڻ هڪ جهڙو گاهہ پاڻي کائن پيئن ٿا. پر هڪڙي مان رڳو ڦولڙيون ظاهر ٿين ۽ ٻئي مان مشڪ خالص.

23- **نقل:** پاڻ فرمايائون تہ هي جهان عالم ڪثرت جو جيڪو ظاهر نظر ۾ ڏيکارجي ٿو سو ڪل وهم ۽ رڳو خيال آهي، تنهن سان دل ٻڌڻ نہ کپي ڇو تہ هي ڪل عدم محض آهي. جو حس بشري جي اک ۾ هست ٿو ڏيکارجي ۽ آهي حقيقت ۾ نيست جيئن ڪنهن بزرگ فرمايو آهي تہ:

تراهردم کشد پندار هستي ازين هستي درين عالم نرستي

يعني توکي هر وقت هستيءَ جو وهم ماريو وجهي، جنهن ڪري هن جهان موهوم مان آزاد ٿي نہ سگهئين" پوءِ هن فاني جهان لاءِ هن باقي جهان کي وساري نہ ڇڏڻ گهرجي، جيئن ڪنهن بزرگ چيو آهي:

نمي گويم کہ از عالم جدا باش بهرجائيکہ باشي با خدا باش

يعني هي ضروري نہ آهي تہ جهان کان جدا ٿي وڃي گوشي ۾ ويهي رهہ مگر مطلب هي آهي تہ جتي بہ هجين اتي پنهنجي مولا پاڪ سان مشغول رهہ، پوءِ فرمايائون تہ مبتدي يعني طالب کي کپي تہ هميشہ پنهنجي پير جي صحبت ۾ رهي، ۽ هڪ گهڙي بہ ان جي صحبت کان پاسي نہ ٿئي ڇو تہ:

يک زمانہ صحبت با اوليا بهتر از صد سال طاعت بي ريا

يعني اوليائن سڳورن سان جيڪڏهن هڪ گهڙي بہ ويهي صحبت ڪجي تہ اها سون ورهن جي خالص عبادت کان وڌيڪ آهي" طالب کي ۽ عام ماڻهن ۽ عورتن جي صحبت کان تمام پرهيز ڪرڻ کپي! ۽ مرشد جو حضور لازم ڪري وٺي !. پر تقديرن پنهنجي مرشد جي صحبت کان جدا ٿي پوي تہ ان وقت کپيس تہ پنهنجي مرشد ڪامل جي مناقبن ۽ وعظ ۽ نصيحت جي ڳالهين ۾ مشغولي ڪري.

24- **نل:** هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ هڪڙو بادشاهہ پنهنجي لشڪر ۽ پٽ سميت ڪنهن وات سان اونداهي رات ۾ پي ويو اتفاقا شاهزادي جي منڊي جنهن تي قيمتي موتي جڙيل هو سا هٿ مان ڪري پئي ۽ پٿريلي زمين ۾ وڃائجي

وئي، گھٽيءَ ڳولا ڦولا ڪيائون پر هٿ ڪانہ آئي. بادشاھ چيو تہ اي پٽ هينئر جنهن جاءِ تي منڊي ڪري آهي اتان سڀ پٿريون ڀاري ڪٽي ڪڍاءِ. پوءِ صبح جو هلي ڏسجو تہ پاڻهئي منڊي لڀي پوندي. اهو نقل بيان ڪري پوءِ فرمايائون تہ هي جهان بہ مثال اونداهي رات جي آهي، جنهن ۾ چڱن ۽ بڇڙن جو فرق گڏيو پيو آهي. جيئن تہ حديث شريف ۾ وارد ٿيل آهي تہ : الناس نيام اذا ماتوا انتبهوا" يعني ظاهري حياتيءَ وارا ماڻهو ننڊ ۾ پيل آهن جڏهن مرندا تڏهن اکيون پٽيندا ۽ سجاڳ ٿيندا. تنهن ڪري ڪبي تہ:

هر بيشہ گمان مبر، کہ خالي ست   شايد کہ پلنگ خفتہ باشد

(يعني سڀ ڪنهن جهنگ ۾ اهو خيال نہ ڪندو ڪر تہ خالي آهي، متان ڪو شينهن لڪو پيو هجي) سڀ ڪنهن ۾ چڱو گمان رکڻ گهرجي، جو تہ سياڻي پاڻ ڪي انهيءَ چڱيءَ گمان جو فائدو ملڻوئي آهي.

خورش ده بہ کنجشک کبک وحما،   کہ يک روزت افتد هماء بدام

يعني عام طرح معمولي پکين جهرڪين ڪبوترن ڊيلن وغيره کي ڪاڌو ڏيندو رھ تہ هڪڙي ڏينهن هماءَ بہ تو وٽ اچي ڦاسندو.

نداني کہ چون راھ بردم بدوست   کہ هرکس کہ پيش آمدم گفتم اوست

هي خبر اٿئي تہ مون دوست کي ڪيئن لهي ورتو. مون هيءَ اٽڪل ڪئي جو جيڪو پيو مليم تنهن کي پنهنجو دوست سمجهي وجي پيو هٿ وجهان پوءِ نيٺ اهڙي طرح مونکي دوست ملي ويو.

25- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ هڪڙا ٻہ شخص سفر ۾ گڏجي نڪتا. هڪڙو گهوڙي تي سوار هو، ٻيو پيادو هو، جنهن کي هڪڙي کٽ بہ ساڻ هئي، جا مٿي تي کنيون ايندو هو. پوءِ جاتي اچي منزل ڪنداهئا، اتي گهوڙي وارو شخص پنهنجي گهوڙي جي خدمت ۽ مهٽ سهٽ ۾ مشغول ٿي ويندو هو ۽ کٽ وارو پيادو پنهنجي کٽ وڇائي خوب آرام ڪندو ۽ فرحت سان مٿس چڙهي وهندو هو ۽ آسودگيءَ سان منزل ڪري اڳتي هلندو هو. ٻاهران جيڪو ٻيو ماڻهو ايندو هو تہ اهو ائين ڄاڻندو هو تہ اهو گهوڙو هن کٽ واري شخص جو آهي ۽ هو گهوڙي وارو سندس سائيس آهي، جو گهوڙي جي خدمت لاءِ ساڻس گڏجي آيو آهي. تنهن ڪري سڀئي ماڻهو تعظيم تڪريم انهيءَ کٽ واري شخص جي اچي پيا ڪن، ۽ گهوڙي واري کي ڪوبہ ڪونہ پيو پڇي. پاڻ اهو مثال ڏئي فرمايائون تہ اهڙي طرح جيڪو شخص هن دنيا فاني ۾ کٽ واري شخص وانگر تڪليف ۽ بي ساماني ۾ گذاريندو، اهو آخرت ۾ قسمين قسمين انعامن اڪرامن ۽ عزت سان سرفراز ڪيو ويندو ۽ جيڪو گهوڙي واري شخص وانگر هن دنيا ۾ نفساني

غرضن ۾ محو ٿي سنئي گذران ۾ گذاريندو اهو قيامت جي ڏينهن سخت تڪليف ۽ بي عزتي ۾ گرفتار رهندو.

26- نقل: طيب فقير نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ درگاهه شريف واري مسجد ۾ وعظ ڪندي هي بيت سنڌي بيان فرمايائون:

چاريءَ جو چيو ڪري وڳ نه واريائون
تڏهن ساريائون، جڏهن هين جو هل ٿيو

پوءِ فرمايائون ته اي يارو! اسان به چاريءَ جي مثال آهيون ۽ توهان ڪي ڪولي ڪولي چتايون ٿا ته هن بي بقا دنيا ۽ اهل عيال ۽ ٻارن ٻچن ۽ مال دولت ڪان تعلق ڇني پنهنجي خدا تعاليٰ ڏي رجوع ڪيو. پوءِ جيڪو سياڻي قيامت ڏينهن حساب مهل عذر ڪندو ۽ حيلا هلائيندو ته مونکي ان بابت خبرڪانه هئي، تنهنجو عذر پڳل آهي ۽ حيلن هلائڻ مان ڪو فائدو نه پهچندس. جيئن ته ڪنهن بزرگ فرمايو آهي:

تدبير خود امروز ڪن اي خواجه ڪ فردا
هرچندڪ فرياد ڪني سود ندارد

يعني اي سردار پنهنجي ڳڻ ڪرڻي هجئي ته اڄ ئي ڪر، ڇو ته سياڻي ڏاڍيون دانهون ڪندين پر ورندءِ ڪجهه به نه!

27- **نقل:** خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو ته پاڻ فرمايائون ته ماڻهن جا ٽي قسم آهن، هڪڙا پير ٻيا مير، ٽيان تير، پير اهي آهن جي پنهنجي موهوم هستيءَ تي مغرور ٿي ۽ نفس ۽ شيطان جي ڌوڪي ۾ اچي پاڻ کي پير سمجهي حقيقي پير جي صفتن کان خالي ٿي وينا آهن ۽ حق جو ڪلمو ٻڌو اڻ ٻڌو ڪري پنهنجي خيال جي پيروي ۾ مشغول ٿيا. رڳو انهيءَ خيال ۾ خوش آهن ته اسين پير آهيون ۽ ٻيا وري مير، سي اهي آهن جي پنهنجي ڪامل پير جي چوڻ تي پاڻ عمل نه ڪندا بلڪ ٻين کي پيا حڪم ڪندا ۽ ڏسيندا آهن ته هينئن ڪيو. هي آيت شريف به اهڙن بي عملن لاءِ وارد ٿيل آهي ته:

اتا مرون الناس باالبر وتنسون، انفسکم

يعني آيا ڪ ماڻهن کي ته نيڪيءَ جو حڪم ڪيو ٿا باقي پنهنجن نفسن کي وساري ٿا ڇڏيو؟ باقي جيڪي تير آهن، سي ڪامل جي فرمودي تي اهڙا تکا ۽ سڌا ويندا جيئن تير نشان تي ۽ اهي ئي ماڻهو آهن جي جلد پنهنجي مقصود کي پهچي وڃن ٿا.

28-نقل: محمد رحيم لوهر وينل ٽنڊي بهادرخان نظاماڻيءَ جو نقل ڪري ٿو ته هيڪر سيد جان شاهه وينل ٽنڊي بهادر خان جو سنڌن حضور مبارڪ ۾ آيو

۽ عرض ڪيائين تہ حضرتا! اسين محرم مهيني ۾ امامن سڳورن جو ظهورو ۽ ماتم ۽ افسوس ڪنداآهيون پر توهانجا مريد نظاماڻي اسان کي انهيءَ ڪم ۾ روڪ ٽا ڪن تنهن ڪري سائين جن ڪين سمجهائي ڇڏن تہ اسان کي ماتم کان نہ روڪين، پاڻ فرمايائونس تہ امامن سڳورن توهانجو ڪهڙو گناهہ ڪيو آهي. جو مٿن ماتم ٿا ڪيو؟ توهان افسوس ۽ ماتم پنهنجي نصيب تي وجي ڪيو.

29- نقل: پاڻ فرمايائون تہ هيڪر ميان شاهہ صاحب (يعني ميان عبدالرسول شاهہ قدس الله سره جو سندن وڏو پاءُ هو) اسان وٽ آيو ۽ اچي چيائين تہ حضرتا هينئر اسانکي دنياوي اسبابن ڏاڍي هلاڪت ۾ وڌو آهي. تنهن ڪري دل ٿي چوي تہ سڀ شيءِ کي ترڪ ڏئي ڇڏيون. اسان کيس جواب ڏنو تہ صفا ترڪ نہ ڪجو ڪجهہ بچائڻ ڪپي. ڪين ترڪ بابت هن ڪري ڪوشش سان صلاح نہ ڏني سون، جو جنهن کي الله تعاليٰ جي محبت جي ذوق ۽ جذبي کان غير ترڪ ٿي ويندو آهي، ان کي ڪنهن کان بہ صلاح پڇڻ جو ضرور ڪونہ رهندو آهي. باقي جيڪو ٻي کان صلاح اچي پڇي ۽ ٻي جي صلاح ۽ چوڻ جو محتاج رهي تہ ان کي ترڪ لاءِ صلاح نہ ڏجي.

30- نقل: حضرت صاحبزاده مسند نشين قدس سره فرمايو آهي تہ هيڪر پاڻ مونکان پڇيائون تہ اي بابا! شعر ٺاهيندا آهيو؟ عرض ڪيم تہ هائو سائين. پوءِ ڪي شعر پنهنجا ٺاهيل ڪين ڏيکاريم پاڻ مطالعو ڪري تمام پسند فرمايائون ۽ چيائون تہ اي بابا! اسين بہ پهرين وقتن ۾ شعر ٺاهينداهئاسون، پوءِ هيڪر حضرت ميان صاحب جن قدس الله سره الاقدس فرمايو تہ اي بابا شعر ٺاهڻ جو شوق نہ رکو ڇو تہ الله تعاليٰ شاعرن جي حق ۾ فرمايو آهي تہ " الشعراءُ يتبعهم الغاوون" يعني شاعرن جا تابعدار گمراهہ ماڻهو ٿي ٿيندا آهن. اگرچہ قرآن شريف ۾ اهل ايمان کي مستثنيٰ ڪيو ويو آهي، تہ بہ اڪثر عالمن شعر کي عيب سمجهيو آهي. جيئن امام شافعي رحمة الله تعاليٰ عليہ کان منقول آهي.

31- نقل: خليفو اميد علي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ فرمايائون تہ جيڪو هميشہ ڏينهن جو سرمي پائڻ جي عادت ڪري ڇڏيندو اهو نيٺ هڪڙي ڏينهن انڌو ٿي پوندو. خليفو محمود رحمة الله عليہ لکي ٿو تہ سائين جن جي ڪلام مبارڪ جي سچائي جو اثر عجب طرح ڏٺو ويو جو هڪڙي شخص جي هميشہ عادت هوندي هئي جو ڏينهن جو سرمو گهڻو پائيندو هو. هيڪر مون کيس جهليو تہ ڏينهن جو سرمي پائڻ بابت مون جهل ٻڌي آهي. پر هو فقير نہ مڙيو ۽ نيٺ ٿورڙيئي مدت ۾ انڌو ٿي ويهي رهيو.

32- نقل: هيڪر پاڻ فقيرن کي نصيحت ڪندي فرمايائون تہ ڪي فقير ملن

جي پوئتان نماز نٿا پڙهن ۽ چون ٿا تہ ملن جي پوئتان نماز درست نہ ٿيندي تن جي حال کان اسانکي عجب ٿو لڳي تہ هو پاڻ کي موحد بہ پيا سڏائن ۽ ڳالهيون بہ توحيد جون ڏکيون ڏکيون ڪن تہ جيڪي آهي سو خدا تعاليٰ آهي ۽ غير کي وجود ئي ڪونهي، تڏهن بہ ايترو فرق ۽ تفريق وجهيو اچن.

33- نقل: هيڪر پاڻ وعظ ۾ فرمايو هئائون تہ ڪوريئڙن جو جارو جيڪو گهرن ۾ ناهيندا آهن. اهو روز ڏاهي لاهي ڇڏجي ڇو تہ انهيءَ ڪري ڏک ۽ غمگيني نازل ٿيندي آهي. ۽ گهر کي ڇيڻ سان ليپو بہ نہ ڏجي ڇو تہ ڇيڻ جي ڪري رحمت جا ملائڪ انهيءَ گهر ۾ داخل نہ ٿيندا.

34- نقل: پاڻ وعظ ۾ فرمايائون تہ ماڻهو جڏهن ڄمندو آهي تڏهن روئيندو ايندو آهي پوءِ مرڻ مهل بہ روئيندو وڃو تہ ڇٽبو ماڻهو نہ آهي حيوان آهي. بلڪ سمجهڻ کپي تہ اهو شخص وڏي خطري هيٺ آهي. گهرجي تہ اهڙي طرح حياتي گذارجي جيئن مرڻ مهل خوشي سان کلندو وڃي. ڪنهن شاعر کهڙو نہ چڱو چيو آهي:

ياد داري ڪ وقت زادن تو — همہ خندان بودندتو گريان
آنچنان زي ڪ وقت مردن تو — همہ گريان بوند تو خندان

يعني ياد اٿئي تہ جڏهن تون ڄائو هئين تڏهن پيو سڀڪو پي کليو ۽ تون روئين پي، هينئر دنيا ۾ اهڙي طرح جيءُ جو جڏهن هتان لڏڻ جو وقت ٿيئي تہ تون کلندو وڃين ۽ پيا سڀ تولاءِ روئيندا رهن" انهيءَ موقعي تي خواجہ يحيٰ منيري قدس الله سره الاقدس جي مڪتوبات ۾ نقل آندو اٿس تہ هڪڙي بزرگ کي جڏهن وفات جو وقت ويجهو آيو تڏهن ان کي ڏٺائون تہ کلڻ لڳو! ماڻهن پڇا ڪيس تہ توهان جو عجب جهڙو مرڻ آهي جو سڪرات جي وقت کلڻ شروع ڪيو اٿو، انهيءَ بزرگ سندن جواب ۾ هي بيت پڙهيو.

خوبرويان چو پرده برگيرند — پيش شان عاشقان چنان ميرند

يعني جڏهن محبوب پردو پاڻ تان پاسي ڪري پنهنجي تجلي کان سرفراز فرمائيندا آهن تہ انهن جي اڳيان عاشق اهڙي طرح کلي ساهہ ڏيندا آهن جيئن آءُ ڏيان ٿو.

35-نقل: پاڻ فرمايائون تہ اسانکي حضرت والد معظم ميان صاحب جن قدس الله تعاليٰ سره الاقدس فرمائيندا هئا تہ اي بابا! توهان سان هي جيڪي ڪماليتن ۽ احوالات جا گفتا ڪياوجن ٿا تنهن لاءِ جيڪڏهن اوهان کي الله تعاليٰ جل شانہ پنهنجي فضل سان انهيءَ مقال جو حال نصيب ڪيو تہ پاڻهي عجيب لذتون ۽ ذوق شوق ڏسندؤ ۽ قدر پوندو پر جيڪڏهن اهو حال ميسر نہ ٿيو تہ

اسانجون هي مڙئي ڳالهيون اوهان کي ٻڌائڻ ۽ ڏاڍ سمجهڻ ۾ اينديون.

36-نقل: هيڪر پاڻ وعظ ۾ فرمايائون ته ٽي شخص پنهنجن بد خصلتن ۾ هڪ جهڙا آهن. هڪ گلا خور چغل، ٻيو ڪوڙوار، ٽيون ٻنهي جو ڪارائو، جيڪو شخص انهن ٽن ڪمن مان ڪنهن به ڪم تي ٽي سال ساندهه هميشگي ڪندو ته پڪ ڄاڻو ان کي ايمان ڪونهي.

37- نقل: پاڻ فرمايائون ته شيطان جو الله تبارڪ وتعاليٰ جي درگاهه مان تڙجي وڃڻ ۽ رحمت عام کان نااميد ۽ محروم رهجي وڃڻ تنهن جو سبب اهو هو جو الله تعاليٰ جي حڪم کان انڪار ڪيائين ۽ حڪم جي انڪاري هٺ ۽ حسد جي ڪارڻ ڪيائين ۽ حسد هن سبب ٿيس ته جڏهن خبر ٻڌائين ته الله تبارڪ وتعاليٰ زمين ۾ خليفو پيدا ڪندو. تڏهن دل ۾ پڪ سمجهي ويٺو ته جيئن آسمانن ۾ آئون خليفو ۽ ملائڪن جو استاد آهيان اهڙي طرح زمين جي خلافت جو ڇٽ به منهنجي مٿي تي رکيو ويندو. پر جڏهن سندس خيال جي برخلاف خلافت جي عزت حضرت آدم عليه السلام کي مرحمت ٿي ته ابليس کي حسد جي باهه وٺي ويئي ۽ سندس جان کي جلائي ڦٽو ڪيائين ۽ حضرت آدم عليه السلام جي مٿان سندس وڏائي ۽ هٺ ڪرڻ جو بيان هن آيت شريف ۾ آهي ته: خلقتني من نار وخلقته من طين "يعني اي رب العالمين مونکي باهه مان (جوجوهر لطيف آهي) پيدا ڪيو اٿئي ۽ حضرت آدم عليه السلام کي مٽيءَ مان (جو جسم ڪثيف آهي خلقيو اٿئي! بس انهن ٻن خصلتن تڪبر ۽ حسد جو نتيجو اهو نڪتو جو فرمايو ويو ته: ان عليڪ لعنتي اليٰ يوم الدين يعني قيامت تائين لعنت جو طوق ڳچيءَ ۾ پيل اٿئي، اي عزيز! انهن ٻنهي شيطاني خصلتن کان پاڻ کي بچائي رکجي.

38- نقل: ميڏنو فقير ذات جو پليجو نقل ڪري ٿو ته هيڪر درگاهه مبارڪ تي سندن حضور پرنورم حاضرهوس ته ابراهيم فقير وينل قيصرنظاماڻيءَ جو، جو سائين جن جي سچن مريدن ۽ خاص معتقدن مان هو، ڳوٺ وڃڻ لاءِ موڪل گهرڻ آيو ۽ پنهنجي دنياوي اسبابن جي مشغولي بابت معذرت پي ڪيائين ۽ دعا لاءِ التجا عرض رکيائين پاڻ پنهنجي رحم دلي ۽ ڪرم طبعي سان ڪيس دلاسو ڏئي دلجوئي ٻي فرمايائون ۽ ارشاد ڪيائونس ته تنهنجو اهو اسباب جو نفساني غرضن کان خالي آهي سو الله تعاليٰ جل شانه جي درگاهه ۾ ترڪ جهڙو آهي.

اتي هڪڙو فقير حاضرهو، تنهن عرض ڪيو ته حضرتا! منهنجي دل ۾ گهڻا پيرا خيال اٿيو آهي ته جيڪر ان ڪاڻڻ ترڪ ڪجي. هينئر اهو خيال دل ۾ محڪم ٿي ويو آهي ته ان تي عمل ڪجي. پاڻ اها ڳالهه ٻڌي جوش ۾ آيا ۽ فرمايائون ته ادا

ڪاڏي جي ڦٽي ڪرڻ سان الله تعاليٰ حاصل ڪونہ ٿيندو. بلڪ ٻن ٽن ڏينهن ڪان پوءِ ڪاڏي جو اهڙو خيال لڳو لڳ دل ۾ وارد ٿيندو جو اهو خيال دل تي ان جي صورت ۾ چٽجي رهندو ۽ الله تعاليٰ عزاسمه اسان جي مربدن کي ڪائڻ پيئڻ ۽ هيڏي هوڏي اچڻ وڃڻ هوندي بہ مطلوب حقيقي سان پهچائي ٿو ڇڏي.

39- نقل: هيڪر پاڻ وعظ ۾ ٻيو فرمايائون تہ اي دوستو! خيال ڪرڻ گهرجي تہ جڏهن ڪو هڪڙو ماڻهو هن دنيا بي بقا مان لڏي هلي ٿو تہ ٻيا سندس عزيز، دوست باوجوديڪ پاڻ ۾ آهن بہ گهٽا ۽ دنيا جي ڪشادين جاين ۾ رهن پيا، تہ بہ ان هڪڙي چٽي جي جدائي ۽ درد ۾ ڪيترو ڏک ۽ ارمان ڪن ٿا ۽ روئن پٽن ٿا. پر هو ويچارو جو هيڪلو پنهنجن يارن مٽن مائٽن کان ڇڄي جدائيءَ جي داغ ۾ سڙي پچي هڪ اونداهي ۽ سوڙهي کڏ ۾ ٿوٽڪاٽو ڪري ۽ بنا ٿمر جي اڻ ڏٺي سفر تي پنڌ ٿو پوي. ان جو ڪهڙو نہ پريشان حال هوندو؟ پوءِ ڪيئن تہ انهيءَ هيڪلائي جي وقت لاءِ هتان ڪا سنبهت ڪري هلجي.

شب گور خواهي منور چو روز ازينجا چراغ عمل بر فروز

يعني تہ جي قبر جي اونداهي رات ڏينهن جهڙي روشن گهرجئي تہ ائين هتان ئي ڪو عمل جو ڏيو ٻاري ڪٽي هل.

40- نقل: خليفو سيد نالي مٺو نقل ڪري ٿو تہ پاڻ فرمايائون تہ جيڪڏهن ڪنهن شخص کي ڪو " بي ايمان، سڏي تہ ان کي ويچار ڪرڻ گهرجي ۽ دل ۾ خيال ڪري ڏسي تہ آءُ واقعي مومن آهيان" جيڪڏهن مومن آهي تہ پوءِ مٿس رنج نہ ٿيڻ ڪپي ڇو تہ ان جو چوڻ اجايو آهي ۽ سندس چوڻ سان بي ايمان نہ ٿي سگهندو بلڪ پاڻ چوندڙ گنهگار ٿيندو جنهن جي جزا کيس پهچڻي آهي. ۽ جيڪڏهن ڪوئي شخص کيس " ولي" ڪري سڏي تہ بہ دل ۾ ويچار وٺڻ ضروري آهي. جيڪڏهن وليءُ نہ هجي تہ خوش نہ ٿيڻ کپيس.

اي عزيز! سندن انهيءَ فرمودي ۾ معنيٰ رکيل آهي. ڇو تہ سندس حق ۾ جو بي ايماني يا ولي جو لفظ ڪنهن بہ شخص ڳالهايو تہ اها بہ ڪليم جي صفت سمجهي. پوءِ نظر ڪري ڏسي ۽ پنهنجن افعالن کي انصاف جي تارازي ۾ توري، جيڪڏهن بڇڙا ڪم نظر اچنس تہ انهن کان توبهہ تائب ٿي خدا تعاليٰ ڏي رجوع ڪري، پر جي موچارا (چڱا) ڪم ڏسي تہ الله تعاليٰ جو حمد بجاء آڻي ۽ آئنده تقدير جي مخالفت کان خوف ۾ رهندو اچي ۽ مغروريءَ ۾ نہ پئجي وڃي:

نيک باشي وبدت گويد خلق بهہ کہ بد باشي ونيکت بينند

يعني جيڪڏهن چڱو هجين ۽ ماڻهو توکي بڇڙو سڏن تہ اهو چڱو اٿئي، جو هجين بڇڙو ۽ ماڻهو توکي چڱو ۽ نيڪو ڪار سمجهن.

41- نقل: طيب فقير راهو ڪرڙو رهندڙ ديهہ ڪنڌرن جو، اها روپاهہ جي پرڳڻي ۾ هڪڙي ديهہ آهي سو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ درگاهہ مبارڪ جي مسجد شريف ۾ فقيرن سان ويٺا هئا ۽ نصيحت چوندي فرمايائون تہ اي يارو! ماڻهو جيڪي هن جهان ۾ کاڌو پيتو يا لباس وغيره نعمتون واپرائي ۽ استعمال ۾ ٿو آڻي سي مڙئي سندس آخرت واري سرمائي مان کيس پهچڻ ٿيون، تنهن ڪري جيڪو هن جهان ۾ پنهنجي نفساني سڌن ۽ جسماني لذتن يعني کائڻ پيئڻ ۽ پوشاڪن ۾ زيادتي ڪندو، سو پنهنجي آخرت واري موڙي دنيا ۾ ئي لٽي ڇڏيندو ۽ قيامت ۾ سڄو ۽ مايوس محروم ٿي اٿندو ۽ جيڪو هن جهان ۾ جو مختصر گذران جي جاءِ آهي قناعت سان گهرج آهر دنياوي شيون پنهنجي ڪتب آڻيندو سو آخرت جون وڏيون نعمتون ۽ لذتون حاصل ڪندو ۽ اڳتي هلي پنهنجي سموري تڪليف جي ڪثراتي موجود ڏسندو.

42- نقل: بچو فقير منگريو نقل ڪري ٿو تہ پاڻ فرمايائون تہ هاڻوڪن موحدن جي حال جو اسانکي عجب ٿو لڳي جو ظاهري عبادت کان آرس ۽ ملولائي ۾ گرفتار پيا رهن ۽ عبادت جي ڪمن ۾ دل ڪانہ ٿا رکن. جيڪڏهن اهي ماڻهو واقعي موحد هجن ها تہ سندن اهڙو حال هرگز نہ هجي ها. ڇو تہ موحد کي ڪنهن بہ نيڪ ڪم ۾ دل جي گراني ۽ ملولائي ڪانہ ٿيندي آهي. پوءِ هي جو ظاهري عبادت کان تنگ ٿي پون ٿا تنکي ڇا چئجي شايد تہ موحد نہ بلڪ ملحد آهن.

43- نقل: ناقل ميڏنو فقير پليجو تہ هيڪر آئون درگاهہ مبارڪ تي حاضر هوس تہ يعقوب فقير کي (جو سائينجن جي خاص مريدن ۽ جذب ۽ حال وارن شخصن مان هو) سندس ڀيڻ جي وفات جي خبر ڳوٺان پهتي. جنهن جي ٻڌڻ ڪري ويچارو اهڙو تہ غمگين ۽ ڏکارو ٿيو جو بي اختيار سندس اکين مان ڳوڙها وهي پيا. ٻين فقيرن هن جي اها حالت ڏسي مٿس طعن زني ڪرڻ لڳا تہ هونءَ مجذوبي ۽ حال جون وڏيون دعوائون ۽ توحيد جون ڳالهيون ڪندو آهين. هينئر اهي حالتون ڪيڏانهن ويون جو ڀيڻ جي وفات جو احوال ٻڌي روئڻ لڳو آهين؟ پوءِ جڏهن پاڻ خيرسان مسجد شريف ۾ تشريف فرما ٿيا تڏهن يعقوب فقير پنهنجي همشيره جي وفات ۽ فقيرن جي طعنہ زني بابت جو بي اختياري روئڻ جي ڪري سندس حال تي ڪئي هئائون تنهن جي سموري حقيقت سائين جن جي آڏو عرض رکي. پاڻ اها ڳالهہ ٻڌي جوش سان فرمايائون تہ اهو ڪهڙو آهي جيڪو نوتي انهيءَ روئڻ بابت عتاب رکي ٿو؟ انهيءَ کي مون وٽ تہ وٺي آءُ. هي قرب ذاتي آهي جيڪو اڻ مٽ آهي ۽ ٻيو قرب صفاتي ٿيندو آهي. صفاتي قرب اهو جو ڪنهن عارضي ڪري برطرف ٿي وڃي. پوءِ فرمايائون تہ پنهنجي دل جي مخفي

راز جي ڳالھہ پنھنجي مرشد ۽ پنھنجي والد ڪانسواءِ ٻي ڪنھن سان بہ نہ ڪرڻ گھرجي پوءِ توڙي ڪٿي سندس دلخواھ دوست ۽ گھرو يارھجي تہ بہ دل جو راز ان کان مخفي رکڻ ضروري آھي.

تاتواني راز دل با يار جاني ھم مگو
يار راياري بود ازيار يار انديشہ ڪن

يعني جيستائين سگھين پنھنجي دل جو راز پنھنجي سچي دوست کي بہ نہ ٻڌاءِ چو تہ ان کي وري ڪو ٻيو دوست ھوندو. انھيءَ يار جي يار کان ڍڪ رک.

44- نقل: ھيڪر پاڻ نقل فرمايائون تہ حضرت سلطان العارفين شيخ بايزيد بسطامي قدس الله تعاليٰ سره الاقدس جي پاڙي ۾ ھڪڙو يھودي شخص رھندو ھو. سو ڪنھن ڏينھن ھڪڙي مسلمان سان واٽ ۾ گڏيو ٻي ويو. مسلمان انھيءَ يھودي کي چيو تہ اي يھودي ھيترا سارا ورھہ حضرت شيخ جي پاڙي ۾ گذاريا اٿئي تہ بہ اجا اسلام ۾ داخل نہ ٿيو آھين؟ ۽ يھودي ئي رھيوآھين؟ يھودي جواب ڏنو تہ جھڙي استقامت حضرت شيخ صاحب کي اسلام تي آھي، اھڙي مونکي حاصل ڪانہ ٿي سگھندي. جي اھڙي استقامت ٿي سگھي تہ جيڪر ھينئر جو ھينئر وڃي مريد ٿيان باقي جيڪو توھان جو اسلام آھي تنھن کان تہ اسان جو دين تمام چڱو ۽ بھتر آھي.

45- نقل: پاڻ فرمايائون تہ بيھودن ۽ اجاين گفتگن مان حسد ۽ ھٺ ۽ پريشاني پيدا ٿيندي آھي ۽ ھٺ ۽ حسد وري سيني گناھن جي ماءُ آھي جو سڀ بي فرمانيون اتان پيدا ٿيون ٿين. اي عزيز انھي سيني بدعادتن کي لاجي ترار ھيٺ آڻي ڇڏجي ۽ بجاءِ ان جي الاالله کي اثبات ڪجي.

46- نقل: قائم فقير نظاماڻي وينل جھالار جو نقل ڪري ٿو تہ ھيڪر پاڻ ٽنڊي بھادر فقير نظاماڻي جي ۾ تشريف فرما ٿياھئا. ۽ نصيحت ۽ وعظ ڪندي فرمايائون تہ لاڙ جي ماڻھن کي گھٽوئي چيوسون پر اسانجي چوڻ مان حال کي قال ۽ قال کي حال سمجھي وينا ۽ ھي بہ فرمايائون تہ طالب کي درياءَ وانگر ٿيڻ کپي ۽ ڍبو نہ ٿيڻ گھرجيس جو ھڪڙو پتر پئجي وڃيس تہ بہ ميرو ۽ مٽيل ٿي پوي.

47- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ ھيڪر پاڻ مثال طرح بيان فرمايائون تہ جيڪڏھن ڪو حوض پليت پاڻي سان پربل ھجي ۽ منجھس چار واھيون پليت پاڻيءَ جون چئني طرفن کان پيون وھن تہ پوءِ انھيءَ حوض جي پاڪائي لاءِ ڪٿي ڪيتري بہ ڪوشش ڪبي ۽ دلن سان پاڻي ڪڍبو تہ بہ نہ سندس پاڻي گھٽبو ۽ نڪي حوض ئي پاڪ ٿيندو. تنھن ڪري انھيءَ حوض جي

پاڪائي لاءِ هي مصلحت ٿي سگهندي جو پهريان ته اهي پليت پاڻيءَ جون واهيون جي منجهس پيون وهن سي بند ڪرڻ ڪپن. پوءِ جيڪو پاڻي پليت اندر هجيس سو ڪڍي صاف ڪري ڌوئي ڇڏجيس ته پاڪ ٿي پوندو. پوءِ وري چئو ڪري ٻڌايائون ته انسان جي دل حوض جي مثال آهي ۽ سندس حواس ۽ رڳون جي غير مشروع ڪمن جي استعمال ۽ پراگنده خيالات سان پريل آهن. سي پليت پاڻيءَ جون واهيون آهن ۽ ذڪر فڪر جا جي شغل آهن سي دل جي حوض پاڪ ڪرڻ لاءِ دلي جي مثال آهن. پوءِ جيڪڏهن ڪو شخص پنهنجن اندروني بيروني حواسن کي غير مشروع ڪمن کان بند نه ڪندو ته انهي جي دل جي صفائيءَ لاءِ ذڪر فڪر مان ڪو فائدو ڪونه ٿيندو. تنهن ڪري ڪپي ته پهريان پنهنجا حواس ناجائز ڪمن کان بند ڪري پوءِ لاواري دلي سان اڳين پليتي کي نفي ڪري ڇڏي ته پوءِ دل وارو حوض صاف ۽ پاڪ ٿي پوندو. ڪنهن بزرگ ڪهڙو نه چڱو چيو آهي.

لب بہ بندو چشم بندو گوش بند گرنہ بيني سرحق برما بخند

يعني غير مشروع ۽ جهليل ڪمن کان پنهنجا چپ ۽ اکيون ۽ ڪن بند ڪر پوءِ جي خدا تعاليٰ جا اسرار نه ڏسين ته اسانکي ميار ڏج.

48- نقل: خليفو ميان لقمان رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ نقل فرمايائون ته هڪڙو شخص الله تعاليٰ جو طالب مڪاشفي وارن مان هو تنهن جو پيءُ گذاري ويو پوءِ اهو شخص پنهنجي پيءُ جي قبر تي سندس احوال ۽ خبر معلوم ڪرڻ لاءِ مراقبي ۾ ويٺو مراقبي منجهہ ڪيس ڏسڻ ۾ آيو ته قبر منجهہ اندر هڪڙو ڪوئو وتي گهمندو ڦرندو. ٻي ڏينهن لڳو لڳ مراقبو ڪيائين ٽيئي ڏهاڙا اهو ڪوئو اندر گهمندو نظر آيس. ٽئين ڏينهن قبر تي ويٺو هو ته ان ڪوئي ڪنانس پڇيو ته هت ڇاٿو ڏسين؟ جواب ڏنائين ته پنهنجي پيءُ کي ٿو نهاريان. ڪوئي چيس ته آءٌ تنهنجو پيءُ آهيان. دنيا ۾ آءٌ حريص هوندو هوس جنهن ڪري مون کي قبر ۾ ڪوئي جي شڪل ۾ بدلائي ڇڏيو اٿن. اهو بيان ٻڌائي پاڻ فرمايائون ته سڀ ڪنهن ماڻهو جي شڪل محمدي (صلي الله عليہ وآله وسلم) صورت تي آهي ۽ انهيءَ صورت تي ڪوبہ حساب ۽ گرفت جو قلم ڪونه آهي پر انهيءَ صورت جو قائم رهڻ تيستائين مشڪل آهي جيستائين ڪ تخلق باخلاق محمدي (صلي الله عليہ وآله وسلم) حاصل نه ڪيو وڃي يعني سندن متابعت ۾ قدم بقدم عمل ڪيو وڃي. پوءِ جنهن شخص کي محمدي اخلاق حاصل آهن ته ان کي صورت جي مٽجڻ جو ڪوبہ خوف نه آهي ۽ حساب، عذاب کان بہ آزاد رهندو باقي بڇڙين عادتن ۽ بدڪمن ڪري ماڻهو جي صورت انهن ڪمن جي موافق ڪنهن نه ڪنهن حيوان سان مٽجي ويندي پوءِ جنهن کي حسد ۽ جهيڙي

جي عادت هوندي ۽ ٻئي کي پاڻ جهڙو نه سمجهندو هوندو ته ان کي ڪتي جي شڪل ۾ متايو ويندو. ۽ جنهن کي شهوت جو غلبو هوندو ۽ ناجائز شهوات راني ڪندو ته مرڻ بعد ان جي شڪل گڏهه جهڙي ٿي ويندي اهڙي طرح ٻيون به بدعادتون سمجهڻ گهرجن ۽ انهيءَ تي مثنوي شريف مان هي بيت شاهد آندائون:

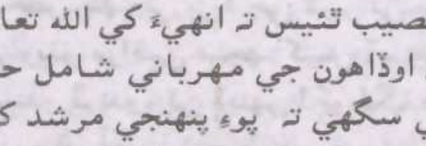
هرخيالي کو کند در دل وطن روز محشر صورتي خواهد شدن

يعني جيڪو به خيال انسان جي دل ۾ جاءِ ڪندو ته اهو خيال قيامت جي ڏينهن صورت وٺي ظاهر ٿيندو.

49- نقل: خليفو ميان لقمان رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو ته هيڪر سندن حضور پرنور ۾ هڪڙي شخص عرض ڪيو ته حضرتا! سائين جن جون فرمايل ڳالهيون ۽ نصيحتون هوند ماڻهن کي ٻڌائجن ته ڪين ڏاڍو فائدو حاصل ٿيندو. پاڻ فرمايائون ته اي يار! نصيحت جي ڳالهين ٻڌڻ مان مطلب آهي ته ان تي عمل ڪجي اهو غرض نه آهي ته ٻين کي ٻڌائجي ۽ پاڻ ٺلهو رهجي وڃجي. جيئن الله تعاليٰ جل شانه اهڙن ماڻهن جي حق ۾ فرمايوآهي ته " اتامرون الناس بالبر وتنسون انفسكم " يعني آياڪ ماڻهن کي نيڪي جو حڪم ڪريو ٿا باقي پنهنجن جندن کي وساري ٿا ڇڏيو؟

50- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ته طالب کي جيتري قدر به ڪماليت ۽ فيض حاصل ٿئي، ۽ حال نصيب ٿئيس ته انهيءَ کي الله تعاليٰ جل شانه ڏي سونپي، يعني ائين سمجهي ته اوڏاهون جي مهرباني شامل حال ٿي آهي. پر جي انهيءَ مرتبي کي نه ٿو پهچي سگهي ته پوءِ پنهنجي مرشد کي سونپي ته اهو به افضل اٿس. پر جيڪڏهن نفس جي حوالي ڪيائين يعني پنهنجن ڪوشش ۽ لياقت حقداري جو نتيجو ڄاتائين ته پوءِ نفس ته اصل ڪان خيانتي آهي. اهو سڀ فائدو برباد ڪري ڇڏيندس.

51- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ته حديث شريف ۾ آيل آهي ته حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن اصحابن سڳورن کي الله تعاليٰ جل شانه جي واٽ بابت مثال طرح هي دائرو ۽ ليڪا ڪڍي ڏيکاريائون ۽ فرمايائون ته هدايت جو رستو هن طرح آهي جو ان جي چوڌاري نفس ۽ شيطان ويٺل آهن.

پوءِ پاڻ اهو بيان ڪري فرمايائون ته جڏهن طالب الله تعاليٰ جل شانه جي واٽ ۾ پير ٿو رکي ته نفس ۽ شيطان جيڪي واٽ تي ويٺا آهن سي ڪيس هيڏي يا هوڏي اڇلائي ٿا ڇڏن ۽ منزل جي آخر تائين سندن ڪوشش ۽ جهيڙو جاري رهي ٿو تان ته طالب وڃي امن جي دائري ۾ داخل ٿئي. ته پوءِ نفس ۽ شيطان جي مڪرن کان ڇٽي ٿو پوي ۽ آزاد رهي ٿو. باقي جيستائين واٽ ۾ آهي تيستائين نفس ۽ شيطان جي گمراهي واري ڪن ۾ پوڻ جو هميشه ڊپ اٿس. انهيءَ هنڌ خليفو محمود رحمة الله عليه لکي ٿو ته رستي مان مراد لااله واري منزل آهي ۽ دائري امن جي مان مقصود الاالله جو مقام آهي. پوءِ جڏهن طالب لااله جي وادي کان منزل هٽي الاالله جي منزل وٽ اچي پهچي ٿو ته پوءِ هو امن جي دائري ۾ پهچي ويو. جيئن حديث شريف قدسي ۾ وارد ٿيل آهي ته: لااله الاالله حصني فمن دخل حصني امن من عذابي" يعني الله تعاليٰ جل شانه فرمائي ٿو ته لااله الاالله منهنجو ڪوٽ ۽ قلعو آهي. پوءِ جيڪو شخص منهنجي قلعي ۾ داخل ٿيو اهو منهنجي عذاب کان ڇٽو. هيءَ ڳالهه به اهل معنيٰ وٽ پڌري آهي ته الله تعاليٰ جل شانه ساري موجودات ۽ مخلوقات يعني خلقيل شين تي قادر آهي. مگر پنهنجي ذات تي قادر نه آهي. پوءِ جيڪو شخص سندس ذات ۾ پاڻ کي گم ڪري ڇڏيندو ته اهو سندس عذاب کان امن لهندو! ويچار ڪري ڏسو ته لوڻ جي کاڻ ۾ جيڪڏهن ڪابه شيءِ وڃي ڪري ڏسو ته اها پنهنجي حقيقت کان مٽجي لوڻ جي صورت وٺي ويندي آهي. پوءِ الله تعاليٰ جل شانه جي ذات پاڪ ته لوڻ کان بي حد گهڻي قادر ۽ قوي ۽ محيط الڪل آهي. تنهن ڪري سندس ذات پاڪ ۾ محو ٿيندڙ ڪيئن نه پنهنجي حقيقت کان مٽجي سندس صفتن سان متصف ٿي سگهندا. جڏهن اهو کاڻ وارو مثال سمجهيو ويو ته ڪنت ڪنزا مخفيا" واري کاڻ جو راز به معلوم ڪرڻ گهرجي! جو الله تعاليٰ جل شانه فرمائي ٿو ته آءٌ هڪ ڳجهي مخفي کاڻ هوس جو پوءِ ظهوري جي حب ۾ عالم شهود ۾ جلوو ڪيم. انهيءَ مان معلوم ٿو ٿئي ته هي ساري موجودات ۽ اظلال ۽ اسم ۽ صفتون وغيره سڀ انهيءَ خزاني ۾ موجود ۽ مخفي هئا. جو پوءِ خلقت الخلق جي اشاري سان عالم شهود ۾ آيل آهن. ڇو ته هت خلقت بمعنيٰ اظهار جي آهي. پر جيڪڏهن هي شيون انهيءَ خزاني ۾ موجود نه هجن ها ته پوءِ هن جهان جي ميدان ۾ سندن ظهورو ڪهڙي طرح ٿي سگهي ها؟ ڇو ته عدم محض عدم ئي آهي. باقي جيڪي موجود هو تنهنجو وجود به موجود هو. انهيءَ مان معلوم ٿيو ته هن وجود ۽ بود (هجڻ) جڏهن وري پنهنجي اصل ڏي رجوع ڪري کاڻ مخفي ۾ فناءَ اختيار ڪيائين ته " ڪنت ڪنزا مخفيا" سان ڳنڍجي ويندو ۽ اضافت وارو

پردو ساقط ٿي ويندو پوءِ امن حاصل ٿي پوندس. مثنوي شريف ۾ ڪهڙو نه چگو چيل آهي:

چونڪه بيرنگي اسير رنگ شد موسيٰ باموسيٰ درجنگ شد

يعني جڏهن بيرنگي اچي رنگ جي قيد ۾ گرفتار ٿي ته موسيٰ، موسيٰ سان مخالف ٿي پيو، يعني وحدت جو مظاهرن ۾ جلوو، متفق الحقيقت اشياءَ جو نماءَ مختلف ظاهر ڪري ٿو.

چون به بي رنگي رسي کان داشتي موسيٰ و فرعون دارند آشتي

پر جڏهن انهيءَ بيرنگي کي پهچندين جا اصلي حقيقت هئي ته پوءِ موسيٰ ۽ فرعون به پاڻ ۾ دوست نظر ايندءِ. يعني مختلف نماءَ جون شيون به هڪ حقيقت هيٺ نظر ايندءِيون ۽ اختلاف نه رهندو.

52- نقل: خليفو ميان لقمان عليه الرحمة نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ ظاهري سبق جي وٺڻ ۾ دير ڪرڻ سبب صاحبزادي والا تبار ميان محمد ياسين شاهه قدس سره تي جوش فرمايو هئائون، ۽ فرمايائونس ته اي بابا! توهانجا جيڪي اسان تي حق هئاسي اسان سڀ ادا ڪياآهن هينئر اسانکي ڇڏيو ۽ پنهنجو پاڻ ڄاڻو. باقي اسانجا حق اوهان تي ايترا آهن جنهن جي حد ڪانه آهي. پوءِ فرمايائون ته اولاد جا پيءُ تي چار حق آهن. هڪ مٺس نالو چگو رکي، ٻيو علم پڙهائيس، ٽيون طهر ڪرائيس، چوٿون پرڻائيس، اسان اهي چارئي حق ادا ڪري ڇڏياآهن هينئر پاڻ ڄاڻو ۽ پنهنجو خيال وٺو.

53- نقل: ناقل حاجي فقير مٺو ته هيڪر پاڻ درگاهه شريف واري مسجد ۾ فقراءَ جي صحبت منجهه ويٺل هئا ۽ حضرت صاحبزاده وڏا مسند نشين قدس سره ۾ پرو تمام ادب سان حاضر ويناهئا. پاڻ فرمايائون ته اي بابا! اسان توهان لاءِ ويهه روپيه ماهوار ڏيئي معلم وهاري پڙهايو اٿسي، ۽ شادي جو حق به ادا ڪيو اٿسي. هينئر جيڪڏهن الله تعاليٰ جل شانه جي طلب ۾ ڪوشش ڪندؤ ۽ طلبگار ٿيندؤ ته چگو نه ته جيڪو الله تعاليٰ جي طلب کان عاري هوندو پوءِ توڙي ڪٿي اهو اسان جو پاءُ يا پٽ هجي ته به اسان کي ان سان ڪابه نسبت نه آهي. اهو نه اسان جو پاءُ آهي نه پٽ. پوءِ واحد ڏني فقير کي، جو بني جو ڪم ڪار سندس حوالي هو، تنهن کي صاحبزاده والاتبار ميان محمد حسن شاهه قدس سره جي سڏڻ لاءِ موڪليائون جو تن وقتن ۾ ڪجهو راڙي جي عارضي ڪري البت مسجد شريف ۾ نماز جي ادا ڪرڻ منجهه سستي فرمائيندا هئا. جڏهن صاحبزادو آيو تڏهن پاڻ تمام جوش سان فرمايونس ته نماز جي ادا ڪرڻ ۾ چوٿو سستي ڪرين؟ عرض ڪيائين ته حضرتا آءٌ نماز پڙهندو آهيان. پاڻ فرمايائون ته

توهين چوندا آهيو تہ اسين اوهان جا غلام آهيون پر اهي رڳو سڪٽيون ڳالهيون ۽ اجايون دعوائون آهن. اسين حضرت مرشد معظم والد مڪرم جي خدمت ۾ غلامن وانگرهوندا هئاسون. جو ڏينهن جو مزدورن سان گڏجي سارو ڏينهن ڪم ۾ مشغول هوندا هئاسون ۽ جڏهن موٽي ايندا هئاسون تہ جيڪي بہ اڌ يا ڪن مانيءَ جو پاروٽو ساروٽو رکو سکو ملندو هو ان تي قناعت ڪري وهنداهئاسون ۽ ڪڏهن بہ ڪنهن ڪپڙي يا ٻي سندن ڪنهن شيءِ ۾ طمع ڪانہ رکي سون. پوءِ جڏهن پاڻ راضي ٿيا تڏهن دعا فرمايائون تہ الله تعاليٰ توکي غير جي محتاجي کان شال امن ۾ رکندو! ۽ توهان جو هي حال آهي جو رڳو ڪچو راڙي نڪتي آهي تہ نماز جي ادا ڪرڻ ۾ سستي ٿا ڪريو. پوءِ سڪرات جي تلخي ۽ سختي ۽ قبرقيامت جي هولناڪين مهل اوهان ڪيئن ڪندؤ؟.

54- نقل: خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر رمضان شريف جي مهيني ۾ قاضي محفوظ درگاهہ مبارڪ تي قرآن شريف جو ختمو پڙهندو هو. پاڻ پويان ٻڌنداهئا. پوءِ ختمي جي شروع ڪرڻ مهل قاضي کي امر فرمايائون تہ قرآن ڪريم جي قرات سر سان راڳ وانگر نہ ڪرڻ گهرجي بلڪ سرسري پڙهڻ گهرجي.

55-نقل: ناقل خوشحال فقير لغاري رهندڙ ٺوهي واقع پرڳڻي روپاهہ جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ درگاهہ مبارڪ واري مسجد شريف ۾ اڳين نماز کانپوءِ مثنوي معنوي هٿ ۾ ڪري هميشہ جي دستور موجب پڙهڻ جو ارادو ڪيائون تہ ايتري ۾ هڪڙي بروچ شخص واڪو ڪري چيائين تہ حضرتا! يزيد تي لعنت ڪرڻ گهرجي يا نہ؟ پاڻ ٿوري دير فڪر ڪري فرمايائونس تہ اي شخص جيڪڏهن يزيد تي لعنت خدا تعاليٰ جي طرفان آهي تہ تنهنجي چوڻ جو ڪو سود ڪونہ آهي ۽ جيڪڏهن الله تعاليٰ جي طرفان نہ اٿس تہ اها ساڳي لعنت موٽي توتي ٿي اچي پوي.

56- نقل: صاحبزادي والا تبار ميان محمد شاهہ عليہ الرحمة کان نقل ٿيل آهي تہ هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر ۾ ديهہ راڄي نظاماڻي جي منجهہ تشريف فرمائيل هئا اتي گهڻا نوان مريد ذڪر سان مشغول ٿيا. هڪڙو شخص جو اصل کان اڳ جو مريد هو سو بہ وري مريد ٿيڻ جي ارادي سان ٻين نون مريدن سان گڏجي اچي حضور ۾ وينو. پاڻ فرمايائونس تہ اي يار تون اصل مريد آهين اٿ! هن عرض ڪيو تہ حضرتا مونکي وري نئون مريد ڪيو؟ پاڻ فرمايائونس تہ بزرگن جي اڳيان نامنظور ڪم نہ ڪرڻ گهرجي، چو تہ هو جنهن وقت نئين مريد ڪرڻ واسطي توجہ فرمائيندا آهن تہ اڳيون جيڪو فيض ان کي حاصل ٿيل هوندو سو ان کان ڪسجي ويندو آهي!

57- نقل: خليفو ميان لقمان رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ خليفو ميان قادرڏنو رهندڙ ٿرملڪ جو حضرت پيرسائين جن رضي الله تعاليٰ عنہ کي پرپٽ رسول ڪري سڏيندو هو، تنهن تي ڪن ٿر ملڪ جي ملن ان ۾ ساڻس بحث تڪرار ڪيو، اها ڳالهہ ريگستاني فقيرن جي زباني حضرت پيرسائين جن رضي الله تعاليٰ عنہ کي بہ ڪن مبارڪ تي پهچي وئي. پوءِ جڏهن خليفو قادر ڏنو درگاهہ مبارڪ تي آيو ۽ سائين جن جي قدمبوسي کان مشرف ٿيو تہ پاڻ گڏجڻ شرط ڪيس فرمايائون تہ اي قادر ڏنا! مون ٻڌو آهي تہ تون ٿو چوين تہ اسانجو پير رسول آهي؟ خليفو ڪليو! پاڻ سندس ڪلڻ شرط جوش ۾ آيا ۽ فرمايائونس تہ عجب دين حاصل ڪيو اٿو. جو خلق کي هرو ڀرو ڀيا گمراهي ۾ وجهو ڇو تہ جيڪي مريد کي ارادو ۽ يقين نصيب حال ٿئي تہ اهو خلق کي ٻڌائڻو نہ آهي بلڪ دل ۾ رکڻو آهي، جيترو مريد مرشد کي ڀائيندو اوترو پاڻ ٿيندو، توهين خواه مخواه مشهوريءَ ۾ آڻي عام ماڻهن کي گمراهہ ٿا ڪيو! ائين نہ ڪرڻ گهرجي، پوءِ فرمايائونس تہ توبہ ڪر، هن توبہ ڪئي.

58-نقل: هڪڙي معتبر راوي کان منقول آهي تہ هيڪر پاڻ بهاري فقير بوهڙ جي دعوت تي سندس ديهہ ۾ تشريف فرماٿيا جو ولاسن جي ديهن مان اها بہ هڪ ديهہ آهي. پوءِ جڏهن زيارت ڪرائڻ لاءِ اندر گهر ڏانهن تشريف آندائون تڏهن عاقل ۽ جلال فقير بوهڙ بابت پڇا ڪيائون تہ ڪجهہ پڙهيو اٿن يا نہ؟ بهاري فقير عرض ڪيو تہ حضرتا! قرآن شريف پڙهيو هئائون، پر وساري ڇڏيو اٿن. پاڻ فرمايائون تہ هاويہ نالي هڪڙو دوزخ آهي جو سيني دوزخن کان تمام زياده سخت آهي ۽ انهيءَ ۾ هڪڙو نانگ آهي جو اهو بہ تمام سخت آهي جو هاويہ دوزخ بہ پاڻ ان کان ڪنبدو ۽ ڏڄندو آهي. پوءِ جيڪو شخص قرآن شريف پڙهي ياد ڪري وساريندو اهو انهيءَ نانگ جي وات ۾ هوندو.

59- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ قرآن شريف پڙهڻ چڱو آهي. پر ائين متاڃرو نہ پڙهجي، جيئن پاٽيءَ جو گهڙو پاٽيءَ سان ڀربل هجي جو ڀيو ڪيجهہ وجهجيس تہ ان ۾ نہ ماپي سگهي. اي عزيز! گهڙي مان مراد آهي دل. پوءِ جيڪڏهن ماڻهو جي دل بي فائدن ۽ پريشان خيالن خطرن سان ڀربل هوندي تہ اتي قرآن شريف جو نور جاءِ نہ وٺندو ڇو تہ الله تعاليٰ جل شانہ فرمائي ٿو تہ: لايمسہ الاالمطهرون" يعني پاڪائي وارن کان سواءِ قرآن شريف کي ڀيا هٿ نہ لائن. پوءِ ضرور ٿيو تہ ظاهري پاڪائي کانسواءِ اندر جي پاڪائي يعني خطرن خيالن کان دل جي صفائي حاصل ڪري پوءِ قرآن شريف پڙهجي تہ سندس نور جي پرتوي سان اندر روشن ٿئي ۽ سندس معنائون دل تي تجلي فرمائن. پوءِ جڏهن

پڙهندڙ کي اها صفائي ۽ نور حاصل ٿيو ته سڀ شيون قرآن شريف ۾ جلوو کندڙ نظر اينديس . جيئن ته الله تعاليٰ جلشانه فرمائي ٿو ته: ولارطب ولا يابس الافي کتاب مبين" يعني ڪا به آلي يا سڪي شيء ڪانه آهي. جو قرآن شريف ۾ سندس ذڪر نه ٿيل هجي.
پرجي دل جي حضور سان تلاوت نه ڪندو، ته هن وعيد هيٺ داخل ٿيندو جو حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن فرمايو آهي ته " رب تال القرآن، والقرآن يلعنه" يعني ڪيترائي قرآن شريف پڙهندڙ آهن. حالانڪ قرآن شريف کين لعنت پيو ڪري. اي دوست! جنهن زمين ۾ ٻيلو ۽ گهاٽو جهنگ هوندو ته جيستائين اهو جهنگ هٽي زمين صاف نه ڪبي ۽ هرن وغيره سان ٻني لائق آبادي جي نه ڪبي تيستائين ان ۾ ڪوبہ ٻج نٿو ڇٽي سگهجي ۽ نه وري ان مان سلي سائي ٿيڻ جي اميد رکي ٿي سگهجي. پاڻ هن هنڌ اينتري نڪتي بيان ڪرڻ تي اڪتفا فرمايائون چو ته " العلم نقطته کثرهاالجاهلون" يعني علم رڳو هڪ نقطو آهي. باقي جاهلن وٽي ان کي وڌايو آهي.

60- نقل: صاحبزاده والا تبار ميان حامد شاه عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ ا   سڳورن کي فرمايائون ته جيڪڏهن پاڻ ۾ گڏجي ويهو ۽ ڳالهيون ويهي ڪيو ته پوء اوهان مان هڪڙي کي ڪپي ته ڳالهين هلندي ٻين کي چوي ته هينئر ڳالهيون گهٽيون ڪيون اٿئون. اڇو ته هينئر الله تعاليٰ جلشانه جون ڳالهيون ڪيون ته جيئن سڀئي لڳي ٿي وري خدا تعاليٰ جلشانه ڏي رجوع ڪن.

61- نقل: عبدالله فقير نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ مسجد شريف جي پٽ ڪان ويٺي وضو ساريائون. مون پنهنجي چادر ويهڻ لاء کين هيٺان وڇائي ڏني هئي ته ان وقت هڪڙي فقيرياڻي کي فرمايائون ته وڃي ميان محمد ياسين شاه ۽ محمد صادق شاه کي سڏي اچ! جڏهن صاحبزادا حاضر ٿيا تڏهن پاڻ وعظ ۽ نصيحت جي طرح کين فرمايائون ته اي بابا! ڪجهہ ڪري وٺو ته اسان ڪانپوء آسودا هجو ۽ ٻين مشائخن وانگر مريدن جي دروازن تي پنڻ متان وڃو. پوء هن لاء نه ته اسان ڪان پوء اسان جي سرفرازي ڪندؤ، بلڪ خاص توهانجي فائدي لاء هي ڪوشش ڪريون ٿا ۽ اسانکي هڪڙو مريد آهي جهن ڪان اسان جي دل تمام راضي ۽ برجاء آهي. پوء فرمايائون ته اسانجي وڏي نينگر (يعني مسند نشين اول قدس سره) اسان کي تمام راضي ڪيو آهي. پاڻ تي پيرا ائين فرمايائون ۽ چيائون ته البت دنيا ڏي ڪجهہ مائل آهي. سوبہ گهٽي سياٽپ جي ڪري پر اهو ڏينهن به الله تعاليٰ جلشانه ڪندو جو دنيا کي پاٺهي ڇڏي ڏيندو.

62- نقل: حضرت صاحبزادي وڏي مسند نشين قدس سره کان خليفو لقمان رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر رمضان شريف جي مهيني ۾ حضرت مرشد معظم رضي الله تعاليٰ عنہ سان گڏ ڍاڪي ۾ ويٺل هئاسون تہ اسانجي والده يعني حضرت پيرسائين رضي الله تعاليٰ عنہ جا وڏا حرم محترم 22 تاريخ رمضان شريف جي وصال فرمايائون، پاڻ مونکي ۽ ميان محمد حسن شاھ کي فرمايائون تہ توهان ٻئي اعتڪاف مان نڪري تڪفين تدفين جو سعيو پنهنجي سر وجي ڪيو، ڇو تہ اوهين محرم آهيو. سندن حڪم موجب اسان ٻئي وڃي ڪفن دفن جي ضروري ڪم کان فارغ ٿياسون. آءُ موٽي اچي منجهند جو قيلولو يعني ٿوري ننڊ ڪئي ۽ جڏهن تہ اهو جمعي جو ڏينهن هو تنهن ڪري آرام ڪرڻ کانپوءِ تڙ ڪري نوان ڪپڙا پائي نماز جي ادا ڪرڻ لاءِ حضور ۾ حاضر ٿياسون ۽ اسانجي ياءُ ميان محمد حسن شاھ کي ڪم ڪار جي تڪليف ڪري وقت تنگ ٿي ويو جو تڙ ڪرڻ ۽ ڪپڙن نون ڪرڻ جي فرصت کانہ ملي سگهيس. جڏهن سندن حضور ۾ آيو تڏهن پاڻ فرمايائون تہ اي بابا! ماتم ڪيو اٿئي ڇا؟ ميان محمد حسن شاھ عرض ڪيو تہ حضرتا ماتم ڪونہ ڪيو اٿم پر ڪم ڪار جي تڪليف ڪري ننڊ وٺي وئي ۽ نماز جي فوت ٿيڻ جي خوف کان تڙ ڪرڻ ۽ ڪپڙن مٽائڻ جي فرصت نہ ملي سگهي. پاڻ ماٺ ڪيائون. تڏهن مون عرض ڪيو تہ حضرتا! هن غلام تڙ بہ ڪيوآهي ۽ ڪپڙا بہ مٽاياآهن. پاڻ فرمايائون تہ اسان توکي ڏٺو آهي تڏهن تہ چيوسون.

فصل چوٿون

سچ جي ڀلائي ۽ ڪوڙ جي سٽ ۾

1- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ هڪڙي شخص ڪنهن ماڻهوءَ ڪي خون ڪري اگهاڙي رت ڀريل ترار هٿ ۾ ڪٺي هڪڙي بزرگ جي حجري ۾ وڃي لڪو! مقتول جا وارث سندس ڪڍ ڊوڙندا پي آيا، تن بزرگ کان پڇيو تہ هڪڙو مڙس خون ڪري اگهاڙي ترار سان هت آيو اهو ڪاڏي ويو؟ ان بزرگ چيو تہ حجري ۾ لنگهي ويو. انهن ماڻهن اندر لنگهي وڃي ڳولهيائون پر هي هٿ ڪونہ آين. جڏهن ٻاهر نڪتا تڏهن ان بزرگ جي آڏو پيرن تي ڪري پيا ۽ عذر، آزي ڪري معافي گهريائون تہ اسان کان بي ادبي ٿي آهي. مهرباني ڪري معاف ڪريو ۽ اسان انهيءَ شخص قاتل جو ڏوهہ بہ بخشي ڇڏيو. پوءِ جڏهن اهي ماڻهو ويا تڏهن انهيءَ بزرگ انهيءَ شخص کي سڏ ڪيو، هو ٻاهر اچي چوڻ لڳو تہ آءٌ تنهنجي سامر ٿي اچي حجري ۾ لڪو هوس. تون وري هنن کي پيو ڏس ڏين تہ اندر حجري ۾ ويٺو اٿو؟ بزرگ چيو تہ منهنجي سچ جي برڪت سان تہ توکي الله تعاليٰ جلشانہ دشمن کان ڇڏائي ڇڏيو. جيڪڏهن ڪوڙ هڻان ها تہ توکي ماري وجن ها. چو تہ الصدق ينجي والكذب يهلك (يعني سچ هميشہ آزاد ڪندڙ آهي ۽ ڪوڙ نيٺ هلاڪ ڪندو).

2- نقل: پاڻ فرمايائون تہ جڏهن ڪوئي ماڻهو ڪوڙ ٿو هڻي تہ سندس ايمان ڀهرئين ئي ڪوڙ سان هليو ٿو وڃي. پوءِ ٻيا ڪوڙ هڻي تہ ڀلي پيو هڻي. ايمان واري موڙي ڀهرئين ئي پيري سان وئي. اي عزيز! سندن انهيءَ فرمودي تي هي آيت شريف شاهد آهي: لعنة الله علي الكاذبين (يعني ڪوڙن تي الله تعاليٰ جل شانہ جي لعنت آهي) ۽ ڪوڙ صفت ڪافرن جي ٻڌائي وئي آهي. پوءِ ڪفر واري صفت سان ايمان ڪاٿي رهي سگهندو؟ جيئن پاڻي ۽ باهہ پاڻ ۾ نہ گڏجي سگهندا. چو تہ الضدان لايجتمعان، قانون مقرر ٿيل آهي يعني ٻہ ضد هڪ هنڌ گڏ نہ ٿي سگهندا آهن.

3- نقل: ميڏنو فقير پليجو ويٺل نصرپور جي آس پاس جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ وعظ ۾ پي فرمايائون تہ اسين ذات پاڪ جل جلالہ جو قسم ٿا کڻون تہ جيڪڏهن ڪو شخص هڪڙو ورهہ سارو ڪوڙ نہ ڳالهائي ۽ نہ گلا ڪري، پنهنجي زبان کي انهن کان صفا رکي تہ يقين آهي تہ کيس ولايت جو درجو حاصل ٿيندو.

4- نقل: غلام فقير ابڙو رهندڙ ديہ جکيجي جو، جو اها ڊگهہ جي پرڳڻي مان هڪ ديهہ آهي تہ هيڪر پاڻ ديهہ پاٽي واقع پرڳڻي ڪير ڊهي جي ۾ سفر ڪندي

ڪجهہ بي خوش ٿيا هئا. حضرت صاحبزادي مسند نشين قدس الله سره الاقدس جن رستم فقير ابڙي کي بديڻ جي ديه ڏي ڪنهن دوائن جي گهرائڻ لاءِ گهوڙي تي سوار ڪري موڪليائون جڏهن فقير دوائون وٺي موٽي آيو تڏهن حضرت صاحبزادي فرمايس تہ اي رستم گهوڙي توکي ڏاڍي تڪليف ڏني هوندي؟ ان فقير عرض ڪيو تہ حضرتا! هن ضعيف جا لنگ اکوڙي وڌا اٿس. پاڻ انهيءَ ڳالهہ ٻڌڻ سان رستم فقير کي جوش سان فرمايائون تہ توبه ڪر. هن توبه ڪئي. وري پيهر ٽيهر بہ توبه ڪرايائونس. پوءِ فرمايائون تہ اهڙو ڪوڙ نہ ڳالهائجي تہ گهوڙي منهنجا لڱ اکوڙي وڌا آهن حالانڪ تنهنجا لڱ صحيح سلامت آهن.

5- نقل: هيڪر پاڻ جمعہ جي ڏينهن درگاهہ مبارڪ واري مسجد شريف ۾ ڪرسيءَ تي ويٺي وعظ فرمايائون تہ ڪو اهڙو شخص آهي جو هيتري ساري جماعت مان پنهنجو عيب ظاهر ڪري؟ هڪڙي شخص جماعت مان اٿي چيو تہ حضرتا! آءٌ عيبدار آهيان. منهنجي عيبن مان هڪ هي بہ آهي تہ هيڪر اسانجي ڳوٺ کي باهہ لڳي سيڪو ماڻهو پنهنجي شين ڪڍڻ ۾ لڳي ويو مان هڪ ڪوري جي گهران تاجي هڪڙي چورائي وڪٽي ڪم آندي هيم. پاڻ انهيءَ شخص تي ڏاڍو خوش ٿيا ۽ فرمايائون تہ تو جو پنهنجو عيب ظاهر ڪيو ۽ پاڻ کي گنهگار سمجهو اٿئي سو تنهنجي انهيءَ گناهہ جو بدلو بخشيش آهي.

فصل پنجون

عبادت ۽ سخاوت ۾ رياءَ ڪرڻ جي سٽ ۾

1- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ته جيڪو شخص پنهنجي عمر رياءَ ۽ دنيا جي حاصل ڪرڻ لاءِ عبادت ۽ رياضت ۾ ٿو گذاري ۽ الله تبارڪ وتعاليٰ جي واسطي ڪوبه خالص عمل ڪونه ٿو ڪري بلڪ بيهودي دنيا لاءِ پنهنجو سرمايو گم ڪري ڇڏي ٿو! تنهنجو مثال انهيءَ ڪوريءَ وانگر آهي جنهن ڪي تاجي ڪيندو سڀ ڪنهن ماڻهوءَ دڪان تي ڏٺو پر سندس آڏاڻي جي تر (1) ڪپڙو ڏٺو ئي ڪونه.
2- نقل: هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون ته ڪنهن ڪوري جي هڪڙي ميهار شخص سان ياراني هئي انهيءَ ميهار هڪڙي منيءَ جي ڪاني جنهن سان تاجي جو رسو ٻڌندا آهن جهنگ مان وڍي انهيءَ ڪوريءَ کي آڻي ڏني هئي، اتفاقا انهن ڏينهن ۾ ڏڪر اچي پيو جنهن ڪري ميهار جون سڀ مينهون بک ۽ تڪليف سبب وهڪجي ويون، لاچار ٿي بک ۽ فاقن جي پاران لچ لاهي روز انهيءَ ڪوريءَ جي گهر ماني جي آسري تي ايندو هو. ڪوري ويچارو پاڻ پيو ڏڪرجي تڪليف ۾ گذاري ۽ سندس اهل عيال تنگ حالت ۾ هئا. تنهن هوندي به جيڪو ٿورو گهڻو پيٽ چاڙهيندا هئا اتان ڪجهه نه ڪجهه بڪئي ميهار کي به ڏيندا هئا. ميهار پيٽ ڪائي انهيءَ منيءَ کي ٽيڪ ڏئي چوندو هو ته آءُ هيءَ مني اهڙي ٻيلي مان وڍي آيو هوس جنهن ۾ ڏاڍا مست شينهن رهندا آهن. ويچارو ڪوري ماٺ ڪيو پيو ٻڌندو ۽ سهندو هو ۽ انهيءَ ٿورڙي قوت تي لاچار ساچار صبر ۾ رهندو هو. نيٺ انهيءَ ميهار جي روز بروز اچڻ ڪري ڪڪ ٿيو ۽ هڪڙي ڏينهن جيئن هن منيءَ جي لاءِ پنهنجي ساراهه پي ڪئي تيئن اها مني پٽي اچلائي چيائينس ” ڪڻ پنهنجي مني ڇڏ اسان جي جند“ اي عزيز ! انهيءَ نقل مان معلوم ٿيو ته دنياوي مطلب وارن جي دوستي ڪي اينترو بقا آهي جيترو انهيءَ ڪوري ۽ ميهار جي دوستي کي ٿيو.
3- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ته دنيا وارن ماڻهن جي خيرات پيشاب ڪرڻ جي مثال آهي. يعني جيئن پيشاب جڏهن لاچار جهلڻ ڏکيو لڳندو تڏهن ضرورت ڪري ڪيو ويندو آهي. تهڙي طرح دنيا دار به ڪاشيءَ فقيرن کي تڏهن ڏيندا جڏهن انهيءَ جي جهلڻ مان ڪو نقصان ڏسندا پوءِ پنهنجي ضرورت جي وڃائڻ لاءِ پنهنجي نفس جي خواهش تي ڏيندا پر بهانو خدا ڪارڻ جو ڪري ڏيندا:

نفس خودراکش تو دل را زنده کن　　　خواجه راکشته است اورا بند کن

(1) اها چورس ڪاني، جنهن تي ڪپڙو ويڙهيو آهي!

يعني نفس کي ماري، دل جيٺري ڪر. انهي نفس تنهنجي سردار يعني دل کي ماريو آهي، تنهن ڪري کيس قيد ۾ رک.

نفس مڪار ست مڪري زايدت گرنماز وروزه فرمايدت

نفس وڏو مڪار اٿئي، جيڪڏهن روزي نماز ۽ چڱاين جي صلاح ڏيئي ته به سمجهه جاڻ ته ڪو اتي به مڪر رٿيو هونداٿين.

4- نقل: هيڪر پاڻ ڳالهه فرمايائون ته جن ڏينهن ۾ مسجد شريف جي اڏاوت پي ٿي تڏهن مسجد شريف جي ٿنڀن لاءِ پٿر جون ڪرسيون ڪپنديون هيون تنهن لاءِ خليفي عبدالرحمان ويٺل ڪونهيرن، واقع پرڳڻي شهدادپور جي کي خط ۽ پيسا ڏئي، سونڊي ۾ سيد قبول محمد ۽ محمد صديق ڏي ڪرسين جي خريد ڪرڻ لاءِ موڪليوسون. وات تي ڪيس قيصر فقير نظاماڻي ملاقي ٿيو ۽ ويهه روپيه خليفي کي ڪرسين جي خرچ بابت ڏنائين ۽ اهو احوال خط ۾ لکي اسان ڏي ڏياري موڪليائين سندس خط لکڻ مان معلوم ٿيو ته اهل دنيا جي انهيءَ لکڻ مان مطلب آهي ته پنهنجي ڏنل خيرات بابت ڳالهه ٻڌائن. جو هڪڙي قسم جو احسان رکڻ جو نمونو آهي. جيڪڏهن نه ته الله تعاليٰ جل شانه ته اوهٽين عالم الغيب ۽ عليم بذات الصدور آهي. سندس حضور ۾ پنهنجن ڪمن جي خبر ڏيڻ جو ڪهڙو ضرور.

5- نقل: گل فقير مونگيو رهندڙ چاڪر هالي جي طرف جو نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ حديث شريف ڪان بيان فرمايائون ته جيڪڏهن ڪو شخص رياءَ لاءِ هڪڙو نفل ٿو پڙهي ته سندس ستر ورهن جي قبول پيل عبادت ضايع ٿي وڃي ٿي. شيخ سعدي رحمة الله عليه فرمايو آهي:

بسانام نيڪوي پنجاهه سال ڪه يڪ نام زشتش ڪند پائمال

يعني گهڻائي پنجاهه ورهن جا چڱا نالا جو هڪڙو بڇڙو نالو انهن کي خراب ڪري وجهي ٿو.

6-نقل: هيڪر پاڻ ڪنزالعباد حديث شريف جي ڪتاب مان بيان فرمايائون ته جڏهن قيامت جو ڏينهن ٿيندو الله تعاليٰ جلشانه قرآن شريف جي حافظن ڪان پڇندو ته توهان دنيا ۾ ڪهڙا عمل ڪيا هئا؟ عرض ڪندا ته خدايا! تنهنجي واسطي قرآن شريف ياد ڪيو هوسون. الله تعاليٰ جل شانه فرمائيندن ته " ڪذبتم" يعني ڪوڙ ڳالهايوٿا. توهان رڳو هيتري لاءِ قرآن شريف ياد ڪيو هو ته اسانکي ماڻهو حافظ صاحب سڏن. سو مقصود توهان جو دنيا ۾ حاصل ٿيو جو توهان کي ماڻهن حافظ صاحب سڏيو هو. پوءِ ملائڪن کي حڪم ٿيندو ته هنن کي وٺي وڃي دوزخ ۾ وجهو. پوءِ وري عالمن کي حاضر ڪيو ويندو. الله تعاليٰ جل شانه

فرمائيندن تہ دنيا ۾ ڇا ڪيو هيو؟ عرض ڪندا تہ تنهنجي لاءِ علم پڙهيو سون ۽ ٻين شائقن طالب علمن کي تنهنجي علم مان بهره ياب پي ڪيو سون. الله تبارڪ وتعاليٰ تہ ظاهر ۽ڳجهہ سڀ ڄاڻيندڙآهي. فرمائيندن تہ " ڪذبتم" يعني ڪوڙ ڳالهايو ٿا. توهان مون لاءِ علم نہ پڙهيو هو. بلڪ هن لاءِ تہ ماڻهو اسان کي عالم ۽ مولوي سڏن. سو توهان کي دنيا ۾ سڏيو ويو. ۽ مقصود اوهان جو پورو ٿيو. هيئنر هلو دوزخ ۾.

وري زاهدن جو وارو ايندو. الله تعاليٰ پڇندن تہ دنيا ۾ توهان ڪهڙي ڪم ۾ مشغول هيؤ؟ ظاهر ڪندا تہ تولاءِ دنيا ۾ زهد ڪيوسون. دنيا کان منهن موڙي نفس جي رياضت سان مشغول رهياسون. الله تعاليٰ جل وعليٰ شانه فرمائيندن تہ " ڪذبتم" يعني ڪوڙ ڳالهايو ٿا. توهان رڳو زاهد سڏائڻ جي شوق ۾ اهي تڪليفون ورتيون نہ منهن جي لاءِ سو توهان کي زاهد سڏيو ويو. ملائڪن کي حڪم ٿيندو جو هي بہ دوزخ ۾ اڇلايا ويندا.

وري ايندا عابد پڇا ٿيندن تہ دنيا ۾ اوهان ڇاڇا ڪيو؟ عرض ڪندا تہ تنهنجي رضا لاءِ عبادت پئي ڪئي سون الله تعاليٰ جل شانه فرمائيندن تہ " ڪذبتم" ڪوڙ ڳالهايو ٿا. توهان عبادت مون لاءِ ڪانہ ڪئي بلڪ ماڻهن ۾ پاڻ کي عابد چوائڻ لاءِ عبادت ڪندا هيؤ. سو دنيا ۾ توهان کي عابد چيو ويو. هيئنر هلو دوزخ ۾ پوءِ مؤڪلن کي حڪم ٿيندو تہ وڃي دوزخ ۾ داخل ڪيون. اهڙي طرح ٻين جماعتن رياڪارن کان بہ پڇا ڪئي ويندي ۽ سندن عمل ناقبول ڪري جهنم ۾ داخل ڪيا ويندا. (استعيذ بالله السميع العليم)

باب ٽيون
هن باب ۾ ڇهه فصل آهن.
فصل پهريون
صفت جلال ۽ جمال بابت نقلن ۾

1- نقل: پاڻ حضرت ميان صاحب جن قدس سره الاقدس کان نقل فرمايائون ته هيڪر حضرت مخدوم صاحب قدس سره العزيز جي شادي جو موقعو ٿيو، جنهن ۾ عارف ڪامل خليفو ميان علي اصغر خان پٺاڻ ۽ ٻين فقيرن جي جماعت به گڏجي هليا هئا. پوءِ جڏهن حضرت مخدوم صاحب شادي ڪري ڳوٺ موٽيا تڏهن مڙئي سامان اسباب پيا فقير کڻي هليا باقي هڪ تڏو سو خليفي علي اصغر خان پٺاڻ کي هٿ آيو، سو هن کنيو. ته ايتري ۾ ٻئي هڪڙي فقير به اچي انهيءَ تڏي کي کڻڻ لاءِ هٿ وڌا. جنهن تي ٻنهي ڇڻ پاڻ ۾ سوال جواب ڪيا، علي اصغر خان فقير کي چيو ته يا تون مونکي ڪوهه قاف ۾ اڇلاءِ يا آءُ توکي اڇلايان. ائين ٻنهي ڇڻ ۾ گفتگو ٻي هليو ته حضرت ميان صاحب جن قدس سره به اتي اچي سهڙيا ۽ انهيءَ فقير کي سمجهايائون ته تڏي جي پچر ڇڏ نه ته توکي اهڙي هنڌ اڇلائي ڇڏيندو جو وري پيدا ئي ڪونه ٿيندين. پوءِ تڏو ان فقير کان وٺي علي اصغر خان کي ڏنائون . ۽ سندس جوش ڍري ڪرڻ لاءِ سينه مالي فرمايائونس ۽ انهي فقير کان به معافي گهرايائون ۽ نيزاري ڪرايائون. علي اصغر خان راضي ٿيو ۽ تڏو ويڙهي ٺوپلي وانگر ڪري ڪڻي مٿي ۾ وڌائين ۽ اڳتي روانو ٿيو. واٽ تي هڪڙي ڳوٺ وٽان اچي لنگهيو ته هڪ ڪتي جو سندس مٿي تي تڏو ڏٺو تنهن مٿس ڀونڪڻ شروع ڪيو خليفي علي اصغر خان ڪتي کي ڏک هنيو. جنهن تي ڪتي جو مالڪ جو هڪ ڪوري شخص هو تنهن مڙئي علي اصغر خان کي ڪجهه بدشد ڳالهايو. ميان علي اصغر خان کي ته اهئين جوش هو سو ان ڪوريءَ کي ڪٺي نڙيءَ مان ورتائين ته پوئتان حضرت ميان صاحب جن قدس الله تعاليٰ سره الاقدس اچي پهتا ۽ ڪوريءَ کي سندس هٿان اچي ڇڏايائون.

2- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله تعاليٰ لکي ٿو ته هيڪر ڪڇ ملڪ ۾ حضرت مرشد مربي رضي الله تعاليٰ عنه جي خدمت ۾ ويناهئا سون ته ايتري ۾ سندن منهن مبارڪ تي جلاليت جي حالت ظاهر ٿي. انهيءَ وقت هي بيت چيل مخدوم ميان عبدالرحيم گروهڙي رحمة الله عليه جو زبان مبارڪ سان ٻي فرمايائون.

گهوريان هي جهان هو پڻ گهوريو گهوريان
هڪ پلڪ پريان ساڻ جي مون سري سرتيون

3- نقل: خليفو ميان لقمان رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر درگاھ مبارڪ واري مسجد شريف ۾ ويٺو هوس تہ حضرت مرشد معظم رضي الله تعالىٰ عنہ هن ڪمترين کي ماٺهو موڪلي باغ ۾ گهرايائون جنهن تي عاجز سندن خدمت اقدس ۾ وڃي حاضر ٿيو. پاڻ باغ جي چمن ۾ ويٺا هئا ۽ سلوڪ جا نڪتا ۽ اسرار ويٺي بيان فرمايائون مون عرض ڪيو تہ حضرتا! فنا کان پوءِ بہ خطرا اچن ٿا يا نہ؟ پاڻ فرمايائون تہ خطرا پون ٿا. پر انهن کي خواطر رسول الله ڪري سڏيندا آهن. انهن خطرن جا قسم آهن. هڪڙا جلالي ٻيا جمالي، جمالي اهي آهن جيڪي چڱن ڪمن بابت دل ۾ خيال پون جيئن تہ نماز روزو، محبت ۽ صحبت الهيٰ ۽ ٻيا عبادت ۽ سخاوت ۽ ترڪ وغيره جا ڪم. ۽ جلالي انهن کي چئبو آهي تہ جي گذران جي ڪمن ۾ مباح شين بابت خيال پون. جيئن تہ شادي ڪرڻ يا چڱو کاڌو کائڻ ۽ عمدا شربت پيئڻ ۽ مشروع ڪپڙا ڍڪڻ وغيره. پوءِ طالب کي کپي تہ جمالي خطرن ۾ ڪوشش ۽ عمل جو سعيو ڪري ۽ جلالي ۾ اعراض ڪري يعني انهيءَ خيال کان منهن موڙي ڇڏي.

تڏهن مون وري عرض ڪيو تہ حضرتا! جلاليءَ کي وڏي قوت آهي. انهيءَ کي ڪهڙي طرح نفي ڪري سگهبو؟ پاڻ منهنجي ران تي هٿ هڻي فرمايائون تہ هائو. جيئن تو چيو واقعي ائين آهي پر اسين فرق ڪندا آهيون جو جماليءَ ۾ ڪوشش ڪندا آهيون ۽ جلالي ۾ الله تعالىٰ جل شانہ جي حوالي ڪري ڇڏيندا آهيون. پوءِ انهيءَ تي مثال طرح فرمايائون تہ جنهن وقت اسان کي هڪ حرم شادي ڪيل هو تنهن کانپوءِ هڪڙي وقت دل ۾ خيال پيو تہ جيڪر ٻي شادي ڪجي ۽ ميان متن فقير ڪلهوڙي جي نينگري ڏي نسبت جو خيال ٿيو جو حضرت ميان صاحب جن قدس الله سره الاقدس جي مريدن مان هو. پوءِ دل ۾ چيو سون تہ اهو خيال جلالي آهي تنهن ڪري ان ۾ ڪوشش نہ ڪرڻ کپي جيڪڏهن خواطر رسول الله مان هوندو تہ ان کي قوت ۽ طاقت حاصل ٿيل آهي پاڻهئي قول مان فعل تي پهچي ويندو. انهيءَ خيال ڪري ماٺ ۾ رهياسون ۽ ڪنهن سان بہ اها ڳالهہ ڪانہ ڪئي سون. ٻن ٽن ڏينهن کانپوءِ ٻئي ڪلهوڙا ميان متن فقير جي عزيزن مان اسان وٽ آيا ۽ چيائون تہ ميان متن فقير جي گهر سندس نياڻي ويٺي آهي. اسان ساڻس مڱڻي ڪرڻ ٿا گهرون پر هو قبول نٿو ڪري تنهن ڪري خدا لڳ اسان سان ميڙ ٿي وٺس قدم رنج ٿيندا تہ اسان سان سڱا بندي ڪري. اسان خيال ڪيو تہ جيڪڏهن هنن سان نٿا وڃون تہ نفس جو خيال دامنگير ٿيندو. تنهن

ڪري هتي سان ميڙ طرح گڏجي ڪلهوڙي مٿئين وٽ وياسون ۽ گهڻوئي ڪيس چيو آڪيوسين پر هن صفا جواب ڏنو ته آئون انهن سان مٽي ڪونه ڪندس. اسين موٽي آياسون ۽ دل ۾ ويچار ڪيوسون ته اسان جو اڳيون خيال شايد نفساني هو جو ته اهڙن ماڻهن سان نسبت جو ارادو هو جن جي سچائي ۽ عقيدت جو هي حال آهي جو سندن مائٽن لاءِ ميڙ ٿي وياسون ته به نه ڏنائون سي اسان کي وري ڪيئن ڏيندا ؟ انهيءَ هوندي به انهيءَ خيال جي نفي نه پئي ٿئي. اسان جي موٽي اچڻ ڪانپوءِ پين ماڻهن مٿئين ڪلهوڙي کي تنبيهه ڪئي ته ڪهڙو نه بچڙو ڪم ڪيو اٿئي جو مرشد جي اولاد کي موٽايو اٿئي. هن جواب ڏنو ته مونکي به ڏاڍي ڏکي ڳالهه لڳي پر ڇا ڪريان جو انهن ماڻهن سان مان کي سڳا بندي ڪرڻي اصل ڪانه آهي. انهي ڳالهه ڪري البت سندس دل تي بار ٿي پيو. ۽ اسان ڏي پرپٺ رضامندي لاءِ نياپو چوائي موڪليائين. اسان به ڪيس جواب موڪليو ته اسين اوهان کان رنج ڪونه آهيون بلڪ بلڪل راضي ۽ رضامند آهيون. پوءِ هڪڙي ڏينهن اسان کي دعوت ڪري پنهنجي گهر زيارت ڪرائڻ لاءِ وٺي آيو ۽ اها سندس نياڻي به اتي ويٺي هئي، جنهن لاءِ اسان کي رغبت هئي اتي ميان متن ميڙ نه مڃڻ ڪري ڏاڍيون نيزاريون ڪيون ۽ معافي گهريائين. اسان چيس ته اي ادا اسين ۽ تون پاڻ ۾ مرشد ڀائي آهيون تنهن ڪري انهيءَ ڳالهه ڪان اسان جي دل کي ڪو خيال ڪونهي ۽ اوهان کان بلڪل راضي آهيون. هن چيو ته مونکي سائين جن جي رضامندي جي فرحت ۽ جمعيت تڏهن ٿيندي جڏهن منهنجي هڪڙي ڳالهه قبول فرمائيندؤ اسان ڪيس انهيءَ ڳالهه جي ظاهر ڪرڻ لاءِ چيو. جواب ڏنائين ته جنهن ڏينهن کان سائين جن اسان جي گهر کان موٽيا هئاانهيءَ وقت کان وٺي ڪري آءُ پنهنجي نياڻيءَ تان دستبردار ٿي چڪوآهيان ۽ سندس وارثي اوهان جي هٿن مبارڪن ۾ ڏني ڇڏي اٿم. جتي به حضرت جن کي وڻي ته پلي ڏين پر انهي ڪلهوڙن کي ڏيڻ ۾ اسان جي مرضي ڪانهي. اسان چيس ته جتي اوهان کي ڏيڻ جي مرضي پوي ته اسين به اتي راضي آهيون. هن چيو ته اسان جي مرضي آهي ته سائين جن جي جناب فيض مآب ۾ قبول پوي ! پر اسان انهيءَ جي لائق نه آهيون. اسان حياءَ کان ڪونه ڪڇيو ۽ سندس رضامندي تي موقوف رکي اتان اٿياسون پوءِ هن پاڻان وجي شاديءَ جو سعيو ڪيو ۽ ٿوري وقت ۾ شاديءَ جو ڪم سر انجام ٿي ويو.

4- نقل: فتح فقير ناهيو نقل ڪري ٿو ته ڏاتي فقير نالي، مرشد معظم رضي الله تعاليٰ عنه جي مريدن مان، هيڪر پنهنجون مينهون پئي چاربائين. هڪ مينهن تي ڪنهن سبب سان ڪاوڙيو، جنهن ڪري ڪيس سوٽين سان ڏاڍي مار ڪديائين، ٽئين ڏينهن ڪيس اچي الله تعاليٰ جل شانه جو ڊپ دل ۾ وينو ته ويچاري مينهن جا مون وانگر الله تعاليٰ جو ساهدار جانور ۽ مسڪين بي زبان آهي تنهن کي هرو ڀرو ڇو لٺين سان مار ڏنم. آخر انهيءَ ڊپ سندس دل ۾ اهڙو اثر ڪيو جو اتان وٺي ڀڳو ۽ سائين جن رضي الله تعاليٰ عنہ جي حضور ۾ منهن مٿو پٽيندو دانهون ڪندو روئندو اچي پيرن تي ڪريو. پاڻ گهڻو ئي انهيءَ بيقراريءَ جو سبب پڇيائونس پر هو روح جي زيادتي ڪان احوال ظاهر نه پيو ڪري سگهي. نيٺ گهڻي پڇا ڪان پوءِ سمورو احوال بيان ڪيائين. پاڻ چيائونس ته اي ادا! مون کي ته ڪونه رنجايو اٿئي جو مون وٽ روئڻ آيو آهين. وڃ انهيءَ مينهن کي وڃي راضي ڪر جنهن کي لٺيون هنيو اٿئي، فقير عرض ڪيو ته حضرتا! مينهن کي ڪيئن راضي ڪيان؟ فرمايائون ته وڃي انهيءَ مينهن جي خدمت ڪر ۽ ڪٽڪ جو ڏارو ڪا ائينس ته پوءِ جڏهن مينهن تنهنجي سڏ تي ڊڪ ڪري اچي مڙي تڏهن سمجهجانءِ ته هينئر مينهن راضي ٿي آهي. فقير حڪم موجب سائين جن ڪان موڪلائي اچي مينهن جي خدمت ۾ مشغول ٿيو ۽ ڏارو ڪٽڪ جو ڏيڻ لڳس. نيٺ ستن اٺن ڏينهن ڪانپوءِ مينهن سندس سڏ تي اچي ڪير ڏهايو. هو اهو احوال سائين جن جي خدمت ۾ عرض گذارڻ آيو، پاڻ فرمايائونس ته مينهن کي راضي ڪيءِ، هينئر مينهن جي خالق کي راضي ڪر. يعني الله تعاليٰ جلشانه جي درگاهه ۾ پنهنجي تقصير جي عذر خواهي ڪر. هو ويچارو وري ساڳيو اڳئين وانگر روح بيقراريءَ ۾ اچي پيو. پر پاڻ ڪجهه به نه فرمايائونس تان ته انهيءَ حالت ۾ ڪيس ٽي ڏينهن گذري ويا. ٽئين ڏينهن پاڻ شفقت فرمائي انهي فقير بي حال کي فرمايائون ته الله تعاليٰ جل شانه جي راضي ڪرڻ جي هي واٽ آهي ته اڄ رات جو اٿي هيڪلائي ۽ خلوت ۾ ويهي وضو ڪري ٻه رڪعتون نفل ادا ڪري. پوءِ دعا لاءِ قادر ڪريم غفور رحيم جي جناب مغفرت مآب ۾ هٿ کڻجن ۽ پنهنجي گناهن ۽ قصورن جي وڏي عجز ۽ نياز زاريءَ سان معافي گهرجي ۽ توبهه تائب ٿجي. پوءِ جڏهن اکين مان پاڻي اچي ۽ روح پيدا ٿئي تڏهن سمجهڻ کپي ته اهي ڳوڙها صرف منهنجي گناهن جي ڌوئڻ لاءِ آيا آهن. ۽ يقينا گناهه معاف ٿي ويو. اسان به توکي معاف ڪيو هن فقير سائين جن جي فرمودي موجب وڃي عمل ڪيو ۽ بالڪل فرحت ۽ جمعيت حاصل ٿيس.

5- نقل: مير فتح علي ٽالپر جي مماتي وارن ڏينهن ۾ پاڻ لاڙ جي سفر جي

ارادي سان لاڙڪاڻي ۾ تشريف فرما ٿياهئا، جامع ملفوظات چوي ٿو تہ مون سندن حضور پر نور ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! عجب آهي جو فقيرن جي جماعت ۾ پهريان پهريان تہ محبت ۽ جذبي جو اهڙو جوش ٿو ڏيکارجي جو چڻ سندن اندر ۾ باهہ جا شعلا بلند ٿي رهياآهن. پرپوءِ ٿوري مدت ڪانپوءِ سندن اهو جذبو ۽ شوق سرد پئجي ٿو وجي ۽ ڪن ٿورن ڪانسواءِ ٻين ڪي اها محبت ڪانہ ٿي رهي. حضور جن پورو توجہ سمورن مريدن ڏانهن فرمائن تہ دائمي فيض ڪين نصيب ٿي پوي. پاڻ جواب ۾ نقل بيان فرمايائون تہ ڪن ٻن شهرن جي وچ ۾ هڪڙو شينهن اچي رهڻ لڳو. پوءِ جيڪو شخص واٽهڙو اتان لنگهندو هو ان کي ماري کائي ڇڏيندو هو. هڪڙي شخص ماڻهن کي چيو تہ جيڪڏهن هڪ هڪ ماڻهو مونکي هڪ هڪ پيسو ڏيندو وجي تہ آئون سڀني کي شينهن جي ايذاءَ ۽ خوف کان صحيح سلامت امن امان سان لنگهائي ڇڏيان. جڏهن اٽڪل سؤ اسي ماڻهو گڏ ٿيا تڏهن ڇا ڪيائين جو انهن سڀني جي وچ ۾ ٿي جماعت کي ساڻ ڪري وٺي هليو. واٽ تي جڏهن شينهن آيو ۽ حملو ڪري ڪو ماڻهو ڪنيو پيو وجي تڏهن ماڻهو دانهون پيا ڪن تہ هو شينهن ماڻهو ڪٽي ويو. تڏهن اهو رهنما شخص چوي پيو تہ پرواهہ ناهي هڪ پيسو گهٽ ڪري ڏجو.

اي عزيز! سندن اهو نقل بيان فرمائڻ دلالت ٿو ڪري تہ پاڻ انوقت خلق جي حالت کان بي پرواهہ ۽ لاابالي هئا حالانڪ سندن رحم ۽ احسان ايڏي حد کي پهتل هو جو پاڻان ڪڇ ۽ قلات ۽ دائود پوٽي جهڙن دور دراز پر انهن سفرن تي تڪليفون وٺي ماڻهن کي پنهنجي زيارت کان مشرف ڪندا هئا. ۽ خلق کي الله تبارڪ وتعاليٰ ڏي ڪوٺ ڪنداهئا، پوءِ اهڙي بي پرواهيءَ جو ڇا سبب ؟ معلوم ٿو ٿئي تہ انهيءَ جواب فرمائڻ وقت سندن وجود مسعود تي عظمت ۽ ڪبريائي ۽ جلاليت جي صفت جو نزول هو! جنهن ڪري اهڙي بي پرواهي جو مثال بيان فرمايائون.

6-نقل: هيڪر سفر ۾ هڪڙو هندو عامل سندن حضور پرنور ۾ آيو جنهن کي وڏو پٽڪو مٿي سان ٻڌل هو ۽ بت جو ٿلهو ۽ مضبوط هو. وڏي تڪبرسان مڇون وڪوڙي مٿي ڪري اره ڪدي جلاليت سان ٿي ويٺو ۽ مجلس ۾ هر طرف وٺي نظر ڪيائين. حضرت پيرسائين جن رضي الله تعاليٰ عنہ کي جلاليت جي صفت ڏسڻ ڪري حال اچي ويو ۽ طبيعت مبارڪ تي روح ۽ عاجزائي جو غلبو ٿي ويو. جنهن جي اثر کان سيئي حاضر مجلس فقيرن ۾ روح ۽ جوش پئجي ويو. مجلس برخواست ٿيڻ ڪانپوءِ پاڻ هن فقير (يعني جامع ملفوظات) کي فرمايائون تہ اسانجي روح جو سبب ڪهڙو هو؟ عرض ڪيم تہ حضرتا! سمجهايو. فرمايائون

تہ انهيءَ هندو جي ڏسڻ سان الله تبارڪ وتعاليٰ جي عظمت ۽ وڏائي جي صفت ظاهر ٿي سون تنهن ڪري طبيعت تي روج ۽ عجز غالب ٿي ويو. سچ آهي:

مرد آن باشد کہ باشدشہ شناس تاشناسد شاہ رادر ہر لباس

يعني مرد اهو آهي جو ڪيس بادشاھ جي اهڙي سڃاڻپ هجي جو بادشاھ کي سڀ ڪنهن لباس ۾ سڃاڻي وٺي.

7- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ خليفي ميان الھ رکيي رحمۃ الله عليہ فرمايو پي تہ هالاڻي جنگ ۾ جامير فتح علي ٽالپر ۽ عبدالنبي ڪلهوڙي جي وچ ۾ لڳي هئي. اسين وچ ۾ حاضرهئاسون. جو ٻنهي طرفن کان هڪٻئي کي بندوقون پي هنيائون تہ گوليون اسان کان اچي پي لنگهيون پر اسين امن امان سان وچ ۾ ويٺا هئاسون. اي عزيز هالاڻي جنگ مان سندن مراد جذبة الله ۽ گولين مان مراد جلالي ۽ جمالي خيالات ورتل آهي.

8- نقل: جامع ملفوظات رحمت الله عليہ چوي ٿو تہ جڏهن پهريان آئون حضرت مرشد معظم کان تلقين جي شرف کان مشرف ٿيو هوس تڏهن اهڙو جوش ۽ شوق جو غلبو هوندو هو جو ٻين طرفن کان دل ڪڇي وئي ۽ سندن حضور پرنور ۾ حاضر رهڻ کانسواءِ فرحت نہ پئي آئي ۽ منهنجي والده ماجده محبت ۽ مادري شفقت جي ڪري منهنجي جدائي ۾ فراق جي تڪليف ۾ هوندي هئي. پوءِ جڏهن هن فقير کي تلقين جي اجازت جو شرف، حضور لامع نور، کان عطا ٿيو تہ تڏهن ڪيترائي ماڻهو ننڍا وڏا، جوان، پوڙها، زالين مڙسين، هن فقير جي صحبت ۾ محبت جي جوش پاران مٽي پرين اگهاڙا مدهوش هوندا هئا. تڏهن والده ماجده چوندي هئي تہ اڳي آئون پنهنجي هڪ پٽ لاءِ حيران پريشان هوندي هيس هينئر هنن سڀني جون مائرون ويچاريون مون وانگر سندن جدائيءَ ۾ گرفتار ۽ تڪليف ۾ ورتل هونديون. ۽ انهن سڀني جون پٽون پاراتا اسان جي ڳچيءَ ۾ پوندا. مون سندس خدمت ۾ عرض ڪيو تہ اها پٽ اسانکي نہ لڳندي بلڪ اها پٽ حضرت مرشد معظم رضي الله تعاليٰ عنہ جي مٿان آهي جو تہ:

نيا وردم از خانہ چيزي نخست تودادي همہ چيز من چيز تست

يعني مان پنهنجي گهران پهريان ڪجهہ بہ ڪونہ ڪٿي آيو هوس سڀ ڪجهہ تو ڏنو ۽ منهنجي شيءِ سڀ تنهنجي آهي. پوءِ جڏهن پاڻ لاڙ جي سفر ۾ هن فقير جي دعوت تي تشريف فرما ٿيا تڏهن مٿيون گفتگو ۽ سمورو احوال سندن حضور ۾ بيان ڪيم پاڻ ٻڌي مرڪيا.

9-نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري، ٿو تہ هيڪر درگاھ مبارڪ تي مسجد شريف ۾ سندن حضور پرنور ۾ حاضر هوس تہ هڪڙي فقير کي جو

خليفي ميان محمد حسين رهندڙ ڳوٺ ڏڏرجي، هم صحبتن مان هو جلاليت جي حالت کان وجد پئجي ويو. ڪپڙا پنهنجي پري اڇلائي اگهاڙو ٿي بيٺو. پاڻ فقيرن کي حڪم فرمايائون ته سندس ستر عورت ڪن ۽ خليفي ميان محمد حسين کي جو روبرو موجود هو. فرمايائون ته اي يار! توهانجي مريدن کان اهڙا غير مشروع ڪم صادر ٿا ٿين، قيامت جي ڏينهن انهيءَ بابت اوهان کان باز پرس ٿيڻي آهي. خليفي عرض ڪيو ته حضرتا! اسان تي ڪاجزا سزا ڪانهي انهيءَ جوبار مڙني حضور جن جي ذات عالي صفات تي آهي. پاڻ ٻڌي مرڪيا ۽ خليفي کي وري ڪو جواب ڪونه ڏنائون.

10-نقل: هيڪر پاڻ سفر ۾ سانگهڙ واقع ڪاري ناري جي يڪ سان مراد علي نظاماڻي جي ٽنڊي ۾ تشريف فرما ٿياهئا. لاڙ وارا مريد ٽري، سيد پور ۽ ماباڻ جي طرف جا گڏ ٿي حضور جن کي دعوتن ڪرڻ لاءِ پاڻ ۾ صلاح ڪرڻ لڳا ته اڳئين نماز کان پوءِ سندن خدمت ۾ عرض ڪنداسون ۽ جيئن تيئن به لاڙ وٺي هلنداسون. جامع ملفوظات رحمت الله عليه چوي ٿو ته هن فقير کي انهيءَ ڏينهن ويهڻ اٿڻ ۾ دل منجهه خيال ڏيڪارجي پيو ته جڻ پاڻ مونکي حڪم ڪن ٿا ته تون لاڙ ملڪ ۾ وڃي اتان جي فقيرن کي ذڪر جي تلاوت جي ڪوشش ڪر. ۽ گويا مان عرض ڪيان ٿو ته حضرتا! ماٺهو منهنجي چوڻ جي متابعت نه ڪندا. وري پاڻ فرمائن ٿا ته اسين توکي پنهنجي مهر سان خط لکي ڏينداسون اها حالت جا ڏسڻ ۾ آيم. هنن فقيرن جي دعوت ڏيڻ کان اڳ مون سندن حضور مبارڪ ۾ بيان ڪئي. پاڻ فرمايائون ته ماڻهو ذڪر جي تلاوت نٿا ڪن تنهن ڪري هينئر دعوت انهن ماڻهن جي وٺنداسون جيڪي ذڪر تي هميشگي ڪن ٿا. باقي ٻين جي دعوت تي ڪونه وينداسون. مون عرض ڪيو حضرتا! لاڙ جا فقير دعوت جي قبوليت جي اميد لاءِ وينا آهن، ۽ چون ٿا ته حضور جن کي ضرور لاڙ وٺي وينداسون. پاڻ فرمايائون ته انهن سان اصل ڪونه وينداسون. تڏهن مون سندن ٻانهه مبارڪ مان وٺي عرض ڪيو ته آئون اصل نه ڇڏيندس سائين جن جو اختيار ڪهڙو آهي جونه هلندا. اي عزيز! جيتوڻيڪ اهڙي گستاخي تنگ ظرف اهل معاش جي نظرن ۾ بي ادبي ڏيکاربي پر عشق جي مذهب ۾ عين ادب آهي جيئن ته مثنوي ۾ فرمايل آهي.

گفتگوئي عاشقان در ڪار رب جو شش عشق ست نے ترڪ ادب.

يعني الله تعالىٰ جي ڪم ۾ عاشقن جو گفتگو ڪل عشق جي جوش کان هوندو آهي نه بي ادبي لاءِ.

هرڪ ڪرداز جام حق يڪجرعہ نوش ني ادب ماندروني عقل هوش

جنهن شخص الله تعاليٰ جي محبت واري پيالي مان سڪ جي سرڪي پري ته ان کي عقل ۽ هوش به ڪونه رهندو ۽ ادب جي پرواهه به ڪانه رکندو. پاڻ منهنجي انهيءَ گستاخي تي مرڪي فرمايائون ته توهين دعوتن جي قبوليت لاءِ ڪجهه به نه چئو، باقي هنن سان جيڪي ڪنداسون سو پاڻهين ڏسندين. پوءِ پيشين جو جمعه نماز کان بعد اهڙو ته وعظ ۽ نصيحت فرمايائون جو سموري جماعت کي روح ۽ وجد وٺي ويو ۽ ننڍي توڙي وڏي مرد خواه عورتن مان ڪو به پنهنجي هوش ۾ ڪونه هو. وچين نماز کانپوءِ مس هوش ۾ آيا. صبح تي موٽي درگاهه تي روانا ٿيا ۽ ڪنهن کي به طاقت ڪانه ٿي جو دعوت لاءِ خدمت سڳوريءَ ۾ عرض معروض ڪري سگهي.

11- نقل : جامع ملفوظات خليفو محمود رحمة الله عليه چوي ٿو ته پهرين وقتن ۾ جڏهن پاڻ هن فقير کي تلقين جي اجازت عطا فرمايائون تڏهن اهڙي حالت هئي جو جيڪو به عاجز جي صورت ۾ تصور ڪندو هو يا ذڪرونندو هو ته انهيءَ وقت ڪيس حال ۽ وجد پئجي ويندو هو. جو ڪن کي سڪر ۽ بي خودي ۽ استغراق وٺي ويندو هو. ۽ ڪن کي جلاليت ۽ جوش اچي ويندو هو جو روئيندا دانهون ڪندا مٽي پيرين اگهاڙا بي قرار ٿي نڪرنداهئا ۽ ڪن کي توحيد جي حالت پيدا ٿي ويندي هئي ۽ شطحيات قول ڳالهائڻ لڳنداهئا. يعني اناالحق جهڙا الفاظ چونداهئا ۽ پنهنجي موهوم هستي کي وساري ڇڏيندا هئا مون حضرت مرشد معظم رضي الله تعاليٰ عنه جي خدمت ۾ اهو حال عرض رکيو ته ملڪ ۾ هي حالتون آهن پاڻ فرمايائون ته جيڪو بيت ماموئيءَ جو اڳي چيو ويو هو شايد اهو وقت هيئنر آيو هجي پوءِ پاڻ هي الفاظ زبان مبارڪ سان فرمايائون.

لڳندي لاڙان ! سونچو ٿيو سري ۾

12- نقل : جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته هيڪر مون سندن خدمت مبارڪ ۾ عرض ڪيو ته حضرتا! جنهن کي تلقين ڪجي ٿي تنهن کي انهيءَ وقت جذب ۽ سڪر جي حالت وٺي وڃي ٿي پر انهيءَ حالت تي استقامت ڪن ٿورن کي ٿئي ٿي نه ته گهٽن کي ڪانه ٿي رهي پاڻ فرمايائون ته ابتدا ۾ اسانجي حالت به اهڙي طرح هئي.

13- نقل : پاڻ نقل بيان فرمايائون ته هڪڙي بزرگ مريد کي چيوته اٿي اسان سان گڏجي هل ته حضرت سلطان العارفين شيخ بايزيد بسطامي قدس سره السامي جي زيارت کان مشرف ٿي اچون. مريد چيو ته شيخ صاحب به الله تعاليٰ جل شانه کي ڏسي ٿو. اسين به خدا تعاليٰ کي ڏسو ٿا. پوءِ حضرت شيخ جي خدمت ۾ وڃڻ جو ڪهڙو ضرور؟ نيٺ ڪن ڏينهن کانپوءِ اهو بزرگ انهيءَ مريد

سان گڏجي حضرت شيخ قدس سره جي زيارت لاءِ آيو. اتفاقا شيخ صاحب قدس سره پنهنجي والده ماجده لاءِ پاڻيءَ جو گهڙو ڀريون، گهر ڏي پي آيو واٽ تي ٻئي ڄڻا ساڻس ملاقي ٿيا. جڏهن حضرت شيخ قدس سره جي نظر مبارڪ انهيءَ مريد تي پئي تہ ڏسڻ شرط سندس وجود کي باهہ وٺي وئي ۽ هڪدم سڙي خاڪ ٿي پيو. انهيءَ واقعي ڏسڻ ڪانپوءِ انهيءَ بزرگ حضرت شيخ قدس سره جي خدمت ۾ عرض ڪيو تہ منهنجو هي مريد دعويٰ ڪندو هو تہ آئون الله تعالىٰ جلشانه کي ڏسندو آهيان. جناب سلطان العارفين قدس سره فرمايو تہ سچ پيو چيائين. پر هو الله تعالىٰ جلشانه کي جمالي تجلي ۾ ڏسندو هو ۽ اسان تي هن وقت جلالي تجلي جو غلبو آهي. انهيءَ تجليءَ جو تاب نہ جهلي سگهيو تنهن ڪري سڙي خاڪ ٿي ويو.

14- نقل : هيڪر پاڻ لاڙڪاڻي جي سفر ۾ شيخن جي ديهہ مان چڙهيا پي آيا. ڏينهن ڏاڍو گرم هو ۽ هوا بلڪل بند ٿي وئي، تنهن تي وڏيڪ وري جهنگ جو رستو، ٿي چار گرميون اچي گڏ ٿيون. هڪڙي فقير جو سائين جن جي گهوڙي اڳيان ڊوڙندو پي هليو تنهن عرض ڪيو تہ ڏينهن ڏاڍو گرم ٿيو آهي. پاڻ مرڪي فرمايائون تہ ڏينهن گرم ٿيو آهي تہ اسين بہ گرم ٿينداسون.

15- نقل : خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ پاڻ فرمايائون تہ هيڪر ڪنهن واٽ ڪان سوار ٿيا پئي آياسون تہ هڪڙو سهڻو شخص رستي ۾ ڏٺوسون جو عمدو لباس پهريون. ٻلي گهوڙي تي چڙهيو چاٽي ڪڍيون وڏي فخر ۽ مغروري سان پئي آيو. سندس اهو حال ڏسي دل ۾ چيوسون تہ سبحان الله هيئر ڪيتري نہ ڪبريائي ۽ بي پرواهي پئي ڏيکارجي. ائين چوندي بہ ٿي ڳوڙها سندن اکين مبارڪن مان وهي پيا.

فصل ٻيون
ملامت وارن جي بيان ۾

1- نقل : سندن روش مبارڪ هوندي هئي ته بدعتين ماڻهن ۽ فاسقن ڪي خيرات طرح ڪجهه به نه ڏياريندا هئا پر هڪڙي ڏينهن هڪڙو لانگوٽ بند شخص حضور ۾ حاضر ٿيو ۽ اهڙي طرح ڪٽي عاجزي ۽ نياز ۽ پنهنجي نفس جي انڪساري جي تمهيد وچاياڻين جو بيان ڪان ٻاهر. پاڻ مٿس رحم فرمائي بوچڻ جو ڪپڙو جو سندن ڪلهن مبارڪن تي هو سولاهي ڪيس مرحمت فرمايائون. اي عزيز! سندن انهيءَ روش مان معلوم ٿو ٿئي ته اهو لانگوٽ بند شخص حقيقت ۾ ڪوڪامل مڙس ولي الله هو جو پاڻ ڪي ملامت جي لباس ۾ ڍڪي خدمت ۾ آيو هو. چو ته پاڻ بدعتين ماڻهن ڪي هڪ پيسو به نه ڏيندا هئا.

اندرون شو آشناؤ از برون بيگانه باش
اينچين زيبا روش ڪمتر بود اندر جهان

يعني اندر ۾ دوست ٿي رهه ۽ ظاهر ۾ ڌارين وانگر گذار. اهڙي سهڻي روش وارا ماڻهو جهان ۾ ڪي ٿورا ليندا.

2- نقل : هيڪر پاڻ بيان فرمايائون ته دهلي جي شهر ۾ هڪڙو شخص ڪنهن وڏي بزرگ صاحب ڪمال جو مريد هو. پوءِ جڏهن مرشد ڪان معرفت جا راز ۽ حقيقتون حاصل ڪري ڪماليت جي درجي ڪي پهچي چڪو تڏهن پنهنجي مرشد ڪان دهلي شهر گهمڻ لاءِ موڪل گهريائين. بزرگ فرمايو ته توڪي شهر جي ٽن پاسن ڏي گهمڻ جي اجازت آهي باقي هڪ طرف مقرر ڪري ڏنائينس ته انهيءَ طرف گهمڻ نه وڃجانءِ. انهيءَ مريد اها ڳالهه قبول ڪري سير لاءِ اٿي هليو ۽ پهرئين ڏينهن اهي ٽيئي پاسا گهمي موٽي آيو جن جي اجازت هيس. ٻئي ڏينهن خيال ٿيس ته جيڪر چوٿين پاسي جو به سير ڪجي سو بنا اجازت جي انهيءَ طرف اٿي نڪتو. اڳ ڀرو ويو (ته هن امتحان هيث آيل بظاهر) ڏٺائين ته هڪڙو مشبهه سفيد ريش شخص جنهن جي ڏسڻ سان دل ڪي هيبت پئي لڳي. سو هڪ غير مشروع ڪم وينو ڪري، اهو حال ڏسي ڪيس دل ۾ واهمو آيو ته هي شخص ڪهڙي نه چڱي شڪل سان ٿي ڪري اهڙو بڇڙو ڪم وينو ڪري انهيءَ وهم ايندي انهيءَ پير مرد هندستاني ٻوليءَ ۾ چيو ته "پلاوي بودا" ٻي ڏهاڙي به اهو مريد ساڳي طرف ويو ۽ انهيءَ پير مرد ڪي ساڳي ڪم ۾ مشغول ڏٺائين. سندس دل ۾ وهم پيدا ٿيو جنهن جي جواب ۾ پير مرد وري ساڳا لفظ چيا ته

"پلاوي بودا" اهو شخص جڏهن پنهنجي مرشد وٽ آيو تڏهن سموري حقيقت انهيءَ پير مرد واري سندس آڏو بيان ڪيائين مرشد چيس ته منهنجي چوڻ جي برخلاف هليو آهين. اهو پير مرد جيڪو غير مشروع ڪم ڪندو ڏٺئي سو هڪ وڏو ڪامل مڪمل شخص آهي جنهن نامحرمن کان پاڻ کي ملامت جي لباس ۾ ڍڪي ڇڏيو آهي. ۽ توکي جو چيائين ته پلاوي بودا سو اهو لفظ مونکي چيو اٿس ته اهڙي اعتراض ڪندڙ شخص کي چومريد ڪيو اٿئي؟ ۽ تنهنجي پٺيءَ مان ٻه قطب پيدا ٿيڻا هئا سي ٻئي تقدير جي دفتر تان محو ڪري ڇڏيائين. باقي تون سلامت بچي آيو آهين:

هربيشه گمان مبرکه خالي ست شايد که پلنگ خفته باشد

يعني سڀ ڪنهن جهنگ ۾ اهو گمان نه ڪجي ته خالي هوندو. متان ڪو شينهن لڪو پيو هجي. اهو پير مرد جنهن غير مشروع ڪم پئي ڪيو سو انهيءَ بزرگ جو مرشد هو جنهن جو مريد سير تي نڪتو هو ۽ ان پير مرد تي اعتراض ڪيوهئائين. ان ڪري ئي انهيءَ مريد کان معنيٰ کسجي وئي ۽ ٻه قطب جي سندس پٺيءَ مان پيدا ٿيڻا هئا سي گم ڪري ڇڏيائين.

3- نقل : فيروز فقير نظاماڻي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ نقل فرمايائون ته هڪڙي بادشاهه کي ڪا مشڪل درپيش آئي. جنهن لاءِ نذر ڪيائين ته جيڪڏهن هي ڪم منهنجي مطلب تي پورو ٿيو ته پنهنجي سواريءَ جي گهوڙن مان جيڪو زور پلو گهوڙو هوندو سو بهلول (رحمة الله عليه) کي ڏيندس. پوءِ جڏهن اهو ڪم سندس خواهش موجب پورو ٿي ويو تڏهن شيخ بهلول کي گهرائي پنهنجي سواري جو خاص گهوڙو سندس خدمت ۾ حاضر ڪيائين. بهلول انهيءَ گهوڙي تي چڙهي ٻاهر هليو ويو. جڏهن وزير بادشاهه جي دربار ۾ حاضرٿيو ۽ شيخ بهلول کي گهوڙي ڏيڻ جي خبر پئي ائين تڏهن بادشاهه کي عرض ڪيائين ته سائين اهڙو ناياب گهوڙو اهڙي مجذوب ۽ چريي شخص کي ڏيڻ نامناسب هو، گهوڙي جي قيمت ڪيس ڏئي ڇڏڻ گهربي هئي. بادشاهه چيو ته اي وزير هينئر توکي اجازت آهي ته وڃي جيتري قيمت تي وٽئي اوتري تي وٽانس گهوڙو خريد ڪري موٽائي اچ، بهلول ته گهوڙو اڳئي ڪنهن شخص کي ڏئي ڇڏيو هو. هوڏانهن وزير به پنهنجي گهوڙي تي چڙهيو بهلول جي پڇا ڪندو آيو ۽ ڏٺائين ته بهلول هڪڙي هنڌ ويٺو آهي. وزير ويجهو آيو ۽ بهلول کان آسمان جي حقيقت بابت ڪو سوال پڇيائين. بهلول چيس ته تون گهوڙي تي چڙهيو ويٺو آهين ۽ آئون پيادو آهيان مونکان آسمان کي ته تون ويجهو آهين. توکي آسمان جي مونکان وڌيڪ خبر هوندي. پر جي گهوڙو مون کي ڏين ته مان مٿس چڙهي پوءِ توکي آسمان جي خبر ڏيان. وزير گهوڙي تان هيٺ لٿو. ۽ بهلول گهوڙي تي چڙهي وزير کي چيائين ته آسمان جا ڪم ته اجهي اهي اٿئي جو سوار کي پيادو ۽ پيادي کي سوار پيو ڪري. ائين چئي

ونئي گهوڙي کي تکو هکليائين وزير ويچارو هکو ٻکو اتي ئي رهجي ويو.

4- نقل : پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ هيکر شيخ حسن بصري رضي الله تعاليٰ عنہ درياءَ جي ڪناري سان پئي ويو. ٻي ڪناري درياءَ جي سان هڪڙو حبشي شخص نظر آيس جو هڪڙو شيشو هٿ ۾ جهليو انهيءَ مان ڪجھ پيئائين پئي ۽ هڪڙي عورت بہ سندس پرسان ويٺي هئي. انهيءَ حال ڏسڻ ڪري شيخ جي دل ۾ خيال گذريو تہ هي کهڙو نہ نادان شخص آهي جو اهڙو بڇڙو ڪم ظاهر ظهور ويٺو ڪري! اتفاقا انهيءَ مهل هڪڙي ٻوڙندي ٻيڙي درياءَ مان ظاهر ٿي جا شيخ رحمة الله عليہ ۽ انهيءَ حبشيءَ جي سامهون اچي ٻڏي جنهن ۾ پنج ماڻهو ويٺل هئا سي ٻڏڻ لڳا تڏهن اهو حبشي يڪدم درياءَ ۾ ڪاهي آيو ۽ ٻن ڄڻن کي هڪڙي هٿ ۾ ٻن ڄڻن کي ٻي هٿ ۾ وٺي ٻاهر ڪڍي آڻي ڪناري تي ڇڏيائين ۽ شيخ کي سڏ ڪري چيائين تہ تو دل ۾ خراب خيال آندو هو هاڻي اهو پنجون شخص تو لاءِ درياءَ ۾ ڇڏي آيو آهيان جي ڪا همت اٿئي تہ وڃي ان کي درياءَ مان ڪڍ، نيٺ اهو شخص ٻڏي ويو. شيخ عليہ الرحمة کيس چيو تہ اي عزيز اهڙي همت هوندي توهانجو اهو ظاهري حال ۽ معاملو کهڙو ٿو ڏسان؟ ان جواب ڏنو تہ هيءَ عورت منهنجي ماءُ آهي ۽ شيشي ۾ رڳو پاڻي پيل آهي جهان جي خلق کان نفرت لاءِ هي ذليل ۽ خوار انداز اختيار ڪيو اٿئون.

5- نقل : پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ هڪڙي ڏينهن بهلول قدس سره ٻارن وانگر هڪڙي رستي تي آليءَ مٽيءَ جا گهرڙا ويٺي ٺاهيا تہ اتفاقا هڪڙو بادشاھ اتان اچي لنگهيو ۽ چيائينس تہ اي بهلول ڇاٿو ڪرين؟ بهلول جواب ڏنو تہ گهر ٿا اڏيون. بادشاھ چيس تہ وڪڻندين؟ چيائين تہ هائو. بادشاھ چيس تہ ڪيتري ڏيندين؟ بهلول چيو تہ هڪ گهر پنجين رپئين! بادشاھ پنج روپيہ کيس ڏياريا ۽ هڪ گهر خريد ڪيون هليو ويو، جڏهن رات ٿي تڏهن خواب ڏٺائين ۽ ڇاٿو ڏسي تہ بهشت ۾ پهتو آهيان ۽ اتي هڪڙي ماڙي نوراني خوبصورت اهڙي پئي چمڪي جو گويا ڪ سڄ پيو چلڪاٽ ڪري. پڇيائين تہ هي ماڙي ڪنهن جي آهي" جواب ڏنائونس تہ هي ماڙي تنهنجي آهي بادشاھ چيو تہ مون ڪان تہ اهڙو موچارو (چڱو) ڪم ٿيوئي ڪونهي جو اهڙي ماڙيءَ جي لائق ٿي سگهان. چيائونس تہ اها ماڙي اها آهي جيڪا ڪالھ بهلول کان پنجن روپين تي خريد ڪئي اٿئي. بادشاھ حيرت ۾ پئجي ويو. ٻي ڀيري بہ بادشاھ انهيءَ رستي تان اچي لنگهيو ڏسي تہ بهلول ساڳو اڳئين وانگر مٽيءَ سان ويٺو گهر ٺاهي بادشاھ چيس تہ گهر وڪڻندين؟ چيائين تہ هائو! چيائين تہ ڪيتري وڪڻندين؟ بهلول چيو تہ پنجن لکن روپين ۾. بادشاھ چيو تہ ڪالھ پنجن رپين تي وڪيءَ اڄ وري پنج لک ٿو گهرين؟ بهلول چيو تہ تڏهن تو سندس حال ڪونہ ڏٺو هو. هاڻي جو ڏسي آيو آهين تنهن ڪري پنج لک قيمت ٻڌي سون.

فصل ٽيون
اعتراض ۽ شڪايت ڪرڻ بابت نقلن ۾

1- نقل : پاڻ فرمايائون تہ ڪنهن مريد ڪي پنهنجي پير جي طرفان بدوهم دل ۾ اچي پيو جنهن ڪري سندس مرشد ڪيس ٻي هڪڙي بزرگ جي خدمت ۾ ڏياري موڪليو. جڏهن ان وٽ پهتو تہ وري ان ڪان بہ سندس دل ۾ بدگماني پيدا ٿي پئي. تنهن تي ان بزرگ بہ ڪيس وري شيخ نجم الدين قدس سره جي خدمت ۾ موڪلي ڇڏيو جڏهن شيخ نجم الدين جي زيارت ڪان مشرف ٿيو تڏهن ياڪر پائي ملڻ وقت حضرت شيخ قدس سره جي طرفان بہ سندس دل ۾ بد خطرو پوڻ لڳو. خطري اچڻ شرط حضرت شيخ جن پر ڪري هڪ مڪ سندس ڪنڌ تي هنيائون جنهن سان ان جي دل جو پردو ڦاٽي پيو ۽ واصل بالله ٿي ويو. پوءِ ڪيس موڪل ڏئي فرمايائون تہ جنهن بزرگ توکي اسان ڏانهن موڪليو آهي ان کي ۽ پنهنجي پير کي منهنجي طرفان سلام ڇئجانءِ.

2- نقل : ڪاجهڙي فقير نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر ۾ حيدر فقير پرڳڙيءَ جي دعوت تي جو حيدرآباد جي آس پاس سندس ديهہ آهي تشريف فرما ٿيا هئا. جڏهن فقيرن جي جماعت طعام کائڻ لاءِ ويا تڏهن حيدر فقير عرض ڪيو تہ حضرتا! ماڻهو هن جماعت جي ڏاڍي گلا ٿا ڪن. پاڻ حيدر فقير جي جواب ۾ مثال طرح فرمايائون تہ سامي فقيرن جي هڪڙي جماعت شهر ڪان اچي لنگهي. تنهن تي هڪڙو ڪتو مٿن ڀونڪڻ لڳو. ۽ اهڙو تہ ڀونڪيو جو مقعد مان سفر و ٻاهر نڪري پيس پر اها فقيرن جي جماعت سلامتيءَ سان چپ چاپ ڪيون هليا پي ويا. ۽ ٻيون مثال بيان فرمايائون تہ اونداهي رات ۾ جڏهن چنڊ اڀرندو آهي ۽ اوچتي ڪتن تي روشني پوندي آهي تڏهن ڪتا وٺي ڀونڪڻ شروع ڪندا آهن ۽ ڀونڪي ڀونڪي ساٽا ٿي پونداآهن پر چنڊ کي انهن جي ڀونڪڻ جي ڪهڙي پرواهہ؟ هو اجايو وات ٿا هڻن ۽ رڙيون پيا ڪن.

ماه برآسمان چوگيرد ضو   برزمين ميڪنند سگان عوعو

يعني آسمان تي جڏهن چنڊ روشني وٺندو آهي تہ زمين تي ڪتا ڀونڪڻ لڳنداآهن. ٽيون بہ مثال بيان فرمايائون تہ چڪور نالي هڪڙو پکي چنڊ تي عاشق هوندو آهي، جڏهن چنڊ اڀرندو آهي تڏهن ان ڏانهن منهن ڪري ويهي ڏسندو آهي تا، تہ چنڊ آسمان جي وچ ۾ ايندو آهي تہ چڪور بہ ڪيس ڏسندو پٺيءَ پر اچي ڪرندو آهي. تنهن وقت ماڻهو پاڻيءَ جي ٿالهي ڀري آڻي پرسان

رڪندا اٿس. تہ ان ۾ چنڊ جو اوليڙو پيدا ٿيندو آهي ۽ چڪور انهيءَ اوليڙي کي چنڊ سمجهي نظر جمائي ڏسندو آهي ماڻهو سمجهنداآهن تہ هي پکي انهيءَ پاڻيءَ تي عاشق آهي پر حقيقت ۾ هو پنهنجي محبوب جي اوليڙي تي عاشق هوندو آهي نہ پاڻيءَ تي.

اي عزيز! سندن انهيءَ تمثيل مان ٻيو بہ خداتعاليٰ جي رازن مان هڪ راز ظاهر ٿئي ٿو تہ جڏهن عارف ڪثرت موهوميءَ کان لنگهي حقيقت ڏي روان ٿئي ٿو ۽ انهيءَ مقام ۾ پورو عروج ٿو ڪري تڏهن ڪيس فناء الفنا حاصل ٿئي ٿو ۽ علم حصولي توڙي حضوري ٻئي زائل ٿي وڃنس ٿا ۽ پوءِ سالڪ کي سير جي اهڙي جلدائي پيدا ٿئي ٿي جو خمسين الف سنة، واري سير کان بہ برتر آهي جو تہ خمسين الف سنة ملائڪن جو سير آهي ۽ هي سالڪ تہ انهن جو مسجود آهي ۽ الله تعاليٰ جو خليفو برحق. تنهن ڪري سندس سير بہ وراءُ الورا يعني اعليٰ کان بہ اعليٰ آهي.

تانيا مدجان آدم آشڪار رهہ ندانستنند سوي ڪرد گار

يعني جيستائين ماڻهوءَ جي خلقت ڪانہ ٿي هئي، تيستائين الله تعاليٰ جلشانہ ڏانهن واٽ ڪنهن نہ ٿي لهي سگهي.

رہ پديد آمد چون آدم شد پديد قفل دردت راڪليد آمد پديد

جڏهن ماڻهو پيدا ٿيو تڏهن واٽ بہ ظاهر ٿي رهي ۽ تنهنجي درد جي ڪلف لاءِ ڪنجي پيدا ٿي پئي. پوءِ انهيءَ سلوڪ ۽ سير جي هميشہ هجڻ لاءِ ڪا حد ڪانهي انهيءَ ئي مقام ڏي مخدوم ميان عبدالرحيم گروهڙي قدس سره پنهنجي بيت ۾ پتو ڏنو آهي تہ:

مسافرمسجود ٿيو مڙني مقيمن لاءِ
ملڪ مدامي ماڳ ۾ سالڪ ۾ سفرا

اتي مسافر مان مراد ماڻهو ۽ مقيمن مان ملائڪ ۽ سفر، انهيءَ سير ۽ سلوڪ ڏانهن اشارو ٿيل آهي. اهڙي سالڪ جي نظر هن ڪثرت واري پاڻيءَ ۾ بہ وحدت واري سج جي مثال آهي. انهيءَ چڪور پکيءَ وانگر جو جڏهن چنڊ اڀرندو آهي تڏهن انهيءَ ۾ نظر جمائي ڇڏيندو آهي. اهو سالڪ جي عروج جو حال آهي ۽ چنڊ جو سندس مٿي سامهون اچڻ وارو وقت ۽ سندس نظر ڪرڻ ڪمال عروج سالڪ جو مثال آهي ۽ چڪور جو زمين تي ڪرڻ سالڪ جو عروج مان نزول آهي ۽ ڪرڻ وقت پکي جو پاڻيءَ جي تالهي ۾ نظر ڪرڻ ۽ انهيءَ ۾ چنڊ کي ڏسڻ سو سالڪ جي انهيءَ مشاهدي جي مثال آهي جنهن سان عالم ڪثرت ۾ وحدت نظر اچيس ٿي. جيئن تہ شيخ عبدالجليل قدس سره پنهنجي مڪتوبات ۾ شيخ ابو

الحسن خرقاني قدس سره کان عبارت نقل ڪئي آهي تہ ماڻهن ڪي هن ڳالهہ ۾ اختلاف آهي تہ عارف ڪي الله تعاليٰ جل شانه جو پسڻ ٿئي ٿو يا نہ؟ ۽ ابو الحسن قدس سره اينترو چوي ٿو تہ :

هرکرا آن آفتاب این جا بتافت، آنچہ آنجا وعده بود این جا بیافت !

يعني جنهن کي وحدت وارو سج هتي دنيا ۾ چمڪيو تہ جيڪي سڀاڻي وارو واعدو آهي سو هتي ئي حاصل ڪيائين. ٻي ڪنهن بزرگ چيو آهي تہ:

امروز چون جمال تو بي پرده ظاهر ست

درحيرتم کہ وعده فردا برائے چيست؟

يعني جڏهن اڄ ئي تنهنجو جمال باڪمال بنا پردي ظاهر آهي تڏهن حيرت آهي تہ سڀاڻي جو واعدو ڇالاءِ آهي؟

3- نقل : ڪنهن وقت هڪڙو فقير سندن خدمت شريف ۾ آيو ۽ ظاهر ڪيائين تہ حضرتا! فلاڻو شخص ذڪر ڪندڙن جي جماعت جي گلا ۽ شڪايت پيو ڪري. پاڻ فرمايائون تہ اها شڪايت هن وقت توڪئي انهيءَ شخص کان نہ ڪئي .

4- نقل : هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ هڪڙو شخص مرشد جي طلب ۾ هو. پوءِ جنهن بہ ڪامل جي حضور حاضر ٿيندو هو اتي استخاره ڪري ڏسندو هو. جنهن جي جواب ۾ خواب منجهہ ڪيس خنزير يعني مرون جي شڪل نظر ايندي هئي. جنهن ڪري نااميد ٿي اتان هٿي پاسي هليو ويندو هو. هيڪر اهو شخص ڪنهن بزرگ ڪامل جي خدمت ۾ حاضر ٿيو ۽ پنهنجي عادت موجب استخاره ڪيائين. اڳي وانگر خواب ۾ مرون جي شڪل ڏسي اتان موٽڻ لڳو. موڪلاڻ مهل بزرگ چيس تہ اي فقير تنهنجي اچڻ جو ڪهڙو ڪارڻ هو؟ ۽ وري موٽين ڇو ٿو؟ تنهن تي اهو شخص پنهنجو سمورو احوال بزرگ سان بيان ڪري ويو. بزرگ چيس تہ اڄ رات بہ اسان وٽ رهہ ۽ پنهنجي عادت موجب استخاره ڪري ڏس. پوءِ جڏهن توکي انهيءَ مرون جي شڪل جا توکي ڏيکاربي آهي نظر اچي تڏهن يڪدم سندس ڪن ۾ پنهنجا هٿي هٿ ڪٽي وجهجانءِ تہ توکي خواب جو تعبير ۽ راز جي سموري حقيقت معلوم ٿي رهندي. اهو شخص ترسي پيو ۽ انهيءَ ڪامل جي فرمودي موجب استخاره ڪري سمهيو. جڏهن اها صورت نظر آيس تڏهن يڪدم ڪٽي ڪن ۾ هٿ وڌائينس. هٿ وجهڻ شرط سجاڳي ٿي ويس اجان ڪٽي ڏسي تہ هٿي هٿ مرون جي بدران پنهنجن ڪن ۾ پيا آهن. اتي ڪيس معلوم ٿي ويو تہ رات جو جيڪا مرون جي صورت ڏسندو هوس سا منهنجي ئي شڪل هئي.

5- نقل : هيڪر پاڻ فرمايائون تہ هڪڙي ڏينهن سيد ميان ابراهيم شاهہ عليہ

الرحمة رھنڌڙ دونھين (پيرلوءِ) جو حضرت مخدوم صاحب جن قدس الله تعاليٰ سره الاقدس سان ملاقي ٿيو. ۽ چيائين ته حضرتا! ھي ڪھڙو سبب آھي جو جيڪڏھن ڪو طالب اسان جي حضور ۾ اچي ٿو ته حياتيءَ تائين اسان جي خدمت ڪان پري نٿو وڃي ۽ توھان وٽ جيڪو به طالب ٿو اچي سو جتاءُ نٿو ڪري. رڳو چار پنج مھينا رھي موڪلايون ھليو ٿو وڃي.؟ حضرت مخدوم صاحب جن فرمايس ته انھيءَ جو ھي سبب آھي ته جيڪوبه اکين جو سڄو ۽ نور وارو شخص اوھان وٽ اچي ٿو ته انڌو ٿي پوي ٿو ۽ نابينائيءَ پاران خدمت مان وڃڻ جي طاقت ئي ڪانه ٿي رھيس ۽ اسان وٽ جيڪڏھن ڪو انڌو ٿو اچي ته سڄو ٿي ٿو پوي جنھن ڪري مطلب حاصل ڪرڻ بعد موڪلائي ھليو ٿو وڃي.

6- نقل : پاڻ فرمايائون ته جڏھن آيت سڳوري " ولا رطب ولا يابس الا في ڪتاب مبين" نازل ٿي جنھن جي معنيٰ آھي ته ڪابه آلي سڪي شيءِ ڪانھي جنھن جو ذڪر قرآن شريف ۾ ٿيل نه ھجي. تڏھن اھا آيت شريف ابوجھل ٻڌي حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي حضور ۾ آيو ۽ چوڻ لڳو ته تون جو چوين ٿو ته ڪابه آلي يا سڪي شيءِ اھڙي ڪانھي جنھن جو ذڪر قرآن شريف ۾ موجود نه ھجي پوءِ مونکي ڏيکار ته منھنجي ٻچي ڏاڙھيءَ جو ذڪر قرآن شريف ۾ ڪٿي آيل آھي؟ پاڻ فرمايائونس ته تنھنجي ڏاڙھي جو ذڪر قرآن شريف ۾ آھي ۽ ھي آيت شريف پڙھيائون " والذي خبث لايخرج الا نڪدا" يعني جيڪا پليت ۽ ڪلراٺي زمين آھي سانئي اوپڙائي ڪو گاھ مگر ٿورڙو ۽ بي فائدو جنھن مان ڪو نفعو نه ملي سگھي. پاڻ انھيءَ مان ابو جھل جي ڏاڙھيءَ جو نشان ڏنائون.

7- نقل : احمد فقير ناھيو نقل ڪري ٿو ته ھيڪر پاڻ حجم ڪان سيرب ٻي ٺھرايائون ته ھڪڙي شخص گلا جھڙي ڳالھہ شروع ڪئي پاڻ فرمايائونس ته " ڪن اصل نه ٿجي پر اک به نه ٿيڻ گھرجي. يعني گلا جھڙي ڳالھہ ڪنين ٻڌل ته نه ڪجي پر اکين ڏٺل به نه ڪرڻ کپي.

8- نقل : ھيڪر پاڻ ڪن سوالين جي ڇڏائڻ لاءِ مير غلام علي ٽالپر سنڌ جي حاڪم وٽ تشريف فرماٿيا. ميرمذڪور گفتگو ھلندي اعتراض طرح ڳالھايو ته حضرتا! پوک ڏاڍي آباد ڪيو. پر سيئي سقيم ٿي پئي يعني مارجي پئي. پاڻ جواب باصواب فرمايونس ته سقيم ٿي پئي ته به حاڪمن جي دل ڪان بي حساب رھندي. ٻئي ھنڌ ھڪڙي معترض عرض گذاريو ته حضرتا اوھانجا فقير ٻيت ڏاڍو ٿا ڪائن. پاڻ فرمايائونس ته جيڪي ماڻھو بيمار ھوندا آھن ته انھن کي گھٽو ڪائڻ مشڪل لڳندو. باقي جيڪي چڱا ڀلا تندرست توانا ھوندا اھي دڻ ڪري ڪائيندا ۽ انھيءَ ڪري ڪين ڪابه تڪليف ڪانه پھچندي.

ٽين ھنڌ به ھڪڙي شخص پنھنجي اندروني بغض ڪان اعتراض ڪيو ھو ته حضرتا! اوھانجا

مريد تيل سرمي جا ڏاڍا ڪوڏياآهن. پاڻ فرمايائونس ته جيڪا عورت خوش خلق، سلڇڻي سگهڙ هوندي آهي ته انهيءَ جي اولاد به صاف ۽ سينگاريل هوندي آهي ۽ جيڪا عورت پاڻ بد خصلت، گندگي ۽ پليتيءَ ۾ ٽپيل هوندي ته ان جي اولاد به اهڙيئي گدلي نظر ايندي.

9- نقل : ناقل گل فقير مونگيو رهندڙ ڏوري هنگوري جي طرف جو، جو اها هڪ ڏيهه آهي پر ڳڻي چاڪر هالي جي ڏيهن مان ته هيڪر پاڻ حديث شريف ڪان بيان فرمايائون ته جيڪو شخص گلا ڪندڙ هوندو ته قبر منجهه انهيءَ جي وات ڪان پيٽ ۾ رت جو واهه وهائيندا ۽ مٿس ملائڪ مقرر ڪياويندا ته رت هيڏي هوڏي ٿئي ته هٿ سان وري اندر وجهندس.

10- نقل : هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون ته هڪڙو بزرگ پنهنجي پٽ ڪي گهوڙي تي سوار ڪري پاڻ پيادو هڪڙي رستي سان پئي ويو، واٽ تي هلندي هڪڙي ماڻهن جي جماعت ملاقي ٿين. بزرگ ڪان پڇيائون ته هي نينگر ڪيرآهي؟ چيائين ته منهنجو پٽ آهي تنهن تي ماڻهن ڪيس جهڻڪيو ته عجب بي ادبي جي هلت هلياآهيو جو تون پيءُ ٿي ڪري پيادو پنڌ ڪندو وڃين ۽ تنهنجو پٽ گهوڙي تي چڙهيو اچي. بزرگ سندن ڳالهه ٻڌي پٽ ڪي گهوڙي تان لاهي پيادو اڳ ۾ ڪيائين. ۽ پاڻ گهوڙي تي چڙهي روانو ٿيو ڳچ پنڌ ڪيائون ته وري ڪي ٻيا ماڻهو ملين ۽ پڇيائون ته هي ڇوڪرو ڇاٿيئي؟ چيائين ته پٽ ٿئيم، چيائونس ته تون وڏو ڪو بي حياءَ ۽ بي قياس ماڻهو آهين جو پنهنجي ننڍڙي پٽ ڪي ڪٽي پيادو ڪيو اٿئي. ۽ پاڻ گهوڙي تي چڙهيو وڃين. انهيءَ ڳالهه ٻڌڻ سان بزرگ چاڪيو جو پنهنجي پٽ ڪي ٻيلهه پاڻ سان گڏ گهوڙي تي وهاري اڳتي وڌيو ته ٽين جماعت مليس تنهن ڪين گهوڙي تي گڏ چڙهيل ڏسي چوڻ لڳا ته توهان ته ڏاڍا ڪي بي انصاف ۽ ظالم ماڻهو ٿا ڏسجو، خدا جو خوف به ڪونه اٿو جو ويچاري مسڪين ضعيف گهوڙي تي ٻئي ڄڻا چڙهياآهيو. تڏهن سندن اعتراض ڪري بزرگ پٽ سميت گهوڙي تان لهي پيو. پاڻ گهوڙي جي واڳ وٺي اڳ ۾ هليو ۽ سندس پٽ گهوڙي جي پوئتان پيادو هڪليندوپيو اچي. اڳيرو وڌيا ته چوٿين جماعت ملين ڏٺائون ته گهوڙو خالي پيو اچي ۽ هي ٻئي ڄڻا پنڌ ڪندا اچن سو اهو حال ڏسي وٺي ڪليا ۽ چيائون ته توهين ته وڏا ڪي مورک ۽ بي وقوف ماڻهو پيا ڏيکارجو، جو خالي گهوڙو ڪاهيون پاڻ پنڌ ۾ پيادل پيا وڃو. اتي انهيءَ بزرگ پنهنجي پٽ ڪي سمجهاڻي ڏني ته اي بابا! مان توکي پاڻ سان گڏ وٺي آيو آهيان سو رڳو هن لاءِ ته خلق جي اختلاف جو امتحان توکي ڏيکاريان. سو ڏسندو وڃ ۽ هوش سان رهجانءِ ته هنن صورت پرستن جو حال اهو اٿئي جو ڪنهن به طرح جند منجهائن خلاص نه ٿي سگهندي جيئن ڪنهن بزرگ فرمايو آهي ته :

قيل ان الله ذو ولدا قيل ان الرسول قد كهنا
مانجي الله والرسول معا من لسان الوريٰ فكيف انا

يعني نالائق ماڻهن الله تعاليٰ تي بهتان ٻڌي ڇڏيو تہ معاذ الله ڪيس پٽ آهي جيئن عيسائي ۽ يهودي حضرت عيسيٰ ۽ حضرت عزير علي نبينا وعليهما السلام بابت چوندا آهن ۽ ڪن بدبختن حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآلہ وسلم تي ڪاهن هجڻ جو بهتان رکيو هو. پوءِ جڏهن الله تبارڪ وتعاليٰ ۽ سندس رسول مقبول صلي الله عليہ وآلہ وسلم بہ خلق جي زبان کان نہ ڇٽا آهن آءٌ وري ڪيئن سلامت رهندس؟

اي عزيز! طالب کي کپي تہ ماڻهن جي چئي آکئي تي ڪن نہ ڏئي نہ تہ خلق جي اختلافن ۾ سرگردان ٿي هلاڪت جي ڪن ۾ ڪري پوندو. تنهن ڪري سندن چوڻ ۽ ٻڌڻ کان گونگو ٻوڙو ٿي گذارجي.

11- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ هڪڙو اصحابي سڳورو رضي الله تعاليٰ عنہ حضرت سرور ڪائنات صلي الله عليہ وآلہ وسلم جي حضور ۾ ڪين ويجهو اچي ويٺو. پاڻ ڪريمن صلي الله عليہ وآلہ وسلم جن فرمايس تہ اي ادا! اسان کان ڀر پرو ٿي ويهہ جو تنهنجي وات مان اسان کي ماڻهو جي گوشت جي بوءِ ٿي اچي. ! اصحابي سڳوري عرض ڪيو تہ حضرتا آهو ڪيئن؟ پاڻ فرمايائونس تہ تو پنهنجي ڪنهن مومن ڀاءُ جي گلا ڪئي آهي. جو اها گلا اهڙي آهي جو جهڙو پنهنجي ڀاءُ جو گوشت کائڻ جيئن تہ الله تعاليٰ جل شانہ قرآن مجيد ۾ فرمايو آهي " ولا تغتب بعضكم بعضا ايحب احدكم ان ياكل لحم اخيه ميتا فكرهتموه" يعني هڪ ٻي جي گلا اوهان مان ڪوبہ نہ ڪري. آياڪ وڻندو اوهان مان ڪنهن شخص کي جو پنهنجي مئل ڀاءُ جو گوشت کائي؟ پوءِ ان کي جيڪر برو ڀانيو.

12-نقل: سيد خليفو نالي منو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ وعظ ۾ فرمايائون تہ ڪنهن بہ شخص جي گلا نہ ڪجي ڀر جي هرو ڀرو ڪو شخص نہ مڙي تہ پوءِ پنهنجي پيءُ ماءُ جي گلا ڪري تہ وري بہ عملن جو خزانو بيگانن جي هٿ نہ هليو وڃي. بلڪ سندس پيءُ ماءُ جي حوالي ٿيو تہ بہ ضايع ٿيڻ کان بچو. چو تہ قيامت جي ڏينهن گلا ڪندڙ جا چڱا عمل ڪسي جنهن جي گلا ڪئي هوندائين ان کي ڏياري ڇڏيندا.

13- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ فرمايائون تہ لوءِ جي ساداتن بزرگن اسان ڏي پيغام چوائي موڪليو تہ توکي هڪڙي ڪونجي هٿ آئي آهي تہ انهيءَ تي وٺي هيڏا جوش ۽ شورش دنيا ۾ ڪڙا ڪيا اٿئي؟ ۽ اسان وٽ مٽ پريا رکياآهن تہ بہ ڪو غوغاء ڪونهي. پان فرمايائون تہ اسان جواب موڪلين تہ اسان کي جيڪا ننڍڙي ڪونجي ڏني اٿن سا حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآلہ وسلم جي امت کان لڪائي ڪونہ رکنداسون بلڪ خدا جي خلق تي ايثار يعني بخشيش پيا ڪيون باقي مٽ جي پريا ڪنڊ ۾ رکيا هوندا ۽ ڪنهن کي اتان نفعو نہ پهتو تہ اهڙا بي سود مٽ جهڙا آهن تهڙا نہ !

14- نقل: هڪ معتبر راوي کان نقل ٿيل آهي تہ پاڻ فرمايائون تہ عورتون توڙي ڪٿي حال واريون هونديون تہ بہ سندن مثال ڪول وانگر آهي جو ماڻهو جي عضون تي گهمنديون تہ ضرور چڪ پائينديون " اهڙي طرح هي رهيون" آهن. يعني عورتون توڙي صاحب حال جون هونديون تہ بہ گلا ڪرڻ کان نہ مڙنديون.

فصل چوٿون

بي ادبي جي تنبيه بابت نقلن ۾

1- نقل: پاڻ فرمايائون تہ هڪڙا ٻہ بزرگ روهڙيءَ جي آس پاس جا رهاڪو، حضرت مخدوم صاحب ميان سعد الله لاهوري قدس الله سره الاقدس جي خدمت ۾ خدا تعاليٰ جي طلب لاءِ حاضر ٿيا مخدوم صاحب انهن کان پڇو تہ ڪٿان آيا آهيو؟ عرض ڪيائون تہ رام تڙ جي ديهہ کان! انهيءَ ديهہ ۾ ڏنڊڻ تمام سٺا ٿينداهئا. مخدوم صاحب جن فرمايو تہ انهيءَ ديهہ جا ڪي ڏنڊڻ اوهان وٽ آهن؟ عرض ڪيائون تہ نہ، رات اتي گذاري صبح جو سوير مخدوم صاحب کان موڪلايائون ٻہ ڪونہ سڌا پنهنجي ديهہ ۾ آيا ۽ اتان ڏنڊڻ سٺا سوڪڙيءَ جهڙا ڪري پري ٻڌي هڪڙي ڏگهي ڪاٺي ۾ ٻڌي ٻنهي پاسن کان ڪٺي ڪلهن تي رکيائون ۽ ڪٺي اچي مخدوم صاحب جي خدمت ۾ مشرف ٿيا ۽ اهي ڏنڊڻ نذرانو رکيائون ۽ مريد ٿيا. ٿورڙيئي وقت ۾ فيض کي پهچي ويا. انهن ٻنهي بزرگن مان هڪڙي جي اولاد ڏاڍي نيڪ ۽ صالح، علم واري ٿي باقي ٻي جي اولاد نااهل ۽ بدعتي ٿي پئي پاڻ فرمائيندا هئا تہ جنهن بزرگ جي اولاد بدعتي ٿي پئي تنهن جو هي سبب هو تہ ان کان پنهنجي پير جي خدمت ۾ ڪا بي ادبي صادر ٿي هئي.

2- نقل: ٻڍو فقير نظاماڻي رهندڙ ٽنڊي بهادر خان نظاماڻي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر ۾ هئا احمد خان فقير نظاماڻي نصير فقير لغاري کي ذڪر پڇڻ لاءِ آڏو آڻي خدمت ۾ وهاريو. جڏهن پاڻ ڪيس تلقين ڪري چڪا تڏهن اهو فقير انهيءَ مهل ئي موڪلائي هليو ويو! پاڻ مرڪي احمد خان کي فرمايائون تہ احمد خان! ڇڻ تہ هي ٿيو گهوڙيءَ کي بناوڙ جي گهوڙو ميڙائڻ؟ سندن انهيءَ فرمودي مان معلوم ٿيو تہ لغاري فقير مٿيون پنهنجي ارادي ۽ خوشيءَ سان نہ آيو هو بلڪ زورين مسين احمد خان فقير جي چوڻ سان ذڪر پڇڻ آيو هو.

3- نقل: هيڪر پاڻ حضرت ميان صاحب جن قدس الله سره الاقدس کان بيان فرمايائون تہ هيڪر حضرت شاهہ عبدالقادر حسيني قدس الله تعاليٰ سره الاقدس جي خدمت ۾ سندن ڳوٺ سوڍاڻي ۾ (جو چناه جي پرڳڻي مان هڪ ديهہ آهي) هڪڙي ٻي فقير سان گڏجي قدم بوسيءَ لاءِ وياسون. پوءِ جڏهن زيارت کان مشرف ٿياسون تڏهن اهو فقير جيڪو اسان سان ساڻ هليو هو تنهن اسانکي

چيو ته جيڪر ڪا خدمت پنهنجي پيرجي اختيار ڳربان اسان چيس ته پير جي خدمت ڪرڻ مشڪل آهي اسان ڪان بجاءِ نه ٿي سگهندي. پر هو فقيراسان جي صلاح ڪانسواءِ ئي بورچي خاني جي خدمت ۾ وڃي لڳو. اتفاقا هڪڙي ڏينهن ڪٽڪ جي اٽي جا اڦراٽا پچرائي انهن تي ڳچ سارو گيهه وجهي خدمت ۾ ڪٺي آيو، جڏهن ته گهٽو گهه سندن طبيعت مبارڪ کي اصلي ناپسندهو. تنهن ڪري اهڙي ماني ڏسڻ شرط پاڻ جوش ۾ اچي وياءِ گهٽي غصي جو اظهار ڪيائون اهو حال ڏسي سموري جماعت لرزي ۾ اچي وئي.

نسبت پاڪان درست ڪن يا پٽي ايشان مرو

غرق شد فرعون در دريا و موسيٰ پيشرو

يعني پاڪن جي نسبت پوري ڪريا انهن جي ڪڍ نه وڃ ڏنئي ته فرعون باوجوديڪ حضرت موسيٰ عليه السلام جي ڪڍ پيو ويو ته به غرق ٿي ويو. ڇو ته سندس نسبت ساڻن درست نه هئي.

4- نقل: هيڪر پاڻ حضرت روهڙي مان ٿيا پريان لوءِ شريف تي آيا واٽ ۾ هڪڙي فقير عرض ڪيو ته سائين جن جي مريدن مان فلاڻو بزرگ به ارشاد ڪري ٿو. پاڻ جواب ڪونه ڏنائون. تڏهن جامع ملفوظات رحمة الله تعاليٰ عليه چوي ٿو ته مون عرض ڪيو ته حضرتا انهيءَ بزرگ کي ارشاد جي اجازت آهي ڇا؟ پاڻ فرمايائون ته نه، ٻي هڪڙي حاضر خدمت عرض ڪيو ته حضرتا منع ڪرڻ گهرجي. پاڻ فرمايائون ته جيڪو ڪو نيڪيءَ جو ڪم ڪندو ته ان کي فقير مانع نه ٿيندو. پوءِ فرمايائون ته جيڪو شخص چوي ته منهنجي پوئتان اچ ته ان جي پوئتان نه وڃجي. جيڪو چوي ته منهنجي پويان نه اچ ته ان جي ڪڍ ضرور وڃڻ کپي ڇو ته ان جي پويان وڃڻ ۾ ضرور فائدو هوندو.

5-نقل: پاڻ فرمايائون ته هڪڙو فقير، خيرپور مير سهراب واري جو رهندڙ موريز ۾ ويو. پوءِ جڏهن اتي وڃي ويٺو ته مٿس هڪ عجيب حالت وارد ٿي وئي. پوءِ جڏهن موريز مان نڪتو ته پوءِ به ڪيترا ڏينهن اها حالت ان سان قائم هئي ۽ مخلوقات جي ان ڏي اچي رجوعات ٿي فقير جو به خلق ڏي لاڙو ٿي پيو. جنهن ڪري اها حالت ان ڪان هلي وئي. ويچارو ان جي گهٽ ٿيڻ ڪان روئڻ ۽ دانهون ڪري چوڻ لڳو ته موريز ۾ ڏنئي ۽ ڪل ۾ ڪسي ورتئي.

اي عزيز! اها نعمت جنهن کي بخشيش ڪنداآهن نه ڦريندا نه آهن پر بي ادبي جي ڪري ڦرجي ويندي آهي.

ازخدا خواهيم توفيق ادب — بي ادب محروم ماند از لطف رب

الله تعاليٰ جلشانه ڪان ادب جي توفيق گهرون ٿا، ڇو ته بي ادب الله تعاليٰ جي

مهرباني کان محروم رهجي ٿو وڃي:

بي ادب تنها نہ خودرا داشت بد بلکہ آتش درهمہ آفاق زد

بي ادب نہ رڳو پاڻ کي بڇڙو ڪيائين بلڪ پنهنجي گناهہ جي باهہ سان سارو جهان ساڙي وڌائين.

6- نقل: پاڻ اڪثر فرمائيندا هئا تہ اسانجي دل ۾ الله تعاليٰ جي طرفان وارد ٿيو آهي تہ اسان جي جماعت ۾ جو مجذوبن مان ڪن کي فيض استقامت نٿو وٺي تنهنجا ٽي سبب آهن. هڪ تہ خدا تعاليٰ جي طالبن کي ايذاءَ ڏين ٿا ۽ پاڻ کي پلو سمجهن ٿا ۽ ٻين کي گهٽ ڪري پائين ٿا. ٻيو تہ اها وڏي نعمت آهي جو ڪين الله تعاليٰ جلشانه جي طرفان عطا ٿئي ٿي. تنهنجو شڪرانو بجاءِ نٿا آڻين. انهيءَ هنڌ پاڻ فرمائيندا هئا تہ " سستو ورتائون ۽ سستو ڏنائون" ٽيون تہ محبت ۽ شوق جي غلبي پاران دولتمند ماڻهو هنن سان اچي لهہ وچڙ رکن ٿا. ۽ انهيءَ لهہ وچڙ ڪري مجذوبن جي بہ انهن دنياوي ماڻهن سان رغبت ٿي پوي ٿي اهو بہ انهيءَ نعمت جي وڃڻ جو وڏو سبب آهي.

7- نقل: ميان سلطان فقير نظاماڻي وينل ٽنڊي بهادر فقير نظاماڻيءَ جو (اها چاڪر هالي جي پرڳڻي مان هڪ ديهہ آهي) نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ مسجد شريف جي پٽ کان پي آيا ۽ هڪڙي هندو بيمار ڪاڻپچڻ پي وٺا ؟ جو هن اهڙو عرض چوائي موڪليو هو. سلطان فقير چوي ٿو تہ آءُ بہ وڃي خدمت ۾ حاضر ٿيس. ٻيا بہ ڪيترائي فقير اچي ساڻ ٿيا هئا. اتان ٿي موٽي مسجد شريف ڏي پي آيا تہ واٽ تي هڪڙي شخص مريدن مان عرض ڪيو تہ حضرتا بہ ٽي عورتون ستر واريون آهن تنڪي دل ۾ اچي خيال پيو آهي تہ جيڪر هن ٻانهي کان مريد ٿين ۽ بہ ٽي پيرا هن غلام ڏي چوايو اٿن تنهن ڪري سائين جن مهرباني فرمائي ٻانهي کي اجازت ڏين تہ انهن کي تلقين ڪيان. پاڻ ان کي ڪو جواب ڪونہ ڏنائون انهيءَ شخص پيهر ۽ وري ٽيهر بہ ساڳيو عرض ڪيو. تڏهن پاڻ فرمايائونس تہ اي ادا! جيڪڏهن اهو ڪم منهنجي هٿ ۾ هجي ها تہ آئون جيڪر اڳ ۾ پنهنجن پٽن کي ارشاد جو حڪم ڪيان ها. پر اهو ڪم الله تبارڪ وتعاليٰ جلشانه جي هٿ ۾ آهي.

8-نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آئون درگاهہ مبارڪ تي خدمت ۾ حاضر هوس تہ مجلس ۾ عارف بالله عالم علم عليم ميان محمد سليم قدس الله تعاليٰ سره الاقدس جو سائين جن جو وڏو پاءُ هو، سو بہ ويٺو هو. فقيرن جي جماعت سائين جن جي جذب محبت کان بي اختيار ٿيو سائين جي پاءُ ڏانهن پٽيرا ٿي پي ويٺا. پاڻ فرمايائون تہ اي يار! جيڪڏهن

اوهان کي اسانجي ڀاڦي جو ادب مد نظر ناهي ته به پنهنجي خدا کان شرم ڪري حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي نسبت ۽ سيادت جو ادب ته هٿان نه ڇڏيو.

9-نقل: خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو ته هيڪر حضرت مرشد مربي رضي الله تعاليٰ عنه جي حضور مبارڪ ۾ حاضر هوس ته هڪڙو هندستاني سيلاني شخص خدمت ۾ آيو ۽ عرض ڪيائين ته حضرتا! ڪيترين جاين تي مطلوب حقيقي جي طلب لاءِ ويو آهيان. پر ڪٿهين چيائون ته اٺو پيسي پيو ترس ته توکي ڪارائينداسون، اتي به نه ترسيس، ٻي هنڌ چيائون ته اٺو ڳوهجي پيو، ڪن چيو ته هڪ پاسو ماني جو پڪو باقي ٻيو پاسو پچي، ترس! مگر آءُ ڪٿي به نه ترسي، سائين جن جي حضور ۾ حاضر ٿيو آهيان ته پنهنجي ڪريمي جي ڪکر ۽ رحمت جي درياءَ مان هن اجايل تي يڪدم توجه عميم جي عنايت ٿئي. پاڻ اهو ٻڌي جوش ۾ آيا ۽ فرمايائونس ته اي يار! ايتري حجت خداوند ذوالجلال جي درگاهه ۾ ڪنهن ڪي به ڪانه آهي ۽ نه ڪرڻ کپي. بلڪ اها روش بي نصيبيءَ جو نشانو آهي. الله تبارڪ وتعاليٰ جي در تي تضرع ۽ زاري گهرجي جو ته هت عاجزي ٿا قبولن. چالاڪي ۽ بوالفضولي ڪي هت ڪو دخل ڪونهي. پوءِ هي مصرعه زبان وحي ترجمان سان فرمايائون (جز عجز و بيچارگي،نقدي ندارد خواجگي) يعني سرداري لاءِ عاجزائي ۽ ويچارائي کانسواءِ ٻي ڪا روڪڙ نه آهي!

10-نقل: هيڪر پاڻ بيان فرمايائون ته هڪڙو بزرگ جمعي نماز ادا ڪرڻ لاءِ اچي مصلي تي ويٺو ته اتفاقا سندس هڪڙو مريد اتي آيو. بزرگ فرمايس ته اوري اچ ۽ مون سان مصلي تي گڏجي ويهه؟ مريد عرض ڪيو ته حضرتا! سائين جن سان گڏجي مصلي تي پير ڏيڻ بي ادبي آهي. بزرگ فرمايس ته جيڪڏهن مصلي تي پير رکڻ بي ادبي آهي ته منهنجي زبان تي پير رکڻ وري ڪهڙو ادب آهي، جو منهنجي حڪم کان تجاوز ٿو ڪرين؟

اي عزيز! مرشد جي حڪم جي مخالفت ڄڻ ته سندس زبان تي پير ڏيڻ آهي. تڏهن فرمايو اٿن ته "الامر فوق الادب" يعني ادب کان حڪم جي بجا آوري مٿي آهي.

11- نقل: خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر ۾ ٺٽي بهادر فقير نظاماڻيءَ جي ۾ وضو پئي سارياٺون. ۽ سندن روش مبارڪ هوندي هئي ته وضو سارڻ وقت ڪنهن سان به ڪونه ڳالهائيندا هئا. ايتري ۾ ستارڏنو ڪوري ٺٽي مٿين جو وينل اتي آيو ۽ عرض ڪيائين ته حضرتا! ماڻهو ٿا چون ته ڪوري دوزخ ۾ ويندا، اهو سندن چوڻ ڪيئن آهي؟ پاڻ وضو ويٺي

ساربائون ۽ ڪوري ڪي ڪو جواب ڪونہ ڏنائون تہ هن وري ٻيهر پڇو تہ پاڻ وري بہ جواب ڪونہ ڏنائونس تہ وري ٽيهر پڇيائين، اينتري ۾ پاڻ وضو ڪان فارغ ٿيا ۽ جواب ڏنائونس تہ " اهڙي تڪڙ سان شڪ نہ آهي تہ دوزخ ۾ ويندا"

12-نقل: خليفو جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آءُ سندن سواريءَ جي رقيب سان گڏ هوس. هڪڙو مجذوب فقير مٽي ۽ پيرين اگهاڙو سائين جن جي مريدن مان سندن رڪيب جي دوال ڪي ورتيون ڊوڙندو پئي وبو تہ اتفاقا وات تي هڪڙي زالن جي جماعت حضور جن جي زيارت لاءِ پئي آئي. انهن زالن کي ڏسنديئي انهيءَ مجذوب ڪافي شروع ڪئي. پاڻ ان کي مٽي تي چپاٽ هڻي فرمايائونس تہ هن ڪان اڳ ماڻ ڪيون پئي آئين. هينئر زالن کي ڏسي ٿو ڪافي چوين؟

13- نقل: خليفو ميان لقمان رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر ڳوٺ راڻي پور ۾ هڪڙي شخص ڏونري جي هڪ دڪي ڀري سائين جن جي خدمت ۾ حاضر ڪئي. هڪڙي فقير کي وجد آيو ۽ هٿ هڻي دڪي ڀڃي وڌائين پاڻ جوش ۾ آيا ۽ فرمايائون تہ هي وجد رحماني ناهي بلڪ شيطاني وجد آهي.

14- نقل: هڪڙي معتبر راوي ڪان نقل ٿيل آهي تہ هيڪر پاڻ ڪنهن رستي سان پئي لنگهيا ۽ سندن پوئتان ڪاشف اسرار غيبي خليفو ميان الهرکيو رحمة الله عليہ بي آيو ۽ ادب پاران تہ متان سندن پير مبارڪ جو نيشان لتاڙجي پوي وات جو پاسو ورتيون پئي آيو. پاڻ خليفي ڪان گس ڪان پاسي اچڻ جو سبب پڇيائون . خليفي صاحب عرض ڪيو تہ حضرتا! هن خوف ڪان تہ متان حضور جن جي پيرن سڳورن جو نقش لتاڙجي پوي ان ڪري رستي جو ڪنارو ورتو اٿم. پاڻ فرمايائون تہ توهين اسان جي پيري جو ادب ٿا ڪيو پر اهڙا ماڻهو بہ ٿيندا جي اسانجي زبان تي پير رکندا.

15-نقل: هيڪر پاڻ بيان فرمايائون تہ ڪو بزرگ صاحب ڪماليت جو هو، تنهنجي روش هوندي هئي تہ جيڪو شخص وٽانس مريد ٿيندو هو، ان کي چاليهہ ڏينهن پاڻ وٽ ٽڪائي خدمت سان مشغول رکندو هو ۽ انهن چاليهن ڏينهن ۾ ڪيس ڪمال حاصل ڪرائي ڇڏيندو هو. جو انهيءَ مدت ڪانپوءِ هو مقصود حاصل ڪري هليو ويندو هو. هڪڙو شخص انهيءَ بزرگ جو هن بدنيت سان اچي مريد ٿيو تہ وجي سندس ولايت گم ڪري اچان. پوءِ جڏهن انهيءَ خبيث باطن مريد جي خدمت جو وارو آيو تڏهن هن پنهنجي بد ڪرداري ڪان بزرگ جي ڪاڏي پيتي جي شين ۾ پليتي ملائي بزرگ کي ڏيڻ لڳو ۽ ٻيو بہ طرحين طرحين بي ادبيون پرپٺ ڪندو هو جڏهن چاليهہ ڏينهن اچي پورا ٿيا تڏهن قانون موجب مرشد جي

گهوڙي کي مرشد سان گڏجي درياءَ تان پاڻي پيارڻ ويو. ڇو ته سڀني مريدن جو اهو دستور هو ته پڇاڙيءَ ۾ مرشد سان گڏجي درياءَ تي گهوڙي کي پاڻي پياري پوءِ موڪلائيندا هئا. پوءِ جڏهن درياءَ تي پهتا تڏهن بزرگ گهوڙي تان لٿو ۽ بي ادب مريد کي حڪم ڪيائين ته هن کي پاڻي پيار. هو گهوڙي کي پاڻيءَ تي وٺي ويو ته اتفاقا گهوڙو درياءَ ۾ مٽڻ لڳو. شيخ چيس ته فقير گهوڙي کي پري ڪج ته درياءُ پليت ڪري وجهي؟ مريد عرض ڪيو ته حضرتا! گهوڙي جي پيشاب سان درياءَ ڪيئن پليت ٿيندو؟ تڏهن بزرگ فرمايس ته جي گهوڙي جي پيشاب سان درياءَ پليت نه ٿيندو ته تنهنجي ڏنل پليتي سان اسان جو بدن وري ڪيئن پليت ٿيندو؟ تنهنجين انهن بي ادبين ڪري اسان کي ڪوبه نقصان ڪونه آهي!

16- نقل: رمضان فقير سهتو نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ سفر ڪندي ڳوٺ سيد پور ۾ لٿل هئا. اتي هڪڙو ڪوهستاني فقير آيو ۽ پري ٿي ويهي رهيو. سندس دل ۾ خيال گذريو ته ڏسان ته ڇا حال آهي ڪوهه ۾ پاڻي آهي يا ڪونهي! پاڻ سندس دل جو خيال معلوم ڪري فرمايائونس ته اي فقير! بدگمان نه ٿجي ته هن ڪوهه ۾ پاڻي آهي الائي ڪونهي. پهريان پنهنجو دلو ويساهه جي رسي سان ٻڌي ڪوهه ۾ وجهي ڏسجي پوءِ جيڪڏهن پاڻيءَ سان ڀرجي اچي ته منهن نه موڙجي ۽ جيڪڏهن خالي نڪري اچي ته پوءِ جيڪي چؤسو ٺهي.

اي عزيز! انهيءَ فقير جي انهيءَ خيال جو مطلب هي هو ته حضور جن صاحب ولايت جا آهن يا نه؟ پاڻ سندس انهيءَ خيال کي ضمير خورشيد نظيرجي لطافت سان معلوم فرمائي جواب ڏنائونس ته اي فقير! روشن ضميرن جي اڳيان اهڙا فاسد خيال دل ۾ نه آڻڻ گهرجن ڇو ته حديث شريف ۾ وارد ٿيل آهي ته " ظنوا بالمؤمنين خيرا" يعني مومنن ۾ چڱو گمان ڪريو.

مولانا شيخ سعدي رحمة الله عليه ڪهڙو نه سهڻو فرمايو آهي:

هربيشه گمان مبرکه خالي ست شايد که پلنگ خفته باشد

يعني سڀ ڪنهن جهنگ ۾ گمان نه ڪجي ته خالي هوندو متان ڪو شينهن سمهيو پيو هجي.

17- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ته حضرت عيسيٰ عليه السلام جي قوم هن ڪري گمراهي ۽ ڪفر ۾ وڃي پئي جو پنهنجي نبيءَ کي الله سڏيائون يعني خدا تعاليٰ جي پٽ هجڻ جي ڏانهس نسبت ڪيائون پوءِ توڙي پنهنجي سمجهه ۾ انهيءَ نسبت مان سندن مقـــصود ۽ ارادو ادب جو هو پر جڏهن ته اهو ادب پنهنجي نفس جي راءِ تي ڪيائون، نه الله تعاليٰ جل جلاله ۽ پنهنجي رسول عليٰ نبينا وعليه السلام جي حڪم ۽ رضا موجب! تنهن ڪري سندن ادب عين بي ادبي ٿي

پيو.

18- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ فرمايائون تہ مريد کي پنهنجي مرشد ڏي ويساھ ۽ ارادو شريعت موافق رکڻ کپي. نصارن وانگر زيادتي نہ ڪرڻ گهرجي جو پنهنجي نبي کي ابن الله چئي، نيٺ وڃي گمراهي جو نتيجو حاصل ڪيائون.

19-نقل: خليفو ميان لقمان رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ حقائق آگاھ خليفو ميان علي محمد رهندڙ سرنواري جو (جو سائين جن جي ڪاملن خليفن مان هو) هيڪر ڪنهن هنڌان سوار ٿيو بي آيو. جڏهن هڪڙي شهر کي ويجها آيا تڏهن سندس جماعت مان هڪڙي فقير ڪافي چوڻ شروع ڪئي. تڏهن خليفہ صاحب جن فرمايس تہ اي ادا! ماٺ ڪر، ڇو تہ اها صفت گڏهن جي آهي جو گڏھ جڏهن ڪنهن ڳوٺ کي ويجهو ايندو آهي تہ هينگ ڪندو آهي ۽ اها سندس اصلي عادت آهي.

20- نقل: هيڪر سندن حضور فيض گنجور ۾ هڪڙي شخص پنهنجي پٽ جي بي ادبي جي شڪايت ڪئي تہ حضرتا! هي منهنجو پٽ مونکي ڏاڙهي مان وٺي ماريندو ڪٽيندو آهي. پاڻ فرمايائون تہ تو پنهنجي پٽ کي ننڍي هوندي ڪجهہ علم ۽ ادب جي تعليم ڏياري هئي؟ چيائين تہ سائين ننڍي هوندي ڍور چاريندو هو. علم ڪجهہ ڪونہ پڙهيو اٿس. پاڻ فرمايائونس تہ تڏهن هينئر سندس بي ادبي تو سان بجاءِ حق آهي جو تو پاڻ ان کي ننڍي هوندي علم ۽ ادب سيکاريو ئي ڪونہ آهي.

21- نقل: خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو تہ هڪڙو ٽرجو رهاڪ شخص سائين جن جي حضور مبارڪ ۾ آيو ۽ عرض ڪيائين حضرتا! هينئر مجاز ۾ ڪمال حاصل ڪري ويو آهيان اڳتي سائين جن جو توجهہ گهرجي. پاڻ انهيءَ ڳالھ ٻڌڻ سان ڏاڍو جوش ۾ آيا ۽ ڪيس جهٽڪ ۽ تنبيھ مان فرمايائون تہ اها هدايت ڪنهن کان سکي ۽ حاصل ڪئي اٿيئي؟ انهيءَ ڳالھ تي پاڻ ڏاڍا رنج رهيا.

22-نقل: هيڪرپاڻ فرمايائون تہ انهن شخصن جي حال کان عجب ٿو لڳي تہ جن الله تعاليٰ جل شانه جي طلب ۾ پنهنجي موهوم هستي کان اڳتي لنگهي بہ ويا هئا سي وري ڪيئن انهيءَ ساڳي هستي جي هيٺان پستي ۾ اچي ويا گهڙي ڪن مات، ڪري پوءِ فرمايائون تہ انهيءَ جو سبب بي ادبي آهي.

23- نقل: ناقل غلام محمد فقير نظاماڻي وينل ننڍي سومري نظاماڻيءَ جو (جو اها روپاھ جي ديهن مان هڪ ديهہ آهي) تہ پاڻ هيڪر لاڙ جي سفر ۾ ديهہ الله بخش ٽالپر خاناڻيءَ ۾ گوني واھ جي ڪناري تي لٿل هئا ۽ مثنوي شريف

جي تلاوت جي شغل ۾ مشغول هئا ته شغل هلندي خليفي سعيد خان عليہ الرحمة زيارت ڪرائڻ يا ڪنهن بي ڪم لاءِ عرض ڪيو جو مجلس مان اٿڻ جو باعث بي ٿيو. پاڻ جوش ۾ آيا ۽ فرمايائون ته جيڪڏهن ڪنهن کي قضا حاجت جو احتياج هجي ته اسان وٽ نه وبهي جو ٻين طالبن جي نفرت ۽ بي جمعتي جو سبب نه ٿئي.

24- نقل: قاضي محمد شفيع نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون ته مثلا جيڪڏهن ڪو شخص دل ۾ ارادو وهاري ته دين کان ڦريس ۽ وري انهيءَ فعل کان توبہ تائب ۽ پشيمان ٿئي ته الله تعاليٰ جل شانه کيس گناه معاف ڪري ڇڏيندو. پر جيڪڏهن دل ۾ آڻي ته پنهنجي مرشد کان ڦريس ته پوءِ توڙي ان کان پوءِ هزار ڀيرا توبہ ڪري ته بہ هرگز قبول نه پوندي ۽ اهو شخص مثال ڪني آني جي آهي جو توڙي سؤ ڪڪڙين هيٺ رکجيس ته بہ هرگز ان مان ٻچو پيدا نہ ٿيندو ۽ نہ ڪنهن جي ڪم اچي سگهندو.

محمد بہ بخشد گنهگار حق را ولي حق نہ بخشد خطائي محمد

يعني حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم الله تعاليٰ جي گنهگار کي معاف ڪرائي ٿو. پر الله تعاليٰ جلشانه پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي بي ادب کي نہ بخشيندو.

25- نقل: ڪنگهار فقير نهڙيو وينل تڙ ڪلياڻ واقع ٿر جو نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ تنڊي لقمان تالپر ۾ لٿل هئا اتفاقا ٽپهري جي وقت ڪن واٽهڙن ٻروچن جي جماعت گهوڙي سوار ٿي اتان اچي لنگهيا ۽ زيارت جي لاءِ حضور مبارڪ ۾ لڙي آيا ۽ مون حضور جن جي ڪلهي مبارڪ کي زور پي ڏنا. انهن ٻروچن مان هڪڙي عرض ڪيو ته حضرتا! سائين جن جا فقير لواري وارن بزرگن صاحبن جي شڪايت ڪن ٿا. پاڻ فرمايائون ته جيڪو شخص ڪنهن بہ بزرگن جي خاندان جي شڪايت ڪندو ته انهيءَ گويا پنهنجي مرشد جي شڪايت ڪئي. سندن انهيءَ ڪلام مبارڪ ٻڌڻ شرط انهيءَ ٻروچن جي جماعت جي پرئي مڙس کي جو سوني ترار ٻڌيون وينو هو وجد ۾ پئجي ويو هشيار ۽ ڪپڙا لاهي ڪٽي اڇلايائين. گهوڙو سنجن سميت حضور ۾ نذر رکيائين ۽ پاڻ اسباب جو تارڪ فقير ٿي خدمت ۾ ويهي رهيو.

اي عزيز! سندن انهيءَ فرمودي جي معنيٰ هن طرح آهي ته حضرات انبيائن سڀڳورن عليهم السلام جو وجود مسعود حقيقت ۾ هڪ آهي رڳو صورتن جو اختلاف آهي. جيئن ته قرآن شريف ۾ بہ ان ڏي اشارو آهي ته " لانفرق بين احد من رسله" يعني اسين الله پاڪ جي رسولن ۾ ڪاتفريق نٿا ڪيون ۽ اوليائن سڀڳورن

جو وجود بہ اهڙي طرح متحد سمجهڻ گهرجي جو حقيقت ۾ هڪ ۽ ظاهري صورتن ۾ مختلف آهي. ڇو تہ هي سڀ‎ڳورا بہ انبيائن ڪرامن جا قدم بقدم پيروو آهن:

متحد جانها ست شيران خدا جان گرگان وسگان هريک جدا

يعني الله تعاليٰ جي شينهن (يعني مقربن) جا ساهہ مڙئي متحد ۽ هڪ آهن باقي بگهڙن ۽ ڪتن جا ساهہ جدا جدا آهن.

26-نقل: خليفو صاحب جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ مونکي فرمايائون تہ اسين خدا تعاليٰ جي خلق سان پيا خيرخواهي ڪيون ۽ هو وري اسانجي انهيءَ خير طلبي جي عوض اسان سان بد خواهي ۽ شرارت ٿا ڪن اسين ساڻن خير خواهي ٿا ڪيون جو ڪين الله تعاليٰ جلشانہ ڏي ٿا سڏيون ۽ پنهنجي صحبت جي ڪوشش ۽ بيفائدن ۽ نقصان جهڙن ڪمن ڪان روڪ ٿا ڪيون ۽ هو وري انهيءَ جي برخلاف اسان جي صحبت کي ڇڏي وجي ٿا صاحبزادن سان سنگتون رکن. جنهن ڪري صاحبزادا ماڻهن جي صحبت ۾ خوش ٿي الله تعاليٰ جي طلب ۽ ظاهري علم پڙهڻ ڪان روڪجي ٿا پون. پوءِ پاڻ بي نصيب ٿا ٿين ۽ صاحبزادا بہ گهٽو ڪري علم ظاهري جي نعمت ۽ حقيقي طلب جي نعمت ڪان معطل ٿا گذارن.

27-نقل: صاحبزادو والا تباع ميان محمد شاهہ قدس الله تعاليٰ سره الاقدس نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ درگاهہ مبارڪ واري مسجد شريف ۾ ڪبڙ جي هيٺان اسان کي شمائل نبوي ڪتاب جو سبق پي پڙاهيائون تہ هڪڙو ٻاهربون سيد شخص، جو ظاهري علم ۾ عالم هو تنهن عرض ڪيو تہ حضرتا جيڪڏهن مونکي اجازت ملي تہ هوند ڪجهہ وعظ قال الله تعاليٰ وقال رسول الله صلي الله عليہ وآله وسلم مان بيان ڪريان. پاڻ جواب ڏنائونس تہ هي مڙئي جيڪي تعليم وينا ڏيون، سو قال الله تعاليٰ وقال رسول الله صلي الله عليہ وآله وسلم آهي پوءِ جڏهن سبق ڪان فارغ ٿيا تہ اندر حاويلي مبارڪ ڏانهن اسريا ۽ وري اڳين نماز تي تشريف فرما ٿيا. نماز ادا ڪرڻ ڪانپوءِ انهيءَ سيد طالب علم جي دلجوئي لاءِ ڪيس وعظ ڪرڻ جو حڪم فرمايائون. اجازت موجب هن ڪرسي تي چڙهي وعظ شروع ڪيو تہ ايتري ۾ فقيرن جي جماعت ۾، جو حضرت مرشد معظم جي محبت جي درياءَ ۾ غرق ٿيل هئا. شورش ۽ وڏو جوش پئجي ويو تنهن تي قاضي محفوظ - سائين جن جو مريد هو تنهن اٿي سيد کي سڏ ڪري چيو تہ اي بزرگ هي ساري جماعت وعظ ۽ نصيحت جي ٻڌڻ لاءِ سڪا ويناآهن . پر هن مهدي الزمان جي زبان مبارڪ مان (۽ هٿ سان اشارو حضرت مرشد معظم ڏي ڪيائين)

توڪي ڪپي تہ ڪرسي تان هيٺ لهي اچ تڏهن هو ماٺ ڪري هيٺ لهي پيو.

28-نقل: هيڪر پاڻ ڪلهوڙن جي ديهہ ۾ تشريف فرما ٿيا هئا. رات جو البت بدن شريف تي تپ جو اثر لاحق ٿي پيو هون. جنهن ڪري صبح جو ٻئي طرف رواني ٿيڻ جي تياري ۾ دير ٿي وئي. پاڻ انهيءَ حال ۾ آرام منجهہ سمهيل هئا تہ ميان محمد علي شاهہ ولد ميان مرتضيٰ علي شاهہ قدس الله سره الاقدس! جو سائين جن جو پائنيو هو اتي آيو ۽ کٽ جي پيراندي کان سيني فقيرن جي پوئتان اچي ويهي رهيو. پاڻ فقيرن کي فرمايائون تہ اي يارو! ميان محمد علي شاهہ توهان جي پويان ويٺو آهي انهيءَ کي جاءِ ڏيو تہ اڳتي اچي ويهي ۽ حد ادب سيادت ۽ اولاد حضرت ميان صاحب جن قدس الله تعاليٰ سره الاقدس جي مد نظر رکو. جڏهن تہ مرشد ۽ مرشد جي اولاد جي بي ادبي فيض باطني جي بند ٿي وڃڻ جو سبب آهي تنهن ڪري اسان الله تعاليٰ جي درگاهہ مان ٻہ رڪعتون نفل خاص انهيءَ بي ادبي جي عفو لاءِ پڙهي دعا گهري اٿسي ۽ پنهنجو ۽ پنهنجي اولاد جو ادب مريدن کي بخشي ڇڏيو سون. تنهن ڪري اسان جي اولاد مان ڪوبہ جيڪڏهن فقيرن جي پوئتان اچي وهندو آهي تہ ڪجهہ بہ نہ چوندا آهيون. پر ٻين ساداتن ۽ حضرت ميان صاحب قدس الله تعاليٰ سره الاقدس جي اولاد جي ادب لاءِ اوهان کي ڪوشش ڪئي وڃي ٿي. تنهن ڪري اوهان ادب جي حد کان تجاوزو نہ ڪيو. ڇو تہ ادب باطني فيض جو دروازو کولي ٿو. ۽ بي ادبي بي نصيبيءَ جو نشان آهي.

اي عزيز! اگرچہ سندن مهرباني ۽ بخشيش تمام وڏي آهي. پر انهيءَ سندن فرمودي مان حجت وٺي سندن ۽ سندن اولاد جي بي ادبي کي هلڪڙو نہ سمجهڻ گهرجي ۽ شيطان جي گمراهہ ڪرڻ پاران ڏوڪي ۾ اچي پاڻ کي لعنت جي کن ۾ غرق ڪرڻ نہ گهرجي. ڇو تہ انهيءَ شيطان پاڻ بہ بي ادبيءَ پاران ئي لعنت جو طوق حاصل ڪيو آهي. جيئن تہ حديث شريفن ۾ انهيءَ تي هي نقل شاهد آهي تہ ابي نالي هڪڙو منافق بدڪردار هوندو هو مگر سندس پٽ سچو مؤمن ۽ اصحابي سڳورو هو. جو هميشہ حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي خدمت مبارڪ ۾ حاضر هوندو هو ۽ سفر خواه حضر ۾ حضور جن کان پري نہ ويندو هو. پوءِ پاڻ سندس رعايت ڪري ان جي پيءُ منافق سان تمام گهٽي مهرباني ۽ رعايت رکندا هئا. تان تہ اهو ابي منافق مري ويو تڏهن بہ پاڻ سندس پٽ مؤمن جي رعايت ڪري ان جي جنازي تي تشريف فرما ٿيا. ۽ سندس پٽ جي عرض ڪرڻ موجب پنهنجو پهراڻ مبارڪ جو پگهر معطر مبارڪ سان آلو ٿيل هو ڪسس عطا فرمايائون ۽ مغفرت جي دعا ڪيائون تہ الله تعاليٰ جي طرفان آيت

سڳوري نازل ٿي: وان تستغفر لهم سبعين مرة فلن يغفرالله لهم" يعني جيڪڏهن انهن (منافقن) لاءِ ستر دفعه به بخشيش گهرندو ته به الله تعاليٰ کين ڪونه بخشيندو" اي دوست ! مرشد ۽ سندس اولاد جي بي ادبي به اهڙي طرح سمجهڻ گهرجي جو توڙي ڪٽي پاڻ معاف فرمائن ته به الله تبارڪ وتعاليٰ جي درگاهه مان اها بي ادبي هرگز معاف نه ٿيندي ! بي ادبي بي نصيبيءَ جو وڏو دليل آهي.

29- نقل: صالح فقير ابڙو نقل ڪري ٿو ته هيڪر آءٌ درگاهه مبارڪ تي حاضر هوس. مولوي محمد اسماعيل کين دعوت عرس جي ڏيئي پنهنجي گهر وٺي آيو. پوءِ ڳالهين هلندي سائين جن سان ڳالهه ڪيائين ته حضرتا! پاڇڙ وارن وقتن ۾ سنڌ مان لڏي پوڪرن ۾ ويو هوس. اتي هڪڙو صراف ڏٺو سون جو پيسن جي ڪرائي ڪوٺائي سڃاڻڻ ۾ بينظير شخص هو. هو اهڙو ته داناءُ هو جو ڪابه شيءِ هٿن ۾ ڪٽي سندس تور اهڙي ته پوري پڌائي ويندو هو جو هڪ رتي فرق به نه ڇڏيندو هو. پاڻ انهيءَ تي هڪ نقل ٻڌايائونس ته هڪڙو ڪتابي ڪنهن مدرسي ۾ پڙهندو هو سو اتفاقا اتي هڪڙي سوناري جي زال تي عاشق ٿي پيو. جڏهن ٻيا ڪتابي شهر مان ماني پني آٽي گڏ ڪنداهئا تڏهن اهو ڪتابي کين چوندو هو ته جيڪو ٽڪر فلاڻي گهر مان آندو هجيو سو مونکي ڏيو. ٻي ماني سڀئي اوهين وجي کائو. ڪتابين چيو ته اهو ٽڪر مانين ۾ گڏيل آهي اسين ته ڪونه ٿا سڃاڻون، تڏهن هو عاشق انهن مانين مان اهو ٽڪر سڃاڻي ڪڍي ويهي کائيندو هو. هڪڙي ڏينهن اهو ڪتابي ڪنهن رستي تان پي آيو ۽ انهيءَ رستي سان زالون پاڻيءَ جا دلا پربون ڪنيو پي آيون. واٽ تي تانسين مشهور راڳيندڙ راڳ پئي ڪيو. انهيءَ راڳ ٻڌڻ شرط اهي سڀ زالون بيخود ٿي ويون. ۽ گهڙا ڌڙا پيجي وڌائون. تڏهن اتي انهيءَ ڪتابيءَ به سر آلاپيو ۽ اهڙو راڳ ڪيائين جو ان جي ٻڌڻ سان انهن پڳلن گهڙن جون ٺڪريون به نچڻ ٽپڻ لڳيون.

اها ڳالهه وڃي بادشاهه کي پهتي. جنهن ڪيس گهرائي التجا ڪئي ته اسان وٽ ٽڪ. پر هن قبول نه ڪيو. بادشاهه انهيءَ انڪار جو سبب پڇيس. هن وراڻي ۾ پنهنجي گرفتاري ۽ لاچاريءَ جو احوال عرض ڪيو. بادشاهه چيس ته تون اسان وٽ ٽڪ ته انهيءَ سوناري کي لڏائي پنهنجي ڳوٺ ٿا آڻيون ۽ ڳهه ٺاهڻ لاءِ ڪيس ٿا ڏيون. توکي به سامهون اوطاق ٺهرائي ڏينداسون ته اتان پنهنجي دلدار جو ديدار پيو ڪجانءِ ڪتابي چيو ته اهو ظلم آهي ۽ آئون پنهنجي محبوب تي ظلم نه ڪندس.

اي عزيز ! جڏهن ته انهيءَ بزرگ هڪڙي دنياوي ماڻهو صراف جي فضيلت سندن آڏو بيان ڪئي، حالانڪ اهل الله جي آڏو ادب سان رهڻ ۽ اهڙين بيهودين ڳالهين ڪرڻ کان پاسو وٺڻ ضروري آهي. تنهن ڪري پاڻ به وري سندس گهٽ سمجهه موجب ڪيس ڪتابي عاشق

جي ڳالهہ سان الزام ڏنائون. نہ تہ پاڻ تہ معنيٰ جا درياءَ هئا ۽ انهيءَ بزرگ جي سمجهہ جو استعداد، جو رڳو عقل معاش تي موقوف هو هڪ کوزي جي مثال هو پوءِ کوزو درياءَ مان ڇا حاصل ڪري سگهندو؟

30-نقل: خليفو لقمان رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ پاڻ فرمايائون تہ بعضي بي ادب ۽ نالائق ماڻهو اسان وٽ ايندا آهن ۽ اسان کين ڪجهہ بہ ڪونہ چوندا آهيون. بلڪ ظاهري ڪل خوشيءَ سان ساڻن ڳالهايون ٿا. پوءِ اهي جڏهن ٻاهر نڪرندا آهن تہ فخر ڪرڻ لڳندا آهن تہ پير اسان سان راضي ۽ خوش آهي جو اسان سان ڪلي ڳالهائين. پر اهي ا حمق ايترو نٿا ڄاڻن تہ پير انهن سان نٿو ڪلي بلڪ سندن نالائقي ۽ احمقائي تي ٿو ڪلي.

31- نقل: خليفو لقمان رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ درگاهہ مبارڪ واري مسجد شريف ۾ وعظ نصيحت ويٺي فرمايائون تہ اي يارو! فقيرن کي ادب درڪار آهي. ڪپي تہ پنهنجي طريقي کانسواءِ جيڪي ٻيا طريقا آهن تن جو بہ بي ادب نہ ٿجي. جو تہ يهودي ۽ نصارا پنهنجي نبين جي دين تي هئا پر حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآلہ وسلم جي دين متين کان انڪار ڪرڻ ڪري الله سبحانہ وتعاليٰ کين گمراهہ ڪري ڇڏيو. اهڙي طرح جيڪو شخص فقيرن جي ٻين طريقن جو عيب ڪڍندو تہ اهو يهودين ۽ نصارن جهڙو ڇٽبو. پر سيني کي پنهنجي مرشد جهڙو نہ سمجهبو مرشد کي مرشد ڪري ڏسجي ۽ ٻين ڏي بہ ارادتمند رهڻ گهرجي سندن انڪار نہ ڪجي. پر جي ڪو نالائق انڪار ڪندو تہ اهو يهودي يا نصارو ٿيندو.

32- نقل: ميان غازي خان ٽالپر نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ ڪڇ جي سفر تان موٽندي اڪلري ديہ ۾ نزول ميمنت شمول فرمايائون. اتي ڪن فقيرن هندستان جي سير ڪرڻ لاءِ کانئن اجازت گهري ۽ ايمان لاءِ دعا طلب ڪيائون. پاڻ فرمايائون تہ جيڪو ايڏانهن ويندو تنهن کان اسين بيزار آهيون. اهو پاڻ ڄاڻي اسين سندس ايمان جا ضامن ڪونہ آهيون.

فصل پنجون
نااهلن جي صحبت کان پرهيز ڪرڻ بابت نقلن ۾

1- نقل: پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ هيڪر حضرت موسيٰ عليٰ نبينا وعليہ السلام ڪنهن طرف سير تي نڪتا هئا واٽ تي هڪڙو وڏو شهر ڏاڍو آباد ۽ رونق سان نظر آين. اتان جا ماڻهو سڀ صالح ۽ نيڪ بخت زاهد ۽ پرهيز گار هئا. گهڻا ماڻهو اهڙا هئا جي تقويٰ۽ زهد ۽ پرهيز ۽ رياضت ۽ اخلاقن ۾ پيغمبرن جهڙا هئا. حضرت موسيٰ عليہ السلام اتان خوش ٿي هليا ويا. ڪيتري مدت کان پوءِ وري انهيءَ شهر کان لنگهڻ جو اتفاق ٿين ڏٺائون تہ اهو سارو شهر غرق ٿي ويو آهي حيرت ۾ اچي الله تعاليٰ کان سبب معلوم ڪرڻ لاءِ دعا گهريائون. حڪم ٿيو تہ اي موسيٰ (عليہ السلام) انهيءَ شهر ۾ هڪ نهر وهندي هئي تنهن مان هڪڙي ڏينهن هڪ بي نمازي شخص ٻوٽ وجهي پاڻي پيتو. انهيءَ جي شامت ۽ بدبختي کان هي ٻوٽ غرق ڪيو ويو. انهيءَ هنڌ پاڻ فرمايائون تہ ڏسو تہ الله تبارڪ وتعاليٰ رڳو هڪڙي بي نمازي جي بدبختي سان انهيءَ ٻوٽ کي غرق ڪري ڇڏيو. تڏهن انهن ماڻهن جو ڪهڙو حال ٿيندو جن جي هميشہ بي نمازن ۽ بي دينن سان صحبت رهي ٿي. طالب کي گهرجي تہ بي نمازن، بي دينن ۽ ناپرهيزگار ماڻهن سان هرگز صحبت ۽ سنگت نہ رکي:

ترا اژدها گربود يار غار ازان بہ کہ جاهل بود غمگسار

يعني جيڪڏهن ڪنهن نانگ سان دوستي رکين تہ اهو چڱو ٿي جو جاهل کي وجي دوست ڪرين.

اگر خصم جان تو عاقل بود بہ ازدوستداري کہ جاهل بود

تنهنجي ساهہ جو ويري جو داناءَ هجي تہ اهو انهيءَ دوست کان چڱو آهي جيڪو جاهل بي دين هجي.

زجاهل نيايد جز افعال بد وزو نشنود کس جز اقوال بد

جاهل کان بد ڪمن کانسواءِ ٻيو ڪجهہ نہ ٿيندو ۽ ڪنائس گار گند کانسواءِ ٻي ڪا چڱي ڳالهہ ڪانہ ٻڌبي.

زجاهل گريزنده چون تير باش نيا ميختہ چون شکر شيرباش

جاهل کان ائين ڀڄ جيئن ڪان ڪمان مان نڪري ، باقي کير کنڊ وانگي ان سان مليو وتين سو نہ ڪج.

2- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ پاڻ هيڪر لاڙڪاڻي تعلقہ ۾ لٽل هئا ۽ اسين سندن حضور مبارڪ ۾ حاضر هئاسون. ان وقت پاڻ حقيقت

۽ معرفت جا اهڙا ته غيبي اسرار پنهنجي زبان دُرفشان مان پڌرا ٻي ڪيائون جو لکڻ ٻڌائڻ جي حد کان ٻاهر هئا. گفتگو هلندي اوچتي سندن زبان مبارڪ تي ماٺ اچي وئي ۽ انهيءَ مهل چوڌاري نظر ڦيرايائون ته هڪڙي شخص دانهن ڪري چيو ته سائين منهنجون مينهون فلاڻو شخص ڦري ويو آهي خدا لڳ موٽرائي ڏيوم. انهيءَ ساعت پاڻ فرمايائون ته اسانجي زبان تي ماٺ جو اثر انهيءَ پاران هو ڪنهن بزرگ ڪهڙو نه چڱو فرمايو آهي:

گرهزاران طالبندويڪ ملول   از رسالت بازمي ماند رسول

يعني جيڪڏهن هزار هجن طالب ۽ هڪڙو هجي ملول ته رسول سڳورو پنهنجي رسالت کان روڪجي ٿو پوي.

(بحر العلوم ۾ فرمائي ٿو ته هت "رسول" مان مراد نائب رسول يعني عارف ڪامل ۽ رسالت مان مراد "اسرار رباني" آهن هزارن استعداد وارن جي وچ ۾ هڪ غير محرم ۽ نااهل ماڻهو هوندو ته به عارف ڪامل اسرارن کي ظاهر نه فرمائيندو. (مترجم عفيے عنہ).

3- نقل: پاڻ مخدوم ايوڙي قدس سره کان نقل بيان فرمايائون ته هيڪر مخدوم صاحب جا اهليہ مخدوم صاحب تي ڪاوڙبا ۽ چيائون ته ڏالوءَ کي گهرائي پنهنجو حق خرچ اوهان کان زور سان وٺون ٿا. ڏالو انهيءَ ملڪ ۾ سرڪاري چوڪيدار کي سڏيندا هئا. مخدوم صاحب اها ڳالهہ ٻڌي ڏڄي ويو ۽ هڪڙي دوست وٽ جو هڪڙي ديهہ ۾ رهندو هو ڀڄي آيو ۽ انهيءَ دوست کي چيائين ته مونکي ڪنهن جاءِ ۾ لڪاءِ ڇو ته منهنجا اهليہ مون تي ڪاوڙبا آهن ۽ چون ٿا ته ڏالوءَ کي گهرائي زور سان خرچ پرائي وٺندا سون ۽ هي منهنجي لکڻ جي ڳالهہ به ڪنهن سان نه ڪجانءِ. هن ويچاري گهٽيون دلداريون ۽ تسليون ڏنيون پر مخدوم صاحب اصل نہ مڃيو. نيٺ مخدوم کي هڪ ٻهہ جي پلي ۾ ڪٺي لڪايائين ۽ ڪاڏي ويل پاڻ وڃي ڪاڏو ڏهاڙي ڏئي ايندو هوس. هڪڙي ڏينهن پنهنجي پٽ کي ماني ڏنائين ته وڃي مخدوم صاحب کي ڪاراءِ. هو ماني ڪٺي مخدوم صاحب وٽ آيو. مخدوم صاحب چيس ته تون وڃ ۽ وڃي پيءُ کي هيڏي موڪل. جڏهن هو آيو تڏهن ڪيس ڏوراپو شروع ڪيائين ته مون جو توکي چيو هو ته مونکي لڪاءِ پر ڳالهہ ڪنهن سان نه ڪجانءِ ته متان مونکي ڪوئي ڏسي وٺي. هينئر تنهنجو پٽ مونکي ڏسي ويو تنهن ڪري مونکي ڪنهن ٻي جاءِ ۾ لڪاءِ ته متان ڏالو اچي نڪري، هن ويچاري گهڻا ئي ايلاز ۽ دلداري ڪئي ڳالهيون ڪيون پر مخدوم صاحب هڪ به نہ ٻڌي. نيٺ چيائينس ته حضرتا هڪڙو ٻيلو آهي جنهن ۾ شينهن ڪانسواءِ ماڻهو ڪو ڪونہ رهندو آهي. اتي هلي لکو

ته اوهان جي مرضي نه ته بي اهڙي جاءِ ڪانهي. مخدوم صاحب چيس ته شينهن ۽ وحشين جانورن جو ڪو ڀؤ ڪونهي هل ته هلون.
اي عزيز! عجب حال ڪاملن جو آهي جو چوپاين ۽ ڦاڙيندڙ جانورن ڪان نٿا ڊڄن، باقي نالائق ۽ جاهل ۽ ظالم ماڻهو ڪان ڀيا ٿا لرزن، جي جانورن ڪان به بدتر آهن. ڇو ته انهن حيوانن کي ته عارفن ڪاملن جي شناس آهي پر نالائقن جاهلن کي ڪا شناس ڪانه آهي:

زجاهل گريزنده چون تير باش نيا ميخته چون شکر شيرباش
اگرخصم جان تو عاقل بود به ازدوستداري که جاهل بود

(نوٽ: بيتن جو ترجمو اڳين نقل ۾ ٿي چڪو آهي:)

4- نقل: خليفو اميد علي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون ته ڇئن شخصن سان صحبت سنگت نه ڪرڻ گهرجي. هڪ مجذوب چريو، ٻي زال، ٽيون يار، چوٿون ڇٽ مجهول ماڻهو.
5- نقل: خليفو سارنگ فقير ڪلهوڙو نقل ڪري ٿو پاڻ فرمايائون ته طريقت جي طالبن ڪان معنوي امانت ٻيو ڪو به ڦورو ڦري نه سگهندو. باقي هڪ ٽڪي جي زال ڦري ڇٽ ڪري ڇڏيندس.
اي عزيز! سندن انهيءَ فرمودي مبارڪ تي هي حديث شريف شاهد آهي جو فرمايل آهي ته: النساءَ حبائل الشيطان يعني عورتون شيطان جون رسيون آهن. يعني جيئن ٻيون مڙئي شيون رسيءَ سان ٻڌي سوگهيون ڪبيون آهن تيئن ابليس ملعون به مبتدي طالبن کي عورتن واري رسي سان ٻڌي سوگهو ڪندو آهي. يعني الله سبحانه وتعاليٰ جي طلب ڪان روڪي ڇڏيندو آهي.
6- نقل: خليفو ميان لقمان رحمة الله عليه نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ سيد ميان بچل شاه کي فرمايائون ته اسين اڄ هڪڙي هنڌان آياسون ته توهان جي نينگر سيد سوڀل شاه کي ڏٺوسون ته هڪڙي واڻئي سان پئي ڳالهايا ٿين سو ڪيس جهل ڪجو ته متان ڪا هندن سان دوستيءَ جي ڪا نسبت رکندو هجي پوءِ انهيءَ تي هيءَ آيت شريف تلاوت فرمايائون: ياايهاالذين آمنوا لاتتخذوا عدوي وعدوکم اولياءَ يعني اي مؤمنو! منهنجن ۽ پنهنجن دشمنن (يعني ڪافرن مشرڪن) کي دوست ڪري نه وٺجو.

فصل ڇهون

امید ۽ خوف جي بيان ۾

1- نقل: صاحبزادو والا تبار ميان ابراهيم شاهہ قدس سره نقل ٿو فرمائي تہ ننڍڙائي واري زماني ۾ اندر حاويلي ۾ ويٺو هوس ۽ صاحبن سڳورن جي حضور ۾ قيامت جو ذکر پئي هليو جنهن جي ٻڌڻ ڪري منهنجي دل تي خوف ۽ هيبت اچي ويئي ۽ روح جو غلبو ٿيو. پوءِ جڏهن پاڻ اڳين نماز ادا ڪري حرم سراءِ ۾ تشريف فرما ٿيا تڏهن خدمت ۾ عرض ڪيم تہ حضرتا! اسان کي ڪاري قيامت ڪان امن ڏيارجو پاڻ جواب ۾ فرمايائون تہ ڪاري قيامت ڪافرن لاءِ آهي اسان لاءِ ڳاڙهي آهي.

2-نقل: پاڻ بيان فرمايائون تہ امام احمد بن جنبل رضي الله تعالیٰ عنہ کي جڏهن سڪرات جو وقت آيو تڏهن غشي جي حالت ۾ لا، لا، يعني اجا نہ اجا نہ جو لفظ ڪيترا ڀيرا موٽائي موٽائي پي چيائون حاضرين مجلس کي اچي پؤ ورتو متان انهيءَ نفيءَ جي لفظ مان وحدانيت جي نفي مقصود هجيس. ڳچ مدت ڪانپوءِ جڏهن کين افاقو ٿيو. تڏهن ويٺل ماڻهن ڪنائن پڇيو تہ انهيءَ نفيءَ جي لفظ جي هر هر چوڻ جو ڪهڙو سبب هو؟ جواب ۾ فرمايائون تہ انهيءَ غشيءَ جي حالت ۾ ابليس کي ڏٺم تہ ڏوڙ مٿي ۾ وجهيو منهن مٿو پيو پٽي تہ هتان ايمان جي سلامتيءَ سان پيو وڃي تنهن ڪري لا،لا، پئي چيوسون، يعني اجا ساهہ نہ نڪتو آهي پويون ساهہ آهي. تنهن ڪري ايمان ڪسجڻ جو خوف اجا صفا ڪونہ ويو آهي.

باب چوٿون

هن باب ۾ نو فصل آهن.

فصل پهريون

توبه ۽ استغفار بابت نقلن ۾.

1- نقل: پاڻ فرمايائون ته جنهن شخص گناهه ڪيو ۽ وري انهيءَ گناهه کان نه پشيمان ٿيو، نڪي توبه ڪيائين ۽ نڪي انهيءَ گناهه ڪري کو دل ۾ ڏک ۽ غم ٿيس ته اهو گناهه سندس ذمي رهجي وجي ٿو ۽ جنهن شخص گناهه کان توبه ڪئي ۽ تمام گهڻو ڏک ۽ پشيماني ڪيائين ته الله تعاليٰ جل شانه سندس گناهه معاف ڪري ڇڏي ٿو، جيئن ته حديث شريف ۾ آهي ته : التائب من الذنب کمن لا ذنب له يعني گناهه کان توبه ڪندڙ شخص اهڙو آهي، جو ڄڻ ته گناهه ڪيوئي ڪونه هئائين:

دمي بي حق زدن محض گناه ست   بخود مشغول بودن کفر راهه ست

يعني هڪ ساعت به الله تعاليٰ جي يادگيري کانسواءِ گذارڻ وڏو گناهه آهي ۽ نفس سان مشغول رهڻ فقيري جي واٽ ۾ ڪفر آهي.

تراهم دم کشد پندار هستي   سوي ظلمت سراي خود پرستي

يعني توکي تنهنجي هستي جو خيال هر وقت ڇڪيو نفس پرستي جي اونده ۾ پيو اڇلائي (تنهن کان پاڻ کي بچاءِ).

2- نقل: پاڻ فرمايائون ته ڪو به ماڻهو گناهه کان خالي ڪونه هوندو، پوءِ جڏهن ڪنهن ماڻهو کان گناهه صادر ٿي وڃي پوءِ کپيس ته انهيءَ مهل ئي وضو ڪري ۽ ٻه رڪعتون نماز ادا ڪري الله تعاليٰ جل شانه جي درگاهه ۾ تمام وڏي عاجزي ۽ نياز سان عرض ڪري ته ڏٽي منهنجا آءٌ وري ٻيهر انهيءَ گناهه جي ويجهو نه ويندس. جيئن ڏڌل ڪير وري ٿڻ ۾ نه ويندو آهي، تيئن آءٌ به يا عمر انهيءَ گناهه ڏي نه موٽندس. پوءِ جيڪڏهن ٻانهو ساري ڄمار پيو گناهه ڪري ۽ اهڙي توبه سچائي سان پيو ڪري ته الله تعاليٰ جل شانه فرمائي ٿو ته جيڪڏهن ٻانهو اهڙي عاجزي ۽ نياز کان نٿو ٿڪجي ته آءٌ به بخشيش کان نٿو ٿڪجان.

رحمتش راتشنه ديدم برگناه
آب ديده خويش راکر دم پناه

سندس رحمت کي گناهه تي اڃايل ڏٺم پوءِ پنهنجن ڳوڙهن جي پاڻي جو اجهو وجي ورتم.

بود عين عفو تو عاصي طلب
عرصۂ عصيان گرفتم زين سبب

اي رب العالمين تنهنجي رحمت ۽ عفو جو سڄ گنهگار طلبيندڙ هو. انهيءَ لاءِ مون گناهن جو ميدان وڄي ورتم

چونکہ ستاري تو ديدم کار ساز
هم بدست خود دريدم پرده باز

جڏهن مون تنهنجي ستاري کي ڪم بڻائيندڙ ڏٺو. تڏهن پنهنجي هٿ سان ئي پنهنجو پردو ڦاڙي ڇڏيم

قطره چنداز گناه گرشد پديد
درچنين دريا کجا آيد پديد

منهنجي گناهہ جا جيڪڏهن ٻہ ٽي قطرا ظاهر ٿي پيا. تہ تنهنجي اهڙي ڪشادي درياءِ رحمت جي ڀر ڪٿ ظاهر ٿي سگهندا.

3- نقل: پاڻ فرمايائون تہ الله تعاليٰ جل شانہ توبہ ڪندڙ ۽ پشيمان ٿيندڙ ٻانهي تي ڏاڍو راضي ٿو ٿئي ۽ سندس موٽڻ ۽ اطاعت ڪري باري تعاليٰ مٿس اهڙو خوش ٿئي ٿو، جيئن ڪو شخص اٺ تي پنهنجي ڪاڌي پيتي وغيره جو سامان رکيو پيو وڃي ۽ ڪنهن رڻ پٽ ۾ سندس اٺ سامان سوڌو گم ٿي وڃي ۽ هي اٺ تان آسرو لاهي پنهنجي حياتي تان هٿ ڌوئي ويهي ۽ عين اهڙي مايوسي جي وقت ۾ اهو وڃايل اٺ اوچتي لڀي پوي تہ جهڙي طرح اهو شخص فرحت ۽ خوشي انهيءَ مهل حاصل ٿو ڪري. الله تعاليٰ جل شانہ بہ اهڙوئي انهيءَ ٻانهي توبہ ڪندڙ کان راضي ۽ خوش ٿئي ٿو.

فصل ٻيون

مرشد جي صحبت ۽ الله تعاليٰ جي طالبن متعلق نقلن ۾

1- نقل: هيڪر پاڻ پنهنجي والد شريف يعني حضرت ميان صاحب جن قدس الله تعاليٰ سره الاقدس کان نقل فرمايائون ته حضرت مخدوم صاحب جن قدس الله تعاليٰ سره الاقدس جن جي وصال کرڻ کانپوءِ دل ۾ خيال آيو ته ڪنهن ڪامل جي صحبت ۾ وڃي مستفيد ٿيون. اهو خيال ڪري درازن ۾ حقائق آگاهه ميان صاحبڏني فاروقي عليہ الرحمة وٽ اچي ملاقي ٿياسون، گهڙي ڪن ويهڻ بعد ڪنان پڇوسون ته جيڪڏهن ڪو طالب خدا تعاليٰ جي طالب وٽ اچي ته ڇا ڪرڻ گهرجيس؟ هن بزرگ جواب ڏنو ته دل حاضر ڪري. اسان وري پڇو ته جي ڪنهن کي دل ئي نه هجي ته پوءِ ڇا ڪري؟ انهيءَ جو ڪو جواب ڪونه ڏنائون. پوءِ اتان موڪلائي ڪوٺڙي ۾ وياسون، اتي هڪڙي عورت ڪامله مگر مجذوبه هئي، ڪيترا ڀار سندس ڪڍ ٻتر هڻندا ڊوڙندا پي ويا ۽ ان عورت کين گاريون پي ڏنيون. اسين سندس چوڻ آکڻ مان فال وٺڻ لاءِ منتظر ٿي ويهي رهياسون، تان ته سج گهٽو چڙهي آيو. جڏهن ڇوڪرا پنهنجن خيالن سان ويا هليا، تڏهن انهي مجذوبه اسان ڏانهن نهاري هڪ ٻتر ڪٽي اسان کي هنيو ۽ چيائين ته:

اي ڀهاج ا رڄ پيتو اٿي اجا ٿي اتي ڪڙي ڇنڊين.

انهيءَ ٻڌڻ سان اسان جي دل کي تسڪين ۽ آرام حاصل ٿي ويو ۽ ان کانپوءِ ڪنهن به مشائخ جي صحبت ڪانه ڪئي سون ۽ هيڏي هوڏي وڃڻ جي سڌ اسان جي دل مان نڪري وئي.

2- نقل: هيڪر پاڻ حضرت ميان صاحب جن قدس الله سره الاقدس کان نقل بيان فرمايائون ته هڪڙو نانڪ شاهي هندو فقير حضرت مخدوم صاحب جن قدس الله تعاليٰ سره جي خدمت ۾ ڪڏهن ڪڏهن ايندو هو پوءِ جڏهن حضرت مخدوم صاحب جن هن دنيا فاني مان جاوداني جهان ڏي انتقال فرمائي ويا تڏهن ڳچ مدت کانپوءِ هڪڙي ڏينهن انهيءَ هندو فقير جي صحبت لاءِ وٽس وياسون. اسان سان ٻيو هڪ فقير به ساڻ هو. جڏهن سندس جاءِ تي پهتاسون ڏٺو سون ته انهيءَ فقير جو هڪڙو مريد لئي جون ٽوڪريون وينو ٺاهي اسان جي فقير همراهي کيس چيو ته واهه جون سٺيون ۽ عمديون ٽوڪريون پيو جوڙين ! تڏهن انهيءَ فقير جواب ڏنو " هي کيل (مهتي) ٻڌرجو آهي" يعني پنهنجي گروءَ ڏي اشارو ڪيائين ته هي به اتان آهي. اسان چيو ته ديگ مان هڪ داڻو چکيوسون ۽

ڏيگ جي سموري ماهيت سمجهي وياسون معلوم ٿيو ته انهيءَ نانڪشاهي فقير جو مريد فنافي الشيخ ۾ آهي. پوءِ جڏهن انهيءَ فقير نانڪشاهي وٽ پهتاسون ته اسان کان ڊڄڻ لڳو اسان چيس ته اي يار اسان کان ڊڄ نه. نڪي پڇ، اسان تنهنجي صحبت لاءِ آيا آهيون نه ٻئي ڪنهن ڪم لاءِ ڇو ته اسان اوهان کي حضرت مخدوم صاحب جن قدس سره جي خدمت ۾ ڪڏهن ڪڏهن ڏسندا هئاسون، انهيءَ ڪري تنهنجي صحبت لاءِ آياسون. تڏهن چيائين ته ڀلا هن فقير کي ڇنو ته ٻاهر وڃي. جڏهن ويو تڏهن اسان کي انهيءَ جاءِ جي هڪ ڪنڊ ۾ وٺي ويو. جتي نماز جي جاءِ تيار ڪيل هئي پوءِ اتي مصلو وجهي الله تعاليٰ جل شانه جون ڳالهيون ڪيون سون. پر سندس سمورو گفتگو قرآن شريف کانسواءِ ٻيو ڪجهه به اسانجي ڪن تي ڪونه پهتو. جيڪي به ڳالهايائين سو سڀ نص قرآن شريف ۽ حديث پاڪ مان هو.

3-نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ته جيڪو طالب پنهنجي مرشد جي صحبت ۽ حضور ۾ حاضر ٿو رهي ته روز بروز هڪ تر جيتري صفائي سندس دل ۾ حاضر ٿيندي ويندي ۽ تر جيتري ڪارنهن سندس دل تان لهندي ويندي. تنهن ڪري سندس صحبت کان جدائي اصل نه گهرجي. پر جي صحبت ميسر نه هجي ته پوءِ ڏهاڙي اڍائي ايمن جيتري پنهنجي مرشد جي ملفوظات مان پڙهي يا ٻڌي ته پوءِ پڙهندڙ خواهه ٻڌندڙ جي دل تي ترجيتري ڪارنهن جاءِ نه وٺندي پر تر جيتري صفائي جو حاصل ٿيڻ مرشد جي صحبت کانسواءِ محال آهي.

يک زمانه صحبتي با اوليا بهتراز صد سال طاعت بي ريا

يعني اوليائن سڳورن سان رڳو هڪ گهڙي ويهي صحبت ڪرڻ سون ورهن جي بي ريا عبادت کان به وڏيڪ فائدي واري آهي.

4- نقل: هيڪر پاڻ طالبن جي پاڻ ۾ صحبت ڪرڻ بابت مثال بيان فرمايائون ته جيڪڏهن ڪاٺي باهه ۾ ٻاربي ته سڙي ٽاندو ٿي پوندي ۽ اهو ٽاندو ٿوري دير کانپوءِ ڪيري يعني ڦلهار ٿي رهندو. پر جي انهيءَ ٽانڊي سان ٻيون سڪيون آليون ڪاٺيون ۽ ڪک ڪچر ملائي ٻاربس ته سيني کي باهه وٺي ويندي ۽ الا اتي پوندا جنهن سان عام توڙي خاص کي نفعو پهچي سگهندو اهڙي طرح جيڪڏهن طالب هيڪلو بنا صحبت جي رهندو ته انهي اڪيلي ٽانڊي وانگر وسامي ويندو ۽ جيڪڏهن گهڻن طالبن ۽ دوستن سان گڏجي صحبت ڪندو ته الله تعاليٰ جي محبت واري باهه دل جي چلهي ۾ الا اٿاري ڇڏيندي.

آتش عشق ارنسوزد نيستان، وهم غير در زمين، دل نرويد سبزه گلزار يار

يعني جيڪڏهن عشق جي باهه سان غير جي وهم وارا ٻوڙا ساڙي نه ڇڏبا ته پو

دل واري بنيءَ ۾ دوست جي باغ واري ساول ڪٿي پيدا ٿي سگهندي؟
5- نقل: جامع ملفوظات قدس سره نقل ڪري ٿو ته جڏهن آءُ سندن خدمت بابرڪت ۾ درگاهه مبارڪ تي رهندو هوس تڏهن ڏسندو هوم ته جڏهن فقيرن جون جماعتون ڪيترن طرفن کان خدمت شريف ۾ مشرف ٿينديون هيون تڏهن انهن جي ڏسڻ سان ڏاڍو مٺن شوق ۽ ذوق غالب ٿيندو هو ۽ منهن مبارڪ ڳاڙهو رتي ورن ٿي ويندو هون ۽ فقيرن تي وجد ۽ جوش ۽ روج پئجي ويندو هو پاڻ انهيءَ وقت هي بيت سنڌي فرمائيندا هئا:

پلي ڪئي پونرن جي واس وٺڻ آئيا
تني کي ڪونئرن (1) ڏنا هنڌ هيانو ۾

صحبت ايشيان خاک را اکسير کرد
لطف شان بر هردلي تاثير کرد

يعني سندن صحبت مٽي کي سون ڪري ڇڏيو ۽ سندن مهرباني سيني دلين تي اثر ڪري وئي.
6- نقل: پاڻ فرمائيندا هئا ته طالب کي پنهنجي مرشد جي صحبت لازم ڪري وٺڻ گهرجي، بنا ضرورت جي هڪ گهڙي به ان کان جدا نه ٿئي ۽ آمرد (ڇوڪرن) ۽ زالن ۽ نااهلن جي صحبت کان ائين پڇي جيئن شيطان کان ۽ نفس پليت کان، جيڪو انسان جو وڏو گهر جو ويري آهي. پڻ فرمائيندا هئا ته زالن جي گهڻي صحبت ڪرڻ سان دل ڪاري ٿي ويندي آهي:

صحبت صالح ترا صالح کند   صحبت طالح ترا طالح کند

7-نقل: پاڻ فرمايائون ته اهل الله جي صحبت وقتي نقد يعني يڪدم فائدو پهچائيندڙ آهي ۽ اهل ظاهر جي صحبت رکت جي مثال آهي. مطلب ته ڪاملن جي صحبت مان هن جهان ۾ ئي ذوق شوق ۽ ساهه جي فرحت حاصل ٿئي ٿي، جيئن ته حديث شريف ۾ انهيءَ ڏانهن اشارو آيل آهي **" لايشقيٰ جليسهم "** يعني سندن صحبتي بدبخت ۽ بي نصيب نه رهندوءِ اهل ظاهر جي صحبت رکت جي مثال هن طرح آهي جو جيڪو سندن صحبت ۾ داخل ٿيندو تنهن کي رڳو وعظ نصيحت ۽ وعدا وعيد آخرت جا ٻڌائيندا باقي ذوشوق ۽ دل جو اطمينان پاڻ وٽ ئي ڪونه هوندن ته ٻئي کي ڪٿان ڏيندا؟ انهيءَ جاءِ تي شهيد عشق مخدوم ميان عبدالرحيم فقير مگرئي قدس سره کهڙو نه چڱو چيو آهي:

هي روادار رکت جا   هو هتان هٽ گهرن

(1) گلن

مولانا رومي قدس سره فرمايو آهي تہ:

هرڪہ خواهد همنشيني باخدا گو نشيند در حضور اوليا
هرڪہ شد دور از حضور اولياء، در حقيقت گشت او دور از خدا

يعني جيڪو شخص چوي تہ الله تعاليٰ جل شانه جي حضور ۾ ويهان تہ انکي اوليائن سڳورن جي حضور ۾ ويهڻ گهرجي پر جيڪو شخص اوليائن ڪرامن جي حضور کان پري ٿيو تہ اهو حقيقت ۾ پنهنجي رب پاڪ جي حضور کان پري ٿيو.

8- نقل: عبدالله فقير ڪور واهي (ڪور واهہ ڪالهي جي ديهن مان هڪ ديهہ آهي) نقل ڪري ٿو تہ هيڪر فقيرن مان ڪنهن شخص حضور جن جي خدمت ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! مخدوم ميان بهاءُ الدين قدس الله تعاليٰ سره الاقدس جا مريد جڏهن پنهنجي مرشد جي زيارت لاءِ ويندا آهن تڏهن پنهنجي پير جي حضور ۾ رڳو ٽي ڏينهن ترسي پوئتي موٽندا آهن تہ مرشد جي حضور ۾ زياده ٽڪڻ بي ادبي آهي. پاڻ جواب ۾ فرمايائون تہ ادا حضور جي بي ادبي پر پنائي جي ادب کان وڌيڪ چڱي آهي. ڇو تہ مرشد جي حضور جي برڪت سان انهيءَ بي ادب مريد کي الله تعاليٰ جل شانه نيٺ پورو ادب نصيب ڪري ڇڏيندو:

حلقہ در گر ڪج بود بهتر بود راست در بي حلقہ هم ڪهتر بود

يعني در جو ڪڙو توڙي ڏنگو هوندو آهي تہ بہ چڱو آهي دروازو توڙي سڌو آهي تہ بہ ڏنگي ڪڙي کانسواءِ ڪجهہ بہ فائدو نہ ڏيندو.

9- نقل: هيڪر پاڻ بيان فرمايائون تہ بي بي رابعہ بصري رحمة الله عليها کان انوقت جي بزرگن هيڪر، پڇو تہ توهين الله تعاليٰ جل شانه جو رضامندو ۽ ناراضپو ڪهڙي طرح سمجهندا آهيو؟ بي بي صاحبہ جواب ڏنو تہ جڏهن الله تبارڪ وتعاليٰ جا ڪي دوست بنا سڏ جي منهنجي گهر ۾ ايندا آهن تڏهن سمجهندي آهيان تہ الله تعاليٰ جل شانہ اسان تي راضي ٿيو آهي ۽ جڏهن پاسو ڪري ويندا آهن ۽ سلام موڪليندا آهن تڏهن سمجهندي آهيان تہ اڄ الله تعاليٰ جلشانه مون تي راضي نہ آهي.

10- نقل: ناقل جامع ملفوظات رحمة الله عليہ تہ هيڪر پاڻ شڪارپور ۾ تشريف فرمائي هئائون. اتفاق سان اتي شڪارپور ۾ پٽ جا بزرگ صاحب بہ ڪن سائلن جي ڪم ڪار سان شڪارپور جي حاڪم وٽ لٿل هئا. پاڻ فرمايائون تہ اسانکي حضرت ميان صاحب جن قدس الله تعاليٰ سره الاقدس جي وصيت فرمايل آهي. تہ بزرگن سان صحبت ڪندا ڪيو ۽ انهن کان دعا گهرندا رهجو، انهيءَ ڪري هن کان اڳ بہ اسين هٿي پيرا انهن بزرگن جي ملاقات لاءِ پٽ ۾ ويا آهيون. هينئر بہ سندن ملاقات ڪندا سون. اهو خيال ڪرڻ سان پاڻ بزرگ

سان اچي ملاقي ٿيا ۽ پنهنجي ذات شريف ۽ اولاد مبارڪ ۽ جماعت فقراءَ جي لاءِ ڪنان دعا طلبيائون، جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ مون پنهنجي لاءِ حضرت مرشد ڪريم جي وسيلي سان بزرگ صاحب ڪان دعا گهرائي بزرگ صاحب سيني لاءِ دعا فرمائي. انهيءَ بزرگ جي تصرفات مان هڪڙو هي بہ هو تہ بزرگ صاحب کي چيلهہ جو سور اهڙو هوندو هو جو ٻي ماڻهو جي ٽيڪ ڪانسواءِ اٿي نہ سگهندا هئا. مگر نماز پڙهڻ وقت رڳو پهرين رڪعت ۾، سو ماڻهو اٿاري ٻيهاريندو هون. باقي ٻي سموري نماز ۾ اٿڻ ٻيهڻ لاءِ ٻي ڪنهن جو احتياج نہ رهندو هون. پاڻهي اٿندا ۽ نماز ادا ڪندا هئا.

11- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ هڪڙي شخص ڪبوترن ڦاسائڻ لاءِ ڪنهن هنڌ ڄيي اڇي اڏي پوءِ جڏهن ڪبوتر گهڻا اچي گڏ ٿيا ۽ خيال ڪيائون تہ ڄيي واري جاءِ تان داڻا چڱيون تڏهن انهن مان هڪڙو سياڻو ڪبوتر هو تنهن ٻين ڪبوترن کي جهليو تہ ادا! اتان داڻا نہ چڱجو! چو تہ انهن داڻن ۾ مون کي خلل ٿو نظر اچي، پر هنن ڪبوترن سندس چيو نہ مڃيو. ۽ وڃي اتي چڱڻ ويٺا. انهيءَ ڪبوتر جڏهن ڏٺو تہ منهنجو چيو نہ ورتائون تڏهن پاڻ بہ لاچار انهن سان موافقت ڪيائين. اجا ٿوري دير نہ گذري تہ ڄيي مٿان وري وين ۽ سيئي ڪبوتر ڦٿڪڻ ۽ هر طرف ڪنيڙا ٿيون هڻڻ لڳا پر ڪوبہ فائدو ڪونہ ٿين. تڏهن انهيءَ سياڻي ڪبوتر ٻين کي چيو تہ مون اوهان کي اڳ بہ داڻن چڱڻ ڪان جهليو هو پر نہ مڃيؤ، هينئر تہ منهنجي صلاح وٺو تہ وري بہ هتان ڇوٽڪارو حاصل ڪري وڃهون. اڇو تہ سيئي مڙئي هن ڄيي جي هڪڙي پاسي ڪان ڪنيپ هڻون تہ اميد آهي تہ ڄيي کي مٿي اڇلائي وڃهنداسون ۽ هن قيد ڪان ڇٽي پونداسون جي نہ تہ اڻين هڪ هڪ ٿي پيا ڦٿڪنداسون تہ ڪوبہ فائدو نہ ٿيندو، اها صلاح ڪبوترن کي پسند آئي ۽ سيني گڏجي وٺي هڪ پاسي ڪنپ اڇليا تہ ڄيي کڃي وئي ۽ سيئي ڪبوتر صحيح سلامت نڪري ويا، اهو بيان ٻڌائي پاڻ فرمايائون تہ طالبن کي بہ انهن ڪبوترن وانگر پاڻ ۾ متفق ۽ يڪدل ٿي الله تعاليٰ جلشانہ سان مشغول ٿيڻ گهرجي تہ دنيا ۽ سندس خيالن جي ڄيي ڪان آزادي حاصل ٿي ويندن. جيئن ڪنهن بزرگ فرمايو آهي تہ: **دودل يک شوند بشکنند کوه را** يعني ٻہ دليون اتفاق ڪري هڪ ٿين تہ جبل کي بہ ٽوڙي ڦٽي ڪن.

12-نقل: پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ جڏهن نانگ هڪ ٻي سان ملاقي ٿيندا آهن تڏهن پنهنجون زبانون واتن ڪان ٻاهر ڪڍي ڦيرائيندا آهن.

اي عزيز! نانگن مان حضرت مرشد مربي جي مراد، الله تعاليٰ جل شانہ جا طالب آهن جي دنيا وما فيها کي ترڪ ڪري نانگ وانگر خالي هٿين وتن

گهمندا ، پوءِ جڏهن پاڻ ۾ هڪ ٻي سان ملاقي ٿيندا ته پنهنجون زبانون قال الله تعاليٰ ۽ قال الرسول صلي الله عليہ وآله وسلم سان چوربندا ، يعني الله سبحانه وتعاليٰ جون ڳالهيون ڪندا آهن انهيءَ مثال تي پاڻ نقل فرمائيندا هئا ته ڪو بزرگ ٻئي ڪنهن بزرگ وٽ ملاقات واسطي ويو ۽ انهيءَ صاحب دعوت بزرگ ويچاري وٽ هڙ ۾ رڳو هڪ پيسو هو پيو خير! اهو پيسو مهمان وٽ ڪٽي آيو ۽ چيائين ته هن پيسي مان جيڪي فرمايو ته وٺي اچان. مهمان بزرگ چيس ته انهيءَ هڪ پيسي مان ڇا آڻيندين؟ پيو ڪجهہ نہ آڻ باقي ڪوڙو تيل وٺي آءُ ته رات ڏيئو ٻاري پاڻ ۾ ويهي صحبت ڪريون ۽ بزرگن جي ڳالهين ۾ رات گذاريون پوءِ اهڙي طرح ڪري رات گذاريائون.

13- نقل: هيڪر پاڻ قلات جي سفر تي تيار ٿي اسريا ته انهيءَ وچ ۾ ميان بهادر فقير کوکر، خليفي محمد ناهيي ۽ سهراب فقير وساڻ کي دعوت جي لاءِ سائين جن ڏانهن موڪليو ۽ هڪ خط بہ ڪين هن مضمون جو لکي ڏنو هئائين ته " جيڪڏهن حضور جن تشريف نہ فرمائيندا ۽ هن ٻانهي کي طريقہ عاليہ ۾ داخل نہ ڪندا ۽ تقديرن ٻانهو فوت ٿي ويو ته پوءِ هن نياز مند جو حق سائين جن جي ذمي رهندو"

مٿيان ٻئي خليفا حضرت مرشد مربي جن کي شڪارپور ۾ اچي مليا ۽ دعوت ڪري سمورا احوال عرض ڪيائون. پاڻ انهي سبب ڪري قلات جي روانگي جو ارادو موقوف ڪري موٽي لاڙ ڏانهن متوجہ ٿيا. پوءِ جڏهن مير الهيار ٽالپر جي ٽنڊي ۾ تشريف فرماٿيا ، تڏهن جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو ته آئون بہ قدمبوسي کان مشرف ٿيس، ميان احمد خان خليفہ ميان سلطان فقير جو ننڍو ڀاءُ ۽ حضور جن وٽ تمام معزز ۽ اهڙو مقرب هو جو پيو ڪوبہ سندن قرب ۾ ان جي مٽ ڪونہ هو. جڏهن اسين ٻئي سندن خدمت ۾ حاضر ٿياسون تڏهن پاڻ ڪو ڪتاب وٺي پڙهيائون پوءِ پاڻ فقير احمد خان کي خطاب ڪري زبان فيض ترجمان سان فرمايائون ته جيڪڏهن هڪڙي طرف ٻارهن هزارن جو نفعو هجي ۽ ٻي طرف ڪنهن ڪامل جي صحبت جي هڪڙي ساعت هجي ته انهن ٻارهن هزارن کان اها هڪ گهڙي گهڻو افضل ۽ اعليٰ آهي:

يک زمانہ صحبت با اوليا بهتر از صد سال بودن در تقا

هڪڙي گهڙي اوليا ڪرام جي صحبت ۾ رهڻ سو سال پرهيزگاري ۾ رهڻ کان وڌيڪ مفيد آهي.

هرکہ خواهد همنشيني باخدا گونشيند در حضور اوليا

جي ڪنهن کي الله تعاليٰ جلشانه جي حضور ۾ ويهڻ جي خواهش هجي ته ولين جي حضور ۾ ويهڻ کپيس.

جامہ شوئيؔ گر بخواهي اي فلان رومگردان ازدکان گاذران

اي فلاڻا جي ڪپڙن جي ڌوپ گهرجئي تہ ڌوٻن جي دوڪانن ڪان منهن نہ موڙج.

14- نقل: پاڻ فرمايائون تہ حضرت ناصرالدين خواجہ عبيدالله احرار قدس الله تعاليٰ سره فرمايو آهي تہ نماز جي وقت جي قضا آهي باقي صحبت جي وقت لاءِ قضا ڪانہ آهي. ساڳي بزرگ قدس سره هيڪر پنهنجن مريدن کي فرمايو تہ يارو! جمعي جي ڏينهن ۾ هڪڙي قبوليت جي ساعت آهي جو ان ۾ جيڪا دعا گهربي سا قبول پوندي پوءِ جيڪڏهن توهان مان ڪنهن کي اها ساعت هٿ اچي تہ جيڪر الله تبارڪ وتعاليٰ ڪان ڇا گهرو؟ سيڪو شخص پنهنجي دل جي خواهش ٻڌائي ويو. خواجہ صاحب قدس سره فرمايو تہ جي اها ساعت اسانکي الله تعاليٰ جل شانه، ميسر ڪري تہ اسين هوند هي دعا گهرون تہ اي خداوند ڪريم! اسان کي جمعيت وارن جي صحبت حاصل ڪراءِ.

15- نقل: محمد ذاڪر فقير رهندڙ ٽنڊي قيصر فقير نظاماڻي جو نقل ڪري ٿو تہ ترڪ واري حالت جي ابتدائي وقتن ۾ فقيرن کي پاڻ ۾ اهڙي محبت ۽ دوستي هئي جو هيڪر حقائق آگاهہ خليفي ميان الهرڪيي قدس سره کي دعوت ڪئي هئي سون. ساڻن جماعت بہ تمام گهڻي همراهہ هئي، پوءِ جڏهن رات ٿي تڏهن هڪڙي سوڙهي حجري ۾ اچي سمهيا، پر جماعت جي زيادتي ڪري اڌ فقراءَ اڌ رات تائين ٻين فقيرن جي پيرن تي مٿو رکي سمهيا ۽ اڌ رات کان پوءِ ٻين فقيرن ٻهرين فقيرن جي مٿن تي لٽون رکي رات گذاري.

اي عزيز! طالبن کي مٿين فقيرن وانگر هميشہ پاڻ ۾ پريت ۽ دوستي سان رهڻ گهرجي، ڏسو تہ الله تعاليٰ جل شانه اصحابن سڳورن کي بہ اهوئي حڪم فرمايو آهي جو سندن وصف آهي تہ "اشداءُ علي الكفار رحماءُ بينهم" يعني ڪافرن جي مٿان نهايت سخت ۽ درشت ۽ پاڻ ۾ نهايت رحم ۽ پريت وارا آهن تنهن ڪري طالبن کي پاڻ ۾ ضرور محبت ۽ دوستي سان صحبت ڪرڻ گهرجي ڇو تہ هيڪلي ذڪر فڪر ڪان، صحبت سان تمام زياده ترقي حاصل ٿيندي آهي. مولانا جامي فرمايو آهي تہ:

نہ تنها عشق ازديدار خيزد بساڪين دولت از گفتار خيزد

يعني عشق نہ رڳو ڏسڻ مان ٿيندو آهي بلڪ اها دولت گهڻو ڪري ڳالهائڻ ۽ ٻولهائڻ مان بہ حاصل ٿيندي.

16-نقل: پاڻ فرمايائون تہ حضرت سرور ڪائنات سيد المرسلين صلي الله عليہ وآله وسلم جي زماني مبارڪ ۽ اصحابن سڳورن جي وقت شريف ۾ رڳي صحبت هوندي هئي ۽ صحبت ڪان سواءِ ٻيو ذڪر فڪر (موجوده صورت سان) ڪونہ هو. پاڻ

فرمايائون ته اسان جي طريقي ۾ به صحبت آهي:

صحبت صالح ترا صالح كند صحبت طالح ترا طالح كند

يعني صالحن جي صحبت توکي صالح ڪندي ۽ بدبختن جي صحبت توکي بدبخت ڪندي.

صحبت ايشان خاک را اکسير کرد
لطف شان برهر دلي تاثير کرد

ولين سڳورن جي صحبت مٽيءَ کي به سون ڪري ڇڏيو ۽ سندن مهرباني سڀ ڪنهن دل تي اثر ڪري ويئي.

17- نقل: پاڻ فرمايائون ته هيڪر ڳوٺ احمد پور ۾ ڪنهن سانگي سان وياسون، اتي هڪڙو بزرگ هو، سو تنهن سان ملاقات جو اتفاق ٿيو. انهيءَ بزرگ توحيد جون تمام گهڻيون ڳالهيون بيان ڪري ٻڌايون جن جي ٻڌڻ ڪري اهڙو شوق ذوق حاصل ٿيو جو ڪجهه وقت اتي لڳي ويو سون، پوءِ جڏهن اتان موٽي حضرت ميان صاحب جن قدس سره جي حضور پر نور ۾ آياسون تڏهن پاڻ پڇا ڪيائون ته اي بابا ايتري دير ڪٿي وڃي لاتو؟ عرض ڪيم ته حضرت فلاڻي بزرگ سان صحبت جو اتفاق ٿي ويو جنهن توحيد بابت ڏاڍيون ڳالهيون ٻڌايون جن جي ٻڌڻ سان دل کي ذوق شوق پئي حاصل ٿيو تنهن ڪري اتي دير لڳي وئي، پاڻ گهڙي ڪن ماٺ ڪري پوءِ فرمايائون ته اي بابا! بزرگ چڱو آهي پر انهن کي رڳو قال آهي حال کان خالي آهن. صحبت ڪنهن صاحبدل سان ڪرڻ گهرجي.

18- نقل: خليفو ميان لقمان رحمة الله عليه نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ درياءَ جي پار ديهه خجڪ جي سفر تان ٿي درگاهه مبارڪ ڏانهن موٽيا هئا. آئون به سندن خدمت ۾ آڏو وڃي سندن زيارت کان مشرف ٿيس، ۽ ساڻن گڏجي موٽياسون، منهنجي هميشه کان عادت هوندي هئي ته رات جو سندن خدمت بابرڪت ۾ اچي ويهندو ۽ رهندو هوس. پر انهيءَ ڏينهن فقيرن جي جماعت تمام گهڻي گڏ ٿيل هئي ۽ جاءِ به ذرا سوڙهي هئي. جنهن ڪري جاءِ رهڻ لاءِ ميسر نه ٿي سگهي ۽ خليفي ميان اميد علي جي چوڻ موجب هڪڙي علاحدي جاءِ ۾ وڃي اوطاقي ٿيس. پر جڏهن ته هن مسڪين جي طبيعت انهي محبوب ڪريم مرشد مربي جي مهربانين جي هريل هئي. تنهن ڪري سندن صحبت کان جدا پوڻ ڪري جيئن مڇي ڪوسي واريءَ تي ڦٿڪندي ۽ ڪٽڪ ديگ ۾ ٽڇڪندي آهي تيئن منهن جي طبيعت کي به پريشاني ۽ بيقراري وٺي وئي. نيٺ انهيءَ جوش کان اٿي، حضور جن جي مجلس ۾ آيس، ڏٺم ته ساري مجلس ماڻهن سان ڀري پئي آهي ۽ سندن منهن مبارڪ ڏسڻ لاءِ ڪي ماڻهو هڪ ٻئي تي ويٺا آهن، ۽ ڪي اڀي پيرين

بيٺا آهن، لنگھڻ جي جاءِ بلڪل ڪانه آهي. پر پوءِ جيئن تيئن ڪري ماڻهن جي وچان ڪرندو اٿندو اڳتي لنگهي صاحبزادي ميان محمد عطا جي پوئتان گوڏو هٽي اچي ويٺس انهيءَ مهل فقيرن مولود پئي چيا. پاڻ مونکي سامهون ٿي فرمايائون ته هي مولودي توهان جي جماعت مان آهن؟ مون عرض ڪيو ته حضرتا آءٌ ڪير آهيان. هن سموري موجودات جي ذرڙن ڪي سائين جن جي حقيقت واري سج جي شعاع وجود ۾ آندو آهي ۽ پنهنجي عشق ۽ محبت ۾ نچندڙ ڪري ڇڏيا آهن. هي عاجز به درگاهه جو هڪ گولو آهي. پاڻ مرڪي فرمايائون ته تنهنجي ۽ اسانجي وچ ۾ ڪو فرق ڪونهي. مڙئي احديت جو اتحاد آهي. مون جڏهن حضور جن ڪي خوش ۽ فرحت وارو ڏٺو تڏهن پنهنجو احوال عرض ڪيم ته حضرتا ماڻهو اسانکي طعنو ٿا هڻن ۽ چون ٿا ته ظاهري نه ڏسڻ ڪان جا توهان ڪي بيقراري ٿئي ٿي سا به توهانجي گهٽتائي ۽ نقصان جي نشاني آهي. ڇو ته ان مان ثابت ٿئي ٿو ته اوهان صورتن جا مقيد آهيو ۽ معنيٰ تائين پهتل نه آهيو. انهيءَ ڳالهه تي دليل هي ٿا ڏين ڏسو ته حضرت اويس قرني رضي الله تعاليٰ عنه حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم جي ظاهري رويت ڪان مشرف نه ٿيو، ته به ڪماليت ڪي پهتل هو. اهو ٻڌي پاڻ فرمايائون ته حضرت اويس قرني رضي الله تعاليٰ عنه پنهنجي والده جي حقن ادا ڪرڻ ۾ پابند هو. پر ڏسو ته حضرت اويس قرني رضي الله تعاليٰ عنه ڪڏهن به حضرت ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم جي صحبت ۾ ڪونه آيو هو ۽ حضرت ابابڪر صديق رضي الله تعاليٰ عنه وري ڪڏهن به سندن صحبت ڪان ڀري نه ٿيو هو پوءِ انهن ٻنهي مان اوهان ڪنهن جو وڏو مرتبو ۽ ڪمال عالي ٿا سمجهو؟ عرض ڪيم ته حضرتا! ابوبڪر صديق رضي الله عنه ڪي حضرت اويس قرنيءَ تي وڏي فضيلت آهي. پاڻ فرمايائون ته انهي فضيلت جو سبب اها صحبت شريف ته آهي.

19- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ته حديث شريف ۾ آيل آهي ته مؤمن دوزخ جي مٿان پلصراط تان قيامت جي ڏينهن اچي لنگهندا تڏهن دوزخ فرياد ڪندو ته رح رح يا مؤمن ! ان نورڪ ليطفي ناري ! يعني اي مؤمن جلد لنگهي وڃ، ڇو ته تنهنجو نور منهنجي باهه اجهايو ٿو وجهي! پوءِ پاڻ فرمايائون ته دنيا وارن جا خيالات به دوزخ جي مثال آهن. پوءِ جڏهن ڪنهن اهل ڪمال جي صحبت ۾ ٿا اچن، تڏهن سندن واهيات خيالن وارو دوزخ ڪمال وارن جي صحبت واري نور سان اجهامي ٿو وڃي. جيئن ته اهڙن ڪماليت وارن جي لاءِ حديث شريف ۾ فضيلت بيان ٿيل آهي ته: اذا رؤواذڪر الله" يعني سندن ڏسڻ سان الله تعاليٰ جلشانه ياد ايندو آهي.

20- نقل: ناقل جامع ملفوظات رحمة الله عليہ تہ هيڪر ڀاڻ لاڙ جو سفر ڪندي پرڳڻي ولاسي ديه جهان خان ٽالپر ۾ تشريف فرماٿياهئا ۽ هي عاجز بہ خدمت بابرڪت ۾ حاضر هو تہ هڪڙو هندو فقير ڏرم داس نالي جو انهيءَ ديه جو رهاڪو هو، سائين جن جي قدمبوسي لاءِ حضور ۾ آيو. ڀاڻ ڪجھ وقت تائين ساڻس ڳالهيون ٻولهيون ڪيائون فقير ڪي بيت هندي ٻولي ۾ تصوف جي باري ۾ چيا. سي ڀاڻ پسند ڪري ان ڪان لکرائي ورتائون. پوءِ ان فقير چيو تہ سائين هڪڙو وڻ دجلي درياءَ جي ڀڪ سان آهي. انهيءَ وڻ ۾ گل آهن ۽ اهو وڻ درياءَ جي پاڻي سان ڏاڍو تازو ۽ سيراب آهي. تہ وري سندس گل بہ اهڙائي تازا ۽ خوشنما آهن. پوءِ جيڪڏهن انهيءَ وڻ مان ڪو گل ميوي ٿيڻ ڪان اڳ درياءَ دجلي ۾ ڪري ٿو پوي تہ اهو گل گندو ٿي پوي ٿو ۽ بدبوءِ ٿو پيدا ڪري. پوءِ چيائين تہ وڻ مان مراد آهي مرشد ۽ گل مان مراد آهي مريد! جيڪو مرشد جي رابطي سان ڳنڍيل آهي ۽ انهيءَ وڻ جي هيٺان ذات پاڪ جي احديت جو درياءَ پيو وهي.۽ پوءِ جيڪڏهن طالب ڪماليت ۽ پڪائي ڪان اڳ مرشد جو رابطو ڇني اڳتي پير رکندو تہ انهيءَ گل وانگر ڪنو ٿي پوندو.

21- نقل: صاحبزادو ميان جمال شاھ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر ڀاڻ فرمايائون تہ مرشد مڪرم حضرت ميان صاحب جن قدس الله تعاليٰ سره الاقدس ديھہ مزار جي جي ۾ تشريف فرما ٿياهئا. حقائق آگاھ بزرگ ميان عبدالرحمان ڏهاڪي ۾ وينل هو. تنهن جو سندن اچڻ جي خبر ٻڌي سو اعتڪاف ڪي ڀڃي اچي حضور ۾ مشرف ٿيو. بزرگ جي خطابين بزرگ ڪان پڇيو تہ سائين زيارت جي لاءِ اعتڪاف ڪي ڀڃي ٻاهر نڪرڻ جو ڪهڙو سبب آهي؟ جواب ۾ فرمايائون تہ اعتڪاف جي لاءِ قضا آهي پر صحبت جو وقت قضا ٿي نہ سگهندو ڇو تہ اهو وقت ويو تہ وري هٿ نہ اچڻو آهي. پوءِ هي بيت پڙهيائون:

صحبت سپرين جي هي پڻ وڏي هاج   قضا ٿئي نماز، وقت ورائڻ سڙو!

خواجہ ناصرالدين عبيدالله احرار قدس الله تعاليٰ سره الاقدس پنهنجي مريدن جي جماعت کي فرمائيندا هئا تہ نماز جي وقت جي قضا اٿو پر صحبت جي وقت جي قضا ڪانہ آهي.

صحبت ايشان خاڪ را اڪسير ڪرد   لطف شان در هردلي تاثير ڪرد

يعني سندن صحبت مٽيءَ کي سون بڻائي ڇڏيو ۽ سندن مهرباني سڀ ڪنهن جي دل ۾ اثر ڪري وئي.

22- نقل: صاحبزادو والا تبار ميان محمد شاھ قدس الله تعاليٰ سره الاقدس نقل ڪري ٿو تہ هيڪر اڳين نماز ڪانپوءِ درگاھ شريف واريءَ مسجد ۾ سندن حضور منجهہ حاضر هوس، ٻيا بہ گهڻا فقير صحبت ۾ حاضر هئا، تہ اينتري ۾

مٿان مکڙن جو انبوه اچي لنگهيو ۽ ڦولڙيون لاهيندا اڳتي پٺي ويا. فقيرن ڦولڙين ڪرڻ جي ڪري مٿي نهاريائون. انهن جو مٿي نهارڻ ! سندن طبيعت مبارڪ تي گران لڳو ۽ پاڻ ان تي ناخوش ٿي فرمايائون ته طالب کي مرشد جي حضور ۾ اهڙو ٿي ويهڻ گهرجي جو جيڪڏهن مٿان آسمان اچي ڪڙڪيس ته به اک نه ڦيرائي ۽ هيڏي هوڏي نه نهاري.

23- نقل: محراب فقير سنجراڻي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ سفر ۾ عمرڪوٽ جي ويجهڙائي ۾ تشريف فرمائيا هئا. خلق جو سندن زيارت لاءِ وڏو انبوهه گڏ ٿيل هو ته هڪڙي شخص مونکي اچي چيو ته هي ڪيترئيون عورتون مشغوليءَ لاءِ منتظر ويٺيون آهن سائين جن کي ان بابت خبر ڏيو. مون سندن خدمت ۾ اهو عرض گذاريو پاڻ مونکي فرمايائون ته تون وڃي انهن عورتن کي هڪڙي هنڌ وهاري اچ ته اسين هلي ڪين ذڪر جي تلقين ڪيون ٿا. مون حڪم بجاءِ آندو ۽ پاڻ تشريف فرمائي انهن کي ذڪر ڏسيائون. مونکي ڪنهن عرض ڪرڻ جو خيال دل ۾ هو خيال معلوم ڪري فرمايائون ته پاڻ ٻئي جهنگ ڏانهن نڪري هلون. عرض ڪيم ته حضرتا! ڪونرو ڪٿي اچان؟ پاڻ فرمايائون ته ڪونري جو ضرور نه آهي پر جي ٿيو ته ٻيلي ۾ مينهن جو پاڻي گهڻو بيٺو آهي اتان وضو ساريندا سون، پوءِ جڏهن هيڪلا ٿياسون تڏهن مون عرض ڪيو ته حضرتا ڪهڙو سبب آهي جو ڪي فقير ذڪر جي تلاوت به گهڻي پيا ڪن ۽ حضور مبارڪ ۾ اچ وڃ به سندن گهڻي پر منجهن فيض باطني جو ڪو اهڙو اثر ڪونه پيو ڏيکارجي. پاڻ فرمايائون ته اي يار! رڳو ذڪر نه ملان به گهڻو ٿا ڪن ۽ اچ وڃ ۽ پنڌ ۾ قاصد به رات ڏينهن مشغول ٿا رهن. پر خدا تعاليٰ سان واصل ٿيڻ لاءِ نفساني سڌن جو ڪپجڻ ضروري آهي. سو ماڻهن کان نفساني حرص هوا ۽ سڌون رڪجن ئي ڪونه ٿيون تن ڪين مقصد کان روڪي ڇڏيو آهي. مون عرض ڪيو ته حضرتا نفساني سڌن جي ڪپجي وڃڻ جو ڪهڙو رستو آهي؟ پاڻ فرمايائون ته مرشد جي صورت کي هر وقت ڌيان ۾ رکڻ، وري عرض ڪيم ته مرشد جي صورت هر وقت ڌيان ۾ رهڻ ڪهڙي طرح حاصل ٿي سگهندي؟ پاڻ فرمايائون ته مرشد جي گهڻي صحبت ڪرڻ سان، جا ڪبريت احمر ۽ اڪسير بينظير آهي.

فصل ٽيون

ادب بابت نقلن ۾

1- نقل: هيڪر پاڻ پنهنجن مريدن جي حق ۾ فرمايائون تہ جهڙي بہ بي ادبي ڪندا سا معاف اٿن. مگر هيترو ڪن جو دل حاضري ڪري ويهن.

2- نقل: پاڻ فرمايائون تہ خليفو ميان الهرکيو عليه الرحمه فرمائيندو هو تہ اسين اشراف ماڻهو آهيون ڌاريي شخص ڪي پنهنجي گهر اچڻ نہ ڏيندا آهيون پوءِ فرمايائون تہ گهر مان مراد طالب جي دل ۽ ماسوي الله جا خيال ڌارين جي مثال آهن ۽ اشراف ماڻهو مان مقصود سالڪ آهي. تڏهن سالڪ ڪي ڪپي تہ غير حق جو جيڪو خيال دل ۾ اچي تہ ان ڪي اندر اچڻ نہ ڏي ۽ جيئن تيئن ڪيس دفع ڪري پنهنجي دل مان ٻاهر ڪڍي اڇلائي ڇڏي.

هرخيالي غير حق رادزد دان   اين رياضت سالکان رافرض دان

يعني الله تبارڪ وتعاليٰ کان سواءِ ٻين جا خيال گهر ۾ چور ڪري ڄاڻ اها رياضت وٺ سالڪن لاءِ فرض سمجھ.

3- نقل: پاڻ فرمايائون تہ هيڪر حضرت امام حسن رضي الله تعاليٰ عنہ ۽ حضرت امام حسين رضي الله تعاليٰ عنہ جن پاڻ ۾ اهڙي طرح ڳالهايو ٻولهايو جو ان سان طرفين ۾ دل گراني ٿي پئي، ٿوريئي ديرڪانپوءِ ٻنهي سڳورن پنهنجي ليڪي هڪ ٻي جي راضي ڪرڻ جي ڪوشش فرمائي. ۽ حضرت امام حسن رضي الله تعاليٰ عنہ اڳرائي ڪري حضرت امام حسين رضي الله تعاليٰ عنہ وٽ تشريف فرمائيا ۽ عذر خواهي پيش ڪيائون. حضرت امام حسين رضي الله تعاليٰ عنہ فرمايو تہ حق اچڻ جو خدمت عالي ۾ مون تي لازم هو. ۽ رڳو ادب ۽ ٻين ٿن سببن جي ڪري اڳرائي نہ ڪري سگهيس. اهي هي آهن تہ جڏهن ٻن ڄڻن جي وچ ۾ اهڙو گفتگو ٿي وڃي جنهن ڪري هڪ ٻي تي رنجش ٿي پوين تہ پوءِ جيڪو انهن ٻنهي مان اڳ ۾ وڃي عذر خواهي بجاءِ آڻيندو تہ اهو قيامت جي ڏينهن خلق جو پيشوا ٿي اٿندو ۽ ٻيو تہ هڪ هڪ وک جي مقابلي ستر نيڪيون الله تعاليٰ جلشانه ڪيس عطا فرمائيندو. ٽيون تہ راضي ڪرڻ جو ثواب بہ ڪيس حاصل ٿيندو. پوءِ جيڪڏهن آءٌ اڳرائي ڪري اچان ها تہ جيڪر اهي ٽئي درجا مونکي حاصل ٿي وڃن ها تہ بي ادبي ٿي پوي ها تنهن ڪري اچڻ ۾ اڳرائي نہ ڪيم تہ اهو مڙئي ثواب اوهان کي حاصل ٿئي ۽ آءٌ بي ادبي کان بچي وڃان!

4- نقل: پاڻ فرمائيندا هئا تہ خواجہ بهاءُ الدين نقشبندي قدس الله تعاليٰ سره

الاقدس کي خواجہ بابا سماسي قدس الله تعاليٰ سره العزيز پنهنجو پٽ ڪري سڏيو هو، پر ظاهر ڪري طريقت ۾ دست بيعت سيد مير گلال قدس الله سره الاقدس ڪان ٿيا هئا اهو بزرگ گلال هن ڪري سڏبو آهي ، جو پاڻ ڪنيار ڪو ڪم ڪنداهئا. گلال فارسي ۾ ڪنيار کي چئبو آهي پوءِ پاڻ جڏهن ٿانو ٺاهي تيارڪنداهئا تڏهن مريد واري واري سان انهن ٿانون کي پچائيندا هئا. پوءِ جڏهن حضرت خواجہ بهاءُ الدين نقشبندي جو وارو آيو تڏهن پنهنجي دل ۾ ويچار ڪيائين ۽ پڪو ارادو ڪيائين تہ مرشد جا ٿانو ڪڪن ڪهڄرن تي نہ پچائڻ گهرجن. پوءِ چا ڪيائين جو پهريائين هڪڙو پير ڪٽي آويءَ جي باهہ ۾ وڌائين وري ٻيو وڌائين ائين ڪندي نيٺ سارو جسم باهہ ۾ ڪٽي اڇلايائين تہ ائين باهہ مان آواز آيو تہ " بس يا نقشبند" پاڻ فرمائيندا هئا تہ خواجہ صاحب کي جو نقشبند جو نالو مليو، سو انهيءَ ئي سبب ڪري.

5-نقل: پاڻ فرمايائون تہ جڏهن حضرت سلطان العارفين شيخ بايزيد بسطامي قدس سره السامي جي والده شريفہ رضا ڪئي تڏهن الله تبارڪ وتعاليٰ کين خبردار ڪري فرمايو تہ اي بايزيد! هينئر منهنجي واٽ ۾ خبردار ۽ هوشيار ٿي هلجانءِ. ڇو تہ جڏهن تنهنجي ٻڍڙي ضعيفہ والده حيات هئي تہ جيڪا بي ادبي تو ڪان صادر پئي ٿي تہ انهيءَ ٻڍڙي مسڪين جي پاسخاطر ڪري توکي معاف ڪئي ويندي هئي، هينئر تو ڪان ڪجهہ بہ بي ادبي ظاهر ٿيندي تہ انهيءَ جي پاران حساب ورتو ويندو.

6- نقل: پاڻ فرمايائون تہ مخدوم صاحب ميان جمال الله قدس سره علم ظاهري پڙهڻ وارن ڏينهن ۾ پنهنجي استاد ڪان ڪو ڪتاب عاريتي مطالعي لاءِ ورتو هئائون سندن روش هوندي هئي تہ استاد جي ادب پاران پنهنجو ڪتاب هيٺان ۽ استاد جو ڪتاب مٿان ڪري رکندا هئا. پر جي ڪنهن وقت برسات جو خوف هوندو هو تہ پوءِ پنهنجو ڪتاب مٿان ۽ استاد جو هيٺ ڪري رکندا هئا تہ مٿان مينهن ۾ پسي پوي. هيڪر پاڻ ٻيلي ۾ هئا ۽ اهي ٻئي ڪتاب ساڻ هين. اتي کين وضوءَ جي حاجت ٿي. تنهن ڪري هڪڙي ڪانهن جي ٻوڙي تي پنهنجو ڪتاب هيٺان ۽ استاد جو مٿان رکي وضو سارڻ ويا. اها زمين درياءَ جي پڪ سان هئي تنهن ڪري سيلا ٻي ڪري گپ ٿيل هئي، اتفاقا سندن پويان هڪڙو گڏڙ آيو تنهن سندن استاد جو ڪتاب جو مٿان رکيو هو ڪٽي هليو ويو. مخدوم صاحب جڏهن وضو ساري آيا ۽ ڪتاب ڪونہ ڏٺائون تڏهن جاچا ڪرڻ ڪانپوءِ گڏڙ جو پيرو نظر آين. پڪ سمجهايائون تہ ڪتاب گڏڙ ڪٽي ويو آهي. جڏهن تہ ڪتاب سندن استاد جو هو تنهن ڪري لاچار ٿي گڏڙ جي پيري تي اڏ ڪاڻ هڪ

ليکو ڪڍيائون ۽ وري پيو ليکو انهي ليکي جي اڌ تي لفظ مبارڪ " ياسين" چٽي ڪٽي ڇڪيائون. اڃا اڳتي بہ تي وڪون وڃي ڏسن تہ گدڙ بہ اڌ ٿيو پيو آهي ۽ ڪتاب سندس آڏو ڪريو پيو آهي. پوءِ مخدوم صاحب ڪي انهيءَ گدڙ جي مارجڻ ڪري هميشہ طبيعت مبارڪ ۾ افسوس رهندو هو. پر رڳو استاد جي ڪتاب جي ادب پاران لاچار ٿي اهڙي طرح ڪيوهئائون. پاڻ فرمايائون تہ اسان ڪي حضرت ميان صاحب جن قدس الله تعاليٰ سره الاقدس ياسين شريف جي زڪوات! لک پيري ڪڍڻ لاءِ ڪوشش فرمائي هئائون پر اسان ڪي ميسر نہ ٿي سگهي،

7- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ پاڻ فرمايائون تہ مخدوم جمال الله قدس سره الاقدس پنهنجي استاد مخدوم ايوڙي عليہ الرحمة ڪان ڪو ڪتاب سبق پڙهڻ لاءِ ورتائون ۽ استاد جي ادب ڪري پنهنجو ڪتاب هيٺان ۽ استاد جو ڪتاب مٿان ڪري رکنداهئا، هيڪر آسمان تي جهڙ هو تنهن ڪري جڏهن سبق وٺڻ آيا تڏهن مينهن جي قطرن پوڻ سبب پنهنجو ڪتاب مٿان ۽ استاد جو هيٺان رکيو هئائون. سندن استاد ڏسي فرمايئن تہ اسان جو ڪتاب هيٺان رکيو اٿي؟ مخدوم صاحب استاد جي عتاب يعني ڏوراپي ڪان بي خبر ٿي زمين تي ڪري پيا. ٿوري دير ڪانپوءِ اٿي عرض ڪيائون تہ حضرتا! برسات جي سبب سائينجن جو ڪتاب هيٺان رکيو اٿم تہ مٿان مينهن جا ڦڙا آنجناب جي ڪتاب تي پئجي وڃن، پوءِ سندن استاد خوش خورم ۽ راضي رضامند ٿيا.

8- نقل: پاڻ فرمايائون تہ هيڪر اسين پنهنجي استاد حافظ صاحب عليہ الرحمة جن جي خدمت ۾ هڪڙي سفر منجهہ ساڻ هئاسون ڪنهن آيت شريف جا فائدا بيان ٿي رهياهئا. اسان ڪانئن پڇو تہ اها آيت شريف ڪهڙي سورت ۾ آهي؟ تہ ماٺ ڪري ويا ۽ جواب ۾ ڪجهہ بہ نہ فرمايائون. اسان ڪي پنهنجي انهيءَ پڇا ڪان طبيعت تي بار ٿي پيو تہ متان استاد صاحب ڪي خاطر گراني ٿي هجي. جڏهن ٻي هڪڙي ڏيهہ ۾ وڃي لٿاسون تڏهن اٿي وضو ساري فرمايائون تہ بابا! تواسان ڪان پڇو هو تہ اها آيت ڪهڙي سورت ۾ آهي. ان وقت اسان ڪي وضو ڪونہ هو. ادب جي ڪري سورت جو نالو نہ ورتو سون. هينئر وضو ساريو اٿئون ۽ ٻڌايون ٿا تہ فلاڻي سورت شريف ۾ اها آيت ڪريم آهي.

9- نقل: پاڻ فرمايائون تہ هيڪر اسان جا استاد حافظ صاحب عليہ الرحمة درگاهہ شريف ۾ حضرت ميان صاحب قدس الله تعاليٰ سره الاقدس جي خدمت ۾ آياهئا. پاڻ سندن ماني آندائون. حافظ صاحب جن ماني کاڌي ۽ رات اتي مسجد ۾ رهي پيا، سومهياڻي نماز ڪانپوءِ حضرت ميان صاحب جن قدس سره اسانکي

۽ اسانجي ڀاءُ ميان مرتضيٰ علي شاهه کي امر فرمايائون ته توهين رات حافظ صاحب جن جي خدمت ۾ رهجو ڇو ته متان رات جو حافظ صاحب جن کي هيڪلائي ٿيندي هجي سندن حڪم ڪري اسين رات جو حافظ صاحب جن جي خدمت ۾ حاضر ٿياسون. ٿوري دير ڪانپوءِ اسانتي ننڊ غلبو ڪيو ۽ ٻئي ڄڻا حافظ صاحب جن جي پاسي کان هڪڙو سڄي طرف کان ٻيو کٻي پاسي کان سمهي رهياسون. حافظ صاحب جن ميان مرتضيٰ علي شاهه کي چيو، ته بابا! تون پنهنجي ڀاءُ جي پاسي کان سمهي پؤ. پر هن چيو ته مان اتي سمهيو پيو آهيان، انهيءَ رات استاد صاحب ساري رات ننڊ نه ڪئي ۽ اسان ٻنهي ڄڻن جي وچ ۾ ويٺا رهيا! جو آئون ننڊ مان ڪنهن مهل اک کولي ٻي ڏٺو ته پاڻ ويٺا هئا. انهيءَ وقت ته سندن سجاڳي جو سبب معلوم نه ٿي سگهيو هو، پر هينئر معلوم ٿيو آهي ته اسان ٻنهي پائرن جي لحاظ ۽ ادب ڪري نه سمهياهئا ته متان مرشد جي اولاد ڏي پٺي ٿي پوي!

10- نقل: پاڻ فرمايائون ته حضرت ميان صاحب جن قدس الله تعاليٰ سره جن ڳالهه ڪئي ته هيڪر اسين حضرت مخدوم صاحب قدس سره جن جي خدمت ۾ پريالوءِ ويا هئاسون. ٻه ٽي ڏينهن اتي ٽڪي جڏهن ڳوٺ ڏي موڪلائي موٽڻ لڳاسون تڏهن مخدوم صاحب جن فرمايو ته " اي شاهه صاحب! هن ڀيري توهانجو اچڻ اسان لاءِ نه هو" اها ڳالهه ٻڌي اسين ڏاڍو فڪر ۾ پئجي وياسون ۽ گهڻو ئي ويچار ورتون سون، پر سندن فرمودي جو مطلب معلوم ٿي نه سگهيو. نيٺ پنهنجي فقير کان جو ساڻ هو پڇا ڪئي سين، تنهن چيو ته مون ڪپڙي سبڻ لاءِ پريالوءِ ڳوٺ مان هڪڙي سئي خريد ڪئي آهي. وڏيک خبر نه آهي اسان چيس ته تنهنجي انهيءَ سئيءَ ڳنهڻ ڪري هن ڀيري اسان جو اچڻ ئي بيسود ٿي ويو. فائدو ته ٿيو، پر رهندو نقصان ڪيئي.

11- نقل: پاڻ فرمايائون ته هيڪر حضرت ميان صاحب جن قدس الله تعاليٰ سره الاقدس سان ڪنهن رستي ۾ گڏيا ٻي وياسون، پر ادب جي ڪري رستي جي پاسي سان ٻي وياسون ته متان اسان جو پير سائين جن جي پير مبارڪ تي اچي وڃي، پاڻ فرمايائون ته رستو نه ڇڏيو، پر پير ڏيڻ مهل خيال سان پيري کان پري پير رکندا اچو. سندن فرمودي موجب ٻه ٽي وکون ڪڍ هليس ته وري خيال آيو ته پير اورانگڻ به ته بي ادبي آهي. تنهن ڪري وري رستو ڇڏي پرسان هلڻ لڳاسون. پاڻ فرمايائون ته ڇو واٽ ڇڏيئي؟ عرض ڪيم ته حضرتا! پير مبارڪ اورانگڻ ۽ پير اڳتي رکڻ بي ادبي آهي تنهن ڪري رستو ڇڏيم، انهيءَ تي پاڻ زبان فيض ترجمان سان نقل بيان فرمايائون ته ڪنهن شخص رستي کان پڇيو هو

تہ تنهنجي پٺ ماڻهن جي اڄ وچ ڪان ڪڏهن خالي ٿئي ٿي يا نہ؟ رستي زبان حال سان جواب ڏنو تہ جنهن وقت ڪي بہ سچا يار وفادار مون تان لنگهندا آهن تہ انهيءَ وقت منهنجي پٺ خالي ٿيندي آهي، ڇو تہ هو پٺي هڪ ٻي جي ادب ڪان مون ڪي ڇڏي منهنجي ٻنهي پاسن ڪان پنڌ ڪنداويندا آهن.

12-نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ حضرت ميان صاحب جن قدس الله تعالىٰ سره الاقدس جي مزار مبارڪ جي زيارت لاءِ آيا هئا اتي حافظ ڳهٽي فقير جو گهر هو، جو حضرت ميان صاحب قدس سره جي مريدن مان هو. شيخ طيب عليہ الرحمة جي مقبره شريف جو مجاور ٿي رهندو هو، انهيءَ رات پاڻ حافظ مٿين جي دعوت تي وٽس طعام ڪاڌائون پوءِ جڏهن فقير سمهي رهيا، تڏهن پاڻ حضرت ميان صاحب جن قدس سره جي زيارت لاءِ ويا ۽ ساري رات اتي ترسيا! صبح جي نماز تي وري مسجد شريف ۾ آيا ۽ جماعت سان نماز ادا فرمايائون جڏهن اشراق جي نفلن ڪان فارغ ٿيا. تڏهن وري زيارت لاءِ تشريف فرما ٿيا ۽ آءُ بہ ساڻن گڏ ويس. پاڻ اهڙي تہ ادب ۽ آهستگي ۽ نرمي سان دم بند ڪيون ويا جو بيان ڪان ٻاهر آهي. آءُ بہ هٿ ٻڌيون سندن ڪڍ پٺي ويس. جڏهن زيارت ڪري ختمو ڏيئي اٿيا، تڏهن جتي بيٺا پٺي اتي فرمايائون پٺي تہ هي قبر اسان جي فلاڻي قريب جي آهي، ۽ فلاڻي جي آهي، اهڙي طرح سيني قريبن جا نالا وٺندا ڪين ختمو ڏيندا آيا. پوءِ ڪٿهين ويهي فاتحہ پٺي پڙهيائون ۽ ڪٿهين بيٺي ئي ختمو پٺي ڏنائون جڏهن زيارت ڪان فارغ ٿيا، تڏهن موٽي مسجد شريف ۾ تشريف فرما ٿيا. اتي حافظ ڳهٽو ماني ڪٺي آيو. اتفاقا آءُ بہ سائين جن جي پر سان ٻين فقيرن سان هڪڙي ٿانو ۾ ويٺي طعام ڪاڌو، اسانجو ٿانؤ ڪپي ويو تڏهن سائين جن جي ٿانو جو طعام اجا تائين پيو هو تنهن لاءِ هٿ وڌم پاڻ منهنجو هٿ پنهنجي هٿ مبارڪ سان جهلي فرمايائون تہ ڦر تہ ناهي؟ مون خوش طبعي سان عرض ڪيو تہ حضرتا! پويون هٿ ڦرجي! پاڻ فرمايائون تہ ڇا ٿو چوين" عرض ڪيم تہ ننڍڙائي وقت راند ڪنداهئاسون. پوءِ جنهن ڇوڪري ڪي ماني جو ٽڪر بچي پوندو هو ۽ ٻيا ڪائي ويندا هئا تڏهن ٻيا ڇوڪرا اهو لفظ چئي ٽڪر ان ڪان ڦري ويندا هئا، پوءِ عرض ڪيم تہ حضرتا! منهنجي گهر واري اولاد لاءِ خدمت سڳوريءَ ۾ عرض گذارڻ واسطي مونکي چيو هو پر مون هن وقت تائين عرض نہ ڪيو آهي. جڏهن نياپو پهچائڻ حق آهي تنهن ڪري سندس طرفان خدمت سڳوري ۾ عرض ڪيان ٿو پاڻ فرمايائون تہ تنهنجي اولاد شال اسان جي اولاد وانگر ٿيندي جو هڪڙي پوک ڪي پاڻي پيياريون ٿا تہ ٻي سڪي ٿي وڃي مون عرض ڪيو تہ حضرتا! توهين ساري جهان جي پوک آباد

ٿا ڪيو توهان جي پوک اصل نہ سگهندي.

13- نقل: پاڻ فرمايائون تہ هيڪر اميرالمؤمنين حضرت علي ڪرم ا الله وجهہ ڪنهن ڪوٺي جي ڇت تي چڙهيا بيٺا هئا ۽ هڪ يهودي سان توحيد بابت گفتگو ڪندي فرمايائون تہ الله تبارڪ وتعاليٰ اسان جو سيني ڪمن ۾ نگهبان آهي. يهودي چيو تہ جيڪڏهن اوهان جي ڳالهہ سچي آهي تہ انهيءَ ڪوٺي تان هيٺ ٽپو ڏي، پوءِ ڏسون تہ تنهنجو خدا تعاليٰ توکي نگاهہ رکي ٿو يا نہ؟ حضرت اميرالمؤمنين ڪرم الله وجهہ فرمايس تہ جيڪڏهن بادشاهہ ٻانهي کي آزمائي تہ اها ڳالهہ ٺهي ٿي پر ٻانهو بادشاهہ کي آزمائي سا ڳالهہ بلڪل نہ ٺهندڙ آهي. جي آءُ الله تعاليٰ جل شانہ کي آزمايان سا ڪمال بي ادبي ٿي پوندي. نعوذ بالله تعاليٰ منها. يهودي اها ڳالهہ ٻڌي لاجواب ۽ شرمندو ٿي پيو ۽ وڌيڪ ڪڇڻ کان چپ ٿي ويو.

14- نقل: پاڻ فرمايائون تہ ڪو وزير پنهنجي بادشاهہ جي حضور ۾ قديمي دستور موجب اٿو بيٺو هو. اتفاقا سندس ڪوٽ جي ٻيڙي نڪري پئي، وزير ان ٻيڙي ۾ مشغول ٿيو تہ اينتري ۾ بادشاهہ ڏانهنس نهاريو ۽ چيائينس تہ ” اي بي ادب اسانجي حضور ۾ ٻيڙي وجهڻ ۾ رڌو پيو آهين؟ آهين تہ لائق قتل جو! پر خدا لڳ معاف ٿا ڪيون“ انهيءَ تي پاڻ فرمايائون تہ اهڙيءَ طرح طالب کي بہ اک ڇنڀ جيترو بہ الله تعاليٰ جل شانہ جي يادگيري، کان غفلت نہ ڪرڻ گهرجي، جيڪڏهن نہ تہ انهيءَ وزير وانگر بادشاهہ حقيقيءَ جي عتاب عذاب جي لائق ٿيندو:

يک چشم زدن غافل زان شاهہ نباشم
ترسم کہ نگاهے کند آگاهہ نباشم

يعني هڪ اک جهپڪڻ جيترو بہ پنهنجي بادشاهہ حقيقي کان غافل نہ ٿيندس، ڊڄان ٿو تہ متان اوچتي نگاهہ ڪري ۽ مون کي خبر ئي نہ پوي.

15- نقل: عبدالله فقير اهڙو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ فتوح الغيب کان نقل ٻي فرمايائون تہ اي سالڪ جيڪڏهن توکي دروازي تي ڪٽي بيهارن، تہ چائٹ کان اندر پير وجهڻ جو خيال بہ نہ ڪر ۽ جيڪڏهن اندر وٺي وڃن تہ اتي مرتبن جي طلب بلڪل ڇڏي ڏي.

16- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ ڪنهن وقت شينهن ۽ بگهڙ ۽ لومڙ گڏجي شڪار تي نڪتا. هڪ ڇانگو ۽ ٻيو ڦاڙهو ۽ ٽيون سهو شڪار ڪيائون، شينهن ڏنو تہ بگهڙ کي البت پاڻ پاڻڻ ۽ هٿ پيو ڏيکارجي. سو ڪلي چيائينس تہ اي بگهڙ! هي شڪار ورهاءِ بگهڙ پنهنجي ناسمجهي کان شينهن جي ڪل کي غضب

نہ سمجھيو بلڪ صلح ۽ صفائي سمجھي ورهائڻ لڳو. شڪار جا ٽي حصا ڪيائين شينهن چيس تہ شڪار ڪيئن وراهيئي؟ بگھڙ ورندي ڏني تہ تون اسان مان وڏو آهين تنهن ڪري تنهنجي لاءِ شڪار بہ وڏو رکيو اٿم يعني ڄانگو ۽ آءٌ وچٿرو آهيان تہ ڦاڙهو بہ وچٿرو آهي سو منهنجي لاءِ. باقي لومڙ بہ ننڍو آهي تہ سهو بہ ننڍڙو سو ڪيس ڏنم. شينهن ڳالهہ ٻڌنديئي ڪاوڙجي ويو ۽ گروڙ ڪري هڪ چنبو جو هنيائينس تہ ساهہ مٿي ئي هليو ويس ۽ چيائينس تہ اڙي تون آهين ڪير؟ جو اسان جي حضور ۾ شراڪت جو دم هڻي ۽ شڪار ورهائيندين.

وري لومڙ ڏي منهن ڪري چائينس تہ شڪار ورهاءِ لومڙ حڪم موجب شڪار ورهائيو شينهن پڇيس تہ ڪيئن ورهائي؟ چيائين تہ سائين ڄانگو اوهان جي نيرن لاءِ رکيو اٿم ۽ سهو منجهند جي لاءِ غذا فرمائيندؤ ۽ ڦاڙهو توهانجي رات جي ڪاڏي لاءِ رکيو رهندو. شينهن چيس تہ باقي تنهنجو حصو ڪٿي؟ لومڙ عرض ڪيس تہ مون ڪي توهان جي محبت ئي ڪوڙ آهي. شينهن چيس تہ اهڙو ادب ڪنهن ڪان سکيئي؟ چيائين تہ توڪان ۽ بگھڙ جي ورهائڻ ڪان سکيم. اتي پاڻ فرمايايائون اڳين نبين سڳورن جون گذريل امتون بگھڙ جي مثال آهن جن ڪي سندن هٺ ۽ بي ادبي جي سزا الله تبارڪ وتعاليٰ ڏني آهي ۽ انهن جا احوال هن امت لاءِ جالومڙ وانگر عاجز ۽ ضعيف آهي ظاهر فرماياائس تہ انهن جي تنبيهہ مان پل تہ هيءَ امت ادب جي تعليم حاصل ڪري وٺي.

17-نقل: خليفو ميان غازي خان ٽالپر نقل ڪري ٿو هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ ڪو شخص ظاهري علم پڙهڻ لاءِ ڪنهن معلم وٽ ويو. جڏهن سندس خدمت ۾ مشرف ٿيو تڏهن اتي جي ماڻهن ڪان معلوم ڪيائين تہ ان بزرگ جي اولاد ۽ ڀيا مائٽ مٽ اقربا تمام گهٽا آهن. هن دل ۾ خيال ڪيو تہ ايترن شخصن جي ادب جا حق ۽ استادي جا نياز متان مون ڪان پورا ٿي نہ سگھن تنهن ڪري وٽس سبق ڪونہ پڙهيائين ۽ اتان ڦري ٻئي ڪنهن بزرگ وٽ ظاهري علم وڃي حاصل ڪيائين ۽ تحصيل ڪري ڪاميابي سان موٽي ڳوٺ آيو اتفاقا سندس ڳوٺ جي هڪڙي ڪوري جنهن ڳوٺ ۾ هي عالم پهريان پڙهڻ جو ارادو ڪري ويو هو. انهي ڳوٺ مان پنهنجي پٽ لاءِ سڱ ورتو. اها ڳالهہ انهي عالم ٻڌي تڏهن پنهنجي اهلين کي چيائين تہ جڏهن فلاڻو ڪوري جنهن فلاڻي ڳوٺ ۾ پنهنجي پٽ جي نسبت ڪئي آهي اتان شادي ڪرائي موٽي تڏهن مونکي خبر ٻڌائجو. پوءِ جڏهن ڪوري جو پٽ شادي ڪري آيو تڏهن بزرگ کي سندس اهلين ڳالهہ ڪئي. بزرگ چيو تہ منهنجي ڪٽ جي پيراندي انهيءَ ڪوري جي گهر ڪان ڦيرائي ٻي طرف ڪيو تہ انهيءَ طرف منهنجا پير نہ ٿين. سندس اهلين چيو تہ

اهو ڪوري تہ اوهان جي شاگردن مان آهي تنهن جو ايڏو ادب ڇوٿا رکو؟ بزرگ چيو تہ اهو ادب ڪوري لاءِ ڪونہ ٿو ڪيان بلڪ اهو ادب سندس پٽ جي گهر واري لاءِ آهي ڇو تہ هي انهيءَ ڳوٺ جي وينل آهي جنهن ۾ منهنجي ارادي جو استاد رهي ٿو...!

اتي پاڻ فرمايائون تہ اصل مقصد ظاهر توڙي باطن ادب کانسواءِ هرگز نہ حاصل ٿي سگهندو. انهيءَ تي مثنوي مان هي بيت شاهد آندائون:

ازخدا خواهيم توفيق ادب، بي ادب محروم ماند از لطف رب

يعني الله تعاليٰ جل شانه کان ادب جي توفيق گهرون ٿا. ڇو تہ بي ادب ماڻهو خدا تعاليٰ جي لطف کان بي نصيب ٿي وڃي ٿو.

بي ادب تنها نہ خود راداشت بد بلکہ آتش در همہ آفاق زد

بي ادب نہ رڳو پاڻ کي بڇڙو ڪري ڇڏيو بلڪ ساري جهان ۾ پنهنجي شامت جي باھ هڻي ڇڏيائين.

18- نقل: پاڻ فرمايائون تہ مريد کي پنهنجي پير جي ڪمن ۾ چون چرا نہ ڪرڻ گهرجيَ بلڪ جيڪي سندس مرشد ڪري تنهن کي حق ڄاڻي ۽ حق ڏسي ۽ ويساھ رکي پر جيڪي پنهنجي سمجھ ۾ نہ اچيس تہ مرشد تي اعتراض نہ ڪري بلڪ پنهنجي سمجھ جو قصور ڄاڻي ۽ مرشد کي پاڪ سمجهي انهي ڪم کي خدا تعاليٰ جي حوالي ڪري ڇڏي.

اي عزيز! انهي هنڌ خواجہ يحيٰ منيري قدس سره کهڙو نہ سهڻو فرمايو آهي تہ جيڪڏهن ڪنهن ڪامل جو قول يا فعل شريعت جي موافق نہ ڏسين تہ مٿس اعتراض بلڪل نہ ڪج. ڇو تہ انهيءَ ڪامل ضرور قرآن شريف جي آيتن مان ڪنهن آيت تي عمل ڪيوهوندو. يا حضرت پيغمبر صلي الله عليہ وآله وسلم جي حديثن مان ڪا حديث انهيءَ بابت ڏٺي هوندائين. پر جي توکي قرآن شريف جي سمورين آيتن ۽ حديثن سڀني جو سمورو علم بہ ڪٿي حاصل هجي ۽ انهن ۾ توکي انهي ڪم لاءِ ثابتي نہ ملي تہ اعتراض نہ ڪر ڇو تہ ٿي سگهي ٿو انهي ڪامل قرآن شريف جي اندرين معنائن مان ڪنهن معنيٰ تي عمل ڪيو هجي. جنهن کي " بطن القرآن" چئبو آهي ۽ بطون القرآن ڪاملن وٽ سٺن کان وٺي نون تائين آهن پر جي توکي بطون القرآن يعني قرآن شريف جي سيني ڳجهين معنائن جي پروڙ بہ ڪٿي نصيب هجي تہ بہ توکي اعتراض جو حق نہ آهي ڇو تہ هڪ هڪ آيت لاءِ چار فهم ٿيندا آهن. شايد ان بزرگ آيتن جي فهمن مان ڪنهن فهم تي عمل ڪيو هجي. تون بهرحال معترض نہ ٿيءُ بلڪ پنهنجي اعتراض کان پشيمان ۽ توبہ تائب ٿيءُ.

19- نقل: پاڻ فرمايائون تہ هڪڙي ڏينهن حضرت موسيٰ عليٰ نبينا وعليہ الصلوات والسلام جي دل ۾ خيال آيو تہ دنيا ۾ هن وقت مون جهڙو ڪوبہ عالم ڪونہ هوندو. انهيءَ خيال اچڻ شرط هڪڙو الله تعاليٰ جل شانہ ڪان حڪم ٿيس تہ اي موسيٰ بحرين درياءَ جي پڪ سان وچ ۾ اتي منهنجي ٻانهن مان هڪڙو ٻانهو اٿئي انهي ڪان وجي علم سک. حضرت موسيٰ عليہ السلام عرض ڪيو تہ اي پروردگار! آءُ ساڻس ڪٿي ۾ ڪهڙي طرح ملاقاتي ٿي سگهندس مٿان حڪم آيو تہ هڪڙي مڇي پڪل پاڻ سان ڪٽي انهيءَ طرف روانو ٿيءُ پوءِ جتي اها مڇي جيئري ٿي پوي اتي منهنجو اهو ٻانهو ملندءِ حضرت موسيٰ عليہ السلام الله جل وعلا شانہ جي حڪم موجب انهيءَ مهل مڇي پڪل ساڻ ڪٽي اوڏانهن روانو ٿيو. تان تہ هڪڙي هنڌ اها مڇي خدا تعاليٰ جي قدرت سان جيئري ٿي پئي. حضرت موسيٰ عليہ السلام ٿورو اڳيرو وجي موٽيو تہ حضرت خضر عليہ السلام کي ڏٺائين، ۽ اچي ساڻس ملاقاتي ٿيو ۽ چيائينس تہ مونکي الله تبارڪ وتعاليٰ تو ڏانهن موڪليو آهي تہ تو ڪان علم سکان حضرت خضر عليہ السلام فرمايو تہ اي موسيٰ تون منهنجي ڪئي تي صبر ئي نہ ڪري سگهندين پوءِ علم وري مونکان ڪيئن سکي سگهندين؟ حضرت موسيٰ عليہ السلام جواب ڏنو تہ انشاء الله تعاليٰ جيڪي اوهين ڪندا تنهن تي آءُ صبر ڪندس، نيٺ اتان ٻئي روانا ٿيا تان تہ اچي درياءَ جي پتڻ تي پهتا ۽ اتان ٻيڙي تي چڙهي درياءَ پار لنگهيا. حضرت خضر عليہ السلام پتڻ لنگهڻ وقت ٻيڙي کي سوراخ ڪري وڌو حضرت موسيٰ عليہ السلام فرمايو تہ اي خضر! هي ٻيڙي ناحق ڇو ڀڃي وڌءِ؟ حضرت خضر عليہ السلام فرمايو تہ مون تو کي نہ چيو هو تہ تون منهنجن ڪمن تي صبر نہ ڪري سگهندين. حضرت موسيٰ عليہ السلام عذر ڪيو ۽ معافي گهريائين تہ ٻيهر نہ ڪچندس، وري اتان روانا ٿيا تہ اچي هڪڙي ڏيهہ ۾ پهتا. اتي ڪن ڇوڪرن ٻيٺي راند ڪئي، حضرت خضر عليہ السلام انهن ڇوڪرن مان هڪڙي کي پاسي تي سڏي کهي وڌو. حضرت موسيٰ عليہ السلام فرمايو تہ اي خضر! هن ويچاري بي گناهہ ڇوڪري کي ناحق خون ڪري وڌءِ؟ حضرت خضر عليہ السلام فرمايس تہ مون توکي نہ چيو هو تہ تون منهنجي ڪئي تي صبر نہ ڪري سگهندين؟ حضرت موسيٰ عليہ السلام وري معافي گهري ۽ چيائين تہ هي ويسر معاف ڪر، باقي اڳتي ڪچان تہ پوءِ مونکي سنگت ۾ نہ ڪٽجانءِ، وري اڳتي روانا ٿيا ۽ هلندي هڪڙي ڳوٺ ۾ اچي رات پيئي، ڳوٺ وارن ڪان ڪاڏو گهريائون پر ڪنهن بہ ڪونہ ڏنن، اها رات اتي بکيا سمهي پيا، صبح جو حضرت خضر عليہ السلام اتي هڪڙي پراڻي ايامن جي ڪا ڀت هئي تنهن کي ڊاهي وري

نٿين سر ساڳي بنياد تي ٺاهي راس ڪري محڪم ڪري ببيهاريو! حضرت موسيٰ عليہ السلام فرمايو تہ اي خضر! هن ڳوٺ وارن ماڻهن اسان کي ماني بہ نہ ڪارائي ۽ تون وري سندن ايڏو سارو ڪم بنا مزوري جي پورو ڪيوآهي. جي انهيءَ جي مزوري وٺين ها تہ بہ هوند ماني تہ وٺي ڪائون ها. حضرت خضر عليہ السلام فرمايو تہ : هذا فراق بيني وبينک" يعني هي تنهنجي ۽ اسانجي وچ ۾ فراق ۽ سنڌو پئجي ويو.

پاڻ انهيءَ هنڌ فرمايائون تہ اهو مثال پير ۽ مريد تي آهي مريد کي کپي تہ سندس مرشد جيڪي بہ ڪري تنهن تي اعتراض نہ وٺي بلڪ ان کي حق ڄاڻي ۽ سچو ارادو ۽ ويساهہ نہ مٽائي جي نہ تہ " هذا فراق بيني وبينک" جو خطاب ٻڌڻو پوندس.

بمي سجاده رنگين کن گرت پير مغان گويد
کہ سالک بي خبر نبود زراه ورسم منزلها

يعني جيڪڏهن مرشد جو امر شراب جي جواز ۾ صادر ٿي پوي تہ پوءِ مصلو شراب سان ڳاڙهو ڪري ڇڏ ڇو تہ سالک منزلن جي رستن ۽ رسمن کان اڻ واقف نہ هوندو. ان جو حڪم ضرور درست هوندو، مثنوي ۾ ٿو آڻي تہ:

چون خضر در بحر کشتي راشکست
صد درستي در شکستن خضر هست

يعني جيڪڏهن درياءَ ۾ حضرت خضر عليہ السلام ٻيڙي ڀڳي تہ سندس انهيءَ ڀڃڻ ۾ سو درستيون هونديون ٻـي بزرگ فرمايو آهي:

هرچہ اوکرد کرده حق دان هرچہ او گفت راز مطلق دان.

جو ڪجهہ مرشد ڪري تہ سندس ڪئي کي خدا تعاليٰ جو ڪيو سمجهہ جيڪي هو چوي سو الله تعاليٰ جو راز سمجهہ.

20- نقل: هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ ڪو شخص وڏي طاقت وارو هوندو هو، سو ماڻهن جو مال زور ۽ ظلم سان ڦري ڪاهي ويندو هو ۽ ڪوبہ مالڪن مان سندس پوئتان ڪونہ ايندو هو. هڪڙي ڀيري اصلي دستور موجب ماڻهن جو مال هٽي ڪاهي روانو ٿيو انهيءَ ڀيري سندس ننڍڙو پٽ بہ ساڻ هوس، جڏهن ڳچ پنڌ ڪري آيا تڏهن سندس پٽ پوئتي نهاري چيو تہ بابا! هن مال جا مالک پويان اچن ٿا پٽس چيو تہ بابا ماڻ ڪيون بي خوف ٿيو هليو اچ، مال جا مالک هن ڪان اڳ ڪڏهن نہ آيا آهن. سو هينئر ڪٿان ايندا؟ اِئين چئي اڳتي وڌيا، ڳچ پنڌ ڪان پوءِ وري ڇوڪري پوئتي نهاري چيو تہ بابا! مال جا مالک اچن ٿا، پٽس چيو تہ ابا! ڪوبہ وسوسو دل ۾ نہ آڻ اسان جي پويان ڪوبہ نہ ايندو.

اٿين ڇٽي اڳتي پنڌ پيا. ڳچ پنڌ ڪانپوءِ وري ٻه ڇوڪر ٻيءَ کي ڇتايو ته مالڪ اچن ٿا. پٽس چيو ته اي پٽ! جيڪڏهن تنهنجي ماءُ انهن سان گڏ اچي ٿي ته پوءِ ايندا هوندا ڇو ته ان مونکي اگهاڙو ڏٺو آهي نه ته پيو ڪوبه نه ايندو ماڻ ڪيون هل!

اي عزيزا! سنڌن انهيءَ فرمودي جو مطلب آهي ته جن شخصن انهيءَ شخص جي زال وانگر ڪاملن کي ڪماليت وارن وصفن ڪانسواءِ ڏٺو اٿن، يعني رڳو بشري ظاهري وصفن ۾ ڪين عام ماڻهن جهڙو ڪري ڏسن ٿا ته انهن کان ٿي ٻي ادبيون ظاهر ٿين ٿيون. جيئن ته ڪافر ۽ منافق حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليه وسلم جي حق ۾ چوندا هئا **مالهذا الرسول يا كل الطعام ويمشي في الاسواق** يعني ڪافرن چيو ته هن رسول کي ڇا ٿيو آهي جو طعام ٿو کائي ۽ گهٽين ۽ بازارين ۾ ٿو گهمي. باقي جن شخصن اهڙن ڪاملن کي ذاتي پاڪ عز اسمه جي پلاتي سان هن ظاهري صورت کان اڳتي سنڌن حقيقت کي ڏسي ورتو آهي ته اهي سنڌن حڪم جا دل ۽ جان سان فرمانبردار ۽ تابع ٿي رهن ٿا:

ڪافران ديدند احمد رابشر مي نديدند ازوي آن شق القمر

ڪافرن حضرت پيغمبر صلي الله عليه وآله وسلم کي عام ماڻهن وانگر بشر ڪري پئي ڏٺو، پر سنڌن اشاري تي جو چنڊ چيرجي آيو، سو ڪونه پئي ڏٺائون:

زانکه او گف ديد دريا رانديد زانکه حالي ديد فردارا نه ديد

ڇو ته سنڌن مثال اهڙو آهي، جو جيئن ڪو بيوقوف درياءَ جي ڦين ته ڏسي پيو، باقي درياءَ نه ڏسي سگهي، يا اڄ کي ڄاڻي ڏسي ۽ سڀاڻي جو پتو نه پويس.

21- نقل : علي خان ٽالپر رهندڙ پرڳڻي ڇاچڪن ديهه گوني واهه جي ڪناري جو نقل ڪري ٿو ته پاڻ فرمايائون، ته جيڪڏهن ڪنهن ولي ڪامل جي اولاد پنهنجي والد جي پيرويءَ تي نه هجي ته به ماڻهن کي سنڌس والد مڪمل جي نظر ڪري ان جي خدمت ۽ ادب بجا آڻڻ گهرجي ۽ سنڌس افعالن ۽ اعمالن ڏي نه نهارڻ کپي، جيئن ته پاڻ ڪريمن صلي الله عليه وآله وسلم جن فرمايو آهي ته : الصالحون لله والطالحون لي، يعني منهنجي اولاد مان صالحن کي الله لڳ عزت ڏيو ۽ بدڪارن کي منهنجي ڪري.

22- نقل : پاڻ فرمايائون ته جنهن ٿانو مان ڪائجي ۽ پيئجي انهيءَ ٿانو ۾ هٿ نه ڌوئجن، مطلب ته جنهن به مرشد ڪريم جي صورت شريف واري پيالي مان معرفت ۽ حقيقت جو صاف ۽ دل وٺندڙ شراب پيتو وڃي ۽ جنهن به شيخ با ڪمال جي جمال بي مثال واري خونچي مان وحدت جي معرفت ۽ حقيقت وارو طعام کاڌو وڃي ته ان ۾ هٿ نه ڌوئجن. يعني جڏهن بيرنگي جي درياءَ ۾ طالب غرق ٿي رهي ته ان گهڙي جي اشتياق کي جنهن مان مراد مرشد جي صورت آهي وساري

نہ ويهي، بلڪ اعتقاد ۽ فرمانبرداري جو ڏاڍو پنهنجي ساهہ واري ڪنڌ تي محڪم ہٿل رکجي.

23- نقل : هيڪر پاڻ فرمايائون تہ جيڪو شخص ڪعبت الله شريف ۾ داخل ٿئي تہ ان کي جاڏي وڻيس تاڏي منهن ڪري نماز پڙهڻ درست آهي پر شرط آهي تہ امام کي پٺي نہ ڏي نہ تہ نماز درست نہ ٿينديس، اهڙيءَ طرح سالڪ بہ، جو حقيقت جي ڪعبي جو حاجي ۽ معرفت جي حرم جو طواف ڪندڙ آهي سو جڏهن وحدت ۽ بيرنگي جي ڪعبي ۾ داخل ٿئي جنهن لاءِ " اينما تولوا فثم وجه الله" آيل آهي (يعني جاڏي منهن ڦيرائيندؤ اوڏانهن ئي الله سائين جي ذات پاڪ اوهانکي سامهون آهي) تڏهن ڪپيس تہ پنهنجي امام يعني مرشد مڪمل کي جو سندس معرفت جي نامتناهي رستن جو رهبر آهي پٺي نہ ڏي يعني سندس حڪم کان بي فرماني ۽ رابطي مناسبت کان انحراف نہ ڪري ۽ پري نہ وڃي.

24- نقل : جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر مون هيٺين فارسي بيت جي مطلب پڇڻ لاءِ سند ن خدمت ۾ عرض ڪيم تہ :

هزار بار بشويم دهن بمشڪ وگلاب
هنوز نام توگفتن ڪمال بي ادبي ست

ظاهري معنيٰ اٿس تہ جيڪڏهن آءٌ هزار ڀيرا بہ ڪٿي پنهنجو وات مشڪ ۽ گلاب سان ڌوئان تہ بہ اجا تنهنجو نالو مبارڪ وٺڻ بي ادبي ٿيندي ! پاڻ جواب ۾ فرمايائون تہ جيڪڏهن ڪو شخص هزار ڀيرا بہ ڪٿي مشڪ ۽ گلاب سان وات صفا ڪري الله تعاليٰ جو اسم شريف زبان تي آڻي پر پنهنجي موهوم هستي سان نالو مبارڪ وٺي تہ اها ڪمال بي ادبي آهي. پر جي پنهنجي موهوم هستيءَ کي مٽائي بيخود ٿي الله تبارڪ وتعاليٰ جو نالو وٺي تہ هزار ڀيرن مشڪ گلاب سان وات ڌوئڻ کان گهڻو بهتر ۽ ڪمال ادب ٿي پوندو. جيئن تہ ڪنهن بزرگ انهيءَ بابت فرمايو آهي تہ:

باخودي ڪفر بي خودي دين ست هرچہ گفتيم مغز او اين ست

يعني پنهنجي خودي ۽ هستي سان هجڻ ڪفر آهي ۽ پنهنجي هستي مٽائي بيخود ٿيڻ دين آهي، جيڪي بہ اسان گفتگو ڪيو تنهنجو مغز ۽ مول متو رڳي اهائي ڳالهہ آهي.

25- نقل : هيڪر حقائق آگاهہ خليفو ميان بخشعلي رحمة الله عليہ درگاهہ عرش اشتباہ تي آيو ۽ حضور مبارڪ ۾ عرض ڪيائين تہ حضرتا مونکي منهنجو پيءُ ڏاڍو جهڻڪي ٿو ۽ چوي ٿو تہ توهان خدا تعاليٰ جي وات ۽ دين متين کان ڦريل آهيو. مون چيو مانس تہ اسين حق تي آهيون توڙي ناحق تي، تنهن ۾ توهان

جو چا وجي، اسان انهيءَ رستي کان نہ ڦرنداسون. پاڻ فرمايائون تہ اي خليفا حق کي ناحق نہ چئو.

26- نقل : هيڪر پاڻ فرمايائون تہ جيڪڏهن مريد مرشد جي ظاهري مال ۾ طمع رکندو يا بنا موکل تصرف ۾ آڻيندو تہ کيس مباح آهي حرام نہ ٿيندو پر اهو شخص باطني علم ۽ معنيٰ کان محروم ۽ بي نصيب رهجي ويندو. (نعوذ بالله منها.)

27- نقل : فيروز فقير نظاماڻي نقل ڪري ٿو هيڪر مراد علي فقير ۽ شيرخان فقير نظاماڻي رهنڊ سانگهڙ جا، جو اها ناري جي ديهہ مان هڪ ديهہ آهي ٻين نظاماڻين فقيرن جي ريس تي جي عنايتن فقيرن جا مريد هئا خليفي صديق فقير عنايتي کي دعوت ڪئي هئائون، پوءِ جڏهن پاڻ لاڙ تشريف فرما ٿيا، تڏهن مراد علي فقير حضور مبارڪ ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! مون سائين جن جي دامن ورتي آهي. پاڻ فرمايائونس تہ تون اسانجو مريد نہ آهين، نڪي اسين تنهنجا مرشد آهيون. تون عنايتن جو مريد آهين، جي ڪافرن جي قوم مان آهن . توکي اسان سان ڪابہ مناسبت ڪانهي. هن ڏاڍيون زاريون نبزاريون ڪيون ۽ رنو پر بيسود ۽ اهڙي طرح سفر ۾ خدمت ۾ حاضر ٻي وتيو، نيٺ جڏهن پاڻ سفر تان درگاهہ مبارڪ تي موٽيا ، ۽ ديهہ چانري واقع پرڳڻي شهدادپور ۾ تشريف فرما ٿيا تڏهن اتي مراد علي فقير ڏاڍي عاجزي ۽ گريو ڪيو پوءِ پاڻ دلاسو ڏنائونس ۽ فرمايائونس " **لولا العتاب لهلک الموده**" يعني ڏوراپو ۽ عتاب نہ هجي تہ هوند دوستي گم ٿي وڃي.

28- نقل : هيڪر پاڻ روهڙي شريف مان ٿي موٽيا هئا ۽ حضرت مخدوم صاحب محمد اسماعيل قدس سره جي زيارت لاءِ پريالوءِ شريف تشريف فرماٿيا. پاڻ جيستائين حضرت مخدوم صاحب قدس سره جي روضي منور ۾ آيا تيستائين ٻيا فقير اڳي اڳي روضي مطهر ۾ زيارت لاءِ گڏ ٿي ويٺا. پاڻ جڏهن روضي ۾ اندر لنگهيا تہ اندر اچڻ شرط وڏي ادب ۽ نياز سان جيئن ڪو پاڻکي بي اختيار ڪٽي زمين تي اڇلائي اهڙي طرح تمام رعب ۽ ادب سان مزار شريف جي پيراندي کان اچي ويٺا. جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ آءٌ بہ سند ۽ پويان اچي ويٺس. پاڻ ختمي لاءِ ڪجهہ بہ نہ پڙهيائون ۽ ٿوري مدت صورت بي روح وانگر متوجہ ويهي اتان اٿيا ۽ پوئين پير ٻاهر نڪري آيا.

29- نقل : هيڪر پاڻ فرمايائون تہ مريد کي مرشد جي قول ۽ فعل جي تقليد نہ ڪرڻ گهرجي بلڪ جنهن ڳالهہ بابت مرشد حڪم ڪري انهيءَ تي محڪم ٿيڻ کپي. نڪي پنهنجي خيال تي شيخ کان ذڪر فڪر لاءِ سوال ڪري تہ فلاڻو

ذڪريا فلاڻو فڪر مون کي ڏسيو، انهيءَ تي پاڻ هي لفظ فرمايائون ته جيڪي ملاڪن سو نه ڪجي. باقي جيڪي چون تنهن تي محڪم ٿيڻ لازم آهي.

30- نقل : هيڪر پاڻ حقائق آگاهه خليفي ميان الهرڪئي رحمة الله عليه کي دعوت جو سڏ موڪليو هئائون. خليفو صاحب دعوت جي سڏ موجب پنهنجي ديهه مان هڪ ڏينهن جو پنڌ ڪري هڪڙي پيلي وڻ اچي ترسيو ۽ حضور جن جي خدمت ۾ هڪڙو فقير موڪليائين ته وڃي عرض ڪر ته حضرتا! دعوت عظامي جي سڏ موجب ظاهري تعلقات ۽ حواس جون خواهشون بلڪل قطع ڪري هتي اچي ويٺو آهيان. جيڪڏهن ايتري ۾ دعوت جي اجابت ٿي وڃي ته قبها. جي نه ته جيڪي حڪم ٿئي انهيءَ موجب عمل ڪيو وڃي.

31- نقل : هيڪر پاڻ حديث شريف کان بيان فرمايائون ته جيڪو شخص الله تبارڪ وتعاليٰ کان ڊڄندو ته ان کان ساري مخلوقات ڊڄندي ۽ جيڪو الله تبارڪ وتعاليٰ جو ادب نگاهه رکندو ته ڪل مخلوقات سندس ادب ۾ هوندا. ۽ جيڪو الله سائين ذوالجلال والاڪرام کي دوست رکندو ته سڀ مخلوقات ان کي دوست رکندي.

اي عزيز! طالب کي گهرجي ته انهن سيني ادب جي حدن کي نگاهه ۾ رکي ته ڪيس مڙئي ڪماليتون نصيب ٿين ۽ ظاهري ۽ باطني آفتن کان امن ۽ حفظ ۾ رهي:

از خدا خوا هيم توفيق ادب   بي ادب محروم مانداز لطف رب

يعني الله تعاليٰ جلشانه کان ادب جي توفيق ٿا گهرون ڇو ته بي ادب الله تعاليٰ جلشانه جي مهرباني کان محروم ٿي وڃي ٿو.

بي ادب تنها نه خود راداشت بد   بلڪه آتش درهمه آفاق زد

بي ادب نه رڳو پاڻ کي بڇڙو ڪيو بلڪ پنهنجي شامت جي باهه ساري جهان ۾ هٽي ڇڏيائين.

32- نقل : هيڪر حقائق آگاهه سيد ميان قابل شاهه عليه الرحمة بيان فرمايو ته ياڇڙ وارن ڏينهن ۾ آئون جوان هوس، ڏاڙهي لهي سئين ٿي هئي، ۽ حضرت مرشد معظم رضي الله تعاليٰ عنه جي بيعت ارادت کان مشرف نه ٿيو هوس، پوءِ انهيءَ وقت ياڇڙ جي خوف کان درياءَ جي هن پر کان لڏيا پار پئي وياسون. ڪي مينهون به ساڻ ڪاهيون هيونسين، اهي منهنجي حوالي هيون، اتفاقا انهن مينهن مان هڪڙي مينهن نڪرجي جهنگل ڏي وڃڻ لڳي جنهن ڪري ڪاوڙ مان منهنجي واتان گار جو لفظ نڪري ويو ۽ سوٽيءَ جو ڏڪ به مينهن کي وڃي هنيم، حضرت ميان صاحب جن قدس الله تعاليٰ سره الاقدس جو انهيءَ لڏ

۾ موجود هئا، تن گار ٻڌڻ شرط اهڙي خوفناڪ هڪل، گار ڪان جهلڻ لاءِ ڏنائون جو لڳ ڏڪي ويا انهيءَ ڪانپوءِ وري سموري عمر ۾ انهيءَ هڪل جي پوءَ ڪان گار جهڙو حرف منهنجي زبان ڪان ڪونہ نڪتو آهي.

33- نقل : هيڪر پاڻ سفر ۾ هڪڙي هنڌ ڪنولي تي ويٺا هئا ۽ جماعت بہ حاضر ويٺي هئي ايتري ۾ هڪڙو شخص پيرين اگهاڙو پراڻن ڦاٽلن ڪپڙن ۽ مٽي هاڻن عضون سان حضور ۾ آيو. پاڻ انهيءَ شخص جي ڏسڻ شرط اٿي کڙا ٿيا ۽ ياڪر پائي ساڻس ملاقي ٿيا ۽ ڪيس پاڻ سان گڏ کٽ تي ويهارياٺون ڪنانس ڏاڍي پيچا ڳاڇا ۽ دل جوئي فرماياٺون. فقيرن ڪي ان شخص جو سائين جن سان گڏجي ويهڻ ڏاڍونا پسند پيو ۾ هرڪوئي ادب جي ڪري ماٺ هو. جڏهن اهو شخص خدمت مان موڪلائي ويو تڏهن پاڻ فرماياٺون تہ هي شخص حضرت ميان صاحب جن قدس سره جي مريدن مان هو. انهيءَ ڪري ئي اسان ڪيس ايتري تعظيم تڪريم ڪئي.

34- نقل : هيڪر پاڻ فرماياٺون تہ حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآلہ وسلم جي حضور ۾ اعرابين جي هڪڙي جماعت آئي، تن سيني کي سندن قدم بوسيءَ جي شوق جي غلبي ڪان جذب ۽ وجد ۽ روح اچي ورتو. مگر انهن مان هڪڙو شخص جو انهيءَ جماعت جو سردار هو، تنهن پهريان ٻہ رڪعتون نفل پڙهي دعا گهري پوءِ اچي قدمبوسي جي شرف ڪان مشرف ٿيو. پاڻ فرماياٺون تہ " خيارڪم في الجاهليةخيارڪم في الاسلام" يعني جيڪي اسلام ڪان اڳ جاهليت ۾ اوهان جا چڱا ۽ پريا مڙس هئا. اسلام ۾ بہ اهي اوهان ڪان وڌيڪ چڱا آهن.

35- نقل : جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر محراب جي ڳوٺ جو هڪڙو قاضي مون سان ملاقي ٿيو اهو قاضي حضرت مخدوم صاحب قدس سره جي مخلص مريدن ۽ ڪتابين مان هو. تنهن بيان ڪيو تہ حضرت مخدوم صاحب جن جي جماعت مان مريد هجي خواه ڪتابي ڪنهن کي بہ سندن حضور ۾ هيبت ڪري ڏاڍيان ڳالهائڻ جي طاقت ڪانہ هوندي هئي. جنهن هنڌ پاڻ سفر ۾ تشريف فرما ٿيندا هئا، تہ باوجود يڪ جماعت تمام گهڻي هوندي هئي تہ ائين ڀانئبو هو تہ گويا هتي ماڻهوئي ڪونهي سندن هيبت ۽ ادب ڪان سڀ ماٺ ميٺ ۾ رهندا هئا.

36- نقل : صاحبزادو والا تبار ميان هدايت الله شاهہ رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ امين فقير جي جنازه سان جو سندن مريدن مان هو، گڏجي شيخ طيب عليہ الرحمة جي مقبره ڏانهن اسريا. واٽ سان اتفاقا هڪ هندو نظر

آين. جو انهيءَ واٽ سان پٽي آيو. پاڻ ان هندوءَ کي ڏسڻ شرط گهوڙي تان لهي پيا، ۽ هڪ وڻ جي ڇانوَ ۾ سيني ماڻهن کان گوشو ڪري ۽ ان سان صحبت فرمايائون صاحبزادو فرمائي ٿو ته هي فقير سندن پرسان ويٺو هو، پاڻ مون سان ڳالهه فرمايائون ته اي بابا! هي هندو حضرت ميان صاحب جن قدس سره جي صحبتين مان آهي ۽ اهڙو اديب آهي جو جنهن رستي سان حضرت ميان صاحب جن قدس سره هڪڙو ڀيرو به ڪٿي لنگهيا آهن ته هي اتان نه ايندو آهي. پر جي اتان لنگهندو ته به رستي جو پاسو وٺي ويندو نه وچ، هن ڪري ته متان سندن پير مبارڪ جو نشان اورانگهجي پوي.

37- نقل : پاڻ فرمايائون ته استاد هڪڙو وڻ گهرجي. ڇو ته استاد جي ادب جا تمام وڏا ۽ گهڻا حق آهن، جي گهڻا استاد ڪبا ته سيني جو ادب بجاءِ آڻڻ مشڪل ٿي پوندو ۽ بي ادبي جو نتيجو بي نصيبي آهي. انهيءَ ئي پاران جيتوڻيڪ حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم لاءِ " اينما تو لوافثم وجه الله " جو حڪم به آيل هو جنهن جو مطلب آهي ته جيڏانهن منهن ڪندؤ ته اوڏانهن ئي الله تعاليٰ جلشانه جي ذات پاڪ اوهانکي سامهون آهي. تڏهن به سجدي ڏيڻ لاءِ بيت الله شريف جو پاسو مقرر ۽ معين فرمايو ويو. انهيءَ جو سبب به اهوئي آهي ته جيڪڏهن سيئي پاسا سجدي ڏيڻ لاءِ مقرر هجن ها ته پوءِ سيني طرفن جي ادب جا حق ڪنهن کان به پورا نه پئجي سگهن ها. باقي هڪڙي طرف جو ادب سولائيءَ سان ادا ڪري سگهجي ٿو، تنهن ڪري هڪڙوئي طرف مقرر ٿيو.

38- نقل : پاڻ فرمايائون ته جيڪڏهن ڪو مريد چوي ته آءٌ پنهنجي مرشد جي سيني وردن خواه قولن فعلن، اٿڻ ويهڻ ۽ ٻين سيني عام خاص ڪمن ۾ متابعت ڪيان ته اهو سيئي ڪنانئس يڪدم نه ٿي سگهندو، تنهن ڪري ڪهڙيس ته پنهنجي مرشد جي هڪڙي فعل تي پوري استقامت سان عمل ڪري ته انهيءَ جي برڪت سان ڪيس پورو فيض حاصل ٿي ويندو ۽ ٻين ڪمن ۾ متابعت حاصل ٿي پوندس.

39- نقل: پاڻ فرمائيندا هئا ته هيڪر محمود بادشاهه غزنوي تي ڪن ماڻهن اياز جي عشق بابت اعتراض ورتو، ته اياز کي ظاهري خوبصورتي ڪجهه به ڪانهي تنهن ڪري بادشاهه جو مٿس عاشق ٿيڻ بي جاءِ آهي. بادشاهه اها ڳالهه ٻڌي فرمايو ته منهنجو عشق اياز جي خوب سيرتيءَ تي آهي نه خوبصورتي تي. انهي ڳالهه جي سچائي ڏيکارڻ ۽ امتحان لاءِ بادشاهه انهن اعتراض ڪندڙ اميرن ۽ اياز سميت هڪڙي ڏينهن ڪنهن ڪوهه تي آيو ۽ سيني کي سامهون ٿي

فرمايائين ته اڄ آءُ اوهان کي کوهه ۾ وجهرائيندس. پر جيئن پنهنجا ڪپڙا آلا نه ڪيو. سيني چيو ته جيئن بادشاهه جي مرضي. بادشاهه هڪ هڪ جا جدا جدا هٿ پير ٻڌرائي کوهه ۾ وجهرائي وري ڇڪي ٻاهر ڪڍرايو. جڏهن کوهه مان پيا نڪرن ته ڪپڙا سندن آلا ٿي پيا هئا. بادشاهه چيائين ته مون توهان کي چيو هو ته ڪپڙا نه پسائجو، هي منهنجي حڪم جي برخلافي ڇوڪيو؟ هنن جواب ڏنو ته سائين توهان ئي اسان جا هٿ پير ٻڌرائي کوهه ۾ وجهرايو! پوءِ اسان جو باقي ڪهڙو اختيار هو جو ڪپڙا پسڻ کان بچائي اچون.

ان ڪانپوءِ وري اياز کي سڏ ڪيائين ۽ کيس مٿين سمجهاڻي ڏيئي ٻين وانگر کوهه ۾ وجهرايائين. جڏهن اندرؤن غوطا کائي نڪتو تڏهن بادشاهه کيس ٻين کان به زياده ڪپڙن آلن ڪرڻ بابت عتاب فرمايو ۽ سختي ڏيکاري. اياز ويچاري ڏاڍو عذر معذور ڪيو ۽ پنهنجو گناهه مڃي چيائين ته حضرتا! مون ناقص ٻانهي کان تقصير ٿي وئي، جنهن لاءِ توهان جي مهربانيءَ ۾ عفو ۽ معافيءَ جي اميد اٿم.

هرچه شه گفت حق آن عين ست

ليک تقصير بنده بي غين ست

جيڪي بادشاهه فرمايو سو سڀ عين حق آهي پر مون ٻانهي جي ڪوتاهيءَ بنا شڪ جي آهي.

گناه گرچه نبود اختيار ما حافظ

تودر طريق ادب باش گو گناه من است

يعني گناهه توڙي ڪٿي اي حافظ! اسانجي اختيار جي ڳالهه نه آهي ته به تون ادب جو رستو هٿان نه ڇڏ ۽ چؤ ته گناهه منهنجو آهي. اي عزيز! سندن انهيءَ مقولي مبارڪ مان مقصود آهي ته پيري ۽ مريديءَ جا آداب پوري طرح ٻجا آڻڻ کپن. پير کي گهرجي ته محمود بادشاهه وانگر ٿي پوي، ۽ مريد کي کپي ته اياز ٿي رهي، جيئن ته هو آزمائش جي ڪسوٽيءَ تي خالص ۽ کرو نڪتو ۽ ٻيا کوٽا ٿي پيا. اهڙيءَ طرح مريد کي به پنهنجي مرشد جي ادب واري ڪسوٽي تي کرو ٿيڻ گهرجي.

40- نقل: خليفه ميان لقمان رحمة الله عليه نقل ڪري ٿو ته هيڪر حضور سراسر نور ۾ هڪڙي طرف کان زالون زيارت لاءِ حاضر اچي ويٺيون هيون، ٻي طرف کان فقيرن جي جماعت ويٺل هئي، پوءِ ڪنهن شخص خدمت اقدس ۾ عرض ڪيو ته حضرتا! هيڏانهن (زالن ڏانهن) مهربانيءَ جي نظر سان نهاريو، ته زيارت کان مشرف ٿين. پاڻ جواب ڏنائون ته انهن کي چؤ ته موڏانهن نهارن ۽ آءُ الله تعاليٰ جل شانه ڏانهن نهاريان ٿو.

اي عايز! سندن انهي فرمودي تي بزرگ زمانہ، عارف يگانہ، شيخ برڪيي عليہ الرحمة جو مقولو بہ شاهد آهي، جو روايت آهي تہ هيڪر شيخ صاحب جن عليہ الرحمة هڪڙي درياءَ تان لنگهيا پي ويا ۽ هڪڙو مريد سندن پوئتان پئي آيو. جڏهن درياءَ ۾ گهڙيا تڏهن مريد کي فرمايائون تہ منهنجي پوئتان برڪيہ برڪيہ چوندو اچ! پاڻ بزرگ الله الله جل شانہ چوندو هليو پئي ويو. جڏهن درياءَ جي سير ۾ پهتا، تڏهن مريد کي دل ۾ وهم آيو تہ منهنجو مرشد الله الله جلشانہ چوندو ٿو وڃي. چو نہ جيڪر آءٌ بہ الله الله جل شانہ چوندوهلان. اهو خيال ڪري اجان اسم شريف الله چيائين تہ ٻڏڻ لڳو. شيخ ڪيس پاڻيءَ مان ٻاهر ڪڍي فرمايو تہ اجان برڪئي کي بہ ڪونہ پهتو آهين! پوءِ اڳهين الله پاڪ جو نالو ڪجاڙو ٿو وٺين؟

41- نقل: حضرت پيرسائين پڳ ڌڻي رحمة الله عليہ پنهنجي والد معظم حضرت مسند نشين اول کان روايت فرمايون تہ هيڪر اسانجي حاويلي ۾ اندر ڪجھہ ناچاڪائي هئي، تنهن ڪري پاڻ پيڇڻ جي لاءِ اندر تشريف فرمائيا. ۽ ات گهڙي ڪن ويهي اٿيا تڏهن اسان سندن جتي مبارڪ چنڊي پيرن مبارڪن اڳيان اچي حاضر ڪئي. پاڻ فرمايائون تہ اي بابا! تون اسان جي جتي نہ ٺاهہ! مون عرض ڪيو تہ حضرتا! سائين جن منهنجا مرشد مڪرم ۽ والد معظم آهن. اوهان جي جتي ٺاهڻ مون لاءِ ٻنهي جهانن جي سعادت آهي. پوءِ ڇو نہ آءٌ جتي ٺاهيان؟ پاڻ فرمايائون تہ اها ڳالهہ تحقيق حق آهي. پر اسان کي بہ تہ ادب ڪرڻو آهي. ڇو تہ اوهان حضرت ميان صاحب جن قدس سره الاقدس جي اولاد مان آهيو، جي وري اسان جا والد ۽ مرشد معظم آهن.

42-نقل: محمد ذاڪر رهنڌڙ ٽنڊو قيصرنظاماڻي جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ رمضان شريف جي پوئين ڏهي ۾ اعتڪاف ۾ ويٺا هئا ۽ سائين جن جي لنگهہ تي خليفو ميان حسن شاهہ بہ ڏهاڪي ۾ ويٺل هو ۽ هڪڙو وڏو ڏگهو ڪانو ڪبوترن جي ٽڙڻ لاءِ جن جو اتي آکيرو هو، پاڻ وٽ رکي ڇڏيو هئائين. پاڻ اتان اچي لنگهيا ۽ خليفي کان پڇيائون تہ هي ڪانو ڇالاءِ رکيو اٿئي؟ ظاهر ڪيائين تہ ڪبوترن جي ٽڙڻ لاءِ پاڻ جوش سان فرمايائونس تہ هي ڪبوتر توڪان اڳ ويٺا آهن ڪ تون اڳ اچي ويٺو آهين؟ هوش رک ! ائين نہ ڪر ! اهو خطاب ٻڌي خليفي ڪاني کي پڇي ڦٽو ڪيو.

43- نقل: پاڻ بيان فرمايائون تہ حضرت اميرالمؤمنين علي ڪرم الله وجہ جن پنهنجي والده معظمہ جي وفات مهل ڏاڍو روئڻ لڳا. تڏهن اصحابن سڀڪورن رضي الله تعاليٰ عنهم چيس تہ حضرتا! توهان کي الله تبارڪ وتعاليٰ اهڙي تہ قوت ۽

شجاعت عطا فرمائي آهي جو جيڪر هڪ نعري هيبتي سان ڪفارن جا ڪوٽ ڀاڙون پٽي اڇلايو. پوءِ اهڙي طاقت هوندي اڄ اوهان ڪي ڇاڻيو آهي. جو ايترو گريو ٿا ڪيو؟ جواب ڏنائون ته والده جي حياتي هڪ اهڙي وڏي نعمت ۽ بي مثل عطاءِ الاهي هئي جنهن جهڙي نعمت ساري زمين تي ٻي ڪاٻه نه ٿي سگهندي. جيئن ته سندن قبول پيل دعا ۽ سندن بي ڪنار شفقت مادريءَ جو درياءُ ۽ سندن حضور جي حاضري جا گوهر بي بها مفت ۾ حاصل هيم. جن جو پورو قدر ئي نه ٿي ڪري سگهياسون. هينئر اهي نعمتون هٿان وڃڻ انهي ڪري گريو ٿا ڪيون.

44- نقل: بچو فقير درگاهي نقل ڪري ٿو ته فقير واحد ڏنو جنهن جي حوالي ۾ بني جو ڪم ڪار رهندو هو. جڏهن وفات ڪري ويو تڏهن پاڻ بني جي ڪم ڪار جي خدمت هن ٻانهي تي رکيائون. مون اها ڳالهه حضرت پير سائين مسند نشين اول قدس سره جي خدمت ۾ عرض ڪئي ته حضرتا! جناب مرشد ڪريم جن مونکي هن ڪم تي مقرر ٿا ڪن ۽ مون ڪي نڪو علم نڪو حوصلو، پوءِ انهي خدمت جي بجا آوري مون ڪان ڪهڙي طرح ٿي سگهندي؟ جواب ۾ فرمايائون ته مرشد ڪان مريد ڪي جنهن به خدمت جي مقرري ٿي ملي پوءِ اها خدمت ظاهري هجي توڙي باطني هجي ته ضرور اها خدمت سندس حق ۾ ظاهري ۽ باطني فيوضات جو سرچشمو ثابت ٿيندي.

45-نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو ته حضرت پيرسائين مسند نشين اول قدس سره فرمايو ته اسان جي سوٽ ميان محمد امام شاهه تي سرڪاري محصول جا ڪي پئسا رهيل هئا جنهن جي ادا ڪرڻ لاءِ نواب ولي محمد لغاري ميان محمد امام شاهه ڪي پاڻ وٽ جهلي ڇڏيو هو. جڏهن اسان ڪي اها خبر پئي تڏهن سندس ڇڏائڻ لاءِ نواب وٽ چڙهي وياسون. پر نواب جواب ڏنو ته سائين جن جي پاس خاطري ڪري اڳي ٻه ائين ڪيترا سرڪاري پئسا غير وصول رهياآهن. تنهن ڪري هينئر پئسن وصول ڪرڻ ڪانسواءِ بلڪل نه ڇڏيندس. اسان گهڻو ئي انهيءَ بابت ساڻس گفتگو ڪيو پر هن نه مڃو. نيٺ انهن پئسن جي ضمانت پاڻ تي ڪئي سين ۽ پئسن بابت دستاويز لکي ڏيئي ميان محمد امام شاهه ڪي ڇڏائي آياسون. ۽ اها سموري ڳالهه مرشدن ڪريمن جي خدمت اقدس ۾ اچي عرض ڪيم. پاڻ اسان جي ضامن گيري ڪان البت گران خاطرٿيا ۽ فرمايائون ته نواب زوراور ماڻهو آهي. پئسا ضرور وصول ڪندو. پوءِ اوهين ڪٿان ڀري ڏيندؤ سندن جواب ۾ عاجزائي ۽ نياز سان عرض ڪيو سون ته حضرتا! توڙي اهي پئسا بلڪل گهٽا آهن ۽ انهن جو ادا ڪرڻ اسان ڪان محال آهي. پر تڏهن به منهنجي دل نه گهربو ته حضرت ميان صاحب قدس سره جي

اولاد پئسن جي لاءِ حاڪمن جي قيد ۾ پئي هجي. انهي دل جي گراني ڪري اسان ضامن پئجي آياآهيون. پاڻ انهي ڳالهہ ٻڌڻ شرط ڏاڍو خوش وقت ۽ فرحتناڪ ٿي اسانجي حق ۾ خير جي دعا فرمايائون تہ انشاءَ الله مالڪ سائين عزاسمہ پاڻهي اهي پئسا اوهانجا ادا ڪرائي ڇڏيندو.

46-نقل: هيڪرياڻ ادب بابت تفسير حسيني ڪان نقل فرمايائون تہ هيڪر حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن جمع جي ڏينهن خطبو ٻي پڙهيائون تہ ايتري ۾ دحيہ ڪلبي رضي الله تعاليٰ عنہ جو قافلو شام ملڪ ۾ سوداگري لاءِ ويل هو. جو ان وغيره جو وڏو وٽج ڪري خير سان موٽي اچي نڪتو. قافلي وارن جو اڳ دستور هوندو هو تہ جڏهن قافلو خير سلامتيءَ سان موٽي ايندو هو، تڏهن خوشيءَ جي نوبت ڪڙي ڪنداهئا. مديني شريف ۾ ان وقت ڏڪر ۽ طعام جي تنگي هئي، تنهن ڪري جيئن دحيہ ڪلبي رضي الله تعاليٰ عنہ جي قافلي وارن نوبت وڄائي تہ سڀ ماڻهو وٺي قافلي ڏانهن ڀڳا، ۽ حضرت سيد المرسلين صلي الله تعاليٰ عليہ وآله وسلم جو حضور ڦٽو ڪري طعام وغيره وٺڻ لاءِ قافلي ڏانهن هليا ويا. ساري جماعت مان باقي چوڏهن ڄڻا حضور مبارڪ ۾ حاضر رهيا جن مان چار خلفاءِ راشدين رضي الله تعاليٰ عنهم بہ هئا. حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم فرمايو تہ جي سڀ ماڻهو هڪيئي پٺيان هليا وڃن ها ۽ هتڙي مسجد شريف ۾ هڪ ماڻهو بہ ڪونہ رهي ها تہ جيڪر انهن ماڻهن ڏي هن واديءَ مان باهہ نڪري اٿي هلي ها ! انهي تي هي آيت شريف الله تعاليٰ جل وعلا شانه جي طرفان نازل ٿي. تہ " **اذا راواتجاره**" جڏهن ڏسن ٿا سوداگريءَ کي يعني سوداگري جي قافلي کي " **اولهوا**" يا ٻڌن ٿا آواز نوبت جو، جو قافلي جي پهچڻ تي وڄائيندا آهن " **انفضوا**" تہ ڪنڌي وڃن ٿا مجلس ڪان ۽ وڃن ٿا " **اليها**" انهيءَ سوداگريءَ ڏي تہ هڪ ٻي ڪان طعام وٺڻ ۾ اڳرائي ڪن. " **وترکوک قائما**" ۽ توکي منبر تي بيٺو ڇڏي وڃن ٿا. " **قل ما عندالله**" فرماءِ اي پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم تہ جيڪي الله تعاليٰ وٽ آهي (نماز جي ثواب ۽ حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي مجلس ۽ خطبي ٻڌڻ مان) " **خير من اللهو**" سو ڀلو زور ۽ وڏي فائدي وارو آهي. لهو جي ٻڌڻ ڪان " **ومن التجاره**" ۽ سوداگريءَ جي نفع ڪان ڇو تہ ثوابن جو فائدو يقيني آهي ۽ معاملاتي ڪمن جو فائدو وهمي آهي ٿئي يا نہ ٿي! " **والله خيرالرازقين**" ۽ الله تعاليٰ جل وعلاشانه ڀلو روزي پهچائيندڙ آهي.

47- نقل: مريد فقير نظاماڻي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آءٌ درگاهہ مبارڪ تي ويو هوس. پاڻ مونکي ڏسي فرمايائون، تہ اي ادا! شينهن آهي حيوان، پر جڏهن

ڪنهن اوليــاءَ الله تعــاليٰ جي زيارت لاءِ ايندو آهي تہ واٽ ۾ ڪنهن کي نہ ايذائيندو نہ ستـائيندو آهي، پوءِ جڏهن زيارت ڪري موٽي ويندو آهي، تڏهن جيڪي وٽندو اٽس سو ڪندو آهي، توهان مريدن کي بہ کپي تہ انهيءَ شينهن وانگر ادب ۾ هجو ڪنهن بہ جاندار کي نہ ايذايو ۽ جيتري مدت بہ حضور ۾ رهو تہ ادب سان رهو ۽ ڪنهن کي بہ نہ ستايو.

48- نقل: خليفو ميان اميد علي، محمد خان فقير نظاماڻي کان نقل ڪيو تہ هيڪر سندن پيرن مبارڪن ۾ سور هو. پاڻ فقيرن جي جماعت کي فرمايائون تہ توهان مان هڪڙو ڄڻو اٿي اسان جي پيرن تي لتون ڏئي، پر ڪنهن بہ فقير ادب جي لحاظ کان حڪم بجا نہ آندو. محمد خان فقير چيو تہ مون " الامرفوق الادب" تي عمل ڪري اٿي پيرن مبارڪن تي لتون ڏنيون انهيءَ تي فقيرن مونتي ڪاوڙبون سٽيون ۽ جوش ڪيائون. پاڻ انهيءَ ڳالھہ کان واقف ٿيا ۽ فرمايائون تہ " فقيرن جي سمجهہ تي ڏاڍو عجب ٿو لڳي! جو اسانجي زبان تي لتون ڏيڻ تہ ڪين وٺن ٿيون، جنهن جو مقصد آهي حڪم جي مخالفت، باقي ضرورت جي وقت اسان جي پيرن تي لتون ڏيڻ ڪين نہ ٿو وٽي جنهن اسان جي حڪم موجب لتون ڏنيون آهن، تنهن عين ادب جي بجا آوري ڪئي. هي بي سمجهہ وري انهيءَ کي ٿا چون تہ تو بي ادبي ڪئي؟

49- نقل: خليفو ميان اميد علي ٿو نقل ڪري تہ هيڪر جهان خان ٽالپر رهندڙ ولاسن جو مثنوي شريف جو نئون نسخو خريد ڪري آيو هو ۽ برڪت لاءِ سندن حضور ۾ سبق وٺڻ لاءِ عرض ڪيائين. پاڻ ڪيس فرمايائون تہ جيڪو شخص دل جي حضـور ۽ ظاهري پاڪائي سان مثنوي شريف جو مطالع ڪندو تہ الله تبارڪ وتعاليٰ ان کي حقيقت وارين رمزن جي ڪاڻ مان بي بهرھ نہ ڇڏيندو.

50- نقل: جامع ملفوظات شريف رحمة الله عليہ لکي ٿو تہ سجدي تلاوت القرآن جي آداب بابت سندن هي طريقو هوندو هو تہ قرآن شريف پڙهندي سجدي جي آيت شريف ايندي هئي تہ پاڻ قران شريف ٺپي ٻيهي پوءِ سجدي ۾ ويندا هئا ۽ سجدي کانپوءِ بہ وري اٿي ٻيهنداهئا پوءِ ويهي تلاوت ۾ مشغول ٿيندا هئا. اي عزيز! سندن پهريون اٿڻ اداءِ سجدي لاءِ هوندو هو، ۽ ٻيون اٿڻ قرآن مجيد جي ادب لاءِ.

51- نقل: قاضي محمد شفيع نقل ڪري ٿو تہ هيڪر درگاھہ مبارڪ تي حاويلي مبارڪ ۾ ٻين فقيرن سان گڏ مٽيءَ جي ڪم ڪار ۾ مشغول هوس. سموري جماعت حاويلي مبارڪ جي ادب کان پيرين اگهاڙي ڪم پي ڪيائون. ڪم ڪندي عبدالله فقير رند ٺاڪرو ٻڪري جي چيلڙي کي جواتي پي گهميو وٺي چمي ڏني. پاڻ ڏسڻ شرط فرمايائونس تہ اسانجي موڪل کانسواءِ هن کي ڇو

چمي ڏنئي؟ هن عرض ڪيو ته حضرتا! هي ڇيلڙو سائين جن جي ملڪيت هو، تنهن ڪري دل جي قرب ڪري ڪيس چمي ڏنم. پاڻ فرمايائون ته اهو ڪم تو بنا موڪل ڪيو آهي، هينئر اهو ڇيلو پاٺهي تو ڪان حساب وٺي ڇڏيندو پوءِ پاڻ سمجهاڻي ۽ نصيحت جي واٽ سان فرمايائون ته پنهنجي پٽ ڪي ڳلن تي چمي ڏيڻ گهرجي ۽ پنهنجي زال ڪي چپن تي، عبدالله فقير عرض ڪيو ته حضرتا چپن ڪان ڳل وڌيڪ آهن. پاڻ سندن چوڻ تي مرڪيا ته ايتري ۾ اهو ڇيلڙو جيئن عبدالله فقير پير اڳهاڙو ڪيو بيٺو هو تيئن اچي پير جي مٿان لت ڏنائينس، جنهن ڪري پير چيرجي پيس ۽ اتان رت وهڻ لڳس، پاڻ فرمايائون ته اهو چمي ڏيڻ جو وير، توکان ڏس ته پاٺهي وٺي ڇڏيائين نه!

اي عزيز حضور جن رضي الله تعاليٰ عنه جو فقير ڪي خوش طبعي طرح فرمايائون ته اهو ڇيلو تو ڪان وير وٺي ڇڏيندو سا خوش طبعي نه هئي، بلڪ اهو واقعو سندن روشن دل جي مٿان ظاهر ٿيل هو. تنهن ڪي خوش طبعيءَ جي نموني سان بيان فرمايائون.

52- نقل: پاڻ فرمايائون ته جيڪڏهن ڪنهن ماٺهو ڪان ماءُ پيءُ جا حق ادا نه ٿي سگهيا هجن ۽ سندس والدين وفات ڪري ويا هجن ته ڪيپس ته ڏهاڙي سندن مقبري تي وڃي زيارت ڪري ۽ ڪين ختمو ڏي ته الله تعاليٰ جلشانه ان جي ماءُ پيءُ ڪان سندن سيئي حق بخشرائي ڏيندس.

53- نقل: صديق فقير نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون ته ڪو شخص ڪنهن بزرگ جو مريد هو هيڪر شينهن منهن پئجي ويس تنهن مٿس حملو ڪيو ته ڪانوانس فقير ويچاري دانهن ڪري چيس ته اي شينهن هينئر مونکي ڇڏ ته آءُ پنهنجي مرشد جي زيارت لاءِ وڃي رهيو آهيان. جڏهن اوڏانهن زيارت ڪري موٽندس تڏهن وري ساڳيو هن واٽ سان توءِوٽ ايندس. پوءِ جيڪا تنهنجي مرضي هجي سا ڪجانءِ انهيءَ ڳالهه ۽ پڌڻ شرط شينهن واٽ ڇڏي پاسي ٿي ويو ۽ اهو فقير وڃي پنهنجي مرشد جي زيارت ڪان مشرف ٿيو. جڏهن پنهنجي پير ڪان موڪلائي موٽڻ لڳو تڏهن دل ۾ خيال آيس ته هي مرشد ڪان پوئين موڪلائي آهي. وري زيارت ڪان مشرف نه ٿي سگهندس. اهو خيال سندس مرشد ڪي مڪاشفي سان معلوم ٿي ويو ۽ فرمايائنيس ته انشاء الله تعاليٰ تون جلد اسان سان ملاقي ٿيندين. پوءِ اهو مريد اتان روانو ٿيو ۽ سڌو انهيءَ شينهن واري جاءِ تي آيو ۽ سندس آڏو بيهي چيائينس ته اي شينهن! هينئر مون ڪي ڪائڻو هجيئي ته اچي ڪاءُ چو ته آءُ توسان واعدو ڪري ويو هوس. شينهن چيس ته اي فقير! انجام پاڙڻ جي اهڙي دليري پاٺون ٿو ڪرين. ڪ پنهنجي مرشد ڪان سکي اٿئي؟ فقير چيو ته مرشد ڪان سکي اٿم شينهن چيس ته مون ڪي به پلا پنهنجي مرشد جي زيارت ڪان

مشرف ڪر. چيائين ته هائو. ائين چئي ٻئي ڄڻا بزرگ جي ڳوٺ ڏانهن روانا ٿيا ۽ ٿي وڪون اڳتي هلي شينهن چيس ته اي فقير منهنجي هٿ ۾ ڪوئي ڏاڍو وجهي وٺي هل! هن فقير پنهنجي رليءَ مان ڏاڍو ڪڍي سندس هٿ ۾ ٻڌو ۽ اڳتي وٺي هليس جڏهن شهر جي ويجهو آيا تڏهن شينهن چيس ته مون کي هتي ڇڏ ۽ تون پنهنجي مرشد جي خدمت ۾ وڃ. ۽ ڪيس منهنجو احوال ڏجي ڏي. چو ته جيڪڏهن آئون تو سان گڏجي شهر ۾ هلندس ته ڳوٺ جا ماڻهو منهنجي ڏسڻ سان وٺي شور مچائيندا ۽ ساري شهر ۾ ٽرٽلو مچي ويندو. سا بي ادبي ٿي پوندي. فقير اها ڳالهه ٻڌي شينهن کي اتي ڇڏي اچي پنهنجي مرشد مڪمل جي خدمت ۾ سهڙيو ۽ شينهن جو سمورو احوال عرض ڪيائين. پير ڪيس چيو ته وڃي ان شينهن کي هتي وٺي اچ. فقير موٽي شينهن وٽ آيو ۽ اچي ڏسي ته شهر جا ڪتا شينهن کي چوڌاري وڪوڙي وياآهن ۽ ڪيس بيٺا پونڪن بلڪ ڪن ڪتن ته ڪيس چڪ به پاتا هئا جنهن ڪري رت پئي اڙهس، فقير جڏهن ڪيس اهڙي حالت ۾ ڪتن جي هٿ گرفتار ڏٺائين تڏهن چيائينس ته اي شينهن! تنهن جي هيڏي ساري پهلواني ۽ طاقت کي ڇا ٿي ويو؟ جو هي بي همت ڪتا توکي پيا ٽا پٽن ڪائن. رڳو پنهنجي ٻت کي ڪٽي ڇنڊين ته به هوند هي ڪتا يڪدم ڀڄي وڃن ۽ تنهن جي ويجهو هڪ به ڪونه وڃي، شينهن چيس ته تنهنجي ڳالهه سچي آهي. پر اهڙي بي ادبي مون کان ڪانه پڇندي جو تنهنجو ڏاڍو منهنجي ٻانهن ۾ پيو هجي ۽ آءٌ تنهنجي مرشد جي ڳوٺ جي ڪتن جي بي ادبي ڪيان!

54- نقل: هيڪر ڀاڻ سانجهي نماز کانپوءِ ذڪر جي شغل مهل فقيرن کي فرمايائون ته اي يارو! الله تعاليٰ جل شانه جو ذڪر دل جي حضور ۽ ادب سان ڪرڻ گهرجي. ڏسو ته جيڪڏهن ڪو مير سهراب يا مير غلام علي جي متوسلن مان ڪين ڳالهه ٻولهه ۾ ياد ڪندو آهي ته به ادب کان ڇڙو نالو نه وٺندو آهي.، بلڪ مير صاحب ڪري چوندو آهي. حالانڪ هو اهل دنيا جا آهن ته به ادب سان نالو ٿا وٺن. پوءِ توهان پنهنجي خالق مالڪ عزا سمه سان مشغول آهيو، گهرجي ته ادب جي واڻ نگاهه ۾ رکو ۽ قلب جي حضور سان ذڪر ۾ مشغول ٿيو. جيئن ڪنهن بزرگ فرمايو آهي ته:

برزبان تسبيح در دل گاؤ خر   اين چنين تسبيح کي دارد اثر

يعني زبان سان پئي تسبيح پڙهجي ۽ دل ۾ ڏاندن گڏهن جا خيال هجن ته پوءِ اهڙي تسبيح ڪهڙي اثر ڪندي؟

55- نقل: حضرت پيرسائين مسند نشين اول قدس سره نقل ڪري ٿو ته هيڪر ڀاڻ رات جو حضرت ميان صاحب قدس سره جي ڪي حاويلي مبارڪ ۾ اندر تشريف فرما، پي ٿيا، جڏهن دروازي وٽ آيا تڏهن حضرت ميان صاحب جن قدس سره فرمايئن ته اي ابا: توهين

اتي ويهو! ايئن چئي اندر حاويلي ۾ اسريا ۽ پاڻ مرشد جي امر جي ادب کان سياري جي ساري رات، هن خيال سان اتي درتي ويٺا رهيا ته جيڪڏهن وجون، يا پوئتي موٽي وجون، يا اتي ويهون ته بهرحال نافرماني ٿي پوندي. تنهن ڪري ساري رات سرديءَ ۾ اتي ئي بيٺي گذاري ڇڏيائون ! صبح جي وقت جڏهن حضرت ميان صاحب جن قدس سره ٻاهر تشريف فرما ٿيا تڏهن ڪين اتي بيٺل ڏسي حال پڇيائون، پاڻ جواب ڏنائون ته حضرتا راتاڪون ادب کان اتي بيٺو آهيان ته متان حڪم عالي جي بي فرماني ٿي پوي! حضرت ميان صاحب جن قدس سره انهيءَ ڪري ڏاڍا خوش ۽ رضامند ٿيا ۽ ڪين ڀاڪر پائي انعام اڪرام باطني مرحمت فرمايائون. پاڻ انهيءَ وقت ڪمال ذوق شوق کان فرمائيندا هئا ته جيڪي انهيءَ رات فقير کي مرحمت ۽ عطا فرمايائون، سا ساري عمر لاءِ غنيمت هئي بلڪ اهڙي عطا نه اڳين ڏني نه ڪنهن ٻڌي.

56-نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو ته پاڻ فرمايائون ته هيڪر هڪڙو شخص حضرت ميان صاحب جن قدس سره جي حضور ۾ آيو ۽ عرض ڪيائين ته حضرتا! جيڪڏهن محبوب پيو نچي ته پوءِ ان جي ڏسڻ سان لذتون ۽ حظ حاصل ڪرڻ درست آهن يا نه؟ پاڻ ٿوري دير ماٺ ڪري پوءِ اهڙو ته جواب شافي ۽ ڪلام ڪافي فرمايائون جنهن سان نه وحدانيت جي حد پڳي ۽ نڪي شريعت جي حڪم کان ٻاهر نڪرڻو پيو. فرمايائونس ته عاشق کي لازم آهي ته هرحال ۾ پنهنجي محبوب جو رضا طلب رهي. پوءِ جيڪڏهن نچڻ واري حالت ۾ محبوب کان ڏسڻ جي موڪل نه ملي ته ڏسندڙ محبوب جو بي فرمان ۽ عاصي ٿي پوندو. اهو جواب ٻڌي سائل ليزم ۽ لاجواب ٿي ويو. پاڻ فرمايائون ته جيڪڏهن سائل کي ڏسڻ جي موڪل ڏين ها ته شريعت جو حڪم پجي پوي ها ۽ جيڪڏهن جهل ڪن ها ته وحدانيت ۾ نقصان ٿي پوي ها. تنهن ڪري محبوب جي اجازت تي موقوف ڪيائون ته سيئي اعتراض لهي ويا.

57- نقل: خليفو ميان لقمان رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو ته پاڻ فرمايائون ته لقمان حڪيم کان پڇيائون ته تون ادب ڪنهن کان سکيو؟ لقمان سگوري جواب ڏنو بي ادبن کان. سو ڪيئن ته جيڪي سندن ڪم منهنجي نظر ۾ خراب لڳندا هئا سي سمجهندو هوس ته سيني کي نه ٿا وڻن ۽ پوءِ انهن ڪمن کان اعراض (پاسو) ڪندو ويس ته ادب وارو ٿي ويس.

58- نقل: صاحبزادو والا تبار ميان احمد شاه عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو ته ننڍڙائي واري وقت ۾ سيئي صاحبزادا حضرت مرشد مربي قدس سره کي پيرسائين ڪري سڏيندا هئا ۽ آئون بابا ڪري سڏيندو هوس. پوءِ هيڪر پاڻ حاويلي شريف ۾ هئا ۽ آئون ٻاهر در تي اچي بيٺس، ۽ سڏ ڪيم ته بابا! در کوليو تنهن تي صاحبن سگورن فرمايو ته پٽ ادب ڪر.

حضرت پير سائين جن کي بابا نہ چئو! پيرسائين کري سڏيندو ڪر. پاڻ فرمايائون تہ صاحبزادي کي نہ جهليو. ڇو تہ مون کي پٽن مان ٻي ڪنهن بہ بابا ڪري نہ سڏيو آهي ۽ اسانکي انهيءَ لفظ جي سڪ هئي.

59- نقل: پاڻ فرمايائون تہ حديث شريف ۾ آهي تہ حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي زماني ۾ منافق جي سڃاڻڻ جي هيءَ وڏي نشاني هوندي هئي تہ سندن حضور پرنور ۾ جيڪو ڏاڍيان گهٽيون ڳالهيون ۽ بيهودا گفتا، بي سود بڪواسون ڪندو هو، اهو منافق ليکيو ويندو هو پوءِ پاڻ ميرڻ فقير ٽالپر جي تعريف توصيف ۾ کي لفظ مبارڪ فرمايائون.

اي عزيز! انهيءَ فقير جي هميشہ عادت هوندي هئي تہ حضور مبارڪ ۾ پري اچي ويهندو هو ۽ ڪجهہ بہ ڳالهہ ٻولهہ نہ ڪندو هو. گويا ذرڙي وانگر پاڻ کي حقيقت جي سج آڏو محو ۽ ناچيز ڪري سمجهندو هو.

60- نقل: سندن روش مبارڪ هوندي هئي تہ جيڪڏهن ڪنهن موقعي تي رستو مسجد شريف مان وڃڻو هوندو هو ۽ ٻئي پاسي کان وڪڙ ڪري رستو پري هوندو تہ مسجد شريف جي ادب کان پراهين رستي سان وڪڙ ڪاٽي ويندا هئا. باقي مسجد شريف مان نہ ويندا هئا.

61- نقل: خليفو لقمان رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ رستي سان سوار ٿيا ٻي اسريا، آئون ۽ ميان قابل شاهہ ٻئي ٿوري وڇوٽي سان حضور جن جي پويان ٻي وياسون تہ رستي سان کي واٽهڙو ماٺهو مليا. تن فقيرن کان پڇيو تہ هي کهڙو پير آهي؟ ۽ نالو ڇا اٿس؟ تڏهن ڪنهن بہ فقير ادب جي پاران ڪين جواب ڪونہ ڏنو نيٺ ميان قابل شاهہ تمام ادب سان سندن نالو مبارڪ ڪين ڏسيو ۽ جواب ڏنو، پوءِ جڏهن منزل تي اچي حضور مبارڪ ۾ پهتاسون، اتي ميان قابل شاهہ انهن واٽهڙن جي نالي پڇڻ ۽ فقيرن جي جواب نہ ڏيڻ ۽ پنهنجي ڏسڻ بابت سموري حقيقت خدمت عالي ۾ بيان ڪري ٻڌائي. پاڻ فرمايائون تہ چڱو ڪيئي. ڇو تہ ٻي کي گمراهيءَ ۾ نہ وجهجي، ۽ نالو ادب سان ڳنهڻ درست آهي.

62- نقل: عبدالله فقير ابڙو نقل ڪري ٿو تہ پاڻ فرمايائون تہ جيڪڏهن ڪو غير واقف مرشد جو نالو پڇي تہ ادب ۽ تعظيم سان نالو وٺڻ بي ادبي نہ چئبي. بلڪ اهو بہ ادب سمجهبو ڇو تہ جيڪڏهن پاڻ نالو نہ وٺندو تہ ٻيو ڪو بيگانو ماڻهو بي ادبي سان نالو ڏسيندو تہ پوءِ چوندڙ توڙي ٻڌندڙ ٻئي بي ادبي جي دڙڪي هيٺ اچي ويندا. پر جي مريد مرشد جو نالو وٺندو تہ سڀئي بي ادبي کان محفوظ رهندا.

63- نقل: ڪرم فقير ساند ويٺل مهائين جو نقل ڪري ٿو ته هيڪر مون سندن حضور مبارڪ ۾ عرض ڪيو ته حضرتا! هن غلام کي حضور جن جي ذات اقدس ڪانسواءِ ٻي ڪنهن به خليفي يا مريد سان التفات ۽ ورونهه ڪانه رهي آهي. مگر سائين جن سان دل جو ڪلي تعلق آهي. پاڻ جواب ۾ نقل بيان فرمايائون ته ڪو بزرگ پنهنجي ڪنهن مريد وٽ اچي مهمان ٿيو هو. پوءِ انهيءَ مريد مرشد لاءِ تمام مڪلف ۽ عمده طعام تيار ڪري ڪٺي آيو ۽ اچي آڏو رکيائينس ايتري ۾ هڪڙو ڪتو دروازي کان لنگهي آيو. بزرگ مريد کي چيو ته، هيءَ ماني کڻ ۽ انهيءَ ڪتي کي ڏي ته کائي. مريد چيو ته حضرتا! هي ماني اوهين کائو ڪتي کي آئون ٻي ماني ڀڇرائي ڏيندس. تنهن تي انهيءَ بزرگ پنهنجي هٿ سان اهو عمدو کاڌو انهيءَ ڪتي کي وبهي کارايو. مريد خدمت ۾ عرض ڪيو ته حضرتا! ڪهڙي سبب ڪري هن ڪتي جي ايتري تعظيم تڪريم ٿا ڪيو؟ بزرگ چيو ته انهيءَ ڪتي جي رنگ ۽ شڪل سان هڪڙو ڪتو اسان جي مرشد جي گهٽيءَ ۾ هوندو هو تنهن ڪري سندس ادب ٿو ڪيان!.

64- نقل: خليفو ميان غازي خان ٽالپر نقل ڪري ٿو ته مون کي پهريان عادت هوندي هئي ته سندن حضور مبارڪ ۾ ويجهڙو وڃي ويهندو هوس، پر جڏهن جماعت جو انبوه گهٽو ٿي ويو تڏهن اڪثر ڪري ڪنڌ پاسي ويهڻ ٿيندو هو. هيڪر پاڻ صاحبزادي والاتبار ميان محمد حسن شاهه کي ميڙ طرح ملامحمد رحيم رهنڊ هالن پراڻن جي حل مشڪل لاءِ حيدرآباد روانو فرمايائون ۽ اڪثر جماعت صاحبزادي سان گڏجي اوڏانهن روانو ٿي ، مون کي ۽ فيروز فقير نظاماڻي کي به صاحبزادي صاحب پاڻ سان گڏجي هلڻ لاءِ چيو پر پاڻ ڪيس فرمايائون ته مڙئي پاڻ سان نه وٺي وڃين اسين به سفر لاءِ تيارآهيون. آخر صاحبزادو جڏهن روانو ٿي ويو تڏهن جماعت باقي ٿوري وڃي بچي. جو رڳو هڪ صاحبزادو ۽ ٻيا ٻٽي کي فقير حاضرهئا. اتي آءٌ جاءِ خالي ڏسي مسجد شريف جي اترين پاسي کان مصلي کي اچي ويجهڙو ويٺس. پاڻ ڏسي فرمايائون ته خليفو اڄ اچي اسان جي ويجهڙو ويٺو آهي پوءِ وري مهرباني طرح فرمايائون ته خليفا ٻيا به گهٽا آهن پر تون اسان کي پنهنجن صاحبزادن جهڙو آهين. وري فرمايائون ته اڄ جماعت ٿوري ٿي آهي ته جاءِ خالي ٿي آهي تڏهن اچي پرسان ويٺو آهين؟ مون عرض ڪيو ته حضرتا! انهيءَ جو سبب فقيرن جي ڪثرت نه آهي بلڪ اسان کي اسانجي ٻڇڙاين ۽ عيبن خدمت شريف کان پري وڌو آهي. پاڻ فرمايائون ته الله تعاليٰ اوهان کي عيبن کان آزاد ڪيو آهي. پر فقيرن کي ادب ڪونهي جو وڏي ڄمار وارن فقيرن جو ادب نه ٿا ڪن. پوءِ پاڻ فرمايائون ته

حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي زماني ۾ سڀ ڪنهن اصحابي سڳوري لاءِ مرتبي آهر جاءِ مقرر هوندي هئي، جيئن تہ وڏي ڄمار وارن لاءِ پهرين صف ۾ جاءِ مقرر هئي ۽ ننڍي عمر وارا پوئين صف ۾ ويهندا هئا جيڪڏهن وڏن اصحابن سڳورو مان نماز جي وقت ڪنهن کي دير مدار ٿي ويندي هئي تہ تڪبير جي وقت تائين ان جي جاءِ تي ڪوئي ڪونہ ويهندو هو باقي تڪبير ڪانپوءِ پيو اصحابي سڳورو سندس جاءِ تي ويهندو هو. پر جي تڪبير ڪانپوءِ تائين اهو مقرر جاءِ وارو اصحابي سڳورو اچي نڪرندو هو تہ ٻي اصحابي کي نماز ۾ ئي ڇيلهہ کان وٺي ڪٽي پوئين صف ۾ ويهاريندو هو ۽ پاڻ پنهنجي اصلي جاءِ تي ويهندو هو ۽ اهڙي هلت ڪري ڪوبہ ننڍين يا وڏن مان ترش رو ۽ رنج نہ ٿيندو هو. پوءِ فرمايائون تہ اسانکي بہ ڪڏهن دل ۾ خيال ايندو آهي تہ جيڪر سنگتن کي سمجهايون تہ هوند اڳين پوين جي وچ ۾ ادب جي واٽ نگاهہ ۾ رکن، پر ڏسون ٿا تہ بي ادبن کي ڪو اثر ڪونہ ٿيندو.

65- نقل: پاڻ بيان فرمايائون تہ هيڪر حضرت ميان صاحب قدس سره جن حاويلي شريف ۾ حاضر نہ هئا. آءٌ اندر هوس اتي هڪڙي ڪٽ اڻ واڻيل رکي هئي. مونکي دل ۾ خيال پيو جنهن ڪري وڃي مڄ وڌي، انهيءَ مان واڻ تيار ڪري ڪٽ واڻي ڇڏيم، جڏهن پاڻ تشريف فرماٿيا، تڏهن ڪٽ ڏسي پڇيائون تہ هي ڪٽ ڪنهن واڻي آهي؟" صاحبن سڳورن هن فقير جي نالي فرمايائون تہ فلاڻي واڻي آهي؟ انهيءَ ڪم ڪرڻ ڪري پاڻ ڏاڍو خوش خورم ۽ راضي ٿيا ۽ فرمايائون تہ فلاڻو يعني هي فقير سيني ڪمن ۾ اسان جي رضا طلبيندڙ ۽ مرضي ڳوليندڙ آهي.

66-نقل: خليفو ميان غازي خان ٽالپر نقل ڪري ٿو تہ هيڪر صديق فقير منڊڙو رهندڙ درگاهہ شريف جو جنهن پنهنجي سڄي حياتي اصحابن سڳورن اهل وصفهہ وانگر مسجد شريف جي ڪنڊ ۾ گذاري ڇڏي هئي. تنهن سندن حضور مبارڪ ۾ سندن ئي ٺهيل ڪافي ٻي پڙهي. جنهن تي ميان خالي فقير ڪيس چيو تہ ڪافي جو مصرعو ائين نہ آهي هن طرح پڙهو، صديق فقير چيو تہ تنهن جي چوڻ سان آءٌ مرشد جو ڪلام غلط ڪري ڪونہ پڙهندس. انهي بابت مڙئي پاڻ ۾ ٻہ ٽي ڀيرا تڪرار سان گفتگو ڪيائون. پاڻ سندن گفتگو ٻڌي نقل بيان فرمايائون تہ ڪو شاعر ڪنهن ٻنيءَ وٽان اچي لنگهيو. ڏٺائين تہ اتي هڪڙو شخص ڳاڏي تي ويٺو سندس شعر پڙهي پر غلط سلط پيو ڪري. شاعر کي جو ڪاوڙ آئي سو لٿ ڪٽي اچي ٻنيءَ جي ڪانن ۾ ويٺو ۽ ڏکن سان وڃي انهن کي پٽيندو . ڪڙمي اهو حال ڏسي پٽيندو آيو ۽ اچي جهليائينس تہ اسان جي ٻنيءَ

جا هي ڳانا، ڇو ٿو پڇين؟ هن چيس تہ تون وري اسان جي ٻنيءَ جا ڳانا ڇو ٿو وٺو پڇين؟ يعني شعر وٺو غلط پڙهين؟

67- نقل: هيڪر ميان قيصرخان نظاماڻي حضور پرنور ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! چون ٿا تہ جنت المعليٰ ۽ جنت البقيع مقامن وارا اهل قبور سڀ بهشت ۾ ويندا؟ جواب فرمايائون تہ هائو ائين لکن ٿا. قيصرخان وري عرض ڪيو تہ حضرتا! امامن سڳورن شهيدن رضي الله تعاليٰ عنهم جا قاتل ۽ ٻيا اڳيان ڪفار بہ اتي پوريل آهن؟ پاڻ ڪجهہ جواب ڪونہ ڏنائونس. جامع ملفوظات شريف رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ انهي ڳالهہ بابت مخدوم صاحب مخدوم ميان محمد زمان صاحب وڏي لواري وارن قدس سره کان منقول آهي تہ ڪنهن مريد ڪانئن پڇو هو تہ حضرتا! ماڻهو چون ٿا تہ جيڪو جنت البقيع ۽ جنت المعليٰ ۾ پوربو سو بهشتي هوندو. سا ڳالهہ ڪيئن آهي؟ بزرگ صاحب جواب فرمايائون تہ " جي هڻ ۾ هوئس تماڪ، تہ جهنگ مڙوئي دائرو" يعني ايمان وارو تماڪ دل واري ڳنڍ ۾ ٻڌل آهي تہ جاتي ڪاٿي جنت المعليٰ ۽ جنت البقيع آهي.

اي عزيز! پاڻ سائل جي جواب ۾ فرمايائون تہ ائين ٿا لکن يعني تہ اها ڳالهہ پاڻ ٻين تي موقوف رکيائون. ۽ پاڻ ڪجهہ بہ چٽائي نہ ڪيائون پر وري جڏهن سائل قاتلن ۽ ڪافرن بابت سوال ڪيو تہ پاڻ ڪجهہ بہ جواب نہ ڏنائون. سو اهو مڙوئي پاڻ ٻنهي مقامن سڳورن جي ادب جي پاران ڪيائون. ڇو تہ جنت البقيع رسول ڪريم حضرت محمد مصطفيٰ صلي الله عليہ وسلم جي پاڙي ۾ آهي ۽ جنت المعليٰ رباني ڪعبي جي پاڙي سان ۽ جناب مخدوم صاحب قدس سره جن جو جيڪو جواب هو سو چٽائي سان بيان ڪري ڏنائون.

68- نقل: هيڪرپاڻ نقل بيان فرمايائون تہ ڪنهن بادشاهہ جي حضور ۾ ڪن نچڻين بازيگرياڻين جو ٽولو راڳ سرود ڪندي مشڪري ۽ ٽوڪ جو نمونو پيي ڏيکاريائون ۽ انهيءَ مشڪري ۾ حضرات نقشبندين قدس لله تعاليٰ اسرارهم جي مراقبي تي مشڪري اچي بيهاريائون. جيئن تہ انهن بزرگن وانگر مٿو گوڏي تي رکي مراقبو ڪري ويهي رهيون. گهڻي ڪل خوشيءَ ڪانپوءِ بادشاهہ ڪين حڪم فرمايو تہ هينئر مراقبو ڪوليو. پر هنن ٻڌو بہ نہ، مراقبو اهڙي طرح قائم رکيائون. تان تہ نيٺ بادشاهہ هنن کي هزارين لکين رپيہ انعام ڏيڻو ڪيو تہ بادشاهہ جي حڪم ۽ دنياوي لالچ کي ڪي ڪين ڪري سمجهيائون ۽ مراقبي کان مٿو مٿي نہ ڪيائون ۽ ڪجھ دير ڪانپوءِ پنهنجي مرضي سان پاڻهي مٿو ڪٿي مراقبو ڪوليائون تنهن تي وزيرن ۽ اميرن ۽ خود انهيءَ بازيگرياڻين جي متولين ڪين ملامت ۽ مٺن ڪاوڙ ڪيائون، تہ بادشاهہ جي حڪم موجب ڇونہ مراقبي کان

مٿو ڪنيو. جنهن ڪري تمام وڏي دولت ۽ ملڪيت حاصل ٿي پوي ها. هن جواب ڏنو ته انهيءَ وقت اسان اهڙي متبرڪ جماعت جي مشابهت ڪري ويٺيون هيون سون، اها ماليت نه ٿيو پر جي ساري روئي زمين جي دنيا اچي ڪني ٿئي ته به سندن نظر ۾ ان جو قدر ڪک جيترو به ڪونه هجيس. پوءِ لاچار اسان ڪي به انهن جي حال موجب رهڻو هو، ۽ سندن روش جي مخالفت سبب شرمندو ٿيڻو نه هو سون. پاڻ فرمايائون ته بزرگن جي ادب ۽ جماعت فقراءَ جي برڪت ڪري انهن مڙني بازيگراڻين کي الله تبارڪ وتعاليٰ جلشانه فسق فجور ۽ بدڪمن کان توبه نصوع نصيب ڪئي ۽ ولايت جي شرف کان مشرف فرمايو.

اي عزيز! حديث شريف ۾ وارد ٿيل آهي ته " من تشبه بقوم فهو منهم" يعني جيڪو شخص ڪنهن به قوم سان هلت چلت لباس طعام وغيره ۾ مشابهت ڪندو ته اهو انهي قوم مان ٿيندو. ڏسو ته انهن بدڪار بازيگرياڻين جي بخت وارو ڏنو ۽ ڀاڳ پڙايو ته رڳو انهيءَ مبارڪ جماعت جي مشابهت ڪرڻ پاران ولايت جي وڏي مرتبي تي مشرف ٿي ويون.

69- نقل: خليفو ميان لقمان رحمة الله عليه نقل ڪري ٿو ته پاڻ هيڪر نقل فرمايائون ته هڪڙو سادات سگورو جناب فيضماب حضرت ميان صاحب قدس سره جن جو مريد هو. پوءِ هيڪرحضرت ميان صاحب جن جي حضور ۾ ڪي مهمان آيا هئا، تن کي ماني کارائڻ ڪانپوءِ اهو سيد ٿانو ڪنيو موٽيو پي آيو ته واٽ تي حضرت ميان صاحب جن قدس سره آڏو ملي ويس، سندن منهن مبارڪ تي اک پوڻ ساڻ سندس پير ترڪي ويا ۽ گوڏا ۽ ٺوٺيون وڃي زمين تي ڪتس. پر هوشياري ۽ ڏاهپ ساڻ مرشد جا ٿانو هٿان نه ڇڏيائين، ۽ ٿانون کي لوڏو نه ڏنائين، حضرت ميان صاحب جن فرمايس ته بابا! ٿانون بچائڻ لاءِ پاڻ کي ڇو ڦٽي وڌءِ؟ هن سچي مريد عرض ڪيو ته حضرتا! ٿانون جي ڀڄڻ کان مون کي پنهنجي وجود جو ڀڄڻ ۽ ايذاءَ گهڻو سولو ٿو لڳي.

70- نقل: فتح محمد فقير ناهيو نقل ڪري ٿو ته هيڪر درگاهه مبارڪ تي بي وبس اتفاقا مون کي رات حضرت شاهه لطيف ڀٽائي قدس سره جي مڪان تي پيئي، اها رات جمع جي هئي سا اتي گذاري صبح جو درگاهه مبارڪ تي هليو آيس ۽ بي پيري به اهڙي طرح مٿين هنڌ رات گذارڻ جو اتفاق ٿي ويو اها رات به جمعي جي هئي. انهي پيري جڏهن درگاهه تي آيس، تڏهن سندن قدمبوسي کان بعد عرض ڪيم ته حضرتا! هن غلام کي ٻه ڀيرا شاهه ڀٽائي قدس سره جي مڪان تي رهڻ جو اتفاق پيو آهي. طالب کي ڪيئن ڪرڻ گهرجي؟ پاڻ جواب ۾ فرمايائون ته مبتدي نوبل طالب کي ڪپي ته مرشد کانسواءِ بي هنڌ نه وڃي.

اي عزيز! انهي بابت حضرت ناصرالدين خواجه عبيدالله احرارؒ الله تعاليٰ سره الاقدس پنهنجي ملفوظات ۾ کهڙو نه سهڻو چيو آهي ته:

زانروکه چشم تست احول معبود تست پير اول

(يعني جڏهن ته تنهنجي اک کي کجهه ٽيڏ جو اثر آهي، (ورنه) تنهنجو معبود پهريان تنهنجو مرشدئي آهي!)

ٻئي کنهن بزرگ فرمايو آهي ته:

همه شهر پر زخوبان ومن در خيال ماهي
چه کنم چشم بد خونکند بکس نگاهي

يعني سارو شهر سهڻن (محبوبن) سان ڀريو پيو آهي پر مون کي رڳو هڪڙي محبوب جي سک سيني ۾ سمايل آهي. چاکيان جو هي بدخصلت اک انهيءَ هک محبوب کانسواءِ ٻي ڏانهن نهاري ئي نه ٿي.

71-نقل: بچل فقير درگاهي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ شيخ گلاب جي دعوت وٺڻ لاءِ ٻي اسريا ، آءُ ۽ صاحبزادو والا تبار ميان محمد صادق قدس سره سندن هم رکاب هئاسون، وات تي سندن مريدن مان هڪڙو شخص اچي قدمبوسي کان مشرف ٿيو ۽ عرض ڪيائين ته حضرتا! آءُ ڪالهاڪون درگاهه مبارک تي آيو آهيان، پر ادب جي ڪري قدمبوسي حاصل ڪري نه سگهيوآهيان. پاڻ فرمايائونس ته پوءِ اڄ ادب ڪاڏي ويو؟

72- نقل: پاڻ فرمايائون ته جيڪڏهن ڪو گمنام مفلس شخص ڪنهن شاهوڪار کان ڪا عمدي پوشاڪ رعايتي وٺي وڃي پهري ۽ انهيءَ ڪري ماڻهو ڪيس عزت ۽ مان شان وارو سمجهي عزت ڏين ۽ تعظيم بجا آڻن ته اها عزت انهيءَ شخص جي نه چئبي بلڪ اها انهيءَ پوشاڪ جي عزت آهي. تنهن ڪري انهي مفلس کي گهرجي ته انهيءَ تعظيم ۽ عزت کي پاڻ ڏي نسبت نه ڪري بلڪ پاڻ کي اهوئي گمنام ۽ ڪنگال ڀائيندو رهي ۽ انهي عزت جي نسبت انهيءَ شخص ڏانهن ڪري جنهن جي اها پوشاڪ آهي. مطلب ته جيڪڏهن ڪنهن ڪامل جي صحبت ڪري بداخلاقيون ۽ رذيل خصلتون مٽجي سهڻيون وصفون ۽ نيڪ عادتون حاصل ٿي پون. جنهن ڪري هو زماني ۾ ممتاز باعزت ۽ مرجع الخلائق ٿي پوي ،کيس ته انهن فضيلتن ۽ ڪماليتن کي پاڻ ڏانهن نسبت نه ڪري بلڪ " وماصابک من حسنة فمن الله" موجب انهن چڱاين کي الله تعاليٰ جلشانه ڏي يا پنهنجي شيخ ڏانهن نسبت ڪرڻ گهرجيس، ڇو ته شيخ به وصل جي لاءِ وسيلو آهي.

73- نقل: جمعو فقير محراب فقير پرڳڙيءَ وٽ نوڪر هوندو هو ۽ وٽس ڏاڍي

عزت ۽ حرمت هيس، سندس سيني ڪمن بابت مختار ۽ مالڪ هوندو هو ۽ پوشاڪ، ڪاڌي پيتي وغيره ۾ محراب فقير پاڻ جهڙو رکندو هوس، سو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر مون سندن خدمت بابرڪت ۾ بيان ڪيو تہ حضرتا! محراب فقير پرگڙي مون کي تعظيم تڪريم ڏيندو آهي، ۽ سيني ڪمن ۾ مون کي مختار ڪري ڇڏيو اٿس، پاڻ فرمايائون تہ " اي يار! تون الله تعاليٰ جلشانه کي دوست ٿو رکين، تنهن ڪري محراب فقير بہ توکي دوست ٿو رکي، پوءِ فرمايائون تہ خلق جو اولياءَ الله کان ڊڄندي ۽ هيبت کائيندي آهي سو رڳو هن ڪري تہ هو الله تبارڪ وتعاليٰ کان ڊڄندارهنداآهن:

هرکہ ترسيد از حق وتقويٰ گزيد

ترسد ازويجن وانس و هرکہ ديد

يعني جيڪو شخص الله تبارڪ وتعاليٰ کان ڊڄندو ۽ پرهيزگاري ڪندو تہ ان کان جن، ماڻهو مطلب تہ جيڪو بہ ڏسندس تہ کائنس ڊڄندو پيو.

74- نقل: قاضي محمد شفيع نقل ڪري ٿو تہ هيڪر درگاهہ تي ذڪر جي حلقي ۾ آئون سندن پرسان ويٺي ذڪر ڪيو. پاڻ آهستگيءَ سان ويٺي ذڪر ڪيائون ۽ مون ڏاڍيان ذڪر پئي ڪيو تہ ذڪر منجهہ مون کي هي آيت شريف خيال ۾ آئي " لاترفعوا اصواتڪم فوق صوت النبي" يعني پنهنجا آواز حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي آواز کان بلند نہ ڪيو. اهو خيال اينديئي مون ذڪر آهستگيءَ سان ڪري وجي پورو ڪيو. پوءِ جڏهن فارغ ٿياسون، تڏهن آيت شريف ۽ پنهنجي خيال بابت خدمت ۾ عرض گذاريم، پاڻ فرمايائون تہ الله تبارڪ وتعاليٰ جي ذڪر ۾ جيئن پيا ڪيو، تيئن موڪل آهي. باقي ٻين ڳالهين ۾ " انصتوا" جو حڪم هوش جي ڪنن سان ٻڌي ڇڏجي ۽ پنهنجو آواز مرشد جي آواز کان مٿي نہ ڪرڻ گهرجي تہ بي ادبي نہ ٿي پوي.

فصل چوٿون
ذڪر ۽ شغلن بابت نقلن ۾

1- نقل: پاڻ فرمايائون ته حضرت خواجه بهاءُ الحق والدين نقشبند قدس سره کي ذڪر فڪر ۽ مراقبي ۽ وردن عبادت رياضت صبر ۽ قناعت ۽ توڪل وغيره سلوڪ جي شرطن سان ڪمال حاصل ٿيو هو ۽ انهيءَ وسيلي سان کين وصال ٿيو ۽ حضرت خواجه عبيدالله احرار نقشبندي قدس سره کي ضعيفن فقيرن بيمارن جي خدمت جي طريقي سان وصل نصيب ٿيو هو. تنهن ڪري پنهنجن مريدن کي به صحبت جي وقت ۾ خدمت جي گهڻي تحريص فرمائيندا هئا ۽ حضرت خواجه نقشبندي قدس سره پنهنجن مريدن کي ذڪر فڪر جي شغل جي گهڻي ڪوشش فرمائيندا هئا. ڇو ته کين انهيءَ واٽ سان الله تعاليٰ جلشانه حاصل ٿيو هو. پاڻ انهيءَ هنڌ هي سنڌي بيت فرمايائون:

جنهن کي جيائين پرين پاڻ پسائيو
تنهين کي تيائين ليئا پائڻ آيا

2- نقل: پاڻ فرمايائون ته هڪڙي پير پنهنجي مريد کي الله تعاليٰ جلشانه جي صفتن ۾ فنا ٿيڻ جو شغل ڏسيو ۽ فرمايائين:

سميع يعني ٻڌندڙ **بصير** يعني ڏسندڙ **ڪليم** يعني ڳالهائيندڙ **قدير** يعني سگهندڙ ۽ **حي** يعني جيئرو. اهي سڀ صفتون الله تبارڪ وتعاليٰ جلشانه جون آهن ۽ ٻي سموري مخلوقات ۾ عاريتي (اڌاريءَ) طرح موجود رهن ٿيون. طالب کي کپي ته جڏهن هن شغل ۾ مشغول ٿئي تڏهن اهي سموريون صفتون پاڻ کان ۽ ٻي ڪل موجودات کان قطع ڪري سندن نسبت الله تعاليٰ جلشانه ڏي ڪري. پوءِ جڏهن انهي نسبت ۾ ڪمال حاصل ٿي ويو ته پوءِ بس الله تعاليٰ جلشانه ڪانسواءِ ٻيو ڪو ڪين رهندو. انهيءَ شغل سان مشغول ٿيڻ جي واٽ هي آهي ته پهريائين دل ۾ سندس خيال ڄمائي ۽ پوءِ دماغ ۾ ان کي حفظ ڪرائي ڇڏيو، پوءِ اهو خيال متجي حال ٿي پوندو ۽ حال وري جڏهن ڪمال کي پهچندو ته پوءِ " اينما تولوا فثم وجه الله" جي حقيقت ڪلي پوندي جنهن جو مطلب آهي ته جيڏانهن به نهاريندو ته اوڏانهن ڪيس رباني تجلي نظر آڏو هوندي:

بهرطرف ڪه ببينم جمال تومي بينم
هر آنچه در نظرم جملگي تومي آئي

يعني جيڏانهن ٿو نهاريان ته تنهنجي ئي تجلي پيو ڏسان. منهنجي نظر ۾ ته مڙوئي تون ئي تون پيو ڏيکارجين.

توئي مقصود گرمشغول غيرم توئي معبود گرنزديڪ دورم

يعني ظاهري غير سان مشغول هوندس تہ بہ مقصود منهنجو تون آهين ۽ ويجهو هجان توڙي پري پر معبود منهنجو تون ئي آهين. پوءِ اهو مريد بازار ۾ وڃي انهيءَ شغل جو فڪر ڪري هڪڙي هنڌ وڃي ويٺو. اتفاقا انهي بازار مان هڪڙو هاٿيواڻ هاٿي ڪاهيون پي آيو تنهن فقير کي سڏ ڪري چيو تہ فقير، اتان پري ٿجانءِ! ڇو تہ هاٿي آهي مست، متان توکي ڪو اهنج نہ پهچائي. پر فقير سندس چيونہ ورتو ۽ پاسو نہ ڪيائين. جڏهن هاٿي ويجهڙو آيس تڏهن سونڍ سان وٺي ڪٽي زمين تي اڇلايائينس جنهن ڪري فقير جو پير ڀڄي پيو. هي انهي حال سان پنهنجي پير وٽ آيو ۽ عرض ڪيائين تہ حضرتا! هن غلام کي فناء صفاتي جو شغل مرحمت فرمايو هيو. سو آءُ انهيءَ شغل سان بازار ۾ ويٺي نظارو ڪيم تہ ايتري ۾ هاٿي آيو ۽ مون کي تڪليف پهچائي اٿس، پير فرمايس تہ ڪنهن توکي پري ٿيڻ لاءِ چيو هو ڪ نہ؟ عرض ڪيائين تہ هائو سائين! مون کي هاٿيواڻ سڏ ڪري چيوهو تہ هاٿي مست آهي رستي کان پري ٿجانءِ تہ توکي اهنج نہ پهچائي. پر مون اوهان جي فرمودي موجب **حي** جي صفت جو خيال رکي اتان پري نہ ٿيس. تنهن ڪري هاٿي ويجهو اچي مون کي سونڍ سان ڪٽي زمين تي اڇلايائين. پير چيس تہ **حي** جي صفت سڃاتئي باقي **ڪليم** جي صفت نہ سڃاتئي؟ انهيءَ ڪري توکي ايذاءُ پهتو آهي.

3-نقل: هڪڙي مريد سندن حضور مبارڪ ۾ نفي ۽ اثبات جي شغل جي مشغولي لاءِ عرض گذاريو، پاڻ انهيءَ تي ڪناس ڏاڍو راضي ٿيا، ۽ ڪيس شغل سان هن طرح مشغول فرمايائون تہ پهريون دم بند ڪري. " لا" جو حرف نفسي لطيفي کان شروع ڪري ۽ سري ۽ خفي ۽ اخفيٰ کان ڦيرائي معنيٰ جي لحاظ کان " اله جو لفظ سڄي ڪلهي تي پهچائي جنهن جي معنيٰ آهي تہ ڪو پيو ڪو خدا ڪونهي ۽ " **الاالله**" جو لفظ جنهن جي معنيٰ آهي مگر الله جل واعليٰ شانہ لطيفي روحي ۽ سري کان آڻي هہ جي حرف کي قلبي لطيفي تي ضرب سان اچي پورو ڪري ۽ ايڪويهين ڀيري قلبي تصور سان " محمد رسول الله" (صلي الله عليہ وآله وسلم) چوي ۽ معنيٰ جي لحاظ سان ڪلمو پورو ڪري دم کي ڇڏي ڏي، پر جي ايڪويهين ڀيرن تائين دم نہ بند ڪري سگهي تہ پنجن يا ستن يا نون يا يارهن تي جيترو ٿي سگهيس اوتري تي دم ڇڏي ڏي. پر دم کي اڪي تي ڇڏي نہ ڏيءِ تي. باقي انهي شغل جي زڪوات سا ايڪويهہ ڀيرا آهي.

اي عزيز! انهي شغل جي مقبوليت هيءَ آهي جو بشريت واري وجود جي نفي ٿي وڃي ۽ ان ڪانپوءِ سالڪ کي الله تبارڪ وتعاليٰ جي جذبن مان جذبو عطا

فرمايو وجي ٿو ۽ حقيقت جا احوال ۽ رنگا رنگيون لڳو لڳ مٿس وارد ٿيڻ شروع ٿي ويندیون ۽ جيئن اجائبو تيئن ڊؤ نہ ٿيندس ۽ " هل من مزيد" جو نعرو هڻندو اڳتي وڌندو ويندو پوءِ اهڙي سالڪ کي الله تبارڪ وتعاليٰ پنهنجي ڪرم عميم سان دستگيري فرمائيندو تہ جلد ولايت ڪبريٰ جي درجي کي وڃي پهچندو.

4- نقل: پاڻ فرمايائون تہ هيڪر سيد محمد عاقل جي ملاقات لاءِ ديهہ هالاڻي ۾ وياهئا سون هڪڙو فقير مجذوب جماعت ۾ هو، جنهن کي تقديرا ڪن سنگتين جي صحبت مان پنگ پيئڻ جي عادت پئجي وئي، اهو فقير اتفاقا پنگين جي هڪڙي دائري ڪان اچي لنگهيو ۽ انهن پنگين ڪان پنگ گهريائين، دائري جي مالڪ مجذوب کي پنگ ۽ ڏنڊو ڪونڊو آڻي ڏنو تہ هن کي گهوٽي پيءُ ۽ پاڻ ڪنهن ڪم ڪار سان شهري ڏي هليو ويو.' اهو مجذوب تہ محبت الاهي جي نشي ۾ غرق ٿيو پيو هو ۽ مٿس سلطاني ذڪر جو تمام غلبو هوندو هو تنهن پنگ گهوٽڻ جي آواز کي ذڪر جو آواز سمجهي ذوق شوق جي غلبي ڪان وٺي زور سان پنگ گهوٽڻ، جنهن ڪري ڪونڊي کي هٽي پيجي وڏائين پوءِ ڏنڊو ڪٽي اچي ٻين ٿانون تي ٻينو" ۽ گهڙا ڪونرا، ۽ وٽا ٿالهيون هڪ بہ نہ ڇڏيائين سڀ ڀڃي ٻيهي رهيو! جڏهن دائري وارو شهر مان آيو تہ ڇا اچي ڏسي تہ هڪ ٿانؤ بہ سڄو ڪونهي! وٺي گهوڙا گهوڙا مچايائين ۽ دانهون ڪندي اچي اسان وٽ فريادي ٿيو. اسان چيس تہ تو پاڻ ان کي پنهنجي مرضي سان پاڻ وٽ دائري ۾ ويهاري پنگ جا ڏنڊا ڪونڊا سندس حوالي ڪري هٿ سان پنهنجا ٿانو ڀڃرايا اٿئي. تنهن ۾ اسان جو ڇا وڃي؟

5-نقل: سيد غني شاهہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر سندن حضور ۾ هڪڙي فقير عرض ڪيو تہ حضرتا! جنهن ذڪر بابت حضور فرمايو هو اهو ڪيم جيئن تہ حضور جن فرمايو هو تہ جڏهن دم اندر سيني ۾ وڃي تہ " الله " جو اسم شريف خيال سان قلب تي هڻجي، جڏهن ٻاهر نڪري تہ " هو" جو اسم نڪ مان ٻاهر ڪڍجي. انهيءَ ذڪر تي تڪرار ڪيو اٿم هينئر سموري جسم ۾ ذڪر جاري آهي. پاڻ فرمايائون تہ اهو "همه اوست" جو ذڪر آهي ۽ دم اندر آڻيندڙ ۽ ٻاهر نيندڙ بہ الله تبارڪ وتعاليٰ آهي، جيئن ڪنهن بزرگ فرمايو آهي تہ:

نامي ست برمن باقي همه اوست

يعني مون تي رڳو منهنجو نالو آهي باقي آهي ڪل اهو!

6- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر لاڙڪاڻي جي سفر ۾ آءٌ سندن خدمت ۾ حاضر هوس. پوءِ هڪڙي رات سواري تي حضور جن

سان گڏ ذڪر ڪندا ہي آيا سون تہ انهيءَ وقت عين ذڪر ۾ حضرات انبيائن سڳورن عليٰ نبينا وعليهم السلام جي ڪماليتن اچي منهن ڏنو. ۽ هن فقير جو جسم سڀ ڪنهن نبي جي جسم وانگر ٿي پيو وبو. پوءِ اها ڪيفيت ۽ ٻيون گهٽيون ئي ڪيفيتون جن جو ذڪر ۾ ڏسڻ ٿيو هو. سي سندن حضور ۾ عرض گذاريم، پاڻ فرمايائون تہ اهي انبياءَ اولو العزمن جون ڪماليتون آهن. جڏهن الله تعاليٰ جلشانه بنا فڪر جي اوهان کي عطا فرمايون آهن تہ هينئر انهن جي شغل جو احتياج ڪونہ رهيو پوءِ انهيءَ مقام جو حدون ٻڌائي ڇڏيائون.

7- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ جڏهن آءُ سندن خدمت باعظمت ۾ تلقين جي شرف کان مشرف ٿيس تڏهن ذڪر جي قرات ڪندي اچي سلطاني ذڪر ۾ مشغول ٿيس ۽ اهو ذڪر ساري بدن ۾ جاري ٿي وبو. پوءِ فرمايائون تہ دل جي تصور سان گهڻو مشغول ٿيءُ. سندن فرمودي موجب دل ساڻ توجہ رکيم تہ ان مان ڏاڍي جمعيت حاصل ٿي ۽ ذڪر بہ ساري ئي بدن ۾ غلبو ورتو. پوءِ پاڻ لطائفن يعني ڇهن لطيفن جو ذڪر ڏسيائون. هرهڪ لطيفي جي محل بيان فرمائي، ارشاد ڪيائون تہ نفسي لطيفو دن کان بہ آگر هيٺ آهي ۽ قلبي جي جاءِ کبي ٻبي جي هيٺان آهي ۽ لطيفو روحي سڄي ٻبي هيٺان ۽ سري لطيفو سيني جي وچ ۾، ۽ لطيفو خفي پيشاني ۾، ۽ لطيفو اخفيٰ دماغ ۾ آهي. پوءِ هي ترتيب ڏسيائون تہ پهريان نفسي لطيفي تي "الله" جو اسم خيال سان تڪرار ڪري تان تہ جيئن دم بند ڪرڻ ڪري عاجز ٿي پوي پوءِ سڄي پاسي کان نڪ بند ڪري، کبي پاسي کان آهستي آهستي ساهہ ڪڍي ڇڏ. اهڙي طرح سيني لطيفن تي ترتيب سان دور ڪري يعني پهريان نفسي تي پوءِ قلبي پوءِ روحي پوءِ سري ۽ خفي ۽ اخفيٰ تي تڪرار ڪري، پر اخفيٰ لطيفي تي ٻين لطيفن کان بہ ٻيرا زياده تڪرار ڪجي ۽ اڪي جو لحاظ رکجي. مثلا ٻين لطيفن تي ٽي ٽي ڀيرا تڪرار ڪيو هجيس تہ اخفيٰ تي پنج ڀيرا ڪري، ۽ جي ٻين تي پنج ڀيرا ڪيو هجيس تہ اخفيٰ تي ست ڀيرا ڪرڻ گهرجيس ۽ اسم شريف جي صورت خيال ۾ رکڻ لاءِ هيٺان کان مٿي تي لحاظ رکجي يعني هيٺين لطيفن کان مٿي دور ڪجي.

جامع ملفوظات رحمت الله عليہ چوي ٿو تہ ان فڪر جي ابتدا ۾ البت ڏکيائي پئي لڳي سندن حضور ۾ عرض ڪيم تہ حضرتا! هن فڪر جي تصور ۾ وڏو ذوق جو ڀاڳو هوندو. پاڻ فرمايائون تہ جيڪي آڏو آهي سو سڀ نور عليٰ نور آهي. پوءِ سڀ ڪنهن لطيفي مان ڏاڍا عجائب نظر آيا ۽ سيڪو ايڏو تہ ڪشادو پيو ڏسڻ ۾ اچي جو آسمانن ۽ زمينن کان بہ زياده ۽ رنگ (جي سالڪن کي معلوم آهن، سي ڏسڻ ۾ اچي ويا.

8- نقل: خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آءُ ۽ حقائق آگاهہ فقير رحيم ڏنو، ٻئي گڏجي درگاهہ مبارڪ تي حضور مبارڪ ۾ پهتاسون، اتي فقير رحيم ڏني حضور جن کان ڪو شغل پڇيو! سو پاڻ ڪيس ڏسيائون. پوءِ فرمايائونس تہ تون ۽ خليفہ اميد علي پاڻ ۾ حال محرم آهيو، هڪ ٻي جي احوالن کان واقف پيا ٿينداڪيو.

9- نقل: هيڪر سندن حضور ۾ ڪنهن فقير عرض ڪيو تہ حضرتا! تهجد جي نفلن کان پوءِ ذڪر ۾ مشغول ٿجي يا نہ؟ پاڻ فرمايائونس تہ جيڪو اوهان ڪي مقرر وقت يعني سانجهي جو ذڪر ڏسيل آهي تنهن ۾ ذڪر سان مشغول ٿيو. باقي تهجد جي نفلن کان پوءِ فڪر ڪرڻ گهرجي.

10- نقل: خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر خليفو محمد ناهيي حضور جن جي خدمت ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! اوهين هن کان اڳ گوڏن مبارڪن تي مراقبو فرمائيندا هئا ۽ هينئر دوزانو يعني نماز وانگر ويٺي ئي منهن مبارڪ تي لٿو وجهي مراقبو ٿا فرمايو تنهنجو سبب ڇا؟ پاڻ فرمايائون تہ هنن ڏينهن ۾ نفي اثبات جو شغل ٿا ڪيون.

اي عزيز اهو شغل پاڻ پنهنجي پوئين حياتيءَ ۾ نماز صبح جي ڪانپوءِ ڪاني ڪن سج چڙهڻ تائين تڪرار فرمائيندا هئا. ۽ انهيءَ ڪانپوءِ اتي اشراق جا نفل ادا ڪندا هئا. انهيءَ روش تي آخر تائين هميشگي فرمائي اٿن. تنهن ڪري اسان مريدن تي بہ لازم آهي تہ پنهنجي مرشد جي انهيءَ روش جي متابعت ۾ محڪم ٿيون تہ سندن متابعت جي برڪت سان باطني فيض جا دروازا اسان تي کلي پوندا. انشاءَ الله تعاليٰ.

11- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آءُ درگاهہ مبارڪ تي هوس، اتي مسمات مائي سليمت رهندڙ ديهہ پليجن جي، جو اها پرڳڻي روپاهہ جي ديهن مان هڪ ديهہ آهي تنهن مون سان ڳالهہ ڪئي تہ مون اڄ اندر حويلي ۾ سندن حضور مبارڪ ۾ ڏاڍو عجز ۽ روڄ ڪيو ۽ پنهنجي طلب جي تقصير بابت عرض گذاريم. پوءِ پاڻ رحم فرمائي هي شغل مونکي ڏسيائون تہ بادشاهہ جي لشڪر جو وجي خيال ڪر. چوڏاري هيٺ مٿي سڀ انهي جو لشڪر آهي.

اي عزيز! اهو شغل مقام (جمع الجمع) ۾ آهي. چو تہ هينيون جهان توڙي مٿيون ٻئي انهيءَ حقيقي بادشاهہ جا ،ئي آهن.

12- نقل: صاحبزادو والا تبار ميان محمد شاهہ قدس سره نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ رمضان شريف جي مهيني ۾ اعتڪاف منجهہ ويٺل هئا. پوءِ روزي

چوڙنڻ وقت اسين مڙئي سندن خدمت ۾ حاضر هئاسون، ۽ روزو ڇوڙيو سون. افطار ڪانپوءِ پاڻ مونکي فرمايائون ته اي بابا! اڄ اسين اوهان جي لاءِ نفي اثبات جي شغل ۾ مشغول ٿياهئاسون. مون ادب ڪان ڪو جواب ڪونه ڏيئي سگهيو. پر دل ۾ خيال ڊوڙايم ته سائين جن جو فرمائڻ ته توهان جي لاءِ نفي اثبات جي شغل ۾ مشغول ٿياسون تنهنجو مطلب الائي ڇا؟ ايتري ۾ پاڻ منهنجي دل جي واهمي کان واقف ٿي فرمايائون ته اي بابا! مرشد کي گهرجي ته جنهن شغل ۾ مريد کي مشغول ڪري ته پاڻ به ان شغل کي تڪرار ڪري ته انهي ڪري مريد کي انهيءَ شغل ۾ ترقي ۽ زيادتي حاصل ٿيندي. تنهن ڪري سڀ ڪنهن انين ڏينهن گذرڻ بعد مرشد کي سمورن شغلن جو دور ڪرڻ لازم آهي ڇو ته پوءِ جيڪو مريد جهڙي به شغل ۾ هوندو ته ان کي ترقي نصيب ٿيندي.

فصل پنجون
قبض ۽ بسط بابت نقلن ۾

1- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر مون سندن خدمت مبارڪ ۾ عرض گذاريو تہ حضرتا! مونکي قبض ڏاڍو ٿو ٿئي. پاڻ فرمايائون تہ قبض جي زيادتي بسط جي زيادتي جو سبب آهي، اسانکي بہ قبض گهڻو هوندو هو پوءِ هي سنڌي بيت فرمايائون:

ڪڏهن تاڪي ڏين، ڪڏهن ڪلن در دوست جا
ڪڏهن اچان اچڻ نہ لهان ڪڏهن ڪوٺيو نين
ڪڏهن سڪان سڏ کي ڪڏهن ڳجهہ اندر ڳرهين
اهڙائي آهين، صاحب منهن جا سپرين!

۽ ٻيو هي بيت بہ قبض تي شاهد آندائون:

ديدار مي نمائي و پرهيز مي کني — بازار خويش و آتش ماتيز مي کني

يعني ديدار ڏيکاري وري پرهيز ۽ اوٽ ٿو ڪرين، پنهنجي بازار ۽ اسان جي شوق جي باهہ تکي ٿو ڪرين.

2- نقل: هيڪر پاڻ الله بخش ابڙي جي ڇڏائڻ لاءِ حيدرآباد جي قلعي ۾ مير غلام علي ٽالپر وٽ تشريف فرما ٿياهئا. الله بخش مٿين تي سرڪاري قرض رهيل هو تنهن لاءِ ميڙ طرح سائين جن ڪي وٺي وياهئا. پر اتي جڏهن مير غلام علي پئسا نہ ڇڏيا ۽ انهن جي معافي لاءِ دولتمند مريد جيئن تہ بهادر خان ۽ جعفرخان نظاماڻي ۽ ٻيا عقلي تدبيرون ڪرڻ لڳا، تڏهن سندن طبيعت مبارڪ تي بي جمعيتي جا آثار ڏسڻ ۾ آيا، ان وقت پاڻ مونکي (يعني جامع ملفوظات رحمة الله عليہ) کي فرمايائون تہ ڪو ڪتاب ڪٿي اچ تہ مطالعو ڪيون ڇو تہ بي جمعيتي ٿي پئي آهي. مون سندن حڪم موجب گهڻو ئي ڪتاب جي جستجو ڪئي. مگر هٿ ڪونہ آيو. ٻي ڏينهن پاڻ انهن زميندارن کي ٻين عقلي تدبيرن وبڙهائڻ کان صاف طرح جواب ڏيئي ڇڏيائون ۽ فرمايائون تہ اسان خاص خدا ڪارڻ آيا آهيون ۽ پنهنجي ارادي جي واڳ بلڪل پنهنجي قادر ڪريم جي هٿ ۾ ڏئي ڇڏي اٿسي. ان وقت مون ڪتاب سندن خدمت ۾ پيش ڪيو. پاڻ فرمايائون تہ اج ڪتاب ڪاڏي ڪنداسون ڇو تہ بي جمعيتي ڪٿي رهي آهي؟ هي سموري ڳالهہ ۽ پئسن جي معافي جو تفصيل ڪرامتن واري فصل ۾ لکيو ويندو. انشاء الله تعالىٰ.

3- نقل: پاڻ فرمايائون تہ لنگهن جي ريت هوندي آهي تہ جڏهن ڪنهن شادي مرادي تان ڪجهہ پئسا يا ٻيو ذخيرو جيڪي هٿ ايندو اٿن تہ اهو بنا سانگي صرفي جي دل جي مرضي موجب خرچ ڪري ڇڏيندا آهن پوءِ جڏهن ڪجهہ نہ رهندو اٿن ۽

تنگي ۽ بک اچي وڃندي اٿن، تہ پوءِ پاڻ ۾ انهيءَ خوشي ۽ ڪشادگي وارن ڏينهن جون ڳالهيون ٻولهيون ڪري تنگي جي وقت کي نباهيندا آهن. طالبن کي بہ اهڙي ريت قبض جي وقت ۾ بسط جون ڳالهيون ياد آڻڻ کپن تہ الله تعاليٰ جلشانه قبض جي وقت کي بسيط يعني ڪشادو ڪري ڏيندن. خواجہ حافظ فرمايو آهي تہ:

دور گردون گردوروزي بر مراد مانگشت
دائما يکسان نباشد ڪار دوران غم مخور

يعني جي زمانو اسان جي مراد موجب هڪ بہ ڏينهن نہ هليو تہ ڏک نہ ڪجي ڇو تہ زماني جو هميشہ هڪ جهڙو دستور ڪڏهن بہ نہ رهندو. ڏکن ڪانپوءِ سک آخر اچڻا آهن.

4- نقل: عبدالله فقير رهندڙ ڪور واهہ جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر سندن خدمت بابرڪت ۾ ڳوٺ سالارن منجهہ رات جو راڳ پئي ڪيوسون صبح جو جڏهن اتان سوار ٿي ٿيا، انوقت مونکان پڇيائون تہ رات تو ڪنهن سر مان هڪڙو بيت پئي چيو سو وري چئو تہ اسان تو کان ياد ڪيون. مون عرض ڪيو تہ حضرتا! اهو الائي ڪهڙو بيت آهي " پاڻ هن بيت لاءِ اشارو فرمايائون:

چنڊ م اڀر سنجهہ تہ اونداهي اجهو ڪيان
پري ڪٽوري هنجهہ، رتا پرين پهائيان

پوءِ پاڻ اهو بيت مونکان ياد ڪري ورتائون.

5- نقل: الهداد فقير نظاماڻي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آئون سندن خدمت ۾ ڪنهن سفر منجهہ هم رڪاب ٿي ويس ۽ ان وقت ذوق شوق جي حالت کان ڪلندو ٿي ويس تہ اوچتي پاڻ مون ڏانهن نهاريائون ۽ مون کي ڪلندو ڏسي فرمايائون تہ اي الهداد تون بہ خليفي بخش علي وانگر هميشہ پيو خوشيون ڪرين ۽ ڪلين مون عرض ڪيو تہ حضرتا! آئون ڪونہ ٿو ڪلان، سائين جن ٿا ڪلن، پوءِ فرمايائون تہ هميشہ خوش رهڻ بہ ايمان جي نشاني آهي.

6-نقل: حقائق آگاهہ سيد ميان اول شاهہ رهندڙ ديهہ شادي واقع پرڳڻي روپاهہ جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر مون سندن خدمت بابرڪت ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! قبض واري حالت ۾ مراقبي مان ڪو فائدو نہ ٿو پهچي ۽ حالت واري وقت ۾ مراقبي جو احتياج ئي ڪونہ ٿو رهي باقي پوءِ مراقبي مان فائدو ڪهڙو؟ پاڻ جواب ۾ فرمايائون مبتدي طالبن جي تعليم لاءِ.

7- نقل: صاحبزادو والاتبار ميان هدايت الله شاهہ رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ پاڻ لوءِ (گهوٽڪي) جي بزرگن جي معاملي فيصل ڪرڻ لاءِ حاڪمن جي

چوڻ موجب مخدوم صاحب محمد عاقل کهڙن واري رحمة الله عليہ سان گڏجي اوڏانهن اسريا هئا. اتي پهچڻ کانپوءِ فقيرن تي غير جنس جي صحبت ۽ لوءِ وارن بزرگن جي ارادت منديءَ نہ هجڻ ڪري ڏاڍو قبض ۽ توقف ٿي پيو. انهيءَ قبض جي ڪري ئي صاحبزادي ميان محمد حسن شاهہ جن عرض ڪيو تہ حضرتا! لڳن ۾ خارش ٿي پئي آهي تنهن لاءِ ڪبڙ جي پيرونئن ڪائڻ جي ضرورت اٿم مونکي رخصت ملي؟ پاڻ ڪيس موڪل ڏنائون ۽ وري مون کان پڇيائون تہ اي بابا! توکي بہ متان قبض هجي. عرض ڪيم تہ حضرتا، قبض آهي پر قبض مان ذوق اچي ٿو پوءِ پاڻ فرمايائون تہ طالب کي کپي تہ جيئن بسط مان لذت جو حظ وٺي ٿو. تيئن قبض مان بہ ذوق حاصل ڪري.

8- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ پاڻ حديث شريف کان بيان فرمايائون تہ هيڪر حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن اصحابن سڳورن کان پڇيو تہ اهو ڪهڙو وڻ آهي جو خزان توڙي چيٽ ۾ هميشہ هڪ جهڙو سرسبز ۽ تازو ٿو رهي ۽ نڪو ڪومائجي نڪي سندس پن ٿا ڇڻن. اصحابن سڳورن مان ڪنهن کي بہ ان جو اطلاع حاصل نہ ٿي سگهيو. مگر ابن عمر رضي الله تعاليٰ عنہ سمجهي ورتو پر ان وقت چمار جو ننڍو هو تنهن ڪري چپ ڪري ويو! پوءِ پاڻ ٻڌايائون تہ اهو وڻ ڪجيءَ جو آهي، جو هميشہ تازو ٿو رهي. اتي حضرت عبدالله بن عمر رضي الله تعاليٰ عنہ عرض گذاريو تہ حضرتا! مون کي اهو دل ۾ اچي ويو هو پر خليفن سڳورن ۽ ٻين وڏن اصحابن هوندي جرات ڪرڻ مناسب نہ سمجهيم.

حضرت مرشد مربي قدس سره جن هن حديث مبارڪ بابت سمجهاڻي ڏني تہ کجي مان مراد آهي ڪامل انسان، جو مصيبتن ۽ ايذائن ۽ مرضن وغيره جي خزان وارد ٿيڻ وقت بہ خوش خورم ۽ سلامتي حفظ ۾ رهي ٿو. انهن مان ڪيس ڪو ڏک ڪونہ ٿو پهچي جيئن تہ قرآن مجيد ۾ ارشاد آيل آهي تہ:

" الا ان اولياءَ الله لا خوف عليهم ولاهم يحزنون" يعني خبردار بيشڪ الله تعاليٰ جلشانه جا جيڪي دوست آهن تن جي لاءِ نڪو خوف آهي ۽ نڪي هو غمگين ئي ٿين ٿا. ۽ ٻيا عام ماڻهو ٻين وڻن جي مثال آهن جو ٿورڙيئي تڪليف سان ملول ۽ ڏکايل ٿي پون ٿا. جيئن ٻيا وڻ ٿورڙيئي تڪليف اچڻ سان پنهنجا پن ڇاڻي ڪومائجي ويندا آهن ۽ هڪ حال تي قرار نہ هوندو اٿن، بلڪ ڪڏهن خزان ۾ تہ ڪڏهن بهار ۾ تهڙي طرح هو بہ ٿورڙيئي تڪليف سان همت هاري ٽپڙ اچلائي ڇڏيندا ۽ هڪ حال تي نہ هلندا ڪڏهن خوش تہ ڪڏهن رنج.

فصل ڇهون

خوابن ۽ سندن تعبيرن بابت نقلن ۾.

1- نقل: هيڪر پاڻ بيان فرمايائون ته حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم مڪه شريف جي فتح ڪرڻ کان اڳ مدينه منوره ۾ خواب ڏٺائون ته ڄڻ ڪعبت الله شريف جو طواف پيا ڪيون، پوءِ صبح جو اهو خواب اصحابن سڳورن سان بيان فرمايائون، اصحابن سڳورن عرض ڪيو ته حضرتا! حضور جن جو خواب پڪ آهي ته حق ۽ سچ آهي، تنهن ڪري ڪعبت الله شريف جي زيارت لاءِ تياري ڪرڻ گهرجي. پوءِ پاڻ ستن سون اصحابن سڳورن جي جلوس ۾ ڪعبت الله شريف جي زيارت لاءِ احرام ٻڌي مڪه معظمه ڏانهن روانا ٿيا. جڏهن حديبيه وٽ پهتا. جا مڪه معظمه کان ٽن ڪوهن پنڌ تي آهي. تڏهن پاڻ اتي نزول فرمايائون ۽ مڪه معظمه وارن ڏانهن هڪڙو ماڻهو روانو ڪيائون ته اسين اوهان سان وڙهڻ ڪونه آيا آهيون، بلڪه بيت الله جي زيارت لاءِ آيا آهيون تنهن لاءِ اوهين روڪ نه ڪريو، ته اسين زيارت ڪري موٽي وڃون. انهن ظاهر ۾ ته موڪل ڏني، پر مخفي طرح پنهنجو لشڪر گڏ ڪرڻ شروع ڪري ڏنائون ۽ مڪه شريف ۾ پسگردائي کان چار هزار کن ماڻهو گڏ ڪري جنگ لاءِ تيار ٿي ويٺا. پاڻ ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم صلح جي ڪوشش لاءِ اصحابن کي وري وري پيو موڪليو پر ڪنهن به طرح صلح ۾ نه پيا اچن. نيٺ پاڻ اميرالمؤمنين عثمان رضي الله تعاليٰ عنه کي صلح جي ڳالهين ۽ زيارت جي اجازت لاءِ موڪليائون، جڏهن حضرت عثمان رضي الله تعاليٰ عنه مڪي شريف ۾ آيو تڏهن مڪي شريف وارن خيال ڪيو ته حضرت عثمان رضي الله تعاليٰ عنه پيغمبر ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم جي وڏن اصحابن مان آهي تنهن ڪري ڪيس شهيد ڪري وجهون، انهيءَ ڪري حضرت عثمان رضي الله تعاليٰ عنه کي اتي ڪٽي قيد ڪيائون، ته اينتري ۾ مڪي معظمه وارن مان ڪنهن شخص اچي حضور مبارڪ ۾ خبر پهچائي ته حضرت عثمان رضي الله تعاليٰ عنه کي ڪفارن شهيد ڪري وڌو آهي. پاڻ ان وقت هڪ ڪنڊي جي وڻ هيٺان آرام منجهه هئا جو ڪنڊيءَ جون ٽاريون سندن پٺي مبارڪ تي پئي پيون ۽ هڪڙو اصحابي سڳورو ٽاريون هٿ سان جهليو ويٺو هو. پاڻ انهيءَ خبر ٻڌڻ شرط ننڊ مان اٿيا ۽ سيني اصحابن سڳورن کي گهرائي فرمايائون ته مون سان هن انجام تي بيعت ڪيو ته اوهين مڙئي هن ڪفارن جي جهاد ۾ اول کان آخر تائين سيئي ڪسي ساهه ڏيندؤ ۽ هڪ به پوئتي مديني

منوره ڏانهن کڻي ويندو.
سيني اصحابن سڳورن ارادي ۽ عقيدت جو مٿو صداقت جي زمين تي رکيو ۽ سچي دل سان اهو انجام ڏنائون ۽ بيعت جو هٿ حضرت پيغمبر صلي الله عليه وآله وسلم جي هٿ مبارڪ ۾ ڏنائون. پوءِ جڏهن اها خبر مڪي شريف وارن کي پهتي تڏهن سمجهيائون ته وڏي جنگ ٿي پوندي، انهيءَ خوف کان صلح ڪيائون، ۽ پين شرطن سان گڏ هي به شرط وڌائون ته جيڪو به مڪي شريف وارن مان اوهان ڏي مسلمان ٿي ايندو تنهن جي بازو اسان کي موٽائي ڏيندؤ، باقي جيڪو مسلمانن مان ڪفارن وٽ ايندو سو اوهان کي موٽائي نه ڏنو ويندو، ۽ اهو عهد نامو ڏهن سالن تائين قائم رهندو. پاڻ اهو عهد نامو قبول ڪري ساڻن صلح ڪيائون ۽ انهن حضرت عثمان رضي الله تعاليٰ عنه کي ڇڏي ڏنو، پاڻ ڪعبت الله شريف جي زيارت مهمل ڪري مديني منوره ڏانهن موٽڻ جو ارادو ڪيائون. اڃا مڪي شريف وارن جا وڪيل جي صلح لاءِ آيل هئا سي اتي ويٺا ئي هئا ته هڪڙو شخص مڪي شريف مان اچي حضور مبارڪ ۾ اسلام جي عزت سان مشرف ٿيو. ڪفارن چيو ته هي پهريون واقعو آهي. عهدنامي جي شرط موجب سندس بانهن اسان جي حوالي ڪيو. پاڻ انجام موجب انهيءَ اصحابي سڳوري جو بازو ڪين ڏنو ۽ اصحابي سڳوري کي دلداري ڏنائون ۽ دعا فرمايائون ته الله تعاليٰ جلشانه تنهنجو نگهبان ٿيندو. حضرت اميرالمؤمنين عمر رضي الله تعاليٰ عنه کي اصحابي سڳوري جو بازو ڪفارن کي ڏيڻ جي ڳالهه ڏاڍي ڏکي لڳي ۽ جوش مان ڪي سخت الفاظ حضور مبارڪ ۾ چئي ويٺو. پاڻ فرمايائون ته حضرت عمر رضي الله تعاليٰ عنه پنهنجي انهي ڳالهه کي ياد ڪري ساري ڄمار رئندو هو ۽ افسوس ڪندو هو. نيٺ جڏهن اهي ڪفارن جا ايلچي اصحابي سڳوري کي پاڻ سان وٺي موٽيا، تڏهن انهيءَ اصحابي سڳوري کي هٿيار هٿ ۾ ڪونه هو پوءِ ڇا ڪيائين جو جهٽ ڏيئي هڪڙي ڪافر جي ترار ڦري انهيءَ سان ڏڪ هڻي ماري وڌائينس ۽ ٻيو اهو حال ڏسي ڀڄي ويو. اصحابي سڳورو انهي خوف کان ته متان مون کي موٽائي ڪفارن جي حوالي ڪن، حضور مبارڪ ۾ نه آيو، بلڪ جنهن رستي سان مڪي شريف وارا شام ملڪ ڏانهن سوداگري لاءِ ويندا هئا. انهي رستي سان هڪڙي جبل تي وڃي ويهي رهيو. ٻيا به ڪي ماڻهو مڪي شريف مان اسلام تي آيا سي به مڪي شريف مان نڪري انهي جبل تي اچي اُ ن اصحابي سڳوري سان مليا. جو نيٺ وڌندي اچي سٺر کن گڏ ٿيا. تن ڇا ڪيو جو جيڪو قافلو مڪي شريف جي ڪفارن جو شام ڏي ويندو يا شام کان ايندو هو، سو ڪافرن حربين جو مال ڇاٽي ڦري ويندا هئا، جنهن ڪري

شام ۽ مکي شريف جي وچ ۾ قافلن جو اچڻ وڃڻ بلڪل بند ٿي ويو ۽ مکي شريف وارا ڪفار اچي تنگ ٿيا. پنهنجي مقرر ڪيل شرط مان پاڻ ڦاٿا! نيٺ حضور مبارڪ ۾ پيغام موڪليائون ته جيڪو شرط اوهان ۽ اسان جي وچ ۾ هو سو اسان ڪان پچي پيو اسان پاڻ ان کي خوشي سان رد ٿا ڪيون، هيئنر جيڪو ماڻهو اسان مان اوهان جي خدمت ۾ حاضر ٿئي ته ان کي ڪا جهل ڪانه آهي، پلي پيو اچي، تڏهن پاڻ انهن اصحابن سڀني سڳورن کي پاڻ وٽ گهرائي ورتائون. اهو پهريون اصحابي سڳورو جيڪو اول اول انهيءَ جبل تي آيو هو، سو اتي فوت ٿي ويو، باقي ٻيا اصحابي سڳورا اچي خدمت ۾ حاضر ٿيا انهيءَ اصحابي سڳوري جو مقبرو اڄان تائين انهي جبل تي موجود آهي. هي مڙوئي تفسير حسيني سورت " انا فتحنا" ۾ ذڪر ڪيو اٿس.

2- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليه نقل ڪري ٿو ته هيڪر مون خواب ۾ ڏٺو ته هڪڙي ٿلهي ۽ وڏي اٺ جي مهار جو ان جهڙو مون دنيا ۾ ڪڏهن ڪونه ڏٺو آهي منهنجي هٿ ۾ ڏني اٿن ۽ انهيءَ اٺ تي هڪڙو ڇوڪرو چڙهيو ويٺو آهي ۽ اٿين به معلوم ٿئي ٿو ته اهو اٺ ڇوڪري سميت مونکي بخشيو اٿن. اوچتو اهو اٺ منهنجي هٿان مهار ڇنائي وٺي هوا تي اڏاڻو ۽ ڇوڪرو متانس هيٺ ڪري پيو ۽ ڪرنديئي سندس جسم پاٽي وانگر ڳري هارجي ويو. انهيءَ خواب ڪان منهن جي دل ۾ اچي خوف ۽ رعب ويٺو ۽ اهو حال حضرت مرشد مربي جي خدمت ۾ عرض ڪيم. پاڻ سندس تعبير فرمايائون ته وجود اٺ جي مثال آهي ۽ ڇوڪر مان مراد آهي نفس، جو وجود واري اٺ تي چڙهيو ويٺو آهي. پوءِ جڏهن وجود وارو اٺ مستي ۾ اچي هستي جي مهار ڇنائي وڌائين ته پوءِ نفس وارو ڇوڪر ماري وجهندو ۽ نفس ۽ هستي جي قيد ڪان ڇٽي پوندو. پوءِ فرمايائون ته هي خواب سٺو ۽ چڱو آهي ان ڪان ڊپ نه ڪرڻ گهرجي، بلڪ هن مان فرحت پيدا ٿيندي.

3- نقل: خليفو جامع ملفوظات رحمت الله عليه نقل ڪري ٿو ته هيڪر ابتداء حالت وارن ڏينهن ۾ هڪڙي رات واقعات ۾ پيو ڏسان ته گويا اسلام جو لشڪر ڪفارن سان جنگ ڪري رهيا آهن. اسلامي غازين جي لشڪر ۽ ڪفارن جي ڪٽڪ جي وچ ۾ هڪڙو وڏو واهه پاڻيءَ سان پريو پيو وهي. جنگ ڪندي ڏٺم ته ڪفارن جو لشڪر غلبو ڪري ويو ۽ اسلامي لشڪر هيٺو ٿي پيو. تڏهن انهن غازين مون کي چيو ته تون هي حال وڃي حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم جن جي خدمت ۾ عرض ڪر، آءُ انهن جي استدعا موجب حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم جن جي حاويلي مبارڪ جي دروازي تي

آيس ۽ ڏٺم ته هڪڙا ٻه ملائڪ دربان ٿيا بيٺا آهن. مون انهن کي چيو ته هي حال وڃي حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي حضور مبارڪ ۾ عرض گذاريو. پر هنن اندر وڃڻ کان انڪار ڪيو ۽ چيائون ته اسان کي اندر وڃڻ جي مجال ڪانهي تڏهن آءُ پاڻ خدمت شريف ۾ وڃي اسلامي لشڪر جي شڪست جو احوال عرض ڪيو ۽ اندر وڃي ڏٺم ته حضور صلي الله عليہ وسلم جن جي صورت مبارڪ ساڳي حضرت مرشد مڪرم قدس سره جي صورت جهڙي آهي. پاڻ منهنجو عرض ٻڌي پنهنجي ذات شريف اٿي اسلامي لشڪر جي مددگاري لاءِ تشريف فرمايائون ۽ هي عاجز ٻه خدمت سڳوري ۾ ساڻ هو. پوءِ پاڻ اسلامي لشڪر جي وچ ۾ ايندي ئي حملي ڪرڻ جو حڪم ڏنائون، ڏٺم ته ڪفارن جي لشڪر ۾ اچي جو خوف رعب پيو سو هڪ گهڙي ٻه تاب نہ جهلي سگهيا. ۽ سڀ ڏڪندا ڦرڪندا وڃي پڳا ۽ اسلام جي فتح ٿي وئي. وري جو ڪٽي نظر ڪري ڏسان ته ڪفارن جو لشڪر سڀ پنهنجا مٽ ۽ عزيز قريب خصوصا چاچا، ماما ۽ سوٽ پيا نظر اچن.

اي عزيز! قرآن مجيد ۾ الله تبارڪ وتعاليٰ سچ فرمايو آهي ته " **ان من ازواجكم واولادكم عدولكم فاحذ روهم** " (يعني بيشڪ توهان جون ڪي زالون ۽ توهان جي اولاد مان توهان جا دشمن آهن پوءِ انهن کان پاڻ بچايو.) ۽ حديث شريف ۾ ٻه آهي:الاقارب كالعقارب" يعني مائٽ وڇن جهڙا موذي ۽ دشمن آهن. اهڙي طرح عربي شعر آهي ته:

" الاقارب كا لعقارب في آذاها فيم تفرح بعم او بخال"

(يعني مائٽ ايذاء ڏيڻ پاران وڇن جهڙا آهن، پوءِ چاچن ۽ مامن تي خوشي نہ ڪر.

وكم عم يجيء الغم منهم وكم خال من الاحسان خال !

پوءِ ڪيترائي چاچا آهن جن کان غم ڪانسواءِ ٻيو ڪجهہ نٿو ملي ۽ ڪيترائي ماما مهربانيءَ کان خالي آهن.)

4- نقل : قاصي محمد شفيع رهندڙ پراڻن هالن جو چوي ٿو ته هيڪر واقعات ۾ ڏٺم ته آءُ حضرت مرشد مربي سان سفر ۾ هم رڪاب آهيان. پوءِ پاڻ الله بخش ٽوڙي واري ٽالپر جي دعوت تي جو دائري جهيجاڻي جي وبجهو ويٺل آهن. تشريف فرمايائون، دعوت جي صاحب سندن لاءِ هڪڙو تنبو ۽ قنات شهر جي ڏاکڻين ۔ پاسي کان ايو ڪري ڇڏيو هيو پاڻ اتي اچي لٿا. ۽ اڳين نماز ڪانپوءِ جماعت سان ويٺي صحبت فرمايائون ته اوچتو ئي اوپر جي طرفان پڙهي جو آواز آيو ته حضرت رسالت پناهہ صلي الله عليہ وآله وسلم جن تشريف فرما ٿين ٿا، مون

انهيءَ سڌ پڌڻ شرط اوڏهين نظر ڪٽي نهاريو تہ واقعي حضرت سرور ڪائنات صلي الله عليہ وآله وسلم جن اچي دستار شريف ۽ اچي چادر سان ڪجهہ سٽيي پٺي ڏيڪارجي ٻارهن ماڻهن سميت تنبو ڏانهن اچي رهيا آهن. پرڏٺم تہ سندن صورت مبارڪ ۽ قد قامت هلڻ چلڻ دستار شريف سڀ مرشد معظم جهڙا آهن، نيٺ پاڻ تنبو جي اترپاسي کان تلندا الهندي طرف اچي پهتا. پر حضرت مرشد معظم جن جيئن ويٺا هئا، تيئن ويٺا رهيا، نڪو اٿيا نہ التفات ڪيائون ۽ جماعت مان بہ جو جتي سو تتي ويٺو رهيو، اتي مون کي نهايت عجب لڳو ۽ دل ۾ خطرو پيو تہ حضرت مرشد مڪرم جن باوجوديڪ حضرت پيغمبر صلي الله عليہ وآله وسلم جن سان اينتري محبت ۽ اتحاد رکندا آهن جو اندازي کان ٻاهر تہ بہ اڄ پاڻ اهڙي ويجهڙائي ۾ آيا تہ اٿي استقبال ئي ڪونہ ڪيائون؟ آخر ڏٺم تہ حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن حضرت مرشد مڪرم جن جي ڪٽ تي اچي ويٺا ۽ سندن ويهڻ ڪري ڪٽ جو چيڪٽ ٿيو سو بہ مون پنهنجن ڪنن سان ٻڌو. ڪجھ وقت پاڻ اتي ويٺا هئا. قدقامت ۾ صورت مبارڪ ۾ ٻئي هڪ پيا نظر اچن. البت لباس ۾ تفاوت ڏيڪارجي پيو. ٿوري دير ڪانپوءِ جان نهاري ڏسان تہ اتي رڳو پاڻ ويٺا هئا، انهيءَ واقعي کان آءٌ حيران رهجي ويس ۽ اهو سمورو احوال حضرت مرشد ڪريم جي اڳيان پيش ڪيم. پاڻ فرمايائون تہ مبتدي مريد کي گمان آهي تہ حضرت پيغمبرڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن پيا آهن ۽ مرشد ٻيو آهي پر ائين نہ آهي جيڪي آهي سو سڀ محمدي حقيقت آهي صلي الله عليہ وآله وسلم ٻيو ڪجهہ ڪونهي. ۽ ظاهري صورتن جو اختلاف رڳو ڪنهن حڪمت لاءِ آهي نہ تہ يڪ ذات ۽ يڪ وجود آهي.

5- نقل : بهادر خان نظاماڻي جو سائين جن جي مريدن ۽ سنڌ جي حاڪمن جي وڏن اميرن مان هو! سو نقل ڪري ٿو تہ آئون حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي رويت مبارڪ يعني زيارت لاءِ درود شريف گهڻو پڙهندو هوس. هڪڙي رات خواب ۾ پيو ڏسان اتر طرف کان فقيرن جو غوغاءُ وڃي اٿيو. آءٌ گهر کان نڪري شهر کان ٻاهر الهندي طرف کان مسجد آهي انهيءَ وٽ وڃي رستي تي بيٺس، تہ فقيرن جي جماعت اچي لنگهي، جن کي پوشاڪون سايون طوطي جي کنڀن جهڙيون پهرييل هيون. مون انهن کان پڇيم تہ هي ڪير آهن؟ جواب ڏنائون تہ حضرت اميرالمؤمنين حضرت علي ڪرم الله وجهہ جن اچن ٿا تہ اينتري ۾ ٻي جماعت اتان اچي لنگهي انهن کان پڇم تہ هي ڪير آهن؟ جواب ڏنائون تہ حضرت امام الاورعين حضرت عثمان بن عفان رضي الله تعالىٰ عنہ آهن. ان ڪانپوءِ وري ٽين جماعت ظاهر ٿي، مون پڇيم تہ هي ڪير آهن؟ جواب

ڏنائون ته هي اميرالمؤمنين امام العادلين حضرت عمر بن خطاب رضي الله تعاليٰ عنہ آهن. وري ڏٺم ته انهن کان ٻي هڪ وڏي جماعت ٿي اچي، پڇيم ته هي ڪهڙي جماعت آهي؟ فرمايائون ته حضرت اميرالمؤمنين امام الصديقين حضرت ابابڪر الصديق رضي الله تعاليٰ عنہ جن ٿا اچن. انهن جي پويان وري ڏٺم ته هڪ وڏي جماعت غوغاءُ مولودن ۽ سماع سان پيا اچن عرض ڪيم ته هي ڪيرآهن؟ ڏسيائون ته حضرت رسالت پناهہ سردار دوجهان صلي الله عليہ وآله وسلم جن تشريف فرما ٿا ٿين. مون ڏٺو ته برابر پاڻ هڪڙي عمدي تکي گهوڙي تي سوار ٿي پياآچن!

حضرت سرور ڪائنات صلي الله عليہ وآله وسلم جي جمال با ڪمال جي زيارت کان مشرف ٿيس ۽ چتائي منجهن نظر ڪري ڏٺم ته سندس صورت مبارڪ قدقامت ساڳو حضرت مرشد مربي قدس سره وانگر آهي. مون اها سموري حقيقت مرشد معظم جي حضور ۾ عرض گذاري، پاڻ فرمايائون ته جنهن کي الله تبارڪ وتعاليٰ گهرندوآهي ته ان کي اهڙن مشاهدن سان ويساهہ جي زيادتي ۽ صداقت ۽ اخلاص جي ترقي پنهنجي فضل عميم سان ڏهوڻ ڪري ڏيندو آهي.

6-نقل : جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو ته هيڪر مون حرمين شريفين جي زيارت لاءِ حضرت مرشد معظم وٽ اجازت جو عرض پيش ڪيو. انهن ڏينهن ۾ موسم اهڙي هئي جو پنجن ڇهن مهينن اندر حاجي زيارت ڪري موٽي گهر اچي ٻي پهتا ۽ مڏئي بندر جي ميربحرن مونکي جهاز جي سواريءَ لاءِ دعوت ٻي ڪيائون ته جيڪڏهن اوهانکي حرمين شريفن وڃڻ جو خيال هجي ته جهاز جي اچڻ وڃڻ جو ذمو اسان تي آهي ۽ اوهان جي خدمت ۽ ٽهل ۾ حتي المقدور قصور ڪونہ ڪنداسون. پاڻ منهنجو اهو عرض ٻڌي فرمايائون ته مڙسن تي ڪنهن جو قيد ڪونهي بلڪ مختيارآهن. پوءِ پنهنجو واقعو بيان فرمايائون ته هيڪر مسجد شريف جي صحن ۾ رات جو مراقبي ۾ ويٺا هئاسون ته ائين مشاهدي ۾ آيو ته گوياڪ حضرت پيغمبر صلي الله عليہ وآله وسلم جن جي روضي اطهر جي سامهون ويٺا آهيون ۽ اترئين طرف کان وڏيون ماڙيون پيون نظر اچن. انهن ماڙين تي ڏسون ته هڪڙو ڪتو پيو ڀونڪي، ڪتي جي ڀونڪار تي اسان کي هوشياري ٿي ڏٺوسون ته اهو ڪتو اسان جي ماڙيءَ تي پيو ڀونڪي، ٻيو بہ بيان فرمايائون ته اسان جي جماعت مان هڪ افغان فقير ابو طلحہ نالي حرمين شريفين جي زيارت لاءِ ويو هو. پوءِ جڏهن زيارت ڪري موٽيو تڏهن خيال ٿيس ته جيڪر زمزم جو پاڻي تحفي طور مرشد لاءِ وٺيو وڃان پر هلندي مهل ڪيس وسري ويو ۽ هڪڙي منزل ڪري اچڻ ڪانپوءِ ياد پيس، ويچاري کي دل ۾ پريشاني ٿي پيئي ۽

انهيءَ پريشاني ۾ ننڊ جي گهل اچي ويس خواب ۾ کيس سمجهاڻي ڏنائون ته اي فقير تون خاطر جمع رک چو ته تنهنجي مرشد جي مسجد کان الهندي پاسي واري کوهه جا چشما ۽ زمزم جي کوهه جا نار پاڻ ۾ ڳنڍيي ڇڏيا اٿؤن. انهيءَ کانپوءِ کيس دلجاءِ ٿي ۽ خاطر جمعي سان هتي اچي اها حقيقت اسان کي بيان ڪري ٻڌايائين.

7- نقل : جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو ته هيڪر مون سندن خدمت ۾ عرض گذاريو ته حضرتا! مون خواب ۾ ڏٺو آهي ته جڻ مسجد شريف ۾ وڃي پيشاب ڪيان ۽ ايترو ته پيشاب ڪيو اٿم جو ساري مسجد ڀرجي وئي آهي، پاڻ فرمايائون ته توهان مسجد شريف ۾ پيشاب ڪيوآهي. پر اسان خواب ۾ ڏٺو هو ته جڻ ڪعبت الله شريف ۾ ٿا پيشاب ڪيون. انهيءَ جو تعبير هي آهي ته خلق کي گهڻو فيض پهچايو ويندو ۽ تلقين جي زيادتي ۽ دنيا جو ترڪ حاصل ٿيندو.

8- نقل : جامع ملفوظات رحمت الله عليہ نقل ڪري ٿو ته هيڪر واقعات ۾ ڏٺم ته بارش جي مند آهي، انهيءَ ۾ آءُ هڪڙي شهر ۾ وڃي نڪتو آهيان. شهر ڏسان ٿو ته تمام عمدو ۽ منجهس ماڻهو بہ بلڪل گهڻا پيا ڏيکارجن. پر آءُ انهن مان ڪنهن کي بہ ڪونہ سڃاڻا. ان شهر جي بازار اوبر کان ورتيون الهندي هليو ويس، جڏهن بازار جي پڇاڙي وٽ پهتس تڏهن اتي اتر جي طرف کان هڪڙي ننڍڙي مسجد نظر آيم، اتي اڳين نماز جي ادا ڪرڻ جي خيال سان لنگهي ويس ۽ ڪونرو پري اتان اترپاسي پيشاب ڪرڻ جي خيال سان وڏي هليس، آڏو ڏٺم ته هڪڙي ڪڏ آهي. اتان پنجهو پيا ڪدن ۽ اتي پتر بہ گهڻا پيا هئا، اتي ويهي پيشاب ڪيم، پيشاب ڪندي ايرندي طرف کان ڏٺم، ته هڪڙا بہ شخص هڪڙي جاءِ ۾ ويٺا پنگ گهوٽين سندن گهر بہ اتان ويجهڙا پيا ڏيکارجن ۽ انهن ٻنهي شخصن جي پرسان هڪ نچڻي عورت اڌيڙ عمر جي بہ ويٺي هئي، انهن شخصن ان عورت کي چيو تہ نہ چڏ هن فقير کي سندن چوڻ تي هوءَ اٿي ۽ منهنجي پوئتان ڊوڙي، آئون الهندي ڏي رخ رکي وٺي ڀڳس، اهو ڊپ بہ ٿيم ته متان اهي بہ شخص بہ منهنجي پوئتان اچي مون کي وٺن، اها عورت بہ منهنجي ڪڍ ڊڪندي آئي تان ته هڪڙي واهه تي اچي پهتس، جنهن ۾ مڙس کان تار پاڻي بي اڙهو. اتي اها زال مون کي اچي پهتي ۽ پوبان مون کي اچي چيلهہ ۾ ورتائين ۽ وٺڻ سان اچي زمين تي ڪري مون پنن... ڇهائي ڏٺو ته رڳي عورت آهي ۽ هو ٻئي جڻا پنهنجي هنڌ ويٺا آهن. اتي انهيءَ عورت کي لتون ۽ مڪون هڻي پاڻ کان پري ڪيم ۽ انهي واهه مان جهٽ پٽ تري وڃي ٻي پڪ تي بيٺس، اتي ڏٺم ته وچ ۾

درياءَ پيو وهي ۽ لهرون منجهس پيون اٿن. سندس پڪ تي ٻيلو ۽ ڪانهہ جا ٻوڙا بي انداز پيا ڏيکارجن پئي واجهايم تہ ڏسان تہ اها عورت ڪاوڙ ڪان مون کي پوندا پئي ڏي، پوءِ اتان درياءَ مان روانو ٿي وري قافلي سان گڏجي موٽي آيس، پوءِ هي واقعات حضور پر نور ۾ عرض گذاريم ، پاڻ فرمايائون تہ انهيءَ زال کي اسان بہ لتون مکون هنيون هيون.

9- نقل : هيڪر پاڻ بيان فرمايائون تہ درگاهہ شريف واري مسجد شريف اڏائڻ کان اڳ اسان جي پڪي محترمہ مقدسہ خواب با صواب (ڪالوحي من رب الارباب) ڏٺائون تہ جنهن جاءِ تي هينئر مسجد شريف اڏيل آهي تہ گويا هڪ متبرڪ مسجد شريف اڏجي تيار ٿيل آهي ۽ انهي مسجد شريف جي اڏائيندڙ کي اينتري تہ تعظيم ۽ تڪريم عطا فرمايل آهي جو بيان ڪرڻ جي طاقت کان زياده آهي. پوءِ صبح جو صاحبن سڳورن اسان سان اهو راتو ڪو خواب بيان ڪري وصيت فرمايائون تہ اوهين چارئي ڀائر گڏجي مسجد شريف جي اڏاوت انهيءَ ڏنل هنڌ تي ڪرائجو تہ جيئن اوهين سڀئي انهي شرف کان مشرف ٿيو . پوءِ پاڻ فرمايائون تہ نيت ٿيو اونئن جيئن الله تبارڪ وتعاليٰ جي گهر هئي" . يعني تہ انهي مسجد شريف جي اڏاوت ۽ فقيرن جي جماعت جو شرف حضرت مرشد مڪرم قدس سره کي ميسر فرمايو ويو ۽ ٻين ڀائرن مان ڪير بہ ڪوبہ انهي ڪم ۾ ساڻن شريڪ ڪونہ ٿيو.

10- نقل : پاڻ فرمائيندا هئا تہ هڪڙي اهل دل حضرت مخدوم صاحب قدس سره کي واقعات ۾ ڏٺو ۽ ڪائنن سڪرات جي حالت ۾ ملڪ الموت ۽ سختي بابت احوال پڇيائين، حضرت مخدوم صاحب جن قدس سره جواب ڏنس تہ اسان نہ ملڪ الموت ڏٺو ۽ نڪا سڪرات جي حالت ئي پسڻ ۾ آئي. رڳو هيترو ٿيو جو اسان تي سڪر (بيخودي) جي حالت غالب ٿي وئي، (جا اڪثر عشق الاهي پاران مٿن طاري هوندي هئي) پوءِ جڏهن انهيءَ مان ڪجهہ افاقو ٿيو، تڏهن پهريان سمجهيوسون تہ هن جهان ۾ آهيون، پر پوءِ ڄاتوسون تہ نہ هن جهان ۾ پهچي وياآهيون.

11- نقل : پاڻ فرمايائون تہ خواب ۾ وهندڙ پاڻي ڏسنداآهن تہ ان جو تعبير لشڪر ڪشي ٿيندو آهي. پوءِ پنهنجو خواب مبارڪ بيان فرمايائون تہ هيڪر خواب ڏٺوسون تہ هڪڙو پاڻي وڏي هيبت سان پيو اچي ۽ اٿين ايندي في الحال اتي جو اتي سڪي ويو، تڏهن انهن ئي ڏينهن ۾ شجاع الملڪ سنڌ ملڪ تي وڏي هيبت ۽ دهشت سان ڪٽڪ چاڙهي آيو ۽ انهي ڪري ماٺهن ۾ وڏي ڀاڄڙ ۽

تفرقو اچي پيو، نيٺ جڏهن سندس مقابلي ۾ هيڏهون سنڌ جا ٽالپر حاڪم فوج تيار ڪري مقابلي ۾ آيا تڏهن شجاع الملڪ ڍل جي بهاني سان ٽورڙي ماليت وٺي موٽي هليو ويو.

12- نقل : جامع ملفوظات رحمت الله عليہ چوي ٿو تہ مون کي حضرت مرشد مڪرم جي هٿ مبارڪ تي بيعت جي شرف حاصل ڪرڻ کان اڳيرو الله تبارڪ وتعاليٰ جي طلب ۽ اشتياق اهڙو تہ دل ۾ وينل هو جو جيڪوبہ ڪو فقيرن جي لباس ۾ ڪو ماڻهو ڏسندو هوس تہ دل ۾ پڪ ٿي ويندي هئي تہ ان کان مون کي خداتعاليٰ حاصل ٿي پوندو. پوءِ هڪڙي رات خواب ۾ ٿو ڏسان تہ آئون گهوڙي تي چڙهيو ٿو اچان. جڏهن جهانگير آباد جي ديهہ واري پراڻي مسجد کان اچي لنگهيس، (جو اها چاچڪن جي پرڳڻي مان هڪ ديهہ آهي) تڏهن منهنجي ڪن تي مسجد شريف مان اندران قرآن شريف جي تلاوت جو پڙلاءُ ڪن تي پيو، جڏهن تہ مون کي طلب جي رغبت نهايت گهڻي ۽ ڪماليت تي هئي، تنهن ڪري گهوڙي تان لهي مسجد شريف ۾ اندر گهڙي ويس، ڏٺم تہ هڪڙو نوڙهو پير مرد مشبه شڪل سان ٻارن کي وينو پڙهائي، ڏسان پيو تہ اهي ڇوڪر سڀ اگهاڙا آهن، باقي جيڪي ڇوڪريون هيون سي ڄمار ۾ ڪجهہ بالغ پيون ڏيکارجن، مگر ڪپڙا پاتل هين، جڏهن آءُ سندس ويجهڙو ويس تڏهن اٿي مون کي ياڪر پائي مليو ۽ هٿ کان وٺي مون کي وهاري ڪلمہ طيب لااله الاالله جي ٽي ڀيرا تلقين ڪيائين، پوءِ ان کان موڪلايم، هو مون سان گڏجي مسجد شريف کان ٻاهر نڪري آيو ۽ چيائين اڀرندي طرف هو شخص تہ ڏس، مون اوڏانهن نهاري ڏٺو تہ هڪڙو چانگ ذات جو شخص مينهون پيو چاري ۽ سندس هٿ ۾ لٺ آهي جنهن تي قرآن ڪريم لڪيل آهي، سو اتان ڏسندو پڙهندو ٿو وڃي. انهي خواب ڏسڻ کانپوءِ ٻارهن ڏينهن گذريا تہ پاڻ مرشد ڪريم قدس سره جن ديهہ لڪڙي ۾ تشريف فرمايائون ۽ آئون اتي وڃي تلقين جي عزت سان مشرف ٿيس.

13-نقل : ميرفقير ناهيو نقل ڪري ٿو تہ هڪڙو پيرزادو وينل ديهہ پيري ڪوڪر، جواکين کان معذور هو. تنهنجي مون سان دوستي هئي، ان مون کي چيو تہ جڏهن حضرت مرشد مربي قدس سره جن هن پاسي تشريف فرمائين تہ مونکي سندن خدمت مبارڪ ۾ پاڻ سان وٺيو هلجانءِ، تہ آءُ سندن هٿ مبارڪ تي بيعت جي شرف کان مشرف ٿيندس پوءِ جڏهن پاڻ لاڙ جي فقيرن جي دعوتن تي تشريف فرمائيا، تڏهن انهيءَ ڪوڪرن جي ديهہ جي ٻاهران اچي لنگهيا، پر مونکي انهيءَ پيرزادي ويچاري جي ڳالهہ دل تان لهي وئي ۽ پاڻ اڳتي وڏي هليا، انهيءَ ڏينهن ذڪڻ جي واءُ گهلڻ ڪري ڏاڍي رئي وٺي اٿي هئي، ائين هلندي پوئتي نهاري ڏٺم

تہ هڪ شخص انهيءَ پيرزادي معذور کي لٺ تي ورتيون پيو اچي، تڏهن مون بہ سندس احوال حضور ۾ عرض رکيو . پاڻ يڪدم گهوڙي تان لهي پيا ، مون پنهنجي چادر هيٺان وڇائي، پاڻ ان تي ويٺا. جڏهن اهو پيرزادو قدمبوسيءَ کان مشرف ٿيو تڏهن عرض ڪيائين، تہ حضرتا! مونکي حضرت غوث الثقلين رضي الله تعاليٰ عنہ کان سائين جن جي مريد ٿيڻ لاءِ امر ٿيو آهي تنهن ڪري مون کي پنهنجي طريقي عاليہ ۾ داخل فرمايو. پاڻ جواب فرمايائونس تہ اي يار! جنهن کي حضرت غوث الثقلين رضي الله تعاليٰ عنہ جي جناب فيضماب کان منهنجي مريد ٿيڻ لاءِ امر ٿيو هوندو تہ انجو مون تي هي حق آهي تہ ڪيس هٿ مان وٺي حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي حضور اطهر ۾ نيئي ڇڏيا نس، پوءِ پاڻ پيرزادي کي پنهنجي مريديءَ سان مشرف فرمايائون.

14- نقل : محمد نظاماڻي پٽ ٻاجهي نظاماڻي جو، جو مخدوم محمد زمان وڏي لواري واري قدس سره الاقدس جي مريدن مان هو. تنهن خليفہ جامع ملفوظات رحمة الله عليہ سان ڳالهہ ڪئي تہ منهنجي پيءُ ٻاجهي فقير چيو تہ هيڪر مون خواب ۾ ڏٺو تہ هڪڙو سادات اتر طرف کان پيدا ٿيو آهي، جو خلق کي ارشاد پيو ڪري ۽ سارو جهان ان جي فيض کان بهره ياب ۽ فيضمند پيو ٿئي. تڏهن اڃا اهو هدايت جو سج (يعني حضرت مرشد مڪرم قدس سره) ڪونہ اڀريو هو. ٻاجهي فقير پنهنجو مٿيون خواب سيني پٽن ۽ مٽن کي ٻڌائي سمجهايائين تہ جڏهن اهو معرفت ۽ حقيقت جو سج اڀري تہ اوهين سڀ ذرڙن وانگر ان جي نوراني شعاع مان بهرہياب ٿجو، ۽ جيڪڏهن آءُ هن فاني دنيا مان رحلت ڪري وڃان تہ هزارين سلام هن ناتمام طرفان انهيءَ محي الدين والاسلام جي حضور ۾ پهچائجو.

15- نقل : عبدالله ذات آريسر حافظ موليڏني هاليپوٽي کان نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آءُ خواب ۾ پيو ڏسان تہ هڪ نوراني شعاع اتر جي طرف کان وٺي سوجهرو ڪيو اٿس ۽ ساري جهان جي افق کي پنهنجي روشنائي سان ويڙهي ورتو اٿس. آءُ دعاگهرندو هوس تہ خدا ڪري اهو حقيقت جو سج شال پنهنجي حياتيءَ ۾ اڀري تہ آءُ بہ سندس عالمگير نورانيت مان بهرہاندوز ٿيان. جو نيٺ منهنجي اها دعا رب العالمين جي درگاهہ ۾ قبول پئي. حضرت محبوب رب العالمين اونداهي جو سوجهرو، ڏکن جو ميٺينڊڙ يعني حضرت مرشد مڪرم جن قدس سره هدايت ۽ ارشاد جو علم بلند ڪري جهان تي فيض جو پاڇو پکيڙيائون . تڏهن آءُ ۽ ادرنالي آريسر ٻئي گڏجي سندن سفر ۾ وڃي خدمت ڪيميا خاصيت ۾ حاضرٿياسون ۽ تلقين جو شرف حاصل ڪري هزارين حمد

هادي ڪريم عزاسمہ جي درگاهہ ۾ بجا آنداسون.

16- نقل : هيڪر پاڻ بيان فرمايائون تہ هڪڙي اصحابي سڳوري حضرت اميرالمؤمنين عمر رضي الله تعاليٰ عنہ کي سندن وفات کانپوءِ خواب ۾ ڏٺو ۽ ڪانئن پڇيائين تہ حضرتا! فوتيءَ کان پوءِ پڇا ڳاڇا بابت احوال ٻڌايو تہ ڪيئن گذري؟ پاڻ جواب ۾ فرمايائون تہ ڪابہ پڇا ڪانہ ٿي چو تہ اسان کي اوهين بہ بيت المال جي ڪنهن بہ معاملي ۾ دست آلودگي ڪانہ هئي، مگر هڪڙي ڏانوڻ بابت البت پڇا ٿيم، جو هيڪر بيت المال جي اٺن جي جت اٺن لاءِ ڏانوڻ اچي گهريا، ۽ مون ڪيس نوان ڏانوڻ بيت المال مان ڏيارياهئا، ۽ پراڻن ڏانوڻن بابت جي وٽس رهيل هئا تن بابت انهي کان ڪابہ پڇا ڪانہ ڪئي سون، تنهن لاءِ اسان کان هت پڇا ڪئي وئي تہ چو بيت المال جو نقصان ڪيئي؟ ۽ انهن پراڻن ڏانوڻن بابت چونہ جاچا ڪئي هئي؟

17- نقل : مير فقير ناهيو نقل ڪري ٿو تہ آءٌ ننڍڙائي واري وقت ۾ جو اجا بلوغت کي ڪونہ پهتو هوس پنهنجي رانهن جي پوک واري ٻني ۾ پنهنجي ناني سان، جو مخدوم بهاءُ الحق والدين ملتاني قدس سره جو مريد هو گڏيو ويٺو هوس، اتي ناني مون کي چيو تہ اي بابا! اسين توڙي ڪٽي ملتان واري مخدوم صاحب قدس سره جا مريد آهيون، پر تون حضرت مرشد الزمان مهدي الدوران جو مريد ٿجانءِ جو سندن نسبت مبارڪ حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآلہ وسلم جي آل اطهر سان هوندي. سو تون انهن جي ارادت جو ڏاڍو پنهنجي عقيدت جي ڪنڌ ۾ ٻڌجانءِ مير فقير چوي ٿو تہ ناني جي انهي ڳالهہ ٻڌڻ شرط منهنجي طبيعت تي جوش اچي ويو ۽ دل ۾ محبت جو سلو سائو ٿي هليو، نيٺ انهن ڏينهن ۾ هڪڙي رات خواب ڏٺم تہ ڄڻڪ دنيا کي باهہ جو ڪڙو ويڙهي ويو آهي ۽ ڪي ماٺهو بيٺا آهن سي منهنجي نالي چون ٿا تہ هن ڇوڪري کي ڇڏي ڏيو چو تہ هي اسان جي مريدن جي جماعت مان آهي. ميرفقير ٿو چوي تہ اجا آءٌ ظاهري طرح سندن ديدار فرحت آثار کان سعادت اندوز بہ ڪونہ ٿيو هوس. پر اتي خواب ۾ صورت مبارڪ ڏسڻ سان منهنجي طبيعت اهڙي تبديل ٿي وئي جو سڪر ۽ بيهوشي جي حالت غالب ٿي وئي، پوءِ انهي خواب کان بعد اٽڪل ست اٺ ورهيہ کن پوءِ جڏهن پاڻ شيخ موٺوءَ جي اسلام واري معاملي بابت حيدرآباد جي قلعي ۾ تشريف فرما ٿياهئا، تڏهن مون سندن اچڻ جي هاڪ ٻڌي اچي خدمت ۾ مشرف ٿيس ۽ زيارت ڪرڻ شرط جهٽ پٽ سڃاڻي ورتم، تہ هي اها ساڳي صورت مبارڪ آهي جنهن خواب ۾ منهنجي دل چاڪ ڪري ڇڏي هئي، جڏهن يقين دلنشين ٿيو تڏهن تلقين جي لاءِ اچي حضور مبارڪ ۾ وينس تہ

منهنجو چاچو جوات مون سان گڏ هو. تنهن زور سان مون کي حضور مان اٿاري ورتو ۽ چيائين تہ تون چريو ٿيندين. پاڻ مون کي فرمايائون تہ تون ذڪر فڪر سان مشغول هوندين. ان وقت تہ تلقين وٺڻ کان محروم رهجي ويس، پر سندن محبت ۽ اراد ت جو تير چوٽي تائين دل ۾ گهڙي ويو. حقيقت ۾ مريد ٿيڻ مان مطلب آهي بہ اهو پوءِ جڏهن ٻي ڀيري پاڻ لاڙ ڏي تشريف فرما ٿيا تہ ظاهري طرح سندن هٿ مبارڪ تي بيعت ڪري تلقين حاصل ڪيم.

18- نقل : ساڳو مير فقير ناهيونقل ڪري ٿو تہ هيڪر مون تي قرضدارن جو ڪجھ سارو قرض ٿي ويو هو. ڳٽني ڪري ۽ ظاهري طرح قرض جي ادا ڪرڻ جي ڪا صورت نظر ڪانہ پئي اچي، تنهن ڪري قرض خواهن جي خوف ۽ قرض جي ڳٽني ڪري هميشہ دل تي گرانباري ۽ خطرو رهندو هو. هڪڙي ڏينهن مراقبي ۾ وينو هوس تہ اتي ظاهر ظهور بنا ننڊ ۽ گيرٽ جي حضرت مرشد ڪريم قدس سره کي ڏٺم تہ مون کي پيا فرمائين تہ قرض بابت ڪو وسواس نہ ڪر ڇو تہ تنهنجي قرض ادا ڪرڻ جو ذمو اسان تي آهي.

19-نقل : محمد فقير حجام رهندڙ بهادر خان نظاماڻي جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر مون خواب ۾ حضرت مرشد مڪرم قدس سره کي ڏٺو تہ پاڻ حوض ڪوثر جي ڪناري تي ويٺا آهن ۽ سندن منهن مبارڪ ڳاڙهي ورن پيو ڏيکارجي، ۽ حوض ڪوثر جو پاڻي بہ ڳاڙهي رنگ پيو وهي تہ ايتري ۾ حضرت ميان صاحب جن قدس سره بہ اچي نڪتا ۽ حضرت مرشد مڪرم قدس سره کي فرمايائون تہ اتي ويٺا آهيو؟ پاڻ فرمايائون تہ هائو پوءِ ڏٺم تہ سائين جن جا سيئي مريد اتي لباس پهريو حاضر ويٺا آهن ۽ ٻيا ڪي اهل مماتي جا اگهاڙا پيا ڏيکارجن ۽ ڪي تہ رڳا هڏا ٿيا مٽيءَ تي پياهئا.

اي عزيز! اهي اگهاڙا يا هڏا ٿيل اهي ڪامل شخص آهن جن کي وهم جو لباس، ۽ خيال وارو جسم فنا ٿيل آهي، جڏهن خيالي جسم ڇنو تہ باقي هڏا وڃي رهياهئا. مولانا رومي قدس سره فرمايو آهي تہ:

اي برادر توهمين انديشه **مابقي تو استخوان وريشه**

يعني اي ڀاءُ تنهنجو جسم اهو فڪر يا خيال آهي. باقي ٻيو تون رڳو هڏا ۽ رڳون آهين.

گرگلت انديشه شد تو گلشني **وربود خاري تو هيمہ گلخني**

پوءِ جيڪڏهن تنهنجو خيال گل ٿي پيو تہ تون بہ باغ آهين پر جي تنهنجو خيال ڪنڊي جهڙو آهي تہ تون ٻني جي ٻرڻ جي ڪاٺي آهين.

اي عزيز! اوليائن سڀڙن جو جسو عامين جي جسي وانگر دنيا وي اسبابن جو پليل

نہ آهي، بلڪ خدا تعاليٰ جي قرب، الفت ۽ ورونهہ سان پاليل آهي ۽ دنيا جي مماتي ڪان، " موتوا قبل ان تموتوا" جي امر موجب آزاد ٿي دنيا ۾ ئي حيات جاويد حاصل ڪري ڇڏي اٿن:

مري، جيءَ تہ ماڻين جانب جو جمال
ٿيئين هوند حلال، جي پنداهائي پاڙيين.

20- نقل: خليفو ميان لقمان رحمة الله عليہ محمد خان فقير پرڳڙي ڪان جو تارڪ الاسباب فقيرن مان هو. نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آءُ خواب ۾ پيو ڏسان تہ حضرت مرشد مڪرم رضي الله تعاليٰ عنہ جي روضي مبارڪ ۾ زيارت لاءِ وينو آهيان، تہ ايتري ۾ سندن مزارشريف مان دهشت ڀريل خوفناڪ هڪل آئي تہ ڪڍي ڇڏ، اهي پئسا جيڪي گهر ۾ رکيا اٿي! آءُ اتي حيران رهجي ويس تہ مون وٽ تہ ڪجهہ بہ ڪونہ رکيل آهي، بلڪ ڪيترن وقتن ڪان فاقي ۾ پيا گذاريون. پوءِ بہ انهيءَ هڪل جو ڪهڙو سبب؟ تہ ايتري ۾ وري ٻيهر ساڳيو آواز اهڙي تہ هيبت ۽ دٻدٻي سان پوائنتي هڪل ۾ آيو. جو روضي شريف کي ڏڪائي ڇڏيائين. آءُ انهيءَ ڪان ڊڄي اٿي ٻاهر ٻڪس ۽ بودلي واه جي پڪ سان جوشهر جي وچ ۾ آهي اچي پهتس. اتي ٻيهي پنهنجي چيلهہ ۾ هٿ گهمائي ڏٺم تہ متان ڪا بهلولي چيلهہ سان ٻڌل هجي. پر اتي ڪجهہ بہ ڪونہ هو. پوءِ هڪڙيون چار بهلوليون ياد پيون جي تڏي جي ڳنهڻ لاءِ ڪنهن شخص کي ڏنيون هيم، اهي خواب ۾ ئي انهي شخص کي بخشي ڇڏيم. ان ڪانپوءِ سجاڳ ٿيس ۽ ڏاڍي فڪر ۽ ڏک ۽ ويچار ۾ پئجي ويس تہ هيترو تاب ۽ دهشت روضي شريف مان ڏٺم پر مون وٽ تہ ڪجهہ بہ ڪونهي. جلاليت جو ڇا سبب؟ آءُ انهيءَ ڳڻتي ۾ رهندو هوس تہ نيٺ هڪڙي ڏينهن منهنجو پاءُ انهي منهنجي ڪڪائين ڇن ۾ لنگهي آيو ۽ هڪڙي هنڌ زمين کوٽي دانهن ڪري چوڻ لڳو تہ مون هتي تنهنجي اوطاق ۾ تيرهن رپيا امانت جي جاءِ سمجهي پوري وبو هوس، سي هينئر مون کي هٿ نٿا اچن، تڏهن مون کيس چيو تہ ادا! تنهنجن انهن پيسن مون سان وڏي عقوبت ڪرائي آهي هتان ڪنهن بہ ڪونہ ڪڍيا آهن، نہ ڪو اسان کي تنهنجي رکڻ بابت ڪا خبر بہ آهي چڱي طرح سان ڳولي پنهنجا پيسا ڪڍي وڃ، نيٺ پوءِ ڳولي لڌائين ۽ اتان ڪڍي کڻي ويو.

21- نقل: غلام محمد نظاماڻي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر مون کي حضرت مرشد مڪرم قدس سره جن خواب ۾ پنهنجي مشاهدي ڪان مشرف ڪيائون ۽ فرمايائون تہ اي غلام محمد قرآن شريف جي تلاوت ڪر. مون عرض ڪيو تہ حضرتا! مون ڪان قرآن شريف جو پڙهڻ نٿو ٿي سگهي، پاڻ فرمايائون تہ بہ ڪجهہ

ته پڙهڻ گهرجي مون جواب ۾ عرض گذاريو ته حضرتا! مون کان ڪجهه به نٿو پڇي سگهجي. ان تي پاڻ البت رنج ٿي پيا، ۽ انهيءَ سندن رنجش جي خوف ۾ ئي آءُ سجاڳ ٿي پيس ۽ انهي مهل ئي اٿي وڃي فرهي لڪائي پڙهڻ سان مشغول ٿيس. سندن برڪت جي اثر سان جيڪي اڳي پڙهي وساريو هوم سو سمورو پڙهي ياد ڪري ويس. ۽ اڄ تائين ان ڪي پيو پڙهان باقي وڌيڪ نه ٿي سگهيو.

22- نقل: غلام محمد نظاماڻي نقل ڪري ٿو ته هيڪر واقعات ۾ پيو ڏسان ته هڪڙي مسجد شريف ۾ ڪو متبرڪ مشبه شخص امام ٿيو جماعت ڪي پيو نماز پڙهائي مون ڪي به دل ۾ خيال ٿيو ته جيڪر انهيءَ بزرگ جي پوئتان وڃي نماز پڙهان. جڏهن مسجد شريف جي دروازي تي پهتس تڏهن اتي مون ڪي معلوم ٿيو ته بدعتي ماڻهو ڪي مسجد شريف ۾ اندر اچڻ نٿا ڏين. تن ڏينهن ۾ مون ڪي ناس ڏيڻ جي بدعت پيل هئي، پوءِ جيئن اجا آءُ مسجد شريف جي دروازي ڪان اندر لنگهيس پئي ته ڪنهن شخص منهنجي سيني تي هٿ هٽي پوئتي لوڏي ڪڍيو ۽ اندر اچڻ نه ڏنائين. ايتري ۾ اندران آواز آيو ته انهي ماڻهوءَ ڪي ڇڏيو ته اندر هليو اچي ۽ مون ڪي ڇڏيائون ۽ مون اندر وڃي امام جي ڪڏ نماز ادا ڪئي. پوءِ هيڪر حضرت مرشد معظم جي مزار مبارڪ جي زيارت لاءِ درگاهه ثريا پائگاه تي آيس، ۽ اندر روضي مبارڪ ۾ لنگهي وڃي ويٺس پر دل ۾ اهو ڏک ۽ ويچار هجيم پيئو ته آءُ ناس جي بدعت ۾ گرفتار ٿي ويو آهيان، خبر نه آهي ته منهنجو حال الائي ڪيئن ٿيندو! انهيءَ فڪر ۾ مراقبو ڪري ويٺس ته گهڙي ڪن ڪانپوءِ هڪڙي فقير منهنجي ٻانهن مان وٺي روضي مبارڪ ڪان ٻاهر ڪڍيو ۽ چيائين ته جيڪي حضرت مرشد معظم قدس سره توکي فرمايو سو معلوم ڪيو اٿي؟ مون چيو ته نه، فقير چيو ته حضرت پيرسائين قدس سره فرمايو ته تون بدعت جي فڪر ۾ ويٺو آهين، سو اهو خيال پنهنجي دل مان ڪڍي ڇڏ ان ڪانپوءِ سندن برڪت سان، توڙي ناس جي دٻلي به پلو ۾ ٻڌل هئي، پر ڪڏهن به ناس ڏيڻ لاءِ خيال ڪونه ٻي ٿيو ۽ طبيعت اهڙي ته ناس ڪان ٿهي ويئي جو سندس بوءِ به نه پئي وڻي، پن تن ڏينهن ڪانپوءِ اها دٻلي ڇوڙي اڇلائي ڇڏيم ۽ الله تعاليٰ جي مهربانيءَ سان بدعت ڪان بلڪل ڇٽي پيس.

23- نقل: سيد موج علي شاهه نقل ڪري ٿو ته جڏهن درياءَ درگاهه شريف جي آسپاس وارين زمينن ڪي اچي پائڻ لڳو ۽ پاسي واريون ٻنيون لڳو لڳ پائيندو جوش سان اچي شهر ڪي ويجهو ٻسو جو ديهه مبارڪ جي پائيجي وڃڻ جو يقين ٿي رهيو هو. تڏهن مون ڪي ڏاڍو فڪر ۽ ويچار اچي ٿيو. دل ۾ اهو خيال تمام سختيءَ سان لڳل هو، ته انهي وقت ۾ هڪڙو خواب ڏٺم، ڇٽڪ پاڻ پنهنجي

وڏي صاحبزادي مسند نشين اول سميت روضي مبارڪ ۾ ويٺا آهن. پوءِ جڏهن آءٌ سندن ويجهو ويس، تڏهن پاڻ مون کي امر فرمايائون ته ميان موجل شاهه اوري اچ جو اسين ماني ۽ مڇي ويٺا کائون. تون به اچي اسان سان گڏجي کاءُ. تڏهن آئون سندن حڪم موجب مڇي ۽ ماني ساڻن وچي گڏجي کائڻ ويٺس، انهيءَ وقت خواب ۾ ئي خيال آيم ته هي خواب ٿو لهان ۽ ان جو تعبير اهو آهي جو درياءَ هي شهر پائيندو. پاڻ اتان نقل مڪاني فرمائي اسان جي ويجهڙائيءَ ۾ مسڪنت فرمائيندا ۽ پوءِ ٿيو به نيٺ ائين.

24- نقل: حاجي جعفر نقل ڪري ٿو ته هڪڙي شخص حضرت مرشد مڪرم قدس سره کي واقعات ۾ ڏٺو ۽ کانئن پڇيائين ته حضرتا! موت جو احوال الائي ڪهڙيءَ طرح ٿيندو؟ پاڻ فرمايائونس ته جڏهن هتي ايندين تڏهن پاڻهي معلوم ٿي ويندءِ.

25- نقل: ميرمحمد فقير نظاماڻي نقل ڪري ٿو ته هڪ رات حضرت مرشد مڪرم قدس سره کي خواب ۾ ڏٺم ته پاڻ گويا درگاهه مبارڪ واري مسجد شريف جي پوبان وضو ويٺا سارين. اتي مون سندن خدمت بابرڪت ۾ دعا لاءِ التجا ڪئي. پاڻ جواب ۾ فرمايائون ته ذڪر جي ڪوشش ڪيو ۽ خدا تعالىٰ سان هجو.

26- نقل: عبدالله فقير نظاماڻي نقل ڪري ٿو ته هڪ رات مون خواب ۾ ڏٺو ته حضرت مرشد مڪرم قدس سره جن اسان جي ڳوٺ تشريف فرماٿيا آهن ۽ ميان محمد خان واري اوطاق ۾ کٽ تي ويٺا آهن. آءٌ به اتي ويس ۽ ارادو ڪيم ته پيرين وجي پوان. ته پاڻ مون کي فرمايائون ته اسين توسان ڪونه گڏباسون. ڇو ته دير ڪري آيو آهين. مون سندن اهو ڪلام ٻڌي بي تاب ٿي وڃي پيرن تي ڪريس. پوءِ مون کي هٿ مان وٺي ياڪر پائي فرمايائون ته مرشد جي حضور ۾ دير نه ڪرڻ گهرجي.

اي عزيز! مٿيون فقير ذڪر ۾ غفلت ۽ سستي ڪندو هو ۽ تنهن ڪري پاڻ ڪيس " دير سان اچڻ" جي لفظ سان خبردار ڪيائون.

27- نقل: غلام حسين فقير نقل ڪري ٿو ته هيڪر مون خواب ۾ ڏٺو ته هڪڙو وڏو نانگ ازدها آهي سو مون کي ڏنگ هڻي ويو. انهي ڪري دل ۾ البت هراس ٿي پيو. پوءِ اهو خواب حضرت مرشد ڪريم قدس سره جي حضور ۾ بيان ڪيم. پاڻ فرمايائون ته توکي عشق جو ازدها ڏنگ هڻندو.

28- نقل: بچل فقير نقل ڪري ٿو ته هڪڙي فقير سندن حضور مبارڪ ۾ عرض گذاريو ته حضرتا! مون کي خواب ۾ نظر آيو آهي، ته هڪڙي وڏي ڊنڊ آهي

جنهن ۾ گهٽيون ئي ٻيڙيون پيون ڦرن. نيٺ اهي سيئي ٻڏي ويون. باقي هڪڙي ٻيڙي ڏسان ٿو تہ صحيح سلامت رهجي وئي آهي. پاڻ جواب ۾ فرمايائون تہ ٻيڙين مان مراد آهي مختلف طريقا، جو اهي مڙئي امام صاحب جي ظهوري وقت ڳري چٽ ٿي ويندا، يعني تہ منسوخ ٿي رهندا، مگر رڳو هڪ امام جو طريقو باقي رهندو. پوءِ انهيءَ فقير عرض ڪيو تہ حضرتا! امام حضور جن جي ذات مبارڪ آهي؟ پاڻ ڪسر نفسي ڪري فرمايائون تہ اسين امام جا غلام آهيون.

29- نقل: سليمان فقير سهتو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر مون هڪڙا ٻہ ڪونرا نذراني لاءِ خريد ڪري درگاهہ مبارڪ ڏي ڪٽي هليس، رات واٽ تي پئجي وئي، اوجري جي ڳوٺ ۾ اچي رهيس، اتي رات جو واقعات ۾ پيو ڏسان تہ هڪڙي لانڍي ڪي باهہ اچي ورتو آهي. انهي لانڍيءَ ۾ منهنجا ٻہ پيائر اندر آهن. سي سڙيا ٿا وجن تہ اينتري ۾ حضرت مرشد مڪرم قدس سره اتي حاضر ٿيا ۽ سندن چيلهہ مبارڪ سان ترار ٻڌل پئي ڏيکارجي، پوءِ پاڻ هڪڙي ڪي وارن مان وٺي باهہ مان ٻاهر ڪڍي آيا. باقي ٻيو اوهين باهہ ۾ رهجي ويو. پوءِ جڏهن درگاهہ مبارڪ تي سندن خدمت مبارڪ ۾ حاضر ٿيس، تڏهن انهي واقعات جو مون اجا ساڻن بيان ئي ڪونہ ڪيو تہ ازخود فرمايائون تہ هٿا ٻئي مريد، پر هڪڙي ڪي اسان جا اخلاق هٿا تنهن ڪي باهہ مان ڪڍيوسون، ۽ ٻي ڪي اخلاق حاصل نہ هو تنهن ڪي ڇڏيو سون، پوءِ پاڻ مهرباني فرمائي واقعات جو تعبير تفصيل سان فرمايائون تہ لانڍي مان مراد آهي دنيا ۽ باهہ مان مراد آهي حرص ۽ نفساني سڌون.

30- نقل: محراب فقير سنجراڻي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر منهنجي نياڻي فوت ٿي وئي هئي، جنهن ڪري مون ڪي ڏاڍو ڏک ۽ اندوه ٿي پيو هو. انهي ڏک هوندي پاڻ سخت مرض ۾ گرفتار ٿي پيس، جنهن ۾ موت جي ڌپ اچي ورتو ۽ انهي شدت مرض ۾ وري پوين جي ڏک اچي ورايو. تہ مون ڪان پوءِ انهن جو ڪهڙو حال ٿيندو؟ مطلب تہ انهن ڏکن چوڌاري اچي گهيريو هو تہ انهي وچ ۾ خواب ۾ حضرت مرشد مڪرم قدس سره جي زيارت ڪان مشرف ٿيس. پاڻ مون ڪي فرمايائون تہ اي يار! خدا تعاليٰ ڪانسواءِ ٻي جنهن بہ شيءِ سان دل جو پيار ڳنڍيل هوندو تہ ان مان ضرور ڏک ۽ ايذاءُ خرابي ٿيڻي آهي. ڇو تہ هن جهان جون سڀ شيون فاني آهن. پوءِ جيڪڏهن ڪو شخص انهن شين سان پنهنجي دل ڳنڍي ٿو تہ پوءِ جنهن وقت اها سندس قرب واري شيءِ فنا ٿيندي تہ ضرور ان جي تعلق ڇڄڻ وقت ڏک ۽ اوندهہ پهچندس، يا وري پاڻ فوت ٿيندو تہ بہ اهو تعلق ڇڄندو. ۽ پوءِ بہ انهيءَ شيءِ جي فراق ڪري ڏک ۽ غم ۾ روئندو دانهون ڪندو

ويندو. تنهن ڪري ڏکن ڪان آزاد ٿيڻ جو رستو اهوئي آهي جو غير جي محبت ۽ قرب دل مان ڪڍي خدا تعاليٰ سان ڳنڍجي.

31- نقل: محمد خان پرڳڙي، فتح خان پرڳڙي ڪان نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ ڪڇ ملڪ جي سفر تي چڙهيا هئا ۽ آئون به انهيءَ ملڪ ۾ سندن خدمت مبارڪ ۾ ساڻ هوس. هڪڙو مون ڪي دل ۾ خيال اچي پيو ته حضرت مرشد مڪرم قدس سره جا مڙئي مريد حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليه وسلم جي لقاءِ جي شرف ڪان مشرف ٿي چڪا آهن. آءٌ عاجز اجا تائين مايوس رهيو وتان. انهيءَ خيال ڪري دل ڪي ڏاڍو درد ٿيو. ۽ انهيءَ دل شڪستگي پاران سندن خدمت بابرڪت ۾ حاضر ٿي پنهنجي ڳوٺ موٽڻ لاءِ موڪل گهريم. پاڻ جواب فرمايائون ته توڪي موڪل ڪانه آهي. لاچار ٽڪي پيس، پوءِ جڏهن ڪلر وارو بر لنگهيا سون، تڏهن هڪڙي رات خواب ڏٺم ته هڪڙي وڏي مجلس شوڪت ۽ حشمت سان برپا ٿيل آهي. جنهن بابت ماڻهن ڪان ٻڌم ته هي حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم جي مجلس آهي. تڏهن اتان پڇا ڪيم ته حضرت سيد الڪونين رحمة اللعالمين صلي الله عليه وآله وسلم جن ڪٿي آهن

" انهن مون ڪي حضور جن صلوات الله تعاليٰ عليه والتسليمات جي صورت مبارڪ ڏيکاري ۽ آءٌ زيارت ڪان مشرف ٿي ويس. آءٌ صورت مبارڪ ڏي نهاريندو ئي رهيس ته اها صورت شريف حضرت مرشد ڪريم جي صورت مبارڪ سان متجي وئي ايتري ۾ خواب ڪان سجاڳي ٿي وئي. پوءِ جڏهن حضرت مرشد مڪرم قدس سره جي خدمت مبارڪ ۾ آيس تڏهن پاڻ مون ڪي فرمايائون ته اي فتح خان! لقاءِ محمدي عليه افضل الصلوات واڪمل التحيات ڏٺئه؟ عرض ڪيم ته هائو سائين! حضور سائين جن جي ديدار ڪان مشرف ٿيس، پوءِ فرمايائون ته اي يار! ٻنهي صورتن ۾ ڪو فرق ڪونهي. اتي مون ڪي بلڪل جمعيت ۽ دل جي فرحت حاصل ٿي ۽ تردد ۽ ڳڻتي ۽ شڪ شڪوڪ ۽ دوئي سڀ دور ٿي ويا.

فصل ستون
طلب جي ترغيب بابت نقلن ۾.

1- نقل: هيڪر پاڻ حضرت ميان صاحب جن قدس سره کان نقل فرمايائون ته پاڻ حضرت مخدوم صاحب جن قدس سره کان بيان فرمايائون ته سنڌ جي ماڻهن کي اول آهي. باقي پيچاڙي ڪانهي ۽ پٺاڻن کي اول ڪونهي مگر پيچاڙي اٿن. يعني سنڌ جي ماڻهن کي پهريان پهريان ارادو سچائي ۽ شوق گهڻوئي منهن ڏي ٿو پر پيچاڙي ۾ ثابت قدم نٿا رهن. ۽ پٺاڻن کي پهريان عقيدو ۽ ارادت ڪونه ٿو ٿئي پر پيچاڙي ۾ ارادت مند ٿي وڃن ته پوءِ مرشد جي جمال باڪمال واري شمع تي پاڻ کي پتنگ وانگر جلائي ٿا ڦٽو ڪن. ۽ ٻي طرف ڪيڏانهن به منهن نٿا موڙين بلڪ سندن دل ۾ ارادو اهڙو ته محڪم ٿي رهي ٿو جيئن پهڻ تي ليڪو.

2- نقل: پاڻ طالبن جي ترغيب لاءِ فرمائيندا هئا ته هيڪر حضرت سلطان العارفين با يزيد بسطامي قدس الله تعاليٰ سره الاقدس مراقبي ۾ ويٺا هئا ۽ انهي حال ۾ ڪين ٻي جمعتي ٿي پئي، ايتري ۾ مٿان غيبي آواز ٻڌائون ته اي شيخ ! مٿو ڪٿي هن طرف ڏي نهار. حضرت شيخ قدس سره مٿو ڪٿي نهاري ڏٺائون ته هڪڙو ٻلو ڪنهن ڪوئي جي ٻر ۾ شڪار حاصل ڪرڻ لاءِ نظر ڄمايون اهڙو ته سڪو ويٺو هو جو پنهنجا سڀ حواس بند ڪري رڳو ڪوئي جي خيال ۾ محو ٿي ويو هو. سندس بت تي هڪڙو وار به ڪونه پيو چريو. اتي ڪين الله تبارڪ وتعاليٰ جي طرفان الهام ٿيو ته اي شيخ! پنهنجي طلب ۽ همت ٻلي کان گهٽ نه آڻ. ۽ مون کي پنهنجو مقصود ڪوئي کان گهٽ ڪري نه سمجهه.

3- نقل: پاڻ فرمايائون ته جيڪو طالب پنهنجي دل کي شيطاني خطرن ۽ نفساني وهمن ۽ وسوسن کان پاڪ نه ڪندو ۽ پنهنجي سيني کي پراگنده خيالات جي ميراڻ کان صاف نه ڪندو ته اهو شخص الله تعاليٰ جلشانه جي طالبن جي جماعت مان نه ڳڻيو ويندو ۽ انهي کي به ڪيي ته پاڻ کي طالبن مان نه ڳڻي.

4- نقل: جامع ملفوظات رحمت الله عليه نقل ڪري ٿو ته پاڻ مون کي خطاب ڪندي فرمائيندا هئا ته " اقراءَ ڪتابڪ ڪفيٰ بنفسڪ" يعني پنهنجو ڪتاب پاڻ پڙهه ۽ تنهنجو نفس تولاءِ ڪافي آهي. هينئن به فرمائيندا هئا ته:

پڙهيو سڀ وسار   وسرئو الف ياد ڪر

5- نقل: ڪن وقتن ۾ پاڻ پنهنجي زبان وحي ترجمان سان فرمائيندا هئا ته:

انبار وڏو ئي هٽ آهي   پر ڦريندڙ ڪونهي !

۽ ڪڏهن ڪڏهن فرمائيندا هئا ته:

گهرون ٿا گهورين پر پلو جهليندڙ ڪونهي !

6- نقل: پاڻ ڪن وقتن ۾ هي فارسي بيت فرمائيندا هئا ته:

چونڪہ گل رفت و گلستان شد خراب بوءِ گل را ازڪہ جوئيم از گلاب

يعني جڏهن گل هٽان ويو ۽ باغ ويران ٿي ويو ته پوءِ گل جي خوشبوءِ ڪٿان بہ نہ ملندي مگر گلاب جي عرق مان حاصل ڪري سگهبي. عزيزا گل مان مراد آهي عارف ڪامل ۽ سندس خوشبوءِ مان مراد آهي انهي عارف جي محبت جي لذت ۽ گلاب جي پاڻي مان مقصد آهي انهي ڪامل جي ملفوظات يعني ڳالهايل نڪتا، مطلب ته عارف ڪامل جي گذري وڃڻ ڪانپوءِ سندس ملفوظات مان ان جي محبت جي لذت حاصل ڪري سگهجي ٿي، انهيءَ ڏي ئي حديث شريف ۾ اشارو آهي ته " سورالمؤمن شفاء" يعني مومن ڪامل جي اوبر جنهن مان مقصد آهي سندس سڪ ۽ محبت پيدا ڪندڙ گفتارانهن طالبن لاءِ شفاء آهي جيڪي سندس فرمودن تي محڪم ۽ عمل ڪرڻ لاءِ چست ٿي بيهن ٿا. چو ته سندس ڪلام فيض نظام سان انهن طالبن جي دل مان دنيا جي محبت واري بيماري جنهن لاءِ " راس ڪل خطيئة" جو حڪم آيل آهي ۽ ٻين نفساني ۽ شيطاني خطرن جي بيماري نڪري وڃي ٿي.

7- نقل: هڪڙي فقير ڳالهہ ڪئي ته هيڪر آءُ ٻين فقيرن جي جماعت سان گڏجي درگاهہ مبارڪ تي ويو هوس، پوءِ جڏهن سندن حضور مبارڪ ۾ آياسون تڏهن پاڻ هي سنڌي بيت فرمايئاون:

جان جان جوءِ نہ پسن جنهن لاءِ جوڳي ٿيا

تان تان ڪاپڙين ورهہ وهامي راتڙي

انهيءَ بيت جي ٻڌڻ سان جماعت ۾ وجد ۽ جوش ۽ روج پئجي ويو.

8- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو ته هيڪر سندن حضور پر نور ۾ ويٺا هئاسون، پاڻ قاضي قادن رحمت الله عليہ رهندڙ بڪر جو نقل بيان فرمايائون ته قاضي قادن رحمة الله عليہ چوندو هو ته جيڪو مون وٽ اچي ته آئون ڪيس الله تعاليٰ جلشانه ڏيکاري ڇڏيان. پوءِ هڪڙي ڏينهن شهر جا قاضي ۽ ٻيا عالم پاڻ ۾ گڏجي صلاح ڪيائون ته هي شخص قادن هميشہ پيو ٿو دعوا ڪري ته جيڪو مون وٽ اچي ته آئون ڪيس خدا تعاليٰ ڏيکاريان. سندس اها دعوا بيهودي ۽ ڪوڙي آهي. تنهن ڪري اچو ته اسين سيئي وٽس گڏجي هلون ۽ چئونس ته اسان کي الله تعاليٰ ڏيکاري ۽ پوءِ جي ڏيکاريائين ته واهہ نہ ته تعزير شرعي ڏيونس، نيٺ اها صلاح پڪ ڪري مڙئي گڏجي قاضي قادن وٽ آيا ۽ ڪيس چيائون تون جو چوين ٿو ته آئون الله سائين عزا سمہ ڏيکاريندس سو اسين تو

وٽ آيا آهيون. اسان کي خدا تعاليٰ ڏيکار. قاضي صاحب چيو ته هائو اوهان کي الله جلشانه ڏيکاريندس. پر اڄ رات مون وٽ ترسو ۽ منهنجي دعوت کائو پوءِ صبح جو سوير اوهان کي الله سائين جلشانه ڏيکاري ڇڏيندس. هو سيئي قاضي صاحب جي دعوت قبول ڪري رات وٽس رهي پيا. قاضي ڪين هڪڙي سوڙهي ڪوٺي ۾ اچي ٽڪايو ۽ نهايت عمدا مڪلف طعام گرم مصالحه سان تيار ڪرائي آڻي ڪين ڏنائين. جڏهن انهيءَ ڪاڌي مان ڪجهه واپرايائون تڏهن اچي اڄ لڳن ۽ قاضي صاحب کان پاڻي جي طلب ڪيائون. قاضي صاحب چين ته توهين ماني کائو پاڻي به اچي ٿو. هنن ائين پي پاڻي گهربو ۽ قاضي صاحب اهو پي جواب ڏنن ته کائو کائو پاڻي به اچي ٿو. نيٺ جڏهن کائي ڌءُ ڪيائون ۽ پاڻي ڪونه آيو تڏهن قاضي صاحب چيو ته پلا آئون پاڻ وڃي ٿو پاڻي ڪٽي اچان. ائين چئي ٻاهر نڪتو ۽ وڃڻ مهل ٻاهران در جو ڪڙو ڏيون ڪين ڪوٺي ۾ بند ڪيون وڃي گهر ويهي رهيو. هنن ويچارن جو نهايت عمدا مڪلف گرم طعام ڍؤ ڪري کاڌا هئا ۽ وري سوڙهي جاءِ ۾ تڪيا هئا تنهن ڪري مٿن اڃ ڏاڍو غلبو ڪيو پوءِ جڏهن لاچار ٿي اتي سمهي پيا تڏهن ساري رات پاڻي جي ڍڪ ڊوڙ ۾ لڳا رهيا ۽ خواب ۾ ڪي درياه مان ٽٻيون هيون پيا پاڻي پين ته ڪي کوهه مان ڪي حوض ۾ وڃي ڪريا. ڪن تلائن ۾ غوطا وڃي کاڌا ساري رات انهيءَ پريشاني ۾ گذري وين. جڏهن ڏينهن ٿيو ۽ قاضي صاحب سندن دروازو اچي کوليو تڏهن سيني دانهن ڪري چيس ته قاضي صاحب! اسان کي واه جو الله جلشانه ڏيکاريو اٿي! قاضي صاحب چين ته تڏهن رات جو خواب ۾ ڇا ڏٺو؟ چيائون ته ساري رات پاڻي پي ڏٺو سي ٻيو ڇا ڏٺوسين؟ پوءِ هرهڪ پنهنجو خواب ٻڌائي ويو، قاضي صاحب چين ته اي ٻي سمجهؤ توهين رڳو هڪڙي رات پاڻي لاءِ اڃا ٿيا آهيو ته ساري رات پاڻي پي ڏٺو پوءِ جيڪي ساري عمر خدا تعاليٰ عزاسمه جا اڃايل سڪايل آهن سي ڪيئن نه الله سبحانه وتعاليٰ ڏسي سگهندا؟ اهو جواب ٻڌي مڙئي پشيمان ۽ لاجواب ٿي پنهنجن گهرن ڏي موٽي ويا:

آگر ڪيو اڇن سڄڻ ساوڻ مينهن جان

پاسي تن وسن جي سپ ڇماندر سڪيون

9-نقل: غلام محمد فقير نظاماڻي رهندڙ ديهه سومري فقير نظاماڻي جو اها ديهه نصرپور جي طرف گهلو جي پڪ سان آهي سو فقير نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ درگاهه مبارڪ تي جماعت سان ويٺا هئا ۽ ڳالهين هلندي منهن مبارڪ راڇي فقير نظاماڻي ڏي ڪري فرمايائونس ته اي راڇا! تون نظاماڻي فقيرن جي قوم مان سيني کان اڳي مريد ٿيو هئين ته به توکان پوءِ مريد ٿيل توکان وڌيڪ فيض

وارا ۽ بهره ور ٿي وياآهن ۽ تون طلب جي ڪوشش نہ ڪرڻ پاران پوئتي پنجي ۽ خالي رهجي ويوآهين. انهيءَ ڪان اڳ مجلس ۾ صوفين جي جماعت ۾ جو منافق هوندا آهن تن بابت گفتگو پئي هليو. راڇي چيو تہ حضرتا! تڏهن آئون منافق ٿي ويو آهيان؟ پاڻ فرمايائونس تہ اي راڇا! جن منافقن بابت اسين گفتگو پيا ڪيون جيڪڏهن ڪو اهڙو منافق ٿي پوي تہ بہ ڏاڍو چڱو! پوءِ انهيءَ تي مثال بيان فرمايائون تہ جيڪڏهن اٺ ڪي ڪٽڪ جي پوڪ ۾ ڇڏي ڏبو تہ پوڪ نہ کائيندو بلڪ ان کي پيرن سان لتاڙيندو وتندو. باقي انهيءَ پوڪ مان ڪانڊيرن کي نوڙيو پٽيو پيوکائيندو.

10- نقل: صديق فقير حجام رهندڙ ديهہ تلهار جو، جو اها چاچڪن جي پرڳڻي ۾ گوني واهہ جي پڪ سان هڪڙي ديهہ آهي سو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ ٽنڊي قيصر فقير نظاماڻي جي ۾ لٿل هئا ۽ آئون بہ اتي خدمت اقدس ۾ حاضر هوس. اتي خليفن جي مريدن مان گهڻا موجود هئا ۽ ڪين ڏاڍو وجد پئي ٿيو. پاڻ انهن ڏانهن نهاري فرمايائون تہ اي فقيرؤ! توهين خليفن کي ڏسي وجد ٿا ڪريو ۽ خليفا اوهان جي وجد ڪان راضي ۽ خوش پيا ٿين ۽ سمجهن ٿا تہ اسان خدا تعالیٰ کي لهي ورتو آهي. پر هنن کي عارف جي ترار مان اجان ٿورڙو ڦٽ پهتو آهي ۽ انهيءَ ڦٽ بوءِ ڪڙي ڪئي آهي جنهن تي مکين جو انبوه اچي مڙيو آهي. مگر جيڪڏهن عارف جي اها ترار ڪنهن جي سيني مان لنگهي پوي تہ هوند شيءِ ئي ٻي بڻجي وڃي. ڪنهن بزرگ فرمايو آهي:

جگرشير نداري سفر عشق مکن

سبزه تيغ زين ره زکمر مي گذرد

يعني شينهن جو جگر نہ هجئي تہ عشق جو سفر نہ ڪج ڇو تہ هت ترار جي ساول چيلهہ ڪان متي لنگهي وڃي ٿي.

11- نقل: پاڻ فرمائيندا هئا تہ اي يائرو! اڄ جيڪڏهن ڪي ڪرٽو هجيو تہ ڪري وٺو ڇو تہ هن وقت ڪوشش سان ٿي پوندو. پر سڀاڻي ڪوشش سان بہ ڪين ٿي سگهندو.

اي عزيز! انهن لفظن سان پاڻ پنهنجي حضور پر نور ڏانهن اشارو فرمايو اٿن. ڇو تہ سندن وجود مسعود هن عالم عامي ۾ نسبت تمام ٻي رکي. پوءِ جنهن بہ رابطي جي اتحاد سان ڪوشش ٻي ورتي تہ ٿورڙي وقت ۾ دولت عظمیٰ حاصل ڪري ٻي ورتائين. پر ان ڪانپوءِ جڏهن پاڻ برقعو مٽايائون ۽ هن فاني جهان ڪان ارتحال فرمايائون تہ پوءِ اها بي نظير دولت هٿ مان هلي وئي:

چونکہ گل رفت و گلستان شد خراب

بوءِ گل رااز کہ جوئيم از گلاب

يعني جڏهن باغ مان گل اکري ويا ۽ باغ ويران ٿي ويو تہ هينئر گل جي خوشبوءِ ڪٿان ڳوليون؟ گلاب جي پاڻي مان!

12- نقل: پاڻ فرمايائون تہ ڳولا ڦولا اهو ماڻهو ڪندو آهي جنهن ڪا شيءِ وڃائي هوندي آهي. اهڙو ماڻهو سڀ ڪنهن کان پيو پڇائون ڪندو پوءِ جتي بہ سندس ڏس پوندو اتي وڃي ان کي ڳوليندو. تيستائين هرگز آرام سان نہ رهندو جيستائين اها شيءِ هٿ نہ اچيس پوءِ انهيءَ تي سنڌي بيت بہ فرمايائون:

جان جان جوءِ نہ پسن جنهن لئي جوڳي ٿيا

تان تان ڪاپڙين وره وهامي راتڙي

13-نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر آئون درگاهہ مبارڪ تي حاضر هوس تہ هڪڙي فقير حضور ۾ نفي اثبات جي شغل بابت ڪنان پڇا ڪئي؟ پاڻ ان تي ڏاڍو خوش ۽ فرحتناڪ ٿيا ۽ ڪيس ڪمال توجہ ۽ مهرباني سان نفي اثبات بابت سمجهايائون تہ سالڪ کي ڪيپي تہ پاڻ کي نفي ۽ الله تبارڪ وتعاليٰ کي اثبات ڪري ۽ ان جو تعداد بہ کيس ٻڌايائون. اتي مون خدمت مبارڪ ۾ عرض گذاريو تہ حضرتا! مون جنهن کي پهريان نفي ڪيو هو تنهن کي وري اثبات ڪيو اٿم. پاڻ فرمايائون تہ هائو ائين آهي، پر هن جو مقام اهو آهي تہ انهي وچ ۾ ٻي هڪڙي شخص چيو تہ انهيءَ معاملي جي پڇڻ جو ڪهڙو سود؟ انهي تي پاڻ جوش ۾ آيا ۽ فرمايائون تہ جنهن کي واٽ سان هلڻ جو خيال هوندو تہ اهو ضرور پار پئا پڇندو ۽ جنهن کي اصلي سلوڪ واري واٽ سان هلڻ جو ئي خيال نہ هوندو تہ اهو پڇا نہ ڪندو:

پڇن سي پسن جڏهن تڏهن پرين کي   ڏوريندڙيون ڏسن اڱڻ عجيبن جا

بيو تہ : بهائي طلب ره بدينجا بري   وزينجا ببال محبت پري

يعني طلب ۽ ڪوشش وارن پيرن سان پنڌ ڪري عشق واري ميدان ۾ پهچندين ۽ اتان وري محبت جي کنڀن سان مٿي اڏامي وڃي حضور ۾ حاضر ٿيندين.

14- نقل: حافظ کهنگر فقير نقل ڪري ٿو، پاڻ مخدوم نوح عليہ الرحمة جي ڳالهہ بيان فرمايائون تہ مخدوم صاحب پنهنجن مريدن کي حڪم فرمائيندو هو تہ سومهياڻي نماز بعد ٻر ۾ جدا جدا اڪيلا وڃي مراقبي ۾ مشغول ٿيندا ڪيو. ۽ سڄي رات مراقبي ۾ گذاري صبح جي نماز وري مسجد ۾ اچي جماعت سان گڏجي ادا ڪيو. مريد سندن حڪم موجب اهڙي طرح مشغول ٿيا. پوءِ هڪڙي ڏينهن مخدوم صاحب جن مسجد شريف ۾ وينا هئا ۽ فقيرن جي جماعت جهنگل کان موٽي آيا ۽ مخدوم صاحب سندن جتيون پاڻي ۾ پسيل ڏسي

پڇيائون تہ واٽ تي توهان جي لنگهہ ۾ ڪو پاڻي آهي ڇا؟ جو توهانجون جتيون پاڻي ۾ پسيل پيون ڏيڪارجن عرض ڪيائون تہ حضرتا! واٽ تي پاڻي ڪونہ آهي پر ماڪ ڏاڍي ٿي وسي جنهن ڪري اسان جون جتيون پسي پون ٿيون. مخدوم صاحب جن قدس سره انهي وقت هي سنڌي بيت فرمايائون:

پٺي جا پريات سا ماڪ م پانيو ماڻهوئا

روئي ڇڙهي رات ڏسي ڏکوين کي

حضرت مرشد معظم رضي الله تعاليٰ عنہ جن فرمائيندا هئا تہ جڏهن رات پوري اچي ٿيندي آهي. تڏهن الله تعاليٰ جي طالبن جي فراق ۾ روئيندي ويندي آهي. ماڻهو ان کي ماڪ ٿا چون مگر اها ماڪ حقيقت ۾ رات جا ڳوڙها آهن. جي طالبن جي جدائي کان ڳاڙيندي ويندي آهي. طالب کي بہ ڪپي تہ ساري رات سجاڳ رهي ۽ هڪ گهڙي بہ غافل ٿي نہ سمهي:

اين راه طلب منزل آرام ندارد

يعني محبوب جي طرف پنڌ ڪندڙ مسافر کي واٽ ۾ ڪنهن بہ منزل تي آرام ڪونہ هوندو آهي.

15- نقل: قاضي محمد شفيع نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آئون درگاهہ مبارڪ ۾ حاضر هوس تہ هڪڙو فقير مٽي ۽ پيرن اگهاڙو مست ديوانگي جي حالت ۾ خدمت شريف ۾ آيو ۽ قدمبوسي کان مشرف ٿي حضور ۾ ويٺو هو. ڪجھ دير کان پوءِ عرض ڪيائين تہ حضرتا مون کي ڪنگهہ ۽ ليس ڏاڍو هلاڪ ڪيو آهي. پاڻ فرمايائون تہ واه جا توهان جي فقيري ۽ مستي آهي، جو مٽي ۽ پيرن اگهاڙو ۽ پنهنجي گهرتڙ کان بہ بيزار ٿئين، تہ بہ اجا خدا تعاليٰ کي نہ سڃاتئہ جو اهڙيون ڳالهيون پيو ڪرين، ائين سمجهہ تہ محيي ۽ مميت ڪنهن جي صفت آهي؟

16- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ حضرت ميان صاحب قدس سره الله تعاليٰ سره الاقدس جن هڪڙي ڏينهن اسان سڀني پائرن کي فرمايائون تہ توهين مينهن پٽارين جي پر گهور ڪانہ ٿا ڪيو ۽ هو مسڪينون گاهہ نہ ملڻ ڪري بک جي وگهي پيون ٿيون ڳرن ۽ مرن. جيڪڏهن توهان ۾ توڪل ڏسون ها تہ هڪ ڊور بہ کهڻ ڪانسواءِ ڪونہ ڇڏيون ها.

17- نقل: پاڻ فرمايائون تہ حضرت ميان صاحب جن قدس لله تعاليٰ سره الاقدس فرمائيندا هئا تہ جڏهن اسان سائيدي جي ڳوٺ ۾ ، جو اسان جو اصلي وطن آهي، رهندا هئاسون تڏهن اسان جي روش ۽ مقرر عادت هوندي هئي تہ نماز جي پنجن وقتن ۽ تهجد ۽ اشراق ۽ شب خيزي ۽ وردن ۽ صلوات شريف ۽ ٻين اهڙن ڪمن ۾ وڏي پابندي ۽ ڪوشش سان مشغول رهندا هئاسون جيئن تہ تهجد

نماز مسجد شريف ۾ وجي ادا ڪندا هئاسون ۽ تهجد ڪانپوءِ وظائفن جي شغل سان رهندا هئاسين ته پره اچي ڦٽندي هئي پوءِ اٿي سنت فجر جي ادا ڪري وري درود شريف جي مشغولي ڪندا هئاسون تنهن ڪانپوءِ نماز فجر جي ادا ڪري وري اشراق جا نفل به اتي ئي ادا ڪري پوءِ مسجد شريف ڪان ٻاهر نڪرندا هئاسون ۽ الله تعاليٰ جل شانه جو شڪرانو ادا ڪندا هئاسون ته الحمدلله جو وري به پنهنجي عبادت جي صلاحيت ۽ توفيق عطا فرمائي اٿس. پوءِ نڪرڻ مهل هڪڙو مٿي ۽ پيرين اگهاڙو ديوانو شخص جو مسجد شريف جي ٻاهر ان ٻنهين وجهي رات ڏينهن انهيءَ تي ويٺو هوندو هو سو اسان ڏي نهاري چوندو هو ته اي بابا! هنوزدلي دور است، يعني (اي بابا! اجا دهلي پري رهي!) اسان کي اهو ٻڌي عجب لڳندو هو ته هي چريو ڇاٿو چوي! پر جڏهن همت جو قدم مولىٰ سائين عزاسمه جي طلب ۾ رکيوسون ۽ پوري حقيقت کان واقفيت لڌي سون. تڏهن ڄاتو سون ته اهو چريو شخص سچ چوندو هو ته الله تبارڪ وتعاليٰ جي عشق ۽ محبت ڪانسواءِ سڀ ڪم اجايا ۽ بيڪارآهن.

18- نقل: هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون ته ڪو هندو شخص پنهنجي ننهن يعني پٽ جي زال کي سندس پيڪن ڏي گڏجاڻي لاءِ وٺيو پي ويو. پوءِ جڏهن اوڏاهون گڏجاڻي ڪري موٽيا تڏهن واٽ تي اها عورت پنهنجي سهري کي چوڻ لڳي ته اي سهرا!

جيڪي نيٺ به ڪرڻو اٿي سو هينئر ڪري وٺ ديرنه ڪر.

اهڙي طرح ٽي ڀيرا اهي لفظ عورت موٽائي سهري کي چيا. سهرهنس حيران ٿي ويو ته هن عورت کي ڪهڙو ڪو خراب خيال اچي دل ۾ ويٺو آهي پر انهن لفظن جي پوري حقيقت سندس سمجهه ۾ نه اچي سگهي، نيٺ جڏهن سج اچي لهڻ کي ويجهو ٿيو ۽ پنڌ اجا گهڻو ڪرڻو هون ۽ تنهن ڪانسواءِ واٽ تي ڦورن رهزنن جو پڻ به ڏاڍو هو. تنهن ڪري انهيءَ هندو گڏهه کي تکي هلائڻ لاءِ اچي سوٽين سان ورايو ۽ وڏي ڪوشش سان پنڌ ڪرڻ لڳو، تڏهن اتي انهي مهٽي چيس ته اي سهرا! مون توکي اڳيئي پي چيو ته جيڪي وس ڪرڻو اٿي سو هينئر ڪري وٺ! پر تو نه ڪيو، هينئر هن بي فائدي ڪوشش مان ڇا ورندو؟ جو ته رات اوهين پئجي وئي، پوءِ پاڻ فرمايائون ته طالب کي به کپي ته انهي هندو وانگر پنهنجي نفس واري گڏهه کي ڏينهن جو يعني جوانيءَ واري وقت ۾ تڙڻ جي ڪوشش ڪري. ۽ اجوڪو ڪم سڀاڻ تائين نه ترسائي ۽ روڪ کي رکت تي نه مٽائي نه ته جڏهن هي جواني جي زماني وارو سج پوڙهاپ جي هيٺائي واري جبل هيٺ وڃي لٿو. تڏهن اها پراهين منزل هن ڏٻرڙي گڏهه کان هنئين نه پڄندي پوءِ ڪيس گهٽيون

ئي ڪوشش ۽ طلب ۽ عبادت جون سوئيون هٽندو ته به پورو فائدو ڪونه پوندو، جيئن ته مولوي معنوي قدس سره فرمائي ٿو:

هين مکن فردا کہ فرداها گذشت تابکلي نگذرد ايام کشت

يعني خبردار ٿيءُ ڪم سؤلو ڪرڻ لاءِ سڀاڻي نه ڪر. ڇو ته ڪيترائي سڀاڻا غفلت ۾ گذري ويئي. متان پوک جي سموري مند ائين ئي سڀاڻي سڀاڻي ڪري گذاري ڇڏين.

19- نقل: پاڻ فرمايائون ته حضرت ميان صاحب جن قدس سره هڪڙي ڏينهن پنهنجي گلن جي باغيچي ۾ گهمڻ لاءِ تشريف فرما ٿياهئا ۽ آئون به سندن خدمت ۾ حاضر هوس پوءِ پاڻ هڪڙي ننڍڙي چڪي جي پرسان اچي ويٺا ۽ انهي چڪي جي پرسان گاهه ڦٽي پيو هو سو پنهنجي هٿ مبارڪ سان اتان پٽي پي اڇلايائون مون به سندن موافقت ۾ گاهه ونئي پٽيو. انهيءَ وقت پاڻ فرمايائون ته اي بابا! جيڪڏهن هي گاهه جا تيلا جي هن چڪي جي چوڌاري ڦٽي پياآهن. سي پٽي نه ڇڏبا ته چڪي وڌڻ ۽ ٿلهي ٿيڻ کان بيهي ويندي. اهڙي طرح طالب کي به کپي ته دل واري چڪي جي آس پاس جيڪي ماسوي الله تعاليٰ جا ڪک کهجر پيدا ٿي پون سي پٽي صاف ڪري ڇڏي ته محبت واري چڪي وڏي وڻ ٿي وڃي:

آتش عشق ار نسوزد نيستان وهم غير

در زمين دل نرويد سبزه گلزار يار.

يعني عشق واري باهه سان غير جي وهم وارا بوڙا ساڙي صاف نه ڪبا ته پوءِ دل واري زمين ۾ دوست جي باغ واري ساوڪ ڪٿان ڦٽندي؟

20- نقل: خليفو جامع ملفوظات رحمت الله تعاليٰ عليہ چوي ٿو ته طلب جي اول ڏينهن ۾ مون کي حضرت مرشد معظم قدس سره جي محبت شريف جو اهڙو ته شوق ۽ سڪ رهندي هئي جو پر انهن ۽ ولايت جي پنڌن تي ڪچ قلات وغيره تائين صحبت شريف لاءِ، پيرين پيادو، بنا ثمر سنگت جي نڪري پوندو هوس ۽ جاتي به پاڻ هوندا هئا ڍڪندو ڊوڙندو وڃي پهچندو هوس: **اين راه طلب منزل آرام ندارد**

ٻري ته ٻيلي ڪنان سائي ٻچي سک،

رفاقت رڃ ۾ ڏونگر ڪري ڏک،

آري جو اهک رهنما راهه ٿيو.

پوءِ منهنجي والده ماجده مادري شفقت ڪري ڪڏهن چوندي هئي ته جيئن حضرت پير سائين جن اسان جي پٽ کي سرگردان ۽ بي آرام پريشان ڪري ڇڏيو آهي تيئن شل سندن پٽ به اهڙي طرح ٿيندا آئون چوندو هوس ته آمين آمين.

ڪيتري مدت کانپوءِ هيڪر پاڻ هن عاجز جي دعوت تي اسان وٽ تشريف

فرماڻيا. جڏهن مرد عورتون سڀ اچي زيارت کان مشرف ٿيا. تڏهن اتي مون پنهنجي والده جي روبرو، سندس چيل لفظ، پير سائين جن کي ٻڌايا. تڏهن منهنجي والده حياء ۽ سندن هيبت کان نيزاري سان عرض ڪيو ته حضرتا! اينتري جرئت جا مون کان سرزد ٿي آهي سا بي ارادتي ۽ بي ادبي جي ڪري نه ٿي پر هي مڙئي مادري قرب ۽ شفقت ڪري لفظ نڪري وياآهن! منهنجا ٻيا پٽ جڏهن ڏسان ٿي ته ڀلن گهوڙن تي سٺن سنجن ۽ هٿيارن پهنوارن سان پهريا سهريا چڙهيا وتن گهمندا ۽ هي ويچارو بنا ٿمر سنگت جي اڪيلو سفر ۾ سرگردان وتي چوڏاري ڍڪندو! تڏهن دل جي جوش کان اهي لفظ نڪري وياآهن. اها گستاخي اسان کي معاف ٿئي؟ پاڻ جواب ۾ فرمايائون ته اي امان! تنهنجو ٻيو پٽ هڪڙي ڏاري عورت تي عاشق ٿيو ته پوءِ ڏنئي ته جيستائين پنهنجي مقصود کي نه پهتو ۽ ان کي پاڻ وٽ نه آندائين تيستائين هرگز آرام ڪونه ڪيائين تيئن تنهنجو هي پٽ به محبوب مقصود کي پهچي ويندو ته پاڻهي خاطر جمع ٿيندو ۽ فرحت ۾ اچي ويندو ۽ هي بي آرامي پريشاني مڙئي لهي ويندس.

21- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله تعاليٰ عليه چوي ٿو ته هيڪر پاڻ مسجد معظم ۾ ڪبڙ جي هيٺان تشريف فرمائي طالبن کي صحبت سان مشرف فرمايو هئائون. ۽ آئون به سندن حضور اقدس ۾ حاضر وينو هوس ته اينتري ۾ لاڙ جي طرف جا به ٽي فقير خدمت سڳوري ۾ حاضر ٿيا ۽ زيارت کان مشرف ٿيڻ بعد انهن مان هڪڙي فقير ظاهري بدن جي مرض لاءِ دوائن بابت سندن خدمت ۾ عرض گذاريو. پاڻ جواب ۾ فرمايائون ته پهريان لاڙ وارن فقيرن جي جماعت جو طريقو ۽ روش هوندي هئي ته اسان کان ڪڏهن به ظاهري بيماري جي علاج توڙي ٻين دنيائي ڪمن لاءِ سوال نه ڪندا هئا پر هينئر انهيءَ جي ابتڙ پيا هلن. جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته جڏهن ته آئون به لاڙ جو هوس تنهن ڪري سندن انهن لفظن مبارڪن ٻڌڻ شرط طبيعت ۾ جوش اچي ويو ۽ ان جي تارڻ لاءِ گهڻا حيلا ڪيم پر دفع نه ٿي سگهيو، تڏهن خدمت ۾ عرض ڪيم ته حضرتا! شايد لاڙ ۾ ٻيو ڪوئي طبيب ڪونهي جو هتي دوائن پڇڻ لاءِ ٿا اچن؟ پاڻ به وري جوش سان جواب ڏنائون ته اي ميان! اسين سيني کي ڪونه ٿا چئون! سندن انهي حقيقي ڪلام فرحت نظام ٻڌڻ شرط مون کي حال ۽ وجد اچي ويو ۽ طبيعت تي اهڙو جوش غالب ٿي ويو جو انهي ڪري سموري جماعت ۾ شور ۽ روج دانهون پئجي ويون وجد ۾ ماهي بي آب وانگر ٿيڻ لڳي ويا. خصوصا قاضي محفوظ جنهن کي وجد جي ڪڏهن بوءِ به ڪانه آئي هئي سو دانهون ڪندو مٿان ٽي اچي زمين تي ڪريو ڪيتري مدت بي خبر ٿيو پيو هو.

22- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر مون حضرت صاحبزاده مسند نشين (قدس سره) جي خدمت ۾ سندن صاحبزادگي وارن وقتن ۾ عرض ڪيم تہ حضرتا جناب مرشد مڪرم قدس سره جن جي مرضي مبارڪ ڪي مقدم سمجهي دنياوي اسباب ۽ ڪمن ڪي بلڪل ترڪ ڏيو ۽ پنهنجي توجہ جو منهن سندن حضور اقدس ڏانهن فرمايو تہ ڏاڍو چڱو، ڇو تہ ان ڪري پاڻ اوهان ڪان بلڪل گهڻو خوش ۽ راضي ٿيندا. صاحبزاده سڳوري اهو ٻڌي روئي ڏنائون. مون ڪان بہ ڳوڙها وهي پيا پوءِ فرمايائون تہ اي مهربان خليفا جيڪي تو چيو سو واقعي سچ ۽ برحق آهي ۽ سمجهان ٿو تہ تون هي مڙوئي اسان جي دلجوئي ۽ شفقت خير خواهي ڪري پيو چوين. پر ادا سيڪو ڪم پنهنجي وقت تي موقوف آهي جيئن تہ حديث شريف ۾ آيو آهي تہ: **ڪل امر مرهون باوقاتها**
يعني سيڪو ڪم پنهنجي وقت سان ٻڌل آهي، توڪل جي طاقت ۽ همت ڪانسواءِ اسبابن ڪي ڇڏي ڏيڻ خاص رڳو طمع ۾ پوڻو آهي ڇو تہ اسبابن جي نہ هجڻ ڪري ضرور دنياوي لاچاري احتياجن لاءِ يا تہ حضرت مرشد سائين ۾ طمع رکڻي پوندي يا وري خلق ۾ طامع ٿي پونداسون ۽ انهي حالت ۾ طلب موليٰ جي نعمت ڪان محروم ۽ فيض باطني ڪان مايوس ٿي پونداسون باقي توهان جو دنيا جي لذتن ڪي بلڪل ترڪ ڏيئي ڇڏيو آهي. سو اها همت بہ ڪو توهان جي ڪوشش ۽ سعيي جو نتيجو ڪونہ آهي بلڪ هي بہ الله تعاليٰ جو عطيو ۽ بخشش آهي جا اوهان تي مالڪ سائين عزاسمہ ئي پلاتي ڪئي آهي. مون سندن اهو فرمودو سمورو حضرت مرشد معظم رضي الله تعاليٰ عنہ جي خدمت ۾ عرض رکيو. پاڻ جواب ۾ فرمايائون تہ اي خليفا! جيڪي والد جا پٽ تي حق هونداآهن، سي مڙئي انهني صاحبزادي بجاءِ آڻي ڇڏياآهن. ۽ خدمت جي پاروڻ ڪوبہ خدمت جو حق پوئتي نہ رهايو اٿس. تنهن ڪري سمجهي ٿو تہ مون پيٖر ڪي راضي ڪري ڇڏيو آهي پر اسين رڳو ظاهري خدمتن ۽ حقن جي ادا ڪرڻ سان خوش ڪونہ ٿا ٿيون. بلڪ اسان جي رضا ۽ خوشي تہ هن ۾ آهي جو پنهنجي توجہ جو منهن بلڪل موليٰ سائين ڏانهن ڪري همت جو ڪمر بند ساهہ جي چيلهہ تي محڪم ڪري ٻڌي ۽ چئون ٿا تہ جيڪر پنهنجي حياتي ۾ پنهنجي اولاد مان ڪنهن ڪي الله تعاليٰ جي طلب ۾ سرگرم ڏسون. سو اسان جي مرضي ۽ مراد ۽ خوشي رڳو انهي ۾ آهي ۽ بس.

23- نقل: پاڻ فرمايائون تہ جيئن ننڍو ٻار ڦرهي ڪي اڳين حرفن ڪان ميساري صاف ڪري ايندو آهي ۽ پوءِ استاد ڪيس ان جي عيوض ٻيا حرف لکي ڏيندو آهي تهڙي طرح طالب مبتدي ڪي بہ ڪيي تہ پنهنجي دل واري ڦرهي بد اخلاقن ۽

خراب عادتن ۽ خيالن کان مهتي صاف ڪري پوءِ مرشد مڪرم جي حضور ۾ حاضر ٿئي ته پوءِ جلد غيبي فيوضات کان بهره ياب ٿي پوندو.

24- نقل: خليفو جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته حضرت مرشد مربي مڪمل جي حضور ۾ منهنجي پهريان مشغول ٿيڻ جو احوال هن ريت آهي ته هيڪر پاڻ لڪڙي جي ديهه ۾ جو پرڳڻي پيٽن، تعلقه چاچڪن ۾ اها هڪڙي ديهه آهي دعوت تي تشريف فرما ٿياهئا ۽ مون کي مشغولي جو خيال هڪڙي واقعات جي ڪري دل ۾ اڳيئي ويٺل هو. پوءِ ان وقت عثمان فقير وٽ ويس. اهو فقير حضرت حقائق و معارف آگاهه ولايت و ڪرامت دستگاهه صاحب قلب سليم شاهه عبدالڪريم قدس سره جنهن جو روضو مبارڪ بلڙي پرڳڻي بهرام پور ۾ آهي تنهن جي طريقي مبارڪ سان منسلڪ هو، ۽ مون سان سندس دوستي ۽ هم صحبتي هوندي هئي انهي ڪري آئون وٽس ويس ۽ پنهنجي دل جو خيال ساڻس بيان ڪري موڪل جي طلب ڪيم. فقير عثمان چيو ته مون ڪي اوهان مان ماني ڪپڙي کانسواءِ ڪوبه نفعو ڪونهي تنهن ڪري پنهنجي دنياوي لالچ ڪري اوهان ڪي الله تبارڪ وتعاليٰ جي طلب کان ڪونه جهليندس، جو ته درياءُ لهرين واري ۾ رڍ جي پيچ وٺڻ مان ڪو فائدو ڪونه ٿيندو! بلڪ نه هن ۾ ٿيندو نه هن ۾! تنهن ڪري اوهان کي سندن طريقي مبارڪ ۾ داخل ٿيڻ جو خيال آهي ته پلي وڃي داخل ٿيو. پوءِ آئون موڪلائي لڪڙي ۾ آيس پاڻ مخدوم محمد مقيم عليه الرحمة جي مسجد ۾ ويٺا هئا. اتي زيارت کان مشرف ٿي عرض ڪيم ته حضرتا! جيڪي به بدعتي ڪم ۽ بداخلاقيون ۽ بڇڙا افعال ٿينداآهن سي سڀ هن عاجز ۾ موجود آهن. جيڪيڏهن اهڙي حال سان هن ٻانهي کي قبول فرمايو ته وڏو احسان؟ پاڻ ان تي ڏاڍو راضي ٿيا ۽ پنهنجي ڪريمانه عنايتن سان مريدن جي قطار ۾ شامل فرمايائون. پوءِ آئون رخصت ياب ٿي موٽي ڳوٺ آيس جڏهن پاڻ اتان وري اڳتي دعوتن وٺڻ جي ارادي سان متوجه ٿيا ۽ غلام حيدر لغاري جي ڳوٺ ۽ سائينداد ٽالپر جي ڳوٺ مان فقيرن جون دعوتون وٺندا واٽ تي نظاماڻي جلواڻي فقيرن کي مريد فرمائيندي ديهه کهاري واقع پرڳڻي ڏڪ ۾ اچي نزول فيض شمول فرمايائون. اتي مون سيد احمد شاهه کي روانو ڪيو ته فقيرن جي جماعت کي جي حاجي ابو طلحه ساڻ گڏيا پي ويا ديهه ڪاٺ ٻانپڻ پرڳڻي ڏڪ مان وڃي وٺي آيو ۽ سيد جمال شاهه کي دعوت جي اجابت لاءِ حضرت مرشد مڪرم جي خدمت ۾ ڏياري موڪليم جيئن ته شاهه صاحب حضور جن کي دعوت ڪري ديهه ڪڙئي ۾ جو ايها ديهه پرڳڻي ڏڪ ۾ آهي ۽ منهنجو مسڪن به اتي آهي وٺي آيو. سندن تشريف آوري سان منهنجي دل کي جا خوشي ۽ بي

انداز فرحت حاصل ٿي سا لکڻ کان ٻاهر آهي. نيٺ قدمبوسي کان مشرف ٿيڻ بعد دعوت جي خدمت ۾ مشغول ٿياسون. پوءِ جڏهن پاڻ اتان وري اڳتي ڳوٺ زري واقع پرڳڻي جاتي ڏانهن هلڻ جي تياري ڪيائون. تڏهن انهي تياري مهل مون کي دل ۾ خيال آيو ته سائين جن کي اڄ لڳي آهي تنهن ڪري يڪدم گهر وڃي مصري جو شربت تيار ڪري حضور ۾ ڪٽي آيس ۽ عرض ڪيم ته حضرتا! شربت قبول پوي ته حاضر آهي! پاڻ زبان مبارڪ سان فرمايائون ته قبول آهي. مون شربت وٽي ۾ وجهي حاضر ڪري ڏنو. پاڻ وٽي سمورو پيتائون ۽ پيئڻ جي وقت پنهنجي نظر ڪيميا اثر هن ٻانهي ڏانهن ڪنيائون. انهي نظر مبارڪ ۾ جيڪي ڏيٺو هون. سو مجملا هن عاجز جي دل تي عطا ڪري ڇڏيائون. انهي پيري منهنجي سيني عزيزن قريبن کي دست بيعت به فرمايائون ۽ مون کي خطاب ڪري فرمايائون ته هن ڳوٺ ۾ ڪل پنج سو ماڻهو نوان مريد مشغول ٿياآهن. ان کانپوءِ پاڻ اڳتي اسريا ۽ آئون به سندن رڪاب فيض انتساب سان گڏ هوس. جڏهن پاڻ راهن جي ديهه کان اچي لنگهيا جا پڻ ڏک جي پرڳڻي ۾ آهي تڏهن اتان جي ماڻهن ڪين دعوت ڪري رات اتي تڪائي وڌو ۽ سيئي ماڻهو طريقي مبارڪ ۾ داخل ٿيا ۽ گهوڙن جي گاهه داڻي توڙي فقيرن جي ڪائڻ پيئڻ جي ڏاڍي خدمت بجا آندائون ۽ ٻيا به گهڻا ماڻهو ات نوان مريد اچي ٿيا. پاڻ اتان وري تهجد جا نفل پڙهي رڙي ڳوٺ ڏي روانا ٿيا انهيءَ وچ تي مون کي پوئتي موڪلائڻ جو خيال به گهڻو هو پر سندن محبت جي ٿاهي ۾ دل اهڙي ته قابو ٿي ويئي هئي جو موڪلائڻ جي طاقت نه پيو ساريان. اڌ پهر ڪن ڏينهن جو چڙهي آيو هو جو رڙي جي ڳوٺ آياسون. اتي خليفي ميان بخشعلي ٽالپر مون کي چيو ته حضرت مرشد مڪرم رضي الله تعالىٰ عنه جي ظاهري صورت دل جي فڪر سان نظر ۾ رک تڏهن مون صورت مبارڪ جو تصور دل ۾ رکيو ۽ اجا ڪلاڪ ڪن مس دل جي فڪر سان نظر ڪيم ته انهي وچ ۾ منهنجو هوش ۽ عقل گم ٿي ويو ۽ سڪر جي حالت غلبو ڪري وئي. پاڻ رات اتي تڪيا ۽ صبح تي ڍنڍي جي ڳوٺ ڏانهن موٽيا ۽ پهر ڪن ڏينهن چڙهيو هو جو پاڻ ديهه ديره شاهه ۾ اچي پهتا. جا پڻ ڏک جي پرڳڻي ۾ آهي. اتي مون کي سڪر ۽ حالت اهڙو غلبو ڪيو جو اختيار جي واڳ هٿان نڪري وئي ۽ گهوڙي جي هڪلڻ جي به خبر ڪانه پئي پوي. تنهن ڪري ٻيو هڪڙو فقير منهنجي گهوڙي جي لغام مان ورتيون ٻي آيو. تان ته پاڻ فتح پور جي ديهه ۾ آيا. اتي به گهڻا ماڻهو نوان مريد ٿيا. اتان هلي ڪور واهه ۾ پهتا جا ڪالهي جي پرڳڻي مان هڪ ديهه آهي. پاڻ رات اتي ترسيا ۽ صبح جي وقت پاڻ حجم کان سنوارت نهرايائون. مون کي ان وقت ڏسڻ شرط

اهڙو ته سڪر ۽ حالت جو غلبو ٿي ويو جو لکڻ جي حد کان ٻاهر آهي جيئن ته منهنجو اٿڻ ويهڻ سائين جن جي پويان ئي پويان ٻي ٿيو. پوءِ پاڻ اتان وري سوار ٿي ڳوٺ وندي ۾ سيد محمد حافظ شاهه جي دعوت تي آيا. سيد سڳورو مٿيون وقت جي فاضلن مان هو. پاڻ ٻه پهرو اتي ڪيائون ۽ اتان وري رات ڪوڪرن جي ديهه ۾ نزول فيض شمول فرمايائون. ان وقت مون کي اهڙي حالت هئي جو وجد جي زور ۾ حضرت مرشد ڪريم تي الله تعالىٰ جلشانه جو لفظ پيو چيم. اتي ظاهري علم جا عالم به تمام گهٽا هئا. پاڻ مون کي وضوءَ سارڻ وقت گهرائي فرمايائون ته ائين نه چوندو ڪر! مون عرض گذاريو ته حضرتا! جيئن چوان ٿو ائين نه آهي ڇا؟ فرمايائون ته هائو آهي، پر زبان سان چوڻ نه کپي، مون وري خدمت سڳوري ۾ عرض ڪيو ته حضرتا! انهيءَ چوڻ جي وقت هن ٻانهي جو ڪو اختيار ڪونه هوندو آهي. پاڻ فرمايائون ته بي اختياري آهي ته پوءِ ميار ڪانه آهي.
اتان وري اڳتي روانا ٿي ديهه ڪاتيار جي ۾ آيا. مون کي وجد ۽ حالت غلبو ڪندو ويو تان ته ڪپڙن يا جاءِ وغيره جو هوش ڪونه رهيم بي اختيار وڃي تي ۽ تنبن جي تختن وغيره تي چڙهي پيو وبس ۽ اکين مان پاڻي ڳڙ ڳڙ ڪري پئي اڙهو. اتان ديهه سيد پور ۾ ان کان پوءِ وري ٽنڊي بهادر خان نظاماڻي ڏانهن روانا ٿيا. ان وقت ته اهڙو حال ٿي ويم جو گهوڙي جي سواري هشيار ٻڌڻ وغيره سڀ هٿان نڪري ويا ۽ وجد جي وقت ۾ سڀ ڪپڙا ڦاڙي ٽڪر ٽڪر ڪري ڇڏيم. تماشبين ماڻهو ڪوڙ اچي گڏ ٿيا ۽ حيرت سان مونکي اچي پيا ڏسن ته هن فقير کي الائي جي ڇا ٿي ويو آهي. جو هيئن ڪپڙا ڦاڙيو پيو اڇلائي، پوءِ پاڻ جڏهن نوراني ڏانهن روانا ٿيا تڏهن واٽ تي هڪ نقل بيان فرمائي جنهن ۾ عورتن جي بيوفائي جو بيان هو ۽ پوءِ هي بيت فرمايائون:

چون نقش وفا عهد بستند — برنام زنان قلم شڪستند
زن دوست بود ولي زماني — تاجز تونيافت مهرباني
چودر بر ديگري نشيند — خواهد ڪه ترادگر نه بيند

برزن ايمن مشوڪه زن ڪاه ست — بردش باد هر ڪجا راه ست
زن چو انگور طفل بي گناه ست — خام سرسبز بخته روسيه ست
مشوبر زن ايمن ڪه زن پار ساست — ڪه خر بسته به گرچه دزد آشناست

اي عزيز! انهيءَ نقل بيان ڪرڻ مان سندن غرض هي هوته طالب کي جيڪا به شيءِ محبت ۽ طلب جي واٽ ۾ ٿوري به رڪاوٽ ۽ رنڊ وجهي ته انهي بادشاهه وانگر بلڪل محو ۽ نفي ڪري ڇڏجي پوءِ توڙي اوها روڪيندڙ شيءِ پٽ هجي يا

زال يا پيءُ يا ماءُ يا دنيا دولت، جي نہ تہ پوءِ: انا غيور والله اغير مني" جي حڪم موجب دوست جي عتاب هيٺ اچي ويندو!
جيئن تہ انهيءَ بابت سندن فرمايل حضرت خواجہ ابراهيم ادهم قدس سره جو نقل بہ شاهد آهي تہ حضرت خواجہ صاحب موصوف کي جڏهن الله تعالىٰ جلشانه جي طلب جو شوق پيدا ٿيو. تڏهن پنهنجي سموري بادشاهي ۽ مال ملڪيت کي ترڪ ڏيئي مولا سائين عزاسمہ جي طلب ۾ همت جو قدم وڌايائون. پوءِ نڪرڻ مهل پنهنجن اهلين سڳورن کي حمل جي حالت ۾ ڇڏي آياهئا. گهڻي مدت ڪانپوءِ جڏهن حضرت خواجہ صاحب جن وڏي ڪمال کي پهتا ۽ صاحب طريقت جا ٿيا، تڏهن پنهنجن مريدن جي جماعت سميت مڪه شريف ۾ اچي رهڻ لڳا. پوئتان سندن حرم خاني ۾ پٽ ڄائو، وڏو ٿي بادشاهي تخت تي ويٺو ۽ ديني علم جي تحصيل ڪري وڏو جيد عالم ۽ حافظ ٿيو.
هيڪر پنهنجي والده ماجده کان حضرت خواجہ صاحب جن جو مڪہ شريف ۾ رهڻ بابت حال ٻڌائين جنهن ڪري سندس اندر ۾ پيءُ جي محبت جو جذبو پيدا ٿيو ۽ بخارا ملڪ مان جو سندس وطن هو، چئن هزارن ماڻهن سميت حج جي ارادي سان مڪہ شريف منجهہ اچي وارد ٿيو. خواجہ صاحب جو مريدن کي امر ٿيل هو تہ طواف جي وقت، جو زالون مڙس توڙي لاسيار نينگرا سڀ اچي گڏ ٿينداآهن، تنهن ڪري توهان کي ڪيپي تہ زالن ۽ لاسيار نينگرن ڏانهن نہ نهارجو، بلڪ پنهنجي مولا پاڪ جي ياد ۾ محو ٿيا پيا طواف ڪجو. جڏهن پاڻ ببيت الله شريف جي طواف ۾ مشغول ٿيا، تڏهن اتفاق سان خواجہ صاحب جو نينگر بہ طواف ۾ حاضر هو، خواجہ صاحب کي پڌري محبت جو جذبو پيدا ٿيو، جنهن جي ڪري بہ ٽي ڀيرا ڏانهس نظر ڪٽي نهاريائون، هڪڙي مريد کي ان ڪري دل ۾ ڪجهہ تشويش ٿي پئي. طواف کان پوءِ خدمت ۾ عرض ڪيائين حضرتا! اسان کي منع فرمائي اٿو، مگر پاڻ هڪڙي لاسيار نينگر ڏانهن ڇتائي ڇتائي پيا ڏسو! تنهنجو ڇا سبب؟ خواجہ صاحب جن فرمايس تہ اسان جڏهن ڀهريان الله سبحانہ وتعالىٰ جي طلب ۽ ذوق ۾ بادشاهي کي ترڪ ڏيئي گهران نڪتا هئاسون، تڏهن پويان پنهنجا اهليہ حمل جي حالت ۾ ڇڏي آياهئاسون معلوم پئي ٿيو تہ اهو لاسيار نينگر منهنجو پٽ آهي. پوءِ مريدن جي تسلي لاءِ ڪين امر فرمايائون تہ بخارا جي قافلي ۾ وڃي جاچ ڪري اچو. مريدن حڪم موجب اچي قافلي جي جاچ ڪيائون. اچي ڏسن تہ برابر اهو لاسيار نينگر خواجہ صاحب جو فرزند قافلي جو سالار آهي ۽ ويٺو قرآن شريف جي تلاوت ڪري ۽ زار زار پيو ٿو روئي. هنن سندس نوڪرن کان بادشاهہ زادي جي روئڻ جو سبب پڇيو. نوڪرن

جواب ڏنو تہ سندس والد صاحب، مولیٰ پاڪ جي طلب ۾ بادشاهي ڦٽي ڪري هلي ويا هئا هينئر انهن جي هتي رهڻ جي ڳالهہ ٻڌي سندن زيارت لاءِ هت آيو آهي پر رڳو هن خيال ڪري قدمبوسي جي جرئت ڪري نٿو سگهي تہ متان مونکي ايندو ڏسي پاڻ مڪہ شريف کي بہ ڇڏي هليا وڃن ! تنهن ڪري سندن قرب ۽ محبت ۾ پيو ٿو روئي. تڏهن مريدن ادب بجاءِ آڻي عرض گذاريو تہ اسين سائين جن جا مريد آهيون. جيڪڏهن اوهين بہ قدم رنج فرمايو تہ هوند گڏجي هلي خدمت سڳوري ۾ حاضر ٿيون. بادشاهہ زادو انهن سان گڏجي حضور مبارڪ ۾ آيو. خواجہ صاحب سندن ملڻ لاءِ اٿي پٽ کي ڀاڪر ۾ ورتائين ۽ قرآن شريف جي ياد ڪرڻ ۽ ٻين علمن جي تحصيل ڪرڻ بابت ڪنانس پڇا ڳاڇا ڪيائين ۽ ڪجهہ وقت پڌري محبت ڪري ڏانهس متوجہ رهيا، تہ ايتري ۾ الله تعاليٰ جل شانہ جي طرفان غيبي الهام پهتو تہ اي ابراهيم دل جي قرب ۾ اسان سان گڏ پٽ کي بہ شريڪ ڪري وڌءِ. خواجہ صاحب ڏوراپو ٻڌي بي اختيار ٿي ويا ۽ عرض ڪيائون تہ خدايا! جيڪو پٽ مون کي ڏوراپي هيٺ آڻي ذات پاڪ کان حجاب ٿئي سو پل تہ وڃان ڪچي وڃي. خواجہ صاحب جن اجا اهي لفظ چيا تہ ايتري ۾ الله تعاليٰ جي قدرت سان سندن نينگر اتي سندن هنج ۾ ساهہ ڪٽي ڏنو.

25- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ جڏهن اسين ۽ اسان جو ڀاءُ ميان علي مرتضيٰ شاهہ قدس سره ڪوٽڙي ۾ مخدوم ميان يارمحمد عليہ الرحمة وٽ ظاهري علم جي تعليم وٺندا هئاسين، تڏهن هڪڙي ڏينهن حضرت ميان صاحب جن قدس الله تعاليٰ سره اتي مدرسہ ۾ آيا ۽ اسان کي فرمايائون تہ اي بابا! اڄ اسان جو اوهان وٽ اچڻ جوڳيو آهي، تنهنجي خبر اٿو؟ اسان عرض ڪيو تہ حضرتا والله اعلم فرمايائون تہ اسين اڄ مخدوم ميان عبدالرحمان عليہ الرحمة جي صحبت ۽ ملاقات لاءِ وياهئاسون، جو هو حضرت مخدوم صاحب عليہ الرحمة جن جي هم صحبتين ۽ مريدن مان آهي. پوءِ ميان عبدالرحمان اسان کان پڇيو تہ توهان کي حضرت مخدوم صاحب کان مريد ڪرڻ ۽ ارشاد جي اجازت مليل آهي يانہ؟ اسان چيو تہ هائو، پوءِ اسان کان پنهنجن اهلين جي تلقين لاءِ اجازت ورتائين ۽ پڇيائين تہ پنهنجن صاحبزادن کي طريقي ۾ داخل فرمايو اٿو يا نہ؟ " اسان چيو تہ انهن کي اهو ڪو خيال ڪونهي، ان لاءِ چيائين تہ جي خيال نہ اٿن تہ بہ هرو ڀرو ڪين داخل ڪري ڇڏيو. اسان جو اڄ هت اچڻ رڳو انهيءُ خيال سان ٿيو آهي پوءِ اسان ٻنهي ڀائرن کي طريقي نقشبندي ۾ داخل فرمايائون. مشغولي کان بعد ميان مرتضيٰ علي شاهہ قدس سره نقشبندي طريقي

جي مداخلت کان معطر ٿي ويا، مگر اسان کي ڪوبہ اثر معلوم ڪونہ ٿيو، ٻي پيري جڏهن ميان صاحب جن قدس سره الاقدس اسان وٽ تشريف فرما ٿيا، تڏهن مشغولي جي ڪيفيت بابت پڇا ڪيائون مون عرض ڪيو تہ حضرتا! مون کي ڪو اثر ۽ خبر معلوم ٿي نہ سگهي آهي. تڏهن مون کي وري ٻيهر قادري طريقي ۾ جهري ذڪر سان مشغول فرمايائون. جنهن سان سمورو جسم، وار وار نهن کان چوٽيءَ تائين ذاڪر ٿي ويو.

26-نقل: پاڻ فرمايائون تہ جڏهن مولانا مولوي جلال الدين رومي قدس الله تعاليٰ سره کي مثنوي معنوي جي نسخي ٺاهڻ جو ارادو پيدا ٿيو، تڏهن پهريان پهريان هڪڙا تيرهن بيت مثنوي شريف جا تصنيف ڪري پاڻ سان کڻي خواجہ حسام الدين رحمة الله عليہ وٽ تشريف فرما ٿيا، سندن دل جو ارادو هو تہ جيڪڏهن خواجہ صاحب مثنوي شريف جي ٺاهڻ بابت تحريڪ ۽ ترغيب ڏياري تہ واهہ نہ تہ مثنوي معنوي جي تصنيف کي بند ڪري ڇڏيندا سون، پوءِ جڏهن پاڻ حضرت خواجہ حسام الدين رحمة الله تعاليٰ عليہ وٽ پهتا، تڏهن ملاقات هلندي خواجہ صاحب چيو تہ حضرتا! حڪيم سنائي قدس سره کان الهي نامہ جو نسخو ۽ شيخ عطار قدس سره کان "منطق الطير" جو نسخو هن زماني جي طالبن لاءِ يادگار رهيل آهن، جيڪڏهن اوهين بہ معنوي علم جي دقائقن ۾ ڪا تصنيف پوين طالبن لاءِ يادگار تحرير فرمائي ڇڏيو تہ طالبن مشتاقن لاءِ ڪهڙي نہ عزت ۽ بخت بلندي جي ڳالهہ ٿيندي ! جڏهن خواجہ صاحب اهو اظهار ڪيو، تڏهن حضرت مولوي رحمة الله عليہ بيتن وارا ڪاغذ دستار مبارڪ مان، ڪڍي کين ڏيکاريا تہ اسين پڻ اهو خيال دل ۾ ڪري رهيا هئاسون تہ جيڪڏهن توهين ان بابت اسان تي زور رکندؤ تہ مثنوي ٺاهينداسون نہ تہ ڇڏي ڏينداسين . تنهن کانپوءِ حضرت مولوي صاحب رحمة الله عليہ مثنوي شريف ٺاهڻ ۾ مشغول ٿيا ۽ پوري ڪري ڇڏيائون.

27- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ هڪڙي عورت کي عادت هوندي هئي ۽ اٿندي وهندي هي لفظ پئي چوندي هئي (آئون صلوات سا پڙهان جا درماندن کي دارون) هڪڙي ڏينهن مڙس چيس تہ اي عورت ! ڪيترا ڏينهن ٿيا آهن جو زبان سان تہ ائين پئي چوين پر ٻڌاءِ تہ اها صلوات شريف پڙهنديئن ڪڏهن؟ پاڻ طالبن جي ترغيب لاءِ صحبت جي وقت اهو نقل بيان ڪري فرمائيندا هئا تہ ذڪر ۽ تقويٰ ۽ عبادت ۾ وڏي ڪوشش ڪندا رهو ۽ انهي زال وانگر بنا حال جي رڳو قال سان مشغول نہ ٿجو.

28- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ ڪنهن عورت کي ويم جا سور اچي ٿيا،

تنهن لاءِ دائي گهرائڻ لاءِ ماڻهو موڪليائون پر جيستائين دائي آئي، تيستائين سندس سور ٿري وياهئا، اها عورت دائي کي چوڻ لڳي ته جلد ٿيءُ ٻار کي ٻاهر ڪڍ، دائي چيس ته اي مائي تنهنجا سور ٿري وياآهن ۽ سورن ڪانسواءِ ته ٻار ڪڏهن به ٻاهر نه نڪري سگهندو، اتي پاڻ فرمايائون ته اي خدا جا طالبو! انهيءَ نقل مان معلوم ڪجو ته جڏهن ظاهري ٻار به سورن ڪانسواءِ پيدا نه ٿو ٿي سگهي ته پوءِ حقيقت وارو ٻار انسان جي وجود مان صحبت ۽ سورن ڪانسواءِ ڪيئن پيدا ٿي سگهندو، جيئن ته انهي معنيٰ تي شاهه ڀٽائي عليه الرحمة جو بيت شاهد آهي:

جان جان ناه ضرور تان تان ناه طبيب کو

جسي سرئو سور ! ته ڪر ويچ ور پيو !

گر درد عشق رابقيامت جزادهند ماغير درد عشق نخواهيم جزاء درد

يعني جيڪڏهن عشق جي درد جي قيامت جي ڏينهن جزا ڏنائون ته اسين انهي لاءِ به وري عشق جو دردئي جزا گهرنداسون نه ٻي !.

29- نقل: هڪڙي ڏينهن مريدن مان ڪنهن شخص سندن حضور ۾ شاهه عبداللطيف ڀٽائي ۽ مخدوم عبدالرحيم قدس الله تعاليٰ اسرارهما جي حالات بابت عرض ڪيو ته ڪهڙي طرح هئا؟ پاڻ جواب ۾ فرمايائون ته حضرت شاهه صاحب قدس سره کي عشق، محبت ۽ طلب جو شوق بي حد گهڻو هو ۽ حضرت مخدوم عبدالرحيم قدس سره حقيقت ۽ اسرارن جا درياءَ هئا.

30- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ته شيخ طيب قدس سره نالي، قوم جو پهنوار مجذوب ۽ صاحب حال جو ڪمال وارو اڳين ولين منجهان هو. سندس دستور هوندو هو ته رات جو هميشه پنهنجن پيرن ۾ رسو وجهي پاڻ کي اونڌو ڪري لڙڪائي ڇڏيندو هو. ان جو مقام درگاهه شريف کان ڏکڻ پاسي مشهور معروف آهي ۽ حضرت ميان صاحب جن قدس الله تعاليٰ سره ، جي حضرت مرشد مربي قدس جا والد مڪرم ۽ مرشدِ معظم هئا، تن جي مزار شريف به اتي ئي آهي ۽ به ڀائر حضرت مرشد ڪريم قدس سره جا جي وڏن ڪاملن مان هئا سي به اتي حضرت ميان صاحب جن قدس سره جي پيراندي کان رکيل آهن. ۽ ٻيا سندن ننڍڙا صاحب زادا توڙي مائٽ سڳورا جي هن دنيا مان رحلت ڪري ويا سي به مڙئي اتي مدفون آهن. حياتيءَ ۾ جيڪي به اولاد شريف مان ننڍا خواه وڏا ۽ ڀائٽيا صاحب سڳورا رحلت فرمائيندا هئا ته انهي ئي مقام ۾ حضرت ميان صاحب جن قدس سره جو مقبري جي چوڌاري رڪائيندا هئا. اهو مقام درگاهه شريف کان ڏکڻ طرف سٽن ڪوهن جي پنڌ تي هوندو هو.

31- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ سچو طالب ڪوئي ڪونهي باقي ڍڳن جو ولر چارڻو اچي ويو آهي اسان پنهنجي عمر رڳو ڍڳن چارڻ ۾ صرف ڪري ڇڏي ۽ انهن ڪان ڪابہ همت ڪانہ پڇي سگهي ۽ جيڪڏهن ڪو ڪٿي انهن مان ٿيو تہ بہ پنهنجي اندر سان مشغول نہ ٿيو ۽ جان ۽ جهان ڪان مستغرق ۽ بي خبر ڪونہ ٿي سگهيو.

تومباش اصلا ڪمال اينست وبس — تو در و گم شو وصال اينست وبس
تو در و گم شو ڪمال اينست وبس — گم شدن گم ڪن وصال اينست وبس

يعني تون اصل نہ هج، ڪماليت رڳي اها آهي ۽ بس پاڻ کي محبوب ۾ گم ڪري ڇڏ وصال اهوئي آهي ۽ بس تنهنجو محبوب ۾ گم ٿيڻ بہ ڪمال ڇئبو پر انهي گم ٿيڻ کي بہ گم ڪري ڇڏ تہ پوءِ ميلاپ اهوئي آهي ۽ بس.

32- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر پاڻ دعوت جي ڪري ننڍي ننگر ۾ تشريف فرماٿياهئا. اتي مون ڪتاب مڪتوبات امام رباني خواجہ مجدد الف ثاني قدس الله تعالیٰ سره الاقدس جو نسخو حضور ۾ آڻي حاضر ڪيو ۽ عرض ڪيم تہ حضرتا! هي مڪتوبات پڙهڻ لاءِ خريد ٿو ڪريان. پاڻ جواب ۾ فرمايائون تہ اهل تصوف جو هي علم! پڙهڻ ۽ ڪسب سان حاصل نٿو ٿئي. مگر وهب سان، جيئن حضرت سرور ڪائنات فخر موجودات صلي الله عليہ وآله وسلم جن کي عطا ٿيو. جو ڪنهن ڪان بہ نہ پڙهيا نہ سکيا، مگر فيض جا درياءَ وهي ويا. ان ڪانپوءِ پاڻ زبان مبارڪ سان فرمايائون تہ پتي ڏينهن تہ ڪتاب خريد نہ ڪر نڪي پڙهہ " واقرا ڪتابڪ ڪفیٰ بنفسڪ" يعني پنهنجي اندر وارو ڪتاب پڙهہ. تنهن لاءِ تنهنجو نفس ئي ڪافي ڪتاب آهي.

33- نقل: پاڻ فرمايائون تہ اسانجي ابتدائي طلب وارن ڏينهن ۾ اسان کي محبت جو غلبو ۽ شوق جو جذبو نهايت زياده هو. هڪڙو سيد سڳورو مجذوب! جو اسانجي عزيزن مان هو ۽ رهندڙ لڪعلوي جو هو، اسان وٽ ٽڪيل هو. پوءِ اسين سندس خدمت ۾ هڪڙي ڏينهن حاضر ٿياسين ۽ طلب جي شوق ڪري سندس آڏو ڏاڍو گريو ڪيوسين، بزرگ سڳورو اسانجو حال ڏسي رحم ۽ شفقت سان فرمائڻ لڳو تہ پيءُ پيءُ درياٽي! تہ بہ اسان جو روئڻ بند نہ ٿيو اجا پي رنوسين تڏهن ڪجھ مدت ڪانپوءِ نهايت محبت ۽ شفقت سان فرمايائين تہ:

پيءُ پيءُ سمنڊ ٿي اجيي بڪيي ڪي پيارج.

34- نقل: هيڪر پاڻ پنهنجي زبان مبارڪ سان در افشاني فرمايائون تہ الله تبارڪ وتعالیٰ جيڪي بهشت جا واعدا ۽ دوزخ جا دڙڪا خلق جي حق ۾ فرمايا آهن. تنهنجو مثال اهڙو آهي جيئن ڪو ٻار راند روند ۾ مشغول هجي ۽ ان

ڪي ڪوئي شخص چوي تہ راند ڪي ڦٽي ڪر تہ توکي شيءِ ڏيان پوءِ جي مناڻ جي دلاسي تي نہ مڙي تہ ڪيس (جيجو) جو ڊپ ڏياري، تہ راند کي ڇڏ! حالانڪ جيجو رڳو ٻٽل لفظ بي معنيٰ آهي. اهڙي طرح جيڪا خلق ٻارن جي مثال آهي تنهن کي دنيا جي راند ڇڏڻ لاءِ بهشت جا واعدا مٺي شيءِ وانگر آهن. ۽ دوزخ جا وعيد جيجو وانگر ڊپ ڏيارڻ لاءِ دڙڪاآهن باقي مردن جو حال ان کان برتر آهي:

خلق اطفال اند جزمست خدا نيست بالغ، جزرهيده از هوا

يعني الله تعالىٰ جلشانہ جي عاشقن کانسواءِ ٻي سموري خلق ٻارن وانگر سمجهہ ! ڇو تہ هو حرص ۽ سڌن جي چنبي ۾ گرفتار آهن ۽ جنڪي حرص کان آزاد ٿيڻ جيترو عقل بہ ڪونهي سي دانائن وٽ حقيقت ۾ بالغ ڪونہ ٿياآهن.

35- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ ڪو بادشاهہ هو، تنهن پنهنجن وزيرن اميرن ۽ نوڪرن چاڪرن سڀني کي حڪم فرمايو تہ آئون پنهنجي باغ ۾ وڃي ٿو لڪان، توهين سڀ مون کي ڳولي اچي مون وٽ حاضر ٿجو. پوءِ جڏهن بادشاهہ باغ ۾ مخفي ٿي ويو تڏهن سڀني کي باغ ۾ گهڙڻ جي موڪل ٿي. هي اندر گهڙي بادشاهہ جي ڳولڻ ۾ مشغول ٿيا. پر اندر باغ ۾ جو قسمين قسمين ميوا ۽ رنگ برنگ گل، ٻوٽا ۽ وڻ ۽ هزارها نعمتون ۽ تماشا لڳا پياهئا، سي ڏسي گهڻا تہ انهن فرحتن ۾ رجهي ويا ۽ گلن جي واس وٺڻ ۽ ميون کائڻ ۽ تماشن ۾ اهڙا تہ محو ٿي ويا جو بادشاهہ جي يادگيري ئي سندن دلين مان نڪري وئي.ائين نہ سمجهائون تہ هي نعمتون ڪو اسان کي مليون ئي بادشاهہ جي طلب ۽ ڳولا جي طفيلؤن آهن، نہ تہ ڪٿي اسان ۽ ڪٿ بادشاهي باغ؟ ۽ ٻيا وري جيڪي بادشاهہ جا سچا نوڪر ۽ حڪم جا پورا فرمانبردارهئاتن ويچارن کي بادشاهہ جي طلب ۾ نہ ڪو ميون کائڻ جو وجهہ مليو ۽ نہ گلن جون هوائون جهٽيائون، نہ ئي رنگا رنگ تماشن ۽ پکين جي مٺين لاتين ۽ بلبلين جي ڇهچن ۽ قمرين جي ٿهڪن تي موهجي مست ٿيا، بلڪ بادشاهہ جي طلب واري نعمت ۾ اهڙا محو ٿيل هئا جو ٻين نعمتن ۽ تماشن ڏي نهاري ڏٺائون بہ ڪين، آخر سندن پورهيو ساب پيو " من طلب شيئا وجد، وجد" جي بشارت موجب بادشاهہ جي قدمبوسي جي شرف کان اچي مشرف ٿيا. جڏهن بادشاهہ جي حضور ۾ حاضر ٿي اچي دم پٽيائون، تڏهن بادشاهہ انهن کان پڇيو تہ ٻيا اوهان جا رفيق ڪٿي آهن؟ انهن جواب ڏنو تہ حضرتا! اهي سڀ باغ ۾ پيا گهمن ۽ گلن جي مٿان بلبل ٻڌيا پيا واس وٺن ۽ ميون کائڻ ۽ تماشن ۾ سائين جن جي حضور کان محروم ٿي وياآهن. بادشاهہ فرمايو تہ اهي منهنجا دشمن آهن پوءِ انهن کي گهرائي ڪين سخت عتاب ۽ عذاب هيٺ رکيائين ۽ پنهنجن سچن ڳوليندڙن کي فرمايائين تہ توهين منهنجي حضور جا

خاص مقرب ۽ منظور نظر آهيو هن کان اڳتي توهين منهنجا آهيو ۽ مان اوهانجو. هي باغ پڻ اوهان جي ملڪ ۾ ڏيئي ڇڏيوسون. وجي اسان جي رضا سان مزا ماڻيو ۽ خوش گذاريو. پاڻ انهيءَ هنڌ عجيب نڪتو بيان فرمايائون ته اهو باغ مثال هن دنيا جي جهان جو آهي ۽ بادشاهه مان مراد بادشاهه حقيقي الله تبارڪ وتعاليٰ آهي ۽ ساري مخلوقات انسانن ۽ جنن کي جي سندس نور کر ۽ ٻانها آهن. حڪم ٿيل آهي ته هن دنيا جي باغ ۾ الله تبارڪ وتعاليٰ پنهنجي بادشاهه حقيقي جي طلب ۽ ڳولا ڪن، جيئن ته الله تعاليٰ جلشانه فرمايو آهي:

وما امروا الا ليعبد والله مخلصين له الدين"

يعني ته نه حڪم ٿيو آهي انهن کي بادشاهه الله تبارڪ وتعاليٰ جي طرفان مگر هي ته الله سائين جلشانه جي عبادت ڪن ۽ ان لاءِ پنهنجو دين سچو ڪن يعني ڪين پنهنجي هوا ۽ حرص ۾ گرفتار ٿيڻ کان جهل ٿيل آهي" پوءِ ڪيترا ماڻهو هن دنيا جي باغ ۾ اچي پنهنجي مقصد اصلي موليٰ پاڪ عزاسمه جي طلب کي وساري هن باغ جي نعمتن يعني کاڌي پيتي ۽ پوشاڪن پهرڻ ۽ مال ميڙڻ ۽ راڳ سرود ۽ ٻين تماشن ۾ لڳي آرام طلب ٿي پيا، ۽ الله تعاليٰ جي طلب کان جا نعمتن ۾ وڏي نعمت ۽ دولتن ۾ وڏي دولت آهي منهن موڙي دنيا جي ڪمن ۾ مشغول ٿي ويا. حالانڪ فرمان ٿيل آهي " وما متاع الحيوة الدنيا الا قليل" يعني دنيا جو سامان تمام ٿورڙو ۽ حقير آهي" وڏي نعمت ۽ دولت رڳو الله سائين جي طلب ۽ تات آهي. ۽ ٻيا ڪي سچار خدا تعاليٰ جا ٻندا پنهنجي مقصود اصلي کي نه وساري، هن دنياوي باغ جي ناهه نوهه تماشن کي بيڪار سمجهي، طلب جي ڪوشش جو ڪمر بند چيلهه تي محڪم ڪشيون، پنهنجي معبود برحق جي ڳولا ۾ پنهنجو پاڻ پتوڙيندا رهيا. جي نيث " فاولائڪ ڪان سعيهم مشڪورا" (يعني انهن جي ڪوشش نيث الله تعاليٰ جي درگاهه ۾ ساب پوندي) جي حڪم موجب پنهنجي مقصد اصلي ۽ محبوب حقيقي جي وصال ڪان وجي مشرف ٿيا. ۽ درگاهه مان " من له الموليٰ فله الڪل" (جنهن جو رب، تنهنجو سڀ!) جي پاڪر سان پهر جي سرفرازي حاصل ڪيائون.

36-نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ٻي ته اڳيان طالب شراب جا مٽ ٻي ويا ۽ پوين لاءِ گيرٽ اوبر بچائي ويا سو به ڪن کي حاصل ٿيو ڪن کي اهو به نصيب نه ٿيو رڳو سڪڻ مٽن تي اچي ويٺا! جيئن انهي بابت مولوي جامي قدس سره فرمايو آهي:

حريفان بادها خوردند رفتند — تهي خمخانها کردند رفتند
چورفت از دست خم و جام و ساقي — بما جزغم نمانده هيچ باقي

يعني اڳيان دوست شراب ۾ي شرابخانا خالي ڪري هلياويا هيئنر اسانجي هٿان مٽ ۽ پيالا ۽ ساقي جڏهن نڪري ويا! تڏهن اسان لاءِ رڳو ارمان ڪائڻ ۽ غم باقي رهجي ويو آهي ۽ بس.

37- نقل: هيڪر حاجي ميان عمر فقير تلهار جو رهندڙ جو سائين جن جي سچن مريدن مان هو، سو حضور مبارڪ ۾ دعوت ڪرڻ لاءِ درگاهه مبارڪ تي حاضر ٿيو هو. اتفاقا فقيرن مان هڪڙي شخص ڪنهن بيماريءَ لاءِ دوا جي واسطي خدمت سڳوري ۾ عرض گذاريو. پاڻ ان تي جوش ۾ آيا ۽ فرمايائون ته آئون انهن بيمارين جي علاج لاءِ طبيب ته ڪونه آهيان جو مونکان دوائون ٿا پڇو؟ ان تي پاڻ ڪيس گهڻو ئي وعظ ۽ نصيحت فرمايائون. اتي حاجي عمر ڪي جوسچو طالب درويش هو جذبو اچي ويو ۽ عرض ڪيائين ته حضرتا! هن فقير پنهنجي دنياوي بزرگي ۽ عزت حشمت سڀ ترڪ ڪري ڇڏيا آهن. تنهن ڪانسواءِ پنهنجي معاش جي خوش گذراني ۽ ٻه عورتون جي هن فقير جي نڪاح ۾ آهن سڀ مولاسائين جي طلب ۽ سندس محبت ۾ ڦٽي ڪري هيترا ڪشالا ۽ پنڌ جون تڪليفون ۽ مسافري جا ڏاکڙا پاڻ تي سهي حضورپرنور ۾ آيا آهيون. سو ڪ انهيءَ لاءِ ته ڇا ظاهري بيمارين جا حضور جن ڪان اچي علاج پڇون ۽ دوائون وٺون؟ پاڻ سندس مٿين بيان ڪان بلڪل گهڻو خوش و خرم ٿيا ۽ مٿس گهڻي رحمت ۽ شفقت فرمايائون ۽ سندس دعوت ٻه انهيءَ وقت قبول فرمايائون.

38- نقل: هيڪر ميرٻڍو ٽالپر قدم بوسي لاءِ درگاهه مبارڪ تي حضرت مرشد مربي قدس سره جي حضور ۾ حاضر ٿيو هو پوءِ گفتگو هلندي اتفاقا شڪار بابت ڳالهه ٻولهه شروع ٿي. تنهن تي مير ٻڍي عرض ڪيو ته حضرتا! چوندا آهن ته شڪار وارو ڏينهن ٻه عمر واري حساب ۾ ڪونه ليکيو ويندو! اها ڳالهه واقعي آهي يا نه؟ پاڻ سندس اها ڳالهه ٻڌي اڻ ٻڌي ڪري ٻي ڳالهه شروع ڪري ڏنائون. ان ڪانپوءِ جڏهن مير حضور مبارڪ مان اٿي اوطاق ڏانهن ويو. تڏهن جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو ته پاڻ منهن مبارڪ مون ڏانهن ڪري فرمايائون ته اهل دنيا جي ڪيتري قدر نه ناقص فهم آهي جو ڪتن ۽ مِرُن جو شڪار ٻه عمر جي حساب ۾ نٿا ليکن! جڏهن اهو شڪار ئي ڪو ٻيو شڪار آهي جو عمر جي شمار ۾ نه ايندو آهي پاڻ هي بيت فرمايائون:

صيدرا بگذار خود راصيد ڪن خويش رادر دام معنيٰ قيد ڪن

يعني انهي ظاهري شڪار کي ڦٽو ڪري پاڻ کي شڪار ڪر! هيئن ته حقيقت واري ڦاهي ۾ پاڻ کي ڦاساءِ.

39- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ته هڪڙو شخص پنهنجي گهوڙي ۽ سندس

ٻهاڻ جي ٻني اجايل هئا، درياءَ تي پاڻي پيارڻ لاءِ ڪاهيون ٻي آيو. جڏهن درياءَ تي آيا تڏهن ٻهاڻ درياءَ جون موجون ۽ مستني وارو اوج ڏسي دهلجي ويو ۽ پاڻي پيئڻ ڪان سواءِ اجاروئي پوئتي موٽي ويو. ڇو ته هن اڳ درياءَ ڪڏهن ٻه نه ڏٺو هو. باقي گهوڙي جا درياءَ جي لهرين ڪان اڳ چڱي طرح واقف هئي، تنهن پنهنجي مطلب تي پاڻي ٻي ڊؤ ڪيو ۽ لهرين ۽ درياءَ جي گجگوڙ ڪان ڪوبه ڊپ نه ڪيائين. پاڻ ان تي فرمايائون ته سچي طالب جو مثال انهي گهوڙي وانگر آهي جو خطرن ۽ وسوسن ۽ تڪليف جو ڪوبه ڊپ نه ڪري وجي مقصود کي حاصل ڪندو باقي سنڙيا طالب انهيءَ ٻهاڻ وانگر آهن جي ٿورڙيئي هراس ۽ تڪليف ۾ اجايا ۽ فيض ڪان محروم مايوس موٽي ٿا وڃن.

خلق اطفال اند جز مست خدا نيست بالغ جز رهيده از هوا

40- نقل: سيد ميان بدر شاه رهندڙ شهر متعلوي جو نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ هڪڙي ڀت فقير جي دعوت تي ٿر ملڪ ۾ نزول ڪرامت شمول فرمايائون پاڻ جنهن هنڌ ويٺا هئا اتي اس جو تؤ ٻي آيو. فقيرن عرض ڪيو ته حضرتا! ڪتهين پاڇو ڪرڻ کپي جت سائين جن هلي ويهن. پاڻ فرمايائون ته ٻه پهري جي لنگهه تي پاڇو ڪرڻ کهڙو سود؟ سندن انهيءَ فرمودي مبارڪ سان فقيرن جي جماعت ۾ جذب ۽ وجد ۽ روج پيدا ٿي ويو.

اي عزيز! سندن انهيءَ فرمودي مبارڪ مطابق هي حديث شريف به شاهد آهي، جو پاڻ اڪثر جمعه جي ڏينهن خطبي ۾ فرمائيندا هئا ته " کن في الدنيا کانک غريب اوعابر سبيل وعد نفسک من اصحاب القبور" رواه البخاري يعني ته هن دنيا ۾ اهڙي طرح گذار جيئن ڪو مسافر يا واٽهڙو ماڻهو رستي ۾ گذاري ۽ پاڻ کي قبر ۾ پوربل شخص مان ڪري سمجهه!

چه دل بندي درين دنيا کي روزي چند مهماني

چوناگه مرگ پيش آيد خوري آندم پشيماني

نياري ياداز مردن کي روزي مرگ در پيشت

چه مغروري درين دنيا مگر مردن نميداني

يکي انديشه کن بنگر که آن بودند درين دنيا

کجارفتند آن ياران که بودند مونس وجاني

کجا شد آدم وحوا کجاشد يوسف و موسيٰ

کجا ايوب وذکريا کجا شد نوح طوفاني

يعني ته هن دنيا ۾ چالاءِ دل ڳنڍين جو تون کي ٻه ٽي ڏينهن هت مهمان ٿي آيو آهين. جڏهن اهڙي حالت ۾ موت مٿان اچي بيهندءِ تڏهن ڏاڍو پشيمان ٿيندين،

افسوس جو توکي هي وسري ويو آهي جو موت جو هيڏو سارو معاملو تنهنجي اڳيان پيو اچي ۽ تون وري اهڙو مغرور جو شايد توکي مرڻ جي خبر بہ ڪانہ اٿئي، پر هيترو تہ دل ۾ ويچار ۽ فڪر ڪري ڪٿي ڏس تہ تنهنجا اهي سچا دوست ۽ پيارا جاني جگر پيوند ڪيڏانهن ويا، آخر اهي بہ تہ تو وانگر هن دنيا ۾ موجود هئا، ڏس تہ سهي، حضرت آدم عليہ السلام ڪٿي؟ ۽ بي بي حوا رضي الله تعاليٰ عنها ڪيڏانهن ويا ۽ پيغمبر سڳورا جيئن تہ حضرت يوسف حضرت موسيٰ يا حضرت ايوب ۽ حضرت ذڪريا ۽ حضرت نوح عليهم السلام ڪيڏانهن هليا ويا؟ آخر تنهنجو بہ تہ اهوئي رستو آهي يا ڪوبيو؟.

41-نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ .چوي ٿو تہ هيڪر پاڻ درگاهہ عرش اشتباهہ تي صبح جي نماز بعد مراقبي ۾ ويٺاهئا پوءِ جڏهن مراقبي کان مٿو مبارڪ مٿي ڪيائون تڏهن مون ڏانهن منهن مبارڪ ڪري فرمايائون تہ محبت ڪانسواءِ مراقبو بہ ڪنڌ ۽ مٿي جو سور آهي ٻيو ڪوبہ فائدو ڪونہ اٿس. اي عزيز! سندن انهيءَ فرمودي مان معلوم پي ٿيو تہ مراقبي وقت ڪن طالبن جي سست مزاجي جو اوليڙو سندن ضمير بيضا تنوير تي پنجي ويو هو، جن جو مٿو تہ ظاهري مراقبي ۾ هو، مگر سندن دل خيالات ۾ مشغول ٿي ويئي هئي، پر پاڻ ستاري جي صفت ڪري سندن عيب ظاهر نہ ڪري مجمل طرح غفلت جي تنبيهہ ۽ يڪ سوئي لاءِ ترغيب فرمائي ڇڏيائون. جيئن تہ حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن کي هيڪر نماز ۾ سهو پنجي وئي، پوءِ پاڻنمازاداڪرڻ کان بعد جماعت ڏي منهن مبارڪ ڪري فرمايائون تہ عجب آهي جو ماڻهو پوري طرح وضو نٿا ساري اچن. پوءِ انهن جي اثر کان اسان کي نماز ۾ سهو پنجي ٿي وڃي! اتي پاڻ ڪريمن صلي الله عليہ وآله وسلم جن بہ ناشائستي ڪم جي ڪنهن شخص ڏانهن نسبت نہ ڪيائون بلڪ مجملا اشارو فرمائي ڇڏيائون تہ اهو شخص ماڻهن جي روبرو شرمسار ٿيڻ جي بدران پنهنجي دل ۾ لڄي ٿئي ۽ پنهنجي اصلاح ڪري:

نسبت پاڪان درست ڪن يا پٽي ايشان مرو
غرق شد فرعون در دريا، و موسيٰ پيشرو

يعني پاڪن جي روش تي پورو هلين تہ سندن ڪڏهن پلي لڳو وڃ نہ تہ مخالفت واري حالت ۾ سندن پوئتان نہ لڳج ڇو تہ فرعون کي حضرت موسيٰ عليہ السلام جي پيروي، بنا نسبت جي ڪهڙو فائدو پهچايو؟

42- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ اي يارو! جيڪڏهن سانوڻ جي گرمي جي مند

۾ ڪنهن شخص کي ڪيڏانهن مسافري ۾ پنڌ ڪرڻو هوندو آهي تہ ڏينهن جي گرمي ۽ تاءُ جي سختي ڪري اڪثر رات جي ٿڌاڻ ۾ آرام ۽ سهوليت سان پنڌ ڪندو آهي تہ پوءِ ٿڌ ٿي ٿڌ ۾ فرحت سان سويل وڃي منزل مقصود کي پهچندو آهي، اهڙي طرح آخرت جو ڏينهن بہ سخت گرم اٿو ۽ هي دنيا ڪاري رات جي مثل آهي. پوءِ جيڪي هن رات ۾ غفلت جي مٺي ننڊ کي ڦٽو ڪري الله سائين جل شانہ جي ذڪر فڪر ۽ اطاعت ۽ عبادت واري پنڌ ۾ مشغول ٿيندا، سي انهيءَ قيامت جي ڏينهن واري تاءُ ۽ تاب کان پناھ ۾ رهندا ۽ آرام ۽ فرحت سان وڃي منزل مقصود ۾ قرار وٺندا، پر جيڪي هتي ننڊ مٺي ڪري ڏينهن جي تاءُ ۽ سج جي پنڌ کي دل ۾ وساري ڇڏيندا، سي انهيءَ ڏينهن پاڻهين هلي خبر لهندا، جڏهن سج نيزي پاند هيٺ لهي اچي، ڌرتي ٽامي جهڙي ڪندو ۽ نفسي نفسي جو هل، حشر، ڪنهن تي پهچندو! جيئن حديث شريف ۾ آهي تہ: الناس نيام اذا ماتوا انتبهوا" يعني غافل ماڻهو ننڊ ۾ سمهيلن جي مثال آهن، جن کي رات جي ٿڌي هير دنيا و ما فيها کان بي خبر ڪري ڇڏيو هجي. سو انهن مردن غافلن جي اک تڏهن پٽبي جڏهن دنيا کان لڏي اڳتي هلندا ۽ قيامت جو سج سنئون ٿي پنهنجي تابش سان سندن جگر کي پاٽي ٻٽائي ڇڏيندو.

مردمان را سربسر در خواب دان گشت بيدار آنکہ اورفت از جهان

يعني هنن ماڻهن کي تمام ننڊ ۾ ڪري سمجھہ، سجاڳ اهو ٿيو جيڪو هن جهان مان اڳي هليو،

43- نقل: ميڏنو فقير پليجو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر اسين ٻہ ٽي فقير گڏجي درگاھہ مبارڪ ڏانهن زيارت لاءِ پي وياسون پوءِ جڏهن درگاھہ مبارڪ کان هڪ ڪوھہ ڪن جي ويجهڙائي تي پهتاسين، تڏهن جيسي فقير کي، جو اسان سان گڏ هو وجد پئجي ويو ۽ دانهون ڪندو مٿان ٿي اچي ڪريو، آخر اتان ذرا هوش اچڻ بعد ڪرندو اٿندو درگاھہ مبارڪ تي حاضر ٿيو. انهيءَ جيسي فقير واڻ تي پنهنجي سنڌ نماز پڙهڻ مهل پليت هئڻ سبب لاٿي هئي، سا سندس ڪلهي تي پيل هئي پر وجد ڪانپوءِ بيهوشي جي حالت ۾ شايد ڪٿهين ڪري پيس ۽ ان جي فقيرن کي بہ ڪا خبر ڪانہ پئي، پوءِ جڏهن ٻيو ڏينهن ٿيو، اسين سڀئي سندن صحبت فيض موهبت ۾ حاضر ويناهئاسون! تڏهن اتي پاڻ فرمايائون تہ سچي طالب ۽ مريد کي جيڪڏهن مرشد ڏانهن پنڌ ڪندي پيرن ۾ ڪو ڪنڊو يا ڪاني اهڙا ڇيپي پون جي ٻي طرف کان نڪري اچن تہ بہ کپيس تہ انهي ايذاء کان ڊرو نہ ٿئي ۽ ٻي طرف توجہ نہ ڪري! سندن انهي ڪلام فرمائڻ شرط جيسي فقير توبہ ۽ استغفار ڪئي ۽ چيائين تہ مونکي ڪالهوڪي سنڌ جو وهم دل ۾

پئجي ويو هو، جا وجد جي حالت ۾ وجائي آيو هوس. پاڻ انهيءَ وسوسي جي جواب ۾ تنبيهه فرمائي طلب جي ترغيب فرمائي ڇڏيائون.

44- نقل: حضرت پيرسائين پڳ ڌڻي رحمة الله عليه پنهنجي والد معظم مسند نشين اول قدس سره کان بيان فرمايائون ته هيڪر پيرسائين جن قدس سره سان همرڪاب گهوڙن تي چڙهيا پي وياسون، اتفاقا هڪڙي اهڙي هنڌان لانگهائو اچي ٿياسون جو درياءَ جي پاڻي نئين اچڻ پاران اها زمين ڦٽي ۽ چيرجي پئي هئي. تڏهن درياءَ جي ڦوٽن سببان اسان پنهنجي گهوڙي جي واڳ مضبوط ڪري جهلي ۽ پنهنجي نظر زمين تي غور سان رکندا پي آياسون، جنهن ڪري دل جو خيال به اتي لڳل هو. اسان جي انهي احوال جي حقيقت مرشد ڪريم تي منڪشف ٿي وئي. تڏهن فرمايائون ته اي بابا!

گهوڙي جي واڳ سوگهي رکجو ڇو ته زمين ڦٽل آهي.

سندن انهي فرمودي ٻڌڻ شرط گهوڙي جي واڳ هٿان نڪري وئي ۽ دل جو خيال الله تبارڪ وتعاليٰ سان ڳنڍجي ويو جيئن ته الله تعاليٰ جل شانه جو فرمان آهي ته " واذڪر ربڪ اذا نسيت" يعني پنهنجي پروردگار کان غفلت ۽ ويسارو ٿي وڃي ته انهي ئي مهل وري يادگيرو ڪري سندس ذڪر ۾ مشغول ٿيءُ.

دل نگهدار هرچه خواهي ڪن حق نگهدار ڪج ڪلاهي ڪن

يعني دل کي خداوند ڪريم جي ذڪر ۾ نگاه رکيو اچ پوءِ جيڪي وڻئي سو ڪر. الله تعاليٰ جل شانه جو طرف جهليو اچ پوءِ بادشاهي وٺو ڪر.ٻين فقيرن اسان کي چيو ته حضرت مرشد ڪريم جن اوهان کي فرمائن ٿا ته گهوڙي جي واڳ سوگهي جهليو اچ، پاڻ فرمايائون ته جنهن گهوڙي جي واڳ اسان چئي سا سوگهي جهلي اٿس.

اي عزيز! طالب کي ڪيي ته جيڪو به لفظ پنهنجي مرشد کان ٻڌي ته انهيءَ کي بيفائدو ۽ سرسري سخت نه ڪري سمجهي! بلڪ وڏي ڊپ ۽ رعب سان ان کي دل سان هنڊائي ڏسي! ڇو ته سڀ ڪنهن لفظ لاءِ جيئن ظاهر آهي تيئن باطن به آهي ۽ صورت سان گڏ معنيٰ جوبه لحاظ رکيل آهي، جي نه ته سچن مريدن مان ڪڏهن به ڳنڍجي نٿو سگهجي. ڏسو ته سندن فرمودي مبارڪ ۾ گهوڙي مان مراد ظاهري گهوڙو سمجهي ڪن طالبن غلطي ڪاڌي. حالانڪ سندن فرمودو باطني گهوڙي يعني دل جي واڳ سوگهي ڪرڻ بابت وارد ٿيل هو جيئن حضرت صاحبزادي صاحب سمجهي ورتو.

45-نقل: رمضان فقير سهتو نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون بي ته اي يارؤ! سسئي توڙي زال ماڻهو هئي نه به سعيو ۽ همت اهڙي مڙساڻي ڪري

ڏيڪاريائين جو پنهنجي دوست سان ملڻ کان اڳ آرام نہ ڪيائين ۽ توهان پاڻ کي مڙس سڏائي اهڙي مڙساڻي همت ڇو نٿا ڪيو؟ جو اوهين بہ پنهنجي محبوب جو مشاهدو وڃي ماڻيو:

جذب مردانہ بين زليخارا ڪہ از يعقوب برد يوسف را

يعني بي بي زليخا رضي الله عنها جو مردانو جذب ڏس تہ ڪهڙو نہ عجب جهڙو هو جو، حضرت يوسف عليہ السلام کي حضرت يعقوب عليہ السلام کان پاڻ ڏي ڇڪي وئي.

46- نقل: فتح محمد فقير ولد بهادر فقير نظاماڻي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آئون رمضان شريف جي مهيني ۾ درگاهہ مبارڪ تي مسجد شريف ۾ ڏهاڪي منجهہ ويٺو هوس، قرآن شريف جون ٽي ايميون ياد هيون هڪڙي ڏينهن اهي ٽئي ايميون تلاوت ڪري اعتڪاف واري هنڌان اٿي سندن صحبت مبارڪ ۾ اچي ويٺس، پاڻ مون کي زبان مبارڪ سان فرمايائون تہ بادشاهہ جو پروانو، پر پٽ پڙهڻ گهرجي! پر جڏهن بادشاهہ جي حضور حاصل ٿي وڃي تہ پوءِ پرواني جي پڙهڻ جو ڪهڙو ضرور؟

اي عزيز سندن مٿيون مثال قرآن شريف جي تلاوت کان روڪڻ لاءِ نہ ڏنل آهي بلڪ انهي ۾ اشارو آهي تہ طالب کي پنهنجي پيرجي حضور ۾ دل حاضر رکڻ کپي ڇو تہ اهو شغل دائمي آهي ۽ ان تي هميشگي ڪرڻ سان دوام وقوف جو حاصل ٿئي ٿو ۽ قرآن شريف وقتي شغل آهي. ان کي وقت مقرر تي پڙهڻ گهرجي ۽ تنهن ۾ قضائي نہ ڪجي ۽ قرآن شريف مثال پرواني جي آهي. جو بادشاهہ حقيقي جي طرفان ٻانهن ڏانهن حضرت جبرائيل عليہ السلام جي وساطت سان موڪليل آهي. جنهن جو بيان ڪندڙ حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآلہ وسلم جن آهن پوءِ انهيءَ پرواني جي حڪمن کي دل وجان سان تصديق ڪجي ۽ ان تي عمل ڪجي. باقي رڳو زبان سان انهيءَ کي پڙهڻ وبال جو سبب آهي جيئن تہ حديث شريف ۾ فرمايل آهي تہ:

رب تال القرآن والقرآن يلعنهم

يعني گهڻائي شخص قرآن شريف جا تلاوت ڪندڙ آهن ۽ قرآن شريف انهن کي لعنت پيو ڪري" ۽ قرآن شريف جي حڪمن جي بجاءِ آوري هيءَ آهي جو شريعت ۽ سنت جي متابعت ۾ پورو هجي. جيڪڏهن اهو عمل ۽ حڪم بجاءِ نہ آندو ويو تہ بي نصيبي ۽ بي ادبي کانسواءِ پڙهندڙن کي ڪو فائدو ڪونہ پهچندو.

47- نقل: خالقڏنو فقير وساڻ علي بحر واه واقع پرڳڻي روپاه جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ فقير محمد اٺ رهندڙ ديهہ ڪاڪ واقع پرڳڻي چاچڪن وٽ

تشريف فرماتيا. پوءِ جڏهن سندس گهر ۾ اچي لٿا تڏهن زيارت ڪندڙن مشتاقن جو ايترو ته انبوه گڏ ٿي ويو جو ڪولن ۽ مڪڙن وانگر خلق جا هشام ٿي ويا ۽ اهڙي پيهه ٿي وئي جو سڀ ڪنهن کي زيارت کان مشرف ٿيڻ اهنجو ٿي پيو. جيڪي عورتون ٻهراڙي جون خاص زيارت ڪرڻ لاءِ اتي آيون هيون تن کي جڏهن روبرو زيارت ڪرڻ جو موقعو نه مليو سگهيو تڏهن گهر جي پوبان جو لٺي جو ڪانين سان ڪنڌي ڏنل هئي تنهن کي سوراخ ڪري سائين جن ڏانهن نهاري ڏنائون ته پاڻ پني مبارڪ ڪيو ويٺا آهن. وڏي روج ۽ ايلاز ۽ منٿن سان عرض گذاريائون ته حضرتا! پنهنجو منهن مبارڪ اسان ڏانهن ڦيرايو ته زيارت جي شرف کان مشرف ٿيون. پاڻ ڪين جواب ۾ فرمايائون ته اسان جو منهن الله تبارڪ وتعاليٰ جلشانه جي طرف آهي ۽ توهين پنهنجي دل وارو منهن اسان ڏانهن ڪري ڇڏيو.

48- نقل: ميڏنوفقير پليجو نقل ڪري ٿو ته پاڻ سفر ۾ هئا، ۽ آئون رڪيب ساڻ هوس. جڏهن ٽنڊي قيصرنظاماڻي جي ۾ پهتا، تڏهن مون اتان موڪل لاءِ خدمت مبارڪ ۾ عرض گذاريو پاڻ فرمايائون ته ڇالاءِ ٿو وڃين؟ عرض ڪيم ته حضرتا! ٻني آباد ڪرڻي اٿم. فرمايائون ته هائو بدھ جو مهينو آهي. يعني پوڪ وارو مهينوآهي. جڏهن سندن اهو ڪلام مبارڪ ٻڌم تڏهن مون کي اچي روئڻ ڇٽڪيو، تنهن تي پاڻ نقل بيان فرمايائون ته ڪوشخص هڪڙي بزرگ کان طريقي ۾ داخل ٿي دست بيعت ٿيوهو. پوءِ هڪڙي ڏينهن پنهنجي مرشد جي حضور ۾ عرض گذاريائين ته حضرتا! ڪابه ترقي ۽ طلب جي زيادتي حاصل ڪانه ٿي ٿئي، شيخ پڇيس ته مشغولي ڪهڙي ڪندو آهين؟ عرض ڪيائين ته ربيع خريف جي پوڪ ۾ مشغول آهيان. فرمايائينس ته تنهنجي عمر ته پوڪ جي ڌنڌي ۾ گذرندي پئي وڃي. خدا تعاليٰ جي طلب ڪٿي اٿئي جو ترقي ٿيئي؟

مئي صرف وحدت ڪسي نوش ڪرد

ڪہ دنيا وعقبيٰ فراموش ڪرد

يعني خاص محبت جو شراب انهن شخصن کي نصيب ٿئي ٿو، جي دنيا ۽ آخرت ٻنهي جهانن کي وساري پاڻ کي محو ڪري ٿا ڇڏن.

49- نقل: پاڻ هيڪر سانگهرن جي ڳوٺ ۾ نزول فيض شمول فرمايو هئائون. اتي مسو فقير نظاماڻي حضور مبارڪ ۾ حاضرٿيو ۽ ويهڻ بعد ڪيس روج اچي شروع ٿيو. پاڻ فرمايائونس ته اي مسو! جيڪڏهن سچو پچو ۽ دلي درد وارو روج ڪرين ته هوند الله تعاليٰ جلشانه توکي حاصل ٿي پوي.

اي عزيز! روج جا ايڪويھ قسم آهن، تن مان ويھ رڳو دنياوي غرضن ۽ نفساني

ماڻهن لاءِ آهن. باقي هڪڙو قسم تن مان خاص الله تعاليٰ جل شانه لاءِ آهي. جيڪڏهن اهو روڄ ساري ڄمار ۾ هڪ دفعو بہ ڪنهن شخص کي اچي وڃي تہ اهو شخص اوليائن مان ٿي ويندو:

گريہ وزاري عجب سرمايہ ست   تابہ شهر دل قوي تر پايہ ست

گريہ وزاري کہ از بهر خدا ست   مي رساند مرد رابر راه راست

يعني روڄ ۽ زاري عجب موڙي آهي جو دل جي شهر لاءِ محڪم ۽ مضبوط وٿ آهي. جيڪو روڄ ۽ دانهون خاص خدا تعاليٰ جي لاءِ آهن. سي مڙس کي سڌي رستي تي پهچائي ڇڏين ٿا.

50- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر آئون سندن خدمت فيض موهبت ۾ حاضر هوس تہ هڪڙو شخص سندن پٺي مبارڪ کان اچي ڪلهن مبارڪن تي زور ڏيڻ شروع ڪيا. پاڻ منهن مبارڪ ڏانهس ڪري فرمايائون تہ خدمت جو غرض بہ الله تبارڪ وتعاليٰ جي طلب آهي، پوءِ ڪيپي تہ خدمت جي شغل وقت محبوب حقيقي جي يادگيري کان غافل نہ ٿي وڃجي:

حضوري گرهمي خواهي از وغافل مشو حافظ

متيٰ ماتلق ، من تهويٰ، دع الدنيا واهلها

يعني اي حافظ ! جيڪڏهن محبوب جو حضور گهرجئي تہ ان کان غافل ۽ ويسارو بالڪل نہ ٿيءُ ۽ جڏهن پنهنجي محبوب مطلوب کي وڃي ملين تڏهن دنيا ۽ دنيا وارن کان پري ٿي ساڻس مشغول ٿي وڃ.

51- نقل: هيڪر پاڻ طلب جي ترغيب لاءِ خليفن جي حق ۾ وڏي جوش سان بي فرمايائون تہ اسان خليفن کي خلافت رڳو هن لاءِ ڏني هئي تہ خدا تعاليٰ جي خلق کي وڃي هدايت ڪن. پر انهن مان ڪن انهيءَ جي برخلاف خلق کي مقصود سمجهي عام ماڻهن وانگر خدا تعاليٰ جي طلب کان رهجي پيا. ان تي پاڻ مثنوي معنوي کان بيان آندائون تہ هڪڙي باز کي بادشاه شڪار وٺڻ لاءِ پنهنجي هٿان ڇڏيو. باز جو اتان بادشاه جي هٿ تان اڏاميو، سو شڪار وٺڻ جي بدران ويراني ۾ ڇپرن سان وڃي مليو ۽ انهن ڇپرن جي مجلس ۾ اهڙو تہ خوش ٿي وڃي ويهي رهيو، جو پنهنجي ويهڻ جي اصلي جاءِ جا بادشاه جي هٿ تي هيس سا بہ وسري ويس، اهڙي طرح اصلي مقصد کي وساري غفلت ۾ گم ٿي ويو.

اي عزيز! سندن اهو فرمودو مبارڪ خليفن سڀني جي حق ۾ نہ رڳو عتاب ڪري هو. بلڪ پاڻ ڪين طلب جي ترغيب ۽ تحريص ۽ ڪوشش بي فرمايائون تہ طالبن جو حق اهو ناهي جو الله تعاليٰ جي طلب کان سرد ٿي خلق سان مشغول ٿي وڃي. چوٽي آهي تہ " ڪل باخت ڪل يافت" يعني سڀئي قربان ڪر تہ سڀ

ملئي، هڪڙي بزرگ جنهن جو نالو منو فقير هو تنهن کهڙا نہ سهڻا لفظ چيا آهن تہ منهنجو نالو منو مُنو مَنو آهن ان جو تفصيل بہ ٻڌائيندو، تہ جڏهن آئون الله تعاليٰ جل شانہ سان مشغول هوندو آهيان تڏهن منهنجو نالو آهي " منو" ميم جي زبر سان آهي پر الله تبارڪ وتعاليٰ جي ذڪر کان غافل ٿيندو آهيان تنهن وقت منهنجو نالو آهي منو ميم جي پيش سان ، يعني ٻنهي جهانن جو مٿل ۽ ڇيهي پر پيل، جڏهن وري الله تعاليٰ جل شانہ ۽ خلق جي وچ ۾ اڌو گابرو هوندو آهيان ان مهل نالو اٿم منو ميم جي زبر سان ، جو سنڌي ٻوليءَ ۾ سست ۽ ڪم همت کي چئبو آهي. اي دوست ! انهن الفاظن ۾ بہ هڪڙو نڪتو غريب ۽ اشارو عجيب ڏنل آهي تہ طالب کي ٻن حالتن ۾ جي بلندي يعني خود پنداري ۽ ڏنگائي يعني الله تعاليٰ جي ذڪر کان غفلت واريون آهن حجاب کانسواءِ ٻيو ڪجهہ بہ حاصل نہ ٿو ٿئي. البت هيٺائين ۽ عاجزائي واري حال ۾ الله تبارڪ وتعاليٰ جو محبوب ۽ معشوق ٿي پوي ٿو تڏهن تہ چيو اٿن. جز عجز بيچارگي نقد ندارد خواجگي ٻيو تہ :

صوفيان در دو عيد دم نزنند
جزره نيستي قدم نزنند

يعني صفاصاف صوفي ٻنهي عيدن ۾ دم نہ هڻندا آهن، يعني خوشي نہ ڪندا بلڪ نيستي جي واٽ کانسواءِ قدم ٻي هنڌ نہ رکنداآهن.

52- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر سندن حضور مبارڪ ۾ باغيچي منجهہ ويٺاهئاسون تہ پاڻ مون ڏانهن نهاري فرمايائون تہ اي خليفا! پنهنجي ديهہ ۾ هڪ هنڌ ويٺو آهين يا طالبن جي ڪوشش لاءِ آس پاس گهمين ٿو؟ مون عرض ڪيو تہ حضرتا گهمان گهٽو ٿو! پاڻ فرمايائون تہ البت ماڻهو مشغول ٿين ٿا يا نہ؟ عرض ڪيم تہ گهٽا ٿين ٿا ، اتي خليفو محمد حسن شاهہ بہ حاضر ويٺو هو، پاڻ وري ان کان بہ پڇا ڪيائون تہ خليفا اوهين بہ سير ڪيو ٿا ڪ يڪجاءِ ويٺاآهيو؟ خليفو لقمان ٿو چوي تہ مون عرض ڪيو تہ حضرتا خليفو سيد محمد حسن شاهہ بہ مون ساڻ گڏ گهمندو آهي. پوءِ عرض ڪيم تہ حضرتا! دل جو خيال تہ گهمڻ لاءِ ڪونہ ٿو ڪيي مگر حضور جن جي فرمان ۽ حڪم موجب گهمڻ نڪرون ٿا. پاڻ فرمايائون تہ پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وسلم جن بہ ويهڻ اختيار فرمايو هو. تان تہ الله تبارڪ وتعاليٰ جلشانہ هي آيت شريف نازل ڪئي:

واصبر نفسک مع الذين يدعون ربهم بالغدات والعشي يريدون وجهه

يعني تہ صبر ڏي پنهنجي نفس کي انهن ماڻهن سان جي صبح سانجهي الله تعاليٰ جلشانہ جو ذڪر ڪن ٿا ، ۽ سندن ارادو ۽ نيتون خاص ذات پاڪ لاءِ آهن. نہ

ٻي ڪنهن شيءِ لاءِ. پوءِ پاڻ فرمايائون ته الله تعاليٰ جلشانه فرمايو آهي: 'واصبر نفسڪ يعني پنهنجي جسم مبارڪ کي مؤمنن لاءِ صبر ڏي، ته دل کي به صبر ڏي! ڪنهن بزرگ فرمايو آهي:

نمي گويم ڪه از عالم جدا باش بهرجائي ڪه باشي باخدا باش

يعني ته آئون ائين ڪونه ٿو چوان ته دنيا کي ترڪ ڪري جدا ٿي وڃ، بلڪ هيترو ضرور ڪر جو جت به هجين اُت پنهنجي مولا سان مشغول رهه.

53-نقل: هيڪر پاڻ مثال طرح بيان فرمايائون ته جيڪڏهن ڪا ٻار واري عورت پاڻي ڀرڻ يا ٻي ڪنهن ڪم ڪار لاءِ ويندي آهي ته پنهنجي ٻار کي ڪجهه مٺاڻ يا ڪو رانديڪڙو ڏيئي ريجهائي ويندي آهي، پوءِ اهوٻار انهن رانديڪن يا مٺن ٽولن تي ريجهي پيو ۽ چپ ڪري ويٺو ته ڪيس پاڻ کان جدا ڪري ڦٽي ڪندي ۽ پنهنجي ڪم ڪار سان وڃي مشغول ٿيندي، پر جيڪڏهن ٻار انهن شين سان نه ريڌو، بلڪ روئيندو دانهون ڪندو رهندو ته پوءِ هرو ڀرو به پنهنجي قرب جي ڀاڪر ۾ جهلي ڪيس پاڻ سان گڏ ورتيون ويندي. پوءِ پاڻ فرمايائون ته اهڙي طرح الله تبارڪ وتعاليٰ شانه کان غير خدا جي طمع رکڻ ۽ سوال ڪرڻ قرب جي رستي ۾ رڪاوٽ وجهندڙ ۽ روڪيندڙ آهي، پر جيڪڏهن ماءُ جي ڀاڪر واري لذت وانگر ڪوئي قرب جي لذت جو طالب ٿيو ۽ ماسوا جي طمع، پوءِ دنياوي ڪم هجن يا معنوي مرتبا ۽ مقامات سڀ ڦٽا ڪري ڇڏيندو ته اهو ضرور "ابيت عند ربي هو يطعمني ويسقيني" واري ڀاڪر ۾ خوشحال رهندو.

54- نقل: هڪڙو معتبر راوي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ حرم خاني مبارڪ ۾ اَندر تشريف فرماٿيا. سندن حرمن محترمن مان ڪنهن چانورن جو داغ ٻي ڪيو پاڻ ڪاوڙ ۽ جوش سان پير مبارڪ هٽي ڪني هاري ڏنائون ۽ فرمايائون ته اسان اوهان کي پاڻ وٽ الله تعاليٰ جل شانه جي طلب لاءِ آندو آهي نه ڪ چانورن پچڻ لاءِ؟

55- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ٻي جيڪر درگاهه مبارڪ جي فقيرن جي سموري جماعت کي ٻوڙ پلاءِ ۽ مٺا سٺا طعام پيا ڪارائجن پر ائين ڪبو ته سچن ۽ ڪوڙن جو سڌو نه ٿي سگهندو. تنهن ڪري بک کي اختيار ڪيو سون جا قوت العاشقين سڏيل آهي ته انهيءَ سان سچن طالبن کي روح جي قوت ۽ طلب جي زيادتي ٿيندي ۽ ڪوڙن پيٽين کي پل ته مڪرجي سيني تي بک جي مڪ لڳل هجي.

56- نقل: هيڪر پاڻ شوق جي غلبي ۾ رنا به ٻي ۽ فرمايائون پئي ته هن زماني ۾ طالب ڪوبه ڪونهي. جنهن کي ڏس سو دنياوي غرضن ۽ نفساني مرادن

۾ پريل پيوآهي. خليفو ميان سلطان فقير حاضر هو تنهن عرض گذاريو ته حضرتا! سائين جن جو فرمودو بلاشڪ برحق آهي. اسين طالب ڪهڙا ٿياسون جو اوهان ڪريم پنهنجي ڪرم سان سڀ ڪنهن کي گهرجي درتي وجي الله تبارڪ وتعاليٰ جلشانه جي ڪوٺ ۽ دعوت فرمائي طريقي عاليه ۾ داخل فرمايو اٿو، پر جي اسين طالب هجون ها ته جيڪر پاڻ دروازي تي اچي هزار ايلاز منٿون ۽ نيزاريون ڪري الله تعاليٰ جلشانه جي طلب ڪيون ها.

57- نقل: هيڪر پاڻ ڳوٺ هالن ۾ تشريف فرما ٿياهئا دعوت جي صاحب سائين جن کي پنهنجن عزيزن جي مقبرن ڏانهن ختمي چوڻ لاءِ عرض گذاريو. پوءِ جڏهن پاڻ مقبرن جي زيارت کان اٿيا تڏهن فرمايائون ته اهل قبور لاءِ ولين سڳورن جي دل جي حضور جي هڪ گهڙي به عوام الناس جي ساري قرآن شريف جي ختمي بخشڻ کان وڌيڪ موچاري آهي. اي عزيز! دل جو حضور اها شي آهي جنهن لاءِ درثمين ۾ ڪنهن بزرگ فرمايو آهي ته:

بآب روي تاخسي، بهواپري تا مگسي، دل بدست آري ڪسي

يعني جيڪڏهن پاڻي مٿان پنڌ ڪيون هليو وڃين ته ڪک کان وڌيڪ ڪو ڪمال ڪونه ليکبو ڇو ته درياءَ جي مٿان ته اهي ڪک به پيا وڃن ۽ جي هوا تي اڏامين پيو ته به ڇاٿيو. مکيون ڪين پيون اڏامن ڇا؟ پرجي حضور دل جو حاصل ڪري وڌءِ ته پوءِ بلاشڪ باڪمال لائق شخص آهين ۽ هي به لکيو اٿس ته :

روزه داشتن صرفه نان ست ونفل گذاردن کار پير زنان ست

وبحج رفتن تماشاي جهان ست ودل بدست آوردن کار مردان ست

يعني روزو رکڻ ماني جي بچت آهي ۽ نفل ادا ڪرڻ ته پوڙهين عورتن کان به ٿي پيا سگهن ۽ حج وڃڻ جهان جو تماشو ڏسي اچڻ آهي جنهن ۾ ڪابه مشڪلات ڪانهي پر.دل جو حضور حاصل ڪرڻ اهڙو ڏکيوڪم آهي جو مڙسن کان سواءِ پيو ڪو اتي هام نه هڻي سگهندو:

دل بدست آور که حج اکبر ست از هزاران کعبه يکدل بهتر ست

کعبه بنگاه خليل آزر ست دل گذر گاه جليل اکبر ست

يعني دل جو حضور هٿ ڪر ڇو ته اڪبري حج اهو اٿئي ظاهري هزار ڪعبن کان هڪ دل زياده موچاري آهي ڏسين نه تو ڪعبو حضرت ابراهيم عليه السلام جي اڏيل جاءِ آهي دل خود الله تبارڪ وتعاليٰ جلشانه جو گذر گاهه آهي.

58- نقل: پاڻ نقل بيان فرمايائون ته هڪڙي شخص پنهنجي ٻانهي کي جهار ٽڙڻ لاءِ پنهنجي پوک تي وهاريو هو جهار هئي ڪا تمام گهٽي ٻانهي ويچاري ٽڙي ٽڙي ٿڪجي پئي. آخر جڏهن جهار هڪلڻ ڪري بي حال ۽ بي تاب

ٿي وڃي تڏهن سمهي پئي ۽ ننڊ وٺي وبس جڏهن سندس مالڪ آيو تڏهن اچي پڇيائينس ، جهار ڪيئن هئي؟ جواب ڏنائين ته جيستائين جاڳيس پي تيستائين ته ڏاڍي هئي پر جڏهن ننڊ وٺي ويم تڏهن هڪ جهرڪي به اصل ڪانه هئي. پاڻ انهيءَ مثال تي فرمايائون ته طالب جيستائين هوشيار ۽ سجاڳ آهي تيستائين انهي ڀانهي وانگر پنهنجن بيفائدن خيالاتن واري جهار کان واقف آهي پر جي غفلت جي ننڊ وٺي ٿي وڃيس ته پوءِ سمجهي ٿو ته اها خيالات واري جهار آهي ئي ڪانه! حالانڪ ايها پراگنده خيالات واري جهار سندس جمعيت وارو ان لٽيو ناس ڪيو پئي وڃي.

نگهدار دم راکه عالم دمي ست دمي پيش دانا به از عالمي ست

يعني دم کي نگاهه ۾ رک ته غفلت ۾ نه گذري وڃي. هي جهان کل ساعت کن آهي ۽ دانائن وٽ هڪ دم ساري جهان کان وڌيڪ قيمتي آهي:

هرخيالي غير حق را دزد دان اين رياضت طالبان را فرض دان

يعني غير جي سڀ ڪنهن خيال کي چور ڪري سمجهه، جو دل جي خزاني مان جمعيت جا گوهر لٽيو پيو وڃي، انهن چورن جي تڙڻ جي رياضت طالبن جي لاءِ فرض ڪري ڄاڻ.

59- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو ته هيڪر درگاهه مبارڪ تي حاضر هوس پاڻ مسجد شريف ۾ ويٺا هئا ۽ طالبن جو وڏو انبوه اچي گڏ ٿيو هو، اڪثر ته چوڏاري ويٺا هئا ۽ ڪي وري ٻاهران اڀي پيرين بيٺا هئا ته انهي وچ ۾ هڪ شخص ڏاڍيان سڏ ڪري عرض ڪيو ته حضرتا! هن ٻانهي ڏي توجه جي نظر فرمائي نهاريو ته زيارت ڪيان! پاڻ جواب ۾ فرمايائونس ته اي يار! آئون الله تبارڪ وتعاليٰ ڏانهن ٿو نهاريان ۽ تون مون ڏانهن نهار.

60- نقل: خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو ته هيڪر آئون درگاهه مبارڪ تي حاضر هوس اڪثر سندن روش مبارڪ هوندي هئي ته سومهياڻي نماز ادا ڪرڻ کان بعد حاويلي مبارڪ ڏانهن تشريف فرمائيندا هئا ۽ پوءِ گهڙي دير کان بعد جو اڪثر فقير ننڊ پئجي ويندا هئا. پاڻ اندران ٻاهر تشريف فرمائيندا هئا ۽ ڳجهه ڳوهه ۾ آهستگي سان مسجد شريف ۾ لنگهي اچي ويهندا هئا. پوءِ اتي فقيرن کي خبر پوڻ بعد صحبت جي نعمت عظميٰ کان مشرف فرمائيندا هئا. هڪڙي رات جڏهن پاڻ حويلي مبارڪ ڏانهن سومهياڻي بعد اسريا تڏهن آئون ۽ ٻيا به ٽي فقير سندن قدم فيض لزوم جي انتظار ڪري در ۾ اکيون پايو ويٺي نهاريوسون ته ايتري ۾ پاڻ تشريف فرمايائون ۽ اسانکي پنهنجي اچڻ جو منتظر ڏسي، شفقت ۽ رحم مان هي بيت چيائون:

آگر ڪيو اچن، سچن سانوڻ مينهن جان
پاسي تن وسن، جي سپ ڇماندر سڪيون.

61- نقل: هيڪر پاڻ ڪجهه طبع ناخوش هجڻ سبب بدن ۾ لاغر ٿي پياهئا، انهي حال سان مسجد شريف ۾ تشريف فرما ٿي ڪبڙ هيٺان ويٺا ۽ صاحبزادن ڪي گهرائي وصيت جي طرح وڏي جوش سان فرمايائون ته بابا جيڪڏهن اسان جي وصال ڪانپوءِ پنج هٿ پٽڪي جا مٿي تي ٻڌي پاڻ ڪي پيرجو پٽ ڪوٺائيندؤ ته به خلق ڪي مسخر ڪري وجهدؤ، پر مطلوب محبوب حقيقي جو حاصل ٿيڻ، سچائي ۽ اندر جي صفائي ڪانسواءِ هرگز نه ٿي سگهندو.

62- نقل: هيڪر پاڻ جامع ملفوظات رحمة الله عليه کي فرمايائون ته تنهنجي هن ويران گهر ۾ جنهن مان مراد آهي بدن هڪ وڏو خدائي خزانو رکيل آهي ۽ انهيءَ خزاني جو هٿ اچڻ هن گهر جي ڊهڻ ڪانسواءِ بلڪل محال آهي. پر هي گهر آهي اهڙو ته پنو ۽ بي بنياد ڪلر ڪاڌل جو اج نه ڊٺو ته سڀاڻ ضرور ڊهي ! پوءِ جي تون پاڻ پنهنجي هٿن سان هن گهر کي ڊاهي خزانو هٿ ڪندين ته اها ملڪيت ڪل تنهنجي آهي ۽ جي پاڻ نه ڊاٿيءَ ته پوءِ اهو تنهنجو گهر ملڪ الموت جي هٿان ڪنهن ڏينهن ضرور ڊهڻو آهي ۽ اها دولت عظيم يعني محبوب حقيقي جو وصال سوبه هٿان نڪري ويندءِ. شاهه عبداللطيف قدس سره چيو آهي ته:

مرڻا اڳي جي مئا، سي مري ٿين نه مات،
هونداسي حيات، جيئڻا اڳي جي جيا

چوندڙ: کهڙو نه چڱو چيو:

جان بجانان ده وگر نه از توستاند اجل،
خود تو منصف باش اي دل، اين نڪويا آن نڪو

يعني ساهه محبوبن کي ڏيئي ڇڏ نه ته ڪڏهن نه ڪڏهن موت به ضرور ڦري ويندءِ. اي دل انصاف ڪر ته محبوبن کي ساهه جي سوڪڙي ڏيئي ڇڏين ته اوها چڱي ڪ موت جي هٿان ڦرائي ويهين ته اهو بهتر.

63- نقل: هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون ته ڪنهن شخص پنهنجي نياڻي ڪٿهين پرڻائي ڏني پوءِ سندس ماءُ ڪيس هڪ نڪر جي ڪني ڏيئي چيائينس ته جڏهن هي ڪني تو وٽ پڃي پوندي تڏهن توکي پاڻ وٽ گهرائي ملاقي ڪنداسون. جڏهن اها ڇوڪري مڙس جي گهر وئي تڏهن اها ڪني استعمال ۾ آڻڻ شروع ڪيائين آخر ڪيتري مدت ڪانپوءِ هڪڙي ڏينهن انهيءَ ڪني کي ٻاهه جي تو ڪان ڦوٽ ٿي پئي، پنهنجي سس وٽ وڃي ڳالهه ٻڌايائين ته ڪنيءَ ڦوٽ ڪاڏي آهي. سسٽس يڪدم مُٺيءَ سان محڪم ڪري ڏنس ۽ هميشه اهڙي ريت

جڏهن ﻫ ڪني کي ڪجهہ قوت ٿيندي هئي تڏهن سندس سس سوگهو ڪري ڇڏيندي هيس. تان جو ڪيترا ڏينهن ائين گذري ويا. نيٺ هڪڙي ڏينهن انهي ڇوڪري کي ماءُ ۽ پيءُ اچي ياد پيا ۽ پيڪن جي پور ۾ روئي ڏنائين، روئندي انهيءَ ڪني ۾ ڏوئي جا گهماياٿين وٺي، ساهٽي پيچي رکيائين ۽ سس چيس تہ اي نياٽي ! هينئر خوش رهہ جو توکي پيڪن ڏي موڪل ڏني سون.
پاڻ انهيءَ هنڌ فرمايائون تہ انهي ڇوڪري وانگر جيستائين ڪ طالب ﻫ پنهنجي موهوم هستي واري ڪني پيچي ناس نہ ڪندو تيستائين الله تعالىٰ سان واصل نہ ٿي سگهندو ۽ هي دوادرمل جي بدن جي علاج لاءِ ڪيا وڃن ٿا سي مثال انهي ليپ جي آهن جي انهيءَ نينگري جي سس ڪني کي ڪندي رهندي هئي ۽ سس مان مراد آهي نفس ۽ شيطان. جي مرض جي لاحق ٿيڻ وقت چنگيلائي ۽ تندرستي لاءِ صلاحڪار بڻجن ٿا. پر جڏهن طالب محبت جي جذب ۽ ڪشش ۾ عشق ۽ شوق جي ڏوئي سان پنهنجي هستي واري ڪني کي پيچي ڇڏي تہ پوءِ محبوب حقيقي جي وصال کان خوشحال ٿي وڃي ٿو. اي عزيز! اها هستي موهوم توکي الله تعالىٰ جلشانه کان حجاب آهي اهو حجاب ڪڍ تہ وصال ويجهو ڏسين، جيئن تہ ان باب ۾ قول وارد آهي " وجودڪ ذنب لايقاس به ذنب" يعني تنهنجي اها هستي ۽ وجود ئي اهڙو گناه آهي جو ان جهڙو ٻيو ڪوبہ گناهہ نہ ٿو ٿي سگهي:

ميان عاشق و معشوق هيچ حائل نيست

تو خود حجاب خودي " حافظ" ازميان برخيز

يعني اي حافظ عاشق ۽ معشوق جي وچ ۾ تہ ٻيو ڪوبہ پردو ڪونهي. تون پاڻ پنهنجي لاءِ حجاب بڻيو وينو آهين سو وچان اٿي وڃ تہ وصال ٿي پوي.
64- نقل: سليمان فقير ٻڌو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ ٿر ملڪ ۾ ڊنهي ڳوٺ کان اونداهي رات ۾ سوار ٿيا پئي آيا. پٺ وارو پاسو هو ۽ آئون ﻫ سندن رڪيب سان گڏ حاضر ٻي آيس سواري هلندي اتفاق سان منهنجي نظر هڪڙي باهہ تي پئجي ويئي جو ٻري پنڌ کان نظرپي آئي اوچتوئي منهنجي زبان مان نڪري ويو تہ " اجهاباهہ" پاڻ اهو سخن ٻڌي فرمايائون تہ اي يار! هن باهہ کي ڇڏيو ۽ پنهنجي اندر جي باهہ ٻاريو ڇو تہ اسان جو ڪم اندرين باهہ ساڻ آهي.
اي عزيز! انهي فقير جي اندر ۾ پنڌ جي ٿڪ ۽ ڇوڪڙي ڪري بي جمعيتي ۽ پريشاني اچي وئي هئي، جنهن ڪري اندر جي مشغولي کان منهن مٽي باهہ جي ڏسڻ ۾ مشغول ٿي ويو هو. انهيءَ بي جمعيتي جو اثر هو جو سندس زبان مان بي ساختہ نڪري ويو تہ اجها باهہ. پاڻ سندس سموري حقيقت کان واقف هئا.

تنهن ڪري ڪيس مٿيون جواب ڏيئي سيني جي باھ يعني محبت جي ٻارڻ بابت امر فرمايائون يعني بي آرامي ڪي ڇڏي دل سان مشغول ٿي وڃو.

65- نقل: سيد موليڏنو شاھ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ هڪڙي بزرگ ڪي ڪنهن شخص چيو تہ توهان جو فلاڻو مريد ڏاڍو ڪامل مڪمل ۽ زماني جو يگانو ٿي ويو آهي. ان بزرگ اها ڳالھ ٻڌي ان مهل ڪٽي ماڻ ڪئي. پوءِ ڪيتري وقت کانپوءِ اهو مريد پنهنجي پير جي خدمت ۾ آيو. بزرگ انهي ڳالھ ڪندڙ شخص کي مخفي طرح سمجهائي ڇڏيو تہ آئون پنهنجي مريد سان هٿ ۾ هٿ ڏيئي ڳالهين ۾ مشغول ٿيندا سون تون پوئتان هڪ پٿر ڪٽي ڪيس هڻجانءِ پوءِ اهو بزرگ پنهنجي انهي مريد سان ڳالهين ۾ مشغول ٿيو تڏهن انهيءَ شخص هڪ وڏو پٿر ڪٽي مريد کي نڪاءِ ڪرايو، تڏهن هو منهن ڦيرائي اوڏانهين نهارڻ لڳو، بزرگ اهو حال ڏسي سندس هٿ کي ڦٽو ڪري چيائينس تہ وڃ اي ڪچا!

66- نقل: هيڪر پاڻ ديھ اوجل راڄڙ واقع ٿر ۾ پنهنجي شادي جي لاءِ تشريف فرماٿياهئا. جڏهن پاڻ اندر گهر مبارڪ ۾ ويٺا هئا تڏهن هڪڙي عورت مريدياڻي گهر کان ٻاهران بيهي سائين جن ڏانهن نظر وجهي نهارڻ بيٺي پاڻ ڏسڻ شرط حاويلي مبارڪ مان ٻاهر نڪري مريدياڻي مٿين کي هٿ سان پاڻ ڏانهن اشارو ڪري فرمايائون تہ اي امان اسان کي دل واري اک سان ڏسڻ گهرجي نہ مٿي واري اک سان.

67-نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ هيڪر سندن حضور مبارڪ ۾ حاضر هوس تہ هڪڙو فقير جو حضرت مرشد مڪمل رضي الله تعاليٰ عنہ جي روبرو ويٺو هو منجهن اکيون ڦاڙيو جوه هٽيو اهڙو تہ ٻي نهاريائين جو اک بہ ڪانہ پيو چنبي پاڻ ڏانهس نهاري فرمايائون تہ يار! طالب کي ائين ئي کپي! پر رڳو هن ظاهري صورت ۾ ڏسڻو نہ آهي بلڪ معنيٰ ڏي بہ ضرور اڳ ۾ ئي واجهائي نهارڻو آهي. انکانپوءِ انهي تي مثال بيان فرمايائون تہ بهار جي دل وٺندڙ مند ۾ تہ خوشبودار گلن جي خوشبوءِ کان سڀ ڪنهن جو دماغ معطر ٿيندو آهي، مگر خزان جي موسم ۾ انهن گلن جي خوشبوءِ کان اهي شخص بهرياب ٿي سگهندا جن بهار جي موسم ۾ گلاب جو عرق حاصل ڪري پاڻ وٽ محفوظ رکي ڇڏيو هوندو.

68- نقل: ساڳيو خليفو صاحب نقل ڪري ٿو تہ ڪن ڏينهن ۾ سائين جن جي روش مبارڪ هيئن هوندي هئي جو خلق خدا جي هدايت لاءِ پنهنجي ڪوشش سان گڏ صاحبزادن سڳورن کي بہ انهيءَ سعي ۾ شريڪ فرمائيندا هئا. جيئن تہ

صاحبزادي ميان محمد حسن شاهه کي امر فرمايائون ته اي بابا! جن فقيرن جو پنهنجي دل ڏي منهن آهي يعني اهل دل آهن تن کي تون پاڻ وٽ وهاري طلب جي ڪوشش ۽ هوشياري جو سعيو ڪندو رهه! جو جيئن هڪ گهڙي به الله تعاليٰ کان غافل نه ٿين ۽ انهن فقيرن کي به پاڻ وٽ سڏي امر فرمائي ڇڏيائون ته اسين حاضر نه هجون ته توهين سڀ صاحبزادي ميان محمد حسن شاهه سان صحبت رکجو، ۽ جيڪي فقير وجد وارا ۽ جوش جا صاحب هئا تن کي حڪم فرمايائون ته اوهين صاحبزادي ميان محمد عطاشاهه سان هم صحبت ٿجو پوءِ جڏهن پاڻ حويلي مبارڪ ڏانهن اسرنداهئا، تڏهن صاحبزاده ميان محمد حسن شاهه صاحب جماعت سميت مسجد شريف ۾ اترئين پاسي کان وچي مراقبي ۾ مشغول ٿينداهئا. سڀ ڪنهن جو ڌيان دل ٿي دل ڏانهن رهندو هو. حضرت صاحبزاده صاحب جن به هر وقت هوشياري سان دل ڏانهن متوجه ٿيڻ ۽ غفلت کان تنبيهه ڪرڻ ۾ ڪوشش فرمائيندا هئا ۽ ٻي پاسي کان وري ڏکڻ پاسي تي ميان محمد عطاشاهه جو شيلن فقيرن جي جماعت ونيو عاشقانه ڪافين ۽ غزلن جي پڙهڻ، ڳائڻ، جوش ۽ وجد ۾ مشغول رهنداهئا.

اي عزيز! پاڻ اهڙا ته مسڪينن جا واهرو ۽ ضعيفن جا ياورهئا جو هروقت گمراهن کي سنئين رستي ڪرڻ لاءِ ڪوششن ۾ رڌل هونداهئا شال الله سبحانه وتعاليٰ کين انهي دستگيري جو سهڻو عيوض عطافرمائي آمين.

69- نقل: هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون ته هڪڙو عابد شخص حضرت موسيٰ عليه السلام جي زماني ۾ هوندو هو جنهن کي ٻارهن ورهه گذري ويا جو رات جو هميشه سڄي رات عبادت مولا جي ۾ گذاري ڇڏيندو هو ۽ ڏينهن جو روزي سان رهندو هو. مگر ڪيس عادت هئي جو پنهنجي ڏاڙهي کي تيل ڦٽي ڪرڻ جي گهڻي ڪوشش ڪندو هو. اتفاقا هڪڙي ڏينهن حضرت موسيٰ عليه السلام! سندس حجري وٽان اچي لنگهيو. ان عابد سندس خدمت ۾ عرض ڪيو ته اي موسيٰ عليه السلام ! جڏهن الله تبارڪ وتعاليٰ سان همڪلام ٿيڻ جي شرف کان مشرف ٿيو، تڏهن هن بي ڪس بيوس ٻانهي جي طرفان الله سائين جي درگاهه ۾ عرض گذار جو ته بار خدايا!ٻارهن ورهن کان وني لقاءُ جي دولت بي بها لاءِ صائم الدهر قائم اليل ٿيو ويٺو آهيان. هيڪر ڪاته مهر جي نظر فيض اثر هن سڪايل ڏي به مرحمت فرماءِ! حضرت موسيٰ عليه السلام سندس سوال موجب اهو عرض جناب ڪبريا بي پرواهه ۾ پيش ڪيو، جواب ۾ حڪم آيو ته اي موسيٰ انهيءَ عابد کي ٻڌاءِ ته تون اسانجي طلب لاءِ اتي ڪونه ويٺو آهين. بلڪ پنهنجي ڏاڙهي جي خدمت ۽ ناهه نوهه لاءِ سيڙبو ويٺو آهين. حضرت موسيٰ

عليہ السلام اهو جواب انهي عابد کي سندس حجري ۾ اچي نرمي سان ٻڌايو. فقير ويچارو اهو جواب ٻرعتاب ٻڌي وسئون نکري ويو ۽ وٺي دانهون ڪوڪون ڪيائين ۽ انهيءَ ارمان ۽ ڏک ۾ پنهنجي ڏاڙهي پٽڻ شروع ڪري ڏنائين تہ اينتري ۾ حضرت موسيٰ عليہ السلام ڏانهن وحي آيو تہ اي موسيٰ انهي عابد کي چؤ تہ اي بيوقوف ساري ڄمار ڏاڙهي جي سينگارڻ ۾ تلف ڪري ڇڏيئي. باقي ڪا ٿوري بچي آهي سا وري ڏاڙهي پٽڻ ۾ ڇوٿو ضايع ڪرين؟ اتي ڪجهہ اسانجي يادگيري ۾ مشغول ٿيءُ. ڪنهن بزرگ فرمايو:

اي کہ پنجاه رفت در خوابي مگر اين پنج روز دريابي

يعني اي شخص جو پنجاهہ ورهہ ننڊ ۾ گذاري ڇڏيئي، باقي هي پنج ڏينهن اچي رهيا اٿي جو هٿ ڪرٽا هجني تہ ڪري وٺ، اهي بہ ائين ٿي هٿان هليا ويندءِ جيئن پنجاهہ وره نکري ويا ڪنهن ٻي بزرگ چيوآهي:

دمي بي حق زدن محض گناه ست بخود مشغول بودن کفر راه ست

يعني الله سائين جل شانہ جي يادگيري ڪانسواءِ هڪ دم ڪٽڻ بہ وڏو گناهہ آهي پاڻ سان مشغول رهڻ طريقت ۾ ڪفر جي برابر آهي. ٻي هنڌ آيل آهي:

نگهدار دم راکہ عالم دمي ست دمي پيش دانا بہ از عالمي ست

يعني پساهہ کي نگاه رک ڇو تہ جهان ڪل هڪڙو دم اٿي هڪ دم سياڻي ماڻهو وٽ جهان ڪان وڌيڪ قيمتي آهي.

70- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آئون سندن حضور مبارڪ ۾ حاضر ٿيو هوس. پوءِ پاڻ مونکان حالات بابت پڇا فرمايائون. عرض ڪيم تہ حضرتا! سائين جن جي صورت مبارڪ ڪانسواءِ ٻيو سڀڪي نفي آهي. پاڻ فرمايائون تہ هينئر توکي نفي اثبات جو شغل تلقين ڪنداسون پوءِ پاڻ انهيءَ شغل جو امر فرمائي، مشغول ڪيائون. جڏهن اتان رخصت ياب ٿي پنهنجي ديهہ ۾ آيس ۽ حڪم موجب نفي اثبات جي شغل جي مشغولي جاري رکيم. جو هڪ دم ۾ ويهن عدد تائين پهچائي ڇڏيم انهي ساڻ توحيد جي حالات جي مشاهدي مونتي غلبو ڪيو. جيئن تہ سڀ حيوان خواه جمادات، ڪک پن، پترن، نڪرن، وڻن، ٽڻن سڀ ۾ مشاهدو ٻي ڪيم سندن صورتون هڪ گول ڪمري وانگر هڪ دم ڪٽڻ سان مٿي هوا تي چڙهي پيو وبون ۽ ان جي هيٺان بہ حق تعاليٰ جل شانہ جي انوار جو مشاهدو ٻي ڏٺم پوءِ ويهن ڏينهن گذرڻ بعد مونکي ٽيئڙ تپ جي واري جو اثر ٿي پيو ۽ زور جو تپ اچي ويو، جنهن ۾مٿين حالت جا باطن ۾ حاصل ٿي هئي سا پڻ گم ٿي ويم

بس پوءِ تہ هڪ تپ جي گرمي ۽ ساڙو پيو وري مشاهدي واري دولت هٿان وڃڻ جو جوش، ڏک تي ڏک ۽ درد تي درد وڌي ويا ۽ ماهي بي آب وانگر تڙپڻ جي حالت ٿي رهي:

ديدار مي نمائي و پرهيز مي کني بازار خويش و آتش ماتيز مي کني

يعني تہ اي محبوب! تجلي پنهنجي جي ديدار کان مشرف ڪري وري جو حجاب ٿو ڪرين تہ پنهنجي حسن ۽ جمال جي بازار تيز ڪري ڇڏين ٿو ۽ اسانجي سوز سڪ واري باهہ کي ڀڙڪائي ٿو ڦٿو ڪرين. انهيءَ تپ جي اثر کي ڏهہ مهينا ڪن گذري ويا تہ وچ ۾ وري درگاهہ مبارڪ تي بہ حاضر ٿيڻ جي سعادت جو ست نہ ساري سگهيم ۽ زيارت کان مشرف ڪونہ ٿي سگهيس، آخر هڪڙي ڏينهن انهي تپ جي اثر سان ئي گهوڙي تي سوار ٿي درگاهہ مبارڪ ڏانهن روانو ٿيس. جڏهن ڪوٽڙي جي پٽ تي چڙهيس تڏهن رات جو وڳڙو هو ۽ وري مٿان مينهن بہ اچي زور سان لٿو تنهن ڪري اتي گهوڙي جا سنج لاهي هڪڙي ڪرڙ جي پاڙ ۾ رکي، انهن جي مٿان ويهي رهيس، نماز سومهياڻي بہ اتي ئي پاڻي ۽ گپ ۾ ادا ڪيم، جو سجدي ڏيڻ مهل منهن، وات ۽ ڏاڙهي سڀ گپ ۽ پاڻي ۾ پرجي پي ويا. آخر صبح جو وري اتان اڳتي روانو ٿيس ۽ منزل بمنزل ڪري اچي درگاهہ مبارڪ تي پهتس اتي اچي خبر پئي تہ پاڻ ڳڙهي بختيارخان جي ڏانهن اسرياآهن جو دادپوٽي ملڪ ۾ مشهور شهر آهي. مون کي ارادو ٿيو تہ اڳتي روانو ٿي آئون بہ سائين جن جي حضور ۾ اتي وڃي حاضر ٿيان، پر اندران صاحبن سڳورن شفقت پاران جهلرائي موڪليو تہ هينئر اڪيلو نہ وڃ، ڇو تہ هن وقت بروچن ۽ دادپوٽن جو پاڻ ۾ جهيڙو پئجي ٿو، دادپوٽن جي لشڪر اعلان ڪري ڇڏيو آهي تہ جيڪو بہ ڪنهن بروچ جو مٿو وڍي آڻي ڏيندو تنهن کي ست رپيا انعام ڏنو ويندو، جنهن ڪري عام طرح جيڪوبہ وارن وڌو ۽ ڏاڙهي ڊگهي سان بروچن جي شڪل سان مشابہ هوندو آهي تنهن کي ماٺهو ڪهيو ٿا وڃن پر مون کي تہ اندر ۾ محبت جو ڪورو ڇپيون هڻي رهيو هو جنهن ڪري هڪ گهڙي بہ آرام ڪونہ پيو اچي. نيٺ جيئن تيئن ڪري حيلن حوالن سان صاحبن سڳورن کان موڪل وٺي دادپوٽن روانو ٿيس ۽ واٽ اها ورتم جا جهنگ ۽ ويران پاسي کان هئي تنهن ڪري واٽ تي ماڻهو ڪونہ پي مليم، هلندي هلندي اتفاقا واٽ تي هڪڙا بہ فقير جي سائين جن جي مريدن مان هئا، سي بہ هڪ جماعت سان گڏ منهن چڙهي ويا. جن ڳالهہ ٻڌائي تہ اڄ رات پاڻ شهر اباوڙي ۾ تشريف فرمائيٺا آهن. پوءِ اتان هلي بہ پهرو اچي خيرپور ۾ ڪيم ۽ اتان وري چڙهي رات جو اچي اباوڙي نڪتس. اتي ميان ابوالخير ڏاهري مليم، تنهن مونکي پاڻ وٽ ترسايو ۽ چيائين

تہ منهنجا ماٺهو حضور اقدس ۾ موڪليل آهن، انشاءَ الله تعاليٰ پاڻ هينئر ئي اچي هن هنڌ وارد ٿيندا. پر جڏهن نماز جو وقت ٿيو، تڏهن هڪڙو ماڻهو اچي نڪتو! جنهن چيو تہ پاڻ رات اتي ترسي پيا. باقي صبح سان سويل هت تشريف فرمائي، مريدن جي عزت افزائي فرمائيندا. جڏهن رات گذري صبح ٿيو آئون اتان سويلو اٿي اچي رستي تي اڳيرو وڃي سندن انتظار ۾ ويهي رهيس، تان تہ ڏٺم پاڻ سامهان اچن ٿا. مون کي پري کان منهن مبارڪ تي نظر پوڻ شرط وجد پئجي ويو پاڻ بہ ڪمال توجہ کان اتان ئي گهوڙي تان لهي پيا ۽ موزن سوڌا هلي اچي مونکي ڀاڪر ۾ ورتائون ۽ فرمايائون تہ اچڻ ۾ چو دير ڪيئہ؟ فقير شادي خان کي بہ ٿيئڙ تپ جو وارو ايندو هو، پر هو يڪدم اسان وٽ اچي نڪتو تہ تپ کان ڇٽي پيو تون بہ جلد اچين ها تہ جهٽ تپ کان آجو ٿي پوين ها. مون خدمت مبارڪ ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! هن ظاهري تپ کان تہ مونکي ڪو اهنج ڪونہ ٿو لڳي پر هي خيالات وارو تپ منهنجي پاڙ پٽيو ٿو وڃي. انهيءَ جي تلافي جي ڪا مهرباني ٿئي پوءِ سموري حقيقت جو احوال ساڻن ڪري گذاريم پاڻ فرمايائون تہ اها عارضي حالت هئي ڪوشش ڪرين ها تہ هٽان نہ وڃي ها. هاڻي بہ انشاءَ الله وري اهڙي نعمت الله تعاليٰ اوهان کي نصيب ڪندو، جا توهان کان ڪانہ ويندي، خاطر جمع ڪر ۽ تپ جي واري ڏينهن اسان کي سويل اطلاع ڪج تہ ان جو بہ تدارڪ ڪيو ويندو! پوءِ پاڻ جڏهن خيرپور ۾ تشريف فرما ٿيا ۽ باغ اندر منزل گاهہ فرمايائون تہ اتي مون کي تپ جو وارو آيو انهي بابت مون ڪين ڪوبہ اطلاع ڪونہ ڪيو چو تہ دل ۾ چيم تہ آئون ڪو تپ کان ڇٽڻ ڪونہ آيو آهيان بلڪ مقصود باطني فيض جو حصول آهي. آخر مونکي تپ اچي ورايو ۽ هڪڙي انجير جي وڻ هيٺان سمهي پيس. پاڻ مون کي سمهيل ڏسي مون وٽ تشريف فرما ٿيا ۽ فرمايائون تہ توکي شايد تپ اچي ويو آهي عرض ڪيم تہ هائو. پاڻ فرمايائون تہ پوءِ چو اطلاع نہ ڪيئي؟ عرض ڪيم تہ حضرتا! هي تپ مون کي ڪو ايذاءَ ۽ تڪليف ڪونہ ٿو ڏي ۽ نہ وري تپي کان ڇٽڻ لاءِ خدمت مبارڪ ۾ آيو آهيان! ڪم مطلب سان آهي فرمايائون تہ اهو مقصود بہ انشاءَ الله تعاليٰ وهندڙوئي حاصل ٿيڻو آهي جو هميشہ بقا ۽ ترقي ۾ رهندو. ٻي واري تي اسان کي ضرور بہ خبرڪجانءِ. پوءِ ٻي واري ڏينهن سندن منزل قلعي تٽوٽ واقع ٺر ملڪ ۾ هئي. اتي بہ مون کي ساڳئي ارادي ڪري خبر ٻڌائڻ جي توفيق نہ ٿي سگهي. پوءِ جڏهن پاڻ مون کي تپ جي حالت ۾ ڏٺائون تڏهن ڏاڍو رنج ٿيا ۽ فرمايائون تہ جيڪڏهن ايندڙ واري تي اطلاع نہ ڪيئي تہ اسين تمام رنج ٿينداسون. پوءِ جڏهن واري جو ڏينهن ٿيو تڏهن سندن امر جي ڪري خدمت

مبارڪ ۾ اطلاع ڪيم. پاڻ انهيءَ ئي وقت تعويذ لکي فقيرن ڪان سٽ ۽ ڪپهه وٺي پنهنجن هٿن مبارڪن سان ٺاهي مون کي ڏنائون ته هي تعويذ ٻچي ۾ ڪٽي ٻڌ، مون اهو تعويز وٺندي مرڪي ڏنو، پاڻ مرڪي پڇيائون ته ٻڌاءِ ته ڇالاءِ ٿو مرڪين؟ عرض ڪيم ته اوهان جو امر مٿي ۽ اکين تي آهي! پاڻ ٿي ٻيهرا وري پڇا فرمايائون تڏهن عرض ڪيم ته حضرتا! جا ڪون اوهان جي مريدي ۽ ارادت اعتقاد وارو ڏاڍو پنهنجي ساهه واري ڪنڌ ۾ وڌو اٿم تاڪون ٻين سڳن ڏاڍن ڪان استغفار پڙهي ڇڏي اٿم. بلڪ اهڙن ڪمن تي ويساهه ئي ڪونه ڇمندو آهي فرمايائون ته امر موجب ٻچيءَ ۾ ڪٽي ٻڌ، عرض ڪيم ته اکين سان، پوءِ اهو تعويذ ٻچيءَ ۾ ٻڌي ڇڏيم، انهيءَ ئي ڏينهن تپ ۾ تخفيف ٿي وئي، نيٺ سندن توجہ مبارڪ جي برڪت سان پنهنجي وڏي مقصود کي وڃي پهتس، والحمدلله علي ذالڪ.

71- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو ته هڪڙو شخص حاجي محمد نالي رهنڊڙ پوچ جو هو، سو اڳ ڪنهن پنجاب جي بزرگ ڪان مريد ٿيو هو ۽ وري پوءِ حضرت مرشد مڪرم قدس سره ڪان طريقي عاليہ ۾ اچي داخل ٿيو، پُوءِ هيڪر آئون سندن خدمت فيض موهبت ۾ حاضر ويٺو هوس ته انهي حاجي محمد عرض گذاريو ته حضرتا منهنجي دل پهرين مرشد جي صحبت ڏانهن پيئي ٿي رغبت ڪري. پاڻ فرمايائونس ته اي ادا! توڪي موڪل آهي! مطلب مڙوئي هي آهي ته الله سبحانه وتعاليٰ جي طلب ڪجي، مان ڪو ٻت ڪونه آهيان جو مونکي ويهي پوڄيندو . خداتعاليٰ جا طالب ٿيو پوءِ جتي ٻہ ڪٽي هجو ته ڪا پرواهہ ڪانهي.

72- نقل: خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو ته پاڻ فرمايائون ته طالب کي کپي ته جيڪا وک الله تعاليٰ جي طلب واري واٽ ۾ رکي سا اڳتي وڌائيندو وڃي، پوئتي نہ هٽائي، پوءِ پاڻ هٿ مبارڪ جو اشارو ڪري فرمايائون ته جيڪڏهن ماني جو هيترو ٽڪڙو کائي گذران ڪبو ته ٻہ عمر گذري ويندي ۽ جيڪڏهن سڄي ساري ماني کائي پيٽ ڀريو ته بہ حياتي آخر گذر ٿي ويندي. جيڪڏهن سادڙا ڪپڙا ميرا ۽ ڦاٽل ڪري وقت گذاربو ته گذري ويندو. پر جي پليون پليون پوشاڪون ۽ عمده لباس ڪري عيش عشرت ۾ گذاربو، ته بہ هي بي بقا حياتي وفا نہ ڪندي. آخر ڪار هر ڪوئي موت جي قلم هينان اچڻو آهي پوءِ پاڻ هي لفظ فرمايائون:

مار جع! من رجع الا عن الطريق

يعني منزل مقصود تي پهچي ڪوبہ ڪونہ موٽيو آهي. بلڪ جيڪو موٽيو سو اڌ

واٽ مان موٽيو.

ڏٺيان موٽيا ڏير، ڪاڪيان موٽيو ڪونہ ڪو.

73- نقل: پاڻ فرمايائون تہ جيڪڏهن مريد پنهنجي مرشد کي عام مخلوق ٿو سمجهي تہ حقيقت ۾ مرشد کي پاڻ جهڙو ڪري سمجهيائين جو پاڻ بہ بشر آهي ۽ مرشد کي بہ پاڻ جهڙو بشر سمجهيائين، انهيءَ حال ۾ ضرور فيض معنوي کان محروم رهجي ويندو ۽ ڪابہ ترقي نصيب حال نہ ٿيندس.

اي عزيز! مرشد جي صورت ۽ حقيقت ! ساڳي محمدي صورت ۽ حقيقت آهي صلي الله عليہ وآله وسلم تنهن ڪري ان کي خيالي صورت، انهن عام صورتن وانگر نہ سمجهڻ گهرجي جن جي حق ۾ الله تعاليٰ جلشانه فرمايو آهي " اولائک کالا نعام بل هم اضل" يعني اهي ڪافر رڳا ڍور آهن بلڪ انهن کان بہ بدتر:

گرنہ بودي ذات حق اندر وجود آب و گل راکي کند ملکي سجود

يعني جيڪڏهن الله تبارڪ وتعاليٰ جي ذات پاڪ، حضرت آدم عليہ السلام جي وجود ۾ مضمر ۽ مخفي نہ هجي ها تہ رڳو پاڻي ۽ مٽيءَ کي ملائڪ ڇو سجدا ڪن ها! مثنوي شريف ۾ مولانا جلال الدين رومي قدس سره ڪهڙو نہ سهڻو فرمايو آهي!

ڪافران ديدند احمد رابشر چون نديدند ازوي آن شق القمر
زانکہ اوگف ديد دريارا نديد زانکہ حالي ديد فردارا نديد

يعني ڪافرن جو حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم کي رڳو پاڻ جهڙو ڪري ٻي سمجهو سو هن ڪري تہ انهن جو عقل ايترو ڪوتاهہ هو، جو حضور صلي الله عليہ وسلم جن جي چنڊ چيرڻ جي حقيقت تي بہ غور ڪري نہ سگهيا. انهن مت جي موڙهن جو واقعو، هن مثال آهي جيئن ڪو سمنڊ جي گجي تہ ڏسي پيو، پر سمنڊ جي ڪا خبر ڪانہ هجيس يا وري اڄ ڏينهن جي حقيقت سمجهي ۽ سڀاڻي جو پتو ڪونہ پوس ٻي ڪنهن بزرگ فرمايو آهي:

نہ بشر خوانمت اي دوست نہ حورو نہ پري
اين همه برتو حجاب ست تو چيزي دگري

يعني اي دوست ! توکي نہ بشر سڏيان، نہ حور يا پري ڪري ڀايان. هي سڀ توتي حجاب آهن. تون تہ وچان شيءِ ٿي ٻي آهين.

74- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر ڪنهن فقير سندن خدمت مبارڪ ۾ ڏاڍيان آواز سان عرض ڪيو تہ حضرتا! ڪو توجہ تمام ۽ نظر عام سڀني مريدن جي حق ۾ عنايت فرمايو. جنهن سان سڀئي مريد دنيا جا مڙئي اسباب گهڙيءَ جو گهڙي ۾ ڦٽا ڪري الله تبارڪ وتعاليٰ سان مشغول ٿي

وجن. پاڻ فرمايائون ته اي ادا! ضرور پنهنجي به ڪا همت ڪرڻ گهرجي. ڪه رڳو اسان جي توجه تي ياڙي ويهي رهندو. جيئن ته سنڌي ۾ چوڻي آهي ته:

رڙهه آريسر رڙهه پرڪي رن به رڙهي.

75- نقل: علي خان تالپر چوي ٿو ته هيڪر پاڻ سيد حسن شاهه جي دعوت تي ديهه ڪڏهري جي ۾ تشريف فرماٿياهئا اتي فقير محمد انڙ رهندڙ ديهه ڪاڪ جي دعوت لاءِ سندن خدمت مبارڪ ۾ عرض گذاريو . پاڻ فرمايونس. ته جيڪڏهن توکي محبت ۽ قرب هجي ها ته اڳي اچي دعوت ڪري وڃين ها. هينئر تنهنجي دعوت قبول ڪانه ڪبي. فقير ويچارو اهي بي پرواهي جا لفظ ٻڌي وجد ۽ روڄ ۾ پئجي ويو. پاڻ پوءِ شفقت فرمائي سندس دعوت قبول فرمايائون.

76- نقل: يعقوب فقير نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر کان ٿي درگاهه مبارڪ تي موٽيا هئا ۽ واپس تشريف فرمائيندي خليفي ميان الهرکئي قدس سره جي ملاقات لاءِ اسريا. جڏهن اتي آيا تڏهن خليفي صاحب سائين جن کان پڇيو ته حضرتا! لاڙ جي سفر ۾ ڪو فقير به نظر آيو يا ڪونه؟ پاڻ جواب ۾ فرمايائون ته فقير ته نظرڪونه آيو، مگر ڪي طالب البت مليا سون پوءِ ڪن حاضر خدمت فقيرن، جي لاڙ جي سفر ۾ به ساڻن هم رڪاب هئا تن عرض گذاريو! ته حضرتا ! توهان جي انهيءَ فرمودي مبارڪ جي ڪهڙي معنيٰ آهي؟ پاڻ فرمايائون ته طالب اهو شخص آهي جنهن کي خودي وسريل ۽ خدا ياد هجي ۽ فقير انهيءَ کي چئبو آهي جنهن کي نه خودي ياد هجي نه خدا! ٻيئي وسريل هجن.

77- نقل: ساڳيو يعقوب فقير نقل ڪري ٿو ته پاڻ فرمايائون ته طالب جي دل حضرت سليمان عليٰ نبينا وعليه السلام جي تخت جي مثال آهي، جيئن ته حضرت سليمان عليه السلام جڏهن پنهنجي تخت تي اچي وهندو هو، ته ساري جهان جي مخلوقات سندس حڪم جي فرمانبردار ٿي بيهندي هئي ۽ جڏهن تخت تان هيٺ لهندو هو ته سڀ ڪو پنهنجي ڪم ڪار ۾ وڃي لڳندو هو! اهڙي طرح طالب جيڪڏهن پنهنجي دل جي تخت تي مسند نشين آهي ته سڀ خيالات ۽ ڪائنات سندس تابعدار ۽ حڪم ۾ پيا رهندا، پر جي انهيءَ تخت کان هيٺ لهندو يعني غفلت ڪندو ته پوءِ سندس دل ڪولين جي سوراخ وانگر آهي. جتان خيالات واربون ڪوليون اينديون ويندبون پيون.

78- نقل: خليفو ميان لقمان رحمة الله عليه نقل ڪري ٿو ته هيڪر آئون درگاهه مبارڪ تي سندن حضور پرنور ۾ حاضر هوس مجلس ۾ الله تعاليٰ جي

طالبن بابت گفتگو هليو. پوءِ اهي طالب سلوڪ باطن جي رستي جا سالڪ هجن، خواه حج جي رستي سان ويندڙ يا جهاد ۾ مسافري ڪندڙ، يا وري مرشد ڏانهن پنڌ ڪري ايندڙ پوءِ پاڻ فرمايائون ته جنهن شخص کي الله جي طلب واري واٽ ۾ اڌ منجهه موت جو صياد اچي پهتو هوندو ته به مقصود کي پهتل ڄاڻبو! جيئن ته قرآن شريف ۾ آيت ڪريمه وارد آهي ته:

ومن يخرج من بيته مهاجرا الي الله ورسوله ثم يدركه الموت فقد وقع اجره علي الله:

يعني جيڪو به شخص پنهنجي گهران الله جل شانه ۽ رسول ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم ڏانهن لڏي اٿي نڪتو ۽ پوءِ واٽ تي موت اچي پهتس ته تحقيق ان جو اجر الله تبارڪ وتعاليٰ جي ذمي ٿي رهيو، اتي خليفي لقمان عليه الرحمة عرض ڪيو ته حضرتا! انهيءَ اجر جي لازم ٿيڻ لاءِ وڃڻ وارو وقت شرط آهي يا موٽڻ وارو وقت به؟ يعني جڏهن اهو في سبيل الله وارو ڪم ڪري موٽي ۽ واٽ تي وفات ڪري ته به ان لاءِ اهو اجر آهي يا نه؟ پاڻ جواب ۾ فرمايائون ته موٽڻ ته نهيو پر جي ان ڪم ته ويو ئي نه آهي بلڪ گهر ۾ ويٺو رهيو ۽ موت اچي ويس ته به سندس نيت موجب ڪيس اجر ملڻو آهي. اي عزيز! سندن انهي فرمودي مبارڪ مان معلوم ٿيو ته جنهن شخص الله تبارڪ وتعاليٰ جي طلب واري رستي ۾ دل وجان سان ڪوشش ورتي ۽ دنيا جي محبت ۽ قرب واري گهر مان لڏي ٻاهر نڪتو ته توڙي ڪٿي هو، پنهنجي مقصود کي يعني ڪماليت واري درجي کي نه پهچي. بلڪ بشريت ۽ انساني قيدن ۽ خيالاتن ۾، جي انسان لاءِ گهر آهن ويٺو رهي ۽ اهڙي حال ۾ موت پهچي ويس ته به الله تبارڪ وتعاليٰ پنهنجي فضل سان ڪيس ڪامل، پهتلن جي جماعت ۾ داخل فرمائيندو ۽ قيامت جي ڏينهن به انهن جي ئي ٽولي مان اٿاريو ويندو، جيئن ته ان تي وارد ٿيل آهي: من مات في العشق فقد مات شهيدا" يعني جيڪو شخص عشق منجهه وفات ڪري ويو ته بيشڪ اهو شهيد ٿي مئو. پر اي عزيز! هو سفر ظاهري آهي ۽ هي سفر باطني آهي.پوءِ اهڙو سالڪ اگرچه ظاهر ۾ ساڪن ۽ هڪ هنڌ آراميل پيو ڏسجي مگر اندرئي اندر ۾ ڪوهن جا ڪوه پنڌ هينو پيو وڃي.

79- نقل: علي خان ٽالپر نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ ديهه الله بخش ٽالپر جي ۾ گوني واهه جي پڪ سان تشريف فرما ٿياهئا. پوءِ اتي ڪتاب يوسف زليخا پڙهندي پنهنجي هڪڙي ٻروچ مريد سان اوربندي شوق ۽ محبت جي غلبي ڪان مثال طرح بيان بي فرمايائون ته دنيا هڪ ڪوهه آهي ۽ انهيءَ ۾ مسافرن اچي دلا

وڏاآهن، پوءِ جيڪو يوسف هوندو، سو انهي دلن کي وٺي ٻاهر نڪري ٿو اچي!
پوءِ چٽائي سان فرمايائون ته دنيا مثال کوه جي آهي، ۽ مسافرن جي جماعت مان مراد آهن اوليائن سڳورن جي جماعت جو هن دنياوي کوهه ۾ يوسف جهڙن يعني سچن طالبن لاءِ دلا اچي ٿا وجهن، پوءِ جيڪو به انهن جي رسي ۽ دلي سان چنبڙي پوندو يعني ارادو ۽ وسباهه مضبوط رکندو ته جيئن حضرت يوسف عليٰ نبينا و عليہ السلام رسي کي وٺڻ سان ظاهري کوه مان ٻاهر نڪري نروار ٿيو هو، تيئن هي به هن ڪميٽي دنيا واري کني کوه جي تري ۽ گندگيءَ مان نڪري ٻاهر ٿيندو.

80- نقل: جامع ملفوظات رحمت الله عليہ چوي ٿو ته هيڪر پاڻ ڏيهه حيدر فقير پرڳڙي جي ۾ تشريف فرما ٿيا هئا اتي گهٽائي نوان مريد تلقين کان بهرآباب پي ٿيا ته انهي وچ ۾ حيدر فقير پرڳڙي به نئين مريد ٿيڻ جي ارادي سان جاءِ کان اٿيو. پاڻ کيس فرمايائون ته اصلي ۽ اڳاتو مريد ٿيل آهين. هڪڙو اڳاتو مريد ۽ سؤ نوان مريد ته به اڳين جي مٽ نه ڪنداسون، پر جيڪڏهن ڪو پاڻ کي پاٿهي طلب ۽ ذڪر فڪر کان پري رکندو ته اهو مقصود جي وصل کان به محجوب آهي. پوءِ مثال بيان فرمايائون ته جيڪڏهن ڪي به شخص قاصد بڻائي قاصدائپ جو اجورو ڏيئي ڪيڏانهن روانا ڪجن ۽ انهن مان هڪڙو انجام موجب ڪم پورو ڪري واعدو پنهنجو وجي وفا ڪري ۽ پاڙي ته اهو ضرور اجوري جو حقدار ٿيندو. پر ٻيو جو اصلي اوڏانهن ويو ئي نه هوندو ته انهي کي اجورو وري کهڙو پڙ پوندو؟ بلڪ اهو ناڪام ضرور فائدي کان محروم ۽ اجوري کان مايوس رهندو.

81- نقل: هيڪر پاڻ فقيرن کي پي فرمايائون ته اي يارو! جيڪي اسين زبان سان حقيقتون ۽ عجيب نڪتا ۽ معرفت جا اسرار بيان ٿا ڪيون، سي سڀ دل جا راز آهن، جي اندر ۾ پريل اٿون، توهان کي به لازم آهي ته رڳو انهن قولن تي، جي دل جي اوبر ۽ فضلوآهن، ڪفايت نه ڪيو. بلڪ انهي باطني دل واري خزاني ڏانهن قدم کڻو، جنهن هنڌان اهي گوهر بي بها اوهان جي ڪنن تائين پهچن ٿا ته انهي ڪري وڏين نعمتن کي حاصل ڪري وجهندؤ. پوءِ پاڻ زبان مبارڪ سان هي بيت ارشاد فرمايائون:

نه زبان زاري ڪري	نه دل چوي الله	(جلشانه)
اوري اوجون ٿيون	روح نه لڌو راهه	
انهن ڏنهين ڪان ڪا	ڳجهي آهي ڳالهڙي	

82- نقل: خليفو لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر ۾ سوئي قندر جي ڏيهه منجهه نزول فرمايو هئائون ۽ اتي پاڻ کٽ تي آراميل هئا

۽ وچي فقيرنالي هڪڙي ڪڙمي شخص سائين جن کي زور ڀي ڏنا. فرمايائون ته طالب کي جيڪي به ڪمالات ۽ مقالات مان ڪو حصو نصيب حال ٿئي ته اهو پاڻ کان نه سمجهي بلڪ ڄاڻي ته الله تبارڪ وتعاليٰ کان عطا ٿيو آهي ۽ پاڻ تي ڪوبه اعتبار نه رکي. اتي وچي فقير عرض ڪيو ته اسانجي ملڪيت ۾ به ڪجهه آهي يا ڪونه؟ پاڻ فرمايائون ته پنهنجي ملڪيت ۾ ٻيو ڪجهه ڪونهي! مگر ڏاندن جو جوڙو ۽ هر پانجاري ! فقير سمجهيو ته پاڻ مونسان خوشطبعي ٿا ڪن ۽ مجلس وارن ماڻهن به ائين ئي خيال ڪيو تنهن ڪري سڀ چپ ڪري ويا، ڪجهه دير ڪانپوءِ فرمايائون ته اي يار! جيڪي اسان چيو سو سمجهيو اٿئي يا ڪونه سمجهيئي؟ فقير ته جواب ڪونه ڏنو پوءِ پاڻ فرمايائون ته ڏاندن ۽ هرپانجاري مان مراد آهي انسان جي ڪوشش ۽ سعيو! جڏهن ته ڪڙمت جي ڪم ۾ به ڪڙمي جي اختيار ۾ رڳو اهي شيون آهن، باقي ٻج جو ڄمائڻ يا ان جو وڌائڻ گهٽائڻ سندس وس کان ٻاهر آهي تهڙي طرح الله تعاليٰ جلشانه جي طلب ۾ انسان جو اختيار ۽ وس رڳو ايترو آهي ته پنهنجي ڪوشش ۽ سعيو هلائي باقي ترقي يا ڪماليت جو نصيب حال ٿيڻ، سڀ الله سائين جلشانه جي مهر سان ميسر ٿيندا، نه سندس اختيار سان! پوءِ ان تي هي آيت شريف تلاوت فرمايائون:

ان ليس للانسان الا ماسعيٰ

يعني ته انسان لاءِ اهائي شيءِ آهي جيڪي سعيو ڪيائين.

83- نقل: حاجي ٻچو فقير نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون ته اي يارو! ڪوشش ڪندا رهو ۽ پنهنجي دل ڏانهن منهن رکو، ۽ غفلت کي هرگز اندر ۾ جاءِ نه ڏيو، مٿان هي بي مثال نعمت هٿان وڃائي ڇڏيندا هجو! خدا تعاليٰ جا طالب اهڙي طرح تيار ۽ منتظر مستعد رهندا آيا آهن، جيئن ڪا پري پيل نياڻي پنهنجي پيڪن مائٽن لاءِ تيار ۽ منتظر رهندي آهي.

84- نقل: اميد علي ٽالپر نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ خليفي بخش علي ٽالپر جي دعوت تي تشريف فرما ٿياهئا، اهو خليفو ديهه جان محمد ٽالپر جي جو رهندڙ هو، جو اها ديهه پوراڻ جي پڪ سان آهي پوءِ جڏهن پاڻ خليفي جي حاويلي کان زيارت ڪرايون اوطاق ڏانهن ٻي آيا، تڏهن واٽ تي هڪڙي مجذوب عورت مليئن. جنهن پنهنجي لوئي ڪلهي تان لاهي سائين جن جي آڏو ڪٽي وڇائي، ۽ عرض ڪيائين ته حضرتا! هڪ ٻيري پردي کان منهن ڏيکاري وري گم ٿي ويو آهي، قربان ٿيان انهيءَ کي وري ڪيئن ڏسان؟

ديدار مي نمائي و پرهيز ميڪني بازار خويش و آتش ماتيز ميڪني

يعني اي محبوب ديدار ڏيکاري وري پاسو ڪيو وڃين! پنهنجي رونق ٻيو وڌائين

۽ اسان جي شوق جي باھ تکي ڪريو ڇڏين" پاڻ جواب ۾ فرمايائونس ته اي امان! پنهنجي دل واري دريچي ۾ اکيون پايو ويٺي هج، ڇو ته اتان يار جي لنگهه جي جاءِ آهي پوءِ پاڻهي ڪڏهن نه ڪڏهن اتان اچي لنگهندو ۽ توکي پنهنجو ديدار عطا فرمائيندو.

85- نقل: ساڳيو خليفو اميد علي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ قمبر جي ديهه ۾ تشريف فرمائياهئا. آئون سومهياڻي نماز کانپوءِ بيٺو هوس ته ڪنهن شخص پويان اچي منهنجي اکين تي هٿ رکيا مون کي اهي هٿ ڏاڍا لطيف ۽ دل وٽندڙ لڳا، چيم ته اي يار هٿ ڪڻ ته توکي ڏسان؟ جڏهن هٿ ڪنيائين ته ڏٺم پاڻ مرشد مڪرم جن آهن ۽ هٿ ڪڻنديئي اوطاق ڏانهن روانا ٿي ويا، پوءِ مون خليفي ميان بخش علي کي چيو ته اڄ رات حضرت پيرسائين جن منهنجن اکين تي هٿ مبارڪ رکياآهن تون عاجز طرفان حضور ۾ عرض ڪجانءِ ته حضرتا! انهن هٿن مبارڪن جي اکين تي رکڻ سان ڪا فيض جي ترقي عنايت ۽ مرحمت فرمايو. پاڻ جواب ۾ خليفي ميان بخش علي فرمايائون ته اميد علي کي چئجانءِ ته اسان تنهنجن اکين تي هٿ رکي هي اشارو ڪيو هو ته اڄ هي اکيون الله سائين جي غير کان بند ڪر ته پيون اندر جون اکيون کلنٿي.

86- نقل: قاضي محمد شفيع نقل ڪري ٿو ته هيڪر حضور مبارڪ ۾ دوزخين بابت گفتگو پئي هليو، پاڻ فرمايائون ته مريد مرشد جي سڏ تي جيتري به دير ڪندو اوتري قدر بهشت ۾ داخل ٿيڻ کان روڪجي رهندو ۽ جيڪي پنهنجي مرشد جي يڪدم اجابت ڪندا ته اهي جهٽ پٽ وڃي بهشت ۾ داخل ٿيندا. اي عزيز! سندن انهي فرمودي مبارڪ ۾ بهشت ۾ داخل ٿيڻ ۽ دوزخ کان نڪرڻ مان مراد آهي، هستي کان نڪرڻ ۽ معني واري ملڪ ۾ داخل ٿيڻ، ڪنهن شخص کهڙو نه چڱو چيو آهي:

بهشت آنجا ڪه آزاري نباشد — ڪسي را با ڪسي ڪاري نباشد

يعني بهشت اهو آهي جت ڪو اهنج ايذاءُ ڪونه هجي ۽ ڪنهن جو به ڪنهن سان معاملو ۽ ڪم ڪار ڪونه هجي.

87- نقل: شيخ محمود رهندڙ تندي مير الهيار جو نقل ڪري ٿو ته پهريان جڏهن آئون حضرت مرشد مڪرم کان تلقين پئي ورتي تڏهن پاڻ مون کي چار هزار ذڪر شريف جا تلقين ڪري پوءِ هي الفاظ زبان مبارڪ سان فرمايائون.

پڇوئي تان پور، ناته پڇڻ نه هوءِ پريتڻو!

88- نقل: خليفو اميد علي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون پئي ته طالب کي هر وقت الله تبارڪ وتعالیٰ جي ذڪر ۾ مشغول رهڻ کپي ته جيڪڏهن ظاهري

غرضن ۽ بيهودين ڳالهين بابت گفتگو ڪندو ته سندس دل ۾ پريشاني ۽ بي آرامي ۽ ڊپ ۽ هراس وڌندو ويندو، پر جي ذڪر فڪر سان مشغول رهندو ته روز بروز ترقي حاصل ٿيندي ويندس ۽ سندس دل روشن ٿيندي ويندي.

89- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو ته ٺاري نالي هڪڙو فقير هوندو هو، سو مريد ٿيڻ وارن پهرين ڏينهن ۾ حضور مبارڪ ۾ راڳ ڪندو هو، ان ڪانپوءِ ڪنهن مسجد ۾ ونڊڻ جي مانين تي وجي ملپي ڪئي هئائين، ڪجھ وقت ڪان پوءِ موٽي اچي حضور شريف ۾ مشرف ٿيو پاڻ فرمايائونس ته اي ٺارا فقير هينئر ته ٺري ويو آهين؟ فقير چيو ته حضرتا! تو مون کي ٺاري ڇڏيو آهي! پاڻ فرمايائونس اسان توکي ڪونہ ٺاريو آهي! پر توکي ونڊ جي مانين ٺاري ڇڏيو آهي.

90- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ ناري جي سفر ۾ هڪڙي هنڌ وضو ويٺي سارياٸون، حضور ۾ هڪڙو شخص رنو ويٺي پاڻ ڪيس بہ ٿي پيرا فرمايائون ته روءُ نه؟ فقير عرض ڪيو ته حضرتا! ماٺهو اسان جي ذڪر ڪرڻ تي چٿرون ۽ ٺوڪون ٿا ڪن. پاڻ فرمايائون ته اي يار! انهن جي چٿرن ۽ ٺوڪن ڪري اوهان کي ڪونہ ڇڏي ويندس، ائين فرمائي جوش ڪان اٿي ڪڙا ٿيا ۽ اٿندي ئي هي بيت زبان مبارڪ سان فرمايائون:

جيڏانهن جهلي لوڪ، گهٽو وجهي تيڏهين
سڏڙيا سنسار ۾، ماٺهو اٿيئي موڪ
سسي ٺورو ٺوڪ، جي ڪسي ته قربان ٿئي!

اي عزيز سندن فرمودي مبارڪ تي هي آيت شريف بہ گواهہ آهي " لايخافون لومة لائم" يعني سچا مومن ملامت ڪندڙن جي ملامت کان نه ٿا ڊڄن.

91- نقل: ساڳيو خليفو صاحب چوي ٿو ته هيڪر پاڻ سفر تي متعلوي شهر ڏانهن پئي آيا. وات تي سومهياٽي جي وقت سيد پنهل شاهہ جي ديهہ کان اچي لانگهائو ٿيا. انهيءَ ديهہ ۾ هڪڙي شهر کان جڏهن اچي لنگهياسون، تڏهن اتي جي ماٺهڻ جو گهٽا سارا گهوڙا ۽ سامان ڏٺو، سي حيرت ۾ پئجي پڇڻ لڳا ته هي گهوڙا ڪاٿئون اچي پياآهن؟ ۽ ڪنهن جا آهن؟ پاڻ ڪين جواب ۾ فرمايائون ته پڇو پاڄڙ پئي آهي! خليفو ٿو چوي ته سندن انهي ڪلام ٻڌڻ سان مون کي دل ۾ تعجب آيو ته سندن ڪلام ته بيهودو نہ آهي پر انهيءَ جو مطلب ڇا؟ ائين ڪنديئي دل ۾ وارد ٿيو ته پڇڻ مان سندن اشارو: ففروا الي الله"ڏانهن ٿيل آهي جنهن جو مطلب آهي ته پنهنجي رب ڏانهن پڇو!

92- نقل: ساڳيو خليفو صاحب چوي ٿو ته هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون ته

ڪو بي عقل نادان شخص هو، تنهن کي اچي دل ۾ خيال ٿيو ته جيڪر ڪو بي ملهو موتي هٿ ڪيان! انهيءَ بابت ہي هڪ شخص کان اڻ ملهن موتين بابت اچي پڇيائين ته ڪهڙي هنڌ ٿيندا آهن؟ هن شخص کيس بيوقوف سمجهي هڪڙي واريءَ جي دڙي ڏانهن اشارو ڪري چيائينس ته انهي واري مان پيدا ٿيندا آهن! هو مورک گيچڻ (چاڻي) کڻي اچي واري جي دڙي تي ويٺو، ۽ موتي لاءِ واريءَ کي گيچڻ سان ڇاڻڻ ۾ لڳي ويو، اتفاق سان هڪڙي ڏينهن بادشاهه وقت جو اتان اچي لانگهائو ٿيو، ۽ فقير جو هي پورهيو ڏسي حيرت ۾ پئجي ويو! پڇيائينس ته اي فقير! هي واري گيچڻ ۾ ڇا لاءِ ويٺو ڇاڻين؟ فقير جواب ڏنو ته اڻ ملهي موتي جي هٿ آڻڻ لاءِ ويٺو پورهيو ڪيان! بادشاهه سمجهيو ته ڪو بي وقوف مورک آهي پوءِ هڪ تير ڪمان مان پري هڪڙي طرف هنيائين ۽ فقير کي چيائين ته وڃي هي گز مون وٽ کڻي آءُ؟ جڏهن فقير گز کڻڻ ويو تڏهن پوئتان بادشاهه کيسي مان هڪ بي مثال موتي ڪڍي سندس واري ڇاڻڻ واري هنڌ پوري ڇڏيائين، گز کڻي آيو سو بادشاهه کانئس وٺي پنهنجو رستو ورتيون، هليو ويو ۽ هو شخص اچي واري ڇاڻڻ جي ڌنڌي ۾ مشغول ٿي ويو؟ بادشاهه کي ڪي ٿن ڏينهن ڪانپوءِ وري اتان لنگهڻ جو اتفاق پيو، اچي ڏسي ته فقير ساڳي ڌنڌي ۾ رڌو ويٺو آهي! پڇيائينس ته اي فقير ڪو موتي اتان لڌو به اٿئي يا نه؟ چيائين ته هائو لڌو اٿم، بادشاهه چيس ته پوءِ اجان ڇو پيو واري ڇاڻين؟ فقير چيو ته سائين جنهن ڌنڌي سان موتي پيا هٿ اچن سو انهي ڪم کي ڇو ڦٽو ڪجي! پاڻ فرمايائون ته لساني ذڪر به ساڳيو واري ڇاڻڻ جي مثل آهي ۽ ان مان مقصد اهو آهي ته الله تبارڪ وتعاليٰ جي مشاهدي وارو اڻ ملهو موتي هٿ آڃي، پوءِ جڏهن مقصود حاصل ٿي وڃي ته پوءِ لساني ذڪر کان غافل نه ٿي ويهي رهجي.

93- نقل: پڌو فقير نظاماڻي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ سيد محمد شاهه جي دعوت تي، جولواري جي آسپاس جو رهاڪو آهي تشريف فرماٿيا هئا، اتي فيروز فقير نظاماڻي عرض ڪيو ته حضرتا! سواري هوندي به سج لڙيئي مس منزل تي پهتا آهيون! سج به لهڻ ۾ دير ڪانه ٿو ڪري، پاڻ فرمايائون ته سج اڀرڻ مان لهڻ جي ڪم ۾ آهي ۽ سندس لهڻ ۾ ديرئي ڪانهي، ان تي نظر نه ڪرڻ ڪپي. ان وقت عبدالله فقير ٽالپرجو سفر ۾ هم رڪاب هو ۽ به ٽي ڏينهن ڳوٺ ترسي موٽي اچي قدمبوس ٿيو! پاڻ پڇيائونس ته ڪيڏانهن ويو هئين؟ فقير چيو ته سائين مڙئي هاڙ هوهڙتي ويو هوس! پاڻ فرمايائون ته هاڙ هوهڙ جو وقت گهٽو پيو آهي پر هي وقت وري هٿ نه ايندو!

94- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته هيڪر درگاهه مبارڪ

واري مسجد شريف ۾ جناب حافظ زين الدين عليہ الرحمة جي صحبت ۾، جو حضرت ميان صاحب جن جو مريد هو ويٺو هوس! گفتگو هلندي حافظ صاحب نقل بيان ڪيو تہ هيڪر حضرت ميان صاحب جن قدس سره جي حضور ۾ ويٺو هوس تہ مونکي دل ۾ هي خيال ۽ سوال اچي اٿيو تہ آيا آئون الله سائين عزاسمه جي ڪهڙن طالبن جي ڳڻ مان آهيان ۽ پنهنجي مرشد سان ڪهڙي مريدي جي نسبت اٿم؟ پاڻ منهنجي دل جي خيال کي معلوم ڪري ورتائون ۽ هي مثال زبان مبارڪ سان بيان فرمايائون تہ ڪسبياڻي فاحشہ عورت جو ملھ ڇا ٿيندو آهي ٽڪو يا ٻہ ٽڪا ۽ شهوت جو احتجاج سندس عام ماڻهن مان دفع پيو ٿئي پر ظاهري اوٽ لاءِ مڙس بہ ڪري ڇڏيندي آهي! پوءِ حافظ صاحب فرمايو تہ اسانجي طلب ۽ مريدي کي پاڻ ڪسبياڻي واري نسبت فرمائي ويا.

95- نقل: صديق فقير راهو ڪرڙو نقل ڪري ٿو تہ آئون درگاھ مبارڪ تي حاضر هوس ۽ ٻن ٽن ڏينهن کان وٺي مونکي ڳوٺ موڪلائڻ جو خيال دل ۾ ويٺل هو، پر سندن هيبت ڪري موڪلائڻ ۽ هٿن چمڻ جو ست نہ پيو ساري سگهان پوءِ هڪڙي ڏينهن پاڻ اشراق جا نفل پيي پڙهيائون آئون ۽ ورو فقير جو ان کي بہ موڪلائڻ جو خيال هو! پر پرو اچي بيناسون پاڻ ٻنهي طرفن سلام ورائي اسان ڏانهن نهاريائون! سندن نظر پوڻ شرط مونکي اهڙو جوش اچي دل ۾ پيدا ٿيو، جو بيخودي ۾ جماعت مان لنگهي وڃي مصلي جي ويجهو ويهي رهيس! پاڻ جڏهن وظيفي کان فارغ ٿيا، تڏهن فرمايائون تہ جڏهن وجو تڏهن موڪلائي مصافحو ڪري پوءِ وڃجو؟ پوءِ فرمايائون تہ هي وقت وري هٿ نہ ايندو؟ جيڪي ڪرڻو هجيو سو ڪري وٺو! نہ تہ آءُ سياڻي نامردن سنگتي ڪونہ آهيان، اي عزيز! انهيءَ بابت ڪنهن بزرگ جو عجب قول آهي تہ:

تدبير خود امروز کن اي خواجہ کہ فردا

هرچند کہ فرياد کني سود ندارد

يعني اي صاحب پنهنجي ڳڻ کا ڪرڻي هجيئي تہ اڄ ئي اٿي ڪر! سياڻي گهٽيون ئي دانهون ڪوڪون ڪندين پر ورندءِ ڪي بہ ڪين.

96- نقل: صالح فقير ابڙو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر درگاھ مبارڪ تي مسجد معظم ۾ سندن حضور پرنور ۾ ويٺا هئاسون تہ پاڻ فرمايائون تہ هن کان اڳ طالبن جي روش هوندي هئي تہ جيڪڏهن کي چار ڇٽا گڏجي ڪيڏانهن ويندا هئا تہ واٽ ۾ هڪ ٻي کان ڇڄي جدا ٿي هلندا هئا، ۽ رستي ۾ فڪر منجھ مشغول رهندا هئا. باقي هڪ ٻي جي ڳالهين ۽ وندر وروندھ ۾ پنڌ نہ ڪندا هئا! ۽ هينئر فقيرن جي اهڙي روش ٿي پئي آهي، جو جا گهڙي اسين صحبت ۾ ويٺا

آهيون تہ حضور ۾ وينا ٿا رهن پر جڏهن اٿي ٿا وڃون تہ پاڻ ۾ چار چار پنج پنج گڏجي ٽوليون ڪري اچي ٿا بيهوديں ڳالهين ۾ لڳن! ۽ فڪر جي ويجهو بہ نٿا وڃن، پر جي پاڻ ۾ ڳالهين ڪرڻ جي وروتهہ ڪنهن ڪي ڪانہ ٿي ملي تہ پوءِ ڪو ڪک ڪٺي ان جي پيڻ جي مشغولي ۾ رجهي ٿا وڃن، باقي فڪر جي مشغولي نٿا ڪن. ڪنهن شاعر چيو آهي:

نگهدار دم راکہ عالم دمي ست دمي پيش دانا بہ از عالمي ست

يعني وقت کي نگاهہ ۾ رک، ڇو تہ جهان ڪل هڪ گهڙي آهي، هڪ گهڙي دانائن وٽ جهان کان وڏيڪ قيمتي آهي.

97- نقل: ساڳيو صالح فقير نقل ڪري ٿو تہ هيڪر سندن حضور مبارڪ ۾ ويناهئاسون تہ پاڻ سيد ميان ناصرعلي شاهہ کي جو سائين جن جي مائٽن مان هو، فرمايائون تہ اي ميان ناصر! تنيڙي هوندي اسان هڪ بيت چونداهئاسون تنهن جي معنيٰ هينئراچي ٿي! ميان ناصرعلي عرض ڪيو تہ حضرتا اهوڪهڙو بيت آهي؟ پاڻ فرمايو تہ:

تترڪرڙي اپ ۾ مولا مينهن وساءِ
هڪ ماروءَ جي ساءِ گابا چاريان ڳوٺ جا

پوءِ معنيٰ هن طرح بيان فرمايائون تہ هڪ ماروءَ مان مراد ڪامل عارف شخص، ۽ تتر ڪرڙ سارو جهان آهي. يعني جڏهن طالب کي ڪنهن ڪامل جي طلب ٿي تہ پوءِ هر خاص عام جي خدمت جو بار پاڻ تي کڻي تہ هڪڙي ڏينهن نيٺ ڪنهن ولي ڪامل کي پهچي ويندو" پوءِ ان تي مثال طرح نقل بيان فرمايائون تہ ڪنهن شاهزادي جو موتي هڪڙي پٿريلي زمين ۾ هٿان ڪري پيوهو، ڳوليائون بہ گهڻو پر هٿ نہ پيو اچي، تڏهن بادشاهہ کيس چيو تہ اي بابا! هينئر اهي سڀ پٿريون گڏ ڪرائي سوگهيون ڪري رک تہ سياٽي جڏهن ڏينهن ڏٺو ٿيندو تڏهن اهو موتي پاڻهي هٿ اچي ويندو.

98- نقل: صالح فقير نقل ڪيو تہ هيڪر آئون ٺر جي سفر ۾ ساڻن هم رڪاب هوس، پوءِ هڪڙي ڏينهن پاڻ مون کان پڇيائون تہ صالح فقير خوش پيو رهين يا ڪيئن؟ مون عرض ڪيو تہ حضرتا! ڪائڻ پيئڻ ۾ تہ خوش آهيان پر صحبت جو وقت ڪونہ ٿو حاصل ٿي، ڇو تہ جڏهن ڪنهن منزل تي اچي ٿا لهون تہ انهيءَ ديهہ جا ماڻهو ڪولين ۽ مڪڙن وانگر اچي ٿا گڏ ٿين، پوءِ سندن انبوهہ ۽ هجوم ڪري پري کان منهن مبارڪ ڏسڻ کان وڌيڪ صحبت جي دولت هٿ ڪانہ ٿي اچي، باقي ڪاڏي ڪائڻ ڪانپوءِ پيادي هجڻ سبب اڳي ئي روانا ٿي وڃون ٿا. پاڻ جواب ۾ مثال بيان فرمايائون تہ جيڪڏهن ڪو سوداگري لاءِ سفر تي ويندو

آهي ته پويان سندس زال به گهر جي ڪم ڪار ۾ رڌل رهندي آهي ۽ گهر جي ٻچڙن ۽ سامان جي حفاظت ڪندي رهندي آهي ته پوءِ ٻنهي جي ڪوشش سان ججهو فائدو حاصل ڪري وٺندا آهن! هڪ ته سوداگر پاڻ سفر تان سوداگري مان فائدو ڪري اٽي دولت گڏ ڪندو آهي ۽ ٻيو ته پويان سندس زال گهر جي حفاظت ۽ سامان جي سار سنڀال ڪيون ويٺي هوندي آهي! جنهن ڪري ٻنهي جو آسودگي ۽ خوشي سان پيو گذران ٿيندو آهي. پر جي سوداگر جي زال پويان سندس ٽيڙ بيهودن ڪمن ۾ وڃائي رلائي ضايع ڪيو پئي ڇڏي ته جيڪر ويچارو سوداگر پورو ئي نه پئجي سگهي، بلڪ خوشگذراني ۽ شاهوڪاري بدران ٻنهي جو حال تنگي سان گذري. اهڙي طرح جيڪڏهن مريد به حاضر دل هوندو ته اهو توڙي ڪٿي سون ميلن تي پري هوندو ته به مرشد جي توجه ڪان بهره ياب ٿيندو رهندو، گوياڪ حضور ۾ آهي . پر جيڪڏهن مرشد جي حضور ۾ دل حاضر نه رکندو ته اهو توڙي ظاهري وبجهو ويٺو هجي ته به چڻ چؤ ته سون ميلن تي پري بي نصيب ٿيو ويٺو آهي.

99- نقل: وري به صالح فقير مٿيون، نقل ڪري ٿو ته هيڪر سفر ۾ ساٿن هم رڪاب هوس ۽ سمهڻ وقت سندن ڪٽ جي پرسان وڃي سمهندو هوس، پوءِ هيڪر اسرجي وقت پاڻ مونکي فرمايائون ته ڪڪڙ جڏهن پهريان ننڊ مان اٿندو آهي، تڏهن پنهنجا ڪنپ چنڊي تنهن ڪانپوءِ بانگ ڏيندو آهي، ۽ انهيءَ جو سبب هي آهي ته ڪنين ئوڪڻ سان پهريان پاڻ کي غفلت جي ننڊ ڪان هوشياري وٺرائي پوءِ بانگ ڏيندو آهي، اهڙي طرح طالب کي به کپي ته جڏهن ننڊ مان سجاڳ ٿئي تڏهن پهريان روچ زاري سان پاڻ کي غفلت ڪان آزاد ڪري، پوءِ الله سائين جل شانه جي يادگيري ۾ مشغول ٿئي.

100- نقل: ولي محمد فقير ذات جو وساڻ نقل ڪري ٿو ته هيڪر سندن حضور پر نور ۾ خليفي محمد فقير ناهيي عرض گذاريو ته حضرتا! سائين جن جي مهرباني جي وسيلي هن جهان جي سيني سڌن ڪان، توڙي اميد ۽ آسري ڪان هٽ ڪپجي ويا آهن، پر ته به اجان ڪڏهن ڪڏهن نفس بڪ جي ذلت جا خيال پيو آڻي ۽ خيالاتن ۾ ٽبيون ڪائي، پاڻ جواب ۾ فرمايائون ته هن ڪافر نفس کي اصلي انهيءَ درگاهه مقدس سان ڪا نسبت ڪانهي، ڇو ته سندس خلقت هن عالم خلق، مان آهي. گهر جي ته روح هميشه ذات پاڪ ڏي متوجهه هجي ڇو ته هو " عالم علوي" مان آهي. باقي نفس جو هن سفلي عالم جو آهي تنهن کي هن عالم علوي ڏانهن رستو ٿيڻو ئي نه آهي.

101- نقل: سيد امير علي شاهه حسن فقير مهيسر ڪان نقل ڪري ٿو ته حسن فقير چيو ته هيڪر مون سندن خدمت مبارڪ ۾ عرض ڪيو ته حضرتا! دل جي حضور لاءِ به ڪا حد آهي يا نه؟ پاڻ جواب ۾ هي بيت سنڌيءَ ۾ ارشاد فرمايائون ته:

اندر ۾ آهين، ڳرهڻ جهڙيون ڳالهيون
پرين تا نہ پچن، اڻ پڇو آئون نہ چوان

پوءِ پاڻ مهرباني فرمائي ارشاد ڪيائون تہ طالب جي دل جو حضور ٻن ٽن وقتن ۾ پرڪي سگهجي ٿو، هڪ تہ جڏهن طعام جي طلب حد کان زياده ٿيس ۽ پوءِ بہ کائڻ مهل دل جو خيال ماسوي الله سان مشغول نہ ٿي وڃي، بلڪ دل حاضر رکي، ٻيو تہ جڏهن ڪنهن گهڻي پنڌ کان ٿڪجي، هچ ٿي آيو هجي ۽ ٿڪ ڪري ننڊ مٿس غلبو ڪري پر تڏهن بہ هميشہ جي صورت موجب حاضر دل هجي ۽ سمهڻ مهل غفلت مٿس غالب نہ ٿي وڃي، ٽيون تہ جڏهن پنهنجي اهلين سان جماع ۾ مشغول ٿئي تہ پوءِ نفس جي لذتن ۾ لڳي دل جي فڪر کان غافل نہ ٿي وڃي، جڏهن اهڙين حالتن ۾ دل حاضر هيس تہ پوءِ بلاشڪ ڄاڻي دل حاضر آهي ۽ پريشان ناهي! حسن فقير چوي ٿو تہ مون عرض ڪيو تہ حضرتا! پوءِ انهيءَ کان اڳتي بہ ڪو فڪر آهي جواب فرمايائون تہ هائو هڪ تہ جڏهن طالب جي دل حاضر ٿي ۽ ماسوي الله سندس نظر ۾ ڪونہ آيو، تڏهن انهيءَ وقت ۾ بہ گهڻا طالب ترڪي پوندا آهن ڇو تہ ان وقت تڪبر ۽ پاڻ پاڻڻ اچي ٿا منهن ڪڍن جو سمجهندو آهي تہ آئون ٻين سڀني کان ڀلو ٿي ويو آهيان! حالانڪ جڏهن پاڻ کي ڀلو سمجهيائين تہ اڃان ڪيس ماسوي الله جي نفي حاصل ٿيل نہ ڄاڻبي. پوءِ اتي هي سنڌي بيت پنهنجو فرمايل پڙهيائون:

پاڻ ڄاڻن پاڻ، پرکي ڄاڻن ڪين
ٻيو اهو جن گمان، تن سير سڃوئي نہ ڪيو.

ٻيو تہ همہ اوست جي خيال سان ظاهري صورت ڏي لاڙو ڪرڻ بہ سالڪ جا پير ترڪائي وجهي ٿو، پر جڏهن سالڪ کي سهڻي ۽ ڪوجهي شڪل ٻئي هڪ جهڙيون نظر اچن ۽ گهٽ وڌائي کانہ ٿو ڪري تہ پوءِ خير اٿس! نہ تہ جي سنڌو ڪيائين تہ ٿورڙيئي لاڙي سان ترڪي پوندو. ٽيون تہ ظاهري شين جي حاصل ڪرڻ جو خيال دل ۾ آڻڻ بہ پير ترڪائيندڙ آهي، يعني ڪنهن وٽ ڪا چڱي سني ۽ عزت واري شيءِ ڏسي پنهنجي دل ۾ اها سڌ آڻڻ تہ اها شيءِ هٿ ڪجي. هي بہ دل جي حضور وڃائيندڙ آهي. ڇو تہ ان ڪري ڄاڻبو تہ اڃان سندس نظر چڱي مٺي ۾ رڌل آهي. ۽ انهي ڪري ماسوي الله جو محتاج ڄڻبو نہ واصل بالله.

102- نقل: سيد دوست علي شاهہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ سيد محمد شاهہ جي ديهہ ۾ تشريف فرمائيا هئا، اتي هڪڙو ٻروچ شخص بہ آيو جنهن جون مڇون تمام وڏيون رکيل هيون، فقيرن ڪيس مڇن وٺائڻ لاءِ چوڻ آکڻ بي ڪيو، پر هو ٻيو چوي تہ سائين جن ماٺهن جون مڇون ڪترائن ٿا تنهن ڪري آئون مريد ٿي

نٿو ٿيان، پاڻ سندس اها ڳالهه ٻڌي هٿ مبارڪ سان مون ڏانهن اشارو ڪري فرمايائون ته مڇن وٺائڻ جي حقيقت سيد دوست علي شاهه کان پڇي ڏس ! سيد دوست علي شاهه ٿو چوي ته آئون ان وقت نئون مريد ٿيل هوس، منهنجون مڇون به تمام وڏيون هونديون هيون، پوءِ سندن توجه مبارڪ سان پاڪ ٿيڻ جو پاٺهئي منهنجون عادتون ۽ افعال سنت ۽ شريعت مقدس موجب زيب وٺندا ويا ۽ پوءِ اهو شخص به مريد ٿيو.

103- نقل: خليفو ميان لقمان عليه الرحمة نقل ڪري ٿو ته هيڪر سندن حضور مبارڪ ۾ ڪنهن شخص سوال ڪيو ته حضرتا! مريد جو حق امانت مرشد تي ڪيتري قدر آهي؟ پاڻ فرمايائون ته جيڪڏهن مريد ڪي ويساهه ڪامل ۽ طلب به شامل هجي ته پوءِ مرشد تي حق آهي ته ڪيس حياتي ۾ ئي امانت نصيب فرمائي ڇڏي ! پر جي مريد ڪي ارادو سچو هجي باقي طلب ڪانه هجيس ته پوءِ مرشد تي حق هي آهي ته سڪرات مهل جهان مان امانت وارو ڪري اماڻيس. پر جي مريد ڪي طلب آهي ۽ ويساهه ڪونهي ته اهڙي مريد جو مرشد تي ڪوبه حق ڪونه آهي!.

104- نقل: ملا بچل رهندڙ درگاهه مبارڪ جو نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ باغيچي ۾ تشريف فرما ٿيل هئا ته هڪڙي فقير عرض ڪيو ته حضرتا! هي مسڪين دنيا ڪي ترڪ ڏيئي حضور پرنور ۾ حاضرٿيو آهي. پاڻ جواب ۾ فرمايائونس ته اي ادا! دنيا جي ترڪ ڪانپوءِ خدا تعاليٰ جي يادگيري ۾ مشغول ٿيڻ گهرجي نه غيرسان.

105- نقل: سلطان فقير، هڪڙي ٻي فقير ڪان نقل ڪري ٿو ته مون سندن خدمت مبارڪ ۾ عرض ڪيو ته حضرتا جهار ڪي پوڪ ڪان تڙي تڙي بيٺو آهيان، پر موتي موتي پئي اچي! ٻي هڪڙي فقير چيو ته جهار ته آهي ئي ڪانه! پاڻ جواب ۾ فرمايائون اي فلاڻا! تون اجان ننڊ ۾ آهين توڪي جهار جي سڌئي ڪانهي ! پوءِ پاڻ فقير سائل ڪي فرمايائون ته توهانجي ٻني ۾ هڪڙو وڻ آهي، جنهن تي جهار اچي ويهي ٿي ۽ وطن ڪري ٿي، اهو وڻ پاڙؤن پٽي ڇڏ، پوءِ جڏهن اهو وڻ پٽجي ويندو ته جهار هڪ به ڪانه ويهندي ۽ جهار اچڻ ڪان تون امن ۾ ٿي رهندين. مولوي مثنوي سچ فرمايو آهي:

هرخيال غير حق رادزد دان،

اين رياضت سالڪان را فرض دان

يعني ماسوي الله جي هرهڪ خيال ڪي دل جي خزاني جو چور ڪري سمجهه، پوءِ انهن چورن تڙڻ جي رياضت سالڪن لاءِ فرض ڪري ڄاڻ!.

فصل اٺون

غفلت کان تنبيه ڪرڻ بابت نقلن ۾

1- نقل: هيڪر پاڻ مثال بيان فرمايائون ته ماڻهو گهٽي ڪي ان ڪترڻ لاءِ زمين تي دسي ان ڪيتري ڇڏيندا آهن، پوءِ جڏهن ڪهڻ مهل زمين تي ليٽائيندا اٿس تڏهن به گهٽو دل ۾ ايئن سمجهندو آهي ته اڄ به ان ٿا ڪترن! سا ڪتري اجهو وري ڇڏي ڏيندا، ته ايتري ۾ مٿانس ڪاتي وهي ٿي وڃي. اهڙي طرح غافلن کي جڏهن ڪو سخت مرض لاڳو ٿيندو ۽ وري انهيءَ مان ڇڱا ڀلا ٿي اٿندا ته انهيءَ ان ڪترڻ وانگر سمجهي تسلي ڪري وهندا ته ڇٽا آهيون پوءِ جڏهن ملڪ الموت وارو ڪاسائي موت جي ڪاتي ڪٽي اچي مٿان بيهندن، تڏهن به بيماري ۾ ليٽندي اهو خيال محڪم هوندن ته اجهو ٿا هن بيماري مان ڇٽون، ته ايتري ۾ اوچتي ٿي انهيءَ غفلت ۾ ساهه نڪري ويندن:

ڪنڌ ورڻي ڪرا ويئي منجهه وٽاڻ

اوچتا پرياڻ، آهن ڏڻ ڏٺين جا

2- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليه نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ پرڳڻي شهدادپور ۾ گل محمد فقير ڪيريه جي دعوت تي تشريف فرمائيا هئا. آئون به سندن خدمت مبارڪ ۾ حاضرهوس، پوءِ سائين جن کي صحرا جي خيال سان جهنگ وڃڻ جي ضرورت ٿي ! آئون ڪونرو ڪٽي حاضر خدمت ساڻن ويس، پوءِ جڏهن جهنگ جو خيال لاهي موٽيا، تڏهن موٽي اچي وضو سارڻ ويٺا ۽ مون کي هٿ مبارڪ سان اشارو ڪري پاڻ ڏانهن سڏي ورتائون، پوءِ جڏهن وضو کان فارغ ٿيا، تڏهن فرمايائون ته اي خليفا! هينئر هن جماعت جا حال ڏس جو سيڪو بي فائدو واهياتي ڳالهين ۾ لڳو پيو آهي، ڪنهن کي به دل ڏانهن توجه ڪونه ٿو ڏيڪارجي، پنهنجا قيمتي وقت به ساڻن اجايو خرچي ڇڏياسون، حال هي آهي ته جو جڻ چؤ ته ڏاندن جو وڳ چارڻو اچي ويو اٿؤن.

3- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته هيڪر پاڻ درگاهه مبارڪ تي باغ جي چودريءَ ۾ ويٺا هئا ۽ آئون به سندن خدمت مبارڪ ۾ حاضرهوس ۽ ٻيا گهڻا ماڻهو دروازي تي پنهنجن ڪمن ڪارن لاءِ گڏ ٿيا بيٺا هئا، پوءِ هڪڙي فقير کي فرمايائون ته باغ جو دروازو کول ۽ جيڪي ٻاهر بيٺا آهن، تن کي اندر وٺي اچ، اهو فقير ويو ۽ وڃي دروازو کوليائين ماڻهو خدمت شريف ۾ حاضر ٿيا ۽ سڀ ڪنهن پنهنجي پنهنجي ڪم بابت اچي سوال ڪيو، يعني ڪنهن دوا دارون بابت ۽ ڪنهن ڦيٽي جهاڙ لاءِ اهڙي طرح سيڪو سوال ڪندو رهيو، پاڻ سڀني کي شافي ڪافي جواب فرمائيندا موڪل ڏيندا ويا، جڏهن سڀ ماڻهو

وياهليا ، تڏهن پاڻ مهرباني جي نظر ساڻ مون ڏانهن نهاري فرمايائون ته خليفا! ڏس هنن سيني ماڻهن مون کي ظاهري بيمارين جو طبيب مقرر ڪري ڇاتو اٿن، پر جن بيمارين جو آئون طبيب آهيان انهن جي دوا مون کان ڪو پڇي ئي ڪونه ٿو.

4- نقل: پاڻ فرمايائون ته هڪڙي شخص جي ملڪ الموت سان ياراڻي هوندي هئي، پوءِ هڪڙي ڏينهن ملڪ الموت کي چيائين ته جڏهن منهن جي ساهه وٺڻ جو ارادو ڪري اچين ته ڪو ڏينهن پهر مون کي اڳيئي ان بابت اطلاع ڪجانءِ! ملڪ الموت چيس ته هائو توکي اڳئي ٻڌائيندس، پوءِ جڏهن ان ڳالهه کي ڪا مدت گذري، تڏهن هڪڙي ڏينهن ملڪ الموت انهيءَ پنهنجي يار جي ساهه قبض ڪرڻ لاءِ آيو! تڏهن ان يار ڏوراپو ڏنس ته اي دوست! تون واعدو پنهنجو نه پاڙيو جو مون کي اڳي ڪابه خبر ڪانه ڏنئي! ملڪ الموت چيو ته مون واعده خلافي اصل ڪانه ڪئي آهي، بلڪ توکي هن کان اڳ به ٽي ڀيرا چتائي چڪوآهيان، ڏس ته تنهنجو فلاڻو پاڙيسري فوت ٿيو ۽ آئون انهيءَ جو روح قبض ڪري ويس ته تون اها ڳالهه ڪانه ڏٺي ٻڌي هئي ڇا؟ وري تنهنجي ٻي فلاڻي پاڙيسري جو ساهه قبض ڪيم ته به توکي خبر پهتي، اهڙي طرح ٻين به تنهنجن ڪيترن عزيزن جا ساهه قبض ڪندي توکي خبردار ڪندو رهيس! پر اي نادان دوست تون خبردار نه ٿئين! پوءِ آئون ڇا ڪيان؟ اٿين چئي سندس ساهه قبض ڪري ورتائين. انهي هنڌ ڪنهن بزرگ ڪهڙو نه سهڻو چيو آهي:

تدبير خود امروز کن اي خواجه که فردا

هر چند که فرياد کني سود ندارد

يعني ته اي صاحب! پنهنجي ڪا ڳڻ ڪرڻي هجئي ته اڄ وقت اٿي ڪا همت ڪر، نه ته سياڻي گهڙيون دانهون ڪوڪون ڪندين پر ورنداءِ ڪي به ڪين.

5- نقل: هيڪر پاڻ ديهه سيدپور ۾ نزول ڪرامت شمول فرمايو هئائون. اتي سيد محمد صديق پنهنجي گهر ڏانهن زيارت لاءِ خدمت شريف ۾ عرض گذاريو، پر جڏهن ته پاڻ منزل جي پر اهين پنڌ تي تيار هئا تنهن ڪري سندس عرض قبول نه فرمايائون پوءِ سيد عرض ڪيو ته پلا سائين مونکي ڪا دعا ته فرمايائو جو الله تبارڪ وتعاليٰ روز جي ڪشادگي عطا فرمائي ۽ گذران جي تنگي دفع ڪري ڇو ته آمدني ٿوري ۽ خرچ گهڻي ۽ نالي مشهور هجڻ پاران وقت تنگ ٿو گذري، پاڻ جواب ۾ هي آيت شريف تلاوت فرمايائون:

من اعرض عن ذکري فان له معيشة ضنکا

يعني جيڪو به منهنجي ذڪر کان منهن موڙيندو ۽ غافل رهندو ته سندس گذران واقعي تنگ رکندا سون.

6- نقل: علي خان ٽالپر نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ ڏگهڙي جي ڳوٺ ۾ ٽالپرن فقيرن جي دعوت تي تشريف فرمائيا، فقيرن ويچارن دعوت جا ڏاڍا حق ادا ڪيا ۽ ساري جماعت ڪي ڪيــر ڏوَ تي پيارڀائون ۽ اهڙي تہ خدمت ادا ڪيائون جو سموري جماعت سندن سهڻي ٿهل، حسن اعتقاد ڪان ڏاڍي راضي ۽ خوش ٿي ساراهہ ڪرڻ لڳا، پاڻ ان وقت مثال طرح هڪڙو نقل بيان فرمايائون تہ هيڪر ڪنهن وزير بادشاهہ جي دعوت جهلي هئي، پوءِ جڏهن بادشاهہ وزير جي گهر آيو، تڏهن وزير بادشاهہ ۽ سندس متعلقن جي خدمت گهڻي ڪان گهڻي بجاءِ آندي، پوءِ جڏهن واندا ٿيا تہ بادشاهہ وزير کي چيو تہ تنهنجي دعوت ڪان سڀورو ٿي لشڪر تمام خوش خورم ٿيو، مگر بادشاهہ يعني اسين تو ڪان خوش ڪونہ ٿياسون، ڇو تہ اسان جي ويهڻ جي جاءِ ٻهاري صاف نہ ڪئي اٿئي.
اي عزيز! ويهڻ جي هنڌ مان مراد آهي انسان جي دل، پوءِ جيڪو بہ پنهنجي دل واري گهر کي ماسوي الله تعاليٰ جي ڪکن ڪهڃرن ڪان ٻهاري صاف نہ ڪندؤ تہ پوءِ توڙي ٻيون ظاهري خدمتون يعني عبادتون ۽ رياضتون گهڻيون ڪندو رهي تہ بہ بادشاهہ ان ڪان ڪڏهن بہ خوش ڪونہ ٿيندو!

7- نقل: هيڪر پاڻ حضرت ميان صاحب جن قدس سره ڪان نقل ٻڌي فرمايائون تہ هڪڙي ڏينهن حضرت مخدوم صاحب جن قدس سره الاقدس ڪنهن ڪٽ تي اچي ويٺا تہ ٻيراندي ڪان واڏڻ ڇڄي پيئي ۽ واڻ اچي زمين تي پيو، مخدوم صاحب جن فرمايو تہ هن جو ڇا سبب آهي؟ ڪجھ مدت ماٺ ۽ فڪر ڪري پوءِ فرمايائون تہ هي هن ڪري ٿيو جو اسان ڪان مقرر وظيفو قضائي ويو هو!

8- نقل: پاڻ فرمايائون تہ شڪار! جنهن جي هٿ آڻڻ لاءِ شڪاري حيلا هلائي ٿو، سو بہ جيستائين ڪ الله تعاليٰ جي يادگيري ۾ مشغول ٿو رهي، تيستائين ماري کي مٿس شڪار ڪرڻ جي طاقت ڪانہ ٿي ٿي سگهي. پر جڏهن الله سائين جي يادگيري ڪان غافل ٿو ٿئي، تڏهن ڪيس ماري شڪار ڪري ٿو وڃهي !

9- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ ڪنهن سفر ۾ سوارٿيا ٻي آيا، حاجي ابو طلحو فقير جو سائين جي خاص مريدن مان ۽ سندن ڪونري بردار هو، گهوڙي جي اڳيان ڊڙندو ٻي آيو، جڏهن تہ اس تمام ڏاڍي هئي، تنهن ڪري چوڻ لڳو تہ اڄ ڏاڍو ڏينهن گرم ٿيو آهي! پاڻ انهيءَ ڳالهہ ٻڌڻ سان جوش ۾ اچي فرمايائون تہ انهي بيهودي ڪلام مان تہ ڏينهن گرم آهي! فائدو ڪهڙو؟ اها ڳالهہ سڀ ڪنهن کي معلوم آهي تہ ڏينهن گرم آهي پوءِ ان جي ٻڌائڻ جو ڪهڙو ضرور؟

10- نقل: احمد فقير صغير ناهيو نقل ڪري ٿو تہ پاڻ فرمايائون جيڪو

شخص الله تبارڪ وتعاليٰ کي رڳو زباني ياد ٿو ڪري ۽ سندس دل غفلت ۾ ٻڏل آهي ته ان جو اهو ساڳيو مثال آهي ته جيئن ڪي ٻه شخص پاڻ ۾ سچا سنگتي هئا. سي رستي ۾ ٻي ويا، پر هڪڙو ڪجهه اڳيرو ٻي ويو ۽ ٻيو پويان ڪجهه مفاصلي تي ٻي آيو! پوءِ انهي پوئين شخص پنهنجي اڳين سنگتي کي سڏ ڪيو ته سندس سڏ تي جڏهن اڳئين سنگتي ڏانهس نهاريو، تڏهن هن پنهنجو منهن ڪٽي ٻي پاسي ڦيرايو، وري هو هلڻ لڳو ته هن پويان وري ٻه سڏ ڪيس، ان نهاريو ته هن ڪٽي منهن پاسي ڪيو ۽ اهڙي طرح ٻه ٽي ڀيرا ڪيائين! تڏهن هو ويچارو پنهنجي سنگتي جي هيءَ نامعقول حرڪت ڏسي مٿس ڪاوڙجي ويو، ڇو ته هلت ٻه اهڙي ڪيائين جنهن مان هرو ڀرو ٻه پٽي ڪاوڙ اچي! اهڙي طرح ٻانهو ٻه الله تبارڪ وتعاليٰ جو ذڪر ڪري ٿو ته الله تعاليٰ جل شانه ڏانهس رحمت جي نظر سان نهاري ٿو، پر جي ذڪر ڪندڙ جي دل جو منهن الله سائين کان انهيءَ نامعقول رفيق وانگر ڦريل هوندو ته الله تعاليٰ جل شانه راضي ٿيڻ بدران مٿس رنج ٿي پوي ٿو. انهي تي سندن هي بيت سنڌي ۾ چيل آهي:

زباني ذڪر جو ڏوران اٿيئي ڏس

من ٻر مرشد پس، تا توهين سين توه ٿئي ا

11- نقل: پيرسائين مسند نشين اول رحمة الله عليه موٽو خدمتگار کان نقل فرمائي ٿو ته موٽو چيو ته هيڪر آئون ۽ صاحبزادو والا تبار ميان محمد شاهه عليه الرحمة وقتي فرض نماز تي سنت جماعت کي نه پهتاهئاسون، پوءِ پاڻ اسان ٻنهي لاءِ حڪم فرمايائون ته نماز ۾ سستي ڪندڙن جو ڪاٺ نهيل آهي، تنهن ۾ وجي وجهون! جڏهن اسان کي ڪاٺ ۾ سوگهو ڪيائون، تڏهن فرمايائون ته هينئر هرهڪ کان پنج پيسا ڏنڊ جا وٺي پوءِ ڪاٺ مان ڪڍي ڇڏيون، موٽو ٿو چوي ته مون وٽ پنج پيسا هئا، سي ڏيئي پاڻ کي ڪاٺ مان ڇڏايم باقي صاحبزادي وٽ پيسا ڪونه هئا، تنهن لاءِ پنهنجو ڪپڙو ڳهه رکي ٻاهر نڪتا، پوءِ وري پنج پيسا ڏيئي ڪپڙو ڇڏائي ويا.

12-نقل: خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو ته پاڻ هيڪر درياءَ جي ڀرسفر ۾ هئا، پوءِ اتي هڪڙي شخص دعوت لاءِ اچي حضور مبارڪ ۾ عرض گذاريو، پاڻ سندس دعوت قبول نه ڪري فرمايائون ته توهان اسان جي امر جي برخلاف ذڪر شريف جي تلاوت ڦٽي ڪري ڇڏي آهي، تنهن ڪري دعوت جي اجابت ٻه ڪانهي، ڇو ته اسان جي نسبت اوهان سان الله تعاليٰ جي ذڪر سان آهي، جڏهن ته ذڪر ڇڏي ڏنو ته اسان جي نسبت ٻه ڇني ڇڏيو:

نسبت پاکان درست کن يا پٺي ايشان مرو
غرق شد فرعون و موسيٰ پيشرو

يعني نسبت پاڪن جي پيروي سان پوري رک يا تہ انهن جي ڪڏ نہ وڃ ! ڇو تہ نسبت پوريءَ بنا جي، ڏٺئي تہ فرعون اگرچہ حضرت موسيٰ عليہ السلام جي ڪڏ نيل درياءَ ۾ پي ويو تہ بہ ٻڏي ويو.

13- نقل: صاحبزادو والاتبار ميان محمد شاھ عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ ذڪر جي تلاوت ڪرڻ وقت فرمايائون تہ اڄ اڏيهر ڏينهن چڙهيو هو تہ مسجد شريف ڏانهن فقيرن جي صحبت لاءِ پٺي آياسون، جڏهن مسجد شريف جي دريءَ ڪان پهتاسون تڏهن سيئي فقير اٿي آڏو آيا، جڏهن وجي ويناسون تڏهن نظر ڪري ڏٺوسون تہ حاضر مجلس هڪ ماڻهو بہ ڪونہ آهي، انهيءَ ڳالهہ تي دل ۾ حيرت لڳي تہ هي فقير ڪيڏانهن هلياويا؟ تان تہ ڳالهہ ياد پيئي تہ جڏهن اسان مسجد شريف جي دريءَ ڪان آياسون تہ فقير اٿي آيا پٺي پوءِ جو فڪر ڪري ڏٺوسون تہ حاضرين صحبت ڪي ان وقت دل جو حضور هوئي ڪونہ، پوءِ سندن غائب ٿيڻ جو سبب معلوم ٿي ويو.

14- نقل: خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ فرمايائون تہ جيڪڏهن ماسوي الله جي ڳالهہ ٻولهہ زبان سان ڪئي ويندي تہ جسم پريشان ٿي پوندو ۽ جيڪڏهن ماسوي الله تعاليٰ جو خيال دل ۾ اچي پوندو تہ دل پريشان ٿي ويندي.

فصل نائون

نفس سان مخالفت ڪرڻ بابت نقلن ۾

1- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون پي ته جنهن طالب ڪي دل ۾ باطل خيال پيا پون ۽ انهن کان بچان ۽ غيرت ڪانہ اچيس ۽ نہ وري انهن جي دفع ڪرڻ ۽ ڪڍڻ جي ڪوشش وٺي ته انهيءَ جو مثال ڪنجر شخص وانگر آهي جنهن جي جوءِ جو ملهہ هڪ ٽڪو يا ٻہ ٽڪا هوندا، پر سوبہ سندس نہ ! اهڙي طرح غير حق جا خيال ڏاريا ماڻهو سمجهڻ گهرجن تن ڪي پنهنجي اندر دل واري گهر ۾ ڇڏي ڏيڻ ۽ دل ڪي انهن سان مشغول رکڻ گوياڪ ڪنجر بڻجڻ آهي:

هرخيالي غير حق رادزد دان — اين رياضت سالڪان را فرض دان

يعني غير جي هر ڪنهن خيال ڪي پنهنجي اندر واري گهر ۽ جمعيت جي سامان لاءِ چور ڪري سمجهہ، پوءِ انهن چورن تڙڻ جي رياضت سالڪن لاءِ فرض ڪري ڄاڻ.

2- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون پي ته هڪڙي فقير ڪي وجد جي حالت اچي وئي ۽ انهي خيال ۾ بي اختيار اچي منهنجي مٿان ڪربو ۽ ڪجهہ وقت تائين منهنجن رانن تي ڦٿڪڻ ڪان اسان ڪي ايذاءُ پهتو، پوءِ خيال ۾ آيم ته جيڪر بيرنگي جو فڪر ڪيان ته انهيءَ ايذاءَ ڪان ڇٽي پوان! پر وري دل ۾ چيم ته هي نفس جو خيال آهي، جو طالب ڪان ايذاءَ پهتو اٿس، تنهن ڪان ڇٽڻ لاءِ بيرنگي جو پهہ ٿو پڇائي! پوءِ نفس جي مشابهت ڪان مخالفت ڪري انهي فڪر جو ترڪ ڪري ڇڏيو سون.

3- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو ته هيڪر پاڻ بيان فرمايائون ته ڪنهن شهر ۾ ڪو صاحب ڪمال شخص هو تنهن ڪي روش هوندي هئي ته پيون نمازون سڀ پنهنجي مسجد ۾ ادا ڪندو هو، مگر جمعي نماز، سا هميشہ جامع مسجد ڏانهن پڙهڻ ويندو هو، واٽ تي هڪڙي لوهر جو دوڪان هو، انهي دوڪان واري لوهر ڪان اچي پڇندو هو ته ادا جامع مسجد ڏانهن ڪهڙو رستو ٿو وڃي؟ هڪڙي ڏينهن لوهر چيس ته حضرتا! توهان هن ڳوٺ جا رهاڪو ۽ وري هر ڪنهن جمعي تي جامع مسجد ڏانهن ويندڙ بہ آهيو، پوءِ بہ هر جمعي تي مونڪان رستو اچي پڇندا آهيو، سو ڪهڙي سبب؟ بزرگ ورندي ڏنس ته ادا مسجد شريف جو رستو آئون بہ ڄاڻا ٿو، پر منهنجي مرضي هوندي آهي ته پنهنجي نفس جي خواهش ۽ رهنمائي سان مسجد شريف ڏانهن نہ وڃان بلڪ ٻي جي چوڻ ۽ ڏس تي وڃان ته چڱو آهي!

4- نقل: هيڪر پاڻ هي بيت سنڌي ڪنهن بزرگ جو ٿاهيل زبان مبارڪ سان

فرمايائون پيو تہ:

اڏوڪاري ان سان ٽورو گاھہ چاريوس
اسور اٿڻ جو ! ڪر ڪرو ڦيريوس
تنگ تو ڪل توبرو هنوحقيقت رکوس
محبت جي ميدان ۾ ٽوريو ٿهلايوس
انهي هير هلايوس تہ ٿي سوڌو شاھہ عنايت چوي

پاڻ انهيءَ بيت جي تقرير ڪندي فرمايائون تہ انهي ذڪر ڪيل معاملي ۾ طالب لاءِ اهنجائي ۽ سالڪ لاءِ زيادتي آهي ۽ اسانجي دل ۾ هي ٿورڙو قدر اچي ٿو تہ:

لائي ترار لا جي ڪٽي خچر ڪي هڻ
سڌن جون سيد چٽي وٺون سڀ وڪڻ
پير ٿهانپوءِ ڪڻ تہ هلڻ ۾ هورو ٿئي !

5- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر آئون درگاھہ مبارڪ تي سندن حضور ۾ حاضر هوس. پاڻ نفس جي مخالفت لاءِ ڪوشش بابت بيان پئي فرمايائون تہ جيڪو شخص پنهنجي نفس جي سڌن جي پويان وڃي ٿو تہ انهيءَ جو مثال اهڙو سمجهڻ گهرجي جو گوياڪ ڪتو آهي جو ڊونڊ جي بوءِ تي ڊوڙندو پيو وڃي بلڪ حقيقت ۾ ان ڪتي ڪان بہ بدتر آهي مولانا رومي فرمايو آهي تہ:

گرکني يک آرزوءِ خود تمام
از توصد ابليس زايد والسلام

يعني جيڪڏهن نفس پليت جي رڳي هڪڙي خواهش پوري ڪيئي تہ تو مان سو ابليس ڄمي پوندا. جامع ملفوظات چوي ٿو تہ اهڙي طرح پاڻ نفس جي تابعن ڪي تمام ڏاڍي ڇينڀ فرمايائون، جو حاضر مجلس ماڻهن مان سڀ ڪنهن ايئن پئي سمجهيو تہ پاڻ مونکي ٿا ڇينڀ ڪن، تنهن ڪري سندن واعظ سان جماعت ۾ ڏاڍو وجد ۽ جوش ۽ روج ڪڙو ٿي ويو. ان وقت حقائق آگاھہ ميان آئل فقير جو سائين جن جي ڪاملن مريدن مان هو! سو بہ روج ۽ جوش ۾ اچي جماعت مان اٿي نڪتو ۽ مسجد شريف ۾ ڏکڻ جي پاسي ڪان جت سندس ويهڻ جي جاءِ هئي وڃي ويهي رهيو!
پوءِ جڏهن پاڻ اندر حويلي ڏانهن اسريا تڏهن آئون آئل فقير وٽ ويس ۽ ڏٺم تہ روج ڪان سندس منهن سارو ڳاڙهو ٿي ويو آهي ۽ اکين مان ڳوڙها ڳڙ ڳڙ ڪيو پئي اڙهس ۽ جوش مان چوي پيو تہ هي نفس ڪو مير فتحعلي ٽالپر يا مير سهراب ٽالپر يا مير ٺاري ٽالپر جي لشڪر ۾ تہ ڪونہ آهي! مگر هن مسجد شريف جي ڪنڊ ۾ جو ڪلٺي بڪ ئي بڪ اٿس اچي پيو آهي.

6-نقل: هيڪر پاڻ درگاهہ مبارڪ تي ٻاهر ويٺا هئا تہ هڪڙو پير مرد شخص سندن خدمت بابرڪت ۾ حاضرٿيو، ۽ پنج رپيہ نذرانو رکي عرض ڪيائين تہ حضرتا! دعا فرمايو تہ مون کي اولاد ٿئي! پاڻ الله تبارڪ وتعاليٰ جي درگاهہ ۾ هٿ کڻي دعا گهريائون، هو پوڙهو شخص موڪلائي هليو ويو، پاڻ گهڙي کن ويچار ۾ مٿو مبارڪ هيٺ ڪري پوءِ مٿو مبارڪ کڻي فرمايائون تہ اي يار! ڏسو تہ هي شخص ڪراڙپ جي وقت بہ اولاد لاءِ سوال ڪيائين باقي ايمان نہ گهريائين اولاد بہ جي صالح ٿئي تہ واهہ واهہ نہ تہ ان مان سوين فتنا ۽ زحمتون آهن! جيئن تہ الله تبارڪ وتعاليٰ فرمايو آهي تہ: انما اموالكم واولادكم فتنه" يعني توهانجا مال ۽ توهانجي اولاد توهان لاءِ فتنو آهن" يعني تہ الله تبارڪ وتعاليٰ جي رستي کان روڪيندڙ آهن.

7- نقل: حافظ ٻُگهٽو فقير نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ فرمايائون پي تہ ڪو جوڳي فقير هو، جو نانگ وٺڻ لاءِ نانگ جي ٻرڙ تي مرلي پئي وڄايائين، جو اندران نڪري تہ وٺانس، پر گهڻي وقت تائين انتظار ڪرڻ هوندي بہ نانگ نہ نڪتو، ويچارو مايوس ٿي اتي ويهي رهيو، اتفاقا انهي وچ ۾ حضرت موسيٰ عليٰ نبينا وعليہ السلام انهي جوڳي کان اچي لانگهائو ٿيو، جوڳي سندس خدمت ۾ عرض ڪيو تہ يا نبي الله، الله کان دعا ڪر تہ نانگ سوراخ مان ٻاهر نڪري تہ آئون ڪيس وٺان! حضرت موسيٰ عليٰ نبينا وعليہ السلام الله تبارڪ وتعاليٰ جي درگاهہ مان ان سائل لاءِ دعا گهري، الله تعاليٰ جي درگاهہ مان وحي آيو تہ اي موسيٰ نانگ جو ٻاهر نڪرڻ انهي جوڳي جي حق ۾ نقصان آهي، تنهن ڪري نانگ کي نڪرڻ جو حڪم نٿا ڪيون، حضرت موسيٰ عليہ السلام اها ساري ڳالهہ جوڳي کي ڪري ٻڌائي، جوڳي عرض ڪيو تہ حضرتا! مون کي اهو ضرر ۽ نقصان قبول آهي پر عرض ڪيو تہ اهو نانگ نڪري، حضرت موسيٰ عليہ السلام وري مناجات ڪئي، جنهن ڪري نانگ ٻاهر نڪتو، جوڳي يڪدم وڃي هٿ وڌس تہ وٺانس، نانگ ڪنڌ ڦيرائي ڏنگ لڳائي ڪرايس جو اتي جو اتي جوڳي ڦٿڪي ساهہ ڏنو!

پاڻ انهيءَ هنڌ فرمايائون تہ ماڻهو جو نفس بہ انهي نانگ جي مثال آهي پوءِ اهو نفس وارو نانگ بہ ماڻهو سان اهڙوئي نقصان ٿو ڪري جهڙو انهي نانگ جوڳي سان ڪيو بلڪ انهيءَ کان بہ زياده، ڇو تہ ظاهري نانگ جو ڏنگيل تہ رڳو هن جهان جي حياتي کان مري فنا ٿو ٿئي! پر انهيءَ نفس نانگ جو ڏنگيل ٻنهي جهانن ۾ حياتي جي اميد نہ رکي ڪنهن بزرگ فرمايو آهي:

اگرماري سيہ در آستين ست بہ از نفسي کہ باتو همنشين ست

يعني جيڪڏهن ڪاربهر نانگ دامن ۾ اچي پوئي ته اهو وري به نفس جي سنگت کان تولاءِ بهتر آهي.

8- نقل: هيڪر پاڻ نقل فرمايائون ته ڪو چور شخص چوري جي ارادي سان هڪڙي شهر ۾ لنگهي ويو، گهمندي گهمندي بادشاهه جي ماڙي هيٺان اچي پهتو، ڏٺائين ته محلات ۾ اندر ڏيو پيو ٻري، هي رسو اڇلائي ماڙي تي مٿي چڙهي اندر لنگهي ويو اندر وڃي ڏسي ته بادشاه جي ڌيءَ، بادشاهاڻي هنڌ تي ننڊ پئي آهي ۽ ننڊ جي غلبي ڪان جسم تان ڪپڙا به سرڪي ويا اٿس، چور جو شهزادي ڪي اگهاڙو ڏٺو، سو اندر ۾ اچي شهوت جي خيال غلبو ڪيس، ته ايتري ۾ دل اندر الله تعالىٰ جي طرفان ڪيس هي فڪر اچي پيو ته اي فلاڻا! جيڪڏهن هيئنئر تون هي ڪم ڪري ويندين ته هن نينگري کي حمل ٿي ويندو، پوءِ انهي ڪري بادشاهه جي گهر ۾ ڏاڍي خواري ۽ خجالت پيدا ٿي پوندي! پوءِ رڳو الله جي خوف ۽ ڊپ ڪري انهي بد فعلي کان باز اچي ارادو ڪيائين ته ٻي ڪا شيءِ ڪٺي وڃان، اڳتي وڌي ڏسي ته هڪڙو ڊاڪون تمام عمدي طعام سان ڀريو رکيو آهي، ڪيس بک ته اڳئي هئي، ڊاڪون جو ڊڪ لاهي کائڻ لاءِ منجهس هٿ وڌائين، اجا پنجٽي آڱرين سان گرهه ٺاهيائين ته وري دل ۾ خيال آيس ته جيڪڏهن آئون هتان ڪجهه کائيندس ته صبح ساڻ بادشاهه جي ڌي ٻانهي کي بهتان ڪري وٺي ويندي ته تو کاڌو آهي، پوءِ ناحق ٻي تي ظلم ڪرائي وجهندس، انهي ڪري وري به الله تعالىٰ جي خوف ڪري گرهه اتي ئي ڦٽو ڪري وري اڳئين دستور سان ڊڪ ڏيئي خالي هٿين ماڙيئي تان هيٺ لهي آيو ۽ اچي مسجد شريف ۾ ويهي رهيو! هوڏانهن گهڙي ڪانپوءِ بادشاهزاديءَ ننڊ مان جاڳي ٻانهي کان کاڌي جي طلب ڪيائين، ٻانهي اهو ڊاڪون ڪٺي اچي سندس آڏو رکيو، بادشاهزادي ڊڪ لاهي ڏسي ته ان ۾ هڪڙو گرهه ٺهيو رکيو آهي ۽ آڱرين جا نشان به مٿس بيٺاآهن، ٻانهي کي چيائين ته شايد تو هن طعام ۾ هٿ وڌو آهي، ٻانهي قسم ڪٺي عرض ڪيو ته مون کي ڪاخبر ڪانهي، تڏهن شهزادي حڪم ڪيو ته هي ڊاڪون ڪٺي ڪنهن مسافر کي مسجد شريف ۾ وڃي ڏئي اچ ! ٻانهي اهو ڊاڪون ڪٺي آئي ۽ مسجد شريف ۾ سڏ ڪيائين ته ڪو مسافرآهي؟ چور اتي ويٺوهو تنهن ورندي ڏني ته هائو آئون مسافر آهيان، ٻانهي اهو ڊاڪون ڪٺي سندس آڏو رکيو، چور ڊاڪون ڏسي سڃاتو ۽ کلي ڏنائين ٻانهي پڇيس ته اي مسافر چوکلئين؟ پر هن ڪابه ورندي ڪانه ڏنس، ٻانهي اچي بادشاهزادي وٽ مسافر جي کلڻ بابت ڳالهه ظاهر ڪئي، بادشاهزادي چيو ته وڃي ان مسافر کي هيڏي وٺي آ، جڏهن هو آيو تڏهن بادشاهزادي پڇيس ته تنهنجي کلڻ جو ڪهڙو

سبب هو؟ چور چيو ته اي بادشاهزادي انهيءَ ڳالهه کي ڇڏ، ۽ اها پڇا نه ڪر! پر بادشاهزادي وري ٻيهر زور سان پڇيائين، تڏهن هن شخص ڏري پرزي سڀ ڳالهه ڪري ٻڌايس، بادشاهزادي جڏهن اها حقيقت ٻڌي تڏهن کيس چيائين ته اڄ تون اتي اسان وٽ هج ۽ دل ۾ ڪوبه خوف نه ڪر! اهو شخص شهزادي جي حڪم موجب اتي ترسي پيو ۽ نينگري اتان سڌي پيءُ وٽ آئي ۽ چيائينس ته اي بابا! مون اڄ پاڻ لاءِ مڙس لڌو آهي، بادشاهه پڇيس ته ڪيئن؟ بادشاهزادي سموري ڳالهه ڪري ٻڌايس، بادشاهه ان شخص کي گهرائي وري احوال پڇيو، هو ساري ڳالهه ڪري وجي مٿي چڙهيو! بادشاهه مٿس اهڙو راضي ٿي پيو جو پنهنجي ڌيءَ جو يڪدم ساڻس نڪاح ڪري ڏنائين پوءِ فرمايائين ته جڏهن هو شخص الله تعالىٰ جي خوف کان هڻ ٻن شين يعني طعام ۽ شهوت راني کان پاڻ کي بچايو، ته الله سائين به وري اهي شيون کيس مرحمت فرمائي ڇڏيون سو به حرام کان بچائي حلال طرح عطا فرمايائينس.

9- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته هيڪر آءُ سندن حضور مبارڪ ۾ ويٺو هوس ته هڪڙي شخص خدمت ۾ ڳالهه ڪئي ته ميان محمد قاسم معلم رهندڙ ڪاتيارن، واقع پرڳڻي چاڪر هالي جو، پنهنجن ڪتابن سميت هڪڙي تابوت جي پيچڻ لاءِ ويو هو! جو خواجي مهر علي ميمڻ جي پٽن ٺهرايو هو. اتي ماتمدارن مان ڪن لچن ماڻهن کيس البت مارڪٽ ڏني ۽ تڪليف پهچائي، پوءِ جڏهن عاشورن جا ڏينهن گذريا تڏهن اهي ميمڻ انهيءَ مارڪٽ جي معافي وٺڻ لاءِ ڪي سادات سڳورا به ميڙ طرح وٺي، انهيءَ بزرگ وٽ اچي معافي طلب ٿيا، پر بزرگ مٿئين سندن ميڙ قبول نه ڪئي ۽ چيائين ته جيڪڏهن آئون راضي ٿيندس ته دين سڳوري جي بي رونقي ۽ گهٽتائي ٿي پوندي. پاڻ اها ڳالهه ٻڌي فرمايائون ته ظاهري عالمن جي سمجهه ڪهڙي نه ابتي آهي جو معافي ڏيڻ ۾ دين جي بي رونقي پيا سمجهن، حالانڪ دين جي زيادتي ته آهي ئي معاف ڪرڻ ۾، "ان الله عفو يحب العفو" جي ابتڙ رڳو پنهنجي نفساني غرض ۽ ڪاوڙ پوري ڪرڻ لاءِ اوٽ وري دين جي زيادتي پيا ڪن.

10- نقل: جامع ملفوظات رحمت الله عليه چوي ٿو ته هيڪر آءُ شهدادپور جي سفر ۾ ساڻن حاضر خدمت پي ويس ته ايتري ۾ ميوو فقير جو خليفي ميان اسماعيل ڪونهيرن وارن جي جماعت مان هو، سو گهوڙي تي بنا هني چڙهيو اچي منهنجي پرسان ٿيو، مون چيومانس ته هي گهوڙو خريد ڪيو اٿئي؟ فقير چيو ته جڏهن ٻين منهنجن سيني سنگتين جماعتن گهوڙا خريد ڪيا، تڏهن مون به قرض ڪٽي گهوڙو ورتو آهي! سندس اهو چوڻ سائين جن ٻڌي مثال طرح فرمايائون

ته لاڙ جي سفر ۾ شهدادپور ۾ آيا سون ته اتي هڪڙي فقير ست جي واڳ اسان جي گهوڙي لاءِ نذراني طرح آڻي ڏني جا گلن ڳاڙهن ۽ ڦڪن سان سينگاريل هئي، ٻيو هڪڙو فقير جو ان وقت حاضرهو سو اها واڳ اسان جي گهوڙي جي ڏسي وٺو ۽ ٻه ٽي ڏينهن ڏٺو سون ته نظرڪونه پيو اچي، ڪجھ مدت ڪانپوءِ جڏهن جماعت ۾ موٽي آيو تڏهن ڏٺم ته پنهنجي گهوڙي جي واڳ، اسان جي واڳ جهڙي وجهي آيو آهي، ايترا ڏينهن انهي واڳ ٺاهڻ ۾ مشغول هو، پوءِ پاڻ فرمايائون ته انهي فقير به ائين پئي سمجهو ته پيرجي متابعت ڪئي اٿم ۽ پنهنجي نفس جي سڌن جي وري سڌ ئي ڪانه پيو لهي ته ڪو ان جي فرمانبرداري ۾ پيو وڃان، ڇو ته اسان وٽ اها واڳ الله تبارڪ وتعاليٰ بنا خيال ۽ ارادي جي موڪلي هئي ۽ هو وڏي تڪليف ۽ ڪشالو ڪري پنهنجن هٿن جي محنت سان ٺاهي آيو هو، واهه جامتا بعت ڪيائين!

11- نقل: هيڪر پاڻ نقل بيان پي فرمايائون ته خواجه حسن بصري رضي الله عنه پنهنجي نوڪر کي هڪڙي ڏينهن امر فرمايا ئون ته سڻيي ماني ۽ ڀڳل مڇي تيار ڪري اچ، پوءِ جڏهن خادم ماني ۽ مڇي آڻي حاضر ڪئي، تڏهن انهي کي ڏسي روئي ڏنائون ۽ وري چاليهه ڏهاڙا هرگز طعام کي ويجهو ڪونه ويا.

12- نقل: هيڪرپاڻ فرمايائون ته حضرت امير المؤمنين امام الاشجعين مرتضيٰ علي ڪرم الله وجه ڪنهن ڪافر پهلوان سان جنگ پي فرمايائون، جڏهن هڪ ٻي سان اچي اٽڪيا، تڏهن اسدالله الغالب رضي الله تعاليٰ عنه انهي گيدي گدڙ جهڙي کي وٺنديئي جاءِ ڪان مٿي پٽي ڪڍي زمين تي هنيو، ۽ مياڻ مان خنجر ڪڍي سندس کهڻ لاءِ تيارٿيا، ان وقت جڏهن ڪافر کي مقابلي جي ڪا طاقت ڪانه رهي ۽ پنهنجي نڙي تي خنجر ڏسي حياتي جو آسرو لاٿائين، تڏهن پنهنجي پليتي ۽ ساڙ ڪان وات مان ٿڪ ڪڍي سندن چند جهڙي منهن مبارڪ ڏانهن اڇلايائين، سندس ٿڪ اڇلائيندي ئي پاڻ يڪدم ٽپو ڏيئي سندس ڇاتي تان لهي پيا ۽ ڪيس بلڪل ڇڏي ڏنائون، ڪافر هي هلت ڏسي حيران ٿي ويو، ۽ عبرت ۾ پرجي عرض ڪيائين ته حضرتا! جيتري مون کي طاقت ۽ قدرت هئي، ايتري قدر تنهنجي مقابلي ۾ جنگ ۾ ڪوشش ڪيم، پرپوءِ به جڏهن مون تي غالب پئجي ويو ۽ زمين تي اڇلائي کهڻ لاءِ تيارٿيؤ، تڏهن به مون پنهنجي اندر جي ساڙ ڪان اهڙي بي ادبي ۽ گستاخي ڪري گذريس، جو هڪڙي اهائي بي ادبي منهنجي سر اڏائڻ لاءِ ڪافي هئي، پر توهان انهي بي ادبي تي ڪاوڙجڻ جي بدران مون دشمن کي يڪدم آزاد ڪري ڇڏيو، سوڇو؟ حضرت علي شير خدا ڪرم الله وجه جواب ۾ فرمايائونس ته اسان کي ڪافرن سان جنگ ۽ جهيڙي جو حڪم الله تبارڪ

وتعاليٰ جي درگاهہ مان خاص هن ڪري مليو آهي تہ انهن دين جي مخالفن دشمنن سان خاص الله تبارڪ وتعاليٰ جي لاءِ جنگ ڪيون باقي نفساني غرض لاءِ اسان جي جنگ ڪانہ هوندي آهي، هينئر جو تو ڪان اهڙو بڇڙو ڪم صادر ٿي پيو، پوءِ ڏنم تہ هينئر جو توڪي ڪهان ٿو تہ انهي ڪهڻ ۾ نفس بہ ڀائيوار ٿي پوي ٿو ڇو تہ انهي بي ادبي ڪري ڪيس رنج پهتو آهي، تنهن ڪري توڪي ڇڏي ڏنم تہ نفس انهي خدا ڪارڻ ڪيل ڪم ۾ شريڪ نہ ٿي پوي، جيئن تہ مولانا رومي قدس سره انهيءَ بابت فرمايو آهي:

گفت من تيغ از پئي حق مي زنم   بنده حقم ! نہ مامور تنم

يعني حضرت علي ڪرم الله وجهہ ان ڪافر کي چيو تہ آءٌ جوهي ترار پيو هڻان سا خاص الله تبارڪ وتعاليٰ لاءِ وهايان ٿو نہ نفساني غرضن لاءِ ڇو تہ آءٌ الله تعاليٰ جو ٻانهو آهيان انهي جي حڪم موجب هلان چلان ٿو، باقي نفس جو ٻانهو ناهيان جو ان جي فرمانبرداري ڪيان:

شير حقم نيستم شير هوا   فعل من بردين من باشد گواه

يعني آئون الله تعاليٰ جو شينهن آهيان باقي اسدالنفس يعني پنهنجي نفس جو شينهن ناهيان جو انهي لاءِ پهلوانيون ڏيکاريان منهنجي دين جي سچائي جا شاهد آخر منهنجا ڪم ئي تہ آهن، پوءِ جي ڪمن ۾ ڪيان نفس جي تابعداري ۽ زبان سان ظاهر ڪيان دين جي سچائي تہ اها ڳالهہ درست نہ ٿيندي. اهو ڪافر انهيءَ معقول تقرير ٻڌندي ئي بي اختيار دين جي سچائي ڏي جذب ٿي ويو، ۽ چيائين تہ اهڙو بي وقتو رحم ڪرڻ دين جي سچائي ڪانسواءِ نٿو ٿي سگهي تنهن ڪري آئون شاهدي ٿو ڏيان تہ اوهان جو دين برحق آهي ! ائين چئي شهادت جو ڪلمو پڙهي حضرت علي ڪرم الله وجہ جي هٿ تي ايمان آندائين.

13- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر ۾ حيدر خان پرڳڙي جي دعوت تي تشريف فرمائيا، پوءِ گفتگو هلندي پاڻ حيدر خان کي فرمايائون تہ اي حيدر خان تون مختيار ڪاري جي عهدي ڪان اڳ بہ تہ امير ماڻهو هئين ۽ دنيا جي گذران ۾ آسودو پئي گذاريئي، هينئر توکي ڪهڙي ضرورت پئي جو مختيارڪار جي عهدي ۾ پاڻ کي نيئي اڙايئي جنهن ۾ مخلوقات جي ايذاءَ ۽ پٽ ڪان سواءِ ٻيو ڪو فائدو ڪونهي. اتي ڀائيخان پرڳڙي، جو حيدر خان جو سوٽ هو، تنهن عرض ڪيو تہ حضرتا! هي بہ اوهان بزرگن جي توجہ مبارڪ ۽ مهرباني جي برڪت جو اثرآهي، پاڻ جواب ۾ فرمايائونس تہ ادا! اسين تہ ائين ٿا گهرون تہ اسان جا سڀ مريد نفساني سڌن ۽ حرصن ڪان آزاد ٿي امن امان سان الله تبارڪ وتعاليٰ جي طلب ۾ لڳا

پياهجن، باقي هي عهدو جو اوهان اختيار ڪيو آهي سو اوهان جي نفس جي شامت آهي نہ هن فقير جي دعا.

14- نقل: هيڪر پاڻ حديث شريف کان نقل پي فرمايائون تہ هڪڙي ڏينهن حضرت اميرالمؤمنين علي ڪرم الله وجہ هڪڙي وڏي جماعت سان گڏيا ڪنهن رستي سان پي ويا تہ واٽ سان هلندي اتفاقا سندن هٿ مبارڪ مان چهبڪ هيٺ ڪري پيو، تڏهن حضرت علي ڪرم الله وجہ بي ڪنهن کي بہ چهبڪ کڻي ڏيڻ جي تڪليف ڪانہ ڏنائون، بلڪ پاڻ گهوڙي تان هيٺ لهي، چهبڪ پنهنجي هٿ سان کڻي وري وجي گهوڙي تي سوار ٿيا. پاڻ فرمايائون تہ حضرت امير المؤمنين جن ايترو سوال ڪرڻ بہ جائز نہ رکيو اٿن.

15- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون پي تہ انسان جي بدن ۾ جيستائين هڪڙو پيٽ بکيو رهندو، تيستائين پيا سيئي عضوا ڍاول هوندا. پر جي هڪڙو پيٽ ڍاول ٿيو تہ پيا ڪل عضوا بکيا رهندا. پوءِ فرمايائون حضرت سرور ڪائنات صلي الله عليہ وسلم جن جي ظاهري زماني کانپوءِ پهرين بدعت جيڪا پيدا ٿي، سا اها پيٽ ڀري کائڻ جي بدعت هئي! مولانا رومي قدس سره ان بابت فرمايو آهي:

گرتو انبان ز،نان خالي کني پرز گوهر هالي اجلالي کني

يعني جيڪڏهن اها پيٽ واري کلي ماني کان خالي ڪندين تہ بي بها خدائي موتين سان ڀري وجهندين.

16- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ جڏهن پاڻ ناڙي ملڪ جي سفر تي تشريف فرماٿياهئا، تن ڏينهن ۾ سندن دماغ تي زڪام جو اثر غالب ٿي پيو هو، پاڻ هن خيال ڪري تہ زڪام سردي جي اثر کان ٿيل آهي، ڏونري، لسي ۽ کير کان پرهيز فرمائيندا هئا. پوءِ هڪڙي ڏينهن ڪنهن ديهہ کان اچي لانگهائو ٿيا تہ اوچتي هڪڙي عورت ڏهي جو وٿو ڀري اڳيان کڻي آئي ۽ عرض ڪيائين تہ حضرتا! خدا تعاليٰ جي نالي تي هي بي ڇڏيو! پاڻ فرمائن ٿا تہ انهي جي ڏسڻ سان طبيعت کي سندس پيئڻ ڏاڍو سخت ۽ منو لڳو پر معطي غيبي جي هٿ جو ڏنل سمجهي رضامندي موجب سيئي بي وياسون، پيئڻ شرط زڪام جو اثر جو گرمي جي ڪري پيدا ٿيل هو يڪدم دفع ٿي ويو.

17- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمه نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ زبان مبارڪ سان فرمايائون تہ هڪڙي وقت اسان کي عضون تي ڦرڙي نڪري پئي هئي، جنهن ۾ ڏاڍو درد ۽ سورهو، ان جي دفع لاءِ دوا بہ ڪا ڪانہ ڪئي سون، هڪڙي ڏينهن اندران جاءِ تان چيائون تہ جيڪڏهن موڪل ملي تہ ڪجهہ مکڻ ذرو ڦرڙي تي مکيون تہ انهيءَ سان منهن نرم ٿيندو، اجازت کانپوءِ مکڻ لاتائون تہ ان

تي اچي مڪيون گڏ ٿيون، پهريان ته خيال آيو ته مڪيون پل ته پنهنجي مرضي موجب ويٺيون ڪائن پر پوءِ وري خيال ٿيو مڪين جي ڪائڻ ڪان جيڪڏهن ڦرڙي جو منهن موڪرو ٿي پيو ته اهو بهتر نه ٿيندو انهيءَ خيال اچڻ سان مڪيون ڦرڙي تان نڙي ڇڏيون سون.

18- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون پي ته جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن سان چڱائي ڪندو، پوءِ توڙي مسلمان يا ڪافرسان، چڱي سان توڙي بڇڙي سان، ته به ان چڱائي جو نتيجو آخر چڱوئي ڏسندو. مگر هڪڙو نفس اهڙو ته پليت دشمن آهي، جو ان سان جيترو به چڱائي ڪجي، اوترو هو دشمني ۽ بڇڙائي زياده ڪندو، پوءِ جيڪو هن سان چڱائي زياده ڪندو ته ان مان نتيجو بڇڙو به گهڻو ڏسندو.

19- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ته حاتم اصم قدس سره جي نوڪرن مان هڪڙو شخص ڪنهن گجرن وڪڻندڙ ڪان هڪڙي ڏينهن پائي جون گجرون خريد ڪري وٺي ويو ۽ وري ٻي ڏينهن به موٽي اچي ان گجرن وڪڻندڙ ڪان پائي جون گجرون گهريائين! وڪڻندڙ جواب ڏنس ته هن پاڇي ۾ مون ڪي رڳو هڪ پائي جي گجرن جي وڪڻ جي موڪل هئي، سي وڪيون اٿم، گهڙي ڪن ترس ته ٻي ڪنهن دڪاندار ڪان موڪل وٺي، سندس دوڪان جي پاڇي ۾ توکي گجرون توري ڏيان، پر هي ته ٻڌاءِ ڪالهہ به تون پائي جون گجرون وٺي وئين، اڄ به وري پائي جون گجرون وٺڻ آيوآهين سوڪنهن جي واسطي وٺي ٿو وڃين؟ نوڪر جواب ڏنو ته حاتم اصم جي لاءِ، گجرن واري چيو ته حاتم اصم ڏاڍو ڪو لذتون وٺڻ وينوآهي، جوبہ ڏينهن سانده پائي جون گجرون وٺي ٿو ڪائي، نوڪر اها ڳالهہ وڃي حاتم سان بيان ڪئي حاتم چيس ته وڃي انهيءَ شخص ڪان سندس احوال جي حقيقت پڇي اچ ته تنهنجو ڪهڙي طرح گذرآهي، هن موٽي اچي گجرن واري ڪان ان بابت پڇيو؟ گجرن واري جواب ڏنو ته مون ڪي ٻائيتاليہ ورهہ هئن گجرن وڪڻدي گذري وياآهن پر ڪڏهن هڪ گجربہ وات سان چکي ڪانہ اٿم.

اي عزيز! اهڙي طرح طالب ڪي بہ پنهنجي نفس ڪي بارهيٺ قيد ڪري ڇڏڻ گهرجي ۽ ڪڏهن بہ سندس مراد تي ڪيس نہ ڇڏڻ گهرجي تہ جيئن سيئي سڌون وساري ڦٽي ڪري.

20- نقل: هيڪر پاڻ بيان فرمايائون تہ ڪو عابد شخص حضرت بايزيد بسطامي قدس سره جي وقت هوندو هو، سو حضرت بايزيد قدس سره جي مريدن ڪان الله جي اسرارن ۽ معرفت جون ڳالهيون پيو ٻڌندوهو، ۽ حضرت بايزيد قدس سره جي حضور ۾ حاضرٿيو ۽ عرض ڪيائين تہ حضرتا! آئون ساري رات الله

تبارڪ وتعالىٰ جي بندگي ۽ عبادت ۾ اپي پير ٻيٺو ٿو رهان، ۽ ڏينهن جو هميشہ روزو وات ۾ اٿم، ۽ زهد ۽ رياضت ۽ مجاهدن ۾ مشهور معروف آهيان، پر تڏهن بہ جيڪي اسرار ۽ علم، توهان جا مريد بيان ٿا ڪن، مون کي انهن مان ڪا سمجهہ ڪانہ ٿي پوي سو ڪهڙو سبب؟ حضرت بايزيد قدس سره فرمايس تہ اي ادا؟ تو اهڙي مقامات ۾ گذاريو آهي، جو عزت ۽ مرتبي وارا آهن، پر جيڪڏهن تنهنجي مرضي هجي تہ اهي اسرار ۽ علم مخفي حاصل ڪريان تہ هينئن ڪر جو شهر جي ٻارن کي مٺائي ڏيئي پنهنجي پوئتان لاءِ تہ توکي گاريون ڏيندا ۽ ٻچڙن نالن ۽ لقبن سان سڏيندا خوار ڪندا اچن ۽ تون اهڙي خواري سان شهر مان گهر گهر ڪيون پنندو اچ، تہ پوءِ انهن اسرارن مان توکي بہ بهره ياب ڪري ڇڏيان! هن چيو تہ اهو ڪم مون کان هرگز نہ ٿي سگهندو، باقي ٻيو جيڪو حڪم ڪرين تہ حاضر آهيان! حضرت شيخ قدس سره فرمايس تہ اهو توکان نٿو ٿئي تہ ٻيو بہ توکان نہ ٿي سگهندو. اهو نقل بيان ڪري پوءِ پاڻ فرمايائون تہ انهيءَ زاهد جي بيماري ۽ اندر جي مرض جي دوا هئي رڳي اها، جا حضرت شيخ صاحب قدس سره ڏسيس، يعني تہ هن کي پنهنجي وڏائي ۽ عزت ۽ مرتبي جو گهڻو خيال هوندو هو، تنهن جي لاءِ حضرت شيخ قدس سره جو ڏس اڪسير جي حڪم ۾ هو، پر هو بي نصيب ان جي استعمال کان نابر ٿي ويو، تنهن ڪري محروم رهجي ويو، باقي ٻي دوا ان لاءِ هئي ڪانہ جو استعمال ڪرائي وڃي.

21- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ هڪڙي ڏينهن حضرت امام حسن رضي الله تعالىٰ عنہ پنهنجي هڪڙي خادم سان گڏيا ڪنهن رستي سان ٻي ويا، واٽ تي پنهنجي غلام کي ڪنهن ڪم بابت حڪم فرمايائون انهي غلام اهو ڪم تہ بجاءِ نہ آندو، پر رهندو ڏند ڪڍي امام صاحب جا ويچارا ڪڍڻ لڳو امام صاحب جن ڪلي ڏنو ۽ فرمايائون تہ تون ٿو چوين تہ مون کي امام صاحب مارڪٽ ڪري، يا گاريون گند، بدشد چوي، سو نہ ٿي سگهندو باقي وڃ تو کي لوجہ الله تعالىٰ آجو ڪري ڇڏيم.

22- نقل: جامع ملفوظات رحمہ الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر آئون سندن خدمت مبارڪ ۾ ويٺو هوس، پوءِ پاڻ ڳالهہ ڪيائون تہ هڪڙي پيري اسان دنيا جو ترڪ ڪيوهو، پوءِ ٻيا ٿپڙ تہ سڀ ڪديا ويا، پر جيڪي مينهون هيون سي بہ سڀ ڪهي فقيرن کي ڪارائي ڇڏيون سون، مگر هڪڙي مينهن جا ڪير جي ڏاڍي پلي هئي، سا وڃي ٻچي پهريان تہ چيوسون تہ اها بہ ڪهي في سبيل الله ڪارائي ڇڏيون پرپوءِ دل ۾ خيال آيو تہ هيءَ مينهن تمام پلي آهي جي ڪهي ڪائبي تہ فقيرن جو هڪڙو ويلو ٿيندو پر جي وڪٽي پئسا ڪبا تہ پئسا گهڻا ملندا، پوءِ

اهي پئسا وري فقيرن کي تي ڏينهن طعام کارائجي ته بهتر ٿيندو انهيءَ خيال کانپوءِ جو وري فکر ورتون سون ته معلوم ٿيو ته اهو نفس جو خيال هو ڇو ته نفس جي انهي مينهن سان محبت هئي، تنهن ڪري سندس کهڻ نه پيو سهي ۽ ڇوي پيو ته جيڪر ڪنهن به دستور اها مينهن جيئري رهي، پوءِ يڪدم حڪم ڏنوسون اها مينهن کهي فقيرن کي کارائي ڇڏيو.

23- نقل: پاڻ فرمايائون ته خليفي ميان الهرکئي عليہ الرحمة کي طعام کائڻ جي اشتها يعني بک جي صفت طبيعت مان بالڪل نڪري وئي هئي جو ڏهہ ڏهہ ويهہ ڏينهن سانده جا سانده ڪو پور به ڪونہ کائيندا هئا. جڏهن گهر جا ڀاتي يا ٻيا ڪي ماڻهو زوربن مسين ڪوشش ڪري کارائيندا هئا ته لاچار ڪو گرهہ کڻندا هئا نه ته خير. پاڻ فرمايائون ته اسان کي به دل ۾ خيال آيو ته جيڪر طعام کائڻ جي اشتها بند ڪري ڇڏيون، پر پوءِ الله تبارڪ وتعاليٰ پنهنجي پلاتي سان اعلام ۽ الهام فرمايو ته بهتر ائين ٿيندو. جو طبيعت جي اشتها هوندي به نفس جي خواهش تي لت ڏئي، سندس بر خلاف عمل ڪيو وڃي! پر جي طبيعت جي خواهش ڪيئي بند ڪري ڇڏبو ته اهو درجو حاصل نه ٿي سگهندو، جيڪي خواهش هوندي نفس جي مخالفت سان حاصل ٿيڻو آهي، جيئن ڏسو ته ملائڪ توڙي ڪ الله تبارڪ وتعاليٰ جي درگاهہ جا مقرب آهن، پر جڏهن ته نفساني خواهشون سندن وجود ۾ آهن ئي ڪين، تنهن ڪري نبين سڳورن ۽ اوليائن ڪرامن جو قرب ۽ عزت ۽ درجو انهن کان برتر ۽ اعليٰ آهي!

24- نقل: حافظ اسماعيل، هوت، رهندڙ ديهہ ڪاموائي، واقع پرڳڻي چاچڪن جو، نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ ملن سانوڻين جي دعوت تي پراڻن هالن ۾ تشريف فرمائياهئا، پوءِ اتي مفتي محمد حسين کان پاڻ پاڻي جي طلب ڪيائون مفتي صاحب جلدي گهر وڃي ڪٽڪ جون مانيون پچرائي مٿس ڳچ سارو مکڻ ۽ ڪنڊ وجهرائي وڏي تڪلف سان ڪڻائي آڻي حاضر ڪيائين، پاڻ اتان ڪجهہ به ڪونہ کاڌائون بلڪ ساوڙي جي ٻوڙ مان جو دعوت واري فقير جماعت لاءِ تيار پي ڪيو، ڪجهہ گهرائي کائي مٿان پاڻي پي ڇڏيائون.

25- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو ته هيڪر پاڻ قلعي جيسلمير جي سفر ۾ هڪڙي فقير جي دعوت تي تشريف فرمائياهئا، ان ڳوٺ جي مريدن توڙي ٻين ماڻهن پڪل مٺائي تمام گهڻي نذراني ۾ آندي، پوءِ آرام مهل پاڻ رات جو هڪڙي فقير کي فرمايائون ته مٺائي ڪٺي اچي حاضر ڪر، پوءِ اها مٺائي فقير کي ڏيئي حڪم فرمايائون ته جماعت ۾ ورهائي ڏي، هو فقير سٺي سٺي مٺائي سائين جن لاءِ رکندو پيو وڃي! پاڻ فرمايائون ته اسان کي سٺي

مٺائي نہ وٺندي آهي، اها بہ فقيرن کي ورهائي ڏي، پوءِ پاڻ پنهنجي حصي لاءِ جيڪا ترن جي تيل ۾ مٺائي پڪل هئي سا ڪڍي رکيائون. معلوم هجي تہ پاڻ جو فرمايائون تہ سڻي مٺائي اسان کي نہ ٿي وڻي، تنهن ڪري سادي مٺائي پاڻ لاءِ رکايائون، سو رڳو نفس جي مخالفت ۽ ڪسر نفسي لاءِ هو ۽ هن لاءِ تہ مبتدي مريد ان مان سيکت وٺن ۽ نفس جي مخالفت ڪرڻ سکن ڪنهن بزرگ فرمايو آهي:

ترابانفس ڪافر ڪيش ڪاري ست بدام آر ڪہ اين طرفہ شڪاري ست

يعني توکي نفس ڪافر مذهب سان ڪم پيل آهي، جو انهيءَ کي الله تعاليٰ جي اطاعت واري ڦاهي ۾ ڦاسائج! ڇو تہ هي شڪار بہ هڪ عجب شڪار آهي. ٻي ڪنهن بزرگ چيو آهي:

پدرکز من روانش باد خوشنود مرا از راه لطف اين پند فرمود

ڪہ محڪوم سگي بودن درين راهہ بہ از حڪمي ڪہ راند نفس بد خواه

يعني تہ منهنجي پيءُ جو سندس روح شال مون کان راضي هجي، مون کي مهرباني فرمائي هيءَ نصيحت ڏني تہ اي پٽ! هن رستي ۾ انهي ويري نفس جي حڪم هيٺ رهڻ کان ڪنهن ڪتي جو وجي حڪم مڃين ۽ تابعدار ٿين تہ وري بہ اهو بهتر ٿي، پر جي هن نفس بد خواه جو چيو ورتئي تہ پنهي جهانن کان نابود ڪري ڇڏيندءِ.

26- نقل: حافظ اسماعيل هوت نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ درگاهہ مبارڪ تي اعتڪاف ۾ ويٺل هئا تہ اتي ڪامائي آئي ۽ عرض ڪيائين تہ حضرتا! اڄ اوهان جي لاءِ ڪهڙي ماني ناهيون؟ پاڻ فرمايائون تہ ساڳ ۽ ڪٽي لسي کائيندا سون، پوءِ فرمايائون تہ جيڪي خدا تعاليٰ موڪليندو سو کائيندا سون ۽ سندن روش مبارڪ هوندي هئي تہ هميشہ هن آيت شريف تي عمل فرمائيندا هئا:

ومن يتوكل علي الله فهو حسبه ان الله بالغ امره قد جعل الله لكل شي قدرا

يعني تہ جيڪو الله تبارڪ وتعاليٰ تي ڀروسو ڪندو تہ ان لاءِ الله جل شانہ ڪافي آهي. بيشڪ الله تعاليٰ پنهنجي ڪم کي توڙ نڀائيندو آهي ۽ بيشڪ الله تبارڪ وتعاليٰ سڀ ڪنهن شيءِ لاءِ اندازو مقرر ڪري ڇڏيو آهي.

27- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون پي تہ اهڙا بہ کي خدا جا مرد آهن، جي پنهنجي گهر ۾ هوندا آهن تہ بہ پنهنجي نفس لاءِ وقتي ڪاڏو خوراڪ بلڪل نہ گهرندا آهن، پر جي اتفاقا سندن گهر وارن کان ڪاڏي بابت ڳالهہ وسري ويندي آهي تہ بہ ماٺ ڪيو وٺندا آهن ۽ ياد نہ ڏياريندا آهن!

اي عزيز! اها روش سندن پنهنجي جند مبارڪ جي هئي جا پاڻ ٻين جي تمثيل ۾

بيان فرمايائون.

28- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ ظاهري معاش جي اسبابن جا تارڪ تہ گهڻائي ليندا، پر مرد اهي آهن جي پنهنجي نفس جي سڌن ۽ حرص ۽ خواهشن جو ترڪ ڪري ڇڏن، ڇو تہ اسباب جا تارڪ تہ واٺين جا سامي بہ ٿيندا آهن پر نفس جي سڌن جا ورتل ٿيندا آهن، تنهن ڪري ترڪ اسباب مان ڪو فائدو ڪونہ هوندو اٿن:

ترابا نفس ڪافر ڪيش ڪاري ست   بدام آر ڪہ اين طرفه شڪاري ست

يعني توکي ڪافر مذهب نفس سان ڪم پيل آهي، سو ان کي ڦاسائي وجهہ تہ اهو شڪار بہ هڪ عجب شڪار آهي.

29- نقل: خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آءُ سندن حضور پر نور ۾ درگاهہ مبارڪ تي حاضر هوس، تہ هڪڙي شخص ترار هڪڙي آڻي سندن حضور ۾ آڏو رکي ۽ عرض ڪيائين تہ حضرتا! مير سهراب ٽالپر هن ترار لاءِ مون کي هزار رپيا پي ڏنا، پر مون ترار ڪونہ ڏني، هينئر اها ترار اوهان جي حضور مبارڪ ۾ آڻي حاضر ڪئي اٿم! پيو ڪجهہ نٿو گهران پر رڳي اها تسبيح جا هٿ مبارڪ ۾ آهي، سا مرحمت فرمايو ۽ ترار پنهنجي تصرف ۾ آڻيو. پاڻ ڪيس جواب تہ ڪونہ ڏنائون پر نظر ڪٿي نهاريائونس بہ ڪونہ.

30- نقل: ساڳيو خليفو صاحب نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آءُ سفر ۾ سندن خدمت بابرڪت ۾ حاضر هوس! پوءِ پاڻ فرمائون تہ هڪڙي ڏينهن اسان جي دل ۾ خيال آيو تہ، جيڪر جوئر جي ماني موريءَ سان کائجي، پرپوءِ خيال جي متابعت کان مڙي صبر ۾ رهياسون ۽ اندر ۾ چيوسون تہ هي خيال جيڪڏهن جمالي هوندو تہ پاڻهي واقع ٿي پوندو، پر جي جلالي آهي تہ پوءِ ان کان احتراز لازم آهي، اجان ٿوري دير گذري تہ هڪڙو شخص جوار جي مانين جو ٿهو ۽ ڪجهہ ساريون موريون ڪٺي اچي حاضر ڪيائين. پوءِ فرمايائون تہ طالب کي پنهنجو خيال سڃاڻڻ لازم آهي، پوءِ جي جلالي هجي تہ ان کان پاسو ڪري.

31- نقل: يعقوب فقير ناهيو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ دريا پار سفر ۾ ڪنهن فقير جي دعوت تي تشرف فرمائيا هئا، اتي ڪارڪون ڏاڍيون سٺيون ۽ سهانگيون هيون پوءِ رات جي وقت گل فقير ناهبي کي جو خدمت ۾ پيشڪار هوندو هو، فرمايائون تہ صبح جو هتان ڪارڪون خريد ڪري بيڙي پرائي درگاهہ ڏي ساڻ ڪنيون هلجانءِ پوءِ جڏهن صبح ٿيو تڏهن فقير مٿين عرض ڪيو تہ حضرتا! ڪارڪون وڃي خريد ڪري اچان؟ پاڻ فرمايائون تہ رات نفساني خيال آيو، تنهن ڪري ان کي موقوف ڪري ڇڏيو سون ان تي عمل نہ ڪرڻ گهرجي .

32- نقل: ميڏنو فقير پليجو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ بيان فرمايائون تہ ڪو

فقير شخص هو، ان جي گذران جو وجهہ هي هوندو هو تہ ڏهاڙي سڪيون ڪاٺيون يا سائو گاهہ وڪڻي گذران ڪندو هو، هڪڙي ڏينهن سندس دل ۾ خيال آيو تہ جيڪر ڪنهن جي ٻني مان سرنهہ جو ساڳ موڪلائي پٽي وڃي وڪڻان تہ البت ڏهاڙي ڪان وڌيڪ پيدائش ٿي پوندي ۽ تڪليف بہ ٿوري ٿيندي! پوءِ ڪنهن شخص ڪان سوال ڪري سرنهہ جو ساڳ چني ڪڻي ويو شهر ۾ وڪڻڻ، اتفاقا هڪڙي دولت مند سيٺ ماڻهو جي گهر وٽان اچي لانگهائو ٿيو، ان حاويلي ۾ هڪڙي عورت ماڙي تي ويٺي هئي، فقير جي سهڻي صورت ۽ عمدي شڪل ڏسي مٿس عاشق ٿي پئي ۽ يڪدم ٻانهي کي ڊوڙايائين تہ وڃي ان شخص کي ساڳ وٺڻ جي بهاني سان هيڏي سڏي آءَ، ٻانهي پنهنجي سائڻ جي حڪم موجب وڃي ان فقير کي اندر وٺي آئي، ۽ اچڻ مهل حاويلي دروازا سڀ بند ڪندي پي آئي، جڏهن هو شخص ماڙي تي پهتو، تڏهن ڏٺائين تہ هڪ نهايت حسين خوبصورت عورت ويٺي آهي، سندس صورت ڏسندي ئي هي سمجهي ويو تہ مونکي ڪهڙي بد ارادي سان هت آندو ويو آهي، انهيءَ فڪر ۾ رڪجي بيهي رهيو ۽ دل ۾ چوڻ لڳو تہ اي نفس! اڄ تو مون سان وڏي بازي ڪئي آهي! هڪ تہ سوال حرام مون ڪان صادر ڪرايو اٿئي پيو تہ وري ان جي شامت ڪان هن گمراهي جي کڏ ۾ اڇلايو اٿئي! انهي وچ ۾ عورت چيس تہ ڇو حيران ۽ ششدر ٿي بيهي رهيو آهين اوري اچ ۽ منهنجي دل جو مطلب پورو ڪر تہ توکي جيڪي گهرجي سو آئون ڏيئي ڇڏيان، ائين سمجهہ تہ اڄ توکي ساري عمر لاءِ سوال جي خواري ۽ مزوري جي تڪليف ڪان آزاد ڪري دولت دنيا سان مالا مال ڪري ڇڏيندس! درويش جواب ڏنس تہ نعوذ بالله، اهڙو بد ڪم نہ عمر ۾ مون ڪيو آهي، نہ وري هينئر مونکان ٿيندو، اهو جواب ٻڌي عورت ڪاوڙجي وئي ۽ ٻانهي کي حڪم ڏنائين تہ وڃي منهنجي وارثن کي ٻڌاءِ تہ هڪڙو ڌاريو ماڻهو هرو ڀرو اندر اسانجي ماڙي ئي چڙهي آيو آهي تہ پل انهي کي مار بہ کا ڪين ۽ طرحين طرحين تعديون ڪري ذليل ۽ خوار خراب بہ ڪنس. هو ويچارو انهي دڙڪي ڪان ڊڄي ويو ۽ مصلحت انهي ۾ سمجهيائين جو ان فاسقہ عورت جو چيو مڃي! تنهن ڪري ڪيس دلاسو ڏيئي چيائين تہ ڪاوڙ نہ ڪر آئون حاضر آهيان پر مون کي صحرا يعني جهنگ وڃڻ جو خيال آهي ڪا موريز هجي تہ آئون دفع ضرورت ڪري تو وٽ موٽي اچان، ان عورت اتيئي موريز ڏيکاريس هي ڪونرو ڪٽي موريز ۾ لنگهي ويو، اتي وڃي نفس کي چوڻ لڳو تہ اي نفس! تو بہ مون کي وڏي فريب ۽ ٺڳي سان هت اچي ڦاسايو آهي تہ آئون بہ اڄ توکي سزا طرح هن ماڙي تان هيٺ ٿو اڇلايان تہ پل تہ پنهنجي ڪئي لوڙڻ لاءِ پرزا پرزا ٿي پؤ تہ وري بہ دوزخ جي باهہ ڪان تہ ڇٽي

پوين، ڇو ته هي تڪليف هن تڪليف کان سولي اٿئي ائين چئي ڪٽي پٽ تان مٿان هيٺ ٽيو ڏنائين، الله تبارڪ وتعاليٰ جي حڪم سان ڪو وار وسو به ڪونه ٿيس، صحيح سلامت گناهه کان بچڻ تي شڪرانا ادا ڪندو گهر روانو ٿي ويو.
اي عزيز! هي مڙيئي پرهيز گاري جي برڪت ۽ نفس جي مخالفت ڪري پلائي ٿيس جو ڪنهن به عضوي کي ايتري بلندي تان ڪرڻ هوندي به ڪو نقصان ۽ ڏک ڪونه پهتس ۽ گناهن ۽ فسادن مان به صاف سلامت نڪري ويو، تنهن ڪري طالب کي ضرور ايتري همت جي قوت ۽ عصمت ڌارڻ کپي. جيئن ته الله تبارڪ وتعاليٰ به ان بابت قرآن مجيد ۾ ارشاد فرمايو آهي ته:

ومن يتق الله يجعل له مخرجا ويرزقه من حيث لايـ تسب!

يعني جيڪو شخص الله تعاليٰ جو ڊپ رکندو ۽ سندس جهليل ڪمن کان باز رهندو ته ان لاءِ الله جلشانه دنيا ۽ آخرت جي تڪليفن کان نڪرڻ جي ضرور ڪا واهه ڪڍندو ۽ اهڙي هنڌان رزق پهچائيندس جو سندس گمان ۾ ئي آيل نه هوندو!

33- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته هيڪر آئون درگاهه مبارڪ تيَ سندن خدمت مبارڪ ۾ حاضر هوس پوءِ پاڻ مونکان پڇيائون ته هينئر سير ڪندو آهين يا نه؟ مون عرض ڪيو ته هينئر اهڙي جمعيت حاصل ٿي پئي آهي، جو سير لاءِ دل ئي ڪانه ٿي ڪڍي! پاڻ فرمايائون ته طالب کي کپي ته جڏهن سندس نفس آرام جي خواهش ڪري ته ان وقت سير ڪرائيس ۽ جيڪڏهن سير ڪرڻ لاءِ تانگهي ته پنهنجي جاءِ ويهي رهي، مڙوئي نفس جي مخالفت ضرور ڪرڻ گهرجيس، سندن انهي فرمودي مبارڪ مان معلوم ٿئي ٿو ته هميشه نفس جي مخالفت لازم آهي! پر جيڪڏهن سير تي نڪرجي ته به خدا جي خلق کي فائدي پهچائڻ لاءِ، اهوئي سبب آهي جو سندن دل مبارڪ به سير سان گهٽي هوندي هئي ڇو ته ان ڪري خلق خدا جي کي فائدو ۽ نفعو پهچائيندا هئا.

34- نقل : جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته هيڪر درگاهه مبارڪ تي خدمت سڳوري ۾ حاضر هوس ته هڪڙي شخص ڪين ۽ مون مسڪين کي به دعوت اچي ڪئي، پاڻ صاحب دعوت جي گهر تشريف فرمائيا ۽ آئون به خدمت مبارڪ ۾ ساڻ هوس، جڏهن صاحب دعوت جي طعام آڻي حاضر ڪيو، تڏهن پاڻ اتان ٿورڙو قدر کائي هٿ ڪڍي ڪڍيائون مون ۽ ٻين فقيرن پنهنجي خواهش مطابق کائي ڍؤ ڪيو، جڏهن سيئي کائي واندا ٿياسون، تڏهن پاڻ دعا لاءِ هٿ کنيائون ۽ دعا گهري موٽي جاءِ ڏانهن اسريا، واٽ ۾ مون خدمت مبارڪ ۾ عرض ڪيو ته حضرتا! دعوت جو حق آهي ته ڍؤ ڪري کائجي پوءِ توهانجي ٿورڙي کائڻ جي ڪهڙي حڪمت آهي؟ پاڻ فرمايائون ته اسين پهريائين پنهنجي گهران کائي

نڪتاهناسون تہ دعوت جو ڪاڏو رڳو نفس لاءِ نہ ٿي پوي، بلڪ خاص خدا لڳ هجي.
اي عزيز! دل جي هوش سان سمجهي ڇڏ تہ اهل الله ڪهڙا نہ هوشيارآهن، جو ڪوبہ ڪم ڪن ٿا تہ اهو نفس جي برخلاف خاص خدا لڳ ٿا ڪن، ڪنهن بزرگ بلڪل چڱو چيوآهي:

نفس بدراڪش ودل رازنده ڪن   خواجہ را ڪشت ست ورا بند ڪن

يعني انهيءَ نفس قاتل کي جو دل وارو سردار ماري وڌو اٿس، قصاص ۾ قيد ڪري قتل ڪري ڇڏ ۽ پنهنجي دل واري سردار کي جيئرو ڪر.

35- نقل : خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ ڪنهن سفر تان درگاهہ مبارڪ تي موٽياهئا ان ڏينهن عرس واري مهيني جو پوبون ڏينهن هو، ڳوٺ جي ماڻهن عرس مبارڪ جون تمام گهڻيون دعوتون ڪيون هيون، پاڻ سڀ ڪنهن جي دعوت تي تشريف فرما ٿيا، مولوي عبدالله بہ خدمت مبارڪ ۾ ساڻ هو، سو بہ ڪن دعوتن وٽ ڪانپوءِ چوڻ لڳو تہ حضرتا! هينئر مون ڪائي اهڙو ڏؤ ڪيو آهي، جو وڌيڪ کائڻ جي طاقت ڪانہ اٿم، پاڻ فرمايائونس تہ هن کان اڳ جيڪي ڪاڏو اٿو سو رڳو نفس جي لاءِ هو باقي هينئر جيڪي کائيندؤ سو خدا لڳ چئبو.

36- نقل : سيد اول شاهہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ ٽنڊي سائينداد ٽالپر جي ۾ تشريف فرما ٿياهئا ۽ خليفو محمود جامع ملفوظات رحمة الله عليہ بہ حضور ۾ حاضر هو، آئون بہ سندن خدمت ۾ مٿيءَ تي ويٺو هوس، پوءِ خليفي محمود رحمة الله عليہ چيو تہ سيد اول شاهہ بہ هينئر مشائخي کي ترڪ ڪري ڇڏيو آهي، ڪين اها ڳالهہ ڏاڍي وڻي ۽ نقل بيان فرمايائون تہ ڪو بزرگ گپ مان مان پير وجهندو پنڌ ڪندو پي آيو ۽ سندس مريد ان بزرگ جي پوبان ٽپا ڏيندو پي آيو، ۽ پنهنجا پير مٿيءَ ۾ پرڻ نہ پيو ڏي، بلڪ گپ کان بچائيندو سڪي تي رکندو پي آيو، بزرگ کي مريد جو اهو حال ناپسند آيو ۽ هي بيت سندس حال مناسب فرمايائين:

دل نگهدار اي مغفل دل   چند داري نگاه جامہ زگل

يعني اي دل کان غافل ٿيل شخص پنهنجي دل جي حفاظت ڪر، باقي مٽيءَ ۾ پرجڻ کان ڪپڙن جي حفاظت ڪيستائين ڪندو رهندين؟

37- نقل : هيڪر پاڻ مريدن جي دعوتن وٽڻ لاءِ قلات جي ملڪ ڏانهن تشريف فرمائيا هئا، پوءِ جڏهن سيني جي دعوت جي اجابت جو حق ادا ڪري اسقلڪو ديهہ ۾ اچي وارد ٿيا، جا پڻ قلات جي ديهن مان هڪڙي ديهہ آهي پوءِ اتي جماعت کان توڙي شهر جي رهاڪن کان واٽ بابت صلاح پڇيائون تہ ڪهڙي

رستي کان وري موٽي گندا واهه وڃڻ گهرجي؟ سيني عرض ڪيو ته حضرتا! ٻيا سڀ رستا سهنجا آهن باقي ڪرڪ واري واٽ تمام سخت ۽ ڏکي آهي، پاڻ فرمايائون ته اسين پڻ انهيءَ ڏکي واٽ سان وينداسون، ڇو ته حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم جن جي به روش مبارڪ اها هوندي هئي ته جنهن رستي سان ڏکيائي هوندي هئي انهي سان تشريف فرماٿيندا هئا. پوءِ جڏهن گندا واهه ڳوٺ کان شاديهر جي ديهه ڏانهن موٽيا تڏهن واٽ تي هڪڙي ڪشادي پٽ ۾ اڳئين نماز ادا فرمايائون، اتي ٺاڪو نالي بروهي جو بلڪل ديوانو هو سو قلات جي طرف ڏانهن منهن ڪري پوندا ڏيڻ لڳو، پاڻ فقيرن کان پڇيائون ته هي ڇاٿو ڪري؟ سموري جماعت حيرت ۽ فڪر ۾ چپ ٿي ويا، ڪنهن کي به ان جو سبب معلوم نه ٿيو، پاڻ فرمايائون ته ڪرڪ جي رستي کان تڪليف ۽ ايذاءِ پهتو اٿس تڏهن ان طرف پوندا ٿو ڏيئي پوءِ سيئي سمجهي ويا.

38- نقل : سيد اول شاهه نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ هڪڙي هنڌان سوار ٿيا ٻي آيا، واٽ تي ڳئن جو تلو پي آيو سو گهوڙن کي ڏسي اڇي ٿنو، جنهن ڪري وٺي رئي ۽ دز ڪڙي ٿي پاڻ مون ڏانهن نهاري فرمايائون ته هي ڪهڙو سبب آهي، جو دز کان ٻچان ٿي لڳي؟ مون عرض ڪيو ته حضرتا! اوهين ٻڌايو پاڻ فرمايائون ته هي ٻچان به نفس جي انانيت يعني خودي ۽ هٺ جي ڪري آهي.

39- نقل : خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو ته هيڪر آئون ڪنهن سفر ۾ سندن سواري سان گڏ هم رڪاب هوس ۽ ٻي فقيرن جي جماعت به گهڻي ساڻ هئي، واٽ تي سندن نظر مبارڪ هڪڙي فقير تي پئجي وئي، جنهن ڪجهه ماني ڪپڙي ۾ ٻڌي پٺيءَ پويان ڪنيو پي آيو، پاڻ سندس ماني واري ڳنڍ تي هٿ مبارڪ هٽي فرمايائونس ته تو پنهنجي خدا کي ڳنڍ ۾ سوگهو ڪري پٺيءَ پويان ٻڌي ڇڏيو آهي ! اي عزيز! پاڻ هن آيت مبارڪ ڏانهن اشارو فرمايائون:
افرائيت من اتخذ الهه هواه " يعني گمراهه شخص کي ڏسئي، جنهن پنهنجي نفساني سڌ کي پنهنجو الله ڪري ورتو آهي.

40- نقل : جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته ابتدا حالت جي وقتن ۾ منهنجي عادت هوندي هئي ته سفر ۾ جيڪي فقير دولت مند دعوتن وارا حضرت مرشد مڪرم قدس سره لاءِ عمدا طعام تيار ڪرائيندا هئا. تن مان آئون بلڪل ڪونه کائيندو هوس ۽ ٻين وڏماڻهپي وارن ڪمن ۽ شين کان به طبيعت کي نفرت هوندي هئي، پوءِ هيڪر قلات جي سفر ۾ پاڻ سعيد خان بروهي وينل ڪوٽري واقع ويجهو گندا واه جي دعوت تي تشريف فرما ٿيا، انهي حضرت مرشد مڪرم لاءِ عمدا عمدا ۽ ڪئي قسم طعام تيار ڪرايا هئا ۽ ٻين فقيرن لاءِ چانورن جو

پلاءُ ڏيڻ گهٽن جي گوشت ۾ تيار ڪرايو هئائين، اتي مون غازي خان فقير کي جو سفر ۾ مون سان رفيق هو، چيو ته جيڪڏهن هڪ گرهه به ان عمدي طعام مان کاڌو سون، سمجهه ته خدا تعاليٰ جي طلب واري واٽ کان روڪجي ويندا سون، پوءِ پاڻ ان ڏينهن اسان کي به ٽي ڀيرا سڏيائون ته اچي اسان سان گڏجي کائو، پر اسان بلڪل پاسو ڪري عام فقيرن سان گڏجي طعام کاڌوسون.

41- نقل : جامع ملفوظات رحمه الله عليه چوي ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون پي ته طالب کي شروعات ۾ خيال ۽ خطرا ڏاڍا دل تي وارد ٿيندا آهن ۽ شيطاني خيال ۽ وسوسا غلبو ڪندا آهن پر جيڪڏهن طالب انهن کي نفي ڪندو ته جلد نفي ٿي ويندا ۽ وري موٽي نه ايندا، جيئن قرآن شريف ۾ وارد ٿيل آهي:
ان ڪيدالشيطان ڪان ضعيفا يعني بيشڪ شيطان جون رٿون ۽ مڪر ڪل ضعيف آهن" ۽ نفساني خيال ٻن قسمن تي آهن، هڪڙا اهي آهن جي نفي سان گم نه ٿا ٿي سگهن، جيستائين ڪ مولا ڪريم جلشانه جي طرفان مددگاري جي مهرباني نه ٿيس، ۽ ٻيو قسم حديث نفس آهي، جو انسان جي دل کي پنهنجين ڳالهين ۾ مشغول ڪري ٿو ڇڏي ۽ دل سندس ڳالهين ۾ اهڙي ريجهي ٿي وڃي، جهڙي ڪ الله تبارڪ وتعاليٰ جي ذڪر ۾! ۽ اها پروڙ دل جي بصيرت واري کان سواءِ ٻي کي اهنجي پوندي.

42- نقل : هيڪر پاڻ نقل بيان ٻي فرمايائون ته هڪڙي وقت مجنون ! جو ليلان تي عاشق هوندو هو، تنهن هڪڙي جت کان اٺ اچي گهريو ته ان تي چڙهي ليلان ڏانهن ويندس جت کيس هڪڙي ڏاچي سواري لاءِ ڪاهي ڏني، جنهن کي ننڍڙو گورڙو پوئتان هو، پر سندس انهيءَ گورڙي کي جت پاڻ وٽ ٻڌي ٻيهاريو ۽ ڏاچي مجني کي ڏنائين، مجنون ان تي چڙهي روانو ٿيو، ڳچ پنڌ ڪري اڳتي ويو ته عشق جي سڪر ۽ محبت جي نشي اهڙو مدهوش ڪري ڇڏيس، جو ڏاچي جي واڳ جي ڪابه سڌ ڪانه رهيس، ڏاچي جو اتان ڪنيس سڌو پنهنجي گورڙي وٽ آڻي ڪديائينس، اتي ڪجهه هوشياري ٿيس، اک پٽي نهاريائين ته مار آئون ساڳي هنڌ ٻيٺو آهيان، وري ڏاچي کي ڪاهي اٿي هڪليائين پر واٽ تي وري به ساڳي خيال ۾ اهڙو مستغرق ٿي ويو، جو ڏاچي وري به پنهنجي گورڙي وٽ موٽي آئي ۽ کيس ڪا خبر ڪانه رهي نيٺ ائين ڪيترا ڀيرا پي هر هر پنڌ ڪيائين ۽ ويو موٽيو، مجني کي محبت جو استغراق نه پيو ڇڏي، جو ڏاچي کي خبردار ٿي هڪلي ۽ ڏاچي کي پنهنجي گورڙي جي ڇڪ اڳتي وڌڻ ڪانه پئي ڏني.
پوءِ پاڻ فرمايائون ته جيڪي شخص، اهل الله جي خوش گذران ۽ وجه معاش جي آسودگي، جا ڪين بنا ڪوشش ۽ طلب جي حاصل ٿئي ٿي، ڏسي طلب خدا جي ۾

ڪوشش ٿا ونن، تن جو مثال بہ انهيءَ مجني واري ڏاچي جهڙو آهي جا پنهنجي گورڙي تي ڦري ڦري موٽي پئي آئي. اهڙي طرح اهو آسودگي وارو نفساني خيال بہ انهي گورڙي وانگر انهي شخص کي اڳتي وڌڻ هرگز نہ ڏيندو، بلڪ ڇڪيون پيو پوئتي آڻيندس.

43- نقل : عبدالله فقير نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ فرمايائون پي تہ ڪو فقير هو تنهن جي روش هن ريت هوندي هئي تہ جڏهن سندس اڳيان ڪاڏي لاءِ طعام اچي حاضر ٿيندو هو، تڏهن پنهنجي نفس کي چوندو هو تہ هي مڙوئي طعام ڪائي ويندين، ڪجهہ تہ الله تبارڪ وتعاليٰ جي لاءِ بہ تہ ان ۾ حصو آهي! سو ڪجهہ خيرات ڏيان، پوءِ اتان اڌ ڪڍي جدا رکندو هو، تہ هي خاص خدا وند تعاليٰ جي لاءِ آهي، پوءِ وري نفس کي چوندو هو تہ اي نفس! هي حصو تہ الله سائين جي ناليِ جو آهي، پر تون پنهنجي حصي مان تہ ڪجهہ ڏي، پوءِ باقي بہ اڌ ڪڍي الله سائين جي نالي ڏيندو هو، باقي چوٿون حصو سو پاڻ ڪائيندو هو

اي عزيز ! اهو مثال پين جي بيان ۾ پنهنجي ذات مبارڪ جو ظاهر فرمايو هئائون جو طعام جي حاضر ٿيڻ مهل، جو هوندو بہ ٿورڙو قدر هو، تنهن ۾ سيني صاحبزادن سڳورن ننڍڙن کي، جي اٽڪل پنجٽيهہ کن هئا، گهرائي پاڻ سان گڏ ڪارائيندا هئا.

44- نقل : فقير صديق راهو ڪرڙو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آئون سياري جي مند ۾ درگاهہ مبارڪ تي حاضر هوس فقيرن کي اوڇڻ پورو نہ هئڻ سبب، البت ٿڌ جي تڪليف هوندي هئي، هڪڙي رات تہ سخت پارو پيو، تڏهن صبح جو عالي فقير مجذوب، فقيرن جي اجازت ڪانسواءِ پاڻهي خدمت مبارڪ ۾ عرض ڪرڻ لڳو تہ حضرتا! جيڪي ان جا ٽپر بروهين خدمت سڳوري ۾ نذرانو آنداآهن، تن مان هڪڙو ٽپر فقيرن کي مهرباني ڪري مرحمت فرمايو تہ ڪجهہ سردي ڪان بچاءُ ٿئين، پاڻ جواب ۾ فرمايائون تہ ادا جن کي سيءُ لڳي سي وڃي پنهنجون پنيون آباد ڪن اسين ڪونہ ڏينداسون

اي عزيز! اتي متان ڪنهن سادي ماڻهو کي ڪو دل ۾ ڪٽڪو پوي تہ پاڻ ڇالاءِ فقيرن کي ٽپر عنايت نہ فرمايائون؟ ان جو سبب هي آهي تہ ڪامل مرشد مربي مبتدي طالبن کي نفس جي مرادن پوري ڪرڻ ۽ آرام وٺڻ ڪان روڪي ڇڏيندا آهن ۽ ڪوشش ڪندا آهن تہ طالب کي نفس جي مخالفت ڪرڻ جي عادت ٿي وڃي، انهي ڪري پاڻ سڌن ۽ نفس جي خيال جي مخالفت سيکارڻ لاءِ ڪين ٽپر نہ ڏنائون ۽ سمجهايائون تہ نفس جون مرادون پوريون ڪرڻ طالبن سچن جو طريقو نہ آهي. جي اهو خيال نہ هجين ها تہ ٽپر تہ ڇا آهن پر پاڻ انهيءَ ڪان اڳ هزارين رپيا

هڪڙي ساعت ۾ سائل کي عطا فرمائي ٻي ڇڏيا اٿن ۽ درياء وانگر سخاوت جو
وهڪرو وهائي ڇڏيون اٿن، پر جڏهن ته هي فقير خاص خدا تعاليٰ جي طلب لاءِ
گهر ٺڙ مال ملڪيتون ڦٽو ڪري آيا هئا ۽ تڏ جي سختي ڏسي وري دنياوي سڏن
ڏانهن لاڙو ڪري رهيا هئا، تن جي حق ۾ فرمايائون ته جن کي وري ساڳيون
نفساني سڏون وارد ٿين ته اهي پل ته وري وڃي دنياوي ڪم ڪار ۾ مشغول ٿين.
مولانا رومي فرمايو آهي ته:

گرکني يک آرزوء خود تمامر از توصد ابليس زايد والسلام

يعني جيڪڏهن پنهنجي نفس جي رڳي هڪڙي سڌ پوري ڪندين ته تومان سو
ابليس پيدا ٿي پوندا.

45- نقل : ماڻڪ فقير نظاماڻي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ لاڙ جو سفر
ڪندي ديهہ ڪڙيئي جي ۾ نزول فيض شمول فرمايو هئائون پوءِ اتان رستي سان
پئي آيا ته هڪڙي شخص فقيرن مان بلند آواز سان عرض ڪيو ته حضرتا! اڄ
ٿيون ڏينهن آهي، جو هن مسڪين طعام خاص اکين سان به ڪونه ڏٺو آهي ۽ نه
وري ڪجهہ کاڌو پيو ويو ٿي اٿمر. پاڻ جواب ۾ فرمايائونس ته اي ادا جن خاص
کاڌي لاءِ انتظار ڪديا سي وڏي هلاڪي ۾ پيا.

46- نقل : خليفو ميان لقمان رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ
مونکي خطاب ڪري فرمايائون ته اي خليفا! هڪڙي ڏينهن فقير هڪڙي کي وجد
پيو ۽ بي خبر ٿي پاڻ کي اسان جي جسم تي اڇي هنيائين، جيئن ته سندس مٿان
ٿي اڇي ڪرڻ جي صدمي کان ٻئي سٿرون ڏکوئجي پيون، پوءِ دل ۾ خيال گذريو
ته سالڪ جنهن وقت عالم صورت ڏانهن رجوع ٿيندو ته خلق ۾ وجد ۽ شور اڇي
منهن ڏيندو آهي، پر جي عالم معنيٰ ڏانهن رجوع ڪندو ته خلق بہ جمعيت ۾
رهندي، تنهن ڪري هن وقت عالم معنيٰ ڏانهن رجوع ڪجي ته فقير کي وجد کان
افاقو حاصل ٿئي! پروري انهي خيال اچڻ شرط معلوم ٿي ويو ته اهو نفس جو
خيال هو، تنهن ڪري جنهن حال ۾ هئاسون ويٺا رهياسون ۽ اهو فقير بہ پاڻئي
هوش ۾ اچي ويو.

47- نقل : جامع ملفوظات رحمت الله عليہ نقل ڪري ٿو ته هيڪر سندن
خدمت بابرڪت ۾ ويٺا هئاسون اتي پاڻ نقل بيان فرمايائون ته ڪو گڏڙ هو، تنهن
هڪڙي هنڌ ڏٺو ته ڍڳو هڪڙو گپ ۾ گتو بيٺو آهي، اتان وڃي هڪڙي شينهن
سان ملاقي ٿيو، ۽ ادب بجاءِ آڻي عرض ڪيائين ته اي جانورن جا سردار! تون نہ
پنهنجا ڏينهن سک سان پيو گذارين، پر اسان غريب بکن ۾ پيا پاهہ ٿيون،
جيڪڏهن ڪنهن وقت توهانجي همت سان اسان مسڪينن کي بہ ڪو گذران پيو

ٿئي تہ واھہ پلاٿي؟ شينهن چيس تہ اي گدڙ! ڪٿهين ڪو شڪار ڳچ سارو جاچي اچي اطلاع ڪر تہ جيئن مون لاءِ توڙي تولاءِ پورت ٿي وڃي تہ پوءِ توکي بہ ڏهُ ڏيان ۽ آئون بہ چڙه ڪيان! گدڙ تہ ڍڳي کي هٿ ڪري آيو هو، سو شينهن کي وٺي اچي ڍڳو ڏيکاريائين تہ اجهو اهڙو متارو شڪار موجود آهي وارو ڪر! شينهن چيس تہ اي يار! هي ڍڳو تہ گپ ۾ پيو آهي، اتي ان کي ڪيئن شڪار ڪريان؟ گدڙ چيس تہ هيئن ڪر جو ٽپو ڏئي وڃي ڏاند جي پٺي تي پئُہ، اتي پاڻ ڪائي ڊڪ ڪري وري ٽپو ڏيئي هيڏانهن هليو اچ ۽ جيڪي ڪٽي سگهين سو بہ ڪنيون اچ، باقي جيڪا اوبر بچي رهندي سا مون لاءِ پئي هجي آئون پاڻهين اتان ڪٽي کائيندس، شينهن گدڙ جي صلاح موجب وٺي اتان ٽپو ڏنو پر سندس قسمت جو ڏاند جي پٺي کان اڳيرو وڃي گپ ۾ لٿو ۽ سڙن تائين اندر گپجي ويو، چرڻ پرڻ جي طاقت ڪانہ رهيس، تڏهن گدڙ کي چيائين تہ اڙي گدڙ! هينئر تہ وڏي خواري ٿي پئي، گدڙ چيس تہ هينئر خواري ڪٿي آهي، اجان تہ عافيت آهي، خواري تڏهن ٿيندي جڏهن انهي ڍڳي جا مالڪ سوٽا ڪٽي منهن ڪيندا، پاڻ فرمايائون تہ گدڙ مان مراد آهي نفس! ۽ شينهن مان مقصد آهي طالب مقلد، جو نفساني سڏن کان اجا بلڪل آزاد نہ ٿيو آهي ۽ ڍڳي جي مثال اهل دنيا جا آهن، جيئن تہ وارد ٿيل آهي تہ:

اولائڪ ڪالانعام بل هم اضل سبيلا،

يعني اهي جانورن جهڙا ڳڻ، بلڪ اجان بہ وڌيڪ گمراهہ آهن

پوءِ اهو گدڙ بدڪردار پهريان تہ اهڙي مقلد طالب کي مڪرن ۽ حيلن حوالي سان اچي ٿو دنيا جي گپ ۾ ڦاسائي، پوءِ جڏهن ڦاسي ٿو رهي تڏهن دل گهربس ٿي تہ جيڪر ٻاهر نڪران دنيا جا تعلقات ڇڪڻ وانگر اهڙو سوگهو ڪري وٺندس جو نڪري نہ سگهندو پوءِ ان وقت نفس مٿس ڇترون ڪري ٿو چوبس تہ هينئر تہ اجان خوش آهين پر خبر تڏهن پوندءِ جڏهن قيامت جو هيبتناڪ ڏينهن اکين اڳيان ڏسندين.

48- نقل : مخدوم سعد الله رهندڙ ديهہ شادي جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ فرمايائون تہ طالب کي گهرجي تہ جيڪو بہ ڪو چڱو عمل ڪنانس صادر ٿئي تہ ائين سمجهي تہ مونکان اهو ڪم بجاءِ نہ ٿي سگهيو، پوءِ وري ٻيهر انهي چڱي ڪم جو دلي طرح سعيو اٿي ڪري، اهڙي طرح پاڻ ٽي ڀيرا موٽائي اهي لفظ فرمايائون تہ ٽي ڀيرا ان ڪم نيڪ کي موٽائي ڪري ۽ پنهنجي نفس کي ساڳي تهمت رکندو اچي تہ تو اهو ڪم ڪيوئي ڪين! پر جي ڪيئي تہ نہ ڪرڻ جهڙو، اي عزيز! جيڪڏهن پنهنجي نفس کي اها تهمت نہ رکندو بلڪ اهو ڪم نفس جي

حـوالي ۾ رکندو تـہ هو دشـمن تـہ اصل خيـانتي آهي سـو وري هٺ ۽ وڏائي ۽ خودبينيءَ سـان انهيءَ عـمل کي برباد ڪري ڇڏيندو ۽ انهيءَ ڪري ضرور وڏيءَ هلاڪيءَ ۾ وڃي پوندو.

49-نقل : سيد خليفو نالي منو رهندڙ ديهہ ڪوڏي واقع ونگن جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ لاڙ جو سفر ڪندي ديهہ ڪڙيہ ۾ تشريف فرمائيا ، اتي پاڻ نفس جي امارائي بابت وعظ طور بيان بہ فرمايائون تہ صلاح نالي هڪڙو مست! جو ڪڇ جي سفر مان نئون پهتوهو، تنهن عرض ڪيو تہ حضرتا! هيترا ڏينهن جو مـون ڪڇ جي ملڪ ۾ گذاريا تہ ڪڏهن نفس جون بڇڙايون تہ ڇڏيو، پر سندس نالوئي ڪونہ ٻڌم، هيئنر حضور ۾ آيو آهيان نفس جون بڇڙايون ۽ شيطان جي سٽ ٻڌي رهيوآهيان! پاڻ جواب ۾ فرمايائون تہ ان ملڪ جا سمورا ماڻهو انڌا نابين آهن، جو نفس شيطان کي ڏسي ئي ڪونہ ٿا سگهن، پوءِ سندن پڇا وري ڪهڙي؟ تون بہ نفس جو گرفتار ٿي انڌو ٿي پيو آهين.

باب پنجون
هن ۾ پنج فصل آهن
فصل پهريون
وبساهہ جي سچائي بابت

1- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ پاڻ وعظ ۽ نصيحت ۾ تمام عجيب عجيب اسرار گوهر بار ظاهر فرمائيندا هئا. ڪڏهن ڪڏهن ميان قابل شاهہ عليہ الرحمة گفتگو هلندي سائين جن کي جواب ڏيڻ ۽ ڪلام ڪرڻ جي جرات ڪري ويهندو هو. ان تي پاڻ البت رنج ٿي پوندا هئا ۽ ميان قابل شاهہ جي ڪلام در ڪلام کي ناپسند رکندا هئا. پوءِ هيڪر آئون سندن خدمت سڳوريءَ ۾ خلوت منجهہ حاضر هوس. اتي تمام گهڻا گفتگا وچ ۾ هليا انهن ڳالهين هلندي مون سندن خدمت مبارڪ ۾ عرض گذاريو تہ حضرتا! ميان قابل شاهہ هڪڙي ڏينهن مون سان ظاهر ڪيو تہ آئون ڪڏهن ڪڏهن سائين جن جي حضور ۾ بي ادبي ڪري وچ ۾ جواب ڏئي وجهندو آهيان ۽ انهيءَ ڪري پوءِ پشيمان ۽ شرمسار ڏاڍو ٿيندو آهيان. ۽ الله سبحانہ وتعالیٰ جي درگاهہ مبارڪ ۾ پنهنجي گستاخي ۽ بي ادبي لاءِ روئي عذر ۽ معافي گهرندو آهيان. پاڻ ڳالهہ ٻڌڻ ڪري ڏاڍو راضي ٿيا ۽ فرمايائون تہ بي ادبي جيڪڏهن دلي هجي ها تہ فيض جو اثر ميترو باقي نہ بچي ها. پوءِ پاڻ ہ نقل هڪڙا زبان مبارڪ سان بيان فرمايائون: هڪڙو هي تہ ڪو ڏمڻ نالي ميربحر شخص هو (جيڪو بعد ۾ پير ڏمڻ جي نالي سان مشهور ٿيو) سو ڪنهن ڪم ڪار سان هڪڙي شهر ۾ ويو. اتي مسجد ۾ وعظ پي ٿيو، هي بہ ان وعظ ۾ وڃي ويٺو. ان وقت واعظيءَ الله تبارڪ وتعالیٰ جي وڏائي ۽ عظمت بابت بيان پي ڪيو، سو هن غور سان ويهي ٻڌو ۽ پوءِ هڪڙي ڏينهن اهو ميربحر مڇيءَ جي شڪار لاءِ پي ويو تہ واٽ تي هڪڙو اٺ ڏٺائين جو وٽن ۾ پي چنو ۽ ٽاريون وات سان پٽيون رهڙيون کايون پي ويو، ميربحر جو ڪڏهن بہ اٺ ڪونہ ڏٺو هو، سو هي حال ڏسي يڪدم وٺي گهر ڏانهن ڀڳو ۽ گهر اچي زال کي چيائين تہ مون اڄ پنهنجي خدا تعالیٰ کي ڏٺو تہ ٻڪ ڪان وٽن کي پيو چري، تنهن ڪري تون يڪدم اٺ ۽ ماني ۽ مڇي جو ٻوڙ تيار ڪري وٺ، تہ هلي پنهنجي خدا تعالیٰ کي کارايون، پوءِ جلد جلد ٻوڙ ماني تيار ڪرائي ڪٺي اتي هليو اٺ کي کارائڻ. جڏهن اٺ جي ويجهو آيو ۽ ارادو ڪيائين تہ ڪيس کارايان تڏهن اٺ جو اصلي ڌڻي هو وٺي اٺان ڀڳو، ويچارو

ميربحر پويان ايلاز منٿون ڪندو ڊوڙندو پيو وڃي! پر اٺ تہ جيئن ماٺھو ڪي پيو ڏسي تيئن پيو پڇي، ھو غريب ناامید ۽ ڏڪارو ٿي دل ۾ چوڻ لڳو تہ افسوس الائي ڇو رب تعاليٰ اسان جي ماني نٿو قبول ڪري، انھيءَ حال ۾ سندس پير ترڪي ۽ مٿان ٿي اچي ڪريو، ڪرڻ شرط سندس دل جا پردا ڦاٽي پيا ۽ حجاب وچان نڪري ويو ۽ ھو ذات پاڪ سان واصل ٿي ويو.

پيو نقل ھي بيان فرمايائون تہ ڪو بادشاھ وڏي شوڪت ۽ طاقت وارو ھو، تنھن ڪي دل ۾ طلب رھندي ھئي تہ جيڪر ڪو ولي ڪامل ملي وڃي تہ ھوند ان ڪان الله تبارڪ وتعاليٰ جي واٽ پڇي حق شناس ٿي ان رستي ۾ مشغول ٿجي، پر سندس دل ۾ ھي خيال ويٺل ھوندو ھو تہ ولي ڪامل شھرن ۽ ڳوٺن ۾ نہ ھونداآھن، بلڪ جھنگن ۽ جبلن ۽ برن ۾ رھنداآھن. پوءِ ھڪڙي ڏينھن اھو بادشاھ لشڪر سميت شڪار لاءِ ھڪڙي طرف ڪان گھمندو بي ويو، تہ اوچتوئي بادشاھ جي پاسي ڪان ڪو جانور ظاھر ٿي وٺي ڀڳو. بادشاھ پويان ڪٽي گھوڙو ڦٽي ڪيس، تان تہ ھڪڙي خوفناڪ بر ۾ اچي پھتو، اتي ڏسي تہ ھڪڙو اڪيلو شخص مراقبو ڪيو ويٺو آھي! بادشاھ سمجھيو تہ ھيءُ جو اھڙي خوفائتي برپٽ ۾ اڪيلو مراقبو ڪيو ويٺو آھي، سو ضرور ڪو وڏو ولي ڪامل آھي، حالانڪ ھو تہ ھڪڙو نامي گرامي چور شخص ھو، جو چوريءَ جو مال ڪنيون انھيءَ بيابان مان ڀڳو بي ويو، تنھن جو بادشاھ ڪي ڏٺو تہ ڪو گھوڙي سوار منھنجي پويان اچي ٿو سو ڊنو تہ شايد مال جو مالڪ ٿو اچي پوءِ چوريءَ جو مال پاسي سان رکي پاڻ مراقبو ڪري ويھي رھيو! پر بادشاھ ڪي ڏٺائين تہ ھو ھن ڪي ڏسڻ شرط گھوڙو آھستي ڪري ڏانھس اچڻ لڳو، تنھن مان سمجھيائين تہ ھي مال جو مالڪ نہ آھي، جي ڀاڳيو ھجي ھاتہ البت يڪدم حملو ڪري اچي ھا! آخر بادشاھ سندس پرسان اچي گھوڙي تان لھي پيو، گھوڙو اتي ٻڌي پاڻ وڏي ادب سان گوڏا پيچي ويھي رھيو ۽ ان چور جي خدمت ۾ عرض ڪيائين تہ حضرتا! مونکي الله تبارڪ وتعاليٰ جي واٽ جي تلقين فرمايو، چور چيس تہ پنھنجا ھٿيار ۽ ڪمربند جسي تان لاھي ڇڏ، بادشاھ حڪم موجب ھٿيار ۽ ڪمر بند لاھي ويھي رھيو، تڏھن چور چاڪيو جو بادشاھ جي چوڏاري ليڪو ڪڍي حڪم ڪيائينس تہ ھتان ٻاھر متان نڪرين! آئون ٽن ڏينھن ڪانپوءِ ھت اچي توکي تلقين ڪندس. بادشاھ جو تہ وبساھ پورو پورو ڄمي ويوھو،سو محڪم اعتقاد سان دائري ۾ ويھي رھيو ۽ چور بادشاھ جا ھٿيار ڪپڙا ڪٽي سندس گھوڙي تي چڙھي ھڪڙي پاسي روانو ٿي ويو، بادشاھ سچي نيت ڪيون انھيءَ ليڪي اندر ويٺو رھيو، تان تہ ٽي ڏينھن اچي پورا ٿيا، تڏھن بادشاھ جي

سچي طلب ڪري الله تبارڪ وتعاليٰ حضرت خضر عليہ السلام کي حڪم فرمايو تہ تون وڃ فلاڻي بريٽ ۾ اسان جو هڪڙو سچو طالب ويٺو اٿئي، جنهن کي چور ٺڳي ڪري بر ۾ ليڪو ڪدي دائري ۾ وهاري ويو آهي، سو ان کي وڃي تون تلقين ڪر! حضرت خضر عليہ السلام حڪم موجب انهي بر ۾ بادشاهہ وٽ آيو ۽ اچي سلام ڏنائينس ۽ چيائينس تہ الله تبارڪ وتعاليٰ مونکي تنهن جي تلقين لاءِ موڪليواهي، بادشاهہ سندس شڪل کي چتائي ڏٺو ۽ چيائينس تہ تون منهنجو مرشد ناهين. جڏهن منهنجو مرشد ايندو تڏهن اهو پاڻهي مونکي تلقين ڪندو توڪان تلقين ڪونہ وٺندس. حضرت خضر عليٰ نبيناوعليہ السلام فرمايس تہ اهو هڪڙو چور شخص هو، جو توکي ڏوڪو ڏئي توڪان ڪپڙا ۽ هٿيار ڦري ويو آهي. آئون خضر نبي آهيان جو الله تبارڪ وتعاليٰ تنهنجي سچيءَ طلب جي ڪري مون کي تو ڏانهن موڪليو آهي. تہ توکي ارشاد ڪيان. پربادشاهہ هرگز قبول نہ ڪيو ۽ چيائين تہ جيڪڏهن منهنجو مرشد چور آهي تہ بہ ايڏو تہ مرتبو اٿس جو انهيءَ جي ئي سببان توکي الله تبارڪ وتعاليٰ مون ڏانهن موڪليو آهي. هينئر جيڪڏهن هو چڱو آهي يا بڇڙو پر منهنجو مرشد اهو آهي، توسان منهنجو ڪو ڪم ڪونهي! پوءِ حضرت خضر عليہ السلام موٽي الله تعاليٰ جي درگاهہ ڏي رجوع ڪيو ۽ عرض ڪيائين تہ يا رب العالمين! بادشاهہ پنهنجي چور مرشد ڪانسواءِ ٻي جي تلقين قبول ئي نٿو ڪري. تڏهن درگاهہ مان حڪم پهتس تہ اي خضر! وڃ انهيءَ چور کي جو فلاڻي هنڌ چيلهہ سان رسو ٻڌيون ڪنهن ڍڳي ٻڌڻ لاءِ چوري تي پيو وڃي، سو ان کي اتي وڃي اهڙو اشارو ڪرينس جو ڪامل ۽ صاحب ارشاد جو بڻجي وڃي. پوءِ هوپاڻهي اچي بادشاهہ کي تلقين ڪندو، حضرت خضر عليہ السلام اتان الله تعاليٰ جي حڪم موجب اچي چور کي انهيءَ هنڌ پهتو ۽ کيس تلقين ڪيائين جنهن ڪري هو ولي ڪامل ۽ صاحب ارشاد بڻجي ويو. سو وري اتان جو هليو سو اچي بادشاهہ کي تلقين ڪيائين، جو بادشاهہ کي بہ واصل بالله ڪري ڇڏيائين.

پوءِ پاڻ فرمايائون تہ ميربحر اٺ مان ۽ بادشاهہ چور مان خدا تعاليٰ کي حاصل ڪري ورتو! ۽ پنهنجي ويساهہ جي سچائي موجب مقصود کي پهچي ويا. پوءِ ڪسر نفسي ڪري فرمايائون تہ اسين بہ ارشاد جي لائق ناهيون، پر سچا طالب پنهنجي ويساهہ جي سچائي سان انهي ڏمڻ ميربحر ۽ بادشاهہ وانگر پنهنجي مقصود کي وڃي پهچن ٿا

ليک طالب نادر آيد کز فروغ، در حق او نافع آيد آن دروغ

پر اهڙا طالب ڪي ٿورا ليندا جو اهڙي طرح ڪوڙ بہ سندن حق ۾ روشنائي جو نفع پهچائي ڇڏي.

2- نقل: صالح فقير ابڙو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آئون درگاهہ مبارڪ تي حاضر هوس، اتي مونکي

تپ ۽ ڪنگھ جو اثر ٿي پيو، ان بابت سندن حضور پر نور ۾ عرض گذاريم، پاڻ فرمايائون تہ جلاب پيءُ، مون وري عرض ڪيو تہ حضرتا! جلاب پيئڻ مونکي ڏکيو ٿو لڳي، مون کي دعا فرمايو ۽ پوءِ پاڻ ٿوري ماٺ ڪري نقل بيان فرمايائون تہ ڪو مريد هو، تنهن پنهنجي مرشد جي خدمت ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! منهنجو گهر مينهن جي وسڻ سان ٽمي ٿو پوي، جو پاڻي ڪري سارو گهر ڇر ٿي وڃي ٿو، مٿان ڪک ڪهچر بہ گهٽو ني ٿو وجهانس، پر اثر ڪونہ ٿو ٿيئي، مرشد چيس تہ پنهنجي گهر جي مٿان اسپنگر وجي وجهہ تہ گهر نہ ٽمندو، هو فقير بہ مرشد جو امر بجاءِ آڻي بہ ٽي داڻا اسپنگر جا وڃي گهر جي ڇت تي اڇلائي ڇڏيائين! خدا تعاليٰ جي قدرت، وري ڪڏهن بہ سندس گهر ڪونہ ٽميو، پر عجب هي تہ ٻيو ڪوبہ شخص ان فقير کان جنهن بہ مرض بابت علاج معالجو پڇندوهو، تہ اهو ڏس ڏيندو هوس تہ وڃي اسپنگر پيءُ ۽ سيئي مرضن وارا ان ڏس مان شفاياب ٿي پوندا هئا.پوءِ پاڻ مونکي فرمايائون تہ هريڙن وڏين جي ڪل ۽ مصري گڏي ڪٽي ڦڪي ڪري کائي ڇڏ تہ ڪنگھ ۽ تپ ٻئي ڇڏي ويندا، سندن امر موجب بازار ۾ هريڙن جي پڇا ڪيم پر هٽ ڪونہ آيون، پوءِ پئسي جي مصري وٺي آيس ۽ سندن خدمت ۾ عرض ڪيم تہ حضرتا! هريڙون مونکي هٽ ڪونہ لڳيون پاڻ فرمايائون تہ اهي اسين ٿا توکي ڏيون، ٻي ڏينهن پاڻ هڪڙي هريڙ صاحبزادي صاحب مسند نشين قدس سره جي هٿ، جو ان وقت ننڍي ڄمار جا هئا، ڏياري موڪليائون، پوءِ ان هريڙ جي ڪل جو ڪي قدر مصري سان ملائي کائي ڇڏيم، جنهن سان ڪنگھ ۽ تپ ٻئي ڇڏي ويا ۽ باقي مصري ۽ هريڙ اوهي پلو ۾ ٻڌل هئا جو وري ٻي هڪڙي فقير کي ڏئي ڇڏيم.

3- نقل: عبدالله فقير رند نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ فرمايائون پي تہ ڪو اصحابي سڳوروهو، سو عبادت تمام گهٽي ڪندو هو، ڏاڍو عابد زاهد رياضتي هو، پوءِ جڏهن اهو اصحابي سڳورو حضرت سرور ڪائنات صلي الله عليہ وآله وسلم جي حضور مبارڪ ۾ ايندو هو، تڏهن پاڻ سندس تعظيم لاءِ اٿي بيهنداهئا ۽ گهڻي عزت اڪرام ڪندا هيس ۽ فرمائيندا هئا تہ اسين جو تنهنجي هيتري تعظيم ٿا ڪيون سا سڀ تنهنجي عبادت جي گهٽائي لاءِ آهي، هيڪر حضرت سردار ڪريم صلي الله عليہ وسلم تي وحي آيو ۽ خبرڪيائين تہ الله تبارڪ وتعاليٰ جل شانہ فرمائي ٿو تہ انهيءَ شخص جي عبادت اسان جي درگاھ ۾ قبول ڪانہ آهي، جڏهن اهو اصحابي سڳوري وري اچي حضور مبارڪ ۾ زيارت کان مشرف ٿيو، تڏهن پاڻ ان وحي جي خبربابت ڪيس ڳالھ ٻڌايائون، اصحابي سڳوري عرض ڪيو تہ حضرتا جيڪڏهن قبول ڪري تہ سندس مهرباني ۽ جيڪڏهن نہ قبول ڪري تہ بہ سندس مرضي، آئون تہ خاص الله سبحانہ وتعاليٰ جي لاءِ عبادت پيو ڪيان ۽ اڳتي بہ پيو ڪندس وڏيڪ سندس اختيار آهي! اينتري ۾ وري وحي نازل ٿيو تہ اي پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وسلم انهيءَ شخص جي نيت جي سچائي جي برڪت جي ڪري سندس ڪلئي عبادت قبول ڪري ڇڏي سون.

فصل ٻيون
اوليائن سڳورن جي سڃاڻپ بابت

1- نقل: هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون ته ڪو بزرگ ڪنهن رستي سان لنگهيو پئي ويو، ته واٽ تي هڪڙي شهر ڪان اچي لانگهائو ٿيو، اتي هڪڙي شخص کي ڏٺائين جذام جي بيماري ۾ گرفتار ۽ عاجز ٿيو پيو آهي، سندس ضعيف ۽ لاچاري حالت ڏسي ان بزرگ کي مٿس رحم پئجي ويو ۽ ان بيمار جي حق ۾ ان جي مٿي کان ٻيهي دعا گهريائين ته يا الاهي! برڪت ۽ حرمت انهيءَ جي جنهن کي منهنجي اکين ڏٺو آهي! هن بيمار کي هن مرض کان شفا عطا ڪر، اينترو چئي اجان اڳ پرو هليو ته پويان بيمار خوش چڱو ڀلو ٿي ٽپ ڏيئي اٿي کڙو ٿيو! ۽ ان بزرگ جي پويان ڊوڙي اچي پهتو، اچڻ سان عاجزي سان پڇيائينس ته اي پيارا مونکي هيترو ٻڌايو وڃ ته تنهنجي اکين اها ڪهڙي شيءَ ڏٺي آهي، جنهن جي برڪت سان آئون ههڙي آزار مان يڪدم نوبنو ٿي پيس! بزرگ فرمايس ته اي ادا! منهنجي اکين حضرت سلطان العارفين شيخ بايزيد بسطامي قدس سره کي ڏٺو آهي، هي انهي جي برڪت پهتي اٿئي، انهيءَ بيمار چيو ته سبحان الله! هي عجب جهڙي ڳالهه ڪيئہ جو آئون به ته ساڳي شيخ قدس سره جي خدمت ۾ ٻارنهن سال رهي آيو آهيان، پر هي مرض ته مونکي ٿيو به سندس خدمت ۾ رهندي آهي، بزرگ ورندي ڏنس ته اهو سچ آهي، پر ادا! جن اکين سان مون ڏٺو آهي، تن اکين سان تو ڪو نہ ڏٺواٿس. حافظ رحمة الله عليہ انهيءَ بابت ٻڌائي ٿو:

ديدن روي ترا ديده جان بين بايد، وين کجا مرتبہ چشم جهان بين من ست.

يعني : اي محبوب !تنهنجي منهن مبارڪ جي جمال با ڪمال ڏسڻ لاءِ اها اک گهرجي جا شاهہ جهڙي لطيف شي کي بہ پنهنجي نظافت سان نهاري سگهي! باقي هي ظاهري اک جا جهان جي شين، ڪتن، ٻلن، گڏهن وغيره ڪنين شين کي بہ پئي ڏسي، تنهنجو رتبو اهڙو وري ڪٿي ٿي سگهندو، جو محبوب جي رويت کان بہ مشرف ٿي سگهي.

2- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو ته هيڪر پاڻ درياخان نظاماڻي جي ديهہ ۾ صادق فقير نظاماڻي جي دعوت تي تشريف فرمائياهئا. اتي صحبت جي وقت باقر فقير نظاماڻي خدمت مبارڪ ۾ عرض ڪيو ته حضرتا! سلطان العارفين شيخ بايزيد بسطامي قدس سره فرمايو آهي ته جيڪو بہ مونکي ڏسندو ته ان تي دوزخ جي باهہ حرام آهي، پر عجب آهي ته جن شخص حضرت

سرور ڪائنات صلي الله عليہ وسلم جن کي ڏٺو سي مڙئي اصحاب سڳورا ڪونہ ٿي پيا. پر ڪيترائي ڪافر ۽ منافق رهجي ويا، جو دوزخ جا حقدار آهن ۽ حضرت شيخ قدس سره جا ڏسندڙ سيئي دوزخ کان آزاد ٿي ويا! پاڻ فرمايائون تہ حضرت شيخ قدس سره جو فرمودو برحق آهي، پر اها خصوصيت ڪا فقط شيخ بايزيد لاء ڪانہ آهي بلڪ هر ڪنهن اولياء سڳوري کي اها عزت ۽ شرف عطا ٿيل آهي، تہ جيڪو بہ کين حقيقي اک سان نهاري ڏسندو، تہ ان تي دوزخ جي باهہ حرام آهي. باقي ڪافرن ۽ منافقن حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وسلم کي اصل ڏٺوئي ڪونہ هو. جيئن تہ نص قرآن شريف جو ان تي شاهد آهي "ينظرون اليک وهم لا يبصرون" (اي پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآلہ وسلم اهي ڪفار ۽ منافق ظاهري تہ تو ڏانهن نهارن پيا حالانڪ حقيقت ۾ توکي ڏسن ٿي ڪونہ ٿا.) مثنوي شريف ۾ فرمايل آهي:

ڪافران ديدند احمد رابشر مي نديدند از وي آن شق القمر

(ڪفارن حضرت ڪريم صلي الله عليہ وسلم کي پاڻ جهڙو ماڻهو ڪري پئي ڏٺو، پر سندن هٿان جو چنڊ چيرجي لهي آيو، تنهن ڏانهن ڏٺائون ئي ڪونہ ڪو.)

3- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ پاڻ جڏهن بہ ڪنهن حديث شريف يا مشائخ سڳورن جي قولن مان ڪو بيان آڻي فرمائيندا هئا تہ حديث شريف ۾ هيئن آيو آهي، يا فلاڻي بزرگ هن طرح فرمايو آهي تڏهن آئون سندن خدمت مبارڪ ۾ عرض ڪندو هوس تہ حضرتا! اسان تہ نہ حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآلہ وسلم جي مشاهدي کان مشرف ٿيا آهيون، نڪو وري اڳين بزرگن کي ڏٺو اٿئون، بس اسان تہ اوهان تي ايمان ۽ يقين آندو آهي، جو اوهان جي ئي ذات بابرڪات جي وسيلي ويساهہ جي سچائي کي پهتا آهيون:

سالها در پاي پيران سجده ميکردم ولي عاقبت در چشم خود انسان کامل يافتم.

(ڪيترا ورهہ پيرن جي پيرن ۾ سجدا پئي ڪيم، پر آخر غور ڪري ڏٺم تہ انسان ڪامل پنهنجي ئي اک ۾ موجود هو، يعني تہ ماڻڪي، جنهن مان مراد آهي ڪامل شخص.)

4- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر مون سندن خدمت فيض موهبت ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! جناب سرور ڪائنات صلي الله عليہ وسلم جن جو ظاهر ۽ باطن سائينجن، يعني اوهان جي ظاهر ۽ باطن ۾ پڌرو پيو ڏيکارجي. پاڻ انهيء ڳالهہ ٻڌڻ سان ڏاڍو ساهہ کڻي، هي نقل بيان فرمايائون تہ: حضرت ناصرالدين خواجہ عبيدالله احرار قدس سره جو فرزند سڳورو هيڪر حرمين شريفين جي زيارت لاء تيار ٿيو ۽ ان بابت پنهنجي والد معظم کان اجازت

طلب ڪيائين. خواجه صاحب جن فرمايس ته تنهنجي وڃڻ جو سبب ڪهڙو آهي؟ يعني ته ڇالاء ٿو وڃين، عرض ڪيائين ته حضرت نبي ڪريم صلي الله عليه وسلم جي زيارت جي لاء، خواجه صاحب فرمايس ته اي پٽ! جمعي جي ڏينهن اسان وٽ اچجانء ته توکي زيارت ڪرائينداسون. جڏهن جمعي جو ڏينهن ٿيو سندس فرزند مبارڪ خدمت شريف ۾ اچي حاضر ٿيو، ان وقت خواجه صاحب جن باغ جي چمن ۾ تلهي تي ويٺا هئا، نينگربه پنهنجي والد جي سامهون اچي مٿو هيٺ ڪري ادب سان مراقبي ۾ ويهي رهيو. گهڙي کن گذرڻ بعد نينگر مراقبي کان مٿو کڻي خواجه صاحب ڏانهن نهاري ڏٺو، ڇا ڏسي ته خواجه صاحب جي سڄي پاسي کان حضرت محمد رسول الله صلي الله عليه وآله وسلم جن ويٺا آهن پوء ڳچ وقت تائين ويٺي نهاريائين ۽ زيارت ڪيائين ڳچ وقت ڪانپوء وري مٿو هيٺ ڪري، وري مٿي ڏٺائين ته رڳو خواجه صاحب جن ويٺا هئا. ان ڪانپوء حج وڃڻ جو ارادو موقوف ڪري ڇڏيائين پاڻ انهيء هنڌ فرمائيندا هئا ته جيڪي نينگر پنهنجي والد مڪرم جي پاسي سان حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليه وسلم کي ڏٺو، سا خواجه صاحب جي حقيقت هئي ۽ خواجه صاحب ان وقت رڳي صورت هئا. هن جاء تي مناسب آهي ته حضرت خواجه مجدد الف ثاني سرهندي نقشبندي قدس سره جو هڪ مڪتوب اولياء الله تعاليٰ جي صحبت ۽ معرفت بابت محمد صادق ڪشميري ڏانهن لکيل آهي، نقل ڪيون: اهو مڪتوبات جي جلد پهرئين ۾ هڪ سئو ڇهون مڪتوب آهي، هيٺ سندس ترجمو ڏيون ٿا:

بسم الله الرحمٰن الرحيم

اوهان جو مڪتوب مرغوب، جو ڪمال دوستي ۽ نهايت محبت کان لکيل هو، پهتو، الحمدلله عليٰ ذالڪ محبا! اوليائن سڳورن جي محبت معرفت تي موقوف آهي، جنهن کي معرفت ڪانه هوندي ته ان کي محبت به ڪانه هوندي، اها معرفت وري الله سبحانه وتعاليٰ جي نعمتن مان هڪ وڏي نعمت آهي ۽ ڪنهن وڏي بخت واري کي ان نعمت کان مشرف ڪندا آهن، شيخ الاسلام هروي ٿو فرمائي ته يا الاهي! هي ڪهڙو نه عجب اسرار آهي، جيڪو پنهنجن دوستن کي عطاڪيو اٿئي، جو جيستائين ڪو توکي نه ٿو سڃاڻي، تيستائين تنهنجي دوستن کي به نٿو سڃاڻي سگهي؟ انهيء متبرڪ پاڪ جماعت جو بغض زهر قاتل آهي ۽ مٿن طعن زني ڪرڻ هميشه جي بي نصيبي پرائڻ جو سبب آهي، الله تبارڪ وتعاليٰ شال اوهان ۽ اسان کي اهڙي ابتلاء کان پناهه ۾ رکي. هي به حضرت شيخ الاسلام جو فرمان آهي ته، يا الاهي! جنهن کي پنهنجي درگاهه مان تڙڻ جي مرضي هوندء ته تون ان کي اسان فقيرن جي جماعت جي طعن زني ۽ بغض ۾ وجهندو آهين.

بي عنايات حق و خاصان حق، گر ملک باشد سيہ هستش ورق.

يعني تہ الله تبارک وتعاليٰ جي مهرباني ۽ سندس خاصن ٻانهن جي مهرباني کانسواءِ جيڪڏهن ملائک هوندو تہ بہ ان(جي اعمال نامہ) جا ورق ڪارائي ڪارا رهندا، پوءِ اوهان کي جو الله تبارک وتعاليٰ انانيت ۽ خود پسندي کان رجوع عطا فرمايو آهي، تنهن کي وڏي نعمت ڪري سمجهو ۽ الله تبارک وتعاليٰ کان سوال ڪندا رهو تہ ان تي استقامت عطا فرمائيو:

والسلام عليٰ من اتبع الهديٰ والتزم متابعت
المصطفيٰ عليہ وعليٰ آلہ الصلوات والتسليمات.

5- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر پاڻ فرمايائون پي تہ ماڻهو چوندا آهن تہ اوليائن سڳورن جي زيارت ڪرڻ شرط الله تبارک وتعاليٰ ياد اچي ويندو آهي، سو ان ۾ هڪ نڪتو آهي، ڇو تہ ماڻهوڪي يادگيري انهيءَ شيءِ جي ايندي آهي جيڪا مشاهدي ۾ ايندي .

اي عزيزا سندن فرمايل نڪتو هي آهي تہ الله تبارک وتعاليٰ جي يادگيري ٻانهي جي ڏسڻ سان نٿي ٿي سگهي، بلڪ الله تبارک وتعاليٰ جي ڏسڻ سان ئي سندس يادگيري اچي سگهي ٿي، جيئن ان بابت حديث شريف بہ شاهد آهي تہ:

اذا رؤا ذڪرالله: يعني جنهن وقت اوليائن سڳورن تي نظر پوندي تہ يڪدم الله تبارک وتعاليٰ ياد اچي ويندو، انهي ڏانهن ئي مثنوي معنوي ۾ اشارو فرمايو ويو آهي:

هرڪہ خواهد همنشيني باخدا، گونشيند در حضور اوليا.

يعني جنهن کي الله تبارک وتعاليٰ سان گڏ ويهڻو هجي تہ ان کي کپي تہ اوليائن سڳورن جي حضور ۾ ويهي.

هرڪہ شد دور از حضور اوليا، در حقيقت گشت او دور از خدا

يعني جيڪو شخص اوليائن سڳورن جي حضور کان پري پيو تہ اهو حقيقت ۾ الله تبارک وتعاليٰ جي حضور کان پري ٿيو.

6- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿوتہ هيڪر پاڻ ڪڇ جي سفر تي اسريا هئا، آئون بہ سندن رڪيب سان گڏ هوس، پوءِ جڏهن لواريءَ جي شهر کان نزديڪ آياسون، تڏهن اتي حقائق آگاهہ قاضي عبدالرحمان ۽ خليفو آدم خان بروهي ۽ خليفو ميان بخش علي، سندن حضور مبارک مان اجازت ورتائون تہ وڃي عارف بالله مخدوم محمد زمان قدس سره جي مقبري جي زيارت ڪري اچون، ۽ مسند نشين ميان گل محمد عليہ الرحمة سان ملاقات بہ ڪري اچون، جامع ملفوظات چوي ٿو تہ آئون بہ انهن سان گڏجي لواريءَ شهر ۾ پهتس پر ان وقت مونکي اهڙي حالت هئي جو ڪابہ خبر چار يا هوش حواس برجاءِ نہ هيم،

جڏهن قلعي جي دروازي تي پهتا سون، تڏهن اتي وضو سارڻ جي سببان ٻين سنگتين کان پوئتي رهجي ويس، ۽ هو مونکان اڳ قلعي ۾ اندر هليا ويا، پر مونکي حال جي غلبي کان رفيقن جي خبر به ڪانه هئي. ڪا مدت دروازي کان اندران بيٺو رهيس، پوءِ ڏٺم ته ڪي ماڻهو اتان لنگهيا، آئون به سندن پويان روانو ٿي ويس ۽ جتي بزرگ ميان گل محمد عليہ الرحمة پنهنجي مريدن سان صحبت جي مجلس ۾ ويٺا هئا، اتي وڃي نڪتس، اتي پهچڻ شرط اهڙي ته سڪر جي حالت جو مون تي غلبو هو، جو ڪنهن کي به ڪونه پيو سڃاڻا، ائين وبندي وڃي مجلس جي حلقي جي وچ ۾ فقيرن جي وچان بزرگ جي روبرو وڃي رهيس، حالانڪ ان وقت مون بزرگ کي اتي ويٺل ڏٺوئي ڪونه، پر ڪجهه وقت کان پوءِ ڏٺم ته بزرگ ويٺو آهي ۽ آئون به سندس روبرو ويٺو آهيان، آئون ته پنهنجي سڪر واري حالت جي غلبي کان بادشاهه بڻيل هوس. جنهن ڪري بزرگ ڏانهن التفات ئي ڪونه ڪيم. جي ٻهريان خبر پئجي وڃي ها ته ضرور ڪيس مصافحو ڪيان ها، پر ان کان پوءِ پنهنجي نسبت چڙي، بزرگ جي نسبت ۽ رابطي ۾ متحد ٿي ويس، ڏٺم ته ڪنير جي چڪ وانگر چرخي ۾ آٽي چڙيائين، ۽ بزرگ ان وقت مون ڏانهن نهاريون ٻي مرڪيو، پوءِ جڏهن بزرگ جي نسبت واري قوت ڪجهه جهڪي ٿي، تڏهن وري پنهنجي اصلي نسبت ڏانهن رجوع ڪيم، ان وقت عالي فقير مجذوب، جو حضرت مرشد ڪريم رضي الله تعالىٰ عنہ جو مريد هو، تنهن چيو ته " مگر ڳالهائڻ گناهه آهي" تنهن جي جواب ۾ خليفي سچي ڏني جو بزرگ جو مقرب هو، چيو ته " اها ماڻ به گناهه آهي" پوءِ مجلس برخواست ٿي ۽ آئون به سندن خدمت مبارڪ ۾ اچي پهتس ۽ سموري حقيقت سندن حضور پر نور ۾ عرض ڪيم، پاڻ فرمايائون ته بزرگ پنهنجي سر تمام چڱو ۽ ڪامل شخص آهي، پر حافظ سچيڏنو زورآور ماڻهو آهي.

7- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو ته هڪڙي شخص، غلام محمد نالي قوم اتڙ تي سرڪار مير غلام علي ٽالپر جا تيرنهن هزار رپيا قرض هئا، انهن جي چڏائڻ لاءِ حضرت مرشد ڪريم رضي الله تعالىٰ عنہ کي خدا تعالىٰ جو اسم وجهي ميڙ طرح حيدرآباد جي قلعي ۾ وٺي ويو، پاڻ جڏهن حيدرآباد آيا، تڏهن قاضي سيد ميان مقبول شاهه عليہ الرحمة جي مسجد ۾ اچي لٿا، اتي هڪڙو هندو قوم منجهان مجذوب شخص آيو ۽ سندن خدمت اقدس ۾ حاضر ٿي قدم بوسي کان مشرف ٿي عرض ڪيائين ته حضرتا! حضور جن زمين جا بادشاهه آهن ۽ مير غلام علي بازار جو مير منشي آهي، سو ان کي ڪو اهنج نه پهچائجو، پاڻ فقيرن ڏانهن خطاب ڪري فرمايائون ته ڏسو هن هندو کي جڏهن

ذات حق جو مجذوب ٿيو آهي ته ڪهڙو نه عمدو نڪتو بيان ڪيو اٿس.

8- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته هيڪر آئون حضرت صاحبزاده مسند نشين رحمة الله عليه جي خدمت بابرڪات ۾ ويٺو هوس ، پاڻ حضرت مرشد ڪريم ڪان بيان فرمايائون ته حضرت ميان صاحب جن قدس سره فرمايو ته اسين مخدوم ميان محمد زمان قدس سره وٽ ويا هناسون، ڏٺو سون ته پنهنجي وقت جا غوث هئا. جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته مون ٿي پيرا موٽائي موٽائي حضرت صاحبزادي صاحب ڪان پڇيو ته حضرت ميان صاحب جن قدس سره مخدوم ميان زمان قدس الله تعاليٰ سره الاقدس وٽ وياهئا. فرمايائون ته هائو.

9- نقل: سيد مرتضيٰ شاهه رهنڌ ملڪ ڪڇ ديهه پاندري جو نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون پي ته هڪڙي ڏينهن حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليه وسلم اصحابن سڳورن جي مجلس ۾ فرمايو ته الله تبارڪ وتعاليٰ ملڪ اسرافيل کي بي ڪنهن به نبي سڳوري وٽ ڪونه موڪليو آهي، مگر اسان وٽ موڪليو اٿس! حضرت ڪريم صلي الله عليه وسلم جن اهو بيان ڪري پوءِ فرمايائون ته هن ڳالهه جي ظاهر ڪرڻ جو مقصد هي آهي ته جيڪي شخص اسانجي قرب ۽ محبت دوستي ڪان خالي آهن، تن جي دل واري زمين ۾ محبت ۽ قرب جو ٻج ڦٽي پوي، ۽ جن نصيب وارن جي ساهه واري باغ ۾ محبت ۽ دوستي جي چڪي ڦٽل آهي ته اها زيادتي قرب سان پل ته ڦر واري بڻجي پوي! اهو بيان حديث شريف ڪان پورو ڪري پوءِ حضرت مرشد مڪرم رضي الله تعاليٰ عنه فرمايو ته اسين به انهيءَ موجب هي ڳالهه ظاهر ٿا ڪريون ته حضرت مرشد معظم جناب ميان صاحب جن قدس الله تعاليٰ سره الاقدس ڪي ڪي ڪامل چوندا هئا ڪي مڪمل، پر اسان اصل ڪان ڪين مربي ڪري ڄاڻندا هناسون، پوءِ اسان کي به الله تعاليٰ اسان جي اعتقاد موجب مربي جو درجو مرحمت فرمايو آهي.

10-نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته هيڪر پاڻ ڪڇ ملڪ جي سفر تان پوئتي موٽيا هئا ۽ واٽ تي مريدن مشتاقن جون دعوتون وٺندا ڪوڪرن جي ديهه ۾ اچي پهتا ۽ انهي ڪوڪرن جي ڳوٺ جي بازار ۾ لانگهائو ٿيا، سندن تشريف آوري جي ڪري ڳوٺ جي سيٺي هندن دڪان بند ڪري ڇڏيا، ۽ ماڻهو ننڍا وڏا سڀ سندن ديدار فرحت آثار لاءِ اچي ڪٺا ٿيا، خلق جا هشام هر طرف ڪان زيارت لاءِ بيٺا هئا، انهيءَ وچ ۾ خليفي محمد فقير ناهيي عرض ڪيو ته حضرتا! هي ماڻهو جو هتي اچي انبوه ٿيا آهن، سي سڀ اوهان جي حقيقت ڏسڻ ڪان محروم ۽ مايوس ٿو ڏسان انهن جي ئي شان ۾ آيل آهي:

"ينظرون اليڪ وهم لايبصرون" يعني تو ڏانهن نهارين ٿا پر ظاهري اک سان رڳو ظاهر پيا ڏسن! ۽ اندر جي اک سان باطن جي حقيقت ڏانهن نهارين ئي ڪونہ ٿا، تنهن ڪري مونکي دل ۾ ٿو اچي تہ هيڪر دانهون ۽ رڙيون ڪري ماڻهن کي اوهان جي وجود مسعود جي حقيقت کان خبردار ڪيان! پاڻ جواب ۾ فرمايائون تہ تومونکي سڃاتوآهي، باقي ٻين سان تنهنجو ڪم نہ آهي، پوءِ هي بيت زبان مبارڪ سان فرمايائون:

نهائين کان نينهن سک منهنجا سپرين،

سڙي سارو ڏينهن ٻاهر ٻاڦ نہ نڪري.

11-نقل: غلام محمدفقير نظاماڻي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر ۾ ديهہ ٿريءَ ۾ نزول فرمايو هئائون، آئون بہ اتي وڃي قدم بوس ٿيس پوءِ قدم بوسي مهل عشق ۽ محبت جي، جوش کان حضرت مرشد ڪريم رضي الله تعاليٰ عنہ کي ياڪر پائي عرض ڪيم تہ حضرتا! تو عين جند رسول الله صلي الله عليہ وآله وسلم جي آهين. پاڻ جواب ۾ هٿ مبارڪ ڪڻي منهنجي وات تي ڏنائون ۽ فرمايائون تہ ماٺ ڪر تہ نامحرم (ڏاريا) ماڻهو ٻڌي نہ وڃن.

اي عزيز! مرشد ڪريم ڪامل مڪمل فنا في الرسول ۽ فنا في الله سان مشرف ٿا ٿين ۽ مبتدي مريد ويچارو ڪير ڏاڍڪ ٻارآهي، جڏهن الله تبارڪ وتعاليٰ پنهنجي فضل سان سندس ارادي ۽ عقيدي موجب ان کي سندس مرشد جو جمال ڏيکاري ٿو تہ پوءِ هو اهڙا گفتگا ڪرڻ ٿو لڳي، جيئن خواجہ حافظ رحمة الله عليہ فرمايوآهي تہ:

درخرابات مغان نور خدا مي بينم   اين عجب بين کہ چہ نور زکجا مي بينم

يعني مرشد جي ميخاني ۾ خدا تعاليٰ جو نورٿو ڏسان، هي عجب ڏسو تہ ڪهڙو نور ڪهڙي هنڌان ڏسان ٿو؟ ۽ ناصرالدين خواجہ عبيدالله احرار قدس سره بہ پنهنجي ملفوظات ۾ انهيءَ مقام جو نشان ڏنوآهي:

زانرو کہ چشم تست احول،   معبود تست پيراول.

يعني جڏهن تہ تنهنجي اک کي ڪجهہ تيڏ جو اثر آهي، تنهن ڪري تنهنجو معبود پهريان تنهنجو مرشد ئي آهي ۽ وري خواجہ حافظ عليہ الرحمة هڪ هنڌ فرمايو آهي:

مادر پيالہ عکس رخ يار ديده ايم   اي بيخبر زلذت شرب مدام ما.

يعني اسان شراب جي پيالي (يعني مرشد جي صورت) ۾ دوست جي منهن جو اوليئڙو ڏٺو آهي. اي بيخبر! توکي اسان جي هميشہ شراب پيئڻ جي لذت جي ڪهڙي خبر. مٿين فقير پنهنجي مرشد ڏانهن معبوديت جي نسبت نہ ڪئي بلڪ رسالت جي نسبت ڪئي اٿس، اهو بہ هڪ حال آهي جنهن حال جي تصديق

حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن هن طرح فرمائي آهي:
الشيخ في قومه كانبي في امته" يعني مرشد ڪريم پنهنجي قوم ۾ اهڙي مثال آهي، جيئن نبي پنهنجي امت ۾ هجي! ۽ ٻي هنڌ ارشاد فرمايو اٿن:
علماءِ امتي كانبياءَ بني اسرائيل " يعني منهنجي امت جا اهل دل علماءَ بني اسرائيلن جي نبين جي مثال آهن !
اي عزيز! اهل حال جا قول اسان جي سمجهہ ۾ اچڻ محال آهي، تنهن ڪري توکي اسان کي رڳو ايترو ڪيپي تہ ان تي اعتراض نہ ڪيون، بلڪ ان جو علم الله تبارڪ وتعاليٰ ڏانهن سونپي ڇڏڻ گهرجي، ڇو تہ اهي اسرار ڪوه قاف جهڙا آهن، تن کي هن بازاري تاراجي، عقل ڪمزور جي سان تورڻ اڻ ٿيٽي ڳالهہ آهي. ۽ پڻ ان راز جي پڌري ڪندڙ جي وات تي رڳو شريعت جي ادب ڪري هٿ رکيو هئائون.
12-نقل: ڪنگهار فقير نهوريو، نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ درگاهہ مبارڪ تي سومهياٽي نماز ادا ڪرڻ ڪانپوءِ مصلي تي ويٺاهئا ۽ مون ڪين مٺ مروڙو پي ڪيو، زورن ڏيندي منهنجي دل ۾ خيال آيو تہ جن ماڻهن حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم کي خواب ۾ ڏٺو تن وڏي فخر ۽ لذت کي حاصل ڪيو ۽ جن سندن نالو مبارڪ ٻڌو تن کي بہ خوشي ۽ فرحت حاصل ٿي، پر الحمدلله والمنة جو اسين حضرت مرشد مڪرم جن کي، جي سراپا وجود حضرت سرور ڪائنات صلي الله عليہ وآله وسلم جو آهن، روبرو ويٺي زيارت ٿا ڪيون، پاڻ منهنجي دل جي خيال کي معلوم ڪري ورتائون ۽ ياڪر پائي فرمايائون تہ انهيءَ ۾ ڪوبہ شڪ ڪونهي پڪ طرح ائين آهي.
13- نقل: عبدالله فقير رهندڙ ديهہ جهڪيجي واقع پرڳڻي ڏک جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ شڪارپور تعلقي مان دعوتون وٺي درگاهہ شريف ڏانهن موٽيا پي آيا. واٽ تي هڪڙو فقير مٽي ۽ پيرين اگهاڙو درياءَ سنڌ جي پڪ سان بيٺو ڏٺائون، جڏهن ان جي برابر ٿي لنگهيا، تڏهن آئل فقير کي فرمايائون تہ هن شخص کي ڪي سڃاتو اٿئي، فقير جواب ۾ ماٺ ڪٽي ڪئي، پوءِ پاڻ پنهنجي زبان مبارڪ سان فرمايائون تہ هي فقير خدا تعاليٰ جي ولين مان آهي.
14-نقل: خليفو محمد حسن رهندڙ ديهہ ڏڏر واقع علائقہ ٿر جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر اسين زيارت فيض بشارت لاءِ ڳوٺان نڪري درگاهہ مبارڪ ڏانهن روانا ٿياسون جڏهن ٽنڊي لقمان ٽالپر ۾ پهتاسون تہ پاڻ اسان کان اڳ ٽنڊي لقمان ۾ تشريف فرماٿيل هئا قدم بوسي جي سعادت کان مشرف وجي ٿياسون، اتي مجلس شريف ۾ ننڍڙا ٻارڙا بہ ڪي موجود هئا. پوءِ پاڻ مون کي خطاب ڪري

فرمايائون ته اي خليفا! الجنس يميل مع الجنس" آيل آهي، اينتري ۾ هڪڙو شخص پنهنجا سندن حضور ۾ آڻي نذر رکيا پاڻ اهي پنهنجا ٻارن کي ونڊرائي ڏنائون.

15-نقل: خليفو ميان غازي خان نقل ڪري ٿو هيڪر آئون درگاهه مبارڪ تي ٽڪيل هوس ته ڪين لاڙ جي سفر جو ارادو ٿيو، جيئن ته صبح سان روانگي جو انجام مقرر فرمايو هئائون انهيءَ رات اڌ رات ڌاري ڪانپوءِ ڪيترا ڪانو گڏجي مسجد شريف ۾ آيا ۽ اچي لڙ مچايائون اتان اٿي وري حاويلي مبارڪ ڏانهن ويا اتي به ڏاڍو شور ۽ لڙ وجهي ڏنائون، خيرجو صبح سان پاڻ درگاهه مبارڪ تان فقيرن جي جماعت سميت چڙهي اچي مهيسرن جي ديهه ۾ تشريف فرمائيا. محمد شريف مهيسر خدمت سڳوريءَ ۾ حاضر ٿيو، ۽ زيارت ڪرائڻ لاءِ ڪين پنهنجي گهر وٺي ويو، آئون سندن سواري واري گهوڙي اتي جهلي بيٺس، ٻي جماعت فقيرن جي جنهن ديهه ۾ دعوت هئي اوڏانهن روانا ٿي ويا. جڏهن پاڻ زيارت ڪرائي ٻاهر آيا، تڏهن مون پنهنجي گهوڙي کي ڦٽي ڪري سندن گهوڙيءَ کي سواري لاءِ اڳيان آندم، پاڻ جڏهن سواري واسطي تيار ٿيا. تڏهن منهنجي گهوڙي به اڳتي وڌي اچي سائين جن جي نزديڪ ٿي، مون ڪيس چهاٽ هڻي پري ڪيو.

پاڻ فرمايائون ته هي گهوڙي به اسانجي محبت ۽ قرب ۽ دوستي لاءِ ٿي اچي، پوءِ وري فرمايائون ته اي غازي خان! رات جي وقت جو ڪانون لڙ ۽ ڪانگيرو ڪيو هو، تنهن وقت سجاڳ هئين يا نه؟ عرض ڪيم ته حضرتا! ڪانون جي لڙ ٿي ته اسان کي بسجاڳ ڪري وڌو هو! پاڻ فرمايائون ته اهي ڪانو مسجد مان ڦري وري حاويلي ۾ آياهئا ۽ اندر جاءِ ۾ لنگهي اچڻ لاءِ تيار ٿيا. صاحبن سڳورن ڪين هر هر ٻي اڏاريو، ان وقت اسان چيو ته ڪانو اسان جي موڪلائڻ لاءِ آيا آهن، ڇو ته اسان سفر جو اردو ڪيو آهي هڪ گهڙي ڪن ڇڏيو ته موڪلائي رهن، پوءِ فرمايائون ته حيوانن کي ڳالهائڻ جي زبان ڪانهي باقي اولياءَ الله سان قرب ۽ دوستي ڏاڍي اٿن.

اي عزيز! جن ماڻهن کي اوليائن سڳورن سان مناسبت ڪانهي، اهي ڍورن ڍڳن ۽ پکين کان به ابتر آهن.

فصل ٽيون
پير سان مريد جي اتحاد ۽ رابطي بابت

1-نقل: هيڪرپاڻ ڳوٺ گندا واهه ۾ تشريف فرمائيا هئا. اتي حضرت مخدوم صاحب قدس سره جي مريدن مان هڪڙو شخص پنهنجي مريدن جي جماعت سميت اچي خدمت اقدس ۾ زيارت کان مشرف ٿيو، پاڻ کيس ڏاڍي عزت ۽ حرمت عطا فرمايائون ۽ پڇيائونس ته تون حضرت مخدوم صاحب قدس سره جي ديدار فرحت آثار کان مشرف ٿيو هئين؟ هن جواب ڏنو ته حضرتنا! ٻه ڀيرا مخدوم صاحب جن جي حضور مبارڪ ۾ حاضر ٿيو هوس! ۽ هونءَ پاڻ ان بزرگ کي ذوق شوق جو وڏو ٻهرو مليل هو، جيئن ته مشتاقانه غزل حضور مبارڪ ۾ ٻي چيائين ۽ غزل چوڻ وقت سندس حالت مٽجي ٻي وبئي ۽ سندس منهن ۽ رنگ ٻي طرح ٿي ٻي ويا، ۽ کيس توڙي سندس مريدن کي وجد جي حالت ٿي وئي ٿي، پوءِ جڏهن پاڻ گندا واه کان وري جهل ۾ تشريف فرمائيا، تڏهن اتان موڪلائي هليو ويو!

2-نقل: هيڪرپاڻ فرمايائون ٻي ته جڏهن سرور ڪائنات صلي الله عليه وآله وسلم هن فاني جهان مان رحلت فرمائي فردوس اعليٰ ڏانهن اسريا، تڏهن اصحاب سڳورا اهل صفي جا توڙي ٻيا ڪلئي اها خبر وحشت اثر ٻڌي هوش ۽ پنهنجي وس کان نڪري ويا، جيئن ته حضرت امير عمر رضي الله تعاليٰ عنه ترار ڪڍي هڪڙي هنڌ وبهي رهيو ۽ چوي پيو ته جيڪو به حضور جن صلي الله عليه وآله وسلم جي وفات جو نالو مون وٽ ڳنهندو ته هن ترار سان سندس گردن اڏائي ڇڏيندس، مگر حضرت اميرالمؤمنين ابابڪر صديق رضي الله تعاليٰ عنه جو هوش حوصلو برجاءِ هو، جو ته سندس ڪمال رابطو ۽ اتحاد اهڙو ته حضور جن سان ڪامل هو، جو وصال ڪري سندس حواس برجاءِ رهيا ۽ گم نه ٿيا پوءِ ڪن اصحابن سڳورن حضرت ابابڪر صديق رضي الله تعاليٰ عنه سان حضرت امير عمر رضي الله تعاليٰ عنه جي مٿين حقيقت وجي بيان ڪئي، پاڻ انهي خبر ٻڌنديئي حضرت عمر رضي الله تعاليٰ عنه وٽ آيا ۽ هي آيت شريف پڙهي ٻڌايائون:

انڪ ميت وانهم ميتون" يعني اي پيغمبر ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم تون به وفات ڪري ويندين ۽ اهي ماڻهو به نيث هي دنيا ڇڏي اڳتي هلندا، انهيءَ آيت شريف ٻڌڻ شرط حضرت امير عمر رضي الله تعاليٰ عنه ترار زمين تي اڇلائي ڦٽي ڪئي ۽ هوش ۾ اچي ويا.

3-نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ ڪو شخص ڪنهن موچي بزرگ جو وڃي مريد ٿيو هو، ماڻهو مٿس چٿر ڪرڻ لڳا تہ توکي دنيا ۾ ٻيو پيرئي هٿ ڪونہ آيو، جو وڃي هڪ موچيءَ جو مريد ٿيو آهين! هن جواب ڏنو تہ ادا! جيڪي انهيءَ موچي منهنجي دل واري چمر تان غيـر وارا غدود وڍيا آهن، تنهن جي ٻي ڪنهن کي مجال نہ هئي !

4-نقل: هيڪرپاڻ فرمايائون تہ سمنڊ ۾ هڪڙي قسم جي مڇي ٿيندي آهي، جنهن کي راموز ڪري سڏيندا آهن. اها مڇي انسان جي صورت تي عاشق هوندي آهي، پوءِ جيڪڏهن قضا الاهي سان ڪا ٻيڙي سمنڊ ۾ ٻڏي پوندي آهي ۽ اها مڇي ات حاضر هوندي آهي تہ ماڻهو کي پنهنجي پٺي تي ويهاري سمنڊ جي يڪ سان نبيئي ڇڏيندي آهي، انهيءَ هنڌ پاڻ هيٺيون فارسي بيت پڙهيائون جو سندن ئي تصنيف ٿيل آهي:

زورقم در ورطئہ طوفان غم افتاده ست،
کوست راموز محبت کہ رساند ساحلم.

يعني تہ منهنجي ٻيڙي ڏکن جي طوفان واري ڪن ۾ اچي پئي آهي، اچ ڪا محبت پريل راموز هجي، جو هن ٻڏل کي يڪ تي نبيئي پهچائي!

اي عزيز! هي مثال پاڻ پير ۽ مريد جي بابت بيان فرمايو اٿن:

هست راموز مرشد کامل، مي برد مرد راسوي ساحل .

يعني راموز جي مثال آهي ڪامل مرشد، جو مريد کي ڏکن جي طوفان کان ڪڍي امن جي ڪناري تي وڃي ٿو پهچائي!

5-نقل: هيڪرپاڻ فرمايائون تہ حال جي شروعات وارن ڏينهن ۾ جڏهن سائيدي جي ڳوٺ ۾ رهندا هئاسون، تڏهن ڪنهن ڪم سان الهندي طرف ٻيلي ڏانهن نڪري وياسون تہ اوچتي اتي هڪڙي ڏنار جو آواز ڪن تي پيو سون، جنهن هي سنڌي بيت ٻي چيو:

منهنجي سڄڻ کي بندو ڪير چوي!

هي بيت اسانجي دل تي اهڙو اثر ڪري ويو جو چڻ تيـر نشان تي وڃي نـڪاءُ ڪيو، ان ڪانپوءِ ڪيترا ڏينهن اهي لفظ چوندا هئاسون ۽ ان مان لذت وٺندا هئاسون.

اي عزيز! سندن مٿين فرمايل نقل مان پير مريد جي رابطي ڏانهن اشارو نڪري ٿو، چو تہ ان حال ۾ مريدن کي پنهنجي مرشد جي صورت ۾ عين حقيقت جو مشاهدو ڪرائيندا آهن، تنهن ڪري ان وقت مريد اهڙي طرح چوندو آهي جيئن خواجہ حافظ عليہ الرحمۃ فرمايو آهي:

در خرابات مغان نور خدامي بينم
اين عجب بين ڪ چہ نوري زڪجامي بينم

يعني تہ مرشد جي ميخاني ۾ مون کي الله تبارڪ وتعاليٰ جي نور جي تجلي نظر پئي اچي، هي عجب جهڙي ڳالهہ ڏسو تہ ڪهڙو نور ڪهڙي هنڌان ڏسي رهيو آهيان!

اي پيارا! حضرت مرشد مربي رضي الله تعاليٰ عنہ جيڪو نڪتو مجمل طرح فرمايو آهي، ان تي هيءَ آيت شريف تفصيل سان روشني وجهي ٿي، جو الله تعاليٰ جل شانہ فرمائي ٿو:

قل لو كان البحر مدادا لكلمات ربي لنفد البحر قبل ان تنفد كلمات ربي

6- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ ڏيهہ تلهار ڪان جا چاچڪن جي پرڳڻي ۾ گوني واهہ جي ڪناري سان آهي، سوار ٿيا، جمالين فقيرن جي ڳوٺ ڏانهن مبارڪ فقير جي دعوت تي بہ آيا، جو اتان اڏائن ڪوهن جي پنڌ تي ڏکڻ طرف ڏانهن هو، ڪيترا فقير رستي ۾ پيادل سائين جن جي گهوڙي اڳيان ڊوڙندا بہ آيا، انهن فقيرن سان گڏ مسمات حرمت، ماهي فقير راهو ڪرڙي جي پيڻ بہ گڏ اڳيان اڳيان ڊوڙندي بہ آئي، جڏهن گوني واهہ جي پڪ سان آيا، تڏهن پاڻ فرمايائون تہ ڪو اهڙو فقير آهي جو پاڻي ڪپڻ لاءِ اسان جي گهوڙي جي اڳيان ٿي هلي؟ جڏهن تہ سياري جي مند هئي ۽ سيءُ جو وقت هو، تنهن ڪري فقيرن کي واهہ ۾ گهڙڻ لاءِ ٿوري ويرم گذري تہ ايتري ۾ مسمات حرمت ڪپڙن سوڌي پاڻي ۾ ڪاهجي پيئي ۽ پاڻ بہ سندس پوئتان گهوڙو واهہ ۾ هيٺ لاٿائون ۽ بہ پڪ تائين وچي پهتا، واهہ ۾ اره جيترو پاڻي هو، جنهن ۾ هن مسمات جا ڪلئي ڪپڙا پسي ويا هئا.

7- نقل: عبدالله فقير رهندڙ ڏيهہ جهڪيجيءَ جو نقل ڪري ٿو هيڪر پاڻ فرمايائون بہ تہ گهڻو ڪري حضرت ميان صاحب جن قدس سره اسانکي پنهنجي مصلي تي امامت ڪرائڻ لاءِ حڪم فرمائيندا هئا ۽ اسين سندن مصلي تي بيهي امامت ڪرائيندا هئاسون. ۽ جيڪڏهن پاڻ سان گڏ ڪٿ تي ويهڻ جو حڪم ڪندا هئا تہ ويهي رهندا هئاسون. مطلب تہ سندن امر جي برخلاف ڪڏهن بہ ڪونہ ڪندا هئاسون. پاڻ انهيءَ ڪري اسان کان بالڪل راضي ۽ خوش خرم ٿي فرمائيندا هئا تہ الله تبارڪ وتعاليٰ توکي ڪنهن جو محتاج نہ ڪندو بلڪ ٻيا تنهنجا محتاج رهندا.

8- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر پاڻ سياري جي مند ۾ سيد ميان مرتضيٰ علي شاهہ جن وٽ فاتحہ ڏيڻ لاءِ قبيلي سميت درياءَ جي هن پر تشريف فرما ٿيا هئا، سيد ميان مرتضيٰ علي شاهہ سائين جن جو ننڍو

پيا هو، پوءِ جڏهن اوڏاهون ٿي موٽي درياءَ جي پتڻ تي آياسون، تڏهن ٻيڙيون حاضر ٿيون پر درياءَ جو ڀڪون ڪجهه وڌيون هيون، جنهن ڪري گهوڙا ٻيڙي ۾ نه پيا چڙهي سگهن، تڏهن مون ۽ ٻي هڪڙي فقير چا ڪيو جو گهوڙن جي سينن کان ڪلها ڏيئي گهوڙن جا اڳيان پير ڪٺي ٻيڙيءَ ۾ ٻي اڇلايوسون، پوءِ ائين ڪري سيئي گهوڙا ٻيڙي تي چاڙهي ڇڏياسون، پوءِ آئون ۽ هڪڙو مهاڻو گازر فقير رهنڊڙ درگاهه مبارڪ جو ٽيئي ٻيڙي جي رس ڇڪي پتڻ واري جاءِ ڏانهن ٻي آياسون، ته انهيءَ وچ ۾ ٻيڙي جي اولي واري ڪاٺي جا سيد سچل شاهه جي هٿ ۾ هئي، جو سيد مٿيون پڻ سائين جن جي عزيزن مان هو، سا ڪاٺي ڦيرائيندي ڪندي زمين سان لڳي پچي پيئي ۽ رسين جون ڳنڍيون جي ان ڪاٺي سان ٻڌل هيون، سي به ڇڙي ڪمزور ٿي پيون، ۽ ڇڪ ۽ زور جو اثر ٻيڙي تي نه پيو هلي سگهي، پاڻ مهاڻن کي فرمايائون ته ڪاٺي سوگهي ڪري ٻڌو پر سردي زور جي پئجي رهي هئي ۽ سيءَ جي سختي ڪري ڪوبه ان ڪاٺي جي ڪڍڻ جي حام ڪونه پيو هٽي، پوءِ پاڻ آگر مبارڪ سان مون غلام کي ڪاٺي لاءِ اشارو فرمايائون، جو سندن اشارو ڏسنديئي ڪپڙن سوڌو ڪٽي ٽپي هنيم ۽ ڪاٺي کي اندران ٻاهر ڪڍي سيد سچل شاهه جي هٿ ۾ آڻي ڏنم، جنهن سان ٻيڙي جو اولو قائم ڪري وري رس ڇڪي سون جو نيٺ سج لٿي مهل ٻيڙي پار پهتي! اتي گهوڙن کي ٻيڙي تان لاٿو سون، پاڻ مونکي فرمايائون ته اسين گهوڙن تي هنو ٿا ڪيون ۽ تون مٿن غاشا ٻڌ. مون سندن ڪپڙن مبارڪن جي ادب پاران عرض گذاريو ته نه حضرتا! آئون ٿو سنج وجهان ۽ اوهين غاشا وجهون، اوهان جي هنن وجهڻ ڪري ادب جو لحاظ ٿو ٿئيم ته متان سائين جن جا ڪپڙا ميرا ٿي پون! پوءِ پاڻ سانجهي جي نماز ادا فرمايائون جنهن ۾ پاڻ امام ٿيا ۽ آئون هڪڙوئي مقتدي سندن پويان هوس، نماز کان فارغ ٿي سواري هلي، جو سومهياڻي بعد اچي درگاهه مبارڪ تي نڪتاسون، سائين جن جي وڏن صاحبن سڳورن کي جو هن عاجز جي استقامت جي احوال جي خبر پهتي هئي! تنهن ڪري وڏي ڪرم سان جهڙو مائرن کي پٽن تي احسان فرمائي جو دستور آهي، عنايت مون مسڪين جي حال تي ٻي فرمايائون ۽ ڪٽڪ جي اٽي مان کي قدر گيهه ۾ پچي ان ۾ جاڻ ۽ لونگ ۽ ڳڙ ۽ ٻيون کي شيون جي سردي کي دفع ڪندڙ هيون، ان ۾ وجهي ڏياري موڪليائون. مون ان کي جيڪي حاضر مجلس فقير هئا تن ۾ وراهي حصي آهر ڳڏجي کاڌو سون، ۽ انکان پوءِ درگاهه مبارڪ تي ٽڪيل هوس، پوءِ جنهن ڏينهن ننگر تي طعام موجود نه هوندو هو ته صاحبزادن سڳورن لاءِ البت ڪجهه نه ڪجهه طعام تيار ڪندا هئا، ان مان به ڪٽڪ جي ماني جو

اڌ پڇي مون کي مرحمت فرمائيندا هئا.

9- نقل: هيڪر پاڻ بيان فرمايائون ته ناصرالدين خواجه عبيدالله احرار قدس سره جي صحبت ۾ بادشاهه ۽ امير وزير وغيره اهل دولت جا ماڻهو اينرا ته اچي گڏ ٿيندا هئا جو مسڪينن کي سندن صحبت ۽ زيارت جو وجهه بلڪل نه پيو ملي سگهي، تنهن تي هنن ويچارن خدمت سڳوري ۾ فرياد ڪئي ته حضرتا! اسان مسڪينن جو ڪو حال ڪونهي، ڇو ته شاهوڪارن ماڻهن جي انبوهه کان صحبت ته پري ٿي پر زيارت به حاصل ڪانه ٿي ٿي سگهي، تنهن تي خواجه صاحب قدس سره کين پنهنجي رابطي لاءِ امر فرمايو. پوءِ مريدن کي رابطي مان اينرو ته فيض حاصل ٿيو جو روبرو صحبت ڪرڻ کان به ڪثر!

اي عزيز! حضرت پير سائين جن رضي الله تعاليٰ عنه به پنهنجن مريدن کي رابطي بابت وڏو تاڪيد ۽ ڪوشش فرمائيندا هئا.

زانرو ڪه چشم تست احول معبود تست پير اول

يعني جڏهن ته تنهنجي اک ۾ ٽيڏ جو اثر آهي، تنهن ڪري تنهنجي لاءِ پهريان تنهنجو معبود، پيرئي آهي.

10- نقل: هيڪرپاڻ فرمايائون ته حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جي زماني ۾ ڪن اصحابن سڳورن جي گهرن ڏانهن حجري شريف مان دريون ڪليل هونديون هيون، پوءِ جڏهن پاڻ هن دنيا فاني مان عالم آخرت ڏانهن اسرڻ جي سانباهي ڪرڻ لڳا تڏهن سڀني درين جي بند ڪري ڇڏڻ جو حڪم فرمايائون، مگر هڪ حضرت ابابڪر صديق رضي الله تعاليٰ عنه جي گهر واري دري اوهين ڪليل ڇڏي وئي! ڇو ته رابطي ۾ سندن درجو نهايت اعليٰ ۽ مخصوص هو، پاڻ انهيءَ هنڌ فرمايائون ته حضرت سرور ڪائنات صلي الله عليه وآله وسلم جي مٿين حڪم مان اهڙي طرح معلوم ٿيو ته الله تبارڪ وتعاليٰ ڏانهن پهچڻ جا ٻيا سڀ رستا بند ڪيا ويا، مگر هڪ رابطي وارو رستو ڪليل رکيو اٿن.

اي عزيز! شيخ عبدالحق محدث دهلوي قدس سره جذب القلوب ۾ لکيو آهي ته جنهن وقت پاڻ ڪريمن صلي الله عليه وآله وسلم جن سڀني اصحابن سڳورن جي درين بند ڪرڻ لاءِ حڪم فرمايائون، جي حجري شريف کان ٿيل هيون تڏهن حضرت علي ڪرم الله وجه کي اکين مبارڪن مان ڳلن تي ڳوڙها وهي هليا. پاڻ ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم جن کين فرمايو نه اوهان جي طرف واري دري سڀني اصحابن سڳورن جي درين کان جدا ٿيل آهي جنهن لاءِ بندش جو حڪم بلڪل ڪونهي.

11- نقل: فيروز فقير نظاماڻي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون ته ڪو پيرهو، تنهن پنهنجي هڪڙي مريد کي جو سندس رابطي ۾ بلڪل متحد الوجود هو، حڪم ڪيائين ته فلاڻو منهنجو خليفو جو خداتعاليٰ جي خاص ٻانهن ۽ وڏن عارفن مان آهي، توکي کپي ته ان جي صحبت ۾ وڃي فيض حاصل ڪر، مريد عرض ڪيو ته حضرتا! جيڪي امر فرمايوسو برچشم آهي، پرهو ويچارو ته پنهنجي پير جي رابطي ۾ سوگهو ورتل هو، سو ان خليفي ڏانهن ويوئي ڪونه! ڪيتري مدت کان پوءِ پير ان کان پڇيو ته خليفي وٽ ويو هئين؟ مريد ويچارو ڳڻتي ۾ پئجي ويو ته جي چوان ٿو ته ڪونه ويو هوس ته پنهنجي مرشد جي حڪم کان ٻي فرماني ٿي پوندي ۽ جي چوان ته ويو هوس ته مرشدجي حضور۾ ڪوڙ ٿي پوندو، نيٺ انهي ويچار ۾ هي بيت پڙهيائين:

همه شهر پر ز خوبان و من درنگاه ماهي چڪنم ڪه چشم بد خونڪند بڪس نگاهي

يعني ته ساروئي شهر محبوبن سان پريو پيو آهي پر آئون ته رڳو هڪڙي محبوب جي ڏسڻ لاءِ حيران آهيان، ڇا ڪيان جو هي بدعادت اک ڪنهن ڏانهن نهاري ئي نٿي!

12- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ته جنهن عورت جو مڙس صاحب حسن جو هوندو، جو ان جهڙو ٻيو ڪو مٺ ماڻهو ڪونه هوندو ۽ اها عورت پنهنجي مڙس جي حسن کان چڱي طرح واقف ٿي ڪيس دل ڏئي ڇڏي هوندائين، ته اها عورت وري ٻي ڪنهن بيگاني مڙس ڏانهن بلڪل نه نهاريندي ۽ نه سندس دل کي ٻي طرف خيال ئي اٿندو. جيئن ته چوندا آهن:

عصمت زن جمال شوء بود: يعني زال جي پاڪدامنائي مڙس جي حسن ساڻ ئي حاصل ٿي سگهندي !

پوءِ پاڻ فرمايائون ته اهڙي طرح جنهن مريد جو مرشد صاحب ڪمال جو هوندو ته اهو به ٻي ڪنهن پير ڏانهن التفات نه ڪندو.

13- نقل: قاضي محمد شفيع رهنڊڙ پراڻن هالن جو نقل ڪري ٿو ته جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته قاضي صاحب جي ڳالهه ڪرڻ ڪانپوءِ مونکي به ياد پيو ته هيڪر قاضي صاحب، ۽ آءُ سفر ۾ گڏ هئاسون، ته اتفاقا اتي خبر فرحت اثر ٻڌي سون ته حضرت مرشد مڪرم رضي الله تعاليٰ عنه جن لاڙ ٻچن مريدن جي دعوت وٺڻ لاءِ تشريف فرما ٿياآهن اها دل ٺاربندڙ خبر ٻڌنديئي وڏيءَ خوشي مان جلد سندن استقبال ۾ روانا ٿياسون ۽ تنڊي قيصر فقير نظاماڻي جي ۾ اچي قدم بوسي جي شرف کان مشرف ٿياسون. پاڻ پنهنجي ڪريمي ۽ رحمت ساڻ مون مسڪين کي ياڪر پائي ڳچ تائين بغلگيري کان مشرف ڪيائون، ۽

قاضي محمد شفيع شوق ۽ بيقراري جي زيادتي ڪري بي اختيار پاڻ ڪي حضور پر نور جي پيرن تي اڇلائي وڌائين ۽ پنهنجي چهري کي سندن پيرن مبارڪن سان گسايائين بي ۽ رنو به پي! پوءِ جڏهن مون فقير سان ملاقات ڪري چڪا، تڏهن وري بيا فقير هڪ ٻي ڪڍ ملاقي ٿيڻ لڳا پاڻ فرمايائون پي ته اي فقيرو! گهڙي ڪن ترسو ته هڪڙو شخص اسان جي پيرن ۾ پيو آهي، انهيءَ سان ملاقات ڪري پوءِ ٿا اوهان سان ملاقي ٿيون، پر فقير ڪٿي ٿا ٻڌن جيئن پتنگ بتيءَ تي ڪرندا آهن، تيئن بي اختيار قاضيءَ جي مٿان لتون ڏيئي اچي قدمبوسي پي حاصل ڪيائون، تڏهن مون خدمت سڳوري ۾ عرض ڪيو ته حضرتا! جيڪو فقير پيرن مبارڪن ۾ پيو آهي، سو قاضي محمد شفيع آهي، تڏهن پاڻ فرمايائون پل ته پيو هجي، تان ته سيئي فقير ملاقي ٿي واندا ٿيا، تڏهن پاڻ ٻئي هٿ مبارڪ قاضي جي ٻنهي بغلن کان ڏيئي مٿي پي ڪنيائون، پر قاضيءَ کي ڪا به خبر ڪانه هئي تان ته مون ڪيس ڏاڍيان سڏ ڪري چيو ته اي محمد شفيع توکي سائين جن بغلن ۾ هٿ وجهيون ٿا ڪڻن، تڏهن هوش ۾ آيو ۽ ملاقات جي شرف کان اٿي سعادت اندوز ٿيو.

14- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ته جنهن مريد کي ذڪر فڪر جو گهڻو شوق هوندو ۽ عبادت ۽ رياضت جي مشغولي ۾ به ڪٿي محڪم هوندو. پر پنهنجي مرشد ڏانهن سندس ويساهه پورو ۽ ثابت قدم نه هوندو، ته ان مريد کي ڪڏهن به فيض جو ڀاڱو نه پهچي سگهندو، پر جي ڪو مريد سچي ويساهه ۽ محڪم عقيدي وارو هوندو ۽ ذڪر فڪر ۾ قصور پيو ڪندو ته اهو مريد نيٺ فيض ياب ٿي ويندو.

15- نقل: هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون ته ڪو بادشاهه درياءَ جي پڪ سان لانگهائو ٿيو پي آيو، ڏنائين ته هڪڙي ميربحر مڇي وٺڻ لاءِ جار درياءَ ۾ اڇلايو آهي، بادشاهه ڪيس چيو ته مونکي به هن شڪار ۾ ڀائيوار ڪندين؟ مهاڻي چيو ته بلاشڪ ! إئين چئي جار بادشاهه جي هٿ ۾ ڪٿي ڏنائين بادشاهه جار پنهنجي هٿ سان اڇلايو درياءَ ۾ ! بادشاهه جي عالي بخت سان تمام گهڻي مڇي جار ۾ ڦاسي پيئي! مهاڻو عجب ۾ پئجي ويو ته هن ڪان اڳ ڏهاڙي مون ڪان ٻه مڇيون به مس شڪار ٿينديون آهن، پر هن مڙس ته هڪڙيئي واري سان ڪيتريون ئي مڇيون ماري رکيون اٿس، بادشاهه اها سڀ مڇي مهاڻي کي ڏيئي چيائينس ته سڀاڻي صبح سان بادشاهه جي دربار ۾ حاضر ٿجان، اتان نڪري بادشاهه پنهنجي جاءِ تي آيو ۽ دربانن کي سمجهائي ڇڏيائين ته صبح مهل هڪڙو مهاڻو دروازي تي ايندو ان کي اسانجي حضور ۾ حاضر ٿيڻ کان نه روڪجو! مهاڻو

صبح سان بادشاهہ جي حضور ۾ حاضر ٿيو بادشاهہ کي ڏسي سڃاتائين ۽ حيران ٿي ويو تہ هي تہ اهو ساڳيوئي شخص آهي جو ڪالهہ مون سان مڇي وٺڻ ۾ ڀائيوار ٿيو هو، بادشاهہ کيس اٿي ڀاڪر پائي مليو، ۽ تخت تي پنهنجي پرسان ڪري ويهاريائينس! بادشاهہ جا امير وزير ۽ ٻيا متعلق ڪلئي حيران ٿي ويا تہ هي ڪير ماڻهو آهي، بادشاهہ کين چيو تہ هي منهنجو اڄ ڀائيوارآهي پوءِ پنهنجي سموري بادشاهي ۽ املاڪ ۽ اسباب مان اڌ ورهائي ان مهاڻي کي ڏيئي ڇڏيائين.

پاڻ نقل پورو ڪري فرمايائون تہ اهڙي طرح جيڪو شخص پنهنجي خواهش ۽ مرضي موجب عبادتي ڪمن ۾ مشغول آهي، اهو مثال انهي مهاڻي جي آهي، جنهن جو نصيب ڪلئي بہ ڪرڙيون هيون، پر جيڪڏهن ڪنهن بادشاهہ يعني ڪامل عارف جي رابطي سان پنهنجي خواهش ۽ مرضي کي ڇڏي ڦٽي ڪندو تہ ساڳي مهاڻي وانگر بادشاهي جو مالڪ بڻجي ويندو!.

16- نقل: هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ هڪڙو شخص پنهنجي پٽ سميت هڪڙي هنڌان اچي لنگهيو، جو اتي خلق جو انبوه تمام گهڻو هو، پوءِ پنهنجي پٽ کي چيائين تہ اي بابا! منهنجي دامن پنهنجي هٿان بالڪل نہ ڇڏج، متان خلق جي گوڙ ۾ گم ٿي وڃين! پوءِ پاڻ فرمايائون تہ اهڙي طرح ڪامل شخص جو رابطو بہ ٻيءُ جي دامن مثال آهي، سا جيڪڏهن طالب هٿان نہ ڇڏيندو تہ بيفائدن خيالاتن جي گوڙ ۾ ڪڏهن بہ گمراهہ نہ ٿيندو!

17- نقل: عبدالله فقير ابڙو رهندڙ ديهہ جهڪيجيءَ جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ موسيٰ ڪوري رهندڙ درگاهہ مبارڪ جي کي فرمايائون تہ اي ملا موسيٰ تون اٺئي ۾ مونکي ڏسندو آهين يا نہ؟ هن ويچاري ڪمال محبت ۽ اندر جي اشتياق مان درد ڀرئي آواز سان عرض گذاريو تہ، حضرتا! قربان ٿيان اٺئي تہ ڇاپر تارتار ۾ اوهان کي ڏسان ٿو! ڪنهن ويچاري شاعر انهيءَ ڏانهن اشارو ڪيوآهي:

دروديوار من آئينہ شد از کثرت شوق، هر کجامي نگرم روئي ترامي بينم

يعني تہ در ديوار، سڀ ڪجهہ شوق جي زيادتي ڪان آئينا بڻجي پيا آهن، جيڏانهن ٿو نظر ڪٽي نهاريان اوڏاهون تنهنجو منهن پيو ڏسان!

18- نقل: گل فقير رهندڙ ديهہ ڪڙيئي جو نقل ڪري ٿو تہ، هيڪر مخدوم ابراهيم رحمة الله تعاليٰ عليہ رهندڙ ڳوٺ ٺٽي جو ڪنهن مريد جي عوت وٺڻ لاءِ تلهار ۾ آيل هو. اتي حاجي عمر نالي ، جو حضرت مرشد مڪرم رضي الله تعاليٰ عنہ جي سچن مريدن مان هو، رهندو هو، مخدوم ابراهيم کيس چيو تہ تون اهل علم ماڻهو ٿي ڪري اهڙي جماعت ۾ وڃي داخل ٿيو آهين جو اوباشن جهڙا آهن ۽ اهل علم جو ڪوبہ ادب نہ رکندا آهن، جيڪڏهن تون اسانجي سلسلي ۾

اچين ته توکي بالکل وڏي عزت ۽ تعظيم ڏينداسون ۽ پنهنجي جماعت جو خليفو کنداسون! حاجي عمر جي دل واري بتي ته انهيءَ ٻنهي جهانن جي سج چمڪندڙ جي محبت واري فانوس مان چمڪاٽ ڪري سندس سيني جي خلوتکده کي روشن ڪري ڇڏيو هو! سو اها ڳالهه ٻڌي وڏي درد سان ٿڌو ساهه کڻي چيائين ته " نعوذ بالله من ذالک" الله تبارک وتعاليٰ شال پناهه ڏيندو جو اسان جي مريدي جي دعويٰ انهيءَ گندي عورت کان به گهٽ ٿي وڃي جو رڳو بد ڪم ۽ فسق فجور لاءِ ڪنهن مرد سان دوستي رکندي آهي. پوءِ جيستائين انهن ٻنهي ڄڻن جي ياراڻي مشهور معروف نه ٿيندي آهي تيستائين پنهنجي پرائي کان پيو حجاب ٿيندو اٿن پر جڏهن سندن دوستي ۽ محبت جي ڳالهه عام جام مشهور معروف ٿي رهندي آهي ۽ سندس يار دل نواز جي محبت بابت ماڻهو طعن مهڻن جا نيزا سندس ساهه ۾ چپائيندا آهن. تڏهن اهي طعنا ۽ مهڻا پاڻ سندس بي حجابي جو سبب ٿي پوندا آهن، ۽ پوءِ کليو کلايو پنهنجي يار جي محبت جو دم هڻڻ لڳندي آهي ، جيئن ڪنهن شاعر چيو آهي:

عشق تا خام ست باشد بسته ۽ ناموس وننگ،

پخته مغزان جنون راکي حيا زنجير پاست.

يعني: جيستائين عشق ڪچو هوندو. تيستائين ناءُ ناموس جي هٿ ۾ گرفتار رهندو، پر جيڪي محبت جي چرپائي جا پخته مغز يعني تجربه ڪارآهن، تن جي پيرن کي حيا وارو زنجير ڪٿي ٿو روڪي سگهي" پوءِ جڏهن انهي گنديءَ رن جي محبت کي به اينتري قدر سچائي آهي ته پوءِ حضور پرنور مرشد معظم جي رابطي وارو ڏاڳو جو مون پنهنجي ساهه جي گردن ۾ وڌو آهي سو ڇا اينترو ڪمزور ٿي ويندو، جو اوهان جهڙن ڪاربندڙن جي نامعقول گفتگي سان نڪري پوندو! جن جي دفع ڪرڻ لاءِ طاقت ڀريو اوزار:**اعوذ بالله من الشيطان الرجيم ۽ لاحول ولا قوت الا باالله العلي العظيم**" ڪافي شافي آهي.

حالانڪ سندس محبت واري رستي ۾ نه رڳو هن فقير جو ساهه قربان ٿيل آهي، بلڪ هزارين هزار اهل شريعت ۽ طريقت جا سندن قرب واري ٻار مان سنگ ميڙيندڙ آهن، ۽ لکين ڪروڙين ڪماليتن ۽ حقيقت معرفت جا صاحب سندن اتحاد واري سج جي شعاع ۾ ذرڙن وانگر اڏامندا ٿا وتن. هيئنر ته توهان جو مونکي اهڙي بد صلاح ڏني آهي، تنهن ڪري اٿلندو ڇڻ ڇوَ ته هاڻيءَ کي هندوستان ياد ڏياري ڇڏيو اٿو! ائين چوڻ شرط ڪيس وجد ۽ حالت اچي ورتو. جڏهن سندس روح ۽ دانهن، ڪوڪرن جو آواز وڃي بلند ٿيو، تڏهن مخدوم نوڙي ٻيا حاضرين مجلس پنهنجي نصيحت بد طينت کان ڏاڍا پشيمان ٿيا.

19-نقل: پاڻ فرمايائون تہ سيد ميان ناصر علي شاھ جو اسانجي برادري جي قبيلي جو پير مرد هو ۽ شادي غمي جي ڏي وٺ سندس اختيار ۾ هوندي هئي ۽ ٻيا بہ ڀائپيءَ جا ڪم. سڀيئي سندس ئي هٿ ۾ ڏنل هئا سو اسانڪان سلسلي عاليہ ۾ داخل ٿيو ۽ اسان ڏانهن ايتري قدر تہ وبساھ رکندو هو جو چوندو هو تہ اسانجو مرشد قطب المدار آهي، پاڻ فرمائيندا هئا تہ ارادتمندي جي نهايت اهاآهي!

20- نقل: خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر ۾ ٽنڊي مير چاڪر ڪان سوار ٿيا ٽنڊي قيصر فقير نظاماڻي ڏانهن تشريف فرماپي ٿيا ۽ آئون سندن گهوڙي جي اڳيان ڊوڙندو ٻي آيس رستي هلندي ديدار فرحت آثار جي لذت ڪان آئون سندن منهن مبارڪ جي سامهون ٿي عرض ڪيم تہ حضرتا! مرشد معظم جي رويت مبارڪ بہ عجب نعمت آهي، پاڻ خوش ٿي فرمايائون تہ هائو بي مثال نعمت آهي، پر مريد طالب کي کپي تہ هن دولت جو قدر ۽ شڪر هٿان نہ ڇڏي !

21- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر آئون درگاھ مبارڪ تي حاضر هوس تہ هڪڙي ڪتي رهندڙ ديهہ درگاھ مبارڪ جي وفات ڪئي، پاڻ سندس جنازي نماز تي تشريف فرمائيا، ۽ نماز ادا ڪرڻ بعد فقيرن ڏانهن نهاري فرمايائون تہ اي يارو! هن ڪتي جي جنازي دفن ڪرائڻ جي ڪم ڪار ۾ جو اسانجي ديهہ جو رهاڪو آهي، رفاقت ڪجو! پوءِ سندس جنازو شيخ طيب عليہ رحمة واري مقام مبارڪ ۾ جو درگاھ شريف ڪان ڇهن ڪوهن جي پنڌ تي آهي کڻي هليا، فقيرن جي جماعت مان ٻيو ڪوبہ سندن فرمان عالي جي متابعت ڪري جنازي سان گڏ ڪونہ هليو، مگر مون عاجز جو سندن حڪم کي پنهنجو مقصد ۽ مطلوب ٻنهي جهانن جو سمجهندو آهيان، جنازي سان گڏيو هليو ويس، ٻيا بہ يارنهن ڇٽا کي ان ڪتي جا مائٽ ۽ کي درگاھ مبارڪ جي ڏھ جا ٻيا کي ماٺهو واري واري سان جنازي کي کڻندا اچي مقام وٽ پهتاسون ۽ دفن ڪرڻ جي ڪم ڪان واندا ٿي وري انهي ئي ڏينهن سانجهي جو حضور مبارڪ ۾ حاضر ٿيس!

جامع ملفوظات چوي ٿو تہ منهنجي اصلي طبعي رسم هوندي هئي تہ جيڪڏهن حضور مبارڪ ۾ ذوق شوق جي مجلس قائم هوندي هئي يا مثنوي شريف جي تلاوت يا ٻي وعظ نصيحت جي محفل گرم هوندي هئي تہ بہ آئون انهيءَ طلب جي وچ ۾ ڪاٺيون ڪٽڻ يا ڪانن ڪکن ڊوئڻ يا گاري گچ جو ڪم هوندو هوس، ۽ انهيءَ ڪم کي نعمت عظميٰ سمجهي صحبت کي ڇڏي خدمت ۾ مشغول ٿيندو هوس.

22- نقل: پاڻ فرمايائون ته مريد کي پنهنجي مرشد سان اهڙو ته رابطو محڪم ڪرڻ گهرجي ۽ همت ۽ استعداد پيدا ڪرڻ گهرجيس جو سندس ظاهري شڪل ۽ صورت به پير جي صورت جهڙي ٿي وڃي!جيئن ته هڪڙو شخص خواجه عبيدالله احرار قدس سره جو مريد هو، جنهن جي صورت خواجه صاحب جي صورت سان مشابه هوندي هئي،پوءِ جڏهن حضرت خواجه جن قدس سره هن دنيا مان رحلت فرمايائون انهيءَ مريد جي شڪل مٿجي عين صورت خواجه صاحب قدس سره جي ٿي وئي! ڪنهن شخص ڪهڙو نه چڱو چيو آهي:

تومن شدي من توشدم   تو جان شـــدي من تن شدم

تاڪس نگويد بعد زين   تـــو ديـــگـــري ومن ديگرم

يعني ته تون عين منهنجو بڻجي وئين ۽ آئون عين تنهنجو ٿي ويس، تون ساهه آهين ته آئون جسي جي مثال آهيان، يعني تون منهنجي رڳ رڳ اندر پيهي ويو آهين، پوءِ هن کان پوءِ ڪوبه هيئن ڪونه چوندو ته تون ٻيو آهين ۽ آئون ڪو ٻيو آهيان!

23- نقل: هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون ته هڪڙن ٻن عالمن جي پاڻ ۾ دوستي ۽ محبت جي واٽ هوندي هئي، انهن مان هڪڙو درويش ۽ طالب الله تعاليٰ جل شانه جو هو، جو اهو مرشد وٽان طريقي ۾ مشغول ٿيل هو. باقي ٻيو رڳو ظاهري علم سان مشغول هوندو هو، هڪڙي ڏينهن گفتگي ڪندي انهيءَ عالم فقير کان پڇيو ته تون امام اعظم رضي الله تعاليٰ عنه کي پنهنجي مرشد کان وڌيڪ پلو سمجهندو آهين يا پنهنجي مرشد کي امام صاحب رضي الله تعاليٰ کان وڌيڪ ٿو ڄاڻين؟ هن جواب ڏنو ته آئون پنهنجي پير کي امام صاحب رضي الله تعاليٰ عنه کان پاڻ لاءِ وڌيڪ ٿو سمجهان ! تنهن تي هو عالم ڏاڍو ڪاوڙجي ويو ۽ کيس جهٽڪ تنبيهه بالڪل گهٽي ڪري هڪ ٻي کان جدا ٿي اٿيا هليا ويا، ڪجھ وقت ڪانپوءِ وري ٻنهي جي دل ۾ اچي خيال ٿيو ته جيڪر هڪ ٻي کي راضي ڪيون، پوءِ جڏهن پاڻ ۾ ملاقي ٿيا ۽ گذريل رنجش بابت هڪ ٻي کان معافي وٺي راضي ٿي ويا، تڏهن ان وقت وري ان عالم فقير کان پڇيو ته تون پنهنجي پير کي حضرت امام صاحب رضي الله تعاليٰ عنه کان ڪهڙي سبب ڪري وڌيڪ سمجهندو آهين؟ فقير چيو ته هيترا سارا وره گذري ويا آهن جو مون امام اعظم رضي الله تعاليٰ عنه جو مذهب اختيار ڪيو آهي ته به منهنجي عادتن رذيلن مان ڪو ذرو به ڪونه مٽيو سٽيو! پر پنهنجي پير جي بيعت ۽ صحبت ڪئي ڪو ٿورڙوئي وقت گذريو ته هيتريون مٺيونم(خراب) عادتون منهنجون سنوارجي چڱين خصلتن سان مٽجي ويون آهن!

24- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون مرشد ڪامل جي ظاهري صورت حضرت

يوسف عليٰ نبينا وعليہ الصلوات والسلام جي پهراڻ مثال آهي! جنهن جي وسيلي حضرت يعقوب عليٰ نبينا وعليہ الصلوات والسلام کي اکين تي وجهڻ سان بصارت حاصل ٿي پئي هئي، پر شرط آهي تہ مريد کي پنهنجي مرشد سان ارادت ۽ صداقت ۽ محبت جو اهڙوئي حال هجي جهڙوڪ حضرت يعقوب عليہ السلام جو حضرت يوسف عليہ السلام جي عشق ۾ هو تہ پوءِ مرشد جي صورت ان لاءِ ساڳي قميص جي مثال آهي جو جڏهن ڪمال شوق ۽ محبت سان ان کي دل وارين اکين تي رکندو تہ اندر جي بصارت کلئي ڪيس حاصل ٿي ويندي، پوءِ هيئن چوندو، جيئن ڪنهن بزرگ چيو آهي:

بهرچہ مي نگرم صورت تو مي بينم، هر آنچہ در نظرم جملگي تو مي آئي.

يعني جنهن بہ شيءِ ۾ ڪٿي ٿو نهاريان تہ تنهنجي ئي تنهنجي صورت پيو ٿو ڏسان، منهنجي تہ نظر ۾ رڳو تون ئي تون ٿو نظر اچين.

25- نقل: هيڪرڀاڻ فرمايائون تہ دوستي ۽ محبت جي لاءِ ڪي شرط آهن، جي اهي نہ ليندا تہ دوستي ۽ محبت جي دعوا بہ رڳو ٺٺاڪ ۽ ڪوڙي دعويٰ چئبي. پهريون هي تہ عاشق پنهنجي محبوب کي سڀني صفتن ۾ اهڙو ڪري سمجهي، جو ڀانئي تہ سندس مٽ ٻيو ڪوبہ ڪونہ آهي، نہ وري انهن سهڻين صفتن ۾ ساڻس ڪو برابري جي دعويٰ ڪري سگهندو! ٻيو تہ ٻي ڪنهن بہ شي کي محبوب واري قرب ۽ محبت ۾ ڀائيوار ۽ شريڪ نہ ڪري !

ٽيون تہ ان جي دوستن سان دوستي رکي !

۽ چوٿون تہ ان جي دشمن کي دشمن ڪري ڄاڻي !

جيڪو انهن چئن شرطن مان هڪ شرط بہ بجاءِ نہ آڻيندو تہ سندس محبت جو دم ڀرڻ بالڪل ڪوڙو ۽ باطل رهندو.

26- نقل: خليفوسيد نالي منو رهندڙ ڪوڏي واقع پرڳڻي ونگن جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر سومهياڻي جي وقت حضور جن جي خدمت ۾ موڪل لاءِ عرض ڪيم، پاڻ رخصت عطا فرمايائون ۽ موڪلائڻ مهل ارشاد فرمايائون تہ، جيڪڏهن اسانجي صحبت کان غائب هجو تہ پوءِ سمهڻ مهل هڪ ٻي سان اسانجون ڳالهيون ٻولهيون ڪري پوءِ سمهندا ڪيو، تہ پوءِ گويا اسانجي حاضر مجلس جماعتن مان هوندؤ.

اي عزيز! سندن مٿيون فرمودو مبارڪ هن حديث شريف سان موافق آهي جو فرمايو اٿن تہ " من احب شيئا اکثر ذڪره" يعني جنهن شخص جو جنهن شيءِ سان پيار گهڻو هوندو تہ هو گهڻو ڪري ڳالهہ ٻولهہ بہ انهيءَ جي ئي ڪندو رهندو، پوءِ اهڙن ئي محبت وارن لاءِ بشارت آيل آهي تہ " المرءُ مع من احب" يعني

سيڪو شخص انهيءَ سان گڏ هوندو جنهن سان سندس دلي پيار هوندو!

27- نقل: عبدالله فقير ابڙو رهندڙ ديهه جهڪيجي واقع پرڳڻي امام واه جو نقل ڪري ٿو ته، پاڻ جڏهن پوئين سفر تان موٽيا درگاهه مبارڪ تي پي آيا، تڏهن وات تي ڪجهه ناچاڪائي جو اثر لاحق حال ٿي پيو هون، جنهن ڪري ضعف جي حالت زياده ٿي پئي هئي، ۽ انهيءَ ضعف ڪري فقير ڪين ڪٽ تي کنيون پي آيا، ۽ جماعت مان ڪي فقير روئي رهيا هئا. پاڻ پڇيائون ته اهي روئڻ وارا ڪهڙا آهن؟ عرض ڪيائون ته حضرتا! هڪڙو جعفر پيو جيئندو فقير آهي! پاڻ فرمايائون ته هنن ويچارن کي هاڻ نئين مان روئڻ چٽڪيو آهي!

28- نقل: غلام محمد فقير نظاماڻي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ هن عاجز جي گهر زيارت ڪرائڻ لاءِ تشريف فرما ٿيا ان وقت منهنجو نينگر محمد حسن نالي گهر ۾ حاضر نه هو. جڏهن پاڻ اٿيا تڏهن محمد حسن اچي نڪتو مون کيس ٻانهن مان وٺي طريقي عالي ۾ داخل ڪرڻ يعني ذڪر وٺڻ لاءِ حضور مبارڪ ۾ اچي حاضر ڪيو مانس. پاڻ کيس پنهنجي نزديڪ ويهاري تلقين جي لاءِ تيار ٿيا. ان وقت نينگر ٻاراڻي عادت موجب پنهنجو منهن هيڏانهن هوڏانهن ڦيرائڻ ۽ نهارڻ لڳو. پاڻ دل حاضر ڪرائڻ لاءِ پنهنجن هٿن مبارڪن سان ڪن مان جهلي تلقين فرمايائون پوءِ جڏهن اهو نينگر وڏو ٿيو تڏهن سندس شادي جي نسبت پنهنجي برادري ۾، جي اهي مڙئي حضرات نقشبندين جا مريد هئا. ڪرائي سون. انهن هڪڙي پيري کيس چيو ته تون به اسانجي مرشدن جي طريقي ۾ داخل ٿي سندن مريد ٿيءُ پوءِ ان تي نينگر کي ڏاڍي چڙ لڳي ۽ چيائين ته اجان حضور جن جو اهو ڪن پڪڙڻ مونکان وسربوئي نه آهي، جو پنهنجن هٿن مبارڪن سان مونکي ڪن مان ورتو هئائون، سو آئون ٻين جو مريد ڪٿي ٿي سگهندس ائين چئي ڪاوڙ کان گهر ڇڏيون هليو ويو.

اي عزيز! انهي ڳالهه جي موافق بزرگ محمد عارف ٺٽيي جو نقل به شاهد حال آهي جو ان بزرگ کان پنهنجي زباني منقول آهي ته جڏهن آئون ننڍي ڄمار جو هوس. تڏهن پنهنجن مائٽن جي واتان جي جناب شاهه عبداللطيف ڀٽائي قدس الله تعاليٰ سره الاقدس جا مريد هئا. جناب شاهه صاحب جي واڪاڻ ۽ تعريف گهڻي کان گهڻي ٻڌندو هوس. ۽ سندن ڪرامتن ۽ ساراهه جون ڳالهيون حد کان وڌيڪ ڪندا هئا. پوءِ اهي ڳالهيون ٻڌي آئون چوڪراڻپ ڪري سمجهندو هوس ته جناب شاهه صاحب جن ڪي وڏا ماڻهو ۽ ڪائي بي مثال وڏي شيءِ هوندا. پوءِ هيڪر پاڻ اسانجي ڳوٺ تشريف فرما ٿيا هئا. ۽ سيڪو شخص خوشيءَ کان ڪلندو ڊوڙندو وڃي پيو خدمت ۾ حاضر پيو ٿئي. پوءِ آئون به پنهنجي پيءُ سان گڏجي

سهندن خدمت ۾ حاضر ٿيس. ۽ ننڍڙائپ ڪري ۽ ٻاراڻي ڪم حوصلگي پاران پنهنجي ٻيءُ ڪي چوڻ لڳس ته بابا! توهان شاهه صاحب جن جي هيتري قدر واکاڻ ۽ ساراهه ڪندا هيؤ. پر هي به ته ماڻهو آهن، ٻي ته ڪا به شيءِ ناهن. شاهه صاحب جن منهنجي انهي ٻاراڻي ڳالهه کان مرڪي ۽ فرمايائون ته اي ڇوڪرا! آئون ماڻهو آهيان؟ مون جواب ڏنو ته هائو سائين، اوهان ماڻهو آهيو. پاڻ فرمايائون ته هينئر مونکي خوب طرح ڏسي ڇڏ جو جيئن ٻي هنڌ مونکي ڏسين ته سڃاڻي وٺين. مون چيو ته چڱي طرح ڏسي ڇڏيم. اوهان کي جتي ڏسندس سڃاڻي وٺندس. پوءِ ڪجھ وقت کان بعد جناب شاهه صاحب قدس الله تعاليٰ سره الاقدس هن دنيا فانيءَ مان رحلت فرمائي ويا. جڏهن مخدوم عبدالرحيم گرهوڙي عليہ الرحمة منهنجي ماروٽ سان نڪاح ڪرڻ فرمايائون، تڏهن اسانجي مائٽن ۾ تشريف فرمائيندا هئا ان وقت فقيرن جي جماعت سندن خدمت ۾ مٿي ۽ پيرن اگھاڙي جوش خروش سان روج راڙي ۾ هوندا هئا ۽ آئون به سندن جماعت ۾ وڃي داخل ٿيندو هوس ۽ مخدوم صاحب جن به ڏاڍو قرب ۽ توجه مون مسڪين جي حال سان روا رکندا هئا جو ٻه ٽي ٽي مهينا پاڻ کان جدا نه ڇڏيندا هئا. تڏهن به سندن رابطي جو ڪو اثر منهنجي دل ۾ جائگير نه ٿي سگھيو. پر جڏهن به ڪجھه اندر ۾ مخدوم صاحب جن جي رابطي جو اثر پهتو ٿي ته هڪ دم حضرت شاهه صاحب قدس سره جي صورت جو غلبو ٿي ويو ٿي ۽ ٻهرين رابطي کان پير ٻاهر نه ٻي ڇڏيائين.

29- نقل: هيڪرپاڻ نقل بيان فرمايائون ته هڪڙي شخص پنهنجي مرشد جي خدمت ۾ عرض گذاريو ته حضرتا! جڏهن اوهان کي الله تبارڪ وتعاليٰ جل شانه جو حضور حاصل ٿئي ان وقت هن عاجز کي به ياد فرمائڻ جي عنايت ڪندا. مرشد سندس جواب ۾ فرمايو ته اهو اهڙو وقت آهي جو اتي پنهنجو وجود به ڪونه ٿو رهي،پوءِ جنهن هنڌ مونکي پنهنجو وجود ئي ڪونه رهندو، اتي تون وري ڪٿان ياد پونديم! پر تون انهيءَ وقت جو فيض طلب ڪر. مريد عرض ڪيو ته حضرتا! انهي وقت وارو فيض ڪهڙي طرح نصيب حال ٿيندم؟

بزرگ فرمايس ته انهيءَ مهل پنهنجي دل سان اسان ڏانهن متوجه ره، ته اهو فيض خود بخود توتي پرت ڪندو:

آگر ڪيو اچن سڄڻ ساوڻ مينهن جان،
پاسي تن وسن جي سپ جماندر سڪيون،

پرجي ان وقت تون منهنجي اندر ۾ ايندين ته پوءِ انهي وقت کان وڌيڪ مون لاءِ ٻيو ڪو ٻڇڙو ۽ خراب وقت ڪونه هوندو.

30- نقل: عبدالله فقير ابڙو رهندڙ ديهہ جهڪيجيءَ جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ قلات جي سفر تي پيا اسڙيا. آئل فقير جو هميشہ سفر ۾ حضور جن سان همرڪاب هوندو هو، تنهن کي البت سفر ۾ هلڻ جو خيال ڪونہ هو، پوءِ جڏهن پاڻ سوار ٿي روانا ٿيا. تڏهن اهو فقير پوئتان بيهي نهارڻ لڳو، جڏهن سندس نظر کان گهوڙا غائب ٿي ويا، تڏهن فقير کي اچي جوش ورتو ۽ بي اختيار روئي وٺي پوئتان پڳو، درياءَ جي پتڻ تي اچي حضور مبارڪ ۾ حاضر ٿي بغلگيري جي شرف کان مشرف ٿيو. ۽ بغلگيري ڪندي هي بيت عرض رکيائين.

داغ تنهنجو دا سڙا جيري مٿي جن،

تون ڪيئن مٿان تن چنيسر چت ڪٽين،

پاڻ پنهنجي مٺي زبان سان فرمايائونس تہ اي يار! اسين اوهان تي اوهين راضي آهيون، جي هنڙي پيا رهو تہ بہ چڱو، ۽ جيڪڏهن سفر جي قوت ساري سگهو ۽ اسان سان گڏ هجو تہ بہ چڱو.

31-نقل: خليفو ميان اميد علي، محمد حسين فقير نظاماڻي نواب قلعي سبزل کان نقل ڪري ٿو تہ محمد حسين چيو تہ هڪڙي رات ڪنهن رستي کان پيا آيا سون، سانجهي نماز هڪڙي هنڌ ادا ڪري واڻ سان هلندي سواري تي ذڪر ڪندا پيا آيا سون، تہ اينتري ۾ هڪڙو فقير جو پيرسائين جن جو مريد هو پيلي مان ڊوڙندو اسان وٽ آيو ۽ ڪجهہ ڪير بہ جو پاڻ سان آندو هئائين اسانکي اچي پيارڀائين ۽ چيائين تہ آئون اوهان جو ذڪر ٻڌي بيقرار ٿي اوهان وٽ ڊوڙندو آيو آهيان. محمد حسين ٿو چوي تہ پوءِ اها ڳالهہ سندن حضور مبارڪ ۾ عرض گذار ڪئي سون، پاڻ جواب ۾ فرمايائون تہ، نسبت واري مريد جي نشاني اها آهي جو جتي بہ پنهنجي همر مرشد مريد کي ڏسندو تہ سندس دل ڇڪجي ويندي.

32- نقل: هڪڙي معتبر راوي کان منقول آهي، ان چيو تہ هيڪر مون سندن خدمت مبارڪ ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! قرآن شريف جو هڪڙو سيپارو پڙهيو اٿم. چوان ٿو تہ جيڪر اڳتي پڙهان!

پاڻ فرمايائون تہ قرآن شريف گهڻو ئي پڙهيئي توکي ڪپي تہ رابطي ڏانهن پنهنجي دل رجوع ڪر.

33- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ فرمايائون پي تہ مريد جيڪڏهن پنهنجي مرشد کي پنهنجي ويساهہ ۾ ولي ڪامل ڪري ڄاڻندو تہ پاڻ بہ ڪماليت کي پهچي ويندو ۽ جيڪڏهن مرشد کي مڪمل ڪري سمجهندو تہ پاڻ بہ مڪمليت جي درجي کي پهچندو ۽ جيڪڏهن مرشد کي مربي ڪري ڄاڻندو تہ، پاڻ بہ مربيت جو درجو ماڻيندو مطلب تہ مرشد کي

جهڙي بہ اعتقاد سان دل جو منهن سامهون رکندو تہ پاڻ بہ اهوئي ٿي پوندو. پر اهو عقيدو پنهنجي دل اندر لحاظ ۾ رکي، زبان تي نہ آڻ گهرجيس ۽ شريعت جي حد کان تجاوز نہ ڪرڻ کپيس

34- نقل: هڪڙي پرده نشين عورت قوم نظاماڻي فقيرن جي رهندڙ سالاري جي نقل ٿي ڪري تہ، هيڪر پاڻ اسانجي ديهہ ۾ تشريف فرمائياهئا. پوءِ جڏهن زيارت ڪرائڻ لاءِ اندر حاويلي ۾ آيا، تڏهن اتي هڪڙي عورت سندن خدمت ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! دعا ڪيو تہ الله تبارڪ وتعاليٰ حاصل ٿئي. پاڻ مون ڏانهن اشارو ڪري فرمايائون تہ فلاڻي مائي کان پڇو الله تبارڪ وتعاليٰ ڪٿي آهي؟ مائي چوي ٿي تہ مون عرض ڪيو تہ مون سائين جن کان سواءِ اڳ ڪونہ ڏٺو. پاڻ فرمايائون تہ اسان وري پنهنجن مريدن کان سواءِ اڳ ڪونہ ڏٺو سون. تڏهن مون عرض ڪيو تہ ڪن ڪن وقتن ۾ اوهان ڪي بہ ڪونہ ٿي ڏسان.

پاڻ فرمايائون تہ ڪجهہ سمنڊ جي ڦيڻ نظر ۾ اچئي ٿي؟ مون عرض ڪيو تہ حضرتا! سمنڊ جي ڦيڻ اهو ڏسندو جيڪو جهاز ۾ چڙهيل هوندو، جهازي گم ٿي ويو تہ پوءِ ڪير هوندو جو ڏسي سگهندو. پاڻ فرمايائون تہ سچ چيئي، پوءِ هي بيت شاهہ عبداللطيف قدس سره جو فرمايائون:

ٽبي ڏيئي تار ۾	**وجان جان پيهي،**
نڪي ملڪ نڪي	**فلڪ نڪي اسينئي،**
اسين ڳوليون جنهن کي	**اسين پڻ سيئي،**
وائي اي پيئي	**تہ هيڪوئي هڪ ٿيا.**

پاڻ فرمايائون تہ گهوڙي جي واڳ سوگهي جهلجانءِ جو اتان گهٽائي پوئنتي موٽي وياآهن. مون وري عرض گذاريو تہ حضرتا! آئون اتي نہ پڙهڻ سان وئي آهيان، نہ ٻڌڻ سان منهنجي گهوڙي جي واڳ اوهان جي هٿن ۾ آهي، پوءِ وري پاڻ هي بيت فرمايائون.

ڪنڌي ڪلن وچ ۾	**جوڙي هٿين جن،**
تهان پوءِ تن پرين	**ڪڏڻ واري ڪانہ ڪئي.**

فصل چوٿون

مرشد جي مريد سان دوستيءَ بابت

1- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ پاڻ کيترن ئي ڪمن ۾ گهڻا ڀيرا مون سان صلاح ۽ مصلحت ڪري هڪڙي ڳالهہ تي اتفاق ڪندا هئا ۽ ان ڪانپوءِ هي مصرعو زبان مبارڪ سان فرمائيندا هئا:

دودل يک شوند بشکنند کوه را

يعني: بہ دليون اتفاق ڪري هڪ ٿي پونديون تہ جبل کي بہ ڏاري وجهنديون.

2- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر مون سندن خدمت فيض درجت ۾ موڪل لاءِ عرض گذاريو. پاڻ جواب ۾ مثال بيان فرمايائون تہ هڪڙي پير کي پنهنجي ڪنهن مريد سان تمام قرب ۽ دل جي يڪجهتي هوندي هئي . پوءِ جڏهن اهو مريد پنهنجي مرشد جي خدمت ۾ حاضر ٿيندو هو تڏهن پير روئي ڏيندو هو. پر جڏهن اهو مريد پنهنجي پير ڀلاري کان موڪل گهرندو هو تڏهن سندس پير ڏاڍو فرحتناڪ ۽ خوش دل ٿيندو هو. هيڪر ان مريد پنهنجي مرشد کان انهي روڄ ۽ خوشي جو سبب پڇيو؟ پوءِ سندس پير جواب ڏنو تہ اي يار! جنهن مهل تون ايندو آهين ان وقت تنهنجو وڃڻ ياد پوندو اٿم ، تنهن ڪري روئي ڏيندو آهيان، پر جڏهن موڪل گهرندو آهين تڏهن وري تنهنجي موٽڻ جو وقت ياد ايندو اٿم تنهن ڪري خوش ٿيندو آهيان.

3- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر پاڻ وار مبارڪ جي زيارت لاءِ روهڙيءَ شريف ڏانهن هلڻ جو ارادو فرمايائون آئون بہ ان وقت حضور ۾ حاضر هوس. پاڻ مونکي فرمايائون تہ تون بہ اسان سان گڏ هل. مون عرض ڪيو تہ حضرتا! آئون ڪڏهن بہ زيارت مبارڪ لاءِ ڪونہ ويو آهيان. هينئر اوهان جي ارشاد موجب رڪيب سان گڏ آهيان. اڄ حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي هجرت کي تيرهون سن گذري رهيو آهي. تہ حضرت سرور ڪائنات صلي الله عليہ وآله وسلم جي رويت مبارڪ حاصل ڪرڻ ڪانسواءِ رڳو حضور جن جي رويت مبارڪ سان ايمان آندو اٿم. پوءِ پاڻ جڏهن روهڙيءَ ۾ تشريف فرمائيا تڏهن زيارت جي وقت پاڻ منهنجو هٿ پنهنجي هٿ مبارڪ ۾ ورتائون. خلق جو وڏو انبوهہ هو.

گوڙ جي ڪري صاحبزادو والاتبار ميان محمد حسين شاهہ عليہ الرحمة تمام اڇي تنگ ٿيا . مون صاحبزادي سڳوري کي ڪٽي هنج ڪنيو. اجرڪ جو ڪپڙو جو منهنجي ڪلهن تي هو اڪثر اهو ڪلهي کان سرڪيو، ماڻهن جي پيرن هيٺان پيو اچي وڃي، مون دل ۾ چيو تہ جيڪڏهن اهو اجرڪ اهڙي طرح سلامت منهنجي هٿ ۾ رهيو تہ هن وقت وار مبارڪ جي اڳيان نذراني طور پيش ڪري ڏيندس پوءِ صاحبزادي کي بي هڪ فقير کي ڪٽي ڏنم ، حضور جن مون مسڪين جو هٿ وني زيارت لاءِ پنهنجي پرسان ڪٽي ويهاريائون. زيارت جي شرف حاصل ڪرڻ بعد اهو اجرڪ اتي نذر طورپيش ڪيو ويو.

فصل پنجون

مرشد جو مريد کان آزمائش وٺڻ بابت

1- نقل: حافظ زين الدين عليہ الرحمة جو حضرت ميان صاحب جن قدس الله تعاليٰ سره الاقدس جي کاملن مريدن مان هيو، سو ڳالھہ ڪري ٿو تہ هيڪر حضرت ميان صاحب جن قدس سره سان گڏ کھڙن جي ڳوٺ ڏانهن ويو هوس. واٽ تي هچاري ڪنب مان سيٽاهن تي تري لنگهي وياسون. پوءِ جڏهن اتان ٿي موٽي درگاه مبارڪ ڏانهن مراجعت فرمايائون. تڏهن وري بہ ان ڪنب مان سيٽاهن تي ترندا پي آياسون. جڏهن وچ ۾ آياسون، تڏهن پاڻ فرمايائون تہ اي حافظ! اسان جي سيٽاھہ جي ڳنڍ ڪلي پئي آهي تنهن ڪري پنهنجي سيٽ ڪيدي مونکي ڏي. آئون سندن وبجهو وجي عرض ڪيم تہ حضرتا! اڃو تہ ٻئي ڄڻا هن هڪڙي سيٽاھہ تي ترندا هلون. ڇو تہ سيٽ بالڪل مضبوط آهي. پاڻ فرمايائون تہ بس اسان پنهنجي سيٽاھ محڪم ڪري ورتي آهي. ڪنهن مدت کانپوءِ معلوم ٿيو تہ اهو سندن فرمائڻ امتحان لاءِ هو پر مونکان ڪجھہ نہ ٿي سگھيو.

2- نقل: وري بہ ساڳو حافظ صاحب نقل ڪري ٿو تہ هيڪر حضرت ميان صاحب جن قدس سره جي خدمت اقدس ۾ ويٺا هئاسون تہ صاحبزادو سڳورو جو حضرت مرشد مربي روضي ڌڻي قدس سره کان وڏو ۽ سندن همنام هو سو جهولي ۾ ٻير وجهيو اچي حضور مبارڪ ۾ سامهون ويٺو. حضرت ميان صاحب جن قدس سره منهنجي آزمائش لاءِ صاحبزادي سڳوري کي ڪاوڙ سان فرمايائون ٻير اڇلائي ڇڏ، ٻي ڀيرا فرمايائونس مگر صاحبزادي ٻير نہ اڇلايا. ۽ عاجزي ۽ نياز جي اکين سان ڏانهن نهاريندو رهيو. پوءِ مونکي فرمايائون تہ حافظ ٻير وٺ، مون بہ ٻيرا ادب ۾ رهيس. ٽيئن ڀيري جوش سان فرمايائون تہ نينگر کان ٻير وٺي ڇڏ. تڏهن مون اٿي صاحبزادي سڳوري کان ٻير وٺي ڇڏيا. پر انهي بي ادبي کان اڄ ڏينهن تائين شرمندائي ڪري ڪنڌ مٿي نہ ٿو ڪٽي سگهان. مناسب ائين هو تہ امر هوندي بہ ادب جي واڳ هٿان نہ ڇڏيان ها، ڇو تہ صاحبزادو سڳورو بہ تہ سائين جن جو جزو هو.

3- نقل: يعقوب فقير ذات جو دل نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ سومهياڻي نماز کان پوءِ مسجد شريف ۾ ويٺا هئا ۽ ڪن مجذوب سالڪن جي جماعت بہ حضورم آڏو حاضر هئي، پاڻ انهن ڏانهن خطاب ڪري فرمايائون تہ اي فقيرؤ! توهان اسان ڪانسواءِ ٻي ڪنهن جي بہ متابعت نہ ڪجو. حاجي مينهن فقير عرض ڪيو تہ حضرتا! اسين اوهان جي ذات اقدس ڪانسواءِ ٻي ڪنهن کي سڃاڻو بہ ڪونہ. پاڻ فرمايائون تہ جيڪڏهن آئون ڪنهن جو تابع ٿي پوان تہ اوهان بہ ٿيندؤ يانہ؟ فقير مٿئين عرض ڪيو تہ اسين تابع ڪونہ ٿينداسون. پاڻ فرمايائون تہ جيڪڏهن آئون حڪم ڪيان تہ پوءِ؟ فقير مٿين عرض گذاريو تہ جيڪڏهن سائين جن امر فرمائيندا تہ حڪم موجب ڪافر کي بہ سجدو ڪنداسون.

باب ڇهون
هن ۾ پنج فصل آهن
فصل پهريون دنيا ۽ دنيا جي طالبن جي مذمت بابت

1-نقل: هيڪر پاڻ صحبت جي وقت بيان فرمايائون ته ڪو ڪفارن جو ملڪ هو تنهن ۾ اصل کان رسم هوندي هئي ته جيڪو ماڻهو منجهان مري ويندو هو ته ان ميت کي نوان ڪپڙا پارائي هڪڙي جاءِ ۾ جا خاص مردن لاءِ تيار ڪئي وئي هئي وجي وهاري ايندا هئا ۽ انهن مُردن واري جاءِ جي پرسان ٻي هڪڙي جاءِ به نهرايل هئي سا وري هن لاءِ ته جڏهن ڪو شخص نئين شادي ڪندو هو ته پنهنجي رسم موجب ڪنوار کي ڪپڙا لٽا پارائي سينگاري انهي جاءِ ۾ وهاري ايندا هئا ۽ گهوٽ کي رات جي وقت انهي جاءِ جي ويجهڙائي ۾ وٺي روانو ڪري ڇڏيندا هئا. اتفاقا هڪڙي پيري ڪنهن شخص شادي پي ڪئي ۽ پنهنجي دستور موجب ڪنوار کي انهي جاءِ ۾ وهاري آيا. جڏهن رات ٿي تڏهن مڙس کي انهي جاءِ ڏانهن روانو ڪيائون. پر اهو گهوٽ ڪو انهي ڏينهن شراب ۾ پرٽي بدمست ۽ بي خبر ٿي پيو هو. وري مٿان رات جي اونداهي به ڏاڍي هئي سو نشي ۾ ڪنوار واري جاءِ جو رستو ڀلي مُردن واري جاءِ ۾ وڃي نڪتو. انهي ڏينهن کان اڳيرو ڪا ڪراڙي زال مري وئي هئي. تنهن کي به ڪپڙا نوان پارائي اتي وهاري ويا هئا. هن بدمست نشي ۾ ڄاتو ته اها منهنجي نئين ڪنوار آهي سو ان کي ڏسي ساري رات سندس صحبت ۾ مشغول رهيو ۽ انهي ڊونڊ جي گندگي ۽ ڪن سان سندس ساروئي بت غليظ ٿي پيو، جڏهن ڏينهن ٿيو ۽ نشو به لٿس تڏهن اجا ڪٿي نهاري ڏسي ته مار! هي ته ڪنوار ناهي ڪنهن ڪراڙي زال جو ڊونڊ آهي جنهن سان پنهنجا ڪپڙا لٽا ۽ سڄو بت ڪن ڪري ڇڏيو اٿم، اهو حال ڏسي ڏاڍو خوار خراب ۽ پشيمان ٿيو. ۽ اهڙو بدحال ٿيو جو پاڻ مان پاڻ کي پٽي قي اچيس.

پوءِ پاڻ فرمايائون ته اهڙي طرح هي جهان به اونداهي رات جي مثال آهي ۽ ڪنوار مان مراد آهي معرفت حق تعاليٰ جل شانه جي ۽ ڪراڙي عورت جي ڊونڊ مان مقصود آهي دنيا، جيئن ته حديث شريف ۾ به وارد ٿيل آهي ته " الدنيا جيفة وطالبها ڪلاب" يعني ته دنيا آهي ڊونڊ ۽ ان جا طالبو آهن ڪتا! پوءِ جن شخصن کي دنيا جي دوستي جو نشو مٿي ۾ ويٺل هوندو سي انهي بدمست گهوٽ وانگر ڪنوار يعني معرفت الاهي ۽ بيڪار رن جي ڊونڊ يعني دنيا ۾ سڃاڻو نه ڪري سگهندا. پر هن گندي ڊونڊ جي گندگي ۽ ڪن جي سڌ تڏهن پوندن جڏهن قيامت واري سوجهري هيٺ پنهنجو پاڻ گند سان آلودو ڏسندا.

دنيا آن قدر ندارد که برو رشک برند باوجود عدمش راغم بيهوده برند

يعني: دنيا جو قدر ايترو ڪٿي آهي جو ان لاءِ ڪنهن ٻي تي ريس ڪجي يا وري ان جي

هجڻ يا نہ هجڻ ڪري بيهودو ڏک ڪجي.

2- نقل: هيڪر پاڻ جماعت ساڻ ويناهئا پوءِ حاضر مجلس ماڻهن ڏانهن نظر فرمائي هي حديث شريف پڙهيائون. " الدنيا جيفة و طالبها كلاب" يعني دنيا ڍونڍ آهي ۽ ان جا طالب آهن ڪتا. پوءِ پاڻ جماعت کان پڇيائون تہ ڍونڍ کي تہ ٻيا حيوان ۽ پرندا يعني ڳجهون، سرٽيون، ڪانءُ، وغيره بہ کائن ٿا تڏهن بہ پاڻ ڪريمن صلي الله عليہ واٰلہ وسلم جن دنيا جي طالبن کي خاص ڪتن سان نسبت ڏنائون نہ ٻي جانور سان، تنهنجو ڇا سبب؟ فقيرن مان ڪنهن بہ ورندي ڪانہ ڏني، پوءِ پاڻ فرمايائون تہ ٻيا ڪل جانور پوءِ ڀلي هجن يا درندا مگر مڙئي ڍونڍ کي گڏجي کائيندا آهن ۽ پاڻ ۾ جهيڙو جهڳڙو ڍونڍ لاءِ نہ ڪندا آهن پر ڪتي حريص کي اهڙي بد عادت آهي جو اڪيلوئي ڍونڍ کي کائيندو آهي ٻي ڪنهن ڪتي کي پاڻ وٽ ڇڏڻ تہ نهيو پر ويجهو اچڻ بہ نہ ڏيندو آهي. پر جيڪو اچي نڪرندو يڪدم پاڻ ۾ جهيڙو جهڳڙو ڳنڍي وجهندا ۽ تيستائين آرام نہ ڪندا جيستائين هڪڙو انهن مان هار کائي ڍونڍ جي پچر ڇڏي سمورو ٻي جي حوالي نہ ڪري ويندو. ڪنهن شاعر سچ چيو آهي:

چون سگان بر جيفہ مي آيند جمع، هريکي دارد بخوردن لحم طمع

يعني جڏهن کي ڪتا ڍونڍ تي گڏ ٿيندا تہ پوءِ هرهڪ اها طمع ڪندو تہ جيڪر آئون اڪيلوئي اهو ڍونڍ کاوان ٻي کي ويجهو بہ نہ اچڻ ڏيان:

ضد ميگيرند بايکديگران زعمها دارند باخود درميان

پوءِ هرهڪ ٻي جو دشمن بڻجي ويندو ۽ پاڻ ۾ بدگمانيون ۽ جهيڙو فساد ۽ دشمني اچي مچائيندا.

3- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ ڪو ڪتو هو تنهن کي هڪ پراڻو هڏو هٿ لڳو سو ان کي وات ۾ جهليون هڪڙي پاڻي جي چشمي مان اچي لنگهيو. جڏهن سندس نظر پاڻيءَ تي پيئي تڏهن پنهنجو اوليڙو ڏسي ڀانيائين تہ ڪو ٻيو ڪتو هڏو وات ۾ جهليون پاڻيءَ مان ٿو وڃي. تنهن تي ڪاوڙجي انهي هڏي کسڻ لاءِ مٿس حملو ڪيائين جيئن ڪاوڙ مان گونرجي چڪ پائڻ لاءِ وات پٽي مٿس حملو ڪيائين تيئن امالڪ سندس وات وارو هڏو بہ وڃي پاڻي ۾ پيو. اهو حال ڏسي ويچارو حيران پريشان ۽ مايوس ٿي وري اچي پڪ تي سهڙيو، ساڳو اهڙوئي حال آهي دنيا جي طالبن جو:

حال دنيا سربسر پرسيدم از فرزانہ
گفت يا خوابي ست يا بادي ست يا افسانہ
حال اورا باز گوکو دل بہ بندد اندرو
گفت يا غولي ست يا ديوي ست ياديوانہ

يعني تہ دنيا جو سمورو حال هڪڙي سياڻي کان وبهي پڇيم پوء ان ڏاهي مونکي جواب ڏنو دنيا کي سمجهہ تہ خواب آهي جو اجهو ٿو موت ان کان سجاڳي. ڪرائي يا هواء آهي جو گذرندي ويرم ٿي ڪانہ ڪندي يا وري آڪاڻي ڪري ڇاڻ جو اجها ڪ اجها پوري ٿي. تڏهن پڇيو مانس تہ پلا جيڪو ان ۾ پنهنجي دل ڦاسائي تہ ان بابت بہ تہ ڪي ٻڌائيم، جواب ڏنائين تہ اهڙو نامعقول ماڻهو يا تہ ماڻهو ٿي نہ آهي ڪو غول، يعني ممڙو آهي جو ويراني کي پنهنجو وطن سمجهيو اٿس يا شيطان آهي جو آخرت تان هٿ ڌوئي ويٺو آهي يا وري ڪو صفا ديوانو آهي جو پنهنجي نفعي نقصان ۽ دنيا جي گندگي ۽ بي وفائي جي ڪابہ خبر ڪانہ اٿس.

پاڻ وري فرمايائون تہ اي يارو! هي دنيا برف جو ڍڳ وانگر ڪري ڇاڻو. پوء ڪوبہ داناءُ ماڻهو برف جي مٿان بهار جي مند ۾ گهر نہ ناهي وبهندو ڇو تہ بهار کان پوء سنت ٿي ساوڻ جي گرمي شروع ٿي ويندي جنهن ۾ نہ برف رهندي نہ برف تي ٺهيل گهر ۽ نہ ڪي گهر جو ناهيندڙ.

4- نقل: هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ هڪڙي ڪتي کي ڪو پراڻو هڏو هٿ آيو جنهن کي ڪٽي اچي چباڙڻ ويٺو ان هڏي تي ٻيو تہ ڪي بہ ڪين هو پر رهندو اهو سڪو هڏو سندس ڏند جي پاڙ ۾ چبي پيو، جنهن ڪري ڏندن مان اچي رت چٽڪيس جنهن سان اهو هڏو ساروئي رت سان پرجي پيو. ڪتي نادان سمجهيو تہ ماڙڪا عمدي غذا هٿ آئي اتم تيئن زور سان ان کي چباڙڻ ۽ چٽڻ لڳو پر هو مت ماربل ايترو نہ پيو سمجهي سگهي تہ هي ڪو منهنجي ئي ڏندن جو رت آهي، جنهن کي ويٺو چٽيان، پوء فرمايائون تہ ساڳوئي مثال اهل دنيا جو آهي، جو انهيءَ پراڻي هڏي دنيا واري جي چٽڻ ۾ رڌل آهي، انهي هڏي ۾ بي تہ ڪا حاصلات ڪانہ آهي. پر پنهنجي رت چوسڻ کي جنهن مان مراد آهي دنيا جي حرص ۽ ڳڻتين ۾ پاڻ کي ڳارڻ ۽ جوکن ۾ وجهڻ وڏي نعمت سمجهي ويٺا آهن:

سگ دون همت استخوان جويد بچہ شير مغز جان جويد

يعني تہ ڪتو بد همت رڳو هڏا وتندو ڳوليندو پر شينهن جي همت وارا آهن سي ، ساهدار جو مغز ڳوليندا ، باقي هڏن ڏانهن التفات ئي ڪونہ رکنداآهن.

5- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ ڪا عورت هئي تنهنجي پنهنجي سس سان اصل ڪانہ پيئي هئي. تنهن ڪري هميشہ ساڻس جهيڙو جنگ ڪندي رهندي هئي. سندس سس ويچاري تمام پوڙهي ۽ ضعيف هئي، پوء هڪڙي ڏينهن انهي عورت مڙس کي چيو تہ هن گهر ۾ يا تنهنجي ماءُ رهندي يا آئون رهنديس. جيڪڏهن منهنجي خواهش اٿئي تہ پنهنجي ماءُ کي هتان ڪڍ نہ تہ آئون ڪنهن طرف منهن ڪيو هلي ٿي وڃان. ماڻس ويچاري بہ روز

روز جي جهيڙن کان کڪ ٿي پيئي هئي. غريب هئي ٻه اوهين قبر جي ڀڪ تي، سو پٽ کي چيائين ته مونکي هتان کڻي جتي وڻئي تتي اڇلائي اچ، پرآئون ٻه هت وڏيڪ ٽڪي نه ٿي سگهان. هوزن مريد جو اڳ ئي تيار هو، پنهنجي ماءُ کي اتان وٺي هڪڙي بربيابان ۾ اچي اڇلايائين، جتي شينهن بگهڙن ۽ ٻين درندن کانسواءِ ڪا آبادي ڪانه هئي دل ۾ خيال هجيس ته هي پوڙهي مري ٿي ساهه ۾ پاڻهي ڪونه ڪو درندو کائي ماري ويندس. هن جي دفن ڪفن جي خفي کان آزاد ٿيندس . آخر هي ماءُ کي ان مرن جي آستاني ۾ ڦٽو ڪري رات جو موٽي گهر آيو. جڏهن صبح ٿيو تڏهن هن خيال سان ته ڪراڙي کي ته جانور کائي وياهوندا پر جي ڪي اتي هڏڙا بچياهجن ته اهي وجي دفن ڪري اچان. اتان هلي اچي بر ۾ نڪتو جتي ماءُ کي ڦٽو ڪري ويو هو اتان ڏسي ته سندس ماءُ جيئري جاڳندي ويٺي آهي ۽ ڍور ڍڳا ۽ مال متاع سندس آسپاس ڪوڙ وتي چرندو ڦرندو. هي حيران ٿي ويو ۽ ماءُ کان حقيقت پڇيائين ته ههڙي خوفناڪ رڻ ۾ شينهن بگهڙن کان ڪيئن بچي رهي آهين. ۽ هي هيترو سارو مال ڪٿان آيو آهي؟ رات جي ساري ڳالهه مونکي بيان ڪري ته ٻڌاءِ. هن وبچاري جڏهن جواب ڏنس ته اي پٽ ! ساري رات آسمان مان سڏ پي آيو ته اي ڪراڙي! هي ڪلئي مال توکي ڏنو اٿئون. هاڻي اهو مال جو تنهنجي ملڪيت آهي وٺي ڪاهي وڃ. هو شخص اها ڳالهه ٻڌي حيران ٿي ويو. پوءِ پنهنجي ماءُ کي انهيءَ مال سميت وٺي پنهنجي گهر موٽي آيو. سندس گهر واريءَ جو ڏٺو ته اهڙي خوفناڪ رڻ مان سلامت موٽي اچڻ سان گڏ هيترو سارو مال ٻه وٺي آئي آهي. سو مڙس کي چوڻ لڳي ته جڏهن تنهنجي ڪراڙي ماءُ کي هيترو مال ڏنو اٿن تڏهن منهنجي ڪراڙي امڙ کي ٻه وٺي وڃي اتي ڇڏي اڇُ ته ڀل هوءَ ٻه مال وٺي اچي. ڇو ته هو ڪا تنهنجي ماءُ کان گهٽ ڪانه آهي بلڪ اميد آهي ته تنهنجي ماءُ کان ٻه منهنجي ماءُ زياده مال وٺي ايندي. هونادان مڙس ٻه زال جي چوڻ تي طمع ۾ پئجي ويو ۽ مال جي وٺڻ لاءِ پنهنجي سس کي وٺي وڃڻ لاءِ تيار ٿي ويٺو:

بدوزد شره ديده هوشمند درآرد طمع مرغ وماهي ٻه بند

يعني دنيا جو حرص داناءَ جون اکيون پوري ڇڏيندو آهي. پوءِ انڌا ڏنڌ ڪري وجي ڪنهن هلاڪت واري کڏ ۾ ڪرندو. ڏسو ته اها دنياوي طمع ئي آهي جو پکين کي ڦاهين ۽ مڇيءَ کي ڪنڍيءَ ۾ قيد ٿي ڪرائي ڇڏي.

آخر هو شخص پنهنجي سس کي اتان وٺي ساڳي انهيءَ بر خون خوار ۾ ڇڏي موٽي آيو. هي اها سڄي رات پنهنجي گهر ۾ جاڳندو رهيو ۽ صبح جي انتظار ۾ ننڊ ڪانه آيس. جڏهن ڏينهن ٿيو تڏهن هن آسري تي ته منهنجي سس کي ٻه امڙ وانگر ڄهو مال مليو هوندو. خوش ٿيندو گهر مان نڪري اوڏانهن روانو ٿي ويو. اتي وڃي ڇا ڏسي ته سندس سس کي درندن جانورن ڦاڙي ٽڪر ٽڪر ڪري کائي ڇڏيو آهي. ڪي هڏڙا سڏڙا اتي پياآهن نه ته ٻي سموري هضم ڪري ڇڏي

اٿن اهو حال ڏسي ڏاڍو حيران پريشان ۽ مايوس ٿي پنهنجي گهر ڏانهن موٽيو ۽ اهي هڏا بہ پاڻ سان کنيو آيو جي اچي پنهنجي زال کي ڏيکاريائين ۽ حقيقت بہ ساري بيان ڪري ٻڌايائينس، جوڻس هي درد ناڪ واردات ڏسي مايوس ۽ ڏک کان ساري جلي ويئي ۽ عجب ۾ پئجي چوڻ لڳي تہ حيرت آهي تہ تنهنجي ماءُ تہ هيترو سال مال ڪٺي آئي آهي ۽ منهنجي ماءُ کي جانور کائي ويا! مڙس ورندي ڏنس تہ تنهنجي ماءُ کي پنهنجي نيت پيش آئي آهي! جو دنيا جي لالچ تي وجي پاڻ کي جوکي ۾ وڌائين ۽ منهنجي ماءُ کي تنهنجي بدنيت ڪري جو چيئي تہ ٻيل تہ جهنگ ۽ سڄي رڻ ۾ درندا کائي وڃنس پر هنکي مال هٿ آيو.انهي معنيٰ تي هي آيت شريف بہ شاهد آهي:

ان احسنتم احسنتم لانفسكم وان اسائتم فلها.

يعني تہ جيڪڏهن نيڪي ڪندؤ تہ پنهنجي جند لاءِ نيڪي ڪندؤ پر جي مٺائي ڪندؤ تہ بہ وبال پنهنجي نفس جي مٿان اٿو.

پاڻ انهي هنڌ فرمائيندا هئا تہ هن ۾ حقيقت جي رمزن مان هڪڙي عجيب رمز آهي، ڏسو تہ جڏهن ان مڙس جي ماءُ پنهنجي ساهہ ڏيڻ لاءِ انهي خوفناڪ هنڌ کي قبول ڪيو هئائين تڏهن الله تبارڪ وتعاليٰ کيس نہ رڳو جان جو امن عطا فرمايو، بلڪ وڏو مال بہ بخشي ڏنائونس. ۽ جڏهن سندس سس دنيا جي طمع ۽ لالچ تي انهي ڀيانڪ هنڌ جو رهڻ اختيار ڪيائين تہ نہ رڳو سندس ساهہ برباد ٿي ويو بلڪ نفس جي سڌ پوري ڪرڻ لاءِ پنهنجي دنيا ۽ آخرت ٻئي جهان خراب ڪري ڇڏيائين. اهڙي طرح جيڪو بہ شخص پنهنجي هستيءَ کي فنا ڪري ڇڏيندو تہ اهو نہ رڳو هميشہ جي حياتي حاصل ڪري وجهندو بلڪ الله تبارڪ وتعاليٰ کي بہ لهي وجهندو پر جيڪو پنهنجي حياتيءَ کي نفساني سڌن ۽ حرص ۽ دنيا جي مال ميڙڻ ۾ خرچ ڪندو سو نہ رڳو هن دنيا مان نامراد ٿي مرندو بلڪ پنهنجا ٻئي جهان بہ خراب ڪري وجهندو:

هرانكس كہ در بند حرص اوفتاد دهد خرمني زندگاني بباد

يعني جيڪو ماڻهو حرص جي خيال ۾ پوندو سو پنهنجي حياتيءَ واري ٻار مفت ۾ واءَ تي اڏاري برباد ڪري ڇڏيندو.

6- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ جڏهن شهباز هواءِ ۾ اڏامندو آهي تڏهن ڪول ضعيف وري پاڻ کي ڪجهہ سمجهي زمين تي ويهي اجايو خيال ڊوڙائيندي آهي تہ شايد هيءُ باز مونکي شڪار ڪرڻ لاءِ هوا ۾ ٿو اڏامي. انهي سبب ڪري اتان وٺي ڀڄندي آهي ۽ ڊپ کان ڪرندي اٿندي پاڻ کي ڪکن ڪهڙن ۾ وڃي لڪائيندي آهي. شهباز کيس چوندو آهي اي ڪولڙي مسڪين ضعيف ! تون اهو

اجايو خيال پنهنجي دل مان ڪيي ڦٽي ڪر تہ ڪو آئون توکي شڪار ڪندس. تون ڪا منهنجو قوت نہ آهين جو تو جهڙي حقير شي کي شڪار ڪري پنهنجي شان ۾ داغ لايان.
پاڻ فرمايائون تہ اهو مثال اهل دنيا جو آهي، جو انهي نادان ڪول وانگر سمجهندا آهن تہ اسين اهل ڪمال جي لاءِ قوت آهيون ۽ ڪامل سڳورا جو اسان سان اٽڻ ويهڻ ٿا ڪن سو اسانجي شڪار ڪرڻ لاءِ. حالانڪ سندن اهو خيال بالڪل بيهودو ۽ بي جاءِ آهي. ڇو تہ دنيا وارن کي ايتري عزت ۽ تعظيم آهي ڪٿي؟ جو ڪماليت وارن جو قوت بڻجن. بلڪ اهي دنيادار تہ ڍوند خور ڇهڙا آهن ۽ ڪماليت جا صاحب اهڙن حرام خورن ڇهڙن کان بيزار رهندا آهن ڏسو نٿا تہ حديث شريف ۾ دنيا ۽ دنيا وارن تي لعنت وارد ٿيل آهي جيئن تہ روايت ۾ آيو آهي " الدنيا ملعونة وما فيها الا ذكر الله" يعني تہ دنيا ۽ جيڪي بہ دنيا ۾ آهي سڀ تي خدا تعاليٰ جي لعنت آهي، مگر اهي شيون لعنت کان بچيل ۽ ٻاهر آهن، جي خدا وند ڪريم جي ذڪر ۾ شامل آهن. يعني خدا تعاليٰ جي عبادت وارن ڪمن ۽ انهن ڪمن تي مدد ڏيندڙ شين کانسواءِ ٻين سمورين ئي دنياوي شين ۽ سامان تي لعنت پيل آهي.
7- نقل: جامع ملفوظات رحمت الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر فيروز فقير نظاماڻي رهندڙ ٽنڊي قيصر نظاماڻي جو ۽ اميد علي ٽالپر رهندڙ ٽنڊي مير جام ٽالپر جو درگاهہ مبارڪ تي حاضر هئا ۽ سندن حضور مبارڪ ۾ مير علي مراد ۽ مير جام ۽مير ٻڍي ٽالپر جون ڳالهيون ٻولهيون بيان ٿي ڪيائون. پاڻ انهن گفتگن ٻڌڻ بعد فرمايائون تہ دنيا ۽ دنيا وارا ڪيتري قدر نہ خبيث آهن. جو انهن جي ڳالهين ٻڌڻ ڪري ساري جماعت ۾ قبض ۽ ملولائي پيدا ٿي پيئي آهي. عجيب عجيب ذوق ۽ حالتون بي جميعتي سان مٽجي ويون آهن.
اي عزيزا عبرت جي نظر سان نهاري ڏس تہ جنهن هنڌ معرفت ۽ حقيقت جو سج چمڪي رهيوهو، اتي بہ انهي نالائق دنيا جي گفتن هلڻ ڪري غبار پيدا ٿي پيبو ٿي، پوءِ تو ۽ اسان کي ڪهڙي طاقت آهي جو دنياوي سڌن ۽ حرص هوا جي طوفان ۾ غرق هوندي بہ خداوند تعاليٰ جي محبت جو دم هڻي سگهون. پوءِ جيئن تہ ڪنهن بزرگ فرمايو آهي تہ " اي ادا! بهشت، جو مخلوق آهي سو بہ دنيا هوندي نہ لهي سگهبو. پوءِ هي محال صد محال آهي جو بهشت جو خالق دنيا هوندي لهي سگهجي"

گرترا دين بايدت از دنيا مناز   هر دو باهم راست نايد كز مباز

يعني جيڪڏهن توکي دين گهرجي تہ پوءِ دنيا تي فخر ڪرڻ ۽ سندس ناز نٽ برداشت ڪر

چڏي ڏي. چو تہ دين ۽ دنيا ٻيئي هڪ هنڌ پورا نہ ايندا. ڏنگائي جو رستو ڦٽي ڪر، ۽ اهي بيهودا خيال لاهي ڇڏ:

هم خدا خواهي وهم دنياءِ دون   اين خيال ست و محال ست وجنون

تون خدا تعاليٰ بہ پيو گهرين ۽ دنيا جي طلب بہ پيو ڪرين، سو انهي خيال هوندي الله تبارڪ وتعاليٰ جو حاصل ڪرڻ اجايو خيال بلڪ محال ۽ چريائي جو نشان آهي. ۽ حديث شريف ۾ وارد ٿيل آهي تہ " ترڪ الدنيا راس ڪل عبادة وحب الدنيا راس ڪل خطيئة "يعني تہ دنيا جو ترڪ سڀ عبادت جو مٿو ۽ منڍ آهي ۽ دنيا جي دوستي سڀني گناهن جو منڍ ۽ پاڙ آهي پوءِ جيئن دنيا جي ترڪ سان سڀ نيڪين ۽ عبادتن جي توفيق وڌندي ويندي آهي، تهڙي طرح دنيا جي دوستي ساڻ وري سڀني گناهن ۽ منابن جا دروازا کلي پون ٿا. ٻي حديث ۾ آيل آهي تہ " لعن عبدالدنيا و عبدالدراهم" يعني تہ لعنت وسي ٿي دنيا جي ٻانهن ۽ پيسن جي غلامن گولن جي مٿان.

اي عزيز! جڏهن حضور جن جي طبع مبارڪ تي بہ دنيا وارن جي گفتار ناهموار ڪري، ايتري قدر ملولائي پيدا ٿي پيئي تہ پوءِ صد افسوس انهن ماڻهن جي حال تي جي رات ڏينهن دنيا وارن جي مجلس ۾ دنيا ڪميٽي جي ڊوڙ جي طمع تي بکاين ڪتن وانگر هڏن جي مٿ يا ماني جي ڀور تي پنهنجي جان ۽ جسي واري روڪڙ بلڪ دين ۽ ايمان واري موڙي بہ قربان ڪري ٻنهي جهانن جو نقصان اختيار ڪري ٿا ويهن، حضرت مولانا رومي رحمة الله عليہ انهن جي حق ۾ فرمايو آهي:

اهل دنيا ڪافران مطلق اند،   روز شب دربق بق ودر لق لق اند.

يعني دنيا وارا ماڻهو مطلق ڪافر آهن جو ڏينهن رات بيهودي بکواس ۽ مشغول ٿا رهن. طالب کي گهرجي تہ دنيا ۽ دنيا وارن کان سخت پرهيز رکي ۽ انهن جي صحبت ۽ سنگت کي زهر قاتل سمجهي. انهن کان پاسو ڪري گذاري حضرت مولانا مولوي رومي رحمة الله عليہ فرمائي ٿو:

صحبت صالح ترا صالح ڪند،   صحبت طالح ترا طالح ڪند.

يعني تہ چڱن جي صحبت توکي نيڪ بخت ڪري وجهندي. پر جيڪڏهن اڻ صالحن سان سنگت صحبت رکندين تہ تون بہ بدبخت ۽ ڇنڊو ٿي پوندين.

8- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ هڪڙي ڏينهن حضرت ميان صاحب جن قدس سره اسانکي ٻي فرمايو تہ اي بابا! جيڪڏهن دنيا دار پنهنجو پٽ ڪٽي کهي وجهي تہ بہ ائين نہ سمجهو تہ هن خدا تعاليٰ جي واٽ ۾ خالص رضامندي ڏٺي تعاليٰ جي لاءِ ڪنو اٿس. بلڪ پڪ ڄاڻجو تہ ان ۾ ڪونہ ڪو دنياوي غرض بہ ضرور پنهنجي دل ۾ ڳجهو رکيو هوندائين.

9- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر پاڻ فرمايائون تہ جيڪو شخض عبادت ڪري پوءِ ان جي پويان وري دنيا جي لاءِ دعا ٿو گهري تہ اهو شخص اهڙو ڪم ٿو ڪري جو ڄڻ چؤ تہ قرآن شريف جي مٿان لت ڏيئي مٿان دريءَ مان شراب جو شيشو هيٺ ٿو لاهي!

10- نقل: پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ هڪڙي ڪتي لنگهن وٽ رهندي هئي. تنهنجو دستور هوندو هو تہ لنگها ڪنهن شادي مرادي تي دهل وڄائڻ ويندا هئا تہ هي بہ انهن سان گڏجي وجي شادي جو پت ۽ هڏا سڏا کائي پيٽ پري ايندي هئي. اتفاق الاهي سان هڪڙي پيري ٻن هنڌن تي شادي جو موقعو بڻجي پيو ۽ انهن ٻنهي جي وچان هڪڙو واه پاڻي سان پريو بي وهيو. پوءِ ڪتي واه جي ٻي پر دهل جو آواز ٻڌي پنهنجي اصلي هير موجب اوڏانهن وڃڻ لاءِ واه مان تري هلڻ لڳي. تہ اينتري ۾ پويان هن پڪ وارو دهل بہ وڄڻ لڳو. ڪتي شڪ ۾ پئجي وري پوئتي موٽي. ڪجھ پنڌ آئي تہ وري هن پڪ واري دهل ٻڌڻ ڪري دل ۾ سجهيائين تہ آئون غلطي تي آهيان شادي هن پر آهي. اهڙي طرح نہ هوڏانهن دل ڪٽي سگهي نہ ٻي پاسي پڪ پئجي سگهيس. آخر اها ڪتي انهي پريشاني ۾ اچ وڃ ۾ مري وبئي نہ هيڏي ٿي نڪي هوڏي پهتي.

پوءِ پاڻ فرمايائون تہ طالب کي گهرجي تہ ماسوا کان منهن مٽي پنهنجي دل کي محض الله سبحانه وتعالىٰ ڏانهن متوجہ رکي. ائين نہ ڪري جو ڪڏهن خدا تعالىٰ جي طلب ۾ مشغول ٿئي تہ ڪڏهن وري دنيا جي شغل ۾ رجهي وڃي. ائين نہ ڪندو تہ جهڙي طرح اها ڪتي پاڻيءَ جي ڪن ۾ هلاڪ ٿي وئي، هي بہ گمراهي جي ڪن ۾ برباد ٿي ويندو ۽ هميشہ جي ڇيهي ۾ گرفتار ٿي پوندو. پوءِ پاڻ هي سنڌي بيت زبان مبارڪ سان فرمايائون:

ڏيهان گهاري ڏمر سين راتيان ميهارين
جيلاهن ٻن پارين تيلاهن ٻڏي سهٽي

11- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر لاڙ جي سفر ۾ حضرت اقدس رضي الله تعالىٰ عنہ جن سان هم رڪاب پي آيا سون. تہ واٽ تي منهنجي گهوڙي شوخي ڪري پستيو اچلائڻ شروع ڪيون. پاڻ مونکي فرمايائون تہ اي خليفا! تون پنهنجو گهوڙو اڳيرو ڪري ڪاهي هل. سندن فرمودي موجب آئون ٻي هڪڙي ٻروچ اهل دنيا سان اڳيرو نڪري هلياسون ۽ پاڻ ۾ دنياوي ڳالهيون ٻولهيون ڪندا پي وياسون تہ اينتري ۾ حضرت اقدس جن رضي الله عنہ پنهنجو گهوڙو تکو ڪري اسان جي پرسان اچي نڪتا ۽ فرمايائون تہ خليفا! عجب آهي جو تون بہ هيئن دنيا جون ڳالهيون ٿو ڪرين!

12-نقل: پاڻ نقل بيان فرمايائون ته هڪڙي شخص ڪنهن جهنگ جي پاسي سان اٺي تي ڪٽڪ جي پوک آبادي ڪئي هئي پوءِ هڪڙي ڏينهن پنهنجي پوک جي جهار تي ويٺو هو ته ايتري ۾ هڪڙي عورت جا ڏاڍي سهڻي هئي ۽ گهڻ ڳڻن سان سينگاريل هئي سا سندس ڀني وٽان اچي لانگهائوڻي، جڏهن ته ڪڙمي ويچارو ڳوٺ کان پرڀيل هو تنهن ڪري ڪيس ان عورت ڏانهن شهواني لاڙو ٿي پيو ۽ ان عورت کي چيائين ته تون اڄوڪي رات مون وٽ ٽڪ. عورت چيس ته آئون تو وٽ ڪيئن ٽڪان نه تو وٽ هنڌ نه بسترو نه ماني ٽڪر، نه ٻيو ڪو سازو سامان. تڏهن ان شخص ورندي ڏنس ته هڪڙي رلي مون وٽ آهي، جنهن ۾ رات سمهندا سون. باقي کائڻ لاءِ توکي پنهنجي پوک مان سنگ يعني آيون کوڙ ٻچي ڏو تي ڪارائيندس. عورت رات ٽڪي پئي، جڏهن رات جو سمهڻ جو وقت آيو تڏهن ان مڙس کي خيال ٿيو ته عورت سان صحبت ڪيان. عورت چيس ته آئون ساري رات تو وٽ آهيان تڪڙ چوڻو ڪرين. هينئر ته ماٺ ڪري سمهي رهه. اجا رات گذري ته ڪانه ٿي وجي. هو ويچارو سمهي پيو! جڏهن ننڊ ۾ بي خبر ٿي رهيو تڏهن اها عورت سندس رلهي ڪنيون جاڏهون جي هئي تيڏانهن هلي وئي. صبح جو اهو مرد اٿي ڏسي ته مار! نه ڪازال ٿي نهي نه ڪا رلهي! ڀني گم ٿيل آهن. ويچارو حيران پريشان ٿي ماٺ ڪري ويهي رهيو.

پاڻ نقل پورو ڪري پوءِ فرمايائون ته دنيا به مثال زال جي آهي ۽ حياتيءَ جا ڏينهن رلهي وانگر ۽ ننڊ آهي هن جهان جي غفلت پوءِ انسان انهي غفلت ۽ بي خبري ڪري اجاين ڪمن سان مشغول ٿو رهي ۽ خبرئي ڪانه ٿي پويس جو دنيا واري رن سندس حياتيءَ واري رلهي کڻي هلي ٿي وڃي. انهي ٿي معنيٰ ڏانهن سندن فرمايل بيت ۾ هي لفظ آيل آهن ته:

رن ته ويئي پر رلهي به ويئي

بيت:

رلهي چاڻين عمر کي	دنيا رن جيهي
جوانيءَ ۾ هڪ جنگ کي	ٻٽ هيون ٻيئي
پيريءَ ۾ تنهن پرس کي	پٺ ڏيئي ويئي
تڏهن چيائين پنهنجي چت ۾	روح اندر روئي

"رن ته وئي پر رلهي به ويئي"

13- نقل: سندن صاحبزادن سڳورن مان هڪڙي کان منقول آهي ته هيڪر پاڻ فرمايائون ته اسان خليفي ميان الهه رکيي قدس سره کان دعا جي طلب ڪئي سون. خليفي چيو ته الله سبحانه وتعاليٰ شال اوهانکي محتاجن (يعني اهل

دنيا) جي محتاجيءَ کان پناهه ۽ امن ۾ رکندو.

14- نقل: پاڻ فرمايائون ته جيڪي ماڻهو ڪنهن ڪامل شخص جي رابطي واري ڏاڳي ۾ ٻڌل نه آهن ۽ سڀ ڪنهن بزرگ سان خوش آمد برآمد ۽ پائبوسي ڪندا ٿا رهن ۽ قلب جو ڳانڍاپو ڪنهن سان به پورو نٿا ڪن ته انهن جو مثال انهي پکي وانگر جنهن کي سنڌيءَ ۾ "ميهڻ" ڪري ڪوٺبوآهي. انهي پکيءَ جي عادت هوندي آهي ته ٻين نر پکين جيئن ته ڳيرو، ڪبوتر، باز وغيره کان جماع ڪرائيندي آهي. ۽ اهڙي سڀني ساڻس گڏ ٿيندا آهن، پر انهي بي جنسي جماع سان نر پکي کيس اصلي ڪونه چمندو آهي جي ڪو حمل ٿيندس ته به مادي پيدا ٿيندي جا وري ٻين پکين کان حمل جي خواهشمند رهندي آهي.

15- نقل: هيڪرپاڻ فرمايائون ته هڪڙو عابد شخص هو جو ڏاڍو زهدي ۽ عبادت جو صاحب، ۽ رياضت ڪندڙ هو ۽ ٻيو هڪڙو بادشاهه وڏي شان شوڪت ۽ فخر وارو هو. پوءِ جڏهن ٻئي هن دنيا مان رحلت ڪري ويا. تڏهن هڪڙي ولي سڳوري خواب ۾ ڏٺو ته عابد کي دوزخ جي باهه اندر اڇلائي ڇڏيو اٿن. جت قسمين قسمين عذابن ۾ گرفتارآهي. ۽ بادشاهه کي ڏٺائين ته بهشت جي مٿاهن درجن ۾ وڏي فرحت ۽ عزت سان ٽڪندڙ آهي. انهي برخلاف قياس جي معاملي ڏسڻ سان کيس حيرت وٺي ويئي ۽ درگاهه قادر مطلق جي مان دعا گهريائين ته يا رب! هي ڳالهه ڪيئن برخلاف قياس ۽ عام خيال جي ڏسي رهيو آهيان. کيس جواب ۾ الهام ٿيو ته اهو عابد دنيا وارن سان قرب رکندو هو تنهن ڪري دوزخ ۾ موڪليو ويو ۽ هو بادشاهه فقيرن سان گهڻي محبت ۽ پياس رکندو هو. تنهن ڪري کيس بهشت جي باغن ۾ جاءِ ڏني ويئي.

اي عزيز! تڏهن ته حديث شريف ۾ وارد ٿيل آهي ته "المرءُ مع من احب" يعني سڀڪو شخص انهيءَ ساڻ گڏ هوندو جنهن ساڻ سندس قرب ۽ دوستي هوندي.

16-نقل: هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون ته هڪڙي ڏينهن بادشاهه محمود پنهنجن اميرن وزيرن ۽ نوڪرن چاڪرن جي آزمائش لاءِ کين حڪم فرمايو ته آءٌ هن باغ ۾ ٿو لڪان. اوهان مونکي ڳولي ڦولي اچي هٿ ڪجو. پر اها خبر ڪنهن کي ڪانه هئي ته بادشاهه اسان جي آزمائش وٺي رهيو آهي. پوءِ جڏهن بادشاهه انهي باغ ۾ لڪي رهيو تڏهن سڀئي ماڻهو سندس ڳولا ڦولا لاءِ باغ ۾ ڪاهي پيا. ۽ ڳولا ڪندي باغ مان ميوا به چنندا کائيندا بي ويا. ٻين سڀني ميوا کائي ڍؤ ڪيو. مگر اياز هڪڙي ڪجهه به ڪونه ڪاڏو ويچارو حيران پريشان رڳو بادشاهه جي ڳولا ۾ ڊوڙندو ڦرندو رهيو. نيٺ گهڻي ڳولا بعد بادشاهه کي وچي هٿ ڪيائون. بادشاهه چا ڪيو جو سڀني کي ڪٽي جلاب ڪارايائين پوءِ جن

شخصن بادشاھ جي باغ مان ميوا ڪاڏا ھئا تن جي پيٽ مان جنسي اھي ميوا ٻاھر نڪري پيا. مگر اياز وبچاري نڪي ڪجھ ڪاڌو ھو. نڪي ان جي پيٽ مان ڪو ميوو نڪتو. تڏھن بادشاھ سيني کي ملامت ۽ ڦٽ ڦٽ ڪئي تہ توھان منھنجي ٻَولا ڪٽي ڪئي، توھان تہ پيٽ جا طالبو رڳو منھنجي باغ جا ميوا پي ڪاڏا آھن. مگر اياز ڏسو جو منھنجي طلب ۾ سچو ھو تہ ميوو چکيو بہ ڪونہ اٿس. ان ڪري اياز ڏانھن سندس پيار بالڪل گھٽو وڌي ويو.

پاڻ فرمايائون تہ ھي دنيا مثال باغ جي آھي ۽ اياز مان مراد آھي سچو طالب، ۽ ٻيا امير وزير وغيره عام ماڻھن جي مثال آھن جن کي الله تبارڪ وتعاليٰ جي طلب کان غفلت ۽ دنيا جي نعمتن جي لذت آيل آھي. جن جي لاءِ آخرين نتيجو آھي، ٻنھي جھانن جي ملامت ۽ ڦٽ ڦٽ وارو جلاب. پر جيڪي اياز وانگر محبت جا سچا ۽ دنيا جي لذتن کان بي پرواھ ھوندا سي بادشاھ حقيقي جي قرب ۽ پيار مان سرفراز ڪياويندا.

17-نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿوتہ ھيڪر سندن خدمت فيض درجت ۾ ھڪڙي مريد عرض ڪيو تہ حضرتا! مخدوم ابراھيم نتئي عليہ الرحمة پنھنجن مريدن کي دنياوي گذران جي اسبابن کان جھل ڪانہ ڪندو آھي. بلڪ پاڻ ڪوشش ڪندو اٿن تہ متان محتاجي ۽ ذلت ۾ گرفتار ٿي پون. ۽ ٻيا بہ سندس متعلقين ائين چوندا آھن تہ مرشد اھو جو پھريان تہ مريد کي دنياوي محتاجي کان آزاد ڪري. باقي ٻيون ڳالھيون سيئي پوءِ آھن. پاڻ انھي ڳالھہ ٻڌڻ سان " سبحان الله" جو لفظ زبان مبارڪ تي آڻي ۽ فرمايائون تہ ھي دنياوي ڏنڌو تہ اھڙو آھيئي ڪونہ، جو ان مان ڪنھن بہ ماڻھو جو ڍؤ ٿي سگھي جيئن تہ ڪنھن بزرگ فرمايو آھي:

اين دو چشم تنگ دنيادار را يا قناعت پر کند يا خاک گور

يعني تہ دنياوي حريص جي ھنن ٻن اکين کي روي زمين جي دنيا گڏ ڪري ڏجيس تہ بہ پرجي نہ سگھنديون. البت بہ شيون آھن جي انھن دنيادارن جي اکين کي پري سگھنديون. يا تہ الله تبارڪ وتعاليٰ قناعت جو بھرو عطا ڪريس جو مليل بھري تي صبر ڪري گذاري، يا تہ وري قبر جي مٽي پرتجيس يعني مري ھلي، تڏھن حرص جو خاتمو ٿئي. نہ تہ جيتري دنيا گھٽي تيترو حرص ۽ محتاجي وڌيڪ. طالب کي کپي تہ پنھنجي دل واري ٻنيءَ ۾ دنيا جي حرص جو ٻج پوکيئي نہ:

يا طالب الدنيا بتر ترک الدنيا ابر

يعني: تہ اي دنيا جا بدحال طالب، دنيا جو ترڪ ئي تنھنجي لاءِ ھرحال ۾ بھتر آھي. باقي رزق سو اصلي رزاق مطلق تي آھي پر جي ھي دنيا جا ڪم آھن تن

ڪان ڇوٽڪارو حاصل ڪرڻ محبت ڪامل ڪان سواءِ بالڪل محال آهي. جيڪڏهن اهڙن ماڻهن جي خيال موجب ڪو شخص دنيا جي طلب ۾ لڳي وڃي ۽ فرض ڪيو ته ساري روي زمين جي مال املاڪ سندس ملڪ ۾ اچي وڃي، ته به سندس حرص واري اک کي ڍؤڪو نه ٿيندو. بلڪ پاڻان حرص جي بازار تکي ٿي ويندي، جيئن ته حضرت مولانا روم قدس سره ان بابت فرمايو آهي:

ڪاسه چشم حريصان پرنشد تاصدف قانع نشد پر در نشد

يعني: حريصن جي اک وارو پيالو نه پرجي سگهيو نه پربو نه وري سندن اندر ۾ ڪو محبت جو جوهر ئي پيدا ٿي سگهندو. ڏسو نتا ته سپ ۾ جڏهن مينهن جو هڪ قطرو پوندو آهي ۽ هوءَ ان تي قناعت ڪري هيٺ هلي ويندي آهي ته ان مان بي بها موتي پيدا ٿي پوندو آهي. پر جي ساڳي سپ هڪ قطري تي قناعت نه ڪري بلڪ گهڻي پاڻي لاءِ حرص ڪري ته هوند منجهس هڪ موتي به ڪونه پيدا ٿي سگهي.

18-نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو ته پاڻ فرمايائون ته ميان محمد عالم نالي هڪ علم ۽ عمل جو بزرگ هو تنهن ڪان مير بهرام ٽالپر مسئلو پڇيو ته ڇهڙي يعني حرام خور جو ڪتل جانور ڪائڻ جائز آهي يا نه؟ بزرگ جواب ڏنس ته ڇهڙا ٻن قسمن جا ٿيندا آهن. هڪڙا ننڍا پيا وڏا. تون الائي ڪهڙي ڇهڙي بابت ٿو پڇين؟ ميرحيران ٿي پڇيس ته بزرگا! وڏو ڇهڙو ڪهڙو ۽ ننڍو ڪهڙو؟ جواب ڏنائينس ته وڏا ڇهڙا اوهين اهل دنيا جا ماڻهو آهيو. ۽ ننڍا ڇهڙا عام ڇهڙا آهن جي مشهور معروف آهن. ڇو ته هو ويچارا رڳو ڍونڍ ڪائيندا آهن جنهن کي سندس مالڪ بيڪار ڄاڻي پنهنجي گهر مان ڪڍي اڇلائي ڇڏيندا آهن. پر انهي سان گڏ اهو به سمجهندا آهن ته ڍونڍ آهي حرام. پر توهان جيڪي وڏا ڇهڙا آهيو سي ڇورڙن ٻارن ۽ مظلومن بي واهن جا مال ظلم سان زوري ڦري ڪائي ٿا وڃو جو سخت حرام آهي، پر پانيو وري ائين پيا ته حلال ٿا ڪائون.

19-نقل: هيڪرپاڻ مثال طرح بيان فرمايائون ته جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن عطر فروش جي دڪان تي وڃي ۽ اهو عطار خالص عطر مان هڪ قطرو ڪيس مکي ته سندس ساروئي بت خوشبودار ۽ سرهو ٿي پوندو. پوءِ جيڪڏهن اهو شخص وڃي پنهنجي بت کي غلاظت ۽ گندگي ۾ اڇلائي بدبوءِ پيدا ڪندو ته عطر فروش ذمه وار نه چئبو.

اي عزيز! عطار مان مراد آهي مرشد ڪامل ۽ عطر مان مقصود آهي فيض معنوي جنهن سان ماڻهوءَ جو روح، دل بلڪ سمورو جسو سرهو ٿي وڃي ٿو. پوءِ جيڪڏهن مرشد وٽان ڪو شخص اها سرهاڻ وٺي وري دنيا جي غلاظت ۽ پليتي

ڏانهن رجوع ڪندو ۽ انجي محبت ۾ محو ٿي پنهنجو روح، جسو سڀ پري خراب ڪري وجهندو ته ان ۾ سندس مرشد ذمه وار ناهي. جيئن ته انهي پليت دنيا جي پليتيءَ ڏانهن حديث شريف ۾ اشارو وارد ٿيل آهي ته " الدنيا كنيفة الآدم" يعني دنيا انسان جي لاءِ موريءَ جي مثال آهي:

سگ دون همت استخوان جويد، بچه شير مغز جان جويد

يعني ڪتو بدهمت پيو هڏا ڳوليندو پر شينهن جو ٻچو ساهدار جي مغز جي ڳولا ڪندو ۽ هڏن جي طلب بالڪل نه ڪندو.

20-نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ درگاھ مبارڪ واري مسجد شريف ۾ ويٺا هئا ته قاضي محمد اڪرم رهندڙ ديھ ڪاتيار واقع پرڳڻي چاڪر هالي جو خدمت شريف ۾ حاضر ٿيو، ۽ عرض ڪيائين ته حضرتا! محمد رحيم هالن جي شهر وارو اوهانجي حضور ۾ سلام عرض رکندو هو. پاڻ سلام جو جواب ڏيئي فرمايائون ته هو ماڻهو چڱو آهي. محمد اڪرم چيو ته حضرتا! محمد رحيم ٿو چوي ته مونکي فناءَ حاصل ٿيو آهي پر اجا خطرا نٿا وڃن پوءِ قاضي عرض ڪيو ته حضرتا! اوهي ڪهڙا خطرا آهن. پاڻ فرمايائون ته اي قاضي! هڪڙا خطرا آهن جي فناءَ کان پوءِ به وارد ٿيندا آهن جن کي " خواطر رسول الله صلي الله عليہ وآله وسلم ڪري سڏبو آهي. پر عجب آهي ته هي ماڻهو ڳالهيون ته فناءَ جون پيا ڪن پرحال هي آهي جو دنيا کي به ڦٽي نٿا ڪري سگهن. پوءِ پاڻ فرمايائون ته فناءَ ته بجاءِ خود رهيو پر ڪنهن شخص جي ساه واري دماغ کي انهي جي ڪا بوءِ به پهچي وئي آهي ته ان خبيث دنيا کي ٺڪ هٽي ڇڏي اٿس.

اي عزيز! سندن فرمودي مبارڪ ۾ خطرن بابت مختصر بيان ڏنل آهي. تفصيل ان جو هن طرح آهي ته سالڪ کي جڏهن فناءَ ۽ بقاءَ کانپوءِ عارضي طرح عبوديت جي قائم رهڻ لاءِ بشريت جو لباس ٿا پهرائن تڏهن انهي منزل ۾ خطرا وري موٽي ٿا اچن جن کي خواطر رسول الله ڪري سڏبو آهي. اهي خطرا الله تبارڪ وتعاليٰ جي طرفان وارد ٿيندا آهن. تنهن ڪري انهن کي نفي نه ڪرڻ گهرجي بلڪ انهن جي حڪم کي قبول ڪرڻ ضروري آهي. پوءِ جيڪڏهن اهي خطرا جمالي آهن. ته انهن جي پوري ڪرڻ لاءِ وڏي ڪوشش ۽ تمام تاڪيد ڪرڻ گهرجي پر جيڪڏهن جلالي هجن ته ان تي صبر ڪرڻ کپي.

آن خيالاتي كہ دام اوليا ست عكس مهرويان بستان خداست

يعني جيڪي خيالات اوليائن سڳورن کي وارد ٿين ٿا سي هن ظاهري انساني خيالاتن مثال نه آهن، بلڪ اهي خيالات الله تبارڪ وتعاليٰ جي باغ وارن محبوبن

جو اوليڙو آهن. يعني تہ سندس صفتن جي تجلي آهي. پر اهي خيال اوهي خيال نہ آهن جيڪي اصلي بشريت وارا خيال ٿيندا آهن ڇوتہ جيئن اها بشريت بہ مذموم ۽ خراب آهي، تيئن سندس خطرا بہ مذموم آهن. انهيءَ لاءِ حديث شريف ۾ ان ڏانهن اشارو فرمايل آهي " وجودك ذنب لايقاس به ذنب" يعني تنهنجو اهو بشريت مذموم وارو وجود ئي اهڙو ڏوهہ آهي جنهن جي مٽ ٻيو ڪو ڏوهہ ٿي نٿو سگهي. پوءِ جڏهن اها بشريت مذموم ٿي، تڏهن سالڪ لاءِ فرض آهي تہ انهيءَ بشريت ۽ سندس خواطرن ڪي نفي ڪري ڇڏي.

21- نقل: هڪڙو معتبر راوي نقل ڪري ٿو تہ پاڻ نقل فرمايائون تہ ڪو شخص ڳڙجي خريد ڪرڻ لاءِ هڪڙي سوداگر جي هٽ تي ويو. سوداگر سودي تورڻ لاءِ ميٽ جو هڪ ٽڪرو وزن ڪري رکي ڇڏيو هو جنهن سان خريدارن ڪي سودو توري ڏيندو هو. اتفاقا انهيءَ خريدار ڪي ڪا ميٽ کائڻ جي ڏاڍي عادت هوندي هئي سو جڏهن سوداگر ڳڙ ڪڍڻ ۾ مشغول ٿيو تڏهن اهو خريدار چوري چوري انهيءَ ميٽ مان ٽڪر پيجي کائڻ لڳو. سوداگر ڏسي ورتس ۽ چيائين تہ اي نادان! تو سمجهو تہ منهنجو ميٽ چورائي ڪو منهنجو نقصان ڪيئي پر حقيقت ۾ جيترو منهنجو ميٽ چورايئي اوتروئي پنهنجو ڳڙ وڃايئي.

پاڻ انهيءَ هنڌ نڪتو بيان فرمايائون تہ جيڪي ماڻهو پنهنجي عمر ڪي دنيا جي طلب ۾ ٿا کپائن سي پڻ انهيءَ نادان خريدار وانگر سمجهن ٿا تہ ڪو دنيا جو ڪٽيو ڪري وڏو سون پر بي خبرن ڪي اها سڌ نہ ٿي پوي تہ ڪو هوڏهون پنهنجي دين جو نقصان ڪري هميشہ جي تاوان ۽ چٽي هيٺ ٿا اچون.

22-نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ فرمايائون تہ سچو طالب اهو آهي جو سون ۽ پٿر جي وچ ۾ سنڌو ڪونہ سمجهي. تان تہ جيئن جيڪڏهن ڪو پٿر هٿ ۾ ڪري پوءِ اڇلائي ڇڏجي تہ بہ هٿ جو رئي ۽ دز ۾ پرجي پيو هوندو تنهن ڪي ڪپڙي سان اگهڻ جي ضرورت ٿيندي آهي. اهڙي طرح جيڪڏهن سون بہ هٿ ۾ اچيس ۽ وري ان ڪي خرچ بہ ڪري ڇڏي تہ بہ گهڙي کن جو اهو سون سندس ملڪ ۾ رهيو تنهن ڪان استغفار پڙهي ڇڏي.

23-نقل: يعقوب فقير ڏيٿو نقل ڪري ٿو تہ پاڻ فرمايائون تہ جيڪڏهن ڪنهن طالب سان ڪو اهل دنيا جو رابطو ۽ دوستي اچي ڳنڍي ۽ وٽس آمد رفت جاري رکي تہ پوءِ اهي اهل دنيا جو ڏانهس التفات ۽ اتحاد ڏيکاري ٿو تہ اجا انهيءَ طالب جي اندر ۾ دنيا جي ڪا نسبت بچيل آهي. جو ان جنسيت جي سبب ڪري انهي دنياوي ماڻهو ڪي ساڻس ڳانڍاپو ۽ اتحاد ٿي رهيو آهي پوءِ ڪنهن نہ ڪنهن ڏينهن اهو دنياوي ماڻهو ضرور ڪيس هلاڪي ۽ ذلت جي کڏ ۾ اڇلائي وجهندو.

24-نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ فرمايائون تہ هيڪر اسان وٽ گهوڙا تمام گهڻا اچي گڏ ٿيا هئا. ۽ سندن گهڻائي ڪري اسانجي دل تي البت ڪجهہ گران باري ٿي پيئي هئي. هئا بہ سيپيئي پنڌ جا سهنجا تڪا، ۽ ٿلها، متارا پوءِ سيپني صاحبزادن کي گهرائي چيو سون تہ بابا! اسان وٽ گهوڙا ۽ گهوڙيون تمام گهڻيون اچي ڪٺي ٿيون آهن. آهن بہ سڀ پليون ۽ متاريون، تنهن ڪري اسانجي دل ۾ خيال ٿو اچي تہ جيڪر اوهين پاڻ ۾ اهي گهوڙا ۽ گهوڙيون ورهائي ڪٽو ڇو تہ اسانجي طبيعت تي سندن خدمت ڏکي ٿي لڳي. تڏهن مڙني صاحبزادن گڏجي چيو تہ حضرتا! جڏهن اهي گهوڙيون اوهانجي طبيعت مبارڪ تي بہ جو درياءُ موج هٽنڌڙ جي مثال آهي غبار پيدا ڪري ٿيون وجهن. تہ پوءِ اسين تہ اوهين خيالاتن جا ڍگ آهيون سو اسان کي تہ وڏي ملولائي ۾ وجهي ڇڏينديون. پاڻ فرمايائون تہ سندن انهي بيان کان اسان ڏاڍا خوش ۽ فرحتناڪ ٿياسون تہ باوجوديڪ سندن وهيءَ جا ڏينهن آهن ۽ اسان پاڻهي کين گهوڙيون پي ڏنيون جي هيون بہ تمام سٺيون ۽ خوشرفتار. تڏهن بہ سندن ويجهو نہ ويا. پوءِ الاهي حڪم سان ٿورڙي مدت اندر انهن گهوڙن ۾ اهڙي اوچتي بيماري اچي واقع ٿي جو هڪ گهوڙو سواري لاءِ بہ ڪونہ رهيو.

25-نقل: صاحبزادو والاتبار ميان محمد هاشم قدس سره نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ لاڙ جو سفر ڪندي مير چام جي ٽنڊي ۾ مير چام ٽالپر جي دعوت وٺندا ٽنڊي قيصر نظاماڻي جي ۾ تشريف فرماٿيا. اتي فقرائن پاڻ ۾ مير چام جي ارادتمندي ۽ خوش عقيدائي جي تعريف شروع ڪئي ۽ فقيرن جي دعوت ۽ خدمت جا طرحين طرحين طعامن سان بجاءِ آندي هئائين، تنهنجي ساراهہ ڪرڻ لڳا. پاڻ جواب ۾ فرمايائون تہ اسان جيڪو ذوق لاڙ جي ملڪ مان پاڻ سان کنيو ايندا آهيون، سو جڏهن چام ٽالپر جي ڳوٺ ايندا آهيون تہ اهو مڙئي اتي ڦٽو ڪري پوءِ اڳتي روانا ٿيندا آهيون.

26-نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ اسين هن کان اڳ سمجهنداهئاسون تہ دنيا ۽ دولت وارا ماڻهو جو پوري ويساهہ هوندي بہ فيض باطني کان محروم رهجيوٿا وڃن سو اسان جي نقص ڪري آهي. پرهينئر اسانکي خبردار ڪيائون تہ انهي اهل دنيا جي مايوسي ۽ محرومي جو سبب اسان جي تلقين جي نقص پاران نہ آهي. بلڪ هو فيض باطني کان انهي ڪري محروم ٿا رهن جو انهن اهل دنيا جي کي اسان سان ڪابہ نسبت ۽ رابطو ڪونهي:

اهل دنيا جون سگ ديوانہ اند: يعني دنيا وارا ماڻهو بالڪل چتي ڪتي جي مثال آهن.

27-نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ هيڪر مير مبارڪ

ٽالپر سندن حضور مبارڪ ۾ حاضر هو ۽ مجلس ۾ پنهنجي پيءُ مير سهراب ٽالپر جي دانائي ۽ سياڻپ جي ساراهه ڪرڻ لڳو. چوڻ ٿيو ته حضرتا! مير صاحب ڏاڍو داناءُ ۽ هوش وارو آهي. اسانکي ڏاڍيون نصيحتون ۽ سياڻپ جا نڪتا بيان ڪري ٻڌائيندو آهي ۽ چوندو آهي ته بابا! دنيا. ڏاڍي چڱي آهي. جو جيتري مٺي ڪم ٿي اچي، تنهن ڪري تمام هوشياري سان سندس سنڀال ڪرڻ گهرجي. اهڙي طرح طرحين طرحين دنيا جي تعريف ڪرڻ لڳو. حضور جن هڪڙو نقل بيان ڪري ٻڌايس ته اي ميان مبارڪ ! ڪاعورت هئي ڏاڍي بد صورت جو سندس پيٽ ڍو دهل جهڙو ۽ اکيون ڪوئي جهڙيون، ڪل ڳوهه جهڙي تنهن عورت جي شادي هڪڙي انڌي شخص سان ڪرايائون. پوءِ جڏهن زال مڙس پاڻ ۾ خلاصا ٿيندا هئا تڏهن اها عورت پنهنجي خوبصورتي ۽ سهڻائپ جي ان انڌي وٽ وڏي ساراهه ڪندي هئي ته منهنجو منهن اهڙو ته اجرو آهي جڻ چوڏهين جو چنڊ ۽ اکيون منهنجون اهڙيون آهن جهڙيون ڪ هرڻ جون نرگسين خماريل اکيون هونديون آهن. اهڙي طرح طرحين پنهنجي حسن جي ڌاڙ ان انڌي کي هڻي ٻڌائيندي هئي. هڪڙي ڏينهن مڙس کيس چيو ته اي عورت ! جيڪڏهن تون واقعي اهڙي سهڻي هجين ها ته جيڪر توکي اهل دولت جو شاهوڪار ماڻهو نه پرڻجي پوي ها ۽ اهڙو خوبصورت سنگ مون انڌي کي ڪير ڏيئي ها، آهين ته ڪا نڪر جو منهنجي مٿي ۾ لڳي آهين. سو اهڙي طرح هي خبيث دنيا انهيءَ مڪاره بد صورت عورت وانگر انڌن جي اڳيان پنهنجي خوبصورتي جي دعوا ڪري ٿي. ۽ قسمين قسمين سينگار ڪري ٻڌائي ٿي ته آئون اهڙي سهڻي آهيان. پر جنهن کي خداوند تعالىٰ نظرءِ بصيرت عطا ڪئي آهي ۽ اندر جون اکيون صحيح سلامت آهن ته اهي سندس حقيقت کي ظاهر ظهور ڏسي سندس ويجهو به نٿا وڃن. نڪي سندس ڳالهين ۽ ٺڳين تي ڪن ٿي تا ڏين.

28- نقل: خليفو ميان غازي خان نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ مير چاڪر جي ٽنڊي ۾ تشريف فرمائيا هئا پوءِ وضو سارڻ وقت جو اصلي سندن دستور هو ته اڪيلائي ۾ خلاصا ٿي وضو ساريندا هئا، پاڻ وضو لاءِ ويٺا هئا. آئون انهي سبب ڪري ڪجهه پريرو سندن سامهون ويهي رهيس. پاڻ مونکي هٿ مبارڪ سان اشارو ڪري سڏي ورتائون ۽ فرمايائون ته رات ظاهري عبادت ۾ ڪجهه نقص ۽ آرس ٿي پيو تنهنجو سبب شايد اهو آهي جو اهل دنيا جي نهرايل جاءِ ۾

رات ٽڪيا آهيون. انهي رات پاڻ مير چاڪر جي بنگلي ۾ ٽڪيا هئا جو مٽيءَ جو وڏو ٿلهو ڪري انهيءَ تي جاءِ جي اڏاوت ڪئي وئي هئي.

29-نقل: ساڳو خليفو لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو ته هيڪر ميرمبارڪ ٽالپر حضور ۾ حاضر ٿيو ۽ ڳالهين هلندي عرض ڪيائين ته حضرتا! اسان جو هي لشڪر ۽ هٿيار پيا گڏ ڪيون سو رڳو هن لاءِ ته اسين حضرت امام مهدي عليہ الرحمة جو لشڪر ٿيندا سين ۽ دجال سان لڙائي ڪنداسون، پاڻ جواب ۾ فرمايائونس ته امام صاحب ته جنگ ڪندو ئي ڪونه. بلڪ تڪبير ۽ تهليل سان ملڪ فتح ڪندو. باقي اوهان جو لشڪر سو دجال ڏانهن هليو ويندو، ڇو ته اتي طعام جا ڍوَ هوندا ۽ اوهان جي لشڪر جا ماڻهو پيٽي رڳو پيٽ جي پرڻ لاءِ وتن ٿا پوَندا، جيئن ته هن وقت جيڪي اوهان جا نوڪر توهان جي ٿورڙي عطاءَ ملڻ ڪري اوهان ڪان رنج ٿي حيدرآبادي حاڪمن ڏانهن هليا ٿا وڃن ۽ حيدرآبادي حاڪمن جا سپاهي وري انهن ڪان رنج ٿي توهان وٽ اچي ٿا نڪرن. مطلب ته دنيا ڍوڻ جا ڪتا جاڏي پنهنجو مطلب ٿا ڏسن اوڏانهن ٿا ڊوڙن سو اهڙا مطلبي ڪتا، امام صاحب جو لشڪر ڪٿي بڻجندا؟

31-نقل: فتح خان نظاماڻي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون پي ته ٻار جيستائين ماءُ جي پيٽ ۾ هوندو آهي، تيستائين سندس خوراڪ هوندي آهي، ماءُ جي حيض وارو رت، ۽ سندس رهڻ جي جاءِ سوڙهي تنگ يعني ماءُ جي ڳيرڻ هوندي آهي پوءِ جڏهن ويم جا ڏينهن ٿيندا آهن. ۽ ان ٻار کي پيٽ مان ٻاهر ڪڍندا آهن تڏهن اهو ٻار ٻاهر نڪرڻ جو خيال نه ڪندو آهي. ۽ چوندو آهي ته مون کي هي جاءِ ڏاڍي وڻي ٿي. ۽ هت ڏاڍو آسودو ۽ خوش خرم وينو آهيان. پوءِ توڙي ڪيس چون ڪٿي ته اڙي نادان تنهنجي رهڻ جي جاءِ تمام تنگ ۽ قوت تنهنجو ڪنو رت آهي. هتان ٻاهر نڪرنديں ته توکي ڪشادي جاءِ ۾ ٽڪائينداسين جو اتي گهمڻ ڦرڻ جا مزا پيو ڪندين ۽ انهيءَ ڪني رت ڪائڻ بدران توکي کير جهڙي عمدي غذا کارائبي ته به ٻار جي ذهن ۾ ان جو قدر ڪونه ٿو پوي ۽ انهن ڳالهين کي قبول نٿو ڪري، بلڪ چوي ٿو ته نه مونکي هي جاءِ ڏاڍي وڻي ٿي. پر نيٺ جيئن تيئن ڪري ڪيس ٻاهر ڪڍن ٿا. پوءِ جو اچي ٿو هن دنيا جي ڪشادگي ۽ فرحت ٿو ڏسي ۽ رت جي بدران ماءُ جو کير چوسڻ ٿو لڳي ته پوءِ ڏاڍي لذت ۽ فرحت ۾ خوش حال ٿي وڃي ٿو ۽ ماءُ جي پيٽ وارا ڏينهن پاڻ لاءِ قيد ڪري ٿو

سمجهي. وري جڏهن ٻن ڇڏائڻ جو وقت ايندو اٿس ۽ چوندا اٿس تہ اهو ڪير ڇڏ تہ توکي مصريون، کنڊ ۽ ٻيون عمديون شيون کارائيندا سون. تڏهن بہ ٻن ڇڏڻ جو خيال نٿو ڪري ۽ چوي ٿو تہ ماءُ جو کير انهن تولن کان مون لاءِ وڌيڪ آهي. پر جڏهن مناڻ ۽ مصري جي لذت چکي ٿو ڏسي. تہ نيٺ ان کير جو خيال لهي ٿو وڃيس ۽ ان تي راضي رهي ٿو. بلڪ پوءِ وري ساڳي کير کان نفرت ٿي لڳيس. پاڻ مثال پورو ڪري پوءِ فرمايائون تہ هن دنيا جون نعمتون ۽ لذتون معنيٰ واري ملڪ جي ڪشادگي ۽ لذت جي نسبتئون ماءُ جي پيٽ وانگر آهن. جو هي دنيا ان ملڪ جي نسبتئون تمام سوڙهي تنگ پيٽ مثال آهي ۽ ان دنيا جون نعمتون ۽ لذتون ۽ ٻيا عيش عشرت حيض جي رت کائڻ مثال آهن. پوءِ جيڪو شخص انهن دنياوي لذتن واري حيض جي رت تي پلجي ٿو وڃي تہ پوءِ ڪيس معنوي ملڪ جون ڪٿي ڏهوڻ نعمتون باسبيون تہ بہ بي قدري ڪري انهن کي قبول نہ ڪندو، ۽ نڪي هتي بي هودين لذتن جي ڇڏڻ جو خيال ڪري سگهندو، اهڙو شخص انهي قيد ۾ ورتل آهي جنهن ڏانهن هن آيت شريف ۾ اشارو وارد ٿيل آهي:

افرئيت من اتخذ الهہ هواه: يعني تہ اي پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآلہ وسلم تو ڏٺو ان شخص کي جنهن خداوند ڪريم کي وساري پنهنجن سڌن ۽ نفسن جي خيالن کي پنهنجو خدا ڪري بڻايو آهي جو انهن جي حڪم موجب پيو سيڪو عمل ڪري ۽ هلي چلي. پوءِ پاڻ فرمايائون تہ جيڪو انهي منزل کان چڙهي هلندو تہ الله تبارڪ وتعاليٰ جي عبادت وارين لذتن ۾ مصروف ٿيندو. جيئن تہ حديث شريف ۾ وارد ٿيل آهي: **ترڪ الدنيا راس ڪل عبادة:** يعني تہ دنيا جو ترڪ ڪرڻ سيني عبادتن جو مٿو آهي. عبادت جي مٿي مان مراد آهي الله تبارڪ وتعاليٰ جي معرفت ۽ سندس قرب. پوءِ اهڙي شخص لاءِ ماءُ جو پيٽ آهي سندس هستي موهوم پوءِ جيڪو ان ۾ رهيو سو رهجي ويو ۽ جيڪي ان جي هٿان ڇٽو سو خدا تعاليٰ سان ڳنڍجي ويو. مولانا رومي قدس سره فرمايو آهي:

چون زخود رستي همہ حق گشتہء رفت ظلمت نور مطلق گشتہء

يعني: جڏهن پنهنجي خودي کان آزاد ٿئين تہ پوءِ سمورو الله تبارڪ وتعاليٰ ۾ فنا ٿي ويندين پوءِ اونداهي سمجهہ تہ وئي مطلق نور بڻجي پوندين.

31- نقل: خليفو ميان اميد علي خليفي ميان سلطان عليہ الرحمة کان نقل ڪري ٿو تہ هيڪر سندن حضور مبارڪ ۾ ڪنهن شخص کا شيءِ نذراني طرح

پيش ڪئي. پوءِ جڏهن اهو شخص اٿي ويو تڏهن پاڻ مونکي خطاب ڪري فرمايائون ته اي سلطان فقير! مونکي ذات پاڪ جل جلاله وعم نواله جو قسم آهي ته جڏهن ڪا دنياوي شيءِ اسان ڏانهن رجوع ڪندي آهي ته ان وقت آئون ڇاٽيندو آهيان ته اڄ مونتي الله تبارڪ وتعاليٰ ڪاوڙيو آهي ۽ جيڪڏهن ڪو طالب الله تبارڪ وتعاليٰ جو ايندو آهي ته ڏاڍو خوش ٿيندو آهيان ۽ سمجهندو آهيان ته الله تبارڪ وتعاليٰ اڄ مونتي راضي ٿيو آهي.

32-نقل: ميرمحمد فقير نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون پي ته ڪنهن ڪدڙي جي گهر ۾ چور ڪاٽ هٽي اندر گهڙي ويو. اتفاقا ڪدڙي ڪي سجاڳي ٿي وئي. تنهن ڪري هنڌ تان اٿي ڪڙو ٿيو پر جيئن اجان اٿي سٿون ٿيو هو ته ان چور وٺي جو ڏڪو ڏنس سو هڪڙي جنڊ جي مٿان وڃي ڪريو ۽ لوهو ڪيرجو جنڊ جي وچ ۾ ڪتل هوندو آهي سو سندس مقعد ۾ گهري ويو. ڪدڙي ڪي ان مان ڪا اهڙي لذت اچي وئي جو ڪير تان وري اٿيو ئي ڪونه. هوڏهون چور سندس گهر ٻهاري ٻهاري ڪٽي هليو ويو. پوءِ پاڻ فرمايائون ته اهل ظاهر جا به انهي ڪدڙي وانگر لوهي ڪيرتي ڪريا پياآهن ۽ گهر سندن پيو لٽجي ۽ برباد ٿئي.

فصل ٻيون
دنيا جي ترڪ ڪرڻ بابت

1- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر پاڻ درگاهہ مبارڪ واري مسجد شريف ۾ ويٺا هئا. ۽ آئون بہ سندن خدمت مبارڪ ۾ حاضر ويٺو هوس. ان وقت پاڻ حقائق آگاهہ سيد محمود شاهہ رهندڙ لکي واقع پرڳڻي شڪارپور جي بابت جو حضور جن جو مريد ۽ تارڪ اسباب هو. فرمايائون تہ شاهہ صاحب اهل صفي مان آهي. تڏهن مون عرض گذاريو تہ حضرتا! اهل صفي جا اڄا بہ آهن ڇا؟ پاڻ فرمايائون تہ موجود آهن، پر نبوت ڪانهي.

2- نقل: پاڻ فرمائيندا هئا تہ دنيا جي ترڪ جي ڇڪي (عادت) منهنجي وجود ۾ پهريان پهريان اسان جي استاد حافظ صاحب جن ويهاري هئي. سندن ترڪ ۽ بي تعلقي ۽ آزادي جي هي وصف هوندي هئي تہ جيڪڏهن نندڙو هڪ ٻن ڏينهن جو چاول گابو بہ ڪٽي کو ڪين نذراني طرح ڏيندو هو تہ انهيءَ مهل سندس جيڪا بہ قيمت ٿئي سا مقرر ڪرائي وڪٽي ڇڏيندا هئا پوءِ توڙي ڪٽي هڪ ٽڪو يا بہ ٽڪا هٿ ايندا هين تہ بہ وڪٽي ڇڏيندا هئا. مگر اهو جانور پاڻ وٽ نہ رکندا هئا.

3-نقل: خضرفقير آربسر رهندڙ ديهہ پٽن واقع پرڳڻي چاچڪن جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر سندن خدمت مبارڪ ۾ ويٺو هوس پاڻ فرمايائون تہ ڪي طالب دنيا جو ترڪ ڪن ٿا پر انهن جي طمع وڃي ئي ڪانہ ٿي. ڇو تہ ترڪ انهيءَ ڪي چئبو آهي جو ڪنهن بہ مخلوقات ڇاپر خالق ۾ بہ دنيا جي طمع ڪانہ رکجي جيئن سعدي شيرازي عليہ الرحمة فرمايو آهي:

طمع بند دفتر زحکمت بشوي طمع بگسل وهرچہ خواهي بگوي

يعني طمع رکيئي تہ پوءِ پنهنجي دانائي وارو دفتر ڌوئي ڇڏيو (ڇو تہ ان جو ڪوبہ اثر ڪونہ رهندو سيڪو ڇوندو تہ مڙئي ڇٺ پيسن جي لالچ تي پيو ٿو زبان هٽي.) پر جي طمع لاهي ڇڏين تہ پوءِ جيڪي بہ چوندين سو پيو ٿهندو.

طمع راسہ حرف ست هر سہ تهي ازان نيست مرمطمعان رابهي

يعني: طمع جي لفظ ۾ ٽي حرف آهن پر ٽيئي خالي بي نقط آهن، سي ڏيکارن ٿا تہ طمع وارا ماڻهو بہ اهڙي طرح ئي سڀ نيڪين ۽ فيض جي اثر کان خالي رهندا ۽ هي بہ فرمايائون تہ " **الفقير لا يحتاج الي الله تعاليٰ** يعني فقير (دنياوي ڪمن لاءِ) الله تبارڪ وتعاليٰ جو بہ محتاج نہ ٿيندو.

4- نقل: پاڻ فرمايائون ته حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليه وسلم جن جا ٻه يار سڳورا تارڪ الدنيا هئا. هڪڙو امير المومنين حضرت ابوبڪر الصديق رضي الله تعاليٰ عنه ۽ ٻيو امير المومنين حضرت علي ڪرم الله وجه تنهن ڪري انهن ٻنهي سڳورن ڪان فقيريءَ جا ٻه طريقا جاري ٿيا. جيئن ته نقشبندي طريقو حضرت ابوبڪر صديق رضي الله تعاليٰ عنه ڪان هليل آهي ۽ قادري طريقو حضرت علي ڪرم الله وجه ڪان هليو اچي. جي اڄ ڏينهن تائين جاري آهن، ۽ قيامت تائين جاري رهندا ۽ ٻيا ٻه يار حضرت نبي ڪريم صلي الله عليه وسلم جن جا هڪ حضرت امير المومنين عمر رضي الله تعاليٰ عنه ۽ ٻيو حضرت امير المومنين عثمان رضي الله تعاليٰ عنه اهل اسباب جا هئا تنهن ڪري انهن ڪان ڪوبه طريقو جاري ڪونه ٿيو آهي.

5- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليه نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ ابراهيم فقير نظاماڻي جي ٽنڊي ۾ جو اها اوڍيجاڻي ديهه مان هڪ ديهه آهي. نظاماڻي فقيرن جي دعوت تي تشريف فرمائياهئا. پوءِ زيارت ڪرائڻ مهل فقيرن سون چاندي ۽ روڪ پيسا ڪپڙا پٽ جا توڙي ٻيا ڪورا ڪپڙا تمام گهڻا نذراني ۾ پيش ڪيا. ان وقت آئون به خدمت مبارڪ ۾ حاضر هوس. سي سڀ شيون ڪٺي سندن خدمت ۾ روانا ٿياسون. پوءِ واٽ تي سندن حضور ۾ عرض ڪيم ته حضرتا! هي جيڪي پيسا ۽ سون چاندي وغيره اچن ٿيون سي جيڪر ڳٽي پوءِ مڏي دارن جي حوالي ڪندا رهون. پاڻ جواب ۾ فرمايائون ته ان ڪي طلاق ڏيئي ڇڏي اٿئون تنهنجي نگهباني ڪانه ڪبي:

هرڪ درراه صحبت مرد شد ملڪ دنيا بر دل اوسرشد

يعني جيڪو شخص خدا تعاليٰ جي محبت واري رستي ۾ مرد ٿي بيٺو ۽ دنيا جو سمورو ملڪ ان ڪي ڪوڙو ۽ خراب لڳندو.

6-نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته هيڪر آئون ۽ ميان سلطان فقير نظاماڻي ۽ سيد ميان مير علي شاهه گڏيا درگاهه شريف تي ٻي ويا سون ۽ ان ٻيري ڪپڙا ۽ ڳر سونا چاندي جا ۽ ٻيون سوغاتون حضرت مرشد ڪريم رضي الله تعاليٰ عنه جي اڳيان نذراني ۾ پيش ڪرڻ واسطي مريدن تمام گهڻي انداز ۾ ڏنا هئا سي به ڪنيو ٻي آياسون. جڏهن درگاهه مبارڪ تي پهتاسون تڏهن پاڻ باغيچي جي چودري ۾ ويٺا هئا. اسان ٽيئي ڄڻا به سوڪڙيون پاڪڙيون ڪٺي ائي وڃي حضور مبارڪ ۾ حاضر ٿياسون ۽ زيارت ڪان مشرف ٿي نذرانو پيش ڪيوسون. اسان ڪان اڳ ميان قابل شاهه عليه الرحمة ۽ آدم خان بروهي به حضور ۾ ويٺا هئا پاڻ اوهي سوڪڙيون ڏسي مون ڪي زبان مبارڪ سان فرمايائون

تہ واہ واہ ! تون بہ اٿين ٿو ڪرين جو ڏسي وائسي پنهنجي گهر جو ٻهاربل گند ميڙي سيڙي آڻي ٿو اسانجي گهر ۾ اڇلائين. اٿين نہ ڪرڻ گهرجي. مون عرض ڪيو تہ حضرتا! درگاهہ مبارڪ جي مريدن ڏنا آهن. مون پنهنجي گهران ڪونہ ڪٽي آيو آهيان. مونکي تہ جيڪي هٿ ايندو آهي سو فقيرن تي خرچي ڇڏيندو آهيان. پاڻ فرمايائون تہ اسان جو مال ڇا ۽ ڇا توهان جو مال. جتي ڪجهہ هٿ لڳيو سو ڏيئي ڇڏينداڪيو. خليفو صاحب ٿو چوي تہ ان کان پوءِ وري ڪڏهن بہ نذرانو پاڻ سان ڪٽي ڪونہ ويس. بلڪ جيڪي ٿيندو هو سوڪنهن فقير جي هٿ موڪلي ڏيندو هوس.

7-نقل: محمد حسن فقير نقل ڪري ٿو تہ هيڪر سندن حضور مبارڪ ۾ ويٺا هئاسون تہ پاڻ پنهنجي زبان مبارڪ سان فرمايائون تہ هيڪر اسان کي الله تبارڪ وتعاليٰ ڪي پئسا (فتوحات) عطا فرماياهئا. انهن مان هڪڙو رپيو ڪنهن قرضدار کي ڏيڻ جي نيت سان رکي ڇڏيو هوسون. پرپوءِ ان رپئي جي ڳالهہ ٿي وسري وئي سون. تان تہ ٽي ڏينهن گذري ويا ۽ انهي وقت تائين ڪجهہ بہ فتوحات ميسر ڪانہ ٿي. حيران ٿي وياسون تہ فتوحات جي اينتري دير ڪرڻ جو ڇا سبب آهي. پوءِ نيث معلوم ڪري ورتو سون تہ هي بندش رڳي انهي روپئي جي ڪري ٿي آهي، جو قرضدارن لاءِ رکيوهو سون ۽ اڃا تائين رهجي ويو آهي پوءِ اهو رپيو انهي ئي وقت قرضدار ڏانهن موڪلي ڏنوسون، تہ انهي ئي مهل مفتح الابواب، فتوحات جا دروازا کولي ڇڏيا ۽ بندش برطرف ٿي وئي.

8-نقل: هيڪرپاڻ فرمايائون تہ هڪڙي ڏينهن قران شريف تلاوت ڪندي هن آيت شريف تي پهتاسون تہ : **فتوڪلوا ان ڪنتم مؤمنين.** پوءِ توڪل ڪيو جيڪڏهن اوهين مؤمن آهيو" دل ۾ فڪر ڪيوسون تہ آيت سڳوري ۾ ايمان جي لاءِ شرط ڪيل آهي تہ توڪل ڪجي پوءِ جنهن کي توڪل وارو شرط نہ هوندو تہ ان وقت مشروط يعني ايمان بہ ڪونہ رهندو. ڇو تہ قانون مقرر آهي تہ "اذا فات الشرط فات المشروط" يعني شرط گم ٿيندو تہ مشروط پڻ گم ٿي پوندو. پوءِ انهيءَ ڏينهن کان وٺي سعيي جو ترڪ ڪري ڇڏيو سون. جڏهن اها ڳالهہ ميان محمد اڪرم جو اسان جي وڏي صاحبزادي (مسند نشين) جو نانو آهي ٻڌي تڏهن اسان وٽ آيو ۽ نصيحت جا دروازا اڇي کوليائين ۽ ترڪ قبولڻ کان روڪڻ لاءِ گهڻو گفتگو ڪيائين. تڏهن اسان قرآن شريف گهرائي مٿين آيت سڳوري کيس ڏيکاري سون. ۽ چيوسونس تہ ترڪ ايمان جي لاءِ شرط فرمايل آهي. تڏهن چيائين تہ پلا اوهان تي ترڪ لازم آهي تہ پل ڪيو، پر پنهنجي پين تابعن ۽ متعلقن لاءِ ان بابت باعث نہ ٿيو بلڪ سندن مرضي تي ڇڏي ڏيو. اسان جواب

ڏنس ته جيڪو به انهي ڪم بجا آڻڻ ۾ اسان سان راضي نه ٿيندو ته انهي کي به ترڪ ڪري ڇڏيندا سون. تڏهن ان بزرگ اها ڳالهه وڃي پنهنجي نياڻي سان ڪئي جا اسان جي حاوبلي ۾ هئي ۽ چيائينس ته جيئن سائين جن اوهان کي امر ڪن ان تي محڪم ٿي بيهجو. توڙي ڪٿي ڪپڙن جي نالي حڪم ڪن ته به ترڪ ڪري ڇڏجو.

9-نقل: هيڪرپاڻ حديث شريف ڪان نقل فرمايائون ته هيڪر حضرت سرور ڪائنات صلي الله عليه وآله وسلم جن ڪنهن سفر تان ٿي موٽيا هئا. پوءِ جندان تڪو تي پهتا جو مديني مطهره ڪان ويجهو هڪ جبل آهي. تڏهن اصحاب سڳورا ان تان چڙهي اڳتي لنگهڻ لڳا. پر جيڪي هلڪي بار وارا هئا اهي يڪدم جبل تي چڙهي حضور جن ڪان اڳيئي مديني عاليه ۾ پهچي ويا. ۽ جن کي وري بارڳچ ساروهوسي ڳوراٿپ ڪري حضور جن سان گڏ پي آيا ۽ کي پوئتي رهيل هئا تڏهن پاڻ فرمايائون ته اهو جندان جبل آهي جنهن تان جيڪي هلڪي بار وارا هئا سي اڳي لنگهي ويا ۽ جيڪي ڳوري باروارا هئا سي پوءِ تي پئجي ويا اصحابن سڳورن عرض ڪيو ته حضرتا! جيڪي حضور جن فرمايو سو ته ظاهر باهر پيو ڏيکارجي پر ان جي معنيٰ ۽ حقيقت ڪهڙي آهي؟ پاڻ فرمايائون ته قيامت ڏينهن به اهڙي طرح ٿيندو جو جيڪي هلڪي باروارا هوندا سي سيني ڪان جلد لنگهي ويندا هليا ۽ ڳوري بار وارا پوئتي رهجي ويندا:

ڳوريون پاسي ڳوٽ ... هورن هاڙو لنگهيو
ڪيچ تني کي ڪوٽ ... ڪين جني جي ڪڇ ۾

10-نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته حضرت مرشد مڪرم رضي الله تعاليٰ عنه جن کي جيڪي گهوڙا قلات ملڪ وارن مريدن نذراني ۾ پيش ڪيا هئا تن جي خدمت جو ذمو موتي ۽ ميان غازي خان تي رکيل هو. پوءِ جڏهن صاحبزادن سڳورن جي شادي جي تاريخ مقرر ٿي تڏهن مون ۽ خليفي مٿين اوهي گهوڙا وڪڻي قيمت انهن جي اٺ سو رپيه وصول ٿيا، سا پاڻ سان ڪٺي درگاهه مبارڪ ڏانهن روانا ٿياسون. جڏهن حضور مبارڪ ۾ پهتاسون تڏهن معلوم ٿيو ته شادي جي تاريخ مقرر ٿي چڪي آهي ۽ ڪنواريتا جي پڻ حضور جن جا ياڻر سڳورا هئا. تن شادي جو سمورو سامان جيئن ته اٽو چانور گيه وغيره سڀ اسباب تيار ڪري ڇڏيو آهي. پوءِ پاڻ رات جي وقت پنهنجن ياڻرن ۽ وڏي صاحبزادي مسند نشين قدس سره ۽ ميان قابل شاهه ۽ خليفي حاجي آدم خان بروهي کي ۽ مونکي گهرائي مصلحت پڇيائون ته سائل به وينا آهن ۽ شادي جي خرچ جو ڪم به درپيش آهي؟

هينئر صلاح ڏيو ته پيسا ڪٿي خرچ ڪيون؟ سيني عرض ڪيو ته جيڪا حضور جن جي مرضي سا سڀ ڪان وڌيڪ! پاڻ فرمايائون ته جيڪڏهن اسانجي مرضي تي ڇڏيو ٿا ته پوءِ اسان هي پئسا سائلن کي ٿا ڏيون. تڏهن اسان سيني پاڻ ۾ مصلحت ڪئي سون ته جيڪڏهن هن وقت شاديءَ جو ڪم مهمل رهجي ويو ته هن طرف جو ڪل خرچ ۽ سامان بالڪل ضايع ۽ بيڪار ٿي پوندو. ۽ وري انهن ڪان اسباب جو گڏ ٿيڻ بلڪل محال آهي. تنهن ڪري سيني گڏجي سندن خدمت مبارڪ ۾ عرض ڪيوسون ته حضرتا! هن طرف وارن شاديءَ جو سمورو سامان موجود ڪري ڇڏيو اٿن. ۽ سندن خرچ به گهڻو اچي ويو آهي. هينئر جيڪڏهن شاديءَ جو ڪم رهجي ويندو ته سندن اهي خرچ خروچ سڀ اجايا لڙهي ويندا. سائين جن کي نه هن وقت يا هن ڪانپوءِ ڪنهن ڪم بہ محتاجي ڪانہ آهي پر هن سڳورن جي حال تي به ضرور توجه ڏيڻو آهي ۽ حق به اهڙي طرح آهي تنهن ڪري جيڪڏهن اهي پيسا جيڪر شادي جي ڪم ڪار ۾ خرچ ڪجن ته ڏاڍو چڱو ٿيندو. چو ته هن طرف کي نقصان کان بچائڻ لاءِ هي خرچ به گويا الله ڪارڻ ٿي پوندو. ان عرض ڪانپوءِ پاڻ رحم فرمائي شادي جو انجام مقرر فرمايائون.

11-نقل: هيڪر پاڻ زبان مبارڪ سان فرمايائون ته خليفو ميان الهرکيو قدس سره جن پوک جو هڪ نار آباد ڪرائيندا هئا. تنهن جو سبب هي هو ته ڪنهن وقت خليفو صاحب هڪڙي هنڌ وينو هو ۽ سندن نينگر به هنج ۾ ويٺوهو، ته اينتري ۾ فقيرن جي هڪڙي جماعت دروازي ڪان لنگهي آئي. تڏهن نينگر خليفي ڪان ڪارڪن جي لاءِ طلب ڪئي. خليفي صاحب جن فرمايس ته اي بابا! ڪارڪون حاضر ڪونہ آهن. پر پيهر به نينگر ڪارڪن جي طلب ڪئي. وري به چيائونس ته موجود نہ آهن. ٽيئن ڀيري نينگر چيو ته هي فقير جو اچن ٿا انهن وٽ ڪارڪون هونديون. تڏهن خليلفي صاحب جن پنهنجي پٽ جي طمع واري خيال دفع ڪرڻ لاءِ هڪڙو نار آباد ڪرائيندا هئا ۽ ڪين انهيءَ نار جي آبادي ترڪ ڪان مانع ڪانہ هئي ڪنهن بزرگ فرمايو آهي:

چيست دنيا از خدا غافل بودن — ني قماش ونقره و فرزند وزن

يعني دنيا آهي خدا تعاليٰ جلشانہ ڪان غافل هجڻ باقي ساز سامان پيسا چاندي زالون پٽ جيڪڏهن غفلت ۾ نہ وجهن ته دنيا نہ چئبا.

12-نقل: هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون ته حضرت عيسيٰ عليٰ نبينا وعليہ الصلوات والسلام ڪنهن رستي سان لنگهيا پي ويا. واٽ تي ڏٺائون ته هڪڙو شخص سمهيو پيوآهي ۽ نماز جو وقت قضا ٿيڻ تي آهي. تڏهن ان کي سڏ ڪري

فرمايائون ته اي شخص اٿي نماز پڙهه، نه ته وقت قضا ٿي ويندءِ. ان شخص جواب ڏنو ته آئون نماز ڪونه پڙهندس. حضرت عيسيٰ عليه السلام پڇيس ته ڇو؟ جواب ڏنائين ته هنڪري جو، دنيا ترڪ ڪري ڇڏي اٿم. تڏهن حضرت عيسيٰ عليه السلام فرمايس ته اوئين تون بلاشڪ آرام سان سمهيو پيو هج.

اي عزيز! انهي ٿي طرف حديث شريف ۾ اشارو آهي ته " **ترڪ الدنيا راس كل عبادة**" يعني دنيا جو ترڪ سڀ عبادت جو منڍ ۽ مٿي جي مثال آهي.

13-نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليه نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ ديهه اسقلڪو واقع ملڪ قلات ۾ تشريف فرماٿياهئا اتي هڪڙي بروهي شخص عرض ڪيو ته هڪڙو ٺئون ڪوهه ڪٽايو اٿم، خدا تعاليٰ جي ناءَ تي ان چشمي وٽ قدم رنج فرمائي هلي دعا فرمايو ته الله تبارڪ وتعاليٰ اوهانجي برڪت سان سندس پاڻي منو ۽ گهڻو ڪري. پاڻ ساڻس گڏجي چشمي تي هليا. ۽ اوڏاهون دعا فرمائڻ ڪان بعد موٽيا اوطاق ڏانهن پي آيا. آئون سندن رڪيب ۾ هٿ وجهيو سندن منهن ۽ اکين مبارڪن ڏانهن نهاربندو ڪمال درد ۽ شوق ڪان روئيندو پي آيس. پاڻ پڇيائون ته ڇالاءِ ٿو روئين؟ مون خدمت مبارڪ ۾ عرض رکيو ته حضرتا! جيڪي منهن مبارڪ ۾ ٿو ڏسان، سو دل ۾ ائين پيو اچي ته هڪڙيئي نظر سان ڪلي فائدي کي پهچي ويندس پر بي نصيبي آهي. پاڻ ٻاجهاري لهجي ۾ زبان مبارڪ سان فرمايائون ته توکي فيض ٿيندو، پرڪو وقت ڪيي درجي بدرجي پهچندو. هي به فرمايائون ته " ديرپياسي درست ٿيا. پوءِ نقل ڪري ٻڌايائون ته هڪڙي شخص ڪنهن بزرگ ڪان الله تبارڪ وتعاليٰ جي معرفت ۽ سڃاڻپ بابت عرض گذاريو. ان بزرگ فرمايو ته الله تعاليٰ جي سڃاڻڻ جي واٽ مان هڪڙي هي آهي جو خدا تعاليٰ جا حڪم ۽ جهلون پوري سنڀال سان بجاءِ آڻجن. ۽ خلق لله جي خدمت ۽ پاسخاطري ۾ رذل رهجي. ان شخص پڇيو ته ڪاٻي به واٽ آهي؟ بزرگ فرمايس ته هائو بي به هڪ واٽ آهي ۽ آهي به تمام ويجهڙي رڳو هڪ وڪ ڪڻڻ جي دير آهي، ته بس منزل مقصود کي پهتو. ان شخص عرض ڪيو ته حضرتا! اوهاهڪ وڪ واري واٽ ته مهرباني ڪري ارشاد فرمايوم. بزرگ فرمايس ته اها واٽ هي آهي ته دنيا ۽ دنيا جا ڪل اسباب ترڪ ڪري ڇڏجن. اهو شخص اها ڳالهه ٻڌنديئي اٿي ڪڙو ٿيو ۽ وڃي پنهنجو سمورو اسباب ترڪ ڪري خدا تعاليٰ جي واٽ ۾ لٽائي آيو. رڳو هڪڙي اوني لوئي جو اڌ هيٺ ۽ اڌ مٿي ڍڪي انهي بزرگ وٽ موٽي آيو. ۽ انهي ڪامل شخص کيس اهڙي تلقين ڪئي جو هڪڙيئي نظر سان چوڏهن ابدالن جي جماعت ۾ داخل ڪري ڇڏيائينس:

ترڪ دنيا گير تاسلطان شوي ورنه همچو چرخ سرگردان شوي

دنيا جو ترڪ ڪر تہ بادشاھہ بڻجي وڃين ۽ جيڪڏهن ترڪ نہ ڪندين تہ دنيا وٺي خفي ۾ آسمان وانگر سرگردان پريشان ٿيو وتندين.

14- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر مون سندن خدمت مبارڪ ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! اوهين هن ضعيف کي دنيا جو تارڪ سڏيندا آهيو. حالانڪ اناج جا ڏگ وغيره مال ۽ اسباب ڪوڙ مون فقير جي ملڪيت ۾ آهن. پاڻ جواب ۾ فرمايائون تہ انهي مال ۽ اسباب ۾ تنهنجو سعيو ۽ اختيار ڪوبہ ڪونهي تنهن ڪري تون ان ڪان فارغ دل ۽ تارڪ آهين:

چيست دنيا از خدا غافل بدن   ني قماش ونقره وفرند وزن

15- نقل: هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ هڪڙو شخص سيد الطائفه شيخ جنيد قدس سره جي خدمت مبارڪ ۾ حاضر ٿي سندن جماعت جي حلقي ۾ داخل ٿيو. حضرت شيخ قدس سره جي توجہ جي برڪت سان ٿورڙيئي وقت ۾ دنيا جي حب، جا ڪل مناين جو مٿو آهي، سندس دل ۾ بغض سان ميٽجي وئي. مريد ٿيڻ ڪان اڳ هڪ هزار دينار سندس ملڪ ۾ رکيل هئا. ارادو ٿيس تہ جيڪر اهي پيسا ڪٽي وڃي پنهنجي پير جي خدمت ۾ نذرانو رکان. پر وري خيال ڪيائين تہ انهي مبغوض شيءِ کي پنهنجي محبوب يعني مرشد وٽ نيڻ سوبہ ڏاڍو گندو ڪم ۽ بي ادبي ٿي پوندي. تنهن ڪري ارادو ڪيائين تہ ٻين ماڻهن کي ورهائي ڏيان. پر وري دل ۾ خيال آيس تہ خدا تعالىٰ جي خلق کي فساد ۽ گندگي ۾ اڇلائڻ يعني دنيا ۾ ڦاسائڻ سوبہ خراب ڪم آهي. تنهن ڪري ڇاڪيائين جو اهو هزار دينار ڪٽي درياءَ جي پڪ تي آيو ۽ خيال ڪيائين تہ ڪٽي سمورائي گڏي درياءَ ۾ اڇلايان. پروري پنهنجي نفس جي جلائڻ ۽ ايذاءَ لاءِ هڪ هڪ ڪري درياءَ ۾ اڇلائڻ لڳو. جو اهو هڪ هڪ دينار نفس لاءِ هڪ ڏنپ جي مثال پي لڳو. انهن دينارن اڇلائڻ شرط ڪيس الله تبارڪ وتعالىٰ جو مشاهدو نصيب حال ٿي ويو. ان ڪانپوءِ پنهنجي مرشد جي خدمت ۾ اچي حاضر ٿيو ۽ عرض ڪيائين تہ حضرتا! الله تبارڪ وتعالىٰ جي واٽ ڪيچ پنڌ آهي؟ حضرت شيخ قدس سره جواب ۾ فرمايس تہ ڪلئي هڪڙي وک هئي، جنهن کي تو هزار وکون ڪري وڌيون! پوءِ پاڻ هي بيت زبان مبارڪ سان فرمايائون:

مال و جان راتو برو يکجا بباز   راه نزديک ست چرا کردي دراز

پنهنجو مال ۽ ساه پنهنجي محبوب تي هڪڙي هنڌ ئي ڪٽي قربان ڪر رستو تہ بالڪل ويجهڙو آهي تنهن کي ڇو وٺي ڊگهو ڪيو اٿئي.

16- نقل: علي خان لغاري نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر تي چڙهيا هئا. پوءِ مون کين زيارت ڪرائڻ لاءِ پنهنجي گهر وٺي آيس. ۽ اتي عرض ڪيم تہ حضرتا! جيڪڏهن اڄ رات حضور جن مهرباني فرمائي ترسن تہ بہ ڳئون جي منهنجي ملڪيت ۾ آهن سي ڪهي فقيرن

ڪي ڪارايان. ۽ منهنجي ترار ۾ چاندي جو ڪڙيو آهي سو به جيڪر وڪڻي ان خريد ڪري گهوڙن جو داڻو پيش ڪيان پاڻ جواب ۾ فرمايائونس ته هڪڙي شخص ڪي پنهنجي مرشد جي صحبت مان دنيا جي ترڪ جي نعمت نصيب ٿي. پوءِ جيڪي به سندس ملڪ ۾ هوسو ڪل ڪڻي اچي مرشد جي اڳيان رکيائين ۽ چيائين ته حضرتا! هي دنياوي اسباب منهنجي نظر ۾ ڏاڍو بڇڙو ٿو لڳي مرشد چيس ته عجب آهي جو جيڪا شيءِ تنهن جي نظر ۾ بڇڙي ٿي لڳي سا ڪڻي اسان جي اڳيان رکي اٿيئي. تڏهن سندس مريد انهي دم اهي شيون ڪڻي وڃي درياءَ ۾ اڇلائي آيو.

17- نقل: الهڏنو حجم نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ لاڙ جو سفر ڪندي مگرين جي ديهه ۾ تشريف فرمائياهئا. اتي عبدالسلام فقير رهندڙ ديهه مٿيئين جو، جو تارڪ الاسباب هو حضور ۾ حاضر ٿيو ۽ سوا رپيو سندن اڳيان نذرانو پيش ڪيائين پاڻ سوا روپئي ڏسڻ سان جوش ۾ اچي فرمايائونس ته اي يار! عجب آهي جو طلب جي دعويٰ هوندي به هيترو مال گڏ ڪيو اٿيئي.

18- نقل: طيب فقير نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون ته ڪي به شخص پاڻ ۾ دوست هوندا هئا. تن مان هڪڙي ڪي هڪڙي قميص ملڪيت ۾ هوندي هئي ۽ ٻي سندس دوست ڪي به قميصون هيون. اتفاقا اهو هڪڙي قميص وارو هن دنيا مان رحلت ڪري ويو. هو ٻيو يار جنهن جي دل سندس قرب ۾ قاتل هئي تنهن ڪي سندس جدائي ۽ فراق ڪري، ڏينهن رات روج ۽ جهجڻ ۽ زاري ۾ پيو گذري. هڪڙي رات ان دوست ڪي ننڊ ۾ ڏنائين ته بهشت جي مٿانهن درجن ۾ ويٺو عيش عشرت ڪري ۽ مزا ماڻي. هي سندس ڏسڻ سان ڏاڍو خوش ٿيو ۽ ارادو ڪيائين ته جيڪر ساڻس وڃي ملاقات ڪريان. پر اجا اڳيرو وڌيو ته ڪيس اوڏانهن وڃڻ کان اچي روڪيائون ۽ چيائونس ته هي جاءِ ٻن قميصن جي مالڪ لاءِ نه آهي. ويچارو پنهنجي دوست جي ملاقات کان نااميدي ۽ هيبت ڪري سجاڳ ٿي پيو. صبح ساڻ اٿي اوهي ٻئي قميصون ترڪ ڪري ڇڏيائين. ٻن ٽن ڏينهن ڪانپوءِ وري خواب ۾ پنهنجي يار ڪي انهن بلند درجن ۾ ڏنائين ۽ ساڳن دربانن جوابدارن ڪي ڏنائين ته ڪيس پاڻهئي سڏ ڪري وڃي دوست سان ملايائونس. چيائونس ته هينئر پلي ته ٻئي پاڻ ۾ ملاقات ڪري خوش خورم ٿيو.

19- نقل: خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون ته جيڪو ماڻهو هن زماني ۾ امالڪ دنيا جا تعلقات ٽوڙي ۽ اسبابن ڪي ڦٽو ڪري پنهنجو پاڻ الله تبارڪ وتعاليٰ جي حوالي ڪڻي ڪندو ته اهو هن وقت به اصحاب ڪهف مان ليکيو ويندو.

اي عزيز! اصحاب ڪهف جي فضيلت ايتري قدر آهي جو سندن صحبت جي برڪت سان ڪتو جو مطلق حيوان ۽ هڪ درندو جانور آهي سو بہ اعليٰ مرتبي کي پهچي ويو:

سگ اصحاب ڪهف روز چند پئي نيڪان گرفت مردم شد.

اصحاب ڪهف جو ڪتو رڳو ٿئي ڏينهن نيڪن جي پوئتان لڳو تہ ماڻهو بڻجي پيو.

پر اي عزيز! اصحاب ڪهف جا، دقيانوس جي دين ڪان پڇي اچي غار ۾ لڪا هئا. پر جن شخصن خاص خداوند ڪريم لاءِ دنيا ڪان بيزاري ڪري اچي خدا تعاليٰ جا طالب ٿين تا خيال ڪيو تہ سندن مرتبو ڪيڏو نہ وڏو ۽ اعليٰ هوندو.

20- نقل: ساڳو خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو تہ هڪڙو فقير سندن مريدن مان تارڪ الاسباب هو پوءِ هڪڙي ڏينهن ان ڪان پڇيائون تہ اي سهڻا! هينئر پوک ڪندو آهين؟ عرض ڪيائين تہ هائو سائين پاڻ فرمايائونس تہ انهي ٻني پوکڻ ڪان توکي مرڻ موچارو هو. اي عزيز! نظر محڪم رکج:

مئي صرف وحدت ڪسي نوش ڪرد ڪہ دنيا و عقبيٰ فراموش ڪرد.

يعني وحدت وارو خالص شراب انهن کي ئي نصيب ٿيو آهي جن دنيا ۽ آخرت ٻئي وساري ڇڏياآهن. ڪنهن شاعر سنڌيءَ ۾ چيو آهي تہ:

ڪي م قبولج ڪا پڙي گذر ڪيو گذران
عليءَ جو ميدان ! سکر سناسين ڪي

اي عزيز ! ڪاپڙيءَ مان مراد آهي طالب خدا تعاليٰ جو، ۽ حضرت علي ڪرم الله وجہ جي ميدان مان مقصود آهي فقر! يعني تہ اي طالب ! هي دنيا جو گذران يعني فاني گذران نہ قبولج. ڇو تہ طالبن سچن جي لاءِ فقرفاقي جو گذران ئي نهايت چڱو آهي. انهيءَ ڏانهن ئي حديث شريف ۾ اشارو ٿيل آهي تہ " الفقر فخري " يعني تہ فقر منهنجو فخر آهي.

21- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ مسجد شريف جي ٺهرائڻ محل هڪڙي فقير سندن خدمت مبارڪ ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! جيڪڏهن گل ميخن جون بونبيون قلعي ڪرائجن تہ هوند ڏاڍيون سهڻيون ٿين. پاڻ فرمايائون تہ پئسا موجود ڪينهن جيڪڏهن الله تعاليٰ جلشانه موڪليا تہ انهيءَ ڪم ۾ خرچ ڪنداسون پوءِ انهي ئي ڏينهن هڪڙي شخص نذراني جا پنج رپيا سندن هٿ مبارڪ ۾ آڻي ڏنا. پاڻ ترڻ تي وٺنديئي ائين ڪٽي زمين تي ڦٽاڪيائون. فرمايائون تہ هي پئسا گل ميخن جي قلعي ڪرائڻ ۾ خرچجو.

22- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ جيڪي شخص دنيا جا تارڪ آهن سي تہ

نهايت موچارا آهن. پر جيڪي دنيا جا طالب آهن پر انهن ڪي نفس جي مطلب موجب دنيا هٿ ڪانہ ٿي اچي تہ انهن سان بہ ڏٺي تعاليٰ جي مهرباني سمجهبي چو تہ وارد ٿيل آهي تہ: ان من العصمة ان لايقدر عليہ" هي بہ گناهن ڪان ڏٺي تعاليٰ جي طرفان عصمت ۽ بچاءَ چئبو جو انهن گناهن تي ماڻهو قادر نہ ٿي سگهي.

23-نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ سندن روش مبارڪ هوندي هئي تہ جيڪڏهن ڪو شخص مريدن مان دنياوي اسباب ترڪ ڪندو هو، تہ پاڻ ان تي ڏاڍا راضي ٿيندا هئا. ۽ سندن طبيعت مبارڪ ۾ خوشي ۽ فرحت جا نشان پيدا ٿي ويندا هئا. پوءِ جڏهن مون بہ دنياوي اسباب ۽ سرڪاري توسل ڪلئي ڦٽا ڪري حضور جن جي مريدي وارو ڏاڳو پنهنجي ساهہ واري ڪنڌ ۾ ٻڌم. تڏهن هيڪر گندا واه جي سفر ۾ ميرخان لاسي جنهنجي گهر ۾ نصيرخان بروهي جي نياڻي ڏنل هئي. سو اتي گندا واه ۾ حضور جن جي زيارت لاءِ آيو هو. پوءِ پاڻ ڳالهين جي وچ ۾ مونکي گهرائي ڪيس ڏيکاريائون تہ هي يار ٻروچ نظاماڻين جي قوم مان آهي، جو مير فتح علي خان ٽالپر وٽ ملازم هو، سير شڪار وغيره ۾ ساڻس هم رفيق هو، دنيا وي اسباب بہ تمام گهڻو هوس پر سڀ ڦٽا ڪري اچي فقيري قبول ڪئي اٿس ۽ ٻي پيري ابو الخير ڏاهري درگاهہ مبارڪ تي زيارت لاءِ آيو هو. ان وقت بہ مونکي گهرائي ڪيس ڏيکاري فرمايائون تہ هي يار بہ دنيا جي تارڪن مان آهي، ان وقت پاڻ طبيعت مبارڪ جي فرحت سان ڪلندي ڳالهيون ٻولهيون ويٺي ڪيائون.

24-نقل: حضرت پير سائين پڳ ڌڻي (بنگلي ڌڻي) قدس سره پنهنجي والد مڪرم حضرت مسند نشين (اول) قدس سره ڪان نقل ٿا فرمائن تہ هيڪر پاڻ ترڪ وارن ڏينهن ۾ بدن تان ڪپڙا لٿا بہ لاهي پري ڪري ڇڏيا هئائون. رڳو هڪڙو ڪپڙي جو ٽڪر هون جنهن سان دن ڪان وٺي گوڏن مبارڪن تائين ستر عورت جو ٿيل هو. پاڻ انهيءَ حال سان مسجد شريف ۾ ويٺا هئا ۽ حاضر مجلس ڪلئي فقير بہ اهڙي طرح اگهاڙائپ جي لباس سان سينگاريل هئا. صاحبزادو سڳورو ٿو فرمائي تہ ان وقت اسانجي ننڍڙائي جا ڏينهن هئا. اتي سندن حضور مبارڪ ۾ وجي حاضر ٿيس. پاڻ مونکي هڪڙو پهرياڻ ڳچيءَ ۾ پيل ڏسي جوش سان فرمايائون تہ لاهي ڇڏيوس. فقير جو اٿيا سو يڪدم پهرياڻ ڪي ٻيڙين ڪولڻ ڪان سواءِ ئي ڦاڙي لاهي ڪٽي اڇلايائون. ان ڪانپوءِ هيڪر فرمايائون بي تہ ان وقت اسانکي هي خيال هو تہ زمين تي اسانجي پهرڻ لاءِ ڪپڙا ۽ ڪائڻ لاءِ طعام بالڪل ڪونہ آهي. پر جيڪڏهن ڪٽي نفس سستي ڪئي تہ بہ ڪاڏي لاءِ وٽن جا

پن ۽ اوگھڙ ڍڪڻ لاءِ بہ وڏن وڻن جا پن استعمال ڪياويندا.

25-نقل: يعقوب فقير ڏيٿو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر خليفي ميان عبدالرحمان سندن حضورمبارڪ ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! آسماني پڪي چو زمين تي ڪريو پيــو آهي؟ پاڻ فـرمـايـائون تہ بارجي ٻوڙائي ڪري جا سندس ڪنڀن تي ٿي پئي آهي. انهي ٻوڙائي ڪري ئي پنهنجي وطن ڪان پري پئجي ويو آهي. پر جي اها ٻوڙاڻ دفع ڪري ڇڏي تہ جيڪر جهٽ پٽ پنهنجي آکيري وٽ پهچي وڃي. خليفو صاحب اهو ٻڌي انهي مهل دنيا جو ترڪ ڪري هڪڙو ڪپڙو هيٺ ۽ مٿي ڍڪي اچي ويٺو ۽ وري ساري عمر تارڪ الا سباب رهيو.

26- نقل:خليفوميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ ڪو بزرگ، صاحب ڪماليت جو هو، تنهن وٽ ماليات ڳچ ساري اچي گڏ ٿي هئي. تنهن جي خبر بادشاهہ وقت جي ڪي پئجي وئي، بادشاهہ چوڻ لڳو دنيا جوٗ مال بادشاهن جي ملڪيت آهي. فقيرن کي سچائي بهتر آهي. ائين چئي ارادو ڪيائين تہ انهي بزرگ جي اها ماليات ملڪيت قرائي ونجي. بادشاهہ جي انهي ارادي جي خبر فقير کي پئجي ويئي سو پنهنجي خادم کي پنهنجي ٻوليءَ ۾ چوڻ لڳو. ” تانبک باجي تانبک باجي“ يعني تہ ڇا صلاح آهي؟ خادم عرض ڪيو تہ ” لوئيا کوتا جونيا نلاگي“ يعني تہ سٽڻ لاهي ڇڏيو تہ جوآن نہ پٽن، بزرگ يڪدم حڪم ڪيو تہ ڪل ملڪيت لٽرائي ڇڏيو. جابنادير فقيرن کي ورهائي ڏئي ڇڏيائون. بادشاهہ انهي ڳالهہ ٻڌڻ شرط پشيمان ٿي ان بزرگ جي حضور ۾ حاضر ٿيو. ۽ وڏي زاري نيزاري سان بزرگ ڪان پنهنجي ارادي جي معافي گهريائين ۽ سندس رضا طلب اچي ٿيو.

27-نقل: هيڪر پاڻ حضرت ميان صاحب جن قدس سره ڪان نقل بيان فرمايائون تہ طلب وارن ڏينهن ۾ جڏهن حضرت مخدوم صاحب جن قدس سره جي خدمت ۾ ايندا ويندا هئاسون. تڏهن هڪڙو ٽپو زمين وسندڙ جو، جو خيراتي چڪ طرح اسانجي آباءُ اجداد ڪان اسان جي تصرف ۾ هيـو. آباد ڪرائيندا هئاسون پوءِ هيڪر حضرت مخدوم صاحب جن قدس سره جي حضور مبارڪ ۾ ويٺاهئاسون، تڏهن مخدوم صاحب جن فرمايو تہ شاهہ جي ! ٽپو بہ هڪ تپ آهي. اهو ٻڌي انهي ئي وقت ترڪ ڪري ڇڏيوسـون، جو وري دل ۾ خيـال بہ سندس ڪونہ آيو سون.

28-نقل: سلطان فقير ٽالپر رهندڙ ديهہ ڍگهڙيءَ جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر سندن حضور مبارڪ ۾ ويٺو هوس، تہ ايتري ۾ هڪڙي شخص هڪ رپيو نذراني جو آڻي سندن خدمت مبارڪ ۾ اڳيان رکيو. ان وقت جيڪي فقير حاضر هئاسي

اهڙا ته الله تبارڪ وتعاليٰ جي شهود ۾ محو ٿيا وينا هئا، جو ڪنهن ڪي به ان رهڻي جي خبرڪانه پيئي. تنهن ڪري رهيو ڪنهن ڪونه ڪنيو ۽ اتي ئي رهجي ويو. گهڙي ڪن ڪانپوءِ هڪڙي شخص عرض ڪيو ته حضرتا! نذراني جو رپيو اتي ئي پيو آهي. ڪوئي ڪونه ٿو کڻي پاڻ سندس انهيءَ ڳالهه ٻڌڻ شرط پيشاني مبارڪ ۾ گهنڊ جي اثر سان نهاري فرمايائونس ته مونکي ڪوبه احتياج ڪونهي جيڪڏهن توکي گهرجي ته کڻي وڃ.

29- نقل: عبدلله فقير، محمد عاقل فقير ڪان نقل ڪري ٿو ته هيڪر آئون سندن حضور مبارڪ ۾ حاضر هوس، ته هڪڙو فقير! جو تارڪ الاسباب صاحب توڪل جو هو، تنهن پنهنجي ننڍڙي پٽ جي کير پيئڻ لاءِ جو نئون ڄائوهو، هڪڙي ٻڪري خريد ڪئي هئي سو انهيءَ ٻڪري تي وري ٻي ڪنهن شخص هٿ رکيو، تنهن بابت سندن حضور مبارڪ ۾ ڳالهه ٻولهه هلي پاڻ انهيءَ فقير کي فرمايائون ته اي يار! ماڻهو پنهنجا اڳيان ٿيڙبه پيا ترڪ ڪن، ۽ تون وري نوان اسباب پيو پنهنجي ملڪيت ۾ آڻين. هن ويچاري عرض ڪيو ته حضرتا! ننڍڙي جي کير پيئڻ لاءِ جو هينئر پيدا ٿيو اٿم خريد ڪئي هيم. پر اڳتي توبه استغفار ڪيم.

30- نقل: عبدالله فقير نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون ته هڪڙي وقت اسانکي دل ۾ خيال ٿيو ته جيڪر هڪ وسو ڪن ووٺن جو آباد ڪرايون، پوءِ ان بابت حضرت ميان صاحب ڄن قدس سره جي خدمت اقدس ۾ عرض گذاربوسون. پاڻ فرمايائون ته بابا! ٻه وسا وڃي آباد ڪريو. فرمودي موجب ٻه وسا ڪياسون پر ان جي آباد ڪرڻ ۾ ڏاڍي تڪليف ۽ هلاڪي ۾ پياسون. ڪڪ ٿي هيڪر سندن خدمت مبارڪ ۾ عرض ڪيوسون ته حضرتا! ٻن وسن ووٺن جي اسانکي ڏاڍو هلاڪ ڪيو آهي. پاڻ جواب ۾ فرمايائون ته تڏهن ته اسان اوهان کي ٻن وسن آباد ڪرڻ لاءِ تحريص ڪئي سون. ڇو ته جيڪو ماڻهو دنيا جي ڪمن ڪان ڪڪ ۽ عاجز ٿي پاڻهي ڦٽو ڪندو آهي. ته پوءِ وري ان جي ويجهو بالڪل نه ويندو. پر جيڪو زور سان ڦٽو ڪندو ته ضرور سندس دل ۾ دنيا جا خيال ايندا رهندا.

31- نقل: ساڳيو عبدالله فقير نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ خيرپور ۾ مير زنگي خان ٽالپر جي دعوت تي تشريف فرمائيا هئا. ان پيري اندران حاويلي مبارڪ مان سٺ رپين جي، ڪن شين جي خريد ڪرڻ لاءِ فقيرن جي حوالي ڪئي هئائون. پر اهي پئسا ڪلئي خيرپور ۾ وڃائجي پيا، جنهن جي ڳولا ڦولا لاءِ فقيرن پاڻ ۾ ڳالهيون ٻولهيون ٻي ڪيون سڀ ڳالهيون سندن ڪن مبارڪ تي

پهنتيون پاڻ پڇيائون تہ ڪهڙين ڳالهين ۾ لڳاپيا آهيو؟ عرض ڪيائون تہ حضرتا! سٺ روپيا ڪن شين جي خريد ڪرڻ لاءِ اندران حاويلي مبارڪ مان مليا هئا. سي ڪو ڪٽي ويو. پاڻ فرمايائون تہ خدا تعاليٰ ڏنا هئا ۽ انهي ئي نيا آهن توهان ڪهڙي خيال ۾ پيا آهيو.

32- نقل: اميدعلي فقير ٽالپر نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ غلام محمد انڙ جي ذمي ڪي سرڪاري پئسا رهيل هئا. تن جي ڇڏائڻ لاءِ حيدرآباد ۾ تشريف فرما ٿياهئا. (اهو سمورو نقل هن ڪتاب ۾ ٻئي هنڌ بيان ٿيل آهي) پوءِ پاڻ جڏهن حيدرآباد ۾ اچي لٿا تڏهن مير غلام علي ٽالپر پئسن جي معافيءَ ۾ البت دير مدار ۽ دير ڪرڻ لڳو. جنهن ڪري پاڻ بہ ٽي ڏينهن حيدرآباد ۾ ترسي پيا. خليفو چوي ٿو تہ مير چاڪر ٽالپر پنهنجي ٽنڊي ۾ مونکي گهرائي چيو تہ توهين ملا عبدالغني سان جو منهنجو ملازم آهي گڏجي حيدرآباد وڃو ۽ سرڪار ۾ جيڪي ست هزار رپيہ منهنجي ملازمت جي تنخواه جا رهيل آهن، سي انڙفقير جي قرض ۾ ڏيئي ڪيس آزاد ڪرائي، حضور جن کي دعوت ڪري هيڏانهن وٺي اچو، تہ پنهنجي تشريف فرمائي سان اسان جي عزت افزائي فرمائن. مير جي چوڻ موجب آئون ۽ ملا عبدالغني گڏجي حيدرآباد وياسون ۽ مير جو عرض خدمت ۾ پيش ڪيوسون. پاڻ جواب ۾ ڪا ورندي ڪان ڏنائون. خاموش رهيا. اهو زميندار انڙ بہ اتي حاضرهو، سو خوشيءَ مان پرجي ميان قابل شاهہ عليہ الرحمة وٽ ويو ۽ ڪيس وٺي حضور ۾ عرض گذاريائين تہ جيڪر مير چاڪر جو چوڻ قبول ڪجي. پاڻ ان تي البت جوش ۾ آيا ۽ سختي سان فرمايائون تہ اهڙين تدبيرن سان ئي تہ هلاڪيءَ ۾ پيا آهيو، ۽ پوندؤ. مير غلام علي جو ناحق جا پئسا ڪٽي ٻڌا اٿس تنهن کي پئسا ڇڏڻ ڏکيا ٿا لڳن. باقي مير چاڪر جو اسان جو مريد آهي تنهن کي هيترا پئسا پري ڏيڻ ڏکيا نہ لڳندا ڇا؟ اسان هرو پرو ايترو بار مٿس ڪونہ رکنداسون. ان ڪانپوءِ مون مير چاڪر جي جواب لاءِ ارشاد فرمائڻ بابت عرض ڪيو. پاڻ جواب ۾ هي نقل بيان فرمايائون تہ ڪو بادشاهہ هو تنهن پنهنجي ڪنهن نوڪر کي قيد ڪرايو هو. تنهنجي ڇڏائڻ لاءِ بادشاهہ جي وزير تمام گهڻي ڪوشش ۽ چو چواءِ ڪري ڪيس قيد کان آزاد ڪرائي ڇڏيائين. ان ڪانپوءِ اهو نوڪر ڪنهن مٿئين عهدي تي پهچي ويو ۽ عزت ۽ درجي لهڻ ڪانپوءِ ان وزير سان سڀ ڪنهن ڳالهہ ۾ مخالفت ڪرڻ لڳو. ڪنهن ماڻهو ڪيس چيو تہ عجب آهي جو وزير جنهن تو سان هيتري چڱائي ڪري قيد کان ڇڏايو آهي ۽ احسان ڪيا اٿس تنهن سان تو ايتري قدر مخالفت لاءِ ڪٽي ڪمر ٻڌي آهي نوڪر جواب ڏنو تہ هن مخالفت جو سبب هي آهي تہ مونکي وزير جي ڇڏائڻ جي

احسان ڪان بادشاھہ جو قيد زياده پسند ٿو اچي. مون اھو پيغام مير چاڪر کي وڃي پهچايو پوءِ جڏهن پاڻ پئسا معاف ڪرائي موٽيا تڏهن مير چاڪر جي دعوت جي اجابت لاءِ سندس ٿنڊي، تشريف فرما ٿيا. مير اندر حاويليءَ ۾ جنابت جو تڙ ونئي ڪيو. جنهن ڪري خدمت سڳوريءَ ۾ حاضر ٿيڻ ۾ البت دير ٿي وئي. جنهن ڪري سندن طبيعت تي استغناءَ ۽ بي پرواهي جو اثر ڏيکارجڻ لڳو. پوءِ جڏهن مير اچي قدمبوسي ڪان مشرف ٿيو، تڏهن پاڻ مونکي خطاب ڪري فرمايائون تہ هينئر اسين موڪل ٿا گهرون. جيتوڻيڪ مير ترسڻ لاءِ ڏاڍا ايلاز منٿون ڪيون، پر پاڻ يڪدم اٿي اچي سوار ٿيا. آئون زيارت لاءِ ڪين پنهنجي گهر وٺي ويس.اتي مير پنهنجي هڪڙي نوڪر هٿ هڪ سو رپيا نذراني جا ڏياري موڪليا جو پئسا ڪٽي اچي در تي بيٺو. جڏهن پاڻ گهر ڪان ٻاهر نڪتا تڏهن انهي نوڪر پئسن جي قبولڻ لاءِ عرض گذاريو پاڻ جواب ۾ فرمايائون تہ اهل دنيا جا انهن پئسن کي ڪا وڏي نعمت ڪري ٿا سمجهن. اسان تہ انهيءَ کي اصلي طلاق ڏيئي ڦٽي ڪئي آهي. تنهن ڪري ان سان اسان جو ڪو ڪم ئي نہ آهي. پاڻ اهي پئسا هرگز قبول نہ ڪيائون.

33-نقل: قاضي محمد شفيع عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ هيڪر درگاھہ مبارڪ تي سندن حضور پرنور ۾ ويٺو هوس. ان وقت هڪڙي شخص سندن اڌو چار روپيہ ۽ ٿورا ننڍا ڦوٽا نذرانو آڻي رکيا، جي مون ڪٽي ڳنڍ ۾ ٻڌي ڇڏيا. جڏهن پاڻ حاويليءَ مبارڪ ڏانهن تشريف فرماٿيا، تڏهن ڏيوڍيءَ وٽ مون عرض ڪيو تہ حضرتا! ڪجهہ نذرانو آهي. پاڻ هٿ مبارڪ ڊگهو ڪيائون مون پهريائين ئي ڦوٽا سندن هٿن مبارڪن ۾ ڏنا، جي پاڻ وٺي رومال ۾ ڳنڍ ٻڌائون. مون عرض ڪيو تہ حضرتا! پيو بہ ڪي آهي. پاڻ وري بہ هٿ ڊگهاڙيائون. تڏهن چار رپيہ بہ ڪٽي سندن هٿ ۾ ڏنم. پاڻ ڏسڻ شرط تڏو ساھہ ڪٽي فرمايائون تہ اي ادا! انهيءَ نامراد کي اسان جي هٿ ۾ ٿا ڏيو. خليفو ٿو چوي تہ اهو منظر ڏسي وري ڪڏهن نذراني جا پئسا ڪونہ ڪنيم.

فصل ٽيون
الله تبارڪ وتعاليٰ تي توڪل ڪرڻ بابت.

1- نقل : خليفو ميان لقمان عليه الرحمة نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ نماز جمعي جي ادا ڪرڻ بعد ڪرسيءَ تي ويهي توڪل بابت وعظ فرمايائون. حاضرين جماعت جوش ۽ وجد ۽ روح ۾ اچي ويا هئا. وعظ هلندي پاڻ فرمايائون ته جيڪڏهن الله تبارڪ وتعاليٰ تي توڪل ڪندؤ ته اوهان کي ڪوبه ڏک يا اهنج ايذاءَ ڪونه پهچندو. بلڪ توهان جي وات ۾ پيا ماڻهو اچي گره وجهندا. جيڪڏهن منهنجي انهي چوڻ تي اوهان کي پڪ نه پوي ته آئون انهيءَ جي قسم بابت ڪلام الله ڪڍي ڳالهه ڪيان. اتي هن فقير کي ڏاڍو دل ۾ افسوس ۽ ارمان ٿيو، ته اسان جو مرشد ڪامل مڪمل اهڙي طرح وعظ پيا فرمائن ۽ اسان مريدن کي پڪ ئي ڪانه ٿي پوي، ته پوءِ ايمان اسانجو ڪٿي آهي، بلڪ ڪافرآهيون. ان ڪانپوءِ پنهنجي دل ۾ الله تبارڪ وتعاليٰ سان واعدو ڪري ڇڏيم، ته اڳتي پنهنجي نفس جي ڪوشش ۽ سعيي سان ڪنهن به ڪم جي ويجهو نه ويندس ۽ دعا به گهريم ته اي خدا وند ڪريم ! منهنجي مرشد جي برڪت سان مونکي توفيق عطا فرماءِ ته هن ڪانپوءِ وري نفس جي مراد تي بالڪل نه وڃان. پوءِ سندن برڪت سان الله تبارڪ وتعاليٰ منهنجي دل کي اينتري قدر ڪشادگي عطا فرمائي جو سيني ڏکن اندوهن کان ڇوٽڪارو حاصل ڪري وڌم ۽ اهي راز پنهنجي دل ۾ مخفي رکي ڇڏيم. حضرت مولانا رومي رحمة الله عليه ڪهڙو نه چڱو فرمايو آهي:

هين توڪل ڪن ملرزان پاو دست رزق تو برتو زتو عاشق ترست.

هوشيار ٿيءَ ۽ توڪل تي محڪم ٿي ويهه. هٿ پير هلائڻ ۽ لوچڻ جي پچر ڦٽي ڪري ڇڏ. ڇو ته جيئن تون پنهنجي رزق لاءِ پريشان آهين. تيئن تنهنجو رزق توکان به وڌيڪ تو مٿان عاشق آهي.

برسرهردانه بنوشته عيان اين نصيب ابن الفلان ابن الفلان.

سڀ ڪنهن داڻي جي مٿان لکي ڇڏيو اٿن، ته هي داڻو فلاڻي پٽ فلاڻي جو نصيب آهي!

2- نقل : هيڪر پاڻ فرمايائون ته شيخ سيد آدم بنوري قدس سره خلاصة المعارف ۾ لکيو آهي ته هڪ وقت اسانجي بنيءَ تي فقيرن جي ڪاڌي خوراڪ لاءِ ٻن ٽن ڏينهن جي اندر هڪ ڪروڙ رپيه خرچ اچي ويو. جنهن ڪري عام خلق

اسان تي ڪيمياگري جي تهمت رکڻ لڳا، ۽ ڪي وري عمليات ۽ دعائن جو اثر چوڻ لڳا. پر شيخ قدس سره لکي ٿو ته مونکي ذات پاڪ جل شانہ وعم نوالہ جو قسم آهي تہ رزق جي حق ۾ منهنجو ايمان ۽ يقين هنن ٻن آيتن سڳورين تي تمام محڪم ۽ پڪو آهي. جيڪڏهن مون وٽ ڪا ڪيميا آهي تہ بہ انهن آيتن تي يقين جي ڪيميا آهي ۽ جي عمليات آهي تہ ويساهہ واري عمليات اٿم. انهن مان هڪڙي آيت شريف هي آهي. **"وفي السماء رزقكم وما توعدون"** اوهان جي روزي آسمان ۾ آهي، ۽ اهو بہ جنهن جو اوهان ڪي انجام ڏجي ٿو. (يعني بهشت) ۽ ٻي آية شريف آهي تہ **"فتو كلوا ان كنتم مؤمنين"** الله تبارڪ وتعاليٰ تي توڪل ڪيو، جيڪڏهن اوهين ايمان وارا آهيو"

3- نقل : هيڪر پاڻ فرمايائون تہ هڪڙي رات مينهون چارڻ ويا هئاسون. پوءِ مينهون رات جي وڳڙي ۾ چرنديون نظر ڪان گم ٿي ويون. تڏهن خدا تعاليٰ سان واعدو ڪيو سون تہ جيڪڏهن مينهون ڪنهن جي پوک ۾ نہ پيون تہ هيتري هيتري صلوات سڳوري پڙهنداسون. پوءِ اتي ويهي رهياسون. تان تہ صبح ٿيو. نماز فجر جي ۽ اشراق ٻئي اتي ادا ڪري پوءِ اٿي نهاربوسون تہ پوک جي وچ ۾ هڪڙي گاهہ جي دڙي بيٺل هئي. سڀيئي مينهون اتي پيون چرن. ۽ باوجوديڪ چوڌاري پوک بيٺي هئي. مگر گاهہ کان سواءِ ٻي هنڌ چڪ نہ هنيائون. پوءِ پاڻ فرمايائون تہ اي يارو! ٻڌي ڇڏيو تہ اوهان مان ڪنهن کي بہ ڪو ڪم مشڪل يا ضرورت درپيش اچي تہ الله تبارڪ وتعاليٰ ڏانهن رجوع ڪري تہ الله تعاليٰ جلشانہ اها مشڪل آسان ڪري ڏيندس.

4- نقل : هيڪر پاڻ فرمايائون تہ اسان جي ٻيڙي جي ملاح جو نالو آهي " توڪل" پوءِ ان ڪشتيبان کي جتي ٿو وٺي اتي ٻيڙو ڪاهي ٿو وڃي ۽ جتي ٿو ترسائي اتي قرار وٺون ٿا .پوءِ هي بيت فرمايائون:

سپردم بتو مايہء خويش را توداني حساب کم وبيش را

پنهنجي موڙي تنهنجي حوالي ڪري ڇڏي سون پوءِ گهٽ وڌ جو حساب مڙئي تون ڄاڻين ٿو.

5-نقل :احمد خان نظاماڻي وينل تندي بهادر فقير نظاماڻي جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ سانجهي جي نماز کانپوءِ فقيرن جي جماعت ۾ هي ڳالهہ فرمايائون تہ، اسان کي الله تبارڪ وتعاليٰ اهڙي طرح تہ روزي ٿو پهچائي جو نہ ڪنن ٻڌو هوندو ۽ نہ اکين ڏٺو هوندو، ۽ نہ وري ڪنهن جي دل ۾ اهڙو خيال ئي اچي سگهندو. پوءِ فرمايائون تہ اڄ اندر حاويلي ۾ وياهئاسون. اتي وضو ويٺي ساربو سون، تہ اندران چيائون تہ ننڍڙيءَ ڪتوليءَ لاءِ واڻ کپي ٿو. جڏهن وضو ڪري اتان ٻاهر باغ

ڏانهن نڪتاسون، ۽ باغ ۽ حاويلي جي وچ تي جيڪو دروازو آهي اتي پهتاسون، ڏٺو سون تہ، هڪڙو فقير واڻ جي پنارڪ نذراني لاءِ ڪنيون درجي ٻاهران بيٺو آهي.

6- نقل : خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة چوي ٿو تہ هيڪر مون سندن خدمت مبارڪ ۾ عرض گذاريو تہ حضرتا! نبين سڳورن عليهم السلام ڪي توڪل تہ ڪامل هئي پر تنهن هوندي بہ ڪسب ڪيائون. تنهن جو ڇا سبب آهي؟ پاڻ فرمايائون تہ نبي سڳورا وحي جا تابع ٿيندا آهن. جيڪي ڪندا آهن سو حڪم سان ڪندا آهن اهڙي طرح اولياءَ سڳورا بہ الهام جا تابع آهن. الهام عين امر آهي. پوءِ هوبہ جيڪي ڪن ٿا، سو امر سان ٿا ڪن، وري عرض ڪيم تہ حضرتا! اهل ظاهر جا فقيرن جي جماعت سان اها حجت وٺي بحث ٿا ڪن تہ نبين سڳورن بہ ڪسب ڪيو آهي. اوهان ڇونہ ٿا ڪسب ڪيو؟ پاڻ فرمايائون تہ ايمانُ سڀني پيغمبرن سڳورن تي آڻڻ فرض آهي. مگر متابعت رڳو پنهنجي پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جي اسانتي فرض آهي. جيئن تہ قرآن شريف ۾ وارد ٿيل آهي تہ: **قل ان ڪنتم تحبون الله فاتبعوني يحببڪم الله"** اي پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم تون ماڻهن کي ٻڌاءِ تہ جيڪڏهن تو هين الله تبارڪ وتعاليٰ جي محبت رکو ٿا تہ پوءِ منهنجي تابعداري ڪيو تہ اوهانکي الله تبارڪ وتعاليٰ دوست رکندو.

7- نقل : هيڪر پاڻ جمعي نماز کانپوءِ وعظ بيان پي فرمايائون وعظ کان فارغ ٿيڻ کانپوءِ حاضر جماعت فقيرن کي فرمايائون تہ اي يار! ٻڌو جو آئون سچ ٿو چوان تہ الله تعاليٰ جل شانہ تي توڪل ڪريو ۽ پنهنجي دل سندس حوالي ڪري ڇڏيو. ڇو تہ مونکان پوءِ وري اوهانکي اهڙي طرح ڪوئي بہ نصيحت ڪونہ ڪندو. پوءِ فرمايائون تہ جيڪڏهن اوهانکي ڪنهن حاڪم جي طرفان طعام کائڻ جي دعوت مليل هجي تہ جيڪر پڪ ڄاڻو تہ ضرور طعام ڪارائيندو. پوءِ انهي احڪم الحاڪمين جي فرمودي تي ڇونہ ٿا يقين رکو جو فرمايو اٿس تہ: **فتوڪلوا ان ڪنتم مؤمنين:** جيڪڏهن ايمان وارا آهيو تہ الله تعاليٰ تي توڪل ڪيو" ۽ ٻئي هنڌ فرمايو اٿس تہ : **ان الله هوالرزاق ذوالقوة المتين"** يعني تہ بيشڪ الله تبارڪ وتعاليٰ ئي اهو رزق پهچائيندڙ آهي صاحب قوت جو وڏي سگهہ وارو آهي. پوءِ فرمايائون تہ جيڪڏهن منهنجي چوڻ تي اعتبار نہ هجيو تہ پنهنجي خالق جي چوڻ تي تہ پت ڪيو. حضرت مولوي رومي قدس سره فرمايو آهي:

هين توڪل ڪن ملرزان پاودست   رزق تو برتوز تو عاشق ترست.

خبردار ٿي توڪل ڪر ۽ هٿ پير هلائڻ ڇڏي ڏي ڇو تہ تنهنجو رزق توکان وڌيڪ

توتي عاشق آهي.

8- نقل : هيڪر ڀاڻ نقل فرمايائون تہ بزرگ حاتم اصم عليہ الرحمۃ حج تي وڃڻ لاءِ سانباهي (تياري) ڪئي هئي. پوءِ پنهنجي گهر واريءَ کي چيائين تہ جيتري قدر توکي خرچ کپي اوترو توکي ڏئي پوءِ آئون حج تي وڃان. عورت چيس تہ جيترا حياتيءَ جا ڏينهن ڏئي وڃيم اوتروئي خرچ بہ ڏي. حاتم چيو تہ تنهنجي حياتي جا ڏينهن الله سائين جلشانہ تي آهن. عورت جواب ڏنو تہ اوئين منهنجو رزق بہ خدا تعاليٰ تي آهي. جڏهن حاتم سڳورو حج تي ويو، تڏهن شهر جون زالون گڏجي حاتم جي گهر واريءَ وٽ آيون ۽ چيائونس تہ افسوس صد افسوس تنهنجو رزق ڏيندڙ هليو ويو. بي بي سڳوري ورندي ڏني تہ رزق ڏيندڙ اسان جو آهي. باقي رزق کائيندڙ ويو هليو.

9- نقل : هيڪر ڀاڻ نقل بيان فرمايائون تہ ڪو فقير صاحب توڪل جو تارڪ الدنيا هو اتفاقا هڪڙي ڏينهن سندس گهر ۾ ڪوبہ ان جو داڻو يا پئسو ڏوڪڙ موجود ڪونہ رهيو هو. تڏهن پنهنجي زال کي چيائين تہ اٿي تنور کي گرم ڪري ڇڏ تہ متان پاڙي وارن کي شڪ پوي تہ هنن جي گهر ۾ اڄ ان داڻو ڪونهي. جنهن ڪري ماني ٽڪي يا ٻي ڪا ڪاڌي جي شيءِ آڻي ڏين. سندس زال حڪم موجب وڃي تنور ۾ ٻاهہ ٻاري گرم ڪري موٽي آئي. ٿوري دير ڪانپوءِ هڪڙي پاڙي واري عورت گوشت جو ٽڪر پچائڻ لاءِ هٿ ۾ کڻي آئي. جڏهن گوشت کي تنور ۾ وڌائين تہ ڇا ڏسي تہ اندر ان تنور کي ڪوڙ ساريون تازيون مانيون چنبڙيون پيون آهن. جي پچي تيار ٿي پيون آهن. انهي وچ ۾ گهر مالڪياڻي بہ وٽس اچي بيٺي، پاڙي سرڻ چيس تہ اي ڀيڻ ! تنهنجيون مانيون تنور ۾ پيون ٿيون سڙن تون ڪيڏانهن وئي هئين؟ عورت نهاري ڏٺو تہ واقعي ڪيتريون ئي مانيون پچي تيار ٿيون بيٺيون آهن. جنهن کي خدا تعاليٰ کان موڪليل رزق سمجهي اتان ڪڍي گهر کڻي آئي:

هين توڪل ڪن ملرزان پاو دست　　رزق تو برتو زتو عاشق ترست

خبردار توڪل ڪر ۽ هٿ پير هلائڻ ڇڏي ڏي، ڇو تہ تنهنجو رزق توتي ان کان وڌيڪ عاشق آهي. جيترو تون رزق تي عاشق آهين:

برسر هر دانہ بنوشتہ عيان　　اين نصيب ابن الفلان ابن الفلان

سڀ ڪنهن داڻي جي مٿان چٽن اکرن سان لکيل آهي تہ هي فلاڻي پٽ فلاڻي جو نصيب آهي.

10- نقل : خليفو ميان لقمان عليہ الرحمۃ نقل ڪري ٿو تہ ڀاڻ فرمايائون ٻي تہ اسان کي رزق جي باري ۾ اهڙو تہ يقين آهي، جو جيڪڏهن ان جو هڪ داڻو

سون جي اشرفيءَ تي پيو وڪامي ۽ رويءِ زمين جا ماڻهو منهنجو عيال هجي، ته به جيڪر منهنجي دل ۾ هڪ ذرڙي جيترو فڪر به ڪونه اچي ته هي ڪٿان ڪائيندا.

11- نقل :هيڪر پاڻ فرمايائون ته ڪو بزرگ اهل ڪمال جو شخص هو. تنهن جي زيارت لاءِ وقت جو بادشاهه پنهنجي وزيرن اميرن ۽ ٻين متعلقن سميت سندس خدمت ۾ حاضر ٿيو. فقير ڇا ڪيو جو انهيءَ بادشاهه ڏانهن پير ڊگهاري ويهي رهيو. اها ڳالهه وزير کي البت ڳوري لڳي ۽ ان بزرگ جي خدمت ۾ عرض ڪيائين ته اي بزرگ ! گهٽ ۾ گهٽ ڏينهن کان پير ڊگهاريا اٿو؟ بزرگ ورندي ڏني، جاڪون طمع وارا هٿ سوڙها ڪياٿون:

طمع بند دفتر زحکمت بشوي طمع بگسل وهرچه خواهي بگويءِ

طمع رکيئي ته پوءِ پنهنجي دانائي ۽ وعظ جو دفتر ڌوئي ڦٽو ڪر. (ڇوته ڪو به تنهنجي ڇوڻ تي عمل ڪونه ڪندو. بلڪ ائين سمجهندا ته هي مڙوئي پنهنجي پيٽ لاءِ پيو مڪرجا چار وڇائي) پر طمع لاهي ڇڏ ته پوءِ بلاشڪ جيڪي وڻئي سو پيو چؤ، ته پيو ٺهندو ۽ اثر ڪندو.

12- نقل : هيڪر پاڻ فرمايائون بي ته اسان پاڻ ۾ چار پائرهئاسون ۽ سيئي گڏجي هڪ نار پوک جو آباد ڪندا هئاسون. جنهن تي ڏاڍي تڪليف ۽ هلاڪي ٿيندي هئي. ڪم ڪار جي خفي ۽ دقت ڪانسواءِ پوک جي نگهباني ۽ سرڪار جي ڪاتي جي بيگر جو اهڙو ته اهنج هو جو حد کان ٻاهر . هيئنئر خدا تعاليٰ جي مهرباني ! انهي هڪڙي نار جي آبادي جي پچر ڦٽي ڪري ڇڏي اٿئون ۽ سيئي ڪم پنهنجي موليٰ سائين کي سونپي مٿس توڪل ڪئي اٿون، ته ايتري قدر ته اسانجي حال تي عطاءَ ۽ اڪرام شامل ٿيو آهي، جو سيئي احتياج دفع ٿي وياآهن ۽ آساني سان بنا ڪوشش ۽ تڪليف جي اهڙو ته خوش گذران ۽ آسودگي حاصل آهي جو هيترو عيال ۽ جملي جماعت اسانجي دسترخوان تي پيا بهره ور ٿين ۽ وري جيڪي باطني مهربانيون خداوند ڪريم پنهنجي ڪرم ۽ احسان سان عطا فرمايائون سي ڳاڻاٽي ۽ شمار کان ٻاهر آهن. اهڙيون نعمتون نه اکين ڏٺيون نه ڪنن ٻڌيون نه ڪنهن جي دل ۾ سندن واهموئي آيو هوندو.

13- نقل : هيڪر پاڻ فرمايون ته اسانکي هيتري اهل عيال ۽ فقيرن جي جماعت هوندي ڪڏهن به رزق لاءِ دل ۾ خطرو ڪونه پيو آهي.

اي عزيز! پاڻ هن آيت شريف جي واعدي تي محڪم هوندا هئا: **وفي السماء رزقکم وماتوعدون**" اوهانجو رزق آسمان ۾ آهي ۽ اهو به جيڪي واعدو ڏنا وياآهيو" ۽ خطري جي گم ٿيڻ جو پيو هي به سبب هو ته خطرو پوندو آهي

هستيءَ جي پاران پڙ جي هستي ئي وئي تہ خطرو بہ هليو ويندو " من لہ المولیٰ فلہ الکل" جنهن لاءِ الله تبارڪ وتعاليٰ آهي تہ ان لاءِ سڀ ڪجهہ آهي! پاڻ تہ حقيقت ۽ معرفت جي آسمان جا سج هئا. پوءِ هن جهان جي هستي، جا اونداهي جي مثال آهي. تنهن جي ڇا مجال آهي جو حقيقت جي سج اڳيان سندس وجود باقي رهي سگهي. مولانا حضرت رومي رحمة الله عليہ ڪهڙو نہ عمدو فرمايو آهي:

چون ز خود رستي همہ حق گشتہء رفت ظلمت نور مطلق گشتہء

جڏهن هستي جي هٿان ڇٽين تہ پوءِ ساروئي ذات پاڪ ۾ محو ٿي ويندين پوءِ اونداهي ويئي، نور مطلق بڻجي ويندين.

در مقام وهم باشد او وتو چون نباشي تو نباشد غير او

وهم واري هنڌ ٿي " اهو ۽ تون" جو لفظ ڳالهائي سگهجي ٿو. پرجي تون هوندين ئي ڪونہ تہ بس پوءِ اهوئي اهو آهي ٻيو ڪي بہ ڪونهي.

14- نقل : هيڪر پاڻ فرمايائون تہ هڪڙو بزرگ شخص ڪنهن رستي سان ٻيو ويو ان رستي سان ڪو ڦورو شخص بہ رهندو هو جو واٽ ويندڙن ماڻهن کي ڦريندو ماريندو هو ۽ ڪيترن ئي ماڻهن کي هن کان اڳ ڪهي ماري ڇڏيو هئائين. سو جڏهن بزرگ تي نظر پيس تڏهن يڪدم ترار ڪڍي الر ڪري مٿس ڪاهي آيو. بزرگ چيس تہ اي شخص رزق لاءِ ڇو ٿو واٽهڙو ماڻهن، ويچارن کي ستائين، حالانڪ رزق لاءِ الله تبارڪ وتعاليٰ پنهنجي ڪلام پاڪ ۾ فرمايو آهي تہ: وفي السماءِ رزقكم وما توعدون" اوهان جو رزق آسمان ۾ آهي ۽ اهو بہ جنهن جو اوهان کي واعدو ڏنو ويو آهي " يعني تہ بهشت" اهو چور اها ڳالهہ ٻڌي حيرت ۾ پئجي ويو ۽ اهڙي تہ تپيءَ ۾ پئجي ويو، جو ترار بہ هٿ مان ڪري پيس ۽ پنهنجي ڪيل ڪمن تي پشيمان ٿي توبہ تائب ٿيو. الله تبارڪ وتعاليٰ جي قدرت جو ان کان پوءِ ان شخص ڏانهن غيب مان سون چاندي جي ٿانون ۾ طعام نازل ٿيڻ لڳو، جو هو طعام تہ کائي ڇڏيندو هو ۽ ٿانو گهر جي ڪنڊ ۾ رکندو ويندو هو. ڳچ مدت کان پوءِ حج جي ارادي سان عربستان روانو ٿيو.

جڏهن منا جي هنڌ آيو. تڏهن ڏٺائين تہ اهو بزرگ جنهن ڪيس آيت شريف ٻڌائي هئي، سو اتي ويٺو آهي. ڪيس سڃاڻي ورتائين ۽ ويجهو اچي چيائينس تہ اي بزرگ تو جهڙو اڳ بيت ٻڌايو هو، اهڙو ڪو بيت وري بہ تہ ٻڌاءِ. بزرگ چيس تہ اهو بيت نہ هو بلڪ اللهتبارڪ وتعاليٰ خالق رازق جو ڪلام آهي. اها ڳالهہ ٻڌي وڏي درد مان دانهن ڪيائين ان بزرگ ٻيون آيتون جي رزق بابت وارد ٿيل آهن، سي بہ پڙهي ٻڌايائينس. هن چيو تہ سبحان الله اهڙي بہ مخلوقات آهي جو

پنهنجي خالق جي مٿان رزق جو ڀروسو ڪونہ ڀي ٿيو اٿن. جنهن جي تسلا لاءِ الله تبارڪ وتعاليٰ جلشانه قسم ڪنيا آهن. ائين چئي هڪڙي دانهن ڪيائين، جنهن سان روح پرواز ڪري ويس.

15- نقل : هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ هڪڙي بادشاهہ جي عادت هوندي هئي تہ سپ ڪنهن سال ۾ جيڪي بہ پئسا ۽ اسباب سندس ملڪيت ۾ گڏ ٿيندو هو سو سموروئي ڪيرائي ٻاهر اڇلرائي ڇڏيندو هو ۽ پنهنجن ٻانهن ۽ ٻانهين کي حڪم ڪندو هو تہ جنهن کي جيڪا شيءِ گهرج ۾ هجي سا کڻي وڃي پنهنجي ڪم ۾ آڻي. پوءِ هيڪر پنهنجي عادت موجب خزانا ۽ سامان ڪيرائي ٻاهر ڪيائين ٻانهن ۽ ٻانهين کي امر ڪيائين تہ سپ ڪوئي پنهنجي گهرج موجب جيڪا شي وٺيس سا کڻي وڃي ڪم لائي. انهن مان هڪڙي ٻانهي ڏاڍي هوش ۽ عقل واري هئي، تنهن ٻيئي هٿ بادشاهہ جي مٿان رکي عرض ڪيو تہ مون کي تون ٿو کپين ۽ مون لاءِ تون ڪوڙ آهين! بادشاهہ چيس تہ جڏهن تو مونکي اختيار ڪيوآهي، تہ پوءِ هي مال ملڪيت ۽ ٻانها ٻانهيون نوڪر چاڪر ۽ ٻيو سمورو اسباب جيڪي منهنجي ملڪيت ۾ آهي سو سموروئي تنهنجو آهي. پوءِ پاڻ فرمايائون تہ اهڙي طرح جيڪو بہ طالب ماسويٰ الله کي ترڪ ڪري فقط بادشاهہ حقيقي الله تبارڪ وتعالي! کي اختيار ڪندو تہ الله سائين جلشانہ جي سپ مخلوقات سندس امر ۾ تابعدار ٿي پوندا. انهي تي حديث شريف جو فرمودو مبارڪ بہ شاهد آهي تہ " من له المولیٰ فلہ الكل" جنهن لاءِ موليٰ سائين آهي تہ ان لاءِ سپ ڪي آهي"

16- نقل : هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ هڪڙي وقت سلطان العارفين شيخ بايزيد بسطامي قدس الله تعاليٰ سره الاقدس هڪڙي رڻ پٽ ۾ جت ڪنهن بہ انسان جو لنگهہ ڪونہ هو. اتي خدا تعاليٰ سان واعدو ٻڌائين تہ ڪنهن کان بہ سوال ڪونہ ڪندس، ۽ نہ ڪنهن شهر ۾ ويندس، ۽ نڪي پنهنجي هٿ سان کائيندس، پر جيڪڏهن ڪو ٻيو شخص ماکي ۽ گيهہ گڏي منهنجي وات ۾ وجهندو تہ کائيندس، نہ تہ اصل ڪونہ کائيندس. اهو واعدو ڪري اتي سمهي پيو، بہ راتيون ڪيس اتي گذري ويون ٽين رات ڪو قافلو رستو وڃائي ڀلجي اتي اچي نڪتو ۽ رات جو اتي اچي منزل انداز ٿيا. شيخ بايزيد اتان اٿي هڪڙي وڻ جي پاڙ ۾ لڪي اچي سمهيو. ۽ ڏند ڀڪوڙي پئجي رهيو. قافلي وارا ماڻهو ٻاهر ٻارڻ لاءِ ڪانيون ميڙيندي ان وڻ وٽ اچي ڏسن تہ هڪڙو ماڻهو بيهوش ٿيو پيو آهي. قافلي جي سردار کي خبر ٻڌايائون. جنهن اچي ڏٺو تہ برابر هڪڙوشخص بيخبر ٿيو پيو آهي ۽ ڏندڻ پئجي ويا اٿس تڏهن چوڻ لڳو تہ جيڪر هن کي گيهہ ۽ ماکي کارائڻ گهرجي.

پر ڏند پڪوڙجي ويا اٿس ڪيئن ڪجي. وري چوڻ لڳو ته حياتي هوندس ۽ ڏند نه هوندس ته به ڪو فڪر ڪونهي چڱو آهي ته ڏند پيچي گيهه ۽ ماکي کارايونس. ايئن چئي حڪم ڪيائين ته ماکي ۽ گيهه ڪٺي اچو. جڏهن ڪٺي آيا ته الله تبارڪ وتعالىٰ بايزيد رحمة الله عليه ڏانهن الهام ڪيو ته هينئر جيڪڏهن پنهنجي مرضي سان اٿي نه کائيندين ته ڏند پيجرائي کارائيندو سانءِ بايزيد قدس الله تعالىٰ سره الاقدس کان کل نڪري ويئي ۽ اهو گيهه ماکي پنهنجي هٿ سان اٿي ويهي کاڌائين.

17- نقل: هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون ته ڪو بادشاهه رات جو چمڙا پوش ڪري مخفي طرح پنهنجي شهر ۾ گهمندو ڦرندو هو ۽ پنهنجي رعيت جي احوال کان واقفيت ڪندو هو، پوءِ هڪڙي رات پنهنجي عادت موجب گهمندو ڦرندو اتفاقا هڪڙي هنڌان اچي لنگهيو، جو ماٺهو اتي باه ٻاري ويٺو هو کاڌي جي کابه شيءِ کانه پي تيار ٿي. ان شخص کان سڪٽي باه ٻارڻ جو سبب پڇيائين. ، جنهن ورندي ڏني ته سجائي ۽ سڪٽائي ڪري گهر ۾ ڪي ڪينهي جو ڪٽي رڌيون پچايون. بادشاهه چيس ته تون سڀاڻي بادشاهه جي خدمت ۾ اچجانءِ ته توکي بادشاهه کان ڪجهه وٺي ڏيندس. هو ويچارو صبح سان بادشاهه جي در تي آيو پر دربانن ڪيس بادشاهه تائين نه ڇڏيو ۽ در کان موٽائي ڇڏيائونس. وري ٻي رات ساڳو بادشاهه سير ڪندي سندس حال کان واقف ٿي ڪيس ساڳا لفظ چيا. هو ويچارو ٻي ڏينهن به آيو پر بادشاهه وٽ نه پهچي سگهيو. ٽين رات بادشاهه سندس ساڳو حال ڏسي چيس ته سڀاڻي جمع جو ڏينهن آهي. بادشاهه نماز ادا ڪرڻ لاءِ جامع مسجد ۾ ايندو تون به اتي اچجانءِ ته توکي ڪي وٺرائي ڏيندس، چوڻ موجب هو جمعي جي نماز مهل اتي آيو ۽ نماز جي ادا ٿيڻ جو انتظار ڪرڻ لڳو. تان ته بادشاهه نماز ادا ڪرڻ کانپوءِ دعا گهرڻ لاءِ هٿ مٿي ڪنيا. ان وقت هن شخص پڇيو ته بادشاهه ڇاٿو ڪري؟ چيائون ته بادشاهه ڏٽي تعالىٰ کان دعا ٿو گهري ان چيو ته تڏهن بادشاهه به ته خدا تعالىٰ جي دروازي جو پينوآهي. پوءِ آئون پنهنجي خدا تعالىٰ کان گهرندس. باقي پينو کان ڇا پنندس.

18- نقل: غلام حيدر فقير نظاماڻي رهنڌڙ ديهه جهالار واقع پرڳڻي پٽن جو نقل ڪري ٿو ته هيڪر مير سهراب ٽالپر گاجي پل کان جو سندس نوڪر هو، پڇيو ته توهان جي پير وٽ جو هيترو سارو عيال ۽ فقيرن جي جماعت حد کان ٻاهر پيا رهن تنجو گذران ڪيئن ٿيندو آهي ۽ ڪٿان کائيندا آهن. فقير کان سوال جو جواب پوري طرح نه اچي سگهيو. پوءِ جڏهن سندن خدمت سڳوريءَ ۾ حاضر ٿيو تڏهن اهو حال سمورو پيش ڪيائين پاڻ فرمايائونس ته پوءِ تومير کي جواب

ڪونہ ڏنو؟ عرض ڪيائين تہ حضرتا! مونکي جواب ڪونہ آيو. پاڻ فرمايائونس تہ توکي چوڻ کپندو هو تہ الله تبارڪ وتعاليٰ توکي ۽ تنهنجي لشڪر کي جنجو منهن خدا تعاليٰ ڏانهن ڪونهي، تہ بہ رزق پيو پهچائي. باقي اسانجي پير ۽ سندس فقيرن کي جو رڳا خدا تعاليٰ جا طالب آهن ايترو بہ نہ ڏيندو ڇا؟ يعني تہ ضرور ڏيندو.

19 - نقل: عارف فقير لکمير نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آئون سندن درگاهہ مبارڪ تي حضور ۾ حاضر هوس تہ ماڻهو ٽرجا قدمبوسي لاءِ خدمت سڳوريءَ ۾ حاضر ٿيا. پاڻ ملاقات ڪرڻ کانپوءِ سندن پوئتي رهيلن جو احوال ۽ ڏورن ڏڪن جي خوشگذراني بابت خبر چار سندن دلجوئي لاءِ پڇڻ لڳا. هنن مڙئي خير عافيت جو احوال ظاهر ڪيو. پوءِ پاڻ فرمايائون تہ قاضي محمد عاقل پنهنجي نياڻي جو مڱڻو بادشاهہ جي قاضي سان ڪيو هو ۽ پنهنجي پائڻي کي جو ويچارو مسڪين هو قبول نہ ڪيو هئائين. پرهينئر جو قاضي فوت ٿي ويو، سوسندس نياڻي جو مڱڻو وري سندس پائٽي سان ڪيو اٿن ۽ اسان تي بہ ماڻهو مسڪيني ۽ سچائي جي ڪري ٽوڪون ڪندا هئا. پر جڏهن اسان صبر ڪري وقت گذاريو. تڏهن هينئر اهڙي مهرباني ٿي آهي جو ماڻهو پاڻهي سڏيون پنهنجي گهر وٺيون ٿا وڃن، سچ آهي تہ "الصبر مفتاح الفرح" صبرخوشيءَ جي ڪنجي آهي.

20 - نقل: پيرسائين تجرڏني قدس سره نقل ڪري ٿو! هيڪر پاڻ ڪنهن سفر تي تشريف فرمائيل هئا. پويان مير زنگي ٽالپر پنج خرار ان جا درگاهہ مبارڪ تي نذراني طرح ڏياري موڪليا. اهو ان اندر حاويلن ۾ حصي رسد ورهائي ڏئي ڇڏيائون. پوءِ جڏهن پاڻ سفر کان موٽي درگاهہ مبارڪ تي تشريف فرمايائون تڏهن اندران حاويليءَ مان پڇيائون تہ مير زنگي جو درگاهہ تي ان موڪليو هو سو ڪهڙي طرح خرچ ڪيو ويو؟ عرض ڪيائون تہ حضرتا! حاويليءَ ۾ حصي رسد ورهائي ڏنو ويو. پاڻ وري پڇيائون تہ گهٽ ڏينهن جي وڙ هڪ هڪ حاويليءَ ۾ ورهائي ڏنو. چيائون تہ پنجن ڇهن ڏينهن جي تڏهن پاڻ ڏاڍا جوش ۾ آيا ۽ فرمايائون تہ شايد پنهنجي خالق رازق تي ڀروسو ڪونہ اٿو جو هيترن ڏينهن جي وڙ گڏ ڪري ٽارڪو آئنده پنهنجي رازق تي اهڙي بي ڀتيائي هرگز نہ ڪئي وڃي پر پاڻ ان ڳالهہ تي ڪاوڙ ۽ جوش حد کان زياده ڪيائون. اندرين سيني ماڻهن ان ڳالهہ کان رجوع ڪري اڳتي لاءِ توبہ ڪري ڇڏيائون.

21 - نقل: سيد ميان شاهہ محمد نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ فرمايائون تہ اسان کان بزرگ ميان علي محمد عليہ الرحمة رهنڊڙ سرن واري جي پڇيو تہ

حضرتا! سياڻي لاءِ گذران جي شيءِ بچائي رکڻ جائز آهي يا نه؟ جواب ۾ چيوسون ته هرگز جائز نه آهي بلڪ طريقت ۾ اهڙو فعل ڪفر ليکيو وڃي ٿو. وري چيائين ته پنهنجي نفس لاءِ ته ائين آهي پر جي ٻين فقيرن لاءِ رکجي ته ان لاءِ ڪهڙو حڪم آهي؟ اسان چيو ته ٻين فقيرن لاءِ رکڻ جوبه ساڳيوئي حڪم آهي. بزرگ چيو ته حضرتا! خدمت ڪانسواءِ ته فقير پڄي وبندا. پوءِ اسانجي طبيعت کي اگرچه ڳالهه پسند نه آئي. تڏهن به ڪيس چيو سون ته جيڪا تنهنجي مرضي پر جيڪو فقير خدمت خواه هجي سو جيڪڏهن نه ٽڪي ته پل هليو وڃي.

22-نقل: خليفو ميان لقمان عليه الرحمة نقل ڪري ٿو ته هيڪر مون سندن خدمت مبارڪ ۾ عرض ڪيو ته حضرتا! اوهان جي خدمت سڳوريءَ ۾ حاضر ٿيڻ لاءِ جو سفر ڪري اچون ٿا. تنهن ۾ پنهنجي نفس لاءِ ته رستي جو سمر ڪڻڻ جو ڪو احتجاج ڪونهي.پر جيڪڏهن ٻين فقيرن لاءِ سمر ڪنيو وڃي ته ان بابت ڇا حڪم آهي؟ پاڻ فرمايائون ته جيڪو سنگتي سمرجو طالب هجي ته اهڙي سنگتي جي سنگت کان اڪيلائي تمام چڱي آهي. باقي وهڻ لاءِ خرچ ڪڻڻ جائز آهي.

23-نقل: مريد فقير نظاماڻي نقل ڪري ٿو ته هيڪر آئون درگاهه مبارڪ تي حاضر ٿيڻ لاءِ گهران روانو ٿيس. پوءِ رات مونکي ڪنياري جي ديهه ۾ پئجي وئي. اتي مسجد شريف ۾ ٽڪي پيس، هڪڙي فقير جو سندن مريدن مان هو مونکي به مانيون آڻي ڏنيون انهن مان هڪڙي ماني مون ڪاڏي ٻي ڪيس موٽائي ڏنم. فقير چيو ته هي ماني پاڻ وٽ رک، ته واٽ ۾ ڪم ايندءِ. تڏهن سندس چوڻ ڪري اها ماني پاڻ سان ڪٽي اتي روانو ٿيس. پوءِ جيستائين اها ماني نه ڪاڌم تيستائين وري ٻي ماني هٿ ڪانه آئي. نيٺ جڏهن درگاهه مبارڪ تي سندن خدمت سڳوريءَ ۾ حاضر ٿيس. تڏهن پاڻ فرمايائون ته جيڪڏهن مريد سچو هوندو ته مرشد سندس سموروئي حال بيان ڪري ٻڌائيندو. پوءِ پاڻ فرمايائون ته هڪڙو شخص ماني ڳنڍ ٻڌي سفر ۾ اتي روانو ٿيو. الله تعالىٰ سندن مؤڪلن کي حڪم فرمائي ڇڏيو ته جڏهن هي مڙس ماني ڳنڍ ٻڌل کائي تڏهن پوءِ ڪيس ٻي ماني ڏجو. نيٺ اهو شخص اهڙي طرح سفر ڪري اچي نڪتو جو ان کي ڪنهن به واٽ تي ماني ڪانه کارائي ۽ اها ماني سندس هڙ ۾ ئي ٻڌل رهجي وئي! ڪنهن بزرگ چيو آهي:

رومشرق رو مغرب هرچه روي رو هرچه نصيب ست ازان کم نشود يکجو

اوير وڃين توڙي اولهه وڃين جيڏانهن وڻئي اوڏانهن وڃ. جيڪي تنهنجو نصيب آهي تنهن مان هڪ جو به گهٽ وڌ ڪونه ٿيندو!

هرچہ نصيب ست بتومي رسد ور نستاني بستمر مي رسد
جيڪي تنهنجو نصيب آهي سو توکي پهچي پيو. پر جي خوشي سان نہ وٺندين تہ زور سان بہ پهچائيندء.

24- نقل: هيڪرسندن حرمن مبارڪن مان ڪنهن سندن آڏو ڪپڙن جي پراڻي ٿي وڃڻ بابت شڪايت بيان ڪئي. پاڻ جوش ۾ اچي فرمايائون تہ جيڪڏهن خدا تعاليٰ جي امداد ڪان اگ، جو ساري مخلوقات جو معطي آهي، اوهان کي تڪڙ آهي تہ پوءِ ست ڪتڻ جا چرخا پاڻ وٽ ڏاري ڇڏيو. پوءِ ان تي ست ڪتي ڪپڙا وجي ڪربو.

25- نقل: هيڪرپاڻ فرمايائون تہ طالب کي کپي تہ پنهنجي دل جو هٿ خدا تعاليٰ ڪانسواءِ ٻين سڀني ڪمن ڪارن ڪان بالڪل ڇني پنهنجي محبوب حقيقي جي دامن ۾ چنبڙي پوي ۽ ٻيو ڪنهن بہ طرف ڏانهن هيڏي هوڏي نہ نهاري ڇو تہ ڪسب ۾ مشغول ٿيڻ ۽ ظاهر اسباب ۾ لڳي وڃڻ ايمان جي ضعيف هجڻ جي نشاني آهي.

26-نقل: خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر سندن حضور پرنور ۾ درگاهہ مبارڪ تي حاضر هوس تہ اتي سيد عبدالرسول پٽ سيد تاج محمد وبنل شهر سائيدي جو سندن حضور ۾ قدمبوسي جي شرف ڪان مشرف ٿيو ۽ گفتگي هلندي هي بيت پڙهيائين:

ڪارساز مابساز ڪار ما فڪر ما در ڪار ماآزار ما
اسان جا ڪم جوڙيندڙ اسان جا ڪم پورا ڪندڙ آهي پر اسان جا فڪر اسان جي ڪمن ۾ اسان لاءِ آزار آهن.
پاڻ انهيءَ وقت اهو بيت لکرائي ورتائون ۽ بہ ٽي ڀيرا ڪيس موٽائي موٽائي پڙهيائون.

27-نقل: ساڳو خليفو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ فرمايائون تہ عجيب الله تبارڪ وتعاليٰ جون مهربانيون ۽ بي شمار لطف اسان جي حال تي وارد ٿيل آهن. ڏسو تہ اڄ هڪڙي ريٺي جو ان خريد ڪري اندر حاويلي ۾ آندو اٿن. تہ هڪ هڪ ماڻهو کي ٽويو ٽويو اچي ويو آهي. اتان جو ٽويو چوٿائي ڪان بہ گهٽ هوندوهو. پوءِ فرمايائون تہ هنن سڀني ماڻهن کي الله تبارڪ وتعاليٰ هر روز بنا محنت ۽ تڪليف ۽ سوال جي، قوت پيو ٿو پهچائي.

28-نقل: حافظ عمر رهندڙ نصرپور جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون،هڪڙا بہ زال مڙس صاحب توڪل جا هوندا هئا. اتفاقا زال کي حمل ٿي پيو. تڏهن مڙس کي چيائين تہ هينئر ڪيئن ڪجي، خدا ڄاڻي تہ هي ٻار جو

پيٽ ۾ آهي، توڪل وارو ٿيئي الائي نہ، مڙس چيس تہ صبر ڪرڻ ڪپي ڇو تہ سڀڪا ڳالھہ پنھنجي وقت تي موقوف ھوندي آهي. مڙئي سٽائي ٿيندي. نيٺ جڏھن ٻار ڇائو ۽ وره ڪن گذريو تڏھن اهو ٻار ڳالھائڻ ٻولھائڻ جھڙو ٿيو ۽ هڪڙي ڏينھن ماءُ ڪان مانيءَ جو ٻيو گھريائين. عورت پنھنجي مڙس کي چيو تہ ھينئر ھي ڇوڪر ماني ٿو گھري. مڙس چيس تہ ھينئن ڪر جو سندس اکيون ٻڌي پوءِ چوبس تہ پنھنجا ھٿ ڪٽي پنھنجي خدا ڪان ماني گھر. پوءِ جڏھن ھٿ ڪٽي خدا تعاليٰ ڪان سوال ڪري تڏھن ماني جو ٽڪر سندس ھٿ تي ڪٽي ڏجانءِ ان عورت بہ مڙس جي حڪم موجب ڇوڪر جون اکيون ٻڌي چيائين تہ اي پٽ! پنھنجي خدا تعاليٰ ڪان ٻئي ھٿ ڪٽي گھر. جڏھن ڇوڪر ٻئي ھٿ ڪٽي ماني خدا تعاليٰ ڪان گھري. تڏھن ماٽس مانيءَ جو ٽڪر ڪٽي سندس ھٿ تي رکيو. جنھن کي ڇوڪر ڪائي ڇڏيو. ان ڪانپوءِ جڏھن بہ ڇوڪر کي مانيءَ جي طلب ٿيندي ھئي، تڏھن اھڙي دستور ڪيس ماني ملندي ھئي. ان حال تي گھڻي مدت گذري ويئي. ڇوڪڙ کي بہ اھا عادت ٿي ويئي. پوءِ ھڪڙي ڏينھن ماءُ کي چيائين تہ اي امان! ھينئر منھنجون اکيون نہ ٻڌ آئون پاڻھئي پنھنجون اکيون پوري پنھنجي خدا تعاليٰ ڪان ماني گھران ٿو. ان ڪانپوءِ جڏھن بہ ڪيس بک لڳندي ھئي تڏھن اکيون ٻوٽي ھٿ ڪٽي خدا تعاليٰ ڪان ماني گھرندو ھو. ۽ ماٽس اڳئين دستور موجب ماني سندس ھٿ ۾ ڪٽي ڏيندي ھئي. جڏھن گھڻي مدت ان تي بہ گذري ويئي. تڏھن ھڪڙي ڏينھن پنھنجن جيڏن سرتن ڇوڪرن سان گڏجي جھنگ ڏانھن ڪاٺيون ڪرڻ ويو. ٻين سڀني ڇوڪرن جي مائرن ڪين ماني جو ٽڪر ڳنڍ ٻڌرائي ڇڏيو ھو. مگر ھن ڇوڪر کي ماءُ کي بہ ڪونہ ڏنو ھو پوءِ جڏھن جھنگ لتاڙي ڳچ پنڌ ڪري آيا، تڏھن انني بک لڳن. جنھن تي سڀئي ڇوڪرا پنھنجن مائين جون ڳنڍيون ڇوڙي ڪائڻ ويھي رھيا. ۽ ان ڇوڪري کي چيائون تہ تو وٽ بہ ماني آھي تہ ڇوڙي ويھي ڪاءُ. ڇوڪري ورندي ڏني تہ مون کي ماني ساڻ ڪونھي. ڇو تہ امان مونکي ڪانہ ڏيندي آھي. ڇوڪرن پڇيس تہ تڏھن تون ڪٿان ڪائيندو آھين؟ چيائين تہ آئون پنھنجي خالق ڪان گھرندو آھيان. جو ھميشہ مونکي ڪارائيندو آھي. پوءِ پنھنجي عادت موجب اکيون پوري ھٿ ڪٽي خدا تعاليٰ ڪان ماني گھريائين. الله تبارڪ وتعاليٰ جي قدرت جو ھڪڙو ڍاڪون اھڙي تہ عجيب طعام سان ڀريل اچي لٿو جو ان جھڙو ڪنھن ڏٺو بہ ڪونہ ھوندو. ڇوڪرا اھڙو حال ۽ بي مثال طعام ڏسي حيران ٿي ويا ۽ ان ڇوڪري جو يقين بالڪل محڪم ٿي ويو. جنھن ڪري صاحب توڪل جو بڻجي پيو پوءِ جڏھن اتان جھنگ مان موٽي وري گھر آيو، تڏھن ماءُ پيءُ سان ڳالھہ ڪيائين تہ ھن ڪان اڳ الله تعاليٰ

جل شانه مون کي ماني جو ٽڪر ڏيندو هو. پر اڄ جو اڪيون پوري الله سبحانه وتعاليٰ ڪان ماني گهريم سو اهڙو ته طعام موڪلي ڏنائين جو ڪڏهن به اهڙو ڪونه موڪليائين، بلڪ ڪنهن ماڻهو ان جهڙو طعام ڏٺو به ڪونه هوندو. اتي سندس ماءُ پيءُ کي پڪ معلوم ٿي ويو ته ڇوڪر کي يقين ڪامل ٿي چڪو آهي پوءِ ڪيس چيائون ته هينئر توتان ڪاٽيون ڪرڻ معاف آهن. مسجد ۾ ويهي پنهنجي خدا تعاليٰ کي ياد ڪر.

اي عزيز! هينئر به جيڪو شخص انهيءَ ڇوڪر وانگر پوري اعتقاد سان الله تبارڪ وتعاليٰ تي توڪل ڪندو ته بنا شڪ شبهي جي الله تعاليٰ ڪيس انهيءَ ڇوڪر وانگر رزق پهچائي ڏيندو.

مولانا حضرت رومي قدس الله تعاليٰ سره الاقدس ان بابت فرمايو آهي:

هين توکل کن ملرزان پاؤ دست رزق تو برتو زتو عاشق ترست

خبردار ٿي توڪل ڪر ۽ هٿ پير هلائڻ ڇڏي ڏي ڇو ته توکان وڌيڪ تنهنجو رزق توتي عاشق آهي!

برسر هر دانہ بنوشتہ عیان این نصیب ابن الفلان ابن الفلان

سڀ ڪنهن داڻي جي مٿان چٽن اکرن ۾ لکيل آهي ته هي داڻو فلاڻي پٽ فلاڻي جو نصيب آهي.

29- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو ته هيڪر ڪي مهمان سندن خدمت ۾ آياهئا. ان وقت فقير واحد ڏني اچي عرض ڪيو ته حضرتا پئسو هٿ ۾ بلڪل ڪونهي ۽ بازار ۾ اڌارو به اصلي ڪو ڪونه ٿو ڏئي. آئون ڏاڍو عاجز ٿي پيو آهيان. پاڻ فرمايائون ته اي واحد ڏنا! فقير اصلي توڪل جا صاحب ٿيندا آهن. تون به ڪوشش کي ڦٽو ڪري پنهنجي اختيار جي واڳ اڇلائي ڇڏ. فقير ويو هليو ٿوري ويرم ڪانپوءِ موٽي آيو ۽ عرض ڪيائين ته حضرتا! اڍائي رپيہ نذرانو آياآهن. پاڻ فرمايائون ته انهن مان هڪڙو رپيو اندر حاويليءَ ڏانهن موڪلي ڏي. ۽ هڪ رپيو فقيرن جي ماني لاءِ خرچيو، باقي اڌ آنا مهمانن لاءِ ڪپايو. فقير ويو هليو. وري گهڙي کن رکي موٽي آيو ۽ عرض ڪيائين ته حضرتا! اڍائي رپيا ٻيا به اچي موجود ٿياآهن. پاڻ فرمايائون ته اهي پئسا به اڳئين ڏس موجب ورهائي ڇڏيو. واحد ڏني چيو ته حضرتا سياري جي موسم آهي، مهمانن لاءِ سياڻي فجر جو به نيرن نهرائي ويندي. ڪجهہ سياڻي لاءِ به رکي ڇڏيان. تڏهن پاڻ جوش مان فرمايائون ته اي واحد ڏنا! تون اسان جي رزق لاءِ ٻنڌو ٿيو بيٺو آهين. اسان جي رزق جي ڪشادائي تڏهن ٿيندي جڏهن تون مرندين. پوءِ ان وقت اسان جو رزق ججهو ٿي پوندو. عجب آهي جو اڳهڙون توکي ڪنهن اڌارو به

ڪونہ ٿي ڏنو ۽ هينئر وري سپاٽي لاءِ بچتون ڪرڻ وڃنو آهين.

30- نقل: خليفو ميان لقمان رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ جيڪڏهن ڪنهن وقت حضور جن جي بدن مبارڪ تي تپ جي حرارت ٿي پوندي هئي تہ ماهيو مکڻ پيرن جي ترين مبارڪ تي مکيندا هئا، پوءِ هڪڙي ڏينهن اندر حاويليءَ ۾ هئا ۽ تپ جي حرارت جو اثر ٿي پيو هون. ان وقت ماهيو مکڻ جو اصلي سندن طبيعت جي موافق هوندو هو، گهر ۾ موجود ڪونہ هو. تڏهن صاحبن سڳورن فرمايو تہ صاحبزادي وڏي يعني حضرت گادي نشين اول قدس سره کي گهرائي ونجي تہ ان بابت انتظام ڪري. پاڻ ان ڳالهہ کان منع ڪيائون ۽ فرمايائون تہ سوال نہ ڪرڻ گهرجي.

اي عزيز ! پيءُ پٽائپ جي نسبت هوندي بہ پاڻ سوال جائز نہ رکيائون خيال ڪجي تہ ٻي کان سوال ڪرڻ ڪيتري قدر بيجاءِ ٿيندو.

صاحبن سڳورن فرمايو تہ اسان ادب ڪري مکڻ گهرڻ کان ماٺ ڪري ويهي رهيا سون. ٿورڙي دير کانپوءِ هڪڙو شخص هڪڙونڪر جو وڏو ٿانو مکڻ ماهيي سان پري خدمت سڳوري ۾ نذر موڪلي ڏنو. پوءِ پاڻ فرمايائون تہ جيڪڏهن سوال ڪيون ها تہ بہ ايترو مکڻ ڪونہ ملي ها. هينئر الله سبحانہ وتعالىٰ حلال پاڪ مکڻ جهجهوئي اسانکي ڏياري موڪليو آهي. صاحبن سڳورن عرض ڪيو تہ حضرتا! جيڪي الله تبارڪ وتعالىٰ اوهان کي غيبي عالمن مان خبر ڏيئي ٿو، تنهنجي واقفي ڪنهن کي بہ ڪانہ آهي. پوءِ پاڻ مسجد شريف ۾ تشريف فرمائيا ۽ اها ڳالهہ بيان ڪري فرمايائون تہ اڄ اسانجي اهلين کي ان ڳالهہ جي ظاهر ٿيڻ ڪري پوروپورو ويساهہ ٿي ويو آهي تہ بيشڪ الله تبارڪ وتعالىٰ رزاق آهي.

اي عزيز! جماعت ۾ سندن اها ڳالهہ بيان فرمائڻ بہ طالبن کي توڪل تي ترغيب ڏيارڻ واسطي هو.

31- نقل: ساڳو خليفو نقل ڪري ٿو تہ پاڻ فرمايائون پي تہ جڏهن ابتدائي ڏينهن ۾ قرآن شريف جي تلاوت ۾ مشغول هئاسون تڏهن دور ڪندي هي آيت شريف پڙهڻ ۾ آئي " فتوڪلوا ان ڪنتم مومنين" جيڪڏهن ايمان وارا آهيو تہ توڪل ڪريو. ان آيت شريف جي پڙهڻ شرط دل ۾ اچي خيال پيو، تہ توڪل کان سواءِ ولايت تہ هنڌ رهي، پر ايمان بہ گم ٿي وڃي ٿو، پوءِ جيڪي بہ اسباب، مال، سامان اسان جي ملڪ ۾ هو سو مڙئي ترڪ ڪري ڇڏيوسون ۽ دل جو ارادو انهي تي محڪم ڪيوسون تہ نيٺ اسان جي خوراڪ وڻن جا پن ٿيندا، پوءِ هيڪر ميان محمد اڪرم جو ظاهري علم ۾ اسان جو استاد ۽ وڏي صاحبزادي (يعني مسند نشين اول) جو نانو هو اسان جي گهر ۾ آيو. ۽ ٻارن تي بک جي

غلبي جو حال ڏسي، اسان وٽ آيو ۽ چوڻ لڳو تہ جيڪڏهن تون فقير ٿيو آهين تہ چڱو ٿيو. پر ٻين جا حق حقوق تہ پيرن هيٺان نہ لتاڙڻ کپن. اسان دل ۾ چيو تہ بزرگ اهل علم جو آهي. اشاري سان سمجهي ويندو پوءِ هيٺين آيت شريف پڙهي سون جا حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآلہ وسلم جي حرمن سڳورن لاءِ نازل ٿي هئي جو حرمن سڳورن خرچ جي لاءِ طلب ڪئي هئي ۽ آيت شريف ۾ الله تبارڪ وتعاليٰ ڪين فرمايو آهي تہ جيڪڏهن بکون سهي حضور سرور ڪائنات صلي الله عليہ وآلہ وسلم جي گهر ۾ رهن تہ ڀلي رهن، پر جيڪڏهن بک اختيار نہ ڪن تہ پوءِ طلاق قبول ڪن. آيت شريف هي آهي:

ان كنتن تردن الحيات الدنيا و زينتها فتعالين امتعكن واسرحكن سراحا جميلا و ان كنتن تردن الله ورسله والدار الآخرت فان الله اعد للمحسنات منكن اجرا عظيما.

(اي پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآلہ وسلم پنهنجي حرمن کي چؤ تہ) جيڪڏهن اوهان دنيا جي حياتي ۽ ان جو سينگار گهرنديون هجو تہ اچو اوهانکي جورو ڏيان ۽ چڱي طرح ڇڏي ڏيان. ۽ جيڪڏهن الله تبارڪ وتعاليٰ ۽ سندس پيغمبر ۽ آخرت جي گهر يعني بهشت کي گهرو ٿيون تہ بيشڪ اوهان نيڪ بختين لاءِ الله تعاليٰ وڏوئي اجر تيارڪيوآهي)

مِيان محمد اڪرم آيت شريف ٻڌندي ئي اٿي اندر ويو. ۽ اندرين کي تابعداري ۽ فرمانبرداري بابت وصيت ڪري هليو ويو. پوءِ ٻہ ٽي ڏينهن اسان تي فقر جي تلوار هلي پر انهي حد کي ڪانہ پهتي جو وٽن جا ٻن استعمال ڪيا وڃن. ان ڪانپوءِ سنت ٿي الله تبارڪ وتعاليٰ پنهنجي فضل ۽ ڪرم سان ايتري تہ ڪشادگي ۽ برڪت عطا فرمائي جو اسان ۽ اسانجا اهل عيال ۽ پاڙيسري وغيره سڀ خوش خورم آهيون.

32- نقل: هيڪرڀاڻ نقل بيان فرمايائون تہ ڪنهن وقت خواجہ حسن بصري قدس سره، شيخ حبيب عجمي قدس سره وٽ مهمان ٿي آيو هو، شيخ حبيب وٽ رڳو هڪ ماني جو اٽو گهر ۾ موجود هو جو ماني تيار ڪري ڪٺي آيو. تہ ايتري ۾ ڪنهن سائل اچي سوال ڪيو. شيخ قدس سره اها ماني ڪٺي انهي سائل کي ڏيئي ڇڏي. خواجہ صاحب قدس سره ان ڳالهہ تي مٿس اعتراض ڪيو ۽ چيائينس تہ اي شيخ! فقير تہ تمام چڱو آهين پرعلم ڪونہ اٿئي ڇو تہ اها ماني منهنجو حق هئي ڇو تہ آئون مهمان آهيان. سائل تہ ٻي هنڌان بہ ڀني ڪائيندو پر مهمان جو حق بہ توتي آهي. هرو ڀرو تہ بہ سائل کي ان مانيءَ مان ٿورڙو ٽڪر ڀڃي ڏيڻ کپندو هو. ائين ڪندي هڪڙو شخص درڪان لنگهي آيو ۽ عمدي طعام جو هڪڙو خونچو ۽ ٻئي درهم بہ ان سان گڏ شيخ کي نذرانو پيش اچي ڪيائين. شيخ

حبيب ۽ خواجہ حسن بصري ٻنهي گڏجي اهو طعام کاڌو. جو اجا بہ بچي پيو. جنهن کي پئسن سميت فقيرن کي ورهائي ڏنائون. پوءِ جڏهن هٿ ڌوئي فارغ ٿياتڏهن شيخ حبيب عجمي چيو تہ اي خواجہ حسن ! عالم تہ نهايت چڱو آهين، پر توڪل ڪونہ اٿئي.

33- نقل: گل محمد فقير بروهي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ ٽڪر جي سفر تي چڙهيا هئا. پوءِ جڏهن ديهہ زهري واقع ملڪ قلات ۾ آيا تڏهن اتي مون سندن حضور ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! مهرباني فرمائي نيچاري ڏانهن تشريف فرمائيو تہ ڏاڍو چڱو. پاڻ فرمايائون تہ توکي نيچاري ڏانهن هلڻ بابت ڪهڙي ضرورت نظر ٿي اچي مون عرض ڪيو تہ حضرتا! اتي ميوا تمام گهڻا ٿيندا آهن. چوان ٿو تہ جيڪر فقير انهن مان ميوا کائن تہ بهتر. پاڻ فرمايائون تہ اسانجو سفر ميون کائڻ لاءِ ڪونهي بلڪ خاص لله في الله آهي. پر جي ميوا بہ اسانجي نصيب ۾ هوندا تہ الله تبارڪ وتعاليٰ اسان کي جبل جي چوٽيءَ تي بہ کارائيندو. پاڻ ائين فرمائي اڳتي ٽڪر ڏانهن روانا ٿيا. جڏهن هرلوئيءَ جبل وٽ پهتا اتي سندن گهوڙي جو نعل لهي پيو. آئون انهي نعل جي ٺوڪڻ ۾ مشغول ٿيس تہ ايتري ۾ اسقلڪو جا رهاڪو فقير اتي اچي سهڙيا ۽ قدم بوسي کان مشرف ٿيا. ۽ پنهنجي طرف جا ميوا بہ تمام گهڻا نذرانو ڪٽي اچي پيش ڪيائون جي پاڻ فقيرن جي جماعت سميت کاڌائون.

34- نقل: خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ ڳالهہ بيان فرمايائون تہ هڪ ڀيري اسان جي طبيعت ڪجهہ ناخوش هئي جنهن ڪري باغ ۾ وڃي آرامي ٿيا هئاسون. ان وقت هڪڙي شخص چيو تہ جيڪر مکڻ جي هٿن پيرن تي مالش ڪجي تہ اميد آهي تہ طبيعت ۾ فرحت ۽ جمعيت ٿي وبندي. حاضر جماعتن ارادو ڪيو تہ جيڪر حضرت صاحبزادي مسند نشين قدس سره جي حاويليءَ کان مکڻ گهرائي وٺجي. پر اسان منع ڪين ۽ چيوسون تہ الله تبارڪ وتعاليٰ اسان جو رزاق آهي سو پاڻهي موڪلي ڏيندو. اجا گهڙي ڪن نہ گذري تہ هڪڙو شخص مکڻ جو خمرو ڀريل نذراني ۾ ڪٽي آيو. جو هٿن پيرن تي اتان مالش ڪئي وئي.

35- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ فرمايائون تہ خليفو موسيٰ جنهن کي ترڪ جي ڪري حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآلہ وسلم جن ظاهر ظهور اچي مبارڪ ڏني هئائون تنهن کي پنهنجي ديهہ ۾ ڪن ماڻهن جي نماز تي پابندنہ ٿيڻ ڪري دل ۾ اچي خيال پيو تہ جيڪر هجرت جي سنت نبوي صلي الله عليہ وآلہ وسلم بجا آڻيان. اهو خيال ڪري اتان

لڏي هڪ جهنگ ويراني ۾ گهر ٺاهي وڃي ويهي رهيو اتي ﺑﻪ ٿي ماڻهو سندس مريدن مان ﺑﻪ ساڻس گڏجي لڏي اچي ويٺا. پر جيڪو وٽس لڏي اچي ويهندو هو ته ان کان هن انجام تي بيعت وٺندو هو ته پنج وقت نماز جا امام سان ادا ڪندو ۽ ذڪر جماعت سان ڪندو صبح جي نماز کانپوءِ اشراق جي نفلن تائين ويٺو هوندو ۽ بدعت ۽ جهليل ڪمن جي ويجهو نه ويندو ۽ ڪتو پنهنجي در تي نه ڌاريندو. پوءِ جيڪو ﺑﻪ اهي انجام ڏيندو هو ته پوءِ اتي ويهڻ جي اجازت ڏيندو هو نه ته ٻي ڪي اتي رهڻ جي موڪل ڪانه هئي. پوءِ ابتدائي وقتن ۾ ڪين فقر فاقي جي نعمت گهڻي قدر نصيب ٿيندي رهي جنهن ڪري ڪجهه مدت گذرڻ کانپوءِ بک جي زيادتي کان خليفي جي اطلاع ڪرڻ کانسواءِ سندس مريدن مان ڪن ماڻهن ڪجهه ٻني وڃي آباد ڪئي ۽ ان جي پيدائش مان ڪي قدر خليفي جي قوت گذران لاءِ اڌو نذرانو آڻي رکيائون. خليفي اهو ان وٽي پنهنجي ٻارن ۽ اهل عيال جي قوت لاءِ رکائي ڇڏيو. اها ٻني جي آبادي جي ڳالهه حضرت مرشد مڪرم قدس سره جي حضور ۾ پهچي ويئي ۽ خليفي کي ﺑﻪ انهيءَ اطلاع بابت خبر پئي ته ڪين هيءَ حقيقت سموري ٻڌائي ويئي آهي. پوءِ جڏهن درگاهه مبارڪ تي قدمبوسي جي شرف کان اچي مشرف ٿيو تڏهن عرض ڪيائين ته حضرتا! جيڪڏهن ڪنهن شخص کان خيالات ۽ سڌون ۽ خطرا بالڪل زائل ٿي وڃا هجن تان ته جيئن ميت کي خطرامنهن ڏين ڪيس انهي کان ﺑﻪ زياده خطرن جي نفي ٿيل هجي. جنهن ڪري ڪيس پنهنجي اهل عيال جي گذران بابت ڪوبه خيال دامنگيرڪونه هجي. پوءِ جيڪڏهن اهڙو ماڻهو پنهنجي اولاد کي رڳو هن نظر ڪري ته هوبه خدا تعالىٰ جي خلق آهي نه هن ڪري ته پنهنجي اولاد آهي! ڪاشيءِ هٿ اچي ۽ انهن کي ڏيئي ڇڏي جنهن کي هو مهلت سان ڪائيندا رهن ته انهي کي اسباب چئبو يا توڪل؟ پاڻ انهيءَ تقرير ٻڌڻ سان جوش ۾ اچي فرمايائون ته نفس جون ڪهڙيون نه نڳيءَ جون ڳالهيون آهن ۽ ڪهڙي طرح ته فريب ۽ نڳيءَ جي تمهيد ۽ بنياد ٻڌي ٿو ڳالهه کي بڻائي. پوءِ فرمايائون ته اي ميان! جيڪڏهن تون سڀني خطرن ۽ نفساني سڌن کان آزاد ٿي ويو آهين ۽ پنهنجي ۽ پنهنجي اولاد کي ﺑﻪ ٻي خلق خدا وانگر ٿو سمجهين ته پوءِ تنهنجي اولاد جو توتي ڪوبه حق ڪونهي جنهن جي مخلوق آهن سندن رزاق ﺑﻪ اهوئي آهي. ائين ڪونه ٿيندو ته خلق جو خالق ته خدا تعالىٰ هجي ۽ سندن رازق وري موسىٰ بڻجي. بلڪ جيڪو خالق آهي رازق ﺑﻪ اهوئي آهي پوءِ فرمايائون ته طالب کي سڀ ڪنهن ڪم ۾ نفس جي گڏجي پوڻ کان خبر داري ڪرڻ بالڪل ضروري آهي. پوءِ خليفو موسىٰ روئي توبه تائب ٿيو ۽ عرض ڪيائين ته حضرتا! اوهانجي

علم سان اسان جهڙن کي دخل ڏيڻ جي ڪا طاقت ڪانهي اي عزيز! الله تبارڪ وتعاليٰ رزق لاء ذمه واري کنئي آهي ته:

وما من دابة في الارض الا علي الله رزقها" جيڪا به چرندڙ شيء زمين تي آهي انهي جي رزق پهچائڻ جو ذمو الله تبارڪ وتعاليٰ تي آهي.

36- نقل: عبدالله فقير شاعر نقل ڪري ٿو ته هيڪر سندن حضور مبارڪ ۾ درياءَ جي هن پر جا فقير، جو نوان خدمت سڳوري ۾ حاضر ٿيا هئا چوڌاري حلقو ڪيو ويٺا هئا ۽ سندن طبيعت ۾ اهڙي طرح اچي خيال معلوم پيو ته جيڪر اسانجي طرف به ڪو سندن خليفو ٿي پوي ته ڏاڍو چڱو پاڻ سندن اهو دل جو خيال معلوم ڪري فرمايائون ته اي يارو! اوهانجو خيال آهي ته ڪوئي خليفو اسانجي طرف به ٿئي سو اها ڳالهه اسانجي هٿ وس ناهي بلڪ الله سبحانه وتعاليٰ جي اختيار آهي. جنهن کي وٽيس تنهن کي خليفو ڪري پوءِ فرمايائون ته اسانجي حياتي ۾ يا وصال ڪانپوءِ خلافت انهيءَ شخص وٽ سلامت رهندي جنهن کي رزق جو سبب ڪونه هوندو.

37- نقل: عبدالله فقير نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون ته جيترا ماڻهو هر وبلي تي اسان وٽ گڏجي کائن ٿا ايترا مير سهراب ٽالپر وٽ به هرگز ڪونه ٿا کائن. پر اسانکي هنن جو دل تي رڳو اينترو خيال ۽ بار آهي جو طعام حاضر ٿيڻ مهل پڇندا آهيون ته فقيرن جو ننگرتيارآهي يا نه؟

اي عزيز! سندن روش مبارڪ هوندي هئي ته فقيرن جو ننگر تيار هوندو هو ته پاڻ به طعام ڪائيندا هئا. نه ته هرگز نه ڪائيندا هئا ۽ سندن فرمودي مان معلوم ٿيو ته ڪين رزق جي موجود ٿيڻ جي ڪا خبر ڪانه هوندي هئي، الله تبارڪ وتعاليٰ غيب مان رزق پهچائي ڏيندو هو. پاڻ انهي معاملي کان ظاهر توڙي باطن ۾ بالڪل فارغ دل هوندا هئا.

38- نقل: ملابچو فقير مگريو نقل ڪري ٿو ته پاڻ شيخ گلاب جي دڪان تان ڪنڊي جي ڪٽت ڪندا هئا. پوءِ هڪڙي ڏينهن مٺيون شيخ حساب جا ڪاغذ ڪٽي حساب سمجهڻ لاءِ سندن حضور مبارڪ ۾ حاضر ٿيو. پاڻ فرمايائونس ته حساب ملا بچي فقير سان سمجهي چڏڻ گهرجي. شيخ جواب ۾ ٻيهر عرض ڪيو ته حضرتا هي چوڪرو حساب جي ڪم مان ڇاڇاڻي ڪنهن هوشيار ليکڙائت کي حڪم ٿئي جو حساب ڇاڻڻ جهڙو پختو ماڻهو هجي ۽ ليکو سمجهي. پاڻ فرمايائونس ته جيڪڏهن اهڙا ليکڙائت پاڻ وٽ رکون ته پوءِ اسانجي توڪل وري ڪٿي رهندي.

39-نقل: خليفو ميان لقمان عليه الرحمة نقل ڪري ٿو ته پاڻ فرمايائون ته

اسان جو لباس موچارو (سٺو) پهريندا آهيون. تنهن ۾ هڪ نڪتو آهي، جو طلب وارن کي معلوم ٿي سگهندو! اهو نڪتو هي آهي ته جن ڏينهن ۾ دنياوي تعلقات سان هوندا هئاسون انهن ڏينهن ۾ هڪڙو ٿان سادي سوٽي لنگي جو گمبٽ مان گهرايو هوسون. ۽ ان کي هزارن ڪوشش ۽ تاڪيد سان نگاهه رکندا هئاسون. ۽ هينئر جو دنيا جي تعلقات ڇنڻ ڪانپوءِ الله تبارڪ وتعاليٰ جي طلب واري وقت ۾ ڏاتار جي طرفان عمديون عمديون پوشاڪون بنا احسان ڪنهن به شخص جي، ۽ بنا تڪليف جي حاصل ٿين ٿيون سو توڪل جو نتيجو آهي جيئن ته ان بابت حضرت مولانا مولوي معنوي قدس سره فرمايو آهي:

هين توڪل ڪن ملرزان پا دست رزق تو برتو زتو عاشق ترست

برسر هر دانہ بنوشتہ عيان ڪاين نصيب ابن الفلان ابن الفلان

خبردار ٿي ۽ توڪل ڪر هٿ پير هلائڻ ڇڏي ڏي ڇو ته تنهنجو رزق تو ڪان وڌيڪ توتي عاشق آهي. تقدير وارن ازل کان وٺي هڪ هڪ داڻي تي چٽو پٽو لکي ڇڏيو آهي ته هي داڻو فلاڻي جي پٽ فلاڻي جو نصيب ٿيندو.

پوءِ فرمايائون ته اسانجي هي پوشاڪ نفس جي لذت لاءِ نه آهي. بلڪ اسباب وارن ماڻهن جي ڏيکارڻ لاءِ آهي. ته من اهي هن حال مان عبرت ۽ حيرت وٺي يقين حاصل ڪري وجهن ۽ دنيا جا تعلقات قطع ڪري توڪل کي اختيار ڪن ۽ پل ته سندن ذهن ۾ هن آيت شريف جو وسياهه پورو پورو جمي وڃي ته:

"ومن يتوڪل علي الله فهو حسبه" "جيڪو ماڻهو الله سبحانه وتعاليٰ تي توڪل ڪندو ته ان لاءِ الله تبارڪ وتعاليٰ ڪافي آهي.

40- نقل: هيڪر پاڻ بي بي رابعه بصري رحمة الله عليها جو نقل بيان فرمايائون ته هڪڙي ڏينهن وٽس ٻه ٽي فقير مهمان ٿي اچي ٽڪيا. بي بي صاحبہ وٽ ته ظاهري اسباب موجود ٿيل بالڪل ڪونه هوندو هو. بلڪ سندس روش هوندي هئي ته پنهنجي هٿ سان مزوري ڪري جيڪي ان مان حاصل ٿيندو هو ان تي گذران ڪندي هئي ۽ مهمانن جي خدمت ۽ الله سبحانہ وتعاليٰ جي واٽ ۾ خيرات به انهي مزوري جي پئسن مان ئي ڪندي هئي. انهي ڏينهن سندس گهر ۾ ٿورڙي ان ڪانسواءِ ٻيو ڪي به موجود نه هو، جو مزوريءَ جي پئسن مان خريد ڪيو ويو هو انهي ان کي ڇڙي پيهين تيار ڪري ٻه مانيون ٺاهيائين، اهي رکيون به مانيون پچائي ڪٽي آئي، ته اينتري ۾ ڪو سائل ٻاهران در تي آيو، ۽ الله سبحانہ وتعاليٰ جي اسم تي مانيءَ جو سوال ڪيائين. بي بي صاحبہ هڪڙي ماني انهن مان ڪڍي فقير کي ڏياري موڪلي، ته اينتري ۾ وري ٻيو فقير ان جي پويان اچي سوال ڪيائين. بي بي صاحبہ، ٻي ماني به ان سائل کي ڪٽي ڏني.

مهمانن اهو سمورو حال پنهنجن اکين سان وبٺي ڏٺو. بي بي صاحبہ جي خدمت ۾ عرض ڪيائون تہ اسانکي اوهانجي ولايت جي ڪماليت ۾ ڪوبہ شڪ شبهو ڪونهي. پر ڪجهہ ظاهري علم ضرور ڪيي. چو تہ ايهي بہ مانيون اسان جو حق هو. بي بي صاحبہ ڪين ڪوبہ جواب نہ ڏنو ۽ في الحال صبر ڪٽي ڪيائين. اجا گهڙي ڪن مس گذري تہ اهل دولت جي گهر مان هڪڙي ٻانهي اٺوبهہ مانيون بي بي صاحبہ جي خدمت ۾ ڪٽي اچي حاضر ڪيون. بي بي صاحبہ اهي مانيون ڳڻي ٻانهيءَ کي چيائين تہ هي اٺوبهہ مانيون اسان جي ملڪيت نہ آهن. هي ڪنهن ٻي جون هونديون، جي اسانجون هجن ها تہ ويهہ هجن ها. چو تہ اسان الله سبحانہ وتعاليٰ جي واٽ ۾ بہ مانيون ڏنيون آهن. هي فرمودو مبارڪ بنا شڪ شبهي جي صحيح آهي تہ هڪ نيڪيءَ جي عيوض ڏہ اجر دنيا ۾ ۽ ستر اجر آخرت ۾ عطا فرمائيندا. تنهن موجب اسانکي بہ ويهٽي مانيون ملڻيون آهن. اها ماني تہ ويچاري ٻانهي واٽ تي لڪائي رکي هٿي سو يڪدم اتان اٿي پڳي ۽ اها ماني بہ ڪٽي اچي حاضر ڪيائين. جڏهن ويهٽي مانيون پر ٻون ٿيون، تڏهن اهي ڪٽي اچي مهمانن کي ڪارايائون ۽ پاڻ بہ ان مان ڪائي خوش ٿيا، پوءِ جڏهن ڪائي پي فارغ ٿيا تڏهن بي بي صاحبہ مهمانن کي چيو تہ اوهين عالم عابد زاهد بلاشڪ آهيو، پر خدا تعاليٰ تي توڪل، سا ڪانہ اٿو.

41- نقل: خليفوميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ فرمايائون تہ مير زنگي، تالپر اسان ڏانهن ويساهہ بالڪل تمام گهٽو رکندو هو. پوءِ هڪڙي سال ڪجهہ ان اسان ڏانهن فقيرن جي خرچ لاءِ موڪليائين. جو اسان قبول ڪيو. وري ٻي سال اسان لاڙ جي سفر ۾ هئاسون تہ پوبان ان ڏياري موڪليائين. جو صاحبزادن اهو ان وٺي تصرف هيٺ آندو، وري ٽين سال بہ اسان مسجد شريف ۾ وينا هئاسون. تہ صالح نالي مير زنگي جو نوڪر مسجد شريف ۾ آيو ۽ چيائين تہ حضرتا! مير زنگي خان ڪجهہ ان نذرانو موڪليو آهي، جاتي حڪم ٿئي تہ اتي لاهي رکون. اسان کي اها ڳالهہ البت ڳوري لڳي ۽ ڪيس چيو سون تہ ان موٽائي وڃ اسان نہ وٺنداسون. ان چوڻ تي صالح البت ڏجي ويو ۽ چيائين تہ حضرتا! مير صاحب حضور جي درگاهہ مبارڪ ڏانهن تمام گهٽي ويساهہ وارو آهي. تڏهن اسان ڪيس ڪلي چيو تہ اسان توهان جي مير تي رنج ڪونہ ٿياآهيون، پر توهان هي ان موڪلڻ سبب ڪنهن سال ۾ پاڻ تي مقرر ڪري ڇڏيو آهي. اهڙي طرح اسان کي وٺڻو نہ آهي چو تہ اڳيان مشائخ جيڪي تارڪ ۽ صاحب توڪل جا بي طمع هوندا هئا تن وٽ مريد نذرانو آڻيندا هئا ۽ عادت ٿي وڃڻ ڪري انهن بزرگن جي اولاد مريدن ۾ طامع ٿي پئي ۽ چوڻ لڳا آڳاٽي دستور موجب مقرر ڏن ڀري ڏيو. جڏهن تہ اسان کي بہ اولاد آهي. تنهن ڪري اهڙي دستور، سال

بسال نہ وٺندا سون.

42- نقل: ساڳو خليفو ميان لقمان عليہ الرحمۃ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر مير پڊو ٽالپر قدم بوسي لاءِ سندن حضور ۾ حاضر ٿيوهو. پوءِ سندن خدمت ۾ عرض گذاريائين تہ حضرتا! ڪجهہ ان فقيرن جي تصرف لاءِ نذرانو ڪيو اٿئون، ڪوئي فقير اسان سان گڏجي هلي تہ ان جي هٿ موڪلي ڏيون. پاڻ فرمايائون تہ شال خدا تعاليٰ ائين نہ ڪندو. جو ڪنهن طالب خدا جي ڪي دقت ڏيون. اسان جو رزق مقدر مقرر آهي، جو اصل ڪين متبو ستبو، جيڪي هن ٿنيي وٽ اسان ڪي اچي ملندو اهائي اسانجي ملڪيت آهي. ۽ بس پوءِ مير پڊي اهو ان وڪٽائي سندس پئسا پنهنجن ماڻهن هٿ حضور مبارڪ ۾ ڏياري موڪليا. پاڻ انهي ٿي ٿنيي وٽ مسجد شريف ۾ ويٺا هئا جنهن ڏانهن اشارو ڪيو هئائون اتي مير پڊي جي ماڻهوءَ پئسا رومال ۾ ٻڌي اڳيان آڻي نذر رکيا. سچ آهي تہ : **و من يتوڪل علي الله فهو حسبہ"** جيڪو شخص الله تبارڪ وتعاليٰ تي توڪل ڪندو تہ ان لاءِ الله تبارڪ وتعاليٰ ڪافي آهي.

43- نقل: ساڳيو خليفو صاحب نقل ڪري ٿو تہ هيڪر مون سندن خدمت مبارڪ ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! هن ڪان اڳ ڪسب ڪندو هوس. پوءِ جڏهن حالت منهن ڏنو، تہ ان سان بي خبري حاصل ٿي ويئي. جنهن ڪري ڪسب ڪرڻ جي طاقت نڪري وئي. هينئر جو حوصلو ٿيوآهي. جيڪڏهن ڪسب جو امرٿئي تہ ڪسب ڪيان نہ تہ بس. پاڻ فرمايائون تہ پنهنجي نفس ڪان پڇي ڏس. جيڪڏهن ڪن شين جي سڌ رکي ٿو تہ اوئين ڪسب ڪرڻ چڱوآهي، نہ تہ نفس طمع ۾، جا بدتر ڳالهہ آهي پئجي ويندو. پر جي ڪا سڌئي ڪانہ رهي آهي تہ اوهين توڪل پلي آهي. مون عرض ڪيو تہ حضرتا! منهنجو حال تہ سموروئي حضور جن ڪي نيڪ روشن آهي تہ اندر ۾ ڪابہ سڌ ڪانہ رهي آهي. جو تہ جيڪي بہ پنهنجي سڌ سان ڪيو وجي ٿو سو سموروئي حرام آهي. ۽ الله تعاليٰ جل شانہ پنهنجي طالبن ڪي ڪڏهن بہ حرام نہ ڪارائيندو. جيئن تہ الله تبارڪ وتعاليٰ فرمايو آهي تہ : الخبيثات للخبيثين والخبيثون للخبيثات والطيبات للطيبين والطيبون للطيبات" پليت شيون پليت ماڻهن لاءِ ۽ پليت ماڻهو پليت شين لاءِ آهن ۽ پاڪ شيون پاڪ ماڻهن لاءِ ۽ پاڪ ماڻهو پاڪ شين لاءِ آهن .

44- نقل: ساڳو خليفو صاحب نقل ڪري ٿو تہ هيڪر درگاهہ مبارڪ واري مسجد شريف ۾ سندن حضور مبارڪ ۾ اڳين نماز ادا ڪري ويٺا هئاسون تہ پاڻ فرمايائون تہ اي يارو!! اوهان ڪان صلاح ٿا پڇون تہ مير پڊي ٽالپر سترهن خرار جوار جي ان جا سلطان فقير ٽالپر جي هٿ فقيرن جي لنگر لاءِ موڪلي ڏنا آهن ۽ اسان ڪي هڪ خط بہ موڪليو اٿس جنهن ۾ لکيل آهي تہ مٿئين قدر موجب فقيرن جي خرچ لاءِ سال بسال سندس پرڳڻي مان وصول ڪندا رهو.۽ چار خرار ميان قابل شاهہ لاءِ بہ ڏيڻا ڪيا اٿس پوءِ فرمايائون تہ ميان قابل شاهہ پنهنجا ڪم پاڻ جاڻي.

پر اسان هينئر چاڪيون؟ خليفي محمد ناهيي عرض ڪيو ته حضرتا اسان ڪي کهڙي طاقت آهي جو حضور مبارڪ ۾ صلاح مصلحت ڏيئي سگهون. پوءِ فرمايائون ته ائين ناهي، بلڪ حضرت نبي ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن به اصحابن سڳورن کان هن آيت شريف جي حڪم موجب صلاح مصلحت پڇندا هئا، اها آيت شريف هي آهي: وشاورهم في الامر" ڪم ڪار ۾ پنهنجن اصحابن سڳورن سان صلاح مصلحت ڪندو رهه. اسان به انهيءَ ڪري اوهان کان مصلحت ٿا پڇون. پوءِ سيئي فقير چپ ڪري ويا. ڪنهن ڪي به طاقت ڪا نه ٿي جو مصلحت ڪٿي ڏي. ته ايتري ۾ سلطان فقير ٽالپر عرض ڪيو ته حضرتا! هن ويچاري تي توجه ۽ مهرباني فرمائي هينئر ته هڪ ڀيرو قبول فرمايو، ڇو ته اسانجي ۽ مير پڌي جن جي وچ ۾ البت تڪرار هلندڙ آهي. متان هو سمجهي ته سلطان فقير منهنجي پر پٺ حضور مبارڪ ۾ گلا ڪئي آهي. جنهن ڪري سندن درگاهه ۾ منهنجو نذرانو قبول نه پيو تڏهن پاڻ فرمايائون ته هينئر جيڪڏهن قبول ٿا ڪيون ته اسانجي شان کان پري آهي. پر جي نٿا قبول ڪيون ته هنن جي وچ ۾ فتنو فساد ٿو پوي، پوءِ پاڻ صبر ۾ رهيا. خداتعاليٰ جي حڪم سان اهو پرڳڻو انهي سال بالڪل غير آباد ۽ ويران رهجي ويو. جنهن ڪري ڪين نذراني جي قبول ڪرڻ جي تڪليف کان آزادگي ٿي پئي:

ازهمه خلق جهان ڪن بي نياز   ڪارسازا ڪاراين بيچاره ساز

اي رب العالمين جهان جي ساري مخلوقات کان مونکي بي احتياج ڪري ڇڏ ۽ اي ڪارساز! مون مسڪين جو ڪم پاڻ پنهنجي فضل سان راس ڪر.

فصل چوٿون
تدبير جي ڇڏڻ بابت

1- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر لاڙ جي سفر ۾ گوني واه جي پڪ سان سندن رڪيب سان گڏ هئاسون. پاڻ دعوتن جي وٺڻ بابت فرمايائون تہ ڪهڙي طرح وٺڻ گهرجن؟ خليفو ٿو چوي تہ مون خدمت سڳوريءَ ۾ بہ رستا دعوتن وٺڻ لاءِ عرض ڪيا تہ يا هيئن ڪجي يا هونءَ ڪجي. پاڻ فرمايائون تہ پنجتيہ وره ٿياآهن جو اسان پنهنجي ارادي جي واڳ ٻين جي هٿ ۾ ڏئي ڇڏي آهي. ۽ پنهنجي تدبير الله سبحانہ وتعاليٰ جي حوالي ڪري ڇڏي اٿون. هينئر جيئن اوهان ٿا چئو اوهين ڪندا سون. پوءِ پاڻ منهنجي عرض موجب عمل فرمايائون.

2- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ هڪڙي ڏينهن سلطان العارفين شيخ بايزيد بسطامي قدس الله تعاليٰ سره الاقدس کي الله تبارڪ وتعاليٰ الهام ڪيو تہ اي بايزيد! جيڪي گهرڻو هجئي سو گهر. شيخ قدس سره الله تبارڪ وتعاليٰ جي درگاه ۾ عرض ڪيو تہ اي خداوند ڪريم ! آئون توڪان هي ٿو گهران تہ مونکي ڪابہ خواهش ۽ گهر ڪانہ رهي. بلڪ آئون بہ ڪونہ هجان تہ مڙئي تون ئي تون هجين.

پوءِ پاڻ انهيءَ هنڌ فرمايائون تہ طالب کي کپي تہ پنهنجي تدبيرڪي بالڪل ترڪ ڪري ڇڏي. ۽ پنهنجو پاڻ الله سبحانہ وتعاليٰ کي سونپي ڇڏي. جيئن تہ بزرگ هڪڙي جو قول آهي تہ:

سپردم بتو مايہ خوش را ، تو داني حساب ڪم وبيش را .

مون تہ پنهنجي موڙي تنهنجي حوالي ڪري ڇڏي آهي. ۽ پوءِ گهٽ وڌ جو حساب مڙوئي تون ڄاڻين ٿو.!

3- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر پاڻ ڪڇ ملڪ جو سفر ڪندي دائري دائود ۾ ، جو پوج قلعي کان نزديڪ اوڀرندي طرف واقع آهي، تشريف فرما ٿياهئا. آئون بہ سندن حضور مبارڪ ۾ وينو هوس. تہ بادشاه ٽيپو جي حاڪمن مان هڪڙو حاڪم جو بادشاه ٽيپو جي وفات کانپوءِ پوج قلعي ۾ فتح محمد جمعدار وٽ اچي ملازم ٿيو هو ۽ طريقو چشتي رکندو هو. سو اتي حضور جن جي زيارت لاءِ حاضر ٿيو ۽ سلام اچي ڏنائين. پاڻ سلام جو جواب ڏيئي ساڻس بغلگيري ڪيائون. ۽ خير عافيت جي خبر چار پڇيائونس. هو بہ حضور پر نور ۾ پاسي ساڻ ويجهڙو ويهي رهيو ۽ سائين جن کان نالو مبارڪ

پڇيائين . پاڻ ڪيس نالو مبارڪ ڏسيائون جو پڌڻ شرط چوڻ لڳو تہ بلاشڪ اوهان راشدن يعني رستي ڏيکاريندڙن رهبرن جي جماعت مان آهيو. پوءِ پڇيائين تہ ڪهڙي طرف وڃڻ جو ارادو آهي؟ پاڻ جواب ۾ هي بيت فرمايائونس:

رشتہ در گردنم افگند دوست مي برد هر جاکہ خاطر خواه اوست.

منهنجي ڪنڌ ۾ دوست جي ڏور پيل آهي. پوءِ جتي سندس مرضي پوي ٿي اوڏانهن ڇڪي وٺي وڃي ٿو. ان ڪانپوءِ هندستاني دستور موجب زمين خدمت جي چميائين ۽ ادب نياز نوڙت بجا آڻي موڪلائي هليو ويو. سندس وڃڻ ڪانپوءِ پاڻ فرمايائون تہ هي شخص تمام چڱو ماڻهو ۽ قابل انسان آهي.

4- نقل: هڪڙو فقير، جو سچو ۽ معتبر راوي آهي، نقل ڪري ٿو تہ جڏهن صاحبزادن سڳورن جي شادين جو موقعو هو ۽ ڪيترائي ڏينهن ماڻهن جي آمد رفت جو سلسلو جاري هو، ۽ عمدا عمدا طعام پيا تيار ٿيا، تن ڏينهن ۾ پاڻ برابر ٽي ڏينهن اصل ڪونہ کاڌو پيتو هئائون، صاحبزادن سڳورن ۽ ٻين ٻاهرين طعام تي مقرر ٿيل ماڻهن جي خيال ۾ هو تہ پاڻ اندر حاويليءَ مبارڪ ۾ کاڌو پيتو هوندائون ۽ حاويلي مبارڪ جي ماڻهن وري سمجهيو تہ پاڻ ٻاهر کائيندا پيئندا هوندا. جنهن ڪري ڪنهن ماڻهو بہ ڪين سعيو ڪري ڪونہ کارايو. نڪي وري پاڻ بہ ڪنهن کان گهري کاڌائون. ٽن ڏينهن ڪانپوءِ جڏهن ماڻهن کي اها خبر پئي تڏهن طعام ڪٺي آڻي حاضر ڪيائون. تڏهن پاڻ طعام کاڌائون.

5- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمۃ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر مون حضرت صاحبزادي سڳوري وڏي يعني گادي نشين اول جي خدمت سڳوريءَ ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! پاڻ بيماريءَ جي مدت ۾ ڪنهن بہ کاڌي پيتي جي شيءِ لاءِ تڪليف ڏني هئائون يا نہ؟ صاحبزادي سڳوري ورندي ڏني تہ اي خليفا! جڏهن تہ سندن روش مبارڪ اصل کان اهڙيءَ طرح هوندي هئي جو، ڪڏهن بہ پنهنجي خواهش سان ڪا بہ شيءِ گهري نہ وٺندا هئا. تنهن ڪري اٿين پوئين وصال واري بيماريءَ ۾ ڳچ شيون، ماني جيئن تہ چانور، ڏونرو، لسي ۽ ساڳ وغيره انهن جهڙيون شيون سندن خدمت ۾ ڪٺي اچي حاضر ڪندو هوس. پوءِ هيڪر پاڻ چانور کائڻ وينا پر هورياں هورياں کائڻ ۾ مشغول ٿيا ، سندن آهستي کائڻ مان معلوم ڪيم تہ شايد اجارا آهن تنهن ڪري آهستہ ٿا کائن. عرض ڪيم تہ حضرتا! ڪير ڏيان؟ فرمايائون تہ نہ وري عرض ڪيم تہ ڏونرو ڏيان؟ فرمايائون تہ نہ وري عرض ڪيم تہ لسي ڏيان؟ فرمايائون تہ هائو. پوءِ لسي ڏنم. پاڻ ان مان سرس پي ويا ۽ ان ڪانپوءِ طعام بہ ڪجهہ زياده کاڌائون. پوءِ فرمايائون مون کي اڄ ڏاڍي لڳي هئي، پر دل نہ پئي چوي تہ سوال ڪيان. جڏهن الله تبارڪ وتعاليٰ بنا سوال جي

موجود ڪري ڏني ته پيتي سون. پوءِ هي سنڌي بيت فرمايائون:

فقير ڇنجي تنهن ڪي، جنهين سپ ريءَ سري
پر گھر پير نه وجهي، گھران به ڪين گھري
جو مانيءَ لاءِ مري سو سامي گرنه سامهون.

6- نقل: هيڪر سنڌن خدمت سڳوري ۾ هڪڙو بروچ شخص به گھوڙا ڪاهي اچي حاضر ڪيا ۽ عرض ڪيائين ته حضرتا انهن ٻن گھوڙن مان هڪڙو اوهان جي لاءِ نذر ڪيو اٿم. جيڪو اوهان جي دل کي پسند اچي. سو چونڊي ڪٽو ته سائين جن جي حوالي ڪيو وڃي. پاڻ فرمايائونس ته مونکي الله تبارڪ وتعالىٰ دنياوي شين چونڊ ڪرڻ واسطي ڪونه خلقيو آهي.

7- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته صاحبزادن سڳورن جي شادي جي وقت ٻيا مڙيئي فقير ڪم ڪار سان مشغول ٿي ويا. مون به سنڌن خدمت ۾ عرض گذاريو ته حضرتا! غلام کي اجازت ٿئي ته ڪنهن ڪم ڪار سان مشغول ٿي وڃان. پاڻ فرمايائون ته تون ويٺو هج. اسان ۽ تون ٻيئي هڪڙي هنڌ ويهي وري ٻي هنڌ ويهنداسون. ۽ اتان اٿي وري ٻي هنڌ ويهنداسون. جامع ملفوظات رحمة الله عليه ٿو چوي ته مونکي ترسڻ نه آيو ۽ صاحبزادي سڳوري مسند نشين اول جي خدمت ۾ ڪنهن ڪم ڪار جي مشغوليءَ بابت عرض گذاريم. صاحبزادي سڳوري فرمايو ته توتي ٿورڙو ڪم ٿا رکون. پوءِ جاتي طعام تيار ڪري ٿانون ۾ وجهي پيي رکيائون اتي طعام جي حفاظت لاءِ مونکي ويهاري ويا، خليفو ٿو چوي ته اتي هڪ هنڌ مقيد ٿي ويهڻ مونکي اهڙو ته سخت لڳو جو ڏاڍو ڪک ٿي پيس ۽ سومهياڻي جي وقت جيئن تيئن ڪري پاڻ کي آزاد ڪيم ۽ آئنده لاءِ وري توبه ڪيم ته فرمودي جي مخالفت ۾ ڪڏهن به پير نه رکندس. پوءِ جيستائين شاديءَ جو ڪم ڪار هو تيستائين اوڏانهين منهن ڪونه ڪيم بلڪ مسجد شريف ۾ سنڌن خدمت سڳوريءَ ۽ صحبت منجهه ويٺو هوندو هوس.

8- نقل: خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون ٻي ته طالب کي کپي ته پاڻ کي رسمي خوشامدن ۽ تڪلفن کان بالڪل آزاد رکي. جيئن ته جيڪڏهن سنڌس گھر ۾ ڪاڏي لاءِ رب چاڙهي هجين ۽ ٻيو ڪو دوست يار مهمان اچي ٿئي ته هڪ وٽو پاڻيءَ جو سرس ڪٽي وجهيس ته پل ته اهو مهمان به انهي ئي ديگڙي مان خوش ٿي وڃي.

9- نقل: خليفو ميان لقمان عليه الرحمة نقل ڪري ٿو ته هيڪر حضرت صاحبزادي قدس سره الاقدس جي خدمت ۾ حاضر هوس. پاڻ بيان فرمايائون ته

هيڪر عيد جي موقعي تي سندن حضور ۾ حاضر هوس، پوءِ مهرباني فرمائي هڪڙي ريشمي قميص ڳاڙهي اطلس جي مون کي مرحمت فرمايائون. اسان مڙني صاحبزادن جو دستور هوندو هو ته سيئي ڪپڙا ڏکي حضور جن جي پويان عيد گاهه ڏانهن ويندا هئاسون. مون اها قميص شريعت جي لحاظ ڪري نه پاتي ڇو ته ڳاڙهو رنگ خصوصا ريشمي ڪپڙو شرع موجب جائز نه آهي. پوءِ اها قميص تبرڪ طرح محفوظ رکي ڇڏيم ۽ ٻيا ڪپڙا پائي حضور ۾ حاضر ٿيس. پاڻ تڙ ڪرڻ ۾ مشغول هئا. مون سندن منهن مبارڪ ڏانهن نهاري ڏٺو ته البت شڪر رنجي جو اثر نظر آيم. دل ۾ خيال ڪيم ته هن نارضامندي جو الائي ڇا سبب آهي؟ گهڻا دليل ڊوڙايم پر معلوم نه پيو ٿي سگهي ته ڇا سبب آهي. آخر ڪجھ وقت کانپوءِ انهي قميص جو خيال پيم يڪدم، اوطاق تي وڃي اها قميص پائي موٽي اچي حاضر ٿيس ڏٺم ته اها دل جي گراني سندن طبع مبارڪ مان برطرف ٿي ويئي هئي. پوءِ عرض ڪيم ته حضرتا! قميص اوهان جي مرحمت ٿيل شريعت شريف جي لحاظ ڪري ڪا نه پاتي هيم اها بي ادبي معاف ٿئي! پاڻ فرمايائون ته اي بابا! سڀ ڪنهن مشائخ پنهنجي طريقي کي ڪنهن نه ڪنهن لباس سان جلوو ڏياريو آهي. پوءِ ڪن ڳاڙهي رنگ کي اختيار ڪيو ڪن ڦڪي رنگ کي پسند ڪيو، ڪن ڪفني پاتي ۽ پارائي، ڪن قلندري ويس ورتو مطلب ته اهڙي طرح سڀ ڪنهن پنهنجي مناسب حال روش ۽ لباس تي عمل ڪيو آهي. پر اسان وٽ ڪنهن به رسم جو قيد ڪونهي. جيڪي به خدا تعاليٰ بنا تدبير ۽ ڪوشش جي مرحمت فرمائي ٿو سا اسان جي ملڪيت آهي. باقي هڪ لباس سان پاڻ کي مقيد نه ڪنداسون:

درويش صفت باش ڪلاه تتري دار.

فقيرن جون صفتون پيدا ڪر پوءِ ٽوپي ڪٽي تتري پاءِ ته ڪو فڪر ڪونهي يعني لباس ڪهڙو به هجي مگر فقيرن جون صفتون پيدا ڪرڻ ضروري آهن.

10- نقل: طيب فقير راهو ڪرڙو رهندڙ ديهه ڪنڊڙيءَ جو نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ باغيچي ۾ استراحت پذير هئا. (يعني سمهيا پياهئا) ته اينتري ۾ هڪڙي شخص ڪانئن مڙسيءَ جي طاقت لاءِ ڪادوا گهري. پاڻ فرمايائون ته انشاء الله تعاليٰ جيڪڏهن ڪنهن شخص آٿي ڏني ته توکي ان مان ڏينداسون. پوءِ پاڻ فرمايائون ته هيڪر ڪنهن شخص قوت جون دوائون تيار ڪري اسانکي آٿي ڏنيون هيون. انهن مان هڪڙي تمام عمدي ۽ مقوي هئي ۽ ٻي وچٿري هئي نه تمام عمدي نه تمام سادي. پوءِ اها درمياني دوا ان شخص کي سوال موجب ڏني سون. ڪنهن کي مڙسي جي طاقت اصل ڪانه هئي حڪيم مطلق جي حڪم سان ڪيس

ڏاڍي طاقت پيدا ٿي پئي ۽ ڪيس اولاد بہ پيدا ٿي ۽ هو ٻي عمدي دوا بہ استعمال ۾ آندي وئي جنهن مان ڪوبہ فائدو ڪونہ ٿيو. بلڪ رهندو نقصان ۽ ضرر ڪيائين پوءِ الله تبارڪ وتعاليٰ جي طرفان اسانکي الهام ٿيو تہ تون مختيار هوئين. ڇا؟ جو هن سبب کي اختيار ڪيءِ ۽ دوائن جو وسيلو وچ ۾ آندءِ انهي ئي سبب ڪري تنهنجي دوا اثر واري ڪانہ ٿي آهي.

اي عزيز! هي نقل بيان فرمايل سندن پنهنجي احوال جي ظاهر ڪرڻ لاءِ نہ هو. بلڪ طالبن مبتدين ۽ متوسلن جي ترغيب لاءِ بيان آندائون، ڇو تہ جيڪوبہ طالب طريقت ۾ پير رکي تہ ان کي لازم آهي تہ، پنهنجي نفس کي سڏن ۽ خواهشن کان بلڪل بند ڪري ڇڏي ۽ پنهنجي اختيار کان ٻي اختيار ٿي ظاهري توڙي باطني تدبيرن کي ترڪ ڪري پاڻ کي بلڪليہ خدا تعاليٰ جي حوالي ڪري ڇڏي ۽ ڪنهن بہ ڪم ۾ الله سبحانہ وتعاليٰ کانسواءِ ٻي کي وسيلو نہ آڻي ۽ هن بيت موجب عمل رکي :

سپردم بتو مايہ خريش را تو داني حساب ڪم و بيش را.

مون پنهنجي موڙي ڪلئي تنهنجي حوالي ڪري ڇڏي پوءِ گهٽ وڌ جو حساب مڙئي تون ڄاڻين ٿو.

11- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر تي اسانجي طرف ڏانهن تشريف فرما ٿيا هئا. سندن سٿڻ شريف ايتري قدر تہ پراڻي ٿي ويئي هئي جو ڍڪڻ جي لائق بالڪل نہ رهي هئي. مگر پاڻ نئين سٿڻ جي ٺهرائڻ لاءِ ڪوبہ حڪم ڪونہ فرمايو هئائون. حاجي ابو طلحو پناڻ جو سندن مريدن ۽ پيش خدمتين مان هو. تنهن جوڙيءِ جو هڪڙو ٿان از خود نصرپور مان خريد ڪري بہ سٿڻون سبرائي اچي خدمت شريف ۾ حاضر ڪيائين. انهن مان هڪڙي سٿڻ پاڻ پاتائون ۽ ٻي سٿڻ صاحبزادي مسند نشين قدس سره پاتي.

اي عزيز! دنياوي ڪمن ۾ پاڻ ايترو بہ سعيو نہ فرمايو اٿن، جو ستر عورت، جو نهايت لاچاري ۽ ضروري ڪم آهي. مگر پاڻ ان لاءِ بہ پاڻون امر ڪونہ فرمايو اٿن.

12- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ بيان ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر تي تشريف فرماٿياهئا ڪين هڪ پراڻي سٿڻ ڍڪيل هئي، پاڻ انهي ئي سٿڻ سان ڪڇ ملڪ جي سفر تي روانا ٿي ويا، سٿڻ اهڙي تہ پراڻي ٿي وئي جو جيڪر ڪو مسڪين بہ اهڙي سٿڻ ڏونہ پائي . ڏاهڙي ڏاهڙي ڦاٽي پوندي هئي ۽ فقير ٽوپا ٽڳا ڏيندا هئا.پاڻ ڪڏهن بہ مڏيدارن پنهنجن کي نئين پوشاڪ جي ٺهرائڻ لاءِ حڪم ڪونہ فرمايائون. پوءِ جڏهن پاڻ ڪڇ جي سفر تان موٽي اچي ديهہ ڪوڏي واقع پرڳڻي ونگن جي ۾ تشريف فرماٿيا تڏهن اتي پيرزادو سيد ميان

احمد شاهہ جو حضرت پيران پير قدس سره الاقدس جي اولاد مان حضرت مرشد ڪريم رضي الله تعاليٰ عنہ جو مريد هو، تنهن سمورا ڪپڙا پوشاڪ جا ڪٽي اچي خدمت شريف ۾ نذرانو رکيا ۽ عرض ڪيائين تہ حضرتا! هي ڪپڙا اوهين پاڻ ڍڪيو، پوءِ سندس سوال موجب پاڻ انهي وقت اهي ڪپڙا پاتائون.

13- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ حاجي ٿاري فقير ڳالهہ ڪئي، تہ هيڪر ہہ ٽي ننڍڙا ڪنواٽ يعني اٺن جاگورڙا سندن حضور مبارڪ ۾ نذراني طرح آندا ويا. پاڻ انهن جي وڪڻڻ لاءِ حڪم فرمايائون. جڏهن تہ ڪنواٽ تمام ننڍڙا وڪڻڻ جي لائق بالڪل نہ هئا. تنهن ڪري سندن خدمت ۾ عرض ڪيم تہ حضرتا! هينئر هنن گورڙن جي وڪڻڻ مان ڇا پيدا ٿيندو؟ جو هي تمام ننڍڙا آهن ڪابہ قيمت ڪانہ پيدا ڪندا. مگر پاڻ وري بہ ان بابت زياده تاڪيد ۽ ڪوشش فرمايائون. جو نيٺ اهي گورڙا خيرپور جي آسپاس ٿورڙي قيمت تي وڪڻي پئسا ڪٽي اچي باغيچي ۾ سندن آڏو رکيم. پاڻ فرمايائون تہ اي حاجي ٿارا! تون ڏاڍو داناءُ ۽ هوشيار ماڻهو آهين جو هيتري قيمت تي اٺ وڪڻي آيو آهين، منهنجو خيال هو تہ اينتري قيمت بالڪل نہ ڪندا جيتري اوهان جي هوشياري سان ڪري ويا. مون عرض ڪيو تہ حضرتا! اسان جي نظر ۾ تہ اٺن جي قيمت ۾ رڳو نقصان تاوان ٿيو آهي. پر پاڻ وري بہ هرهر فرمائيندا رهيا تہ تو ڏاڍي هوشياري ۽ چالاڪي سان سٺي قيمت تي اٺ وڪيا آهن.

14- نقل: ساڳيو خليفو صاحب، عاقل ميمڻ رهندڙ ڪوڪرن جي ڪان نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ ميمڻ مٿئين کي فرمايائون تہ ڪي قدر سون موجود ٿيو آهي، ان کي وڃي خيرپور ۾ يا آسپاس وارن ٿنڊن ۾ وڪڻي آءُ تہ پئسا خرچيا وڃن. مون عرض ڪيو تہ حضرتا! سون جو معاملو آهي سو تور تڪور ڪانسواءِ وڪڻڻ هن مسڪين کان نہ ٿي سگهندو. پر جي توري ڏنو وڃي تہ پوءِ مون کي البت وڪڻڻ سهنجو لڳندو. پاڻ فرمايائون تہ تورڻ جو ڪو ضرور ڪونهي. ڇو تہ هي تمام آسان ۽ سهنجڙو ڪم آهي. اسان جي دل کي ان ۾ ڪوبہ خيال خطرو ڪونہ ٿيندو. تون ان جي وڪڻڻ ۾ ڪوبہ وهم پنهنجي دل ۾ نہ آڻ. عاقل ميمڻ ٿو چوي تہ نيٺ مون حضرت صاحبزادي مسند نشين قدس سره جي خدمت ۾ عرض ڪيم تہ حضرتا! سائين جن مون کي هن سون وڪڻڻ لاءِ امر فرمايو اٿن. پر تورڻ ڪانسواءِ آئون ڊڄان ٿو. صاحبزادي سڳوري سندن خدمت ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! هي سون تورائي پوءِ عاقل ميمڻ کي عنايت فرمايو تہ چڱو، ڇو تہ ان ڪري سندس دل جي تسلا ٿي پوندي. پاڻ فرمايائون تہ هي شخص تہ اوئين پنهنجي خيال ۾ پيو ٿو ڊڄي باقي اسان کي تہ ڪوبہ خطرو ڪونهي. نيٺ پاڻ تورائڻ جي موڪل ڏنائون. اوهو زيور جو ڌهري

نهيل هئي، تورائي عالم خان تالپر جي ديهه واقع لڳ خيرپور جي ۾ ڪٽي وبس ۽ اهو زيور هڪڙي ٻانهي جي هٿ عالم خان جي ديري جي طرف ڏياري موڪليم. گهڙي ڪن ڪانپوءِ ٻانهي موٽي آئي ۽ چيائين ته پسند نه آئي. وري جو خيال ڪري ڏٺم ته ٻه ٽي داڻا ڌهريءَ مان گم ٿيا پيا آهن. گهٽيئي ڳولا ڦولا جاچ جوچ ڪيم پر هٿ ڪين آيا. پوءِ نيٺ اهڙيئي حال سان اهو زيور سندن خدمت سڳوريءَ ۾ موٽائي آندم ۽ عرض ڪيم ته حضرتا! هي زيور وڪائو ته ڪونه پر رهندو ٻه ٽي داڻا ان مان گم ٿي ويا آهن. پاڻ خوش طبعي طرح فرمايائون ته اسان بنا تور جي اوهان کي ڏنو سون ٻي پر توهان هرو پرو تورائي ويؤ. هينئر جيڪي نقصان ٿيو سو اوهان کان پرائي ونڻو آهي مون عرض ڪيو ته حضرتا! اڪين سان پري ڏيندس. پاڻ فرمايائون ته هي سخن خوشطبعي ڪري چيو سون دل ۾ رنج نه ڄجو.

15- نقل: امِيد علي تالپر نقل ڪري ٿو ته هيڪر آئون درگاهه مبارڪ ڏانهن وڃڻ لاءِ تياري ڪئي، پر نذراني لاءِ ڪابه شي موجود ڪانه پئي ٿيئي. جو هٽڪري درگاهه تي وڃان. انهيءَ خيال ڪري ٽي چار ڏهاڙا وڃڻ ۾ دير لڳي ويئي چوٿين ڏينهن ڪجهه موجود ٿيو، جو ساڻ ڪٽي درگاهه مبارڪ ڏانهن روانو ٿيس. جڏهن اتي پهتس ته پاڻ باغيچي ۾ وينا هئا اتي وڃي سندن قدمبوسي کان مشرف ٿيس ۽ نذرانو جيڪي ساڻ هيو سو سندن آڏو رکيم. پاڻ جوش سان فرمايائون ته ڪڻ هتان هي نذرانو، جيڪا شيءِ خدا تعاليٰ جي رستي کان روڪي وجهي سا اسان جي حضور ۾ قبول ڪانه پوندي. مون گهڻو ئي عرض معروض ڪيو پرپاڻ هرگز قبول نه ڪيائون . مون چيو ته حضرتا! هن غلام کان ڪا ٻي ته تقصير ڪانه ٿي آهي مگر اچڻ جي تياري ڪانپوءِ چار ڏينهن دير پئجي وئي آهي، پاڻ فرمايائون ته ايترو خلل ٻه ته پيدا ٿي پيو نه! آخر پاڻ اهو نذرانو نه ورتائون.

16-نقل: الهداد فقير نظاماڻي هڪڙي معتبر فقير کان نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ سفر ۾ هئا ، پوءِ هڪڙي هنڌ سواري جي وقت گهوڙو سانباهي آڏو ڪاهي اچي جهليائون، پاڻ پير مبارڪ رڪيب ۾ وجهي ڪڍي ورتائون ۽ فرمايائون ته ماٺهو ڀانئن ٿا ته پير پنهنجي ڪوشش سان گهوڙا سنجن سميت پنهنجن فقيرن کان سواري لاءِ پيو ٿو تيار ڪرائي، حالانڪ اسان کي پنهنجي اختيار سان هن ۾ ڪابه ڪوشش ڪانه آهي، جيئنوٽيڪ سفر جي حالت آهي، ته ٻه ارادو اهو اٿئون ته جيڪر پيرين پيادا هليا وڃون. پر جڏهن الله تبارڪ وتعاليٰ بنا سعيي ۽ اختيار اسانجي، گهوڙا سنجرائي سواري لاءِ تيار ڪرائي اڳيان موڪلي ٿو ڏئي تڏهن اسين ٻه انهن تي سوار ٿيون ٿا.

فصل پنجون
الله تبارڪ وتعاليٰ کانسواءِ ٻي سموري مخلوقات کان ڳانڍاپن ڇني ڇڏڻ بابت

1- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ طالب کي غير کان سڀ ڳانڍاپا صفا صاف ڇني ڇڏڻ گهرجن ۽ ظاهر توڙي باطن ۾ تعلقات توڙي تجريد تي محڪم ٿي وڃڻ گهرجيس، ائين نہ ڪري تہ ڪڏهن خدا تعاليٰ سان مشغولي ڪري تہ ڪڏهن وري دنيا جي اسبابن سان وجي مشغولي ڪري، اهڙي ہ طرفي طالب جي حق ۾ هي سنڌي بيت فرمائيندا هئا:

ڏينهان گهاري ڏم سين راتين ميهارين
جيلاهين ٻن پارين تيلاهين ٻڏي سهڻي.

2- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ٻي تہ حضرت خواجہ بهاءُ الدين نقشبند قدس الله تعاليٰ سره الاقدس فرمائيندا هئا تہ هن مڙس (علاءُ الدين عطار) بارجي ڳورائي مون تان لاهي وڌي آهي. يعني تہ خلق سان منهن ڏيڻ لاءِ خواجہ علاءُ الدين عطار قدس سره کي مقرر ڪري ڇڏيائون ۽ پاڻ دل جي فراغت سان الله تبارڪ وتعاليٰ سان مشغول ٿي ويا. ڇو تہ خلق جي رجوعات ہ اهل الله تي وڏو بار ٿي پوي ٿو. جيئن تہ خواجہ شيرازي عليہ الرحمة ان بابت فرمايو آهي:

آسمان بار امانت نتوانست ڪشيد قرعہ فال بنام من ديوانہ زدند

آسمان ہ هن امانت جي ڳوري بار کي کڻي نہ سگهيو. پر ان بار جي کڻڻ جو مون ديواني جي نالي تي آٽي ڍارو اڇلايائون.

3- نقل: پاڻ فرمائيندا هئا تہ سچي طالب کي نفساني سڌن کان اهڙي طرح آزاد ٿيڻ کپي جهڙي طرح سڪرات جي وقت جو ان وقت سموريون سڌون جسي مان نڪري وينديون آهن. تيئن طالب کي ہ سيني سڌن کان صاف ٿي وڃڻ گهرجي.

4- نقل: عرضي فقير نقل ڪري ٿو تہ صاحبزادن سڳورن جي شادي وارن ڏينهن ۾ [illegible] مبارڪ تي چئني پاسن کان ايتري تہ خلق اچي ڪٺي ٿي هئي جو حساب جي انداز کان ٻاهر پنجن ڇهن ڏينهن کان ہ زياده ماڻهن جي آمد رفت ۽ ماني جي رڌ پچاءَ ۽ ٻيو سمورو انتظام جاري رهيو. پاڻ انهي سموري وقت ۾ مسجد شريف ۾ وينا هئا.۽ ڪڏهن ہ راڌڻ جي جاءِ ڏانهن ليئو ہ ڪونہ پاتائون. اتفاقا هڪڙو شهر جو ماڻهو ان وقتن ۾ فوت ٿي ويو پاڻ سندس جنازي نماز ادا ڪرڻ لاءِ ٻنيءَ واري جاءِ کان اچي لنگهيا پر اک ڦيرائي ان طرف واجهايائون ہ نہ ۽ ان فوتي جي دفن کان پوءِ وري اچي مسجد شريف ۾ ويهي رهيا. ان وقت کي زالون اهل اشراف جون جو شاديءَ جي دعوت تي آيل هيون زيارت جي لاءِ مسجد شريف ۾ پي آيون. جنهن ڪري سيني فقيرن کي مسجد شريف مان ٻاهر ڪڍي ڇڏيائون. مگر خليفو صاحبڏنو عليہ الرحمة جو سڌن روبرو ويٺو هو. تنهن کي ہ فقيرن ٻانهن مان وٺي ٻاهر ڪڍيون پي ويا تہ پاڻ ڪين فرمايائون تہ هن يار کي ڪي ہ نہ چئو. ڀل تہ اتي ويٺو هجي.

باب ستون
هن ۾ چار فصل آهن !
فصل پهريون
طالبن جي بلند همتي بابت

1- نقل: هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون ته حضرت خواجه سيد آدم بنوري قدس سره الاقدس پهريان قادري طريقي ۾ شيخ بهلول قدس سره رهندڙ ملتان جي کان تلقين ورتي هئائون. اهو شيخ بهلول قدس سره وري خواجه احمد فاروقي سرهندي نقشبندي جيڪو عام طرح مجدد الف ثاني قدس الله سره الاقدس جي لقب سان مشهور آهي. تنهن جي خليفن مان هڪڙو خليفو هو. خواجه صاحب قدس سره به ڪي ڏينهن شيخ بهلول قدس سره جي صحبت ۾ مس رهيا ته ڪين حالات اچي ورتو ۽ جلدئي کي احوال ۽ ڪشف شيخ کان پڇيائون. جنهن جي جواب ۾ جيڪا شيخ کي سمجهه ۽ پروڙ هئي بيان ڪيائين. ۽ جيڪي سندس پروڙ ۾ نه آيو تنهن لاءِ ڪيس هڪڙو سفارش نامو پنهنجي مرشد حضرت مجدد الف ثاني قدس الله تعاليٰ سره ڏانهن لکي ڏنائين. خواجه صاحب انهيءَ سفارش نامي جي وسيلي سان سرهند آيو ۽ سندن خدمت ۾ سفارش نامو پيش ڪري پنهنجا حالات عرض رکيائين. پاڻ جواب ۾ فرمايائون ته اي شيخ آدم ! تنهن جو استعداد يعني همت جي بلندي تمام قوي آهي. تنهن ڪري تو کان خلاصي جاءِ ۾ حال احوال پڇي تنهن کان پوءِ توکي وري نئين سر مريد ڪنداسين. پوءِ شيخ آدم قدس سره کي خلوت ۾ گهرائي سندس احوال کان واقف ٿيا. ۽ ڪيس پنهنجي طرفان نئون مريد ڪري تلقين فرمايائون.

2- نقل: (1) جامعُ ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته هيڪر مون سندن خدمت اقدس ۾ عرض ڪيو ته حضرتا! پيا مشائخ سڀوړا لطيفن مان هرهڪ لطيفي جون جايون جدا جدا مريدن کي تلقين ٿا فرمائن. ۽ سندن رنگ ساوا ۽ اچا ڳاڙها ۽ ڪارا بيان ڪري ٿا ٻڌائين. ۽ اوهان مڙيئي هڪ ٻيري سان مريدن کي تلقين ڪري ٿا ڇڏيو. تنهن جو ڇا وجه؟ پاڻ جواب ۾ ڪجهه نه فرمايائون! جنهن ڪري البت مون کي دل تي بار ٿي بيٺو. جڏهن به ڏينهن گذريا تڏهن پاڻ هڪڙي وقت مون کي سڏ ڪري ياڪر پائي خوش ٿي فرمايائون ته اي ادا! اسان وٽ الله تبارڪ وتعاليٰ جي واٽ رڳو هڪڙي وک آهي ۽ هي ٻين مشائخن وارا رستا به اسان وٽ آهن، پر اسان ٿا چئون ته جيڪر ڪوئي انهيءَ هڪڙي وک

(1) هي نقل باب 1- فصل 1 ۾ به اختصار سان آيل آهي !

واري رستي سان نڪري پنهنجي مقصود حقيقي کي پهچي وڃي ته ڏاڍو چڱو:

يک قدم برنفس نه ديگر قدم در کوي دو ست

هرچه بيني دوست بيني با اين و آنت کارنسيت

يعني: ته هڪڙي لت ڏي پنهنجي نفس جي سِتان ۽ ٻي وک وجي پنهنجي دوست جي گلي ۾ رک، بس پوءِ جيڪي به ڏسندين سو دوست ئي دوست ڏسندين. باقي هن ۽ هن سان تنهنجو ڪو واسطو ڪونهي.

3- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته هيڪر پاڻ سڳورن کي خطاب ڪري فرمايائون ته اي فلاڻا! ڪي مڙس اهڙا آهن جو گهوڙن کي اهڙو ته تکو ٿا ڪاهن جو ڊڪ ڊوڙ جي زيادتي کان گهوڙن کي ٿڪائي ماندو ڪري بلڪ هلاڪ ڪري ٿا وجهن، ته به اڳتي گهليندا ٿا وڃن. ۽ پنهنجي اراڏي واري واڳ پوئتي نٿا موڙن، وري پوءِ مرنڪي خطاب ڪري فرمايائون ته ڪي گهوڙا اهڙا آهن جو چهبڪ کانسواءِ پنهنجي جار سان پنڌ ۾ تکا ڪاهيون ٿا وڃن، اهڙا گهوڙا تمام قوت پريا ۽ قيمتي ٿيندا آهن ۽ جيڪي گهوڙا گهڙيءَ گهڙيءَ ۾ چهبڪ جي اشاري جا محتاج هوندا آهن، سي پنڌ جا اهڙا تکا ۽ عمدا نه ٿيندا آهن.

اي عزيز! انهن گهوڙن جي ٽن قسمن مان مراد آهن طالب خدا جا. پوءِ جيڪي پهرين قسم جا آهن سي مجذوب سالڪ آهن. جن کي جذبه سلوڪ کان اڳ هوندو آهي. اهڙن طالبن جي سير جي جلدائي اهڙي تکي هوندي آهي جو خمسين الف سنه (پنجاهه هزار سالن) جو پنڌ هڪ لحظي ۾ لتاڙي وڃي ٿا ٻاهر نڪرن ۽ انهي هوندي به جذبي واري گهوڙي جي واڳ اڳتي هلائيندا ويندا آهن. ٻي قسم گهوڙن جي مثال اهي طالب آهن، جي بنا جذب جي سلوڪ جي رستي سان هلن ٿا. انهن جي استعداد وارو گهوڙو تمام وڏي ڪوشش ۽ زهد پرهيز ۽ ورع جي چهبڪ جي اشاري سان هوريان هوريان وک وڌائيندو ٿو وڃي.

4- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ته حضرت خواجه عبيدالله احرار قدس الله تعالىٰ سره الاقدس جن خواجه يعقوب چرخي قدس الله تعالىٰ سره الاقدس کان دست بيعت ٿيا هئا. خواجه يعقوب چرخي قدس سره کين طالبن جي تربيت لاءِ امر فرمايائون. بلڪ اهڙو ته عام مختيار ڪري ڇڏيائون جو فرمايائون ته اي عبيدالله! توکي جهڙي طرح وڻي اهڙي طرح مريدن کي تربيت ڪر. يعني ته جذب سان ڪرين توڙي سلوڪ جي رستي سان توکي اختيار ڏيئي ڇڏيرسين. جڏهن اها حقيقت ٻين مريدن حضرت خواجه يعقوب چرخي قدس سره جي کي معلوم ٿي تڏهن ريس ٿي پين. ۽ عرض ڪيائون ته حضرتا! عبيدالله رڳو اچڻ شرط اهڙي مرتبي کي پهچي ويو ۽ اسان جو هيتري مدت اوهانجي خدمت سڳوري ۾ گذاري

چڙي آهي تہ بہ هن مرتبي کي پهچي نہ سگهيا آهيون. تنهن ۾ ڪهڙي حڪمت آهي؟ خواجہ يعقوب قدس سره فرمايو تہ هن مڙس عبيدالله تيل ڏيئو ۽ وٽ سيئي تيار ڪيون پاڻ سان اڳئي ڪنيون آيو هو. اسان رڳو ان کي ٻاري چڙيو آهي.

5- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ شيخ آدم بنوري قدس سره هڪڙو ڪتاب " خلاصة المعارف" نالي تصنيف ڪيو آهي جنهن ۾ شريعت طريقت ۽ حقيقت ۽ معرفت جا بيان وڏي تفصيل ۽ چٽائي سان ڏنل آهن. انهي ڪتاب ۾ لکيل آهي تہ جاتي استعداد وارن طالبن جو فنائيت جو مقام نهايت کان نهايت تي پهچندو آهي اتان منهنجو آفاقي سير شروع ٿيندو آهي. باقي منهنجو فنائيت جو مقام ٻين جي فنائيت جي مقام کان گهڻو ٻاهر ۽ اڳتي آهي.

6- نقل: قاضي محمد شفيع رهنڊڙ هالن جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آئون شڪارپور جي شهرٌ ۾ سندن حضور ۾ ويٺو هوس تہ اوچتو هڪڙو پٺاڻ قنڌار ملڪ جو ويٺل سندن خدمت سڳوري ۾ حاضر ٿيو. پاڻ ان کان پڇيائون تہ ڪٿان ٿو اچين؟ عرض ڪيائين تہ قنڌار کان وري پڇيائونس تہ ڪهڙي ڪم سان نڪتو آهين؟ عرض ڪيائين تہ مون خواب ۾ اوهان جي صورت مبارڪ جو مشاهدو ڪيو آهي، ۽ خاص خدا تعاليٰ جي طلب لاءِ هيترو پنڌ هٽي حضور مبارڪ ۾ حاضر ٿيو آهيان! پاڻ فرمايائونس تہ پراهين پنڌ کان آيو آهين، وري بہ پنهنجي دل کان پڇي ڏس ۽ تحقيق ڪر تہ متان ڪنهن ٻي شخص جي صورت ڏٺي هجيئي. پٺاڻ عرض ڪيو تہ والله، بالله ، تالله (هي قسم جا لفظ آهن) تہ تحقيق سان مون اوهان جي صورت مبارڪ ڏٺي آهي. مون کي پنهنجي طريقي عاليہ ۾ داخل فرمايو. پاڻ انهي ڏينهن ڪيس مشغول نہ فرمايائون. ٻي ڏينهن ٻيپهري جي نماز کانپوءِ ڪيس تلقين فرمايائون ۽ ائن پهرن کانپوءِ پڇيائونس تہ هينئر ڇا حال آهي؟ عرض ڪيائين تہ حضرتا! اوهان باھہ جي مثال آهيو ۽ هي مسڪين ڪاٺيءَ جي مثال ! پوءِ جڏهن ڪاٺي باھہ ۾ پئي تہ ڦري ساريئي باھہ بڻجي پئي. پاڻ فرمايائون تہ اهو حال فنا في الشيخ جو اٿيئي. وري جڏهن ٻيا اٺ پهر گذريا تڏهن وري پڇيائونس تہ ڇا حال آهي؟ عرض ڪيائين تہ جيڏانهن ٿو نهاريان تيڏانهن سندس حسن جو جلوو پيو نظر اچي! (همہ محمد است) يعني سڀ ڪجهہ محمد صلي الله عليہ وسلم آهي پاڻ فرمايائون تہ اهو فنا في الرسول جو مقام آهي. وري ٽين ڏينهن پڇيائونس تہ هاڻي ڪهڙو حال آهي؟ عرض ڪيائين تہ:

هر جاکہ مي بينم اواست

يعني جا ٿي بہ ڏسان ٿو اهوئي آهي! پاڻ فرمايائون تہ اهو فنا في الله جو مقام آهي، ان کانپوءِ پاڻ فرمايائونس تہ هينئر توهان مختيار آهين جو وٽيئي تہ اتي رھہ ۽

جي مرضي پوريئي ته وطن پنهنجي هليو وڃ، ۽ هي به ڪي اجازت آهي ته جيڪو خدا تعاليٰ جو طالب اوهان وٽ اچي ۽ رستو پڇي ته ان کي تلقين ڪيو:

همت بلند بايد عشاق مست را مرد خسيس همت در عاشقان نگنجد

يعني ته مست عاشقن کي همت پنهنجي بلند رکڻ کپي چو ته گهٽ همت وارو ماڻهو عاشقن جي صف ۾ جاءِ نه وٺي سگهندو.

7-نقل: حاجي صادق فقير عمراڻي رهندڙ پرڳڻي جهول واقع پرڳڻي چاچڪن جو نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون ته هڪڙو اجايل شخص هو ڪوهه تي اچي پهتو. جو اتي دلو يا رسو يا ڪو ڏول ڪونه رکيل هو، پوءِ هن ڇا ڪيو جو سرون ڪوه جي هڪ طرف کان پٽي ۽ پاسي کان اڇلائيندو ويو تان ته ڪوه سرن سان اچي پريو ۽ پاڻي ان جي ڪري مٿي چڙهي آيو، هن ان مان ڍڪ پري پاڻي جي ڊؤ ڪيائين. پاڻ فرمايائون ته طالب کي به اهڙيئي همت ڪرڻ کپي جو پنهنجي مقصد کي پهچڻ کان اڳ آرام نه ڪري. پوءِ پاڻ هي بيت سنڌي فرمايائون:

پڇوئي تان پور ناته پچڻ نه هوءِ پريتڻو!

يعني ته پڇڻ کانپوءِ همت ڪري مڙس ٿي. نه ته وري محبوب جو ڏس پڇين ئي نه ها.

8- نقل: هيڪر پاڻ ڪتاب زبدة الرشحات کان نقل بي فرمايائون ته اي طالب تنهنجي وجود واري وڻ تي تمام گهڻن پکين اچي آکيرا ٺاهيا آهن. ۽ پکين جي گهڻي وبهڻ ڪري انهيءَ وڻ جا پن پکين جي وٺين سان پرجي زبون ٿي سڙي سڪي ويا آهن. توکي کپي ته لا الهٰ الاالله جي ذڪر وارو شهباز وڻ تي ويهاري ڇڏ ته انهن پکين مان ڪن کي ماري ڇڏي ته ٻين کي تڙي ڪڍي. پوءِ پاڻ فرمايائون ته اسان جي دل ۾ هي خيال ٿو اچي ته جيستائين وڻ سلامت رهندو ته پوءِ توڙي شهباز ڪن کي ماريندو ۽ ڪن کي تڙي ڇڏيندو ته به ضرور اهو وڻ پکين جي وبهڻ کان خالي نه رهندو. تنهن ڪري کپي ته اصلي انهيءَ وڻ کي ئي پاڙان پٽي ڪٽي اڇلائجي ته انهن پکين جي وبهڻ بالڪل آزاد ٿي وڃبو:

ازخودي رستي همه حق گشته، رفت ظلمت نور مطلق گشته

يعني جيڪڏهن پنهنجي خودي کان ڇٽي پئين ته پوءِ ذات پاڪ ۾ محو ٿي ويندين ۽ اونداهي صفا هلي ويندي ۽ نور مطلق بڻجي ويندين.

9- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ته ڪنهن شخص جي ماءُ بدڪار هوندي هئي، جنهن جي ڪري لفنگ ۽ لچا ماڻهو رات ڏينهن سندس گهر ۾ پيا ايندا ويندا هئا. هو ويچارو ان کان ڏاڍو ڪڪ ٿي پيو ۽ ان بابت هڪڙي صاحب ڪمال بزرگ کان وڃي صلاح پڇيائين ته منهنجي ماءُ مونکي ڪعبه جي بجاءِ آهي پر سندس افعال ڏاڍا خراب ۽ بڇڙا آهن ۽ سندس انهن برن ڪمن کان مونکي حد کان زياده

خواري ۽ شرمندائي ٿي ٿئي ۽ دل ڏاڍي پريشان آهي، تنهن ڪري دل ۾ ٿو اچيم تہ جيڪو ماڻهو خراب نيت سان وٽس اچي تنهن کي کهندو ماريندو وڃان. بزرگ جواب ڏنس تہ ادا اهڙي طرح تون ڪيترن کي کهندين هڪڙو ماريندين تہ وري ٻيو پيو ايندو، ائين تہ اهو بچڙو سلسلو ڪٽندوئي ڪونہ تنهن ڪري چڱو ائين تہ ماءُ پنهنجي کهي ڇڏ تہ ٻين گهڻن خونن ڪرڻ کان بچي پوين!

اي عزيزا سندن فرمودي مبارڪ مان مراد آهي هستي موهوم، ۽ لفنگ لوفرن مان مراد آهي خيالات فاسد ۽ لفنگائي سڌون، پوءِ جيستائين انهي هستي موهوم واري فاسقہ جو سر سلامت هوندو تيستائين انهيءَ نفساني خيالات واري فاسقہ جي لفنگ کان جند نہ ڇٽندي تنهن ڪري ڪپي تہ هستي موهوم واري بدڪار جو سر جدا ڪري ڇڏجي تہ خيالاتن وارا فاسق پاڻهي گم ٿي ويندا:

نفس خود راڪش تو دل را زنده ڪن، خواجہ راڪشت ست اورا بندڪن.

يعني تنهنجي نفس پنهنجن سڌن سان تنهنجي دل کي ماري وڌو آهي. سو تون انهي دل واري سردار جي خون بدلي ۾ انهي پليت بدڪار نفس کي قيد ڪري وجهہ تہ دل تنهنجي پاڻهئي جيئري ٿي پوندي.

10- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ خليفو ميان الهرکيو عليہ الرحمة هيڪر حالت جي وقت ۾ هي لفظ چوندو رهيو تہ " اسان سر ڏينداسون باقي غير محرم کي گهر ۾ اچڻ نہ ڏينداسون " اهي لفظ وڏي جوش خروش سان موٽائي موٽائي، پٺي چيائين پاڻ حاضر جماعت فقيرن کي فرمايائون تہ اي يارو! خليفي صاحب جي انهيءَ ڪلام جو مطلب سمجهو ٿا تہ ڪهڙو آهي؟ فقيرن مان ڪنهن بہ جواب ڪونہ ڏنو! تڏهن پاڻ فرمايائون تہ گهر مان مراد آهي دل ۽ غير جا خيال آهن غير محرم پوءِ سالڪ کي ڪپي تہ ڪيتريون بہ تڪليفون يا اهنجايون سندس وجود تي اچن تہ اهي سهي وڃي، مگر غير جو خيال پنهنجي دل ۾ اچڻ نہ ڇڏي. سچ چيو اٿن تہ:

هرخيالي غير حق را دزددان، اين رياضت سالڪان را فرض دان.

يعني خدا تعاليٰ کانسواءِ ٻين خيالن کي اندر جا چور ڪري سمجهہ، جو اندر جي جمعيت ۽ فيض جو سامان چورائي ڪٽي ٿا وڃن. تنهن ڪري انهن چورن جي نرڙ جي محنت سالڪن لاءِ فرض ڪري سمجهہ.

11- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ طالبن جا بہ قسم آهن، هڪڙا اهڙا آهن جو هڪڙو قطرو پيئندا تہ يڪدم جوش خروش ۽ وجد ۾ سرگردان پريشان ٿي ويندا، ۽ ٻيا وري اهڙا آهن جو درياءَ پي ويندا مگر هوش کان بي هوش نہ ٿيندا، بلڪ اجان العطش، العطش جا نعرا پيا هڻندا آهن يعني تہ اڃ اڃ جون دانهون ۽ واڪا

پيا ڪندا. پوءِ پاڻ فرمايائون ته:

آنکہ برميکشند از قطرہ مدهوش اند،   وآنکہ در ميکشند درياي نوش اند.

يعني ته جيڪي اندر جي آهہ ٻاهر ٿا ڪڍن ۽ صبر نٿا ڪري سگهن سي هڪ قطري سان بيهوش ٿي وڃن ٿا آهن. پر جيڪي چپ چپات اندر جا اسرار اندر ۾ پايون ٿا وٺن سي درياءَ پياڪ آهن.

12- نقل: هيڪر پاڻ حضرت ميان صاحب جن قدس سره کان نقل فرمايائون ته حضرت مخدوم صاحب جن قدس سره جي حضور ۾ سياري جي مند ۾ پنڌ ايندا هئا، ۽ پورا چار مهينا اتي تڪي رات ڏينهن هڪ جهڙو سجاڳي ۾ گذاري ۽ پوستين پنهجن منهن تي ڏئي نفي اثبات جو شغل خواه ٻين شغلن جو تڪرار ڪندا رهندا هئا. ۽ انهن چئن مهينن ۾ پوري طرح فيض حاصل ڪري موڪلائي هليا ويندا هئا.

13- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو ته هيڪر پاڻ مونکي پيشين جي وقت امامن شهيدن سڳورن جي ڪماليت واري شغل ۾ مشغول فرمايائون، ون ان کي تڪرار ڪرڻ شروع ڪيو، ٽيپهري جي وقت ڪيفيت منهن ڏنو، جنهن کي سندن حضور مبارڪ ۾ عرض رکيم! پاڻ فرمايائون ته اهڙي طرح ناهي، عرض ڪيم ته حضرتا! ادب جي ڪري زبان سان ته پنهنجي سمجهہ جو انڪار ڪناس، پر منهنجي دل ڏئل ڪيفيت تي محڪم بيٺي آهي، پاڻ ٿڌو ساهہ ڪٽي فرمايائون ته جڏهن دل لطيف ٿيندي آهي تڏهن جنهن بہ ڳالهہ ۾ ڪٽي منهن ڏيس ته شهباز وانگر سڀ ڪنهن مقصود وارو شڪار ڪري وجهندي يعني ته جيڪوبہ شغل ڏيس ته يڪدم ان کي هٿ ڪري وجهندي.

14- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ته شڪارپور ۾ هڪڙو هندو هو جنهن کو ڏوهہ جو ڪم ڪيو ۽ مسلمان نہ پئي ٿيو، پوءِ اتان جي عالمن ان لاءِ موت ۽ سخت ايذاءَ پهچائڻ جو تعزير مقرر ڪيائون. ڳوٺ جا ڪلئي سادات ۽ علماءَ ۽ ڪتابي وغيره ٻي عام خلق اچي گڏ ٿي! انهيءَ هندو کي قسمين قسمين عذاب ۽ ايذاءَ ڏيئي چوڻ لڳا ته جيڪڏهن ڪلمو شهادت جو پڙهي مسلمان ٿي پوين ته توکي موت کان امن ڏيئي ڇڏيون. جي نہ ته اهڙن ئي ايذائن سان ماريو وينداين، هو هندو چوڻ لڳو " توٻواٿي جو ڪاڏو نہ ڪاڏو" يعني ته موت جي ڪا پرواهہ ڪانهي نيٺ اهڙي طرح وڏن دردن ۽ ايذائن سان مارجي ويو! مگر ڪفر تي اهڙي همت قائم رکيائين جو مسلماني هرگز قبول نہ ڪيائين. پوءِ پاڻ فرمايائون ته طالب کي اهڙي همت ڪرڻ کپي جهڙي انهي هندؤ کي هئي، هن ڪفر تي پنهنجي جان قربان ڪئي ۽ طالب کي حقيقي محبوب لاءِ پنهنجي جند جان قربان ڪرڻ

ڪيي. ڪنهن شاعر ڏاڍو عمدو چيو آهي:

در طريق عشقبازي ڪم زهندوزن مباش، ڪو برائي مرده سوزد زنده جان خويش را

يعني تہ اي عاشق ! عشق بازي جي رستي ۾ هندو عورت ڪان گهٽ همت نہ ٿج جو هندياڻي عورت ايڏي تہ همت ڪندي آهي جو پنهنجي مئل مڙس جي لاءِ پاڻ کي جيئرو ئي باهہ ۾ جلائي ڇڏيندي آهي.

15- نقل: هيڪر پاڻ نقل فرمايائون تہ هڪڙي مسجد مهمان ڪش مشهور هوندي هئي، يعني تہ جيڪو بہ ماڻهو ان مسجد ۾ اچي ٽڪندو هو سو صبح جو اتي مئو پيو هوندو هو! پوءِ هڪڙو شخص، جو پنهنجي حياتي ڪان بيزار ۽ موت جو سڪايل هو، سو اچي انهيءَ مسجد ۾ وبهي رهيو تہ هن ڪني حياتي ڪان مري جند آزاد ڪيان، جيتوڻيڪ ماڻهن ڪيس گهڻو چيو آڪيو ۽ اتي ٽڪڻ ڪان منع ڪيائونس تہ هي مسجد مهمان ڪش آهي ان ۾ نہ ٽڪ. پر هن ڪين مڃيو ۽ چيائين تہ آئون پاڻ موت جو طالبو آهيان. جڏهن رات ٿي تڏهن اوچتي ئي غيب مان هڪ اهڙي خوفناڪ هڪل پهتي جو ٻڌندڙ جو پتو ٻڌڻ سان پاڻي ٿي پيو ٿي، ۽ ڪنهن کي بہ اهڙي پوائتي هڪل جي ٻڌڻ جي طاقت نہ هئي، هڪل ڏيندڙ وڏي زور سان گجگوڙ ڪري هيانو ڏاريندڙ آواز سان چيس تہ خبردار ٿجانءِ پر هي شخص تہ حياتي تان آسرو لاهيون اڳيئي موت لاءِ تيار ٿيو ويٺو هو، سو وڏي شوق مان چوڻ لڳو تہ:

بيا بيا ڪہ مرا آرزوءِ تست آخر، نشاط من بتماشاءِ روءِ تست آخر

يعني هليو اچ هليو اچ چو تہ مون کي تنهنجي ئي منهن جي تہ سڪ آهي. سو تنهنجي منهن ڏسڻ سانئي مونکي خوشي حاصل ٿيندي. اينتري ۾ وري ٻيو دهشتناڪ آواز جو پهرين ڪان بہ زياده جگر ڏاريندڙ مٿان پهتو تہ اي فلاڻا! خبردار ٿج! هن جواب ڏنو مرحبا! ڀلي ڪري آئين آئون تہ دل جان سان تنهنجي واٽ ويٺو نهاريان، وري ٽئين ڀيري بہ ساڳئي طرح هڪل ٿي ۽ هن جواب بہ ساڳي طرح ڏنو. چوٿين ڀيري مسجد جي ڇت هڪڙي ڪنڊ ڪان ڦاٽي پيئي ۽ ان مان سون ۽ چاندي جو وڏو خزانو مسجد ۾ اچي ڪريو، ۽ اهو ان شخص کٽي هٿ ڪيو.

پاڻ انهي هنڌ تي عجيب نڪتو بيان فرمايائون تہ ڏسو تہ جڏهن اهو شخص جو ظاهري موت جو طالب هو ۽ جيئڻ جو آسرو لاهي انهيءَ مهمان ڪش مسجد ۾ اچي ويٺو تہ ظاهري خزانو هٿ لڳي ويس ! پر جيڪي معنوي موت جا طالب ٿيندا آهن، جنهن لاءِ حديث شريف ۾ اشارو آيل آهي تہ :

مؤتوا قبل ان تموتوا"

يعني ته مرڻ کان اڳ جيئريئي پاڻ کي ماري مٽي ڪيو. پوءِ اهڙن موت جي طالبن کي جيڪي پنهنجو پاڻ خدا تعاليٰ جي رستي ۾ قربان ڪرڻ لاءِ همه تن تيار هوندا آهن، هڪڙو عجيب خزانو هٿ لڳندو، جو انهي خزاني جي ڪاڻ ڏانهن هن قدسي حديث شريف ۾ اشارو فرمايل آهي: " **كنت كنزا مخفيا**"
يعني ته الله تبارڪ وتعاليٰ فرمائي ٿو ته آئون هڪڙي ڳجهي ڪاڻ هوس، جو پوءِ مظاهرن جي آئينن ۾ تجلي ڪرڻ لاءِ خيال ٿيم.

16- نقل: صاحبزادو والاتبار ميان محمد شاهه عليه الرحمة نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ بيان فرمايائون ته مخدوم لعل شهباز قدس سره جي فقيرن مان هڪڙو لانگوٽ بند فقير ڪنهن هنڌان چوري ڪري پڇي اچي کهڙن جي ڳوٺ ۾ نڪتو، اتي بزرگن مشائخن وارو ويس ڪري پاڻ کي هڪڙي سادات جي نالي سان مشهور ڪري تلقين شروع ڪري ڏنائين. ڪيترائي ماڻهو سندس مريد ٿي پيا، ڪنهن وقت ڪانپوءِ ڪيس اسانجي مريد ٿيڻ لاءِ دل ۾ خيال اچي ويئو، پوءِ پنهنجن سيني تابعن ۽ مريدن معتقدن کي چيائين ته جيڪڏهن اوهين منهنجا مريد ۽ معتقد آهيو ته اوهان کي لازم آهي ته مڙيئي حضرت مرشد مربي جا تابع ۽ مريد هلي ٿيو! پوءِ هو اسانکي دعوت ڪري کهڙن ۾ وٺي ويو ۽ پنهنجن سيني تابعن ۽ متعلقن کي اسان سان دست بيعت ڪرايائين مگر هڪڙي عورت جو ان کي ويساهه ۽ محبت ۽ رابطو ساڻس ڪمال درجي جو هو تنهن انڪار ڪيو، جيتوڻيڪ ان فقير ڪيس تمام گهڻو تاڪيد ڪيو، مگر هن جواب ڏنو ته آئون تنهنجي مريدياڻي آهيان، ٻي سان منهنجو ڪو به ڪم ڪونهي. اتفاقا انهيءَ چورايل مال جا مالڪ اتي اچي نڪتا ۽ ان فقير کي وٺ پڪڙ ٿي ويئي، انهن اها ڳالهه ظاهر ڪئي ته هي شخص ٺڳ ۽ لچ دغاباز چور بدمعاش ماڻهو آهي، جو چوريون ڪري وري هتڙي اچي بزرگن جا ويس ڪري پاڻ کي سيد سڏرائي ماڻهن کي ٺڳيءَ سان وتي ٿو ڦريندو. سو اسان هينئر ڪيس سخت تعزير ڏينداسون. ڳوٺ جا ماڻهو اها ڳالهه ٻڌي حيرت ۾ پئجي ويا ۽ انهي واقعي ڪري سندس جيڪي مريد ۽ تابعدار هئا سي سڀ ٻي ويساهه ۽ بد دل ٿي پيا. مگر اها عورت سا اڳين دستور موجب پوري ويساهه سان پنهنجي عقيدي تي ثابت محڪم رهي.
صاحبزادو سڳورو ٿو چوي ته پوءِ پاڻ جيتري چوري ياڳين جي ٿي هئي اوترو مال ڪين پاڻان ڏيئي ان فقير کي تعزير ۽ چڪ چيڙ کان آزاد ڪرايائون . ۽ فرمايائون ته اوهان تعزير هن ڪري ٻي ڪيس ڏنو جو هو اسان سيدن جي نسبت ۾ داخل ٿي پيو هو. سو اهو حق اسانجو آهي توهان جو ان ۾ دخل ڪرڻ جو حق ڪونهي اسان جي مرضي اسان وٺون يا ڇڏيون پوءِ پاڻ جڏهن درگاهه مبارڪ تي

آيا تڏهن فرمايائون ته اڄ هڪڙو سچو مريد ڏسي آيا آهيون. پوءِ انهي سچار عورت جي سموري حقيقت بيان ڪري ٻڌايائون.

17- نقل: هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر ۾ پنگريئي جي ديهه کان سوار ٿيا محراب چانڊيي جي ڳوٺ ڏانهن مريدن جي دعوتن وٺڻ لاءِ پيي آيا. پوءِ واٽ تي ڪن ميربحرن کي ڏٺائون ته مڇي مارڻ لاءِ هڪڙي واه کي بند ڪري ان مان واهي هڪڙي هيٺ ڪوٺي وياهئا. مڇي هيٺين پاڻي کان چڙهي ان واهي مان ٽپندي مٿي پاڻي ڏانهن هلندي اچي پيي ڄار ۾ ڦاٿي، ۽ اتان وري هڪڙي ڪڏ ۾ جو ان جي پرسان ڪوٺي' ڇڏي هئائون. ڪڏ ٽپندي پيي وئي. پاڻ انهي مڇي جي تماشي ڏسڻ لاءِ گهوڙي تان هيٺ لهي گهڙي ڪن پاڻي جي پڪ تي ويهي انهيءَ مڇي جو خيال ڪرڻ لڳا. پوءِ حاضر جماعت کي فرمايائون ته اي يارو! ڏسو ته هن مڇي کي هيٺين پاڻي ۾ موٽجو ڪو به خطرو ڪونهي ۽ مٿين پاسي ڏانهن موت موجود ويٺو آهي. پر پاڻي جي ڪشش پاران موت کي دل تان وساري مٿي هليون ٿيون وڃن ۽ موت جو به پئو نٿيون ڪن.

18- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ته ڪيترا اهڙا بزرگ هئا جي اڃا ڪماليت جي پوري درجي کي پهتائي نه هئا ته سندن مرشد جي درگاهه مان ڪين خلافت جو چِٽ عطا ڪيو ويو. پوءِ پنهنجن طالبن جي بلند همتي ۽ سندن محبت جي پاران انهن خليفن جي ڪماليت ۾ جيڪا گهٽتائي هئي سا زائل ٿي وئي ۽ ڪمال درجي کي پهچي ويا. جيئن ته حضرت يعقوب چرخي قدس سره به اهڙي طرح ڪماليت جي درجي کي پهچڻ کان اڳ پنهنجي مرشد حضرت خواجه بهاءُ الحق والدين نقشبند قدس سره جي جناب مستطاب مان تلقين جي اجازت سان سرفراز ٿي ويا، پوءِ خواجه علاءُ الدين عطار ۽ ٻين بلند همت طالبن جي صحبت سان ڪماليت جي درجي کي پهچي ويا ۽ ناصرالدين خواجه عبيدالله احرار قدس الله تعاليٰ سرّه الاقدس به سندن مريدن مان آهي.

19- نقل: هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون ته هڪڙو بزرگ ڪيترن فقيرن جي جماعت سميت هڪڙي خلاصي جاءِ ۾ خدا تعاليٰ جي يادگيريءَ ۾ مشغول رهندو هو. جو اتي ڪين ڪاٺ پيئڻ ۽ لباس ڍڪڻ جي خيالن جي ڪا به پريشاني ڪانه هئي. هڪڙي ڏينهن ڪو شخص هڪڙو ڊگهو مانيءَ جو ڪٽي ڪپڙي ۾ ويڙهي آڻي ان بزرگ کي ڏنو. بزرگ اهو ڊگهو قياس ڪري پنهنجي پرسان ويٺل فقير کي ڪٽي ڏنو ۽ ان وري ٻي کي ڏنو اهڙي طرح اها ماني ڦرندي وري به ساڳي بزرگ جي هٿ ۾ آئي. بزرگ پنهنجي هم صحبتين جي انهيءَ قناعت ۽ بخشش کان ڏاڍو خوش ٿيو ۽ اهڙو ته مٿن توجه ڪيائين جو انهي دم سيئي اڏاٽا هليا ويا. مگر

هڪڙي ڪي سو انهن مان وٺي پاڻ وٽ ويهاري ڇڏيائين:

همت بلند بايد عشاق مست را، مرد خسيس همت در عاشقان نگنجد

يعني تہ مست عاشقن کي وڏي همت جي درڪار آهي، باقي گهٽ همت مڙس عاشقن جي صف ۾ جاءِ نہ وٺي سگهندو.

20- نقل: هيڪر پاڻ بيان فرمايائون تہ هڪڙو چور شخص حج جي ارادي سان ڳوٺان روانو ٿيو. واٽ تي هڪڙي ڍوريءَ وٽان ڏٺائين تہ ڍڳو هڪڙو ڏاڍو متارو بيٺو چري، ڏاند کي ڏسي چوڻ لڳو تہ:

ڍڳو ڍوريءَ ۾ چري مڪو مون پرياڻ

جي رسو هوءِ ساڻ تہ حج هتيئي ٿئي

اي عزيز! رسي مان مقصود آهي ارادو ۽ ويساهہ ۽ ڍوريءَ جو مطلب آهي ظاهري وجود ۽ ڏاند مان مراد آهي مطلوب حقيقي يعني تہ حقيقي مطلب هتيئي موجود آهي پر شرط آهي تہ ويساهہ وارو رسو طالب کي ساڻ هجي پوءِ حج ۽ مڪو شريف ڪل هتي حاصل ٿي سگهن ٿا.

-21نقل: هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ ڪنهن شخص کي هميشہ عادت هوندي هئي تہ بازار جون ڳليون ڪن ڪهڙ ڪان روز مره بهاري صاف ڪري ڇڏيندو هو. هڪڙي ڏينهن بادشاهہ اتان اچي لنگهيو ۽ سندس حال ڏسي ڪيس رحم آيو. هڪڙو اڻ ملهو موتي سندس اڳيان گهٽيءَ ۾ ڇڏيون هليو ويو وري بہ ٻي ڏينهن گذاري بادشاهہ ٻيهر اتان اچي لانگهائو ٿيو. ساڳي شخص کان پڇيس تہ توکي ڪجهہ هتان هٿ آيو هو يا نہ؟ چيائين تہ هائو. بادشاهہ چيس تہ پوءِ جڏهن توکي اهڙو موتي هٿ اچي ويو آهي. جنهن جو ڪو ملهہ ئي ڪونہ ڏئي سگهندو تہ پوءِ بہ هي گهٽين بهارڻ جي تڪليف روز بروز پيو ڪرين سو ڇالاءِ؟ هن جواب ڏنو تہ اي بادشاهہ جنهن ڪم مان اهڙا موتي بي بها پيا ملن اهڙي ڪم کان منهن مٽڻ وڏي ڪم همتي ۽ بي نصيبي جو سبب آهي.

اي عزيز! مقصود هي آهي تہ طالب کي پنهنجي مولاسائين جي طلب ۾ هميشہ ڪوشش ڪار رهڻ گهرجي ۽ پنهنجي همت کي لهڻ يا نہ لهڻ، ٻنهي حالتن کان مٿي رکي. يعني مقصود نہ لهي تہ بہ سعيو ڦٽي نہ ڪري ۽ همت نہ هاري پر جي مقصود حاصل ٿي تہ بہ اها ڪوشش نہ ڇڏي.

22- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ هڪڙي ڏينهن حضرت ميان صاحب جن قدس سره جي خدمت ۾ هڪڙو شخص مٿي ۽ پيرين اگهاڙو حاضر ٿيو ۽ گهڙي کن صحبت ۾ ويهي وري اتان اٿيو، حضرت ميان صاحب جن قدس سره پنهنجي دستار مبارڪ کيس امداد فرمايائون پر ان قبول نہ ڪئي ۽ چيائين تہ آئون مظلوم

آهيان. جڏهن منهنجي داد رسي ٿيندي تڏهن دستار ٻه وٺندس ۽ پائيندس. پاڻ فرمايائون ته توکي ڪنهن ستايو ۽ ظلم ڪيو آهي. عرض ڪيائين ته حضرتا! هڪڙي مسجد هئي تنهن کي ڊاهي شهيد ڪري اتي ڪافرن جي مڙهي اڏائي ويئي آهي. جيڪڏهن ڪو ماڻهو انهيءَ هنڌ وري مسجد نهرائي ڏيندو ته اهو مون کي حق رسائي ڇڏيندو. پوءِ اهڙيئي حالت ۾ هليو ويو.

23- نقل: هيڪر پاڻ نقل بيي فرمايائون ته هڪڙي ڏينهن شيخ شبلي قدس سره ڪنهن رستي کان لنگهيا پئي آيا ڏٺئون ته هڪڙو سفيد ريش مڙس ڦاهي تي ٽنگيو بيٺو آهي، ان حال ڏسڻ شرط شيخ شبلي قدس سره پنهنجي مٿي مبارڪ تان دستار لاهي ان شخص ٽنگيل جي ڏاڙهي ۽ هٿن پيرن تي وجهي چميون ڏنائون ۽ پوءِ وري ساڳيو اڳئين حال موجب دستار مٿي تي رکي جماعت سميت اڳتي روانا ٿيا، مريد ويچارا هي ڳالهه ڏسي حيران ٿي ويا، نيٺ هڪڙي شخص عرض ڪيو ته حضرتا! هن ڪاروائي بابت مهرباني فرمائي سمجهايو ته ڪهڙو سبب آهي جو توهان ان پريئي مڙس ڦاهي ڏنل جي ايتري تعظيم تڪريم ڪئي آهي، فرمايائون ته ادا! انهي مڙس جي همت کي هزار شاباسون هجن جو جنهن ٻه ڪم ۾ پير رکيو اٿس ته وري پوءِ تي نه هٽايو اٿس. ۽ پيريءَ تائين ان کي نباهيندو آيو تان ته سر پنهنجو ٻه انهيءَ ڪم ۾ قربان ڪري ڇڏيائين:

سربرقدم يارفداشدچه بجا شد   اين بارگران بوداداشد چه بجا شد.

يعني دوست جي قدم تي سر قربان ٿي ويو، ۾ ڪهڙي وڏي ڪالهه ٿي، هي ته پاڻ وڏو بار هو جو ادا ڪيو ويو مگر دوستي جو دم اجان ٻه ڪي اڳيرو آهي!

24- نقل: خليفو اميد علي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ نقل بيي فرمايائون ته ڪنهن هنڌ هڪڙي نڱن جي جماعت هوندي هئي، تن کي ڪن وقتن ۾ نڱي جي وجهه نه ملڻ ڪري البت گذارن جي تنگي ٿي پيئي، پوءِ پاڻ ۾ ويهي ڳڻ ڪيائون ته جيڪر اهل الله فقيرن جي لباس ۾ ڪا نڱي ۽ مڪر ڪجي جنهن سان ماڻهن جي رجوعات ۽ نذرانن جي وسيلي ڪو فتوحات جو دروازو کلي پوي ته گذران ۾ آسودگي ٿي پوي، نيٺ هيئن ڪيائون جو پاڻ مان هڪڙي کي وڏو درويش بڻائي متشبه بزرگن واري شڪل سان ڪري هڪڙي مسجد ۾ ويهاري ڇڏيائون ۽ ٻيا سڀئي جدا جدا طرح مڪر ڪري پاڻ کي بيمار ڪري ان فقير وٽ بيماري جي شفاءَ لاءِ التجا ڪٽي بيي آيا. ۽ ڪي نڱ وري ٻيا ڪي ڪم ۽ احتياج سندس اڏو پيش ڪري دعا جا طالب پئي ٿيا ۽ وري ٿوري دير ۾ ظاهر بيي ڪيائون ته اسان جو ڪم هن فقير جي دعا جي برڪت سان يڪدم پورو ٿي ويو. اهڙي طرح ڪيس مشهور ڪندي اهڙي حد تي آندائون جو ان فقير جي ڪرامتن ۽ عجب

جهڙين ڳالهين جي هاڪ پري پري پهچڻ لڳي ۽ ولايت ولايت جا ماڻهو ڏانهس رجوع ڪرڻ لڳا ۽ نذر نياز بہ جهجهوئي ملڻ لڳن. اتفاقا هڪڙو سچو طالب خدا جو جنهن جي اندر ۾ طلب جو جذبو ڪمال درجي تي پهتل هو، سو بہ فقير جي تعريف توصيف ٻڌي اچي انهن نڳن جي ڦاهي ۾ ڦاٿو، يعني تہ ان فقير جو مريد ٿي پيو، پر خدا تعاليٰ جي مهرباني ۽ پنهنجي طلب جي سچائي ۽ بلند همتي ڪري ڪيس ترقي ٿيندي ويئي تان تہ فضل الاهي سان وڃي مقصود کي پهتو. پوءِ جو باطني علم سان نهاري ڏٺائين تہ سندس مرشد نڳن جو پريو مڙس آهي! تڏهن الله تبارڪ وتعاليٰ جي درگاهہ بلند پايگاه ۾ التجا ڪيائين تہ اي ڪريم! تنهنجو ڪرم بلڪل ڪشادو ۽ تنهنجو لطف ۽ احسان سڀ ڪنهن سان جاري آهي، جيئن هن جدا پيل مسڪين کي خاص پنهنجي مهرباني ۽ لطف سان بنا ڪنهن وسيلي ۽ واهر جي پنهنجي وصال سان محظوظ فرمايو اٿي اهڙي طرح منهنجي مرشد کي بہ محروم ۽ بي نصيب نہ ڇڏ، بلڪ ڪيس مهرباني جي نظر سان نواز. پوءِ الله تبارڪ وتعاليٰ ان نڳ ڇتيل کي بہ انهي سچي طالب جي دعا جي برڪت سان وڏي عزت تي پهچائي ڇڏيو.

اي عزيز! طالب جي طلب جي سچائي ۽ بلند همتي کي ايڏي تہ طاقت آهي جو نہ رڳو ان طالب کي مقصود تائين پهچائي ڇڏي ٿي بلڪ سندس طلب جي سچائي مرشد تباه حال ۽ مڪربل کي بہ وڏي درجي تي چاڙهي ڇڏي ٿي:

همت بلند بايد عشاق مست را مرد خسيس همت در عاشقان نگنجد

يعني تہ مست عاشقن کي همت بلند رکڻ گهرجي ڇو تہ گهٽ همت وارو ماڻهو عاشقن جي صف ۾ جاءِ نہ وٺي سگهندو.

25- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ فرمايائون پئي تہ جڏهن حضرت ابراهيم خليل الله عليٰ نبينا وعليہ السلام کي نمرود وارن آڙاهہ ۾ اڇلايو تڏهن ملائڪن جي جماعت ۾ شور ۽ غوغا پئجي ويو ۽ الله تبارڪ وتعاليٰ جي درگاهہ اقدس ۾ التجا ڪيائون تہ يا رب العالمين! ساري زمين ۾ اهو هڪڙو ئي تنهنجو ٻانهو آهي جيڪو خاص توکي سجدو ڪري ٿو. اڄ انهيءَ کي بہ ڪافر باه جي آڙاهہ ۾ ٿا اڇلائن، الله تبارڪ وتعاليٰ جي درگاهہ مان ملائڪن کي حڪم پهتو تہ توهين حضرت ابراهيم عليہ السلام کي وڃي چئو تہ جيڪڏهن توکي اتان ڇٽڻ جو خيال هجي تہ ڪافرن جي هٿان ڇڏائي ڇڏيونس. تڏهن حضرت جبرائيل عليہ السلام هيٺ لهي آيو ۽ جنهن پينگهي ۾ حضرت ابراهيم عليہ السلام کي وجهي ٻي اڇلايائون تنهن جي رسي کي وٺي حضرت خليل کي چيائين تہ " جيڪڏهن تون حڪم ڪرين تہ هي سموري باه هتان ڪٽي

وجي ڪوه قاف ۾ اڇلايان ۽ هڪ ذري جيتري چٽنگ به زمين تي هٽ ڪانه ڇڏيون" حضرت خليل سڳوري فرمايس ته اي جبرئيل! اها مهرباني جا تون مون سان ڪرين ٿو سا پنهنجي پاران ٿو ڪرين ڪ الله تبارڪ وتعاليٰ جي امر سان ڪرين ٿو.
حضرت جبرائيل چيو ته آئون پنهنجي طرفان ٿو ڪيان. تڏهن حضرت خليل فرمايو ته الله سبحانه وتعاليٰ بصير ۽ منهنجي حال کان پوري طرح واقف آهي. جيڪڏهن منهنجي ڇڏائڻ جي مرضي هوندس ته پاڻهي آزاد ڪرائي ڇڏيندو. ٻي جي همدردي جي مونکي ضرورت ڪانه آهي. حضرت جبرائيل عليه السلام چيس ته ڀلا جيڪڏهن ائين نٿو ڪرين يعني منهنجي مدد وٺڻ کان نابري ٿو وارين ته الله تعاليٰ کان دعا گهر ته توهان جي هن حال تي ٻاجهه فرمائي! تڏهن حضرت خليل موٽي جواب ڏنو اهو ڪريم رحيم ته عليم آهي، جنهن کي سموري حال جي واقفيت آهي، ان کان باقي ٻي دعا ڪهڙي گهران. شاهه عبداللطيف قدس سره ان هنڌ فرمايو آهي ته:

ٻڏندي هٿ ملاءِ، پريان سندي ترهي
متان چونئي سياهه اسان تو اڪاريو.

پوءِ نمرود وارن حضرت خليل الله کي پينگهي ۾ وجهي باهه ڏانهن اڇلائي سندس رسا ڪٽي وڌيائون. مگر هو سورهيه پڇاڙي تائين الله تبارڪ وتعاليٰ جي ڏنل تڪليف تي صبر ۾ رهيو ۽ سندس رضا تي راضي رهي ڪنهن کان به ڪو سوال نه ڪيائين ۽ نه وري جناب باري تعاليٰ جي ۾ دعا لاءِ هٿ کنيائين بلڪ سيئي ڪم سندس حوالي ڪري ان جي مرضي تي راضي ٿي رهيو، پوءِ جڏهن پينگهو باهه ۾ گهڙيو ته اينتري ۾ الله سبحانه وتعاليٰ جي طرفان باهه کي امر پهتو ته **" يا نار ڪوني بردا و سلاما عليٰ ابراهيم"** يعني اي باهه! ٿڌي ۽ سلامتي واري ٿي پؤ حضرت ابراهيم عليه السلام تي !
پاڻ انهيءَ هنڌ فرمائيندا هئا ته اي يارو! الله تبارڪ وتعاليٰ جي طالب کيٰ به اينتري قدر همت ۽ معرفت رکڻ ضروري آهي.
26- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ته جيڪڏهن ڪو ديندار شخص بي دينن جي جماعت ۾ رهي ڪري مولا سائين جي عبادت ۾ مشغول آهي، ۽ الله تعاليٰ جي فرمودن تي محڪم ۽ جهليل ڪمن کان پاسي ٿي گذاري ٿو ته سندس مثال اهڙي طرح آهي جيئن ڪنهن جنگ جي ميدان ۾ ٻنهي طرفن کان به صفون لڙائي ۾ مشغول هجن پوءِ هڪڙي طرف کان سموري صف شڪست کائي پٺي وڃي، مگر هڪڙو ڄڻو سو مرد ميدان ٻٽيو اڪيلوئي هيترن سارن دشمنن سان منهن ڏنيون بيٺو هجي.

27- نقل: الهداد فقير نظاماڻي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آئون درگاھ مبارڪ تي سندن خدمت سڳوريءَ ۾ حاضر ٿيس، پاڻ ملاقي ٿيڻ مهل فرمايائون تہ الحمدلله جو تون الله تبارڪ وتعاليٰ جي يادگيري جي شغل سان مشغول آهين. تڏهن مون عرض ڪيو تہ حضرتا! هي مڙئي اوهان جي شفقت ۽ مهرباني آهي نہ تہ هن محتاج ضعيف کي ڪهڙي طاقت آهي، پاڻ جواب ۾ لفظ فرمايائون:

" ڪتي وتي پاڻ کي آتڻ سڀ سهاءِ"

28- نقل: فيروز فقير نظاماڻي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر سندن حضور مبارڪ ۾ عرض ڪيم تہ حضرتا! هي بيت مثنوي شريف ۾ آيل آهي تنهنجو مطلب ڪهڙو آهي:

آنکہ شيران راکند روبہ مزاج، احتياج و احتياج و احتياج

يعني تہ جيڪا شينهن کي بہ لونبڙ جهڙو ڪمزور ڪري ڇڏي، سا محتاجي آهي محتاجي محتاجي! پاڻ فرمايائون تہ اهو بيت ڪيئن چئجيءَ؟ مون وري بيت پڙهيو، پاڻ فرمايائون تہ جيڪي شينهن آهن سي لونبڙ ڪونہ ٿيندا. باقي جيڪي احتياج ڪري لونبڙ ٿي ٿا پون، تن کي شينهن نہ سڏڻ گهرجي! مثنوي شريف جو بيت اهڙي طرح نہ آهي بلڪ هيئن آهي:

شيرنررا کي کندروبہ مزاج، احتياج و احتياج و احتياج

يعني تہ نر شينهن کي محتاجي لونبڙ جهڙو ڪٿي ڪري سگهندي؟ يعني تہ هرگز نہ ڪري سگهندي.

29- نقل:خليفو ميان غازي خان ٽالپر نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ خليفي ميان الله رکيي جي ڳالهہ ڪيائون تہ خليفو صاحب چوندو هو تہ اسان جي جيڪا بہ مال مڏي ملڪيت آهي سا سڀ يارن جي ملڪيت آهي.

باقي شرم ؛ جي سر برابر آهن، تن ۾ سندن حصو ڪونهي. يعني تہ دل ! جا شرمن جي مثال آهي اها خدا تعاليٰ کانسواءِ ٻي کي نہ ڏينداسون، باقي ٻي مڙيئي ملڪيت حاضر آهي!

چو دل بادلبري آرام گيرد، بوصلي ديگران کي کام گيرد.

يعني تہ جڏهن دل محبوب سان اٽڪي ويئي تہ ان کي محبوب کانسواءِ ٻين جي ميلاپ مان ڪٿي فرحت پهچندي.

فصل ٻيون
سچن طالبن جي ڪشش بابت

1- نقل: عبدالله فقير ميمڻ رهنڊڙ ڪور واهه جو نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ محراب چانڊيي جي ڳوٺ مان ٿيا، ڏيهه سڪروين ڏانهن عالي فقير سهتي جي دعوت تي روانا ٿيا، جڏهن ٻارهن ڪوه ڪن پنڌ ڪري آيا ۽ ڏينهن به ٻهرڪن مٿي چڙهيو. گرمي منهن ڪڍيو، تڏهن واٽ تي عالي فقير جو ماڻهو آيو ۽ ٻڌايائين ته عالي فقير دعوت موقوف رکي جهلرائي موڪليو آهي! پاڻ انهيءَ خبر ٻڌڻ سان گرمي جي ڪري اتي ئي لهي پيا. اهي ڏينهن بارش جا هئا جنهن ڪري اتي ڏاڍو گاهه ڦٽي پيو هو ۽ ڪيترائي ماڻهو مال وند مال جي چارڻ لاءِ آس پاس کان لڏي اچي اتي آباد ٿياهئا. پاڻ مون کان ڪاتي وٺي پنهنجي هٿ مبارڪ سان ڪرڙ جون ٽاريون ڪپي ان جي هيٺان آرام جي جاءِ تيار ڪيائون ۽ جماعتي به جاءِ بجاءِ وڻن جي هيٺان وڃي آرامي ٿيا!

اجا گهڙي ڪن گذري ته هڪڙي پوڙهي عورت اتي آئي ۽ عرض ڪيائين ته حضرتا! هي مسڪين اوهان جي مريدياڻي آهي. فلاڻي هنڌ ذڪر پچو هوم. منهنجي دل ڪيتري وقت کان اوهان جي زيارت لاءِ پتنگ هئي پر ڪو سبب اهڙو ڪونه پيو ٿئي جو زيارت کان مشرف ٿي سگهان ۽ ڪو محرم ماڻهو مڙس يا پٽ ڀاءُ به ڪونه اٿم جو ان سان گڏجي درگاهه مبارڪ تي اچي زيارت کان مشرف ٿيان. روز بروز جڏهن ذڪر کان واندي ٿيندي هيس تڏهن جهولي جهلي رب العالمين کان دعا گهرندي هيس ۽ عرض ڪندي هيس ته خداوندا! پنهنجي ڪريمي جي صدقي حضرت مرشد سڳوري جي زيارت کان مون مسڪين کي هنڙي مشرف ڪر. ان مائي هڪڙي ٻڪرون دعوت جي لاءِ خدمت اقدس ۾ آڻي حاضر ڪيائين ! جنهن کي فقيرن ذبح ڪري رڌائون ۽ هو عورت پنهنجي گهر وڃي به ڪي مانيون حضور جن لاءِ تيار ڪري کڻي آئي جو پاڻ کاڌائون. پوءِ فرمايائون ته هڪڙي هن پوڙهي عورت جي دل، سون ماڻهن ۽ گهوڙن کي هن زمين ۾ ڦيرايو آهي . عالي فقير ڏانهن ڪو حرف ڪونه آهي.

2- نقل: حافظ فقير گهنگر جو رهاڪو نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ ڏيهه ڪاتيار واقع پرڳڻي چاڪر هالي ۾ سيد متاري شاهه ۽ مکڻ فقير پڇاري جي دعوتن تي تشريف فرماٿياهئا، اتي هڪڙي پوڙهي ضعيف عورت لٺ تي ٽيڪ ڏيندي، حضور مبارڪ ۾ آئي پاڻ ان وقت وضو وٺي سارياٺون، اها پوڙهي دل ڏڪايل مان ٿڌو ساهه ڀري عرض ڪيائين ته حضرتا! منهنجي دل ۾ اوهانجي

زيارت مبارڪ جي ڏاڍي اڪير هئي! پر درگاهہ مبارڪ تي حاضر ٿيڻ جي طاقت ڪانہ پئي ساري سگهيم ۽ هر دم ڏٽي تعاليٰ جي درگاهہ مان دعا گهرندي هيس تہ خدايا! پنهنجي ڪرم ۽ لطف سان هنڙي سندن زيارت حاصل ڪراءِ. الحمدلله جو ڏٽي تعاليٰ منهنجي آس پوري ڪئي ۽ پنهنجي مهربانيءَ سان زيارت نصيب فرمائي اٿس. پاڻ ان عورت کان اها حقيقت ٻڌي سلطان العارفين شيخ بايزيد قدس سره جو نقل بيان فرمايائون تہ هڪڙي رات حضرت قدس سره ڪنهن ڪم ڪار سان پنهنجي حجري کان ٻاهر نڪتا. اها مند بارش جي هئي. جڏهن ڪم پورو ڪري موٽيا تڏهن رات جي اونداهي ڪري حجري وارو رستو هٿ نہ آين، جنهن ڪري ٻي رستي سان هڪڙي سوداگر جي دڪان تي اچي نڪتا. دڪان مان هڪڙي شخص سڏ ڪري چيو تہ اي چور! هليو وڃ ! شيخ چيو تہ آئون مسافر آهيان چور نہ آهيان، هن چيو تہ نہ تون چور آهين، هڪدم هليو وڃ ! حضرت شيخ قدس سره مينهن ۽ سخت سردي ڪري جو ان رات حد کان زياده هئا. گهڙي کن اتي بيهي رهيا تہ اينتري ۾ اهو شخص دڪان مان نڪري شيخ صاحب کي مڪ هڻي دڪان کان هيٺ ڪيرائي وڌائين، ۽ پوءِ وري پيرن مبارڪن مان وٺي گهلي ڪهچر جي ڍير تي جو اتي ماڻهو پنهنجن گهرن ۽ دڪانن جو ٻوهر اڇلائيندا هئا وڃي اڇلائي آيو! شيخ صاحب گهڙي کن ڪانپوءِ ڪن ڏيئي ٻڌو تہ اتي ڪو ماڻهو دعا وٺو گهري ۽ الله تبارڪ وتعاليٰ جي درگاهہ ۾ وڏي عاجزيءَ سان وڻو عرض ڪري تہ خدا وند! سلطان العارفين شيخ بايزيد قدس سره هنڙي مون کي ڏيکار؟ شيخ قدس سره اتان اٿي ان وٽ ويو ۽ وڃي چيائينس تہ اي ادا! شيخ تہ هن شهر ۾ رهندو آهي، پوءِ اتي وڃي چونڻو ڪيس ڏسي اچين؟ چيائين تہ پير ڪين اٿم ! وري شيخ صاحب چيس تہ ٻي ڪنهن کي سوال ڪر تہ توکي کلهن تي کڻي وڃي اتي توکي زيارت ڪرائي اچي، چيائين تہ ائين بہ ڪيوهوم، پر ڪنهن بہ سوال نہ مڃيو. اتي حضرت شيخ قدس سره فرمايس تہ " ادا ! بايزيد آئون آهيان جيڪي ڏسڻو هجيئي سو ڏسي وٺ. نہ تہ ٻيهر وري مون کي پيرن کان وٺي گهلرائي ههڙي خواريءَ سان پاڻ وٽ نہ آڻجانءِ"

پوءِ فرمايائون تہ اسانکي هن طرف اچڻ جو بالڪل ارادو ڪونہ هو، پر تنهن جي دل جي ڪشش اسان کي هت وٺي آئي آهي، هينئر جيترو تنهنجي دل چوي اوترو اسان کي ڏسي وٺ !

3- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ ابتدائي حالتن ۾ منهنجو قاعدو هو تہ اڪثر ڪري سندن حضور مبارڪ ۾ روبرو وٺو هوندو هوس، پوءِ جڏهن محبت جي ڪشش دل جي مٿان غلبو ڪري ويندي هئي تہ انهيءَ مهل ڪين

پاڪر ڪٽي پائيندو هوس، پاڻ بہ پانهن مبارڪ مٿي ڪٽي مون کي پاڪر ۾ ڪٽي جهليندا هئا.

4- نقل: محمد ذاڪر رهندڙ ٽنڊي قيصر نظاماڻي جو صاحبزادي والاتبار ميان محمد حسن شاهہ قدس سره کان نقل ڪري ٿو تہ اسان جا ناناڻا ديهہ گهمرن ۾ رهندا هئا. پاڻ ڪڏهن ڪڏهن اوڏانهن ويندا هئا. اتان جا ماڻهو بالڪل گهڻا مريد ٿيا، ۽ منجهن وجد ۽ حال جو ڏاڍو غلبو ٿيو، جيئن تہ دنيا کي ترڪ ڪري پوڪ وغيره اسبابن کان هٿ بند ڪري ڇڏيائون، ۽ مولىٰ سائين جل وعلىٰ شانہ تي توڪل ڪري سندس يادگيريءَ ۾ مشغول ٿي ويا! اتي هڪڙو ملا شخص هو جو انهي ديهہ جي ماڻهن کان ٽڪيون وغيره اڳاڙيندو هو، جڏهن هنن ماڻهن کي توڪل ۽ ترڪ منهن ڏنو، تڏهن انهيءَ طمعي ملا جا نفساني غرض پوري ٿيڻ کان روڪجي پيا، ڇو تہ هو فقير پنهنجي حال جي بي پروائي ۽ استغنا ڪري سندس خاطر مدارات ڪرڻ کان لاچار هئا، ۽ هي دلگير ٿي پيو! ۽ آخرڪار ڪڪ ٿي اها دانهن پناڻن وٽ کڻي ويو جو ديهہ باگڙجي ۾ رهندا هئا ۽ گهمرن واري ديهہ بہ انهن پناڻن جي حڪم هيٺ هئي. انهن پناڻن وٽ وڃي فريادي ٿيو تہ هڪڙو پار درياءَ جو سادات هيڏانهن ٿو اچي ۽ ماڻهن کي مريد ٿو ڪري، جنهن ڪري ڪين وجد ٿا پون، ۽ چريا ٿي پون ٿا، ۽ انهيءَ چريائپ ڪري آبادي جي ڪم ڪار جي ماليات جو بہ نقصان ٿو ٿئي. ۽ اسان کي بہ رسمي خير خيراتن کان صاف جواب ڏيئي ٿا ڇڏن. سو تنهن ڪري چڱو آهي تہ مٿين سيد کي پنهنجي تعلقي جي ديهن ۾ اچڻ نہ ڏيو. پناڻن چيس تہ جڏهن اهو سيد گهمرن جي ديهہ ۾ اچي تہ پوءِ اسان کي ان بابت اطلاع ڏجانءِ پوءِ جڏهن پاڻ دعوت جي ارادي سان مٿين ديهہ ۾ تشريف فرماٿيا، تڏهن اهو ملا اتان ڀڳو، ۽ وڃي انهن پناڻن کي خبر ڏنائين. پوءِ اتان بہ ٽي سوار گڏجي آيا جتي پاڻ وينا هئا اتي بيهي چيائون تہ اي سيد ! هيڏانهن اچ! پاڻ هنن سان گڏجي روانا ٿيا، مريدن عرض ڪيو تہ حضرتا اسين بہ ساڻ هلون، پاڻ فرمايائون تہ نہ اوهين اتي وينا هجو، پاڻ اڪيلائي انهن سان هليا ويا. پوءِ جڏهن پناڻن جي ديهہ ۾ پهتا تڏهن اتي هڪڙي مسجد ڏٺائون، پناڻن کي فرمايائون تہ اسين مسجد شريف ۾ نفل پڙهنداسون، هنن چيو تہ ڀلي پڙهو، پاڻ مسجد شريف ۾ لنگهي وڃي نفل پڙهيائون ۽ نفل ادا ڪرڻ بعد هٿ کڻي الله تبارڪ وتعالىٰ جي درگاهہ مان دعا گهريائون، ان وقت هڪڙو انڌو شخص جو اتي مسجد اندر وينو هو، سوبہ هٿ کڻي دعا گهرڻ لڳو تہ اي خداوند ڪريم! ائين ڪر جو حضرت پيرسائين جن سان هتي مسجد شريف ۾ ملاقي ٿيان، آئون ضعيف نابين شخص آهيان وڃڻ جي طاقت بہ ڪانهي ! سندس اها

دعا حضور جن جي ڪن مبارڪ تي پهچي ويئي ۽ ٻڌڻ شرط پاڻ اندر مسجد شريف ۾ وڃي فرمايائون ته اي بزرگ ! مون کي الله سبحانه وتعاليٰ تنهنجي مريد ڪرڻ لاءِ وٺي هتي آندو آهي، پوءِ ڪيس تلقين فرمايائون، ان وقت شهر جو حاڪم به قرآن شريف ميڙ ڪٽي اچي حضور مبارڪ ۾ حاضر ٿيو ۽ عرض ڪيائين ته حضرتا! اسان کان خطا ٿي آهي، هن ڪلام رباني جي حرمت صدقي اسان کي معاف فرمايو! پاڻ فرمايائون ته مون کي اوهان ڪونه آندو آهي، بلڪ اڄ اهوئي ساڳيو مثال ٿيو آهي. جيئن هڪڙي نانگ کي حضرت رسالت پناه صلي الله عليه وآله وسلم جي ڏسڻ جو شوق پيدا ٿيو هو، پوءِ جڏهن پاڻ غار ثور ۾ تشريف فرمائيا هئا، تڏهن اهو نانگ زيارت لاءِ اتي حاضر ٿيو، پر حضرت ابابڪر صديق رضي الله تعاليٰ عنه ان غار ۾ جيڪي به سوراخ هئا سي پنهنجي ڪپڙن کي ڦاڙي انهن ۾ ڏيئي ويهي رهيا ته متان ڪو نانگ نڪري حضور جن کي اهنج ايذاءَ پهچائي! ويچارو سڪايل نانگ سيِ ڪنهن سوراخ مان اچي مٿو ٻي هنيائين ته ٻاهر نڪري زيارت ڪيان، پر جاڏهن تاڏهن رستو بند ڏٺائين تنهن ڪري نيٺ ٻي واهه نه ڏسي حضرت ابابڪر صديق رضي الله تعاليٰ عنه جي پير ۾ ڏنگ هنيائين، پوءِ اهڙي دستور رستو جاري ڪري زيارت ڪان مشرف ٿيو! سو انهيءَ واقعي وانگر اوهان جي مسجد شريف ۾ هڪڙو معذور شخص ويٺو آهي، جنهن کي هلڻ چلڻ جي سگهه ڪانهي، سو اسان ٻڌو ته خدا تعاليٰ جل شانه جي درگاهه مان وڏي التجا سان اسان جي ملاقات لاءِ دعائون ويٺي گهريائين، تنهنڪي الله تبارڪ وتعاليٰ پنهنجي مقصود سان ملايو آهي، باقي اوهانجي بي ادبيءَ جو ته رڳو بهانو ٿيو آهي.

5- نقل: صادق فقير نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر ۾ ٽنڊي سائينداد ٽالپر جي ۾ تشريف فرما ٿياهئا، پوءِ اتي سلطان فقير وٽ پنهنجي زبان مبارڪ سان ڳالهه ڪيائون ته هيڪر اسان کي درياءَ جي هن پاسي هڪڙي فقير جي دعوت تي ڪنهن ديهه ۾ وڃڻ جو اتفاق ٿيوهو، اتي هڪڙي شخص هڪ بزرگ جو پيغام اسان کي آڻي ڏنو، جو اتان ڪوه ڪن جي مفاصلي تي لاڳيتي ديهه ۾ رهندو هو، ته مون کي اوهان کان ڪي پڇڻو آهي تنهن ڪري اتان يڪدم روانا نه ٿجو؟ بلڪ مهرباني فرمائي يا ته هيڏانهن قدم رنجه فرمائجو يا ته وري آئون پاڻ اچي حاضر خدمت ٿيندس! پاڻ فرمايائون ته بزرگ جي پيغام موجب گهڻو ٿي سندس انتظار ڪيو سون پر گهڻي مدت گذري وئي ته به هو ڪو نه آيو، تنهن ڪري اسان جماعت سميت سندس ديهه ڏانهن روانا ٿياسون. جڏهن ديهه جي ويجهو پهتاسون تڏهن فقيرن جي جماعت کي چڙي تمام جلدي سان انهي ديهه

جي مسجد شريف ۾ لنگهي وياسون، هڪڙو معذور شخص ڏٺو سون ته ڏٺي تعاليٰ کان ويٺو دعا گهري ۽ هيئن پيو عرض ڪري ته قادر ڪريم ! مهرباني فرمائي ! هن ضعيف نحيف معذور بي حال تي ڪا ٻاجهہ جي نظر فرماءِ، حضرت مرشد مربي سان هن مسجد ۾ مونکي ملاءِ ته سندن زيارت کان مشرف ٿي تنهنجا شڪرانا ادا ڪيان ! پاڻ فرمائن ٿا ته حالانڪ آئون سندس پوٺان بيٺو هوس، تڏهن مون ڪيس چيو ته اي فقير ! آئون حاضر آهيان، هو ويچارو اسان جي ملاقات سان ڏاڍو خوش ۽ فرحتناڪ ٿيو، ۽ تلقين ورتائين، ان ڪانپوءِ فقيرن جي جماعت به اچي پهتي. هيءَ ڳالهہ معلوم ٿي ته اهو بزرگ عالم اسان جي اچڻ جي خبر ٻڌي پنهنجي ديهہ ڇڏي ڪنهن ٻي طرف هليو ويو آهي. تڏهن يقين ٿيو ته اها ڪشش هن معذور پر سچي طالب جي هئي، جنهن اسان کي ڇڪي هن ديهہ ۾ آندو ۽ انهي بزرگ جو پيغام رڳو هن طالب معذور جي ملاقات جو بهانو هيو.

6- نقل: حسين فقير عمراڻي نقل ڪري ٿو ته هيڪر آئون درگاهہ مبارڪ تي سندن زيارت فيض بشارت لاءِ ويو هوس پوءِ هڪڙي رات اتي گذاري ٻي ڏينهن ڪانئن موڪل گهريم فقير چوڻ لڳا ته اي حسين فقير! اڄ رات آئين وري اڄ ئي ٿو موڪلائين. سو ڪهڙو سبب؟ وري پاڻ ۾ پاڻهي چوڻ لڳا ته هتان بڪ جي پاران ٿو پڇين. چو ته سفر ۾ جتي ويندا ته مڙوئي ماني ته ڊؤ تي ملندي آهي! پاڻ فرمايائون ته سپ جنهن مان موتي پيدا ٿيندا آهن سا رهندي هميشہ پاڻي ۾ آهي پر جڏهن ان ۾ مينهن جي پاڻي جي ڪشش پيدا ٿيندي آهي تڏهن انهيءَ وقت ٻاهر نڪري ايندي آهي. پوءِ جڏهن مينهن جو قطرو منجهس پوندو آهي. تڏهن پنهنجا چپ بند ڪري پاڻي جي تري هيٺ هلي ويندي آهي ۽ مدت مقرر گذرڻ ڪانپوءِ انهي سپ ۾ هڪ عجيب بادشاهاڻو موتي پيدا ٿي پوندو آهي. اگرچہ جنهن پاڻي ۾ رهندي آهي سو به مينهن جهڙو پاڻي آهي، پر مينهن جي ڦڙيءَ جي ڪشش ڪري اڻ ملهو موتي منجهس پيدا ٿي پوي ٿو. پوءِ پاڻ فرمايائون ته ڪشش هوندي نه پوءِ طالب جتي ڪٿي بامراد ۽ خوش رهندا.

اي عزيز! سپ مان مراد آهي طالب ۽ سمنڊ جي پاڻي مان مراد هي دنياوي جهان آهي. ۽ مينهن جي قطري مان مقصود آهي الله سبحانہ وتعاليٰ جي محبت ۽ شيخ ڪامل جو رابطو ۽ اڻ ملهي بادشاهاڻي موتي جو مطلب آهي معرفت جو حصول ! پوءِ جنهن طالب کي محبت آهي ۽ مرشد جي رابطي واري مينهن جي ڦڙيءَ جي ڪشش پيدا ٿي سمنڊ جي پاڻي يعني هن دنيا کي (ترڪ الدنيا راس ڪل عبادة) جي حڪم موجب ترڪ ڏيئي ان کان منهن مٽي ڇڏيائين ته پوءِ ٿوريئي مدت مقرر

اندر بادشاهاڻي موتي معرفت واري کي حاصل ڪري وٺندو. (انشاءَ الله تعاليٰ.)

7- نقل: صديق فقير چيو نقل ڪري ٿو تہ حضرت صاحبزاده مسند نشين قدس سره نقل فرمايو تہ هيڪر پاڻ باغ جي چودري ۾ ويٺا هئا. اسين بہ سندن حضور ۾ ويٺا هئاسون تہ اينتري ۾ پاڻ بہ ٽي ڀيرا باغ جي ٻاهرين دروازي ڏانهن نظر کڻي نهاريائون! صاحبزادو سڳورو چوي ٿو تہ مون عرض ڪيو تہ حضرتا! اوهان هر هر دروازي ڏانهن پيا نهاريو ڪهڙو انتظار آهي؟ پاڻ فرمايائون تہ شايد ڪو سچو طالب اچي رهيو آهي جنهن جي ڪري اسانجي دل کي ڪشش پئي ٿئي تہ اينتري ۾ هڪڙو فقير دانهون ڪوڪرا ڪندو باغ جي دروازي تي، جو بند ٿيو پيوهو، اچي مٿو هڻڻ لڳو! پاڻ موليڏني فقير کي دروازي کولڻ جو حڪم فرمايائون. جيڪو حڪم موجب ان فقير کي اندر وٺي آيو. هو اچڻ شرط جئين سندس نظر حضور جن جي منهن مبارڪ تي پيئي تيئن پتنگ وانگر بي اختيار ڦٿڪندو اچي پيرن مبارڪن واري شمع تي ڪريو، پاڻ ڪيس ياڪر پائي هٿ مبارڪ پٺيءَ تي رکي فرمايائونس تہ اسين بہ تنهنجي انتظار ۾ ويٺا هئاسون، پوءِ اهو فقير بہ ٽي ڏينهن صحبت ۾ رهي ڪماليت جي درجي کي پهچي موڪلايون هليو ويو.

8- نقل: حضرت صاحبزادو مسند نشين قدس سره نقل فرمائي ٿو تہ هڪڙو نالائق بدڪار شخص جيڪو مير سهراب تالپر جي سرڪار ۾ دولت خواهي جي لقب سان مشهور هوندو هو، سو حضور جن جي جناب مستطاب ۾ حاضر ٿي مريد معتقد بلڪ سچو طالب بڻجي ويو، سلسلي عاليہ ۾ داخل ٿيڻ کانپوءِ سندس هي مقرر عادت هوندي هئي تہ نفس جي مخالفت سڀ ڪنهن ڪم ۾ پنهنجو مقصود ڪري سمجهندو هو. هيڪر پاڻ مسجد شريف کان حاويلي مبارڪ ڏانهن تشريف فرمائي ٿيا، پر وري يڪدم مسجد شريف ۾ موٽي آيا ۽ فرمايائون تہ اي يار! اسان جي جلد بي وقت موٽي اچڻ جو سبب اوهان ڄاڻو ٿا تہ ڪهڙو آهي؟ جواب ۾ سڀني ماٺ ڪري ويا، پاڻ فرمايائون تہ هي مڙئي هن يار جي ڪشش آهي جو سچو طالب آهي. پاڻ ائين فرمائيندي انهي فقير دولت خواهي ڏانهن اشارو فرمايائون.

فصل ٽيون
مرشد جي مريد تي شفقت بابت

1- نقل: قاضي محمد شفيع رهندڙ هالن جو نقل ڪري ٿو ته هيڪر مير چاڪر ٽالپر ۽ ٻيو فقير ٽالپر درگاهه مبارڪ تي سندن صحبت ۾ ويٺا هئا. مير چاڪر سندن خدمت ۾ عرض ڪيو ته حضرتا! ڪتاب غوثي هن غلام وٽ آهي پر ان مان ٻه ورق ڦاٽي ويا آهن، جيڪڏهن حضور جن جي ڪتبخاني مان ڪتاب مٿيون امداد ٿئي ته جيڪر اهي ٻه ورق نقل ڪري موٽائي ڏيون، پاڻ فرمايائون ته لکندڙ ڪير آهي؟ مير چاڪر منهنجو نالو ڪنيو. پوءِ پاڻ ڪتاب غوثي گهرائي ڏنائون. مون انهيءَ وقت سندن حضور ۾ ويهي لکيو. پوءِ پاڻ منهنجا اهي لکيل ورق ڏسي فرمايائون ته اکر تمام سٺا ۽ وڻندڙ ٿو لکين. مون اکين مان پاڻي وهائي نيزاوي سان عرض ڪيو ته حضرتا! هن ٻانهي جي سموري عمر اکرن لکڻ ۾ بيفائدي خرچ ٿي ويئي آهي، هينئر حضور جن جي مهرباني ۽ توجه جو اميدوار آهيان، پاڻ جواب ۾ زبان مبارڪ سان فرمايائون ته جيڪا خرچ ٿي ويئي هئي سا هينئر ڪلهه موٽي هٿ آئي آهي ۽ ضايع نه ٿيندي، تون دلجاءِ ڪر.

2- نقل: محمد ذاڪر رهندڙ ٽنڊي قيصر نظاماڻي جو نقل ڪري ٿو ته هيڪر هڪڙو شخص سندن حضور مبارڪ ۾ آيو ۽ عرض ڪيائين ته حضرتا! مون کي ٽانئو به عطا فرمايو ۽ فيض جو ٻهرو به عنايت ڪيو. ٻه ٽي ڀيرا اهي لفظ موٽائي موٽائي ٻڌ چيائين ۽ دانهون ڪوڪون ٻي ڪيائين ته آئون ڪم بخت ۽ بي نصيب آهيان. پاڻ فرمايائونس ته ائين نه چئو! ڇو ته اسان جي آڏو ڪم بخت ۽ بدنصيب ڪونه اچي سگهندو.

3- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليه نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر تان موٽندي شفقت ڪري مون مسڪين جي دعوت تي ديهه ڪڙٽي ۾ تشريف فرماٿيا. ۽ مون کي فرمايائون ته اهل دولت ۽ شاهوڪار ماڻهن جي دعوتن تي جو عمدا عمدا مڪلف طعام تيار ٿي ڪيائون ۽ ٻوڙ پلاءَ ٻي حاضر ڪيائون تن جي ڪائڻ ڪري دل تي تنگي ۽ بار ٿي پيو آهي، اهي مڙئي طعام مضر ۽ نقصان ڪندڙ آهن، اڄ تون جوئر جي ماني ۽ چٽڻ جي دال يا ساڳ جي ڀاڄي ۽ ڏاچي جو کير تيار ڪرائجانءِ خليفو چوي ٿو ته سندن حڪم موجب مون جوئر جي ماني ۽ چٽڻ جي دال سندن کاڌي مبارڪ لاءِ تيار ڪرائي ۽ ڏاچيءَ جو کير به گهرائي ورتم. پاڻ اهو طعام کاڌائون ۽ ڏاڍا سرها ۽ خوش خورم ٿيا.

4- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر پاڻ هن غلام جي غريب خاني تي تشريف فرمائيا هئا، سندن تشريف آوري جو ٻڌي آس پاس جون زالون تمام گهڻيون اچي گڏ ٿيون هيون ۽ هر ڪا جدا طرح پنهنجا سوال حضور جن ڪان پئي گهري. پاڻ انهن مڙني جي جواب ۾ فرمايائون تہ جنهن ڪي بہ جيڪو مطلب يا مشڪل هجي سو خليفي ڪان وڃي پڇو ۽ گهرو چو تہ اسان سيني شين بابت خليفي کي اجازت ڏيئي ڇڏي آهي.

5- نقل: هيڪر دائم فقير ڪٽي رهندڙ ديهہ سڏوجي واقع پرڳڻي ڪنڊياري جو، حضور جن جو سچو مريد هو، تنهن ڪين دعوت جو عرض پيش ڪيو. پاڻ سندس دعوت قبول ڪري فرمايائونس تہ وڃي جلدي ماني تيار ڪراءِ تہ تو وٽان دعوت ڪائي وري اڳتي روانا ٿي ويندا سون. رات اتي نہ ترسنداسون دائم فقير جي مرضي هئي تہ جيڪر پاڻ رات اتي ترسي پون تنهن ڪري طعام تيار ڪرائڻ ۾ ڪجهہ دير مدار ڪيائين. جڏهن پاڻ وقت مقرر تي جماعت سميت اتي تشريف فرما ٿيا، تڏهن دعوت جي ماني تيار نہ هئي، پاڻ سندس دعوت ڇڏي وري اڳتي روانا ٿيا، هو مريد وبچارو روئندو دانهون ڪندو سندن رڪيب سان گڏ ڪرندو اٿندو ڊوڙندو پي آيو، تڏهن پاڻ سندس حال تي رحم ۽ ٻاجهہ ڪري فرمايائونس تہ هينئر تنهنجي دعوت ڇڏي آياآهيون، موٽي نہ هلنداسون، باقي ٻيو جيڪو تنهنجو چوڻ هجي سو چؤ تہ اوهين ڪيون هن وبچاري عرض ڪيو تہ حضرتا! مون ڪي پنهنجي هٿ اکرين رضامندي جي چٺي لکي ڏيو تہ مون لاءِ اها سند حجت طرح رهي، پوءِ مس قلم ڪاغذ حاضر ڪيائين، پاڻ هي حرف ڪيس لکي ڏنائون تہ " آئون دائم ڪان قيامت جي ڏينهن تائين راضي آهيان" جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ اهو ڪاغذ اجان تائين سندس اولاد وٽ سند ۽ تبرڪ طرح باقي رکيل آهي.

6- نقل: هيڪر پاڻ حضرت ميان صاحب جن قدس سره ڪان نقل فرمايائون تہ هڪڙي مريد ڪان سندس مرشد جي حضور ۾ ڪا بي ادبي ٿي پئي هئي، جنهن ڪري سندس شڪل متجي ڳيري جي مثال ٻڌجي پيئي جو اها صورت وٺي اٿي پڳو، سندس پير ان جي پويان شهباز ٻڌجي وٺي اڏاڻو اهو مريد اڏامندو اچي حضرت سرور ڪائنات صلي الله عليہ وآله وسلم جي دامن ۾ لڪو! جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ پاڻ اهو نقل پورو ڪري مون ڪان پڇيائون تہ انهيءَ جي ڇا معنيٰ آهي؟ تہ ان وقت مونکي سندن توجہ مبارڪ جي برڪت سان انهيءَ ڳالهہ جي معنيٰ هي سمجهہ ۾ آئي تہ حضرتا! مرشد جي مريد تي اهڙي تہ شفقت هوندي جو جيتوڻيڪ ان مريد ڪان بي ادبي صادر ٿي پئي هئي تہ بہ

سندس مرشد پچاڙي تائين ڪيس حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ واله وسلم جن دامن ڪان ٻاهر ٻي هنڌ نہ ڇڏيائين. پاڻ فرمايائون تہ اهائي سندس معنيٰ آهي، اي طالب نظر ڪري ڏس تہ مرشد ڪامل ڪهڙي نہ عظيم نعمت آهي؟

پيرِه ڪبريت احمر آمده ست، سينہ او بحر اخضر آمده ست

چون ترا پيراين چنين آيد پديد، قفل دردت راپديد آيد ڪليد.

يعني تہ ڪامل مرشد اڪسير جي مثال آهي، جو سندس سينو درياءَ لهرين هٽندڙ آهي، جيڪڏهن توکي ڪو اهڙو مرشد هٿ اچي وڃي تہ ائين سمجهہ تہ تنهنجي دردن واري قلف لاءِ ڪنجي هٿ اچي وئي.

7- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ پاڻ جڏهن قلات جي سفر تان ٿي وري ٻيهر ان سفر تي تيار ٿيا هئا. تڏهن مون سندن خدمت سڳوريءَ ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! هي فقير اوهان جي رڪيب سان گڏ حاضر هجي يا پوئتي موٽي وڃي، جيڪي منهنجي حق ۾ بهتر سو امر فرمايو تہ ان تي عمل ڪريان؟ پاڻ جواب ۾ فرمايائون تہ هينئر مون ڪان نہ پڇ بلڪ جيڪي تنهنجي دل ۾ الله تبارڪ وتعاليٰ القاء فرمائي ان تي عمل ڪر. يعني تہ پنهنجي دل ڪان پڇي عمل ڪر.

اي عزيز! جيڪو بہ فيض يا مرتبو ۽ ڪماليت مريد کي حاصل ٿئي ٿي سا سڀ مرشد جي مهرباني ۽ شفقت ۽ عنايت جو نتيجو آهي، نہ تہ هن انڌي ٻوڙي گونگي مادرزاد کي انهن مرتبن جي ڪهڙي سڌ؟ هن اونداهي گهر ۾ مرشد جي جمال با ڪمال واري شمع ڪان سواءِ هرگز ڪاشيءِ نہ ٿي ڏسي سگهجي.

8- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر درگاهہ مبارڪ تي گاري ڊوئڻ جي ڪم ۾ فقيرن سان گڏ حاضر هوس، پاڻ ڪٽ تي ويٺا هئا، آئون بہ گاري جون تغاريون فقيرن سان گڏ ٻريون ڪنيون ٻي آيس، پاڻ جڏهن مون کي هن ڪم ۾ مشغول ڏٺائون تڏهن رحم فرمائي حڪم ڪيائون تہ تغاريون ڦٽي ڪري اسان سان اچي گڏجي ويهہ! آئون سندن فرمودي موجب ڪم ڇڏي اچي حضور ۾ ويهي رهيس، ڇو تہ "الامرفوق الادب" يعني تہ ادب ڪان امر جي بجا آوري زياده چڱي آهي.

9- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آئون سندن خدمت مبارڪ ۾ درگاهہ تي ذڪر جي حلقي ۾ حاضر هوس، تن وقتن ۾ مون کي البت بواسير بادي جو اثر هو، جنهن ڪري ننڍا ڦوتا سرس ڪائيندو هوس، ان وقت بہ ٻہ چار ڦوتا ڪڍي ڪاڌم! پاڻ اهو حال ڏسي ورتائون ۽ صبر ڪري ويا، وري ٻن ٽن راتين گذرڻ ڪانپوءِ وري مونکي ڦوتا ڪائيندو ڏٺائون، ان وقت پاڻ فرمايائون تہ ذڪر جي وقت هڪڙو ڦوتو ڪائڻ تہ سنت آهي! تون زياده ٿو ڪائين

کھڙي سبب؟ مون سندن خدمت سڳوريءَ ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! ھن غلام کي بواسير بادي جو ڪجھہ اثر آھي، جڏھن ان مرض جو ڪجھہ اثر ٿيندو آھي تڏھن ايلاچي کائيندو آھيان، تہ البت ڪجھہ فائدو ٿيندو آھي. پاڻ ان کانپوءِ جڏھن بہ ذڪر جي وقت جماعت ۾ ايلاچي ورھائيندا ھئا، تڏھن ٻين سيني کي ھڪ ھڪ ڏيندا ھئا مگر مون کي مھرباني فرمائي گھڻا عنايت فرمائيندا ھئا. ھڪڙي ڏينھن مون وٽ ڦوٽا سرس ھئا ذڪر جي وقت بہ تي ڦوٽا ڪڍي سندن ھٿ تي رکيم! پاڻ انھن مان ھڪڙو ڪٽي کاڌائون ۽ ٻيا موٽائي ڏنائون ۽ فرمايائون تہ ذڪر جي تلاوت لاءِ ھڪڙو ايلاچي کائڻ سنت آھي. باقي وڌيڪ ڪا ضرورت ڪانہ آھي. ۽ بعض وقتن ۾ جيڪڏھن ڪو ماڻھو ايلاچيون نذراني ۾ آڻيندو ھو تہ اھي مونکي عنايت فرمائيندا ھئا.

10- نقل: خليفو غازي خان ٽالپر نقل ڪري ٿو تہ ھيڪر حاجي آدم خان بروھي گنداواھہ کان ديھہ ٽونٽي واقع علائقي جھل ۾ آيوھو، اتي حضور جن جي مريدن مان بہ ٽي ڪوري ڪنھن ٻي ھنڌان لڏي اچي ويٺا ھئا. اتفاقا انھن مان ھڪڙو شخص جيڪو ذڪر تي ھميشہ محڪم رھندو ھو سو قضا الاھي سان فوت ٿي ويو، پوءِ جڏھن سندس جنازو قبرستان ڏانھن کڻي ھليا. تڏھن ھڪڙو شخص جو حضرات نقشبندين بزرگن جي مريدن مان، صاحب ڪشف جو ھو، سو بہ جنازي سان گڏيو آيو ۽ جڏھن ماڻھو دفن جي ڪم کان فارغ ٿي پوئتي موٽيا تڏھن ھي شخص ميت جي احوال معلوم ڪرڻ لاءِ سندس قبر تي مراقبو ڪري ويٺو. پوءِ مڪاشفي سان معلوم ڪري ڏنائين تہ حضرت مربي رضي الله تعالىٰ عنہ اتي آيا ۽ انھي ميت جو ھٿ وٺي حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآلہ وسلم جي حضور مبارڪ ۾ نيئي مشرف ڪيائونس. اھو نقشبندي بزرگ اھو حال ڏسي عبرت ۾ پئجي ويو! ۽ اھا ڳالھہ وري ڪنھن جي بہ اڳيان ظاھر ڪانہ ڪيائين. اجا بہ ٽي ڏينھن گذريا تہ وري انھن ڪورين جي قبيلي مان ھڪڙي عورت جو ذڪر فڪر سان بہ پوري مشغول نہ رھندي ھئي فوت ٿي ويئي، جڏھن سندس جنازو قبرستان ڏانھن کڻي آيا تڏھن اھو بزرگ بہ انھن سان گڏ آيو، ماڻھن جي موٽي اچڻ کانپوءِ سندس قبر تي مراقبو ڪري ويٺو وري بہ ڪيس مڪاشفي سان معلوم ٿي ويو تہ مرشد مڪمل جي ھمراھي ۽ برڪت سان حضرت سرور ڪائنات صلي الله عليہ وآلہ وسلم جي حضور ۾ پھتل آھي! اھو عجيب احوال ڏسي انھي بزرگ کي ڏاڍو جوش ۽ روح پيدا ٿي پيو، شھر جي ماڻھن کي وعظ ۽ نصيحت جي طرح ان احوال بابت اطلاع ڏنائين ۽ چيائين تہ حضرت پيرسائين جن جي جماعت جھڙي ٻي ڪا جماعت ڪانہ آھي. ۽ انھيءَ جماعت جو الله تبارڪ

وتعاليٰ جي درگاهہ ۾ بالڪل وڏو مرتبو ۽ عاليشان درجو آهي! تنهن ڪري اوهان مڙني کي ڪپي تہ سندن طريقي مبارڪ ۾ داخل ٿيو ۽ ذڪر فڪر سان مشغول ٿيو. ڇو تہ هي طريقو سيني طريقن کان زياده سڳورو ۽ پيارو آهي.
انهي ساڳي نقشبندي بزرگ بابت خليفي ميان لقمان ڳالهہ ڪئي، پاڻ بيان فرمايائون تہ اهو بزرگ اسان جي حضور ۾ حاضر ٿيو هو ۽ ڏاڍو نياز نوڙت ۽ عجز ظاهر ڪيائين ۽ انهن پن مريدن مماتي وارن جي بہ سموري حقيقت بيان ڪري ٻڌايائين. پوءِ پڇيائين تہ حضرتا! عجب آهي تہ اولياءَ الله سڳورن جو وجود مبارڪ هڪ هنڌ هوندو آهي تہ وري انهي ئي وقت وڏي پنڌ ۽ مفاصلي تي بہ نظر پيو اچي. ان جو ڇا سبب آهي؟ پاڻ فرمايائون تہ سندس سوال جو جواب باوجوديڪ ٻيو هو، پر جڏهن تہ ان بزرگ کي انهي جواب سمجهڻ جو استعداد ڪونہ هو تنهن ڪري ڇيوسونس تہ وليئن سڳورن کي الله تبارڪ وتعاليٰ جي قدرت سان گهڻائي وجود آهن. پوءِ جهڙي بہ وجود سان جتي بہ سندن دل مبارڪ جي مرضي پوي تي اتي حاضر ٿي سگهن ٿا.
11- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر آئون فقيرن جي جماعت سميت سندن خدمت سڳوريءَ ۾ درگاهہ مبارڪ تي ويو هوس. عاقل فقير بہ اسان سان ساڻ هو، جو واٽ تي ڪنهن عارضي سان ناچاڪ ٿي پيو، پوءِ جڏهن درگاهہ مبارڪ تي بہ ڏينهن گذارياسون تڏهن عاقل فقير مرض جي سختيءَ کان بي حال ۽ بي خبر ٿي ويو، جو ڳالهائڻ ٻولهائڻ يا ٻڌڻ ڏسڻ جي ڪا سڌ ڪانہ رهيس، بلڪ معلوم پئي ٿيو تہ سندس سڪرات جو وقت آهي، ان وقت پاڻ سندس پڇڻ لاءِ تشريف فرمائيا ۽ ڪيس ڏسي فرمايائون تہ هي فقير الله تبارڪ وتعاليٰ جي شهود ۾ مستغرق آهي! پوءِ ٻي ڏينهن اهو فقير محمد عاقل هن دنيا مان رحلت ڪري ويو، اها خبر کين پهچايائون، پاڻ سندس تڪفين تجهيز لاءِ ڪوشش فرمايائون، جڏهن جنازو تيار ٿيو تڏهن مڙني فقيرن جي جماعت سميت اچي سندس جنازو پڙهايائون، ۽ ان مسافر جي قبر مان مٽي ڪڍڻ لاءِ پنهنجو ڪپڙو مبارڪ هيٺ وڇايائون ۽ فرمايائون تہ حديث شريف ۾ آهي تہ پيشاب جا قطرا جيڪڏهن اتفاقا ڪنهن عضوي تي پئجي وڃن تہ سندن پليتي مسافر جي قبر واري مٽيءَ کانسواءِ هرگز پاڪ نہ ٿي سگهندي، تڏهن سندن وڏي پاءُ سڳوري ميان محمد سليم قدس الله تعاليٰ سره الاقدس کين مٽي ڪپڙي ۾ وجهڻ کان منع فرمائي ۽ پنهنجي ڪپڙي ۾ مٽي ڪنيائون. پوءِ ٻين ٽر ۽ ڪوهستان ۽ لاڙ جي فقيرن، جي حضور ۾ حاضر هئا. اتان تمام گهڻي خاڪ ڪنيائون، پاڻ قبر جي سيراندي کان بيهي ٻڌ سڳوري جو پهريون رڪوع تلاوت فرمايائون، ۽

پيراندي کان پي هڪڙي فقير بقر سڳوري جو پويون رڪوع ويهي پڙهيو، پوءِ پاڻ هٿ کڻي دعا گهريائون ۽ پوئتي تشريف فرما ٿيا.

12- نقل: خليفو ميان لقمان عليه الرحمة چوي ٿو ته هيڪر آئون فقيرن جي جماعت سميت درگاهه مبارڪ ڏانهن ويو هوس، ۽ ٻي پهري نماز جي وقت اتي پهتاسون، پاڻ نماز ادا ڪري اندر حاويلي مبارڪ ڏانهن اسريا هئا، ان وقت فقيرن جي جماعت ۾ ڏاڍو جوش هو، جنهن ڪري سندن حرم خاني جي در تي ويهي ڏاڍي جوش سان روڄ ۽ دانهون ۽ بيقراري ظاهر ڪرڻ لڳا، ڪين معلوم ٿيو ته جماعت آئي آهي، ٿوري دير ڪانپوءِ هڪڙي مائي مربدياڻي اندران نڪري آئي ۽ اچي چيائين ته سائين جن فرمائن ٿا ته جيڪڏهن هينئر اسين ٻاهر ايندا سون ته ڦرڙي جا اسان کي پاسي تي ٿي پئي آهي سا ڏاڍو درد ۽ اهنج ڪندي! تنهن ڪري هن وقت ويٺا آهيون، پوءِ صاحبن سڳورن به اندران عرض ڪيائون ته حضرتا! هن وقت اتي ويٺا هجو، فقير پاڻهي انهيءَ لڙ ۽ جوش کان گهڙي کن ڪانپوءِ ماٺ ڪري ويندا. پاڻ فرمايائون ته هو ويچارا طالب ولايت کان پنڌ ڪري منزلون هٽي آيا آهن، تنهن ڪري مناسب آهي ته ٻاهر وڃي انهن سان ملاقي ٿيون، پوءِ پاڻ اندران قدم رنج فرمائي ڏيوڍيءَ ۾ اچي ترسيا، اتي جمعو ۽ ٻچو ۽ ٻيا فقير شوق ۽ جوش جي غلبي ڪري بي اختيار ڪين اچي پاڪر پائي ڦرڙي ڏڪائي وڌي. پوءِ پاڻ مون کي آهستگي سان پاڪر پائي مليا، ۽ ٻين فقيرن کي هٿ مبارڪ هٿ ۾ ڏيندا ويا. سيني فقيرن سان ملاقي ٿي رهيا، تڏهن اهڙي طرح مسجد شريف ۾ تشريف فرمايائون. اتي سومهياڻي نماز ڪانپوءِ مسجد شريف جي اڀرندي پاسي کان ڪنڊ ۾ ويهي وظيفي پڙهڻ ۾ مشغول ٿيا، ۽ سموري جماعت دل جي حضور سان خدمت سڳوري ۾ ويهي رهي، ته اوچتي ئي پاڻ درد سان ٿڌو ساهه کڻي فرمايائون ته جماعت کي چئو ته مون کي معاف رکن جو ڪين هٿ ڏنوسون ۽ پاڪر نه پاتوسون، چاڪيان لاچار آهيان، نه ته هڪ هڪ جڻي سان ڏهه ڀيرا پاڪر پايان ها سندن انهي ڪلام مبارڪ ٻڌڻ شرط ڪي فقير وجد ۾ بي هوش ٿي ويا، ۽ ڪي روڄ ۾ پئجي ويا، مون عرض ڪيو ته حضرتا! اسين مڙئي قيامت جي ڏينهن اوهان جي پاڪر ۾ آهيون.

13- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ته حضرت ميان صاحب جن قدس سره جي روش مبارڪ هوندي هئي ته جڏهن نماز جي تڪبير ٿيندي هئي تڏهن مون کي امامت لاءِ حڪم فرمائيندا هئا. ۽ پاڻ پهرين صف ۾ امام جي سڄي پاسي کان ويهندا هئا. پوءِ جيڪو ٻيو ڪو ايندو هو ته پنهنجي جاءِ ان کي ڏيئي پاڻ ڏکڻ پاسي سرڪي ويهندا هئا. اهڙي طرح سرڪندي نيٺ پاڻ ڪٻي پاسي کان صف

جي هن پاسي تي وجي ويهندا هئا ۽ فرمائيندا هئا ته ڏکڻ پاسي کان تنهنجي جماعت جي صف ۾ آئون آهيان ۽ اوهانجي جماعت کي اتر طرفان حضرت مخدوم صاحب جن قدس سره آهن. تون امام آهين ۽ اسين تنهنجي جماعت کي سلامتي سان وٺي وينداسين آهيون.

14- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو ته هڪڙو بروچ شخص لاشارين جي قوم مان ذکر پڇڻ ۽ صحبت شريف لاءِ سندن حضور مبارڪ ۾ درگاهه مبارڪ تي حاضر ٿيو. پاڻ ان کان پڇيائون ته ڪٿان ٿو اچين؟ عرض ڪيائين ته حضرتا! جون (1) کان تڏهن پاڻ ڪيس فرمايائون ته پوءِ ايترو پراهون پنڌ ڇالاءِ پيو ڪيءِ جيڪڏهن ڪڙئي واري ديهه ۾ خليفي جي صحبت ۾ وڃين ها ته گويا اسان جي صحبت ۾ آئين.

15- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو ته هيڪر پاڻ لاڙ جو سفر ڪندي ديهه سيد پور ۾ تشريف فرمائيا هئا، آئون به اتي وڃي سندن قدمبوسي حاصل ڪيم، پوءِ جڏهن پاڻ ديهه پارچاڻي واقع پرڳڻي چاڪر هالي ۾ تشريف فرمائيا تڏهن اتي تمام گهڻا ماڻهو زالين مڙسين مشغول ٿي پيا، اتفاقا به ٽي نويل ماڻهو ذکر پڇڻ لاءِ حضور مبارڪ ۾ آيا، پاڻ مون کي تلقين ڪرڻ بابت امر فرمايائون ۽ پوءِ زبان مبارڪ سان هيئن فرمايائون ته هن ڪم يعني ارشاد جي دسترخواني جي بي نظير نعمتن جي اوبر ورهائڻ يعني تلقين ڪرڻ بابت، جو نعمتن ۾ وڏي نعمت ۽ ڪاميابين ۾ وڏي ڪاميابي آهي. بي ڪنهن به خليفي کي اڄ ڏينهن تائين عطا نه ڪئي اٿون. مگر اڄ توتي اها نعمت بخشيش ڪيون ٿا.

16- نقل: محمد ذاڪر فقير رهندڙ ٽنڊي قيصرنظاماڻي جو نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر ۾ مير الهيار جي ٽنڊي ۾ تشريف فرمائيا هئا. صاحبزادو والاتبار ميان محمد حسن رحمة الله عليہ اتي ڪٽ تي وېٺو هو ۽ خليفو (يعني ته جامع ملفوظات رحمة الله عليہ) به سندن امر موجب صاحبزادي سڳوري سان گڏ ڪٽ تي وېٺو هو ته خليفي ميان سعيد خان ماباڻي عليہ الرحمة حضور پرنور ۾ عرض ڪيو ته هڪڙي عورت مريد ٿيڻ لاءِ حاضر ٿي آهي، پاڻ ان عورت جي تلقين ڪرڻ بابت خليفي جامع ملفوظات رحمة الله عليہ کي فرمايائون، خليفي صاحب ادب جي ڪري حضرت صاحبزادي سڳوري ڏانهن اشارو ڪيو، مگر پاڻ وري ٻيهر خليفي صاحب کي ان عورت جي تلقين ڪرڻ بابت حڪم فرمايائون.

17- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو ته هيڪر پاڻ ڪڇ جي سفر تان موٽندي جهاري ۾ پهتا، اتي مون پنهنجي ڏاڏي جي قبر جي زيارت لاءِ سندن حضور مان رخصت گهريم، جو مڪان لربي ويجهو، مقام قاسم ڪربي عليہ الرحمة

(1) جون ٽنڊو محمد خان ۾ هڪ ديهه جو نالو آهي

جي ۾ مدفون هو! پاڻ فرمايائون تہ رخصت آهي پر ڏينهنڪ موٽي اچجانءِ ۽ وچڻ مهل اسان کان موڪلائي پوءِ وڃجانءِ پوءِ جڏهن آئون تيار ٿي گهوڙي جي سواري لاءِ نڪتس تڏهن سندن حضور ۾ حاضر ٿيس، پاڻ مهرباني ۽ شفقت فرمائي اشهد آگر مبارڪ جي اشاري سان هڪ هزار تهليل سڳوري منهنجي ڏاڏي جي روح لاءِ هديو ڏنائون، پوءِ اتان روانو ٿيس جڏهن مقام ۾ آيس تڏهن ڏنم تہ گهڻن ڏينهن گذري وڃڻ ۽ مينهن جي بارش ڪري قبر ڊهي ويئي آهي، جو سڄاڻپ ۾ بہ ڪانہ پئي اچي، پوءِ دل جي اتحاد سان سندس قبر معلوم ڪري ختمو ڏنم ۽ انهي ڏينهن موٽڻ جي ڪوشش ڪيم پر نہ پهچي سگهيس، تنهن ڪري وري صبح تي سندن خدمت اقدس ۾ پهچي سمورو احوال اڳيان عرض رکيم پاڻ فرمايائون تہ مٽنان اسان جو هزار تهليل وارو هديو جو توکي ڏنوهوسين، سو ڪٿهين اجايو وڃائي آئين؟ عرض ڪيم تہ حضرتا! پنهنجي ڏاڏي جي صورت ڪي حاضر ڪري اوهانجو هديو مبارڪ ڪيس بخشيو اٿم، پوءِ پاڻ فرمايائون تون پختو آهين.

18- نقل:قاضي محمد شفيع نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آئون قلات جي سفر ۾ ساڻن هم رڪاب هوس، جڏهن نورگام وٽ پهتاسون اتي تپ سخت جو اثر مون کي لاڳو ٿي پيو، پاڻ ڪمال مهرباني فرمائي مون کان پڇيائون تہ خوش آهين؟ عرض ڪيم تہ فضل آهي، پاڻ ٻي ڀيرا اهڙي طرح مزاج پرسي ڪيائون مون جواب ۾ اهڙي طرح ٻي چيو تہ فضل آهي، پاڻ مرڪي فرمايائون تہ آيا تپ فضل ناهي جا؟پر اسان پڇون ٿا تہ تپ کان خلاصي ٿي آهي. يا نہ؟

19- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر سندن حضور مبارڪ ۾ حاضر هوس، تہ اتفاقا حضور جن جي لاءِ ماني ڪٽي آيا، آئون اتان اٿي اوطاق ڏانهن وڃڻ لڳس جتي آئون ۽ حقائق آگاهہ ميان قابل شاهہ عليہ الرحمة گڏجي رهندا هئاسون. عنايت فقير اڊيجو وينل ديهہ علي پور جو ڪاوڙ سان مونکي چوڻ لڳو تہ ڪاڏي ٿو وڃين؟ اتي ويهي ماني کاءُ مون چيو تہ آئون ميان قابل شاهہ سان گڏجي کائيندس جو اتي مانهہ، جو منهنجي غذا آهي ميسر ٿيندي آهي. پاڻ آهستگي سان فرمايائون تہ جيڪڏهن اسان وٽ کائيندين تہ هتي بہ مانهہ پيدا ٿي پوندي. پوءِ سندن خدمت مبارڪ ۾ ويهي طعام کاڌم.

20- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ خليفو حاجي محمد رهنڊڙ يوچ واقع ملڪ ڪڇ جو مون سان گڏجي درگاهہ مبارڪ ڏانهن روانو ٿيو، پوءِ جڏهن ملاقات ۽ زيارت کان مشرف ٿياسون. تڏهن خليفي محمد عرض ڪيو تہ حضرتا! آئون ملڪ هالار ۽ سورٺ ۾ ويو هوس، اتان جا ماڻهو اوهان لاءِ ڏاڍو شوق ۽ محبت رکن ٿا، ۽ دعوتن جي

اجابت لاءِ حضور مبارڪ ۾ عرض گذاربو اٿن. پاڻ جواب ۾ فرمايائون پهرين هيڪر خليفو (يعني جامع ملفوظات رحمة الله عليہ)هالار ۽ سورٺ جو سفر ڪري اچي تہ پوءِ اسان بہ اوڏانهن سفر ڪنداسون.

21- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر پاڻ ٺر ملڪ جي سفر ۾ سيد قائم شاهہ جي دعوت تي تشريف فرما ٿياهئا، اتي آئون بہ سندن حضور ۾ حاضر هوس، مون کي تن ڏينهن ۾ ڪفر حقيقي جي حالت هئي. پوءِ سومهياڻي نماز ڪانپوءِ جڏهن پاڻ آرام لاءِ اچي بستري تي سمهيا تڏهن آئون بہ پنهنجي هميشہ جي عادت موجب سندن خدمت ۾ ويجهڙو اچي ويٺس!

پاڻ مون کي فرمايائون تہ اسان کي ويجهو نہ ويهہ، مون عرض ڪيو تہ حضرتا! اصحابن سڀني رضي الله تعاليٰ عنهم مان جي محرم ۽ خاص هوندا هئا تن کي حضرت سرور ڪائنات صلي الله تعاليٰ عليہ وآله وسلم جي حضور مبارڪ ۾ هر وقت حاضر ٿيڻ جي رخصت هوندي هئي ۽ اهي حضور جن کي ويجهڙائي ۾ ويهندا هئا. پاڻ فرمايائون تہ سچ ٿو چوين، پر محرم تہ تي نہ! پوءِ اچي ويجهو ويهہ ! مون چيو تہ آئون محرم آهيان فرمايائون تہ نہ، تي پيرا اهڙي طرح موٽائي موٽائي اهو سوال جواب ٿيو. پوءِ پاڻ فرمايائون تہ نماز نٿو ادا ڪرين، مون چيو تہ نماز پڙهندو آهيان، پاڻ فرمايائون تہ پر دل جي اعتقاد ۽ يقين سان نٿو پڙهين جيڪڏهن دل جي حضير سان نماز پڙهين تہ هوند نماز... جي حقيقت توتي کلي پوي ۽ ڪفر حقيقي کان ڇٽي پوين، تڏهن مون وڏي آواز سان چيو تہ نماز نہ پڙهندس، تڏهن پاڻ ٻئي هٿ مبارڪ سيني تي رکي ماٺ ڪري ويا، ۽ اکيون پوري ننڊ ۾ هليا ويا، پوءِ تہ مون تي اچي حالت ۽ روح غلبو ڪيو. پنهنجو منهن سندن سيني مبارڪ تي رکي اينرو تہ رنس جو منهنجي ڳوڙهن جو پاڻي سندن پاسن مبارڪن کان وهي هليو، ڪجھ مدت ڪانپوءِ وري افاقي ۾ آيس، پاڻ فرمايائون تہ توکي نماز ڪانسواءِ هرگز ڪونہ ڇڏيندس! توکي خبر ڪانهي مون کي تنهنجو تمام ڏک آهي جو ڪفر حقيقي ۾ پير ڪوڙي ويهي رهيو آهين، ۽ تنهنجي هيءَ نماز پين لاءِ فيض جو سبب آهي. ۽ آئون خلق الله جو فيض بند نہ ڪندس.

22- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر پاڻ عالي جمالي جي ڳوٺ واقع پرڳڻي ڪير دهي جي، ڪنهن بزرگ جي جاءِ تي تشريف فرماٿياهئا. مون کي خيال هو تہ جيڪر تلقين جي ڪم جي ڪانئن معافي وٺان، جو تہ هي ڪم نهايت وڏو ڪم آهي. جو تلقين ڪندڙ الله سبحانہ وتعاليٰ ۽ خلق جي وچ ۾ امين ٿي پوي ٿو ۽ امانت جي حق ادا ڪرڻ جي طاقت پاڻ ۾ ڪانہ پيو ساري سگهان، تنهن ڪري وٺي رنم! تہ انهيءَ وچ ۾ بہ ٽي نوان فقر مريد ٿيڻ

جي لاءِ خدمت شـريف ۾ آيا، پاڻ انهن جي تلقين ڪرڻ بابت مـون کي امـر فرمايائون، سندن حڪم موجب کين تلقين ڪيم، اهي مڙئي اهڙا ته وجد ۾ اچي ويا، جو گوياڪ ڪنهن تڪبير ڏيئي ڦٿو ڪيو اٿن.

23- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته هيڪر آئون سندن خدمت سڳوريءَ ۾ درگاهه مبارڪ تي حاضر هوس، اتفاقا نظاماڻي ۽ پروچن ۽ لقمان ٽالپر جي وچ ۾ جهڳڙو ٿي پيو، جنهن ۾ بلوچ خان نظاماڻي جو پٽ زخمي ٿي پيو ۽ سندن ٻه ٻيلي به مارجي ويا. ان ڪانپوءِ مير سهراب ٽالپر هڪ معتبر ماڻهو حضور جن جي خدمت سڳوريءَ ۾ ڏياري موڪليو ته مهرباني فرمائي اوهين نظاماڻي فقيرن ۽ ٽالپرن جي وچ ۾ صلح اصلاح فرمائي ڇڏيو! پر بشرطيڪ نظاماڻي فقيرن کي هي نه معلوم ٿئي ته ڪو مير سهراب ۽ لقمان ٽالپر ميڙ ٿي وڃڻ لاءِ اوهان کي استدعا ڪئي آهي، بلڪ اوهين نظاماڻي فقيرن کي اهڙي طرح چئجو ته اسين خاص خدا تعاليٰ لڳ ۽ مؤمنن جي اصلاح لاءِ ته ناحق مسلمانن جو رت چاڻ نه ٿئي اوهان وٽ ميڙ ٿي آيا آهيون. انهيءَ ڳالهه کان سندن دل مبارڪ تي البت گراني ٿي پئي، ۽ فرمايائون ته اهل دنيا جا کهڙا نه مڪار ۽ دوها آهن، پوءِ پاڻ مون کي فرمايائون ته آئون اوهان ٻي عزيزن مٿن ڏانهن ويندس. جڏهن هتان تيار ٿي هلڻ جي سانباهي ڪيون تڏهن ياد ڏيارجو ته هڪڙي ٽوپي اوهان کي ڏني وبندي! خليفو جامع ملفوظات چوي ٿو ته مون روانگي جي وقت ان بابت سندن حضور ۾ ڪو اطلاع ڪونه ڪيو، بلڪ فقيرن جي جماعت سميت پيادل اڳتي روانو ٿي ويس، پاڻ واٽ تي ديهه خانپور ۾ اولهندي ڊوري جي پڪ سان پيادن فقيرن جي جماعت کي اچي پهتا. ۽ مون کي فرمايائون ته مون اوهان کي چيو هو ته هلڻ مهل اسان کي ياد ڏيارجو ته توهان کي هڪڙي ٽوپي ڏيندا سون. مون عرض ڪيو ته حضرتا جيڪي ڪجهه ڪمال مهرباني ۽ رحم پروري سان هن مسڪين تي عطا فرمايو اٿو تنهن، هن جهان جي وڳن ۽ ٻين شين کان بي احتياج ڪري ڇڏيو آهي. پوءِ وري انهي وقت عرض ڪيم ته حضرتا! هن طرف هلڻ ڪري ڏاڍن بي فائدن خطرن ۽ قبض منهن ڏنو آهي پاڻ مون کي پاڪر ۾ آڻي فرمايائون ته هي قبض ۽ خطرا اوهان جي طرفان نه آهن بلڪ اسان جي طرفان آهن، چو ته اهل دولت ۽ دنيا وارن وٽ وڃڻ مهل اهڙي طرح بي جميعتي پيدا ٿي پوندي آهي، پر بعض وقتن ۾ ڪن سائلن ۽ مسڪينن جي ڪم ڪار سان حاڪمن ۾ احتياج پيو پوندو آهي. تنهن ڪري شادي ۽ غمي ۾ ساڻن اچڻ وڃڻ جو رستو جاري رکيو اٿون. پوءِ پاڻ نظاماڻي فقيرن وٽ تشريف فرمائيا ۽ کين صلح ۽ سانت لاءِ نصيحت طرح تمام گهڻو چوڻ آکڻ

ڪيائون تہ هن ڪري اوهان جي پلاٽي ۾ الله تعاليٰ جي خوشي ۾ فقيرن جي رضامندي حاصل ٿيڻ جو قوي يقين آهي. اوهان کي کپي تہ ان ۾ پنهنجو فائدو سمجهي ان ڳالهہ کي در گذر ڪري ڇڏيو! پر نظاماڻي فقيرن ان ۾ البت انڪار بہ واريو، تہ اينتري ۾ بہ عورتون جي انهن ٻن ڪنلن شخصن، جون مائرون هيون. حضور مبارڪ ۾ دانهون ڪوڪون ڪنديون اچي حاضر ٿيون ۽ عرض ڪيائون تہ حضرتا! اسان جي پٽن جي خون جو عيوضو قاتلن کان وٺي ڏيو تہ اسان کي حق پهچي. پاڻ فرمايائون تہ اوهان جي پٽن جي خون جو عيوضو پاڻهئي الله تبارڪ وتعاليٰ قاتلن کان وٺي ڏيندو، پروچن نظاماڻين کي جيتوڻيڪ پاڻ گهڻو ئي ڏيچاريائون ڏمڪايائون پر پنهنجي ڏنگي پير تان هيٺ نہ لٿا. پوءِ مون حضور جن سان متحد ٿي نهاري ڏٺو تہ سندن دل مبارڪ ۾ ڪاوڙ ۽ غضب جو ڪو اثر موجود ڪونہ هو بلڪ سندن اندر وارو آئينو اڳئين حالت وانگر بالڪل صاف هو. تڏهن عرض ڪيم تہ حضرتا هي ڪهڙو اسرار آهي جو جيڪي ظاهر ۾ گفتگو پيو ظاهر ٿئي تنهنجو باطن ۾ ڪوبہ اثر موجود ڪونهي. پاڻ فرمايائون تہ تيرهن تالا بازيگر ٻڌا اٿئي؟ جي تيرهن گنگهرو پنهنجن هٿن ٻانهن ۽ ڳڏون تي ٻڌي وڄائيندا آهن تہ تيرهن مان ئي هڪ آواز پيو نڪرندو آهي. توکي اڃان هڪڙوئي توحيد جو تال سيکاريو اٿن ۽ ٻيا ٻارهن تال رهيل آهن. انشاءالله تعاليٰ اهي بہ وهندڙوئي توتي کلي ويندا. خليفو صاحب رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ پوءِ سنت ئي سندن مهرباني ۽ توجہ مبارڪ سان اهي ٻارهن تال ٻيا بہ معلوم ٿي ويا.

24-نقل: خليفو جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر سندن حاويلي مبارڪ ۾ اندر فقيرن جي جماعت سان گڏ گاري ڍوئڻ ۾ مشغول هوس. پوءِ مون کي فرمايائون تہ مٽي ڪٽڻ اوهان تان موقوف آهي اسان سان گڏ ڪٽ تي ويهي رهہ، پاڻ اگرچہ ان لاءِ گهڻو ئي فرمايائون پر مون عذر ۽ التجا ٻي ڪئي تہ حضرتا! آئون اوهان جي برابر حاويلي مبارڪ ۾ هرگز نہ ويهندس. پوءِ زمين تي ويهي رهيس. تڏهن پاڻ نندڙي ڪتولي گهرائي ان تي وهاريائون ۽ مڪتوبات حقائق آگاهہ ميان ذاڪر عليہ الرحمة جي پڙهي ڪري ان جون معنائون مون کي بيان ڪري ٻڌائيندا ٻي ويا.

25- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر پاڻ لاڙڪاڻي جي سفر ۾ هئا، اتان مون ڪانئن موڪل گهري، پاڻ زورين مسين موڪل ڏنائون، وري قاضي عبدالرحمان عليہ الرحمة جي موڪل لاءِ بہ سندس چوڻ موجب عرض ڪيم پاڻ جواب ۾ بلند آواز سان فرمايائون تہ چوين ٿو تہ يڪي سڄ ڪري وڃان ڇا؟ پوءِ تہ سندن انهي ڪلام ٻڌڻ شرط مون کي حالت ۾ وجد ۽ روچ اچي وڙيو

۽ دانهن جا آواز بي اختيار اندر مان نڪتا پي ويا. پاڻ مون کي ياڪر پائي اهڙو ته بلند آواز سان گريو ڪيائون جو مڙني حاضر مجلس ماڻهن کي وجد ۽ روج ۽ شور پئجي ويو، ۽ انهيءَ حالت ڪري اهڙو ته غوغا پئجي ويو جو گوياڪ آسمان ٽائين پي لڙ پهتو، پوءِ پاڻ مون کي رخصت ڏنائون باقي قاضي عبدالرحمان کي موڪل نه ڏني! اي عزيز! اينتري قدر شناسي طالبن جي سندن حضور شريف ۾ منظور ٿيل هئي سچ آهي:

قدر زر زرگر بداند قدر جوهر جوهري

يعني سون جو قدر سونارو ۽ موتي جو قدر جوهري ڄاڻندو.

26-نقل: هيڪر پاڻ بيان فرمايائون ته شيخ سعدي لاهوري قدس الله تعاليٰ سره الاقدس پنهنجي خليفي شيخ حاجي ايوب قدس سره جي ملاقات لاءِ جو مزار جي جي ڳوٺ ۾ رهندو هو، تشريف فرمائيا، ٻيپهري جي وقت سنت ادا ڪري فرض جي انتظار ۾ ويٺا ۽ جڏهن حاجي ايوب قدس سره آيو تڏهن نماز ٻيپهري جي پڙهائيائين ۽ نماز پڙهي وري گهر ڏانهن موٽي ويو ۽ جماعتين ڏانهن ڪونه نهاريائين، مخدوم سعدي قدس سره سندس خادمن مان هڪ شخص کي فرمايو ته اسان جي اچڻ بابت حاجي ايوب کي اطلاع ڪيو. خادم جواب ڏنو ته اوهان جهڙا ڪيئي سائل پيا ٿا هتي اچن! حضرت پير سائين رضي الله تعاليٰ عنه فرمايو ته انهن وقتن ۾ افغانن جي ظلم کان گهڻا مظلوم ويچارا اچي حاجي ايوب کي ميڙ طرح شڪارپوري حاڪمن ڏانهن وٺي ويندا هئا. اهوئي سبب هو جنهن ڪري حاجي قدس سره جماعت ڏانهن نه نهاريو. مخدوم سعدي قدس سره فرمايو ته آئون سائل ناهيان حاجي کي وڃي ٻڌاءِ ته هڪڙو شخص سعدي نالي لاهور مان اوهان جي ملاقات لاءِ آيو آهي، انهيءَ اطلاع پهچڻ شرط حاجي صاحب ڊوڙندو مخدوم صاحب قدس سره جي خدمت ۾ اچي حاضر ٿيو، ۽ وڏي عجز ۽ نيرازي سان عرض ڪيائين ته حضرتا! هيتري دير مدار،جا قدمبوسي ۾ واقع ٿي آهي سا منهنجي بي اِدبي ۽ سنت جي ترڪ پاران ٿي آهي. جو فرض ادا ڪرڻ ڪانپوءِ جماعتين ڏانهن نهاري نه ڏٺم تڪڙ ۾ گهر هليو ويس.

27-نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته هيڪر مون هڪڙو تصوف جو ڪتاب مطالعي لاءِ پاڻ سان گڏ سندن خدمت سڳوري ۾ ڪٽي آيس، پاڻ فرمايائون ته هينئر جيڪڏهن تون تصوف جا ڪتاب مطالع ڪرين ته توکي رخصت آهي، پلي وڃي ڪر، جيڪڏهن عبارت پڙهڻ ۾ ڪا گهٽتائي ٿئي ته خير نه ته به مطلب مقصود اسرار ۽ لڪل معنائون هينئر توتي سڀيئي کلي رهنديون.

28-نقل: هيڪر پاڻ ڪڇ ملڪ جي سفر تان موٽندي لاڙ ملڪ ۾ تشريف فرما

ٿيا ۽ ديهه ڪنياري واقع پرڳڻي لاڪات. ڪناري مبارڪ واه جي سان اچي منزل انداز ٿيا هئا، اتي خليفي اسماعيل هن فقير کي چيو ته تون سومهياڻي کانپوءِ سنڌن حضور مبارڪ ۾ عرض گذاري مون کي ڳوٺ وڃڻ جي موڪل وٺي ڏي، ان جي چوڻ موجب نماز جي ادائگي کانپوءِ سنڌن خدمت ۾ خليفي جو سوال پيش ڪيم، پاڻ جواب ۾ فرمايائون ته هتان مڙني کي رخصت ڏينداسون، ان کانپوءِ پاڻ دعوت واري جي گهر طعام کائڻ لاءِ تشريف فرمائيا، ۽ فقيرن جي جماعت به ساڻن گڏ هئي، ان وقت سانوڻ جا ڏينهن هئا مون گرمي جي ڪري دستار مٿي تان لاهي رکي هئي، ۽ ڏبي ٽوپي مٿي ۾ وجهي ڇڏي هيم، جڏهن پاڻ طعام کائي فارغ ٿيا، تڏهن اوطاق ڏانهن متوجه ٿيا ۽ اتي هلنديئي يڪدم آرام ڪرڻ واري جاءِ ڏانهن هليا ويا، آئون ۽ ٻيا ڪلئي فقير اچي اوطاق ۾ وينا سون اجا گهڙي ڪن گذري ته حاجي نارو فقير جو درگاهه جي منظور نظرفقيرن مان هو، مون کي طلب ڪرڻ لاءِ ڏياري موڪليائون. آئون يڪدم ان فقير سان گڏجي وڃي خدمت ۾ مشرف ٿيس، ان وقت اتي حاجي نارو ۽ موليڏنو ڪونري بردار حاضر هئا، پاڻ انهن ٻنهي کي ٻري روانو ڪري فرمايائون ته خليفا! هڪڙي ڳالهه اسان جي دل ۾ اچي پئي آهي، سا اوهان سان ٿو ڪيان ته حضرت ميان صاحب جن قدس سره يعني اسان جا والد معظم مڪرم قادري طريقو حضرت شيخ عبدالقادر حسني قدس سره کان ورتو هئائون. جو اهو بزرگ سڳورو حضرت غوث الثقلين شيخ عبدالقادر حسني قدس الله تعاليٰ سره الاقدس جي اولاد مان آهي! پوءِ اسان جي والد سڳوري قدس سره ڳالهه ڪئي ته حضرت شيخ عبدالقادر حسني قدس سره اسان جي مرشد اسان کي فرمايو ته حضرت سرور ڪائنات صلي الله عليه وآله وسلم جو قدم مبارڪ حضرت پير غوث الثقلين قدس سره جي ڪنڌ تي آيل هو، پوءِ ان جو تفصيل هن ريت ٻڌايائون ته جڏهن حضرت سرور ڪائنات صلي الله عليه وآله وسلم جن معراج واري رات عرش عظيم تي پئي اسريا، تڏهن اتي ڏاڪڻ نه موجود هجڻ ڪري گهڙي ڪن ترسي پيا ۽ انتظار ۾ رهيا ته اينتري ۾ اوچتوئي هڪڙو شخص ڇوڪرائي شڪل ۾ سهڻي منهن سان اڳيون اچي پنهنجو ڪلهو آڏو ڪري ڏنائين پاڻ ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم جن سنڌس ڪلهي تي پير ڏيئي پيو پير عرش مبارڪ تي وجي رکيائون. اتي ڪين " انا غيور والله اغير مني" موجب البت غيرت جو غبار دل تي اچي ويٺو ته هي ڪيرآهي؟ جو هيڏي درجي سان سرفراز ڪيو ويو آهي! ته اينتري ۾ الله سبحانه وتعاليٰ جي طرفان خطاب آيو ته اهو نينگر شيخ عبدالقادر جيلاني اٿيئي، (رضي الله تعاليٰ عنه) جو تنهنجي ئي اولاد مان پيدا ٿيڻو آهي.

تڏهن سندن اها غيرت فرحت سان متجي ويئي. حضرت شيخ عبدالقادر قدس سره فرمايو ته اهو قدم پيڙهي به پيڙهي ابن ڏاڏن کان وٺي ڪري اسان کي نصيب ٿيندو اچي! ۽ اهو قدم ڏيڻ اسان ۾ متابعت آهي، پر اجا ڪنهن به مريد تي صادر نه ٿيو آهي، اسانجي دل ۾ خيال ٿو اچي ته جيڪر اهو قدم اوهان جي ڪنڌ تي رکون. حضرت ميان صاحب جن قدس سره فرمايو ته پوءِ پاڻ اسان جي ڪنڌ کي قدم رکڻ سان مشرف ڪيائون. پير سائين جن رضي الله تعالىٰ عنه فرمائن ٿا ته جڏهن آئون ۽ ميان مرتضيٰ علي شاه ٻئي ڇٽا ڪوٺڙي ڪبير ۾ ظاهري علم جي پڙهڻ ۾ مشغول هئاسون تڏهن حضرت ميان صاحب جن قدس سره اتي آيا ۽ مون کي فرمايائون ته اسان جي دل جو لاڙو سيني پٽن مان اوهان ڏانهن زياده مائل آهي، تنهن ڪري پاڻ قدم مبارڪ اسان جي ڪنڌ تي ڏنائون ۽ هيئنر وري اسان جي محبت سيني خليفن مان تو ڏانهن زياده آهي، تنهن ڪري چوان ٿو ته مٿيون قدم تنهنجي ڪنڌ تي رکان، پوءِ پاڻ مونکي ويهڻ جو امر فرمايائون جو حڪم موجب ويهي رهيس! پاڻ پنهنجي مٿي مبارڪ تان دستار شريف جا ٻٽل هٿي سا لاهي منهنجي مٿي تي رکيائون ۽ هن مسڪين جي ڪنڌ کي قدم مبارڪ جي رکڻ سان مشرف ڪيائون. اڄ ڏينهن تائين اها دستار سندن هٿن مبارڪن جي ٻڌل مون وٽ تبرڪ طرح رکيل آهي" والله يختص برحمته من يشاءُ والله ذوالفضل العظيم" يعني ته الله سبحانه وتعالىٰ جنهن کي وٽيس تنهنکي پنهنجي رحمت سان خاص ڪري ٿو ۽ الله تعالىٰ وڏي مهرباني وارو، سمجهه کان وڌو آهي.

29-نقل: فيروز فقير نظاماڻي نقل ڪري ٿو ته هيڪر آئون درگاهه مبارڪ تي سندن خدمت سڳوريءَ ۾ حاضر هوس، سومهياڻي نماز کانپوءِ پاڻ جڏهن حاويلي مبارڪ ڏانهن تشريف ٻي فرمايائون تڏهن مون کي فرمايائون ته باغيچي ۾ اچجانءِ ته توسان ڪا صلاح مصلحت ڪرڻي آهي. فيروز فقير ٿو چوي ته سندن فرمودي مبارڪ جي خوشيءَ ۾ فرحت پاران آئون انهي ئي مهل باغيچي جي دروازي تي وڃي سندن انتظار ۾ ويهي رهيس. اها رات مهيني ذوالحج جي 18 تاريخ 1232 هه هئي. جڏهن اڌ رات لڙي تڏهن پاڻ تشريف فرما ٿي باغيچي ۾ رونق افروز ٿيا، آئون يڪدم وڃي سندن خدمت سڳوري ۾ حاضر ٿيس، ۽ سندن ڏسڻ سان اهڙي ته خوشي ۽ فرحت حاصل ٿي جو قلم کي ڪا طاقت ڪانهي جو هڪ ذرڙو به ان خوشي جو بيان ڪري سگهي! ان وقت هن دنيا جي تفرقي ۽ جدائي بابت جا ضرور ٿيڻي آهي. دل ۾ خيال اچي ويو، تڏهن هي سنڌي بيت سندن اڳيان پڙهيم:

اڳي آئون ۾ مران پوءِ ۾ پرين ري؛
اسان ۽ پريان ! هوُن برابر ڏينهڙا

پوءِ ڪولي عرض ڪيم تہ حضرتا! هن جهان مان رحلت ڪري هلڻ ضروري امر آهي. ۽ اسان مريدن کي اوهانجي رويت شريف جي نعمت ۽ صحبت سڳوري جي، دولت اهڙي تہ حاصل آهي جو ٻنهي جهانن جون نعمتون ان سان برابر نہ ٿي سگهنديون، خدا تعاليٰ شال نہ ڪري جو هن جهان ۾ اسين ديدار فرحت آثار جي فراق ۾ گرفتار ٿيون، پاڻ گهڙي کن صبر ڪري پوءِ فرمايائون تہ انهي ڪم ۾ اسانجو ڪو اختيار ڪونهي، پر تنهنجي اچڻ وقت، جو اسان ڪان پوءِ ٿيندو، اسان تنهنجي آجيان ۽ احوال پرسي لاءِ تو وٽ ايندا سون، پوءِ پاڻ ايندڙ سال رجب جي پوئين تاريخ شعبان جي چنڊ رات 1334 هہ ۾ هن جهان فاني مان لاڏاڻو ڪري جنت الفردوس ۾ آرامي ٿيا "انا لله وانا اليه راجعون"

30-نقل: خليفو جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر پاڻ ڪڇ ملڪ جي سفر تان موٽندي ڳوٺ مٺي واقع پر ڳڻي نوت ۾ ڪناري ٿر جي منزل انداز ٿيا هئا اتي مون کي حڪم فرمايائون تہ توهين شهر ٺٽي ۾ وڃي مريدن کي صحبت ڪرائي پوءِ موٽي اچو، تڏهن مون ۽ ٻين رفيقن خدمت اقدس ۾ عرض ڪيو سون تہ حضرتا اتان جا ماڻهو صاحب علم آهن ۽ آئون اڻ پڙهيل آهيان. تنهن ڪري اوڏانهن حقائق آگاهہ قاضي عبدالرحمان کي روانو فرمايو. پاڻ وري بہ فرمايائون تہ آئون ٿو چوان تہ اوڏانهن روانو ٿي وڃ ۽ ٻين سيني کي پاڻ جواب ڏنائون تہ قاضي هتي هجي ۽ اوڏانهن خليفو ويندو.

31-نقل: خليفو جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر پاڻ ڪڇ جي سفر ۾ ديهہ ڦولائي واقع پرڳڻي پاور ۾ مٺو فقيرن جي دعوتن تي تشريف فرماٿياهئا اتي نوان مريد تمام گهڻي تعداد ۾ بيعت پذير ٿيا ۽ انهن صحبت لاءِ سندن حضور مبارڪ ۾ عرض گذاريو. پوءِ جڏهن آئون پنهنجي ڏاڏي عليہ الرحمة جي قبر جي زيارت ڪان جنهن لاءِ سندن حضور مان رخصت ياب ٿي ويو هوس، موٽي اچي مٺيئن ديهہ ۾ حاضر ٿيس، تڏهن ڏٺم تہ پاڻ اتان سوار ٿيا اچن ٿا، ان وقت پاڻ هٿ مبارڪ جو اشارو مون ڏانهن ڪري انهن مٺن فقيرن کي فرمايائون تہ اوهين هن خليفي سان صحبت ڪندا رهجو ۽ مون کي بہ امر فرمايائون تہ انهن فقيرن کي صحبت ڪرائيندو رهان.

32-نقل: سيد غني شاهہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر مون سندن حضور مبارڪ ۾ ڪافيون وٺي چيون، ۽ ان وقت مون تي درد ۽ سوز جو بالڪل ڏاڍو غلبو هو جنهن ڪ ٻ ڪافيون ٻي پڙهيم ۽ رنس بہ پئي! پاڻ بہ اکين مبارڪن مان لڙڪ وٺي وهايائون ۽ ٻي جماعت بہ سموري روح ۽ وجد ۽ حال ۾ اچي وٺي هئي! پوءِ جڏهن ڪافي چٽي پوري ڪيم، تڏهن پاڻ هن غلام کي سڏ ڪري ٻانهن

مبارڪ مٿي ڪٽي ياڪر ۾ ورتائون، ۽ فرمايائون ته هن ڪان اڳ گهوڙو واڳ ڇنايون بنا سوار جي بي قربو، پر هينئر سوار جي هٿ ۾ آيو آهي، شاهه صاحب ٿو چوي ته سندن انهيءَ فرمائڻ وقت سندن صورت جي مون تي تجلي ٿي ۽ اهڙو ته غلبو ڪيائين جو جيڏانهن پيو نهاريان اوڏانهن سندن صورت مبارڪ جو مشاهدو بي ڏنم:

درو ديوار من آئينه شداز شوق، هر ڪجامي نگرم روء ترامي بينم.

يعني ته منهنجون پتيون در دروازا سيئي شوق جي زيادتي پاران آئينو بڻجي پيا آهن، جو جيڏانهن ٿو ڪٽي نهاريان اي محبوب! تنهنجو ئي تنهنجو منهن پيو ٿو ڏسان.

33-نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون ته مرشد ڪامل جي توجه جو فيض انهي نانگ جي زهر مثال آهي، جنهن حضرت امير المؤمنين ابابڪر صديق رضي الله تعالىٰ عنه کي ڏنگ هنيو هو، جڏهن حضرت نبي ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم سان گڏجي ڪافرن جي ايذاء پاران غار ۾ وڃي مخفي ٿياهئا، پوءِ جڏهن حضرت اميرالمؤمنين رضي الله تعالىٰ عنه وصال بي ڪيو ته انهي زهر جو اثر ان وقت سندن وجود ۾ پيدا ٿي پيو، اهڙي طرح فيض مرشد ڪامل جو مريد کي پيدا ٿي ته يڪدم پوندو، نه ته موت جي وقت ته ضرور بالضرور انهي زهر وانگر ظاهر ٿي پوندو.

34-نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته هيڪر آئون سندن حضور مبارڪ ۾ درگاهه شريف تي حاضر هوس، انهن ڏينهن ۾ فاقا تمام گهڻا هئا، حضور جن جو قاعدو هوندو هو ته جڏهن حاويلي مبارڪ ڏانهن تشريف فرمائيندا هئا، تڏهن اترين پت جي طرفان جيڪو ڏيوڍيءَ ڪان دريچو هوندو هو، ان ڪان ٻيهي فقيرن ڏانهن منهن ڪري هرهڪ فقير جي حال جي پرسش ۽ جاچا ڪري پوءِ حاويلي شريف ڏانهن اسرنداهئا، هڪڙي ڏينهن پاڻ حاويلي مبارڪ ڏانهن بي ويا، پوءِ اڳين جاءِ تي دستور موجب ٻيهي مون کي ياڪر پاتائون ۽ هٿ مبارڪ منهنجي سيني ۽ پيٽ تي ڦيرائي ڪمال شفقت سان فرمايائون ته اي ادا! هن جسم کي فاقن سان لاغر ۽ ضعيف ڪندا ته پوءِ روح کي تازو ۽ ٿلهو ڪندا.

35- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته مون کي پهريان طلب وارن ڏينهن ۾ حالت ۽ وجد تمام گهڻو هوندو هو، جو اڪثر ڪري جوش مان حضرت مرشد مربي رضي الله تعالىٰ عنه جي مٿان وڃي ڪري پوندو هوس، پوءِ پاڻ شفقت سان هٿ مبارڪ منهنجي سيني تي مهٽي فرمائيندا هئا ته اي ادا! توکي مون ۾ گمان آهي، جنهن ڪري مون تي ٽپا ڏيئي ٿو ڪرين، هت جيڪي

آهي سو مڙوئي تنهنجو آهي.

36-نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر پاڻ ٽنڊي مير باگي ٽالپر جي ۾ بهادر فقير ٽالپر جي دعوت تي تشريف فرما ٿياهئا، ۽ اتي مثنوي معنوي جون حقيقتون ۽ معنائون بيان ويٺي فرمايائون. ان وقت بهادر فقير ٽالپر عرض ڪيو تہ حضرتا! اوهان جي صحبت سڳوري نهايت وڏي دولت آهي، پر ڇا جو اسان کي دنياوي تعلقات ۽ پنڌ جي پرانهائي صحبت کان روڪي وڌو اٿن، پاڻ فرمايائون تہ اوهان پراهون پنڌ ڇوڻا ڪيو، اسان اوهان کي تمام ويجهڙي صحبت ڏيکاريون ٿا، تڏهن انهن احسان مند ٿي عرض ڪيائون تہ اوهين تہ واه جا پلاٽي! پوءِ پاڻ مون ڏانهن هٿ مبارڪ جو اشارو ڪري فرمايائون تہ جيڪڏهن اوهان کي اسان جي صحبت لاءِ خيال ٿئي تہ هن خليفي سان صحبت ڪندا ڪيو تہ اها صحبت ساڳي اسان جي صحبت آهي، تڏهن انهن عرض ڪيو تہ حضرتا! خليفي کي امر فرمايو تہ اسان کي اچي صحبت ڪرائي، پاڻ فرمايائون تہ هو پاڻهي اوهان وٽ ڪو نہ ايندو پر ڪيس دعوت ڪري وٺي ايندؤ تہ پوءِ اهان کي اچي صحبت ڪرائيندو نہ تہ از خود اوهان وٽ نہ ايندو.

37-نقل: هيڪر پاڻ ڪڇ ملڪ ڏانهن تشريف فرماٿياهئا، پوءِ سيد ميان مرتضيٰ شاه جي دعوت تي ڳوٺ پاندي ۾ منزل انداز ٿيا، انهيءَ سيد سڳوري جو والد سيد دائود شاه نالي ڏاڍو قابل ۽ فصيح عالي همت ۽ صاحب دل، لواري وارن بزرگن جو مريد هو، جيڪو نقشبندي طريقي جو سنڌ ۾ مشهور خاندان آهي، پاڻ فرمايائون تہ سيد دائود شاه چڱو ماڻهو آهي، اتان جي ماڻهن عرض ڪيو تہ حضرتا! سيد سڳورو آهي تہ چڱو پر نماز اصل نٿو پڙهي، پاڻ فرمايائون تہ نماز نٿو پڙهي تہ بہ آخرت ۾ ڪنهن نہ ڪنهن وسيلي سان ڪيس بخشيش ڪندا، ان ڪانپوءِ سندس پٽن مان جيڪڏهن ڪو بہ نماز لاءِ يا ٻي ڪنهن وجہ سان ساڻس چوڻ آڪڻ ڪندا هئا. تہ ڪين جواب ڏيندو هو تہ حضرت پيرسائين جن ڪان ڪونہ ٻڌو هيو تہ دائود شاه کي قيامت جي ميدان ۾ ڪنهن نہ ڪنهن وسيلي سان مڙئي معافي ٿي ويندي، سندن اهو فرمودو مبارڪ مون لاءِ قوي سند آهي.

اي عزيز! مٿيون سيد سڳورو اهل دل وارن وٽ مقبول ۽ مخلص هو ڇو تہ ويساه ۽ سچائي ۾ ساڻس ڪو بہ مٽ ڪونہ ٿي سگهيو ٿي.

38-نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر ۾ قاسم فقير لوهر جي دعوت تي جو ساڻس اڳي انجام ٿيل هو تيار ٿيا، پر بي اختيار اتفاق سان پاسو وٺي هن فقير يعني خليفي جامع ملفوظات رحمة الله عليہ، جي دعوت تي اچي نڪتا، قاسم فقير ويچارو دعوت لاءِ التجا ڪيائين،

پاڻ كيس ٿورو دلاسو ڏنائون ۽ پنهنجي منهن مون كي فرمايائون ته جيكڏهن كنهن طرح سان قاسم فقير جي دعوت سندس رضامندي سان موقوف ٿي وڃي ته ڏاڍو چڱو مون عرض كيو ته حضرتا! هو جوشيلو فقير آهي كٿي ٿو مڃي پاڻ فرمايائون ته اسين به تو سان همراهه ٿينداسون، پوءِ مون سندن حضور مبارك ۾ قاسم فقير كي چيو ته ادا! دعوت مان مقصود آهي مرشد جي رضا طلبي، هيكر حضرت پيرسائين جن كي پوئتي موٽڻ جي تكليف نه ڏي. جوهيترو پنڌ وري پوئتي موٽي هلن، ساكين ڏكيائي ٿيندي، تون راضي ٿي كين موكل ڏي. قاسم فقير اها ڳالهه قبول نه كئي بلك جوشائتا لفظ چوڻ لڳو. ان وقت پاڻ به كيس فرمايائون ته اي قاسم! هينئر اسان كي معاف رک، ائين چوڻ شرط كيس جوش اچي ويو ۽ وجد جي حالت ۾ مٿان ٿي اچي كريو، پوءِ پاڻ رحم فرمائي كيس چيائون ته تون دلجاءِ كر تنهنجي دعوت قبول آهي.

39-نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته هيكر آئون درگاهه مبارك تي سندن حضور پرنور ۾ حاضر هوس، ان وقت نظاماڻي فقيرن رهنڊ ديهه بهادر نظاماڻي ۽ ديهه قيصرنظاماڻي واقع پرڳڻي چاكر هالي جي طرفان عورتن جا كجاوا زيارت لاءِ درگاهه مبارك تي پرجي آياهئا، پوءِ هكڙي ڏينهن پاڻ صبح جي وقت نماز ادا كري، خلاف عادت جي حرم سرا ۾ وڃي قرآن شريف جي تلاوت فرمايائون، نه ته هميشه سندن دستور هو ته قرآن شريف جي تلاوت فقيرن جي جماعت وٽ مسجد شريف ۾ فرمائيندا هئا ۽ انهي ڏينهن پاڻ وري پيپهريءَ نماز تي مسجد شريف ۾ تشريف فرمايائون، ان ڏينهن سندن پريٽ مون فقيرن جي جماعت ۾ هي لفظ چياهئا ته "اسين سندن صحبت ۽ زيارت جا سكايل رڳو صحبت مبارك لاءِ درگاهه مبارك تي آياآهيون، سائين جن اڄ رويت شريف كان به مشرف نه فرمايو اٿن" پوءِ هكڙي شخص هن فقير جا اهي چيل لفظ سندن كنن مباركن تائين پهچايا. پوءِ ٻي ڏينهن سارو ڏينهن مشتاقن كي پنهنجي ديدار فرحت آثار سان مسجد شريف ۾ خوش خورم فرمايائون، ۽ صحبت مبارك سان فقيرن جي دلين كي فرحت بخشيائون، پوءِ جڏهن وري اندر حرم خاني ڏانهن تشريف فرمائيا تڏهن نظاماڻي فقيرن جي اندرين ماڻهن، جي زيارت لاءِ آيون هيون، سندن خدمت ۾ عرض گذاريائون ته حضرتا! اسان قيدياڻين كي جو كيتري مدت كانپوءِ ايلازن منٿن كانپوءِ رڳو ٻن ٽن راتين لاءِ چائٺ چمڻ جي اجازت ملي آهي سو هت سارو ڏينهن اوهانجي زيارت ۽ صحبت مبارك جي سك ۾ گذري ويو ۽ اوهين سڄوئي ڏينهن مسجد شريف ۾ فقيرن وٽ گذاري ڇڏيو! پاڻ جواب ۾ خاص طرح مونتي مهرباني ۽ ٻاجهه فرمائي كين ٻڌايائون ته

ڪالهہ خليفو (يعني جامع ملفوظات رحمة الله عليہ) بہ اوهان وانگر اهڙائي لفظ پيو چوي، تنهن ڪري اڄ فقيرن جي صحبت ۾ هئاسون.

40-نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر نظاماڻي فقيرن رهندڙ ٽنڊي بهادر خان وارن جي اهل عيال سان ڪجاوا پرجي درگاهہ مبارڪ تي وياهئا . ۽ منهنجي پڦي بہ حضور جن جي مريدياڻي هئي ساڻن گڏ هئي، پوءِ اتي منهنجي پڦي سندن حضور ۾ عرض گذاريو تہ حضرتا! مون ڪي ارادو آهي تہ جيڪر خليفي جي لاءِ مهر ٺهرائي وجي، جهڙي طرح حڪم ٿئي اهڙي طرح ٺهرايون، پاڻ فرمايائون تہ ڪاغذ جو ٽڪرو ۽ مس ڪٺي اچو، جڏهن ڪاغذ ۽ مس ڪٺي آيا تڏهن پاڻ مهر مبارڪ هٿ مان لاهي ڪاغذ تي هڻي ڏنائون، ۽ فرمايائون تہ هن طرح مهر وجي ٺهرايو. پوءِ منهنجي پڦي ساڳي اهڙيئي مهر ميان احمد خان نظاماڻي جي وساطت سان ٺهرائي آڻي ڏني، خليفو ٿو چوي تہ مون اها مهر پاڻ وٽ تبرڪ طرح رکي ڇڏي، جو اڄا تائين مون وٽ رکيل آهي ۽ ٻي انهيءَ جهڙي مهر پنهنجي نالي تي ٺهرائي لڪ پڙهہ ۾ استعمال ڪندو رهندو آهيان.

41-نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر پاڻ مسجد شريف جي پٿر وجهڻ لاءِ گاهہ وڍڻ واسطي درياءَ جي ڪناري سان ٻني جي طرف هليا هئا . ۽ ٻيا فقير بہ سندن خدمت بابرڪت ۾ هئا ، ڏاٽو منهنجي هٿ ۾ هو جنهن سان گاهہ پئي وڍيم ، پاڻ فرمايائون تہ تو ڪڏهن بہ گاهہ ڪونہ ڪيو آهي، مون کي ڏي تہ تنهنجي ۽ پنهنجي ٻيئي پريون ڪري وٺان، مون ڏاٽو سندن هٿ مبارڪ ۾ ڏنو، پاڻ گاهہ جون ٻئي پريون لٽي ورتائون. تہ اينتري ۾ فقير محمد وارث مجذوب رهندڙ ديهہ آبڙيجي واقع پرڳڻي لاڪات جوبہ اتي آيو، ۽ چيائين تہ حضرتا! منهنجي لاءِ بہ هڪڙي پري گاهہ جي ڪجو، پاڻ ان کي بہ پري لٽي ڏنائون ۽ پاڻ پنهنجيٰ پري مٿي تي ڪڻي فقيرن جي جماعت سميت روانا ٿيا ، جڏهن پير مسافر جي مقبري ڪان جو درگاهہ مبارڪ کان ويجهڙو آهي لانگهائو ٿياسون، تڏهن محمد وارث مجذب پنهنجي پري ڪڻي حضرت پيرسائين جن رضي الله تعاليٰ عنہ جي پريءَ مٿان آڻي رکيائين، ۽ ڏاڍيان چوڻ لڳو تہ " اسان کان بار نہ کنيو ٿيو بار مڙئي اوهانجي مٿان آهن" پاڻ اهي ٻئي پريون مسجد شريف تائين کنيو آيا . اي عزيز! هي مڙئي سندن ڪمال ٻاجهہ ۽ مهرباني مريدن دامنگيرن جي حال تي هئي.

42-نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ جڏهن مون خليفي عباس عليہ الرحمة کي تلقين جي اجازت ڏني تڏهن هڪڙي مريد حضرت پير سائين جن

جي حضور ۾ حقيقت خلاف واقعي جي وجي عرض گذاري ۽ اتان تلقين جي اجازي جي نہ بحال هجڻ بابت حضرت پيرسائين جن جي طرفان خط لکرائي آيو، پوءِ جڏهن آئون سندن قدمبوسي جي نعمت کان مشرف ٿيس، تڏهن سندن خدمت اقدس ۾ خليفي عباس جي لاءِ تلقين جي اجازي بابت عرض ڪيم! پاڻ فرمايائون تہ توهان خليفي عباس جي اجازي ڏيڻ بابت اسان کي ڪوبہ اطلاع ڪونہ ڏنو هو ۽ اهو خط ميان قابل شاهہ لکرائي موڪليو هو، هينئر تنهنجو اجازو عين اسانجو اجازو آهي، پڪ آهي تہ اوهان ڪنهن ناقص کي تلقين جو اجازو ڪونہ ڏيندؤ.

43-نقل: خليفو صاحب جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر آئون درگاهہ مبارڪ تي سندن حضور ۾ حاضر هوس. پوءِ جڏهن موٽڻ جو ارادو ٿيو، تڏهن موڪلائڻ مهل مسجد شريف ۾ سندن هٿ مبارڪ پنهنجي هٿ ۾ وٺي رخصت گهريم، پاڻ ائين ئي منهنجو هٿ پنهنجي هٿ مبارڪ ۾ وٺي اٿي کڙا ٿيا، ۽ فرمايائون تہ توسان اوطاق وٽ هلي موڪلائيندا سون، پوءِ جڏهن پاڻ مسجد شريف جي وڏي دروازي وٽان آيا تڏهن مون سندن هٿ مبارڪ مان وٺي عرض ڪيو تہ حضرتا! جيڪڏهن هن کان اڳتي اوهان هڪ وک بہ هلندؤ تہ هن فقير کي نہ هوش سالم رهندو نڪو لنگڻ تي ڪپڙو، تڏهن پاڻ اتي بيهي رخصت فرمايائون، پوءِ سندن برقعي مٿائڻ کان بعد صاحبزادي سڳوري مسند نشين قدس سره جي روش مبارڪ بہ اهڙي طرح هئي تہ موڪلائڻ مهل هرو ڀرو بہ اوطاق تائين گهوڙي تي سوار ٿيڻ بعد هن مسڪين جي موڪلائڻ سان عزت افزائي فرمائيندا هئا. پوءِ پوئين ڀيري جو ان کان پوءِ پاڻ وصال فرمايائون، هي فقير ڪانئن رخصت ياب ٿي آيو تہ پوٽنان حضرت پير سائين پڳ ڌڻي رحمة الله عليہ ۽ صاحبزادي والاتبار ميان علي حيدر کي موٽو خدمتگار سان گڏ هن فقير جي اوطاق تي موڪلائڻ لاءِ روانو فرمايائون جو اوطاق تي اچي هن عاجز سان احسان ۽ عنايت فرمايائون ۽ حسن فقير ابڙي بابت سفارش ڪري سندس هٿ پنهنجي هٿ مبارڪ ۾ وٺي هن عاجز جي هٿ ۾ ڏنائون.

44-نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر ٽنڊي بهادر خان نظاماڻي ۽ ٽنڊي قيصر فقيرنظاماڻي وارن نظاماڻين فقيرن جي طرفان ڪجاوا پرجي درگاهہ مبارڪ تي آيا هئا. پوءِ اتي ننڍڙا ٻار جي ڪجاون سان گڏ آيا هئا، سي در جي ٻاهران ويهاري پاڻ اندر لنگهي ويا، ٻي ڏينهن جڏهن پاڻ صبح جي نماز ادا ڪرڻ ڪانپوءِ قرآن مجيد جي تلاوت ۽ دلائل الخيرات ۽ ٻين وظيفن پڙهڻ ۽ اشراق جي نفلن ادا ڪرڻ کان فارغ ٿيا، تڏهن اندر حرم خاني ڏانهن تشريف

فرمايائون، دروازي تي اهي بار بيٺل ڏٺائون، پاڻ مڙني کي پنهنجي هٿ مبارڪ سان وٺي اندر حاويليءَ ۾ اچي ڇڏيائون، تڏهن هڪ اهل پردي وارن مان عرض ڪيو ته حضرتا! هن ڪان اڳ ڪير ڏاڏڪ بار ڪانسواءِ ٻي ڪنهن کي به اندر اچڻ جو اجازو ڪونه هو، اڄ ڪهڙو سبب آهي جو هنن بارن کي اندر وٺي آياآهيو؟ پاڻ شفقت جي پاران جواب فرمايائون ته هي به اسان کان پرهيز نه ڪندا آهن، اها خصوصيت پان رڳو نظاماڻي فقيرن مٿين سان رکي هئائون ٻي ڪنهن سان به اها رعايت ڪانه هئي.

45-نقل: فقير گل محمد ڇڇر نقل ڪري ٿو ته جمعي جي ڏينهن درگاهه مبارڪ تي رسم هوندي هئي ته هڪڙو فقير پڙهي وانگر اٿي هوڪو ڏيندو هو ته جيڪڏهن ڪنهن کي الله تبارڪ وتعاليٰ جو ذڪر پڇڻو هجي ته هلي اچي! پوءِ هڪڙي جمعي تي فقير اٿي مٿيون هوڪو ڏنو، تڏهن هڪڙي شخص چيو ته آئون مڙس واري آهيان، يعني ته ٻي مرشد جو مريد آهيان، پاڻ ان لفظ ٻڌڻ شرط فرمايائونس ته هڪڙو ڀار به ته ڪري ڏس! هو شخص انهي لفظ ٻڌڻ سان ڪلام مبارڪ جي تصرف ڪري انهي وقت اچي تلقين جي شرف سان مشرف ٿيو.

46-نقل: نقل صوبوفقير مري نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون پئي ته هن کان اڳ اڳين مشائخن وٽ جيڪي طالب ايندا هئا، سي پنهنجا ٿانو گندگي ۽ ڪن کان ڌوئي صاف ڪري ايندا هئا، پوءِ مرشد سندن ڌوتلن ٿانون ۾ شراب معرفت جو وجهندا هئا، ۽ اسان جيڪي گڏ ڪيو آهي سو ڪلئي ڪن ۽ گندگي هئي جنهن کي الله تبارڪ وتعاليٰ سون خالص فرمائي ڇڏيو آهي، والحمدلله عليٰ ذالڪ.

47-نقل: فقير عبدالله وبنل شهر نئي نگر جو چوي ٿو ته سندن پوئين (وصال واري) مرض ۾ درگاهه مبارڪ تي وياهئاسون، پاڻ اندر حاويلي مبارڪ ۾ آراميل هئا، فقير تمام گهڻا قدمبوسيءَ لاءِ صاحبزادي والاتبار ميان هدايت الله شاهه رحمة الله عليہ سان گڏجي اندر وڃي زيارت کان مشرف پي ٿيا، سڀ ڪوئي ماٺهو سندن هٿ مبارڪ چمندو پي ويو، صاحبزادي سڳوري البت حضور جن جي تڪليف جي خيال ڪري هٿن چمڻ کان منع پي ڪئي، پاڻ اکيون مبارڪ بند ڪيو آرام ۾ هئا، مون کي سندن موڪلاڻي جي درد کان هٿن چمڻ جي توفيق ۽ حوصلو نه ٿي سگهيو، تنهن ڪري اتي بيهي منهن مبارڪ ڏانهن نهارڻ لڳس ته ايتري ۾ پاڻ اک مبارڪ کولي فرمايائون ته اي عبدالله! هن پيري دير ڪري آيو آهين؟ ڀلي ڪري آئين جيءَ آئين!!

48-نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو ته جڏهن پاڻ مون مسڪين

ڪي دستار شريف جي انعام اڪرام سان جو پنهنجن هٿن مبارڪن سان پنهنجي سر مبارڪ تان ائين ٺهيل دستار ٺي ڪٽي هن عاجز جي مٿي تي رکي جهان ۾ ممتاز ۽ مڪرم فرمايو هئائون، تڏهن بعض ماڻهن ۾ ريس ۽ حسد ڪان وڏي شورش پيدا ٿي هئي، پوءِ هيڪر خليفو ميان سلطان عليہ الرحمة درگاه مبارڪ تي آيو هو ۽ سندن حضور مبارڪ ۾ عرض ڪيائين تہ حضرتا! مريد کي پنهنجي پير جي ترڪي ۾ حصو آهي يا نہ؟ پاڻ جواب ۾ فرمايائون تہ هائو، مريد پنهنجي مرشد جي ترڪي ۾ ڀائيوارآهي، پر معنوي ۽ باطني ترڪي ۾ نہ هن ظاهري ۽ صوري ترڪي ۾!

49-نقل: محمد صالح فقير رهندڙ ديهہ باٻڙي واقع پرڳڻي ٻنوري جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آئون ٻن ٽن فقيرن سان گڏجي درگاه مبارڪ تي ويو هوس، پوءِ اتي درگاه مبارڪ تي زيارت ڪان بعد ست اٺ ڏينهن ٽڪي پيس، هفتي ڪن ڪانپوءِ هڪڙي ڏينهن پاڻ ڪنهن ديهہ ۾ دعوت وٺڻ جي ارادي سان تشريف فرما ٿيا هئا ۽ صاحب دعوت جو حق ادا ڪري وري انهي ئي ڏينهن درگاه مبارڪ تي موٽي آيا ۽ آئون ٻين ٻن ٽن فقيرن سميت اتي دعوت واري هنڌ رات ٽڪي پياسون، پوءِ جڏهن صبح ٿيو تڏهن وري موٽي درگاه مبارڪ ڏانهن روانا ٿياسون، واٽ تي مون ٻين فقيرن سان ڳالهہ ٻولهہ ڪندي ظاهر ڪيو تہ اڄ آئون حضرت پير سائين جن جي حضور ۾ عرض رکندس تہ جيڪڏهن ڪاشيءِ نصيب هجي تہ مرحمت فرمايو نہ تہ آئون موڪلائي وڃان ٿو! پوءِ جڏهن مسجد شريف ۾ آياسون ان وقت پاڻ مسجد شريف جي اڳڻ ۾ ڪبڙ جي وڻ هيٺان ويٺا هئا ۽ حديث شريف منجهان مضمون بيان ڪيون ويٺي ٻڌايائون، مونکي ڏسڻ شرط وعظ ڪان ماٺ ڪري فقيرن ڏانهن نظر ڪري فرمايائون تہ پنهنجو ويساه ۽ عقيدو محڪم ۽ درست رکڻ کپي، ڇو تہ ڪن مهمانن ڪي اول ۾ ڪارائبو آهي ۽ ڪن ڪي پڇاڙي ۾! محمد صالح فقير چوي ٿو تہ سندن انهيءَ ڪلام مبارڪ ٻڌڻ سان منهنجي دل مان جيڪي بہ وسوسا ۽ بي فائدا خيال خطرا ۽ دل جي بي آرامي هئي سا بالڪل نڪري ويئي ۽ تسلي طمانيت حاصل ٿي پئي، نيٺ جيڪي لهڻو هوم سو نيئي لڌم، والحمدلله عليٰ ذالڪ .

اي عزيز! مهمانن مان مراد آهي مريد، جو ڪن ڪي فيض معنوي ٻهريان ئي عطا ٿيووڃي ۽ ڪن کي وري پوءِ مرحمت ٿا فرمائن.

50-نقل: محمد خان پٽ مسو خان نظاماڻي جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر ڪڇ ملڪ جي سفر ۾ حضرت پيرسائين جن رضي الله تعاليٰ عنہ جي کائڻ لاءِ طعام آٽي حاضر ڪيائون،

پوءِ پاڻ ڪن مخصوص فقيرن کي طعام کائڻ مهل سڏرايائون ته گڏجي اچي کائن، پوءِ انهن مان جيڪو به فقير آيو پي انهيءَ کي پاڻ وٽ جاءِ پي ڏنائون. سلطان فقير نظاماڻي به انهيءَ مجلس ۾ حاضر هو، جو اچي اتي ويٺو، پاڻ ڪيس پنهنجي پاڪر ۾ وٺي پنهنجي پرسان ڪٽي وهاريائون ۽ هورڙيان سندس ڪن ۾ فرمايائون، ته اڳي ڏڦيرياڻين زالن جي ٿانون مان مانيءَ جا ٽڪر وٺي کائي ويو هئين، ۽ هينئر وري اسان کان ٿو پرهيز ڪرين؟ سلطان فقير ڳالهه پي ڪئي ته جڏهن شڪارياڻين عورتن وٽان ٽڪر وٺي کاڌا هيم تڏهن مونکي توحيد جي حالت هئي، ۽ انهي ڳالهه کي به وره گذري وياهئا، پاڻ ٻن ورهن ڪانپوءِ وري اها ڳالهه ياد فرمايائون.

51- نقل: هيڪر پاڻ ديهه سهراب فقير وساڻ واقع پرڳڻي سماواتي ۾ تشريف فرما ٿياهئا. اتي عبدالرحيم فقير مجذوب اچي حضرت صاحبزادي مسند نشين اول قدس الله تعاليٰ سره الاقدس جي هنڌ تي چڙهي ويهي رهيو، ان وقت صاحبزادي سڳوري جي ننڍڙائپ جو وقت هو، پوءِ خدمتگار، عبدالرحيم مجذوب کي منع ڪرڻ لڳا ته صاحبزادي سڳوري جي هنڌ تي نه ويهه ! جو حضرت مرشد ڪريم پير سائين جن جا فرزند آهن، ادب ڪرڻ گهرجي عبدالرحيم چيو ته آئون به پير سائين جو پٽ آهيان، ۽ اٿڻ کان صاف جواب ڏيئي ڇڏيائين، ان بابت هڪ ٻئي سان گهڻي گفتگو ڪيائون جو نيٺ اها ڳالهه سندن ڪن مبارڪ تائين پهتي، پاڻ مرڪي فرمايائون ته مريد به مرشد جي اولاد آهي، جيڪڏهن مريد پنهنجي پير کي بابو ڪري سڏي ته درست آهي، پوءِ فرمايائون جنهن مريد پير کان تلقين ورتي سو پٽ جي مثال آهي، ۽ جيڪو مريد پير جي خليفي کان مشغول آهي ته اهو پوٽي وانگر سمجهڻ گهرجي.

52-نقل: طيب فقير راهوڪرڙو رهندڙ ڪندڙيءَ جو نقل ڪري ٿو ته هيڪر سفر ۾ محب فقير وساڻ تي هڪڙي شخص مريدن مان اچي دانهن ڏني ته حضرتا! محب فقير مجازي عشق پاران ماڻهن جي گهرن ۾ وڃي ٿو ويهي ۽ ڪافيون ٿو چوي، پاڻ انهيءَ وقت محب فقير کي گهرائي حاجي مريد کي حڪم فرمايائون ته هنکي رسي سان ٻڌي ڇڏ، تڏهن حاجي مريد جو اٿيو سو وساڻ فقير جي هڪڙي ٻانهه ٻي ٻانهه تي رکي رسي سان مضبوط ۽ محڪم ڪري ٻڌائين، تڏهن حاجي ڪمال اتي رسو سندس ٻانهه مان ڇوڙيو ۽ چيائين ته حضرت پير سائين جن فرمايو آهي ته هن کي رسي سان ٻڌي ڇڏيو، ائين ته ڪونه فرمايو اٿن ته ٻانهن ٻانهه تي چاڙهي سک ڪري ٻڌوس، پوءِ سندس هڪڙي هٿ ۾ ڊرڙو رسو ٻڌي وهاري ڇڏيائينس، جو سڄو ڏينهن اتي ويٺو هو، پوءِ جڏهن رات جو سومهياڻي

ذڪر ۽ نماز ڪان فارغ ٿيا تڏهن فرمايائون ته محب فقير ڪي جو پڌرايو هو سون تنهن جي ڇڏڻ بابت اسان ڪي ڪنهن به ڪونه چيو آڪيو؟ پوءِ وري فرمايائون ته دوستيءَ جو طريقو ويو، تنهن ڪانپوءِ صاحبزادي والاتبار ميان ياسين شاه قدس سره ۽ ميان محمد شاهه قدس سره ڪي جي حضور ۾ حاضر هئا فرمايائون ته توهان وڃي محب فقير ڪي وٺي اچو، ۽ اسان ڪي سندس تقصير جي معافي بابت عرض ڪيو، ۽ ان ڪي به ان ڳالهه کان توبه تائب ڪري ڇڏيو پوءِ صاحبزادا سڳورا وڃي ڪيس وٺي اچي حضور ۾ حاضر ڪيائون. ۽ عرض ڪيائون ته حضرتا! فقير جي تقصير معاف ٿئي! پاڻ محب فقير ڪي فرمايائون ته توبه ڪر، هن عرض ڪيو ته حضرتا! مربيا! هن مهل توبه ڪري وري سياڻي انهيءَ خيال سان وڃي مبتلا ٿيان ته ان توبه مان ڪهڙو فائدو، مون سان اهڙو ڪو ڪرم ڪيو، جو انهن بد خيالن کان ڇٽي پوان، ۽ وري انهن ۾ گرفتار نه ٿيان، تڏهن پاڻ سندن حق ۾ هٿ کڻي دعا فرمايائون.

53- نقل: ساڳو طيب فقير نقل ڪري ٿو ته هيڪر ڏاتي فقير گهانگهري حضور مبارڪ ۾ عرض ڪيو ته حضرتا! منهنجن عزيزن جون مينهون جو درياءَ جي پار ويٺل آهن، ظالم حاڪمن ناحق بنا سبب جي قري ورتيون آهن ، تنهن لاءِ اوهانجي حضور مبارڪ ۾ دانهين ٿيو آهيان ته ڪا مهرباني ۽ عنايت جي نظر فرمائي ان جو تدارڪ ڪري ڏيو، پاڻ جواب ۾ فرمايائون ته انشاءَ الله تعاليٰ توکي هڪڙو سفارشي خط حاڪمن ڏانهن لکي ڏينداسون، جنهن سان مينهون موٽائي ڏيندا. طيب فقير ٿو چوي ته پاڻ انهيءَ ڏينهن باغيچي ۾ سنوارت وٺي ڪرايائون ۽ دروازو بند ڪري ڇڏيو هئائون ته اينتري ۾ ڏاتو فقير بنا موڪل جي دروازو کولي اندر باغيچي ۾ لنگهي ويو، مينهون فقير خدمتگار ڪيس منع ڪرڻ لڳو، پاڻ فرمايائونس ته فقير ڪي ڪجهه نه چؤ ۽ اچڻ ڏينس، جڏهن ڏاتو فقير خدمت سڳوري ۾ مشرف ٿيو ته تڏهن چوڻ لڳو ته " يار به چاڪي سيند به اٿيي! پاڻ جواب ۾ فرمايائونس ته اسان ڪي يار به مينهن موٽائڻ لاءِ ڪيئي؟ هن چيو ته حضرتا! انهيءَ ڪم لاءِ نه ڪيو اٿم بلڪ جنهن ڪم لاءِ ڪيو اٿم سو ڪيو اٿم.

54-نقل: هيڪر پاڻ غلام فقير ٽالپر رهندڙ ديهه نڪتي واقع پرڳڻي روپاه جي گهر زيارت ڪرائڻ لاءِ تشريف فرماٿياهئا، پوءِ جڏهن اتان اٿي اوطاق ڏانهن پي موٽيا، تڏهن ٽالپر مذڪور جي اهلين پيرن مبارڪن تي نوڙي هٿ رکي عرض ڪيائين ته حضرتا! اوهين اسانجا پيءُ ماءُ آهيو. پاڻ فرمايائون ته هائو اوهين اسانجي نظري اولاد آهيو.

55- نقل: سيد اميد علي شاه رهندڙ ديهه خيرپور جو نقل ڪري ٿو ته

هيڪر مون سندن خدمت اقدس مان ڳوٺ وڃڻ لاءِ موڪلايو. پاڻ زبان مبارڪ سان فرمايائون ته ڇا لاءِ ٿو موڪلائين، عرض ڪيم ته حضرتا ڦرڙيون ڏاڍيون نڪري پيون آهن سو چوان ٿو ته جيڪر ڳوٺ وڃي ڪوئي جلاب پيان! پاڻ فرمايائون ته تون لااله الاالله جو جلاب پي ڇڏ، موڪل نه ڏنائون. الله تبارڪ وتعاليٰ جي مهرباني سان اهو مرض يڪدم دفع ٿي ويو ۽ بالڪل صحت حاصل ٿي پئي، پر حقيقت ۾ منهنجي موڪلائڻ جو سبب هي هو جو انهن ڏينهن ۾ پاڻ لاڙ جي فقيرن تي بي ادبي ڪري شڪر رنج ٿي پياهئا، پوءِ جڏهن پاڻ لاڙ جي سفر تان پوئتي روانا ٿي مسو فقير پرڳڙي جي ديهه ۾ تشريف فرمائيا، تڏهن مون دل ۾ ارادو ڪيو ته سندن خدمت مبارڪ مان بي ادبي بابت معافي وٺان، جڏهن رات ٿي تڏهن ذڪر شريف ۽ ياسين مبارڪ جي تلاوت ڪانپوءِ جماعت ڏانهن منهن مبارڪ ڪري فرمايائون ته اي يارو! جنهن به مريد اسان جي بي ادبي ڪئي آهي تنهن کي اسان معاف ڪري ڇڏيو، جيڪي حاضر آهن توڙي غير حاضر، سيني کي معاف ڪري ڇڏيوسون، پاڻ اهو ڪلام مبارڪ ٿي ڀيرا موٽائي فرمايائون. ڪنهن داناءَ چيو آهي ته:

چوبديدم عفو تو عصيان طلب، عرصہ عصيان گرفتم زين سبب

جڏهن تنهنجي رحمت ۽ بخشش کي گناهه طلبيندڙ ڏٺم، تڏهن انهي ڪري مون به گناهن جو ميدان وڃي ورتو.

رحمتش راتشنہ ديدم برگناه، آب ديده خويش راکردم پناه

الله سبحانہ وتعاليٰ جي رحمت کي گناهن لاءِ اجايل ڏٺم، مون پنهنجن ڳوڙهن اکين جي کي پاڻ لاءِ پناهه ڪئي.

56- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو ته هيڪر پاڻ مون کي تهليل شريف جي پڙهڻ جي ترغيب ۽ تحريص ڏياريائون، مون عرض ڪيو ته حضرتا! مون وٽ تسبي ڪانهي پاڻ فرمايائون ته اسين توکي تسبيح ڏيون ٿا، پوءِ يڪدم پاڻ حاويلي مبارڪ ڏانهن وڃي تسبيح مون کي آڻي ڏنائون، ۽ فرمايائون ته تسبيح ڪتل هئي، ٻن ٽن هنڌن تان داڻا هٽ ڪيا اٿم، پوءِ سندن حڪم موجب تهليل پڙهڻ مقرر ڪري ڇڏيم، ڪجھ مدت ڪانپوءِ صلوات شريف جي پڙهڻ بابت امر ڪيائون، مون عرض ڪيو ته حضرتا! مون کي تهليل ٿي ڪوڙ آهي، پاڻ فرمايائون ته مڙس وڏا وڏا بار ڪڻي ٿا وڃن تون اينترو به نٿو ڪڻين.

57- نقل: حسن علي ٽالپر نقل ڪري ٿو ته هيڪر آئون سندن حضور مبارڪ ۾ ويٺو هوس ۽ منهنجي دل ۾ اچي خيال پيو ته اسان کان ڪوبہ اهڙو چڱو ڪم ۽ موچارو عمل صادر ٿيوئي ڪونهي، جنهن جي ڪري آخرت ۾ ڪو ڇوٽڪاري

جو آسرو ٿي سگهي. پاڻ انهيءَ وقت منهنجي خيال جي موافق هڪڙو مثال بيان فرمايائون ته صراف وٽ پئسا ڪرا توڙي کوٽا مڙئي پيا آٿن. پوءِ جيڪي ڪسوٽي تي ڪرا نڪرندا سي وٺندا آهن پر جيڪي پئسا ڪرائي ۾ گهٽ ٿي پوندا آهن ته به مالڪ انهن کي هٿان اڇلائي نه ڇڏيندا.

اي عزيز! حضرت مرشد ڪريم جو درياءَ رحمت جا هٿا مٿئين فرمودي ۾ اسان جهڙن بي ادبن ۽ بي ڪارن لاءِ ضمان هجڻ جي خوشخبري عطا فرمائي ويا آهن، مثنوي معنوي ۾ ڪهڙو نه سهڻو چيل آهي:

تو مگو مارا بدان شہ بار نیست، باکریمان کارایں دشوار نیست.

يعني تون ائين نه چؤ ته اسان جهڙا ان بادشاهه بي پرواهه جي دربار ۾ ڪٿي ٿا داخل ٿي سگهن، ڇو ته ڪريمن جي مٿان ڪي به مشڪل نه آهي، سندن ڪرم تمام گهڻو ڪشادو آهي.

58- نقل: مهرو فقير ڇچر نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ نظاماڻي فقيرن جي دعوت تي ٽنڊي قيصر نظاماڻي ۾ تشريف فرمائيا هئا. اتي آئون مير جام ٽالپر جي طرفان ڪين دعوت ڪرڻ لاءِ حضور ۾ حاضر ٿيو هوس، پوءِ ان وقت هڪڙو شخص اچي پيرن مبارڪن ۾ ڪري پيو ۽ عرض ڪيائين ته حضرتا! آئون مريد آهيان، پاڻ فرمايائونس ته اي يار! عجب جهڙي ڳالهه آهي جو مينهن جو هڪ ڍور آهي سا به پنهنجي ڦر ڪي سون جي وڇان سڃاڻي ٿي وجي ۽ انسان ڪامل ڪي ايتري به سڃاڻپ ڪانه هوندي. اي عزيز! هو مريد ويچارو مبتدي ۽ اڻ واقف هو، جنهن ڪري پنهنجي بي سمجهي ڪان وهم ڪرڻ لڳو ته شايد پاڻ مون کي نٿا سڃاڻن، انهي ڪري پنهنجي سڃاڻپ واسطي عرض ڪيائين ته حضرتا! آئون مريد آهيان هن ويچاري کير ڏائڪ بار کي ڪهڙي خبر ته مريد پيرجو مظهر ۽ سندس جزو آهي، ۽ پير ڪل جي مثال آهي ۽ جزا سيئي ڪل ۾ موجود هوندا آهن ۽ ڪوبه جزو ڪل ڪان مخفي نٿو رهي سگهي، بلڪ عالم علوي ۽ عالم سفلي، سموروائي ڪامل مرشد جا جزا آهن، ۽ ڪوبه جزو انهن عالمن جو لڪل نه هوندو آهي.

59-نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة حضرت صاحبزادي مسند نشين قدس سره ڪان نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر تي تشريف فرمائيا هئا، پوءِ اتي هڪڙي فقير اٺ هڪڙو منهنجي نالي تي سندن حضور مبارڪ ۾ نذر گذاريو، پاڻ اهو اٺ لاڙ ۾ وڪڻائي ڇڏيائون، جڏهن خير سان درگاهه مبارڪ تي تشريف فرمائيا، تڏهن هڪڙي ڏينهن هن فقير کي گهرائي فرمايائون ته اي بابا! تنهنجي نالي هڪڙو اٺ اسان وٽ آيو هو، جو اسان وڪڻائي ڇڏيو هيئنئر تنهنجو

اختيارآهي، جيڪڏهن اڻ گهرجيو ته بجنسي اڻ ڏياربون ۽ جيڪڏهن قيمت تي مرضي پوبو ته اهي پئسا اوهان کي ڏيون، مون عرض ڪيو ته حضرتا! منهنجي ملڪ کي به ڪينهي مڙئي سائين جن جي شيءِ آهي، پوءِ پاڻ فرمايائون ته اسان کي دل ۾ خيال ٿو اچي ته جيڪر هڪڙيون به مينهون اصلي مينهن مان جي اسان ترڪ ڪيون هيون، جي فلاڻي زميندار وٽ آهن، اوهان کي خريد ڪرائي ڏيون، پوءِ پاڻ به مينهون انهن مينهن مان خريد ڪرائي ڏنائون، صاحبزادي سڳوري قدس سره فرمايو ته هينئر جيڪي هي مينهون اسان وٽ آهن سي سڀئي انهن جي اولاد مان آهن.

60- نقل: علي خان ٽالپر نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر ۾ علي محمد فقير جي دعوت تي ڳوٺ ڊگهڙي ۾ تشريف فرماٿياهئا، اتي فرمايائون ته اسان جي مريدن جي جماعت مان جيڪي ذڪر فڪر سان مشغول آهن تن سان جيڪي باطني فيض جون قسمين قسمين نعمتون شامل آهن سي ڪين معلوم آهن، جيڪي ڏسنداسي چاڻندا، ٻ ني ٻيا مريد جي اسان جي طريقي ۾ ته داخل آهن پر ذڪر فڪر سان اهڙي مشغولي ڪانه اٿن رڳو هڪڙي پيري اسان جي اڳيان گوڏا پيچي وينا آهن ته تنکي به بالڪل خالي نه ڇڏينداسون.

61- نقل: علي خان فقير لغاري نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ لاڙجي سفر ۾ زيارت ڪرائڻ لاءِ هن مسڪين جي گهر کي مشرف ۽ منور فرمايو هئائون، پوءِ پاڻ گهڙي کن ويهي جڏهن اتان اٿيا، تڏهن اندرين ماڻهن ۾ روج بيقراري ۽ دانهون ٻڌجي ويون، پاڻ به وڪون کڻي اتي بيهي فرمايائون ته اي مائرؤ، اسين جيتوڻيڪ ظاهر ۾ پنهنجن مريدن کان پري آهيون پر معنيٰ ڪري تمام ويجها ۽ ساڻن گڏ آهيون.

62- نقل: علي خان ٽالپر نقل ڪري ٿو ته هيڪر لاڙ جي سفر ۾ آئون سندن خدمت پر سعادت ۾ حاضر هوس ته اتي نظر علي ٽالپر عرض گذاريو ته حضرتا! آئون اگرچه مريد لواري وارن صاحبن جو آهيان پر اوهانجي جناب اقدس ۾ به مريدن وانگر معتقد ۽ ارادتمند آهيان، هن مسڪين جي حق ۾ به توجه جي مهرباني ٿئي، پاڻ ڪيس هڪڙو جامع جواب هن مثال جي اندر ڏئي ويا! فرمايائون ته جيڪا به ڍڳي يا مينهن آهي سا کير ڏهڻ وقت پنهنجي ڦرڙي کي سڃاڻي ان لاءِ جيڪي به کير سـ ـس جسم ۾ هوندو، سو لاهي ايندي، پوءِ ان کان ٻيا ماڻهو کير ڏهي وٺندا آهن، باقي ٻي جي ڦر تي ڪڏهن به سندس ٿڻن ۾ کير نه لهندو. ٻي هڪڙي وقت هن تمثيل جو تفصيل ۽ بيان هن طرح پئي فرمايائون ته ڦر مان مراد آهي مريد صاحب نسبت جو، جو اهو جنهن وقت پنهنجي مرشد جي حضور

۾ ٿو اچي تہ سندس اچڻ ڪري مرشد جي دل خوشي ۽ فرحت ۾ پرجي ٿي وڃي، پوءِ انهي مريد لاءِ غيبي علم ۽ الاهي فيض مرشد تي وارد ٿين ٿا. جن ڪي مرشد انهيءَ مريد جي مثان عطا فرمائيندو آهي، ۽ انهيءَ مريد جي طفيلون ٻيا حاضر مجلس جيڪي ماڻهو هوندا آهن سي بہ انهن نعمتن مان بهره ور ٿيندا آهن. جهڙي طرح ڪ ڪير ڏهنڊ ڦر جي طفيلون ڪير حاصل ڪندو آهي، پر جيڪڏهن ڪو اهل دنيا جو جنهن جي نسبت صاحب فيض سان ڪاٻہ ڪانہ هوندي آهي، بزرگ جي حضور ۾ ايندو تہ ان ڪري ضرور سندس طبيعت مبارڪ تي ملولائي پيدا ٿي پوندي، جنهن ڪري ٻين جي فيض جو دروازو بہ بند ٿي پوندو. مولوي معنوي قدس سره ڪهڙو نہ چڱو چيو آهي:

بي ادب تنها نہ خود راداشت بد، بلکہ آتش درهمہ آفاق زد،

يعني تہ بي ادب نہ رڳو پاڻ کي بڇڙو ۽ خوار خراب ڪيو، بلڪ پنهنجي بي ادبي جي شامت جي باهہ ساري ملڪ ۾ هڻي ٿو ڇڏي، جو سڪن سان گڏ ساوا بہ سڙيو وڃن.

64- نقل: عبدالله فقير رهنڊ شهر ٺٽي ننگر جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ پيڙيءَ تي سوار ٿيل هئا ۽ آئون سندن خدمت ۾ اڳيان وينو هوس، ان وقت منهنجي دل ۾ خيال آيو تہ منهنجو نصيب الائي ڪهڙو چٽ آهي جو سڄو جهان حضور جن جي فيض جي درياءَ ڪان تازو ۽ ڌاول ٿي ويو آهي، مگر آئون اجا تائين مايوس ۽ چپ سڪايون ٿو وتان. انهيءَ خيال ايندي نااميدي ڪري منهنجن اکين مان ڳوڙها وهي هليا، پاڻ تہ ظاهر باطن ڪان واقف هئا. تمام توجه ۽ مهرباني ۽ ٻاجهہ سان پنهنجي مهر مبارڪ وات شريف جي لعاب مان آلي ڪري منهنجن ڳلن تي هڻي فرمايائون تہ تون اسان جو داغدار آهين.

اي عزيز! ڏس تہ ڪيڏا نہ بخت ۽ نصيب انهي طالب جا هئا جو عاجزي ۽ هيٺائي ڪري اهڙي دولت حاصل ڪيائين تہ جو سندس ڳلن کي پنهنجن هٿن مبارڪن سان مهر هڻي سرفراز ڪيائون، اهو داغ ڪو جهڙو تهڙو داغ نہ هو بلڪ بادشاهي داغ هو، جنهن سان دنيا ۽ آخرت جي چورن ڪان آزاد ڪري ڇڏيائونس، بلڪ سندس ڳلن جي حسن جي تابش ڏسي هڙئي چور چڪار بالڪل پڇي پري ويندا هليا.

65- نقل: موسيٰ پٽ احمد خان نظاماڻي جو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ ميان بهادر خان نظاماڻي جي دعوت وڻڻ لاءِ تشريف فرماٿيا هئا، جڏهن تہ ان وقت پاڻيءَ جو چاڙهہ تمام ڏاڍو هو، تنهن ڪري پاڻ دادواهہ جي پڪ سان اچي لٿا هئا. اسين سندن استقبال لاءِ اڳيان وياسون جڏهن واهہ جي پڪ سان پهتاسون

تڏهن پنهنجي والد کي ڏنم ته واه جي هن پڪ سان ٻينو هو، ۽ ٻيا فقير به هن
پاسي کان هيڏانهن واهه لنگهيا پي آيا. پاڻ به هن طرف واهه لنگهڻ لاءِ تيار
هئا، اتي منهنجي ڀيءُ مونکي چيو ته پنهنجا ڪپڙا لاهي رڳي هڪ گوڏ ڪري
پاڻي مان تري وڃي حضرت پيرسائين جن جي هٿن مبارڪن کي چمي ڏي ۽ پاڪر
نه پائجان ته متان سندن بدن شريف تنهنجي ٻت سان لڳي آلو ٿي پوي، منهنجي
والد غازي خان فقير کي سڏ ڪري چيو ته موسيٰ ايڏانهن ٿو اچي، سندن خدمت
۾ عرض ڪجان ته هي احمد خان جو پٽ آهي، پوءِ جڏهن مون واه تري وڃي هٿ
مبارڪ کي چمي ڏني، تڏهن پاڻ مون کي پاڪر ڪٽي وڌائون، غازي خان مٿيون
عرض پيش ڪيو، پاڻ فرمايائون ته آئون هن کي سڃاڻان ٿو.

66- نقل: حسين فقير احمداڻي رهندڙ شاهه عالم احمداڻي جو، جو اها
پرڳڻي ونگن(1) جي مان هڪڙي ديهه آهي نقل ڪري ٿو ته هيڪر آئون سندن
خدمت مبارڪ ۾ حاضر ٿيڻ لاءِ درگاهه مبارڪ تي پئي ويس، جڏهن درگاهه
مبارڪ کي وڃجهڙو وڃي پهتس تڏهن منهنجي دل ۾ خيال اچي پيو ته الله تبارڪ
وتعاليٰ ماڻهو جي جسم ۾ ساهه جي رڳ کان به زور ويجهڙو آهي، جيئن ته
پنهنجي ڪلام پاڪ ۾ فرمايو اٿس" **ونحن اقرب اليه من حبل الوريد**" يعني ته اسين
انسان کي سندس ساهه جي رڳ کان به زور ويجها آهيون! ۽ مرشد به اهڙي طرح
مريد کي ويجهڙو آهي، جو سندس سيني احوالن کي خدا تعاليٰ جي ڏنل طاقت
سان ڄاڻي ٿو، تنهن ڪري سندن خدمت شريف ۾ ڪنهن به عرض معروض ڪرڻ
جي ضرورت ڪانهي پوءِ انهي حال تي دل ۾ پڪ ڪري پوئتي روانو ٿيس، جڏهن
هڪڙو ڏينهن پنڌ ڪري رات اچي وهيرن جي ديهه ۾ ٽڪيس، اتي هڪڙو فقير
سندن مريدن مان مليم، ان مون کان پڇيو ته ڪهڙي سبب ڪري موٽي آيو آهين؟
مون ڪيس پنهنجي دل جي خيال کان ذري پرزي واقف ڪيو، فقير چيو ته جيڪي
تو چيو سو سڀ سچ آهي. مگر مرشد جي ظاهري زيارت کان گهڻا فيض ٿا
پهچن، تنهن ڪري زيارت کان مايوس ۽ محروم نه ٿيڻ رهڻ کپي! پوءِ ان فقير
جي اها صلاح وٺي وري انهي ئي مهل وٺي اتان درگاهه شريف ڏانهن روانو ٿيس ۽
خدمت فيضدرجت ۾ مشرف ٿيس تڏهن سندن قدمبوسي کي نعمت وڏي سمجهي
سندن پيزار جي پٽي کي اکين جو سرمون ڪيم. ۽ الله تبارڪ وتعاليٰ جا لک
لک شڪرانا بجا آندم، تڏهن انهيءَ وقت پاڻ فرمايائون ته جيڪي رب العزت
پنهنجي ڪلام پاڪ ۾ خبر ڏني آهي ته " **ونحن اقرب اليه من حبل الوريد**" سا ڳالهه
واقعي آهي ته الله تبارڪ وتعاليٰ ماڻهن کي ساهه جي رڳن کان زور ويجهڙو آهي،
پر جيڪو انهيءَ کي سڃاڻيندو، سو ٻين تي به اعتبار ۽ ارادو رکندو، پوءِ پاڻ

1- ونگ معنيٰ ور، هاڪڙي واهه جي ور واري ابراضي کي ونگ جنهجي اٿر. ضلع بدين ۾ آهي

فرمايائون تہ دنيا جي بادشاهن ۾ رسم رهي آهي تہ جيڪو انهن کي سجائيندو آهي انهيءَ کي سوڙهي ڳلي مان لنگهائيندا آهن. ان ڪانپوءِ منهنجن رفيقن کي ڏنڊ آندا هئا سي نذر ۾ پيش ڪيائون پاڻ انهن سان گفتگو ڪندي پڇيائون هي ڏنڊ ڪٿان آندا اٿو؟ هن ادب ڪان ڪو جواب ڪونہ ڏنو، مون وٽ بہ هڪڙو ڏنڊ ڏنگو ڦڏو هو، جو نذراني ۾ پيش ڪرڻ جي لائق نہ هو تڏهن منهنجي دل ۾ خيال اچي پيو تہ جيڪر آئون بہ سنگتين وانگر ڪي ڏنڊ نذراني ۾ آڻي ڏيان ها تہ ڪهڙو نہ چڱو ٿئي ها! پاڻ جو دل وٽندڙ سخن جي ڳالهائڻ ۾ مشغول هئا فرمايائون تہ جيڪڏهن ڪوئي ڏنگو ڦڏو ڏنڊ ڏيندو تہ اهو بہ اسانکي قبول آهي، اٿي مون پنهنجو اهو ڏنگو ڏنڊ نذراني ۾ پيش ڪيو،

پاڻ اهو ڏندن هٿ مبارڪ سان ورتائون ۽ فرمايائون تہ انهن ڏنڊن منهنجن مان جيڪي توکي پسند اچي سو ڪٽي وٺ! مون ادب ڪان نہ ڪنيو پاڻ بہ ٽي ڀيرا موٽائي فرمايائون تہ جيڪو ڏنڊ وڻئي سو ڪٽي وٺ. تنهن تي حاضر مجلس فقيرن مون کي چيو تہ ادب ڪان امر وڌيڪ آهي جو تہ " الامر فرق الادب" مشهور حديث آهي:

امر بهتر از ادب گفتہ رسول، امر رابگزين کہ تاگردي قبول.

يعني پاڻ ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن امر کي ادب ڪان وڌيڪ ڪري فرمايو آهي! سو تون بہ امر کي اختيار ڪر تہ درگاهہ ۾ مقبول ٿين"

حسين فقير چوي ٿو تہ پوءِ مون هڪڙو ڏنڊ جو انهن مان زور سٺو هو ڪٽي ورتم، تڏهن پاڻ فرمايائون ڏس تہ الله تبارڪ وتعاليٰ ڪهڙو نہ ڪريم آهي جو هڪ ڏنگي ڦڏي ڏنڊ جي عوض سٺو ۽ عمدو ڏنڊ مرحمت فرمايو اٿس پوءِ جن سڌا ڏنا هوندا تن کي عيوضي ۾ ڪهڙا نہ انعام فرمائيندو.

67- نقل: سيد ميان حسين علي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آئون نصرپور جي ڳوٺ ۾ حضرت پير سائين جن رضي الله تعاليٰ عنہ کان قادري طريقي عاليہ ۾ داخل ٿيس، پاڻ اهڙو تہ توجہ فرمايائون جو انهيءَ وقت بيخود ٿي وبس ۽ ذڪر جو غلبو زور وٺي ويو، جنهن ڪري ساري رات بي آرام رهيس ۽ غلبو وڌندو ويو تان تہ ان جي سهڻ جي طاقت نہ پيو ساري سگهان، پوءِ تهجد جي نماز مهل موٽي وڃي سندن حضور ۾ احوال بيان ۽ عرض پيش ڪيم تہ حضرتا! اهڙي مهرباني ڪيو جو الله تبارڪ وتعاليٰ سان بہ مشغول هجان ۽ بي طاقتي بہ برطرف ٿي وڃي، ان ڏينهن ڪانپوءِ وري پاڻ سلطاني ذڪر سان مشغول رکيائون جو انهي ذڪر جي غلبي ڪانپوءِ وري ڪڏهن بہ غافل ڪونہ ٿيس.

اي عزيز! انهيءَ شاهہ صاحب کي جو اها حالت مهرباني ڪري عطا فرمائي

هئائون سا سندس طلب ۽ استعداد موجب نہ هئي بلڪ خالص توجہ ۽ عام بخشيش جو بهرو عطا فرمايو هئائونس، پر جڏهن تہ ڪيس ان حالت جي ڪڻ ۽ سهڻ جو استعداد ۽ طاقت نہ رهي تنهن ڪري موٽائي وري ڪيس سلطاني ذڪر عنايت فرمايائون.

68- نقل: واحد ڏنو فقير ڪيبر نقل ڪري ٿو تہ جنهن وقت آئون سندن حضور مبارڪ مان طريقي عاليہ قادري ۾ داخل ٿيو هوس تڏهن ان وقت پاڻ مون تي اهڙو تہ توجہ ۽ تصرف فرمايو هئائون، جو منهنجا سمورا عضوا ۽ وار ۽ ڏند مڙيئي ذاڪر ٿي ويا، ۽ آئون پنهنجي سمجهہ ڪان بيخود ۽ بي هوش ٿي ويس، ان ڪانپوءِ بہ مون تي بي خودي جي حالت اهڙو تہ غلبو ڪيو جو جيڪڏهن مينهون چارڻ ويندو هوس تہ اتي اهڙو تہ سڪر ۽ بي خودي اچي منهن ڏيندي هئي جو مينهون بي هنڌ هليون وينديون هيون ۽ آئون وري بي هنڌ وينو رهجي ويندو هوس.

اي عزيز! ڪهڙو نہ سندن توجہ ۽ لطف عام هو جو هڪڙيئي توجہ سان مريدن جي حال ڪي تبديلي ڏياري وجود ڪان ڪين فاني ۽ بيخود ڪري ڇڏيندا هئا، ۽ انهي بيخودي ۾ ڪيترن کي ئي فنا في الشيخ ۽ فنا في الرسول ۽ فنا في الله جي دولت سان مالا مال ڪري ڇڏيندا هئا:

يک نظر فرما کہ مستغني شوم زابناي جنس،
سگ کہ شد منظور نجم الدين سگان راسرور است

يعني تہ هڪڙي نظر فرماءِ تہ پنهنجن جيڏهن سرتن ڪان بي پرواهہ ٿي وڃان! شيخ نجم الدين قدس سره جو ڪتي تي نظر فرمائي تہ اهو ڪتن جو سردار ٿي ويو.

96-نقل: رمضان فقير سهتو مانجهي فقير ڪان نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ مينهن ۽ پاڻي جي چڙهہ جي مند ۾ سفر تي نڪتا هئا، پوءِ هڪڙي ڏينهن واٽ تي ڪو واهہ آيو جو پاڻيءَ سان پربو پئي اڙهو، پوءِ آئون انهي واهہ ۾ هيٺ لهي وڃي پاڻي جاچي ڏٺو ۽ سندن حضور ۾ عرض ڪيم تہ حضرتا! منهنجي ڪلهي تي سوار ٿي هن پاڻي ڪان لنگهو، پاڻ منهنجي ڪلهي تي چڙهيا ۽ فرمايائون تہ:

اي مانجهي ! منهنجي هن سواري کي گهڻو ياد ڪندين!

اي عزيز! جڏهن ان خوش نصيب کي پنهنجي سواري سان سرفراز فرمايائون تہ وري نفس ۽ شيطان جي سواري ڪان بہ ڇڏائي ڇڏيائونس، جيئن تہ چوندا آهن:

جائي کہ سلطان خيمہ زد، غوغا نماند عام را"

جتي باد شاهہ اچي تنبو هڻندو، اتي عام ماڻهن جو ڪو لڙ بکيڙو ڪونہ رهندو.

دمي كہ شاهہ گذارد قدم بخانہ ما، سزد كہ عرش شود سنگ آستانہ ما.

يعني تہ جنهن وقت بادشاهہ اسان جي گھر ۾ پير مبارڪ وجھندو تہ انوقت اسانجو گھر اهڙو تہ مشرف ۽ مبارڪ ٿي پوندو جو جيڪڏهن عرش معليٰ هن گھر جي چائنٺ جو پٿر ٿئي تہ بلاشڪ اها ڳالهہ ٺهي ٿي.

70- نقل: رمضان فقير سهتو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ سفر ۾ هئا، پوءِ هڪڙي ڏينهن ٻن پهرن جو ڪنهن هنڌ منزل انداز هئا. فقيرن جي سموري جماعت ننڊ پئي هئي، پاڻ اتي ويٺا هئا تہ اينتري ۾ هڪڙو اڻ واقف اجنبي ماڻهو حضور ۾ لنگھي آيو، ۽ حضرت پير سائين جن رضي الله تعاليٰ عنہ کان پڇيائين تہ اي فقير! توهانجو پير اوهان کي ڪهڙي تلقين ڪندو آهي؟ پاڻ فرمايائونس تہ پير اسان کي هي تلقين ڪندو آهي تہ پنج وقت نماز جا ۽ چار هزار ذڪر جا پڙهندا ڪيو ۽ ٿلهي ماني کائي مٿي هيٺان هٿ رکي سمهي پوندا ڪيو.

71- نقل: محمد خان ولد بهادر خان فقير نظاماڻي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ اسان جي دعوت تي تشريف فرماٿياهئا، پوءِ شهر ۾ زيارت ڪرائڻ پئي اسريا، ان وقت منهنجو والد بہ ساڻن گڏ هو، پاڻ هورڙيان ٿلندا پئي هليا. ۽ منهنجي والد کي ٻاجهہ ۽ مهرباني سان ڀاڪر ۾ جهلي فرمايائون تہ جڏهن آئون اوهان جي ڳوٺ ۾ ايندو آهيان تڏهن ائين سمجهندو آهيان تہ ڄڻ پنهنجي ڳوٺ آيو آهيان.

72- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر ۾ ديهہ ابراهيم نظاماڻي واقع پرڳڻي روپاہ ۾ تشريف فرماٿياهئا، انهيءَ ڏينهن آئون بہ ڪڇ جي سفر کان موٽيو هوس، ۽ مٿين ديهہ ۾ سندن قدمبوسي کان اڳي مشرف ٿيس، ان وقت پاڻ سانجهي نماز کانپوءِ جماعت سميت ذڪر جي تلاوت ۾ مشغول هئا، ۽ الله تبارڪ وتعاليٰ جي ذڪر جي ذوق شوق جي غلبي پاران سندن وجود تي استغراق جي حالت پيدا ٿيل هئي، پوءِ آئون سندن هٿ مبارڪ وٺي مصافحو ڪري سندن پاسي سان ئي ويهي ذڪر شريف جي تلاوت ۾ مشغول ٿيس، پوءِ جڏهن پاڻ ذڪر ۾ مراقبي کان فارغ ٿيا تڏهن مون کان خير و عافيت جي خبر چار پڇيائون، مون جواب ۾ جڏهن ساڻن ڳالهايو، تڏهن پاڻ ڳالهائڻ ٻڌڻ شرط اٿي ڀاڪر پاتائون. مون گھڻو ئي ڪين هٿ مبارڪ مان وٺي اٿڻ جي تڪليف کان معافي ورتم، پر تہ بہ هرو ڀرو اٿي ڀاڪر پاتائون ۽ فرمايائون تہ اسان سمجهو تہ خليفو سيد قاسم شاهہ ٿو وارو آهي.

73- نقل: خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر فقير رحيم ڏنو حضرت پيرسائين رضي الله تعاليٰ عنہ جي خدمت اقدس ۾ حاضر ٿيو هو، پوءِ

جڏهن درگاهه مبارڪ تان ٿي موٽيو تڏهن سڏو مون وٽ آيو ۽ ملاقات ڪرڻ مهل مون کي ياڪر پائي چيائين ته هي ياڪر حضرت پيرسائين جن جي طرفان اٿيئي جو مون کي فرمايو هئائون ته فلاڻي کي منهنجي طرفان ياڪر پائجانءِ.

75- نقل: پاڻ فرمايائون ته حضرت ميان صاحب جن قدس سره هيڪر شهر سوڍاڻي واقع ملڪ پنجاب ڏانهن حضرت شيخ عبدالقادر قدس الله تعاليٰ سره الاقدس جي خدمت مبارڪ ۾ حاضر ٿيڻ لاءِ تشريف فرماٿياهئا. جڏهن پاڻ اتي پهتا تڏهن حضرت شيخ عبدالقار صاحب قدس سره ڪشمير جي سفر تي تيار ٿيا، ۽ حضرت ميان صاحب جن قدس سره ڳوٺ موٽڻ لاءِ اجازت گهريائون، پاڻ ڪجهه طبيعت جي گراني سان موڪل ڏنائون، شايد ته سندن دل مبارڪ ۾ ڪين سفر منجهه ساڻ هلڻ جو خيال هو، ان ڪانپوءِ حضرت ميان صاحب جن قدس سره سندن طبيعت جي مرضي مبارڪ معلوم ڪري سفر ۾ ساٿن گڏ هلڻ لاءِ عرض پيش خدمت ڪيائون پر پاڻ قبول نه فرمائي موڪل ڏنائون، ۽ وصيت ڪيائون ته حضرت مخدوم صاحب پريان لوءِ واري جي صحبت کي غنيمت ڪري ڄاڻجو. پوءِ ياسين شريف جي زڪوات جي اجازت فرمايائون جو قادري گنج خاني مان هڪ وڏو خزانو آهي ۽ اسم شريف يا عزيز جو ظاهري هٿيارن جي مثال بلڪ هزاردرجا بهتر ۽ وڌيڪ آهي، تنهنجي به اجازت عطا فرمايائون ۽ حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم جن وارو قدم مبارڪ جو معراج رات حضرت غوث اعظم رضي الله تعاليٰ عنه جي ڪلهي مبارڪ تي ڏنو هئائون، ۽ اها روش سندن اولاد سڳوري ۾ پشت به پشت هلي پئي آئي، سو ڪنهن بي مريد تي صادر نه ٿيو هو، اهو قدم مبارڪ حضرت ميان صاحب جن قدس سره جي ڪنڌ مبارڪ تي رکي سرافراز فرمايائون ۽ تنهن ڪانپوءِ موڪل عطا فرمايائون.

76- نقل: خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ ڪڇ ملڪ ڏانهن فقيرن جي دعوتن وٺڻ لاءِ تشريف فرماٿياهئا، ان وقت ميان سلطان فقير کي حالت اچي منهن ڏنو جو پنهنجو گهوڙو ڦٽي ڪري پيرين پيادو حضرت پيرسائين جن جي رڪيب سان گڏ ڊوڙندو پي آيو، پوءِ هڪڙي ڏينهن پاڻ گهوڙي تان هيٺ لهي سلطان فقير کي فرمايائون ته منهنجي گهوڙي تي سوار ٿئي؟

هو " الامر فوق الادب" موجب گهوڙي تي چڙهيو، پاڻ پيرين پيادا پنڌ پئي آيا، هڪ ميل کن برابر پاڻ پنڌ هليا آيا ته ايتري ۾ مينهن اچي وسڻ شروع ٿيو ۽ اڳيان هڪڙو شهر سامهون آيو، سلطان فقير اتي گهوڙي تان لهي پيو ته به پاڻ گهوڙي تي سوار نه ٿيا ۽ سلطان فقير جو هٿ پنهنجي هٿ مبارڪ ۾ وٺي پيادا روانا ٿيا، شهر جي ڳلين ۾ مينهن جي پاڻيءَ جون چرون ٿي وهون هيون ۽ پاڻ

موزن سميت فقير جو هٿ ورتيون پاڻي مان پنڌ ڪندا هليا پئي آيا، ۽ فرمايائون پئي ته هيءَ متابعت آهي. انهن وقتن ۾ سلطان فقير حالت جي غلبي ڪري فقيرن کان ماني گهري نه کائيندو هو، جنهن ڪري ماني ڪاڏي ڪيس ٻه ٽي ڏينهن گذري ويندا هئا، جڏهن اها ڳالهه پاڻ معلوم ڪيائون ته ماني کائڻ وقت سلطان فقير جي ماني پنهنجي هٿن سان فقيرن کان وٺي فقير وٽ ڪٺي ايندا هئا، ۽ ڪيس ماني کارائيندا هئا.

77- نقل: هيڪر پاڻ وصال واريءَ ناچاڪائي ۾ خليفي ميان سلطان فقير کي تلقين ڪرڻ جي اجازت جي شفقت فرمايائون ۽ چيائونس ته اي سلطان! توکي اسان جي علم مان بهرو مليل آهي، ڪيپي ته ٻين کي به انهيءَ مان نفعو پهچائين، چو ته اهو عين تنهنجو فائدو آهي. باقي اسان کي تو ۾ ڪو غرض ڪونهي، پر خدا تعاليٰ جي خلق جو فائدو ٿئي ته ڏاڍو چڱو، ان بابت پاڻ سلطان فقير کي تمام گهڻو تاڪيد فرمايائون. جامع ملفوظات رحمة الله عليه ٿو چوي ته خليفي سلطان سندن امر موجب رڳو هڪڙي مريد کي تلقين ڪئي، جنهن جي ڳالهه مون سان پاڻ ڪئي هئائين، شايد ڪو ٻيو مريد به ڪيو هجيس ته مون کي ان جي خبر ڪانهي.

78- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته سندن روش مبارڪ هوندي هئي ته جيڪڏهن ڪنهن وقت هن مسڪين کي ڪنهن خط مبارڪ جي لکڻ ۽ موڪلڻ سان سرافراز فرمائيندا هئا، ته سندس منڍ ۾ هي بيت لکي هن عاجز کي فخر ۽ شرف بخشيندا هئا:

من تو شدم تو من شدي، من تن شدم تو جان شدي
تاڪس نگويد بعد زين، من ديگرم تو ديگري

يعني آئون "تون" بڻجي ويس ۽ تون "مان" ٿي وئين. آئون بدن جي مثال ته تون ساهه وانگر آهين، وري ڪو به ائين ڪونه چوندو ته آئون ٻيو ۽ تون ڪو ٻيو آهين.

79- نقل: خليفو محمد ملوڪ خليفي ميان سلطان فقير کان نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون پي ته اسان جو خليفن کي ارشاد جي اجازت عطا ڪئي آهي سا سڀ ڪنهن جي طبيعت جي مرضي موجب ڏني ويئي، باقي ٻن ڄڻن کي اسان پنهنجي طبيعت جي مرضيءَ موجب خلافت ڏني آهي! هڪڙو خليفي محمد حسين شمالي پنجاب واري کي ۽ ٻيو ميان محمد عطاڪي ۽ خليفي محمود (جامع ملفوظات عليه الرحمة) کي جيڪي تلقين جو اجازو ڏنو ائٿون سو نه سندس مرضي سان نه پنهنجي رائي سان، بلڪ خاص الله سبحانه و تعاليٰ جي خواهش ۽ مرضي موجب ڪيس خلافت ڏني ويئي آهي.

80- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر پاڻ قلات جي سفر تي ٻي اسريا، پهرين منزل خليفي آدم چاچڙ وٽ ٿي، ٻہ پهرو پاڻ اتي وجي ڪيائون، ٻيپهري جي نماز ڪانپوء، وڏو صاحبزادو سڳورو يعني مسند نشين اول ۽ ميان محمد حسين ۽ آئون سندن حضور مبارڪ مان اتان رخصت ياب ٿي پوئتي موٽياسون، پاڻ صاحبزادي سڳوري کي فرمايائون تہ خليفي (يعني تہ جامع ملفوظات رحمة الله عليہ) کي دعوت ڪري رات وجي پاڻ وٽ درگاھ تي ٽڪائجو، ۽ سڀاڻي صبح جو کيس رخصت ڏجو، صاحبزادي سڳوري مون کي رات اچي درگاھ مبارڪ تي ٽڪايو ۽ صبح جو موڪل عطا فرمايائون.

81- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ جڏهن پاڻ هن عاجز کي پنهنجي شفقت ۽ ڪرم سان قادري ۽ نقشبندي طريقن جي تلقين جي اجازت جو چٽ مٺي تي رکيائون، تڏهن پاڻ فرمايائون تہ چشتي ۽ سهروردي طريقن ۽ هنن ۾ رڳو شغلن جي لفظن جو فرق آهي، باقي مرجع مڙني جو هڪ آهي.

82- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر ۾ سحراب فقير وساڻ جي دعوت تي تشريف فرمائيا هئا، ۽ آئون بہ دعوت جو سامان تيار ڪري سندن استقبال ۾ خليفي محمد ملوڪ سان گڏجي وساڻ فقير جي ڳوٺ وڃي قدمبوسي ڪان مشرف ٿيو، پوبان منهنجي ڳوٺ شهر خواه آسپاس جا ماڻهو تمام گهڻا اچي گڏ ٿيا، اتي خليفو محمد ملوڪ مون کي پنهنجي ليکي چوڻ لڳو تہ جيڪڏهن پاڻ هتان ديهہ ڪڙيئي ڏانهن سڌائي تشريف فرمائين تہ ڏاڍو چڱو، چو تہ آسپاس جا ماڻهو تمام گهڻا زيارت لاء اتي گڏ ٿيا انتظار ۾ ويٺا آهن. انهيء وچ ۾ سندن نظر مبارڪ اسانجي گفتگو ڏانهن ٿي ۽ پڇيائون تہ چاجو گفتگو آهي؟ مون اهو احوال عرض گذاربو تہ حضرتا! خليفي محمد ملوڪ اوهان جي جلدي تشريف فرما ٿيڻ لاء عرض ڪيو تہ اتي ماڻهو تمام گهڻا زيارت لاء اچي گڏ ٿيا آهن، جنهن ڪري جيڪي دعوت جو سامان آهي سو سندن خرچ ۾ پورو ٿي ويندو، جيڪڏهن سنت ئي توجہ مبارڪ ٿئي تہ وڏي مهرباني. پاڻ جواب ۾ مرڪي فرمايائون تہ خليفي جو خزانو ايڏو آهي جو خرچاڻ سان کٽندو ئي ڪين، پوء پاڻ ٻئي هٿ مبارڪ سامهون منهنجي ڪلهي تي رکي فرمايائون تہ هڪڙو بزرگ ڪعبت الله شريف جي حرم ۾ ٻہ ٽي سال ٽڪي حج ۽ مناسڪ ادا ڪندو رهيو، پوء هيڪر حج جي ڏينهن ۾ ماڻهو عرفات تي اچي گڏ ٿياهئا، ۽ هڪڙو ٻيو شخص حج ادا ڪرڻ لاء عرفات ڏانهن ٻي آيو، جڏهن عرفات جي جد تي پهتو تڏهن کيس چيائون تہ حج جو ميعاد يعني مدت مقرر گذر چڪي ۽ حج تنهنجو قضا ٿي ويو، هو ويچارو، حج فوت ٿي وڃڻ جي درد کان اندر سيني

ڏکايل مان ٿڌو ساهہ ڀري ڏکاري دانهن ڪيائين، اهو بزرگ اتي ويٺو هو ان پڇيس تہ اي ادا تو اهڙي دردناڪ دانهن ڇالاءِ ڪئي؟ ان شخص جواب ڏنو تہ حج جي مدت گذري وڃڻ ڪري، جو اسان جي ڪوشش ۽ سعيو ڪل بيڪار ٿي ويو، ان بزرگ چيس تہ جيڪڏهن انهيءَ دانهن جو اجر مون کي ڏئين تہ آئون توکي هيترن سالن جي حج ۽ مناسڪن جو ثواب، جي مون هتي رهي ادا ڪندو رهيو آهيان سو توکي ڏيان ! هو شخص انهي سودي تي راضي ٿي ويو ۽ سندس ڇوڻ قبول ڪيائين، پوءِ اهو بزرگ رات جو خواب ۾ حضرت سرور ڪائنات صلي الله عليہ وآلہ وسلم جي زيارت کان مشرف ٿيو، حضور جن عليہ الصلوات والسلام کيس ڏسي فرمايائون تہ واه جو سودو ڪيو اٿيئي جو جيڪڏهن سڀني عرفات وارن کي ان مان ڀرو ڏين تہ بہ سڀني کان وڌي پوندو.

پوءِ پاڻ محمد ملوڪ ڏانهن نظر فيض اثر وجهي فرمايائون تہ اهڙي طرح خليفو بہ اهڙي سوداگري ڪري ويٺو آهي جو جيڪڏهن روي زمين جا ماڻهو اچي وٽانس لٽن ڪٽن ڪائن تہ بہ هڪ ذرڙي جيترري بہ ان ۾ گهٽتائي ڪانہ ٿيندي، پوءِ پاڻ لاڙ جي سڀني دعوتن ڪانپوءِ هن مسڪين جي دعوت تي تشريف فرما ٿي هن ٻهجور جي بي نور گهر کي روشن ۽ چمڪندڙ فرمايائون، ۽ ايسنائين زيارت لاءِ آيل ماڻهو اوهين اتي ٽڪيا پياهئا. اي عزيز هر ڪو اهوئي ڪندو جيڪي سندس لائق هوندو:

سري ست درين سينہ کہ گفتن نتوانيم، دري ست درين بحر کہ سفتن نتوانيم

يعني تہ سيني ۾ هڪ اهڙو راز آهي جو چئي نٿا سگهون، ۽ هن درياءَ ۾ هڪ اهڙو موتي آهي جو پوئڻ جي طاقت کان ٻاهر آهي.

خوش دل اياز باش کہ محمود عاشق ست، ملک و ملوک بر همہ ملک تولاشک ست.

يعني تہ اي اياز تون خوش رہ جو محمود بادشاهہ توتي عاشق آهي، هيئنر ملڪ توڙي ٻيا بلاشڪ سڀ تنهنجي ملڪيت آهن.

83- نقل: پاڻ وصال واري بيماريءَ وارن ڏينهن ۾ اندر حرمخاني ۾ آراميل هئا، عيسيٰ نالي هڪڙو فقير جو محبت ۽ جذب جو صاحب هو حضور جن جي محبت ۽ عشق کان مسجد شريف جي دروازي جي ٻاهران روڄ ۽ دانهون ۽ واڪا بي ڪيائين، پاڻ سندس دانهن جو آواز ٻڌي فرمايائون تہ اي دوستو! هن يار کي صبر ڪرايو، يا تہ وري اسان کي ان وٽ ٻاهر وٺي هلو.

84- نقل: ميڏنو پليجو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آئون درگاهہ مبارڪ تي سندن حضور ۾ حاضر هوس، هڪڙي شخص درگاهہ مبارڪ جي رهندڙ، جو وقت تي نماز جماعت سان ادا ڪرڻ ۾ سستي ڪندو هو، تعزير ۽ تاديب لاءِ وٺي اچي ڪاٺ ۾ وجهڻ لڳا، ڇو تہ سندن

حڪم مبارڪ نماز ۾ سستي ڪندڙن لاءِ اصل ڪان اهڙي طرح جاري ٿيل هو، پوءِ هڪڙي فقير سندن خدمت مبارڪ ۾ عرض ڪيو ته حضرتا! هن شخص جا پير ڦرڙين جي ڪري اڳهين پڪا پيا آهن، جيڪڏهن سندس پير ڪاٺ ۾ وجهبو ته سارو ئي رت ۽ پوڻ ٿي پوندو، پاڻ فرمايائون پل ته ڪاٺ ۾ پوڻ سان سندس پيرن مان رت نڪري ته ڪو آخرت جي عذاب ڪان ڇوٽڪارو ٿي پويس! تڏهن ان شخص جي سياڻائي ڪري پنهنجي عادت جي برخلاف ان گنهگار بيڪار جي حال زار تي ڀاڄه فرمائي وٽس قدم رنج فرمائي اچي پرسان بيٺا، ۽ فرمايائونس ته اي يار! اسين هي مڙئي اوهان جي خير خواهي لاءِ ٿا ڪيون، رڳو ايتري فرمودي مبارڪ ٻڌڻ شرط سندس ساهه وارن ٻوڙن ۾ گوياڪ محبت جي باهه جا مچ مچي ويا، جو باوجوديڪ سندس پير ڪاٺ ۾ سوگها پيا هئا ته به وجد ۽ حال ڪان بي خبر ٿي، اچي حضرت پيرسائين جن ڪي پاڪر ۾ ورتائين ۽ جوش ڪان دانهون ڪوڪرا پي ڪيائين، سندس پير پنيءَ تائين رتوواهه ٿي ويا ۽ پاڻ به مهربانيءَ سان ڪيس پاڪر ڪٽي وڌائون.

85- نقل: غازي خان فقير ٽالپر نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ جيسلمير جي سفر تان پوئتي موٽيا هئا، واٽ تي سوراه ڪان جو ٿر واري ناري جي ڏيهن مان هڪڙي ڏيهه آهي، منهنجا پاٿر وغيره پيا فقير موڪلاڻي هليا ويا، مگر آءُ سندن خدمت ۾ رهيل هوس، پوءِ پاڻ اتان ناري واه واقع ٿر جي يڪ سان مير خان رند ۽ عيسيٰ فقير جي دعوت تي تشريف فرما ٿيا، اتي آئون سندن سواري واري گهوڙي ٻڌي ڪنهن پاسي ڪم ڪار سان نڪري ويس، پاڻ اتي گهوڙيءَ جي پرسان وضو وٺي سارياڻون ۽ پرسان هڪڙي ڪٽ به رکيل هئي، پاڻ فقيرن ڪي حڪم فرمايائون ته اها ڪٽ اتان ڪڻي اسان جي گهوڙي جي پرسان آڻي رکو، ۽ غازي خان جا ڪپڙا جو سندن گهوڙيءَ جي هني تي رکيا آهن سي به لاهي هن ڪٽ تي رکي ڇڏيو، پوءِ پاڻ مون عاجز ڪي گهرائي فرمايائون ته هي ڪٽ اوهان لاءِ وڇرائي اٿئون.

86- نقل: غلام محمد نظاماڻي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون ته جيڪو مرشد مڪمل آهي، ته اهو پاڻ ته اوهين دوزخ ڪان امن وارو آهي، باقي جي سندس مريد دوزخ جي عذاب ۾ گرفتار ٿيو ته پوءِ ان ڪي مرشد وٽڻ مان ڪهڙو فائدو رسيو؟

اي عزيز! سندن انهي مقولي مبارڪ مان مريدن ڪي خوشخبري جو اشارو ڏنل آهي، ۽ انهيءَ بشارت جو وجه هي آهي ته مريد ننڍڙي ڪير ڏاٿڪ ٻار جي مثال آهي، جنهن ڪي ڪابه نفعي نقصان جي خبرڪانه آهي، ۽ مرشد ڪامل ان لاءِ ماءَ

وانگر آهي جو ڪيس پنهي جهانن جي اهنجن ايذائن کان نگاهہ ۾ ٿو رکي. خيال ڪري ڏسو تہ هي ظاهري ماءُ پنهنجي ٻار کي باهہ يا ڪنڊن وغيره ظاهري ضررن جي ويجهو اچڻ بہ نہ ڇڏيندي آهي ۽ پوري هوشياري سان سندس سنڀال ڪندي رهندي آهي، پر جي تقديرا ڪو ضرر يا اهنج ٻار کي پهچي ويندو آهي تہ ان اهنج کي پنهنجو اهنج سمجهي سندس علاج معالجي ۽ دفع ڪرڻ جي ڪوشش ۾ حتي المقدور پنهنجو وس ڪندي آهي. بلڪ پنهنجي پياري پٽ جو اهو اهنج پاڻ لاءِ پسند ڪندي آهي، باقي ٻار لاءِ پسند نہ ڪندي آهي ۽ پنهنجو پاڻ مٿس قربان ڪري چوندي آهي:

" تہ آئون گهوري وڃان، آئون قربان ٿيان"

اي پيارا! هي ظاهري ماءُ جي شفقت آهي، پوءِ مرشد مڪمل جو حقيقتا ماءُ جي مثال آهي تنهنجي شفقت ظاهري ماءُ کان ڪئي گهٽ ٿي سگهندي. پوءِ يقين ڪامل رکڻ گهرجي تہ مرشد مڪمل پنهنجن مريدن کي دوزخ ۾ داخل ٿيڻ اصل نہ ڏيندو. جيئن تہ ان بابت حضرت غوث الثقلين رضي الله تعاليٰ عنہ جو نقل بہ شاهد حال آهي، جو سندن مناقبن ۾ مذڪور آهي تہ هيڪر سندن مريدن مان هڪڙو شخص هن دنيا فاني مان رحلت ڪري ويو، پوءِ جڏهن ڪيس قبر ۾ دفن ڪري آيا. تڏهن منڪر نڪير ملائڪ وٽس آيا، ۽ پڇيائون تہ: من ربک و من نبيک ومادينک" يعني تنهن جو رب ڪهڙو آهي؟ ۽ نبي سڳورو ڪهڙو اٿئي؟ دنيا ۾ ڪهڙي دين تي رهيو آهين؟ تڏهن ان مريد جواب ڏنو تہ عبدالقادر، عبدالقادر، ملائڪن سڳورن الله سبحانہ تعاليٰ جي جناب اقدس ۾ وڃي عرض ڪيائون، تہ پروردگار! تنهنجو ٻانهو اسان کي هي جواب ٿو ڏئي پيو حڪم ٿيو تہ وڃي ڪيس عذاب ڪيو. ملائڪ سڳورا امر موجب عذاب ڪرڻ لاءِ سندس قبر ۾ لهي آيا! اجا اچي ڏسن تہ حضرت غوث الثقلين رضي الله تعاليٰ عنہ جن ميت جي سيراندي کان ويٺا آهن. حضرت پير رضي لله تعاليٰ عنہ ملائڪن کي هيڪر جهليو تہ هن منهنجي مريد کي ايذاءِ نہ پهچايو، پر جڏهن ملائڪ سندن جهل تي نہ مڙيا تڏهن پاڻ اٿي انهن کان گرز ڦري ورتائون، ۽ فرمايائون تہ وڃي الله تبارڪ وتعاليٰ جي درگاهہ ۾ عرض ڪيو تہ هي شخص منهنجو مريد آهي، هن مونکي سڃاتو آهي ۽ مون وري توکي سڃاتو آهي، ملائڪن موٽي وڃي سموري حقيقت درگاهہ الاهي ۾ پيش ڪئي. الله سبحانہ وتعاليٰ پنهنجي فضل سان ڪين فرمايو تہ هينئر وڃي پيران پير کان معافي گهري پنهنجا گرز ان کان وٺي اچو:

پير رہ ڪبريت احمر آمده است. سينہ، اوبحراخضر آمده است.

يعني تہ پير طريقت اڪسير جي مثال آهي جو مٽي کي سون ڪري ڇڏي ۽

سندس سينو لهربون هٽندڙ دريا ڪري ڇاڻ.

87- نقل: علي خان ٽالپر نقل ڪري ٿو ته هيڪر منهنجو پاءُ مبارڪ خان ٽالپر لقمان ٽالپر جي ماءُ ۽ پنهنجي پٽ نورمحمد جي ماءُ جي ڏاڏي جي عذرن لاءِ، جي درگاهه مبارڪ جي ويجهڙائي ۾ رهندا هئا ويو هو. پوءِ فاتحه ڏيئي درگاهه مبارڪ تي سندن حضور ۾ حاضر ٿيو، اتي ڪنهن شخص سندن حضور مبارڪ ۾ عرض ڪيو ته حضرتا! لقمان ٽالپر جي ماءُ ۽ مبارڪ خان جي پٽ جي ناني فوت ٿي وبون آهن، جيڪر انهن وٽ هلي فاتحه خواني ڪري اچجي، پاڻ فرمايائون ته اسانجو مريد مبارڪ خان آهي جو اسان وٽ حاضر آهي، باقي ٻيا اسانجا مريد ڪونه آهن انهن سان اسان جو ڪهڙو ڪم؟

88- نقل: محمد خان ولد بهادر فقير نظاماڻي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ لاڪي فقير، (رهندڙ ڪنڊراهه واقع پرڳڻي سماواڻي (1) ديهه گوني واهه) جي دعوت تي تشريف فرما ٿياهئا، ۽ آئون به سندن خدمت ۾ حاضر هوس، اتي فقير رحيم ڏنو ۽ سيد ستابو شاهه وينل ديهه جهيجهن جا، تن سندن خدمت ۾ زيارت ڪرائڻ لاءِ عرض ڪيو، پاڻ انهن جو عرض قبول فرمائي سندن ڳوٺ تشريف فرمائيا، ۽ اتي مسجد شريف جي اڳڻ ۾ هڪڙي نم بيٺل هئي پاڻ انهيءَ نم جي پاڇي ۾ گهڙي ڪن ڪٽ تي هلي وينا، ۽ مون سندن پٽن مبارڪن کي زور وڻي ڏنا، انهيءَ وچ ۾ هڪڙي شخص حاضر مجلس حضور جن کان پڇو ته حضرتا! هي زور ڏيندڙ فقيرڪير آهي؟ پاڻ فرمايائون ته فقير بهادر خان نظاماڻي جو پٽ آهي. تڏهن انهيءَ شخص وري پڇيو ته حضرتا! هي فقير اهڙو ڏبرو ڇو ٿي ويو آهي؟ محمد خان فقير چوي ٿو ته مون وچ ۾ ورندي ڏني ته هائو ادا آئون ضعيف آهيان پر اندر ۾ قوي آهيان. پوءِ جڏهن پاڻ فقير جي گهران زيارت ڪرائي روانا ٿيڻ لڳا تڏهن انهن فقيرن عرض ڪيو ته حضرتا! ڪجهه ماني تيار ڪئي اٿئون. ٿورڙي دير ترسو ته آڻي حاضر ڪيون. پاڻ فرمايائون ته انجام زيارت جو هو نه ماني ڪارائڻ جو، پوءِ پاڻ سوار ٿيا ۽ اهي ٻيئي فقير رڪيب مبارڪ سان ڊوڙندا پي آيا، تان ته هڪڙي واه تي اچي پهتاسون جو ان ڳوٺ کان اتر پاسي هو، اتي هو فقير ڏاڍا رنا ۽ ايلاز منٿون ڪيائون، تڏهن پاڻ فرمايائون ته جيڪي طعام تيار هجي سو پلا هتي ڪٽي اچو، پاڻ اتي لهي پيا ۽ جيڪي طعام موجود ٿيو سو اتي ڪٽي آيا، پاڻ اهو طعام جماعت سميت کائي پوءِ اتان روانا ٿيا.

89- نقل: خليفو سيد نالي منو نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ هن مسڪين جي دعوت تي تشريف فرمائياهئا، پوءِ هڪ طرفان ميان غلام علي بروهي، حضرت پيرسائين جن جي گهوڙي جي داڻي گاهه ڏيڻ لاءِ ۽ ٻي طرفان محراب فقير، ميان

(1) سماواڻي: تعلقه محمد خان ۾ سيدن جو ڳوٺ آهي

قابل شاهہ جي گهوڙي جي گاهہ داڻي لاءِ، مون کي ڪنڌ مان وٺيو هيڏي هوڏي پٽي ڦيرايائون، هڪڙو سڄي پاسي گهليو وڃي تہ ٻيو ڪبي پاسي! ٻنهي ڄڻن پنهنجون ٻانهون ڪٽي منهنجي ٻڇيءَ ۾ وڌيون، جنهن ڪري منهنجي ڏاڙهي ٻنهي پاسن کان سندن هٿن ۾ اچي ويئي، اهڙي طرح مون کي سوگهو ڪري جهليائون، جو نيٺ ٻي هڪڙي فقير مون کي انهن جي هٿان زور سان اچي ڇڏايو. جنهن ڪري انهيءَ ڇڪ ڇيڙ ۾ منهنجي ڏاڙهي جا ٻہ ٽي وار انهن جي هٿ سان پٽجي پيا. جڏهن پاڻ درگاهہ مبارڪ تي تشريف فرمائيا تڏهن اندر حاويلي ۾ صاحبن سڳورن سان هن غلام جي ڳالهہ بيان فرمايائون، هڪڙو اسانجو مريد سيد نالي مٺي نالي آهي. ان سان فقيرن خوشخطبعي ڪري سندس ڪنڌ ۾ ڪٽي ٻانهون وڌائون ۽ ڇڪ ڇيڙ ۾ سندس ڏاڙهي جا ٻہ ٽي وار پٽي وڌائون. پر هو فقيرن سان اصلي نہ چڙيو ۽ نڪي اسان کي ٽي ان بابت ڪو احوال اچي ٻڌايائين.

90- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر آئون صاحبزادن سڳورن جي شادين جي موقعي تي ٻئي ڏانهن طعام جي حفاظت تي ويٺو هوس، تہ اتي پاڻ تشريف فرما ٿي اچي مون کي فرمايائون تہ اي خليفا! اسان کي ۽ تو کي طعامن جي حفاظت لاءِ ڪو نہ موڪليو اٿن. اٿي تہ هلي مسجد شريف ۾ هڪ ٻي سان ڳالهيون ويهي ڪيون.

91-نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ فرمايائون تہ هي جيڪا فقيرن جي جماعت درگاهہ تي اچي ٿي تن مان ڪوبہ باطني احوالن کان خالي ڪونہ آهي، پر اسان جي ادب ڪري چپ ڪيون ٿا وتن ۽ ڪجهہ پڇن نہ ٿا. پوءِ ميان قابل شاهہ ۽ قاضي عبدالرحمان کي امر ڪيائون تہ اوهين فقيرن کان احوال جاچي اسانکي اطلاع ڪندا رهو. هو ٻئي سندن فرمودي موجب درگاهہ تي حاضر ٿيندڙ طالبن کان باطني احوالن جي پڇا ڳاڇا ڪري سندن حضور ۾ عرض رکندا هئا، ۽ پاڻ هر ڪنهن جي حال موجب ڪن کي توجہ ۽ ڪن کي ظاهري شغل جي تلقين ڪندا هئا، ۽ ڪنهن طالب کي نئين شغل ڏسڻ ۾ ڍر هجڻ ڪري فرمائيندا هئا، تہ اجان توکي اڳئين حال ۾ ڪجهہ رهندو آهي، تڏهن ان فقير کي گوياڪ ڇهبڪ لڳي ٻي ويو، جنهن ڪري کائڻ پيئڻ کي وساري، رات کي ڏينهن سمجهي، فڪر ۽ مراقبي جي مشغوليءَ سان پنهنجو حال پختو ڪري ٻي ورتائين. پوءِ جڏهن حضرت پيرسائين جن سندس انهي حال کي تسليم ڪري ڪيس ٻيو شغل ڏسيندا هئا، تڏهن آرام سان انهيءَ شغل سان مشغول ٿي ويندو هو، اها مريدن جي احوالن جي پڇا ڪرڻ جي خبر سيني مريدن ۾ مشهور ٿي ويئي، جنهن ڪري جيڪو مريد جتي بہ هو سو مراقبي ۽ ذڪر ۾ مشغول ٿي ويو.

92- نقل: خليفو سيد جان محمد نقل ڪري ٿو ته هيڪر آئون فقيرن جي جماعت سميت سندن حضور مبارڪ ۾ حاضر ٿيس، ٻيا سيئي منهن مبارڪ ڏسڻ شرط محبت جي جذبي ڪان جوش ۽ وجد ۾ اچي پٽنگن وانگر سندن منهن مبارڪ جي ٻنيءَ تان قربان ٿيندا پيرن مبارڪن ۾ ڪرندا ويا ۽ آئون پري ڪان قدمبوسي جي انتظار ۾ بيٺوهوس! تڏهن پاڻ اتي فرمايائون ته مونکي جاءِ ڏيو ته خليفي (يعني سيد جان محمد ناقل) کي پاڪر پايان! آئون انهيءَ ڪلام مبارڪ ٻڌڻ شرط وجي قدمبوسي ڪري ملاقات ڪان مشرف ٿيس، هڪڙو عاج جو قلمدان جو اتي زڪيو هو، سو هڪ فقير جي بي خبر ٿي اچي ڪرڻ ڪري ڀڄي پيو ۽ ڪتاب سندس پاسي هيٺان اچي ويا، صاحبزادو والاتبار ميان محمد شاهه جو اتي حاضر هو، تنهن انهيءَ فقير جي پاسن هيٺان هٿ ڏيئي ڪتاب ٻاهر ڪڍيا. پاڻ فرمايائونس ته اي بابا! ڪتاب آهستگيءَ سان ڪڍجو، جيئن فقير کي ايذاء نه اچي! ته اينتري ۾ ٻيو فقير به وجد جي جوش ۾ حضرت پيرسائين جن کي پاڪر پائي اچي سندن بدن مبارڪ تي ڪريو، ميان قابل شاهه انهيءَ فقير کي پيرن مان وٺي پري پٽي ڪيو، پاڻ فقير کي پيرن ڪان وٺي گهلڻ ڪان منع فرمايائون ۽ چيائون ته جيڪڏهن پري ٿا ڪيوس، ته به هورڙيان نرمي سان پري ڪيو. پوءِ صبح جي نماز ادا ڪرڻ ڪانپوءِ جڏهن پاڻ قرآن شريف جي تلاوت ڪان فارغ ٿيا، تڏهن قاضي محفوظ عرض ڪيو ته حضرتا! اڄ رات قلمدان ڀڄي پيو، پاڻ فرمايائون ته اسان اوهان کي اصلي چيو پئي ته قلمدان پري ڪري ڇڏجي.

93- نقل: مسمات سليمه پليجاڻي جا حضور جن جي مريدياڻي هئي ڳالهه ڪري ٿي ته هيڪر درگاهه مبارڪ تي طعام العاشقين يعني ته فاقي نزول ڪيوهو، مسجد شريف ۾ ويٺل فقيرن البت پنهنجي هڙان يا ٻي هنڌان ٿورو ٿورو کاڌو پئي، باقي پاڻ انهن فاقن وارن ڏينهن ۾ ڪي به ڪونه پٽي ڪاڌائون، مائي ٿي چوي سندن نه ڪائڻ ڪري ڏاڍو دل ۾ ڏک ٿي پيو، منهنجي هڙ ۾ هڪڙي پاؤلي ٻڌل هئي ان جو وجي ان خريد ڪري پيجرائي ٿورڙو ٿورڙو مسجد شريف جي فقيرن ۾ ورهائي ڏنم ۽ ڪجهه پنڊيءَ ۾ وجهي سندن حضور ۾ ڪٽي آيس ۽ ان خريد ڪرڻ ۽ پيجرائڻ ۽ فقيرن ۾ ورهائي ڏيڻ جو سمورو احوال خدمت مبارڪ ۾ پيش ڪيم! پاڻ مهرباني فرمائي قبول فرمايائون ۽ پنهنجن ننڍڙن ٻارن کي جي حاويلين ۾ هئا ماڻهو موڪلي گهرائي ورتائون ۽ انهن سيني سان گڏجي حصي آهر پاڻ به کاڌائون ۽ ٻارن کي به کارايائون، ڪين حصو به اينترو آيو، جيترو فقيرن ٻاهرين مان هڪ هڪ ڇٽي کي آيو هو، مائي ٿي چوي ته تڏهن مون عرض ڪيو ته حضرتا! فقيرن کي جيڪڏهن لنگر جي ديگ تان طعام هٿ نٿو لڳي ته پنهنجي

هڙان يا ٻي هنڌان ٻه وٺي ڪائن ٿا، باقي اوهان ڇونه ٿا کائو؟ پاڻ فرمايائون ته فقير پل ته پيا کائن اسين نه کائيندا سون.

94- نقل: خليفو ميان لقمان عليه الرحمة نقل ڪري ٿو ته هيڪر ابتدائي ڏينهن ۾، جو تڏهن اجان خلافت جي شرف سان مشرف نه ٿيو هوس، سندن زيارت لاءِ درگاهه مبارڪ تي حاضر ٿيس، اهو ڏينهن ذوالحج جي عيد جو ڏينهن هو، پاڻ اسان جي پهچڻ کان اڳ مسجد شريف ۾ قرآن شريف جي تلاوت ڪري اندر حاويلي مبارڪ ڏانهن تشريف فرمائي وياهئا، پوءِ پاڻ ۾ ويهي ڳڻ ڪئي سون ته جيڪر حضرت پيرسائين جن رضي الله تعاليٰ عنه جي ملاقات نماز کان اڳ ٿي پوي ته ڏاڍو چڱو نه ته پوءِ ماڻهن جي انبوه ڪري قدمبوسي حاصل ڪرڻ ڏاڍي اهنجي ٿيندي. قاضي محفوظ مونکي چيو ته ڪنهن ماڻهو هٿ ڪين خبر پهچايان ته مهرباني ڪري اسان کي زيارت کان اڇي مشرف ڪيو، مون چيو ته مون کان اهڙي بي ادبي نه پڄندي، حڪيم مطلق جي حڪمت ڏسو ته انهي ڏينهن لقمان ٽالپر ۽ ٻيا جلالاڻي فقير به آياهئا، سي وڃي صاحبزادي سڳوري مسند نشين اول جي خدمت ۾ ملتجي ٿيا ته اوهان حضور جن جي خدمت ۾ عرض ڪيو ته نماز عيد جي مجموعي ۾ خلق جي انبوه کان ملاقات ڏکي ٿيندي، تنهن ڪري شفقت فرمائي هينئر زيارت کان مشرف فرمايو ته وڏو احسان؟ صاحبزادي سڳوري سندن حضور ۾ وڃي عرض ڪيو ته حضرتا! لقمان اوهانجي قدمبوسي لاءِ منتظر ويٺو آهي! پاڻ سندس عرض موجب تشريف فرمائيا، اسين ته پاڻ ۾ صلاح ڪري اصلي دروازي تي بيٺا هئاسون، جڏهن پاڻ ٻاهر نڪتا تڏهن ڊوڙي اڇي قدمبوسي جي شرف کان مشرف ٿياسون، پاڻ اسانکي زيارت ڪرائي وري اندر اسرڻ لڳا، اتي صاحبزادي سڳوري فرمايو ته حضرتا، مون لقمان ٽالپر جي نالي پي چيو، پاڻ فرمايائون اسان لقمان فقير سمجهو هو! پوءِ پاڻ مونکي فرمايائون ته اسين هينئر رڳو تنهنجي سبب ڪري نڪتا سون، لقمان ٽالپر جي ملاقات لاءِ قدم رنج نه فرمايائون ۽ چيائون ته لقمان ٽالپر سان عيد نماز ادا ڪري پوءِ ملاقي ٿينداسون پوءِ جڏهن پاڻ عيد نماز ادا ڪري مسجد شريف ۾ ڪبڙ جي وڻ هيٺان اشراق جا نفل ادا فرمايائون، تڏهن اتي لقمان ٽالپر اڇي قدمبوسي ڪئي، پاڻ مٿين ڳالهه ڪيس بيان ڪري ٻڌايائون.

95-نقل: الهداد فقير نظاماڻي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ سفر ۾ هئا ۽ آئون به سندن رڪيب مبارڪ سان گڏ هوس. واٽ تي هڪڙي ڳوٺ ۾ ڪنهن فقير جي گهر ۾ زيارت ڪرائڻ لاءِ تشريف فرمائيا، گهر جي مالڪ ڪجهه طعام سندن خدمت ۾ ڪٺي اڇي حاضر ڪيو، پاڻ مون کي فرمايائون ته اڇو اسان سان ماني

گڏجي کائو، مون عرض ڪيو تہ حضرتا! ڀانهو پنهنجي سردار سان گڏجي نہ کائيندو؟ پاڻ فرمايائون تہ اهو دستور دنيا وارن جو آهي نہ الله وارن جو! جيئن تہ اصحاب سڳورا بہ حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله عليہ وآله وسلم جن سان گڏجي کائيندا پيئندا هئا. پوءِ مون کي چيلهہ مان وٺي پنهنجي ويجهڙو ڪٽي ويهاريائون ۽ فرمايائون تہ طعام کائڻ ۾ همراهي ڪرايو، يعني تہ پنهنجو حصو بہ کائو ۽ اسان جي حصي ۾ بہ همراهہ ٿيو.

96- نقل: صاحبزادو والاتبار ميان حامد شاهہ نقل ڪري ٿو تہ آئون سندن وصال واري مرض جي ڏينهن ۾ حضور مبارڪ ۾ حاضر هوس، تڏهن صاحبن سڳورن مون کي فرمايو، تہ اي پٽ! وجي سبق پڙهہ، پاڻ فرمايائون تہ پڙهڻ جا ڏينهن گهٽائي پيا آهن، هن وقت ڇڏيو تہ حضور ۾ حاضر هجي.

97- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر آئون رمضان شريف جي مهيني ۾، جو سياري جي مند هئي، سندن حضور ۾ درگاهہ تي حاضر ٿيو هوس، پوءِ رمضان اتي گذاري خدمت اقدس مان موڪل گهريم، حالانڪ منهنجي ترسڻ جو مقرر وقت اجان پورو نہ ٿيو هو، پاڻ فرمايائون تہ کهڙي سبب ڪري تڪڙو ٿو موڪلائين؟ عرض ڪيم تہ حضرتا! سياري جي سختي ۽ ٿڌ جي زيادتي ڪري موڪل گهران ٿو، پاڻ مونکي موڪل نہ ڏنائون، ۽ اندر وجي هڪڙو نئون کيس ۽ پيو ڳاڙهي اُن جو گليف (ٿلهو ڪپڙو) جنهن کي اندران گربي جو استر ڏنل هو، مٿان وجهڻ لاءِ مرحمت فرمايائون، اهي ٻئي ڪپڙا مون پاڻ وٽ رکي ڇڏيا. ٽن ڏينهن کانپوءِ کيس وري اندر ڏياري موڪليم ۽ گليف رات جو مٿان وجهندو هوس. تان تہ ٻہ ٽي مهينا حضور مبارڪ ۾ هوس پوءِ جڏهن کانئن موڪلائڻ ۽ ڳوٺ ڏانهن رواني ٿيڻ جي تياري ڪيم، تڏهن ارادو ڪيم تہ گليف موٽائي خدمت ۾ موڪلي ڏيان تہ فقير غازي خان ٽالپر چيو تہ حضور جن جي روش مبارڪ آهي تہ جيڪا شي ڪنهن کي ڏيندا آهن تہ ان کان موٽائي نہ وٺندا آهن. گليف بہ نہ وٺندا تنهن ڪري موٽائي نہ موڪلڻ گهرجي، پوءِ جنهن ڏينهن مون حضور مبارڪ مان رخصت ورتي انهي ڏينهن گليف مائي سليمہ پليجاڻيءَ کي جو درگاهہ مبارڪ ڏي هلڻ مهل اسان سان گڏ هلي هئي ڏيئي ڇڏيم، تہ هيءُ گليف منهنجي وڃڻ کانپوءِ صاحبن سڳورن جي خدمت ۾ ڏيئي ڇڏجانءِ پر حضرت پيرسائين جن جي غير حاضري ۾!

98- نقل: گل فقير مونگيو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر خليفي محمود (جامع ملفوظات رحمة الله عليہ) سندن خدمت اقدس ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! آئون ڪڇ ملڪ جي سفر ۾ هوس، اتي هڪڙي امير ماڻهو کي ذڪر پڇڻ جو ارادو

ڏاڍوهو، مون کان تلقين نه ورتائين، ۽ چيائين ته مان حضرت پيرسائين جن کان مريد ٿيندس، پاڻ جواب ۾ فرمايائون ته هو ويچارو هن ڳالهه کان غافل هو، جو خبر نه پيس ته هن ۽ هن ۾ ڪو فرق ڪونه آهي يعني ته اسان ۽ خليفي جي وچ ۾ ڪو ويڇو ڪونه آهي.

99-نقل: عمر فقير رهندڙ شهر سهڻ واقع پرڳڻي سماواتي (1) جو نقل ڪري ٿو ته هيڪر درگاهه مبارڪ تي سندن قدمبوسي کان مشرف ٿيس پوءِ هڪڙي ڏينهن مسجد شريف ۾ سندن حضور مبارڪ ۾ ويٺو هوس، ان وقت منهنجي دل ۾ اچي خيال پيو ته هيترو پنڌ ڪري آيس، پر ڪو فائدو معلوم ڪونه ٿئي ٿو، پاڻ منهنجي انهي خيال فاسد کي معلوم ڪري ورتائون ۽ وڏي آواز سان فرمايائون ته اي يارو! آئون اوهان کي ائين معنوي مقصود پهچائڻ کانسواءِ ڪونه ڇڏيندس. پوئين وقت ۾ به اوهان کي الله تبارڪ وتعاليٰ جو وصال ڪرايو ويندو!

100-نقل: خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون پئي ته هڪڙي وقت اسان جي حاضر صحبت فقيرن اسان کان موڪل گهري، پوءِ اسان کي دل ۾ خيال آيو ته ڪين موڪل نه ڏيون ته به ٿي ڏينهن پلي ته اجان اتي هجن، پر پوءِ دل ۾ خيال ڪيوسون ته فقيرن جي دل ۾ وڃڻ جي سڌ ٻيٺي آهي، ۽ اسين ڪين ترسڻ جو حڪم فرمايون! پوءِ جيڪڏهن بنا موڪل جي هليا وڃن ته فيض باطني کان بي نصيب ٿي ويندا، ڇو ته مرشد جي امر جي مخالفت فيض کان محروم ڪندڙ آهي، تنهن ڪري هينئر جيڪو به اجازت گهرندو آهي، ان کي موڪل ڏيئي ڇڏيندا آهيون.

101- نقل: خليفو ميان لقمان عليه الرحمة نقل ڪري ٿو ته هيڪر آئون ٿر جي سفر تي سندن رڪاب فيض انتساب سان گڏ هوس، هڪڙي ڏينهن واٽ تي پاڻي نه ملي سگهيو، ۽ پنڌ جي منزل به ڏگهي اچي وئي، فقيرن جي جماعت اڃ کان اوسائجي وئي، جو ڪي ويچارا ته اڃ جي سختيءَ کان هلڻ جي طاقت نه ٻي ساريائون ۽ زمين تي ڪري پيا، پيپهريءَ کان پنڌ پيل پره ڦٽي تائين پنڌ هنيائون جڏهن صبح ٿيڻ لڳو، ان وقت هڪڙا پنج اٺ پاڻيءَ جي ڪلين سان پرجي اچي حاضر ٿيا. پاڻ اتي لهي پيا مڙئي فقير پاڻيءَ تي گڏ ٿي اچي انبوه ڪيائون، پر آئون پنهنجي هيٺائي ۽ حال ضعيفي جي ڪري گهوڙي جي واڳ هٿ ۾ جهلي خلق جي گوڙ کان پاسي ٿي بيهي رهيس. هڪڙو فقير اتان پاڻي جو وٽو ڀري حضرت پيرسائين جن جي حضور مبارڪ ۾ کڻي آيو، پاڻ پنهنجي هٿ مبارڪ سان وٺي مون وٽ کڻي آيا، ۽ شفقت سان پڇيائون ته پاڻي پيئندين؟ عرض ڪيم

(1) سماواتي، تعلقه ماتلي ۾ هڪ ديهه جو نالو!

تہ سائين هائو! پاڻ اهو پاٽيءَ جو وٽو هن مسڪين کي عطا فرمايائون. جنهن مان مون پنهنجي خواهش موجب پاٽي پي ڍءُ ڪيو باقي ڪجهہ پاٽي بچي پيو اهو منهنجي هٿ مان زور سان وٺي پاڻ پيتائون.

102- نقل: سيد بدرشاهہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر درگاهہ مبارڪ تي سندن حضور مبارڪ ۾ حاضر هوس. ان ڏينهن مريد نوان تمام گهڻا سندن بيعت ۾ داخل ٿي ذڪر جي تلقين پي ورتائون. انهي ڪري سندن طبيعت مبارڪ ۾ ڏاڍي فرحت ۽ خوشي پيدا ٿيل هئي، ۽ انهن نون مريدن سان تمام گهڻو توجہ ۽ مهرباني پي فرمايائون. تڏهن مٺو خدمتگار ويٺل ٿنڊي مير باگي جو، جو سندن سچن مريدن مان هو پنهنجي ڳچيءَ ۾ پاند پائي سندن خدمت ۾ گهڻي مدت تائين بيهي رهيو! ۽ چوڻ لڳو تہ حضرتا! آئون بہ هڪڙو نون مريدن مان آهيان. مون مسڪين تي بہ توجہ جي عنايت ٿئي. ائين چئي زار زار پي رنو ۽ دانهون ٿي ڪيائين پاڻ جواب ۾ فرمايائون تہ آئون هڪڙي آڳاٽي مريد کي سؤنون مريدن کان وڌيڪ افضل سمجهندو آهيان. جيئن تہ اول مند ۾ جيڪا پوک پوکبي آهي تہ ضرور انهي جي ان جي پيدائش وڌيڪ حاصل ٿيندي ۽ جيڪا پوک مند چڙهندي پوکبي سا آڳاٽي پوک کان ضرور بہ پيدائش ۾ گهٽ ٿيڻي آهي.

103- نقل: وري بہ سيد بدر شاهہ نقل ڪيو تہ هيڪر آئون درگاهہ مبارڪ ڏانهن پي ويس واٽ تي جڏهن هالن جي شهر ڪان آيس تہ اتي ملا محمد رحيم مليم تنهن مونکي هڪڙي جوڙي سٽي اٽيل حضرت پيرسائين جن رضي الله تعالىٰ عنہ جي لاءِ آڻي ڏني، ۽ چيائين تہ سندن حضور اقدس ۾ ائين عرض ڪجانءِ تہ هن ڪپڙي مان خاص پنهنجي پهرڻ جي پوشاڪ ڪرڻ فرمائجو. پوءِ جڏهن درگاهہ مبارڪ تي سندن حضور مبارڪ ۾ حاضر ٿيس تڏهن فقير جي نذراني واري جوڙي پيش ڪيم، ۽ چيل عرض بہ خدمت ۾ ظاهر ڪيم. پاڻ پنهنجي هٿ مبارڪ سان اها جوڙي کولي انهي وقت پنهنجن ٻنهي ڪلهن تي وجهي فرمايائون تہ هينئر حق ادا ٿي ويو.

104-نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ هيڪر سليمان فقير سهتو هالار ملڪ ڏانهن سير جي خيال سان ويو هو. اتي ڪاري اُن تمام سٺي ۽ نرم ٿيندي آهي جو ٻي ڪنهن بہ ملڪ ۾ اهڙي ڪانہ ٿيندي ! فقير کي اها ان ڏاڍي وڻي وئي ، تنهن ڪري اتان ان خريد ڪري آيو ۽ پوءِ ان کي پنهنجي هٿ ساڻ ويهي ڪتيائين ۽ ان ڪانپوءِ سندس عمدو اوچ ڪرائي سندس پلو ۽ پاسا ريشمي اٽرائي ۽ زنجيري پاسي سان ٻڌي اهالوئي درگاهہ مبارڪ تي ڪٽي اچي سندن حضور ۾ نذرانو ڏنائين. انهن ڏينهن ۾ جماعت ۾ فاقو هو. پوءِ پاڻ جمعي

فقير کان پڇيائون تہ اڄ فقيرن جي ديگ لاءِ ڪجھہ آهي يا نہ؟ عرض ڪيائين تہ حضرتا! ڪي ڪين آهي! پاڻ فرمايائون تہ اوهين هي لوئي وڪڻي فقيرن جي خرچ ۾ آڻيو. فقير جمعي اها لوئي ڪڻي ٻن روپين قيمت تي بازار ۾ وڪڻي فقيرن جي طعام جي پورت ڪيائين. سليمان فقير جو اها ڳالھہ ٻڌي سو ويچارو ڏک ۽ درد ۾ پئجي ويو تہ هيتري محنت ۽ ڪشالو ڪري لوئي ناهيم. پر سائين جن پاڻي بہ ڪانہ انهي ڪري سخت ملول ۽ پريشان ٿي مون ڪي اچي چيائين تہ منهنجي هن پريشاني ۽ ڏک جي ڳالھہ سندن حضور مبارڪ ۾ عرض ڪجانءِ اهي ڏينهن ربيع الاول مهيني جا هئا. ٻي ڏينهن صبح جو پاڻ درگاھ مبارڪ جي ڪنهن فقير جي دعوت تي اسريا هئا آئون ۽ سليمان فقير هڪڙي رستي کان جو اتان پير سائين جن لنگهڻا هئا، اچي بيٺا سون! پاڻ جڏهن دعوت کان فارغ ٿي انهي گهٽيءَ کان اچي لنگهيا، تڏهن سليمان فقير ڪي سندن منهن مبارڪ ڏسڻ شرط وجد پئجي ويو، مگر پاڻ بي پرواهيءَ سان اتان لنگهيا هليا ويا، اتي مون سندن حضور ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! سليمان فقير جي وجد جو سبب اوهان معلوم ڪيو؟ پاڻ مهرباني فرمائي ان جو سبب پڇيائون ۽ وڏي توجہ سان ٻيهي رهيا، مون خدمت ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! جيڪا لوئي فقير ڪالھہ نذر ۾ پيش ڪئي هئي تنهنجي ان هالار ملڪ مان آندي هئائين، جنهن ڪي پنهنجي هٿ سان ڪتي سٺي طرح اڻائي خاص اوهان جي پوشاڪ لاءِ نذرانو پيش ڪيو هئائين. جنهن ڪي اوهان وڪڻائي ڇڏيو آهي، انهي سبب ڪري فقير ويچاري جي طبيعت تي ڏاڍي ملولائي آهي، تڏهن پاڻ سليمان فقير ڪي گهرائي ڪيس دلاسا ڏنائون ۽ دلجوئي فرمايائون، پوءِ جمعي فقير کان پڇيائون تہ فقير جي لوئي ڪيتري قيمت تي وڪڻي آيو هئين؟ هن عرض ڪيو تہ ٻن رپين تي! پاڻ فرمايائون تہ ٻہ رپيا ڏيئي لوئي موٽائي وٺي اچ؟ جمعو فقير ٻہ رپيا ڏيئي لوئي موٽائي آيو، پاڻ اها لوئي ڪلهن مبارڪن تي ڪري نماز جي وقت مسجد شريف ۾ آيا، ۽ سليمان فقير کي گهرائي لوئي پاتل ڏيکاريائونس، جنهن ڪري اهو فقير توڙي ٻيا فقير سڀئي خوش ٿيا ۽ ڪين مبارڪ ڏنائون.

105-نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ درياءَ جي هن پرڪوٽ چانڊڪي ۾ هڪڙي فقير جي دعوت تي تشريف فرمائياهئا. پوءِ انهي پهرڪن ڏينهن چڙهيو هو جو مجلس ۾ ويٺا هئا، ان وقت هڪڙو بروچ فقير حضور ۾ آيو ۽ هڪڙي ڪيمخاب جي ٽوپي ۽ ٻي هڪڙي واسڪوٽي سندن خدمت ۾ نذرانو پيش ڪيائين. ڪين ان وقت مٿي سان دستار مبارڪ ٻڌل هئي، ۽ بدن شريف تي واسڪوٽي پيل هئي. پاڻ انهيءَ مهل اصلي واسڪوٽيءَ جون ٻيڙيون

ڪولي بدن مبارڪ تان لاٿائون ۽ فقير جي آندل واسڪوٽي پاتائون ۽ دستار مبارڪ به لاهي ٽوپي مٿي تي رکيائون.
اي عزيز! پاڻ هي مڙئي انهي فقير نذراني آڻيندڙ جي دلجوئي ۽ راضي ڪرڻ لاءِ ڪيائون! ڇو ته ڪامل جو جيڪو به ڪم هوندو، سو محض لله في الله هوندو نه پنهنجي نفس لاءِ.
106-نقل: هڪڙو معتبر راوي بيان ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون ته اهڙا ماڻهو گهٽا آهن جو خدا تعاليٰ کي گهرن ٿا يعني ان جي طلب ۾ آهن، پر اهڙا ڪي ٿورا لڀندا جن کي الله تبارڪ وتعاليٰ گهرندو هجي. پوءِ فرمايائون ته ٻيا الله سبحانه وتعاليٰ کي گهرن پر محمود (يعني جامع ملفوظات) کي الله تبارڪ وتعاليٰ گهريو آهي.
107- نقل: عبدالله فقير ابڙو رهندڙ ديهه جهبيجيءَ (1) جو نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ درگاهه مبارڪ واري مسجد شريف ۾ نماز صبح جي ادا ڪيائون، پوءِ جڏهن نماز کان فارغ ٿي جماعت ڏانهن منهن مبارڪ ڪيائون تڏهن آئل فقير جنهن جي اصل کان عادت هوندي هئي ته صحبت مهل پري وڃي ويهندو هو، ۽ نماز پڙهڻ وقت به پوئين صف ۾ بيهندو هو، سو اتان اٿي اڳين صف لتاڙي حضرت پيرسائين جن جي ويجهڙو اچي نڪتو، پاڻ ڪيس اٿي ڪيڪار ۽ آجيان ڪيائون، پوءِ فرمايائون ته اي ادا! اڄ ڪهڙي سبب اسان وٽ آيو آهين؟ عرض ڪيائين ته حضرتا! دل کي ڪشش ٿي، تنهن ڪري حضور اقدس ۾ حاضر ٿيس.
108- نقل: ساڳو عبدالله فقير ابڙو نقل ڪري ٿو ته هيڪر آئون ٿر ملڪ جي سفر ۾ سندن رڪيب مبارڪ سان گڏ هوس، پاڻ ٿر جي ماڻهن وٽ دعوت تي تشريف فرمائياهئا، اتي آئون ۽ آئل فقير مجذوب ۽ ٻيا به چار پنج مجذوب گڏيا هڪڙي هنڌ ويٺا هئاسون، ۽ سائين جن به اسان جي پر سان ويٺا هئا، ٻيا به جماعت جا فقير مجلس ۾ اچي ويٺا آئل فقير جو اڪثر ڪري شطحيات يعني مستيءَ ۾ مخالف شريعت جي لفظ استعمال ۾ آڻيندو هو، سو ان وقت به ڪي اهڙا لفظ چيائين، پاڻ اهي لفظ ٻڌي ورتائون، ۽ آئل فقير کي گهرائي اهڙن لفظن ڇوڙڻ کان توبه ڪرايائون ۽ سندس حق ۾ دعا به فرمايائون.
109- نقل: حاجي ٻچو فقير ڪوري نقل ڪري ٿو ته هيڪر آئون درگاهه مبارڪ تي حاضر هوس. پوءِ هڪڙي رات پاڻ سومهياڻي جي نماز کانپوءِ ڪجهه رات گذري ويئي هئي، جو مسجد شريف ۾ تشريف فرما ٿيا، فقير سيئي مسجد شريف ۾ سمهيا پياهئا، خليفي حاجي محمد گل کهنباتيءَ کي سندن اچڻ جي خبر پئجي ويئي بي اختيار اٿي ڪڙو ٿيو، پاڻ ڪيس هٿ مبارڪ جي اشاري سان

(1) جهبيجي: ٽنڊو محمد خان، ماتلي روڊ تي هڪ ديهه آهي

منع فرمايائون تہ چپ ڪر، جو فقير آرام ۾ آهن. ان ڪانپوءِ پاڻ هورڙيان اڳيرو وڌي آيا ۽ فرمايائون تہ اي خليفا! اسين پاڻ طالبن کي پيا ٿا ڳوليون اسان کي ڪوبہ ڪونہ ٿو ڳولي، اينري ۾ فقيرن کي بہ خبر پئجي ويئي ۽ مڙئي اٿي اچي حضور ۾ حاضر ٿيا.

110-نقل: عبدالله فقير نقل ڪري ٿو تہ هيڪر سندن حضور مبارڪ ۾ ڪنهن شخص عرض ڪيو تہ حضرتا! هي ڪهڙو سبب آهي جو جڏهن ڪي مشائخ ۽ بزرگ اوهانجي حضور ۾ اچي گڏ ٿينداآهن، تہ ان وقت حضرت وڏي صاحبزادي سڳوري (يعني مسند نشين) جي حق ۾ مڙئي ڪجهہ نہ ڪجهہ اعتراض هاڻي ڳالهہ بيان فرمائيندا آهيو؟ پاڻ فرمايائون تہ لوهر جيڪو ترڪ (1) پنهنجي گهر لاءِ تيار ڪندو آهي تہ ان کي باهہ ۾ تمام زياده جلائيندو آهي تہ متان ڪچا ئي ڪري وڃان تڙڪي پچي نہ پوي!

111-نقل: صالح فقير ابڙو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آئون ٿر ملڪ جي سفر ۾ سندن رڪيب سان گڏ هوس، اتي هڪڙو شخص دعوتن تي جماعت سان گڏيو بي آيو پر مريد ٿيل نہ هو. ملا موتيل ڊڪڻ ڪيس بہ ٽي ڀيرا چيو تہ مريد ٿيءُ پر هو نہ بي ٿيو ۽ جماعت کان بہ نہ بي ويو، ٻن ٽن ڏينهن کان پوءِ پاڻهي پنهنجي محبت ۽ ارادي سان اچي مريد ٿيو. تڏهن ملا موتيل عرض ڪيو تہ حضرتا! مون هن شخص کي بہ ٽي ڀيرا مريد ٿيڻ لاءِ رغبت ڏياري پر هن قبول نہ بي ڪيو. اڄ پاڻهي اچي مريد ٿيو آهي! مگر اڄ سندس اکين مان مڙئي وبساهہ ۽ ارادي جو لاڙو معلوم بي ٿيو. پاڻ فرمايائون تہ اهو لاڙو هن جي وبساهہ کان نہ هو بلڪ ٻهريان اهو لاڙو اسانجي طرفان ٿيو هو.

112- نقل: عبدالله فقير ابڙو نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ قلات جي سفر تي تشريف فرما ٿياهئا، اتي فقيرن جي جماعت ۾ سخت تپ جو اثر ٿي پيو، جنهن ڪري سيپيئي وبچارا ڏبرا ۽ هيٺا ٿي پيا، پوءِ جڏهن اسقلڪو ۾ پهتاسون تڏهن سانجهيءَ جي نماز ۽ ذڪر جي تلاوت ڪانپوءِ آئون انهي شهر واري مسجد ۾ وڃي سمهي پيس، جڏهن وري صبح تي سندن حضور مبارڪ ۾ حاضر ٿيس تڏهن ڏٺم تہ سندن منهن مبارڪ جو رنگ مٽجي ويو آهي ۽ بدن شريف ۾ بہ اهڙا تہ ڏبرا ٿي وياآهن جو سجاٽپ ۾ بہ نہ پيا اچن، تڏهن هڪڙي فقير عرض ڪيو تہ حضرتا! ڪهڙو سبب آهي جو راتوڪن ڇئن ٻهرن ۾ هيتري ڏبرائي ۽ هيٺائي طبيعت مبارڪ تي اچي ويئي آهي. پاڻ فرمايائون تہ اسان کان اڄ رات هڪڙو گناهہ صادر ٿي ويو آهي، جو فقيرن جي هيٺي حال ڏسڻ ڪري طبيعت تي بار ٿي پيو سون، جنهن ڪري سندن حق ۾ رحمت جي دعا نہ گهري سون، بلڪ انهن جي

(1) ترڪ: چرخي ۾ ڪتب ايندڙ سنهي سيخ!

سختي ۽ ايذاءَ پاڻ تي قبول ڪيوسون. ۽ عبدالله فقير کان هيءَ بہ نقل آهي تہ انهي سفر ۾ جيڪي گهوڙا بروهين ماڻهن کان نذرانو ملياهئاسي تمام گهڻا هئا. پاڻ اهي مڙئي خليفي غازي خان کي ڏيئي فرمايائون تہ هي ڪلئي وڪڻي سندن پئسا درگاهہ شريف تي حاضر ڪج، چو تہ اهي ڪلئي پئسا فقيرن جو صدقو ڪيوسون.

113- نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر پاڻ ڪڇ جي سفر ۾ شهر ڀوڄ ۾ تشريف فرماٿياهئا، اهو ڏينهن جمعي جو هو، پوءِ جمعي نماز وقت پاڻ شفقت بي نهايت فرمائي هڪ سٺڻ ۽ ٻيو چولو مون غلام کان، پنهنجي پوشاڪ خاص لاءِ گهرائي ورتائون، جنهن کي مون پنهنجي فخر ۽ سعادت جو سبب سمجهي خدمت مبارڪ ۾ پيش ڪري هن نعمت تي سندن شڪرانو ادا ڪيم! پاڻ نماز ادا ڪرڻ کانپوءِ ڪپڙا لاهي وري مون ڏانهن موٽائي موڪليائون، اتي مون وڏي نياز ۽ عاجزيءَ سان حضور مبارڪ ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! جيڪي هن مسڪين سان اڄ توجہ مبارڪ جي عنايت ٿي آهي تنهنجو ٿورو آئون لاهي نہ سگهان! پر هينئر وري الائي ڪهڙي خيال ڪري ڪپڙن موٽائي موڪلڻ جي بي توجهي ٿي ٿئي، پاڻ ٻاجهہ سان مرڪي فرمايائون تہ اسان بي حجابي ڪري اوهان کان نماز جمعي ادا ڪرڻ لاءِ ڪپڙا گهرائي ورتا هئا، توهان هرو ڀرو بار هيٺان ٿا آٿيو! جيڪڏهن اهڙي طرح ٿيو تہ ٻي ڀيري اوهان سان بي حجاب نہ ٿينداسون، خليفو صاحب ٿو چوي تہ تڏهن مون پنهنجي رائي کي ڇڏي سندن مرضي مبارڪ کي اڳي رکيو.

114- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر ۾ ڳوٺ ٽريءَ منجهہ ٿالپرن فقيرن جي دعوت تي تشريف فرماٿياهئا، پوءِ طعام کائڻ مهل جڏهن سڀيئي خليفا ۽ خاص فقير اچي حاضر ٿيا، ۽ ماني اڳيان آڻي رکيائون تڏهن پاڻ پڇيائون تہ سڀيئي آيا؟ ڪنهن شخص عرض ڪيو تہ حضرتا! باقي خليفو محمود حاضر ڪونهي، پاڻ ماني کائڻ کان ترسي پيا، ٿوري دير کانپوءِ خليفو آيو تڏهن ڪنهن چيو تہ حضرتا! خليفو آيو آهي. پاڻ فرمايائون تہ ڏاڍو چڱو، شايد ساڻس ڪو ٻيو فقير مسڪين آيو هجي تہ اهو بہ هي طعام اچي کائي.

115-نقل: سيد ميان دوست علي شاهہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ ديهہ بدين واقع ملڪ لاڙ ۾ اتان جي فقيرن جي دعوتن تي تشريف فرماٿياهئا. پوءِ اتان ميان علي شاهہ بدين وارن پيرن جي مسند نشين ڏانهن ملاقات ڪرڻ لاءِ پيرين پيادا اڪيلا پي ويا. پوءِ مون کي بہ سڏ ڪري منهنجو هٿ پنهنجي هٿ مبارڪ ۾

وٺي روانا ٿيا. ان وقت مون خدمت مبارڪ ۾ عرض ڪيو ته حضرتا! هڪ عرض آهي؟ پاڻ فرمايائون ته چئو، عرض ڪيم ته حضرتا! هن ٻانهي جو هٿ ورتو اٿو وري نه ڇڏجو! پاڻ وڏي ٻاجهه ۽ رحم سان فرمايائون ته هٿ وٺڻ لاءِ ورتو اٿون نه ڇڏڻ لاءِ.

116- نقل: عبدالحڪيم فقير دل نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ سيد محمد حسن جي دعوت تي ديهه ڪرم خان جمالي واقع پرڳڻي روپاهه ۾ تشريف فرمائيا هئا، خليفو محمود رحمة الله عليه (جامع ملفوظات) به سندن رڪيب سان گڏ هو، پوءِ صحبت جي وقت ڳالهين ڪندي پاڻ خليفي محمود عليه الرحمة ڏانهن آگر مبارڪ جو اشارو ڪري حاضر مجلس ماڻهن کي فرمايائون ته اسان ڪانپوءِ هن يار سان صحبت ڪندا رهجو.

117- نقل: حاجي عبدالله فقير رند نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ فرمايائون ته مينهن هيٺاهين مٿاهين ڪلر بنجر سيني تي هڪ جهڙو وسندو آهي، پر سلامتيءَ زمين مان فٽي پوندا آهن نه ڪلر مان! سندن انهي فرمودي مبارڪ جي ٻڌڻ شرط منهنجي دل ۾ فڪر ۽ هراس ٿي پيو، جو رات ڏينهن حيران پريشان رهندو هوس، پوءِ هيڪر درگاهه مبارڪ تي حاضر هوس، پاڻ ملاخيالي، جو حضور جن جو سهرو هو تنهن جي ماءُ جي جنازي دفن ڪرائڻ لاءِ شيخ طيب قدس سره واري مقام تائين تشريف فرمائيا هئا، جڏهن اتان ٿي موٽيا تڏهن مون واٽ تان ڪلراٺي زمين مان ڪلر جي مٺ ڀري پنهنجي مٿين خيال جي مد نظر تي ڪين ڏيکاري عرض ڪيم ته حضرتا! هي ڪلر به مٿو ٿي پوندو يا نه؟ پاڻ فرمايائون ته ٿي پوندو. پر بشرطيڪ درياءَ جي پائيندڙ ڪيس ابتو سبتو ڪري ڪيس اصلي پليتيءَ ۽ طبيعت ڪان مٽائي آبادي جي لائق ڪري وجهي. پوءِ هي به بيت سنڌي زبان مبارڪ سان فرمايائون:

چاهڪ چري تار ~ تري آئيون مٽي آر،
ڪوڙين ڪر ڪٽنديون ~ سٽي سڏ ڏنار،
مينهون ساڻ ميهار ~ پرچي پار لنگهنديون.

بيت

راٺي وڻان رات ~ ! نئون نياپو آئيو،
ڪانه پڇي تو ذات ~ جي آيا سي اگهيا.

118-نقل: مومن فقير دل نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ درگاهه مبارڪ واري مسجد شريف ۾ تشريف فرما ٿيا، آئون اڳيان ويٺو هوس، پاڻ مون تي سلام ڏنائون ۽ فرمايائون ته اسلام عليڪ. مون پنهنجي جاهلائي ڪري جواب ڏنو ته ماليڪم السلام. پاڻ انهيءَ وقت منهنجا ٻيئي هٿ پنهنجن هٿن مبارڪن ۾ جهلي فرمايائون ته وعليڪم السلام مون به چيو ته وعليڪم السلام. پاڻي تي ٻيرا مونکي موٽائي موٽائي اهڙي طرح چورايائون.

اي عزيز! فقير جي ہنهي هٿن جهلڻ جو مقصود هي هو تہ سندس دل خيالاتن جي پريشانيءَ کان جمعيت ۾ اچي، ۽ پوري ڌيان سان ساڻن رجوع ۽ مشغول ٿي رهي، ۽ ٻي پيرا يادگيريءَ جي لاءِ تڪرار ڪرايائونس، هي مڙئي سندن مهربانيون ۽ اڻ ڪٿ عنايتون هيون، جي پاڻ مجهولن مريدن سان ڪندا رهيا.

119-نقل: سيد پير ميان حسن علي شاهہ نقل ڪري ٿو تہ جڏهن اسين ڪنيءَ ڳوٺ مان لڏي ميرپور ۾ اچي رهياهئاسون، تڏهن پاڻ لاڙ جي سفر ۾ فقيرن جون دعوتون وٺندي ڳوٺ ٽريءَ ۾ تشريف فرماٿياهئا، آئون بہ اتي وڃي سندن قدمبوسي کان مشرف ٿيس، پاڻ منهنجي والده بابت جا انهن ڏينهن ۾ رضا ڪري ويئي هئي عذر خواهي ڪيائون ۽ هن مسڪين جي حال تي تمام گهڻي شفقت ۽ مهرباني فرمايائون. ۽ فرمايائون تہ جنهن ڪي الله سبحانہ وتعاليٰ هن جهان ۾ يتيم ۽ مسڪين ٿو ڪري ! انهي کي پنهنجي قرب ۽ عزت ۽ ٻاجهہ سان خوش ڪندو آهي. اوهان کي بہ پنهنجي حمايت ۽ مهرباني جي پاڇي ۾ خوش رکندو. پوءِ پاڻ پڇيائون تہ اوهين لڏي آيا آهيوچا؟ عرض ڪيم تہ حضرتا! هائو چو تہ ٽالپرن سان ابن ڏاڏن کان وٺي پاڙي سان رهندا آياآهيون. پاڻ فرمايائون تہ نہ ٽالپر اوهان جي پاڙي ۾ آهن، نہ اوهين ٽالپرن جي پاڙي ۾ اوهان کي الله سبحانہ وتعاليٰ ڪافي آهي.

120-نقل: خليفو اميد علي، سيد اول شاهہ رهندڙ ديهہ شاديءَ جي کان نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آئون ٽي راتيون درگاهہ مبارڪ تي سندن حضور ۾ حاضر هوس. ٽين ڏينهن موڪلائڻ جي ڪيم تہ پاڻ فرمايائون تہ موڪلائڻ ۾ چو تڪڙ ٿو ڪرين؟ عرض ڪيم تہ حضرتا! حديث شريف ۾ آهي تہ حضرت رسالت پناهہ صلي الله عليہ وآلہ وسلم جن ابو هريره رضي الله تعاليٰ عنہ کي فرمايائون تہ: **زرغبا تزدد حبا"** يعني هڪو نہ ٻي ڏينهن وٿيرڪو ايندو ڪر تہ محبت وڌندي وڃي، پاڻ فرمايائون تہ اها حديث شريف ابو هريره رضي الله تعاليٰ عنہ جي حق ۾ آهي، نہ حضرت امير المؤمنين ابابڪر صديق رضي الله تعاليٰ عنہ جي حق ۾ جيئن انهن جي حق ۾ مولانا رومي قدس سره فرمايو آهي:

نسيت زرغبا وظيفہ ماهيان زانکہ بي دريانداراند انس وجان.

يعني جيڪي سچا عاشق پنهنجي محبوب جي وصال لاءِ اهڙا آتا ۽ درماندا هوندا آهن، جيئن مڇي درياءَ جي پاڻيءَ لاءِ، تہ اهڙن قربائتن سڪايلن لاءِ ذرغبا جو حڪم نہ آهي، بلڪ مڇي وانگرهو بہ پنهنجي محبوب جي رفاقت کانسواءِ دنيا ۾ جي نہ سگهندا.

121-نقل: محراب فقير سنجراڻي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر ۾ ديهہ حيدر پڙيڙي جي ۾ تشريف فرماٿياهئا، ۽ اتي ڪٽ تي ويٺا هئا تہ اينتري ۾ خليفو محمود (جامع ملفوظات رحمة الله عليہ) خدمت اقدس ۾ حاضر ٿيو، پاڻ ٻروچڪي ۾ فرمايائونس تہ ٻڙدا يعني تہ مٿي چڙهي وبہ ! پوءِ خليفو صاحب سندن امر موجب ڪٽ تي ساڻن گڏجي چڙهي ويٺو.

فصل چوٿون
الله سبحانہ وتعاليٰ جي ٻانهي تي شفقت بابت

1- نقل : فيروز فقير نظاماڻي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ هيڪر بادشاهہ کي شاهہ حسين عليہ الرحمة جي ملاقات جو ارادو دل ۾ اچي پيو، جنهن ڪري ٻئي ماڻهو سندس طلب لاءِ خدمت ۾ موڪليائين. مگر شاهہ حسين عليہ الرحمة قبول نہ ڪيو. نيٺ جڏهن بادشاهہ جي ڪشش ۽ سڪ جو جذبو حد کان لنگهي ويو، تڏهن شاهہ حسين چورائي موڪليس تہ آئون تو وٽ انهيءَ دروازي کان نہ لنگهي ايندس، جنهن مان عام خلق داخل ٿئي ٿي، جيڪڏهن بادشاهہ کي ملاقات ڪرڻي آهي تہ پوءِ ڪنهن ٻي پاسي کان پاڻ وٽ گهرائي تہ آئون ايندس، تڏهن بادشاهہ حڪم ڪيو تہ پينگهي ۾ رسا ٻڌي ماڙيءَ تان هيٺ لڙڪايو، ۽ ان ۾ شاهہ حسين کي وهاري مٿي ڇڪي ورتو. پوءِ اهڙي طرح بادشاهہ وٽ شاهہ حسين داخل ٿيو تڏهن بادشاهہ اٿي سندس تعظيم ۽ تڪريم بجا آندي، ۽ پڇيائين تہ حضرتا! نفس شيطان ۽ ٻين خدا تعاليٰ جي طلب واري رستي ۾ رنڊڪ وجهندڙن شين کان ڪيئن ڇوٽڪارو لهي اوهان الله تبارڪ وتعاليٰ جي درگاهہ ۾ پهچي ويو؟ شاهہ حسين فرمايس تہ هينئر جو آئون تنهنجي خدمت ۾ پهتو آهيان تنهنجي خبر تنهنجي دربانن چوڪيدارن کي پيئي آهي يا نہ؟ بادشاهہ چيو تہ انهن کي سڌ ڪانہ آهي شاهہ حسين فرمايس تہ جڏهن تو مونکي گهريو تڏهن سيني چوڪيدارن جي اطلاع ۽ التجا ڪانسواءِ ئي تنهنجي حضور ۾ پهچي ويو آهيان. الله سبحانہ وتعاليٰ جي حضور ۾ بہ اهڙي طرح پهچي وياسون:

اگر از جانب معشوق نباشد ڪششے ڪوشش عاشق بيچاره بجائي نرسد

يعني تہ جيڪڏهن محبوب جي طرفان عاشق کي جذب ۽ ڪشش ڪانہ ٿئي تہ پوءِ عاشق وبچاري جي ڪوشش ڪنهن بہ حد کي نہ پهچي سگهندي.

2- نقل : پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ هيڪر حضرت جبرئيل عليہ السلام آسمان تي آواز ٻڌو تہ : لبيڪ يا عبدي لبيڪ يا عبدي يعني تہ جيءُ ! جيءُ منهنجا ٻانها حضرت جبرئيل عليہ السلام کي انهي آواز ٻڌڻ سان دل ۾ اشتياق ٿي پيو تہ جيڪر انهيءَ ٻانهي کي وڃي ڏسان، جنهن کي الله تبارڪ وتعاليٰ پيار سان جيءُ جيءُ ٿو ڪري! پوءِ ان کي ڳولڻ لڳو، سڀني آسمان ۽ زمينون ڳولي ڳولي ٿڪجي پيو پر انهيءَ ٻانهي جو ڪوبہ پتو نہ پيس ! تڏهن لاچار ٿي الله سبحانہ وتعاليٰ جي درگاهہ ۾ مناجات ڪيائين تہ خداوندا مونکي پنهنجي انهيءَ ٻانهي جو ڏس ڏي تہ ڪٿي آهي؟ مٿان امر ٿيس تہ اي جبرئيل انهيءَ ٻانهي کي ٻتخاني

يعني ڪافرن جي مڙهيءَ ۾ ڳول تہ اتي لهندينس ! حضرت جبرئيل عليہ السلام حڪم موجب سيپئي مڙهيون اچي جاچيون، نيٺ ڳوليندي ڪندي هڪڙي بت خاني ۾ وڃي ڏسي تہ هڪ جهور پوڙهو ٻانهڻ هڪڙي بت اڳيان مٿو نوايو پيو آهي ۽ سندس اڳيان نياز سان وينو چوي تہ يا صنم يا صنم يعني اي بت، پر ڪنهن ڪنهن وقت انهيءَ وظيفي پڙهندي ڪيس ننڊ جي اوجهراڪي اچي ٿي وڃي، جنهن ڪري بي خبريءَ ۾ سندس واتان يا صنم ياصنم جي بدران يا صمد يا صمد نڪري وڃي ٿو ۽ انهن لفظن ٻڌڻ شرط الله تبارڪ وتعاليٰ سندس جواب ۾ فرمائي ٿو تہ : لبيڪ يا عبدي جيءُ منهنجا ٻانها! جبرئيل عليہ السلام الله سبحانہ وتعاليٰ جي درگاهہ ۾ عرض ڪيو تہ خداوندا! هي ٻانهو تہ صنم صنم وينو پوڪاري پر ڪنهن وقت ننڊ جي اوجهراڪيءَ ۾ سهو ڪان صمد جو لفظ نڪري وڃيس ٿو تہ بہ تون ڪيس هيڏي قرب سان، لبيڪ يا عبدي، جواب ۾ ٿو فرمائين ! جواب آيو تہ اي جبرئيل توڙي هو ننڊ جي غلبي ڪري بي خبريءَ ۾ مونکي سڏ ٿو ڪري، پر تنهن هوندي بہ جيڪڏهن آئون ڪيس سڏ جو جواب نہ ڏيان تہ پوءِ صنم ۽ صمد جي وچ ۾ فرق ڪهڙو ٿيندو؟

3- نقل : هيڪر پاڻ حديث شريف ڪان نقل فرمايائون حضرت سرور ڪائنات صلي الله عليہ وسلم جن بيان فرمايو تہ الله سبحانہ وتعاليٰ پنهنجي ٻانهي ڪي ماءُ ڪان ستر حصا زياده پيارو ٿو گهري ! اها حديث ڪنهن اصحاب سڳوري جي گهر واري ٻڌي سا پنهنجو پٽڙو ڪڇ ۾ ڪٽي حضور جن عليہ الصلوات والسلام جي حضور مبارڪ ۾ آئي ۽ عرض ڪيائين تہ يا رسول الله صلي الله عليہ وآلہ وسلم اوهان فرمايو آهي تہ الله سبحانہ وتعاليٰ جي ٻانهي تي شفقت، ماءُ جي پٽ تي شفقت ڪان ستر ڀيرا زياده آهي؟ پاڻ فرماياءِئون تہ هائو، ان وقت سردار ڪريم صلي الله عليہ وآلہ وسلم جي اڳيان باهہ پيي ٻري! اها عورت پنهنجو پٽ باهہ جي سامهون ڪري عرض ڪيائين تہ يارسول الله صلي الله عليہ وسلم ڇا اوهان سمجهو ٿا تہ آئون پنهنجو هي پٽ باهہ ۾ اڇلائيندس يا نہ؟ ان ڪري اينتري چوڻ شرط سندن اکين مبارڪن مان پاڻي جاري ٿي پيو ۽ فرماياءِئون تہ :

هڪذا اوحيٰ الي" مون ڏانهن وحي بہ اهڙي طرح موڪليو ويو آهي!

4- نقل : هيڪر پاڻ فرماياءِئون تہ حضرت موسيٰ عليہ السلام جي واري ۾ ڪو شخص محبوب حقيقي جي وصال لاءِ سڪ ۽ سوز مان رات ڏينهن پيو دانهون ڪوڪون ڪندو هو! ۽ ذڪر ۽ تسبيح ۾ مشغول رهندو هو، هڪڙي ڏينهن شيطان لعين پير مرد جي شڪل بڻجي ان وٽ آيو ۽ اچي چيائينس تہ اي بي وقوف تون هيترن ڏينهن ڪان وٺي انهي جوش خروش ۽ اندر جي سوز سان تسبيح ۽ ذڪر

ڪندو ٿو اچين، پر تون هزار ڀيرا يا رب يارب پيو ٿو پڪارين تہ بہ هزار مقابلي ۾ توکي هڪ ڀيرو بہ محبوب حقيقيءَ جي طرفان لبيڪ يا عبدي جو جواب ڪونہ مليو آهي! اجايو ويٺو دانهون فريادون ڪري پنهنجو مٿو ڏارين، اهي تنهنجون دانهون ۽ تسبيحون خدا تعاليٰ جي درگاهہ ۾ ڪي بہ قبول نہ آهن، هو ويچارو شيطان لعين رهزن جي انهيءَ مڪر ڀرئي گفتگي ٻڌڻ سان بددل ۽ سست ٿي پيو، جنهن ڪري انهن دانهن ۽ ذڪر کان چپ ڪري ويو. هڪڙي ڏينهن حضرت موسيٰ عليہ السلام سندس ملاقات لاءِ آيو، ۽ اچي ڏٺائين تہ سندس سڪ سوز، وارو مچ وسامي ويو آهي، ۽ ذڪر ۽ تسبيحن کان وات ٻڌيو ڪوماٽو سوماٽو ويٺو آهي، ۽ حضرت موسيٰ عليہ السلام پڇيس تہ چو پنهنجي مشغولي کي ڇڏي ڪري چپ چپات ويٺو آهين؟ هن انهيءَ پير مرد واري سموري ڳالهہ بيان ڪري ٻڌايس! حضرت موسيٰ عليہ السلام فرمايس تہ اهو پير مرد شيطان هو، جو توکي ڏوڪو ڏيئي وات کان پٽڪائي ويو آهي، نہ تہ اهو سوز سازو ۽ روح رازو ۽ سڪ ۽ درد جو تنهنجي دل ۾ آهي سو ڪو تنهنجي طرفان آهي ڇا؟ بلڪ انهيءَ محبوب حقيقي جي طرفان اهو جوش خروش عطا ٿيل آهي. ۽ اها عطا ائين سمجهہ تہ انهيءَ محبوب جي طرفان لبيڪ ئي آهي؟

5- نقل : هيڪر پاڻ حدث شريف کان نقل فرمايائون تہ قيامت جي ڏينهن هڪڙي شخص کي سندس گناهن جي زيادتي ۽ نيڪين جي ٿورڙائي ڪري عذاب وارا ملائڪ دوزخ ڏانهن وٺي هلندا، هو ويچارو زنجيرن ۾ جڪڙيل قيد ۾ ڪڙيل پروردگار جي رحمت ۾ اميدوار ٿيو پوئتي نهاربندو ويندو، تڏهن خداوند ڪريم رحيم ڪمال شفقت کان سندس گناهن کان درگذر ڪري ملائڪن کي حڪم فرمائيندو تہ ان کي موٽائي مون وٽ وٺي اچو، جڏهن حضور ۾ حاضر ڪندس تڏهن ان کان الله سبحانہ وتعاليٰ پڇندو تہ پوئتي ڇو پيو نهاريءَ؟ عرض ڪندو تہ رب العالمين! هن بيفرمان پانهي هيترن ڪبيرن صغيرن گناهن هوندي بہ تنهنجي ستاري ۽ بخشيش ۾ چڱو گمان رکيو چونڪاري جي آسري تي پوئتي ٿي نهاريو. تڏهن پاجهارو الله جل جلالہ پنهنجي پاجهہ ۽ احسان سان ان بدڪار گنهگار کي مڙئي ڏوهہ معاف ڪري بهشت ۾ داخل ڪرڻ جو حڪم فرمائيندو.

6- نقل : نقل هيڪر پاڻ ڪتاب نڪات الاسرار کان جو شيخ آدم بنوريءَ جو ٺهيل آهي، نقل فرمايائون تہ حضرت شيخ قدس سره جن نماز وچين ادا ڪرڻ کانپوءِ مراقبي ۾ هئا. ان وقت الله سبحانہ وتعاليٰ جي طرفان دل ۾ الهام ٿين تہ اي آدم ! قرآن شريف ڇو نہ پڙهيو اٿي؟ شيخ عرض گذاريو تہ خداوندا! هيئنر بہ توکي مڙيئي قدرت آهي! پوءِ شيخ صاحب جن، ڪتاب ذڪر ڪيل ۾ لکن ٿا تہ

انهيءَ مهل ٽيپهري ڪان سانجهي جي وچ ۾ پاڻ الله سبحانه وتعاليٰ بنا واسطي جي بسم الله جي " با" ڪان وٺي والناس جي " سين" تائين مون کي قرآن شريف پڙهائي ڇڏيو.

7- نقل : هيڪر پاڻ حديث شريف ڪان نقل فرمايائون ته جڏهن قيامت جو ميدان برپا ٿيندو، تڏهن هڪڙي شخص کي جو ڪبيرا، صغيرا گناهه گهڻا ڪيا هوندائين الله تبارڪ وتعاليٰ جي حضور ۾ سندس گناهن سميت وٺي وڃي حاضر ڪندا. هو پنهنجن ڪبيرن گناهن کي ياد ڪيون دل ۾ ڏڄندو ڏڪندو پيو ويندو، پوءِ جڏهن ڪيس آڏي روبرو حاضر ڪندا، تڏهن الله سبحانه وتعاليٰ پنهنجي فضل عام ۽ ڪرم تمام سان حڪم فرمائيندو ته هن کي هرهڪ گناهه جي عيوض ثواب ڏيندا وڃو، اهو ٻانهو اهڙي عطا ڏسي عرض ڪندو ته اي بخشڻهار! پيا به اجا ڪبيرا گناهه آهن. حضرت پيرسائين جن فرمايو پي ته پاڻ ڪريم صلي الله عليه وسلم جن جڏهن حديث شريف جو بيان اتي پهچايو تڏهن فرمايائون ته انسان ڪهڙو نه حرصيلو آهي.

8- نقل : هيڪر پاڻ فرمايائون پي ته ننڍڙائي وارن ڏينهن ۾ اسان جي دل ۾ ڪڏهن ڪڏهن خيال پوندو هو ته جيڪر آئون عارف ڪامل مڪمل صاحب ارشاد ۽ تلقين جو ٿيان، جو منهنجي توجه سان مريد ذوق شوق وارا ٿي وڃن ۽ محبت ۽ جذبي جي زيادتي ڪري عشق جي درياءَ ۾ پاڻ کي غرق ڪري ڇڏن، ۽ پنهنجي خوديءَ ڪان آزاد ٿي مٽي ۽ پيرين اگهاڙا مجذوب ٿيا زمين تي پيا ليٽن ۽ وجد ڪن! عجب رحم ۽ لطف، مالڪ ڪريم رحيم جا، جو اسانجي ننڍڙائپ واري خيال کي ساڀيان ۽ سچو ڪري ڏنائين. والحمدلله علي ذالڪ.

اي عزيز! حقيقت ۾ اهو خيال نه هو بلڪ الهام هو، جو خداوند ڪريم جي طرفان سندن دل مبارڪ ۾ اچي پوندو هو.

9- نقل : علي خان ٽالپر نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ لاڙ جي سفر ۾ هئا، مير چامر ٽالپر به هڪڙي هنڌ سندن قدمبوسي ڪان اچي مشرف ٿيو. ۽ ڳالهين ڪندي بيان ڪيائين ته ڪنهن شخص لواريءَ وارن بزرگن جي خدمت ۾ عرض ڪيو ته حضرتا! هيترا مريد جي اوهان جي خدمت سڳوريءَ ۾ هئا تن مڙني مان عبدالرحيم عليه الرحمة ٿورڙن ڏينهن ۾ ئي فيض حاصل ڪري ويو، تنهن جو ڇا سبب؟ بزرگ جواب ۾ چيو ته عبدالرحيم ڏيو، وٽ ۽ تيل. اصلي پاڻ سان ڪنيون آيو هو، اسان رڳو انهيءَ وٽ کي باهه ڏيئي ڇڏي، جنهن سان يڪدم روشنائي ٿي ويئي! پاڻ مير چامر جي جواب ۾ نقل بيان فرمايائون ته هڪڙو شخص ڪعبة الله شريف جي زيارت لاءِ گهران روانو ٿيو، واٽ تي هڪڙي ٻيلي مان لٺ جي

واسطي هڪ سني ۽ سڌي ڪاني جاچي وڏي لٺ ٺاهي ان ڪي هٿ ۾ ڪري ڏيو، پوءِ جڏهن ڪعبت الله شريف جي زيارتِ کان مشرف ٿيو، تڏهن طواف ڪرڻ مهل انهيءَ لٺ کي طواف ڪرائي ڪيس چيائين ته اي ڪاٺڙي توتي منهنجو احسان آهي، جو توکي ڪٿي اچي خداوند ڪريم جي گهر جو طواف ڪرايو اٿم! تڏهن انهيءَ لٺ ورندي ڏنس ته مونتي هي احسان ۽ شفقت منهنجي خالق جي آهي، جنهن مونکي سڌو ڪري پيدا ڪيو ، جنهن ڪري تنهنجي نظر ۾ وٺي ويس، ۽ انهيءَ سبب ڪري تو مونکي وٺي پاڻ سان آڻي طواف ڪرايو آهي، نه ته ڪاٺيون ته ٻيلي ۾ پيون ٻه ڪوڙ بيٺيون هيون.

10-نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليه چوي ٿو ته هيڪر ڏيهه سالاري جي ۾ آئون سندن حضور مبارڪ ۾ حاضر هوس، ته اتي گوٺاڻري ڏيهه جا ماڻهو آيا ۽ ڪين زيارت ڪرائڻ لاءِ خدمت سڳوري ۾ عرض گذاري سائين جن کي پنهنجي ڏيهه ڏانهن پاڻ سان وٺي ويا. پوءِ جڏهن اوڏاهون خير سان موٽي آيا. تڏهن مون عرض ڪيو ته حضرتا! نوان مريد گهڻا ٿيا؟ فرمايائون ته نو ڄڻا عرض ڪيم ته رڳو نون ڄڻن لاءِ حضور جن کي تڪليف ڏيڻي وٺي وياآهن. پاڻ فرمايائون ته اي خليفا! هيترن کي ٿورڙو ٿو سمجهين؟ پوءِ پاڻ نقل بيان فرمايائون ته هيڪر حضرت جبرائيل عليه السلام کي غيب مان " لبيڪ يا عبدي" جو آواز ڪن ته پيو، حيران ٿي ويو ته هي پيارمان سڏ جو جواب ڪنهن کي پيو ٿئي! ته اينتري ۾ هڪڙو ڀانيڻ نظر آيس جو هڪڙي بت جي اڳيان ويٺي " يا صنم يا صنم" جو وظيفو پڙهيائين، پر ڪنهن مهل ننڊ جي غلبي ڪان پل ۾ " يا صمد" جو لفظ سندس وات مان نڪري وڃي پيو! انهيءَ جي ئي جواب ۾ الله سبحانہ وتعالیٰ جي طرفان لبيڪ يا عبدي جو خطاب پيو اچي، جبرئيل عليه السلام جناب باري عزاسمہ ۾ عرض ڪيو ته يا رب! هي ڀانيڻ غفلت ۽ سهو ڪري توکي سڏ ٿو ڪري، نه دل جي قرب سان پوءِ سندس جواب ۾ لبيڪ جو خطاب ڪيو وڃي ٿو تنهن جوڇا سبب؟ مٿان حڪم آيو ته " جيڪڏهن هو غفلت ۽ سهو ڪري ٿو اسان کي سڏي ته اسان ته غافل ۽ سهو ڪندڙ ڪونه آهيون"

پوءِ پاڻ فرمايائون ته جيڪڏهن هڪڙي ڀانيڻ جي سڏ تي جو ننڊ جي نشي ۾ سهوسان پي ڪيائين، الله سبحانہ وتعالیٰ " لبيڪ يا عبدي" سان ورندي ٿو ڏيئي ته پوءِ هي جونو ڄڻا ڇنيه هزار ذڪر جا ڪندا تن مان ڪيڏو نه وڏو فائدو ٿيندو!

اي عزيز! ننڊ جا ٻه قسم آهن. هڪ ظاهري ۽ ٻي معنوي، ظاهري ننڊ اها آهي جو گهڻي ڪائڻ پيئڻ ڪري غفلت جو غلبو ٿي ويندو آهي. انهي ۾ ٻه فائدو آهي، جو ڏنيءَ ته انهي ڀانيڻ کي باوجود اها غفلت جي ننڊ هئي ۽ پل ۾ ئي " ياصمد"

جو لفظ واتان نڪري بي وبس تہ " لبيڪ يا عبدي" جي جواب سان سرافراز ڪيو ويو، پوءِ خيال ڪر تہ جن ڪي معنوي ننڊ هوندي، يعني جنهن کي بي خودي ۽ استغراق ڪري سڏيندا آهن ۽ جنهن ۾ پنهنجي پروردگار ذوالجلال والاڪرام جو مشاهدو سندن نصيب حال هوندو آهي، تہ انهيءَ ننڊ ۾ ڇاڇا نہ فائدا ۽ اسرار هوندا ؟ پوءِ اهڙن ننڊ پيلن جي سڏ جو جواب ضرور مثنوي شريف جو هي بيت ٿيندو تہ:

ازخودي رستي همہ حق گشتہ، رفت ظلمت نور مطلق گشتہ

يعني پنهنجي خودي کي وڃاءِ تہ ساروئي حق ۾ فنا ٿي وئين، اونداهي مڙئي تنهنجي ظلماتي هستيءَ جي ڪري ٿي هئي، سا گم ڪري ڇڏيئي تہ هينئر نور مطلق بڻجي وئين !

11-نقل: جامع ملفوظات رحمة الله عليہ چوي ٿو تہ هيڪر آئون گهوڙن جي وڪري جا پئسا جي لاڙ وارن فقيرن وٽ ڇڏيل هئا، ساڻ ڪٺي درگاھ مبارڪ تي سندن حضور ۾ حاضر ٿيس، ڏٺم تہ حضرت پيرسائين جن مون کان اڳ هڪ شيخ کان ڪتابن جي خريد ڪرڻ لاءِ هڪ سؤوبہ رپيا اڌارا ورتا هئا، پوءِ جڏهن مون اهي پئسا حضور مبارڪ ۾ پيش ڪيا تڏهن پاڻ شيخ کان ورتل اڌارا پئسا موٽائي موڪليائون ۽ گهوڙن جي وڪاج وارن پئسن مان ڪتابن جي قيمت ادا ڪري ڏنائون، ٻي ڏينهن صبح جو شيخ سندن حضور مبارڪ ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! ٻيو ڪير آهي جنهن مونتي چڙهت ڪري پئسا حضور مبارڪ ۾ ڏياري موڪليا، جنهن ڪري هن غلام کي پئسا موٽائي موڪليو؟ پاڻ فرمايائونس تہ ڏيهن جي ڏاتار توتي چڙهت ڪري پنهنجن خزانن مان اسان کي امداد فرمائي آهي.

12-نقل: هيڪر پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ هڪڙي ڏنار شخص کي هميشہ عادت هوندي هئي جو جهنگ ۾ ڪنهن دڙي تي مٿي چڙهي چوندو هو تہ اي خداوند ڪريم ! مون کي پنهنجو يار ڪر، اهڙي طرح ڪيس چوندي ڪيتري مدت گذري ويئي، هڪڙي ڏينهن پنهنجي عادت موجب دڙي تي مٿي چڙهي ساڳو عرض ڪيائين تہ اوچتو ئي غيب مان آواز ٻڌائين تہ اي فلاڻا! اسان جي يارانی ڏاڍو مشڪل ڪم آهي، هن عرض ڪيو تہ آئون يار ٿيندس، تڏهن امر پهتو تہ توکي پنهنجو يار ڪيو سون، انهي وچ ۾ ڪيس اهڙو تہ ذوق ۽ استغراق پيدا ٿي ويو جو بي خوديءَ ۽ مستيءَ ۾ اڪيون پورجي ويس، ڪجهہ مدت ڪانپوءِ جڏهن هوش ۾ آيو تڏهن اکيون پٽي ڏنائين تہ سخت هوا پيئي گهلي ۽ سندس ٻڪرين مان هڪڙي بہ موجود ڪانہ آهي بلڪ سندن پيري جو نشانو بہ ڪونهي، پوءِ جڏهن رات جو گهر موٽي آيو تڏهن سندس زال پڇيس تہ ٻڪريون ڪيڏانهن ڪيئي؟ هن سموري ڳالهہ

بيان ڪري ٻڌايس، زال چيس تہ هينئر موٽي وڃي انهيءَ دڙي تي ويهي سوال ڪر تہ خداوندا! آئون يار نہ ٿيندس، مون کي ٻڪريون موٽائي ڏي، ٻڪرار انهيءَ دڙي تي موٽي آيو ۽ زال جو سمجهايل سوال پيش ڪيائين، غيب مان آواز آيو تہ اي فلاڻا! اسان ڪنهن جا يار نہ ٿيندا آهيون، پر جي يار ٿيندا آهيون تہ وري اغيار نہ ٿيندا آهيون. هينئر تون ڳانڍاپو رکين توڙي نہ رکين پر اسان ڪونہ ڇڏينداسون.

13-نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون تہ حضرت غوث اعظم رضي الله تعاليٰ عنہ فرمايو آهي تہ اسانجي سڀني مريدن جا نالا جي هينئر آهن، يا گذري چڪا آهن، يا وري اڳتي قيامت جي ڏينهن تائين پيدا ٿيندا، جنهن بہ واسطي سان هجن، هڪڙي ڪاغذ تي لکي اچي ڏيکاريائون، ۽ فرمايائون تہ سڀني توکي بخشي ڏناسون، اهڙي طرح حضرت خواجہ نقشبند قدس الله تعاليٰ سره الاقدس فرمايو آهي تہ مونکي چيائون تہ تنهنجن مريدن ۽ تنهنجن مريدن جي مريدن کي اهڙي طرح جيڪي قيامت تائين پيدا ٿيندا، تن سڀني کي توکي بخشي ڏنو سون، پوءِ پاڻ فرمايائون تہ اسان کي ٻنهي بزرگن سڳورن جو چوڻ مبارڪ! جو قادري ۽ نقشبندي طريقي ۾ اسانجا پيشوا آهن وڏي سند آهي!

14- نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو تہ هيڪر پاڻ قرآن شريف جي تلاوت ڪندي هن آيت شريف تي پهتا:

وما كان الله ليعذ بهم وانت فيهم. (نہ جڳائي ٿو الله تبارڪ وتعاليٰ کي، جو عذاب ڪري تنهنجي امت (جي ڪافرن) کي حالانڪ تون بہ انهن ۾ هجين پيو) پاڻ اها آيت شريف تلاوت ڪري جماعت ڏانهن منهن مبارڪ ڦيرايائون ۽ فرمايائون تہ هن آيت شريف جي معنيٰ مان وڏي اميد واري حاصل ٿئي ٿي، ڇو تہ هن ۾ الله تبارڪ وتعاليٰ پنهنجي محبوب کي خطاب ڪري فرمائي ٿو تہ تنهنجي هوندي انهن ڪفارن کي بہ آئون عذاب نہ ڪندس، پوءِ جن شخصن مدني مهندار، اڙبن جي آڌار صلي الله عليہ وآله وسلم تي ايمان آندو هوندو، اهي ڪيئن الله تبارڪ وتعاليٰ عذاب هيٺ آڻيندو:

نماندزعصيان کسي درگرو، کہ دارد چنين سيد پيشرو.

يعني جنهن شخص کي اهڙو سردار مهندار ۽ اڳواڻ ۽ مددگار آهي تہ اهو اگرچہ گنهگار بدڪار هوندو تہ بہ گناهن جي بار ڪري دوزخ ۾ گرفتار نہ رهندو.

15-نقل: سيد اول شاهہ نقل ڪري ٿو تہ هيڪر آئون سندن حضور مبارڪ ۾ ويٺو هوس، پاڻ نقل بيان فرمايائون تہ هڪڙي ڏينهن شيخ ابوبڪر شبليءَ قدس سره وٽ ابليس ملعون آيو، شيخ صاحب قدس سره ڪانئس پڇيو تہ تون اهو شخص آهين جنهن جي حق ۾ دوزخ جو وعيد مقرر ٿيل آهي، شيطان چيو تہ مان

اهو ناهيان، بلڪ سندن رحمت ۾ اميدوارآهيان. ڇو ته الله تبارڪ وتعاليٰ پنهنجي ڪلام پاڪ ۾ فرمايو آهي ته : رحمتي وسعت ڪل شيء " يعني ته منهنجي رحمت سڀني شين ڪان ڪشادي آهي" ۽ آئون به شيء آهيان پوءِ ڇونه رحمت ۾ داخل ٿي سگهندس،پوءِ پاڻ هي بيت زبان مبارڪ سان فرمايائون:

اگر در دهد يک صلاتي ڪرم، عزازيل گويد نصيبي برم.

يعني جيڪڏهن الله سبحانه وتعاليٰ هڪڙو ڪٽي احسان جو هوڪو گهمائي ته ابليس چوندو ته آئون به بخشيش جو ڀاڱو حاصل ڪري وجهندس.

16- نقل: هيڪر پاڻ فرمايائون پي ته اسين چار ئي ڀائر گڏجي هڪڙو نار پوک جو آباد ڪندا هئاسون، پوءِ جڏهن سرڪار جي بيگر جو ڪم ڪار درپيش ايندو هو ته انهيءَ بيگر واري ڪم سان رڳو آئون وڃي مشغول ٿيندو هوس، ۽ ٻيا اسانجا ڀائر پنهنجي ساداتي ۽ زور آوري جي ڪري ويجها به نه ويندا هئا، پوءِ جڏهن الله تبارڪ وتعاليٰ پنهنجي مهربانيءَ ۽ احسان سان توڪل ۽ قناعت جي سعادت ۽ دولت نصيب فرمائي، تڏهن پنهنجي غيب جي خزاني مان اهڙيون ته نعمتون اسان تي عطا ڪيون وبون جي نه اکين ڏٺيون نه ڪنن ٻڌيون ۽ نه دل ۾ سندن ڪو وهم ئي آيو هو! الحمدلله عليٰ نعمائه واڪرامه.

17- نقل: خليفو ميان اميد علي نقل ڪري ٿو ته هيڪر لاڙ جي سفر ۾ احمد خان پٽ مير فتح خان ٽالپر جي، حضرت پير سائين جن رضي الله تعاليٰ عنه کان پڇيو ته حضرتا! اوهانکي صاحبزادا سڀورا گهٽا آهن؟ پاڻ فرمايائون ته اسان سان الله تبارڪ وتعاليٰ جون نهايت ڪمال مهربانيون آهن.

18- نقل: پاڻ فرمايائون ته هيڪر اسان حضرت ميان صاحب جن قدس الله تعاليٰ سره الاقدس جي حضور ۾ مولا سائين جلشانه جي طلب جي باري ۾ ڏاڍي نيزاري ۽ عاجزي سان عرض ڪيو؟ جواب ۾ فرمايائون ته اي بابا! جيڪا لدني علم جي حاصل ٿيڻ لاءِ الله تبارڪ وتعاليٰ جي درگاهه ۾ دعا پني هئي سون سو قبول پئي آهي، باقي وحدانيت جو رنگ اڃا ونٿو آهي.

19-نقل: خليفو ميان لقمان عليہ الرحمة نقل ڪري ٿو ته هيڪر پاڻ قران شريف جي تلاوت پي فرمايائون، دور ڪندي جڏهن پاڻ: قد سمع الله قول التي تجادلک في زوجها" تي پهتا، تڏهن سندن اکين مبارڪن مان ڳوڙهن جا قطرا هيٺ وهي پيا ۽ جماعت ڏانهن منهن مبارڪ ڦيرائي زبان مبارڪ سان فرمايائون ته هي سورت سڀوري هڪڙي اصحابي سڀوري جي زال جي حق ۾ نازل ٿي آهي، جنهن جو قصو هن طرح آهي ته هڪڙي اصحابي سڀوري پنهنجي گهر واريءَ کي چيو ته تنهنجي پٺي منهنجي ماءُ جي پٺي جهڙي آهي ! انهن ڏينهن ۾ اهو لفظ

طلاق ڪري ليکبو هو. پوءِ اها عورت پنهنجي مڙس جا چيل لفظ حضرت سرور ڪائنات صلي الله عليہ وآله وسلم جي حضور ۾ آڻي عرض ڪيا، پاڻ فرمايائون تہ انهن لفظن چوڻ سان توکي طلاق پئجي ويئي، عورت عرض ڪيو تہ حضرتا! منهنجي مڙس مونکي طلاق بالڪل نہ ڏني آهي، بلڪ رڳو مثال طرح اهي لفظ چيا اٿس، ۽ منهنجي ان ڪانسواءِ سري نہ سگهندي، ڇو تہ ٻارڙا ننڍڙا اٿم انهن کي ڪٿي آئون ڪٽي وڃي ٽاٻا ڪائيندس؟ اهڙي طرح هن وبچاريءَ گهڻو عرض معروض ڪيو پر پاڻ ڪريمن صلي الله عليہ وسلم قبول نہ ڪري فرمايس تہ انهن لفظن سان شريعت موجب طلاق پئجي وڃي ٿي ! تڏهن اها عورت حضور جن کان نااميد ٿي الله سبحانہ وتعاليٰ جي درگاهہ ۾ نيزاري ۽ عاجزي سان دعائون گهرڻ لڳي، جنهن کي ڪريم رحيم رب قبول ڪري، يڪدم هيءَ سورة (قد سمع الله) نازل فرمائي جنهن ۾ اڳيون حڪم منسوخ ۽ رد ڪري ساري امت لاءِ هي نئون حڪم جاري فرمايائين تہ انهن لفظن سان طلاق نہ پوندي، مگر ڪفارت لازم ٿيندي جنهن جو ذڪر اڳتي آيتن شريفن ۾ تفصيل سان ڏنل آهي. پوءِ فرمايائون تہ سبحان الله جو هڪڙي ڏکاري ۽ غمگين عورت جي دل جي خوشي ۽ مرضي رکڻ لاءِ الله سبحانہ وتعاليٰ پنهنجي حڪم کي منسوخ ۽ رد ڪري ٻيو حڪم جاري ڪري ڇڏيو.

20- نقل: محراب فقير سنجراڻي نقل ڪري ٿو تہ هيڪر مون سندن خدمت ۾ عرض ڪيو تہ حضرتا! الله تعاليٰ جلشانہ کي تہ سيڪو پيو طلبي پر سڀاڳا ۽ نيڪ بخت اهي آهن جن کي الله سبحانہ وتعاليٰ گهري! پاڻ مثال بيان فرمايائون تہ جيڪڏهن مثلاً ڪو بادشاهہ ڪنهن شڪارڻ عورت تي عاشق ٿي پوي تہ بہ جيستائين ڪ انهيءَ ڏقيرڻ جي دل بادشاهہ ڏانهن رغبت نہ ڪندي تيستائين بادشاهہ کي طاقت نہ آهي جو انهيءَ ڇهڙيءَ جي گهر ۾ پير پائي سگهي، (بلاتشبيهہ) اهڙي طرح هن الله تبارڪ وتعاليٰ جي طلب واري خزاني ۾ بہ الله تعاليٰ جلشانہ جي مرضي ڪانسواءِ ڪنهن کي بہ طاقت نہ آهي جو هٿ وجهي سگهي! طالب کي جيڪو عشق جو جوش ۽ طلب جي مستي ۽ شور پيدا ٿين ٿا، سي مڙئي الله تبارڪ وتعاليٰ جي گهر ڪري ٿين ٿا:

اگر از جانب معشوق نباشد ڪششي، ڪوشش عاشق بيچاره بجائي نرسد.

(يعني جيڪڏهن محبوب جي طرفان عاشق لاءِ جذب ۽ ڪشش ڪانہ ٿئي تہ جيڪر عاشق وبچاري جي ڪابہ ڪوشش ڪنهن بہ حد کي نہ پهچي سگهي)

الحمدلله والمنة جوهي ڪتاب فيض انتساب مجمع الفيوضات يعني ملفوظات شريف حضرت محي السنة ماحي البدعة، محبوب رباني، قطب صمداني قبلہ پير سائين روضي ڌڻي رضي الله تعاليٰ عنہ، جي پهرين جلد جو ترجمو، الله سبحانہ وتعاليٰ هن ناقص عاجز عليل جي هٿان پورو ڪرايو.

اي اياڻن کي سياڻپ عطا ڪندڙ ڪريم ! اي پري پيلن کي پنهنجي قرب جي هنج ۾ جاءِ ڏيندڙ رحيم ! جيئن هن پنهنجي ناقص نادان ٻانهي کي، پنهنجي دوستن جي ڪلام فيض نظام جي نقل ڪرڻ جي توفيق رفيق فرمائي، تيئن پنهنجي ڀاڄهہ ۽ لطف سان ، سندس قبوليت ڪان بہ مشرف ڪر. ۽ هن ناچيز بي تميز ٻانهي کي پنهنجي پلاڻي ۽ مرشدن ڪريمن جي برڪت ۽ وسيلي سان هن گرفتار بيڪار، موهوم هستي جي قيد ڪان خلاص ڪري، پنهنجي قرب ۽ محبت جي دولت سان مالا مال فرماءِ ۽ منهنجي دل جي ويران ٿيل زمين کي پنهنجي سڪ ۽ سوز واري پاڻي سان آباد ڪر. ڇو تہ تو پاڻ دلاسو ڏنو آهي تہ : كل يعمل عليٰ شاكلة" (سڀ ڪو پنهنجي ڏانءَ تي ڪم ڪندو آهي) ۽ هي يقين آهي تہ : وهو الذي ينزل الغيث من بعد ماقنطوا وينشر رحمة، وهو الولي الحميد" (اهوئي آهي جيڪو برسات وسائي ٿو، انهن جي نااميد ٿيڻ تي ۽ پنهنجي رحمت پکيڙي ٿو ۽ اهو ڪم ٺاهيندڙ، ساراهيل آهي)

۽ اي رب غفور، ودود! ساري امت حضرت سرور ڪائنات صلي الله عليہ وآله وسلم، جي کي پنهنجي محبت ۽ اطاعت جو ذوق، شوق عطا فرماءِ، تہ دنيا ۽ دنيا جي سڌن ڪان آزاد ٿي، تنهنجي محبت ۽ ذڪر، فڪر ۾ محو ٿي وڃن. آمين ! بجاه نبيک سيد المرسلين وآله الطاهرين، واصحابہ المكرمين واوليائک واحبائک واهل طاعتک اجمعين، برحمتک يا ارحم الرامين. و صلي الله تعاليٰ عليٰ خير خلقه ونور عرشہ سيد نا محمد وآله واصحابه اجمعين. والحمدلله رب العالمين.

باسمه تعاليٰ
عرض حال !

ڪتاب الله ۽ احاديث مبارڪ ڪانپوءِ اولياءَ ڪاملين جي ملفوظات شريف کي جيڪا اهميت ۽ عظمت حاصل آهي، اها اهل دل ۽ نسبت وارن مسلمانن کان لڪل ڪونہ آهي، هيءَ هڪ مجيل حقيقت آهي تہ صحبت صالح ميسر نہ ٿيڻ جي صورت ۾ ، مرشد مربي يا ڪنهن ولي ڪامل جي ملفوظات جو مطالعو، عليل دل جو درمان ۽ صراط مستقيم لاءِ نشان هوندو آهي ۽ جيترو ارادو ۽ يقين پڪو ۽ پختو هوندو، اوترو ان مان سرس ۽ سگهو فائدو حاصل ٿيندو آهي. ايشيا کنڊ ۽ خاص ڪري هند سنڌ ۾ تيرهين صدي هجري جي مجدد، قطب الاقطاب ۽ قادري طريقي جي سرواڻ، حضرت پيرسائين سيد محمد راشد روضي ڌڻي قدس الله تعاليٰ سره، حضور پر نور صلي الله عليہ وآله وسلم جن جي تعليم ۽ سنت جو عملي نمونو بنجي ڪري، قادري طريقي جي عالمگير مشعل جي روشنيءَ ۾ ملت اسلاميہ ۽ امت مرحومہ جي جيڪا خدمت ۽ رهنمائي ڪرڻ فرمائي اها مثالي ۽ عالم آشڪارآهي ۽ ان لاءِ سندن ڪردار ڪنهن تعارف جو محتاج نہ آهي، رشد و هدايت، فيض ۽ برڪت جي هن بحر بي ڪنار، جي فيوضات، برڪات ۽ نوراني تعليم کان خاص و عام کي روشناس ۽ مستفيض ڪرڻ لاءِ حضرت پيرسائين قدس سره جن جي ٻن باڪمال خليفن، سندن ارشادات عاليہ کي فارسي زبان ۾ قلم بند ڪيو هو، (يعني مرحوم خليفہ محمود فقير نظاماڻي وينل ديهہ ڪڙبو گهنور ضلع بدين سنڌ ۽ مرحوم خليفہ فقير محمد حسين مهيسر وينل ٻاگ ناڙي بلوچستان)

واقعي صاحب ملفوظات جي اڪثر مريدن ۽ معتقدن جو تعلق سنڌ سان آهي ۽ سندن زبان بہ سنڌي آهي، مگر ملفوظات شريف کي فارسي زبان ۾ هن ڪري لکيو ويو تہ اهو مغليہ حڪومت جو دور هو، ۽ ان وقت ۾ فارسي زبان کي سرڪاري ۽ قومي زبان جو درجو حاصل هو، علماءِ ڪرام ۽ ٻيا قلم ڪار حضرات پنهنجا علمي شہ پارا اڪثر ڪري فارسي زبان ۾ قلم بند ڪندا هئا، ان ڪري مروجہ طريقہ تحرير ۾ ملفوظات مبارڪ کي مرتب ڪيو ويو. مرحوم خليفي محمد حسين جي مسودي کي مختصر هجڻ ڪري ملفوظات صغير چيو وڃي ٿو، ۽ هن جي هيءَ خصوصيت آهي تہ مرحوم خليفي صاحب هي مسودو حضرت پير سائين قدس الله تعاليٰ سره جن کي پڙهي ٻڌايو هو، ۽ پاڻ ٻڌي پسند فرمايوهئائون (الحمدلله هن مفلوظات شريف جو سنڌي ترجمو ڪري

محترم مفتي عبدالرحيم سڪندري، جناب فقير ميرمحمد وساڻ (مرحوم) جي تعاون سان ڇپرائي، ۽ پيرا جماعت ۾ مفت تقسيم ڪيو آهي)
خليفي محمود فقير نظاماڻي جو قلمي مسودو، مقدمي ۽ سورهن بابن تي مشتمل آهي، ملڪي حالتن جي پيش نظر، ٻين ڪتابن وانگر هي مسودو به طباعت ۾ نه اچي سگهيو هو، پوءِ جڏهن سنڌجي ناميارې عالم ۽ باڪمال بزرگ حضرت علامه مفتي محمد قاسم مشوري عليه الرحمة، هن ملفوظات شريف جي مطالعي مان پنهنجو روحاني تجربو ۽ ڪاميابي حاصل ڪئي، ته پوءِ انهيءَ پلاري بزرگ هنن لڪل موتين کي ظاهر ڪرڻ ۽ مهر بند مشڪ جي سرهاڻ کي ڪولي خاص عام آڏو پيش ڪرڻ جو فيصلو ڪيو ۽ هن جو سنڌي ترجمو ڪري شايع ڪرڻ جو انتظام ڪيو، بزرگ موصوف، سورهن بابن مان چارباب ٽن جلدن ۾ ڇپرائي شايع ڪيا ته ان دوران درگاهه عاليه سان منسلڪ مدرسه عاليه جامعه راشديه مان فارغ ٿيل فاضلن، جمعيت علماءِ سڪندريه جي نالي سان هڪ تبليغي تنظيم قائم ڪئي، جيڪا حضرت پيرسائين پاڳاره دامت فيوضهم جن جي عرفي نالي (سڪندر علي شاهه) سان منسوب آهي، پوءِ جمعيت جي فاضلن سائين مشوري صاحب مرحوم جي اجازت سان ملفوظات شريف جي باقي ٻارهن بابن جو ترجمو ڪري ڇهن حصن ۾ ڇپرائي مڪمل ڪيو، ۽ هي ترجمو فاضل محترم مفتي درمحمد سڪندري ڪيوآهي، ملفوظات شريف سنڌي جون چار ايڊيشنون شايع ٿي چڪيون آهن هي پنجين ايڊيشن جو پهريون جلد اسان جي هٿن ۾ آهي، هن ۾ ملفوظات جا اڳيان چارئي حصا مڪمل، يعني ست باب شامل آهن، ليڪن اڳ چوٿين حصي ۾ جيڪي ٽي باب آيل هئا، اهي مفتي درمحمد صاحب جو ترجمو ڪيل هئا، ۽ هاڻي هن جلد ۾ ست ئي باب حضرت مشوري سائين مرحوم جا ترجمو ڪيل آهن. سائين مرحوم جي وصال بعد سندن فرزندن سڳورن ملفوظات شريف جا ۽ (پنجون ڇهون) باب، چوٿين حصي جي صورت ۾ ڇپراياهئا ۽ باقي اجا به سائين مرحوم جو ترجمو ٿيل هڏي، رابطو ڪرڻ تي صاحبزاده ميان منيراحمد مشوري زيد فضله ٻڌايو ته اسان سائين بادشاهه جو باقي ترجمو به ڪمپوز ڪرايو آهي، جي اوهان هي ترجمو هڪ جلد ۾ ڇپرايو ٿا ته ان جي فوٽو ڪاپي ڏئي سگهون ٿا، پوءِ اها فوٽو ڪاپي ڏسڻ سان معلوم ٿيو ته هي فقط ستين باب جو ترجمو هو، جنهن کي غنيمت سمجهي، فوٽو ڪاپي حاصل ڪري هن ايڊيشن ۾ شامل ڪيو ويو آهي، هن جي آخر ۾ سائين مرحوم جيڪي دعائيه ڪلما لکياآهن، تن مان ائين پيو لڳي ته پهريان سندن پروگرام به شايد ڪو اهوئي هو ته پوري ملفوظات شريف کي ٻن جلدن ۾ ڇپرايو ويندو، جو

پاڻ لکيو اٿن تہ الحمد لله جو ملفوظات شريف جي پهرين جلد جو ترجمو الله سبحانہ وتعاليٰ هن عاجز عليل جي هٿان پورو ڪرايو. بهر حال جيڪو ٿيو بهتر ٿيو ۽ ايئن ئي ٿيڻو هو. مطلب تہ هاڻي اڳين ٽن حصن ۾ آيل ڇئن بابن سميت سائين مرحوم جا ترجمو ڪيل باقي ٽي باب بہ هن ايڊيشن ۾ شامل ڪيا ويا آهن.

هن ايڊيشن جي باري ۾

جماعت سڳوري جي گهڻ ۽ مهربان احباب جي اصرار تي ملفوظات شريف هڪ جلد ۾ آڻڻ جو ارادو هو پر رجب شريف جو موقعو ويجهو هئڻ ۽ ضرورت محسوس ڪندي مجبورن ٻن مترجمن (سائين مشوري صاحب رحمت الله عليہ ۽ مفتي در محمد صاحب مرحوم) جي ترجمي کي الڳ الڳ شايع ڪرڻ يعني ٻن جلدن ۾ آڻڻ جو فيصلو ڪرڻو پيو. ۽ هي پهريون جلد مڪمل ترجمو، حضرت سائين مشوري صاحب رحمت الله عليہ جن جو آهي. ٻيو تہ هن ايڊيشن ۾:

1. جيئن تہ اڳين ڇاپن ۾ حضرت پير سائين روضي ڌڻي قدس سره جن جا چار استاد ڄاڻايل هئا، جڏهن تہ ملفوظات شريف ۾ پاڻ ڪريمن جي اساتذه ڪرام جو تعداد ڇهہ استاد سڳورا ذڪر ٿيل آهي، بر محل انهن بزرگن جو ذڪر آندو ويو آهي. (رحمت الله تعاليٰ عليهم)

2. اڳ باب ۽ فصل جي تعارف ۾ جيڪي اضافي الفاظ آندل هئا، اهي حذف ڪيا ويا آهن. (حصول مقصد ۽ اختصار جي ارادي سان)

3.اڳين ڇاپن ۾ ڪي نقل اڳي پوءِ آيل هئا اهي پنهنجي جاءِ تي آندا ويا آهن..

4.اڳ ڪنهن جملي ۾ جيڪو لفظ اڳي پوءِ ٿيل هو تہ اهو لفظ پنهنجي جاءِ تي رکيو ويو آهي.

5.ڪن ٿورين جاين تي غير معروف ۽ متروڪ لفظ جي جاءِ تي سنڌي لغت جي مدد سان عام مروج ۽ مشهور لفظ آندو ويو آهي. (جهڙوڪ ڪورنشون يعني نياز نوڙت)

الله تعاليٰ جو عظيم احسان ۽ لک بار شڪر, جنهن اسان کي تصوف جي هن شاهڪار تحفي کي شاندار نموني سان جماعت آڏو پيش ڪرڻ جي توفيق ۽ طاقت عطا فرمائي ۽ هي سڀ ڪجهہ اسان کي پنهنجي ڪامل اڪمل مرشد مڪرم حضرت پير سائين پاڳاره دامت برڪاتہ العاليہ جن جي نظر عنايت ۽ سايہ شفقت جي طفيل نصيب ۽ ميسر ٿيو آهي. جنهن لاءِ اسان تا حيات سندن ٿورائتا ۽ شڪر گذار آهيون, دعا آهي تہ الله تبارڪ تادير سندن شفقت جو سايو اسان سڪندرين ۽ پوري جماعت جي مٿان قائم رکي, شل باري تعاليٰ صاحب ملفوظات جي نظر فيض اثر سان نوازيل جامع ملفوظات جي هن ڪيل ڪوشش ۽ مترجم عليہ الرحمۃ جي ڪيل خدمت جي صدقي اسان خادمن ۽ مڙني پڙهندڙن کي پڻ مستفيض ۽ معطر فرمائي. آمين.

دعا طلب. فقير قربان علي سڪندري
صد ر جمعيت علماءِ سڪندريہ
ناظم, مدرسہ حزب الاسلام قادريہ
غوثيہ مسجد پنو عاقل سنڌ

بسم الله الرحمٰن الرحيم

ستين ايڊيشن بابت

الحمد لله! پير سائين سيد محمد راشد روضي ڌڻيﷺ جي درياءِ فيض مان افاضہ جو سلسلو جاري آهي. هڪ طرف سندن فيض نظر جو نتيجو جامعہ راشديہ ۽ ان جون ہہ سئو کان وڌيڪ برانچون قال الله و قال الرسول جي خدمت پرسعادت ۾ مصروف عمل آهن. ٻئي طرف سندن ملفوظات شريف مجمع الفيوضات (جامع خليفو محمود فقير نظامانيﷺ) جون ڇهہ ايڊيشنون طبع ٿي، خلق خدا بالخصوص حر جماعت جي فيض جو ذريعو ٿيون. سڀ کان پهرين ايڊيشن حضرت علامہ مولانا بزرگ محمد قاسم مشوريﷺ ترجمو ڪري شايع ڪرائي، پوءِ سندن اجازت سان جمعيت علماءِ سڪندريہ پنهنجي مرشد مربي حضرت پير سائين سيد شاهہ مردان شاهہ ثاني (ستون پاڳارو) دامت برڪاتهم العاليہ جي خاص سرپرستي ۽ دعا سان اشاعت جو شرف حاصل ڪيو. الله تبارڪ سندن عمر، عزت، عافيت ۽ فيض ۾ برڪتون عطا فرمائي ۽ سدا جاري وساري رکي. آمين.

ناشڪري ٿيندي جيڪڏهن استادالافاضل مخدومي سائين استاد مولانا محمد صالحﷺ جن جي رهنمائي ۽ دعائن جو ذڪر نہ ڪجي. هن کان اڳ پنجين ايڊيشن ڪمپيوٽر تي ڪمپوز ڪرائي، طبع ڪرائي وئي، جنهن ۾ ملفوظات صغير (صحبت نامون، جامع خليفو محمد حسين مهيسرﷺ) بہ طبع ٿي. اها خوبصورت ايڊيشن مولانا قربان علي سڪندري هن فقير ۽ ٻين سائين جي سعي سان 2000ع ۾ طبع ٿي، ان بعد ڇهين ايڊيشن 2003ع ۾ جلد آئي. جڏهن تہ زير نظر ملفوظات شريف جا ٻئي حصا درگاهہ عاليہ جي هڪ مخلص مريد فقير واحدبخش مهر سي ايس پي جي خاص تعاون سان منظرعام تي آيا آهن. الله تبارڪ اسان جي دوست مهر صاحب کي جزاءِ خير عطا فرمائي. جمعيت حضرت علامہ مفتي محمد رحيم سڪندري مهتمم جامعہ راشديہ جن جي نهايت گهڻي مشڪور آهي، جن جي ڪوشش سان هن ايڊيشن جي طباعت ممڪن ٿي سگهي. هن ايڊيشن جي مختلف مرحلن ۾ مولانا محمد عيسىٰ سڪندري، مولانا محمد حسن راجپوت سڪندري، مولانا الله ورايو سڪندري، حافظ عبدالقيوم مهر ۽ محمد اڪرام جن جون ڪوششون پڻ قابل ستائش آهن.

دعائن جو طلبگار

فقير قاضي شاهہ محمد سڪندري
ناظم اعلىٰ
جمعيت علماءِ سڪندريہ

بسم الله الرحمن الرحيم

ٹئين ايڊيشن بابت

الحمدلله! حضرت پير سائين سيد محمد راشد روضي ڌڻي قدس سره جن جي فيوض و برڪات جو سلسلو جاري آهي، هڪ طرف ايشيا جي عظيم علمي ۽ روحاني درسگاه جامعہ راشديہ ۽ ان جون ہہ سؤ کان وڌيڪ برانچون دين متين جي خدمت ۾ مصروف عمل آهن تہ ٻئي طرف ملفوظات شريف جا ست ايڊيشن شايع ٿي مسلمان ڀائرن جي ديني، علمي ۽ روحاني اصلاح جو ذريعو بڻيا آهن.

هن وقت ملفوظات شريف جو اٺون ايڊيشن قارئين جي خدمت ۾ پيش ڪرڻ جي سعادت حاصل ڪري رهيا آهيون.

جامعہ راشديہ ۽ ان جي برانچن تحت هلندڙ اشاعتي سلسلا، اسان جي روحاني رهبر اعلىٰ حضرت سيد شاه مردان شاه ثاني پيرسائين پاڳاره دامت برڪاتهم العاليہ جن جي سرپرستي، فيض ۽ برڪتن جو نتيجو آهن. ملفوظات شريف جي هن ٹئين اشاعت ۾ جمعيّت علماءِ سڪندريہ مولانا فقير الهورايو سهتو سڪندري ۽ حافظ عبدالقيوم مهر سڪندري جن جي خصوصي خدمت لاءِ شڪرگذار آهي.

هي ايڊيشن حر جماعت جي معزز شخصيت محترم جناب فقير ڊاڪٽر عبدالڪريم مهر ۽ جناب خليفو فقير عبدالباسط هنگورو مک چؤنڪي شهدادپور جي خاص تعاون سان شايع ٿي رهيو آهي، سندن لاءِ شڪرگذار آهيون. الله تعالىٰ ڪين جزاءِ خير عطا فرمائي. (آمين)

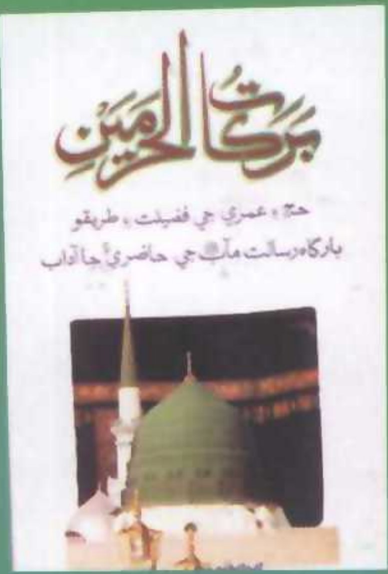
دعائن جو طلبگار

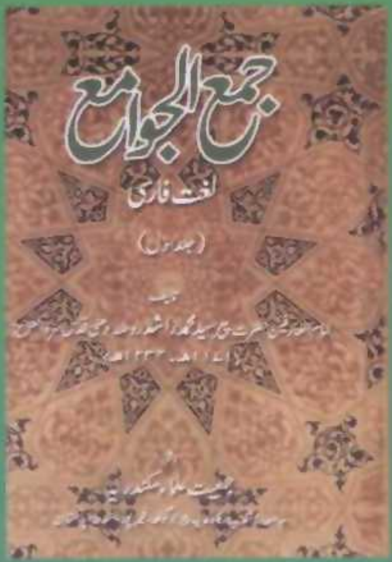
فقير مفتي محمد رحيم سڪندري
شيخ الحديث جامعہ راشديہ درگاهہ شريف
پيرجو ڳوٺ

جمادي الثاني 1432 هـ
مئي 2011 ع

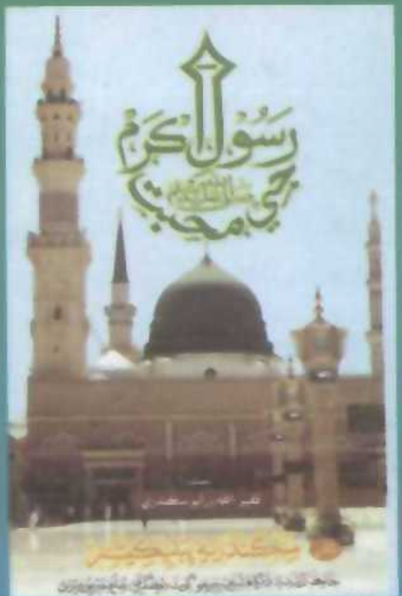

سکندریہ پبلیکیشنز جا دستیاب کتاب

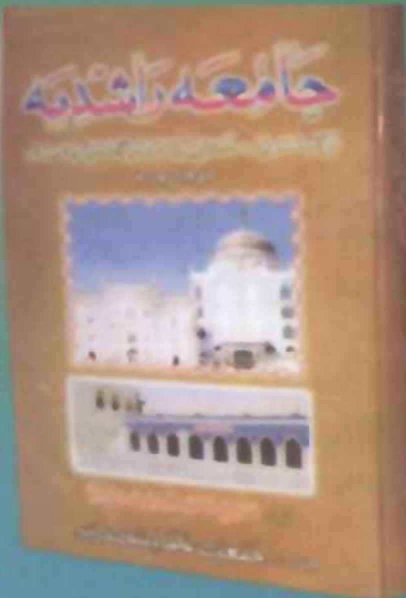

جمعیّت علماءِ سکندریہ پاکستان